PATRIMONIUL CULTURAL DE IERI – IMPLICAȚII ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII DE MÂINE

CULTURAL HERITAGE OF YESTERDAY – CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF A SUSTAINABLE SOCIETY OF TOMORROW

Inima Moldovei. Satul Naslavcea, raionul Ocnița, Republica Moldova (foto Oleg Caneev)

Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique” (Iași, redactor-șef dr. habil. Nicoleta Vornicu), Volumul 7, Iași-Chișinău, 2024
Editor dr. hab. Liliana Condraticova

„Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine” / „Yesterday’s cultural heritage – contribution to the development of tomorrow’s sustainable society” (ediția a X-a), Chișinău-Iași-Lviv, 19-20 septembrie 2024. Conferinţă ştiinţifică internaţională consacrată Zilelor Europene ale Patrimoniului Cultural, Chişinău, 19-20 septembrie 2024.

Organizatori: Academia de Științe a Moldovei; Centrul Mitropolitan de Cercetări TABOR, Iași; Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, Lviv et al.

Volumul 7 „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine” (editor Liliana Condraticova) este un supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique” din Iași (editor-șef, profesor, dr. habil. Nicoleta Vornicu). Volumul include programul conferinței științifice din 19-20 septembrie 2024 și contribuțiile autorilor. Articolele suplimentului revistei științifice au fost supuse recenzării și recomandate pentru tipar în ședința comitetului științific și organizatoric al conferinței din 12 septembrie 2024.

Comitetul științific și organizatoric: dr. hab. Liliana Condraticova (AȘM), profesor, dr. habil. Nicoleta Vornicu (Centrul Mitropolitan de Cercetări TABOR, Iași), mem. cor. Svetlana Cojocaru (AȘM), mem. cor. Ion Hadârcă (AȘM), acad. Eva Gudumac (AȘM), dr. hab. Aliona Grati (USM), dr. Natalia Procop (AȘM, UPS „Ion Creangă”), dr. Marius-Adrian Nicoară (Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare, Buzău), dr. Larisa Sadovei (UPS „Ion Creangă”), dr. Marina Miron (USM), dr. Ludmila Cojocaru (MNIM), dr. Diana Dementieva (USM), dr. Liliana Rotaru (USM), dr. Viorel Miron (Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova), dr. Cristina Bibire (Centrul Mitropolitan de Cercetări TABOR, Iași), dr. Maria Geba (Complexul Muzeal Național „Moldova”, Iași), dr. hab. Halyna Ivashkiv, dr. hab. Olena Fedorciuk, dr. Romana Motyl (Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, Lviv), dr. Mirela Fernanda Zaltariov (Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni”, Iași), dr. Alina Fedohleb (USMF „Nicolae Testemițanu”), Livia Ermurache (MNIM), dr. hab. Rodica Ciobanu (USM), dr. Ekaterina Cojuhari (IPC), dr. Liliana Platon (UTM), dr. Ludmila Bacumenco-Pîrnău (Institutul de Arheologie, Filiala Academiei Române, Iași), dr. Tudor Branișteș (AȘM).

Editor și redactor științific: Liliana Condraticova
Design, concept, copertă, procesare imagini: Liliana Condraticova

Descrierea Camerei Naționale a Cărții
„Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii de mâine”. Iași-Chișinău: 2024, volumul 7. Editor Liliana Condraticova. Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique” (Iași, România), 628 p. Bibliografie în subsol.
ISSN 2558-894X

© 2024, Liliana Condraticova & autorii

Invitație la dialog

Conferința științifică internațională
„PATRIMONIUL CULTURAL DE IERI –
IMPLICAȚII ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII DE MÂINE”
19-20 septembrie 2024, ediția a X-a
desfășurată în contextul Zilelor europene ale patrimoniului cultural

The International Scientific Conference on 19-20 September, 2024
“CULTURAL HERITAGE OF YESTERDAY – IMPLICATIONS IN THE DEVELOPMENT OF TOMORROW'S SOCIETY”,
10th edition
held in the context of the European Cultural Heritage Days

Organizatori și parteneri / Organizers and partners: Academia de Științe a Moldovei; Centrul Mitropolitan de Cercetări Științifice T.A.B.O.R. (Iași, România); Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare (Buzău, România); Universitatea Liberă din Berlin, Germania; Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe din Ucraina (Lviv); Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova; Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale; Școala Doctorală Științe ale Educației, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”; Muzeul Național de Istorie a Moldovei; Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni”, Iași; Institutul Național de Cercetare în Medicină și Sănătate al Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Chișinău; Facultatea de Istorie și Filosofie a USM; Biblioteca Națională a Republicii Moldova ș.a.

Academy of Sciences of Moldova; T.A.B.O.R. Metropolitan Center for Scientific Research (Iasi, Romania); European Institute for Multidisciplinary Research (Buzau, Romania); Freie Universität Berlin, Germany; Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv); Doctoral School of Humanities and Education, State University of Moldova; Information Society Development Institute; The National Museum of History of Moldova; Doctoral School of Educational Sciences, “Ion Creangă” State Pedagogical University; “Petru Poni” Institute of Macromolecular Chemistry, Iasi; National Research Institute in Medicine and Health of the “Nicolae Testemițanu” State University of Medicine and Pharmacy, Chisinau.

19 SEPTEMBRIE 2024, Ora 10.00, Sala Azurie a AȘM
DESCHIDEREA CONFERINȚEI

ȘEDINȚA PLENARĂ

Mesaje de salut din partea organizatorilor

Moderator dr. hab. Liliana CONDRATICOVA

Comunicări în plen

Dr. hab., dr. hab. Liliana CONDRATICOVA (Academia de Științe a Moldovei), ***Sala de lectură a Academiei de Științe a Moldovei: începuturi și perspective*** / *The reading room of the Academy of Sciences of Moldova: beginnings and perspectives*

Dr. habil., profesor Nicoleta VORNICU (Centrul Mitropolitan de Cercetări T.A.B.O.R., Iași, România), ***Studiul tehnologic al materialelor constitutive din catapetesma de la Biserica Sf. Nicolae din Roznov*** / *The technological study of the constituent materials of the iconostasis from the Church of St. Nicholas in Roznov*

Dr. Marina MIRON (Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova), ***Între prezența și dispariția textilelor tradiționale bulgare din s. Stoianovca, Republica Moldova – proiect de cercetare, implementat cu suportul financiar al programului de cunoștințe materiale pe cale de dispariție (EMKP)*** / *Between the presence and disappearance of traditional Bulgarian textiles from the village of Stoianovca, Republic of Moldova – research project, implemented with the financial support of the Endangered Material Knowledge Program (EMKP)*

Prezentarea volumelor 7-8 „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine" (Iași-Chișinău, 2024), editor dr. hab. Liliana CONDRATICOVA, supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique" din Iași (editor-șef, profesor, dr. habil. Nicoleta VORNICU). **Vol. 7 prezintă dr. Liliana ROTARU** (Universitatea de Stat din Moldova) și **vol. 8. prezintă dr. Viorel MIRON** (Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova)

12.00: Galeria de Artă a AȘM. **Vernisarea Expoziției „Retrospectiva costumului nupțial în fotografii"**, Sala Aurie a AȘM (19 septembrie – 30 septembrie 2024), **curator Marina CERCAȘIN**, Muzeul de Istorie a Orașului Chișinău

14.00: Sala Azurie a AȘM.

WORKSHOP: „Promovarea imaginii orașelor din Republica Moldova: propunere de model"

Moderator: dr. în studiul artelor Natalia PROCOP, secretar științific al Secției de științe sociale, economice, umanitice și arte a AȘM

Participanți:

Mem. cor. al AȘM, dr. hab. în studiul artelor Mariana ȘLAPAC, membru al Secției de științe sociale, economice, umanitice și arte a AȘM

Mem. cor. al AȘM Ion HADÂRCĂ, vicepreședinte al AȘM, Conducător al Secției de științe sociale, economice, umanitice și arte a AȘM

Dr. hab. în filologie Aliona GRATI, membru al Secției de științe sociale, economice, umanitice și arte a AȘM

Dr. în istorie Ludmila D. COJOCARU, membru al Secției de științe sociale, economice, umanitice și arte a AȘM

Dr. în filologie Rodica GOTCA, Universitatea de Stat din Moldova

Dr. în istorie Marina MIRON, Universitatea de Stat din Moldova

Dr. în filologie Diana DEMENTIEVA, Universitatea de Stat din Moldova

Dr. în filologie Elisaveta IOVU-MACARI, Universitatea de Stat din Moldova

20 septembrie, ora 09.00: activitate pe secțiuni științifice, ateliere de lucru.

AVEM MISIUNEA, PRIN CERCETĂRILE NOASTRE MULTIDISCIPLINARE, DE A UNI TRECUTUL, PREZENTUL ȘI VIITORUL

Reflecții la cea de-a X-a ediție a conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine"

CZU: 001.38:008(=135.1)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762112

Liliana CONDRATICOVA
Dr. hab. în istorie, dr. hab. în studiul artelor
Academia de Științe a Moldovei
ORCID: https//orcid.org/0000-0002-8735-3364
E-mail: condraticova.asm@gmail.com

Ca să poți prețui și ocroti patrimoniul istoric al umanității, trebuie să-l studiezi, trebuie să îl cunoști, să-l aprofundezi... Viața trecută înseamnă de fapt experiența de viață a omenirii... Mai există încă oameni care văd viața omenirii în curgerea ei firească, și care tind să unească trecutul, prezentul și viitorul, considerate doar dimensiuni convenționale ale marii taine care este Viața și care, indiferent cum am privi-o, e unică.
acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române[1]

Acum cinci ani, la 23-24 septembrie 2019, în contextul Zilelor europene ale patrimoniului cultural, Academia de Științe a Moldovei (Secția de științe sociale, economice, umanistice și arte, Secția de științe exacte și inginerești), Centrul Mitropolitan de Cercetări T.A.B.O.R., Iaşi, România; Biblioteca Naţională a Republicii Moldova; Institutul de Etnologie din Lviv, Academia Națională de Științe a Ucrainei; Primăria comunei Montereale Valcellina, Italia, în parteneriat cu Institutul Patrimoniului Cultural (Chişinău); Complexul Muzeal Naţional „Moldova" Iaşi (România); Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir" (Chişinău); Biblioteca Națională din Lituania; Muzeul Național de Istorie a Moldovei; Biblioteca Științifică „Andrei Lupan" (Institut); Universitatea Tehnică din Moldova, Facultatea Urbanism și Arhitectură; Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba-Iulia (România); Muzeul Municipal Iași (România); Muzeul „Ștefan cel Mare", Vaslui (România), au organizat prima ediție a conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine" (*Cultural Heritage of Yesterday – Contribution to the Development of a Sustainable Society of Tomorrow*)[2]. Conferința și-a ținut lucrările la Biblioteca Națională a Republicii Moldova (Chișinău, str. 31 August 78A), Sala de lectură nr. 1.

În cadrul conferinţei ştiinţifice internaționale, la 25 septembrie 2019, Secția de științe sociale, economice, umanistice și arte a AȘM a organizat la AȘM Masa rotundă „Patrimo-

[1] Tentația istoriei. Conferință susținută la Academia Română de acad. Ioan-Aurel Pop, 29 aprilie 2021, https://www.youtube.com/watch?v=ahwJ_jgdYAo (consultat 08.09.2024).

[2] Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine", https://old.asm.md/index.php?go=noutati_detalii&n=8991&new_language=0 (consultat 08.09.2024). A se vedea programul și rezumatele comunicărilor la link-ul https://old.asm.md/galerie/file/2019-conf/program-rezumate-2.pdf (consultat 08.09.2024).

niul cultural al Republicii Moldova – Quo Vadis?", moderată de dr. hab. Elena Ploșnița și dr. habil., prof. Nicoleta Vornicu. Tot în contextul evenimentului a fost vernisată expoziția „Orașele unirii – orașe ale memoriei" (curator dr. habil., prof. Daniel Dumitran, Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba-Iulia)[3].

Suntem la cea de-a 10-a ediție a conferinței științifice internaționale, care se desfățoară la 19-20 septembrie 2024. Ziua de 19 septembrie nu a fost aleasă aleatoriu pentru desfășurarea conferinței la cea de-a 10-a ediție. La 19 septembrie 1946, la Universitatea din Zurich, fostul prim-ministru britanic Winston Churchill a vorbit despre viitorul continentului european, a expus legendara sintagmă a „Statelor Unite ale Europei", reliefând un concept ce a rămas definitoriu pentru istoria postbelică, precum și un moment de referință al integrării continentale europene[4]. Comunitatea academică din Republica Moldova susține parcursul european al țării, calea integrării în marea familie europeană, Academia de Științe a Moldovei fiind printre primele instituții din stânga Prutului, care a realizat primii pași de integrare în spațiul european de cercetare.

În acești 5 ani, din septembrie 2019, echipa de entuziaști a reușit să readucă în atenția specialiștilor, a societății civile, a autorităților publice, problema patrimoniului cultural, care este mult mai extinsă decât ne spun dicționarele de specialitate. Anume din aceste considerente, secțiunile științifice de la prima ediție, axate preponderent pe studiul artelor, etnologie, arhitectură, patrimoniu bisericesc, literatură, au evaluat în acești ani până la secțiuni ce reflectă studii inter- și transdisciplinare, unind sub umbrela patrimoniului cultural cercetători din diferite domenii științifice, lărgind orizontul de la științe socio-umane la cele exacte, biologie, mediu, medicină etc.

În spate avem o muncă titanică a celor care cu dăruire de sine, necondiționat, au pus umărul pentru ca fiecare ediție a conferinței să fie specială, să fie diferită, să fie și mai bună ca în anii precedenți. În 5 ani am realizat 10 ediții ale conferinței, dându-ne întâlnire, de fiecare dată, la sfârșit de septembrie, pentru a consemna împreună Zilele Europene ale Patrimoniului Cultural. Ulterior, în 2021, am convenit să ne întâlnim pentru a pune în discuție o serie de întrebări din domeniile noastre de cercetare, alegând un context frumos și actual – Ziua internațională a femeilor în cercetare, marcată anual la 11 februarie. Am reușit organizarea a 4 ediții consacrate femeilor în cercetare, care au de spus un cuvânt greu în știința contemporană.

Și dacă în 2019 am început activitatea prin editarea rezumatelor comunicărilor, peste un an am ajuns la concluzia că aceste contribuții ale participanților la conferință merită tot respectul și este necesar să se regăsească într-un volum separat, accesibil mai ales în format electronic pentru toți. Iar pentru facilitarea dezvoltării colaborărilor, datele despre fiecare participant la conferință au condus spre legarea unor noi parteneriate, prietenii, reuniuni etc.

[3] Masa rotundă „Patrimoniul Cultural al Republicii Moldova – Quo Vadis?", https://old.asm.md/index.php?go=noutati_detalii&n=8993&new_language=0 (consultat 08.09.2024).

[4] Astăzi în istorie – 75 de ani de la discursul lui Winston Churchill privind "Statele Unite ale Europei": Dacă Europa ar fi unită, nu ar exista limită pentru fericire, prosperitate și glorie, https://www.caleaeuropeana.ro/astazi-in-istorie-75-de-ani-de-la-discursul-lui-winston-churchill-privind-statele-unite-ale-europei-daca-europa-ar-fi-unita-nu-ar-exista-limita-pentru-fericire-prosperitate-si-glorie/; discurs integral https://rm.coe.int/16806981f3; https://www.youtube.com/watch?v=5k5KuXTL8hc; Winston Churchill: partizanul „Statelor Unite ale Europei", https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/winston-churchill_ro (consultat 08.09.2024).

Am unit în 5 ani împreună institute de cercetare din Republica Moldova, România și Ucraina, universități, biblioteci, muzee, agenții, prezentând o comuniune excepțională de idei, concepte, personalități.

Pandemia COVID-19 începută în primăvara lui 2020 ne-a strămutat activitățile în format online, dar ne-a pus să căutăm noi oportunități de colaborare și de promovare a rezultatelor obținute. Astfel, una dintre cele mai necesare secțiuni, dată fiind lipsa specialiștilor în Republica Moldova, a fost desfășurată în acești ani la Iași, dr. hab. Nicoleta Vornicu asumându-și responsabilitatea de a organiza la Iași secțiunea de comunicări Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural – experiență și bune practice (Conservation and restoration of cultural heritage – experience and best practices).

Războiul agresiv al Rusiei în Ucraina, dezlănțuit la 24 februarie 2022, a dus la restructurarea activităților noastre. Mesajul participanților la conferință a fost de fiecare dată condamnarea războiului, susținerea independenței și integrității teritoriale a Ucrainei[5]. Întru susținerea cercetătorilor și profesorilor ucraineni am deschis la Lviv, la Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, secțiunea de comunicări *Народне декоративно-ужиткове мистецтво: проблеми дослідження, репрезентації та обліку автентичних артефактів (Arta populară decorativă aplicată: probleme de cercetare, reprezentare și valorificare a artefactelor autentice / Folk decorative and applied art: problems of research, representation and accounting of authentic artifacts*), desfășurată online,

[5] Liliana Condraticova, Doi ani de război – Academia de Științe a Moldovei susține poporul ucrainean și condamnă războiul Rusiei în Ucraina, https://asm.md/doi-ani-de-razboi-academia-de-stiinte-moldovei-sustine-poporul-ucrainean-si-condamna-razboiul (consultat 08.09.2024).

și realizată de dr. hab. hab. Olena FEDORCHUK și dr. Halina IVAȘKIV, cu ajutorul colegilor din Chișinău dr. Katerina COJUHARI și dr. Marina MIRON.

Precizăm, că edițiile din anii 2020–2023 au fost încadrate în Programul de Stat „Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin artă și mitopoetică" desfășurat la Universitatea de Stat din Moldova (director dr. hab., prof. univ. Aliona GRATI). Din 2024, manifestarea științifică face parte din planul de acțiuni al Comisiei de specialitate „Patrimoniul cultural în context european" (coordonator mem. cor. Mariana ȘLAPAC) și al Comisiei de experți „Istoria științei" (coordonator mem. cor. al AȘM Demir DRAGNEV) instituite la Academia de Științe a Moldovei în anul 2023[6].

Apreciere, recunoaștere. Activitatea echipei noastre a fost înalt apreciată. Vom menționa că în cadrul Expoziţiei Internaţionale Specializate „INFOINVENT" 2023, ediția a XVIII-a, seria „Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine" (2020–2023), volumele I-V, Iași-Chișinău, Conferință științifică internațională, organizată de Academia de Științe a Moldovei, Universitatea de Stat din Moldova, Centrul Mitropolitan de Cercetări Științifice T.A.B.O.R. (Iași, România), au fost menționate cu Medalia de argint a Expoziţiei Internaţionale Specializate „INFOINVENT" 2023 și Premiul Special al Forumului Inventatorilor Români (Iași, România)[7].

Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală (AGEPI) a organizat, la 7 decembrie 2023, festivitatea de înmânare a premiilor Expoziţiei Internaţionale Specializate „INFOINVENT" 2023, ediția a XVIII-a.

[6] Comisii de specialitate, https://asm.md/comisii-de-specialitate (consultat 08.09.2024).

[7] Svetlana Micu, Expoziţia Internaţională Specializată „INFOINVENT" 2023: Distincții prestigioase pentru laureații din mediul academic, https://asm.md/expozitia-internationala-specializata-infoinvent-2023-distinctii-prestigioase-pentru-laureatii-din. A se vedea și https://infoinvent.md/virtual-stands/, https://infoinvent.md/assets/files/catalog/catalog-2023.pdf și https://infoinvent.md/assets/files/Proces-verbal_Juriu_2023_.pdf (consultat 08.09.2024).

Lucrările conferinței științifice, materialele publicate și înregistrările video se regăsesc în acces deschis, fiind disponibile publicului larg, tuturor celor, cărora nu le este indiferentă soarta patrimoniului cultural[8]. Totodată, mai multe aspecte despre edițiile anterioare ale conferinței au fost reflectate în mass-media, la emisiuni radio și TV, pagina web a AȘM și a instituțiilor partenere la organizarea evenimentului științific[9].

Retrospectiv, amintim că în perioada 2019–2024 au fost desfășurate 6 ediții ale conferinței organizate în contextul Zilelor Europene ale patrimoniului cultural (2019, 2020, 2021, 2022, 2023 și 2024) și 4 ediții ale conferinței în contextul Zilei Internaționale a femeilor în cercetare (2021, 2022, 2023 și 2024).

În acest răstimp, au fost publicate 6 volume ale conferinței, editor dr. hab. Liliana Condraticova, care reprezintă un supliment al revistei științifice „Authentication and Conserva-

[8] https://ibn.idsi.md/collection_view/2556

[9] Liliana Condraticova, Cronica evenimentelor la AȘM prin prisma activității comisiilor academice de experți, in: Akademos, 2024, nr. 1(72), pp. 7-8; Eadem, Misiunea de a contribui la dezvoltarea Republicii Moldova. Cronica manifestărilor organizate de AȘM, aprilie 2019 – martie 2023, in: Akademos, 2023, nr. 1(68), pp. 9-21; Managementul expozițional ca parte a managementului academic: sinteza unei experiențe, in: Akademos, 2022, nr. 4(67), pp. 10-18; Pacea, o condiție esențială pentru dăinuirea patrimoniului cultural, in: Akademos, 2022, nr. 3(66), pp. 13-14; Grija de cultura națională – un continuu deziderat academic, in: Akademos, 2021, nr. 1(60), pp. 9-11; Liliana Condraticova, Nicoleta Vornicu, Fenomenul patrimoniului cultural în dezbateri internaționale la Chișinău, in: Akademos, 2020, nr. 3(58), pp. 11-12 ș.a.

tion of Cultural Heritage. Research and Technique" (Iași, România, redactor-șef dr. habil. prof. Nicoleta VORNICU)[10].

VOLUMUL 1 a fost publicat către conferința din 22 septembrie 2020. Începând cu cea de-a doua ediție a conferinței, consacrată Zilelor europene ale patrimoniului cultural, am decis publicarea contribuțiilor participanților la conferință. Astfel a devenit o frumoasă tradiție să consemnăm Zilele Europene ale Patrimoniului Cultural prin publicarea suplimentului revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique" din Iași[11].

VOLUMUL 2 a fost dedicat aniversării a 60-a de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei și împlinirii a 75 de ani de la crearea primelor instituții științifice de tip academic (2021, Iași-Chișinău, 260 p.)[12].

VOLUMUL 3 a fost consacrat aniversării a 75-a de la fondarea Universității de Stat din Moldova (2021, Iași-Chișinău, 374 p.)[13].

VOLUMUL 4 al conferinței, editat către ziua manifestării științifice din septembrie 2022, a întrunit contribuțiile partiicpanților axate pe cele mai stringente probleme ale patrimoniului cultural[14].

VOLUMUL 5 al conferinței a reunit în anul 2023 zeci de cercetători și o colecție impresionantă de articole ale cadrelor didactice, cercetătorilor, muzeografilor, restauratorilor ș.a. specialiști în domeniul protecției patrimoniului cultural[15]. Lucrările prezentate în cadrul

[10] Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique, https://acchrt.com/issues.html

[11] „Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine", conferinţă ştiinţifică internaţională (2020; Chişinău). Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine = Yesterday's cultural heritage – contribution to the development of a sustainable tomorrow's society = Культурное наследие прошлого – вклад в развитие стабильного общества в будущем: Conferinţă ştiinţifică internaţională dedicată zilelor europene ale patrimoniului, Chişinău, 22-23 septembrie 2020. Iași-Chișinău, 2020, 638 p., https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Patrimoniul_cultural_de_ieri_2020_culegere%2Barticole_site.pdf

[12] „Yesterday's heritage – implications for the development of tomorrow's sustainable society", international scientific conference (2021; Chişinău). Patrimoniul de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine = Yesterday's cultural heritage – contribution to the development of a sustainable tomorrow's society = наследие прошлого – вклад в развитие стабильного общества в будущем: international scientific conference dedicated to the International Women's Day with activities in the field of science, Chisinau, February 11-12, 2021. Iași-Chișinău, 2021, 242 p.

[13] „Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine", conferinţă ştiinţifică internaţională (2021; Chişinău). Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine = Yesterday's cultural heritage – contribution to the development of tomorrow's sustainable society = Культурное наследие прошлого – вклад в развитие стабильного общества в будущем: Conferinţă ştiinţifică internaţională consacrată Zilelor Europene ale Patrimoniului, Chişinău, 28-29 septembrie 2021. Iași–Chișinău, 2021, 374 p., https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Patrimoniul_cultural_ieri_ed.%2B4_28-29.09.2021_Condraticova.pdf

[14] „Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine", conferinţă ştiinţifică internaţională (2022; Chişinău), ediția a VI-a. Iași–Chișinău, 27-28 septembrie 2022. Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique" (Iași, România), vol. IV, 354 p., https://asm.md/sites/default/files/2022-10/Patrimoniul_ieri_vol.%20IV_Condraticova_site.pdf (consultat 08.09.2024).

[15] „Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii de mâine", conferinţă ştiinţifică internaţională (2023; Chişinău), ediția a VIII-a. 26-27 septembrie 2023. Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique" (Iași,

ediției a VII-a din 9 februarie 2023 și ediției a VIII-a din 26-27 septembrie 2023 (editor dr. hab. Liliana Condraticova) au fost publicate către ziua simpozionului în volumul V, supliment al revistei științifice din Iași „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique" (redactor-șef prof., dr. hab. Nicoleta Vornicu).

VOLUMUL 6 „Drama basarabenilor: 75 de ani de la deportările staliniste din RSS Moldovenească în cadrul Operațiunii «SUD» (5-6 iulie 1949)", coordonat de dr. hab. Liliana Condraticova, dr. Ludmila D. Cojocaru și dr. Lidia Pădureac, apărut în iunie 2024 la Iași-Chișinău în seria „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine"[16], a fost realizat ca urmare a susținerii comunicărilor în cadrul secțiunii cu același generic a conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine" (ediția a IX-a) din 8-9 februarie 2024, precum și a materialelor pregătite pentru Masa rotundă „Memorii de neuitat: drama basarabenilor deportați în cadrul operațiunii «SUD» din 5-6 iulie 1949", desfășurată la AȘM la 4 iulie 2024[17].

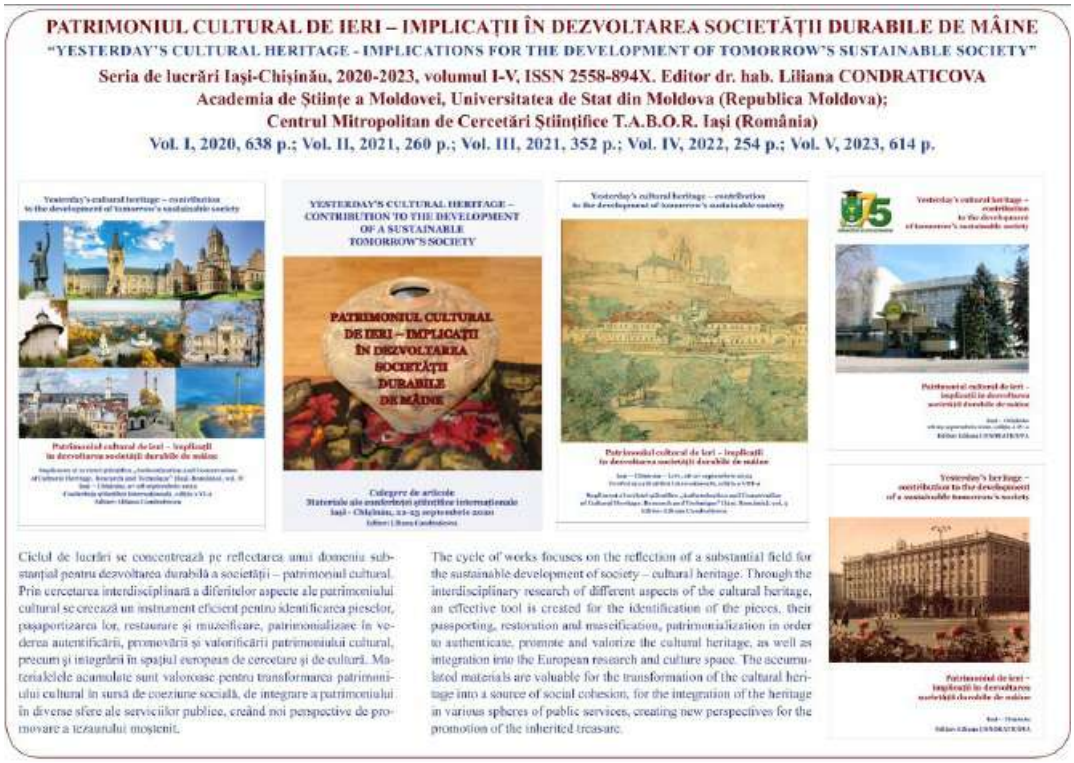

România), volumul V, 2023, 618 p. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Patrimoniul_ieri_vol.%2BV_final_2023_0.pdf; https://www.moldova-independenta.md/sites/default/files/2024-01/Patrimoniul_ieri_vol.%20V_final%2010%20ianuarie%202024_1.pdf (consultat 08.09.2024).

[16] „Drama basarabenilor: 75 de ani de la deportările staliniste din RSS Moldovenească în cadrul Operațiunii „Sud" (5-6 iulie 1949)". Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique" (Iași, România), Iași–Chișinău. 2024, volumul VI, 264 p., https://asm.md/sites/default/files/2024-07/Condraticova_75%20ani%20deportari_color_volum_site_0.pdf (consultat 08.09.2024).

[17] Liliana Condraticova, La Academia de Științe a Moldovei au fost comemorate victimele stalinismului, deportate în frigurile Siberiei acum 75 de ani, https://asm.md/la-academia-de-stiinte-moldovei-au-fost-comemorate-victimele-stalinismului-deportate-frigurile (consultat 08.09.2024).

Prima ediție a conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine" (*Cultural Heritage of Yesterday – Contribution to the Development of a Sustainable Society of Tomorrow*) a avut loc la 23-24 septembrie 2019, în contextul Zilelor Europene ale Patrimoniului Cultural[18].

Ediția a II-a: la 22 septembrie 2020, Academia de Științe a Moldovei, Universitatea de Stat din Moldova, Centrul Mitropolitan de Cercetări TABOR (Iași, România), Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Primăria orașului Buzău (România), Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare, Buzău și Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (Lviv, Ucraina) au organizat conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine", dedicată Zilelor Europene ale Patrimoniului.

Ediția a III-a: la 11 februarie 2021, Academia de Științe a Moldovei, Universitatea de Stat din Moldova, Centrul Mitropolitan de Cercetări TABOR (Iași, România), Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Primăria orașului Buzău (România), Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare, Buzău și Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (Lviv, Ucraina) au organizat ediția conferinței în contextul Zilei Internaționale a femeilor cu activități în domeniul științei. Evenimentul a fost dedicat aniversării a 75-a de la instituționalizarea primelor institute de cercetare academică și împlinirii a 60 de ani de la formarea Academiei de Științe a Moldovei[19].

Ediția a IV-a: Academia de Științe a Moldovei a găzduit în perioada 28-29 septembrie 2021 conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine", desfășurată în contextul Zilelor Europene ale Patrimoniului și a dedicată aniversării a 75-a de la fondarea Universității de Stat din Moldova[20].

Ediția a V-a: La 22 februarie 2022, la Academia de Științe a Moldovei a avut loc cea de-a cincea ediție a conferinței științifice internaționale desfășurată în contextul Zilei Internaționale a femeilor cu activități în domeniul științei. Al doilea an consecutiv, AȘM împreună cu partenerii organizează manifestări științifice ce au în vizor acest subiect, consemnat de către UNESCO începând cu anul 2015 pentru a recunoaște rolul important al femeilor în domeniile științei și tehnologiei[21]. Programul și tezele comunicărilor ediției a cincea a conferinței au fost editate sub auspiciile revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique", Iași[22].

---

[18] Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine", https://old.asm.md/index.php?go=noutati_detalii&n=8991&new_language=0 (consultat 08.09.2024). A se vedea programul și rezumatele comunicărilor la link-ul https://old.asm.md/galerie/file/2019-conf/program-rezumate-2.pdf (consultat 08.09.2024).

[19] „Yesterday's heritage – implications for the development of tomorrow's sustainable society", international scientific conference (2021; Chișinău). Patrimoniul de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine = international scientific conference dedicated to the International Women's Day with activities in the field of science, Chisinau, February 11-12, 2021. Iași-Chișinău, 2021, 242 p., https://drive.google.com/file/d/1_qyMMBnoP6L-ZP8rpfEJy07gp72KdRRU/view

[20] Eugenia Tofan, Ediția a IV-a a Conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine" și-a deschis lucrările la AȘM, https://asm.md/editia-iv-conferintei-stiintifice-internationale-patrimoniul-cultural-de-ieri-implicatii-0

[21] Liliana Condraticova, Patrimoniul țării în dezbaterile comunității academice – o nouă pagină în știința autohtonă, https://asm.md/patrimoniul-tarii-dezbaterile-comunitatii-academice-o-noua-pagina-stiinta-autohtona (consultat 08.09.2024).

[22] Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine", conferinţă

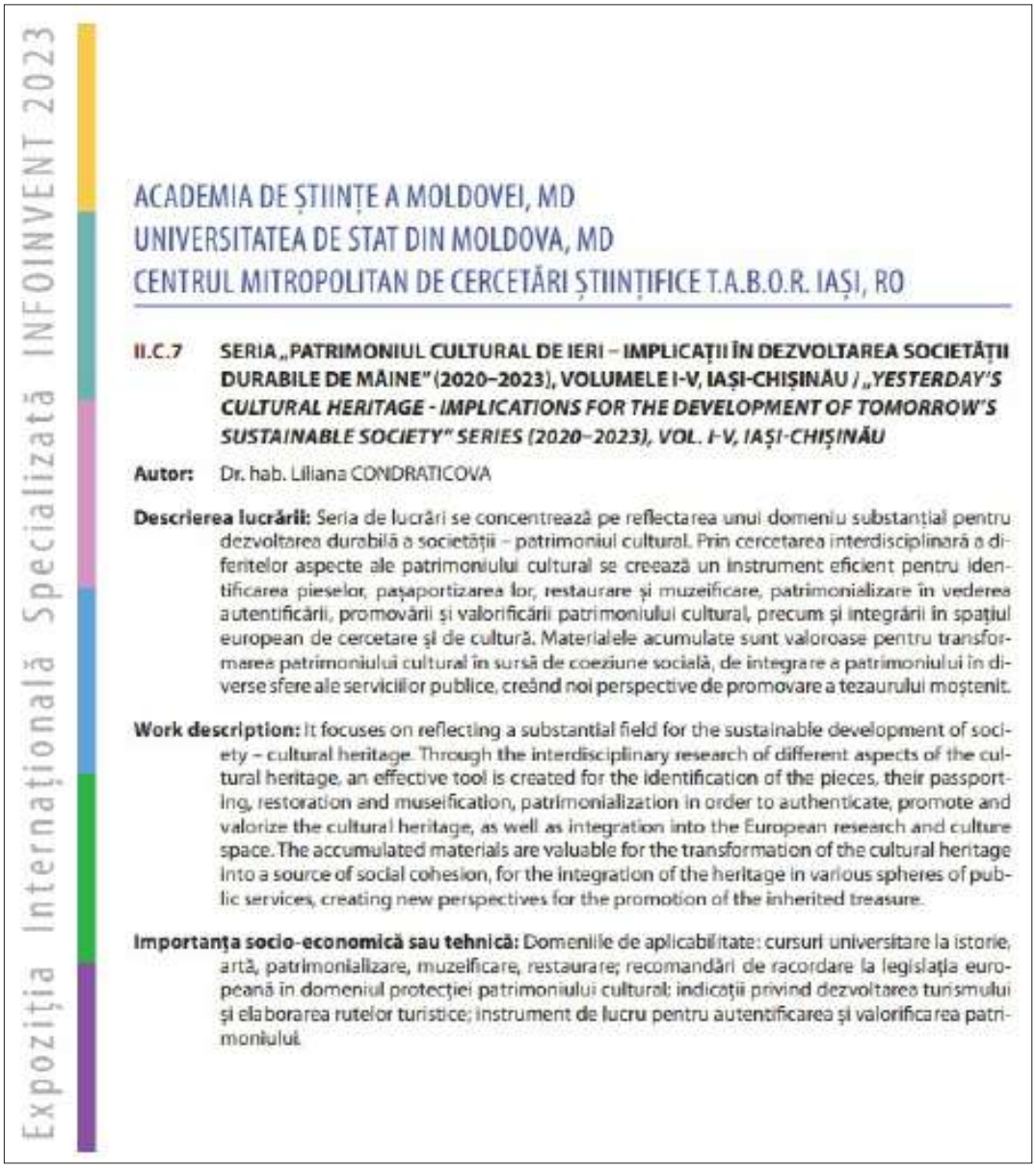

Ediția a VI-a: „Patrimoniul cultural și știința în susținerea păcii" – sub acest dicton și-a desfășurat lucrările cea de-a șasea ediție a conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine"), organizată în contextul Zilelor europene ale patrimoniului cultural la 27-28 septembrie 2022 de către Academia de Științe a Moldovei; Universitatea de Stat din Moldova; Centrul Mitropolitan de Cercetări Științifice T.A.B.O.R. (Iași, România); Institutul European pentru Cercetări

ştiinţifică internaţională (2022; Iași-Chișinău). Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine = Yesterday"s cultural heritage – contribution to the development of a sustainable tomorrow"s society = Культурное наследие прошлого – вклад в развитие стабильного общества в будущем: Conferinţă ştiinţifică internaţională dedicată Zilei internaționale a femeilor cu activități în domeniul științei, Iași-Chișinău, 22 februarie 2022, 138 p., https://asm.md/sites/default/files/2022-02/Patrimoniul_cultural_ieri_22.02.2022_Condraticova.pdf

Multidisciplinare (Buzău, România); Universitatea Liberă din Berlin, Germania; Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale; Muzeul Național de Istorie a Moldovei, cu participanți din Republica Moldova, România, Ucraina, Germania Franța, Uzbekistan[23].

Ediția a VII-a. În perioada 9-10 februarie 2023, la Academia de Științe a Moldovei a avut loc a treia manifestare științifică dedicată Zilei Internaționale a femeilor cu activități în domeniul științei. Lucrările conferinței s-au desfășurat tradițional la Chișinău și la Iași, în acest an alăturându-se și orașul ucrainean Lviv, unde a avut loc o secțiune de comunicări[24]. Conferința a venit cu un răsunător mesaj împotriva războiului, în sprijinul cercetătorilor din Ucraina, pentru susținerea parcursului european al Republicii Moldova, precum și promovarea balanței de gen în cercetare, organizatorii publicând rezumatele comunicărilor[25].

Ediția a VIII-a: la 26-27 septembrie 2023, Zilele Europene ale Patrimoniului Cultural au fost consemnate în cadrul conferinței științifice internaționale de către Academia de Științe a Moldovei alături de Universitatea de Stat din Moldova, Centrul Mitropolitan de Cercetări Științifice TABOR (Iași, România), Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare (Buzău, România), Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe din Ucraina (Lviv), Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă", Muzeul Național de Istorie a Moldovei ș.a.[26].

Cea de-a IX-a ediție a conferinței „Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine"[27] a avut loc la 8-9 februarie 2024 și a fost dedicată Zilei Internaționale a Femeilor și fetelor cu activități în domeniul științei, marcată anual la 11 februarie, având genericul „Femeile în cercetare: destine, contribuții, perspective" (*Women in research: destinies, contributions, perspectives*). Și de această dată, organizatorii au publicat rezumatele comunicărilor susținute în cadrul conferinței științifice internaționale[28].

---

[23] Liliana Condraticova, Responsabilitatea față de patrimoniul cultural readusă în atenția comunității științifice, https://asm.md/responsabilitatea-fata-de-patrimoniul-cultural-readusa-atentia-comunitatii-stiintifice (consultat 08.09.2024).

[24] Liliana Condraticova, Pacea, susținerea parcursului european și balanța gender în cercetare sunt mesajul femeilor din știință, întrunite la AȘM, https://asm.md/pacea-sustinerea-parcursului-european-si-balanta-gender-cercetare-sunt-mesajul-femeilor-din-stiinta (consultat 08.09.2024).

[25] „Patrimoniul de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine", conferinţă ştiinţifică internaţională (2023; Iași-Chișinău-Lvov). Conferinţă ştiinţifică internaţională dedicată Zilei internaționale a femeilor cu activități în domeniul științei, Iași-Chișinău-Lviv, 9-10 februarie 2023, 304 p., https://www.moldova-independenta.md/sites/default/files/2023-03/Program%26tezele%20comunicarilor_conferinta%20femeile%20in%20cercetare_2023_site.pdf (consultat 08.09.2024).

[26] Svetlana Micu, Zilele Europene ale Patrimoniului Cultural consemnate la Academia de Științe a Moldovei, https://asm.md/zilele-europene-ale-patrimoniului-cultural-consemnate-la-academia-de-stiinte-moldovei (consultat 08.09.2024).

[27] Liliana Condraticova, Implicate în cercetare: doamnele cu activități în domeniul științei s-au întrunit într-o conferință științifică internațională, la Academia de Științe a Moldovei, https://asm.md/implicate-cercetare-doamnele-cu-activitati-domeniul-stiintei-s-au-intrunit-intr-o-conferinta (consultat 08.09.2024).

[28] „Patrimoniul de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii de mâine", conferinţă ştiinţifică internaţională (2024; Iași-Chișinău-Lviv). Patrimoniul de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii de mâine = Yesterday's heritage – contribution to the development of a sustainable tomorrow's society: Conferinţă ştiinţifică internaţională dedicată Zilei internaționale a femeilor cu activități în domeniul științei „Femeile în cercetare: destine, contribuții, perspective", Iași-Chișinău-Lviv, 8-9 februarie

Ediția a X-a. Cea de-a X-a ediție a conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine" se desfășoară la 19-20 septembrie 2024, la Chișinău, Iași și Lviv, și este organizată de un parteneriat viabil dintre Academia de Științe a Moldovei, Centrul Mitropolitan de Cercetări Științifice TABOR (Iași, România), Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (or. Lviv), Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare (Buzău, România), Universitatea Liberă din Berlin (Germania), în parteneriat cu Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă", Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni", Iași; Institutul Național de Cercetare în Medicină și Sănătate al Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu".

Lucrările conferinței din 19-20 septembrie 2024 se desfășoară în următoarele secțiuni și paneluri de discuție:

Arta și mitopoetica orașului în context național şi international (*The art and mythopoetics of the city in the national context and international*) și **Abordări contemporane în educație** *(Contemporary approaches in education)*, responsabili dr. Natalia PROCOP, secretar științific al Secției de științe sociale, economice, umanistice și arte a AȘM; dr., conf. univ. Larisa SADOVEI, director al Școlii Doctorale în științele educației a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chișinău;

2024, 346 p., https://asm.md/sites/default/files/2024-04/rezumate%20macheta_8%20februarie%202024_IBN.pdf (consultat 08.09.2024).

Conservarea şi restaurarea patrimoniului cultural – experienţă şi bune practice *(Conservation and restoration of cultural heritage – experience and best practices)*, organizată la Iași, România, responsabil dr. habil., prof. Nicoleta VORNICU, director Centrul Mitropolitan de Cercetări „TABOR" din Iași;

Probleme de lingvistică și literatură. Provocări actuale *(Problems of linguistics and literature. Current challenges),* responsabili dr. hab., prof. univ. Aliona GRATI, director al Școlii Doctorale Științe Umanistice și ale Educației a USM și dr. Diana DEMENTIEVA, cercetător științific la USM;

Patrimoniul etnologic: de la necunoaștere la valorizare culturală *(Ethnological heritage: from ignorance to cultural valorization)*, responsabil dr. Marina MIRON, cercetător științific superior la Institutul de Istorie al USM; **Народне декоративно-ужиткове мистецтво: проблеми дослідження, репрезентації та обліку автентичних артефактів** *(Folk decorative and applied art: problems of research, representation and accounting of authentic artifacts)*, responsabili dr. hab. Olena FEDORCHUK și dr. Romana MOTYLI de la Institul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei;

Știința istorică între provocări și perspective *(Historical science between challenges and perspectives),* responsabil dr. Liliana ROTARU, cercetător științific superior la Institutul de Istorie al USM, profesor Facultatea de Istorie și Filosofie a USM;

Atelier Istoria Științei din Republica Moldova (*History of Science from the Republic of Moldova*), responsabil dr. Ion V. XENOFONTOV, profesor la Facultatea de Istorie și Filosofie a USM;

Atelier Sportul în viața noastră: personalități și performanțe (*Sport in our lives: personalities and performances*), responsabil masterand Sergiu GURIN, Asociația Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu";

Arheologia azi: probleme și soluții *(Archeology Today: problems and solutions*), responsabil Livia ERMURACHE, director adjunct la Muzeul Național de Istorie a Moldovei;

Orașul Bălți: istorie, memorie și patrimoniu *(The city of Balti: history, memory and heritage)*, responsabil dr., conf. univ. Ludmila D. COJOCARU, director al Muzeului Deportaților, Filială a MNIM;

Promovarea patrimoniului prin turism: oportunități și perspective *(Promoting heritage through tourism: opportunities and perspectives)*, responsabil dr. Viorel MIRON, director Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova;

Design: istorie și modernitate *(Design: history and modernity)*, responsabil dr. Liliana PLATON, șef departament, Facultatea de Urbanism și Arhitectură a Universității Tehnice din Moldova;

Științele exacte și inginerești în serviciul patrimoniului cultural *(Exact Sciences and Engineering in the service of cultural heritage),* responsabil dr. Mirela-Fernanda ZALTARIOV, Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni", Iași;

Tradiție și evoluții în știința juridică națională *(Tradition and developments in national legal science)*, responsabil dr. hab. Rodica CIOBANU, profesor Facultatea de Drept a USM;

Sănătate: condiție primordială a dezvoltării durabile a societății *(Health: a fundamental condition for the sustainable development of society),* responsabil dr. Alina FERDOHLEB, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu" din Republica Moldova.

La cea de-a X-a ediție am venit cu o realizare deosebită: au fost elaborate două volume de articole, în care au fost încadrate 137 de contribuții ale autorilor.

În volumul 7 au fost concentrate 60 de articole, integrând 628 de pagini, cu arii tematice largi, de la arhitectură, artă plastică, resturare și conservare, la istorie și cele două ateliere noi, istoria științei și rolul sportului în viața noastră.

Volumul 8 însumează 626 de pagini, integrând 77 de materiale ale specialiștilor în domeniul etnologiei, artei decorative, turismului, științelor educației, dreptului și medicinei. Este o onoare deosebită de a prezenta aceste două volume superbe, care încadrează studii trans- și multidisciplinare ale cercetătorilor care și-au dedicat viața și activitatea pentru binele patrimoniului cultural, natural și, desigur, cel uman.

La ediția din 19-20 septembrie 2024 au fost susținute cca 175 de comunicări ale participanților din Republica Moldova, România, Ucraina.

În acești 5 ani, pe durata celor zece ediții, am crescut, am legat prietenii frumoase între oameni și parteneriate durabile între instituții din Republica Moldova și de peste hotare: România, Ucraina, Franța, Germania, Italia, Lituania ș.a. Am devenit un centru important ce unește personalități notorii, specialiști în diferite domenii științifice, teoretice și aplicative, rezultatele cărora sunt aduse în beneficiul societății. Am preluat învățat din experiența specialiștilor din România în vederea restaurării și conservării pieselor de patrimoniu și am venit cu propriile idei și algoritmuri de examinare a obiectelor de valoare, de încadrare în practica europeană de cercetare. Depunem în continuare eforturi consolidate pentru a ne racorda la legislația europeană în domeniul conservării, restaurării, protejării, promovării, valorizării patrimoniului cultural.

Sperăm că lucrările celor zece ediții ale conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultiural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine", încadrate în 8 volume elaborate de specialiști de forță în domeniile lor de competență, vor deveni un instrument util și eficient pentru cercetători, cadre didactice, muzeografi, restauratori, pentru reprezentanții societății civile și ai autortităților publice, în gestiunea cărora se află obiectele de patrimoniu din Republica Moldova.

Am devenit de-a lungul acestor ani un model demn de colaborare între seniorii profesioniști în domeniu și tinerii care au ales să facă carieră în cercetare sau educație. Numărul impresionant al tinerilor participanți la aceste conferințe, denotă interesul față de cultura noastră, tradițiile din spațiul românesc, patrimnoiul ce ne identifică ca neam.

Parcurgând, în acești 5 ani, un traseu de zece ediții tematice, organizate pe probleme stringente ale societății, desfășurate de două ori pe an, în contextul Zilei Internaționale a femeilor în cercetare și Zilele europene ale patrimoniului cultural, ne mândrim cu contribuțiile aduse la valorificarea patrimoniului, la pașii pe care îi realizăm împreună pentru integrarea în spațiul european de cercetare. Și afirmăm cu demnitate că deținem un patrimoniu cultural și natural impresionant, care merită a fi cunoscut, apreciat, valorizat și integrat în Uniunea Europeană, pein traseele turistice naționale și europene, prin granturile de restaurare și conservare pentru a fi lăsat moștenitrilor noștri.

Invitația la dialog este lansată și deschisă: vorbim despre patrimoniu și pentru patrimoniul Republicii Moldova, care merită să se regăsească în marea familie europeană!

MASA ROTUNDĂ
„MEMORII DE NEUITAT: DRAMA BASARABENILOR DEPORTAȚI ÎN CADRUL OPERAȚIUNII «SUD» DIN 5-6 IULIE 1949"

4 iulie 2024, ora 14.00, Sala Mică a Academiei de Științe a Moldovei (bd. Ștefan cel Mare și Sfânt 1)

13.30: Galeria de artă, inovație și știință (Sala Aurie a AȘM) – *vernisarea expoziției reproducerilor articolelor de giurnalergerie realizate de renumitul bijutier Alexei Marco (1935–1992), deportat în Siberia în iulie 1949*

Lansarea volumului VI „Drama basarabenilor: 75 de ani de la deportările staliniste din RSS Moldovenească în cadrul operațiunii „Sud" (5-6 iulie 1949)"
Moderator: dr. hab. Liliana Condraticova

Eveniment transmis online de către Institutul pentru Dezvoltarea Societății Informaționale

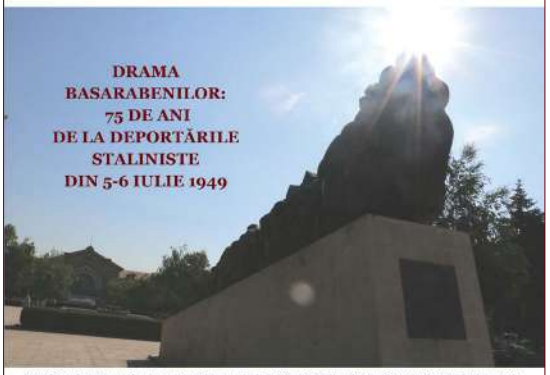

Participă: dr. hab., prof. univ. Anatol Petrencu, dr. hab. Zinaida Bolea (Universitatea de Stat din Moldova), dr. Ludmila D. Cojocaru, dr. Elena Postică (Muzeul Național de Istorie a Moldovei), dr. Lidia Pădureac (Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți), dr. Liudmila Chicinc (Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul), dr. Claudia-Florentina Dobre (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române, București), dr. Virgiliu Bârlădeanu (Institutul de Istorie, USM), dr. Marina Miron (USM), Mariana Mihailescvhi (Muzeul de Etnografie Bălți), mem. cor. Ion Hadârcă, dr. hab. Liliana Condraticova (Academia de Științe a Moldovei)

Institutul de Istorie Nicolae Iorga

PATRIMONIUL DE IERI –
IMPLICAȚII ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII DE MÂINE
HERITAGE OF YESTERDAY –
CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF A SUSTAINABLE SOCIETY OF TOMORROW

Conferința științifică internațională, ediția a IX-a
International Scientific Conference, 9th edition
Consacrată Zilei internaționale a femeilor și fetelor cu activități în domeniul științei, 11 februarie / Dedicated to the International Day of Women and Girls in Science, February 11
„Femeile în cercetare: destine, contribuții, perspective"
„Women in research: destinies, contributions, perspectives"

Patrimoniul de ieri și de azi

Sediul Filialei Academiei de Științe a Moldovei (1951–1956) de pe str. Alexei Mateevici nr. 85: foto de epocă și situația actuală

Sediul Academiei de Științe a Moldovei bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 1: Chișinăul vechi și de azi

IAȘI-CHIȘINĂU-LVIV
8-9 februarie 2024, ediția a IX-a
Programul și tezele comunicărilor
editor dr. hab. în studiul artelor, dr. hab. în istorie Liliana Condraticova

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

YESTERDAY'S HERITAGE – IMPLICATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF TOMORROW'S SUSTAINABLE SOCIETY

held in the context of International Women's Day with activities in the field of science

dedicated to the 75th anniversary of the institutionalization of premiums academic research institutes and the 60th anniversary of its formation Academy of Sciences of Moldova
Program and theses of communications
Chisinau, February 11-12, 2021, 3rd edition

PATRIMONIUL CULTURAL DE IERI –
IMPLICAȚII ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII DURABILE DE MÂINE

CULTURAL HERITAGE OF YESTERDAY –
CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF A SUSTAINABLE SOCIETY OF TOMORROW

Iraida Ciobanu, *Pomul vieții*, 2018

Supliment al revistei științifice
„Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique" (Iași, România)

PATRIMONIUL DE IERI – IMPLICAȚII ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII DURABILE DE MÂINE
HERITAGE OF YESTERDAY – CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF A SUSTAINABLE SOCIETY OF TOMORROW

Conferința științifică internațională / International Scientific Conference
Organized in the context of the International Day of Women and Girls in Science

Ala Uvarova (1969–2012). *Corabia viselor*, 2002, batic, 80×80 cm

Programul și tezele comunicărilor

IAȘI-CHIȘINĂU-LVIV, 9-10 februarie 2023
ediția a VII-a

Program de Stat „Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii"

Conferința științifică internațională

PATRIMONIUL CULTURAL DE IERI – IMPLICAȚII ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII DURABILE DE MÂINE
CULTURAL HERITAGE OF YESTERDAY – CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF A SUSTAINABLE SOCIETY OF TOMORROW

Iraida Ciobanu, *Alma Mater*, 2022, u/p, 80×80 cm

Program și rezumatele comunicărilor

Iași-Chișinău, 22 februarie 2022
ediția a V-a

organizată în cadrul Programului de Stat „Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii"

PATRIMONIUL CULTURAL DE IERI – IMPLICAȚII ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII DE MÂINE

CULTURAL HERITAGE OF YESTERDAY – CONTRIBUTION IN THE DEVELOPMENT OF TOMORROW'S SOCIETY

Mihai Jomir, *Casa în care a locuit Alexei Mateevici* (1990)
Iraida Ciobanu, *Capela bulgară* (2021)
Mihai Mungiu, *Casa Mariei Bieșu din Chișinău* (2008)
Natalia Procop, *Moara Roșie* (2020)

Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique"
(Iași, redactor-șef dr. habil. Nicoleta Vornicu), Volumul V, Iași-Chișinău, 2023
Editor dr. hab. Liliana Condraticova

PROGRAMUL
PE SECȚIUNI, ATELIERE, PANELURI DISCUȚIONALE

SECȚIUNEA
ARTA ȘI MITOPOETICA ORAȘULUI ÎN CONTEXT NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL / *The art and mythopoetics of the city in the national context and international;* ABORDĂRI CONTEMPORANE ÎN EDUCAȚIE / *Contemporary approaches in education,*

Desfășurată la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău
Moderatori: dr. Natalia PROCOP, dr. Larisa SADOVEI

Mem. cor., dr. hab. în studiul artelor, conf. cerc. Mariana ŞLAPAC (Institutul Patrimoniului Cultural al Ministerului Culturii), **drd., asist. univ. Leonid DUMITRAŞCU** (Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice, Chișinău), ***Repere istoriografice privind arhitectura şi urbanismul din basarabia interbelică*** **/** *Historiographical sources regarding the architecture and urbanism in interwar Bessarabia*

Dr. hab. în istorie, conf. cerc. Elena PLOȘNIȚA (Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei), ***Educatie pentru patrimoniu*** **/** *Heritage education*

Cerc. șt. Adelaida CHIROȘCA (Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei), ***Miracolul de la Niceea reflectat în icoana de hram a Sfântului Ierarh Nicolae (colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei)*** **/** *The miracle from Niceea reflected in the patron icon of the Saint Hierarch Nicholas (the collection of the National Museum of History ofMoldova)*

Căpitan Oleg DANILCEAC (Brigada 3 infanterie Motorizată „Dacia"), ***Rezonanțe emoționale: impactul teatrului document asupra societății*** **/** *Emotional resonance: The impact of documentary theatre on society*

Lector univ. Oleg DOBROVOLSCHI (Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice din Chișinău), ***Materiale moderne în sculptură*** / *Modern materials in sculpture*

Muzeograf Valentina GRABOVSKAYA (Casa-Muzeu „Al. Puşkin" din Chișinău), ***Opt fațete ale arhitecturii lui Alexander Bernardazzi*** / *Eight facets of the architecture of Alexander Bernardazzi*

Drd. Alexandru RUSNAC (Universitatea de Stat din Moldova), ***Specificul muzicii din RSSM ca formă nouă de protest contra Regimului comunist promovat de URSS la Chișinău*** **/** *The specificity of music from the MSSR as a new form of protest against the communist regime promoted by the USSR in Chisinau*

Drd. Lucia ADASCALIȚA (Universitatea Tehnică a Moldovei), ***Valențe artistice novatoare*** în ***grafica satirică din Republica Moldova. Anii 2001–2015*** **/** *Innovative artistic valences in satirical graphics from the Republic of Moldova. Years 2001–2015*

Dr. în pedagogie, conf. univ. Ludmila MOKAN-VOZIAN (Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău), ***Educația – instrument în promovarea interculturalității*** **/** *Education – instrument in promoting interculturality*

Dr. în arte, conf. univ. Rodica URSACHI (UPS „Ion Creangă" din Chișinău), ***Proiecția plastică a orașului Chișinău în pictură*** **/** *Plastic projection of the city of Chisinau in painting*

Victoria DANILA (COJOCARI) (UPS „Ion Creangă"), **dr., conf. univ. Larisa SADOVEI** (UPS „Ion Creangă"), ***Construirea învățării prin strategia P2P: sursă de dezvoltare a valorilor socioculturale la studenți*** */ Building learning through the P2P strategy: source of development of socio-cultural values in students*

Dr. în studiul artelor, lector univ. Natalia PROCOP (UPS „Ion Creangă"), ***Temele creației artistului plastic Elena Bontea din colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei*** */ The theme in the creation of artist Elena Bontea from the collection of the National Museum of Art of Moldova*

Lilia DRAGNEVA, ***Grupul artistic „FANTOM" – underground-ul modernist în arta basarabeană (1988–1993)*** */ The artistic group „FANTOM" – modernist underground in Bessarabian art. (1988–1993)*

Dr. Alina OSTAPOV (Ministerul Culturii), ***Proiectul cinematografului de 800 de locuri în orașul Soroca: integrarea esteticii arhitecturale și a funcționalității în spațiul cultural local*** */ The project of 800-seat cinema in Soroca: integration of architectural aesthetic and functionality in the local cultural space*

Valeria SURUCEANU (Muzeul de Istorie a Orașului Chișinău), ***Problemele conservării și promovării patrimoniului cultural în zona conflictului transnistrean*** **/** *The Challenges of Cultural Heritage Preservation and Promotion in the Transnistrian Conflict Zone*

Dr., conf. univ. Larisa NOROC (UPS „Ion Creangă" din Chișinău), ***Parteneriat pentru patrimoniu: unele aspecte cu privire la rolul instituțiilor europene în conservarea moștenirii culturale a Republicii Moldova*** */ Partnership for heritage: some aspects regarding the role of European institutions in preserving the cultural heritage of the Republic of Moldova*

SECȚIUNEA
CONSERVAREA ŞI RESTAURAREA PATRIMONIULUI CULTURAL – EXPERIENȚĂ ŞI BUNE PRACTICE */ Conservation and restoration of cultural heritage – experience and best practices*
Desfășurată la Centrul Mitropolitan de Cercetări T.A.B.O.R Iași, România
Moderator dr. habil., prof. Nicoleta VORNICU

Inginer chimist, Expert Oana Mihaela CĂPĂȚÎNĂ (Centrul de Cercetare și Conservare-Restaurare a Patrimoniului Cultural, Complexul Muzeal Național „Moldova" Iași), Doctor în inginerie chimică Maria GEBA (Centrul de Cercetare și Conservare-Restaurare a Patrimoniului Cultural, Complexul Muzeal Național „Moldova" Iași), ***Gravura „Țărănci pe câmp" aparținând artistului francez Aristide Maillot. Analiză. Intervenții de conservare – restaurare*** **/** *The engraving „The harvesters" belonging to the french artist Aristide Maillot. Analysis. Conservationa – restoration interventions*

Metal restorer Mary-Claudia MOTEI (Brasov County Museum of History), Ing. wood restorer Valentin PUCHIANU (Brasov County Museum of History), ***Restoration and preservationa of a velocipede from the patrimony of Brașov county history museum*** **/** *Restaurarea și conservarea unui velocipede din patrimoniul Muzeului Județean de Istorie Brașov*

Expert restaurare ceramică Ancuța-Elena PUNGOI (Muzeul Județean Argeș, Pitești), ***Restaurarea a două vase din secolele XIV–XV de la Câmpulung, str. Negru Vodă,***

nr. 76, județul Argeș / *The restoration of two vessels from the 14th – 15th century from Câmpulung, Negru Vodă str., no. 76, Argeș county*

Drd. Claudia LUPU (Muzeul Național al Marinei Române), ***Cauzalitatea degradării biologice asupra cărții de patrimoniu și rolul restaurării* / *Causality of biological degradation on the heritage book and the role of restoration*

Drd. Cristina Maria SPÎNU-CÎMPEANU (Universitatea „Ștefan cel Mare", Suceava, România), ***Starea de conservare a exemplarelor Evangheliei tipărită la Neamț (1821), aflate la Muzeul Eparhial Huși*** / *The state of conservation of the copies of the Gospel printed in Neamț (1821), located at the Husi Diocesan Museum*

Expert restaurator pictură și lemn policrom Loredana POPA (Muzeul Mitropolitan Iași), **expert restaurator pictură și lemn policrom Remus Ioan POPA** (Centrul de Cercetare și Conservare-Restaurare a Patrimoniului Cultural, Complexul Muzeal Național „Moldova" Iași), ***Tratamente de restaurare – conservare aplicate tabloului intitulat „Țărăncuță"*** / *Restoration – conservation treatments applied to the painting entitled „Peasant"*

Restaurator atestat Ministerul Culturii Lavinia-Ana AXENTIOI (Complexul Muzeal Național Neamț, Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu-Neamț), **dr. Expert Ministerul Culturii George-Dan HÂNCEANU** (Complexul Muzeal Național Neamț, Muzeul de Istorie Roman), **dr., expert în conservare și restaurare metale Ministerul Culturii Otilia MIRCEA (**Complexul Muzeal Național Neamț, Laboratorul de Restaurare-Conservare Roman, Județul Neamț), ***Restaurarea unui cuțit descoperit la biserica „ Sfântul Gheorghe " din Roman*** / *The restoration of a knife discovered at the Saint George's church from Roman*

SECȚIUNEA
PROBLEME DE LINGVISTICĂ ȘI LITERATURĂ. PROVOCĂRI ACTUALE / *Problems of linguistics and literature. Current challenges*
Desfășurată la Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova

Panel I. Probleme de lingvistică
Moderator: dr. Diana DEMENTIEVA

Dr. hab., prof. univ. Iraida CONDREA (Universitatea de Stat din Moldova), ***Manipulare prin transgresarea normei literare*** / *Manipulation by transgressing the literary norm*

Dr., conf. univ. Elena VARZARI (USM), ***Semantica*** și ***pragmatica ergonimelor*** în ***peisajul lingvistic urban*** / *Semantics and pragmatics of ergonyms in the urban linguistic landscape*

Dr. Ana FERAFONTOV (USM), ***Erori gramaticale în limbajul publicității stradale*** / *Grammatical errors in the language of street advertising*

Dr. Ecaterina BRĂGUȚĂ (USM), ***Clasa „nomina agentis" în textul religios: aspecte semantice și funcționale*** / *The "Nomina Agentis" class in religious text: semantic and functional aspects*

Dr. Mihaela ENI (USM), ***Funcția pragmatică a mijloacelor de actualizare a temei și remei în prelegerea academică*** / *The pragmatic function of the means of actualizing theme and rheme in the academic lecture*

Drd. Ala DAVID (Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, USM), ***Analiza actelor de limbaj în discursul pandemiei COVID-19 /*** *Speech acts analysis in COVID-19 pandemic discourse*

Drd. Stella GRAMA (Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, USM), ***The power of persuasive strategies in managing the pandemic crisis*** */ Forța strategiilor de persuasiune* în *gestionarea crizei pandemice*

Panel II. Probleme de literatură
Moderator: dr. Diana DEMENTIEVA

Dr. hab., prof. univ. Aliona GRATI (USM), ***Imaginea trecutului în romanul românesc /*** *The image of the past in the romanian novel*

Dr., conf. univ. Carmen Beatrice DUȚU (Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir", București, România), ***Critica literară feministă. Provocări actuale*** */ Feminist literary criticism. Current challenges*

Dr., prof. univ. Carmen-Maria BOLOCAN (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași, România), ***Aspazia Oțel Petrescu – om de litere și model de mărturisitor în temnițele comuniste*** / *Aspazia Oțel Petrescu – literate and model of confession in the communist prisons*

Dr., conf. univ. Natalia STRĂJESCU (UPS „Ion Creangă" din Chișinău), ***Emilia Apostoae și nostalgia incorigibilă după comunism*** / *Emilia Apostoae and incredible nostalgia for communism*

Drd., lector universitar Marta SEVERIN (Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, USM; Universitatea „Dunărea de Jos" din Galați), ***Poezia modernistă a lui Gheorghe Grigurcu: interferențe și influențe /*** *Gheorghe Grigurcu's modernist poetry: interferences and influences*

Drd. Ancuța-Maria SMĂDU (Universitatea Dunărea de Jos din Galați, România), ***Proza scurtă a Gabrielei Adamești eanu – exercițiul de rescriere /*** *Gabriela Adameșteanu's short prose – the exercise of rewriting*

Dr. Elisaveta IOVU-MACARI (Liceul Teoretic „Mihai Eminescu", or. Strășeni; Universitatea de Stat din Moldova), ***Dincolo de cuvinte: sentimentul iubirii în operele lui Andrei Ciurunga /*** *Beyond Words: the feeling of love in the works of Andrei Ciurunga*

Drd. Eugenia-Daniela LUPAȘCU (Universitatea Dunărea de Jos din Galați, România), ***Entre deux «crises». Analyse discursive du phenomene migratoire de 2015 /*** *Between Two "Crises". A discursive analysis of the 2015 migration phenomenon*

Drd. Daniela MOLDOVAN (Școala Doctorală Științe Umanistice și ale Educației, USM), ***Adrian Păunescu – personalitate polivalentă /*** *Adrian Păunescu – a versatile personality*

Drd. Eugenia CIUMAȘU (Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, USM), ***Imaginea femeii în scrierile epistolare ale lui Leonid Dimov /*** *The image of woman in the epistolary writings of Leonid Dimov*

Dr. Rodica GOTCA (USM), ***Literatura interbelică din Basarabia în noul context politic*** */ Interwar literature from Bessarabia in the new political context*

Drd. Ana Maria RUSNAC (Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, USM), ***Bancul politic ca formă literară de rezistență față de regimul comunist /*** *Political anecdote as a literary form of resistance to the communist regime*

Drd. Daniela GALAȚANU (Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, USM), ***Vasile Coroban – temele și direcțiile studiului literar /*** *Vasile Coroban – themes and directions of the literary study*

Dr. Diana DEMENTIEVA (USM), ***Biserica neagră" de A.E. Baconsky – o alegorie a societății dictatoriale*** / *„The Black Church" by A.E. Baconsky – an allegory of a dictatorial society*

Drd. Irina LUPAȘCO (Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, USM), ***O privire critică asupra istoriei literaturii române postbelice și a literaturii române contemporane prin prisma noilor criterii metodologici de alcătuire*** */ A critical look at the history of Post-War romanian literature and contemporary romanian literature through the new methodological criteria of composition*

SECȚIUNILE
PATRIMONIUL ETNOLOGIC: DE LA NECUNOAȘTERE LA VALORIZARE CULTURALĂ / *Ethnological heritage: from ignorance to cultural valorization*
Народне декоративно-ужиткове мистецтво: проблеми дослідження, репрезентації та обліку автентичних артефактів / *Folk decorative and applied art: problems of research, representation and accounting of authentic artifacts,* desfășurată concomitent la Chișinău și Lviv (Ucraina)

MODERATORI: dr. Marina MIRON (Institutul de Istorie, USM), dr. hab. Olena FEDORCHUK și dr. Romana MOTYLI (Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe din Ucraina), dr. Katerina COJUHAR (Institutul Patrimoniului Cultural al Ministerului Culturii)

Dr. hab. Alina FELEA (Institutul de Istorie, USM), ***Mied, șerbet, ceai. Din istoricul consumului de băuturi în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea) /*** *Honey, sherbet, tea. From the history of beverage consumption in Moldova (17th century – early 19th century)*

Dr. Valentin ARAPU (Institutul Patrimoniului Cultural; Centrul de Istorie și Civilizație Europeană Filiala Academiei Române, Iași), ***Îngrijirea și întreținerea fântânilor: între tradiție și reguli sanitare (aspecte istorice, medicale, bisericești și etnoculturale)*** */ Care and maintenance of water wells: between traditioan and sanitary rukes (historical, medical, and ethnocultural aspects)*

Vlada COLESNICOVA, Ludmila MALAHOV, Alexandru COLESNICOV, Olesea CAFTANATOV, mem. cor. al AȘM Svetlana COJOCARU (Institutul de Matematică și Informatică „V. Andrunachievici", USM), ***Digitizarea textelor folclorice moldovenești în baza platformei HeDy*** / *Digitizarea textelor folclorice moldovenești în baza platformei HeDy*

Alina TOCARCIUC (Universitatea Tehnică a Moldovei), ***Tradițiile și inovațiile în arta textilă prin prisma cercetărilor istoricilor și etnologilor*** / *Traditions and innovations in textil art through the prism of historian and ethnologist research*

Dr. Natalia GRĂDINARU (Institutul Patrimoniului Cultural), ***Studiu asupra obiceiurilor de familie practicate în Casa Mare: analiză antropologică și culturală*** / *Study on Family Customs Practiced in the casa mare: an anthropological and cultural analysis*

Elena PINTILEI (Biblioteca Națională a Republcii Moldova), ***Transformările culturale din Basarabia de Sud: între politica de rusificare și conviețuirea multietnică după anexarea de la 1812 până la sfârșitul secolului al XIX-lea*** / *Cultural transformations in South Bessarabia: between the policy of russification and multi-ethnic coexistence after the annexation from 1812 to the end of the 19th century*

Dr. Sergiu SUVAC (Institutul Patrimoniului Cultural), ***Locuința și gospodăria tradițională reflectată în manualele de istorie din Republica Moldova (ciclul gimnazial)*** / *Traditional housing and household reflected in history textbooks from the Republic of Moldova (secondary school)*

Drd. Ana ISCHIMJI (Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, USM), **dr. hab. Liliana CONDRATICOVA** (Academia de Științe a Moldovei), ***Meșteșugurile de prelucrare a pieilor și blănurilor în Chișinăul interbelic*** / *Leather and fur processing crafts in interwar Chisinau*

Marina CERCAȘIN (Muzeul de Istorie a Orașului Chișinău), ***Ansamblul vestimentar nupțial din Basarabia și RSS Moldovenească ca obiect al cercetărilor științifice*** / *The wedding assemble from Bessarabia and the Moldova SSR as an object of scientific research*

Ecaterina PIHUROV (Institutul Patrimoniului Cultural), ***Cercetarea etnografică de teren a locuinței tradiționale moldovenești din spațiul Pruto-Nistrean: trecut și prezent*** / *The ethnographic field research of the traditional Moldovan dwelling from Pruto-Dnestrian space: past and present*

Drd. Ana ISCHIMJI (USM), ***Meșteșugurile tradiționale de prelucrare a pieilor și blănurilor ajunse în atenția cercetătorilor*** / *The traditional crafts of processing skins and furs have come to the attention of researchers*

Др. Віктор КОЖУХАР (Інститут культурної спадщини Міністерства культури), ***Елементи внутрішнього убранства української хати в краєзнавчому музеї с. Білявинці Бричанського р-ну Республіки Молдова*** / *Elements of the interior decoration of the Ukrainian house in the local history museum of the village. White people of the Brychan district of the Republic of Moldova*

Др. Катерина КОЖУХАР (Інститут культурної спадщини Міністерства культури), ***Святкова і ритуальна їжа с. Василєуци Ришканського р-ну Республіки Молдова*** / *Festive and ritual food from Vasileutsi, Ryshkan District, Republic of Moldova*

Dr. hab. Olena FEDORCHUK (The Ethnology Institute National Academy of Sciences of Ukraine), ***Національна символіка у композиціях українських котильонів першої половини XX століття*** / *National symbolism in the compositions of Ukrainian cotillions of the first half of the XX century*

Кандидат мистецтвознавства Романа МОТИЛЬ / Romana MOTYL (Lviv Polytechnic National University; Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine), ***Традиції виготовлення неполив'яної кераміки в Україні (на прикладі гончарного осередку села Гавареччина)*** / *Traditions of production of unglazed ceramics in Ukraine (on the example of the pottery centre of Havarechchyna village)*

Др. мистецтвознавства Галина ІВАШКІВ (The Folk Art Department at the Ethnology Institute of the Ukrainian Academy of Sciences), ***Керамічні предмети з антропоморфними формами в інтер'єрі приміщень*** **/** *Earthenware Items with Anthropomorphic Shapes in the Interior*

Кандидат наук Катерина ЦУРКАН (кафедра художнього текстилю ЛНАМ), ***Комп'ютерна графіка як засіб проектування мистецьких творів*** / *Computer graphics as a means of designing works of art*

Др. Віктор КОЖУХАР (Інститут культурної спадщини Міністерства культури), **Др. Катерина КОЖУХАР** (Інститут культурної спадщини), ***Постать митрополита Петра Могили в соціокультурному просторі Республіки Молдова*** **/** *The figure of Metropolitan Peter Mohyla in the socio-cultural space Republic of Moldova*

SECȚIUNEA
ȘTIINȚA ISTORICĂ ÎNTRE PROVOCĂRI ȘI ȘI PERSPECTIVE
Historical science between challenges and perspectives
Desfășurată la Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Istorie
Moderator: dr. Liliana ROTARU

Lansare de carte: *Larisa Popova, Marea Campioană, sau Zeița Canotajului Academic de la Nistru* / Ministerul Educației şi Cercetarii, Universitatea de Stat din Moldova, Centrul de Cercetări Enciclopedice al Bibliotecii Științifice (Institut) „Andrei Lupan", Comitetul Național Olimpic și Sportiv al Republicii Moldova. Chișinău: Lexon-Prim, 2023. 341 p.: (Colecţia „Legendele sportului moldovenesc"), ISBN 978-9975-3044-2-9.
Prezintă: dr. hab., prof. univ. Anatol PETRENCU (USM)

Drd. Ludmila MALAI (Școala Doctorală de Ştiinţe Umanistice și ale Educației, USM), ***Domnia în Țara Moldovei și schimbările politice internaționale la sfârșitul sec. al XVII-lea – începp. sec.al XVIII-lea*** / *Reign in Moldova and international political changes at the end of the century. al. 17th century – begin. 18th century*

Dr. hab., prof. univ. Valentin TOMULEȚ (USM), ***Câteva viziuni teoretizate privind conceptul noţiuni de clasă sau stare socială*** / *Some theoretical views regarding the concept of notions of class, state or social state*

Dr. Cristina GHERASIM (USM), ***Conceptul de mentalitate în cercetarea istorică contemporană (O scurtă analiză istoriografică)*** / *The concept of mentality in contemporary historical research (A brief historiographical analysis)*

Drd. Cătălina FRANGOPOL (Școala Doctorală de Ştiinţe Umanistice și ale Educației, USM), ***Legislația țaristă privind administrarea fondului forestier din Basarabia sub dominație rusească (1812–1917)*** / *Tsarist legislation on forest administration in Bessarabia under russian rule (1812–1917)*

Dr. Ludmila LAZAREV (AMTAP), ***Ideea europeană în România interbelică: dezbateri și evoluții"***/ *The European idea in interwar Romania: debates and developments*

Dr. Marina MIRON (Institutul de Istorie, USM), ***Tineretul literar de proveniență bulgară în Basarabia interbelică – rodul sistemului de învățământ în Regatul România***

/ *The literary youth of Bulgarian origin in interwar Bessarabia – the fruit of the education system in the Kingdom of Romania*

Drd. Ana MOLCOSEAN (Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, USM), ***Sergiu Gazieff – un personaj controversat în Bălțiul interbelic*** / *Sergiu Gazieff – a controversial figure in the inter-war Balti*

Dr. Marius-Adrian NICOARĂ (Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare, Buzău, România), ***Pamfil Şeicaru – 130 de ani de la naştere*** / *Pamfil Şeicaru – 130 years since his birth*

Drd. Daniela ȘEREMET (Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, USM), ***RSS Moldovenească în perioada postbelică: politici și transformări*** / *Moldavian SSR in the post-war period: politics and transformations*

Dr. hab. Zinaida BOLEA (USM). ***Creație și sublimare în mărturiile persoanelor deportate din RSS Moldovenească*** / *Creation and sublimation in the testimonies of deportees from the Moldavian SSR*

Dr. Liliana ROTARU (USM). ***Educația politică și ideologică curricualră instrument de inginerie națională și socială în învățământul superior din RSSM (1940–1953) /*** *Curricular political and ideological education is an instrument of national and social engineering in higher education in the Moldavian SSR (1940–1953)*

Dr. hab., prof. univ. Anatol PETRENCU (USM), ***Locul și rolul căminelor culturale în România interbelică (exemplul Basarabiei)*** / The place and role of cultural homes in interwar Romania (the example of Bessarabia)

Moderator: dr. Ruslan ȘEVCENCO

Drd., preot Ionuț ENACHE (Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, USM), ***Starea lăcașurilor de cult în Oltenia (județele Olt și Romanați) sub regim comunist*** / *State of places of worship in Oltenia (Olt counties and Romanet) under the communist regime*

Dr. Ruslan ȘEVCENCO (Institutul de Politici Europene), ***Guvernul Moldovei în 1990–1997: structura, împuterniciri, politica de cadre*** / *The Government of Moldova in 1990–1997: structure, powers, personnel policy*

Drd. Viorelia PEREBINOS (Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, USM), ***Impactul politicilor lingvistice asupra învățământului superior din Republica Moldova în perioada 1985–1995*** / *The impact of language policies on higher education in the Republic of Moldova in the period 1985–1995*

Drd. Oleg URSAN (USM), ***Current approaches to studying the history of the Republic of Moldova through the interdisciplinary concept of gender*** / *Abordări actuale privind studierea istoriei Republicii Moldova prin conceptul interdisciplinar de gen*

Drd. Veronica CHEPTENE (Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, USM), ***Protejarea dreptului la memoria istorică în cadrul legislației naționale a Republicii Moldova*** /

Drd. Alexandru MOLCOSEAN (Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, USM), ***Elemente de imnologie statală aplicate în didactica istorică preuniversitară (clasele XI–XII)*** / *Elements of state imnology applied in pre-university history teaching (grades XI–XII)*

Adelina MARIAN (USM), ***Inochentismul la singular în secolul XXI*** / *The Inochentism at the singular in the 21st century*

Drd. Sergiu DEMERJI (Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, USM), ***Istoricul Bisericii Adormirea Maicii Domnului din orașul Sângera, municipiul Chișinău – parte integrantă a patrimoniului cultural național*** / *History of Assumption of the virgin Mary church in Sângera, Chișinău municipality – an integral part of the national cultural heritage*

ATELIER: ISTORIA ȘTIINȚEI DIN REPUBLICA MOLDOVA / *HISTORY OF SCIENCE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA*
Desfășurat la Universitatea de Stat din Moldova
Moderator: dr. în istorie, conf. univ. Ion Valer XENOFONTOV

Mem. cor., dr. hab., prof. univ. Demir DRAGNEV (Institutul de Istorie, USM), **dr. în istorie, conf. univ. Ion Valer XENOFONTOV** (Institutul de Istorie, USM), ***Iachim (Grosul) Întâi: primul decan a două facultăți de istorie și primul președinte al Academiei de Științe și un om de omenie*** / *Iachim (Grosul) first: the first dean of two faculties of history and the first president of the Academy of Sciences man of humanity*

Dr. Lidia PRISAC (Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan", USM), **dr., conf. univ. Ion Valer XENOFONTOV** (Institutul de Istorie, USM), **drd. cerc. șt. Iulian SALAGOR** (Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan", USM), ***Fondul de arhivă personal al academicianului V.A. Rîbin (1893–1979)*** / *Personal archive fund of academician V.A. Rîbin (1893–1979)*

Drd. cerc. șt. Iulian SALAGOR (Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan", USM), ***Pregătirea cadrelor ştiinţifice în cadrul Bazei/Filialei Moldoveneşti a Academiei de Științe a URSS (1946–1952)*** / *Training of scientists within the Moldova Base/Branch of the USSR Academy of Sciences (1946–1952)*

Dr. în agricultură Asea M. TIMUȘ (cercetător științific neafiliat), ***Soții Ruşcinschi: intelectuali români sub regim sovietic*** / *The Ruscinski wives: romanian intellectuals under the soviet regime*

ATELIER: SPORTUL ÎN VIAȚA NOASTRĂ: PERSONALITĂȚI ȘI PERFORMANȚE / *Sport in our lives: personalities and performances*
Moderator: masterand Sergiu GURIN

Jurnalist, istoric Andrei PRODAN (ziarul „Moldova Suverană"), ***Chişinău – Braşov: Prietenie fotbalistică*** / *Chisinau – Brasov: Football friendship*

Jurnalist, istoric Andrei PRODAN (ziarul „Moldova Suverană"), ***Valeriu Cupcea, primul comentator sportiv născut în Basarabia*** / *Valeriu Cupcea, the first sports commentator original from Bessarabia*

Masterand Sergiu GURIN (Asociația Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu"), ***Sporturi interzise în RSS Moldovenească*** / *Forbidden sports in the Moldavian SSR*

SECȚIUNEA
ARHEOLOGIA AZI: PROBLEME ȘI SOLUȚII /
Archeology Today: Problems and Solutions
Desfășurată la Chișinău, Muzeul Național de Istorie a Moldovei
Moderatori: Livia ERMURACHI, dr. Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU

Livia ERMURACHI (Muzeul Național de Istorie a Moldovei; Universitatea „Valahia" din Târgoviște), ***Istoria așezării Trinca „Izvorul lui Luca": retrospectivă și perspectivă*** **/** *The history of the Trinca settlement „Izvorul lui Luca": retrospective and perspective*

Dr. Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU (Institutul Patrimoniului Cultural), dr. Ion URSU (Institutul Patrimoniului Cultural), ***Câteva considerații privind degetarele medievale descoperite în situl de la Lozova – La hotar cu Vornicenii*** **/** *Some considerations on medieval thimbles discovered in the site of Lozova – „La hotar cu Vornicenii"*

Доктор (хаб.) Світлана БІЛЯЄВА / Svitlana BILIAIEVA (Інститут археології НАН України / doctor (hab.) of historical sciences, Institute of archaeology of NAS of Ukraine), ***Археологія Південної України у реаліях сьогодення*** **/** *The Archaeology of the Southern Ukraine in today realities*

Cătălin HRIBAN (Institutul de Arheologie, Academia Română, Filiala Iași), ***Arheologia peisajului medieval: movilele de hotar din Moldova*** / *The archaeology of the medieval landscape: the border mounds of Moldavia*

Olga ANDRANOVICI (MNIM), ***Siturile industriale cercetare arheologic și transformate în patrimoniu cultural: de la relicve industriale la centre de valorificare istorică*** / *Industrial sites archaeologically researched and transformed into cultural heritage: from industrial relics to centers of historical valorization*

Eugenia GOLBAN (MNIM), ***„Școala altfel la muzeu": poveștile din spatele artefactelor arheologice*** / *'Schooling differently at the museum': the stories behind the archaeological artefacts*

Eugen MISTREANU (MNIM), ***Epoca cuprului în stepa Bugeacului /*** *The Copper Age in the Bugeac steppe*

Drd. Sergiu BODEAN (Universitatea „Ștefan cel Mare" Suceava; MNIM), ***Situl Cucuteni A / Tripolie BI de la Proscureni (cercetări perieghertice din anii 2006–2008*** / *The Cucuteni A / Tripolie BI site from Proscureni (perihertic research from 2006–2008*

SECȚIUNEA
ORAȘUL BĂLȚI: ISTORIE, PATRIMONIU, MEMORIE /
The city of Balti: history, heritage, memory
Desfășurată la Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți
Moderator dr. Ludmila D. COJOCARU, dr. Lidia PĂDUREAC

Dr. hab. Lilia ZABOLOTNAIA (Muzeul Național de Istorie a Moldovei), ***The role of the Roman-Catholic Parish in Balti in the construction of the Catholic church in Soroca. New documentary evidences from the Russian State Historical Archive (St. Petersburg)*** */ Rolul parohiei romano-catolice din Bălți în construirea bisericii catolice din Soroca. Noi*

atestări documentare din Arhiva Istorică de Stat Rusă (Sankt Petersburg) (proiectul 180101 *Patrimoniul istorico-arheologic muzeal: sistematizare* și *valorificare* științifico-culturală)

Ludmila DOBROGEANU (Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți), ***Considerații cu privire la organizarea expozițiilor agricole și industriale la Bălți*** */ Considerations regarding the organization of agricultural and industrial exhibitions in Balti*

Drd. Mariana MIHALEVSCHI (Școala Doctorală de Ştiinţe Umanistice și ale Educației, USM), ***From the history of the re-establishment of the Episcopate of Hotin with residence in Balti: documents and realities*** */ Din istoria reînființării Episcopiei Hotinului cu reședința la Bălți: documente și realități*

Dr. hab. Nicolae ENCIU (Institutul de Istorie, USM), ***Populația și economia județului și municipiului Bălți în anul 1938*** */ The population and economy of the county and municipality of Bălți in 1938* (proiect 010401 *Coordonatele modernizării social economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze*)

Drd. Ana MOLCOSEAN (Școala Doctorală de Ştiinţe Umanistice și ale Educației, USM), ***Sergiu Gazieff – un personaj controversat în Bălțiul interbelic*** */ Sergiu Gazieff – a controversial character in the interwar Bălți*

Dr. Lidia PĂDUREAC (Universitatea „Alecu Russo" din Bălți), ***Punctele alimentare din orașul și județul Bălți în anii 1946–1947: istorie și memorie*** */ Food points in the city and county of Bălți in 1946–1947: history and memory*

Vera SERJANT (MNIM), ***Contribuții muzeografice cu privire la deportarea familiei Copacinschi din s. Moara de Piatră, raionul Bălți*** */ Museum contributions regarding the deportation of the Copacinschi family from Moara de Piatră village, Bălți district* (proiect 180101 *Patrimoniul istorico-arheologic muzeal: sistematizare* și *valorificare* științifico-culturală)

Drd. Nelea CHIHAI (Școala Doctorală de Ştiinţe Umanistice și ale Educației, USM), ***Reprimarea organizației „Martorii lui Iehova" din RSS Moldovenească (1945–1991). Studiu de caz: Jacob Gojan*** */ Repression of the „Jehovah's Witnesses" organization from the Moldavian SSR (1945–1991). Case study: Jacob Gojan*

Dr. Maxim MELINTI (Mitropolia Basarabiei), ***Biserica „Adormirea Maicii Domnului" din Bălți – un locaș profanat și distrus de regimul sovietic*** */ „Dormition of the Mother of God" Church from Balti – a place desecrated and destroyed by the Soviet regime*

Dr. hab. Igor CERETEU (Institutul de Istorie, USM), ***Valoarea de patrimoniu a colecției de carte Nicorici-Armașu din Biblioteca Universității de Stat „Alecu Russo" din Bălți*** */ The heritage value of the Nicorici-Armaşu book collection from the Library of the "Alecu Russo" State University in Bălţi* (proiect 010401 *Coordonatele modernizării social economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze*)

Ruslan MIHALEVSCHI (USM), ***Imperial myth and reality: when and how did Bălți become a city?*** */ Mit imperial și realitate: cum și când Bălțiul a obținut statutul de oraș?*

SECȚIUNEA
PROMOVAREA PATRIMONIULUI PRIN TURISM: OPORTUNITĂȚI ȘI PERSPECTIVE
Promoting heritage through tourism: opportunities and perspectives
Desfășurată la Academia de Științe a Moldovei
Moderator dr. Viorel MIRON

Dr. hab. Nicolae PLATON (Academia de Studii Economice din Moldova), **drd. Elena CABAC** (ASEM), **drd. Felicia ZAPOROJAN** (ASEM), ***Impactul patrimoniului turistic la conceperea și formarea ofertei turistice a țării /*** *The impact of tourist heritage in shaping and developing a nation's tourism offer*

Dr. Viorel GHEORGHE (CIOR, CRIFST-DIT) ***Monumentele istorice din Buzău și integrarea lor în turismul de masă la începutul anilor 1970*** */ Historical monuments in Buzău and their integration into mass tourism in the early 1970s*

Юрій ПИСЬМАК (Engineering Academy of Ukraine, Ukrainian Association of cultural and historical monuments), ***Історичний центр одеси – об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО*** **/** *The historic centre of Odesa – UNESCO World Heritage Site*

Dr. Viorel MIRON (Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova; Universitatea Liberă Internațională din Moldova), **dr. Marina MIRON** (Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova), ***Premize pentru dezvoltarea organizațiilor de management al destinațiilor în zonele turistice transriverane la Nistru în Republica Moldova*** **/** *The premises for the development of Destination Management Organizations in cross-river tourism areas along the Nistru river in the Republic of Moldova*

Dr. Alla CEASTINA (Institutul Patrimoniului Cultural), ***Из истории живописной Наславчи – самой северной точки Молдовы*** */ From the history of picturesque Naslavcha as the northernmost point of Moldova*

Dr. Alexandru NISTIRIUC (UTM), **dr. Aurica CHIRSANOVA** (UTM), ***Rolul animației turistice în promovarea patrimoniului cultural din cadrul structurilor cu funcțiuni de cazare și de servire a mesei /*** *The role of tourist animation in the promotion of cultural heritage within structures with accommodation and catering functions*

Dr. Aurelia TRIFAN (Institutul Patrimoniului Cultural), ***Caracteristici distinctive ale cramelor din Republica Moldova încadrate în circuitul turistic /*** *Distinctive characteristics of the wineries of the Republic of Moldova included in the tourist network*

Drd. Elena COJOCARI (Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală; Universitatea „Valahia" din Târgoviște), ***Turismul accesibil în Republica Moldova: provocări, oportunități și strategii pentru integrarea turiștilor cu dizabilități /*** *Accessible tourism in the Republic of Moldova: challenges, opportunities, and strategies for integrating tourists with disabilities*

Dr. Alexandru NISTIRIUC (UTM), ***Biblioteca – promotor al patrimoniului și turismului local în rândul generației tinere*** */ Library – promoter of local heritage and tourism among the younger generation*

Dr. Viorel MIRON (Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova; ULIM), **dr. Marina MIRON** (Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova), ***Toponimia locală ca sursă pentru crearea de trasee turistice tematice. Studiu de caz: satul Vorniceni, raionul***

Drăgușeni */ The local toponymy as a source for creating thematic tourist routes. Case study: Vorniceni village, Drăgușeni district*

SECȚIUNEA
DESIGN: ISTORIE ȘI MODERNITATE / *Interior: history and modernity*
Desfășurată la Chișinău, Universitatea Tehnică a Moldovei
Moderator dr. Liliana PLATON

Dr. Liliana PLATON (UTM), ***Eficiența energetică a materialelor utilizate*** în designul interior / *Energy efficiency of materials used in interior design*

Drd. Inga MAȚCAN-LÎSENCO (UTM), ***Designul sustenabil, utilizarea materialelor eco-frendly în podoabele vestimentare contemporane*** / *Sustainable design, the use of eco-friendly materials in contemporary clothing*

Asist. univ. Stela PLĂMĂDEALĂ (UTM), ***Sobe și șeminee funcționalitate sau element decorativ în interior*** / *Stoves and fireplaces functionality or decorative element in the interior*

Dr. Angela POPESCUL (UTM), ***Istoria artelor plastice. Cultură şi tradiţii*** / The history of fine arts. Culture and traditions

Asist. univ. Alexandr COZACENCO (UTM), ***Inovaţii tehnice în proiectarea de interior*** / *Technical innovations in interior design*

Asist. univ. Iurii ȚURCAN (UTM), ***Designul urban în Republica Moldova*** / *Urban design in the Republic of Moldova*

Masterand Maria TATAROI (UTM), Design biofilic și utilizarea lemnului: reconectarea cu natura în spațiile de locuit / *Biophilic design and the use of wood: reconnecting with nature in living spaces*

Masterand Alina FILIMANCOV (UTM), ***Rolul și impactul oglinzilor în designul interior: cum reflectă estetica și funcționalitatea spațiilor*** / *The role and impact of mirrors in interior design: how they reflect the aesthetics and functionality of spaces*

Masterand Marionela IUȘAN (UTM), ***Obiectele din interior pe bază de ipsos*** / *Plaster-based interior objects*

Masterand Valeria MOGOREAN (UTM), ***Utilizarea materialelor de finisare din ceramică*** / *The use of finishing materials from ceramics*

SECȚIUNEA
TRADIȚIE ȘI EVOLUȚII ÎN ȘTIINȚA JURIDICĂ NAȚIONALĂ /
Tradition and developments in national legal science
Desfășurată la Chișinău, la Universitatea de Stat din Moldova
Moderatori: acad. Ion GUCEAC, dr. hab., prof. univ. Elena ARAMĂ

Dr. Karoly BENKE (Curtea Constituțională a României), ***Deciziile interpretative ale Curții Cunstituționale a României și impactul lor asupra cadrului normative*** **/** *The interpretative decizions of the Constitutional Court and their impact on the normative framework*

Acad., dr. hab. Ion GUCEAC (USM), ***Aspirații de modelare eclectică a echității sociale și a statului social în spațiul constitutional*** /*Aspirations of eclectic modeling of social equity and the social state in the constitutional space*

Dr. hab. Elena ARAMĂ (USM), ***Elemente de reflecție asupra conceptului de justiție predictivă (previzibilă)*** **/** *Elements of reflection on the concept of predictive (predictable) justice*

Dr. hab. Rodica CIOBANU (USM), ***Derivate ale convergenței criză –securitate*** **/** *Derivatives of the crisis-security convergence*

Dr. Ianuș ERHAN (USM), ***Conotații istorice, sociologice și juridice asupra ordinii și securității publice*** **/** *Historical, sociological and legal connotations on public order and security*

Dr. Rodica NICHITA (USM), ***Executarea ordinului sau dispoziției superiorului – cauză ce înlătură răspunderea contravențională*** **/** *The execution of the superior's order or directive – a cause that exempts from contraventional liability*

Dr. Oleg PANTEA (USM), ***Evoluția diacronică a reglementării răspunderii pentru contravenții*** **/** *The diachronic evolution of the regulation of responsibility for contraventions*

Dr. Lilia CHIRTOACĂ (USM), ***Unele aspecte privind prezumția nevinovăției în jurisprudența CtEDO*** **/** *Some aspects related to the presumption of innocence in ECtHR jurisprudence*

Dr. Mariana ROȘCA (Universitatea Transilvania, Brasov & Universitatea de Stat din Moldova), ***Artificial intelligence and workplace security: legal implications and human rights concerns*** **/** *Inteligența artificială și securitatea locului de muncă: implicații juridice și preocupările legate de drepturile omului*

Dr. Oxana CHISARI-LUNGU (USM), ***Dezvoltarea constituționalismului interbelic prin prisma Constituției României din 1923*** **/** *The development of interwar constitutionalism through the lens of the 1923 Romanian Constitution*

Dr. Natalia CRECIUN (USM), ***Cultura justiției centrate pe om: viziune globală, aplicare locală*** **/** *The culture of human-centred justice: global vision, local application*

Drd. Doina CUCIURC (USM), ***Activitatea legislativă a Parlamentului ca izvor de inspirație pentru știința juridică. Argumente pro și contra*** **/** *Parliament's legislative activity as a source of inspiration for legal science. Pros and cons*

Drd. Olga BACIU (USM), ***Motivarea agenților publici între etică și ilegalitate: o analiză a practicilor controversate*** **/** *Motivating public agents: navigating the thin line between ethics and illegality*

Drd. Constantin BUSUIOC (USM), ***Activitatea organizațiilor neguvernamentale în contextul integrării europene a Republicii Moldova*** **/** *The activity of non-governmental organizations in the context of european integration of the Republic Of Moldova*

Dr. hab., prof. univ. Valeriu CUȘNIR (USM), ***Politica penală a Republicii Moldova privind protecția valorilor culturale*** **/** *The criminal policy of the Republic of Moldova regarding the protection of cultural values*

Drd. Dinu MÎTCU (Universitatea de Studii Politice și Economice „Constantin Stere"), ***Infracțiunea de ecocid în Codul penal al Republicii Moldova*** **/** *The offense of ecocide in the Criminal Code of the Republic of Moldova*

SECȚIUNEA
ȘTIINȚELE EXACTE ȘI INGINEREȘTI ÎN SERVICIUL PATRIMONIULUI CULTURAL / *Exact Sciences and Engineering in the service of cultural heritage*
Desfășurată la Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni”, Iași
Moderator: dr. Mirela-Fernanda ZALTARIOV

Dr. Ana JELEAPOV (Institute of Ecology and Geography, Moldova State University), ***Water protection areas and riparian buffers within the Camenca and Cubolta river basins /*** *Zone de protecție a apei și tampone ripariale din Camenca și Cubolta*

Scientific Researcher II, PhD in chemistry Andreea Irina BARZIC („Petru Poni” Institute of Macromolecular Chemistry, Iasi), ***Studii reologice privind obtinerea de acoperiri polimere uniforme cu potential aplicativ in domeniul patrimoniului cultural /*** *Rheological studies regarding the obtaining of uniform polymer coatings with applicable potential in the area of cultural heritage*

Scientific Researcher, PhD in chemistry Raluca Marinica ALBU („Petru Poni” Institute of Macromolecular Chemistry), ***Influența acțiunii plasmei asupra aderenței la interfața polimer/metal /*** *The influence of the plasma action on the adhesion at the polymer/metal interface*

Scientific researcher, PhD in chemistry Iuliana STOICA („Petru Poni” Institute of Macromolecular Chemistry of Romanian Academy, Physical Chemistry of Polymers Department, Atomic Force Microscopy Laboratory), ***Study of the morphological surface changes induced by high-frequencycold plasma treatment on heritage photographs /*** *Studiul modificărilor morfologice de suprafață induse de tratamentul cu plasmă rece de înaltă frecvență pe fotografii de patrimoniu*

Scientific Researcher, PhD Simona Luminita NICA („Petru Poni” Institute of Macromolecular Chemistry), ***Electrical properties of metalized thermostable polymers films /*** *Proprietățile electrice ale filmelor metalizate de polimeri termostabili*

Scientific Researcher, PhD in chemistry Andrei-Victor OANCEA („Petru Poni” Institute of Macromolecular Chemistry), **Scientific Researcher III, PhD in chemistry Mihaela OLARU** („Petru Poni” Institute of Macromolecular Chemistry), **Scientific Researcher III, PhD in chemistry Laura URSU** („Petru Poni” Institute of Macromolecular Chemistry), **PhD George BODI** (Institutul de Arheologie al Academiei Române), ***Protective efficiency and structural modifications of polymers in accelerated ageing conditions/*** *Eficiența protecției și modificările structurale ale polimerilor în condiții de îmbătrânire accelerată*

Scientific researcher III, PhD in chemistry Mirela-Fernanda ZALTARIOV („Petru Poni” Institute of Macromolecular Chemistry), **Master Student Diana ROTARU** („Al.I. Cuza” University, Faculty of Chemistry, Iasi, Romania), **Scientific researcher II, PhD in chemistry Daniela FILIP** („Petru Poni” Institute of Macromolecular Chemistry), **Scientific researcher, PhD in chemistry Mihaela BĂLAN-PORCĂRAȘU** („Petru Poni” Institute of Macromolecular Chemistry), ***Antimicrobial deep eutectic solvents – a green route in cultural heritage conservation /*** *Solvenți eutectici antimicrobieni – o rută verde în conservarea patrimoniului cultural*

SECȚIUNEA
SĂNĂTATE: CONDIȚIE PRIMORDIALĂ A DEZVOLTĂRII DURABILE A SOCIETĂȚII /
Health: a fundamental condition for the sustainable development of society
Desfășurată la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu"
Moderator dr. Alina FERDOHLEB

Dr. Ecaterina PAVLOVSCHI (Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „N.icolae Testemițanu"), **dr. hab., prof. univ. Olga TAGADIUC** (USMF „Nicolae Testemițanu"), ***Perspective asupra impactului hiperglicemiei asupra căilor metabolice asociate cu retinopatia diabetică: o revizuire a literaturii de specialitate*** **/** *Insights on hyperglycemia's impact on the metabolic pathways associated with diabetic retinopathy: a literature review*

Dr. Sergiu CÎRLAN (USMF „Nicolae Testemițanu"; Marele Stat Major al Armatei Naționale), **colonel medic Andrei MARFIN** (Centrul consultativ-diagnostic al Ministerului Apărării), **dr. Anatolie BULGAC** (USMF „Nicolae Testemițanu"), **dr. Vasile DUMITRAȘ** (USMF „Nicolae Testemițanu"), ***Sprijin medical autorităților civile în situații de criză*** **/** *Medical support to civil authorities in crisis situations*

Drd. Mihaela BUMBU (USMF „Nicolae Testemițanu"), **drd. Carolina TVERDOHLEB** (USMF „Nicolae Testemițanu"), **dr. Cătălina CROITORU** (USMF „Nicolae Testemițanu"), ***Sănătatea și educația pentru sănătate într-un climat în schimbare*** **/** *Health and health education in a changing climate*

Drd. Victoria BOLOGAN (USMF „Nicolae Testemițanu"), ***Rolul factorilor modificabili în osteoporoză /*** *The role of modifiable factors in osteoporosis*

Drd. Maria CURTEANU (USMF „Nicolae Testemițanu"), ***Importanța apei potabile într-o societate în dezvoltare*** **/** *The importance of drinking water in a developing society*

Drd. Ana VÎLCOVA (USMF „Nicolae Testemițanu"), ***Stresul la locul de muncă /*** *Workplace stress*

Ana-Maria ZAVTONI (USMF „Nicolae Testemițanu"), **Cristina DUMITRAȘ** (Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila", București), **Mihai MUNTEANU** (Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila"), **dr. Elena CIOBANU** (USMF „Nicolae Testemițanu"), ***Impactul dispozitivelor electronice asupra calității somnului în rândul tinerilor*** **/** *The impact of electronic devices on the quality of sleep among young people*

Asist. univ. Nicolae PUȘCAȘ (USMF „Nicolae Testemițanu"), ***Perfecționarea bazelor metodologice pentru sistemele de control microbiologic al calității medicamentelor*** **/** *Improving the methodological bases for the microbiological control systems of drugs quality*

Drd. Livia ȚAPU (USMF „Nicolae Testemițanu"; Agenția Națională pentru Sănătate Publică), ***Aspectele studiilor de evaluare a cunoștințelor, atitudinilor și practicilor privind rezistența la antimicrobiene*** */ Aspects of studies assessing knowledge, attitudes and practices regarding*

Student Laura LOZAN (USMF „Nicolae Testemițanu"), **student Ariana LUCA** (USMF „Nicolae Testemițanu"), **dr. Carolina LOZAN-TÎRȘU** (USMF „Nicolae Testemițanu"), ***Sensibilitatea sa antibiotice a tulpinilor de Klebsiella Pneumoniae Izoale din diverse biosubstrate clinice*** **/** *Antibiotic sensitivity of klebsiella pneumoniae strains isolated from various clinical biosubstrates*

Drd. Livia ȚAPU (USMF „Nicolae Testemițanu”; Agenția Națională pentru Sănătate Publică), **drd. Svetlana COLAC** (ANSP), **drd. Maria ANTON** (Agenția Națională pentru Sănătate Publică), **drd. Marina LUPU** (ANSP), **dr. hab. Olga BURDUNIUC** (ANSP), **dr. hab. Victoria BUCOV** (ANSP), ***Unele aspecte de utilizare a tehnologiilor metagenomice: diagnosticul infecțiilor și supravegherea rezistenței la antimicrobiene*** / *Some aspects of using metagenomic technologies: infection diagnosis and ntimicrobial resistance surveillance*

Oana-Simina IACONI (USMF „Nicolae Testemițanu”), **dr. Alina FERDOHLEB** (USMF „Nicolae Testemițanu”), **dr. Elena CIOBANU** (USMF „Nicolae Testemițanu”), **dr. Cătălina CROITORU** (USMF „Nicolae Testemițanu”), **dr. hab. Greta BĂLAN** (USMF „Nicolae Testemițanu”), **drd. Livia ȚAPU** (USMF „Nicolae Testemițanu”; ANSP), **prof. univ. Larisa SPINEI** (USMF „Nicolae Testemițanu”), **dr. hab. Mihail TODIRAȘ** (USMF „Nicolae Testemițanu”), ***Etapele evaluării a cunoștințelor, atitudinilor și practicilor populației generale privind rezistența la antimicrobiene în țările cu venituri mici și medii din Europa*** / *Steps to assessment of population knowledge, attitudes and practices on antimicrobial resistance in Low-And Middle-Income Countries In Europe*

Dr. Mariana CERNIȚANU (USMF „Nicolae Testemițanu”), **dr. Alina FERDOHLEB** (USMF „Nicolae Testemițanu”), ***Patients opinions about the placebo / nocebo effect in the doctor – patient therapeutic relationship*** / *Opinia pacienților despre efectul placebo / nocebo în relația terapeutică medic-pacient*

Dr. Elena STEPCO (USMF „Nicolae Testemițanu”), **master Maria DULGHER** (Policlinica Stomatologică Republicană), **asist. univ. Olga BĂLTEANU** (USMF „Nicolae Testemițanu”), **dr. Alina FERDOHLEB** (USMF „Nicolae Testemițanu”), **Maria PATRANAC** (USMF „Nicolae Testemițanu”), ***Factorii socio-economici asociați riscului și incidenței cariei dentare*** / *Socio-economic factors associated with the risk and incidence of dental caries*

Drd. Ivan CUCU (USMF „Nicolae Testemițanu”), **dr. hab. Alexandru FERDOHLEB** (USMF „Nicolae Testemițanu”; IMSP Spitalul Clinic Republican „Timofei Moșneaga”), **dr. hab., prof. univ. Adrian HOTINEANU** (USMF „Nicolae Testemițanu”), ***Sindromul Mirizzi: sinteza narativă*** / *Mirizzi Syndrome: narrative synthesis*

Student Teofana BIBIRE (Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. Popa”, Iași), ***Studiu privind impactul folosirii dispozitivelor electromagnetice asupra dezvoltării antepreșcolarilor (1-3 ani)*** / *Study on the impact of the use of electromagnetic devices on the development of pre-school children (1-3 years)*

Drd. Lucia GALBEN (USMF „Nicolae Testemițanu”), **dr. hab. Greta BĂLAN** (USMF „Nicolae Testemițanu”), ***Rolul bacteriofagilor în reducerea mobilității cauzate de microorganisme rezistente*** / *The role of bacteriophages in reducing morbidity caused by resistant microorganisms*

Drd. Vasilii GALBEN (USMF „Nicolae Testemițanu”), ***Infecțiile de situs chirurgical cauzate de microorganisme rezistente*** / *Surgical site infections caused by resistant microorganisms*

Dr. Nina GLOBA (USMF „Nicolae Testemițanu”), **dr. Ludmila GOMA** (USMF „Nicolae Testemițanu”), ***Schimbarea culturală în managementul instituției medicale*** /*Cultural change in the management of the medical institution*

Volumul 7 „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine” (editor Liliana Condraticova), supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique” (Iași, România, editor-șef, profesor, dr. habil. în studiul artelor Nicoleta Vornicu).

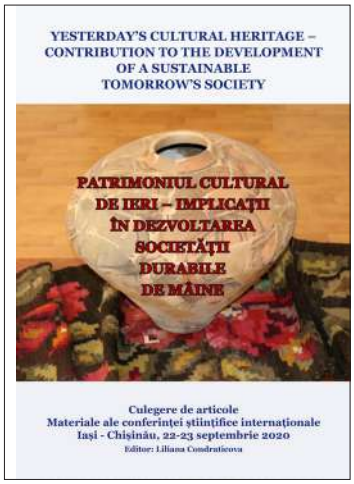

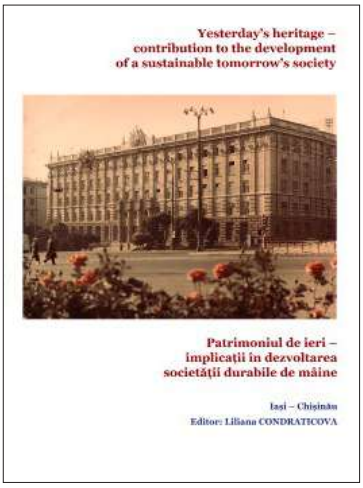

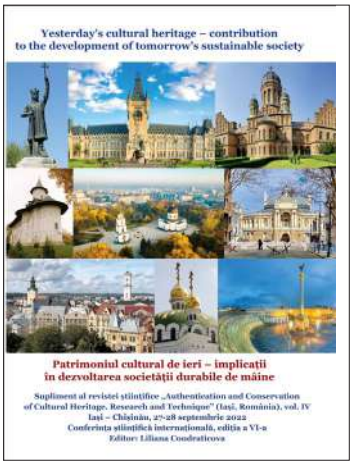

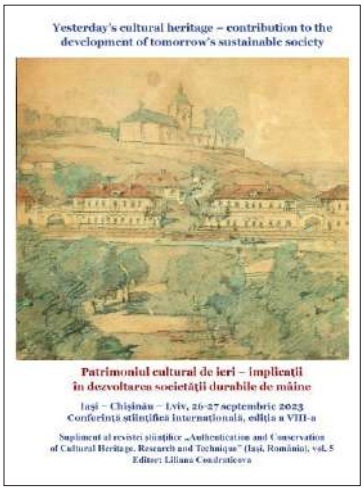

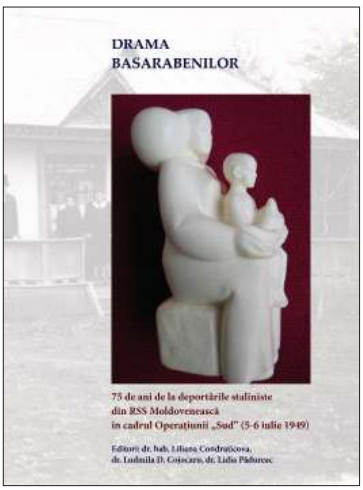

VICTIMELE STALINISMULUI AU FOST COMEMORATE LA ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

The victims of stalinism were commemorated at the Academy of Sciences of Moldova

CZU: 061.3:314.745.25
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762122

Liliana CONDRATICOVA
Dr. hab. în istorie, dr. hab. în studiul artelor
Secretar științific general al Academiei de Științe a Moldovei
ORCID: https//orcid.org/0000-0002-8735-3364
E-mail: condraticova.asm@gmail.com

La 6 iulie, în Republica Moldova este marcată Ziua comemorării victimelor stalinismului. Pentru a consemna 75 de ani de la deportările staliniste din RSS Moldovenească în cadrul operațiunii «SUD» din 5-6 iulie 1949, Academia de Științe a Moldovei a organizat la 4 iulie 2024 manifestarea științifică „Memorii de neuitat: drama basarabenilor deportați în cadrul operațiunii «SUD» din 5-6 iulie 1949". Evenimentul s-a desfășurat în format mixt, în parteneriat cu Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Stat „Bogdan-Petriceicu Hasdeu" din Cahul, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române, Muzeul Țării Crișurilor Oradea, Asociația Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu". Agenda evenimentului a inclus discuții în cadrul Mesei rotunde, lansarea volumului de studii despre deportările din 1949, precum și expoziția reproducerilor lucrărilor bijutierului Alexei Marco[1].

La dezbateri au participat acad. Ion Tighineanu, mem. cor. al AȘM Ion Hadârcă[2] și dr. hab. Liliana Condraticova (Academia de Științe a Moldovei)[3], dr. hab., prof. univ. Anatol Petrencu și dr. hab. Zinaida Bolea (Universitatea de Stat din Moldova)[4], dr. Ludmila D.

[1] Liliana Condraticova, La Academia de Științe a Moldovei au fost comemorate victimele stalinismului, deportate în frigurile Siberiei acum 75 de ani, [online], https://asm.md/la-academia-de-stiinte-moldovei-au-fost-comemorate-victimele-stalinismului-deportate-frigurile (consultat 15.08.2024).

[2] Vicepreședintele Academiei de Științe, Ion Hadârcă, propune revizuirea legii privind reabilitarea victimelor regimului communist, [online] https://radiochisinau.md/vicepresedintele-academiei-de-stiinte-ion-hadarca-propune-revizuirea-legii-privind-reabilitarea-victimelor-regimului-comunist-audio----198751.html (consultat 15.08.2024).

[3] Un celebru artist plastic din R. Moldova, care a învățat meserie fiind deportat în Siberia, a fost comemorat la Academia de Științe a Moldovei, [online] https://radiochisinau.md/un-celebru-artist-plastic-din-rmoldova-care-a-invatat-meserie-fiind-deportat-in-siberia-a-fost-comemorat-la-academia-de-stiinte-a-moldovei-foto-audio---198653.html (consultat 15.08.2024).

[4] Zinaida Bolea: „O situație existențială de limită, cum au fost deportările, ne pune în contact cu limitele noastre", https://agora.md/2024/07/06/zinaida-bolea-o-situatie-existentiala-de-limita-cum-au-fost-deportarile-ne-pune-in-contact-cu-limitele-noastre-video; Subiectul deportărilor, tot mai puțin discutat în societate. Zinaida Bolea: Fără intervenția statului, acest discurs se construiește mai dificil, [online] https://agora.md/2024/07/07/subiectul-deportarilor-tot-mai-putin-discutat-in-societate-zinaida-bolea-fara-interventia-statului-acest-discurs-se-construieste-mai-dificil (consultat 15.08.2024).

Cojocaru (Muzeul Național de Istorie a Moldovei)[5], dr. Claudia-Florentina Dobre (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române, București)[6], dr. Liudmila Chiciuc (Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul), dr. Marina Miron (Universitatea de Stat din Moldova), Mariana Mihailevschi (Muzeul de Etnografie Bălți), Maxim Avădănii (Muzeul Național de Istorie a Moldovei) ș.a.[7]

Un moment de maximă încărcătură emoțională, dureros până la lacrimi, a fost prezentat de dr. Rodica Gotca de la Universitatea de Stat din Moldova, care a dat citire la câteva fragmente din amintirile deportaților, evocând spusele unei victime a deportărilor, care se întreba cu ce era de vină pruncul de numai două săptămâni dus în Siberia împreună cu părinții?

În luările sale de cuvânt participanții la eveniment au abordat asemenea subiecte precum drama și rezistența basarabenilor deportați în cel de-al doilea val al deportărilor staliniste, în zorii zilei de 6 iulie 1949; traumele poporului și depășirea tragismului prin care au trecut mii de basarabeni, urmările psihologice și emoționale urmărind acești oameni până

[5] Masa rotundă „Memorii de neuitat: drama basarabenilor deportați în cadrul operațiunii «SUD» din 5-6 iulie 1949", [online] https://www.nationalmuseum.md/ro/news/arhive/masa_rotunda_memorii_de_neuitat_drama_basarabenilor_deportati_in_cadrul_operatiunii_sud_din_5_6_iulie_1949/ (consultat 15.08.2024).

[6] Claudia Florentina Dobre: „Tematica deportărilor și a altor represiuni comuniste ar trebui să fie mult mai promovată în spațiul public", [online] https://radiochisinau.md/claudia-florentina-dobre--tematica-deportarilor-si-a-altor-represiuni-comuniste-ar-trebui-sa-fie-mult-mai-promovata-in-spatiul-public---198613.html (consultat 15.08.2024).

[7] 04.07.24, 14:00 | MEMORII DE NEUITAT: DRAMA BASARABENILOR DEPORTAȚI DIN 5-6 IULIE 1949 [online] https://www.youtube.com/watch?v=e24zlSyaErg (consultat 15.08.2024).

în prezent; revenirea în RSS Moldovenească și încercarea de a se încadra în activitate; memoria și speranța basarabenilor, recunoașterea drepturilor și reabilitarea bunului nume al gospodarilor deveniți peste noapte „chiaburi" și „dușmani ai poporului", trimiși în trenuri marfare în frigurile Siberiei și largurile Kazahstanului; experiența cercetătorilor români în elucidarea problemelor ce țin de deportările în Bărăgan pe 17-18 iunie 1951, urmând modelul sovietic de strămutare forțată a populației „aflate în grupul de risc".

Un loc aparte a fost rezervat necesității studierii deportărilor în instituțiile de învățământ, educarea tinerilor în spiritul respectului pentru adevărul istoric. Au fost discutate și anumite studii de caz privind deportarea din sudul Basarabiei (Cahul), nord (Bălți), a etnicilor bulgari din Basarabia; rolul muzeelor naționale, regionale și municipale în abordarea acestui subiect sensibil prin necesitatea realizării unor expoziții permanente sau temporale; includerea monumentelor deportărilor, a muzeelor cu asemenea expoziții în rutele naționale turistice, precum și implicarea tinerilor în cercetare, care alături de seniori pot învăța metodologia intervievării persoanelor deportate, sintetizarea materialului acumulat, elaborarea comunicărilor și articolelor științifice. De asemenea, participanții au constatat că este imperioasă atenția statului față de problema deportărilor prin reluarea cercetărilor în cadrul unui program de stat, similar celui desfășurat între anii 2015 și 2018 sub conducerea dr. hab., prof. univ. Anatol Petrencu, precum și revederea unor acte legislative.

Cel de-al doilea val al deportărilor, din 5-6 iulie 1949, a fost cel mai vast și dur act de strămutare forțată a populației, casele, bunurile celor deportați fiind trecute în folosința colhozurilor sovietice. În cele 3.071 de camioane și 1.736 de vagoane au fost transportate cca 36 de mii de oameni sau peste 11 mii de familii. Expoziția de carte organizată în Sala Mică a AȘM reflectat câteva dintre cercetările istoricilor privind deportările din RSS Moldovenească și impactul distrugător al acestora. Catalogul victimelor regimului sovietic este în acces deschis, realizat practic pentru toate localitățile Republicii Moldova[8].

[8] *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, coord. și red. șt. Elena Postică, Chișinău: Ed. Știința, vol. I, 1999, 464 p.; *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, coord. și red. șt. Elena Postică, Chișinău: Ed. Știința, vol. II, 2001, 464 p.; *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, coord. și red. șt. Elena Postică, Chișinău: Ed. Știința, vol. III, 2003, 424 p.; *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, coord. și red. șt. Elena Postică, Chișinău: Ed. Știința, vol. IV, 2005, 460 p., [online] https://www.nationalmuseum.md/ro/press_releases/memory_book/; https://arhiva.gov.md/centercartea-memoriei-catalog-al-victimelor-totalitarismului-comunist-center/ (consultat 06.07.2024).

În cadrul evenimentului a fost lansat volumul „Drama basarabenilor: 75 de ani de la deportările staliniste din RSS Moldovenească în cadrul Operațiunii «SUD» (5-6 iulie 1949)" (Iași-Chișinău, 2024, 264 p.+ il.:), care a fost realizat ca urmare a susținerii comunicărilor în cadrul secțiunii cu același generic a conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine" (ediția a IX-a) din 8-9 februarie 2024, precum și a materialelor elaborate pentru Masa rotundă. În total, volum integrează 17 articole ale autorilor din Republica Moldova și România[9].

Volumul VI, coordonat de dr. hab. Liliana Condraticova, dr. Ludmila D. Cojocaru și dr. Lidia Pădureac, a apărut la Iași-Chișinău în seria „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine"[10].

Pe finalul evenimentului, în Galeria de artă, inovație și știință (Sala Aurie a AȘM, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1), participanții au avut posibilitatea să vadă reproducerile articolelor de giuvaiergerie, fildeș, artă emailieră, însoțite de file din dosarul de arhivă al bijutierului Alexei Marco, deportat la 14 ani împreună cu familia în Siberia în zorii zilei de 6 iulie 1949[11].

[9] [online] https://asm.md/sites/default/files/2024-07/Condratiova_4%20iulie_75%20ani%20deportari_prezentare%20volum%26autori_0.pdf (consultat 06.07.2024).

[10] *Drama basarabenilor: 75 de ani de la deportările staliniste din RSS Moldovenească* în *cadrul Operațiunii „Sud" (5-6 iulie 1949).* Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique" (Iași, România), Iași–Chișinău. 2024, volumul VI, 264 p., [online] https://asm.md/sites/default/files/2024-07/Condraticova_75%20ani%20deportari_color_volum_site_0.pdf; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/Condraticova_75_ani_deportari_color_volum_site_0_2024.pdf (consultat 12.07.2024).

[11] Pavel Cocârlă, Liliana Condraticova, Redescoperirea unui mare giuvaiergiu basarabean, in: Akademos, 2018, nr. 2, pp. 174-178, [online] http://www.akademos.asm.md/files/174-178.pdf (consultat 15.08.2024).

DOAMNELE CU ACTIVITĂȚI ÎN DOMENIUL ȘTIINȚEI S-AU ÎNTRUNIT TRADIȚIONAL ÎNTR-O CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ, LA ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

Ladies with activities in the field of science traditionally met in an international scientific conference at the Academy of Sciences of Moldova

CZU: 001.38-055.2:061.3
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762136

Liliana CONDRATICOVA
Dr. hab. în istorie, dr. hab. în studiul artelor
Secretar științific general al Academiei de Științe a Moldovei
ORCID: https//orcid.org/0000-0002-8735-3364
E-mail: condraticova.asm@gmail.com

La 8 și 9 februarie 2024, Academia de Științe a Moldovei; Centrul Mitropolitan de Cercetări Științifice TABOR (Iași, România); Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (Lviv, Ucraina); Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare (Buzău, România); Universitatea Liberă din Berlin (Germania); Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației a Universității de Stat din Moldova în colaborare cu Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău; Muzeul Național de Istorie a Moldovei; Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni", Iași; Institutul Național de Cercetare în Medicină și Sănătate al Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu" au organizat conferința științifică internațională „Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine"[1].

Cea de-a IX-a ediție a conferinței a fost dedicată Zilei Internaționale a Femeilor și fetelor cu activități în domeniul științei, marcată anual la 11 februarie, având genericul „Femeile în cercetare: destine, contribuții, perspective" (*Women in research: destinies, contributions, perspectives*).

Cu un mesaj de felicitare din inima Europei, din Bruxelles, aducând și pe această cale și mai aproape Europa de cercetătorii din Republica Moldova, a venit acad. Ion Tighineanu, președintele Academiei de Științe a Moldovei, care a menționat: „Stimate doamne și domnișoare, pentru care știința și cercetarea au devenit un mod de a fi, un răspuns provocărilor societății și al timpurilor. Ați ales o cale deloc simplă și ați decis să faceți o carieră în știință, în diferite domenii de cercetare, în unele chiar concurând cot la cot cu bărbații care au *dominat* științelor matematice, fizice, inginerești, IT, agricultură. A fost o decizie asumată și o responsabilitate enormă, fiindcă pe lângă rezultatele valoroase obținute în activitatea voastră, ați rămas Mame, bunici, fiice, surori, de o eleganță și frumusețe deosebită, care izvorăște din interior și emană bunătate, armonie sufletească, încredere".

[1] Liliana Condraticova, Implicate în cercetare: doamnele cu activități în domeniul științei s-au întrunit într-o conferință științifică internațională, la Academia de Științe a Moldovei, [online] https://asm.md/implicate-cercetare-doamnele-cu-activitati-domeniul-stiintei-s-au-intrunit-intr-o-conferinta (consultat 15.08.2024).

Mem. cor. al AȘM Ion Hadârcă, vicepreședinte al AȘM, Conducătorul Secției de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a AȘM, a subliniat ponderea subiectului legat de doamnele care au ales să facă cercetare, rememorând nume notorii în istoria noastră care la timpul lor au făcut istorie, și-au adus aportul în afirmarea statului independent Republica Moldova. Dl vicepreședinte a remarcat atât solidaritatea cercetătorilor cu cei din Ucraina, la practic doi ani de la războiul Rusiei în Ucraina, cât și angajamentul AȘM de a contribui pe domeniile de competență la integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

La deschiderea conferinței, Natalia Mogol, Director general adjunct al Agenției de Stat pentru Proprietatea Intelectuală, a subliniat importanța implicării femeilor în domeniul științific și cultural. A evidențiat angajamentul AGEPI de a sprijini și promova realizările din cercetare și dezvoltare, pledând pentru egalitatea de gen și diversitate în aceste domenii[2].

Cu mesaje de felicitare și încurajare a continuării cercetărilor au venit co-organizatorii fideli ai conferinței, dr. Marius-Adrian Nicoară, Membru asociat al Academiei Oamenilor

[2] AGEPI a participat la Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine", [online] https://agepi.gov.md/ro/news/agepi-participat-la-conferin%C8%9B-%C8%99tiin%C8%9Bific%C4%83-interna%C8%9Bional%C4%83-%E2%80%9Epatrimoniul-cultural-de-ieri-%E2%80%93 (consultat 15.08.2024).

de Ştiinţă din România, Director al Centrului de Ştiinţe Istorice şi Arheologie, Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare (Buzău, România), care ne-a bucurat și cu versurile lui Vasile Voiculescu dedicate doamnelor, și dr. habil., prof. Nicoleta Vornicu, director al Centrului Mitropolitan de Cercetări Științifice T.A.B.O.R. (Iași, România), care de această dată a făcut conexiunea între Chișinău, Iași și Timișoara, subliniind importanța studiilor efectuate de doamne pe întreg spațiul românesc[3].

În ședința plenară a conferinței au fost susținute patru rapoarte. Acad. Eva Gudumac (vicepreședinte al Academiei de Științe a Moldovei, Conducător al Secției de Științe ale Vieții), a vorbit despre activitatea complexă a Nataliei Gheorghiu – medic și savant enciclopedist de renume, pionier al chirurgiei pediatrice din Moldova, aducându-i un omagiu binemeritat ilustrului medic. La 29 noiembrie 2024 vom consemna 110 ani de la nașterea Nataliei Gheorghiu prin evenimente științifice de anvergură. Anume prin contribuția Nata-

[3] La Chișinău a avut loc conferința cu genericul „Femeile în cercetare: destine, contribuții, perspective”, [online] https://radiochisinau.md/la-chisinau-a-avut-loc-conferinta-cu-genericul-femeile-in-cercetare-destine-contributii-perspective---192488.html (consultat 15.08.2024).

liei Gheorghiu în anul 1957, la Spitalul Republican pentru Copii a fost deschisă o secție de chirurgie pediatrică, iar ulterior a fost înființat Centrul chirurgical pediatric, care în prezent îi poartă numele.

Un studiu interdisciplinar complex, care a marcat interesul participanților la conferință, a fost prezentat de mem. cor. al AȘM Svetlana Cojocaru (vicepreședinte al Academiei de Științe a Moldovei, Conducător al Secției de Științe Exacte și Inginerești). În colaborare cu colegii de la Institutul de Matematică și Informatică „V. Andrunachievici" al USM dr. Tudor Bumbu, dr. Liudmila Burțeva, dr. Alexandru Colesnicov și Ludmila Malahov au fost prezentate rezultatele cercetării care au condus la elaborarea unei platforme deschise pentru digitizarea documentelor tipărite denumită HeDy. Această platformă este un instrument valoros de lucru practic pentru toți cercetătorii, oferind algoritmul necesar pentru digitizarea documentelor, transliterarea lucrărilor importante, scrise cu caractere chirilice, devenite o raritate bibliografică. Suntem convinși că această platformă își va găsi aplicabilitate în portofoliul de lucru al cercetătorilor și mai ales al bibliotecilor din țară.

La aproape doi ani distanță de la declanșarea războiului agresiv al Rusiei în Ucraina, care luptă pentru suveranitate și integritate teritorială, ne-am convins că rolul cercetătorului a crescut, prin oportunitatea de a consemna faptele, de a documenta și de a realiza cronici ale acestui război nemilos. Dr., profesor Oksana Drohobytska de la Universitatea Națională „Vasyl Stefanyk" din Ivano-Frankivsk, Ucraina, a prezentat comunicarea despre istoria orală a războiului („Oral history of the Russian-Ukrainian war: new challenges for scientists" / „Усна історія російсько-української війни: нові виклики для науковців"), care deschide noi aspecte pentru oamenii de știință în activitatea lor. Un model de istorie orală, documentată temeinic, este și filmul „Drumul războiului. Irpin", realizat în Ucraina de jurnaliștii Viorica Tătaru și Andrei Captarenco, premiera căruia a avut loc la AȘM, la 28 iunie 2023, în cadrul conferinței științifice „Știința și arta pentru pace", organizată de Academia de Științe a Moldovei și Academia Română[4].

[4] Mai multe detalii despre acțiunile AȘM în susținerea poporului ucrainean a se vedea: Liliana Condraticova, Doi ani de război – Academia de Științe a Moldovei susține poporul ucrainean și condamnă războiul Rusiei în Ucraina, [online] https://asm.md/doi-ani-de-razboi-academia-de-stiinte-moldovei-sustine-poporul-ucrainean-si-condamna-razboiul; Liliana Condraticova, Academia Națională de Științe a Ucrainei apreciază sprijinul și solidaritatea Academiei de Științe a Moldovei, [online] https://asm.md/academia-nationala-de-stiinte-ucrainei-apreciaza-sprijinul-si-solidaritatea-academiei-de-stiinte (consultat 15.08.2024); Заява Академії наук Молдови у другу річницю

Informații noi despre clădirea Academiei de Științe a Moldovei au fost prezentate de dr. hab. Liliana Condraticova (Academia de Științe a Moldovei), fiind puse în evidență valoarea istorică a clădirii (construită în anii 1951–1955), importanța arhitecturală și artistică, mai cu seamă brâul ornamental ce împrejmuiește clădirea ca un simbol al unității poporului român, precum și extraordinarele detalii arhitecturale de interior și exterior. Un loc aparte a fost rezervat înaintașilor, celor care au stat la fondarea școlilor științifice din spațiul actual al Republicii Moldova, basoreliefurile cărora sunt amplasate în Sala Mică a AȘM, căreia îi putem spune cu toată încrederea Sala fondatorilor. La sfârșitul anului 2023 Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat a fost completat prin includerea sediului Academiei de Științe a Moldovei (bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 1) ca monument de importanță națională amplasat în municipiul Chișinău[5].

Ședința plenară a continuat cu vernisarea Expoziției foto-documentare „Copilăria în Gulag", care reflectă viața copiilor basarabeni condamnați la deportare, foamete, rusificare, îndoctrinare și rupere forțată din propriile familii în anii 1940–1941 și 1944–1953. Expoziția este dedicată 75 de ani de la cel de-al doilea val al deportărilor staliniste din RSS Moldove-

початку російського повномасштабного вторгнення, [online] https://www.nas.gov.ua/EN/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=11078

[5] Liliana Condraticova, Alina Ostapov, Sediul central al Academiei de Științe a Moldovei – clădire de patrimoniu de valoare națională, in: Akademos, nr. 2, 2023, pp. 146-154; Hotărârea Parlamentului RM nr. 409 din 21 decembrie 2023 privind modificarea Registrului monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat, aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr. 1531/1993. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 28 decembrie 2023, nr. 498-501, [online] https://monitorul.gov.md/ro/monitor/2827 (consultat 10.01.2024).

Emisiunea „Obiectiv Comun"/26.02.2024

Emisiunea „Obiectiv Comun"/26.02.2024

nească (5-6 iulie 1949)[6]. Curatorul expoziției dr. în istorie Ludmila D. Cojocaru, membru al Secției Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a AȘM, cercetător științific la Muzeul Victimelor Deportărilor și Represiunilor Politice, filială a Muzeului Național de Istorie a Moldovei, a realizat o lapidară descriere a expoziției, punctând cele mai importante aspecte din drama poporului care a trecut prin trei valuri de deportare.

Aflând din sursele social-media despre eveniment, au decis să fie cu noi trei persoane care au avut de suferit din amarul surghiunului. Basarabenii deportați în 1949 sau care s-au născut în Siberia sau Kazahstan – Valentin Balmuș, Valeriu Darie și Victor Enachi (cel care a avut curajul de a împărtăși din durerile prin care trecuse familia) – au vizitat expoziția „Copilăria în GULAG", au discutat cu participanții la conferință, apreciind că la Academia

[6] FOTO: „Copilăria în Gulag", expoziție la AȘM, [online] https://www.jurnal.md/ro/news/f1b2f-c569a23f813/foto-copilaria-in-gulag-expozitie-la-asm.html (consultat 15.08.2024).

de Științe a Moldovei se face un lucru foarte bun pentru a cinsti memoria celor care au fost deportați, iar unii dintre ei așa și nu s-au reîntors acasă.

Expoziția „Copilăria în GULAG" realizată de AȘM în parteneriat cu Muzeul Național de Istorie a Moldovei, a fost vizitată la 26 februarie de E.S. Tadas Valionis, ambasadorul Republicii Lituania în Republica Moldova, însoțit de atașatul militar colonelul Žilvinas Žiukas[7].

Timp de două zile, 8 și 9 februarie, lucrările conferinței s-au desfășurat în 14 secțiuni, care au întrunit specialiști notorii în domeniile lor de interes științific, membri titulari, corespondenți și membri desemnați ai Secțiilor de Științe ale AȘM, cercetători științifici de la institute de cercetare, universității, muzee, agenții, foarte mulți tineri, masteranzi și doctoranzi, ghidați de seniorii experimentați. În total, în programul conferinței au fost înscrise 273 de comunicări, dintre care 25 ale colegilor din Ucraina și mai mult de 50 ale cercetătorilor din România, Italia, Germania.

Secțiunea „Arta și mitopoetica orașului în context național și internațional" (The art and mythopoetics of the city in the national context and international) a fost moderată de dr. hab. Elena Ploșniță (Muzeul Național de Istorie a Moldovei). Participanții au abordat subiecte importante precumvalorificarea patrimoniului memorial în Basarabia; protejarea patrimoniului cultural in timpul conflictelor; albume de arhitectură; fiind adus un omagiu binemeritat creației doamnelor arhitecte, scriitorilor, istoria urbană.

Tradițional, secțiunea „Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural – experiență și bune practice" (Conservation and restoration of cultural heritage – experience and best practices), este organizată la Iași și moderată de dr. habil., prof. Nicoleta Vornicu (Centrul Mitropolitan de Cercetări TABOR din Iași). Aspecte privind restaurarea icoanelor, a

[7] Liliana Condraticova, Vizita Ambasadorului Lituaniei la Academia de Științe a Moldovei, [online] https://asm.md/vizita-ambasadorului-lituaniei-la-academia-de-stiinte-moldovei (consultat 15.08.2024).

obiectelor de ceramică, pergament, conservarea pieselor de patrimoniu, studiul degradării și deteriorării pieselor de patrimoniu, valorizarea și promovarea acestor piese sunt necesare cercetării din Republica Moldova, care duce lipsă de specialiști în domeniul restaurării autentice a tezaurului moștenit.

Lingviștii și literații s-au unit în cadrul secțiunii „Probleme de lingvistică și literatură. Provocări actuale" (Problems of linguistics and literature. Current challenges", care a fost moderată de dr. Diana Dementieva (Universitatea de Stat din Moldova). Specialiștii din Republica Moldova și România au disputat despre rolul și locul personalităților în istoria literară, al intelectualității din Basarabia, creația scriitorilor români, abordând aspecte mai noi, cum ar fi discursul academic sau cel specializat în perioada pandemiei COVID-19; excelența în cercetare; bancul politic ș.a.

Secțiunea „Arheologia azi: probleme și soluții" (Archeology Today: problems and solutions) a reunit studenți și cercetători consacrați din Republica Moldova, România, Ucraina și Germania, care au prezentat comunicări ce reflectă recentele cercetări și descoperiri din domeniul arheologiei, istoriei antice și a preistoriei. Cercetătorii s-au întrunit în ședința la Muzeul Național de Istorie a Moldovei, fiind moderați de Livia Ermurachi (MNIM) și Reghina Uhl (Institutul German de Arheologie)[8].

Secțiunea „Abordări contemporane în educație" (Contemporary approaches in education", moderată de dr., conf. univ. Larisa Sadovei (UPS „Ion Creangă", membru al Secției Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a AȘM) și Victoria Danila (Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare), este desfășurată de mai mulți ani la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău. La dezbateri au participat atât tineri, doctoranzi,

[8] Conferința științifică internațională „Femeile în cercetare: destine, contribuții, perspective", secțiunea „Arheologia azi: probleme și soluții", [online] https://www.nationalmuseum.md/ro/news/arhive/conferinta_stiintifica_internationala_femeile_in_cercetare_destine_contributii_perspective_sectiunea_arheologia_azi_probleme_si_solutii_2024/ (consultat 15.08.2024).

cât și specialiști versați în domeniu, pedagogi de la mai multe instituții de învățământ, care, cu siguranță, au avut de împărtășit din experiența acumulată de-a lungul anilor.

În anul 2024 vom consemna, 75 de ani de la cel de-al doilea val al deportărilor staliniste din RSS Moldovenească (5-6 iulie 1949). Drama acestui popor a fost discutată în cadrul secțiunii cu același nume „The drama of a people: 75 years since the second wave of the stalinist deportations from the Moldavian SSR (July 5-6, 1949), organizată și moderată de dr. conf. univ. Ludmila D. Cojocaru (Muzeul Național de Istorie a Moldovei, membru al Secției Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a AȘM) și dr. conf. univ. Lidia Pădureac (Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți)[9].

Anul acesta secțiunea „Design: istorie și modernitate" (Design: history and modernity), moderată de dr. Liliana Platon (UTM), s-a desfășurat în format mixt, demonstrând o unitate de idei creative și concepte ale specialiștilor care au tangență nemijlocită cu designul de la Universitatea Tehnică a Moldovei, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău, Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală, Universitatea Politehnica Timișoara, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice ș.a.

Secțiunea „Tradiție și evoluții în știința juridică națională" (Tradition and developments in national legal science) moderară de dr. hab. Rodica Ciobanu (Universitatea de Stat din Moldova, membru al Secției Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a AȘM), a fost marcată de rapoarte și intervenții la tematici care preocupă cercetătorii din Republica Moldova și din alte sisteme juridice. Au fost abordate subiecte privind prioritățile de dezvoltare ale Republicii Moldova – interogații etice și răspunsuri normative; tendințe de revigorare a metodelor de predare a dreptului în era digitală; egalitatea de gen în jurisprudența CtEDO; relaționarea femeii cu știința juridică; statutul persoanei asigurate în sistemul de asigurări obligatorii de asistență medicală; avantajele mecanismului de evaluare a biodiversității și dificultăți în aplicare etc.

Pentru o eficientizare a lucrului, colegii celor două secțiuni „Patrimoniul etnologic: de la necunoaștere la valorizare culturală" (Ethnological heritage: from ignorance to cultural valorization" și „Folk decorative and applied art: problems of research, representation and accounting of authentic artifacts" (Народне декоративно-ужиткове мистецтво: проблеми дослідження, репрезентації та обліку автентичних артефактів / Arta populară decorativă aplicată: probleme de cercetare, reprezentare și valorificare a artefactelor autentice"), au desfășurat activitățile în format online, la Chișinău, Lviv și Kiev (Ucraina). Moderatorii dr. Marina Miron (Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova), dr. hab. Olena Fedorchuk și dr. Halina Ivașkiv (Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe din Ucraina), dr. Ekaterina Cojuhari (Institutul Patrimoniului Cultural al Ministerului Culturii), au identificat o modalitate avantajoasă de activitate, bazată pe un schimb mai productiv de experiență, dialog între cei cca 30 de specialiști în domeniu din trei țări: Republica Moldova, Ucraina și România, fiind uniți de ideea păstrării și valorificării patrimoniului etnologic.

Peste 50 de comunicări au fost prezentate în secțiunea „Științe ale Vieții, Științe Exacte și Inginerești" (Life Sciences, Exact Sciences and Engineering"), moderată de dr. Gabriela Romanciuc, membru al Secției de Științe ale Vieții a AȘM, dr. Adelina Dodon, Secția de Științe Exacte și Inginerești a AȘM și dr. Mirela Zaltariov de la Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni" Iași, România. O relație și conectare de invidiat între cercetători

[9] [online] https://www.facebook.com/institutul.promemoria/posts/pfbid0229A2qo6gsu8ib1ABKK2TpjSbdKccTtR5vA1BaFsfMd611XZG5oKX5nnxS6ueYiRil (consultat 15.08.2024)

și organizații de cercetare și educație reflectă această secțiune, întrunind membri ai AȘM, cercetători științifici, cadre didactice, doctoranzi de la Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Tehnică a Moldovei, Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni" Iași, care a devenit partenerul nostru în organizarea conferinței științifice internaționale.

Ne bucură faptul că la ediția din acest an am putut atrage și colegii noștri de la Universitatea de Stat din Cahul „B.P. Hasdeu", care au susținut comunicări în cadrul unor secțiuni. Colegii de la Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți ne sunt parteneri și participanți activi ai conferințelor organizate.

Un alt partener al conferinței a devenit în ediția din anul curent Institutul Național de Cercetare în Medicină și Sănătate al Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu". Secțiunea „Sănătate: condiție primordială a dezvoltării durabile a societății" (Health: a fundamental condition for the sustainable development of society" moderată de dr. Alina Ferdohleb (USMF „Nicolae Testemițanu") a întrunit 38 de comunicări, fiind abordate subiecte ce țin de sănătatea copilului, bolile netransmisibile, stomatologie, hepatologie, oftalmologie, relația medic-pacient, rezistența la antimicrobiene, sănătate mintală, medicamente, activitatea personalului medical etc.

O altă secțiune nouă în geografia conferinței științifice a fost „Patrimoniul cultural evreiesc: valorificarea memoriei" (Jewish cultural heritage: capitalizing on memory), moderată de dr. Irina Șihova de la Muzeul de Istorie a Evreilor din Republica Moldova, instituție recent creată la Ministerul Culturii. Cercetători din Republica Moldova, Ucraina și România s-au întrunit pentru a aborda subiecte ce țin de cimitirele evreiești, evoluția comunităților, rolul personalităților în cultură.

Încă o secțiune nouă, iminentă desfășurării conferinței în contextul Zilei Internaționale a femeilor și fetelor cu activități în domeniul științei, și-a ținut lucrările la Universitatea de Stat din Moldova. Secțiunea „Prezență și influență: femeile în istoria Românilor" (Presence and influence: women in Romanian histor) a fost moderată de dr. Liliana Rotaru (USM), întrunind istorici care au relatat despre rolul personalităților feminine în istorie și au adus contribuții substanțiale în dezvoltarea țării. Sperăm că această secțiune va deveni și ea tradițională în următoarele ediții ale conferinței.

Organizatorii conferinței au publicat versiunea electronică a volumului integral al programului și rezumatelor conferinței „Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine" (editor dr. hab. Liliana Condraticova). Programul și tezele comunicărilor (în limbile română, engleză, germană și ucraineană) sunt editate sub auspiciile revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique", Iași (redactor-șef profesor dr. habil. Nicoleta Vornicu)[10].

De asemenea, în cadrul conferinței au avut loc două prezentări de carte. La Universitatea de Stat din Moldova au foste lansate volumele coordonate de dr. hab. în filologie Aurelia Hanganu: „Oameni ai cuvântului" (vol. 1) și „Destine de lingviști. Oameni care au fost" (vol. 2). La Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu" din Chișinău s-a desfășurat prezentarea albumului „Ipostaze. Orașul Chișinău în creația artiștilor plastici", coordonatori ai ediției

[10] Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine = Yesterday's heritage – contribution to the development of a sustainable tomorrow's society: Conferință științifică internațională dedicată Zilei internaționale a femeilor cu activități în domeniul științei „Femeile în cercetare: destine, contribuții, perspective", Iași-Chișinău-Lviv, 8-9 februarie 2024, 346 p., [online] https://asm.md/sites/default/files/2024-04/rezumate%20macheta_8%20februarie%202024_IBN.pdf (consultat 15.08.2024).

fiind artistul plastic dr. în studiul artelor Natalia Procop și criticul de artă Elena Musteață. Catalogul a apărut în anul 2023 la Chișinău, editura ARC, 256 p.

Conferința științifică „Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine", ajunsă la cea de-a noua ediție, având în anul curent genericul „Femeile în cercetare: destine, contribuții, perspective" și de data aceasta a fost o platformă științifică de dialog pentru cei care au ales să facă o carieră în cercetare, implicit pentru tinerii care tatonează terenul și mentorii care transmit cu bunăvoință cunoștințele acumulate.

La 26 februarie 2024, emisiunea „Obiectiv comun" din de la TVR MOLDOVA, moderată de Elena Guțu, a readus în vizorul societății aspecte ce se referă la femeile în cercetare, rolul și locul femeilor în domeniile științei, inovării și tehnologiei. La emisiune au participat dr. hab., prof. univ. Ina Palii, Institutul Mamei și a Copilului, membru al Secției științe ale Vieții, domeniul medicină; dr. hab. Liliana Condraticova, secretar științific general al AȘM; Iulia Rodoman, doctorand Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu", iar prin platforma de comunicare online a intervenit dr. hab., profesor Nicoleta Vornicu, director al Centrului Mitropolitan de Cercetări Științifice TABOR (Iași, România)[11].

Lucrările conferinței științifice au fost transmise *live-stream* de către Institutul pentru Dezvoltarea Societății Informaționale[12].

Subiecte importante în cadrul dialogului constructiv au fost provocarea și speranța în știința din Republica Moldova; importanța susținerii din partea unui mentor în mediul academic; realizarea egalității de gen în știință și problemele cu care se confruntă femeile care au ales să facă știință; tinerii în cercetare și atractivitatea alegerei unei cariere în domeniul științific; oportunități mai ales pentru tinerele din cercetare și acțiuni de popularizare a științei printre tineri[13].

Conferința a devenit un centru de reîntâlnire a specialiștilor din mai multe domenii pentru a-și prezenta rezultatele cercetării, dar, totodată, de a cunoaște noutățile din alte sfere de activitate. Este un model de solidaritate și comuniune între Academia de Științe a Moldovei, institute și centre de cercetare, universități, muzee, agenții din domeniile sănătății, agenții de turism, licee din Republica Moldova, România, Ucraina, care împreună, prin activitatea lor, contribuie substanțial la procesul de integrare a Republicii Moldova în spațiul european de cercetare și educație, la integrarea Republici Moldova în familia Uniunii Europene.

[11] Actualitatea unei cariere în cercetare abordate la emisiunea „Obiectiv comun", [online] https://asm.md/actualitatea-unei-cariere-cercetare-abordate-la-emisiunea-obiectiv-comun (consultat 15.08.2024).

[12] https://www.youtube.com/watch?v=C91gGnJvPAI (consultat 15.08.2024).

[13] Emisiunea „Obiectiv comun" din 26 februarie 2024 de la TVR MOLDOVA, [online] https://www.youtube.com/watch?v=HxtmLkRcYoM (consultat 15.08.2024).

Secțiunea
Arta și mitopoetica orașului în context național și internațional

The art and mythopoetics of the city in the national context and international

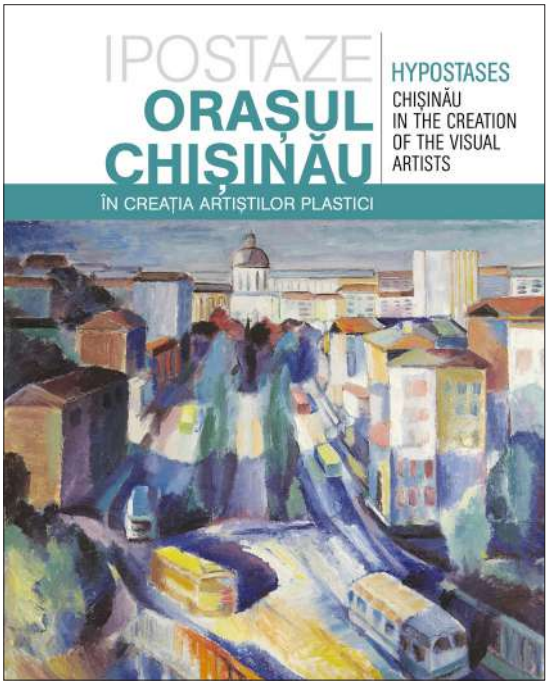

„DIALOGICA", revistă de studii culturale și literatură
redactor șef dr. hab., prof. univ. Aliona Grati
https://dialogica.asm.md/

REPERE ISTORIOGRAFICE PRIVIND ARHITECTURA ŞI URBANISMUL DIN BASARABIA INTERBELICĂ

Historiographical sources regarding the architecture and urbanism in interwar Bessarabia

CZU: 71/72(498.7)(091)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762499

Mariana ŞLAPAC
Membru corespondent al AȘM, doctor habilitat în studiul artelor,
Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău
ORCID: https//orcid.org/0000-0003-0904-1610
E-mail: maslapac@gmail.com

Leonid DUMITRAŞCU
Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice, Chișinău
ORCID: https//orcid.org/0009-0009-4394-5016
E-mail: ldumitrascu@hotmail.com

Summary. The need for a scientific study on the architecture and urbanism of an interwar Bessarabia is caused, first of all, by society's permanent interest in the national architectural treasure. In this way, the importance of the issues addressed to the fundamental and applied scientific field of the history of architecture in Bessarabia during the period between the two world wars is the main reason which gives the stated topic topicality and significance. Despite the fact that some specialists in the field show a permanent interest in the building heritage of the past, the Bessarabian area during the interwar period was practically not the object of special investigations.

The article examines the works with reference to the examined subject, especially works by authors from the current territory of the Republic of Moldova and from Romania, as well as works by foreign specialists or those published outside the Romanian territory. These informative sources by the author and collective monographs, scientific articles, compendium albums, tourist guides, registers of monuments, etc. that refers to the history of architecture, the art of urban planning, the history of the native land, research of some monuments, data on professional organizations of architects, biographies of architects, etc.

Key words: architecture, urbanism, interwar Bessarabia, monument, historiographical source.

Necesitatea unui studiu ştiinţific privind arhitectura şi urbanismul din Basarabia interbelică este cauzată, în primul rând, de interesul permanent al societății pentru tezaurul arhitectural național. În felul acesta, importanța problemelor abordate pentru domeniul științific fundamental și cel aplicativ al istoriei arhitecturii din Basarabia în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale constituie motivul principal care conferă temei enunţate actualitate și însemnătate. În pofida faptului că specialiștii în domeniu manifestă un interes permanent pentru patrimoniul construit din trecut, arealul basarabean în perioada interbelică practic nu a constituit obiectul unor investigații speciale.

Istoriografia a abordat doar tangenţial problematica în cauză. Am grupat lucrările cu referire la subiectul examinat în două categorii distincte: lucrări ale autorilor din spațiul actual al

Republicii Moldova și din România, precum şi lucrări ale specialiştilor străini sau cele editate în afara spaţiului românesc. Aceste surse informative – monografii de autor şi colective, articole ştiinţifice, albume-compendii, ghiduri turistice, registre ale monumentelor ş.a. – se referă la istoria arhitecturii, arta urbanismului, istoria ţinutului natal, cercetări ale unor monumente, date despre organizaţii profesionale ale arhitecţilor, biografii de arhitecţi ş.a. Totuşi trebuie de remarcat că în prezent nu există o lucrare ştiinţifică specială care să investigheze în mod complex şi multiaspectual arhitectura şi urbanismul din Basarabia interbelică în limitele teritoriale enunţate. Doar câţiva autori abordează fragmentar și sporadic problematica în cauză.

Publicațiile din perioada anilor 1918–1949 şi **1941–1944** din România ce vizează arhitectura și urbanismul Basarabiei sunt destul de puține, una din primele fiind revista Societăţii arhitecţilor români *Arhitectura*, editată în 1941. În articolul *Opera de creaţie* şi *construcţie românească în teritoriile pierdute*, semnat de arhitectul Gh. Liteanu[1], sunt trecute în revistă mai multe edificii noi apărute în Basarabia în anii 1920–1941: Catedrala Ortodoxă Românească (arhitecţi A. Gabrielescu şi C. Berechet); Palatul Episcopal (arhitecţi A. Gabrielescu, N. și R. Mihăiescu, D. Ionescu-Berechet) de la Bălţi; Cercul Militar (arhitect Em. Guneş), Teatrul (arhitect E. Donead) şi Centrala Telefonică Automat de la Chişinău (arhitect C. Nănescu); aeroportul de la Cetatea Albă (arhitect C. Dragu); aeroportul (arhitect C. Dragu), Casa Asigurărilor Sociale şi pavilionul de boli contagioase al spitalului de la Ismail (arhitect N. Bilargiu); Sanatoriile de la Bugaz (arhitect A. Viecelli); Spitalul judeţean de la Hotin ş.a. Gh. Liteanu consemnează: „După îndeplinirea idealului naţional din 1918, pentru România Mare, la orizont se desena un nou ideal, acel al «afirmării» în toate domeniile de activitate civilizatoare. Printre acestea, activitatea constructivă a fost dintre cele mai fecunde, durând mai peste tot măreţe edificii, ce vor înfrunta secole şi vor mărturisi generaţiilor de totdeauna prezenţa sufletului românesc autohton. S-au construit nenumărate lucrări monumentale, ca: palate administrative, fundaţiuni culturale, aeroporturi, spitale, sanatorii, pieţe publice, biserici, catedrale etc., etc., atât în stil modern, cât şi românesc, în care arta şi tehnica se iau la întrecere cinstind deopotrivă iscusinţa maeştrilor planificatori români, cât şi competenţa tehnică a executanţilor”[2].

În *Anuarul României Mari* din 1925 figurează trei arhitecţi care au activat la acea vreme la Chişinău: Alexandru Asvadurov, Timofei Bebello şi Leonida Bulubico[3], iar în *Anuarul Chişinăului* din 1940 figurează cinci arhitecţi diplomaţi: Gheorghe Cujbă, Gheorghe Cupcea, Nicolae Mertz, Valeriu Ulinici şi Ecaterina Ocuşco-Alhazova[4].

În *Tabloul Arhitecţilor* înscrişi *în Corpul Arhitecţilor din România, îndeplinind condiţiunile Legei pentru* înfiinţarea şi *organizarea acestui Corp*, publicat în 1933, sunt menţionaţi arhitecţi din Bucureşti, Vechiul Regat, Transilvania, Moldova, Bucovina şi Basarabia[5].

În lista arhitecţilor diplomaţi din 1932 sunt înscrişi următori specialişti: Etti-Roza Spirer la Bălţi, Ianchel Bruchis, Gheorghe Cujbă şi Valeriu Ulinici la Chişinău şi Florans Lazari la Cetatea Albă, iar în *Tabloul profesioniştilor cu drepturi limitate neîncadraţi în categoria arhitecţilor recunoscuţi*, editat în 1935, figurează următorii conductori desenatori de arhi-

[1] Gh. Liteanu, Opera de creaţie şi construcţie românească în teritoriile pierdute, in: Arhitectura. Revista Societăţi arhitecţilor români, 1, ianuarie-martie 1941, An VII, pp. 125-152.

[2] *Ibidem*, p. 125.

[3] [online] http://oldchisinau.com/forum/viewtopic.php?f=27&t=933&start=100 (consultat 12.01.2023).

[4] *Ibidem*.

[5] [online] https://www.uniuneaarhitectilor.ro/s/dl/9c39dec2af6f4a7036d5d530a8d1e803e07cd1a0/Scurt%20istoric%20al%20organizarii%20profesionale%20a%20arhitectilor%20din%20Romania.pdf (consultat 15.04.2024).

tectură autorizaţi: Ioan Woinarovski şi Gheorghe Sister la Bălţi, Serghie Fedorov şi I. Alexandru Novitski la Chişinău, Angelo De Vechi la Ismail; Vladimir Minciună şi Gheorghe Crăciunescu la Orhei[6]. Sunt cunoscute numele arhitecţilor-şefi ai Chişinăului din perioada interbelică: Eugen (Evgheni) Bernardazzi (1918–1931), Gheorghe Cujbă (1931–1940) şi Valeriu Ulinici (1941–1944).

Istoriografia sovietică schiţează o imagine sumbră a ambianţei arhitectural-urbanistice în Basarabia interbelică. Iată cum este descrisă perioada anilor 1918–1940 în cartea Архитектура Советской Молдавии (*Arhitectura Moldovei Sovietice*), publicată de arhitecţii Anatoli Kolotovkin, Semion Şoihet şi Ilia Eltman în 1987: „Teritoriul Moldovei Sovietice a fost ocupat de cotropitorii germano-români. Viaţa creativă s-a schimbat cu ani de devastări şi jafuri. Aproape 80% din fondul locativ a fost demolat, clădirile publice şi de menire socio-culturală distruse, întreprinderile industriale aruncate în aer, utilajul scos”[7] şi „Stagnarea generală în toate domeniile vieţii sociale şi culturale a teritoriului din dreapta Nistrului, care caracteriza perioada ocupaţiei române, a marcat şi construcţia urbană. Până în anii ’40 ai secolului al XX-lea, oraşele din dreapta Nistrului rămâneau în dezvoltarea sa la nivelul secolelor trecute cu toate neajunsurile inerente acestora – gospodării orăşeneşti înapoiate şi o neglijare totală faţă faţă de nevoile oamenilor muncii, care locuiau în cartierele supracompactate la periferii ce contrastau strident cu raioanele urbane locuite de păturile înstărite ale populaţiei”[8]. Un tablou asemănător propune şi arhitectul Victor Smirnov în monografia Градостроительство Молдавии (*Urbanismul Moldovei*), apărută la 1975: „Ocupaţia din 1918 a Basarabiei de către România Regală a rupt-o de la Rusia Sovietică pentru 22 de ani, a transformat-o într-o semicolonie, a încetinit pe mult timp dezvoltarea acesteia. Oraşele Basarabiei degradează, numărul populaţiei urbane scade. Întreprinderile industriale erau închise sau transferate în România. Din cauza separării de la pieţele tradiţionale de desfacere comerţul a scăzut. Construcţia în oraşe este oprită, deoarece cercurile de la guvernare nu credeau în posibilitatea de a se instala pe mult timp în ţară. În 22 de ani de ocupaţie a fost construită doar Primăria la Bălţi, iar la Chişinău a început construcţia clădirii Adunării ofiţerilor, a unui cinematograf şi a clubului-cazinou. Construcţia lor continua 10 ani, dar aşa şi nu a fost finalizată”[9].

Unele monumente de arhitectură interbelică din partea de nord a Basarabiei au nimerit în *Registrul monumentelor de istorie* şi *cultură din RSS Moldovenească. Zona de nord. Machetă* (*Свод памятников истории и культуры Молдавской ССР. Северная зона. Макет*), elaborat în 1987 de un colectiv de autori în frunte cu Nicolae Demcenco[10]. Însă şi aici nu lipseşte tenta ideologică a timpului: „...în Basarabia ocupată de intervenţi au fost lichidate toate cuceririle revoluţiei socialiste şi a fost instaurat regimul de teroare sângeroasă şi jaf colonial”[11]. Alte informaţii sugestive referitoare la tema de studiu în istoriografia so-

[6] [online] https://ru.scribd.com/document/491157871/Tabloul-Profesionistilor-Cu-Drepturi-Limitate-1935 (consultat 30.03.2024).

[7] А.В. Колотокин, С.М. Шойхет, И.С. Эльтман, *Архитектура Советской Молдавии*, Москва: Стройиздат, 1987, p. 50

[8] *Ibidem*, p. 46.

[9] В. Смирнов, *Градостроительство Молдавии XIX–XX веков*, Кишинев: Издательство «Картя Молдовеняскэ», 1975, p. 30

[10] *Свод памятников истории и культуры Молдавской ССР*. Северная зона. Макет), Отв. ред. Н.А. Демченко, Кишинев: Штиинца, 1997.

[11] *Ibidem*, p. 34.

vietică sunt lipsă. Problema în cauză a fost neglijată în totalitate, preocupările cercetătorilor fiind concentrate preponderent pe construcţiile apărute în perioada anilor 1945–1991.

Una din primele **publicaţii din perioada post-sovietică** care a pus în evidenţă monumentele de istorie şi cultură din Republica Moldova, inclusiv şi unele arhitecturi interbelice, este lucrarea colectivă *Monumente de istorie* şi *cultură din Republica Moldova*, apărută la Chişinău, în 1994[12]. Autorii relatează: „Arhitectura perioadei interbelice s-a manifestat cu preponderenţă în domeniul construcţiilor locative. În oraşele mari Chişinău, Bălţi, Bender, Soroca au fost construite case individuale, vile urbane, imobile cu apartamente de raport – toate având structuri spaţial-volumetrice diverse şi soluţii arhitecturale originale, bine determinate după concepţiile stilistice, dominante fiind romantismul naţional, numit şi neoromânesc, modernismul românesc, Art Deco-ul ş.a."[13]

O pondere specială revine ghidului turistic *Toate drumurile duc la… Putna*, axat pe monumentele de arhitectură din Moldova şi Basarabia, care a fost elaborat în 2001 de istoricul Mugur Andronic şi arhitecta Tamara Nesterov[14]. Autorii au introdus în circuitul ştiinţific informaţii inedite referitoare la programele de arhitectură interbelică din oraşele Chişinău, Bălţi, Soroca, Orhei ş.a. Lucrarea închinată „memoriei tuturor celor care au căzut victime agresiunii staliniste în 1940 şi urmărilor asupra destinelor umane ale acesteia"[15] poate fi considerată un punct de plecare în elaborarea unor noi ediţii de acest tip.

Subiectul Expoziţiei generale din 1925 de la Chişinău a fost abordat de istoricii Gheorghe Paladi şi Ion Ursu, fiind prezentat în premieră un valoros material fotografic al unor construcţii interbelice dispărute[16]. Doar un singur pavilion de piatră, realizat în spirit modernist de arhitectul E. Koch, a ajuns până în zilele noastre – mărturie a succeselor economice a Basarabiei în cei şapte ani după Unire.

Prezintă interes albumul *Centrul istoric al Chişinăului la începutul secolului al XXI-lea. Repertoriul monumentelor de arhitectură* realizat de arhitecţii Boris Gangal, Tamara Nesterov, Rita Garconiţă şi Tatiana Gangal, precum şi de istoricii Eugenia Râbalco şi Petru Starostenco, publicat în 2010[17]. Colectivul de autori a propus rezultate ale unor investigaţii serioase ce ţin de sistemul arhitectural-urbanistic al celui mai important oraş din Republica Moldova – Chişinău. Albumul pune la dispoziţia cititorului relevee, schiţe şi fotografii color şi alb-negru ale monumentelor de arhitectură de valoare naţională şi locală, completate cu adnotări. Printre clădirile cu statut de monument figurează o serie de edificii interbelice construite după proiectele arhitecţilor Nicolae Mertz, Gheorghe Cupcea ş.a. Acestea pun în evidenţă nuanţa modernismului românesc sau utilizează detalii din vocabularul plastic al neoromânescului, Art Deco-ului ş.a. Toate materialele din acest album au fost plasate pe site-ul www.monument.sit.md care poate fi accesat până în present.

Arhitectura şi urbanismul Basarabiei interbelice au fost în permanentă atenţie a cercetătoarei Tamara Nesterov. Merită menţionat studiul ştiinţific realizat în cadrul proiectului „Re-

[12] *Monumente de istorie şi cultură din Republica Moldova*, Chişinău: Ştiinţa.

[13] *Ibidem*, p. 122.

[14] M. Andronic, Tamara Nesterov, *Toate drunurile duc la… Putna*. Ghidul turistic complet şi practic al Moldovei lui Ştefan cel Mare şi Sfânt, Suceava: Tipografia Arhiepiscopiei Sucevei şi Rădăuţilor, 2001.

[15] *Ibidem*, p. 6.

[16] Gh. Paladi, M. Ursu, Expoziţia generală din 1925 de la Chişinău, in: Buletinul ştiinţific al Muzeului Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală, Serie nouă, nr. 2 (15), 2005, pp. 127-151.

[17] B. Gangal et al., *Centrul istoric al Chişinăului la începutul secolului al XXI-lea*. Repertoriul monumentelor de arhitectură, Chişinău, 2010.

vitalizarea integrală a oraşelor istorice în scopul dezvoltării policentrice durabile", dedicat celor mai vechi oraşe din Republica Moldova[18]. În acest demers ştiinţific au fost investigate sub aspect urbanistic şi arhitectural trei localităţi cu statut de oraş istoric – Chişinău, Bender, Soroca, Tighina – şi două localităţi evoluate istoric – Bălţi şi Orhei – începând cu etapa formării tramei stradale şi a structurii urbane până la începutul secolului al XXI-lea. În perioada interbelică la Chişinău „are loc edificarea unor importante clădiri publice: Palatul Muncii, Clubul Ofiţerilor, Şcoala-internat a feroviarilor, Uzina de apă... Se construiesc case de locuit şi case de raport în stilurile dominante ale epocii: stilizarea istorică, numită «neoromânesc» şi modern românesc. Între anii 1940 şi 1941 a fost efectuată ridicarea topografică a planului oraşului Chişinău, care a fost pus la baza proiectelor de sistematizare ulterioare"[19]. La Bender a fost construită în spirit neoromânesc clădirea spitalului şi au apărut nou locuinţe cu retragere de la linia roşie a străzii[20]. La Soroca, pe locul caselor vechi distruse de inundaţia din 1932, au fost construite clădiri noi cu amprente ale modernul românesc, neoclasicismului şi neoromânescului[21]. La Bălţi se intensifică construcţia în partea de vest a oraşului, unde se edifică Catedrala nouă, instituţii şcolare, case de raport şi vile urbane, iar în suburbia Pământeni se construieşte gara feroviară[22]. La Orhei în această perioadă este fixat planul oraşului[23]. În lucrare sunt înserate numeroase fotografii color ale monumentelor de arhitectură ce datează din anii interbelici: edificii de cult, imobile de locuit, instituţii de învăţământ, clădiri ale diferitor organizaţii, stabilimente de menire socială, obiecte industriale ş.a.

Două publicaţii semnate de Tamara Nesterov sunt dedicate creaţiilor arhitecturale interbelice ale oraşului Chişinău – *Arhitectura perioadei interbelice din Chişinău în căutarea identităţii artistice*[24] şi *Monumentele de arhitectură din Chişinău – între autenticitate* şi *improvizare postbelică*[25]. „Arhitectura clădirilor construite în perioada interbelică în Chişinău, ca şi în toată România Mare, stilistic este eterogenă, denotând trei orientări stilistice. Prima era orientarea neoromânească, în vogă în Regat începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea, axată pe afirmarea specificului naţional; a doua este orientarea funcţionalistă, în plină desfăşurare în Europa şi SUA, care, implementată în România, va primi o denumire particular – modernul românesc; şi a treia orientare stilistică, utilizată în special pentru clădirile cu amplasament urbanistic important şi cu destinaţie social-culturală de unicat, este neoclasicismul, monumental, oficial şi rece. Arhitectura neoromânească a fost pregătită de ideile generale care au circulat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, orientate împotriva arhitecturii cosmopolite, produse de promotorii eclecticii şi ai stilizărilor istorice"[26]. Cerce-

[18] Tamara Nesterov, *Studiu privind situaţia oraşelor istorice din Republica Moldova*, Chişinău, 2007.

[19] *Ibidem*, p. 41.

[20] *Ibidem*, p. 70.

[21] *Ibidem*, p. 90.

[22] *Ibidem*, p. 110.

[23] *Ibidem*, p. 131.

[24] Tamara Nesterov, Arhitectura perioadei interbelice din Chişinău în căutarea identităţii artistice, in: Materialele Conferinţei Internaţionale „Identităţile Chişinăului", Ed. a III-a, 1-2 octombrie 2015, Chişinău, 2016.

[25] Eadem, Monumentele de arhitectură din Chişinău – între autenticitate şi improvizare postbelică, in: Arta-2018, Chişinău, 2018.

[26] Eadem, Arhitectura perioadei interbelice din Chişinău în căutarea identităţii artistice, in: Materialele Conferinţei Internaţionale „Identităţile Chişinăului", Ed. a III-a, 1-2 octombrie 2015, Chişinău, 2016, p. 160.

tătoarea analizează arhitectura mai multor monumente de arhitectură din Chişinău: case de raport, vile urbane, locuinţe particulare, cămine, şcoli, obiecte industriale ş.a.

Impresionanta poveste a clădirilor cinematografului „Patria" şi a teatrului „Mihai Eminescu" din Chişinău, ambele de origine interbelică, este redată de Tamara Nesterov în trei publicaţii: *Cinematograful „Patria" din Chişinău. Istoria edificării clădirii*[27], *Istoria clădirii teatrului „Mihai Eminescu"*[28] şi *Cinematograful Patria – enigma edificării clădirii (Bd.* Ştefan *cel Mare* şi *Sfânt, nr. 103)*[29]. Autoarea aduce dovezi concludente că cinematografului „Patria" din perioada sovietică (arhitect Valentin Voiţehovschi) are la bază clădirea Teatrului proiectat de arhitectul bucureştean Ernest Doneaud, aşezată pe fundaţiile imobilului Adunării Nobililor, iar clădirea actualului Teatru Naţional „Mihai Eminescu" are şi ea la bază o construcţie interbelică, practic finalizată – Palatul Culturii la care au lucrat arhitecţii Valeriu Ulinici, Etti-Roza Spirer, inginerul Gh. Buciuşcan ş.a. „Politica antiromânească de după 1944, orientată spre discreditarea autorităţilor româneşti, nu a distrus integral operele de arhitectură realizate în perioada interbelică după proiectele lucrate de arhitecţi locali sau din Vechiul Regat, care, deşi păstrate în Chişinău fragmentar şi lacunar, prezintă mărturii ale activităţii arhitecturale de o bună calitate artistică…"[30].

Domeniul urbanismului interbelic din Basarabia a intrat în arealul de cercetare a arhitectei Mariana Şlapac, care a publicat monografia ştiinţifică *Arta urbanismului în Republica Moldova. Privire de ansamblu*[31]. Autoarea pune în evidență mai multe aspecte de ordin arhitectural-urbanistic: legislația în domeniu, creaţia arhitecturală, documentaţia de proiect, lucrări constructive şi de amenajare a teritoriului ş.a. Astfel concluzionăm: „Totuşi, în activitatea urbanistică desfăşurată în această scurtă perioadă nu se înregistrează succese comparabile cu perioada precedentă, rusească, şi cu cea ulterioară, sovietică. Se resimt urmările crizei economice care a zguduit întreaga Românie, anumite greşeli în politica urbanistică a statului, pregătirile de război de după 1939 ş.a. Se cerea o perioadă de tranziţie pentru formarea şi consolidarea legăturilor economice noi. La toate acestea se mai adaugă insuficienţa specialiştilor locali şi a documentaţiei urbanistice bine întocmite, prezenţa unui cadru urban străin, format în secolul al XIX-lea ş.a. Nu pot fi comparate nici posibilităţile financiare ale României cu cele ale Imperiului Rus sau ale Uniunii Sovietice. Unele nerealizări din perioada interbelică se datorează şi diferenţei de politici urbanistice la nivel central: dacă în Imperiul Rus şi, ulterior, în Uniunea Sovietică, politica urbanistică era foarte centralizată şi totalitară, în Regatul României autorităţile urbane aveau un grad sporit de libertate în acest domeniu"[32]. Din lucrare facem cunoştinţă cu principalele monumente de arhitectură

[27] Eadem, Cinematograful „Patria" din Chişinău. Istoria edificării clădirii, in: Conferinţa ştiinţifică internaţională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare. Ed. a XI-a: De la cunoaştere spre salvgardare şi conservare". Programul şi rezumatele comunicărilor, Chişinău, 29-31 octombrie 2019.

[28] Eadem, Istoria clădirii teatrului „Mihai Eminescu", in: Identitățile Chișinăului. Materialele Conferinței Internaționale, Ed. a V-a, 1-2 noiembrie 2018, Chișinău, 2020.

[29] Eadem, Cinematograful Patria – enigma edificării clădirii (Bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, nr. 103), in: Identitățile Chișinăului. Materialele Conferinței Internaționale, Ed. a VI-a, 24-25 octombrie 2019, Chișinău: Editura ARC, 2020.

[30] Eadem, Arhitectura perioadei interbelice din Chişinău în căutarea identităţii artistice, in: Materialele Conferinţei Internaţionale „Identitățile Chișinăului", Ed. a III-a, 1-2 octombrie 2015, Chişinău, 2016, p. 165.

[31] Mariana Şlapac, *Arta urbanismului. Privire de ansamblu*, Chişinău, 2008.

[32] *Ibidem*, pp. 170-171.

interbelică şi cu arhitecţii care au întocmit proiecte pentru oraşele basarabene: N. Ţâganco, A. Gabrielescu, A. Ivanov, N. Mertz, E.-R. Spirer, E. Ocuşco ş.a.[33]

Mariana Şlapac face referire la arhitectura şi urbanismul din Basarabia interbelică în câteva publicaţii ştiinţifice, apărute în anii 2005–2024 în Republica Moldova şi România. Politica urbanistică în Basarabia este abordată în articolele *Urbanismul Basarabiei în perioada interbelică*[34] şi *Politica urbanistică în Basarabia în anii 1918–1940*[35]. Un alt articol, semnat de cercetătoare, se referă la arhitectura Chişinăului interbelic[36]. În perioada de referinţă Chişinăul este al doilea oraş românesc după suprafaţă şi importanţă. „Autorităţile municipale realizează o serie de lucrări edilitare şi de amenajare urbană, modernizarea tehnică fiind extinsă asupra reţelei de transport şi a comunicaţiilor. Se elaborează documentaţia urbanistică. La acea vreme au fost proiectate mai multe clădiri de o arhitectură remarcabilă, unele nefiind terminate integral din cauza crizei economice mondiale din anii ’30 ai secolului al XX-lea (Palatul Culturii Unirii, actualul Teatru Naţional „Mihai Eminescu”; Teatrul Naţional, actualul cinematograf „Patria”; Clubul ofiţerilor, actuala „Mobiasbancă”). Printre edificiile noi apărute la Chişinău se numără şcoala-internat pentru copiii feroviarilor, clădirea de lângă complexul Mitropoliei, cazinoul ş.a. În oraş sunt construite mai multe vile urbane şi case de raport ale oamenilor înstăriţi. Elementele arhitecturii moderniste pot fi combinate cu cele de provenienţă neoclasică, cu cele de orientare „neoromânească” sau cu detalii din repertoriul Art Nouveau”[37].

Mariana Şlapac a realizat portrete de creaţie pentru Nicolae Mertz şi Etti-Roza Spirer – unii dintre cei mai talentaţi arhitecţi care au promovat arhitectura modernismului românesc în Basarabia[38]. Un studiu aparte a fost dedicat arhitecţilor care au contribuit la dezvoltarea arhitectural-urbanistică a Chişinăului interbelic[39]. Autoarea a încercat să restabilească locul binemeritat al arhitecţilor în istoria oraşului, care au edificat mai multe construcţii de valoare în perioada dintre cele două războaie mondiale. Printre specialiştii consacraţi se numără Nicolae Mertz, absolvent al Colegiului Superior de Arte de pe lângă Academia Imperială de Arte din Sankt Petersburg, director al Colegiului „Tehnicum” din Chişinău; Eugen (Evgheni) Bernardazzi, fiul vestitului arhitect Alexandru Bernardazzi, care a deţinut funcţiile de inginer-arhitect şi şef al Serviciului tehnic municipal; Gheorghe Cujbă, nepotul arhitectului Mitrofan Elladi, absolvent al Universităţii Tehnice din Drezda; Gheorghe Cupcea, absolvent al Institutului Inginerilor Civili din Sankt Petersburg, care a ocupat funcţia de arhitect gubernial; Nicolae Ţâganco, fiul arhitectului Vladimir Ţâganco, absolvent al Insti-

[33] *Ibidem*, pp. 167-170.

[34] Mariana Șlapac, Urbanismul Basarabiei în perioada interbelică, in: Moldova Urbană, Chișinău, septembrie 2005, nr. 4, pp. 19-20.

[35] Eadem, Politica urbanistică în Basarabia în anii 1918–1940, in: Historia Urbana, XIV, 1, Sibiu, 2006, pp. 73-82.

[36] Eadem, Arhitectura Chișinăului interbelic, in: Dialogica, Chișinău, 2020, nr. 3, pp. 50-62.

[37] *Ibidem*, pp. 62.

[38] Mariana Șlapac, Arhitectul Nicolae Mertz: portret de creație, in: Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine, Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique” (Iași, redactor-șef N. Vornicu). Vol. V, Ed. L. Condraticova. Iași-Chișinău, 2023, pp. 73-82.

[39] Eadem, Arhitecţii care au contribuit la dezvoltarea arhitectural-urbanistică a Chişinăului interbelic, in: Conferinţa ştiinţifică „Istorie. Arheologie. Muzeologie” a Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei, Ed. A XXXIII-a, 26-27 octombrie 2023, Program. Rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2023, p. 148.

tutului Politehnic din Riga; arhitecţii Ţalel (Ţadel) Ghingher, Ecaterina Ocuşco-Alhazova, nora plasticianului Vladimir Ocuşco, Valeriu Ulinici, Moisei Rudi, Alexandru Asvadurov, Timofei Bebello, Leonida Bulubico ş.a.

Articolul *Evoluţia oraşului Cahul în secolul al XX-lea – începutul secolului al XXI-lea,* elaborat de cercetătoarele Mariana Şlapac şi Alla Ceastina, se axează şi pe realizările constructive interbelice: la acea vreme în oraş „au funcţionat câteva făbrici şi bănci, învăţământul fiind reprezentat de două licee, două gimnazii şi opt şcoli primare. Printre instituţii culturale se număra un cinematograf, două cămine ale Fundaţiei Regale „Principele Carol", Liga Culturală ş.a. Unele clădiri erau de inspiraţie modernistă sau neoclasică, iar altele întruneau calităţi ale arhitecturii constructiviste"[40]. Printre edificiile noi construite se număra clădirea Agenţiei Băncii Naţionale Române, pavilionul de chirurgie, clădirea Societăţii Crucii Roşii ş.a. În blocul ilustrativ a fost inclus un plan schematic al centrului oraşului Cahul, realizat la 1926.

Vom remarca studiul arhitectului Andrei Vatamaniuc *Aşteptându-l pe… Doicescu*, dedicat unor realizări arhitectural-urbanistice din Chişinău şi împrejurimile sale, aparţinând cunoscutului arhitectului bucureşten, Octav Doicescu[41]. Octav Doicescu (1902–1981) a realizat împreună cu arhitectul G.M. Cantacuzino construcţia Pavilionului României pentru Expoziția Internațională de la New York din 1939. Împreună cu arhitectul bucureştean Dimitrie Ghiulamila, a elaborat o serie de lucrări pentru oraşul Chişinău, printre care proiectul Expoziției Basarabiei, inaugurată la 31 octombrie 1942, şi o lucrare grandioasă în regiunea satului Ghidighici – complexul Turnul Dezrobirii Basarabiei, inaugurat la 1 noiembrie 1942. Viaţa acestui monument de o rară expresie artistică a fost extrem de scurtă, el a existat doar mai puţin de doi ani fiind şters de pe faţa pământului în anul 1944 de militarii sovietici. De altfel, complexul monumental al Turnului Dezrobirii Basarabiei este descris de istoricul V. Dumbravă[42] şi de istoricul Iurie Şveţ[43] .

Pentru întregirea tabloului de ansamblu al ambianţei interbelice ne-a fost utilă lucrarea în două volume *Războiul monumentelor. Soarta monumentelor din Basarabia, Bucovina de Nord, Transnistria*, elaborată de Iulian Rusanovschi, avocat de profesie, dar pasionat de istoria şi cultura naţională[44]. În urma cercetărilor în arhivele oraşelor București, Iași, Vaslui, Cernăuți, Suceava, Ismail și Chișinău autorul a putut să scoată din umbra uitării soarta mai multor monumente interbelice de for public. În lucrare lupta ideologică pentru adevăr se prezintă prin intermediul monumentelor, unele rămase intacte până astăzi, iar altele distruse sau ascunse de ochii lumii.

Arhitectura interbelică din România şi-a găsit reflectare în volumul arhitectului român de origine basarabeană Gh. Curinschi Vorona *Istoria arhitecturii în România*[45]. Aceasta a

[40] Mariana Şlapac, Alla Ceastina, Evoluţia oraşului Cahul în secolul al XX-lea – începutul secolului al XXI-lea, in: Dialogica, nr. 3, Chişinău, 2023, p. 50.

[41] A. Vatamaniuc, Aşteptându-l pe… Doicescu, in: Materialele Conferinţei Internaţionale „Identităţile Chişinăului", Ed. a V-a, 1-2 noiembrie 2018, Chişinău, 2020.

[42] V. Dumbravă, Turnul dezrobirii Basarabiei de la Ghidighici, in: Cugetul. Revistă de istorie și cultură, 1999, nr. 4, pp. 48-50.

[43] Ю. Швец, Башня Освобождения, [online] https://oldchisinau.com/voennyy-kishinyov/bashnya-osvobozhdeniya-turnul-dezrobirii/ (consultat 4.03.2024).

[44] Iu. Rusanovschi, *Războiul monumentelor. Soarta monumentelor din Basarabia, Bucovina de Nord, Transnistria din perioada 1918–1944*, în 2 volume, Chișinău: Editura „Cu drag", 2018, 2023.

[45] Gh. Curinschi Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, București: Editura Tehnică, 1981.

fost în atenţia cercetătorilor M. Pascu[46], D.M. Puia[47], Augustin Ioan[48], M. Gavriş[49], Ruxanda Nemţeanu[50], C. Popescu[51] ş.a. Subiectul propus pentru investigare nu ar fi fost abordat în profunzime fără consultarea cu o serie de publicaţii ale istoricilor. De un real folos ne-au fost lucrările semnate de Alexandru Boldur[52], Ştefan Ciobanu[53], Nicolae Enciu[54], Ioan Scurtu[55], Gheorghe Cojocaru[56], Larisa Noroc[57] ş.a.

Printre **lucrările de specialitate elaborate de cercetătorii străini sau cele publicate în afara spaţiului românesc** vom menţiona, în primul rând, lucrarea în cinci volume a arhitecţilor suedezi Bo Larsson şi Göran Skoog *Patrimoniul multietnic construit în Ucraina de Vest* şi *Moldova – o provocare pentru planificarea urbană* şi *dezvoltare* (*Multi-ethnic built heritage în West Ukraine and Moldova – a Challenge for urban planning and development*) editată în anii 2008–2009[58]. Volumul V *Moldova* atinge subiectul urbanismului interbelic în oraşele Chişinău, Bălţi, Soroca şi Căuşeni. Autorii descriu succinct cadrul istorico-urbanistic al acestor localităţi, numind şi principalele monumente de arhitectură din perioada investigată.

Un alt studiu ştiinţific aparţine arhitectului Italian Paollo Tomasella – *Prezenţe italiene în arhitectura interbelică Românească*[59]. În perioada interbelică, arhitectura României Mari a văzut prezenţa profesioniştilor italieni care erau invitaţi, inclusiv, şi în Basarabia. În anii 1920–1942 aici a activat arhitectul bellunez Angelo Viecelli care a proiectat dispensare, spitale şi sanatorii. Cel mai grandios edificiu construit de Viecelli în Basarabia este Sanatoriul pentru tratamentul tuberculozei osoase din Bugaz, inaugurat la 1937.

Lucrarea cercetătorilor Luminiţa Machedon şi Ernie Scoffham *Romanian Modernism*[60] dezvăluie măsura în care arhitectura interbelică a înflorit în România, în special în oraşul Bucureşti. Revenirea în România a intelectualilor de marcă din străinătate în anii 1920 a stimulat schimbări radicale în societatea românească. Autorii se concentrează asupra Bucureștiului între două războaie mondiale. În atenţia lor este planul urbanistic din 1934, care a fost util administrației orașului până cu mult după cel de-al Doilea Război Mondial.

[46] M. Pascu, *Arhitecţi uitaţi din Oradea interbelică*. Un album din cimitirul memoriei, 2022.

[47] D.M. Puia, *Arhitectura urbană în Transilvania în perioada interbelică*, Bucureşti: Pro Cultura, 2020.

[48] A. Ioan, Arhitectura interbelică si chestiunea identitătii colective, [online] http://caieteleechinox.lett.ubbcluj.ro/?p=2998 (consultat 7.01.2024).

[49] M. Gavriş, Fenomenul Art Deco în arhitectura Bucureştiului, [online] http://patrimoniu.gov.ro (consultat 7.01.2024).

[50] Ruxanda Nemţeanu, *Stilul neoromânesc, un stil regional European*, Bucureşti, 2010.

[51] C. Popescu, *Spaţiul modernităţii româneşti. 1906–1947*, Bucureşti, 2010.

[52] A. Boldur, *Basarabia românească*. Bucureşti: Carpaţi, 1943.

[53] Şt. Ciobanu, *Basarabia*: Monografie. Chişinău: Universitas, 1993.

[54] N. Enciu, *România iterbelică: exemplul Basarabiei*. Privire de ansamblu, 2020.

[55] I. Scurtu, *Istoria civilizaţiei româneşti. Perioada interbelică* (1918–1940), Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2009.

[56] Gh. Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României 1918–1923*. Bucureşti: Editura Semne, 1997.

[57] Larisa Noroc, *Cultura Basarabiei în perioada interbelică* (1918–1940). Chişinău [s.n.], 2011.

[58] B. Larsson, G. Skoog*, Multiethnic built heritage în West Ukraine and Moldova – a Challenge for urban planning and development*. Vol. I-V, Lund University, 2008–2009.

[59] P. Tomasella, Prezențe italiene în arhitectura interbelică românească, in: Conferinţa Ştiinţifică Internaţională „Patrimoniul Cultural: Cercetare, Valorificare, Promovare”, Ed. A XI-a, Chişinău, 2019, pp. 116-117.

[60] L. Machedon, E. Scoffham, *Romanian Modernism*, Cambridge, MA: MIT Press, 1999.

Cercetătorii au inclus în volum mai multe material inedite, în special fotografii și desene ale clădirilor care nu mai există, precum și desene ale unor proiecte importante nerealizate.

Merită de menţionat cartea cercetătorilor ucraineni A. Ţîganenko, V. Drozdov şi A. Doroşeva *Străzile Ismailului* şi *contemporaneitatea*, lucrarea apărută în cadrul unui proiect moldo-ucrainean în anul 2017[61]. Aici apar anumite informaţii referitoare la străzile Ismailului în perioada interbelică.

Astfel, examinarea publicațiilor cu cel mai divers caracter (monografii, studii, articole, albume, registre ș.a.) ne permite să constatăm că tema arhitecturii şi urbanismului din Basarabia interbelică a fost trecută nejustificat cu vederea de specialişti, atenție prioritară fiind acordată doar anumitor aspecte şi chestiuni singulare, fapt care atestă lipsa cu desăvârșire a unei lucrări ştiinţifice ce ar viza valorile arhitectural-urbanistice ale Basarabiei interbelice.

[61] А. Цыганенко, В. Дроздов, А. Дорошева, *Улицы Измаила и современность*, Харьков, ООО: Диса плис, 2017.

SCRIITORUL VASILE VOICULESCU ÎN CONŞTIINŢA ROMÂNILOR – 140 DE ANI DE LA NAŞTERE

The writer Vasile Voiculescu in the consciousness of the romanians – 140 years since the birth

CZU: 821.135.1.09(092)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762336

Marius-Adrian NICOARĂ
Dr. în istorie, Membru asociat al Academiei Oamenilor de Ştiinţă din România,
Membru al consiliului de cercetare ştiinţifică al Institutului European pentru Cercetări Multidisciplinare, Directorul Centrului de Ştiinţe Istorice şi Arheologie,
Membru al Uniunii Ziariştilor Profesionişti din România-Filiala, Iaşi
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7193-2353
E-mail: nicoarama@yahoo.com

Summary. Poet, prose writer, dramatist, publicist, editor, posthumous member of the Romanian Academy and full member of the Academy of Sciences from Romania (the current Academy of Scientists from Romania), honorary citizen of the city of Buzău and the commune of Pârscov, was a doctor by profession.

He debuted with poetry in Convorbiri literare in 1916. In 1918, his volume of poems appeared, „Din Ţara Zimbrului", for which he received the „Poetry Prize of the Romanian Academy" in 1920. In 1927 he published the volume „Poems with Angels", acquiring in 1928 the „Romanian Writers' Society Award", and in 1936 he received the „National Theater Award" for the play „Umbra". In 1941 he was awarded the „National Prize for Poetry".

After 1948 he suffered for his democratic convictions, in 1958 (at the age of 74) being arrested and sentenced to 5 years of hard prison and 5 years of civic degradation. He was released in 1962 and died a year later. He was rehabilitated in the following years.

Key words: Poet, prose writer, dramatist, publicist, editor, Romanian Academy, The Academy of Sciences from Romania, honorary citizen, Buzău, Pârscov.

Într-o conferinţă ţinută în anul 2000, scriitorul Adrian Păunescu afirma că într-un top al celor mai valoroşi scriitori români, alături de Mihail Eminescu, Ion Luca Caragiale şi Nichita Stănescu, trebuie aşezat Vasile Voiculescu.

Acum, la 140 de ani de la naşterea sa, viaţa şi opera lui sunt model demn de urmat şi studiat. Zilele frumoase au alternat cu cele dramatice în existenţa sa (războiul, profilaxia bolilor contagioase, detenţia). Moştenirea lui Vasile Voiculescu este luminoasă şi trebuie permanent adusă în atenţie. Credinţa ortodoxă neaoşă, limbajul muntenesc curat al operei sale, sunt repere valorice în literatura română.

Mitopoetica pârscoveană cu privire la marele scriitor şi familia sa este activă şi reţine încă prezenţa acestuia şi a familiei sale în locurile natale. Triada cercetării istorice: idee – argument – exemplu, este îmbogăţită prin mitopoetica ce adună mărturiile orale ale trăitorilor evenimentelor importante, în speţa de faţă, asupra prezenţei lui Vasile Voiculescu în conştiinţa concetăţenilor săi. Adaug şi informaţii adunate de mine personal ca fost elev al gimnaziului pârscovean, câştigător al primului concurs pe tema „Viaţa şi opera lui Vasile

Vasile Voiculescu (1884–1963)

Voiculescu" ca elev şcolar în clasa a VII-a, a ceea ce avea să devină ulterior, Concursul Naţional de Creaţie Literară „Vasile Voiculescu" aflat în 2024 la cea de-a 3-a ediţie.

Vasile Voiculescu (13 octombrie 1884, Pârscov, judeţul Buzău[1] – 25/26 aprilie 1963, Bucureşti), medic, poet, prozator, dramaturg, publicist, editor, autentic erudit, a fost fiul lui Costache Voicu[2] şi al Sultanei.

A fost mândru de originile sale ţărăneşti, ca urmaş al bunicilor băcani pârscoveni, de pe mirifica Vale a Buzăului. Casa memorială a scriitorului reţine prin autenticitatea sa, existenta unui trai simplu şi îmbelşugat cu proprietăţi funciare în permanentă creştere în Plaiul Pârscovului, cu trei fete (surorile scriitorului) care au învăţat la pension, trai făcut după canoanele credinţei ortodoxe. Că familia sa devenise reper în comunitate stă dovadă faptul că din punct de vedere topogeodezic, la Pâcle găsim Puţul Băcanului iar pe dealul Gorganelor este movila numită Dealul lui Voicu. Să consemnăm şi latura romantică a firii tatălui, lui Costache plăcându-i să doinească, să recite poezii sau să cumpere cărţi.

Până la 6 ani principalii tovarăşi de viaţă a micului Dile, aşa cum era alintat mezinul Vasile, au fost surorile lui. Precocitatea la scris şi citit a lui Dile a dat speranţe familiei că el poate depăşi condiţia de „comersant". De altfel şi ceilalţi copii ai satului luau lucrurile în serios, însă muncind fizic conform vârstei şi puterii lor.

Dile s-a bucurat de prezenţa pârâului pentru scăldat în Bălăneasa/Sărăţel, a iazului morii de pe proprietea familiei, a scăldatului şi pescuitului la Morişcă pe râul Buzău. A avut parte şi de adevărate excursii – expediţii în pădurile dese ale Pârscovului, acoperitoare ale mărturiilor geto – dacice sau medievale ale localităţii. Copii locului de atunci şi de acum, sunt obişnuiţi să străbată locurile după ghiocei şi tuporaşi, să caute cu asiduite comoril ascunse ale înaintaşilor.

A urmat primele clase la Pleşcoi şi la Pensionul particular „I. D. Răşcanu" din Buzău (1890–1895). Tot aici a frecventat două clase la Liceul „Alexandru Hâjdeu" (1895–1897,

[1] Florentin Popescu, *Vasile Voiculescu la Pârscov,* Buzău, 1996, pp. 145-161; Idem, *O istorie anecdotică a literaturii române,* Editura Vestala, Bucureşti, 1995, pp. 324-326; Oproescu Alexandru, *Scriitori buzoieni: fişier istorico-literar*, Buzău, pp. 30-37; *Articole Comunicări. Documente - V. Voiculescu*, Buzău, 1979: Postelnicu Gheorghe, Vasile Voiculescu, Alte contribuţii biografice, in: „România literară", nr. 43/2012; Sultana Voiculescu, in: „Contemporanul", Ideea europeană, nr. 10/26 oct. 2014; Când s-a născut Vasile Voiculescu?, in: „Luceafărul" (ed. online, Botoşani) an VI, 16 oct., 2015. Problema datei de naştere a fost elucidată de Oproescu Alexandru, în anul 1976.

[2] Conform deciziei 12880/1950 a Comitetului Provizoriu Bucureşti, şi-a schimbat numele din Voicu, în Voiculescu.

actualul Colegiu Naţional „Bogdan Petriceicu Hasdeu"), continuate la Liceul „Gheorghe Lazăr" din Bucureşti (1897–1901).[3]

La liceul a fost coleg cu buzoienii George Ciprian, N. Constantinescu şi Constantin Demetrescu – Buzău (Urmuz) despre care spunea „Socot că Urmuz şi Ciprian sunt cei dintâi trăsniţi din Europa. Pe timpul când nu se ivise încă nici expresionismul, ei făceau o literatură aşa de nouă, de surprinzătoare şi de ciudată, că nu ştiai ce să crezi. Primele nuvele ale lui Urmuz erau extrem de scurte – 20-30 de rânduri – şi se caracterizau prin neaşteptatul situaţiei, prin inocenţa stilului, prin frângerea dintr-odată a gândului."[4]

A urmat un an la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii Bucureşti (1902–1903), dar la insistenţele familiei, s-a înscris la Facultatea de Medicină (1903–1909).

Un fost băiat de prăvălie al familiei, prezent la inaugurarea Casei Memoriale când lustruia cu batista şi mare bucurie proaspătul dezvelit bust al scriitorului (1996), amintindu-si cum în vacanţe, era trimis în sat să invite oamenii la consultaţii gratuite la tânărul studentul medicinist.[5] În vacanţa anului IV (1907), împreună cu N. Constantinescu, a călătorit la Veneţia, impresiile concretizându-se în două poezii (*În San Marco* şi *Din Veneţia*) şi un text în proză (*Chiparosul din Lido)*.[6]

Îşi susţine teza de doctorat la 6 mai 1910, cu tema: *Rezecţia intestinului cu sutură termino-terminală în hernii strangulate*. La 4 iunie acelaşi an a fost numit medic la circa sanitară Ocolul - Gorj, la 19 octombrie transferat la circa Câmpu – Buzău, cu reşedinţa la Pogoanele – Buzău (serviciu neconfirmat, chiar contestat de unii cercetători)[7], iar la 24 noiembrie a fost mutat la circa Hotarele – Ilfov. La 11 aprilie 1911 se transferă la circa Bezdead – Dâmboviţa, iar din 31 mai 1913 a fost medic la Casa Culturală a Creditului şi Asigurărilor Muncitoreşti.[8]

În ceea ce înseamnă aspectul său, este reprezentat în arta plastica şi în fotografii, cu o figură de sfânt îmbrăcat în haine modeste. Ştim că avea un grai blajin, era scurt la stat, slăbuţ, cu o barbă bogată şi plete de călugăr, privire plină de bunătate. Avea o fire de un echilibru profund şi melancolic, auster, discret, timid, cu mulţi prieteni deşi era puţin comunicativ, chiar taciturn.

Despre figura de autentic creştin a lui Voiculescu, avem descrierea scriitorului Vlaicu Bârna, care l-a cunoscut în 1934, pentru a-i solicita o colaborare la revista „Azi" a lui Zaharia Stancu: „Nu mai ştiu în amănunt cum a decurs această întâlnire, dar am fost profund mişcat de acel om a cărui înfăţişare era însăşi bunătatea întruchipată, în figura uscăţivă a unui bărbat al cărui obraz semăna cu sfinţii din icoane. Barba şi mustaţa le avea tuşinate, scurt, fiind înspicate cu alb tot aşa de bine putea să pară profilul unui rege asirian într-o stampă, despovărat şi drept în rasa unui anahoret. Avea privirea dreaptă, deschisă, vorba măsurată, degajând şi ea ca şi trăsăturile fine ale chipului său o cuceritoare omenitate".[9]

---

[3] Valeriu Nicolescu, Valeriu Avram, Marius-Adrian Nicoară, *1000 de buzoieni pentru România,* volumul 2, literele M – Z, Editura Alpha MDN, 2023, p. 517.

[4] Gheorghe Postelnicu, *Viata si opera lui Vasile Voiculescu,* EuroPress Group, Bucuresti, 2012, p. 100.

[5] *Ibidem*, p. 89.

[6] Valeriu Nicolescu, Valeriu Avram, Marius-Adrian Nicoară, *Op. cit.,* p. 517.

[7] Gheorghe Postelnicu, *Op. cit.,* p. 113.

[8] Valeriu Nicolescu, Valeriu Avram, Marius-Adrian Nicoară, *Op. cit.,* p. 517.

[9] *Vasile Voiculescu, Opera literară. Proza,* ediție îngrijită, prefață și cronologie de Roxana Sorescu, București: Editura Cartex 2000, 2003, p. 24.

S-a căsătorit în anul 1910 cu Maria Mitescu şi a avut cinci copii: Martha Elisabeta (1 aprilie 1911 – 5 aprilie 1994, Paris), Olga Sultana (13 iulie 1912 – 16 februarie 1983, Paris), Radu Ilie Voiculescu (28 mai 1914 – 12 noiembrie 1973), Ion Voiculescu (16 mai 1916 – 23 octombrie 1973) şi Gabriela Michaela Defour (19 noiembrie 1920 - ?). Aşadar a întreţinut din leafa modestă de medic şi din colaborările la Radiodifuziunea Română şi Fundaţiile Coroanei, o familie numeroasă: soţia deseori bolnavă, cinci copii, două surori văduve şi una – două servitoare.

A luat parte la Campania din Bulgaria (1913) a celui de-Al Doilea Război Balcanic, fiind decorat cu decorat cu distincţia „Avântul Ţării" aflată în colecţia muzeală a Casei Memoriale din Pârscov. La încheierea războiului, din data de 27 mai 1914 a fost transferat la circa Tătărani - Dâmboviţa.

Apoi a fost mobilizat în 1915 pentru a participa la Război de Întregire Naţională (1916 – 1919), cu gradul de locotenent, încredinţându-i-se misiunea de a organiza un spital militar la Bucureşti. În 1916 a fost numit şeful Spitalului mobil nr. 6 iar în 1917 a condus Spitalul militar nr. 371 Bârlad şi a frecventat „Academia Bârlădeană". [10] Aici schimbat deseori salonul medical militar cu cel literar. A fost membru al redacţiei revistei „Florile dalbe", împreună cu G. Tutoveanu, Tudor Pamfile şi M. Lungeanu (1 ianuarie – 1 noiembrie 1919), unde a publicat poezii, traduceri şi bucăţile în proză *Singuri* şi *Momâia*. Romulus Dianu şi – l aminteşte „îmbrăcat într – o haină soldăţească, de culoare kaki purtând trese de tablă albă şi o cruce roşie de căpitan. Cu bărbuţa lui roşcată, slab şi molatic" care venea de pe la spitale, intra ptin casele oamenilor şi făcea „mai ales operă de higienist, decât de medic curant fiindcă medicamentele lipseau".[11]

La 23 octombrie 1918. a fost transferat ca medic al oraşului Bucureşti, de la 31 decembrie revenind la Buftea. Acum, în timpul ocupaţiei germane, a pierdut din locuinţa sa de la Buftea, mobilierul, îmbrăcămintea şi biblioteca personală de la acel moment, compusă din 600 de volume de literatură, precum şi o colecţie de cărţi rare şi vechi.

În 1919 a fost profesor de anatomie la Şcoala Militară, Şcoala de Educaţie Fizică, din 6 ianuarie 1920 medic la Administraţia Domeniilor Coroanei, medic şi profesor de Igienă la Institutul „Pompilian" din Bucureşti (1922). De la 1 martie 1922 a condus Circumscripţia medicală nr. 12 din Bucureşti, la 8 august 1923 fiind reconfirmat *medic definitiv* de circă urbană. A mai fost medic-şef al Secţiunii Sanitare de pe lângă Primăria Sectorului III Albastru, director în cadrul Direcţiei Presei, în Comisia Controlului Cinematografelor (de la 28 martie 1924); ca o recunoaştere a meritelor sale ca medic, în 1925 a fost decorat cu „Crucea Meritul Sanitar" clasa I şi devine: redactor şi şef al propagandei sanitare în Direcţia Educaţiei Poporului din Ministerul Muncii şi Prevederilor Sociale (din 15 ianuarie 1930); medic şef al Sectorului III Albastru (1939); director al Centrului de Sănătate nr. 4 (1940–1943), de unde s-a pensionat. Totodată, a fost director adjunct la Fundaţiile Culturale „Principele Carol" (1921–1922); director al culturii la Fundaţia Culturală (1 mai 1922–5 noiembrie 1929); colaborator şi referent (din 1 septembrie 1931) şi apoi consilier referent literar, cu grad de director clasa I, la Radiodifuziunea Română (1 septembrie 1935–1945), fiind redactorul fondator al *Revistei Literare Radio.* La emisiunea „Ora satului" susţine rubrica *De vorbă cu sătenii,* fiind şi realizator al emisiunii *Sfatul medicului.* La 2 august 1940 a fost numit membru în Comisia de cenzură cinematografică de pe lângă Ministerul Propagandei Naţionale.[12]

[10] *Ibidem.*

[11] Dianu Romulus, *Vasile Voiculescu şi Academia Bărlădeană",* in: revista „Ramuri", 1970. p. 12.

[12] Valeriu Nicolescu, Valeriu Avram, Marius-Adrian Nicoară, *Op. cit.,* pp. 517-518.

De altfel cariera sa de medic este caracterizată *de omenia trainică a sufletului strămoşesc de ţăran,* deşi în mediul bucureştean era considerat *un foarte bun diagnostician intuitiv.* Era lipsit de simţul practic al meseriei, neconstituindu-şi o clientelă stabilă.

Primele încercări literare sunt din perioada 1890–1901 din care nu s-au păstrat decât câteva, exemplu, pe ultima pagină a unui volum de *Eminescu – Poezii*, scrie versuri dedicate acestuia, semnând şi datând: *V. Voiculescu 1897.* Debutează în „Convorbiri Literare" (nr. 4/1914), cu poeziile *Urare* şi *Din a vremilor risipă*, iar editorial în 1916, cu volumul *Poezii,* dar din nefericire cea mai mare parte a tirajului va dispărea de la Buftea în timpul ocupaţiei germane aşa cum precizam. În 1918 îi apare la Bârlad al doilea volum de versuri, *Din Ţara Zimbrului*, pentru care în 1920 primeşte Premiul de poezie al Academiei Române; în acelaşi an devine membru al Societăţii Scriitorilor Români. Al treilea volum, *Pârgă*, apreciat elogios de critica literară, îi apare în 1921.[13]

La 25 martie 1926 a primit ordinul „Steaua României", ca poet şi publicist al Teatrului Naţional din Craiova. Colaborează (din 1927) la revista „Gândirea", iar în noiembrie, împreună cu T. Păunescu-Ulmu şi N. T. Hersecu, editează, la Craiova, revista „Pleiada". În acelaşi an apare volumul al patrulea, *Poeme cu îngeri,* pentru care primeşte în 1928 Premiul Societăţii Scriitorilor Români, volum ce a surprins lumea literară prin noutatea absolută a vocabularului poetic. A urmat volumul *Amintiri despre Vlahuţă* (1927), iar în revista „România Administrativă", a publicat materiale de popularizare a medicinii. În 1928 scoate cu Gh. D. Mugur broşura *Proverbe*, în vara anul 1929 scrie piesa *Fata ursului*, jucată în premieră la Teatrul Naţional Bucureşti la 6 decembrie 1930, iar în vara anului următor, a doua piesă, *Umbra.*[14]

Tot cu Gh. D. Mugur a publicat mai multe broşuri de popularizare: *Îndreptar cultural. Cartea Misionarului; Chestionar de anchetă socială pentru monografie; Chestionar folcloric; Îndreptar pentru conducătorii culturali la sate*, *Căminul cultural.* De asemenea, publică două broşuri de popularizare a medicinii: *Sifilisul* şi *Tuberculoza* şi a editat: *Boala cea nouă,- poliomyelita acută sau paralizia copiilor.* Acum a fost decorat cu ordinul „Coroana României" în grad de comandor.

Consecvent muncii sale temeinice, multilaterale, a colaborat asiduu şi la revistele culturale, iar în 1934, în nr. 1 al revistei „Azi" îi apare piesa într-un act, *Sacul cu cartofi*, tipărită apoi în volum cu titlul *La pragul minunii,* piesă care va fi jucată la Paris.[15] De altfel, acumulase o cultură imensă, citea in original texte frantuzesti, englezesti, germane, sau italiene.[16]

La 7 aprilie 1935, împreună cu Tudor Vianu, a fost numit cenzor activ al Societăţii Scriitorilor Români, iar la 25 noiembrie a avut loc la Teatrul Naţional Bucureşti premiera piesei *Umbra*, pentru care a primit în 1936 Premiul Teatrului Naţional. A fost decorat cu „Meritul Cultural" pentru litere şi opere literare, cavaler clasa a II-a (27 noiembrie 1935).[17]

Profundul său comportament creştin ortodox este dovedit şi de dragostea de semeni, o altă caracteristică constantă la Voiculescu. Potrivit mărturiei scriitorului Vlaicu Bârna, marele poet a ajutat mai mulţi evrei în perioada conducerii antonesciene: „Scriitorul Ury Benador a pomenit o dată în paginile «Gazetei literare» cum, în anii războiului, Voiculescu i-a dat o întâlnire prin subsemnatul, ca să-i poată înmâna în secret o sumă de bani obţinută de la Radio pe un alt nume pentru că scriitorii de origine evreiască nu mai aveau acces nici

[13] *Ibidem,* p. 518.

[14] *Ibidem.*

[15] *Ibidem,* p. 519.

[16] Gheorghe Postelnicu, *Op. cit.,* p. 49

[17] Valeriu Nicolescu, Valeriu Avram, Marius-Adrian Nicoară, *Op. cit.,* p. 519.

în presă, nici la emisiunile radiofonice. Acelaşi lucru îl făcuse pentru Peltz, Alfred Margul Sperber, pentru Mihail Sebastian, Aderca, Şerban şi alţii".[18]

Pasionat turist, a călătorit prin multe locuri din ţară, îndeosebi prin Munţii Buzăului, prilej cu care caută plante şi flori medicinale. Observaţiile au făcut obiectul unui interesant studiu, *Toate leacurile la îndemână* (1935), un fel de dicţionar de boli, fiecare cu leacul ei. Prin acest studiu, reeditat în 1935, 1938, 1945 şi 1947, Vasile Voiculescu poate fi considerat unul din pionierii homeopatiei în ţara noastră şi un întemeietor al medicinei naturiste.[19]

Publică apoi volumele de poezii *Urcuş* (1937), *Întrezăriri* (1939) şi broşura *Mierea* (1940), în care prezintă avantajele folosirii acesteia în tratamentul unor boli. La 7 iunie 1940 este decorat cu ordinul „Meritul Cultural" pentru litere şi opere literare cavaler clasa I, iar în 1941 primeşte Premiul Naţional pentru Poezie.[20] Tot pentru statura sa morală, aici putem preciza că atunci când Voiculescu a primit acest premiu, el n-a conceput să folosească banii primiți pentru nevoile familiei și, „în ciuda protestelor mamei, mărturisește fiica sa Gabriela Delfour, i-a donat unei biserici din Ardeal, pentru cumpărarea unui clopot. Considera poezia o ofrandă, nu un mijloc de câștig".[21]

În 1943 îi apare piesa în patru acte *Demiurgul*, volumul *Duhul pământului*. *Teatru românesc* (piesele *Umbra* şi *Fata ursului*), iar în 1944, volumul *Poezii*, ediţie definitivă. În urma unui concurs organizat în mai 1947 de revista „Provincia" de la Turnu Severin, povestirea *Capul de zimbru* obţine Premiul III. În acelaşi an scrie opt povestiri: *Taina gorunului, Limanul, Iubire magică, Behaviorism, Şarpele Aliodor, Lostriţa, În mijlocul lupilor, Lacul rău.*[22]

Încă din 1946 Vasile Voiculescu a frecventat cercul religios „Rugul Aprins" de la mănăstirea Antim. Întâlnirile membrilor „Rugului Aprins" erau întâlniri ale unor intelectuali ce dezbăteau teme religioase, filosofice, grupul crescând odată cu asimilarea în grup a tinerilor călugări şi studenţi de la teologie, filosofie, arte frumoase, dar şi cercetători din domeniile riguroase. Aici a închegat o prietenie sinceră cu părintele Agaton Sandu Tudor şi cu Alexandru Mironescu[23] Benedict Ghiuş şi mai târziu, cu Andrei Scrima. De altfel, când tânărul teolog Scrima era bibliotecar la Biblioteca Patriarhiei, în perioada 1953–1956, Vasile Voiculescu îl vizita aproape zilnic, chiar dacă asociaţia „Rugul Aprins" fusese desfiinţată de autorităţile statului în 1948. În cartea sa, *Timpul Rugului Aprins,* Andrei Scrima îşi aduce aminte de prezenţa lui Voiculescu la întrunirile intelectualilor de la Antim: „Dincolo de prestigiul recunoscut al unei personalităţi de cultură, descopeream îndeaproape omul, în prezenţa lui de gingăşie şi de eleganţă intelectuală".[24]

---

[18] *Vasile Voiculescu, Opera literară. Proza,* ediție îngrijită, prefață și cronologie de Roxana Sorescu, București: Editura Cartex 2000, 2003, pp. 29-27. Primul și al treilea au fost solicitați în calitate de martori de către Voiculescu în procesul care i s-a intentat în anul 1958.

[19] Valeriu Nicolescu, Valeriu Avram, Marius-Adrian Nicoară, *Op. cit.,* p. 519.

[20] *Ibidem.*

[21] Sabina Măduță, *Vasile Voiculescu și Rugul Aprins,* București: Editura „Florile Dalbe", 2001, p. 34.

[22] Valeriu Nicolescu, Valeriu Avram, Marius-Adrian Nicoară, *Op. cit.,* p. 519.

[23] Nota noastră/n.n., vezi poemele dedicate lui Daniil Sandu Tudor și Alexandru Mironescu, in: Vasile Voiculescu, *Opera literară. Dramaturgia. Documente biografice. Manuscrise sechestrate-manuscrise regăsite,* ediție îngrijită, prefață și cronologie de Roxana Sorescu, București: Editura Cartex 2000, 2003, pp. 735, 861, 949.

[24] Andrei Scrima, *Timpul rugului aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană,* ediția a II-a, volum îngrijit de Anca Manolescu, Editura Humanitas, 2000, p. 135.

La 22 noiembrie 1946, îi moare soţia de hemoragie cerebrală. În acest episod din viaţa marelui poet, fiul său Ion Voiculescu îşi aduce aminte de următorul dialog: „În ziua când a murit mama de congestie cerebrală, el, care ştia deznodământul, m-a luat la farmacie şi pe drum, printr-o ploaie măruntă şi deasă, pe cheiul gârlei, ţin minte că m-a oprit şi mi-a spus: «Vreau să te rog ceva şi promite-mi că vei încerca să mă asculţi: Să crezi în Dumnezeu!>> După moartea mamei, […] tata şi-a schimbat felul de viaţă, s-a sihăstrit. Nu mai ieşea decât prin împrejurimile casei, pentru plimbarea zilnică, sau în Cişmigiu. Într-o zi mi-a spus că îşi propusese mai demult ca de la o vârstă să renunţe la carne, dar spre regretul lui vede că nu are de ales, că mănâncă ce se găteşte şi ce i se găteşte. Îşi propusese să ducă o viaţă lipsită de distracţii şi plăceri şi chiar de comodităţi normale. Soba şi-a blocat-o cu cărţi şi nu s-a mai făcut foc în ea timp de 10 sau 11 ani”.

De acum începe ultima etapă a vieţii lui Vasile Voiculescu, deoarece până la sfârşitul vieţii nu va mai publica nimic,[25] deşi între anii 1948 și 1953 a scris proză şi a continuat romanul *Zahei Orbul*. Apoi din decembrie 1954 începe să scrie *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginară* de Vasile Voiculescu (volum tipărit postum, în 1964, cu o prefaţă de Perpessicius),[26] manuscris predat lui Andrei Scrima în anul 1955, la plecarea acestuia cu o bursă în India.

În anii 1955–1958, a scris nuvelele: *Ispitele Părintelui Evtichie, Ciobănilă, Pescarul Amin, Proba, Căprioara din vis, Amintiri despre pescuit, Revolta dobitoacelor, Moarte amânată;* continuă să lucreze la *Sonete* (încheiate la 21 iulie 1958) şi scrie volumul *Clepsidra*, tipărit în 1968.[27]

De altfel, se ştie că avea o putere de muncă rar întâlnită, se aseza la masa de lucru pentru 10-12 ore zilnic, iar una din cele două camere ce i s-au atribuit după restrângerea din locuinţa din strada Dr. Staicovici era plină de reviste şi cărţi sau manuscrise rare şi de mare pret, icoane vechi, sculpturi, lucrări miniaturale de metal, care au făcut ca timp de 11 ani să nu aprindă focul în soba blocată de cele 7000 de volume ale „catedralei bisericesti”. De altfel el se considera *un vânător bibliofil de prin maghernitele de pe malul gârlei.* Ridicate de miliţie în noiembrie 1958, cărţile nu au mai fost recuperate niciodată.[28]

A îndurat închisoarea cu demnitate, în anul 1958 fiind arestat şi întemniţat pe nedrept timp de patru ani (1958–1962), pentru infracţiunea de „uneltire contra ordinii sociale”, prevăzută şi pedepsită de articolul 209 din Codul Penal, şi pentru păstrarea legăturilor cu intelectuali ce odinioară frecventaseră „Rugul Aprins”, de către Securitate în lotul „Teodorescu Alexandru şi alţii”.

O vecină îl atenţionase că arestarea lui era iminentă. În noaptea de 4/5 august după o percheziţie la domiciliu între ora 1 şi 5, a fost arestat. Au fost ridicate printre altele: 5 volume din colecţia „Cartea vremii” (de Blaga, Gorun, Bucuta, Iancovici, Buonanti); manuscri-

[25] *Vasile Voiculescu, Opera literară. Proza,* ediție îngrijită, prefață și cronologie de Roxana Sorescu, București: Editura Cartex 2000, 2003, pp. 32-35. Fiica sa, Gabriela Delfour Voiculescu, spune despre acest moment din viața poetului: „A iubit-o foarte mult și cred că «Sonetele» sunt inspirate de marea lor iubire distilată în retortele timpului. Scria tot timpul, mânca puțin. În biroul lui se pripășise un șoricel, dar nu ne-a lăsat să-i punem cursă. Nici ochiul de geam spart de la camera sa nu ne-a lăsat să-l reparăm, pentru că în el își țesuse pânza un mare păianjen cu cruce, pe care nu concepea să-l deranjeze, să-l alunge. Iubea mult animalele și copiii” (Sabina Măduță, *Vasile Voiculescu și Rugul Aprins,* București: Editura „Florile Dalbe”, 2001, pp. 33-34).

[26] Nicolescu Valeriu, Avram Valeriu, Nicoară Marius-Adrian, *Op. cit.,* p. 519.

[27] *Ibidem.*

[28] Gheorghe Postelnicu, *Op. cit.,* p. 18.

se; *una carte în limba germană de autorul Ghedenburg* (de fapt Swedenborg, considerată a ascunde un cifru secret printre rânduri, volum pe care încerca să îl traducă din suedeză. lăsând însemnări pe fiecare pagină).

În afara apartenenţei la „Rugul Aprins" în faţa interogatorilor a recunoscut că în casa doctorului Slătineanu şi-a manifestat simpatia pentru evenimentele din Ungaria şi regretul că puterile occidentale nu au intervenit.[29] Arestatul a fost deplasat cu ochelari de tablă. Capul de acuzare era misticismul, echivalat în vreme cu legionarismul. Cercetarea s-a facut la penitencirul Jilava, unde i s-a interzis folosirea mănuşilor, a cravatei şi a eşarfei de bumbac. Al doilea interogatoriu a avut loc după 11 zile, şi la el i s-au cerut numele tinerilor care veneau la Mănăstirea Antim, dar „scriitorul sa ţinut tare şi nu şi-a amintit". În timpul interminabilelor şi severelor interogatorii, Voiculescu a răspuns ferm: „Eu n-am desfăşurat nici un fel de activitate împotriva regimului democrat popular din Republica Populară Română". Ancheta a încercat să-l învinuiască de „activitate fascistă" pentru colaborarea cu revista „Gândirea" şi că ar face parte dintr-un „grup contrarevoluţionar", al cărui cap ar fi ieroschimonahul Daniil Sandu Tudor. Poetul a susţinut neclintit în continuare că nu a făcut politică antistatală, iar întâlnirile sale din casa lui Alexandru Mironescu cu Sandu Tudor şi alţi foşti din „Rugul Aprins" erau doar cercuri literare şi religioase.[30]

Sentinţa a fost de 5 ani temnita grea, 5 ani de degradare civică, confiscarea totală a averii personale, achitarea a 300 de lei cheltuieli de judecată – în baza articolului 209 Cod Penal, pentru că „a elogiat în versurile sale războiul criminal dus impotriva U.R.S.S." (în poeziile Transnistria şi Suntem ai mântuirii fauri) şi pentru că după 23 august 1944 a scris poezii mistice, „cu caracter duşmănos, ostil Republicii Populare Romane" (Cerşetorul, Neagra labă, Noul arhitect), la care se adăugau ascultarea posturilor imperialiste şi discutarea situaţiei internaţionale, şi afirmaţii precum că *în ţara noastră nu este libertate.*

Pe 29 octombrie a fost judecată şi cauza „Rugului Aprins" cei 9 inculpaţi inclusiv Vasile Voiculescu fiind învinuiţi de uneltire contra ordinii sociale. Avocatul sau, C. Vişinescu, coleg cu fiul Ion Voiculescu, a arătat tribunalului că inculpatul este „un element valoros pe tărâmul literaturii române fiindcă a scris o serie de lucrări care au fost apreciate peste hotare, fiind tradus împrenă cu Eminescu şi Bacovia în limba rusă – a fost arătată cartea groasă – încât el nu este un duşman al clasei muncitoare, rugând tribunalul să nu sancţioneze omul căci în trecut el nu s-a ocupat de politică, însă a căzut în misticism ... El însuşi este fiu de ţărani săraci şi tot timpul a fost medic de stat. În sfârşit s-au depus o serie de scrisori de mulţumire de la persoane tratate medical, s-a cerut neconfiscarea bibliotecii personale etc.

Aşadar, după anchete interminabile şi chinuitoare, în procesul din 8 noiembrie 1958 Tribunalul Militar al Regiunii a II-a Bucureşti, prin Sentinţa nr. 125, l-a condamnat pe Vasile Voiculescu la 5 ani temniţă grea şi 5 ani degradare civică şi confiscarea totală a averii.[31]

Au fost condamnări între 5 şi 25 de ani de temniţă grea, în consecinţă pentru Voiculescu a urmat regimul sever – *o reeducare individuală de 8 luni la subsolul fortului, apoi muncă în comun sub regimul tăcerii.* Inventarul bunurilor sale în această perioadă a constat in: *trei*

[29] *Ibidem*, p. 25.

[30] Florentin Popescu, *Detenția și sfârșitul lui Vasile Voiculescu,* București: Editura Vestala, 2000, pp. 52-65.

[31] Florentin Popescu, *Detenția și sfârșitul lui Vasile Voiculescu*, p. 73-74. N.n., Documente din dosarul „Alexandru Teodorescu și alții" (Rugul Aprins) au fost publicate în *Vasile Voiculescu, Opera literară. Dramaturgia. Documente biografice. Manuscrise sechestrate-manuscrise regăsite,* ediție îngrijită, prefață și cronologie de Roxana Sorescu, București: Editura „Cartex 2000", 2003, pp. 565-665, însă fără respectarea normelor științifice de editare a unor astfel de izvoare istorice.

*cămăș*i; o batistă*; un pulover; un prosop; un rând de lenjerie de corp; o pereche de bocanci; şi o pereche de ochelari.* Au rămas la magazia inchisorii: *paltonul; pardesiul; sacoul; vesta; pălăria şi şoşonii.*

În timpul detenţiei Voiculescu a fost purtat prin închisorile de la Jilava şi Aiud. Aici el va contacta un TBC la coloană, fiind imobilizat de boală. In inchisoare mânca de două ori pe zi ciorbă de gogonele sau arpacaş. Lumina nu se stingea niciodată.[32]

Strădania celor doi fii de a-l scoate din penitenciar a fost zadarnică, iar nepăsarea sau neputinţa confraţilor literari a fost cruntă. Mihail Sadoveanu le-a spus prin telefon că *nu se poate face nimic* fiindcă *a fost informat că Voiculescu este vinovat.* Zaharia Stancu i-a comunicat prin secretară lui Radu că este *afectat de situaţie* dar nu-i poate primi pe fii scriitorului, Arghezi s-a ascuns ca fiind la Sinaia sau la Mărţisor, Geo Bogza a spus că este suspect de variolă, iar preşedintele Uniunii Scriitorilor, Mihai Beniuc, a cerut timp să vadă despre ce este vorba, şi i-a trimis pe copii *la confratii care l-au cunoscut.*

În detenţie la Aiud, Vasile Voiculescu nu a fost convins să aducă la cunoştinţa gardienilor ce vorbeau deţinuţii, pe motiv că *este bătrân şi nu aude bine.*

Despre comportamentul lui Vasile Voiculescu în puşcărie deţinem câteva mărturii valoroase. Istoricul Vasile Boroneanţ îşi aduce aminte de întâlnirea sa cu marele poet şi de comportamentul acestuia: „Eram istovit de puteri, iar în salon era linişte. […] După o vreme, când m-am trezit fără să mă pot mişca, am rotit doar ochii prin încăpere încercând să mă familiarizez cu locul. Am zărit atunci într-un pat din colţul salonului, un bătrân cu părul alb, purtând parcă o aură de sfânt. Atitudinea şi figura lui iradiau linişte şi blândeţe. Acesta a fost momentul întâlnirii mele cu cea mai scumpă şi dragă persoană din câte am cunoscut în cei zece ani de închisoare, poetul Vasile Voiculescu. Am resimţit dintr-o dată o mare atracţie pentru el. Simţămintele au fost reciproce, pentru că, spre seară, l-am auzit întrebând: «Cine e tânărul care a fost adus la noi? Ajutaţi-mă să ajung la el». În scurt timp s-a aşezat pe marginea patului adus de câţiva fraţi de suferinţă, printre ei şi Jidveanu. M-a întrebat cu blândeţe cine sunt şi de unde vin. Abia ţinându-mi respiraţia de durere, i-am răspuns, apoi am schimbat câteva vorbe, după care a plecat bucuros, spunându-mi că, deşi se simte neputincios, o să mai vină la patul meu”.

În continuare, acelaşi fost deţinut politic spune despre Voiculescu: „Era impresionantă purtarea lui de faţă de toţi cei din jur. Se hrănea parcă din Duh Sfânt şi era un creştin desăvârşit. Nu-l interesa prea mult hrana, împărţind-o cu ceilalţi. Se crease în jurul lui un cerc de profitori, care uneori îi luau mâncarea fără ca măcar să-l întrebe. Într-o zi, un bolnav, deşi operat, s-a repezit să-i ia mâncarea pe care i-o aduseseră deţinuţii de drept comun. Răspunsul lui la riposta colegilor a fost: «Lăsaţi-l, şi el este creatura lui Dumnezeu şi dacă s-a repezit s-o ia, înseamnă că el are nevoie mai mare decât mine de această mâncare». Cuvintele lui mi-au rămas pentru totdeauna în memorie. Era sumumul de sublimare a fiinţei umane!”.[33] Apoi a luat apărarea deţinutului de drept comun care îi micşora porţia de mâncare de 50 de grame de pâine neagră şi 250 de grame turtoi făcut din mălai şi tărâţe, scuzându-l ca este tânăr şi are nevoie de mai multă hrană.[34]

Alt fost deţinut politic care a avut ocazia să-l întâlnească pe Voiculescu în puşcărie este Aristide Dobre. Acesta îşi aminteşte de momentul întâlnirii în trenul de deţinuţi care îi transporta la Aiud: „Acolo, printre deţinuţii care veneau de la Bucureşti, m-a impresionat figura

[32] Gheorghe Postelnicu, *Op. cit.*, p. 42.

[33] Sabina Măduță, *Op. cit.*, pp. 28-29.

[34] Gheorghe Postelnicu, *Op. cit.*, p. 46.

de Crist a unui om mai vârstnic cu care am intrat în vorbă. Stătea pe banchetă şi, văzându-mă atât de chinuit, mi-a oferit locul lui. Ne-am împrietenit în cele două zile şi jumătate cât a durat drumul până la Aiud. Aveam să aflu mai târziu că omul acela plin de blândeţe şi bunătate era marele scriitor Vasile Voiculescu. […] Ca şi în prima clipă când l-am întâlnit: blând, îndatoritor, liniştit şi resemnat. Se ruga şi el, dar nu cu voce tare, nu ostentativ. Mai mult bănuiam că se roagă, când îl vedeam într-o anumită atitudine. Cu mine se purta ca un adevărat părinte. […] Îl întrebam uneori: «Domnule doctor, oare de ce trebuie să pătimiţi la vârsta dumneavoastră?» Şi îmi răspundea: «Domnule Dobre, asta mi-a fost crucea pe care trebuie să mi-o duc»".[35]

La 2 mai 1962, Voiculescu a fost eliberat, însă a trebuit să fie ajutat, deoarece el nu mai putea merge. Purta un pardesiu brun, pantaloni peticiti grosolan cu bucaţi de pătură, o pălărie cenuşie. A declarat că va locui la fiul său Ion, pe strada Olimpului în Bucureşti. Bucuria întorcerii acasă a tatălui a fost împărtăşită discret de delicatul medic epidemiolog Radu Voiculescu, cu colegii de la Institutul „Ion Cantacuzino", cu toţii emoţionaţi de fraza rostită încet „A ieşit tata din închisoare!" A obţinut neaşteptat bilet dus întors Bucureşti – Turda,[36] a ajuns dimineaţa la destinaţie gasindu-şi tatăl „lungit în pat tuns în cap, cu barba rasă, cu faţa mică, ridată şi vorbea foarte încet". Primise 70 de lei cheltuiţi pe mesajul telefonic şi amintitele lucruri personale. În tren a fost urcat cu ajutorul unor ceferişti până la cuşeta de lângă toaletă. Celălalt fiu, Ionică i-a aşteptat a doua zi în Gara de Nord cu un cărucior împrumutat de la infirmeria căilor ferate. Acasă a fost aşezat „în camera de dinspre stradă" unde a mai trăit 360 de zile în suferinţă şi cu efortul disperat al familiei de ameliorare a sănătaţii lui.

Sentinţa a fost casată după moartea scriitorului prin decizia nr. 4444/1968 a Tribunalului Suprem. Grav bolnav, s-a stins din viaţă în noaptea de 25/26 aprilie 1963, fiind înmormântat la Cimitirul Bellu din Bucureşti.[37]

În 1966 i se editează postum două volume de nuvelele inedite, *Capul de zimbru* şi *Ultimul Berevoi*, şi volumul selectiv de *Poezii.* I se publică apoi în două volume ediţia de *Poezii* Sub îngrijirea lui Alexandru Oproescu, directorul Bibliotecii Judeţene „Vasile Voiculescu" Buzău apare în 1974 volumul *Articole. Comunicări. Documente V. Voiculescu,* urmat în 1979 de al doilea volum, în 1992, al treilea, în 1994, al patrulea.[38]

La 13 octombrie 1974, cu prilejul aniversării a 90 de ani de la naştere, a fost dezvelit bustul în bronz al scriitorului, opera lui Oscar Han, amplasat pe un soclu din piatră de Măgura. Din 1983 la Şcoala generală din Pârscov a fost iniţiat un concurs despre viaţa, activitatea şi opera lui Vasile Voiculescu, care s-a perpetuat în ani cu frecvenţă variată, şi a evoluat, devenind Concursul Naţional de Creaţie Literară „Vasile Voiculescu" aflat în anul 2024 la cea de-a 36-a ediţie.

Pentru a omagia personalitatea acestui remarcabil scriitor, în anii 1986–1988, directorul Intreprindeerii de Sârmă şi Produse din Sârmă – Buzău de la acea vreme, inginer Eugen Sandu, împreună cu maistrul mecanic Ion Nicoară de la Balastiera Pârscov, originari din

[35] Sabina Măduță, *Vasile Voiculescu și Rugul Aprins,* București: Editura „Florile Dalbe", 2001, p. 45. Atât această mărturie, cât și cea anterioară se confirmă, atâta vreme cât Leonte Radu din Sibiu, un fost deținut politic, spune următoarele: „[Voiculescu, n.n.] era firav și așa suferea destul. Crucea și-a purtat-o cu mare demnitate și bravada n-o cunoștea. Era nu modest, ci în toate smerit. N-a suferit de foame că nu era mâncăcios, dar a suferit de frig, căci pe el, peste oase și piele, zeghea vărgată nu-l încălzea și o pătură nu era voie să o țină pe spate să se încălzească". (*Ibidem*, p. 135).

[36] Gheorghe Postelnicu, *Op. cit.*, passim pp. 57-59.

[37] Valeriu Nicolescu, Valeriu Avram, Marius-Adrian Nicoară, *Op. cit.,* p. 519.

[38] *Ibidem.* p. 520.

comuna natală a scriitorului, împreună cu arhitectul Aurel Michnea, şi autorităţile locale, au reconstruit casa memorială din satul Pârscov în forma actuală.[39] De asemenea, în 1991 se constituie un început modest de colecţie memorială, iar în 1996 s-a realizat actuala formulă de prezentare muzeografică, inaugurarea Casei Memoriale având loc la 13 octombrie.

9 mai 2024, cercetători din Republica Moldova şi România, admiratori ai vieţii şi operei lui Vasile Voiculescu, prezenţi la casa memorială a scriitorului din localitatea Pârscov, judeţul Buzău, primiţi de primarul comunei, domnul Daniel Mihai.

Din 22 aprilie 1993 Vasile Voiculescu a fost ales membru titular post-mortem al Academiei Române.

Pe 20 decembrie 2017 a fost dezvelit în parcul din oraşul Buzău care de atunci îi poartă numele, un bust în bronz, realizat de sculptorul Bogdan Severin Hojbotă. O stradă şi Biblioteca judeţeană din oraşul Buzău, precum şi şcoala şi biblioteca din comuna Pârscov, îi poartă numele.

[39] *Ibidem.*

MATERIALE MODERNE ÎN SCULPTURĂ
Modern materials in sculpture

CZU: 730.023
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762173

Oleg DOBROVOLSCHI
Maestru în Artă, Lector universitar,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Chișinău
ORCID: https//orcid.org/0000-0001-7283-3501
E-mail: olegdobrovolschi@gmail.com

Summary. Considering the new trends in the field of visual arts at the end of the XX century and the beginning of the XXI century, we can say that modern sculpture is not limited only to traditional materials, but presents an opening for the use of any material that separately or in combination offers a wide spectrum of possibilities for artistic manifestations in the three-dimensional plane. Thus, it is possible to use any material, natural or synthetic, including air-filled polyethylene, suppressed rubber, expanded polystyrene, textile and neon tubes in the realization of an original artistic conception.
Key words: form, volume, sculpture, monumental

Introducere. Arta de a da formă unui obiect, având ca punct de plecare un material sau combinația câtorva materiale, definește sculptura ca manifestare artistică. Încă din vremurile străvechi observăm contribuția materialelor sculpturale și a uneltelor de prelucrare la dezvoltarea sculpturii ca artă. Sculptorii contemporani au extins enorm gama materialelor moderne aplicate în creațiile lor: metale, oțel, materiale artificiale precum nailonul și mase plastice.

Caracteristica materialelor moderne. A. Botez-Crainic clasifică materialele moderne utilizate în sculptura astfel[1]:

- materiale naturale;
- materiale durabile;
- materiale din mase plastice;
- materiale artificiale;
- materiale efemere;
- materiale neefemere.

Vom examina în continuare particularitățile *materialelor moderne naturale* preferate de către artiștii din toate timpurile.

Ghipsul, ca material pentru sculptură, este folosit încă din perioada Egiptului Antic, apoi în Grecia și Roma Antică. Până la noi a ajuns un număr mare de sculpturi care păstrează încă pe suprafața lor amprentele creatorilor. Datorită simplității sale, ghipsul este considerat ca fiind un material natural de neînlocuit și cel mai des întâlnit la confecționarea formelor, dar și la turnarea sculpturilor.

Turnarea în ghips a căpătat o largă răspândire în producerea industrială, servind multiplicarea sculpturilor din lut, teracotă, faianță, porțelan, beton, modele în ceară, diverse metale și mase plastice.

[1] A. Botez Crainic, *Arta formei*. București: Editura Orator, 1993, 368 p.

Sculpturile de ghips pot fi colorate cu diverse nuanțe în scopul imitării materialelor durabile în timp, precum a bronzului, fontei sau teracotei. La imitarea culorii bronzului se folosea grundul, care era acoperit cu vopsea brună de diverse nuanțe în trei etape. Pigmenții de culori albastre, verzi, galbene, roșii în diferite combinații și proporții conferă sculpturii diverse tonalități coloristice[2].

Acesta este primul material care face posibil transferul formei din starea ei inițială în cea modelată în lut sau plastilină într-o formă dintr-un material mai rezistent. După ce forma din ghips este finalizată, urmează următoarea etapă, cea în care se realizează transferul ei dintr-un material de o anumită fragilitate într-unul de o consistență mai dură.

Formele din ghips sunt folosite nu numai pentru turnarea sculpturii în ghips, ci și pentru multiplicarea ei în serie, folosind materiale precum teracota, faianța, porțelanul, betonul, metalul și masele plastice. În turnarea formelor de ghips, un rol important îl joacă spuma de săpun, unguentul indispensabil pentru separarea formelor de turnare. Uneori ghipsul se folosește și ca material de modelat, acest principiu este folosit încă din perioada epocii romane. Pe cale industrială, astăzi se obțin mai multe tipuri de ghips: ghipsul pentru construcții obținut prin arderea inferioară la temperatura de 140-170°C, sau ghipsul cu durabilitate mare, care se arde la temperatura de 800-1000°C. Produsul din ghipsul cu durabilitate mare se deosebește prin rezistența lui la frig și umezeală, ceea ce ne amintește de sculptura în porțelan sau de cea în marmură[3].

În funcție de prepararea și de utilizarea ghipsului, cunoaștem mai multe tipuri de ghips, printre care formele de ghips care se dizolvă. Pentru confecționarea formelor de ghips care se dizolvă, acesta se amestecă cu apă pe bază de clei pregătit din făină de cartofi, în proporția de 3/1. Se scoate forma de pe model prin metoda brută, cea dintr-o singură formă. Pentru scoaterea formelor de pe modelul formatat, acestea se fierb, în procesul căruia amidonul se dizolvă și forma se descompune.

Cât privește ghipsul care nu se dilată, putem spune că acesta în procesul de întărire se dilată doar cu un 1%. Pentru îndepărtarea dilatării ghipsului acesta se amestecă cu apă pe bază de var la 1litru de apă se adaugă 200-250 grame de var stins. Pentru obținerea ghipsurilor colorate se recomandă folosirea pigmenților minerali care se pun în ghipsul uscat: oxidul de crom, ultramarinul, ocrul, cobaltul și grafitul. Pentru a da un luciu sculpturii din ghips se folosește un amestec compus din 5 părți a masei de glicerină și 95 de părți a masei de sticlă lichidă, acoperind și tratând cu acest amestec suprafața sculpturii[4].

O artă imensă este patinarea sculpturilor din ghips ce urmărește imitarea materialului din bronz, aluminiu, fontă etc. Ultima etapă a procesului tonificării sculpturii din ghips este ca să nu rămână pete lucioase pe ea.

Betonul este un amestec de nisip și bucăți mici de piatră, cimentul făcând din ele o pastă omogenă. Pentru formarea acestui material de o mare rezistență, pot fi utilizate o varietate de pietre, precum marmura zdrobită, așchiile de granit și pietrișul, acestea oferind betonului efecte particulare de textură și culoare. Cimentul comercial este gri, alb sau negru, însă acesta poate fi și colorat cu ajutorul unor aditivi[5].

[2] A. Marian, Tehnici de modelare și procedee plastice în realizarea portretelor sculpturale moldovenești, in: ARTA. Seria arte vizuale, arte plastice, arhitectură. Vol. XXX, nr. 1, 2021, pp. 80-86.

[3] Н.В. Одноралов, *Скульптура и скульптурные материалы: Учеб. пособие. 2 е издание.* Москва: Издательство Изобразительное Искусство, 1982, pp. 15-26.

[4] Д.М. Бройдо, *Руководство по гипсовой формовке художественной скульптуры.* Ленинград-Москва: Государственное издательство Искусство, 1949.

[5] *Ibidem*.

Sculptorii aplică în proiectele lor cimentul fondu, care este extrem de greu ca masă, dar și rapid în acțiune. Pe când cimentul portland este utilizat ca material de umplutură la prepararea betonului pregătit pentru sculptură. Pentru sculptura din beton specialiștii recomandă să fie folosit cimentul cu marca „300" sau „400", ca indicatori valorici pentru realizarea unui material de calitate.

Ca invenție recentă, cel puțin în formulele adecvate pentru sculptură, betonul înlocuiește piatra, întrucât este ieftin și durabil ca material. Betonul se potrivește pentru realizarea sculpturilor monumentale în aer liber, în special pentru reliefuri de dimensiuni mari prezente ca forme decorative cu un mesaj vizual aparte.

Calitatea sculpturii decorative din beton se distinge, în majoritatea cazurilor, prin culoare și factură. Procedeele de prelucrare a sculpturii din beton se limitează la folosirea cimentului alb și colorat, acestea fiind cele mai potrivite pentru procedura ulterioară de introducere a adaosurilor de rocă tare, cum ar fi marmura sau granitul, rumegușul de fontă sau cel de bronz, cât și pentru prelucrarea suprafețelor sculpturii cu diferite dălți.

Un argument în plus, care întărește cele spuse anterior, este prezența armaturii în realizarea unei lucrări tridimensionale. Aceasta este realizată din lemn sau sârmă și asigură scheletul interior al sculpturii. Armatura este un element funcțional ce nu mai apare la nicio altă artă plastică. Doar în construcțiile de beton ale arhitecturii mai auzim despre armături și rolul lor funcțional. În unele cazuri ale lucrărilor contemporane, structura axială devine însăși armătura sculpturii, ca de pildă, inserțiile filiforme ale sculptorului abstract Jose de Rivera. Structura axială, vizibilă sau nu, este scheletul sculpturii și stă la baza compoziției[6].

Materiale durabile. În tratarea formelor sculpturale, cele mai des, sunt aplicate metale ca: oțelul inoxidabil/inox, fonta, aluminiul, cuprul, alama ș.a. Ele diferă prin duritate și metode de prelucrare. Aliajele și metalele folosite în sculptură permit realizarea lor complexă. La aceste metale se referă bronzul, aliajele de aluminiu, fonta, cuprul foliat, cuprul electrolitic pentru structura galvanoplastică.

Metalul topit este utilizat pentru turnarea formei sculpturale pregătite în prealabil prin metoda modelajului. Se toarnă prin metoda de *ceară pierdută* într-un strat foarte subțire cu o greutate relativ mică și permite anumite rezolvări compoziționale specifice acestei metode, lucru imposibil de realizat în granit sau marmură. Muchiile ascuțite, detaliile cizelate sunt posibile doar în sculpturile turnate din metal.

Caracteristicile plastice ale metalelor și ale aliajelor utilizate în sculptură, precum bronzul, aliajele pe bază de aluminiu, fonta, foile de cupru, foile de aluminiu și cuprul electrolit pentru sculptura galvanică sunt cele care constituie subiectul cercetării făcute.

Fiecare metal are o calitate proprie de consistență, culoare și strălucire. De pildă, oțelul inoxidabil are o rezistență la condițiile atmosferice neprielnice, dar și o luminozitate a coloritului său. Pe când luciul bronzului cere de la artist o structurare deosebită a planurilor pentru a exploata reflexele de lumină ce realizează în total o vibrație care contribuie la sugerarea vieții.

În mod curent, sculptorii moderniști recurg frecvent la bronz: Auguste Rodin realizează variante la *Gânditorul și Sărutul*, Antoine Bourdelle – *Penelopa*, Artistide Maillol – *Venus cu colier,* Constantin Brâncuși – *Muza adormită, Domnișoara Pogany, Pasăre în spațiu*, Alberto Giacometti – *Figura alungită*, Henry Moore – *Figura drapată culcată,* Alexander Archipenko – *Femeie mergând*, Osip Zadkin – *Femeie cu evantai*, R. Duchamp Villon – *Calul*, Umbreto Boccioni – *Forme unice de continuitate în spațiu*[7].

[6] A. Botez Crainic, *Arta formei.* București: Editura Orator, 1993, 368 p.

[7] M. Mihalache, *Maillol.* București: Editura Meridiane, 1978, pp. 75-77.

Arta contemporană aduce cu sine și utilizarea altor metale. Julio Gonzales în lucrarea sa *Înger* folosește fierul, Henry Moore în *Figura culcată* folosește plumbul, Nicolas Schoffer în *Cronos* folosește aluminiul, Constantin Brâncuși recurge la aliaj – *Coloana Infinitului*.

Fonta, ca metal statuar, după calitățile sale de turnare, nu este mai prejos decât bronzul. Luând în considerare fidelitatea redării calităților plastice ale materialului, putem spune că tehnicile artistice contemporane de turnare în fontă se apropie de transpunerea formei în bronz. Deosebirea dintre o sculptură realizată din fontă și o sculptură realizată din bronz se face prin negrul suprafețelor care reliefează siluetele acestor sculpturi. În unele cazuri, când se dorește, sculptura din fontă este supusă tonificării, pentru a imita bronzul. Studiind fonta și bronzul ca materiale principale de turnare a sculpturilor statuare, ajungem la concluzia că aceste doua metale au aceleași proprietăți pentru rezolvarea problematicii formei în sculptură. În crearea sculpturilor din fontă de la sculptor se așteaptă o rezolvare cât mai exactă a formei finale, aceasta implicând și procesul de modelare, și cel de prelucrare, și cel de finalizare a formei. Această precizie în execuție este importantă pentru o turnare cu succes a lucrării, ținând cont că o caracteristică de bază a fontei este absența unei elasticități în comparație cu bronzul, sau cu orice alt metal viu.

Aliajele de aluminiu, cu proprietățile plastice proprii, se deosebesc puțin de alte metale. Aceste aliaje posedă calități anticorozive înalte, sunt adaptabile pentru realizarea detaliilor sculpturii și reflectă lumina mai intens ca bronzul. De regulă, aliajele aluminiului sunt de tonalitate argintie și pot fi prelucrate în tehnica ștanțării[8].

Aluminiul, ca și caracteristică, are posibilitatea de lustruire fină a suprafeței și face posibilă reflecția luminii de o mare strălucire. Textura naturală a aliajelor de aluminiu conferă materialului o înfățișare de un argintiu plăcut, amintind de argintul învechit. Aliajele de aluminiu pot imita culoarea aurie a bronzului și culorile altor materiale prin metoda absorbției conținutului de oxid aplicat pe suprafața sculpturii, procedeu similar cu patinarea. Aceste aliaje permit sculptorului posibilitatea de a folosi smălțuirea, făcând ca relieful sculpturii să devină unul dens și saturat. În practica de specialitate s-a demonstrat că aluminiul are o mare rezistență la coroziune. La turnare, aliajele de aluminiu reproduc detaliile amănunțite ale modelării și facturii și este un material care nu ruginește.

Un exemplu de aplicare a aluminiului în sculptură sunt lucrările create de Natalia Vlasova pentru decorarea pereților Centrului Expozițional „C. Brâncuși" din Chișinău, Republica Moldova, instalate în anul 1987. Sculpturile sunt realizate prin gofrare din foi de aluminiu pe matrice de beton și sudate prin anii 1985. Sudarea aluminiului a fost realizată în atelierele de producere ale UAP de pe lângă Ministerul Culturii din RSSM[9].

Foile de metal (cupru, aluminiu și inox) se deosebesc de sculptura turnată și de sculptura plastică galvanică prin procedeul de asamblare a formelor, unind prin sudare foile de metal între ele. De obicei, din foi de metal sunt realizate sculpturile decorative, uneori însă și cele monumentale, cele de șevalet și busturile. Sculptura din acest material se face, de obicei, prin montarea pe carcasă de metal, oferind artistului varii posibilități pentru crearea unor compoziții de mare complexitate. În timpul realizării sculpturii montate din foi de metal sculptorul descoperă posibilități artistice multiple în comparație cu formele realizate din bronz sau fontă, suprafețele cărora pot fi prelucrate doar din exterior, de la suprafață. Sculptura din aceste materiale se montează pe carcase de oțel.

[8] A. Marian, *Tehnici de modelare și procedee plastice în realizarea portretelor sculpturale moldovenești*, pp. 80-86.

[9] *Primele știri.* [online] 2021, [consultat 11.03.2023] https://ru.primelestiri.md/ru/ok-idem-v-muzej-galereya-im-konstantina-brynkusha---113106.html.

Una din cele mai grandioase lucrări realizată din foi de inox este monumentul „Patria-Mamă" (*Батьківщина-Мати*) din or. Kiev, Ucraina, are o înălțime de 62 de metri, împreună cu baza măsoară 102 metri și cântărește aproximativ 560 tone.

Galvanoplastia din cupru se deosebește de plastica bronzului prin precizia cu care pot fi realizate cele mai fine execuții plastice, indiferent de nuanța acesteia. Plastica galvanică este una din tehnicile cele mai ieftine în comparație cu alte procedee, datorită faptului că permite tehnologic realizarea pereților sculpturii de grosimea dorită. Luând în considerare posibilitățile plastice ale sculpturii galvanice din cupru, aceasta nu se deosebește mult de cea din bronz, dar o depășește pe cea din bronz prin acuratețea execuției sculpturii după forma originală[10].

Un exemplu de sculpturi realizate prin galvanoplastie este opera sculptorului Charles-Alphonse Guméry – *Armonia*.

Materiale polimerice (mase plastice, sticlă organică, plexiglas, acrilat, ebonita, polipropilenă etc.). Fiind un produs modern prin compoziția sa chimică, oferă o tratare deosebită cu particularități specifice de aplicare în formele sculpturale și diferă substanțial de celelalte materiale, mai ales de cele tradiționale. Particularitățile sunt suficient de complexe, încât necesită un studiu amănunțit din partea artiștilor. Materialele plastice folosite în domeniul sculpturii, permit diverse modalități de utilizare și combinare a culorilor, ceea ce permite ca formele elaborate să prezinte expresii diferite.

Pentru obținerea efectului de tonifiere a sculpturii din mase plastice există mai multe posibilități tehnice care stau la dispoziția sculptorului. După turnarea propriu-zisă, după ce masa plastică s-a întărit și forma a fost desprinsă din formele de ghips, lucrarea poate fi supusă tonificării, care se face în acord cu ideea principală a autorului la tema aleasă. Sculpturile din masă plastică tratate cromatic rezistă mai bine la schimbările climaterice din atmosferă. Există și posibilități de prelucrare decorativă a sculpturii de acest gen prin introducerea în masele plastice în stare lichidă, adaosuri de granit și de marmură fărâmițate în prealabil, alb de zinc și oxid de titan.

Sculptura din mase plastice nu se poate compara cu sculptura din beton din anumite considerente, precum calitatea decorativă și cea plastică a materialelor. Forma unei astfel de sculpturi este identică cu cea originală, modelată din lut sau plastilină, păstrând și dimensiunile și înfățișarea acesteia. Turnarea sculpturii din masă plastică se realizează în forme de ghips, acestea fiind realizate după modelul din lut sau plastilină. Pentru turnarea sculpturii se folosesc polimerii de turnare, spre exemplu metil-metacrilat, polihlorvenil, praf de acril[11].

Fibra de sticlă de asemenea este folosită ca un material important pentru sculptură. Materialul în sine este neatractiv din punct de vedere vizual, fiind de obicei colorat prin intermediul unor pigmenți. Acesta a fost folosit pentru prima dată în sculptură cu scopul de a produce înlocuitori utilizați la turnarea în bronz și aluminiu a lucrărilor tridimensionale prin metoda cunoscută sub denumirea „rece turnat", metodă care implică costuri reduse. Dar și cu posibilitatea de a pune în practică și de a experimenta noua tendință de folosire a culorilor luminoase în sculptură, aceasta fiind realizată fie prin pigmentarea materialului propriu-zis, fie prin vopsirea acestuia. Cel mai frecvent, fibra de sticlă este turnată sub forma asemănătoare unei coji de copac, ca un înveliș de fibră laminată etc.

Materiale efemere. Există numeroase materiale ce nu au neapărat o destinație pur tehnologică în domeniul sculpturii, dar care au fost utilizate la crearea diverselor forme

[10] Н.В. Одноралов, *Скульптура и скульптурные материалы*, pp. 54-122.

[11] *Ibidem*, pp. 48-52.

tridimensionale. Putem aminti aici de materiale precum cele de o consistență considerabilă, cunoscute ca materiale neefemere: scoicile, chihlimbarul și cărămida, sau materiale cu caracter efemer: penele, aluatul de brutărie, ciocolata, zahărul, sarea, frunzișul, gheața și zăpada, nisipul.

Concluzie. Referindu-ne la cele menționate mai sus și ținând cont de tendințele din domeniul artelor vizuale de la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI, putem afirma că sculptura modernă nu se limitează numai la materiale tradiționale, ci prezintă o deschidere pentru utilizarea oricărui material care separat sau în combinație oferă un spectru larg de posibilități pentru manifestările artistice în plan tridimensional. Astfel este posibilă utilizarea oricărui material, natural sau sintetic, inclusiv polietilena umplută cu aer, cauciucul suprimat, polistirenul expandat, materialul textil și tuburile de neon în realizarea unei concepții artistice originale.

REZONANȚE EMOȚIONALE: IMPACTUL TEATRULUI DOCUMENT ASUPRA SOCIETĂȚII

Emotional resonance: The impact of documentary theatre on society

CZU: 792.03.000.159.9
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762142

Oleg DANILCEAC
Căpitan, Brigada 3 infanterie Motorizată „Dacia", Cahul
ORCID: https//orcid.org/0009-0004-3585-4804
E-mail: danilceac@gmail.com

Summary. Documentary theatre, exemplified by the production "Children of the Famine. Testimonies" directed by Luminița Țâcu, uses real events and testimonies to create powerful emotional experiences that resonate deeply with audiences. This form of theatre not only recalls historical traumas like the 1946–1947 famine but also invites reflection on their ongoing impact on collective and individual identities. By fostering awareness and inspiring social action, documentary theatre plays a crucial role in preserving collective memory and promoting social change.

Key words: Documentary theatre, emotional impact, collective memory, social change, historical trauma, Luminița Țâcu, audience engagement.

Teatrul documentar își extrage materialele de bază din surse de non-ficțiune, cum ar fi interviuri, istorii orale, articole de presă, rapoarte guvernamentale și alte documente autentice. Aceste surse oferă o bază solidă și verificabilă pentru narațiunea dramatică, permițând creatorilor să construiască spectacole profund ancorate în realitate. Prin utilizarea acestor materiale, teatrul documentar captează complexitatea evenimentelor reale, transformându-le într-o experiență teatrală puternică, care nu doar informează, ci și conectează publicul la realitățile trecutului și prezentului.[1]

Pentru unii experți, teatrul documentar nu este considerat un gen dramatic independent, ci un hibrid ce îmbină jurnalismul de investigație cu arta teatrală, folosind fapte reale și mărturii autentice ca bază narativă. Această perspectivă sugerează că teatrul documentar împrumută tehnici din alte domenii pentru a crea o formă unică de expresie artistică. Totuși, există o altă abordare, care recunoaște teatrul documentar ca un gen dramatic autonom, cu propriile reguli și caracteristici distinctive.[2]

Această interpretare afirmă că teatrul documentar își are rădăcinile în nevoia de a reflecta asupra realității sociale prin intermediul artei scenice, oferind o platformă pentru explorarea adevărurilor contemporane într-un mod ce îmbină autenticitatea cu creativitatea dramatică. Astfel, teatrul documentar se distinge prin capacitatea sa de a genera emoții puternice și de a stimula conștiința socială, devenind un instrument esențial pentru înțelegerea și discutarea problemelor actuale. Chiar dacă este evidentă hibridizarea sa cu alte forme de expresie artistică, tratându-l ca un gen dramatic în sine, îi conferim statutul de formă de artă complexă și versatilă, capabilă să-și definească propria identitate în peisajul teatral modern.

[1] https://howlround.com/tags/documentary-theatre (consultat 15.08.2024).

[2] https://www.goingbarefoot.com/toolkits/mike_wiley/studyguides/Documentary%20Theatre.pdf (consultat 15.08.2024)

Spectacolul „Copiii Foametei. Mărturii," regizat de Luminița Țâcu, este un exemplu remarcabil de teatru documentar. Folosind mărturii autentice despre foametea din 1946-1947, spectacolul creează un portret emoțional puternic al suferinței colective și al traumei istorice. Țâcu și echipa sa au reușit să transforme acest eveniment istoric într-o experiență teatrală care atinge profund fiecare spectator, oferind o meditație asupra memoriei și identității naționale. Spectacolul nu doar rememorează tragedia trecutului, ci subliniază ecourile sale în prezent, invitând publicul să reflecteze asupra modului în care aceste traume istorice continuă să influențeze identitatea individuală și colectivă.

Prin această abordare, „Copiii Foametei. Mărturii" devine un instrument puternic de păstrare și reexaminare a memoriei colective, contribuind la o mai bună înțelegere a identității contemporane. Teatrul documentar, prin prezentarea directă și autentică a unor evenimente tragice, nu doar informează, ci și inspiră acțiuni concrete. „Copiii Foametei. Mărturii" provoacă o reacție emoțională intensă, mobilizând comunitățile să se implice în procese de schimbare socială și să ia atitudine față de nedreptăți. Impactul emoțional generat de astfel de spectacole este crucial în transformarea atitudinilor și comportamentelor sociale, determinând o reexaminare a memoriei colective și o mai mare conștientizare a nedreptăților istorice. Acest tip de teatru creează un spațiu de dialog și reflecție, care poate duce la o mai mare responsabilizare socială și la acțiuni menite să prevină repetarea unor astfel de tragedii. Prin urmare, teatrul documentar joacă un rol esențial în educarea și mobilizarea publicului, devenind o forță puternică pentru conștientizarea și acțiunea socială.

Luminița Țâcu și echipa sa au transformat spectacolul „Copiii Foametei. Mărturii" într-o experiență teatrală de o intensitate emoțională rar întâlnită, care nu permite publicului să rămână pasiv. Prin abordarea directă a unei tragedii istorice de amploare, acest spectacol nu doar că aduce la lumină suferințele și traumele trecutului, dar și provoacă o reflecție profundă asupra impactului acestor evenimente asupra identității colective. Teatrul documentar, în acest context, devine un catalizator puternic pentru schimbare socială, îndemnând la conștientizare și acțiune. Această abordare face ca spectacolul „Copiii Foametei. Mărturii" să fie mai mult decât un simplu spectacol teatral; devine o forță care păstrează vie memoria trecutului și stimulează un dialog necesar în societatea contemporană. Prin evocarea acestor povești dureroase, publicul este invitat să reflecteze asupra responsabilității sale față de trecut și asupra modului în care astfel de tragedii pot fi prevenite în viitor. Astfel, teatrul documentar se afirmă ca un instrument esențial nu doar pentru educație, ci și pentru transformare socială, încurajând publicul să se implice activ în procesele de schimbare și de reconciliere cu trecutul.

Teatrul documentar se bazează exclusiv pe fapte reale, fără a introduce elemente de ficțiune sau invenție artistică. Tot ceea ce este prezentat pe scenă provine din evenimente autentice, mărturii, documente și surse istorice. Acest gen de teatru își propune să ofere o reflectare fidelă a realității, prezentând publicului adevăruri deja existente, dar adesea neexplorate sau ignorate. Scopul său nu este să creeze o nouă narațiune, ci să aducă în fața publicului aspecte ale vieții reale, așa cum s-au întâmplat ele, pentru a stimula conștientizarea și reflecția asupra problemelor sociale și istorice. Astfel, teatrul documentar devine un mijloc puternic de a reexamina și a înțelege evenimentele din trecut și prezent, fără a adăuga nicio interpretare fictivă.

Laitmotivul spectacolului, redat prin cântecul „Eu de mamă și de tată, nu mă satur niciodată," este un element central care modifică percepția spectatorului, oscilând între două idei majore. Pe de o parte, exprimă dragostea profundă și necondiționată a copiilor față de

părinții lor, un sentiment care devine singurul refugiu și salvare într-o perioadă marcată de suferință extremă. Pe de altă parte, același vers capătă o conotație sinistră în contextul foametei, unde disperarea a dus la acte de canibalism, reflectând degradarea umană provocată de o tragedie metodic orchestrată. Astfel, laitmotivul subliniază dualitatea umană – dragostea care dă putere și condițiile inumane care împing la limitele supraviețuirii. Această tensiune între inocență și groază devine un punct central de meditație pentru public, obligându-l să reflecteze asupra forțelor care au condus la astfel de atrocități.

Teatrul documentar este o formă unică de artă care combină narațiunea dramatică cu realitatea documentară pentru a crea un impact emoțional profund.[3] Într-o societate în continuă schimbare, acest tip de teatru rămâne esențial pentru păstrarea memoriei colective, înțelegerea identității contemporane și promovarea schimbării sociale.

Spectacolul „Copiii Foametei. Mărturii" a deschis noi perspective pentru regizorii din Republica Moldova, oferindu-le curajul și inspirația de a explora teatrul documentar ca un mediu puternic de expresie artistică și socială. Prin succesul său, acest spectacol a demonstrat că teatrul documentar nu este doar o formă de artă, ci și un instrument vital pentru a aduce la lumină evenimente istorice dureroase, provocând o rezonanță emoțională profundă și durabilă în rândul publicului. Impactul său asupra societății a fost unul semnificativ, reușind să stimuleze conștiința colectivă și să inspire acțiuni concrete.

Rezonanțele emoționale generate de acest tip de teatru sunt adesea puternice și complexe, influențând nu doar percepțiile individuale, ci și dinamica socială la un nivel mai larg. Teatrul documentar, prin natura sa autentică și directă, are capacitatea unică de a transforma publicul din simpli spectatori în participanți activi la un dialog necesar despre trecut, prezent și viitor. Astfel, spectacole precum „Copiii Foametei. Mărturii" nu doar că educă și informează, dar și mobilizează comunitățile să se implice în schimbarea socială, subliniind importanța memoriei colective și a responsabilității istorice.

Această influență se manifestă prin faptul că tot mai mulți regizori din Moldova au început să adopte și să dezvolte genul teatrului documentar, explorând teme variate, de la evenimente istorice la probleme contemporane, contribuind astfel la diversificarea și îmbogățirea peisajului cultural și social al țării. Teatrul documentar, în acest context, devine un reper în teatrul modern moldovenesc, evidențiind impactul său profund asupra societății și capacitatea sa de a stimula un dialog continuu și necesar.

[3] https://www.ucd.ie/modules/DRAM20220 (consultat 15.08.2024).

EIGHT FACETS OF THE ARCHITECTURE OF ALEXANDER BERNARDAZZI

Opt fațete ale arhitecturii lui Alexander Bernardazzi

UDC: 72.03:72.071.1
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762218

Valentina GRABOVSKAYA
Museographer, House-Museum of A.S. Pushkina, Chisinau
ORCID: https//orcid.org/0009-0004-2399-1940
E-mail: tnelav-8002@mail.ru

Summary. The purpose of this article is to draw attention to some elements of the architectural buildings of Chisinau by the famous architect Alexander Bernardazzi, associated with the ideas of Freemasonry.

Alexander Bernardazzi is one of the most prominent representatives of the famous dynasty.

Largely thanks to Bernardazzi, Chisinau was called the "proud capital of Bessarabia." The name of Alexander Bernardazzi is listed among the most famous builders of the so-called "Great Temple of Solomon" (such as Thomas Sandby, Sir John Soane, Samuel Pepys Cockerell and others). The Bessarabian press wrote about Bernardazzi: "He was a typical idealist who believes in the intrinsic dignity of the human person and in the triumph of the highest principles of life – love, goodness and beauty."

It is known that in the 1820s, a multinational Masonic lodge "Ovid, 25" operated in Chisinau, so named at the suggestion of A.S. Pushkin, according to the Romanian researcher G. Bezvikonny.

It is interesting to note that in the exhibition of the Chisinau House-Museum of A.S. Pushkin presents a mysterious Masonic attribute – an octagonal column (reminiscent of some architectural elements of Bernardazzi) with images of the zodiac signs, perhaps representing a kind of calendar.

This is the first time the topic has been raised. The author of the article relies on the works of G. Bezvikonny "Pushkin in Exile", A. Pypin, S. Melgunov and others.

Key words: Chisinau, Bernardazzi, Masonic lodge "Ovid, 25", octahedron.

Four generations of Bernardazzi served faithfully to Her Majesty Architecture. This is one of the unique examples in world history. From the 18th to the 20th centuries, it gave St. Petersburg and Russia several generations of architects, artists, masters of applied arts, many specialists in stone and interior decoration. Bernardazzi – a dynasty of Italian-Swiss architects and artists who worked in the Russian Empire. The Bernardazzi family came from famous builders from the Italian part of Switzerland (near the city of Lugano, in the Tessin canton of Ticino, in the village of Pambio). Many come from the Tessin – such architects as D. Trezzini; J. M. Fontana, father and son of L. and A. Rusca; father of the architect Rossi; D. Gilardi – became famous in Russia. From here came a whole galaxy of architects who worked in almost all European countries. Multifaceted talent, characteristic of the geniuses of the Renaissance, is a genetic sign of the Bernadazzi family.

The founder of the dynasty is considered to be Carlo Bernardazzi, who taught all his four sons the skills of drawing and construction, educated them at the Milan Academy and sent them to Russia for professional and career growth. The first representative of the Bernardazzi family in Russia was the stone mason Vincenzo Bernardazzi (Vincenzo Antonio;

1718, Pambio – 1761, Pambio). He arrived in St. Petersburg in 1745, was immediately appointed a specialist in stone structures at the court of Emperor Alexander the First, and worked in the team of F.-B. Rastrelli during the reconstruction of the Anichkov Palace and the construction of the Smolny Cathedral (Annex 1).

Three years later, the younger brothers arrived - Giovanni, Giuseppe and Antonio, who began working on the construction of St. Isaac's Cathedral. Giuseppe, whom everyone in Russia began to call Joseph, shows his abilities and talent most of all. After a quarrel with the chief architect of St. Isaac's Cathedral – Auguste Montferrand, in 1822 Giuseppe (Giuseppe Marco; Italian Giuseppe Marco Bernardazzi; Joseph Karlovich Bernardazzi; 1788, Pambio, Ticino – 1840, Pyatigorsk) and Giovanni (Johann Karlovich, Ivan Karlovich; 1782, Pambio – 1842, Pyatigorsk) left St. Petersburg and became the first architects of the Caucasian resorts. Giuseppe was an architect by training, and Giovanni was a mason – an ideal creative tandem. In fact, the brothers designed and created several cities at once, including Pyatigorsk, Kislovodsk, Essentuki. So the Caucasus, similar in climate and landscape to Switzerland, became the second homeland of the Bernardazzi brothers. Emperor Nicholas the First awarded Joseph Bernardazzi the Order of St. Vladimir, 4th degree and a diamond snuffbox, and General Ermolov with a diamond ring. Ivan Bernardazzi was awarded the Order of St. Anne, 4th degree. Joseph Karlovich bought land on which the brothers built a two-story house in the traditional style of their native canton of Ticino, with a spacious veranda and a side stone staircase. In 1828, Giuseppe married Wilhelmina Conradi (1802), daughter of Fyodor Petrovich Conradi (Friedrich Otto; 1775, Grisons – 1848), a Russian doctor of Swiss origin, the first permanent chief physician at the Caucasian Mineral Waters - the founder of the Russian branch of the Swiss Conradi family. In the new house, their son Alexander was born, who also became an architect and became more famous in Russia than his father. When the boy was 9 years old, 52-year-old Joseph Karlovich died due to a serious illness. Joseph's wife Wilhelmina and his children: Alexandra (16 years old), Alexander (9 years old) and Adelaide-Katerina (4 years old) remained in the care of his brother Johann Karlovich, who did not have his own family. Two years later, at the age of sixty, Johann himself died. The Bernardazzi brothers were buried in the ancient Necropolis cemetery in the city of Pyatigorsk. The monument at the grave of the architects has been preserved to this day. According to the Caucasian governor, Prince M.S. Vorontsov, "after the death of the Bernardazzi brothers, there is no one on the Waters worthy of bearing the name of the architect..."[1].

It is hardly possible to overestimate the contribution that Italian architects made to the appearance of Russian cities. The resorts of Caucasian Mineralnye Vody, the architectural patrimony of the Bernardazzi brothers, were no exception. It is worth adding that Giuseppe Bernardazzi was also a wonderful artist; his works painted in watercolor have been preserved.

Much of what the architects created is described in the works of Pushkin and Lermontov, the memoirs of Decembrist writers, and travel notes of foreign and Russian travelers. Bernardazzi's creations are reflected in a number of paintings by Russian artists.

It is interesting to note that the Bernardazzi brothers met and communicated with Alexander Pushkin and Mikhail Lermontov during their stay in the Caucasus. On May 15, 1829, Pushkin wrote in his "Travel to Arzrum" about his acquaintance with Bernardazzi: "From Georgievsk I went to Hot Waters. Here I found a great change: Nowadays magnificent baths and houses have been built. The boulevard, lined with sticky trees, follows the declination of Mashuk. Everywhere there are clean paths, green benches, proper flower

[1] A.B. Modylevsky, *Historical Pyatigorsk*. Pyatigorsk, 2011, p. 55

beds, bridges, pavilions. The keys are trimmed and lined with stone; everywhere there is order, cleanliness, beauty..."[2]. This, of course, is a description of the changes created according to Bernardazzi's plan. Perhaps it was sitting on one of these green benches that A.S. talked to him. Pushkin. In his Caucasian diary on May 15, 1829, he wrote: "Of course, the Caucasian waters now present more conveniences, more improvements. – This is the natural course of things. - But I admit: I felt sorry for their former wild, free state. "I felt sorry for our steep rocky paths, bushes and unfenced abysses along which we wandered on cool Caucasian evenings. - Of course, this region has improved, but it has lost a lot of its charm... With inexplicable sadness I spent three hours on the waters; I spoke with fullness of feeling to the dear Zhe... and Zhi... (Pushkin talks about the Bernardazzi brothers: Giuseppo and Giovanni) and tried to explain to them my sad impressions. They understood me and bid me farewell in a friendly manner."[3]

In 1837, Giuseppe met with Lermontov in the house of Dr. Feodor Conradi. The poet was attracted by the art gallery collected by the doctor, and it can be assumed that the poet had something to talk about with the artist Bernardazzi[4].

Bernardazzi, Alexander Osipovich (Iosifovich) (1831–1907) – the son of Joseph Karlovich Bernardazzi became one of the most prominent representatives of the dynasty.

At the age of 12, Alexander Bernardazzi entered the Construction School of St. Petersburg. In 1850 he completed his full course and was sent to the Bessarabia region to become an architect. Six years later (for 22 years) he becomes the chief architect of Chisinau, the administrative center of Bessarabia. This period is considered the "golden age" in the architecture of the city. Bernardazzi managed to turn Chisinau into a real European city: with paved streets, cozy parks, beautiful comfortable buildings. More than 30 buildings and structures were built in the city according to Bernardazzi's designs, in which he used techniques and details of Italian, Byzantine and Russian architecture. Among them: the building of the Kostyuzhenskaya psychiatric hospital, the building of the city Duma (1887), the Dadiani women's gymnasium (1865), the fire tower (1860), the Greek church (1878), the Armenian church (1891) and others; participated in the improvement of the city park (now Stefan cel Mare Park). Bernardazzi's creative talent and professionalism were highly appreciated in the Russian Empire: the St. Petersburg Society of Civil Engineers established a memorial medal named after. Bernardazzi. In 1872, Emperor Alexander II awarded him the Order of St. Stanislaus, 2nd degree. Alexander Bernardazzi was elected an Honorary Citizen of the city and an Honorary Member of the Bessarabia branch of the Imperial Technical Society. Currently, all buildings by Bernardazzi in Chisinau are taken under state protection.

In 1883, Bernardazzi moved to Odessa, where he created beautiful buildings, the crown of his talent being the famous Bristol Hotel, but he continued to design for Bessarabia.

The great architect died on August 14, 1907, during his business trip in the city of Fastov near Kiev. According to his will, he was buried in Chisinau next to his mother, at the Lutheran cemetery. Unfortunately, in the early 1950s, during the construction of a cinema, the tomb of the Bernardazzi family was barbarically destroyed...

The work of his father, grandfather and great-grandfather was continued by the sons. The architect was married twice and had two sons: architect-artist Alexander Alexandrovich

[2] A.S. Pushkin, *Chronicle of the life and work of Alexander Pushkin*. In 4 volumes. T.3. 1829-1832. Compiled by N.A. Tarkhova. M., 1999, pp. 52-53.

[3] A.S. Pushkin, *Diaries. Notes*. St. Petersburg, 1995, p. 18.

[4] E.I. Yakovkina, *Lermontov Encyclopedia*. M., 1981, p. 341.

and architect-engineer Evgeniy Alexandrovich. Both brothers were born in Chisinau. They were educated in St. Petersburg and in the 1910s. We managed to implement many independent projects. Alexander Bernardazzi, (Alexander Alexandrovich "Bernardazzi Jr."; 1871–1931) worked in St. Petersburg, was a student of the famous architect Leonty Benois, and together with his father he designed a number of buildings in Odessa; after the revolution he emigrated to Harbin, where he died in 1931. Evgeniy Bernardazzi (1883-1931) served as the chief architect of Chisinau until 1931; his designs for houses and monuments have repeatedly won prestigious awards. He is the author of the pedestal of the Stefan cel Mare monument and the surrounding square (Appendix 2).

Alexander Bernardazzi was a supporter of classicism, then neoclassicism, at the same time he gravitated towards the stylization of the Italian Renaissance with Gothic elements. The architectural development of provincial Chisinau was influenced by the best examples of world architecture, the Florentine Gothic style, which is closest to the Italian Renaissance. The main buildings whose architecture influenced Bernardazzi's work were the main cathedral of the city of Florence, Santa Maria del Fiore and the Church of St. Michael – Orsanmichele. The façade of the City Duma building contains elements of palace architecture characteristic of the construction of fortresses and castles (a jagged outline above the entrance gate, guard towers with windows, sculptures of a lion's head). The architecture of the Greek Church (Church of St. Panteleimon) is a striking example of a creative approach to the medieval Byzantine style. In the composition of the facade, significant attention is paid to color: the alternation of shell stone in light and grayish tones is combined with the red color of the brick, looking artistically expressive. Alexander Bernardazzi was the first to see and appreciate the beauty of our natural stone, our warm, sunny shell rock. After all, such stone was used by the Florentines and Venetians in the construction of magnificent buildings, in contrast to the gray stone of the northern countries.

The peculiarity of this building is its plan, which has the shape of a cross with equal branches, arches that cover the space of the central part of the building and serve as the basis for an octagonal light drum, completed by a dome. The building is decorated with decorative columns, colored vestibules, and stained glass windows. The stone support of the elegant metal fence is crowned with bas-reliefs in the shape of lion heads. All this gives the church extraordinary beauty.

A special feature of Alexander Bernardazzi is the fact that the architectural structures of the famous architect have many interesting and even mysterious decorative elements; they are often associated with the ideas of Freemasonry. For example, on the facade of the City Duma building, rosettes are clearly visible, complex patterns hide the faces of lions, the contours of an octagon, known in Freemasonry as the Templar Star, and other Masonic symbols[5]. We see the octagonal light drum in the architecture of the Church of St. Panteleimon. And this is not surprising if we remember that Bernardazzi's ancestors were from Italy. Namely, Italian Freemasonry patronized the development of Masonic lodges in Moldova and Muntenia in the 18th-19th centuries.

Various flower rosettes, in accordance with alchemical ideas, can generally be considered as a solar symbol, an image of the sun, which for Masons means truth, courage, justice. Rose – Symbol of Secret Knowledge, meaning the eternity of matter and love. The lion is "one of the most powerful and significant Masonic symbols: Lions were included

[5] A.N. Pypin, *Russian Freemasonry of the 18th and first quarter of the 19th century*. Petrograd, 1916, p. 38.

in the names of the lodges. For example, in St. Petersburg there was a lodge of Alexander the Golden Lion. It was in this lodge that Sergei Lvovich Pushkin, the poet's father, was initiated into the Freemasons. Special lions were also included in the architectural ensemble of Masonic houses. These same Masonic lions were mentioned by Pushkin, who was well aware of their Masonic significance, in "Eugene Onegin" ("Balconies, lions on the gates...").

Number eight is a visual expression of cosmic balance, cyclical renewal, rebirth and eternal bliss. The geometric expression of this number - the octahedron is considered an intermediate figure between a square and a circle, combining stability, constancy, and integrity. The number eight was represented as a mathematical symbol for the four cardinal directions, including intermediate directions: southeast, southwest, northeast, northwest. The octagonal baptismal fonts also contained symbolism of renewal, rebirth for eternal life. The eight-sided shape seemed intermediate between the symbolism of the square (earthly existence) and the circle (sky, eternity). In temples, the dome was supported by eight columns arranged in a square, which served to designate four directions and four intermediate points and was a figurative expression of universality.

The Masons themselves sought to hide their signs from the eyes of the profane: "The light of which Freemasonry is the treasury is shed gradually, turning to allegory, useful mystery and the greatness of symbolism." n the oath that the candidates took, they promised "not to reveal any of the secret mysteries of free masonry." People of the 18th century knew how to read the signs and symbols that masters included in their works. Their thoughts were agitated by metaphysical questions; they returned to the immensity of the Universe.

Therefore, trying to penetrate the spirit of the culture of that time, one cannot ignore what was associated with the Freemasons.

The symbolism of Freemasonry is in one way or another connected with architecture, both in practice and in theory. The word mason itself means mason, freemason - freemason. Literally, the origins of Freemasonry were the architects and builders of Gothic cathedrals, many of whom had the skills of masons. They gathered for the construction councils of each new cathedral from different cities and countries – both experienced and beginners. These gatherings of people united by common professional interests gradually developed their own rituals and built a hierarchy. The principle of hermeticity was cultivated – for the construction of such structures, symbolizing God and his plans, access to secret knowledge was required. Their sacredness was nourished from several sources, including, in addition to the Holy Scriptures, the teachings of the East, Ancient Egypt, the ideas of ancient times, Kabbalah, the works of Hermes Trismegistus (the founder of geometry), etc. All this greatly distinguished them from traditional craft guilds. Their meetings were traditionally held in rented tavern premises, and rituals were carried out in specially constructed hidden basements and dungeons[6].

The name of Alexander Bernardazzi is listed among the most famous builders of the so-called "Great Temple of Solomon." According to legend, the Temple of Solomon was built by the architect from Tire Hiram Abiff in 950 BC. e. The theoretical basis of Freemasonry is the "construction" of a just society, a "temple" of the order of the universe. And in this sense, all philosophers who talk about the ideal state, starting with King Solomon himself, can serve as sources of teaching. For many 18th-century architects, Solomon's Temple had the status of the ideal archetype of all buildings. Even Isaac Newton (1642–1727) proposed

[6] S.P. Melgunov, N.P. Sidorov, *Freemasonry in its past and present*. In 2 volumes. Moscow, 1914–1915, p. 144.

his reconstruction of the complex planning solution for the buildings of the temple complex.

The Masons first turned to the architecture of special buildings in 1765, when the first Masonic hall was built in Marseille, France. Alas, it did not survive. The first architect of the new Masonic Hall was Thomas Sandby, who won the competition for the best design. The opening took place in 1776.

In the 1820s, the outstanding English architect Sir John Stone created a celebration hall for communication in a narrow circle at a round table and an underground secret hall for special rituals.

Part of the façade he made has survived to this day.

In 1862–1869, the architect Samuel Pepys Cockerell, a member of the Scottish Lodge, significantly expanded the original hall, but left its interior design in a strict classical style.

The United Grand Lodge of England held an international architectural competition between 1901 and 1939 for a new Masonic building in London, which was won by Henry Victor Ashley and Winton Newman. The building was called the "Masonic Peace Memorial", "Freemasons Hall" – since 1985 it has been open to the public.

Modern Masonic architecture no longer follows literally historical canons and, as a rule, is multifunctional.

The building of the New Exchange in Odessa, created by Alexander Bernardazzi in..., is decorated according to all the rules of a Masonic house: with all the symbolic load, a classic set of premises (club halls, a large ritual hall and much more). The building of the New Exchange (1894–1899) has many Masonic and decorative elements: symbols of drafting, construction craft (compass, square, hammer), sculpture (meter, hammer, stack), fine arts (palette with brushes) and others.

Odessa was the third largest city in the Russian Empire after the capitals, a large seaport and convenient connections with the European Mediterranean, and therefore was one of the largest centers of the Masonic movement. It is known that Alexander Bernardazzi was a member of one of the Odessa lodges. Odessa had at least four lodges and many branches, but there were no special Masonic buildings. It should be noted that the "Masonic House" was created by Alexander Bernardazzi in Odessa back in 1887–1892 (destroyed in 2016). (Although, it should be noted that the "Masonic House" was created by Alexander Bernardazzi in Odessa back in 1887–1892 (destroyed in 2016).

It is worth emphasizing that Masonic lodges are non-governmental public organizations, often charitable. Only a few could afford to build their own building; even the arrangement of the Assembly Hall required expenses.

The heyday of the Masonic movement occurred in the second half of the 19th – early 20th centuries. Quite large Masonic temples were built in cities. In addition to classical premises, they housed lecture halls, libraries, cinema and concert halls, museums, commercial and office areas[7].

Nowadays, buildings of Masonic societies are practically not built, or have an additional function.

The activities of Masonic organizations played a large role in the struggle for independence. Odessa and Chisinau can serve as a striking example here. Odessa Masonic lodges and the Chisinau International Masonic Lodge "Ovid, 25" (so named at the suggestion of A.S. Pushkin, according to the Romanian researcher Georgiy Bezvikonny), took part

[7] Yulia Manukya, *Architecture of Freemasonry: from the Temple of Solomon to the Odessa Exchange*. Odessa, 2012, p. 17.

in the struggle for Greek independence[8]. Despite the fact that to the Chisinau lodge, in connection with the entry into it of A.S. Pushkin, the attention of researchers was riveted, little is still known about her.

The Chisinau Masonic Lodge did not operate for long - from May 1821 to January 1822. The members of the lodge were representatives of different nationalities, from different countries, from the most diverse walks of life. From Moldova (Prince Michael Suzzo, former ruler of Moldavia; boyar Rafael Garlyanda, doctor of medicine; writer Ivan Brankovich; boyar Manuel Bernardo)[9]. From Greece (Michalaki Katsika, Polykasia, Pendedek), Bulgaria (Archimandrite Ephraim), Switzerland (Mitterhofer, Louis-Vincent Tardan, naturalist), France (Baron Louis Charles de Chamboneau, Baron Louis Tresca, Parisian lawyer Peter Fleury, Elia de Foix), Austria (merchant Matvey Dragushevich), Russia (General Sergei Tuchkov, Major General Pavel Pushchin, member of the Odessa Masonic Lodge «Pont Euxinsky», Major Mikhail Maksimovich, Lieutenant Colonel Peter Curto, Colonel Ivan Barozzi, Major Vladimir Raevsky, doctor Fyodor Schuller and others)[10].

Because of the activities of the Chisinau Masonic lodge, on August 1, 1822, Emperor Alexander the First issued a decree "On the destruction of Masonic lodges and all secret societies" in Russia[11].

Part of the exhibition of the House-Museum of A.S. Pushkin is dedicated to the activities of the Chisinau Masonic Lodge. Among the exhibits, a special place occupies a mysterious Masonic attribute – an octagonal column with images of zodiac signs, constellations, numbers (reminiscent of the octahedrons of Bernardazzi's architectural structures) – perhaps representing a kind of Masonic astrological calendar.

Astrology is the most important and wisest science of antiquity, built on the mystical knowledge of the internal connection between celestial bodies and humanity. This is one of the most significant sciences of Freemasonry. In the Masonic Mysteries, astronomy is referred to as one of the seven keys leading to spiritual wisdom.

Unfortunately, nowadays it has degenerated to the level of drawing up personal horoscopes of a person and predicting favorable days for solving everyday affairs and problems. True astrology is as much higher than modern astrology as spiritual rulers (the planet and zodiac signs) are higher than a street lamp.

Freemasons believed that there was a type of life on Sirius that included the main components of human life on Earth – this included Freemasonry. Therefore, life on Sirius, the "path of Sirius" is the destiny for most people: whoever was a Freemason on Earth will remain one there. Therefore, astronomical symbols abundantly decorated Masonic lodges and were widely used in the decorative decoration of temples, in Masonic rituals and Masonic paraphernalia[12].

If you carefully look at the signs that Freemasonry gives, even in seemingly well-

[8] G. Bezviconi, Puşkin şi Basarabia, in: Din trecutul nostru. № 40-45. Chişinău. 1937, p. 19.

[9] G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut si Nistru*. Vol. 1. Bucuresti, 1940. Vol. II. Bucureşti. 1943, p. 44.

[10] G. Bezviconi, Puşkin şi Basarabia, p. 62.

[11] N.K. Kulman, On *the history of Freemasonry in Russia*. Chisinau Lodge, St. Petersburg, 1907, p. 118.

[12] V. Sparov, The complete history of Freemasonry in one book. St. Petersburg, 2010, p. 430.

Alexander Bernardazzi
Monument to the Bernardazzi brothers.

known architectural objects, you can see that undoubtedly, Masonic architects left a bright mark on the "material embodiment" of the ideas of free masons.

Grateful Chisinau residents carefully preserve the memory of their famous compatriot – Alexander Bernardazzi, who embodied his soul in the music of stone.

«You, architect, saw beauty in the white stone on the slopes,
He brought the palaces of Europe to us, reducing only the height».

Applications

Appendix 1. In March 1745, Vincenzo entered into a contract "for four years of work in St. Petersburg with payment of 250 rubles annually." At first he worked on the reconstruction of the Tsarskoye Selo Palace with the famous architect Rastrelli, then on the construction of the Anichkov Palace complex. In April 1749, Vincenzo was transferred as a senior stone master to the construction of buildings of the Resurrection (Smolny) Monastery according to Rastrelli's design, where he worked for nine years. In 1756, he was a member of the special Commission for the restoration of the Peter and Paul Cathedral after the fire. In 1758 he returned to his native Pambio, where he died on April 5, 1761. His son, Carlo Francesco, also worked in St. Petersburg at the beginning of the 19th century, along with his sons Antonio Vincenzo and Giuseppe Raimondo (Giuseppe Jr., named after his uncle; 1816–1891). Under the leadership of the famous architect Giacomo Quarenghi, Antonio Vincenzo participated in the construction of the building of the Catherine Institute in 1804–1807. Giuseppe-Raimondo received a diploma in architecture at the age of eighteen, and at the age of nineteen he received an invitation from the Russian emperor, working in St. Petersburg (in the Winter Palace), Kronstadt, and Moscow. In March 1840, Giuseppe turned to the Russian Academy of Arts with a request for permission to complete an architectural panorama of the city in order to receive the title of artist. Nicholas the First ordered a lithograph to be made from the original he liked. At the age of 43, the architect leaves Russia and returns to his homeland, where he works hard and fruitfully. Giuseppe Jr. passed away in 1891[13].

Appendix 2. Adelaide-Katarina Iosifovna Bernardazzi had children. Her first husband was Evgeny Feliksovich Lagorio (1833?–1862), the younger brother of the famous painter Lev

[13] Isaac Bubis, The Architects of Bernardazzi (in the series "Memoria Chișinăului"). Chisinau, Louisville (USA), 1997, p. 25.

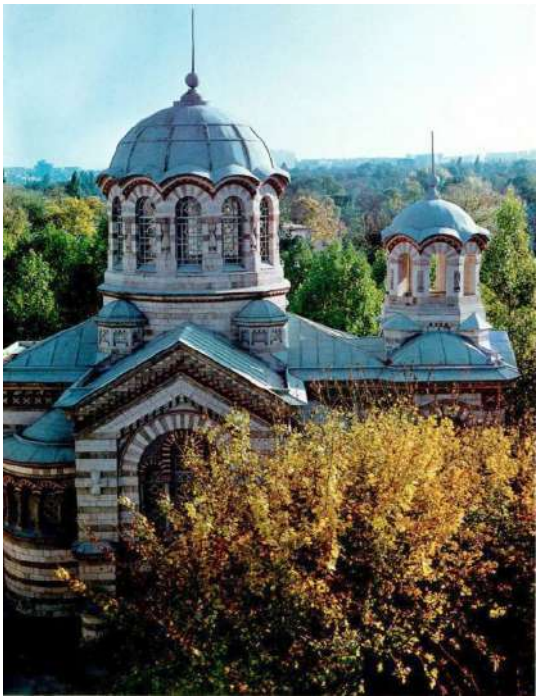

Church of St. Panteleimon. Kishinev.

Masonic astrological calendar

New Exchange building. Odessa.

Feliksovich Lagorio, the best student of Aivazovsky.now About their son, Alexander Evgenievich Lagorio, the Brockhaus and Efron dictionary reports: "A famous Russian petrographer, professor in the department of mineralogy at the Imperial University of Warsaw. He began his scientific career at Dorpat (now Yuryev) University. A grandiose steep wall hanging over the Gyaur-Bakh gorge on Karadag, as well as an artificial garnet lagoriolite, are named after him. Their daughter, Alexandra Evgenievich Lagorio, married Riga resident Ernst Karl Rudolf Faltin, and in 1864 the couple's union was blessed with the birth of a son, Hermann Immanuel Faltin. She had three children: Adelaide (1886, Warsaw – 1976, Paris), Alexander (10/26/1890, Warsaw – 06/1/1965, Stockholm), Maria (1893, Warsaw – 1979, Paris). Both daughters were artists of varying degrees of fame[14].

Temple of Solomon.

[14] *Ibidem*, p. 87.

SPECIFICUL MUZICII DIN RSSM CA FORMĂ NOUĂ DE PROTEST CONTRA REGIMULUI COMUNIST PROMOVAT DE URSS LA CHIȘINĂU

The specificity of music from the MSSR as a new form of protest against the communist regime promoted by the USSR in Chisinau

CZU: 78.036:323.22(47)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762420

Alexandru RUSNAC
Doctorand, Școala Doctoral Științe Umaniste și ale Educației,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-3612-0158
E-mail: rusnacalex1@gmail.com.

Summary. This scientific article indicates and evaluates the role of music in the MSSR which was promoted as a new form of anti-communist protest against the policy of the CPSU which was established with the aim of creating a new concept, namely that of „Moldovenism" in the space between the Prut and Dniester. The social-political context that appeared in the RSSM immediately after the Second World War presents in itself a wide range of actions of change and annihilation of everything inherited from the former Romanian authorities. As a result of the activities of sovietization and development of Moldovanism, all sides of the cultural field suffered, let's not deny that considerable investments were also made, but with the aim of demonstrating belonging to the Soviet space rather than the Romanian one. As in the field of science, literature, arts, music also had its fearless promoters who showed their courage in the form of a protest by creating music not only at the command of the communist party but in the desire to promote democracy and human freedom. Romanian musical folklore is the one that formed the basis of the formation of new musical products and demonstrated that here the nation can think Romanian and freely. The bravest protestors in the field of music in the MSSR against communism were „Mihai Dolgan" and „Ștefan Petrache", creators of the first jazz-rock band in the SSR and the USSR.

Key words: MSSR, moldovenism, muzica jazz-rock, protest anti-comunist, democrație

Contextul social-politic apărut în RSSM imediat după al doilea război mondial are la bază promovarea conceptului „moldovenismului"[1] ce devine pentru puterea comunistă principala acțiune politică care era un instrument perfect de creare a unei națiuni noi prin anihilarea a tot ce este românesc în acest spațiu, limitarea legăturilor de orice gen cu România,[2] impunerea forțată a limbii ruse la toate nivelele, atitudine ostilă față de intelectualii de origine românească, promovarea cadrelor de predare de etnie rusă care au sosit din afara republicii.[3] Contextul social-politic creat de un regi politic influențează direct sferele de dezvoltare a societății cum ar fi dezvoltarea economică, educația, cultura și relațiile internaționale. În cercetarea de față o să vorbim despre promovarea patrimoniului cultural muzical din RSSM în pofida cenzurii comuniste. Promovarea patrimoniului cultural

[1] Moldovenism: concept ideologico-politic creat de sovietici în laboratoarele partidului comunist de la Moscova.

[2] Apostol Stan, Procesul de rusificare a Basarabiei, in: Destin Românesc 2001, nr. 3, p. 150.

[3] Valentin Burlacu, ‚Politica Culturală din RSS Moldovenească: Între Discursul Identitar Românesc și Promovarea „moldovenismului", in: Akademos, nr. 1, 2013, p. 49.

național din RSSM era unul din principalele subiecte a ,,Strategiei politicii culturale" ale PCUS. Intelectualiatatea artistică a fost impusă prin mecanismele de partid de a promova idealurile și cultura socialismului. Aceste valori artificiale erau contrar celor românești prezente pe întreg spațiul dintre Prut și Nistru.

Problema studierii și valorificării patrimoniului muzical o putem întâlni în rapoartele I-lui Congres a Uniunii Compozitorilor Sovietici din RSSM. Rapoarte ce reprezintă de fapt dogmele comuniste de promovare a societății sovietice, ci nu cu adevărat toată creația anterioară și deplină a compozitorilor, tot aportul tuturor interpreților cunoscuți de muzică, genurilor și formelor de muzică națională, tradiția istorică. Unul din scopurile finale a ,,Strategiei politicii culturale" ale PCUS a fost distrugerea oricărei diferențe culturale ale popoarelor din URSS, în cazul RSSM mai cu seamă ștergerea deplină a diferențelor cu Republica Comunistă Românească, valori ce se prezentau ca influiențe burgheze.

Dezgheţul cultural hrușciovist[4] a creat noi oportunități de dezvoltare și promovare a muzicii în RSSM. Omul sovietic simte o toleranță de a crea muzică nu doar cu scopul de idealizare a socialismului comunist prin cântec, dar de a promova valorile libertății și a democrației. Către anii 60 apariția de concerte și turnee peste hotare pentru artiștii sovietici a favorizat cunoașterea unei lumi occidentale cu totul altfel unde poți crea liber muzică fără cenzură. În anul 1964 se creează studioul de viniluri ,,Melodia"[5] fapt ce datorează procurarea muzicii străine legal și nu aduse în URSS prin contrabandă. Însă și după dezgheţul cultural hrușciovist organele centrale nu au uitat de filtrele ideologiei comuniste. Un factor important în apariția muzicii autohtone în RSSM a fost radioul, dispozitivul de promovare a produselor muzicale în toată republica. Fiind la hotarul URSS cu România mulți dintre studenți din RSSM care erau preponderent ascultătorii muzicii din occident cunoșteau frecvențele posturilor de radio de la București, și în orele de vârf ascultau vestitele melodii a diferitor trupe cum ar fi ,,Mondial" sau ,,Pheonix". Pentru partidul communist în scurt timp asta devine o problemă.

Contextul social politic din RSSM creat de ideologia comunistă nu permitea o simplă exprimare a gândirii nicio manifestare verbală a drepturilor.[6] Doar cei curajoși sub forma unui protest anticomunist au reușit să obțină atenția straturilor societății care mai aveau românescul păstrat în ei. Cercetările științifice ne demonstrează că proteste anticomuniste în RSSM au fost prezente în mai multe domenii, cum ar fi învățământul superior, literatură, cinematografie. În muzica din RSSM, începând cu anii 60, cel mai mare protest anticomunism l-au avut promotorii curentelor de muzică *jazz* și *rock*. Detalii în acest sens putem observa în activitatea trupei de jazz-rock ,,Noroc" și a trupei de jazz ,,Plai" care ia avut ca conducători artistici pe **Mihai Dolgan** și respectiv pe Ștefan Petrache. Perioada cuprinsă între mijlocul și sfârșitul anilor 1960 a marcat o deschidere relativă a regimului sovietic, fiind caracterizată de o efervescență culturală notabilă în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În ceea ce privește practicile cotidiene și subcultura tineretului, influențele mișcării *hippy*[7] din Occident, care se manifestau prin îmbrăcăminte extravagantă și tendințe occidentale în modă și coafură, au câștigat popularitate tot mai mare. În sfera muzicală,

[4] Moldova Socialistă, 23, 24 noiembrie 1965; Comunistul Moldovei, nr. 11, 1965, pp. 7-23.

[5] Melodia – studiou de creație a vinilurilor apărut în URSS.

[6] Burlacu Valentin. Strategia politicii culturale în Moldova Sovietică, in: Probleme ale ştiinţelor socio-umanistice şi modernizării învăţământului. Conferinţă Ştiinţifică In ternaţională Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" la 70 ani. Chișinău: UPS „Ion Creangă", 2010, pp. 465-470.

[7] Colecția Noroc de la Agenția Națională a Arhivelor, Direcția OSP, http://ro.cultural- Opposition.eu/registry/?uri=http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n24773.

genurile tradiționale, care anterior puneau accent pe orchestrele de muzică clasică și pe motivele și temele folclorice, au fost treptat înlocuite și subminate de curentele alternative moderne. Această tranziție reflectă schimbările profunde din peisajul cultural și social al perioadei, marcând o reorientare spre influențele culturale occidentale și o distanțare de normele artistice impuse de regimul sovietic.

Activitatea trupei Noroc până la urmă a fost una dramatică însă ansamblul prin stilul și mesajul muzical lipsit de o gamă de critici directe asupra regimului ca fenomen cultural nu poate fi subestimată. „Noroc-ul" a reprezentat un debut a unui experiment muzical fără precedente în contextul socio-politic moldovenesc dar și în întreg spațiul sovietic, sincronizând tendințele curentelor occidentale de muzică cu cele locale. Păstrarea unei legături strânse cu folclorul românesc și patrimoniul muzical local demonstra direct încălcarea directivelor din cadrul Congreselor al Uniunii Compozitorilor Sovietici Moldoveni.[8]

Folclorul însuși poartă în sine esența improvizației, caracterizându-se printr-un proces continuu de creativitate. Această flexibilitate, mai mult sau mai puțin pronunțată în funcție de specia și categoria folclorică, permite adaptarea, dezvoltarea și varierea fenomenului muzical la diferite nivele de existență. Modelul inițial al cântecului popular devine o sursă primară de inspirație în abordarea pieselor *jazz* și *rock*. Atât textul poetic, cât și melodia, care poate fi armonizată modal sau tonal în funcție de stratul folcloric din care provine, oferă un spațiu vast, aproape nelimitat, pentru creativitate, improvizație și, uneori, transformări majore ale sursei originale.

Folclorul muzical din spațiul românesc[9] exercită o influență semnificativă asupra tuturor straturilor, formelor și genurilor muzicii non-academice din acest areal. Este de remarcat faptul că, în cultura muzicală autohtonă, integrarea elementelor de folclor muzical românesc în creațiile aparținând diferitelor genuri s-a transformat într-un curent stabil și consistent. În perioada sovietică, influențele folclorului românesc au fost evidențiate și în muzica rock, cu precădere prin activitatea formațiilor „Noroc", sub conducerea artistică a lui **Mihai Dolgan**, și „Plai," sub conducerea artistică a lui Ștefan Petrache.

Protest față de regimul comunist în activitatea acestor ansambluri de muzică îl observăm și în folosirea limbii române pentru scrierea textelor pieselor. Toate piesele de succes ale ansamblului Noroc apoi Plai au fost compuse pe versuri românești, acesta fiind un ajutor la procesul de rezistență anti sovietică pe lângă încercările Uniunii Scriitorilor Sovietici Moldoveni[10] în frunte cu Andrei Lupan de a scoate în evidență încă la Congresul Scriitorilor din Moldova de la 24-26 august 1954 în care s-a pus în discuție examinările atitudinii față de moștenirea literară și față de clasicii literaturii naționale, pe lângă faptul că ideologia comunistă promova și obliga folosirea limbii ruse în prim plan în toate tipurile de activitate a societății.

Nu doar limba română dar și sensul ascuns din piesele rock demonstrează o viziune nouă a societății. Muzica rock transcende statutul de simplu gen muzical, devenind de-a lungul timpului un mod complex prin care anumite segmente ale populației își articulează

[8] Raportul la I-ul Congres al Uniunii Compozitorilor Sovietici din Moldova. ANA. DOSP. F. 2941. Inv. 1. D. 234. Fil. 1-2.

[9] https://repository.amtap.md/items/fd250537-7f00-4780-a450-b1935b11f420. Valorificarea Folclorului Muzical Momânesc în Jazzul din Republica Moldova la Confluența secolelor XX–XXI: Procedee și Tehnici de Interpretare Vocală. Chișinău 2022.

[10] Valentina Ursu, *Politica Culturală în RSS Moldovenească 1944–1956*. Chișinău: Ed. Pontos, 2013, p. 88.

percepția asupra realității. Semnificațiile pieselor de rock depășesc nivelul de divertisment, având adesea o funcție profundă de comunicare și reflecție socială.

Aceste piese servesc ca vehicule pentru exprimarea protestului împotriva problemelor sociale, politice și culturale care afectează cotidianul. Ele se opun nu doar nedreptăților evidente, ci și mentalităților închise, conservatoare, care mențin status quo-ul. Structura și conținutul liric al acestor melodii sunt concepute pentru a provoca audiența să devină conștientă de problemele globale critice și să contribuie la demolarea barierelor de ignoranță și apatie. Astfel, muzica rock nu doar reflectă realitatea socială, ci contribuie activ la modelarea și transformarea acesteia prin intermediul mesajelor sale puternice și uneori subversive. Muzica rock poate fi interpretată ca un vehicul cultural și social prin care se exprimă opoziția față de formele de guvernare percepute ca fiind nedrepte sau opresive. De-a lungul istoriei, numeroase formații de rock au adoptat o poziție critică față de regimurile politice, transformând muzica lor într-un simbol al rezistenței și protestului. Această funcție de contestare socială este în mare măsură rezultatul conținutului liric al pieselor, care adesea militează pentru drepturile fundamentale ale omului și pentru justiție socială. Astfel, muzica rock nu doar reflectă realitățile politice, ci și joacă un rol activ în mobilizarea și conștientizarea publicului, servind drept catalizator pentru schimbări socio-politice.

Gafele regimurilor politice mereu lasă amprente asupra societății pe care o conduce, un astfel de exemplu este permisiunea de a evolua în 1970 la Chișinău la Teatrul Verde a trupei vestite de rock din România „Mondial".[11] O trupă asemănătoare ca gen de muzică, stil vestimentar, și ținută scenică celei Noroc de la Chișinău care subversiv activa contra regimului comunist din România cântând piese scrise pe cuvintele lui Vasile Alecsandri și George Topîrceanu în contextul cînd Ivan Bodiu duce o luptă acerbă cu tot cei românesc în RSSM.

Perioada „dezghețului cultural" dintre România și RSS Moldovenească, care a durat aproximativ un deceniu cu acordul Moscovei, ajungea la final, iar politica culturală a autorităților sovietice urma să adopte un „nou" curs.[12] În acest context, în articolul semnat de I. Bodiul, primul secretar al CC al PCM, publicat pe 23-24 noiembrie 1965, accentul principal cade pe problema limbii și a grafiei. Autorul, într-o manieră discutabilă, susține că „în rândul poporului nu există și nu a existat niciodată o problemă a limbii și a scrisului. Aceasta este creată în mod deliberat de propaganda burgheză, care speculează sentimentele naționale ale popoarelor în scopuri ostile." Evoluția trupei românești avuse efect pozitiv asupra rezistenței naționale antisovietice, dar a avut un efect trist pentru existența trupei Noroc. La concert s-a scandat (Unire, trăiască Mondial, Bodiu Pleacă), un protest cultural apărut din senin, unde spectatorii au demonstrat că valorile românești nu au fost uitate.

[11] https://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/11/061128_mondial_chisinau.shtml. 36 de ani de la concertul formației Mondial la Chișinău.

[12] Valentin Burlacu, Impactul relațiilor sovieto-române asupra politicii culturale din RSS Moldovenească, in: Tratatul de pace de la Bucureşti din 1812. 200 ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus, coord., prefaţă: Sergiu Musteaţă, Chișinău: Editura Pontos, 2012, pp. 298-301.

VALENȚE ARTISTICE NOVATOARE ÎN GRAFICA SATIRICĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA. ANII 2001–2015

Innovative artistic valences in satirical graphics from the Republic of Moldova. Years 2001–2015

CZU: 741.5(478)"2001/2015"
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762027

Lucia ADASCALIȚA
Lector universitar, Universitatea Tehnică a Moldovei, Facultatea Design
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1010-3380
E-mail: lucia.adascalita@dip.utm.md

Summary. At the beginning of the 2000s, satirical graphics in Moldova experienced a proliferation of exhibition activities and caricature competitions. This contributed to the promotion of new talents, the development of new thematic approaches, and stylistic transformations that led to the emergence of broad semantic meanings. During this period, both established artists with experience in satirical graphics, such as Valeriu Curtu, Ion Mîțu, Sergiu Tomșa, and Margareta Chițcatîi, as well as the new generation of artists including Alex Dimitrov, Sergiu Puică, Ștefan Agachi, Victor Crudu, Grigore Puică, Alexandru Plăcintă, and Vitalie Cușnir, contributed to the development of satirical graphics in the country. Caricaturists of this era tended to create images with complex, sophisticated meanings, while others chose to represent daily reality in a scathing and sarcastic manner. Satirical works were widely promoted through national and international caricature contests and exhibitions, as well as newspapers and magazines such as *Literatura și Arta*, *Jurnal de Chișinău*, *Ziarul de Gardă*, *Săptămâna, Lanterna magică*, *Timpul* and others.

Key words: artists, satirical graphics, visual language, symbol, allegory, irony, sarcasm.

Începând cu anul 2001, în republică caricatura își completează arealul satiric al vremii cu valențe sintactice și semantice novatoare. Grafica satirică apare adesea pe paginile ziarelor și preponderent ca grafică însoțitoare pentru edițiile de carte ce conțin aforisme, epigrame sau ghicitori. Aceasta se naște din jocurile întreprinse de către creatori, cu penița, cu pixul, cu acuarela sau cu stiloul digital. O suită de lucrări grafice umoristico-satirice sunt elaborate de către artiști în vederea participării la multiple concursuri naționale și internaționale de caricatură sau pentru a fi publicate în puținele reviste de satiră și umor din republică, sau pe site-urile web ale ziarelor naționale și pe cele ale asociațiilor internaționale de caricaturiști.

Pentru perioada în cauză este de remarcat și tendința utilizării graficii de calculator în vederea realizării foilor grafice. Prin intermediul noilor tehnologii, plasticienii realizează adesea imagini apropiate de maniera picturii de șevalet. În paralel cu această tendință se dezvoltă și imaginile caricaturale realizate doar din linii, acestea promovând prin limbajul convențional valoroase valențe simbolice.

Bunăoară, caricaturistul Ștefan Agachi continuă, și pe parcursul primilor ani ai noului mileniu, să creeze și să publice caricaturi sociale și politice. Acestea văd lumina tiparului pe paginile săptămânalului *Literatura și Arta* în cadrul rubricii de satiră și umor „Beciul vechi", îngrijită de publicistul și poetul satiric Alexandru Donos și a cărei „naș de botez" a fost Ion Podoleanu. Cititorii ziarului în cauză au avut prilejul de a se delecta cu imagini

satirice ce valorifică în special subiecte despre activitatea poliției de patrulare și a judecătorilor. Esența mesajelor promovate de către pictor este generalizată și prezentată în formule plastice sugestive cu conotații metaforice și interpretare realistă a scenelor redate sincer. Firescul este forța de convingere a imaginilor satirice semnate de Ștefan Agachi, acesta ajutând cititorii să pătrundă în condiția umană și derapajele acesteia în anumite situații.

În perioada de referință, devine accentuat vizibilă și libertatea gândirii artistului caricaturist Sergiu Tomșa, datorită concepțiilor sale sarcastice, înzestrate cu note de umor asupra posturii sociale a conaționalilor și a derapajelor sociale. Din punct de vedere morfologico-sintactic al limbajului vizual, opera acestuia este axată pe relația armonioasă între punct, linie și culoare. Mesajele complexe și polivalente, uneori de factură filozofică ale imaginilor create de artist, sunt încifrate în compozițiile complexe în care simbolurilor plastice li se oferă prioritate. Decodificarea, din partea cititorului a mesajului imaginii, se bazează pe reconstituirea sensului simbolic al fiecărui element compozițional în parte, sesizarea sentimentelor și a stărilor evocate de personaje și reconstituirea evenimentului privit în contextul scenei reprezentate. În perioada examinată, artiștii Grigore Puică, Sergiu Tomșa și Ion Mîțu, prin caricatura socială și cea politică și a mesajului generat de imagine, completează stilistic și semantic arealul satiric al vremii cu noi viziuni asupra universului ideatic. Iar ambiția și dorința pictorilor de a deștepta viziunea analitică și spiritul civic al cititorilor demonstrează că grafica satirică este capabilă prin posibilitățile de depășire a limitelor unor simple constatări, să lumineze și să îmbogățească spiritul uman. De același suflu ideatic și semantic este pătrunsă și creația plasticianului Nicolae Moisei. Foile grafice ale pictorului văd lumina tiparului pe paginile ziarelor *Literatura și Arta*, *Făclia* și *Moldova Suverană*, acestea întruchipează, într-o manieră ironică, propriile viziuni asupra prezentului și viitorului.

Un alt plastician, Mihai Mireanu, publică în anul 2002 pe paginile săptămânalului *Literatura și Arta* foile grafice *Bădie Ioane…*, *La conducere veți sta numai…* (Fig. 1), *Va fi cârnațul 2 lei…*, *Ce facem tovarăși…*, *Cum să ne dăm jos…*, *R. Moldova*, în care își prezintă cugetările prin îmbinarea multiplelor aparențe de natură fantasmagorică concertate plastic în baza unui algoritm de sinteză a valențelor alegorice și simbolice cu evenimete din viața cotidiană. Unele imagini sunt prezentate vizual într-o manieră apropiată de cea specifică compozițiilor fractale, iar altele, – prin intermediul unor compoziții și realizări plastice preponderent decorative. Această manieră de realizare a imaginii satirice a fost apreciată în cadrul ediției a doua a concursului „Pictorii contra corupției" din anul 2003, la care opera artistului este menționată cu locul trei. Mihai Mireanu, în urma realizării a 33 de caricaturi a căror laitmotiv a fost „virusul Corupției", după cum remarca editorul Vasile Malanețchi, „a străbătut Republica Moldova de la Naslavcea la Giurgiulești", iar „prin claritatea mesajului, profunzimea conceptuală și nivelul de realizare artistică, lucrările lui Mihai Mireanu sunt de natură să creeze stări de spirit adecvate unei atmosfere de intoleranță și mobilizare la rezistență vizavi de fenomenele vizate"[1].

La începutul primului deceniu al secolului al XXI-lea se atestă tendința de a păstra și dezvolta arta caricaturii în spațiul dintre Prut și Nistru nu doar prin publicarea în cadrul unui număr restrâns de ziare a unor rubrici dedicate satirei, dar și prin faptul că se încearcă tipărirea unor reviste și ziare specializate de satiră și umor. Un grup restrâns de plasticieni, epigramiști, scriitori, printre care și Efim Tarlapan, au înțeles că după „decesul" revistei de satiră și umor „Chipăruș", care a fost și școală, și poligon pentru genul satirico-umoristic basarabean, … lipsa unei reviste de satiră și umor duce la stagnarea genului ...[2].

[1] Vasile Malanețchi, Caricatura: un gen în ofensivă, in: Atelier. 2002. 8 p., il.

[2] Efim Tarlapan, Edițiile umoristice, in: Timpul din 28 noiembrie 2008, p. 3.

În această ordine de idei, în anul 2002 Vasile Rusu-Sadovanu fondează revista de satiră și umor *Pardon*[3]. O altă ediție dedicată satirei și umorului a fost ziarul *Cucu* (Fig. 2), ediție lansată pe 7 noiembrie 2002 de către Uniunea Umoriștilor din Republica Moldova în frunte cu Tudor Tătaru. Colegiul de redacție a ziarului întrunea mai mulți epigramiști, umoriști și caricaturiști printre care: Margareta Chițcatîi, Alex Dimitrov, Valeriu Curtu, Sergiu Puică, Valeriu Ioniței, Ion Mîțu, Isai Cârmu.

Ziarul *Cucu* nu are o perioadă de apariție definită: primul număr apare în octombrie 2002, al doilea, care este și ultimul număr, în decembrie 2002. Pe paginile acestui ziar au fost publicate lucrările de grafică satirică semnate de către Alex Dimitrov, Ion Mîțu, Nicolae Ioniță, Mihai Larâcev, Margareta Chițcatîi, Valeriu Ioniței, Sergiu Tomșa, Ivan Anciukov, Aurel-Ștefan Alexandrescu, Valeriu Curtu, Anatolii Merzlikin, Alexei Grabco. În lucrările acestor artiști au fost abordate pe larg teme precum: corupția, justiția, economia, aleșii poporului, viciile umane. Iar în cel de-al doilea număr temele umoristico-satirice mai sunt suplinite cu imagini ce reprezintă „într-un mod direct tradițiile sărbătoriilor de iarnă – Anul Nou”[4].

În această ordine de idei, amintim și suplimentul literar artistic de satiră și umor al revistei *Atelier* – „Satiricon”, al cărei redactor-șef a fost același Vasile Malanețchi, iar director artistic pictorul Alexandru Ermurache, secretar general de redacție Costache Costenco[5]. Pe paginile suplimentului de satiră și umor regăsim lucrări semnate de Alex Dimitrov, Victor Crudu, Sergiu Puică, Serghei Samsonov, Valeriu Ioniței, Alexei Grabco, Ion Mîțu, Ion Migali și Margareta Chițcatîi. Caricaturile acestora se regăsesc printre epigrame, texte umoristice și pamflete semnate de Gheorghe Bâlici, Ion Diviza, Ion Cuzuioc, Efim Tarlapan, Gheorghe Postolache ș.a. Subiectele abordate vizează actualitatea politico-socială (corupție, impozitare, birocrație, demagogie, diversele fațete ale justiției ș.a.). Unele foi grafice semnate de Alex Dimitrov, Sergiu Puică și Ion Mîțu impresionează prin forța sugestivă a simbolurilor zoomorfizate, în care lașitatea este întruchipată prin chipul iepurelui și al struțului (Fig. 3, Fig. 4), prostia omenească – prin cel a măgarului și ovinelor (Fig. 5), fenomenul corupției – prin imaginea caracatiței, perfidia – a lupului, iar munca asiduă – prin chipul furnicii (Fig. 6). Deci, la vremea respectivă, atestăm o lărgire a spectrului tematic în imaginile cărora sunt încadrate personaje zoomorfizate, utilizate de altfel și în deceniile anterioare, precum și apariția unor imagini noi, a căror conotații derivă din evenimentele evoluției vieții contemporane.

Specific primului deceniu al secolului al XXI-lea este și utilizarea mesajului textual al caricaturilor, acesta fiind plastic prezentat sub formă de dialog ca parte componentă a imaginii. Textului îi este acordată o suprafață special marcată numită bulă de dialog sau de vorbire. Aceasta este orientată spre gura sau silueta personajelor ce acompaniază semantic imaginea. Adesea, plasticienii utilizează bulele de vorbire imitând un nor cu coadă punctată sau pe cele rectangulare cu coadă de tip cioc[6]. În același timp, artiștii Grigore Puică, Valeriu Ioniței, Ștefan Aghachi și alții, rămân fideli constituirii structurale a caricaturilor, în care textul este o legendă sub formă de dialog, monolog, catren sau scurtă povestire ce însoțește imaginea.

[3] Victor Prohin, O nouă publicaţie. Revista de satiră şi umor din Republica Moldova PARDON, in: Literatura si Arta din 21.03.2002.

[4] CUCU-l cântă în plină iarnă, in: Literatura și arta nr.5 (2997) din 30.01.2003, p. 8.

[5] Vasile Malanețchi, *Șfară în țară și peste hotare*, in: Suplimentul literar-artistic de satiră și umor al revistei ATELIER „Satiricon” din 2005, nr. 1. 8 p., il.

[6] Arcoya Encarni: „Bulele de vorbire comice” [online]. https://www.creativosonline.org/ro/bule-de-vorbire-comice.html (consultat 30.06.2024)

Fig. 1. Mihai Mireanu. *La conducere veți sta numai...* in: Literatura și Arta nr. 9 (2949) din 28.02.2002

Fig. 2. HAZeta Uniunii Umoriștilor din Moldova „CUCU" nr.1, octombrie 2002

Marcantă pentru domeniul caricatural din Republica Moldova este data de 12 iunie 2003, atunci când a fost fondată *Asociația Caricaturiștilor din Republica Moldova* în frunte cu Margareta Chițcatîi. Scopul asociației fiind promovarea graficii umoristico-satirice din țară, colaborarea cu mass-media, organizarea de expoziții și concursuri precum și promovarea drepturilor de autor.

În context, la fel de important este și anul 2004, atunci când a fost creat *Clubul Caricaturiștilor din Republica Moldova „Sentus"* (lat. spinos). Clubul fiind o filială regională a Organizației Mondiale a Caricaturiștilor din Europa Centrală și de Sud „Cartoonists Rights Network"[7].

Membri activi ai clubui erau Alex Dimitrov, Victor Crudu, Sergiu Puică, Serghei Samsonov și Valeriu Ioniței. La rândul lor, aceștia au colaborat cu Organizații nonguvernamentale precum Institutul privind drepturile omului (Republica Moldova), UNIFEM (Fondul Națiunilor Unite pentru Femei) și „Transparency International Moldova", care a editat Calendarul pentru anul 2006 *Pictorii contra corupției și birocrației*, Calendarul pentru anul 2007 *Pictorii contra corupției* și edițiile în volume intitulate *Pictorii contra corupției* din 2002 până în 2010, în care pe lângă textul de bază regăsim și caricaturi semnate în mare parte de către plasticianul Ion Mîțu, dar și caricaturistul Alex Dimitrov. Multitudinea de imagini satirice, orientate spre lupta cu derapajele sociale, au servit drept material ilustrativ cu funcție educativă.

Menționăm aici sprijinul acordat și aportul considerabil în dezvoltarea graficii satirice din Republica Moldova, la începutul anilor 2000, a organizației Transparency International Moldova. Sub egida acesteia au fost organizate, în cadrul proiectului PNUD, în anii 2002 și 2003, concursul pentru cea mai bună caricatură cu tema „Pictorii contra corupției". La aceste două ediții ale concursului au participat de fiecare dată mai mult de 20 de artiști caricaturiști.

[7] Sentus cartoon club, Moldova, Kishinev, Moldova [online]. http://cartoonia.ru/clubs/sentus-kishinev-respublika-moldova/ (consultat 20.06.2024).

Fig. 3. Alex Dimitrov. *Fabule vechi şi noi*, in: SATIRICON – Suplimentul literar-artistic de satiră și umor al revistei ATELIER, nr. 2 din 2005

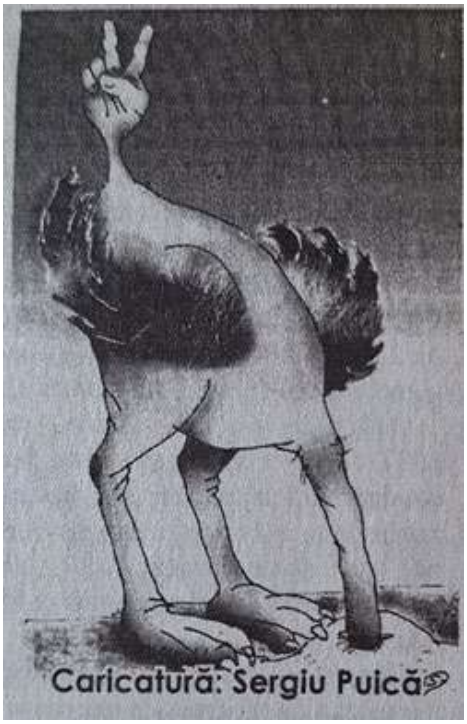

Fig. 4. Sergiu Puică. *Fără cuvinte*, in: Literatura și Arta nr. 13 (3369) din 01.04.2010

Înarmați cu „uneltele artistice ascuțite", plasticienii au apelat la satiră și sarcasm ca forme de exteriorizare a atitudinii lor față de realitatea înconjurătoare. Referitor la acest concurs, publicistul Vasile Malanețchi sublinia: *„Recolta este impunătoare, reflectând, pe de o parte, interesul manifestat de artiștii plastici pentru tema anunțată, iar, pe de alta, capacitatea organizatorului de a mobiliza resursele intelectualității de creație în vederea combaterii gravelor plăgi ce se fac simțite în viața societății noastre"*[1]. Menționăm, concursul „Pictorii contra corupției" a contribuit la fortificarea rândurilor de caricaturiști cu noi adepți ai acestui domeniu de creație, așa ca Emil Pelin, Valeriu Stepanov, Virgiliu Tecuci, Dumitru Popov. Conform juriului care a examinat lucrările artiștilor, caricaturile semnate de către aceștia, „ca fond de idei nu depășesc cadrul stilistic comun, iar problematica abordată nu se distinge prin noutate absolută"[8]. Deși se observă totuși apariția de interpretări ingenioase și nuanțe noi de abordare a corupției, șomajului și criminalității prin utilizarea imaginii împelițaților, a hienelor privite într-un context apocaliptic. Cât privește concursul în cauză, printr-un comunicat de presă difuzat la 15 decembrie 2003 au fost anunțați câștigătorii pentru cea mai bună caricatură despre corupție, printre aceștia regăsindu-se: Alex Dimitrov și Ion Mîțu – locul I, Valeriu Ioniței și Valeriu Stepanov – locul II, Mihai Mireanu și Serghei Samsonov – locul III. Tot Transparency International Moldova a organizat, în perioada 1-3 aprilie 2004, Expoziția personală *Pictorii contra corupției* a artistului Ion Mîțu, iar în perioada 2-10 aprilie 2007, la Centrul Expozițional Brâncuși din Chișinău a fost vernisată expoziția cu genericul „Pictorii contra corupției: divertisment electoral". Cea din urmă a cuprins peste 350 de caricaturi ale cunoscuților artiști plastici Ion Mîțu, Alex Dimitrov, Sergiu Puică, Alexandr Hmelniţki, Valeriu Ioniţoi și alții[8].

[8] Expoziția „Pictorii contra corupției: divertisment electoral [online]. http://www.arta.md/ro/article/o-noua-editie-a-expozitiei-pictorii-contra-coruptiei (consultat 02.06.2024)

Fig. 5. Ion Mîțu. *Măgarule*! in: SATIRICON - Suplimentul literar-artistic de satiră și umor al revistei ATELIER, nr. 2 din 2005

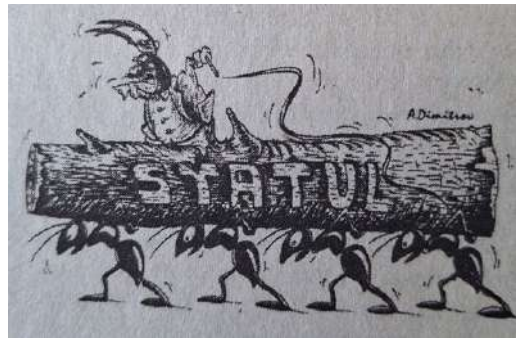

Fig. 6. Alex Dimitrov. *Statul*, in: Literatura și Arta nr. 4 (3412) din 27.01.2011

Vom constata, în anul 2004, alături de prolificul caricaturist Ion Mîțu, pe paginile ziarului *Jurnal de Chișinău* se promovează prin intermediul umorului negru plasticianul Vitalie Cușnir. În această categorie a caricaturii artistul este un fenomen unic, precum este și creația Margaretei Chițcatîi. Aceștia, sunt printre unicii artiști de la noi din țară care s-au aventurat să creeze umor negru, ce se remarcă prin concentrare de simboluri și arhetipuri cu multiple semnificații tăioase. În cadrul rubricii „Colțul negru cu Vitalie Cușnir" din *Jurnal de Chișinău,* foile grafice mizează pe antiteza tonală și modesta gamă cromatică de alb-negru, exersată abil, în vederea evidențierii particularităților antropologice a jucătorilor de pe arena politică. Astfel, în caracterul polifuncțional al foilor grafice semnate de Vitalie Cușnir se impune și funcția de demistificare.

În evoluția graficii satirice din Republica Moldova se înscrie și expoziția de caricaturi semnate de Alex Dimitrov, care a fost vernisată în incinta Bibliotecii Naționale, Secția Arte, în perioada iunie-iulie 2004. Creația plasticianului este axată adesea pe caricatura politică. Se remarcă faptul că de-a lungul evoluției istorice a graficii satirice mondiale, tema politică este una dintre cele mai favorizată de caricaturiști. O caricatură politică este o modalitate grafică de exprimare a creatorului acesteia, dezvăluind poziția sa civică. Prin satiră, ironie și sarcasm artistul caricaturist exprimă „vocea poporului", astfel denunțând și ridiculizând moravurile și trăsăturile de caracter ale personalităților politice. Iar caricaturile politice semnate de Alex Dimitrov se caracterizează cu particularități metaforice pronunțate, utilizarea frecventă a simbolurilor și a imaginilor unor personaje zoomorfizate a căror semnificație este recognoscibilă în orice colț al lumii.

Prin succesiunea cronologică a evenimentelor se reliefează deschiderea, la 16 decembrie 2005, în una din sălile Muzeului Național de Istorie a Moldovei a Festivalului-Concurs Internațional al Caricaturiștilor „Capricios", ediția I. Calitatea de organizator i-a revenit Asociației Caricaturiștilor din Republica Moldova în colaborare cu Ministerul Culturii și Turismului. De-a lungul celor cincisprezece zile cât a durat expoziția au fost prezentate publicului larg, din lipsă de spațiu expozițional, doar 285 de lucrări din cele 900 acceptate. Președintele Asociației Caricaturiștilor din Republica Moldova Margareta Chițcatîi menționa la acea vreme, că lucrările umoristico-satirice ale participanților au fost primite în original și acestea urmează să fie păstrate în fondul Asociației. Îmbucurător pentru organizatori a fost interesul manifestat de caricaturiști din 36 de țări pentru acest Festival-Concurs. Au fost prezentate foi grafice ale pictorilor din Iran, India, China, Coreea de Sud, Israel, SUA, Spania, Australia, Anglia, Ucraina, România, Polonia, Italia, Uzbekistan, Cipru, Brazilia, Argentina, Rusia, Germania, Belgia ș.a.

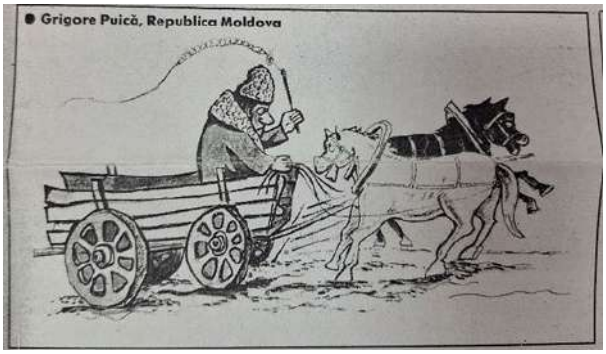

Fig. 7. Grigore Puică. *Fără cuvinte*. Festivalului-Concurs Internațional al Caricaturiștilor „Capricios", ediția I, in: Ziarul Săptămâna din 30.12.2005, p. 31.

Fig. 8. Alex Dimitrov. *Vorbiți, vă rog, mai încet: nu aud ce-mi spune prietenul*"! in: Ziarul Timpul din 01.09.2006

Este de menționat, că Festivalul a fost axat pe două direcții tematice: telefonia mobilă și teme libere[9]. Chiar dacă artista caricaturistă Margareta Chițcatîi relata că nu a fost deloc ușor să organizeze un asemenea eveniment de talie internațională și că s-a confruntat cu multe obstacole în procesul de desfășurare a acestui festival-concurs internațional de caricatură, organizatorii au apreciat deschiderea multiplelor perspective pentru artiștii plastici din breasla în cauză pentru viitor. La concurs au fost premiați Florian Doru Crihană – România (premiul I), Iuri Oceakovski – Israel (Premiul II), Iuri Kosobukin – Ucraina (premiul III). Diplomă de mențiune a fost acordată, alături de caricaturistul polonez Mateusz Mycealski, și plasticianului Grigore Puică (Republica Moldova) pentru foaia grafică în care, prin însuși caracterul său baladesc de orchestrare a imaginii, artistul prezintă drama vieții, declanșând stări asociative de rezonanță (Fig. 7).

Ca urmare a temei festivalului internațional de caricatură, artiștii Grigore Puică și Alex Dimitrov (Fig. 8) au selectat diverse motive în care sunt relatate, într-o formulă ironică, schimbările din viața omului în era tehnologiilor informaționale. Foile grafice *Răcnetul modei*, *Fiecare cu „mobilul" său* (Fig. 9), *Înfrățirea cu tehnica modernă*, *Toate-s vechi și noi sunt toate* au fost realizate de artistul Grigore Puică. Multe imagini reflectând sugestiv profunde valențe simbolice, culturale și educative, au văzut lumina tiparului în ediția de carte intitulată *Situații comice. Creionări de ieri, creionări de azi* de Alexandru Donos tipărită în anul 2008.

Spre deosebire de alți caricaturiști, în perioada de referință, Margareta Chițcatîi se promovează în domeniul graficii satirice printr-o diversitate tipologică impresionantă. Artista creează caricaturi sociale, politice, șarje cu animale, șarje de subiect, șarje simple, caricaturi cu umor negru. Iar diversitatea tematică și îndrăzneala selectării subiectelor surprinde chiar și pe organizatorii de expoziții internaționale de caricatură, afirma Margareta Chițcatîi într-un dialog cu Aneta Grosu pentru *Ziarul de Gardă*: „După mine, viața intimă a persoanelor este un subiect foarte interesant, iar prin caricatură, utilizând acest subiect, încerc să combat viciile societății, cum ar fi traficul de ființe, bolile cu transmitere sexuală, SIDA". Cea mai preferată este tema corupției din medicină, învățământ, sport; calitatea proastă a vieții și nivelul deplorabil al societății. Pentru un caricaturist este valabil principiul „cu cât este mai rău, cu atât este mai bine, în sens că, atunci când sunt mai multe probleme în jur, caricaturiștii au mai mult de lucru"[10].

[9] Margareta Chițcatîi-Pelin, Uite-așa e rîsul lumii!, in: Moldova, nr. 1-2 2006, pp. 70-71.

[10] Aneta Grosu, Cu cât e mai rău, cu atât e mai bine, in: Ziarul de Gardă din 15 septembrie 2005, pp. 5-6.

Fig. 9. Grigore Puică. F*iecare cu „mobilul" său*, in: Alexandru Donos. Situații comice. Creionări de ieri, creionări de azi. Chișinău, 2008, p. 29.

Fig. 10. Victor Crudu. *Fără cuvinte*. Festivalul Internațional de caricatură „Knokke-Heist 2013" din Belgia

Așadar, la începutul primului deceniu al secolului al XXI-lea, un rol important îl joacă găsirea de sine stătătoare din partea artiștilor plastici de oportunități de afirmare profesională în domeniul graficii satirice atât pe plan național, cât și internațional. Menționăm aici prezența în galeria online Cartoon World News a operelor caricaturiștilor Victor Crudu, Alex Dimitrov, Valeriu Curtu și Margareta Chițcatîi. Lucrările grafice ale acestora sunt asemeni unei veritabile enciclopedii ilustrate a metehnelor și ale obișnuințelor poporului nostru, particularități ce sunt prezentate lumii întregi prin simplețea limbajului plastic și profunzimea mesajului promovat. Plasticienii, prin intermediul fie a liniei, petei tonale sau a culorilor, fie a figurilor de stil precum metafora, alegoria, comparația sau anacronismul, intrigă, îndeamnă sau ispitesc iubitorii de caricatură din toată lumea să se pătrundă de subtilitățile subiectelor ce vizează domeniul sănătății și a medicinei, siguranța în trafic, viața funcționarilor publici, alegeri și alegători ș.a. Datorită implicării active pe arena internațională, caricaturiștii din Republica Moldova promovează activ integrarea operelor umoristico-satirice în ambianța culturală universală.

Ca urmare a muncii asidue și a implicării active în dezvoltarea graficii satirice naționale, membrii *Asociației Caricaturiștilor din Republica Moldova* și a *Clubului Caricaturiștilor din Republica Moldova „Sentus"* au contribuit la continuarea frumoasei tradiții de editare a revistei *Chipăruș*, cea care cu două decenii în urmă era una dintre cele mai citite ediții periodice din republică. În anul 2007, apare revista de satiră și umor *Chipăruș Plus* – redactor Margareta Chițcatîi, iar în anul 2008 este editată revista independentă de satiră și umor *Chipăruș serie nouă* – redactor Gheorghe Postolache. În anul 2011 apare revista *Chipăruș de la Moldova*. Acest număr îi are în componența colegiului redacțional pe Ion Cuzuioc, Sergiu Puică, Victor Crudu, Elena Zamura, Alexei Grabco, Alex Dimitrov, Victor Prohin, Ion Ciobanu, Valeriu Curtu, Aureliu Busuioc, Loghin Alexeev-Martin, Margareta Chițcatîi, Iulius Averescu, Grigore Drăgan, Virgiliu Tecuci. În această revistă sunt reflectate atitudinile tranșante ale pictorilor față de așa subiecte ca: alegerile, aleșii poporului, corupția ș.a. Pentru prezentarea acestor subiecte artiștii plastici utilizează adesea în calitate de principiu de structurare a elementelor

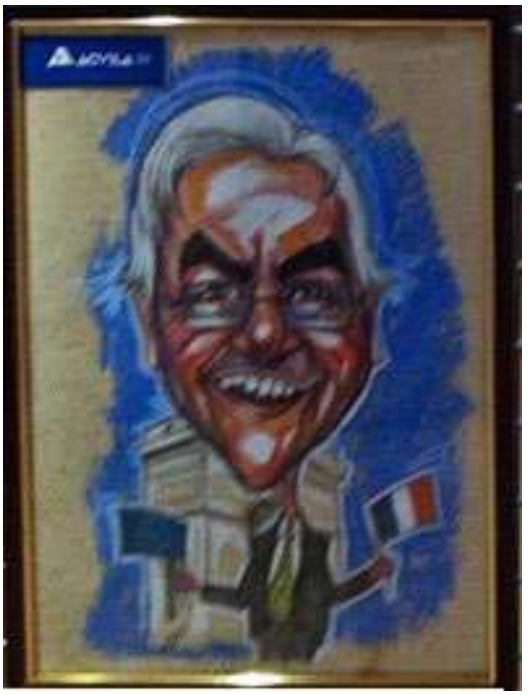

Fig. 11. Alexandru Plăcintă. *Șarjă expusă în Palatul Europei,* Strasbourg, 2013.

Fig. 12. Sergiu Puică. *Portret amical – Glebus Sainciuc*. Expoziția de grup cu genericul „5 din 10", Centrul Expozițional „C. Brâncuși", Chișinău 2015

compoziționale așa-numitele benzi desenate. În imaginile satirice din paginile acestei reviste, Alex Dimitrov se face remarcat datorită prezentării expresive a personajelor și a laconismului tratării formei, iar Sergiu Puică se promovează ca un adevărat psiholog prin redările reușite și exacte în imagine ale trăirilor personajelor sale. Alex Dimitrov mizează pe sarcasm, iar Sergiu Puică – pe umor și ironie.

În perioada 23 decembrie 2009 – 23 ianuarie 2010, salonul „EuroFotoArt" din incinta Casei Presei din Chișinău găzduiește o expoziție de fotografie și caricatură dedicată drepturilor omului. Expoziția a cuprins cele mai bune lucrări ale participanților la concursurile organizate de Amnesty International Moldova și Institutul pentru Drepturile Omului din Moldova. Astfel, la categoria caricatură s-au învrednicit cu premiul I caricaturistul Victor Crudu, premiul II – graficianul Sergiu Puică și premiul III – Andrei Railean[11].

În perioada 27 iulie – 15 august 2010, în incinta Galeriei de Artă „Nicolae Mantu" din Galați s-a desfășurat Salonul Național de Artă Satirică l-a care au participat și caricaturiștii din Republica Moldova Margareta Chițcatîi și Victor Crudu[12]. Deopotrivă de abili în procesul de creare a unor imagini satirice expresive pictorii caricaturiști dezvăluie, prin opera lor, gravele probleme de ordin social și politic din societate. Ideile încifrate în lucrări sunt realizate plastic original prin explorarea vastă a metaforei plastice și a unor motive de importanță, care sunt ușor de perceput și de către publicul internațional.

[11] Expoziție de fotografie și caricatură dedicată drepturilor omului [online]. https://www.civic.md/stiri/5422-expoziie-de-fotografie-i-caricatur-dedicat-drepturilor-omului.html (consultat 04.07.2024).

[12] Salonul Național de grafică satirică din Galați [online]. https://satiricalfineart.wordpress.com/ (consultat 07.06.2024).

Fig. 13. Iurii Cibotari. *Șarjă amicală – Ion Daghi.*

Fig. 14. Valeriu Podborschi. *Șarjă amicală*, in: Haz în clipe de necaz de Vasile Popa. Chișinău: Tehnica Info, 2014

Referindu-ne la întreaga operă a artistului Victor Crudu, menționăm că imaginile create de către pictor sunt învăluite într-un mister metaforic aparte susținut și de cromatica diversă, strălucitoare, grație exersării vaste a tehnicii acuarelei. De regulă, lucrările caricaturale ale artistului sunt axate pe aspecte concrete ale realității și vizează forme tipice de manifestare a corupției, prostiei umane, fărădelegii, alcoolismului, normelor de conviețuire socială. Acestea se înscriu preponderent în categoriile caricaturii social-politice, iar mai rar – în cele ale glumei. Concomitent, artistul se identifică și în calitatea sa de creator de caricaturi filozofice, acestea fiind prezentate în unele galerii virtuale de grafică satirică.

Adesea artistul mizează pe prezentarea mesajului prin situații în care rolurile se pot inversa. Este de remarcat, caricaturistul Victor Crudu promovează activ grafica satirică națională, inclusiv prin participarea la concursurile internaționale, ca exemplu elocvent fiind participarea la Festivalul Internațional de caricatură „Knokke-Heist 2013" din Belgia, unde pictorului Victor Crudu i se decernează premiul III (Fig. 10)[13].

În perioada de referință, imaginea satirică de tip glumă, în care ca regulă se valorifică tema sportului, se utilizează metoda grafică specifică caricaturilor anilor '80. În lucrări figurează aceeași imagine a piedestalului, iar partea comică a operei este evidențiată prin explorarea novatoare a mesajului celor trei locuri premiante. Subiectul este tratat prin mij-

[13] Victor Crudu – locul trei la Festivalul Internațional de Caricatură [online]. https://artinfinit.md/cgblog/1765/209/Victor-Crudu---locul-trei-la-Festivalul-Interna-ional-de-Caricatura/ (consultat 30.06.2024).

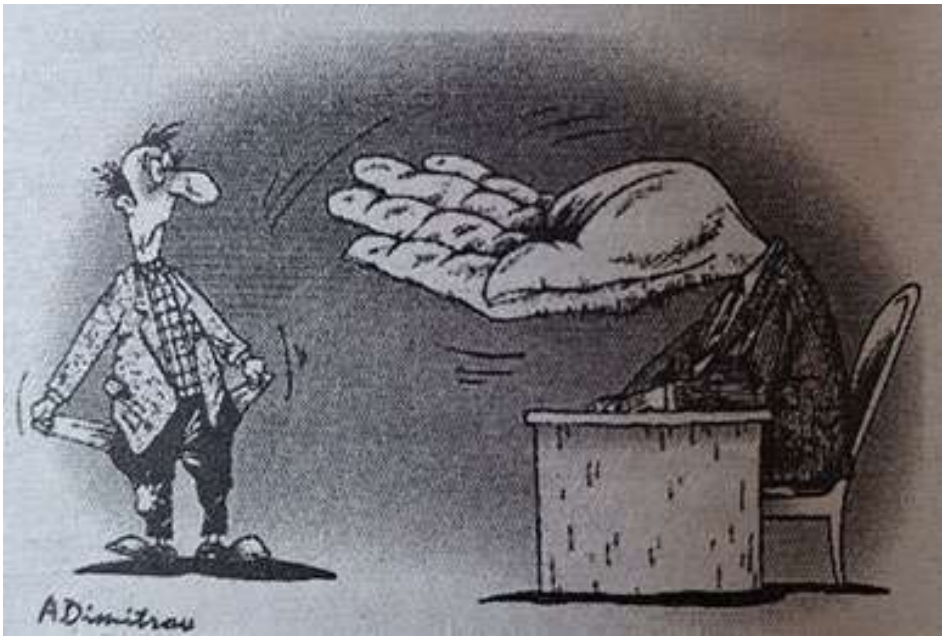

Fig. 15. Alex Dimitrov. *Fără cuvinte*, in: Jurnal de Chișinău, suplimentul „Obiectiv” nr. 3 din februarie 2008

loace de o simplitate pronunțată, în schimb forța sugestivă a imaginii este majoră. Alte lucrări, din același areal tematic, capătă o tentă mai sarcastică, ce trezește la analiză critică a situațiilor specifice anumitor tipuri de sport, cum ar fi șahul, fotbalul, tenisul de masă, aruncarea greutăților ș.a. Unele sunt lucrate migălos în tuș cu peniță, altele sunt realizate în tehnica acuarelă, – însă nu este dată uitării nici tradiția de utilizare a desenului în hașură.

În primul deceniu al secolului al XXI-lea, în arta graficii satirice se atestă afirmarea pronunțată a mai multor artiști plastici din tânăra generație. În același timp, nu se dă uitării nici opera artiștilor consacrați. La 31 martie 2011, Muzeul Național de Artă al Moldovei aduce un omagiu caricaturiștilor din generația de aur a graficii satirice din Republica Moldova prin inaugurarea *Expoziției de grafică cu genericul „Arta caricaturii cu zâmbet în colțul gurii”*. Astfel, publicul larg a avut posibilitatea să facă cunoștință cu 70 de lucrări, diverse stilistic, create în perioada anilor 1962–1994 și semnate de plasticienii Valeriu Curtu, Stanislav Bulgakov, Ziegfried Polingher, Nicolae Makarenko, Leonid Domnin, Alexei Grabco, Iurie Rumeanțev, Glebus Sainciuc.

Sunt de apreciat și eforturile depuse de autoritățile locale din Todirești, Ungheni, de a organiza, începând cu anul 2011, Festivalul de satiră și umor „Lume, lume, hai la glume”. Scopul festivalului fiind promovarea artei umorului în rândul oamenilor de rând, precum și conectarea multiplilor reprezentanți ai acestui domeniu specific – epigramiști, actori, scriitori, caricaturiști[14].

În anii 2012–2013, un alt artist Alexandru Plăcintă se evidențiază în grafica satirică din Republica Moldova prin exersarea categoriei numită șarjă. Protagonistul demonstrează de nenumărate ori capacitățile artistice de a evidenția prin grotesc și hiperbolizare esența interioară a celui portretizat. Inițial, se manifestă în calitatea sa de caricaturist în localitatea de

[14] Festivalul de satiră și umor „Lume, lume, hai la glume” [online]. https://expresul.md/2012/05/todiretenii-au-ndemnat-din-nou-lumea-la-glume/(consultat 10.05.2020).

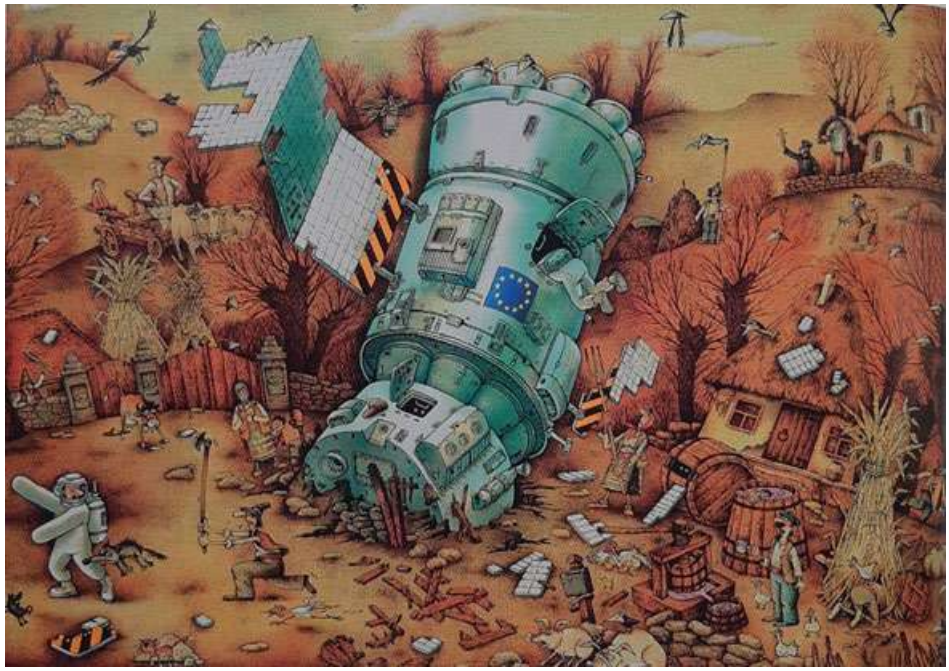

Fig. 16. Valeriu Curtu, in: Panoramic ART 2016. Valeriu Curtu. Expoziție de caricatură de Constantin Spînu. Chișinău: editura Bons Offices, 2018, pp. 66, 68.

baștină Ungheni și în sala expozițională a Bibliotecii Publice „Dimitrie Cantemir" din oraș prin expunerea portretelor oamenilor politici din raion. Ulterior, captează atenția atât în țară, cât și peste hotare, datorită notei umoristice și a accentelor de ironie fină din seriile de portrete făcute la adresa politicienilor de rang național și internațional. De fapt, aceste portrete sunt șarje prietenești, menite să trezească zâmbetul pe fața privitorului. Prin intermediul talentului său, artistul promovează grafica satirică națională și în spațiul european, la Palatul Europei din Strasbourg. Aici, în martie 2013, a fost vernisată expoziţia personală de șarje prietenești cu genericul: „Zâmbetul – adevărata valoare a vieţii", organizată cu prilejul desfășurării celei de-a 24-a sesiuni a Congresului Autorităţilor Locale şi Regionale al Consiliului Europei (Fig. 11). Realizate în pastel, lucrările se disting prin identificarea și evidențierea prin supradimensionare a celor mai distinctive trăsături faciale, fiind luată în considerație inclusiv și firea spirituală a celui portretizat. Această serie de șarje este originală și prin implicarea elementelor simbolice, elemente ce fac trimitere la țara de origine a demnitarului european, prin includerea în structura compozițională a imaginii a câte un motiv, ce reprezintă construcții arhitecturale reprezentative și a drapelului țării prezentate. Parcursul artistic al lui Alexandru Plămădeală este caracterizat de o activitate prodigioasă în domeniul portretului de tip șarjă narativă, în care sunt reprezentate cunoscute personalități de pe arena politică din Republica Moldova. Unele sunt lucrate în grafică de calculator, altele în tehnicile pastel, creioane colorate sau pix. Dacă la începutul carierei sale pictorul realiza portrete șarjate reprezentând personaje doar până la umeri, fiind axat pe redarea umoristică a expresiei faciale, mai apoi artistul exersează reușit și reprezentări figurative până la brâu sau figură umană în întregime, oglindind-o pe aceasta în acțiune. Șarjele elaborate de către artist, fiind de tip narativ, integrează armonios figurativul în spațiul scenic al compoziției, în consecința căruia fapt artistul reprezintă moravurile și acțiunile personajelor. Mai multe șarje ale artistului Alexandru

Plăcintă văd lumina tiparului pe paginile ziarului „Expresul” din Ungheni, în cadrul rubricii „Spectacol al absurdului”, creată și îngrijită de acesta.

Tot prin șarjă și-au manifestat spiritul umoristic și cel de critică amicală artiștii Sergiu Puică, Mihai Șeremet, Valeriu Podborschi, Iurii Cebotari, Margareta Chițcatîi ș.a. Șarjele semnate de Sergiu Puică sunt realizate prin utilizarea graficii de calculator și fascinează prin forma de tratare coloristică și tonală. Acestea sunt portrete ce se încadrează în paralel atât în grafica satirică, cât și în grafica de șevalet, doar că artistul valorifică abil tehnica distorsionării în perspectiva reliefării aspectelor umoristice ale trăsăturilor fizice proprii personalităților șarjate. În galeria de portrete amicale semnate de Sergiu Puică întâlnim șarje la adresa plasticianului Glebus Sainciuc (Fig. 12), scriitorului Ion Druță, scriitorului și folcloristului Iulian Filip, caricaturistului Alex Dimitrov, scriitorului Ioan Mânăscurtă, artistului plastic Gheorghe Vrabie, publicistului Mihai Conțiu, poetului Petru Cărare, jurnalistului Valeriu Saharneanu, jurnalistului Vitalie Ciobanu. Această listă poate continua cu șarjele realizate la adresa politicienilor de pe arena națională și cea internațională. Majoritatea șarjelor menționate au fost expuse publicului larg în cadrul a mai multor manifestări culturale, inclusiv și în expoziția de grup cu genericul „5 din 10” care s-a desfășurat în incinta Centrului Expozițional „Constantin Brâncuși” în perioada septembrie-octombrie 2015.

Dacă majoritatea artiștilor plastici realizau șarje în care modelul era desenat până la umeri, atunci Sergiu Puică realizează șarje în care modelul apare constituit într-o formulă expresivă de reprezentare până la piept. În acest context, interesant intră în joc nu doar trăsăturile fizice, dar și particularitățile emotive ale expresiilor faciale, vestimentația, materialitatea și textura. În cazul acestui artist plastic, cu o spectaculoasă carieră de ilustrator de carte pentru copii, șarja este cea mai potrivită modalitate de a exersa diverse fațete ale umorului. Iar intensitatea și limpezimea coloristică, precum și detalierea aproape fotografică a formei, evidențiază particularități emotive generate de limbajul plastic original profesat de către protagonist.

Dacă Alexandru Plăcintă și Sergiu Puică și-au îndreptat agilul penel preponderent asupra personalităților politice, atunci plasticienii Iurii Cebotari și Valeriu Podborschi au ținut să evidențieze personalitatea colegilor de breaslă reliefându-le particularitățile antropomorfe inedite și universal spiritual. În acest context, plasticianul Iurii Cebotari păstrează caracteristicile portretistice și evidențiază prin culoare, factură, sau obiecte ce descriu hobby-ul sau profesia celui portretizat, cele mai importate trăsături de caracter. În calitate de mijloace plastice utilizează eficient și moderat grotescul, înzestrându-l abil cu note de umor (Fig. 13). La rândul lui, artistul Valeriu Podborschi utilizează pe larg expresiile generate de conturul auster contrastant al formei, mizând pe puterea sugestivă a culorilor (Fig. 14). Această manieră de realizare a șarjelor transmite cu succes în unele cazuri ingeniozitatea, caracterul frivol și/sau charismatic, iar în altele – puterea voinței și a ironiei.

Un alt plastician, Mihai Șeremet, fiind arhitect de formație, exersează partea metaforică a imaginii valorificând mesaje generate de contextualitatea promovată de imaginile obiectelor ce înconjoară chipul celui șarjat, cazul șarjelor publicate în anul 2012 pe paginile săptămânalului *Literatura și Arta*.

Era digitală și-a pus amprenta și pe modalitatea de răspândire și popularizare a caricaturii[15]. Astfel, o parte din ziare și-au lansat cu regularitate pe paginile sale web lucrări umoristico-satirice. În context, menționăm: *Gazeta de Sud*, *Jurnal de Chișinău*, *Ziarul de Gardă* (lucrări semnate de Alex Dimitrov), *Expresul* (Valeriu Curtu, Alexandru Plăcintă),

[15] Vladimir Kravcenko, Unele aspecte evolutive ale artei digitale din Republica Moldova, in: Arta, 2021, nr. 1(AV), pp. 124-129.

Flux (Alex Dimitrov ș.a.). Artiștii caricaturiști au însușit cu repeziciune instrumentele oferite de soft-urile specializate și generează caricaturi ce impresionează prin complexitatea compozițiilor, expresiile personajelor și coloritul delicat. Bunăoară, caricaturistul Alex Dimitrov, începând din anii 90 ai secolului al XX-lea, se promovează activ în mediul social-cultural datorită faptului că reacționează cu promptitudine și într-o manieră originală la tot ce se întâmplă în lumea înconjurătoare. După cum se pronunță Val Marius, „pictorul Alex Dimitrov este dotat cu un acut spirit de observație, mereu inspirat"[16]. Artistul creează și dezvoltă de-a lungul anilor caricatura socială, politică, simbolică, șarja prin valorificarea amplă a metaforei, alegoriei, comparației, anacronismului, zoomorfiei, – figuri de stil ce îi asigură protagonistului reliefarea unor mesaje inedite.

La începutul anilor 2000, tot prin intermediul graficii de calculator, Alex Dimitrov, alături de artistul plastic Sergiu Puică, realizează și publică mai multe caricaturi care prezintă satiric imaginea coruptului într-o manieră simbolică, prin apelarea la principiul exagerării, principiu exersat cu eficiență încă din cele mai îndepărtate timpuri. Mesajul personajelor corupte este promovat artistic în prim-plan prin imaginea unei mâini întinse, supradimensionate, care apare fie în loc de cap, fie în loc de picior, fie în loc de instrument de muncă (Fig. 15). Expresia simbolică și sugestivă a imaginilor în cauză mizează pe denunțarea acestui derapaj social și supunerea unei critici necruțătoare din partea cititorului.

Caricaturile lui Valeriu Curtu, realizate prin intermediul graficii de calculator, se caracterizează prin compoziții ce capătă mai multă eleganță și dezinvoltură, relevând profunzime, trăire artistică, posibilitate de comunicare, particularități cristalizate într-un limbaj propriu original (Fig. 16). Chintesența acestor lucrări ține de descifrarea etapă cu etapă, metaforă cu metaforă a unor mesaje susținute plastic de compoziții complexe. Prin acestea pictorul urmărește scopul de prezentare nu doar a viciilor, evenimentelor și fenomenelor sociale, politice și cotidiene, dar și de a-i forma o deprindere cititorului, de a percepe mesajul promovat de fiecare element în parte și de a reconstitui întregul univers ideatic spre care a tins artistul. Alături de grotesc, în creația pictorului, culoarea, în calitate de mijloc de expresie de importanță, este cea care promovează stări afective, contribuind major la constituirea arealului semantic al imaginii.

Deci, concluzionând, menționăm că artiștii care au profesat grafica satirică în perioada 2001–2015 au creat imagini predestinate expozițiilor de artă sau pentru a însoți opere literare de tip aforisme, epigrame sau ghicitori, experimentând vast cu penița, creioanele colorate, acuarela sau stiloul digital. Concomitent cu reprezentările tradiționale ale imaginii, caracteristice etapelor anterioare ale evoluției graficii satirice, opțiunile artiștilor au fost îndreptate spre realizarea unor opere ale căror viziuni novatoare implică umorul negru și valorifică în unele cazuri decorativismul. Se evidențiază și lărgirea spectrului simbolic al zoomorfismelor. Multitudinea de foi grafice satirice realizate în perioada examinată erau predestinate edițiilor periodice și a expozițiilor din țară, a concursurilor naționale și internaționale. Grație tehnologiilor informaționale plasticienii au promovat pe larg grafica satirică pe site-urile web ale ziarelor din Republica Moldova și a asociațiilor internaționale de caricatură.

[16] Val Marius, Alex Dimitrov… Caricatura țintește mai în adânc…, in: Atelier, 2004, p. 116.

TEMELE CREAȚIEI ARTISTULUI PLASTIC ELENA BONTEA DIN COLECȚIA MUZEULUI NAȚIONAL DE ARTĂ AL MOLDOVEI

The theme in the creation of artist Elena Bontea from the collection of the National Museum of Art of Moldova

CZU: 75.071.1:069.5(478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762371

Natalia PROCOP
Doctor în studiul artelor, lector universitar
Secretar științific al Secției de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a AȘM
șef interimar al Catedrei Pictură, Facultatea Arte Plastice și Design,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4900-1787
E-mail: procop.natalia@upsc.md

Summary. The article analyzes some works of Elena Bontea's from the collection of the National Museum of Art of Moldova. The artist established herself in the artistic field in the 1960s with paintings made in different stylistic manners: academic – "Portrait of a man", but also with a decorative touch – "Mother". The entire creation of the artist is characterized by the search for new procedures. All the plastic artists of the time were concerned with this originality and innovation in the visual arts: Mihai Grecu, Valentina Rusu-Ciobanu, Igor Vieru, Ada Zevin, Sergiu Cuciuc et al. At the end of the same decade he resorted to the decorative treatment of forms, the use of bright colors in a Fauvist manner. Always in the vanguard, Elena Bontea manages to establish herself in the national visual arts during seven decades in which she delights the eyes of admirers with new and original creations.

Key words: Elena Bontea, painting, stylistic manner, decorative stylization, composition, color range.

Elena Bontea a făcut studiile la Școala de Arte „I. Repin" din Chișinău (1952–1957). La fel ca și predecesoarea sa Ada Zevin și mai târziu Ludmila Țonceva își continuă studiile superioare la Facultatea Istorie și Teoria Artelor Plastice a Institutului de Arte Plastice „I. Repin" din Leningrad. Pe parcursul întregii creații optează pentru figurativ, utilizând în mare măsură valorile și tradițiile populare, tematică abordată de numeroși artiști plastici printre care și Igor Vieru[1]

În articol sunt analizate o parte din lucrările artistei din colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei. Elena Bontea este un artist plastic polivalent care practică în egală măsură portretul, pictura de gen, natura statică. În prima perioadă a creației sale – anii 1960 este în căutarea expresiei portretului uman. „Portretul de bărbat" este realizat în anii de studenție în manieră academică în care multitudinea de glasiuri accentuează trăsăturile distinctive ale persoanei. Elena Bontea a reușit să redea emoțiile modelului care emană blândețe. Fundalul generalizat vine să evidențieze portretul.

În lucrarea „Mama" (1961) artista renunță la picturalitate în favoarea decorativului, deși în tehnica de lucru se mai păstrează unele semitonuri. La tema similară pictorița revine în anul 1985 când realizează compoziția „Maternitate". Portretul stilizat al mamei este reali-

[1] Rodica Ursachi, Trei ploni ai artei naționale – Igor Vieru, Ilia Bogdesco, Mihail Petric – 100 ani de la naștere. În: Revista de studii culturale și literatură, nr. 1, 2024, p. 69, 68-78 p.

zat în manieră decorativă. Fiind pus accentul pe exprimarea stării sufletești modelul central emană blândețe.

Cunoscând minuțios toate curentele artistice Elena Bontea permanent se află în căutarea soluțiilor artistice noi. Astfel, în anii '70 este pasionată de curentul fovist. Deși preia de la ei modalitatea plată de tratare a suprafețelor pe care o regăsim în pictura „Sergent" (1968), gama cromatică rămâne fidelă artistei, apropiindu-se de culorile pământii – negru-brun-verde, bej-ohru. Formele expresive ale feței sunt dominate de privirea unor ochi măslinii. Portretul realizat în gamă rece contrastează cu pensulațiile în gamă caldă a fondalului.

Tratarea plată a formelor în manieră fovistă, dar și gama cromatică mai activă decât în lucrările precedente caracterizează pictura „Tinerețe" (1968). Portretele a două tinere sunt pictate într-un lan cu floarea soarelui, motiv des întâlnit în creația artistei, căruia „i se atribuie un simbolism solar: «Câte flori sunt pe pământ, /Toate merg la jurământ», spune cântecul popular, iar legendele așează floarea-soarelui la porţile Raiului, în postura de judecător al florilor-fete, care se prezintă, pe rând, pentru a da seamă de faptele lor pământene, cele cu virtuți morale fiind răsplătite; nu este exclusă o contaminare cu Sora-Soarelui din cântecele bătrâneşti şi cu simbolismul creştin al Sfintei Fecioare"[2]. Elena Bontea generalizează portretele, iar florile le stilizează decorativ.

O temă aparte în creația artistei sunt portretele scriitorilor din republică printre care ale lui Emilian Bucov, Nicolae Costenco, Arhip Cibotaru ș.a. „Portretul poetului Em. Bucov" (1968) exuberant la fel ca și „Portretul scriitorului Aureliu Busuioc" (1966) realizat de Valentina Rusu-Ciobanu. Lucrările emană spiritul creativ al literaților, în care ambii protagoniști țin în mâna stângă țigara. Elena Bontea a reușit cu iscusință să redea trăsăturile portretistice distincte ale poetului, recurgând la culori complicate de nuanțe închise și la experimentări cu factura.

Pictura „Amintiri" (1981) face parte din altă etapă de creație a artistei, în care sunt abordate chipurile de țărani. Compoziția realizată în gamă pastelată cu semitonuri reprezintă o țărancă meditând. Centrul compozițional îi revine hainelor naționale – cămașa cu altiță și broboada cu ornamente specifice.

În „Portret de tânără" (1985) desenul schematic pune în evidență trăsăturile portretistice. Gama cromatică de oranj-roșu apropie chipul de elanul tineresc. Lucrarea se caracterizează prin tratarea plată a tușelor.

„Portret de femeie" (1987) se distinge prin finețe cromatică și factura aproape monocromă a fundalului. Noblețea modelului este sugerată de coafura și cerceii eleganți ale modelului.

În „Portret" (1989) figura umană este tratată cu forme aplatizate, iar fondalul – cu pensulații expresive în care umbrele căzătoare amintesc de curentul cubist. Și în această compoziție artistul plastic scoate în evidență expresivitatea meditativă a tinerei.

În mare parte portretele Elenei Bontea se disting prin simplitatea compoziției în care sunt excluse detaliile în plus și schematizate trăsăturile portretistice. O altă trăsătură a genului picturii de șevalet în creația artistei E. Bontea este complexitatea și finețea gamei cromatice de tonalități deschise. Astfel, pictorița se impune în mediul artistic din Chișinău prin maniera sa de lucru unicat.

---

[2] Romulus Antonescu, Dicţionar de Simboluri şi Credinţe Tradiţionale Româneşti. [online] https://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Dictionar-de-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti-d-j.html (consultat 19.08.2024).

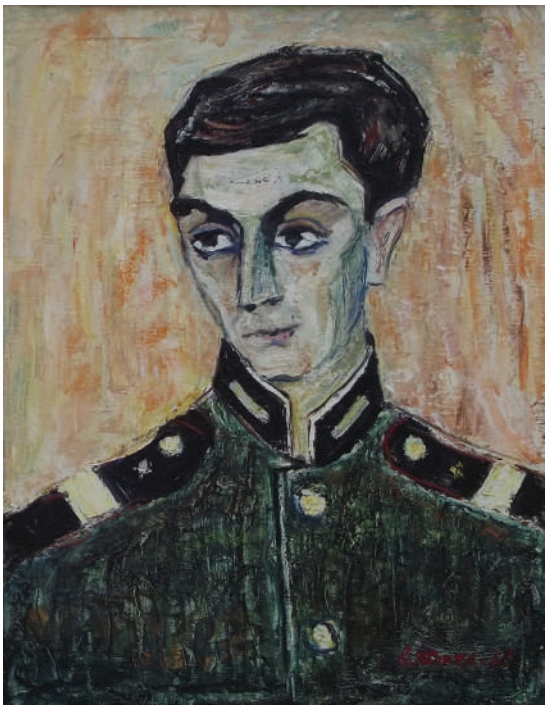

Sergent, 1968, ulei, pânză

Portretul poetului Em. Bucov, 1968, ulei, pânză, 70×95 cm

Dacă e să ne referim la genul peisajului în opera Elenei Bontea atunci predomină cel rural[3], în defavoarea celui urban, în care neapărat se regăsește prezența omului. Pictura „Sere" (1962) este o compoziție dinamică în care intercalează planurile – lanurile din prim plan cu gardul și dealurile din depărtare. Lucrarea este construită pe principiile perspectivei liniare în care predomină culoarea verde intensă.

În peisajele din anul 1967 Elena Bontea adoptă în lucrările sale elemente ale curentului fovist: tratarea decorativă a formelor, utilizarea culorilor aprinse. Cu toate acestea artista delimitează clar planurile prin linii grafice și petele de culori complementare.

Casa tradițională cu garduri din nuiele și o poartă de lemn o regăsim în „Peisaj cu poartă galbenă". Elementul principal al compoziției – poarta „simbolizează locul de trecere dintre două stări, dintre două lumi, dintre cunoscut și necunoscut, dintre bogăție și sărăcie. Poarta se deschide spre un mister."[4] Pentru detalizarea elementelor decorativ-arhitecturale este utilizată linia ca element de limbaj plastic predominant.

Peisajul urban al Elenei Bontea îl găsim stilizat în „Patrula de noapte" (1977) cu pensulații decorative[5]. Chișinăul apare în plină noapte ca un oraș modern cu numeroase blocuri multietajate. O altă lucrare dedicată capitalei este „Sărbătoare" (1982).

[3] Liliana Condraticova, Libertatea în creație și valoarea incomensurabilă a operei artistului plastic Elena Bontea, in: Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dzvoltarea societății durabile de mâine. Supliment al revistei „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique", vol. 6, 2024, pp. 246, 243-254.

[4] Jean Chevalier, Alain Greerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. 3, P-Z, București: Artemis, p. 113.

[5] Natalia Procop, Elena Musteață, *Ipostaze. Orașul Chișinău* în *creația artiștilor plastici*. Chișinău: ARC, 2023, p. 7.

Maternitate, 1985, ulei, pânză, tempera, 90×60 cm

Portret, 1989, ulei, pânză, 68×58 cm

Elena Bontea pictează și lucrări cu tentă istorico-socială „Decretul despre pământ" (1970), „Executarea prin împușcare din Drăgănești" (1975), „concepute ca un răspuns la provocările sociale ale unei lumi frământate de anxietăți și alienări"[6]. Mijloacele plastice utilizate accentuează mesajul supunerii și neputinței de a schimba lucrurile țăranilor.

Compoziția „Malanca (Teatrul popular)" (1973) este realizată ca o scenă de teatru cu personaje grotești[7]. Figurile teatrale sunt realizate în manieră fovistă, amplasate într-un singur plan.

„Combinația experimentală a constructivismului schematic și expresionismului romantic ajunge la o formulă progresivă"[8] în pictura „Balada Miorița" (1977). Artista recurge la gama cromatică a scoarțelor basarabene, lucrarea apropiindu-se stilistic de tapiserie. Tematica populară a fost abordată mai devreme și de alți plasticieni precum Iacob Averbuh în 1956, Aleksandr Hmelniţki în 1972, Ilia Bogdesco în 1957 și 1966, Iacob Averbuh în 1955[9]. Spre deosebire de ilustrațiile de carte ale graficienilor, Elena Bontea realizează un tablou monumental, în care se renunță la linie în favoarea formei.

În „Cântec" (1984) domină două siluete feminine amplasate pe verticală, suprapuse una peste alta în trei rânduri, amplasate în peisajul rural pitoresc. Costumele populare garnisite

[6] Eleonora Brigalda, Elena Bontea – o pictoriță a discreției și a rafinamentului, in: Arta, 2016, nr. 1, pp. 154-155.

[7] Ludmila Toma, Elena Bontea și magia luminii, in: Akademos,, nr. 4(15), decembrie 2009, pp. 124-125.

[8] Liliana Platon, Căutări experimentale în imaginea figurativă a picturii moldovenești din anii 1975–1980, in. Dialogica. Revista de studii culturale și literatură, nr. 1, 2022, pp. 55-63.

[9] Victoria Rocaciuc, Balada „Mioriţa" în diverse interpretări grafice, in: Этнологическое наследие: концепции, тенденции и подходы, Кишинев, 23-24 мая 2017 г., p. 34.

Peisaj cu drum roşu, 1967, ulei, carton, 50,3×73,2 cm

Peisaj cu poartă galbenă, 1967, ulei, carton, 59×69 cm

Tinereţe, 1968, ulei, pânză, 110×75 cm

Minge nouă, 1979, ulei, pânză, 120×91 cm

cu broderie tradițională și basmale pe cap, florile din mâinile femeilor amintesc de sărbătorile de altă dată din satele basarabene. Artista recurge la tratarea decorativă a spațiului plastic, utilizând tonuri cromatice complicate. Elena Bontea prin tematica abordată amintește de tapiseria „Hora satului" (1970) țesută de Maria Saka-Răcilă.

Una dintre temele în care sunt evocate tradițiile populare este „Dansul zestrei la Camenca" (1987). Realizată stilistic în maniera postimpresionistă, pictura se apropie de pensulațiile specifice creației lu Van Gogh. Totuși, în cazul nostru, spre deosebire de postimpresioniști, Elena Bontea utilizează o gamă fină de culori, pe larg răspândită în creația sa începând cu perioada anilor 1980.

„Minge nouă" (1979) face parte din picturile dedicate copilăriei. Realizată în manieră fovistă în culori aprinse cu tratare plată a formelor, lucrarea are un fondal expresiv din punct de vedere cromatic și grafic, liniile căruia întregesc compoziția. Lucrarea se distinge prin racursiul complicat al figurii băiatului. În aceiași manieră stilistică este realizată lucrarea „Călătorie în basm" (1981), în care Elena Bontea creează universul imaginar al copilăriei, unde eroul principal levitează. Pictorița reușește să transmită spiritul visător al unui copil.

Genul care a oferit libertatea artistei în căutarea căreia este în permanență este natura statică. „Natură moartă pe fondal de covor" evocă cultura tradițională românească, având ca fondal o scoarță basarabeană. Fiind realizată în manieră decorativă în culorile de roșu, verde, bej, compoziția în prim plan are două ulcioare cu floarea soarelui și vâzdoage. Autoarea utilizează linia de contur pentru a pune în evidență obiectele din prim-plan. Recuzita compusă pe orizontală se echilibrează cu ornamentele covorului – pomul vieții care se desfășoară pe verticală. Elena Bontea recurge la floarea soarelui ca centru de interes. Lucrarea se evidențiază prin expresivitatea și rafinamentul cromatic, precizia detaliilor, grafica desenului ș.a.

Natură statică cu fructe, 1980, ulei, placaj, 50×68,7 cm

„Natura moartă cu gutui" repetă transparența și jocul acuarelei executate în tehnica umed pe umed. În acest caz autoarea utilizează un fondal nuanțat de gri deschis, compoziție în care prioritatea îi revine fructelor și ghiveciului cu flori. Lucrarea creează senzația prospețimii unei dimineți însorite. Pentru detalierea formelor este utilizat conturul negru, care în planul doi devine estompat.

„Natură statică cu fructe" (1980) se evidențiază prin stilizarea și aplatizarea obiectelor din compoziție. Fructele sunt evidențiate prin zgâriere. Griurile nuanțate ordonate pe suprafețe mari alternează pe fondal cu petele plate cărămizii. Culoarea devine element constructiv al compoziției picturale[10]. Ulciorul și cărțile din partea dreaptă a compoziției stilizate aproape până la abstract plasează autoarea în rândul artiștilor plastici avangardiști din perioada anilor 1980.

La stilizare decorativă Elena Bontea recurge în lucrarea „Scoruș decorativ" (1980), apelând la zgârierea formelor. Natura statică se distinge prin picturalitatea tușelor plate a nuanțelor de verde ale scorușului. Fundalul cărămiziu facturat omogenizează și evidențiază compoziția. Artistul plastic recurge la compoziție fragmentară, în care este secționat vasul de ceramică, procedeu întâlnit și în picturile sale ulterioare: „Vas cu flori" (1985), „Natură moartă cu crini" (1986), „Bujori" (1988), „Buchet" (1990) ș.a. Este una dintre lucrările care pretinde la abstracționism.

În „Vas cu flori" (1985) se recurge la secționarea formelor stilizate a tonalităților fine de verde-roz, în cazul florilor, și alb-albastru, în cazul ulciorului. Compoziția ocupă întreaga suprafață a cadranului plastic auriu.

Într-o altă cheie stilistică, dar păstrând culorile și tonalitățile specifice creației sale, este realizat „Buchet de astre" (1985). Vasul cu flori, dar și fondalul, accentuează compoziția desfășurată pe verticală. Petele decorative schematizează elementele compoziționale.

[10] Iraida Ciobanu, Odă florilor – motivul predominant în creația Elenei Bontea, in: III-d International Symposium Creativity Technology Marketing, 2014, p. 55.

Buchet, 1990, ulei, pânză, 60×70 cm

Prin utilizarea „râului", element al scoarțelor basarabene, Elena Bontea readuce covorul tradițional în „Buchet" (1985), procedeu similar întâlnit anterior în lucrarea „Călătorie în basm". Buchetul cu flori albe-galbene iese în evidență prin aplicarea conturului, dar și prin intermediul fondalului violet.

Crinii – una dintre florile preferate ale artistei pictate în „Natură moartă cu crini" (1986), reprezintă un buchet stilizat decorativ. Fondalul realizat în manieră poantilistă din partea superioară a cadranului, intercalează cu vasul cu flori. Artista recurge la secționarea vasului, astfel punând în evidență plasticitatea florilor.

La începutul anilor 1990 Elena Bontea renunță la tușele păstoase pe care le utiliza în redarea centrului compozițional. Formele plate mari decorative de culori intense ale fondalului integrează buchetul de flori din vază reprezentat fragmentar. Petele plate uneori semitransparente dau senzația de nefinisare a lucrării. Autoarea operează perfect cu gama cromatică, tonurile și formele.

Pictura Elenei Bontea din fondul Muzeului Național de Artă al Moldovei demonstrează complexitatea vocației și talentul pe care îl valorifică pe parcursul a șapte decenii. Este în căutarea noilor modalități plastice de exprimare, experimentând în toate genurile picturii de șevalet: natură statică, peisaj, portret, pictură de gen.

* Imaginile sunt preluate de pe site-ul https://secbcm.gov.md

GRUPUL ARTISTIC „FANTOM" – UNDERGROUND-UL MODERNIST ÎN ARTA BASARABEANĂ. (1988–1993)

The artistic group „FANTOM" – modernist underground in Bessarabian art. (1988–1993)

CZU: 75.036(478)"1988/1993"
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762184

Lilia DRAGNEVA
E-mail: dragneva@gmail.com

Summary. This text proposes a presentation and an analysis of the artistic group „Phantom" (1988–1993) activity, as well of each of its members individually. There are described circumstances of its creation, and the proposed approaches, given to the socio-political context and the system of value in the 90s. It was the first group in Moldova, composed from artists, mostly painters, which was formed on the basis of a well-established concept and strategies, on the idea of switching from plastic methods of poetic realism to the psychic realism, trough non-objectual painting. It describes the conceptual basis of the group, its philosophical and theoretical marks. „Phantom" was the first group which had an art critic and theorist, who supplied them with critical materials, organized discussions and represented them in the media. Despite the fact that the group existed quite a short period of time, however, it marked by its presence the Moldovan art scene in the transition period, followed by the collapse of the USSR, theorizing and contextualizing principles and approaches of local artistic context. The impact of the „Phantom" group was produced trough artists, who worked in its composition, each in their own way, later influencing artistic and theoretical methods of the contemporary art scene on the local and international level.

Key words: psychic realism, subjective representation, abstract phantom, textures differences, configuration, primary forms, original constant-modulus, ontological painting.

La sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut, când organismul social-politic al fostei Uniuni Sovietice era în derivă, mulți artiști din Moldova au înțeles cât de nocive pot fi camuflarea adevărului și corsetele normative impuse, intuind că era nevoie de o schimbare. Nu toată lumea însă își dădea seama ce ar însemna acea schimbare în artă. Cei mai mulți dintre intelectuali s-au lăsat ispitiți de posibilitățile ce le-au lipsit în perioada totalitară: activități necenzurate în discursul linear-literar, pictură, poezie, uitând că pentru a supraviețui ca oameni de creație în acea confuzie era necesară o ruptură. Arta nouă trebuia să fie fundamental alta ca spirit: nu impresia contează, ci definiția. Astfel concepeau schimbarea membrii grupului „Fantom", apărut anume în această perioadă la Chișinău. Era sfârșitul anilor '80, când realismul socialist devine un anacronism, iar arta nonobiectuală obține o nouă existență, o „amnistie". Acest fapt este condiționat și de realismul poetic al Școlii Naționale de Pictură din Moldova, reprezentată prin excelență de Mihai Grecu, Valentina Rusu-Ciobanu, Ada Zevin, ș.a. cei care aduc cu ei (după absolvirea studiilor în România) în arta severă a realismului socialist spiritul epocii moderniste și abordări europene. O altă influență, firească pentru acest spațiu limitrof, venea din Rusia. Adică împreună cu directivele ideologice (mai bine zis, când acestea slăbesc) începe să fie cunoscută și avangarda rusă.

În această ordine de idei, ne-am propus o succintă cercetare la subiect, a factorilor ce au condiționat apariția grupului „Fantom", a strategiilor și ideilor ce au stat la baza acestuia, activitatea artiștilor în cadrul grupului, care au contribuit într-un mod sau altul (reieșind din specificul și interesele particulare ale fiecărui) la ideile care stăteau la baza abordărilor artistice enunțate.

În iarna anului 1988 a fost conceput grupul „Fantom". Ideologul acestui grup era Victor Kuzmenko (pictor, grafician), un fel de lider neformal, cel puțin sub aspect emotiv, și-a asumat mai multe responsabilități organizatorice, logistice și strategice. El a adunat artiști apropiați după spirit și metode de abordare pentru a crea un mediu de creație firesc, care presupunea colaborare și interactivitate. Membri ai „Fantom"-ului erau Iurii Klementiev (pictor), Victor Guțu (pictor), Vladimir Palamarciuc (pictor), Lidia Mudrac (pictor), Ivan Cavtea (pictor), Igor Scerbina (artist vizual), Ernesta Freudson (pictor) și Natalia Ponomareva (critic de artă). Totul a început în atelierul lui Iurie Klementiev de la „Porțile Orașului". Un public destul de pestriț de artiști și muzicieni neformali au început să se regăsească anume pe terasa acoperișului unuia din cele două blocuri de 25 de etaje, pentru sesiuni Jem, Action Painting, declamații de texte și citate, oricare alte acțiuni artistice ad-hoc și multe discuții… Astfel, ca finalitate a coagulării acestor activități aleatorii un grup de pictori a simțit necesitatea creării unui grup artistic. Artiștii se adunaseră în baza unei platforme comune ideatico-filosofice novatoare. Se lansează cu câteva expoziții de anvergură. Prima a fost cu vânzare, organizată în orașul Kaluga, Rusia. Apoi, la începutul anului 1990 – mai organizează o altă expoziție la Ismail, Ucraina. În așa fel, în jurul procesului artistic începe să se creeze și un sistem de relații economice. Odată cu includerea în grup a criticului de artă Natalia Ponomareva o evoluție aparte obține și direcția strategic-conceptuală. Ea întreprinde mai multe călătorii de creație, în special la Moscova, împărtășind ulterior informația despre practicile și teoriile contemporane noi membrilor grupului în timpul adunărilor neformale. Activitatea grupării a mai fost impulsionată de așa principii generale ca imposibilitatea de a expune în perioada sovietică, de complexitatea ideilor despre artă, fapt ce conducea la o perfectă înțelegere între membri, la tendința nobilă spre o artă de nivel universal, la sentimentul amar al provincialității propriei gândiri artistice, dar și problema supraviețuirii în condițiile pieței de producție artistică contemporană.

Tot în anul 1990 urmează mai multe expoziții ale grupului: Expoziția din „Palatul Prieteniei" (Chișinău); Expoziția de artă nonfigurativă, EREN (Chișinău); se stabilește o colaborare cu agenția artistică „Horoscop" (Moscova) și cu galeria „Lada" (Zagreb). „Fantom" a fost primul grup din Moldova care a încercat nu doar să facă ceva în mod colectiv, ci mai degrabă să întreprindă o tentativă de a conștientiza în ce direcție trebuie să se miște activitatea lor artistică. Artiștii nu se asemănau între ei și își accentuau cu insistență individualitatea. Fiecare se afla într-un proces de „căutare liberă", îi uneau însă tradițiile plastico-regionale. Tendința spre arta nonfigurativă, în care problema centrală a pânzei este cea a formei pure, a expresivității gestului, a facturii, a tehnologiei materialului, a capacității de convingere a culorii, era o senzație acută de libertate și o chemare interioară spre dezvoltare și mișcare înainte. La început totul se limita la nivel de discuții, manifestări în ateliere, însă, odată cu trecerea timpului se reliefa tot mai clar că discuțiile trebuie să fie mai clare, iar acțiunile și planurile de perspectivă – mai hotărâte. Au fost trasate prioritățile teoretice – trecerea de la arta realismului poetic la arta realismul psihic. Astfel, apare tendința comună spre idei formaliste, adică spre o artă ce se abstractizează de un oarecare conținut, venit din exterior și unde în calitate de obiect se reprezintă pe sine însuși. De la bun început artiștii pornesc

deliberat de la principiile teoretice, expuse de K. Malevich, V. Kandinski, E. Husserl și alți filosofi și teoreticieni ai gândirii artistice contemporane, după cum a scris V. Kandinski în eseul „Spiritualul în artă”: „Artistul conștient însă, care nu se poate mulțumi cu înregistrarea protocolară a obiectului material, caută neapărat să dea expresie obiectului destinat reprezentării, act numit odinioară idealizare, ulterior stilizare, iar mâine cine știe cum altfel”[1]. Membrii grupului au numit acest act – *fantome*, niște *fantome psihice/psihologice*. Iar dacă ar fi să ne referim la fenomenologia idealizării, am putea face și o aluzie la *idealismul transcendental* al lui Edmund Hasserl, descris în „Meditații carteziene”[2]. Aceste teorii filosofice în esență detestă interpretarea mimetică și încearcă să o neutralizeze. Aceasta se manifestă prin procesul de eliberare totală a picturii, în afară de propriile elemente pure ce o reprezintă: importanța culorii, estetica, expresivitatea deformării suprafeței texturate. Grupul nu-și propunea, în același timp, să facă acea abstracție ce se practica în Occident. Erau, mai degrabă, atrași de crearea unei „fantome abstracte”. Această tendință a și generat denumirea grupului, apărută în urma unor discuții despre faptul, că tot ce apare într-un tablou, nu este un obiect real, ci o reprezentare subiectivă a acestuia, un mit, o fantomă. Într-un astfel de tablou nu este urmărită cauza și efectul, ci se tinde de a descoperi un altceva senzitiv, dar nu un laborator al spiritului, ci mai degrabă un „rațio” elaborat într-un mod fie și mai cinic. Termenul a plăcut și a rămas în calitate de denumire a grupului. Astfel, „Fantom” a fost primul grup, care s-a constituit având la bază interese comune, o concepție și un discurs bine gândit, care își lua un angajament intelectual-teoretic determinat. Grupul a hotărât că nu este cazul de a poetiza realitatea prin prisma trăirilor personale, ci a obiectualiza trăirile psihice. Drept rezultat, pe pânză pot apărea niște obiecte care nu au nimic comun cu realitatea și nici o congruență sau tangență cu unele obiecte reale, dar, în același timp, rămânând și ele obiecte specifice. Cu alte cuvinte – niște „fantome”, care pot fi la rândul său un *simulacru* al unui obiect, adică o reinterpretare a obiectului care nu își are un prototip al său în natură. Potrivit lui Jean Bodrillard, „…*simulacrul* care izbutește să acapareze într-o proporție uriașă realul, începe să genereze modele de real fără origine și realitate. *Simulacrul* construiește hiperrealul”[3]. În acest context, marele filosof Emmanuel Kant a menționat mai devreme: „Pentru a cunoaşte un obiect se cere să pot dovedi posibilitatea lui (fie prin mărturia experienţei din realitatea lui, fie *a priori* prin raţiune). Dar eu pot gândi orice vreau numai dacă nu mă contrazic pe mine însumi, adică numai dacă conceptul meu e o idee posibilă, deşi eu nu pot garanta că în ansamblul tuturor posibilităţilor acestui concept îi corespunde sau nu şi un obiect”[4].

În baza acestor principii a activat grupul „Fantom” până în anul 1993, când se destramă. Din păcate, o bună parte a lucrărilor grupului au fost pierdute în timpul unei expoziții, organizate în Germania. Au rămas în marea măsură doar fotografii, diapozitive și mărturiile participanților la aceste evenimente. Daca e să facem bilanțul realizărilor grupului „Fantom”, atunci în afară de faptul că au apărut lucrări, care nu se includeau în conceptul picturii tradiționale din Moldova, ei și-au spus totuși cuvântul, iar cel mai important este că au extins conștiința spectatorilor și a artiștilor.

---

[1] W. Kandinsky, *Spiritualul în artă*, p. 59.

[2] Edmund Husserl. *Meditaţii carteziene*. Trad.: Aurelian Crăiuţu. Bucureşti: Humanitas, 1994, p. 119.

[3] Jean Baudrillard, *Simulacres et simulation*. Paris: Editions Galilée, 1981.

[4] Immanuel Kant, *Critica raţiunii pure*. Trad.: Nicolae Bagdasar şi Elena Moisuc. Bucureşti: Ed. Iri, 1998, p. 38.

Una din cele mai reprezentative expoziții a grupului a fost cea din anul 1992, organizată la Centrul Expozițional al UAP, la Chișinău. Aici au fost exprimate destul de clar principiile și metodele plastice și conceptuale practicate de „Fantom". În anul 1993 a fost organizată o altă expoziție de anvergură la Muzeul Național de Artă a Moldovei (MNAM). La această expoziție a fost simțită deja o sciziune, mai bine zis, o individualizare a membrilor grupului. Fiecare artist începe tot mai clar sa-și contureze și să conștientizeze propriul destin în artă, viziunile plastice și filosofice. Nu era atât o ruptură, cât o dezvoltare a fiecărui artist ca un individ creator aparte.

În **concluzie** considerăm necesar să răspundem la întrebarea: de ce a fost totuși necesar să fie creat un asemenea grup artistic? Dacă e să analizăm partea practică, un motiv ar fi că activitatea împreună era mai practică pentru a se orienta, a crea sau a simula un mediu artistic neformal. Mai mult decât atât, unui grup îi era mult mai ușor să organizeze chestiunile financiar-economice, decât unui artist solitar, reieșind și din specificul anilor '90, în condițiile colapsului URSS. Cu toate acestea mai era și o presimțire, o anticipare a unor schimbări pe scena artistică. Au început să apară galerii de artă, bazate pe principii noi, începea o mobilitate internațională, apăreau noi speranțe… Grupul era o infrastructură, fie și una neformală, dar care facilita anumite procese logistice, organizaționale, administrative, economice ș.a. Fiecare artist își păstra autonomia artistică, fapt ce a condiționat, în final, desființarea grupului. O situație obișnuită, când asocierea se petrecea nu după principiul unei unități, direcții comune sau stil, cu toate că la început a existat un concept teoretic bine elaborat și conceptualizat și se credea că s-ar putea ajunge la o stilistică omogenă, dar s-a dovedit a fi o viziune ipotetică.

În acest context, ne întrebăm ce a reprezentat, totuși, grupul artistic „Fantom"? Să fi fost o grupare spontană creată *ad hoc* pentru a facilita procesul adaptării la o nouă, nesigură realitate sau o întoarcere nostalgică la non-obiectualul lui K. Malevich? Sau, mai degrabă poate dorința de a crea ceva nou, de a depăși rigorile doctrinei totalitare, de a problematiza în măsura posibilităților situația scenei și a discursului artistic? Activitatea grupului se înscrie, în viziunea noastră, în procesul de trecere condiționată și conștientă a artei din zona excitantului estetizat al unor trăiri emoțional-senzitive în cea de ordin intelectual. Grupul „Fantom" era o comunitate ce încerca să facă o pictură expresionist-abstractă cu un caracter conceptual. Grupul, cum și era de așteptat, nu a produs *un coup d'etas* nici pe plan local și nici pe cel internațional, dar nici nu și-a propus aceasta. Publicul și scena artistică nu au fost influențate în mod imediat direct. Impactul s-a produs mai târziu și într-o formă mai latentă, prin intermediul artiștilor-membrii grupului, care s-au format ca individualități în parte și prin realizările și descoperirile de ordin plastic și teoretic care le-au permis să evolueze profesional pe plan artistic, pe cât practic, atât și intelectual, i-au influențat și pe alți artiști, la fel simulând o percepere a artei de către publicul larg într-un mod mai diferit. Cu toate că grupul nu a activat mult timp, obiectivele pe termen lung au reprezentat o realizare de la sine prin intermediul unei reacții de partajare în lanț.

Secțiunea
Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural – experiență și bune practici

Conservation and restoration of cultural heritage – experience and best practices

CERCETAREA ÎN SPRIJINUL DATĂRII PICTURII ICONOSTASULUI BISERICII „TĂIEREA CAPULUI SF. IOAN BOTEZATORUL", VASLUI

Research in support of the dating of the painting of the iconostasis of the Church of the Cutting of the Head of St. John the Baptist, Vaslui

CZU: 726.59(498)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762521

Nicoleta VORNICU
Doctor habilitat arte vizuale
director, Centrul Mitropolitan de Cercetări T.A.B.O.R, Iași
Expert Ministerul Culturii, România
ORCID: https://orcid.org/000-0002-4025-2582
E-mail: cmctaboriasiâyahoo.com

Cristina BIBIRE
Doctor in biochimie
Centrul Mitropolitan de Cercetări T.A.B.O.R, Iași
Expert Ministerul Culturii, Romania
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4018-6933
E-mail: cristinabibireâyahoo.com

Summary. The „Beheading of Saint John the Baptist" church in Vaslui, also known as the Royal Church in Vaslui, was rebuilt from the ground up in 1820 on the site of a church founded by the ruler Stephen the Great in 1490, at the royal court in Vaslui. The church is located in the center of the city, and was included on the List of Historical Monuments in 2015 with the classification code VS-II-m-A-06708.

In the framework of the project „Restoration, Consolidation and Tourist Valorization of the Historic Monument Ensemble Beheading of Saint John the Baptist Church and the Archaeological Site Area of the royal courts Vaslui", P.O.R., we carried out scientific research on the nature of the materials in the structure of the painting from the carpentry in the Beheading of Saint John the Baptist from Vaslui, in order to authenticate. Identifying the techniques and materials involved in making a painting requires interdisciplinary knowledge for the correct interpretation of analytical data. The results of the research obtained by using optical microscopy and XRF and FTIR-ATR spectroscopy techniques to establish the nature of the pigments, the preparation layer and the technique of making the icon painting brought important information on the basis of which the art historian and the restorer could formulate conclusions in order to restoration. The examination of the painting and the data obtained from the analyzes led to the conclusion that the painting was made in the oil technique. The application of pigments in the original painting was done in successive layers, from dark colors to light colors (flashes). The preparation layer for the icons is based on gypsum and in flat polychromy based on chalk.

Key words: dating, painting, OM, XRF, FTIR-ATR, pigments1

Introducere

Istoricul Gheorghe Ghibănescu a emis în 1926 ipoteza că această biserică ar fi fost construită pe locul unei alte biserici mai vechi, din lemn. El se bazează pe descoperirea unui

mormânt foarte vechi, care nu este paralel cu zidul bisericii și pe care îl atribuie lui Iurg Coriatovici, despre care unii cronicari polonezi afirmă că ar fi domnit în Moldova. În mormânt s-au descoperit un schelet, fragmente dintr-o haină domnească, cuie și resturi putrezite ale unui sicriu de lemn. Ghibănescu afirmă următoarele: *„În adevăr la 1575 Biserica Sf. Ioan din Vaslui era din piatră, zidită de Ștefan cel Mare în 1490; dar se vede că, mai înainte, fusese o alta de lemn, după mormintele aflate acum în interiorul bisericii, din care unul foarte vechi, anterior zidirii bisericii de piatră, cum reiese din pozi]ia mormântului așezat nu paralel cu zidul actual, ci cu vechiul perete al bisericii de lemn, care avea direc]ia răsăritului de iarnă"*.[1] Cercetările arheologice ulterioare au scos la iveală alte două temelii de bisericuțe, pe lângă actuala biserică.[2]

Fig. 1. Biserica „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul", Vaslui

Pe parcursul secolelor XVII–XVIII, biserica din Vaslui a avut mult de suferit. La marele cutremur din 1802 turla de pe naos s-a crăpat de sus până jos. Edificiul s-a dărâmat complet în anul 1818, fiind necesară refacerea totală a bisericii.[3] Biserica domnească din Vaslui a fost reconstruită în anul 1820 cu cheltuiala cucoanei Maria Cantacuzino, văduva marelui logofăt Costache Ghica. Lucrările de reconstrucție s-au făcut după planul inițial, fiind adăugate un pridvor și un turn clopotniță. Nu s-a mai reconstruit turla existentă anterior și pe care o menționase Paul de Alep. De asemenea, s-a demantelat peretele care separa pronaosul de naos. În corpul pridvorului s-au amplasat o serie de pietre profilate existente anterior în zidul bisericii (probabil în peretele despărțitor dintre pronaos și naos). Cu acest prilej, în colțul de sud-vest al pronaosului a fost amplasată o pisanie în limba română cu caractere chirilice, având următorul cuprins: *"Acestŭ sf(â)ntŭ și d(u)mnezăescŭ lăcaș dintru început fiind zidit de răposatul întru fericirea domn Ștefan V.V. bătrânul și fiiul său Bogdan V.V. și după vremea răsăpindusă sau ziditŭ dinŭ nou de dumneaei cucoană Mariea Cantacuzini logofiteasa, soția răposatului marelui logofătŭ Costachi Ghica, cu toată cheltueala dumisale, spre vecinica lorŭ pomenirea la anii de la Hristossŭ 1820"*. La partea superioară a inscripției se află stema familiei Cantacuzino.

[1] Al. Andronic, Biserica Sf. Ioan din Vaslui, in: Mitropolia Moldovei și Sucevei „Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei", Iași: Ed. Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1974, p. 67.

[2] A. Ionașcu, B*iserica domnească din Vaslui*, in: Jurnalul Național, 8 noiembrie 2008". Arhivat din original la 5 martie 2016.

[3] *Ibidem*.

Biserica a fost reparată între anii 1889 și 1890 și pictată în frescă în 1894 de către George Ioanid, elev al pictorului Gheorghe Tătărăscu.[4] În 1908, Episcopia Hușilor solicita autorităților să aprobe restaurarea turnului clopotniță. Comisia Monumentelor Istorice a efectuat cercetări în anul 1912 în scopul restaurării bisericii, dând jos tencuiala exterioară din anul 1820 și scoțându-se la iveală existența cărămizilor, a discurilor și butonilor cu smalț. Lucrările de restaurare s-au efectuat în perioada 1914–1928, fiind coordonate în perioada 1923–1925 de arhitectul Nicolae Ghica-Budești.[5] S-a demolat pridvorul adăugat la 1820, în zidul său găsindu-se fragmente de piatră cioplită provenind de la ușa principală din vremea lui Ștefan cel Mare. Cu ajutorul acestor pietre s-a putut reconstitui ușa de intrare, aflată pe zidul de apus. Cutremurul din 10 noiembrie 1940 a dus la degradarea picturii, care a fost reparată de zugravul Sebastian Constantinescu. Picturile au fost curățate în 1986.

În cadrul proiectului **„***Restaurare, Consolidare si Valorificare Turistica a Ansamblului Monument Istoric Biserica ,Taiere Capului Sfântului Ioan Botezătorul' si Situl Arheologic Zona Curtilor Domnesti Vaslui",*P.O.R., am realizat cercetarea științifică privind natura materialelor din structura picturii de la Catapeteasma din Biserica „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul" din Vaslui, în vederea autentificării.

Despre iconostasul original nu se știe nimic. Actualul iconostas presupus a fi de secol XVII a fost adus nu se știe de unde. Icoanele din catapeteasma au fost înlocuite în totalitate la ultima restaurare din 2015.

Materiale și metode

Spectroscopie XRF

Spectroscopia cu fluorescență de raze X s-a realizat cu spectrometrul portabil de tip INNOV X în scopul identificării compoziție pigmenților și stratului de preparație. Aparatul este dotat cu un soft ce utilizează metoda de cuantificare pe baza parametrilor fundamentali, iar numărul de impulsuri pentru fiecare element este supus procedeului de normalizare. Timpul de achiziție a fost de 60 de secunde.

Spectroscopia cu transformata Fourier

Spectroscopia cu transformata Fourier ATR s-a realizat cu spectrometru Vertex 70 Bruker pentru identificarea naturii liantului.

Microscopie

Microscop digital U500XST2 corelat cu programul compatibil Quick Capture Pro 2.0.

Rezultate și discuții

Tabelul 1. Identificare compoziție pigmenți și strat de preparație

Specificatia elementului sau componentei analizate	Metoda/tehnica de analiza, testul	Rezultatul analizei
Strat de preparație	analiza XRF studii microscopie	proba 1 icoane - Ca, S- gips proba 2 policromie - Ca - creta
Natura liantului	FT-IR studii microscopie	proba 3 - linoxina (873,72 cm^{-1}, R-OO-R)

[4] *Ibidem*

[5] *Ibidem*

Pigmenți	analiza XRF studii microscopie	Proba 4 policromie– Zn, alb de zinc Proba 5 policromie– Au, foita de aur, Proba 6 policromie– Cu, oxid verde de Cu, Au-foita de aur Proba 7 policromie- Cu, foiță schlagmetal Proba 8- Hg, pigment roșu cinabru, Pb- alb de plumb Proba 9- Cu, $CuCO_3Cu(OH)$ -verde malachit Proba 10 - Fe, K – albastru de Prusia Proba 11- Fe, ocru brun

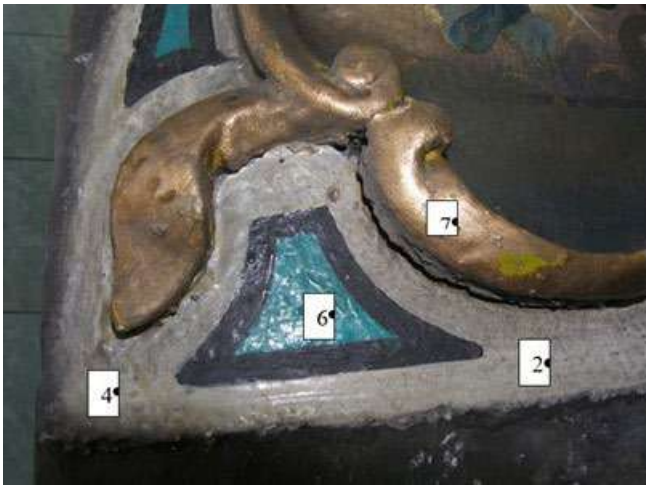

Fig. 2. Icoana Adormirea Maicii Domnului și Schimbarea la Față, pictură cadran extern

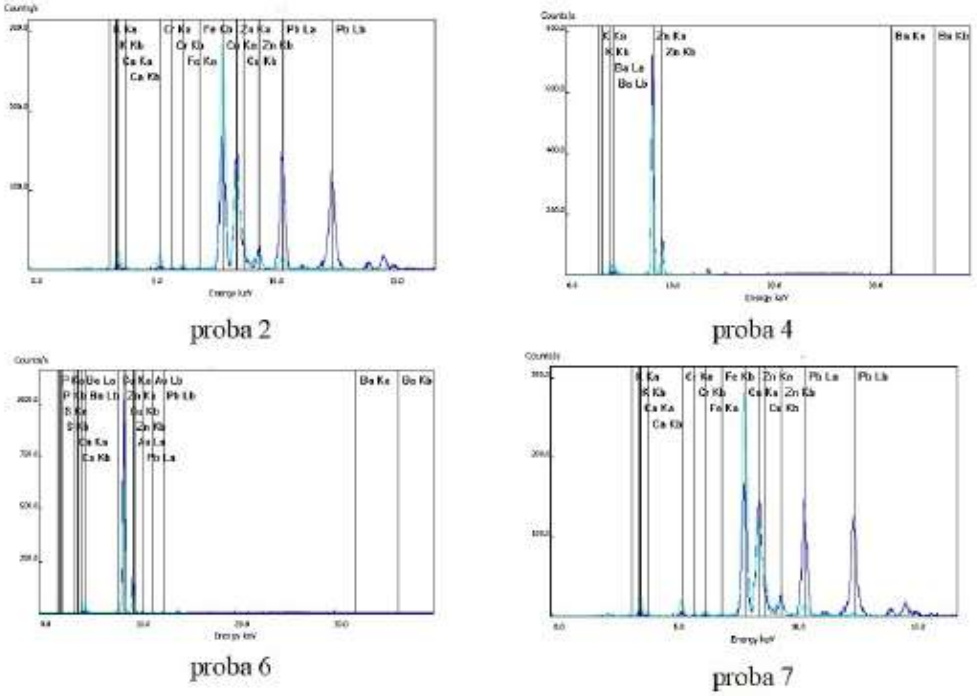

Fig. 3. Spectrele XRF pentru probele 2, 4, 6, 7

Stratul de verni este degradat foto-chimic şi fizic. Sunt modificări cromatice şi matizări vizibile în lumină directă și fluorescență UV.

Fig. 4. Icoana Adormirea Maicii Domnului și Schimbarea la Față

a

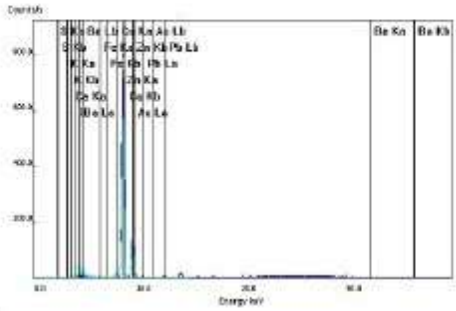

b

Fig. 5. Icoana Schimbarea la Față, Proba 5: a. partea de jos, foiță; b. Spectrul XRF pigment auriu

a

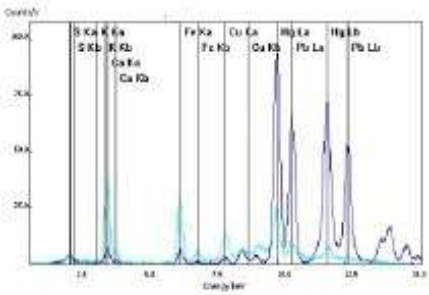

b

Fig. 6. Icoana Schimbarea la Față, Proba 8 a. pigment roșu, veșmânt Sf. Ioan, b. Spectru XRF pigment roșu

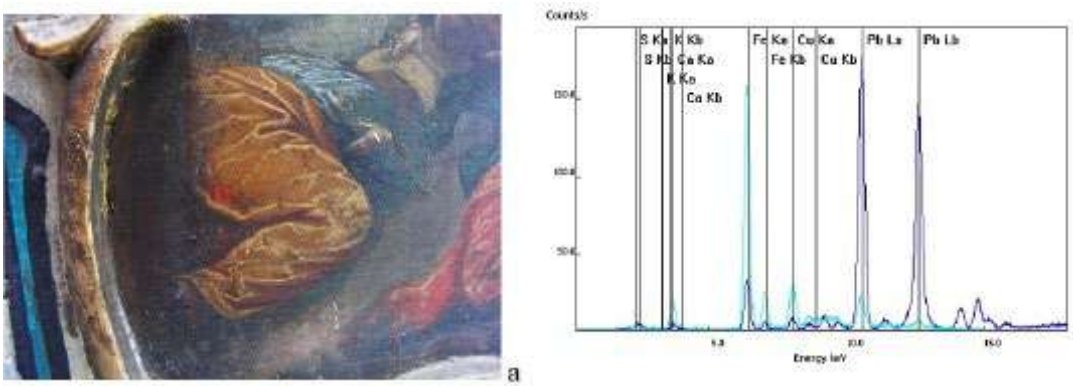

Fig. 7. Icoana Schimbarea la Față a. Proba 11 pigment galben - brun veșmant Sf. Petru; b. Spectrul XRF pigment brun

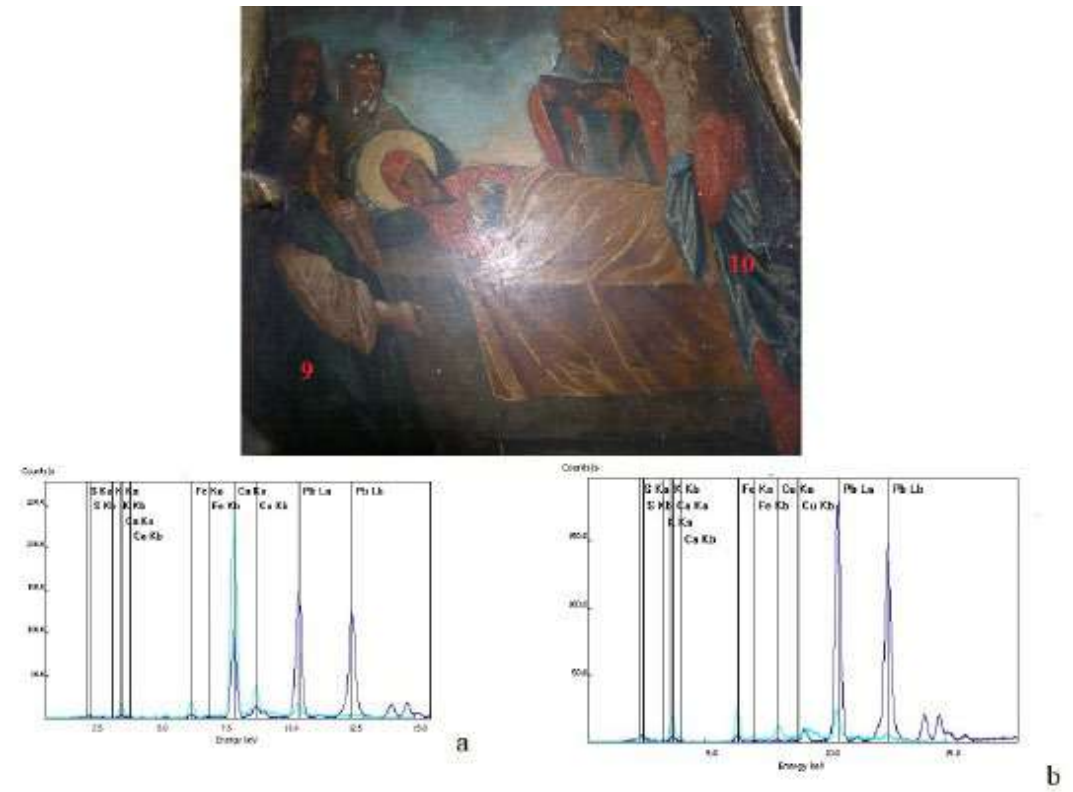

Fig. 8. Icoana Adormirea Maicii Domnului a. spectrul XRF proba 9 pigment verde veșmânt apostol; b. proba 10 spectrul XRF, pigment albastru, veșmânt apostol,

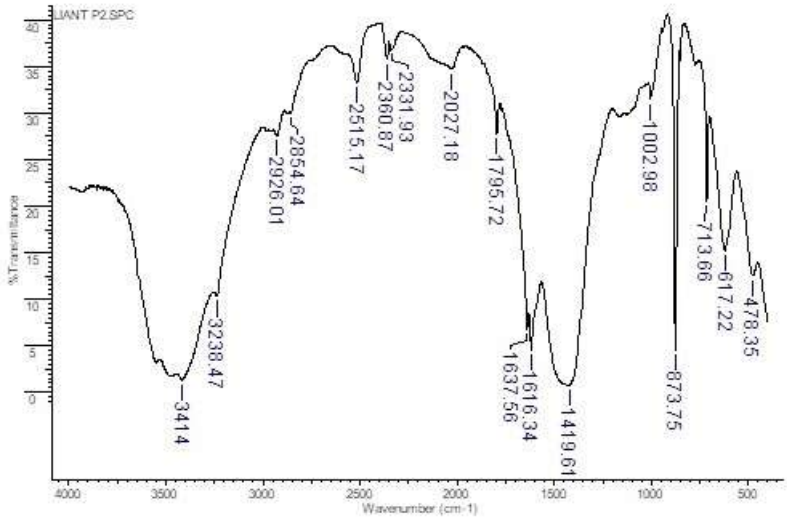

Fig. 9. Spectru FTIR pentru liant proba 3

În conformitate cu rezultatele experimentale furnizate de spectroscopia cu transformata Fourier ce s-a realizat cu spectrometru Vertex 70 Bruker pentru liant se indică prezența grupărilor linoxina (873,72 cm^{-1}, R-OO-R), se poate concluziona ca pictura a fost realizată în tehnica ulei.

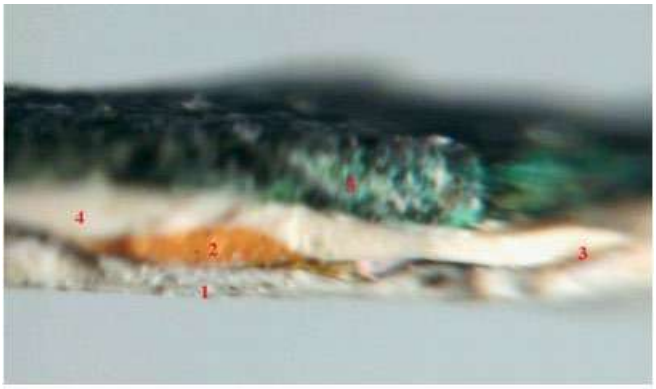

Fig. 10. Studiul stratigrafic relizat pentru Proba 3 de la icoana Schimbarea la Față

Studiul stratigrafic realizat pentru proba 3 prelevată din fond icoană Schimbarea la Față a pus în evidență 5 straturi:

1. Strat alb de preparație
2. Strat subțire de culoare oranj
3. Strat subțire auriu
4. Strat alb de preparație, uniform
5. Pigment verde

Nr.	STRATIGRAFIE	INTERPRETARE	ELEMENTE CHIMICE
1		creta	Ca
2		bolus galben	Fe
3.		foita de aur	Au
4.		gips	Ca,S
5.		oxid verde de Cu	Cu

Cele 5 straturi sunt prezente în zona analizată, pe restul superfeței stratului pictural aceasta variază diferit de unde rezultă că aceasta este o zonă cu intervenție ulterioară.

Concluzii

La nivelul stratului pictural al icoanelor s-au identificat următoarele componente:

- stratul de preparație gips a fost identificat la icoanele praznicar Schimbarea la Față ***și Adormirea Maicii Domnului***
- pigment roșu – elementul chimic identificat prin analiză XRF este mercurul indicând că pigmentul este cinabru (HgS – sulfură de mercur), se regăsește în probele 8, 13 – icoana praznicar
- pigmentul verde identificat în proba 9, 5,14 la Icoana praznicar, este pe bază de cupru, posibil malachit. Tonurile diferite închis-deschis se datorează amestecării cu alb de plumb.
- pigmentul albastru a fost identificat la icoana praznicar, probele 6, 10, pe bază de Fe, albastru de Prusia.
- pigmentul alb identificat este albul de plumb (foto1, 2, 3, 6).
- pigmentul ocru folosit la realizarea carnației și a veșmintelor a fost identificat prin spectrometrie de fluorescență cu raze X în probele 10,15,16 la icoana praznicar ca ocru pe bază de fier.
- pigment auriu- în cele 3 probe analizate pentru stabilirea naturii materialelor de culoare aurie am identificat elementul Au ce provine de la foița de aur originală

Policromie

- Strat de preparație – pe suprafața policromă a fost aplicat un strat de cretă, cu adaos de alb de zinc, probele 2,4,6,7.
- pigment roșu- elementul chimic identificat prin analiză XRF este Fe care se regăsește în probele 2,5 este identificat ca bolus roșu, oxid de fier peste care s-a aplicat foiță de schlagmetal identificat prin prezența elementului Cu.
- pigment albastru – pictura cadran extern – straturile suprapuse din proba 6 conform rezultatelor analitice a fost identificat albastru pe bază de Fe, posibil de Prusia, tonurile diferite se datorează amestecării alb de zinc.
- pigment gri – cadran extern policromie plană pigment alb în probele 2 și 4 analizate Zn, alb de zinc, K negru carbon

În vederea datării icoanelor din catapeteasma bisericii Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul din Vaslui despre care se presupune ca ar fi realizată în secolul al XVIII-lea am comparat informațiile existente cu cele furnizate de datele analitice obținute după cum urmează:

Biserica „Sf. Ioan Botezătorul" datează din perioada 1820.

Biserica a fost pictată în 1894 ultima restaurare 1986.

Despre datarea catapetesmei nu există nici o informație.

În stratul pictural de la icoane a fost identificat pigmentul albastru de Prusia care s-a folosit începând cu anul 1704 și se folosește și astăzi.

La nivelul policromiei s-a identificat pigmentul alb de zinc care a fost descoperit în 1834 și care se folosește în pictură din 1782 până în prezent.

Pe baza celor doi pigmenți luați ca reper cronologic putem spune că iconostasul poate fi atribuit sfârșitului secolului al XVIII dar ținând cont de faptul că biserica a fost complet refăcută în anul 1820, încadrare științifică mai corectă ar fi sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului al XIX, în lipsa altor dovezi istorice.

GRAVURA „ȚĂRĂNCI PE CÂMP” APARȚINÂND ARTISTULUI FRANCEZ ARISTIDE MAILLOT. ANALIZĂ. INTERVENȚII DE CONSERVARE – RESTAURARE

The engraving „The harvesters” belonging to the french artist Aristide Maillot. Analysis. Conservationa – restoration interventions

CZU: 76.071.1(44):76.025(498)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762073

Oana Mihaela CĂPĂȚÎNĂ
Inginer chimist, Expert în Restaurare Carte și Document
Centrul de Cercetare și Conservare-Restaurare a Patrimoniului Cultural, Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași, România
ORCID: https//orcid.org/0000-0002-0671-6881
E-mail: oana_capatina@yahoo.com

Maria GEBA
Doctor în inginerie chimică, Cercetător ştiinţific,
Expert în Restaurare – Investigaţii chimice şi Conservarea Patrimoniului Cultural Naţional Mobil, Centrul de Cercetare și Conservare-Restaurare a Patrimoniului Cultural, Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași, România
ORCID: https//orcid.org/0000-0002-3442-0930
E-mail: mariageba@yahoo.com

Summary: The work aims to highlight a French artist, Aristide Maillol (19th–20th century), in relation to his artworks and to enhance the unique engravings of this artist in the patrimony of the Art Museum of Iasi, through analysis and restoration.

Key words: Aristide Maillol, engraving, monogram, investigation, conservation, restoration

ARISTIDE JOSEPH BONAVENTURE MAILLOL ȘI LUCRĂRILE SALE

S-a născut în Banyuls-sur-Mer, Roussillon, la 8 decembrie 1861 (Figura 1). A fost tapiser, sculptor, pictor și grafician francez până la 27 septembrie 1944, când a murit la Banyuls la vârsta de optzeci și trei de ani, într-un accident de mașină.

Subiectul aproape tuturor lucrărilor lui Maillol este corpul feminin, tratat cu un accent clasic pe forme stabile. A realizat statui monumentale reprezentând nuduri feminine mature impregnate cu semnificație simbolică (Figura 2-3). Sculptura sa în ipsos sau bronz este caracterizată prin reținere emoțională, compoziție clară și suprafețe senine[1].

Iată ce spune despre Maillol și lucrarea “Mediteraneana” patronul german Harry Graf Kessler când l-a vizitat pentru prima dată pe sculptorul din Marly-le-Roi, consemnându-și impresiile în jurnalul său[2]:

„Locuieşte într-o casă foarte mică, foarte primitivă şi rurală, în mijlocul unor livezi mari deschise. Când am bătut la uşă (nu este clopoţel), femeia a apărut pe micul balcon şi a

[1] [online] https://artinwords.de/aristide-maillol (consultat 23.07.2024)
[2] [online] https://www.britannica.com/biography/Aristide-Maillol (consultat 24.07.2024)

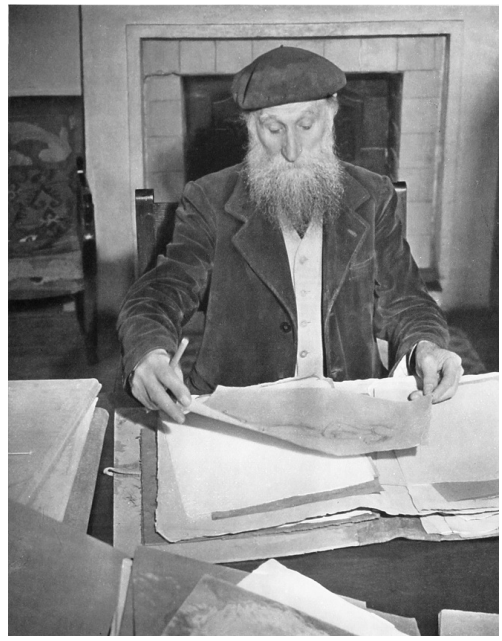

Fig. 1. Artistul Aristide Maillol (surse fotografice: https://www.pinterest.com/pin/335096028508857608/; httpsttps://www.gognasrl.it/antiquariato/wp-content/uploads/2013/11/Aristide-Maillot.jpg)

Fig. 2. FEMEIA (cunoscută sub numele „Méditerranée"), sculptură în bronz, 1902–1905, comandată de Harry Graf Kessler – primul și cel mai important sponsor al lui Maillol (sursa fotografică: https://www.moma.org/collection/works/81068)

strigat în grădini: Aristide, Aristide! după care un țăran cu o bluză albastră, cu o pălărie de paie de muncitor cu boruri largi pe cap, a venit și ne-a salutat într-un patois foarte larg, într-un mod rustic conservator. Nu s-a prezentat mai departe și nici nu s-a deranjat prea mult în privința numelor noastre, ci era doar Maillol: arăta de vreo 40 de ani, lungă netăiată, barbă neagră plină, foarte expresiv, ochi albaștri strălucitori, slăbit și cu un nas lung acvilin de tip spaniol pronunțat. Ne-a dus direct la studio, care este o clădire mică în grădină, și ne-a arătat lucrările și desenele lui, bustul doamnei Maurice Denis, o mică figură feminină ghemuită, pe care a vrut să o facă în mărime naturală și din care i-am cumpărat imediat modelul mic (800 frcs) […] Am găsit printre desenele lui o schiță a unei figuri feminine ghemuite, care m-a frapat atât de mult pentru minunatul arabesc al liniilor și compoziția lor succintă […] mi-a propus să o facă în piatră, sculptura pentru mine. Maillol a pledat [sic] pentru mărime naturală; și am fost de acord cu asta, dacă prețul permite."

Fig. 3. NOAPTEA, sculptură în bronz modelată între 1902 și 1909 (sursa imaginii: https://www.pinterest.com/pin/585608757784956298/)

El a realizat, de asemenea, multe ilustrații în xilogravură pentru opera poeților antici, cum ar fi *Vergiliu și Ovidiu* în anii 1920 și 1930, lucrând mult pentru a reînvia arta cărții. De asemenea, a ilustrat *Daphnis și Chloe de Longus* (1937) și *Chansons pour elle* de Paul Verlaine (1939). A executat numeroase litografii ce poartă monograma artistului și al căror subiect principal îl reprezintă femeia matură desenată în maniera unui sculptor (Figura 4 – b). O mare colecție de lucrări ale lui Maillol este menținută la Muzeul Maillol din Paris, care a fost înființat de Dina Vierny, modelul și însoțitorul platonic al lui Maillol în ultimii

10 ani ai vieții sale. Operele artistului, executate în bronz sau pe hârtie, poartă semnătura în monogramă, litera "M" încercuită (Figura 4 – a și c)[3].

Fig. 4: a: monograma în bronz a artistului ARISTIDE MAILLOL; b: FEMEIE ȘEZÂND, litografie pe hârtie maro deschis, realizată cu cretă roșie; c: monograma pe hârtie (surse imagini: https://www.christies.com/zh/lot/lot-4496658; https://www.bidsquare.com/online-auctions/helmuth-stone-gallery/aristide-maillol-1861---1944-litho-1590803)

PREZENTAREA ARTEFACTULUI

Artefactul reprezintă singura lucrare a artistului înregistrată în patrimoniul Muzeului de Artă Iași, reprezentând o compoziție figurativă, în alb și negru, ce ilustrează două personaje feminine la muncă, pe câmp. Una dintre femei, în stânga, în picioare, cu spatele în profil dreapta, iar cealaltă este aplecată în față, cu mâinile împreunate. Coordonatele lucrării însoțite de analizele inițiale ale acesteia, sunt menționate în tabelul nr. 1:

TABEL NR. 1 – coordonate artefact, rezultate investigații

TITLUL GRAVURII: „ȚĂRĂNCI PE CÂMP"
DEȚINĂTOR/ NR. INVENTAR: MUZEUL DE ARTĂ IAȘI/ 346
MATERIALE: – hârtie de fabricație manuală; materiale pentru imprimarea litografică
TIP DOCUMENT: original, foaie unică plană
TEHNICĂ/DIMENSIUNI: litografie pe hârtie/42 x 45,4 cm.

REZULTATE INVESTIGAȚII FIZICO-CHIMICE:
pH-ul determinat este în mediu acid, având valori cuprinse între 5.3 și 5.5 pentru zonele lipsite de atac microbiologic și cu valori cuprinse între 4.5 și 4.7 pentru zonele degradate microbiologic; Timpul de udare, 3 secunde, pentru ariile lipsite de atac microbiologic și de peste 3 minute pentru ariile degradate microbiologic; Materiile utilizate în execuția gravurii sunt insolubile în apă distilată.

REZULTATE EXAMINĂRI BIOLOGICE: atac microbiologic inactiv.

[3] [online] https://www.britannica.com/biography/Aristide-Maillol (consultat la 24. 07. 2024)

STAREA DE CONSERVARE A OPEREI DE ARTĂ LA INTRAREA ÎN LABORATOR

Lucrarea de gravură, susținută pe un carton acoperit cu hârtie, prezenta degradări fizico-chimice, fizico-mecanice, biologice și sociale, după cum urmează (Figura 5):

- FRAGILIZAREA ACCENTUATĂ A SUPORTULUI CELULOZIC, pe ariile cu atac microbiologic (fâșia verticală aflată în stânga lucrării), fapt confirmat prin observație macroscopică și, mai ales, prin măsurătorile de pH situate în domeniu acid;
- FRAGILIZAREA UȘOARĂ A SUPORTULUI în zonele lipsite de atac microbiologic (valorile de pH aflate în mediu acid);
- MODIFICĂRI CROMATICE cauzate de atacul microbiologic accentuat și pete de natură necunoscută;
- ONDULAREA UȘOARĂ a suportului;
- URME ALE LINIILOR DE PLIERE ale hârtiei;
- UȘOARA PLIERE/încreștire a hârtiei în partea inferioară;
- MICI DEPUNERI de impurități;
- PIERDERI DE MATERIAL CELULOZIC; FISURI;
- ATAC MICROBIOLOGIC determinat de ciuperci microscopice, ca urmare a păstrării, la un moment dat, în condiții neadecvate de microclimat; actualmente, atacul este inactiv;
- CONSOLIDĂRI NEADECVATE ALE LUCRĂRII: benzi înguste de consolidare în partea superioară, din hârtie de culoare maro, prin intermediul cărora gravura este susținută pe un carton degradat, adăugat ulterior pentru protejarea lucrării.

Fig. 5. Exemplificare fotografică asupra stării de degradare a gravurii, la intrarea în laborator

Fig. 6. Exemplificări fotografice pentru unele intervenții aplicate

INTERVENȚII DE CONSERVARE – RESTAURARE APLICATE ARTEFACTULUI (exemplificare fotografică în Figura 6)

- **Dezinfecția**, prin nebulizare în vapori de timol în alcool etilic, în etuvă;
- **Detașarea lucrării de pe cartonul degradat microbiologic**, prin desprinderea benzilor de consolidare din partea superioară – mecanic și prin înmuiere cu cataplasme de derivați celulozici;
- **Înlăturarea cartonului degradat** care nu corespunde lucrării;
- **Curățarea uscată a litografiei** (prin desprăfuire fină, utilizând pensoane moi și prin raclare pentru depunerile mici de impurități);
- **Curățarea hidroalcoolică a ariilor degradate microbiologic** prin tamponare cu soluții – apă distilată: alcool etilic, în raport 1:1, pentru dezinfecția locală a suportului și pentru facilitarea pătrunderii apei în fibra de celuloză în etapa următoare (operația s-a efectuat prin transferul soluției hidroalcoolice pe lucrare prin intermediul hârtiei de filtru aspersate/tamponate cu soluție hidroalcoolică, pentru evitarea deteriorărilor suplimentare ale zonei fragilizate microbiologic);
- **Curățarea umedă a suportului** (integral), **prin metoda aspersiei**, cu apă distilată **și prin intercalare** (pentru protejarea lucrării) între netex și hârtii de filtru, pentru eliminarea halourilor, pentru eliminarea produșilor de degradare solubili, pentru relaxarea fibrei celulozice din pasta de hârtie, pentru rehidratarea acesteia și pentru facilitarea unei neutralizări și consolidări adecvate;

Fig. 7. Litografia, „ȚĂRĂNCI PE CÂMP”, la finalul intervențiilor de conservare-restaurare

- **Reîncleierea și neutralizarea integrală a suportului** (și asigurarea rezervei alcaline) utilizând ca adeziv soluția apoasă de metil-celuloză în soluție apoasă de hidroxid de calciu;
- **Consolidarea aversului lucrării pentru fisuri și arii fragilizate**, utilizând hârtie japoneză de diferite grosimi și adeziv (soluție apoasă de metil–celuloză în diferite concentrații);
- **Uscarea liberă a lucrării**;
- **Înlăturarea surplusului de hârtie japoneză**;
- **Integrarea cromatică a intervențiilor**;
- **Presare sub greutăți și la presa hidraulică**, între netex și hârtii de filtru;
- **Confecționarea unei mape de protecție**, tipodimensionată, din carton căptușit cu hârtie de filtru cu pH neutru (realizată de către restauratorul legător al laboratorului).

Aspectul final al lucrării, după parcurgerea graduală a intervențiilor de conservare - restaurare, este redat în imaginea de mai jos (Figura 7).

CONCLUZII

Analizarea gravurii „ȚĂRĂNCI PE CÂMP" din patrimoniul Muzeului de Artă Iași, a fost însoțită de emoția întâlnirii cu autorul acesteia, artistul francez ARISTIDE MAILLOL, creator a numeroase opere de artă ce poartă amprenta liniilor și formelor feminine caracterizate prin reținere emoțională și semnificație simbolică.

Conservarea și restaurarea artefactului va oferi publicului larg posibilitatea întâlnirii și cunoașterii unei lucrări deosebite, pornind de la suportul acesteia, continuând cu tehnica și măiestria execuției autorului, cu simplitatea semnăturii în monogramă a artistului și finalizând cu intervențiile necesare aplicate.

CERCETAREA ȘI RESTAURAREA ICOANEI „SF. HARALAMBIE” (SECOLUL AL XIX-LEA)

The research and restoration of the icon „St. Haralambie” (19th century)

CZU: 75.04.025.4
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762221

Lăcrămioara GRĂDINARU
Masterand la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Facultatea de Teologie Ortodoxă
E-mail: gradinarunectaria@gmail.com

Mina MOȘNEAGU
Doctor în biologie, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Facultatea de Teologie Ortodoxă
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7343-1317
E-mail: minarom@yahoo.it

Summary. The „Saint Haralambie” icon is currently part of the collection of the „Holy Trinity” Monastery in Thessaloniki, Greece. The icon was painted in the 19th century, in the tempera technique on wood, in the Russian style. Since it was in a state of severe degradation, the icon was brought to the Conservation-Restoration Laboratory of the Faculty of Orthodox Theology in Iași, to be restored.

The painting has a complex iconography, inspired by the life of Saint Haralambie. The icon was analyzed macroscopically, with a stereo magnifier, with ultraviolet radiation and X-ray. Elements of the author's technique and aspects related to the state of conservation of the icon were highlighted. From a technical point of view, it is a tempera painting with primer, on a wooden panel.

Important degradations affected both the wooden support and the pictorial layer, so that the icon was removed from the cult. The restoration interventions of the icon consisted of strengthening it, disinfecting the wood, removing dirt and stains, complet the losses in the wood and pictorial layer, including the chromatic integration of the lacunae of the painting. After restoration, the icon resumed its original function as a cult object.

Key words: painting, icon, investigation, restoration

Introducere

Icoana prezentată în această lucrare este un obiect de cult care a fost scos din uz datorită gravelor degradări care i-au afectat aspectul, integritatea. Icoana aparține în prezent mănăstirii „Sfânta Treime” din Tesalonic, Grecia. Ea a fost recuperată dintre mai multe obiecte aruncate de persoane necunoscute.

Este o icoană de tip prăznicar, având dimensiunile 37,3 × 30,3 × 2,1 cm. Materialele și tehnica de realizare a icoanei, precum și stilul picturii indică o icoană lipovenească (a rușilor de rit vechi) din secolul al XIX-lea[1].

[1] La elaborarea acestui studiu au fost utlizate datele din C. Bordașiu, *Estetică și restaurare*, Iași: Ed. Studis, 2010; M.J. Guttmann, Aspecte teoretice ale curățirii obiectelor din lemn, in: Caietele restaurării 2013, București: Ed. ACS, 2013, pp. 82-99; N. Melniciuc-Puică, *Materiale pentru realizarea, conservarea și restaurarea icoanelor și frescelor*, Iași: Ed. TEHNOPRESS, 2001; M.A. Moșneagu, *Metodologia restaurării icoanelor pe suport de lemn*, Iași: Ed. Performantica, 2022.

Fig. 1. Icoana înainte de restaurare (avers și revers)

Pictura are ca temă principală reprezentarea Sfântului Haralambie. Compoziția este complexă, asimetrică, caracteristică rar întâlnită în icoane (fig. 1). În dreapta este pictat sfântul într-o manieră monumentală, în picioare, ușor întors spre dreapta sa. Este îmbrăcat cu veșminte preoțești, cu tunică albastră, felon roșu, epitrahil alb, papuci negri. În mâna dreaptă ține Evanghelia, iar cu cealaltă mână arată spre stânga. Este pictat bătrân, cu părul cărunt, cu barbă lungă și cărunță. Privește în sus, spre colțul din stânga, unde este pictat Iisus în mandorlă, stând pe nori. Iisus, întors spre Sf. Haralambie, face semnul binecuvântării cu mâna dreaptă, în stânga ținând Evanghelia. Capul este înconjurat de aureolă. Dedesubt, este pictată o scenă cu trei personaje în care sfântul culcat, fără haine, cu capul aureolat, este ars în flăcări; celelalte două personaje se uită spre sfânt în timp ce au câte o mână ridicată spre Iisus. În stânga jos este pictată scena aducerii sfântului la judecată, în fața prigonitorului roman. Compoziția este încadrată într-un chenar multiplu, predominant roșu, cu o

Fig. 2. Înscrisul scenei martiriului Sf. Haralambie

margine îngustă neagră și două linii fine de culoare albă. Înscrisurile sunt realizate cu negru, în slavonă, fiind doar parțial lizibile (fig. 2).

Cromatica este caldă, predominant roșie. Contrastul de culoare este realizat cu galbenul aureolelor, piedestalului și albastrul norilor, veșmintelor. Contrastul de lumină este pregnant între albul epitrahilului, argintul fundalului și culoarea albastră intensă, întunecată.

Investigații științifice efectuate

Piesa a fost analizată macroscopic și la stereomicroscopul LeicaMZ75, în lumină vizibilă, directă și tangențială la suprafață, precum și în lumina ultravioletă UV (lungimea de undă 365 nm) (fig. 3 a-b). Aspectele relevante ale tehnicii de autor și unele degradări au fost imortalizate în fotografii simple și macrofotografii. De asemenea, icoana a fost radiografiată cu radiații Röntgen, la 40 kV, 25 mA. Identificarea materialelor din structura piesei s-a realizat prin spectroscopie XRF.

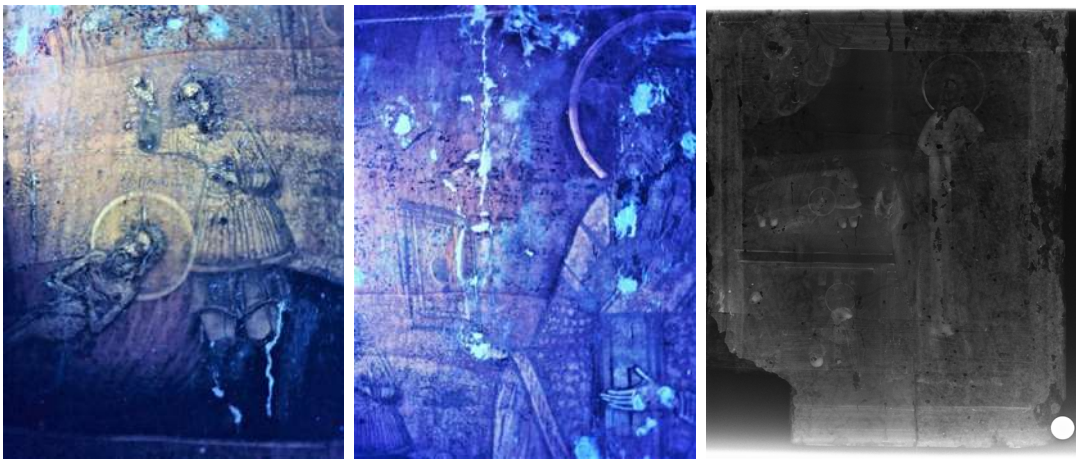

Fig. 3. Pictura vizualizată în lumina UV (a, b); radiografia icoanei (c)

Analiza tehnologică a icoanei

Suportul este alcătuit din trei scânduri de lemn de foioase moi, debitate mecanic, lipite între ele cu clei. Panoul a fost fixat, pe revers, cu două traverse din lemn de rășinoase, simple, îngropate în canale, cu secțiune trapezoidală, orientate în contrasens.

Pictura a fost realizată în tehnica tempera, pe grund. Pe aversul lemnului, în partea inferioară și superioară au fost lipite benzi de hârtie peste care s-a aplicat grundul. Grundul alb de 1-1,3 mm grosime, este stratificat, preparat din gips și clei animal. Desenul compoziției a fost incizat. Fondul din treimea superioară este din foiță de argint. Straturile de culoare au fost aplicate succesiv, în ordinea specifică picturii de tradiție bizantină, și anume, proplasma, peste care s-au aplicat 1-2 tonuri luminoase, umbrele și contururile cu negru. Pictura a fost peliculizată cu olifa specifică rusească.

Analiza XRF a evidențiat în straturile de culoare, prezența albului și roșului de plumb albastru pe bază de sulfat de bariu, verde de crom și auripigment (sulfură de arsen).

Radiografia a pus în evidență distribuirea albului de plumb (veșmintele sfântului, pantalonii albi ai personajelor din stânga compoziției, aureole, conturul norilor, ale structurilor arhitectonice, liniile albe ale chenarului și cele care separă scenele), a roșului de plumb (chenar, dealurile din scena mediană, clădirea din scena de jos). Plumbul, fiind un metal greu cu densitate mare, împiedică trecerea radiațiilor Röntgen, astfel că, în radiografiile

picturilor zonele realizate cu pigmenți pe bază de plumb apar albe. Gradul de alb este direct proportional cu cantitatea de pigment din pictură: cu cât stratul de culoare este mai gros și mai concentrat, cu atât va apare mai alb pe radiografie (fig. 3c). Fondul de argint apare negru pe radiografie, fiind penetrat complet de radiațiile X.

În lumina UV s-a observant aspectul albicios al peliculei de olifă (fig. 3a-b).

Analiza stării de conservare a icoanei

Suportul de lemn prezintă atac biologic al insectelor xilofage. Sunt prezente numeroase orificii de zbor și galerii, fapt ce a determinat fragilizarea accentuată a lemnului. Pe verso și pe canturile icoanei se pot număra peste 200 orificii de zbor, majoritatea acestora fiind în scândura din stânga. Diametrul orificiilor variază între 0,5-2,2 mm (fig. 4a). Excrementele scuturate din galerii sunt deshidratate, lunguiețe, cu capetele ascuțite sau rotunjite, cu suprafața neuniformă, maronii, cu nuanțe variabile, de la foarte deschis până la brun (fig. 4b). Cunoscut fiind că icoana a fost păstrată în Grecia, este posibil ca specia dăunătoare să fie *Nicobium castaneum*.

Fig. 4. Orificii de eclozare ale insectelor xilofage (a) și aspectul excrementelor scuturate din galerii (b)

În urma șocurilor mecanice, lemnul fragilizat s-a rupt sau s-a deformat, afectând și stratul pictural de pe aversul panoului de lemn. Astfel, pierderi majore de lemn s-au produs la muchiile panoului, la colțuri, în special la colțul din stânga jos, pe o suprafață de circa 40 cm^2 (fig. 5a-c). Galeriile de sub stratul pictural fiind dese, având diametru mare, au dus la pierderea planeității picturii prin denivelarea sau chiar prăbușirea picturii în galerii. Acest fenomen este evident în dreapta icoanei, circa 20 cm^2 de pictură fiind pierdută sau prăbușită în galerii (fig. 5d). Pe verso, de-a lungul unor galerii se observă ridicarea lemnului, pe fondul deshidratării și îngustării lemnului de-a lungul timpului (fig. 5e).

Îmbinările celor trei scânduri s-au dezlipit parțial la capete, fenomenul fiind accentuat de curbarea individuală a scândurilor (fig. 5a).

In partea inferioară dreaptă, în zona centrală, pe traversa inferioară se observă noduri fisurate (fig. 5f), deformate și care au provocat degradări și în stratul pictural. Fisuri longitudinale evolutive sunt evidente în canturile panoului, atât în partea superioară cât și în cea inferioară, cu lungimi de până la 4 cm.

Suportul de lemn era acoperit cu un strat inegal de murdărie aderentă, cu pete de vopsea albă și albastră (fig. 5e). De asemenea, suprafața prezenta numeroase zgârieturi, eroziuni, iar în traversa superioară se observau găuri de cuie.

La nivelul stratului pictural icoana prezintă numeroase degradări, acestea fiind rezultatul unui complex de factori endogeni (tehnica greșită de autor) și exogeni (condiții precare

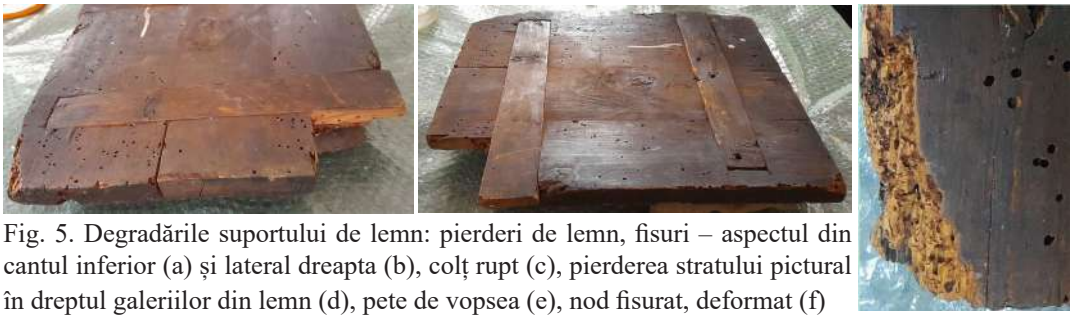

Fig. 5. Degradările suportului de lemn: pierderi de lemn, fisuri – aspectul din cantul inferior (a) și lateral dreapta (b), colț rupt (c), pierderea stratului pictural în dreptul galeriilor din lemn (d), pete de vopsea (e), nod fisurat, deformat (f)

de păstrare) (fig. 8). Fluctuațiile de temperatură și umiditate au determinat mișcarea continuă a lemnului care, în timp, s-a contractat și s-a deformat, determinând formarea rețelei de cracluri de vechime, fisuri, deformarea suportului, desprinderea stratului pictural de pe lemn.

Fig. 6. Desprinderi ale hârtiei, grundului, exfolieri ale stratului de culoare, eroziuni, murdărie, olifă neuniformă, alterată cromatic

În lumina razantă (tangențială) s-au evidențiat toate denivelările picturii. Desprinderile de culoare de pe grund, desprinderea și ridicarea grundului de pe lemn, deformarea benzilor dezlipite de pe lemn, aglutinările olifei, fisurile, eroziunile s-au observat pe întreaga icoană (fig. 6). Desprinderea culorii de pe grund a dus la formarea de lacune superficiale, iar dezlipirea grundului de pe lemn a determinat formarea de lacune profunde în tot stratul pictural.

Eroziunile de suprafață, zgârieturile au fost produse prin activitatea umană.

Fig. 7. Foița de argint alterată cromatică (a); olifa oxidată, granulată (b)

Foița de argint, întâlnită la majoritatea icoanelor lipovenești din secolul al XIX-lea, este alterată cromatic prin transformarea ei în sulfură de argint neagră, în contact cu hidrogenul sulfurat H2S din aer (fig. 7a).

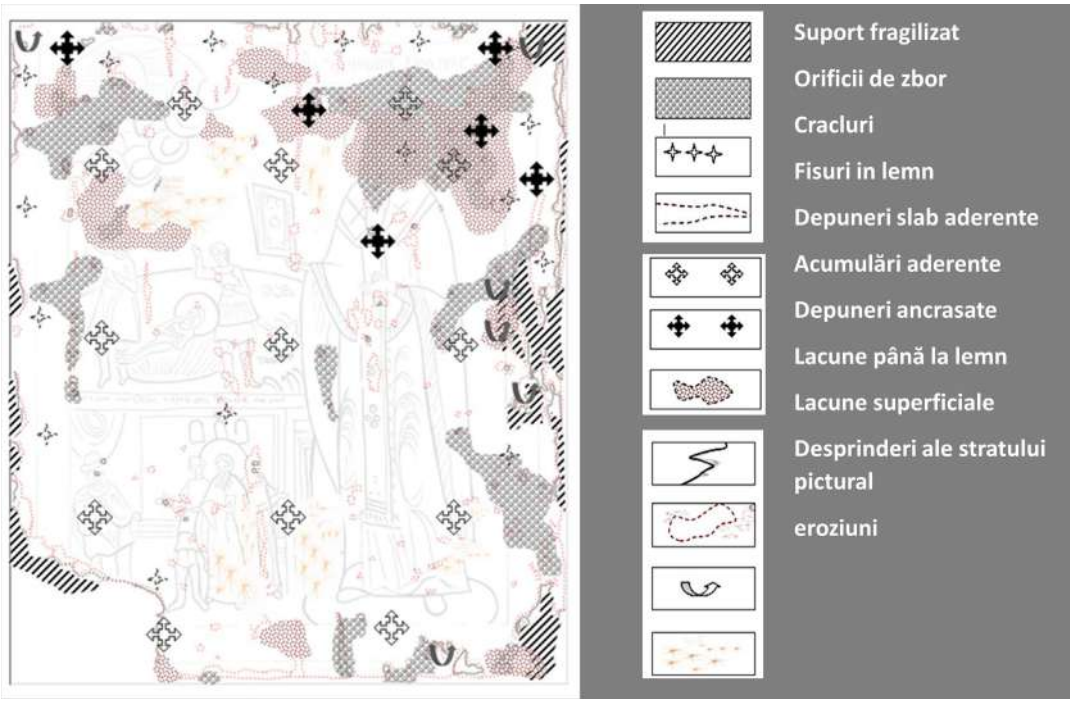

Fig. 8. Releveul degradărilor stratului pictural

Toată suprafața picturii a fost acoperită de un strat inegal de murdărie, provenită din poluarea atmosferică și de la utilizarea în cult. În lumina UV s-au evidențiat mai bine urmele de murdărie pătrunsă în cracluri, fisuri, în pensulație, în lacune (fig. 3a-b).

Olifa aplicată pe pictură în strat gros și neuniform, în timp s-a oxidat, devenind maronie, împiedicând pe alocuri perceperea picturii originale. Stratul de olifă s-a craclat, formând granule de material, cu aspect inestetic (fig. 7b).

Operații de conservare -restaurare efectuate

Intervențiile de conservare-restaurare de la nivelul suportului de lemn au fost precedate de consolidarea stratului pictural cu hârtie japoneză, fixată cu soluție de clei de iepure 3%.

Fig. 9. Lipirea scândurilor și fixarea lor cu cepul (cantul inferior și vedere laterală)

Stratul de murdărie și petele de vopsea au fost îndepărtate prin alternarea mijloacelor mecanice (hârtie abrazivă, bisturiu) și a soluțiilor pe bază de etanol sau decapanți (pe bază de acetat de etil).

Biocidarea lemnului a fost realizată cu soluție de permentină 2%.

În cea mai mare fisură din cantul inferior s-a montat un cep de fag de 6mm diametru, pentru a asigura planeitatea și rezistența panoului (fig. 9).

Completarea lipsurilor din suportul de lemn s-a realizat cu ajutorul chitului de rumeguș de lemn și clei de iepure, precum și a unor fragmente de lemn de balsa (fig. 10d-e). Chituirea cu amestec de rumeguș și clei de iepure 8% a fost aplicată pentru completările de mici dimensiuni, cum sunt marginile panoului, galeriile de suprafață, unele orificii de insecte, găurile din traversa superioară. O atenție deosebită a fost acordată îndreptării, consolidării și chituirii galeriilor deformate din partea dreaptă, în care era prăbușit pe alocuri stratul pic-

Fig. 10. Completări ale lipsurilor din suportul de lemn: îndreptarea stratului pictural prăbușit în galeriile insectelor (a), chit aplicat pe un schelet de bețișoare de bambus (b), completare cu lemn de balsa (c), ansamblu în timpul operației de completare a lemnului (d), reversul suportului după realizarea completărilor (e), reversul icoanei după restaurare (f)

Fig. 11. Teste de curățire a picturii cu hydrogel și etanol (a) și cu săpun chimic Ezy (b)

tural (fig. 10a). Completarea colțului din dreapta s-a realizat cu chit ancorat pe un schelet de bețișoare de bambus fixate cu aracet, în canturile lemnului (fig. 10b). Colțul din stânga jos a fost completat cu fragmente de lemn de balsa tăiate după conturul suportului rupt (fig. 10c). Toate completările de lemn de pe verso și canturi au fost integrate cromatic cu baiț pe bază de apă, de culoarea lemnului (fig. 10f).

Stratul pictural a fost consolidat cu ajutorul soluției calde de clei de iepure, injectat sub stratul pictural sau aplicat prin pensulare, după protejarea prealabilă a picturii cu hârtie japoneză. Presarea picturii flexibilizate de soluția de clei, cu ajutorul spatulei calde a permis reașezarea stratului pe suportul de lemn. Uscarea și presarea la rece ajută la fixarea cleiului în pictură și la interfața dintre grund și panoul de lemn.

Completarea lacunelor profunde ale stratului pictural s-a realizat cu chit pe bază de praf de cretă și clei de iepure, ușor reversibil și compatibil cu grundul original. Chitul a fost finisat astfel încât să permită integrarea cromatică a picturii (fig. 12a).

Îndepărtarea murdăriei de pe pictură și solubilizarea olifei oxidate s-a realizat după efectuarea testelor de curățire cu soluții pe bază de alcooli, hidrogeluri, cetone, acetați, săpun chimic Ezy sub formă de gel (produs dedicat restaurării bunurilor culturale, comercializat de firma In Situ, Salonic) (fig. 11). Soluțiile pe bază de alcooli au solubilizat murdăria parțial, iar foița de argint rezista puțin la curățire; soluțiile pe bază de cetone și acetați au solubilizat și olifa, dar au afectat pictura. Cel mai eficient a fost săpunul chimic Ezy care înmuia rapid olifa și murdăria, nefiind afectat stratul de culoare. O atenție deosebită pe parcursul operației de curățire a necesitat-o foița de argint de pe fundal, impunându-se un control atent al timpilor de lucru și a cantității de gel aplicată pe suprafață. Îndepărtarea gelului de pe pictură s-a realizat cu white spirit, repetat, astfel încât să fie redus cât se poate de mult reziduul de pe pictură.

Chiturile din lacune au fost integrate cromatic cu ajutorul acuarelei, prin metoda *tratteggio,* pe suprafețele mari, și cu puncte, suprafețele mici (fig. 12b-c). Retușul s-a realizat începând cu suprafețele mici de 1-2 mm și s-a finalizat cu lacunele cele mai mari. Lacunele icoanei nu au impus probleme deosebite la retușare cu unele excepții. Portretele lipsă (a lui Iisus și a personajului din dreapta din scena de jos) au fost integrate cu un ton maro neutru, cald, asemănător cu proplasma portretelor originale. Cea mai problematică zonă a fost lacuna mare din colțul stânga, jos. Chenarul și fundalul au fost completate firesc, după indiciile clare din pictura originală, în timp ce pentru personajul din stânga jos, s-a optat doar pentru sugerarea veșmintelor, în culorile locale (fig. 12c).

Fig. 12. Icoana după operația de chituire a lacunelor (a), după curățire și în timpul operației de integrare cromatică (b) și icoana după restaurare (c)

Concluzii

Icoana „Sf. Haralambie" aparține în prezent mănăstirii „Sf. Treime" din Tesalonic, fiind recuperată dintre obiecte aruncate de persoane necunoscute.

Este o icoană de secol XIX, pictată în stilul icoanelor lipovenești, în tehnica tempera pe panou de lemn. În urma cercetării piesei s-a evaluat starea de conservare a stratului pictural și a suportului de lemn. Degradările au fost cauzate atât de tehnica de autor deficitară, cât și de condițiile de folosire și de păstrare ale icoanei. Cea mai importantă degradare a fost atacul insectelor xilofage de mare intensitate, care a dus la fragilizarea și deformarea icoanei, astfel încât, la o data necunoscută, aceasta a fost înlăturată din cult. Restaurarea icoanei a urmărit, în principal, consolidarea structurii lemnului și a stratului pictural, precum și îmbunătățirea aspectului piesei prin curățirea picturii originale și completarea lipsurilor.

În urma intervențiilor realizate, icoana a recăpătat funcția inițială de obiect de cult, dar și cea de obiect cu valențe artistice și istorico-documentare.

Mulțumiri. Mulțumim doamnei doctor habilitat Nicoleta Vornicu pentru identificarea pigmenților icoanei, prin metoda XRF.

RESTORATION AND PRESERVATION OF A VELOCIPEDE FROM THE PATRIMONY OF BRASOV COUNTY HISTORY MUSEUM

Restaurarea și conservarea unui velocipede din patrimoniul Muzeului Județean de Istorie Brașov

UDC: 069.4:629.322(498-7)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762324

Mary-Claudia MOTEI
Metal restorer, Brasov County Museum of History
ORCID: https.//orcid.org/0009-0002-1759-6376
E-mail: claudia_motei@yahoo.com

Valentin PUCHIANU
Ing. wood restorer Brasov County Museum of History
ORCID: https.//orcid.org/0009-0003-3083-4882
E-mail: valentinpuchianu@yahoo.com

Summary. After an introduction about the history of the bicycle, this article presents the restoration flow of a velocipede from the patrimony of the Brasov County Museum of History. After dedusting and degreasing, the part was dismantled, separating the metal components from the wooden ones, each category having the specific restoration flow. After the applied treatments, the assembly of all the wood components with the metal ones ended the restoration of the velocipede.

Following the restoration, the piece was ranked in the National Cultural Heritage in the Thesaurus category and is exhibited in the basic exhibition of the new section of our museum, Olympia - Museum of Sports and Mountain Tourism.

Key words: Brasov County History Museum, Olimpia – Mountain Sports and Tourism Museum, velociped, restoration, conservation.

Introduction

The end of the 18th century marks the appearance of the first bicycle, the one called „celerifer", built by the French count Mede de Sivrac in 1790. The celerifer consisted of „two elements: a piece of solid wood carved in the form of a quadruped, horse or lion, whose spiky legs had in extension two wheels of cart"[1] (Pl. I/a) connected to each other by means of a wooden frame. The movement was done by alternately pushing the feet into the ground.

In 1817, the German baron, Karl Drais von Sauerbronn, created the „running machine" which was the celerifer to which he added a steering system and which would later take his name, „draisine" (Pl.I/b).

In 1865, Pierre Michaux and his son, the owners of a Parisian engineering firm, rethought the design of the Draisine by adding pedals to its front wheel, directly by its axis, that made the vehicle go faster. Then the Michaux family, with experience in metalworking, managed to transform it, using wrought iron to make all the parts, only the wheels remaining wooden, they also had iron protection. That fast innovative vehicle was called „Michauline"

[1] Baundry de Saunier, Louis, *Histoire générale de la vélocipédie*, Paris, 1901, p. 7.

or „velociped" (Pl. I/c). Thanks to wooden spokes wheels and iron rims, unable to absorb vibrations in the walk, early velocipedes were given the nickname of „boneshaker"[2].

In the 1870s, „The penny-farthing", with pedals connected to a large front wheel and a smaller rear wheel, gained popularity (Pl.II/a). This design allowed for higher speeds, but it was also dangerous due to its high center of gravity.

In the 1880s, „safety bike" (Pl. II/b) was introduced, having two wheels of the same size and a chain rear wheel. This design was safer and more comfortable, and new developments in the field of brakes and tires soon followed, establishing a basic template for what would become the modern bicycle.

The piece that is the object of this work is a velociped located in the patrimony of the County History Museum of Brasov, in the collection of Mountain Sports and Tourism. The identification of the producer was not possible, but by comparing the specific constituent elements it can be dated as being built in a Western workshop after 1865.

Velociped (no. inv. 170 STM) is composed of a metal frame that provides mounting, through two forks, of the two wheels (Pl. III). On the front wheel are fixed an oval handle straight handlebar and pedals. The wheels are made of wood, made up of six curved elements, joined together, having twelve wooden spokes attached to each wooden hub and having two metal rings at the extremities and two metal discs attached to the hub with screws. The wheels are protected on the rolling side with metal bandages.

The braking system is lever-type, with the actuation handle placed in front of the saddle, continued with a metal arm and finished with a wooden saboteur that provides compression on the rear wheel.

The saddle is metal, marginally perforated and attached to the frame: previously with a hook caught by the cross rod between the two bars of the frame, fixed by rivet on the saddle, which is, rear by bent metal band attached to the frame with two butterfly head screws and two rivet saddle. Behind the saddle there is a metal wing (two riveted pieces) caught by the frame in four points.

The four bars that form the frame (two on each side) are caught between them under the saddle with a metal rod.

The pedal is fixed to the centre axle of the front wheel by riveting; the pedal arms are made up of two metal elements attached to each other with two square head screws; the pedals are fitted with wooden cylindrical soles.

Velocipede dimensions: H = 128,5 cm; L = 185 cm; l_{max} = 48 cm; D_{wheels} = 90 cm; Dhub small front wheel= 8,1 cm; Dhub small rear wheel= 8,4 cm; L_{spoke}= 38,8 cm; Lwood pedal= 12,3 cm; Dmax wood pedal=4,3 cm; Dmedium pedal wood= 3,4 cm.

Condition of preservation:

Laboratory investigations have shown that most metal elements are made of hard steel, while the wooden ones are made of beech (frame), deciduous (spokes) and hornbeam (buttock).

The object had previously performed superficial interventions, but without solving conservation problems. After studying the piece, we found the following:

- the ensemble has generalized corrosion, namely layered deposits in time of dust and adherent dirt
- the gripping elements of the wing on the frame were deformed.

[2] https://www.museonicolis.com/en/biciclo-a-pedali-tipo-michuax/

- the metal band that fixed the saddle in the butterfly screws was broken on the right side and cracked on the left side; in the area of marginal perforations, in the back, the missing support material.
- the wheels had layered deposits in time of dust and adherent dirt, stains, scratches, xylophage attack (inactive), missing original material.
- the wooden elements were contaminated with corrosion products from the screws fixing the metal bandages. Buttons were contaminated at the extremities, in the area of metal rings and discs (Pl. IV/a,b).
- left pedal: wooden sole, wrapped with twine, with numerous traces of nails, with layered dust deposits and paint traces (Pl. IV/c).
- right pedal: mechanically deformed, missing wooden sole (Pl. IV/w). Part restoration:

After dedusting, followed the degreasing of the wood-metal, metal-metal contact parts with ethyl alcohol 96ºC, unlocking the threads and screws. The part has been dismantled using suitable tools and devices, separating the metal components from the wooden ones (Pl. V, VI, VII).

The metal components, in turn, were disassembled, and where necessary, metal deformations were corrected. After their pickling and degreasing, a chemical treatment (soil 20% phosphoric acid with thiourea) alternated with mechanical treatment was continued, using appropriate descaling tools. The next steps consisted in neutralizing and passivating all metal elements. Not recognizing the presence of chlorides continued with their tanning (1% alcohol soil). The final preservation (lake for metals) and the bonding of the cracked metal strip that fixed the saddle have completed the restoration treatment of the metal elements (Pl. XI).

Wooden components were cleaned of rust in the area of screw holes, the, hub circles and wheel circumference and continued with preventive treatment against xylophage attack (inactive) with PERXIL-10 (Pl. X). The wet cleaning of the adherent deposits was made according to the cleaning tests performed on the object with different solutions, the optimal solution being the one with distilled water, ethyl alcohol, etc, detergent C 2000 and ammonia (Pl. IX). Replacing the broken parts from the wheel frame was made with wood of the same species (Pl. X), and then the additions were made to the support (bone glue 20%) and the grouting of small defects (wood dust with bone glue 3%). The application of two layers of protection, of warm beeswax in white spirit solution and polishing of surplus wax with cotton swab ended the flow of restoration of wooden wheels. With analogy, it was possible to execute the wooden sole missing, by turning, from wood of the same species, and the chromatic integration with the stick and the performance of the protective layer with beeswax and white spirit ended the restoration treatment of wooden elements (Pl. XII).

The assembly of all wooden components with metal ones ended the restoration of the velociped (Pl. XII, XIII).

Conclusions:

Following the restoration, the piece was ranked in the National Cultural Heritage in the Thesaurus category and is exhibited in the basic exhibition of the new section of our museum, Olympia - Museum of Sports and Mountain Tourism[3].

[3] Baundry de Saunier, Louis, *Histoire generale de la velocipedie*, Paris, 1901. Brandi, Cesare, *Restoration Theory*, Meridiane Publishing House, Bucharest, 1996. Moldoveanu, A., *Preventive preservation of cultural goods*, Bucharest, 1999; Mourey, W., *Preservation of metallic antiquities from excavation to museum*, Technical Publishing House, Bucharest, 1998; Ionescu, Leonard, *Restorationof an end-of-century XIX bike*, https://www.academia.edu/40044131/Restaurarea_unei_biciclete_

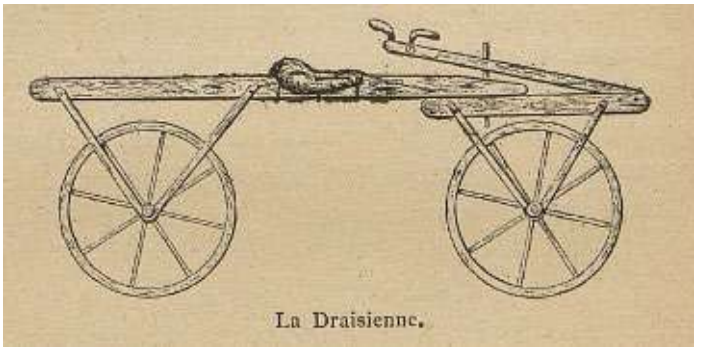

Sheet I: a, b - Celerifere and draisine, apud Baundry de Saunier; c - velociped apud https://www.patentearth.com/blog/post/a-brief-history- of-the-bicycle.html

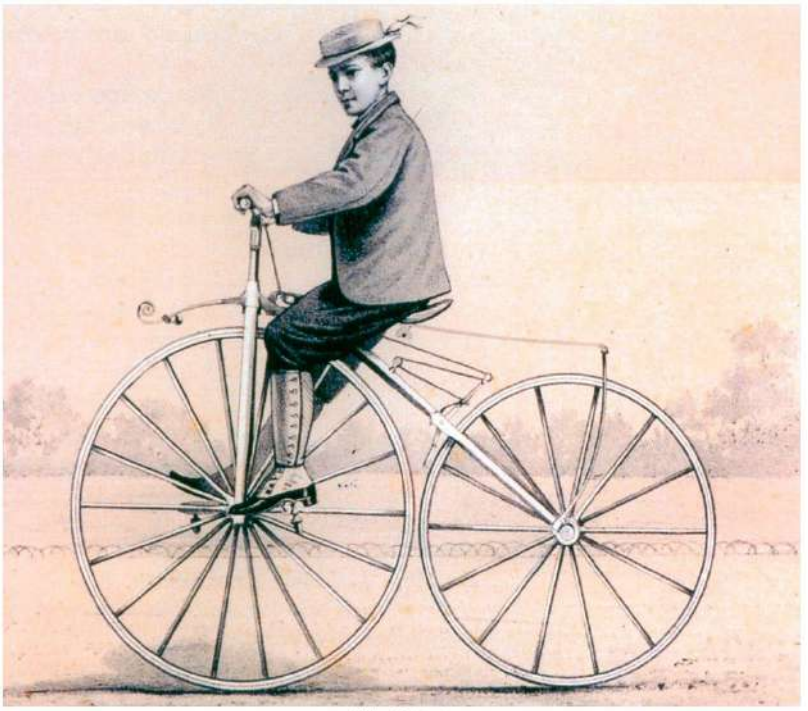

Michaulin bicycle

de_la_sfarsitul_sec_XIX (accessed on 10.05.2024); https://muzeuciclism.ro/index.php/bicicleta-in-romania/ (accessed on 14.08.2024) https://www.museonicolis.com/en/biciclo-a-pedali-tipo-michuax/ (accessed on 14.08.2024) https://www.babordnum.fr/viewer/show/603#page/n6/mode/1up (accessed on 14.08.2024) https://www.history.com/news/bicycle-history-invention (accessed on 16.08.2024); https://www.mammothbikes.com/en/blog/history-of-the-bicycle-origins-and-evolution/a-867 (accessed on 14.08.2024); https://bikefriday.com/the-history-and-evolution-of-the-bicycle/ (accessed on 14.08.2024); https://www.patentearth.com/blog/post/a-brief-history-of-the-bicycle.html (accessedon 14.08.2024); https://onlinebicyclemuseum.co.uk/1869-french-velocipede/ (accessed on 14.08.2024)

Late 1800's Safety Bicycle created by John Kemp Starley.

Sheet II: Penny – Farthing and safety bike, apud https://www.patentearth.com/blog/post/a-brief-history-of-the-bicycle.html

Sheet III: Velocipede before restoration
Foto: Dan Gridean

Sheet IV: Velocipede before restoration - details
Foto: A. Mincă, C. Moței

Sheet V: Velocipede before restoration – details; during disassembling
Foto: Claudia Moței

Sheet VI: Velocipede before restoration – details; during disassembling
Foto: Claudia Moței

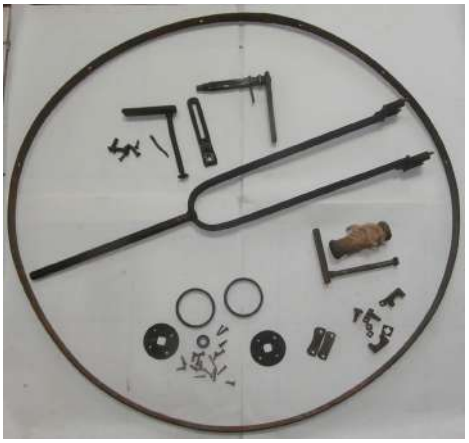
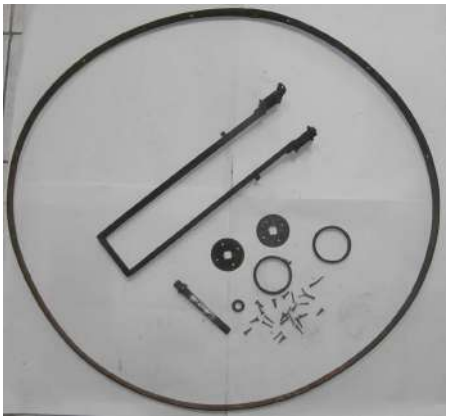

Sheet VII: Velocipede before restoration – details; during disassembling
Foto: Claudia Moței

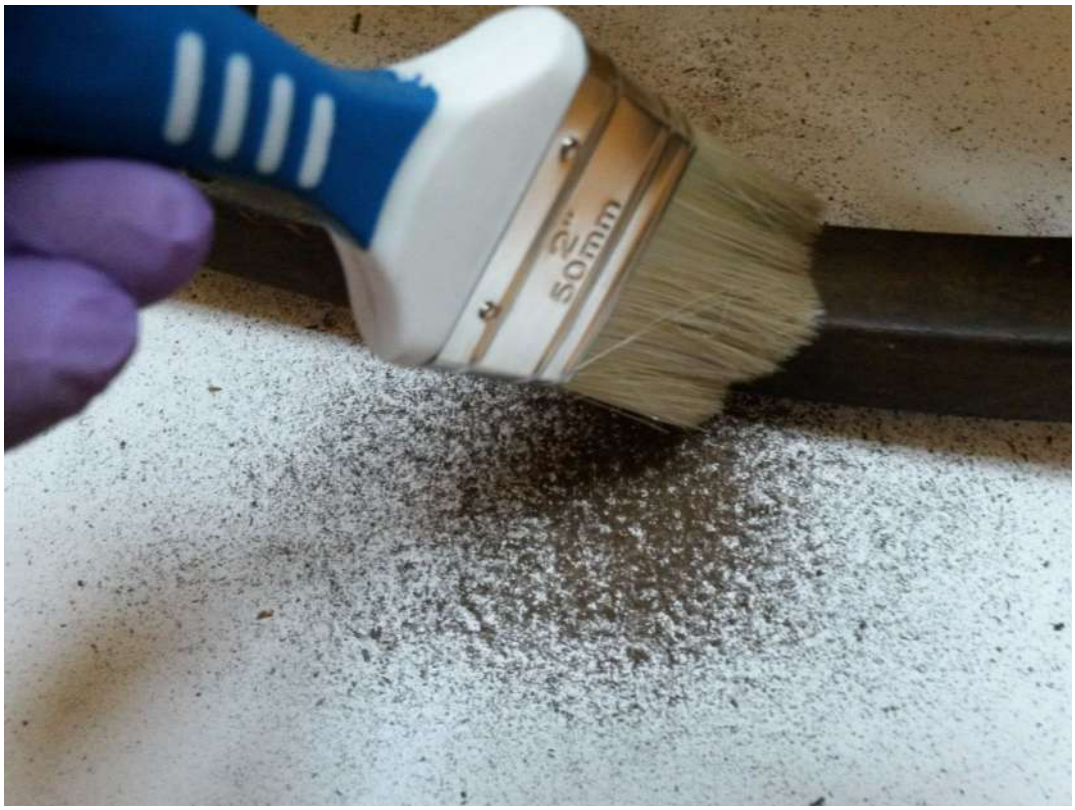

Deep wood scratches
Adherent and semi-adherent deposits of dust and adhesions of grease and rust
Sheet VIII: Velocipede during the wooden parts restoration – details;
Foto: Valentin Puchianu

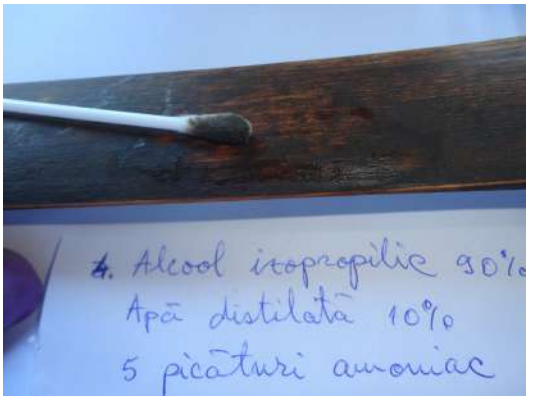

Adherent deposits cleaning tests
Wet cleaning of the object
Sheet IX: Velocipede during the wooden parts restoration
Foto: Valentin Puchianu

Conducting treatment against xylophagous insects
Changing broken parts
Sheet X: Velocipede during the wooden parts restoration – details;
Foto: Valentin Puchianu

Sheet XI: Parts of Velocipede after metal cleaning
Foto: Claudia Moței

Sheet XII: Velocipede after restoration - details
Foto: Dan Gridean

RESTAURAREA A DOUĂ VASE DIN SECOLUL XIV–XV DE LA CÂMPULUNG, STR. NEGRU VODĂ, NR. 76, JUDEȚUL ARGEȘ

The restoration of two vessels from the 14th-15th century from Câmpulung, Negru Vodă str., no. 76, Argeș county

CZU: 728.025.4(498)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762404

Ancuța-Elena PUNGOI
Expert restaurare ceramică, Muzeul Județean Argeș, Pitești
E-mail: ancutasore28@yahoo.com

Summary. The excavations from the 2022 campaign carried out at Câmpulung, Argeș county, Str. Negru Vodă, no. 76, returned two pieces representative of the 14th-15th centuries to the national heritage: a three-lobed mug and a black bowl.

The town of Câmpulung at that time was one of the most important commercial centres in Wallachia, being at the same time a craft centre, here there were neighbourhoods of tanners, carpenters, potters, etc.

The pieces that are the subject of the present communication are produced in the ceramic workshops of the city. In our analysis, we will present various methods of preservation and restoration applied to the two ceramic objects depending on the nature of the degradation suffered as a result of lying in the ground ("in situ"). Their age and state of preservation, as well as other criteria, will allow their classification in the category of movable national heritage assets.

Key words: restoration, conservation, ceramics, medieval, Câmpulung.

Privind retrospectiv asupra anilor în care s-au desfășurat săpături sistematice în situl arheologic de la Câmpulung, Negru Vodă, Nr.76, de către colectivul format din arheologii: Maria-Venera Rădulescu, Marius Păduraru și Ion Dumitrescu, cele din anul 2022 au prelevat bogate mărturii despre viața social- economică a urbei.

Orașul Câmpulung în acea perioadă reprezenta unul dintre cele mai importante centre comerciale din Țara Românească, fiind totodată și un centru meșteșugăresc, aici existând cartiere ale tăbăcarilor, șubarilor, olarilor etc[1]. Astfel, putem afirma că dezvoltarea acestuia dintr-o așezare săteasacă către formele urbane este marcată de evoluția ascendentă a producției artizanale; meșteșugurile legate de prelucrareaunor produse agricole sau de ocupațiile casnice(olari, morari, tabaci, cojocari). Conform Catagrafiei din 1838 sunt menționați că existau la acea dată 15 olari în oraș[2].

Astfel, așa cum a reieșit din profilul vestic, sub stratul de bolovani dărâmați, proveniți din mantaua unui tumul, a sigilat un nivel de viețuire medievală din secolele XV–XVI. Pe podeaua din lut a locuinței, unde s-a păstrat o zonă de contur neregulat, de pământ ars, alături de cărbune și cenușă s-au descoperit: fragmente din peretele de chirpici, cu amprente de nuiele, numeroase obiecte de țesut și un bogat material ceramic smălțuit și nesmălțuit,

[1] Gheorghe I. Cantacuzino, *Începuturile orașului Câmpulung și Curtea Domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*, București: Ed. Academiei Române, 2011, pp. 32, 33-35.

[2] Spiridon Cristocea, Ștefan Trâmbaciu, *Câmpulungul Muscelului reflectat în Catagrafia din 1838*, Pitești: Ed. Ordessos, 2007, pp. 17, 137-140.

ce se încadrează cronologic între secolele XV–XVI. Din acest material au reieșit și cele două piese, care vor fi tratate în articolul de față, respectiv: o cană trilobată și un castron de culoare neagră[3].

Castronul de față are dimensiunile de DG-17 cm, H 4,5cm, DB-6,5 cm, a fost descoperit în zona caroului 2, secțiunea VII, la adâncimea de 1,2 m. Pasta de nuanță brună cu mică în compoziție, angobat cu negru, nesmălțuit.

Ca principale degradări suferite în solul de zăcere putem menționa depuneri pe toată suprafața de săruri solubile, urme de pământ, săruri insolubile (carbonați – în urma testelor din laborator) se întâlneau și pe muchiile fragmentelor. De asemenea aceste depuneri erau prezente și pe muchile fragmentelor. Piesa se afla în stare fragmentară având lipsă aproximativ 20% din gură și partea mediană (Fig. 1).

În funcție de degradările prezentate s-a optat pentru îndepărtarea urmelor de pământ și a sărurilor solubile pentru o curățare umedă. Aceasta a fost efectuată cu detergent neionic C2000(5%), urmând băi succesive de neutralizare până la atingerea unui PH-neutru. În prealabil, anterior procedurii propriu zise fragmentele au fost imersate în apă până la saturare.

Datorită prezenței sărurilor încă prezente pe suprafața și pe muchiile fragmentelor a fost necesar un tratament chimic. Aceasta s-a realizat prin tamponarea fragmentelor pe suprafață cu soluție de acid citric 5%, în prealabil îmbibate cu apă, pentru a reduce infiltrarea substanțelor folosite în pastă. După curățarea muchiilor fragmentele curățate au fost din

[3] Venera Rădulescu, Marius Păduraru, Ion Dumitrescu, Câmpulung județul Argeș. Punct: str. Negru Vodă, nr. 76, in: Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2022, a LVII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice 29-31 mai 2023, Târgoviște, pp. 92-96.

nou neutralizate prin băi în apă distilată. Uscarea s-a realizat într-un mediu ambiental stabil, pe hârtie de filtru departe de orice sursă de căldură.

Adezivul ales pentru întregirea piesei a fost poliacetat de vinil tip Wűrth 3D, cu timpul de uscare între 8 și 10 minute. Lipirea s-a realizat pe subansambluri după etalarea lor în ordinea lipirii. Procesul a început de la bază spre partea superioară. Au fost necesare cleme, plastilină de modelaj de tip Maimieri pentru susținere. Pentru toate aceste operații s-au folosit substanțe și adezivi reversibile si compatibili.

Structura piesei asamblate pentru o mai bună rezistență în timp, a impus completarea spatiilor lacunare și interstițiale dintre fragmente. Pentru aceasta s-a folosit un ghips dentar Cl. 4, pe suport de ceară dentară de 0,4 mm.

Obiectul ceramic a fost conceput inițial și ca piesă decorativă, acest lucru este demonstrat de orificiile realizate de meșterul olar pe baza castronului, pentru a putea fi atârnat. Având în vedere importanța istorică dar și cromatica piesei s-a realizat o integrare cromatică în tempera - a fost necesară pentru estetica a vasului, respectând principiul lizibilității intervenției[4] (Fig. 2, 3).

A doua piesă care face subiectul articolului de față, este o cană trilobată cu toartă și cioc ce a fost descoperită în Secțiunea VII, caroul 2, identificat ca zona unei locuințe medievale. Dimensiunile acestei piese sunt: DG- 10,5 cm, H- 18,7 cm si DB- 7,5 cm.

Cana este realizată din lut de culoare brun-roșcat, smălțuită la gură și pe pântec cu verde, deținând motive liniare. Arderea a fost oxidantă. Ca și formă deține un corp globular cu picior și o toartă prinsă de umăr și buză care prezinta un cioc, astăzi pierdut (Fig. 4).

Starea de conservare era fragmentară. Acestea prezentau urme de pământ pe suprafața, săruri solubile și un înscris cu carioca pe bază. Din obiect este lipsa 30% din partea mediană și buză. restaurării acestei căni a debutat printr-o curățare umedă în detergent neionic C2000-5% în apă distilată, urmând, îndepărtarea prin tamponare cu acetonă a înscrisului cu carioca de pe baza vasului. După aceasta a urmat neutralizarea substanțelor prin băi succe-

[4] Hotărârea 1546 din 18 decembrie 2003, Art.32, NORMA (A) 18/12/2003 - Portal Legislativ (consultat la 5.09.2024)

sive, până la atingerea unui PH neutru. Uscarea fragmentelor s-a realizat pe hârtie de filtru, în mediul ambiant.

O altă etapă importantă, a reprezentat-o lipirea cu rășină bicomponentă epoxidică Devcon a fragmentelor, după selectarea acestora, folosindu-se cleme, plastilină de modelaj de tip Maimieri pentru susținere. Considerând importantă rezistența structurală a piesei, pentru o mai bună rezistență în timp, a impus completarea spatiilor lacunare dintre fragmente, ce au fost completate cu ghips dentar de Ghips dentar Cl. 4, pe suport de ceară dentară de 0,4 mm. În această etapă a fost refăcut și ciocul, având elemente de la baza gurii pentru redarea curburi inițiale (Fig. 5).

La final pentru prezervarea completărilor efectuate dar și pentru estetica piesei s-a realizat integrarea cromatică în culori acrilice lucioase și mate (Fig. 6).

Aceste piese de ceramică medievală, ce îmbogățesc astăzi colecția Muzeului Județean Argeș din Pitești, sunt relevante pentru cronologia secolelor XV–XVI, în orașul Câmpulung.

Secțiunea
Știința istorică între provocări și perspective /
Historical science between
challenges and perspectives

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND DEGETARELE MEDIEVALE DESCOPERITE ÎN SITUL DE LA LOZOVA – *LA HOTAR CU VORNICENII*

Some considerations on medieval thimbles discovered in the site of Lozova – „La hotar cu Vornicenii”

CZU: 902(478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762037

Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU
Doctor în istorie, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău
ORCID: 0000-0002-6725-7578
E-mail: ludmila.pirnau@gmail.com

Ion URSU
Doctor în istorie, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău
ORCID: 0000-0003-2318-1337
E-mail: ion_ursu11@yahoo.com

Summary. Thimbles, also referred to in documentary sources as „năpârstoace”, usually made of metal in the shape of a hollow cone trunk, represent one of the rare categories of archaeological materials found in urban and rural settlements in medieval Moldova. This type of utensil, intended to protect the ring finger from needle pricks during sewing, has been found in the medieval sites of Baia, Păcuiul lui Soare, Dinogeția, Cetatea Albă, Roman etc. In this paper we present the preliminary results of the investigation of the four thimbles discovered in the medieval site of Lozova during the archaeological campaigns of 2014-2015 and 2024. The respective artifacts were found in burial complexes (M. 84, M. 89, M. 108, M. 117) uncovered in the perimeter of the cemetery belonging to an Orthodox rural community settled in the Bucovăț valley, an area where at the beginning of the 15th century (1420), during the of Alexander the Good, there were the villages of Lozova, Vornicenii, Secăreni ruled by the boyar Oană.

Key words: thimbles, archaeological materials, medieval cemetery, Lozova – „La Hotar cu Vornicenii”, Moldova.

Degetarele, menționate în sursele documentare și ca „năpârstoace”, realizate, de regulă, din metal, de forma unui trunchi de con gol, reprezintă una dintre categoriile de materiale arheologice rare descoperite în așezările urbane și rurale din Moldova medievală. Acest tip de ustensile prevăzute pentru a apăra degetul inelar de înțepăturile acului în timpul cusutului au fost descoperite în siturile medievale de la Baia, Cetatea Albă, Orheiul Vechi, Suceava, Tg. Trotuș, Roman ș.a. Studierea degetarelor presupune luarea în considerare atât a funcției, formei, materialului și a dimensiunilor acestei categorii de ustensile, cât și urmărirea unor aspecte legate de cronologie, decorare și contexte economice și culturale.

Cunoscutul lingvist August Scriban, care publica în perioada interbelică un prețios dicționar etimologic, arăta că degetarul, „un mic instrument de metal ori de os scobit care se pune în vârfu degetelui ca să împingi acu când coși”, a fost inventat de un giuvaiergiu olandez anume Nikolaas van Benschoten. Acesta, pe la 1684, se logodi cu o cusătoreasă numită Myrfrenno van Reussalaer, căreia, ca să nu se mai înțepe la cusut, îi făcu un degetar de

aur[1]. Însă, se cunoaște că degetarele erau răspândite cu mult înainte și în alte zone mai apropiate sau mai îndepărtate de teritoriul olandez. Pentru perioada evului mediu, mai aproape de spațiul românesc, amintim descoperirile de degetare în Ungaria, cele mai timpurii fiind atribuite secolului al XIV-lea[2]. Două degetare de bronz, datate în secolele XIII-XIV, au fost descoperite la Păcuiul lui Soare[3] asemănătoare cu cele recuperate arheologic la Dinogeția[4] și la Târnovo[5]. Numeroase descoperiri de degetare din bronz din aceeași perioadă au fost atestate în așezările urbane de pe Volga aflate sub dominație mongolă[6], acestea fiind asemănătoare celor descoperite în Dobrogea. O precizare privind cronologia acestor artefacte medievale aparține lui G.A. Fedorov-Davydov, unul dintre cei mai de seamă cercetători ai vestigiilor civilizației Hoardei de Aur, care considera că degetarele au apărut în orașele din răsăritul Europei abia în secolul al XIV-lea[7]. Problema apariției și răspândirii acestei categorii de ustensile nu este pe deplin clarificată, chiar dacă studierea lor are o anumită vechime în istoriografia occidentală[8]; spre deosebire, în cea românească nu am identificat preocupări temeinice în acest sens.

Punctul de plecare al cercetării de față a fost descoperirea a două degetare în situl medieval de la Lozova-*La hotar cu Vornicenii* (Pl. I.1) *în timpul campaniilor arheologice din anii 2014*–2015[9], la care s-au mai adăugat încă două exemplare recuperate recent *în campania din* 2024.

Cimitirul aferent așezării rurale medievale de la Lozova – *La hotar cu Vornicenii*, descoperit în anul 2007 și cercetat arheologic în anii 2010–2011, 2014–2015 și 2024, aparține unei comunități ortodoxe din valea Bucovățului, zonă în care existau satele Lozova, Vornicenii, Secăreni și alte câteva așezări întărite de Alexandru cel Bun boierului său Oană vornic pentru „dreaptă şi credincioasă slujbă" prin actul de danie din 1420[10].

Cele patru degetare luate în discuție au fost găsite în morminte (M. 84, M. 89, M. 108, M. 117), în care au fost înhumate femei adulte, fiind respectat ritul creștin cu orientarea defunctelor pe axa vest-est și poziționarea în decubit dorsal cu brațele îndoite și așezate pe

[1] August Scriban, *Dicționaru limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaisme, neologisme, provincializme)*, Iași, 1939, p. 399.

[2] Bíró Gyöngyvér, *Gyűszűk*, in: Töredékek. Régészeti Magazin, 2021, nr. 01, pp. 49-50.

[3] Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *Păcuiul lui Soare. Așezarea medievală (secolele XIII–XV)*, II, București, 1977, p. 39; Radu Popa, Păcuiul lui Soare. O așezare dunăreană cu trăsături urbane în veacurile XIII–XIV, in: Studii. Revistă de Istorie, XVII, nr. 1, 1964, p. 111.

[4] Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *Dinogeția*, I, București, 1967, p. 85, fig. 43/4, 6; Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *Păcuiul lui Soare*, p. 39.

[5] *Arkheologiya*, V, 1963, 1, p. 41, fig. 11/d.

[6] G.F. Polyakova, *Izdeliya iz tsvetnykh i dragitsennykh metallov*, in: *Gorod Bolgar*, Kazan, 1996, p. 241.

[7] G.A. Fedorov-Davydov, *Zolotoordynskie goroda Povolzhya,* 1994, p. 199.

[8] Mary Andere, *Old Needlework Boxes and Tools*, Drake Publishers Ltd., 1971; Sylvia Groves, *The History of Needlework Tools and Accessories*, Country Life Books, 1968; Gay Ann Rodgers, *An Illustrated History of Needlework Tools*, The Book Press, 1983; Edwin, Homes F., *A History of Thimbles*, Cornwall Books, 1985; John J. Von Hoelle, *Thimble Collector's Encylopedia*, Wallace Homestead Book Company, 1986 ș.a.

[9] Ion Ursu, Ludmila Bacumenco-Pîrnău, Vlad Vornic, Ion Ciobanu, Necropola medievală de la Lozova-La hotar cu Vornicenii. Rezultatele cercetărilor din anii 2014–2015, in: Revista Arheologică, serie nouă, vol. XII, nr. 1-2, 2016, pp. 250-271.

[10] *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. I (1384–1448), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București 1976, doc. nr. 47.

abdomen sau pe piept. Artefactele au fost lucrate din argint (1) și bronz (3), deosebindu-se de exemplarele atestate în alte situri din Moldova și Transilvania, prin forma și tehnica de execuție, în special degetarul realizat din argint cu decor ștanțat și ajurat în partea superioară (Pl. I.2). Până la momentul actual, nu am identificat analogii pentru aceste exemplare, prin urmare, locul lor de proveniență rămâne a fi clarificat prin cercetările ulterioare. Nu excludem faptul ca degetarul depus în M. 84 să aibă locul de origine în zona Volgăi Inferioare, cu toate că în istoriografia românească este vehiculată ideea, potrivit căreia mărfurile „mărunte", respectiv degetarele, încadrate de către autorii descoperirilor în perioada secolelor XIV–XVII, erau aduse pe teritoriul Moldovei din orașul german Nürnberg. Se știe că în secolul al XIV-lea, din orașele Hoardei de Aur de pe Volga sau din nordul Caucazului (Bolgar, Ukek, Azak, Dzhuketau) erau aduse și în așezările urbane din regiunea Mării Negre și arealul de la vest de fluviul Nistru până în nordul Moldovei, mai multe categorii de mărfuri, mărturie fiind artefactele recuperate în timpul cercetărilor arheologice de la Cetatea Albă, Orheiul Vechi, Costești-Gârlea, Lozova (monede djucide, oglinzi de bronz, accesorii vestimentare, vase de fontă, vase smălțuite sau cu decor ștampilat ș.a.) produse în orașele Hoardei de Aur, care parcurgeau spații largi, profitând de „pax mongolica" din secolul al XIV-lea.

Pentru cele cinci degetare de bronz de la Cetatea Albă datate în secolul al XIV-lea, publicate de Kravchenko în anul 1986[11], din păcate, nu avem cunoscut contextul descoperirii sau alte date necesare studiului. Un degetar din bronz, împreună cu două monede, dintre care una emisă de Alexandru cel Bun, a fost găsit într-un complex de locuire în timpul cercetărilor arheologice efectuate la Suceava în anul 1955[12]. Alte patru degetare datate la sfârșitul secolului al XIV-lea și secolul al XV-lea au fost descoperite în complexe de locuire la Baia[13], similare celor găsite la Dinogeția[14] și Păcuiul lui Soare[15]. De asemenea, degetare datate în secolele XV–XVII au fost descoperite la Tg. Trotuș (jud. Bacău)[16] și Roman (jud. Neamț)[17], Schinetea (jud. Vaslui) sau semnalate la Berindești, Bistrița, Probota. Degetarele descoperite evidențiază indicatori privind ocupațiile, în primul rând, dar și poziția socială a unor reprezentante ale societății din această perioadă. Astfel, în sursele documentare referitoare la Moldova medievală, și anume în testamentul întocmit de boierul Dumitrașco Iarali la Constantinopol la 17 mai 1646 este menționat alături de mari sume de bani „un degetar de argint al Zoiței, să i-l deie"[18].

Un aspect asupra căruia ne axăm este și depunerea degetarelor în morminte, cu toate că locul obișnuit al descoperirii acestor artefacte sunt complexele de locuire, dar se găsesc și în

[11] A.A. Kravchenko, *Srednevekovyi Belgorod na Dnestre (konets XIII–XIV v.)*, Kiev, p. 82, fig. 32/17.

[12] Ion Nestor și colab., Șantierul arheologic Suceava. Raport preliminar asupra săpăturilor din campania anului 1955, in: Materiale și cercetări arheologice, III, 1957, p. 252,

[13] E. Neamțu, V. Neamțu, St. Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV–XVII*, I. *Cercetările arheologice din anii 1967–1976*, Iași, 1980, p. 92.

[14] Gheorghe Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogeția*, p. 122 și fig. 43/4, 6.

[15] Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *Păcuiul lui Soare*, p. 39. fig. 22/14, 15.

[16] Alexandru Artimon, *Orașul medieval Trotuș în secolele XIV–XVII. Geneză și evoluție*, Bacău, 2003, p. 117.

[17] George Dan Hânceanu, *Două ateliere meșteșugărești din târgul medieval al Romanului (secolele XV și XVII): rezultatele supravegherilor și săpăturilor din 2012–2013*, Brăila, 2017, pp. 73, 232, fig. 26/3-4.

[18] E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV, I (1320–1716), București, 1915, p. 185.

tezaure. Astfel, practica depunerii degetarelor în morminte este atestată în necropolele din spațiul de dominație a Hoardei de Aur datate în secolul al XIV-lea[19], cum ar fi Azak, Bolgar, Vodyanoe, dar și în așezări din a două jumătate a secolului al XIV-lea – prima jumătate a secolului al XV-lea (Toretsk). De interes pentru aspectul abordat este descoperirea a cinci degetare din bronz în necropola (mormintele 2, 3, 4, 4 și 17) de la Kart-Dzhurt de pe Kuban, complexe datate în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Degetare au fost găsite și în umplutura unor complexe de locuire sau gropi menajere asociate cu monede emise în prima jumătate a secolului al XIV-lea, cum ar fi cazul descoperirii de la Vodyanskoe din 2011, unde într-o groapă menajeră au fost găsite trei degetare și patru monede emise de hanul Uzbek[20].

În concluzie, rezultatele studierii degetarelor descoperite în necropola medievală de la Lozova, variate ca formă, dimensiuni, material și calitate a tehnicii de execuție, au un caracter preliminar. Lipsa monedelor în contextele de descoperire ne face dificilă încadrarea cronologică a artefactelor respective. Cu toate acestea, luând în considerare cronologia relativă a pieselor care compun inventarul funerar al mormintelor, a practicii depunerii degetarelor, dar și atestarea documentară a satelor Lozova și Secăreni la 1420, considerăm că acestea pot fi încadrate în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – prima jumătate a secolului al XV-lea. Totodată, precizăm faptul că este necesară continuarea cercetărilor în perimetrul sitului de la Lozova în vederea completării informațiilor istorice pentru reconstituirea aspectelor vieții cotidiene și spirituale ale populației din răsăritul Moldovei în perioada constituirii și extinderii statului medieval.

* Lucrare realizată în cadrul proiectului*: Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, etnografic, arheologic și artistic din Republica Moldova în contextul integrării europene* (2024–2027).

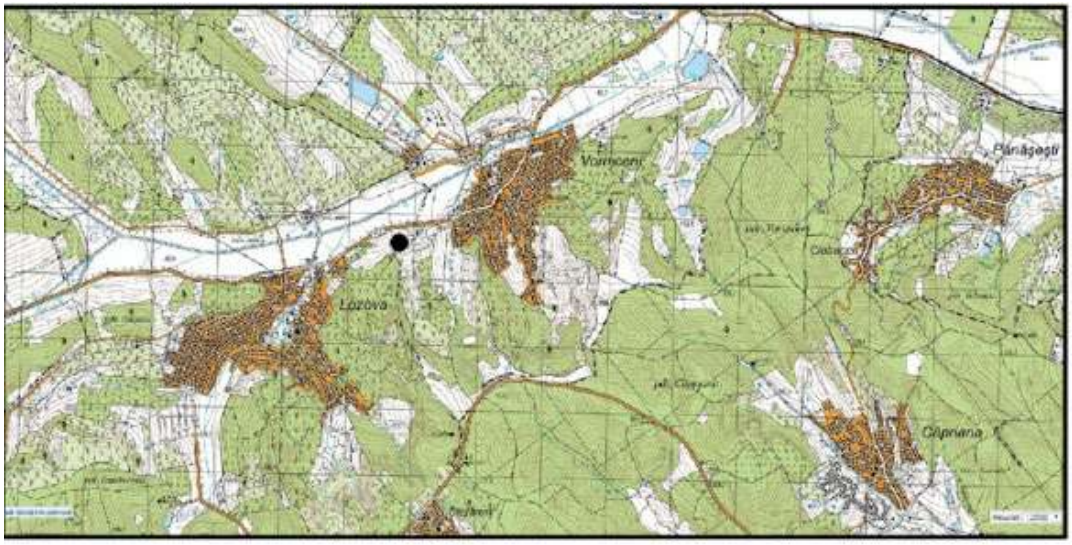

Pl. I. 1. Amplasarea geografică a sitului Lozova-*La hotar cu Vornicenii*;

[19] E.P. Mys'kov, *Kochevniki Volgo-Donskikh stepey v epokhu Zolotoi Ordy*, Volgograd, 2015, p. 255.

[20] A.S. Lapshin, E. P. Mys'kov, *Issledovaniya na Vodyanskom gorodishche v 2011–2012 gg.*, Volgograd, 2013 p. 104.

2. Degetarul de argint descoperit în M. 84.

АРХЕОЛОГІЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ У РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ
The Archaeology of the Southern Ukraine in today realities

UDC: 902(477)"364"
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762044

Світлана БІЛЯЄВА / Svitlana BILIAIEVA
Доктор (хаб.) історичних наук, Інститут археології НАН України / doctor (hab.) of historical sciences, Institute of archaeology of NAS of Ukraine.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3113-7619
E-mail: svitbil&ukr.net

Summary. The end of the 20th century and the beginning of the 21st century marked a period of intensive archaeological investigation in Southern Ukraine, particularly focusing on medieval and modern monuments. However, the occupation of Crimea by Russia and the military actions in the south-eastern part of the Azov region in Donbass in 2014 significantly altered the situation in these territories. These events made it nearly impossible for Ukrainian scientists to continue their fieldwork. Following the onset of full-scale military actions in 2024, the southern regions of Ukraine, partially occupied by Russian troops, became extremely challenging for the preservation of historical and cultural heritage, as well as for any archaeological investigations. Despite these difficult circumstances, the archaeology of Southern Ukraine is striving to continue its development by adopting new approaches such as digitalization, 3D modeling, and other innovative methods.

Key words: Southern Ukraine, archaeology, historical and cultural heritage, military actions, preservation.

З відродженням незалежної Української держави у 1991р. та на початку XXI століття широкого масштабу набули археологічні дослідження Південної України, особливо пам'яток середньовіччя та раннього модерну. В історико-культурному плані це дослідження козацьких, кримськотатарських, османських та інших мультикультурних па'мяток Півдня. Особливе місце серед них належить вивченню козацьких січей та інших поселенських структур розселення українського етносу, що було важливим показником його етнокультурного розвитку у південному просторі. Засвоєння родючих, але водночас важких земель Південної України свідчило про високий технологічний рівень орних знарядь, господарства в цілому, здатного успішно долати природні перешкоди. Були засвоєні і величезні природні угіддя навколо Дніпра, його острови, що відіграло важливу роль у формуванні та розвитку комплексного господарства регіону. Співіснування осілого та кочового населення Півдня відбувалось за розподілом засвоєння різних природних умов відповідно до господарського типу певної спільноти. Впродовж тривалого часу ця проблематика була за межами археології, що особливо відносилось до історії козацтва. З часів незалежності вона поступово стає у центрі уваги науковців країни. Особливу роль в організації та інтеграції дослідницької діяльності з вивчення козацтва відігравав новий науково-дослідний центр НАН України «Часи козацькі» на чолі з відомим українським археологом Д.Я. Телегіним. Завдяки його невтомної діяльності, продовженої за керівництва О.М. Титової були розпочаті та неухильно здійснювалися розкопки чисельних козацьких пам´яток, відбувалось

введення їх колекцій до наукового обігу. Щорічні наукові конференції за результатами вивчення козацтва, які поступово набули статусу міжнародних, публікація матеріалів досліджень почали включати широкий спектр досліджень: від археології та історичного джерелознавства до мовознавчих аспектів, тюркологічної тематиці тощо. Таким чином в Україні склався окремий напрямок досліджень з археології козацтва. Чільне місце у ньому посів південний осередок. Саме з його розвитком пов´язане новітнє сприйняття багатьох аспектів козацької тематики, особливо часів формування нового суспільного стану. Зокрема, це стосується і питання участі козацьких бранців у війську литовського князя Вітовта, формування функції захисників на тлі військової та державотворчої діяльності останнього. Продовження розвитку саме військової, захисної функції згодом відбувалось у козацьких загонах отамана і гетьмана Черкаського Богдана Глинського. Археологічні дослідження обіймали широкий простір: від ранніх укріплень козацької Хортиці, січей Великого луку, затоплених під час створення Дніпровського каскаду водосховищ, до Олешківської січі на Пониззі Дніпра. Відзначимо у цьому напрямку роботи А.А. Козловського, М.П. Жуковського, С.Ж. Пустовалова, О.М. Титової та ін.

В цивілізаційному та етнокультурному плані важливе місце мали дослідження взаємодії суспільств доби спільної федеративної державності у Великому князівстві Литовському, Руському і Жемайтійському. Видатною пам´яткою на її Південному кордоні постала Тягинська фортеця кінця XIV – початку XVст., побудована за планом князя Вітовта із спорудження оборонної лінії Чорноморського узбережжя, і водночас встановлення митниць, сприяння торговельної діяльності між Сходом та Заходом. Дослідження фортеці, розпочаті ще у 1914р. видатним херсонським археологом В.І. Гошкевичем, час від часу відновлювалися впродовж XX – початку XXI століття, і отримали продовження у 2016–2021 рр. стаціонарними розкопками Південної середньовічної експедиції ІА НАН України[1] .

Слід відзначити, що дослідження фортець Північного Причорномор`я наприкінці XX-на початку XXI ст. набуло комплексного міждисциплінарного характеру: від історико-архітектурного аналізу оборонного зодчества (М. Шлапак)[2], певного продовження та значного розширення архітектурно-археологічного аспекту працею Міжнародного колективу істориків, археологів, геофізиків, фахівців різних галузей міждисциплінарного вивчення Білгород-Дністровської фортеці та інших фортець регіону (С.О. Біляєва, А.В. Красножон, І.В. Сапожніков, М. Шлапак та ін.). Підсумки досліджень знайшли своє місце у матеріалах багатьох наукових форумів в Україні та закордоном, втілені у чисельних публікаціях авторів досліджень[3].

[1] *На розі двох світів. Історична спадщина України та Литви на території Херсонської області*. Автори: С.О. Біляєва, К.С. Гуленко, М.М. Ієвлев, О. В. Манігда, О.Є Фіалко., О. В Чубенко. Київ-Херсон, 2018, 78 с.; *Фортеця Тягинь*. Дослідження 2019-2021рр. Автори: Д.Ю. Алядінова, О.В. Афанасьєва, С.О. Біляєва, Н-Д.А. Бімбірайте, О.В. Грабовська, В.А. Грицаєнко, К.С. Гуленко, М.М. Ієвлев, О.Є. Мальченко, О.В. Манігда, М.С. Сергеєва, О.Є. Фіалко, О.В. Чубенко. Київ-Херсон, 2021,120с.

[2] М. Шлапак, *Белгород-Днестровская крепость. Исследование средневекового оборонного зодчества*. Кишинев: ARC. 2001, 238 с.

[3] С.О. Біляєва, Ю.В. Болтрик, О.Є. Фіалко, *Аккерманська фортеця. Дослідження 1999–2010 рр.* Київ. 2022, 204 с.; А.В. Красножон, *Фортеці та міста Північно-Західного Причорномор´я (XV–XVIII ст.)*. Одеса: Чорномор´я, 2018, 312 с.; И.В. Сапожников, *Описание Одессы и Северного Причерноморья 1780-х годов* (к 210 годовщине штурма Хаджибейского замка).

Завдяки вивченню фортець Півдня, були встановлені етапи розвитку оборонного зодчества регіону, як частини європейської системи кам´яних фортець замкового типу. Їх архітектурі та культурі в цілому, а також іншим південним пам`яткам, характерний синкретизм. Ще на ранньому етапі історії оборонного зодчества тут мають прояви генуезьких майстрів, візантійської традиції планування, характерні риси будівничих, що презентували Литовських князів та Молдавських господарів, сельджуцьких фахівців з різьби по камінню.

Все це відбувається у досить нетривалий час, і передує Османському загарбанню Північного Причорномор´я у 1484 році, коли фортеці вже височіли на узбережжі. Слід відзначити, що, не дивлячись на османське захоплення та внесення змін у обличчя Білгородської фортеці, переформатування її згодом у фортецю бастіонного типу, необхідного для захисту у нових реаліях розвитку артилерії, ісламську сакральну специфіку, розбудову житлових та побутових приміщень у дворах фортеці, яскраві риси Молдавського періоду будівництва досі яскраво відзначаються та переважають в архітектурі останній. Певним чином це відноситься і до інших фортець Молдавського будівельного періоду.

Чималий доробок досліджень Південної України останніх передвоєнних десятиріч, досягнутий завдяки вивченню пам´яток османського періоду, зокрема вищезгаданої Білгород-Дністровський (Аккерманської) фортеці, Ізмаїла, комплексу різноманітних пам´яток Очакова. Культурні нашарування останнього на території колишньої фортеці, міської забудови та підземної частини включно, складають унікальний осередок існування турецької та української матеріальної культури. Їх розкопки тривали понад чверть століття. Останні роботи на території центральної частини історичного міста поблизу будинку колишньої османської мечеті (зараз православної церкви) проводились в осені 2021року. На наступний сезон були заплановані дослідження деяких приміщень підземного міста, які розглядалися як частина майбутньої туристичної інфраструктури.

Крім того, на початку 90-х рр. частково були досліджені руїни османської фортеці на острові Березань. У 2008–2013 рр. проведені розкопки османської фортеці і на Кінбурнській косі.

Особливу увагу на Півдні України було приділено вивченню культурної спадщини кримськотатарського народу на різних етапів його формування: від джучидських міст та поселенських структур різних етнокультурних осередків Північного Причорномор´я, могильників XIV – початку XV ст., що відбивають різноманітний склад та конфесійні особливості населення Криму та Нижнього Подніпров´я і Приазов´я, до пам´яток з історії Кримського ханства, зокрема перлини культури кримських татар – комплексу Бахчисарайського палацю (М. В. Єльніков, А.М. Ібрагімова, І.Б. Тесленко та ін.). Слід відзначити надзвичайну важливість археологічного вивчення історії та культури цього корінного народу України, його етнічних складових, що забезпечили єдність, і в той же час особливості окремих груп кримських татар у різному природному середовищі Криму.

Надзвичайно важливим етапом у вивченні археології Причорномор´я постало виконання довготривало проекту „Середньовічні Балтія і Чорномор´я: матеріальна реконструкція торгових зв´язкі" Міжнародної спілки академій та Інституту археології НАН України, який був розпочатий у 2015 році, вже за часів війни, що підкреслює

Ильичевск, 1999, 256с.; M. Șlapac, *Cetăți medievale din Moldova*. Chisinau. 2004, 372 p. та ін.

актуальність цього напрямку досліджень на загальноєвропейському рівні. До теперішнього часу вийшло три монографічних видання міжнародного колективу авторів під науковим керівництвом відомого українського вченого О.П. Моці та за його безпосередньою участю[4]. З 2018 року у розробці тематики беруть участь і члени Комісії з слов´янської археології Міжнародного комітету славістів.

На жаль, з окупацією Криму, військовими діями на Донбасі відбулися істотні зміни щодо подальших перспектив польових досліджень: припиняються розкопки українських дослідників в Криму. Культурна спадщина його народів опиняється в умовах її пограбування окупантами, відбувається вивезення чисельних експонатів музеїв та зарахування їх до приналежності Росії. При цьому мова іде про сотні тисяч артефактів. Втрата автентичності загрожує Бахчисарайському архітектурному комплексу, де під приводом реставраційних робіт фактично іде знищення пам´ятки.

Повномасштабна агресія Росії проти України, захоплення Приазов´я, частини Донецької, Запорозької, Миколаївської та території Херсонської області у перші місяці війни, мінування величезних земельних масивах, постійні воєнні дії постали тими факторами, які зумовили: неможливість здійснення польових досліджень та роботу у музейних закладах. З останніми склалась особливо жорстка ситуація. Частково вони загинули під час військових дій, бомбардувань, ударів артилерії та ракет. Інші були піддані пограбуванню окупантами. Жахлива доля спіткала багаті колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею, які були добровільно передані його директоркою росіянам, з якими вона і залишила Херсон напередодні його визволення ЗСУ. На щастя, до початку широкомасштабної війни, нам вдалось своєчасно вивезти колекцію фортеці Тягинь на раніше заплановану виставку в Київ до Археологічного музею НАН України. Її відкриття сталося 16-17 лютого 2024 р.

З початком війни руйнація культурної спадщини України набула масового характеру. Станом на 6 березня 2024 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 345 об'єктів культурної спадщини України з 24 лютого 2022 року. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України їх кількість значно більша. Вона складає 945 пам'яток. І чисельність пошкоджених і зруйнованих пам'яток постійно зростає. Треба визначити декілька факторів, які зумовлюють загальну ситуацію із фізичним станом історико-культурної спадщини.

1. Руйнація поверхні та культурних нашарувань внаслідок фізичних ушкоджень ґрунту різними видами зброї. Наслідком цього є руйнація або пошкодження пам`яток історії і культури.

2. Руйнація або пошкодження нерухомих об´єктів, зокрема тих, що входять до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. Яскравим прикладом цього є пам´ятки історичного центру Одеси.

3. Тривалі обстріли території історичних міст та місцезнаходжень пам´яток історії та археології, що, наприклад, постійно відбувається в Очакові.

4. Мінування величезних територій та вибухи мінних загороджень, внаслідок чого має місце нищення культурних нашарувань у всіх районах воєнних дій.

5. Штучна зміна екологічних умов існування пам´яток, внаслідок військових дій.

---

[4] *Середньовічне Подніпров'я в системі міжцивілізаційних контактів між Балтією та Чорномор'ям*. Нариси. Київ. 2017, 130 с.; *Дніпро-Даугава-Німан: міжцивілізаційні контакти у середньовічні часи. Нариси*. Київ. 2021, 108с.; *Між Дніпром та Боспором: міжцивілізаційні контакти в зоні Чорного моря в середньовічні часи.* Нариси. Київ. 2022, 144 с.

Подібна ситуація склалась внаслідок підриву Каховської ГЕС та спуску водосховища.

6. Дія комплексу факторів: екологічні умови, обстріли та ін., які впливають на становище пам´яток.

Класичними прикладами є ситуація на Нікопольщині, Дніпропетровської області, Миколаївської та Херсонської областях. Так, на території останньої під час військових дій постраждали видатні пам´ятки пізньоскіфської культури біля с. Червоний Маяк, які впродовж тривалого часу досліджувались експедицією Інституту Археології НАН України під керівництвом О.В. Симоненко.

Під постійними обстрілами знаходилась територія фортеці Тягинь, потім вона була затоплена водами Каховського водосховища. Після звільнення правобережної Херсонщини ЗСУ Тягинка знов опинилася під ударами ворожих військ. Важка ситуація у Бериславі, де розташовані залишки фортеці Кізікермен, інших місцях розташування пам´яток.

Досить проблемна ситуація склалась після підриву Каховської ГЕС. На дні колишнього водосховища розташована колишня територія козацьких січей та господарських угідь українських козаків. Деякі артефакти того часу були виявлені після витоку води. Проте, на сьогодні немає остаточної відповіді щодо необхідності відновлення Каховської ГЕС. Внаслідок обстрілів, бомб та ракетних ударів, мін, що могли залишитися після сходження води, небезпечними є і роботи з обстеження території, будь-які археологічні дослідження взагалі.

Складна ситуація має місце в Очакові та на Кінбурнський косі, яка знаходиться в руках росіян. Доля пам´яток, зокрема залишків османської фортеці, невідома. Історичне місто Очаків постійно зазнає ударів з Кінбурну. Під ударами росіян і чорноморське узбережжя Одещини, куди дістають дрони та ракети.

Отже, треба відзначити, що на сьогодні внаслідок окупації та військових дій залишаються поза можливостями польових археологічних досліджень території Криму, Приазов´я, Нижнього Подніпров´я. При цьому такий статус зберігатиметься і після завершення військових дій і перемоги України над ворогом. Це пов´язане із ситуацією з необхідності розмінування величезних земельних масивів, яке за прогнозами експертів може зайняти декілька десятиліть. Крім того, окремим питанням є фінансування робіт в умовах відновлення країни.

Відзначимо, що не дивлячись на військові дії, польова археологія в Україні не припинила свою діяльність. Там, де відносно безпечно, здійснюються дослідження, відбуваються нові відкриття, час від часу інформація про які вносить свій позитив у життя суспільства. Закриті на час війни музеї Півдня намагаються влаштовувати тимчасові виставки.

Проте, яким чином можливо продовжити вивчення південних пам´яток, зокрема деяких з тих, про які йшла мова вище?

Що стосується козацьких пам´яток, є певні перспективи на правобережжі Запорозької та Дніпропетровської областей, але вони залежать від ситуації на фронті та інтенсивності воєнних дій в цілому. В той же час, є певні можливості роботи з літературою, архівними матеріалами, інколи і деякими колекціями артефактів. У обставинах, що склалися, надзвичайно важливою стає цифровізація матеріалів археологічних пам´яток: 3D моделювання об'єктів як спосіб їх реконструкції в цифровому форматі, що надає можливість їх презентації широкому колу спільноти в Україні та закордоном.

Такі роботи вже відбуваються і мають досвід демонстрації на виставках та конференціях. Зокрема, це стосується моделювання видатних нерухомих пам`яток України, які нещодавно були представлені на форумі «Українська культурна спадщина» під егідою ЮНЕСКО, що проходив у Києві.

Одним з прикладів створення 3D моделі видатних пам`ятків культурної спадщини України є виконання міжнародного проекту „Фортеця Тягинь – форпост історії українського Півдня», у рамках якого створюється віртуальний музей. Це проект громадської організації «Інформаційний ресурсний центр «Правовий простір» разом з партнерами – Культурним центром» Україна-Литва» (керівник Н. Д. А. Бімбірайте), Центром культурного розвитку «Тотем» (керівник О.В. Афанасьєва), Інститутом археології НАН України, «Асоціацією миротворчої школи України», і литовською громадською організацією «Допомога Півдню України» за підтримки програми «Долучайся» та фінансування Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Під час підготовки проекту був використаний досвід міжнародних віртуальних музеїв

Над його розробкою працював і колектив фахівців з археології та архітектурно-археологічних реконструкцій (С.О. Біляєва, М.М. Ієвлев, Є.Ю. Євсеєєва та ін.). Проект включає і моделювання фортеці Тягинь і окремі зали віртуального музею, у яких представлені 100 найкращих речових знахідок з розкопок фортеці. Вони включатиме розділи за окремими категоріями знахідок. Це предмети побуту, серед яких переважатиме керамічний та скляний посуд: кухонна та столова кераміка, в тому числі кераміка сграфіто. Один з фрагментів з написом, вкритим золоченням. Є декілька предметів поясного набору. Особливий інтерес викликає знахідка двох литовських хрестоподібних накладок на шкіряні торби, які мають аналогії у матеріалах пам´яток Литви XIV–XVI ст. У колекції зброї, особливу увагу привертають фрагменти бомбарди, ймовірно генуезького походження. Величезний інтерес викликає знахідка залізної булави XV ст. Як відомо, булава була зброєю і водночас символом влади гетьманів Литви і України. Торгівельні контакти між Сходом і Заходом засвідчує колекція срібних і бронзових монет, серед яких і джучидські монети з кафінською контрамаркою, польські – першої половини XVст., монети с тамгою Кримського хана Менглі Гірея та інші.

Серед залишків монументального будівництва – унікальна знахідка плити із геральдикою, характерною для литовських родів. Крім того, на фотографії кутової вежі фортеці і серед 3D моделей присутні художні твори – різьблення по каменю сельджуцьких майстрів.

Крім того, на сайті проекту буде представлена інформація про розкопки, фотоматеріали з історії експедиції та колекція знахідок у фотографіях, список публікацій, що стосуються дослідження фортеці та деякі узагальнюючих праць з історії фортифікації, які дозволяють розглядати фортецю Тягинь під кутом загального розвитку Європейського оборонного зодчества. Вся інформація надана українською та англійською мовою. Запланована демонстрація проекту у Посольстві Литви, містах Україні, у Литві та інших країнах.

В умовах сьогодення такі можливості презентації історико-культурної спадщини з видатних археологічних пам´яток України, продовження туристичного напрямку розвитку вітчизняної культури є одним з реальних і перспективних напрямків сучасної археологічної науки, що відчиняє можливості створення віртуальних музеїв з використанням надзвичайно багатих колекцій України.

CÂTEVA VIZIUNI TEORETIZATE PRIVIND CONCEPTUL NOŢIUNII DE CLASĂ *SAU* STARE SOCIALĂ

Some theoretical views regarding the concept of notions of class, state or social state

CZU: 94(478)"19":323.3
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762512

Valentin TOMULEŢ
Dr. hab. în istorie, prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4696-2064
E-mail: tomuletvalentin@yahoo.ro

Summary. In the following article, the author, having as his research theme the privileged social categories of the population of Bessarabia – the boyars, mazils, ruptaş, rutes etc., discusses the problem of understanding the theorized concept of class, status or social estate, examines the concepts of the main theorists, Karl Marx and Max Weber, who had a direct influence on the development of social class theory and had a direct impact on the subsequent philosophical, historical and sociological thinking, as well as the comparative analysis of the two definitions/schools dominant in historiography – American and French, carried out by French philosopher, sociologist and political scientist Raymond Aron. The author finds that by understanding the theorized concept of these notions, it will be much easier to determine the social status of the privileged in Bessarabia – the boyars, mazils, ruptaş, rutes etc. in the first half of the 19th century.

Key words*:* Bessarabia, class, social status, social structure, privileged.

Formularea problemei

Despre istoria anumitor categorii sociale ale populaţiei din Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus în 1812, în special a ţărănimii, s-a scris în repetate rânduri. Destul de bogată, în acest sens, este istoriografia sovietică[1]. Deşi scrise prin prisma paradigmei marxiste şi a ideologiei totalitar-comuniste, aceste lucrări şi-au adus totuşi într-o anumită măsură contribuţia la studierea acestei teme. În pofida acestui fapt, unele aspecte ale temei au rămas necercetate, altele au fost trecute conştient cu vederea, altele poartă un caracter unilateral şi tendenţios, încât necesită o nouă abordare.

Necesitatea studierii în continuare a unei asemenea tematici, în special a celei legate de statutul „privilegiaţilor" din Basarabia sub regim de dominaţie ţarist, este dictată de faptul că numai o cunoaştere temeinică a tuturor categoriilor sociale ale populaţiei[2] permite cercetătorului să pătrundă adânc în logica internă a acestora şi în sistemul ierarhizat al instituţiilor. Totodată, o cunoaştere detaliată a istoriei categoriilor sociale din Basarabia, în special a celor

[1] În acest sens, *a se consulta: Istoria, arheologia, etnografia Moldovei. Indice al literaturii sovietice*. Vol. I. 1918–1968, Chişinău, 1973, pp. 100-105, pp. 111-118; *Istoria, arheologia, etnografia Moldovei. Indice al literaturii sovietice*. Vol. II. 1969–1980, Chişinău 1982, pp. 121-124, pp. 127-131; Ion Madan, *Cercetări în domeniul ştiinţelor umanistice la Universitatea de Stat din Moldova (1974–1995). Contribuţii bibliografice*, Chişinău, 1996, pp. 384-395; Idem, *Istorie, arheologie, etnografie. 1981–2001. Contribuţii bibliografice*, Chişinău, 2001, pp. 186-198; Ion Ţurcanu, *Bibliografia istorică a Basarabiei şi Transnistriei*, Chişinău, 2005, *passim*.

[2] Prin noţiunea de ***populaţie*** subînţelegem mulţimea de oameni care ocupă un anumit teritoriu sau numărul de locuitori într-o anumită arie geografică.

„privilegiate” – boierilor, boiernaşilor, mazililor, ruptaşilor şi ruptelor, în primele decenii de după anexare, când în Basarabia au fost păstrate, pentru o anumită perioadă de timp, unele particularităţi locale, dar şi pe întreg parcursul secolului al XIX-lea, permite să subliniem convingător unitatea de structură şi de dezvoltare istorică moştenită din Principatul Moldovei (cel puţin în prima jumătate de secol) şi să evidenţiem acele schimbări structurale care au parvenit pe parcurs în cadrul acestor categorii sociale sub regim de dominaţie ţaristă.

Şi încă. Prin problema pusă în discuţie ne-am străduit să trezim interesul celor de astăzi, dar poate şi al celor de mâine (localizaţi atât în mediul rural, cât şi în cel urban, unii plecaţi, pribegi prin lume, iar alţii rămaşi), pentru destinul satului basarabean şi oamenii lui, pentru istoria moşilor şi strămoşilor lor, care cândva au fost «talpa» ţării, clasa de mijloc a ţărănimii – răzeşii[3] şi mazilii[4], pentru ca să nu se piardă identitatea lor socială şi etnică. Importanţa subiectului pus în discuţie este în special actuală astăzi, când, după cum scrie istoricul Ion Cernat pentru România, dar şi cu tangenţă directă şi pentru cei din Republica Moldova, spunem noi, „[…] pământul nu mai întruchipează bogăţia, este mai mult o servitute sau este perceput ca atare […]. Să fie ţara o servitute? Suntem atât de obosiţi de istorie, încât nu ne mai trebuie ţara şi pământul ei?”[5].

Concepţii şi teorii privind noţiunea de clasă *sau* stare socială

Pentru a pătrunde în esenţa problemei examinate, în special pentru a înţelege fiecare stare socială sau fiscală în parte, în comparaţie cu cele avantajate, din scara ierarhică de sus şi cu cele neavantajate – din scara ierarhică de jos, la început, să facem o caracteristică succintă a noţiunilor de structură/clasă/pătură socială şi de statut/status juridic, statut/status social.

Dicţionarele explicative ale Limbii Române, mai vechi sau cele mai noi, de ultimă oră, definesc ***structura socială*** ca un mod de organizare internă, de alcătuire a unui sistem social sau ca modalitate de alcătuire a societăţii din punct de vedere social; prin ***clasă socială*** înţelegem un ansamblu de persoane grupate după criterii economice, istorice şi sociologice şi care se referă la raporturile reciproce între ele sau, altfel spus: grup social alcătuit din oameni de aceeaşi condiţie sau de condiţii apropiate; prin ***pătură socială*** – o categorie, o treaptă sau un grup social sau clasă socială; iar prin ***stare socială*** – o categorie, grup, clasă sau pătură socială, sau grad de ierarhie, treaptă socială[6].

---

[3] O viziune originală asupra problemei răzeşilor, *a se vedea*: Lucian-Valeriu Lefter, Răzeşi şi legende. Imagine şi document, in: Putna, ctitorii ei şi lumea lor, Bucureşti, 2011, pp. 107-122.

[4] Despre statutul social al *privilegiaţilor* din Basarabia, *a se vedea*: Valentin Tomuleţ, Statutul şi fiscalitatea mazililor, ruptaşilor şi odnodvorţilor din Basarabia sub regim de dominaţie ţaristă (1812–1871), in: Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială. Volumul IV, Nr. 5-6, Chişinău, 2013, pp. 9-51; Idem, Mazilii şi ruptaşii din Basarabia în primele decenii după anexarea teritoriului dintre Prut şi Nistru la Imperiul Rus (1812–1828), in: In memoriam Gheorghe Buzatu (1939-2013). Coordonatori: Stela Cheptea, Horia Dumitrescu, Iaşi, 2014, vol. 436, pp. 171-194; Idem, Statutul boiernaşilor din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, in: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei. Serie nouă. Vol. XIV (XXIX), nr. 2, Chişinău, 2020, pp. 121-154; Idem, „Privilegiaţii” în structura socială a Basarabiei (1812–1871), in: Latinitate, Romanitate, Românitate. Ediţia a VII-a. Chişinău-Oradea, 2-4 noiembrie 2023, pp. 212-269.

[5] Ion Cernat, *Destinul istoric al răzeşilor şi mazililor din Oţeleşti pe Berheci,* Iaşi, 2015, p. 15.

[6] *Dicţionarul explicativ al limbii române.* Ediţia a II-a, Bucureşti, 1996, pp. 1030, 184, 767, 1015; Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicţionar universal al limbii române*. Ediţia a doua, Bucureşti-Chişinău, 2007, pp. 252, 1000, 1383, 1411.

Iar atunci când vorbim de ***grup social***, termen care se regăseşte în mai multe definiţii, în viziunea lui Gheorghe Teodorescu urmează să ţinem cont de două criterii definitorii: ***1.*** solidaritatea dintre membrii care îl alcătuiesc şi ***2.*** nivelul interacţiunii dintre actorii care îl compun[7]. Autorul constată: „Ceea ce reuneşte mai multe persoane diferite ca temperament, voinţă, capacităţi, idealuri întru-un „grup social", este promovarea unui ideal sau a unui ţel comun (educativ, economic, cultural etc.)"[8].

Nu vom purcede la o analiză detaliată, profundă şi minuţioasă a noţiunilor enunţate *supra*, din simplul considerent că o asemenea caracteristică a fost deja făcută de mai mulţi teoreticieni, istorici şi sociologi în secolele precedente[9]. Vom aminti totuşi că termenul de *clasă socială* sau *stare socială*, în sensul pe care îl utilizăm şi îl atribuim astăzi, este asociat cu începutul revoluţiei industriale în secolul al XVIII-lea în Europa. Fiziocraţii[10] utilizează, spre exemplu, termenul dat pentru a divide societatea pe baza funcţiilor îndeplinite de diferite grupuri sau în funcţie de locul ocupat de aceştia în circulaţia bunurilor materiale/bogăţiilor. Spre exemplu, cunoscutul economist francez François Quesney (1694–1774) (*Tabloul economic*, 1758–1759, *Analiza tabloului economic*, 1766) distinge *clasa producătorilor*, formată din agricultorii exploataţi, *clasa proprietarilor*, constituită în special din proprietarii funciari şi *clasa sterilă (sau urbană)*, ce includea, de regulă, meseriaşi, comercianţi şi profesiile liberale. Ulterior, înţelesul termenului de clasă socială/stare socială a evoluat în dependenţă de schimbările care au avut loc în societate şi deja la începutul secolului al XIX-lea David Ricardo (1772–1823), economist englez, reprezentant al Şcolii Clasice de Economie (*Principiile de economie politică şi impunere,* 1817), distinge pentru epoca modernă deja două clase diametral opuse, bine structurate – *capitalişti* şi *salariaţi*[11].

Totuşi, principalii teoreticieni care au avut o influenţă covârşitoare asupra dezvoltării teoriei de clasă socială şi au influenţat direct gândirea filosofică, istorică şi sociologică ulterioară au fost Karl Marx (1818–1883)[12] şi Max Weber (1864–1920)[13].

În studiile sale Karl Marx, analizând clasele sociale, porneşte de la analiza relaţiilor de producţie: **clasa socială se constituie ca un grup de indivizi aflaţi într-o poziţie similară**

[7] Gheorghe Teodorescu, *Sociologia Mirabilis.* Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Iaşi, 2006, p. 48.

[8] *Ibidem*, p. 49.

[9] *A se vedea*, spre exemplu, caracteristica dată clasei sociale în general şi burgheziei, în particular, făcută de: Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii*, Iaşi, 1997, pp. 47-96.

[10] ***Fiziocrat*** *(fiziocraţi)* – adept al unei doctrine economice burgheze apărute în secolul al XVIII-lea, în Franţa, care considera că numai munca depusă în agricultură este o muncă producătoare de valori noi.

[11] Sergiu Tămaş, *Dicţionar politic. Instituţiile democratice şi cultura civică.* Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1996, pp. 48-49.

[12] *A se vedea* mai detaliat lucrările lui Karl Marx: *Filosofia dreptului lui Hegel* (1843), *Ideologia germană* (1846), *Mizeria filosofiei* (1847), *Manifestul partidului comunist* (1848), *Lupta de clasă în Franţa* (1850), *Optsprezece Brumar a lui Ludovic Bonaparte* (1852), *Bazele critice ale economiei politice* (1858), *Capitalul* (1867) etc.

[13] *A se vedea* mai detaliat lucrările lui М. Вебер: *Протестантская этика и дух капитализма,* М., 2003; *Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии. Социология.* / Пер. с нем. под ред. Л. Г. Ионина, Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016; *Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии. Общности.* / Пер. с нем., под ред. Л. Г. Ионина, Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2017; *Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии. Право* / Пер. с нем., под ред. Л. Г. Ионина, Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2018.

faţă de mijloacele de producţie şi care îndeplinesc acelaşi rol în procesul de producţie, cel de însuşire a surplusului economic. Din această caracteristică se poate lesne constata că teoria marxistă a clasei sociale este integrată, de fapt, analizei sistemului capitalist şi producţiei de mărfuri. Prin noţiunea de **clasă socială** Marx subînţelegea **un grup social uman particularizat prin poziţia sa faţă de mijloacele de producţie, când membrii societăţii se deosebesc, în fond, între ei după proprietatea asupra acestor mijloace,** din care rezultă, în mod direct, dominaţia politică şi ideologică a unora asupra celorlalţi, iar de aici prezenţa antagonismului, a luptei de clasă şi a revoluţiei proletare[14].

Unii cercetători constată că K. Marx îi atribuie proprietăţii un rol dublu: de a face posibilă trecerea indivizilor de la macroeconomie şi microeconomie şi de a permite suprimarea unor relaţii concrete pe care aceştia le întreţin unii cu alţii. De aici, prezenţa celor trei tipuri de proprietate – *forţa de muncă, capitalul* şi *pământul* şi tot de aici – împărţirea populaţiei în *muncitori, capitalişti* şi *proprietari funciari*[15].

K. Marx nu face nicio distincţie între „stare", „pătură", „stare de mijloc", „clasă de mijloc", precum şi nicio corelaţie sistematică între conceptul de clasă şi noţiunea de „burghezie" şi „proletariat"[16].

Spre deosebire de K. Marx, cunoscutul sociolog, filosof, istoric şi economist german Max Weber nu mai priveşte clasele sociale ca fiind definite exclusiv de pe poziţia faţă de mijloacele de producţie. Autorul constată că alte elemente sunt mult mai importante pentru structura şi caracteristica acestora: *piaţa*, *distribuţia* şi *consumul*. Ca rezultat, clasa socială este definită ca **ansamblu de indivizi ce au interese economice comune, privitoare la deţinerea de bunuri şi piaţa muncii**[17].

M.Weber consideră că *proprietatea* este categoria fundamentală a poziţiei de clasă, iar tipul de proprietate dominant variază, în mod evident, de la un sistem economic la altul. Prin urmare, M. Weber, ca şi K. Marx, analizând clasa socială ne direcţionează, în mod evident, la dimensiunea economică. Dar, spre deosebire de K. Marx, M. Weber consideră că analiza detaliată a claselor presupune nu doar aspectul dominant al proprietăţii într-o economie, dar în mod obligatoriu şi al altor tipuri de bunuri. În consecinţă, dacă proprietatea defineşte *clasele avute*, monopolul existent asupra serviciilor determină, la rândul său, *clasele achizitoare*[18].

Analiza claselor, în viziunea lui M. Weber, impune prezenţa şi celei de a doua dimensiuni: *ordinea statutară*, sau, altfel spus, ceea ce se referă la *onoarea socială* sau *prestigiu social* (ceea ce vom deduce analizând categoria socială a *boiernaşilor, mazililor* şi *ruptaşilor*). Ordinea statutară presupune un anumit stil sau mod de viaţă ce, de regulă, se exprimă prin nivelul de educaţie, prestigiul social obţinut prin moştenire sau în rezultatul profesiei deţinute, modurile de consum al bunurilor materiale sau culturale etc.[19] Alţi cercetători au mers mai departe, completând această definiţie pentru anumite stări sociale concrete. Spre

[14] Pentru detalii, *a se consulta*: *Dicţionar de sociologie* / Coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Bucureşti, 1998, p. 100; Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea),* pp. 50-54.

[15] *Tratat de sociologie.* Sub coordonarea lui Raymond Budon. Traducere din franceză de Delia Vasiliu şi Anca Ene, Bucureşti, 1997, p. 123.

[16] Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea),* p. 52.

[17] *Tratat de sociologie.* Sub coordonarea lui Raymond Budon. Traducere din franceză de Delia Vasiliu şi Anca Ene, Bucureşti, 1997, p. 138.

[18] *Ibidem*.

[19] *Ibidem*, p. 139.

exemplu, jurnalistul şi eseistul francez René Johannet (1884–1972) referindu-se la noţiunea de burghezie scria: „Numesc burghez [pe] orice om căruia regimul proprietăţii îi oferă măcar un rudiment de independenţă şi care, bucurându-se de un anumit răgaz, îşi consacră activitatea fie agriculturii, fie comerţului, fie industriei, fie carierelor liberale, inclusiv armatei. Burghezul se defineşte prin părinţii săi, prin felul în care mănâncă, bea, locuieşte, se îmbracă, prin natura veniturilor sale, prin educaţia primită […], prin copiii care îi are, prin felul cum îşi întrebuinţează timpul şi [mai ales] prin *timpul liber* [egal] cu capacitatea de a se dedica unor ocupaţii dezinteresate"[20].

Nu mai puţin importantă în studierea claselor este şi prezenţa celei de a treia dimensiuni – *politicul*, întruchipat în *grupuri politice* sau *partide*. Accentuând autonomia acestei dimensiuni, M. Weber constată că prin aceasta îi putem identifica uşor pe cei care deţin puterea fără a se bucura, în mod obligatoriu, de poziţii înalte în celelalte două ierarhii/dimensiuni[21]. În rezultat, M. Weber determină patru categorii distincte de clasă socială: *clasa muncitoare*, *mica burghezie*, *intelectualii* şi *specialiştii lipsiţi de proprietate* şi *clasele privilegiate prin proprietate şi educaţie*, văzând în ele o simplă juxtapunere de indivizi. Mai mult decât atât, M. Weber nu considera clasele sociale ca fiind grupuri reale, deoarece indivizii unei societăţi au o probabilitate mai mare sau mai mică de a manifesta interese similare. Or, în opinia lui M. Weber, descrierea structurii unei societăţi se realizează prin intermediul categoriilor socioprofesionale. Prin urmare, analiza weberiană pune în evidenţă diferenţele interne ale claselor sociale în termeni de proprietate, educaţie, competenţe etc. care, prin intermediul mecanismelor pieţei, oferă şanse de viaţă diferite. Respectiv, M. Weber se referă şi la existenţa unor *clase mijlocii* în care se regăsesc agricultorii, meşteşugarii, muncitorii cu o calificare deosebită, funcţionarii din sfera publică sau privată, participanţii la profesiunile liberale etc.[22]

În plus, Max Weber identifică şase factori-cheie care trebuie să existe împreună înainte ca sistemul capitalist să se poată dezvolta şi înstăpâni, iar clasele sociale să se contureze clar: ***1.*** persoanele private să poată deţine în mod legal dreptul de proprietate asupra mijloacelor de producţie; ***2.*** indivizii să poată face în mod liber comerţ fără să se simtă „iraţional" stingheriţi de propriul comportament; ***3.*** tehnologia să se dezvolte în mod raţional prin mecanizarea proceselor de producţie; ***4.*** să fie dezvoltat un sistem formal de legi care să facă posibile o administrare publică şi o instanţă judecătorească stabile şi guvernate exclusiv de legi; ***5.*** întreprinzătorii individuali să fie din punct de vedere legal liberi, iar din punct de vedere economic convingători pentru a-şi vinde marfa fără restricţii; şi ***6.*** activitatea economică să aibă drept de comercializare aceluia, care a oferit credit sau capital în avans, recunoscându-i-se dreptul de a cere dobândă[23].

Din acest considerent, analiza weberiană a clasei sociale, ce este mult mai nuanţată, mai amplă şi clară, a devenit, ca rezultat, mult mai atractivă, în special pentru cei care nu împărtăşesc teza politizată şi ideologizată a clasei sociale.

---

[20] *Apud* Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii*, p. 66.

[21] *Tratat de sociologie.* Sub coordonarea lui Raymond Budon. Traducere din franceză de Delia Vasiliu şi Anca Ene, p. 139.

[22] *Dicţionar de sociologie* / Coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Bucureşti, 1998, pp. 102-103.

[23] P. Saunders, *Capitalismul: un bilanţ social.* Traducere din engleză şi introducere la ediţia română de Felix-Gabriel Lefter, Bucureşti, 1998, p. 40.

Aceste două teorii de bază privind noţiunea de clasă socială şi-au găsit o dezvoltare ulterioară în sociologia contemporană, care a încercat să le interpreteze pe nou[24], integrând clasele mijlocii într-un sistem explicativ concret. Mai mult decât atât. Între cele două poziţii diferite, cea realistă a lui K. Marx şi cea nominalistă a lui M. Weber, multe cercetări teoretice sau empirice au propus definirea claselor sociale după criterii de diferenţiere opuse: diviziunea socială a muncii, nivelul de avere şi cel al veniturilor, inegalitatea deţinerii puterii, modurile de viaţă, comportamentele culturale sau chiar deosebirile în ierarhia autorităţii morale[25].

Un exemplu elocvent în acest sens ne poate servi analiza comparativă a celor două definiţii (cea americană şi cea franceză) dominante în istoriografie, efectuată de filosoful, sociologul şi politologul francez Raymond Aron (1905–1983). În conceptul lui R. Aron, ***definiţia americană*** pune accent pe statutul social al fiecărui individ în funcţie de stima sau respectul ce îi este acordat de putere, cel al profesiilor şi cel al proprietăţii; implică faptul că statutul fiecărui individ este rezultatul sintetic al mai multor factori. Fiecare se bucură de un anumit statut de stimă sau de prestigiu, care rezultă din ansamblul situaţiei în care se găseşte, iar fiecare situaţie poate fi analizată din trei puncte de vedere: în raport *cu proprietatea*, *cu profesia* şi *cu puterea*[26]. Prin urmare, constată R. Aron, având la bază aceste criterii, putem numi *clase sociale* **diferite grupări sociale care se constituie în interiorul societăţii, fiecare dintre ele cuprinzând pe acei oameni ce posedă un statut de consideraţie asemănător.** Înţelegerea acestei definiţii este destul de importantă pentru noi atunci când vom caracteriza ***boiernaşii, mazilii, ruptaşii*** şi ***ruptele*** şi vom face comparaţiile de rigoare între aceste categorii sociale şi fiscale.

Definiţia sociologului francez, scrie R. Aron, este mult mai complexă şi mai dificilă şi însumează un număr mult mai mare de criterii. Dintre criteriile cele mai simple, acceptate de majoritatea cercetătorilor, R.Aron evidenţia: ***1.*** clasele sociale sunt grupuri reale, deoarece într-adevăr aparţin unei clase fără să fi aderat în mod explicit la ea; ***2.*** clasele sociale sunt grupuri deschise, fiindcă putem pătrunde şi putem ieşi cu uşurinţă din ele şi nimeni nu ne interzice de a face parte dintr-o clasă socială; ***3.*** clasele sociale sunt dispersate, din considerentul că nimeni nu a văzut vreodată întreaga clasă socială, deoarece grupul este prea numeros pentru ca toţi membrii săi să se poată fi strâns laolaltă. Alături de aceasta, constată R.Aron, noţiunea de clasă socială mai presupune aşa criterii ca: ***4.*** clasele sociale sunt grupări permanente (dacă sunt burghez rămân burghez, cu condiţia că nu ader la altă clasă), neorganizate (partidele politice comportă o organizare a puterii, ceea ce însă îi lipseşte unei clase, din considerentul că chir dacă partidul poate fi numit o organizare a clasei, el nu se confundă totuşi cu aceasta din urmă) etc.; ***5.*** noţiunea de clasă socială mai presupune şi un anumit mod de a gândi, de a trăi, de a se situa în raport cu celelalte clase ale societăţii; ***6.*** ele presupun ca fiecare clasă să aibă structura sa, modul său de a fi, conştiinţa sa şi ca fiecare să fie o totalitate reală care să se conştientizeze ca atare[27].

Confruntând aceste două definiţii/şcoli: una bazată pe statutul de prestigiu, iar cealaltă pe totalitatea reală, R. Aron constată că sociologul american pune accentul pe respectul acordat fiecărui individ şi consideră că acest fenomen psihosocial este trăsătura caracteristică a ansamblului numit *clasă socială*; sociologul francez insistă nu pe realităţile inte-

[24] Pentru detalii, *a se consulta*: Raymond Aron, *Lupta de clasă. Noi prelegeri despre societăţile industriale*, Iaşi, 1999, pp. 37-70.

[25] *Larousse. Dicţionar de sociologie*, Bucureşti, 1996, p. 54.

[26] Definiţia amplă a noţiunii de *clasă* împrumutată de un sociolog american *a se vedea*: Raymond Aron, *Lupta de clasă. Noi prelegeri despre societăţile industriale*, Iaşi, 1999, p. 40.

[27] *Ibidem*, pp. 42-43.

rindividuale, ci pe realitatea colectivă pe care o constituie clasa şi pe conştientizarea care o însuşeşte. Altfel spus, în viziunea sociologului american, constată R.Aron, ***clasa este un conglomerat de indivizi a cărui trăsătură caracteristică este generată de locul ocupat în ierarhia prestigiului***, pe când în viziunea sociologului francez – ***clasa este un ansamblu real, caracterizat de o anumită conştiinţă de sine, având un anumit mod de trai, de a gândi şi forme specifice de cultură***[28].

În acelaşi timp, Raymond Aron expune un al treilea punct de vedere. El scrie că într-o analiză simplificată a noţiunii de clasă se pot distinge trei termeni: ***1.*** grupul definit în principal printr-un criteriu obiectiv, exterior (profesie, venituri) şi care, în consecinţă, nu implică o mare omogenitate a indivizilor, cu atât mai puţin o consecinţă a unităţii; ***2.*** grupul definit printr-o similitudine în ceea ce priveşte modul de viaţă şi atitudinea celor ce îl alcătuiesc, fără o conştiinţă a unităţii; ***3.*** grupul alcătuit din indivizi având moduri de a gândi şi a trăi asemănătoare, cunoscând această asemănare şi mai ales vrând să realizeze o comunitate[29].

Prin urmare, analiza unei societăţi complexe are ca obiectiv determinarea ansamblurilor celor mai concrete şi reale. La rândul său, realitatea ansamblurilor poate fi definită sau prin similitudinea modurilor de a trăi şi a gândi ale indivizilor, sau prin conştiinţa unităţii lor. În acelaşi timp, după cum a remarcat destul de bine Raymond Aron, între cele două fenomene nu există o legătură necesară. Indivizi foarte diferiţi în ce priveşte modul de viaţă pot să se simtă membri ai aceleiaşi clase sociale, pe când oamenii care trăiesc şi gândesc în acelaşi fel pot să nu aibă conştiinţa unităţii lor[30]. Alexandru Florin-Platon constată că „[…] nu există niciodată o unitate *completă* a vreunui grup, nici de situaţie, nici de atitudine şi nici de conştiinţă, ci numai stări de lucruri *intermediare*, semantic-aproximabile. Rareori răspunsul la problema omogenităţii unui ansamblu social este radical pozitivă sau radical negativă. Întotdeauna aceasta este de ordinul lui „mai mult" sau „mai puţin"[31].

Prin urmare, prin noţiunea de ***structură socială*** subînţelegem ansamblul relaţiilor relativ stabile ce caracterizează sistemul social al unei societăţi, alcătuit din comunităţile, colectivităţile, clasele, categoriile şi grupurile sociale existente la momentul supus analizei, în cazul nostru, cel al Basarabiei, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Această noţiune înglobează totalitatea relaţiilor dintre şi din interiorul diferitor forme de convieţuire şi activitatea umană în cadrul societăţii, aflată pe o anumită treaptă de dezvoltare social-economică[32], iar prin noţiunea de ***clasă/stare socială*** se subînţelege deosebirea ierarhică, existentă între diferite personalităţi sau grupuri de persoane prezente în societate[33].

Grupul social „[…] se distinge din punctul de vedere al statusului social, diferenţiat în funcţie de proprietate, rol social, nivel de viaţă, prestigiu şi un mod de a se exprima specific"[34] .

În evaluarea structurii sociale se porneşte, în primul rând, de la identificarea componentelor sistemului social, în primul rând *populaţia*, caracterizată sub cele mai diverse şi im-

[28] *Ibidem*, pp. 45.

[29] *Ibidem*, p. 49.

[30] *Ibidem*.

[31] Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii*, pp. 60-61.

[32] *Dicţionar de sociologie* / Coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Bucureşti, 1998, p. 613.

[33] Дэвид Джери, Джулия Джери, *Большой толковый социологический словарь*, Т. 1, Москва, 1999, p. 285.

[34] Sergiu Tămaş, *Dicţionar politic. Instituţiile democratice şi cultura civică.* Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1996, p. 49.

portante aspecte: efectivul populaţiei, răspândirea geografică, dinamica populaţiei (naturală, teritorială, socioculturală, politică), structura geodemografică, ritmul de creştere ce determină densitatea populaţiei, care, la rândul său, influenţează dezvoltarea economică a unei societăţi, iar evoluţia populaţiei determină structura multiformă a acesteia: *structura numărului*, adică efectivul populaţiei, element fundamental pentru dezvoltarea unei societăţi; *structura pe sexe* şi *structura pe vârste*, elemente importante pentru planificarea şi dezvoltarea economică în funcţie de capacitatea forţei de muncă, de trebuinţele populaţiei (care diferă după sexe şi după vârste) ce convieţuieşte în cadrul unei comunităţi umane[35], organizată într-o comunitate statală sau, în cazul nostru, în afara lui, grupată în colectivităţi teritoriale – sat sau oraş, stratificată în clase, categorii sau grupuri sociale. Analiza obiectivă şi sistematică a structurii sociale (prin intermediul recensămintelor populaţiei, în cazul nostru şi al recensămintelor fiscale) furnizează explicaţii dintre cele mai consistente referitoare la activitatea oamenilor şi modul lor de viaţă istoriceşte determinat; la mărimea şi caracteristicile diferitor comunităţi umane, colectivităţi, clase, categorii, grupuri şi straturi sociale; tendinţele în evoluţia lor viitoare; sesizarea mutaţiilor intervenite în privinţa poziţiilor sociale ale indivizilor şi grupurilor, ale statusului lor social, volumele de mobilitate şi fluctuaţiile acesteia etc.[36]

Statutul (statusul)[37] ***juridic*** reprezintă ansamblul de norme de drept care reglementează drepturile şi obligaţiile unei persoane fizice sau ale unei persoane juridice si care exprimă structura şi atributele lor specifice, raportate la un anumit element de referinţă avut în vedere. Caracterizarea corectă a statutului juridic implica reliefarea tuturor atributelor juridice specifice subiectului dat.

Statutul (statusul) social reprezintă poziţia pe care o ocupă o anumită persoană sau un grup de persoane în cadrul societăţii, determinată de apartenenţa de clasă, poziţia în sistemul de stratificare socială, ocupaţia, nivelul de pregătire, venitul, participarea la conducerea vieţii social-economice şi politice, stilul de viaţă, prestigiul social etc.[38] Statutul social poate fi definit prin prisma conceperii individului de către alţi indivizi sau, mai corect spus, treapta pe care se află un individ într-o structură socială reflectată prin tipul de apreciere asupra lui, dată de către ceilalţi. Este ştiut că fiecare persoană este evaluată în funcţie de această poziţie a sa, iar recunoaşterea ei depinde atât de personalitatea individului, cât şi de normele şi valorile sociale care domină în societate.

Această poziţie a statusului are două dimensiuni: ***orizontală*** şi ***verticală***. Dimensiunea *orizontală* a statusului se referă la reţeaua de contacte şi de schimburi reale sau posibile pe care individul le are cu alte persoane situate la acelaşi nivel social. Dimensiunea *verticală* a statusului vizează contactele şi schimburile cu persoanele situate în ierarhia socială într-o poziţie superioară sau inferioară. Prin urmare, statusul poate fi definit ca un ansamblu de

[35] Constantin Vert, *Geografia populaţiei. Teorie şi metodologie*, Timişoara, 2001, p. 6.

[36] *Dicţionar de sociologie* / Coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Bucureşti, 1998, p. 613.

[37] Iniţial, termenul ***status*** a fost utilizat în sensul drepturilor şi obligaţiilor unei persoane, al puterii de care dispune. Emile Durkheim (1858–1917) a studiat anomia ca proces de dereglare a ierarhiei de status. Max Weber (1864–1920) a conferit conceptului de status sensul de prestigiu social. Antropologul american Ralph Linton (1893–1953) a utilizat termenul ***status*** cu înţelesul de colecţie de drepturi şi de datorii determinate de locul ocupat de individ în societate. Talcott Parsons (1902–1979) a făcut diferenţa dintre status atribuit şi status achiziţionat sau dobândit, pentru care individul optează, face anumite eforturi. Statusul este studiat ca element al stratificării sociale distinct de conceptul de clasă (*Dicţionar de sociologie* / Coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Bucureşti, 1998, p. 602).

[38] *Ibidem,* pp. 602-603.

relaţii egalitare şi ierarhice pe care individul le are cu alţi membri din grupul din care face parte[39].

Prin urmare, ne-am ciocnit şi de altă problemă, cea a stratificării sociale, definirea căreia ne va permite să înţelegem mai profund condiţiile în care populaţia ţării/regiunii era compartimentată în diferite categorii. Problema centrală a cercetărilor legate de ***stratificarea socială*** vizează în primul rând împărţirea populaţiei prin separare, reliefare şi analiză a diferitor stări sociale, fiecare la rândul său deosebindu-se de altele, în fond, după nivelul de trai, avere şi mentalitate. Sarcina concretă a cercetătorilor rezidă nu doar în relevarea elementelor şi straturilor care se deosebesc între ele după nivelul bunăstării materiale, dar şi în ierarhizarea şi punerea în concordanţă a ansamblului de populaţie şi redarea tabloului stratificării sociale a populaţiei după criteriul nivelului de trai şi nu numai.

Nivelul de trai al populaţiei reprezintă nu doar totalitatea condiţiilor economice şi neeconomice, sociale, culturale şi politice pe care societatea le creează membrilor săi, dar şi capacitatea, aptitudinile şi dorinţa indivizilor de a-şi satisface cât mai din plin necesităţile proprii. În plus, procesele legate de delimitările care au loc în nivelul de trai al populaţiei sunt legate nemijlocit de nivelul şi evoluţia veniturilor, în primul rând, de nivelul şi evoluţia preţurilor la bunuri şi servicii ce alcătuiesc consumul, dar şi de alţi indicatori[40].

De *cele mai multe ori*, în literatura sociologică, dar şi în cea istorică noţiunea de ***stratificare socială*** se foloseşte cu sensuri diferite, dintre care cel mai pe larg răspândit şi acceptat de majoritatea cercetătorilor este acela care implică orice formă de diferenţiere socială, capabilă să producă elemente de particularitate pentru diverse grupuri sociale. *Alteori,* termenul dat se aplică numai în cazul utilizării unor criterii specifice de clasificare, care ar urma să definească: puterea, veniturile, ocupaţiile, prestigiul social, nivelul de instrucţie etc.[41] *În alte cazuri,* conceptul de satisfacere socială se identifică, în mod direct, cu cel de structură socială. În rezultat, ***stratificarea socială*** este definită drept o sumă (sau mai multe sume) de inegalităţi structurale între diverse grupuri de indivizi ca o consecinţă neintenţionată a proceselor şi relaţiilor sociale. Din acest punct de vedere se poate considera că societatea este alcătuită din mai multe straturi ierarhice, având în vârf categorii sociale favorizate/privilegiate, iar la bază pe cele defavorizate/neavantajate. Aceste straturi se deosebesc radical unele de altele după anumite particularităţi: ***1.*** caracterul şi diversitatea proprietăţii; ***2.*** sursele şi nivelul de avere; ***3.*** accesul la instituţiile statului; ***4.*** prestigiul social; ***5.*** averea şi economiile; ***6.*** originea socială; ***7.*** stilul de viaţă; ***8.*** nivelul de cultură; ***9.*** etnia; ***10.*** sexul, ***11.*** vârsta; ***12.*** mentalitatea etc.

În diferite sisteme sociale şi regimuri de dominaţie, tendinţa spre inegalitate se manifestă în mod diferit: în unele capătă o exprimare mai slabă, în altele se manifestă vădit, provocând conflicte sociale. În Basarabia, spre exemplu, stabilirea unui nou regim de dominaţie, celui ţarist, prezenţa armatei ruse de ocupaţie, staţionată în regiune ş.a., au cauzat exodul populaţiei în Moldova de peste Prut în primii ani după anexare şi au generat diverse forme de proteste şi revendicări ale populaţi adresate administraţiei regionale şi imperiale[42].

[39] Raymond Boudon, François Bourricaud, *Dictionnaire critique de la sociologie*, 1981, p. 551; *Dicţionar de sociologie* / Coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Bucureşti, 1998, p. 602.

[40] *Dicţionar de sociologie* / Coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, pp. 387-388.

[41] *Ibidem,* p. 606.

[42] Despre implicarea diferitor categorii sociale în diverse forme de revolte şi protest, *a se vedea:* Valentin Tomuleţ, *Protestele şi revendicările populaţiei din Basarabia (anii 1812–1828). Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită*, Bucureşti-Brăila: Editura Academiei Române – Editura Istros, 2019, pp. 131-216.

Pornind de la faptul că în categoriile sociale privilegiate ale populaţiei din Basarabia intrau boiernaşii, mazilii, ruptaşii, odnodvorţii şi negustorii, la început este necesar să definim succint şi termenul *instituţie*. În istoriografia şi sociologia contemporană acest termen are mai multe sensuri: organism care îndeplineşte în special activităţi cu caracter social, economic, cultural, administrativ etc.; ansamblul normelor juridice care reglementează o anumită categorie de relaţii sociale; ansamblul de relaţii care îndeplinesc funcţia de promovare, de conservare, de apărare a unor interese sociale[43]. În limbajul comun, cuvântul *instituţie* îşi păstrează sensul iniţial, juridic, desemnând organizaţiile care au statut, reguli de funcţionare stabilite prin regulamente şi/sau legi, având rolul sau funcţia socială de a satisface anumite nevoi colective. Exemplu tipic de instituţie în acest sens este statul, cu organizaţiile sale administrative, politice, militare etc.[44]

În sens mai larg, termenul *instituţie* desemnează **orice formă de viaţă socială care, printr-un proces de organizare şi structurare în jurul unor funcţiuni şi obiective tipice, ajunge să fie reglementată de *obicei*** (dreptul, aşa-numit de la o vreme – nescris, aflat pe una dintre treptele lui de dezvoltare), ***de lege*** (dreptul scris, fie pravilă laică sau bisericească receptată, fie dreptul domnesc şi pravila ţării, mai târziu) sau **de *convenţii şi tratate internaţionale***[45].

Concluzii

Având ca temă de cercetare categoriile sociale privilegiate ale populaţiei din Basarabia – boiernaşii, mazilii, ruptaşii, rutele, negustorii etc., şi analizând cele mai importante concepţii teoretizate a noţiunii de clasă, stare sau pătură sociale, expuse de principalii teoreticieni – Karl Marx şi Max Weber, care au avut o influenţă directă asupra dezvoltării teoriei de clasă socială ce au influenţat direct gândirea filosofică, istorică şi sociologică ulterioară, dar şi analiza comparativă a celor două definiţii/şcoli – americană şi franceză, dominante în istoriografie, efectuată de filosoful, sociologul şi politologul francez Raymond Aron, putem mai uşor şi mai corect să determinăm statutul social a privilegiaţilor din Basarabia – boiernaşilor, mazililor, ruptaşilor, rutelor etc., în prima jumătate a secolului al XIX-lea, care din ei constituia o categorie socială, iar care din ei una fiscală sau social-fiscală.

* Articol elaborat în baza proiectului „Elitele basarabene sub dominaţie ţaristă: statutul social-politic şi mentalităţi colective (1812–1917)”, cu cifrul 24.80012.0807.18SE.

[43] Vasile Breban, *Dicţionar general al limbii române.* Vol. I, Bucureşti, 1992, p. 475.

[44] *Dicţionar de sociologie* / Coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Bucureşti, 1998, p. 298.

[45] *Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar*, p. VII.

CREAȚIE ȘI SUBLIMARE ÎN MĂRTURIILE PERSOANELOR DEPORTATE DIN RSS MOLDOVENEASCĂ

Creation and sublimation in the testimonies of deportees from the Moldavian SSR

CZU: 159.928:314.745.25(478)(091)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762057

Zinaida BOLEA
Doctor habilitat în psihologie, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9078-3058
E-mail: zbolea@yahoo.com

Summary. The article focuses on the specifics of psychic resilience, particularly the mechanism of sublimation, which invokes psychic processes, conscious and unconscious, defining the psychic economy of adaptation to the trauma of deportation. The theorizations presented in this article are psychoanalytic and derive from the content analysis of the narratives of deported persons from the Moldavian SSR. The reflections on these narratives reveal that the creation of songs about deportation is the form of creation most frequently identified in the testimonies of deportees. This form of creation brings to the foreground the sublimatory defensive process, denoting, first and foremost, the creative psychic force of our people. From the defensive psychic point of view, this type of creative act has several meanings: sharing the traumatic experience, dealing with the emotions inherent in the trauma, the intricacy of the drive, and ensuring the mourning process.

Key words: deportation, trauma, resilience, drive, sublimation, creation.

Introducere

Toate intervențiile referitoare la cercetarea unui traumatism istoric este firesc să atingă, explicit sau implicit, resorturile care asigură reziliența fizică, psihică, spirituală a protagoniștilor. Pe lângă realitățile patologice inerente traumatismului istoric, acesta relatează și despre efortul psihic depus în scopul supraviețuirii, despre procesele psihice sanogene, care în pofida virulenței pulsiunii de moarte ce copleșește spațiul existențial, reușesc să asigure continuitatea pulsiunii de viață.

Reziliența psihică din perspectivă psihanalitică

Psihanaliza se referă la reziliență ca la un proces de reorganizare psihică în fața traumatismului, iar în acest sens reziliența implică capacitatea psihismului de a tempera traumatismul și de a genera noi condiții psihice, grație capacității aparatului psihic de a dezvolta un travaliu cu potențial creativ de determinare a acțiunilor transformatoare. Din perspectivă metapsihologică, psihanaliza propune investigarea rezilienței în funcție de două filiere teoretice centrale ale sale, care, la rândul lor, prezintă modalități diferite de analiză a acestui concept. Prima se bazează pe teoria pulsiunilor, iar a doua pe teoria relațiilor de obiect[1].

Conform teoriei pulsiunilor, reziliența ține de mecanismele de apărare folosite pentru a face față traumei. Termenul de „apărare" este folosit chiar în primele lucrări ale lui S. Freud și se referă la lupta Eu-lui împotriva afectelor dureroase sau insuportabile. Ulterior,

[1] Marie Anaut, La résilience au risque de la psychanalyse ou la psychanalyse au risque de la résilience, in: Boris Cyrulnic, Philippe Duval, Psychanalyse et Résilience, Paris: Odile Jacob, 2006, pp. 77-104.

S. Freud extinde tematica apărărilor psihice în lucrarea *Pulsiuni și destine ale pulsiunilor* (1915/2000), în care descrie patru mecanisme de apărare: refularea, sublimarea, transformarea în contrariu și întoarcerea împotriva propriei persoane[2]. La acel moment, deja interesat de elaborarea cadrului conceptual teoretic al psihanalizei și prioritizând teoria fantasmei, S. Freud descrie aceste mecanisme de apărare în logica destinelor pulsiunii, prin destin înțelegând diversele moduri de apărare care sunt mobilizate împotriva pulsiunilor. Astfel, mecanismele de apărare sunt mijloace folosite de Eu pentru a controla și canaliza pericolele externe și mișcările pulsionale interne, reprezentând strategii inconștiente și involuntare, utilizate de psihic pentru a-și asigura homeostazia.

Din punct de vedere psihanalitic, în procesul de reziliență prevalează mecanismele de apărare considerate mature și adaptative, care contribuie la o stare bună de sănătate mintală. Printre acestea se numără sublimarea, umorul și altruismul, care servesc drept suport pentru situații conflictuale și ajută la gestionarea impulsurilor agresive prezente în situația traumatică. Apărările considerate imature/primitive, cum ar fi proiecția, clivajul, trecerea la act și comportamentul pasiv-agresiv se opun procesului rezilient, pentru că nu permit Eului plasticitatea și flexibilitatea necesare pentru un astfel de proces[3]. Totuși, este important a menționa că și mecanismele primare de apărare reprezintă strategii adaptative pentru a suporta trauma, precum și suferința care o însoțește, din acest considerent derivând una dintre recomandările de bază ale consilierii psihologice de sorginte psihanalitică – de a nu ataca mecanismele de apărare ale individului, indiferent de categoria lor, și de a interveni asupra lor indirect, prin realizarea altor obiective terapeutice.

Conform teoriei relațiilor de obiect, resorturile rezilienței se construiesc în primii ani de viață, într-o rețea de legături caracterizată prin sprijin, atașament și identificare, într-un spațiu intersubiectiv care se construiește ca urmare a relaționării cu Celălalt. Din acest punct de vedere, psihanaliza își propune să investigheze reziliența pornind de la legăturile semnificative dezvoltate de individ încă din primii ani de viață. Acestea pot contribui la adaptarea reușită în fața traumei, deoarece sunt surse importante de energie intrapsihică. Interacțiunile timpurii bune cu obiectul maternant, dar și cu alte personaje semnificative, permit dobândirea unor resurse intrapsihice fundamentale, care contribuie la dezvoltarea rezilienței[4].

Sublimarea

Conceptul de sublimare a fost elaborat în spațiul conceptual și istoric al teoriei pulsiunilor, ulterior demonstrând tangențe semnificative și cu psihanaliza relațiilor de obiect. Psihanaliștii francezi J. Laplanche și J. B. Pontalis (1990/1994) definesc sublimarea evocând termenul *sublim*, care ține de domeniul artei și sugerează măreția, elevația, precum și termenul *sublimare*, utilizat în chimie pentru a desemna procedeul prin care un corp trece direct din stare solidă în stare gazoasă. Această transformare a ceva în altceva a stat la baza conceptualizării respectivului mecanism psihic[5].

[2] Sigmund Freud (1915), Pulsiuni și destine ale pulsiunilor, in: Sigmund Freud, Psihologia inconștientului, București: Trei, 2000, pp. 97-113.

[3] Claude de Tychey, Joelle Lighezzolo-Alnot, La résilience au regard de la psychologie clinique psychanalytique, in: Boris Cyrulnic, Philippe Duval, Psychanalyse et Résilience, 2006, pp. 127-154.

[4] Bernard Golse, Le pédopsychiatre – psychanalyste face au concept de résilience. La résilience avant l'après-coup, in: Boris Cyrulnic, Philippe Duval, Psychanalyse et Résilience, Paris: Odile Jacob, 2006, pp. 61-76.

[5] Jean Laplanche, Jean-Bertrand Pontalis (1990), *Vocabularul psihanalizei*, București: Humanitas,1994, 480 p.

Conceptul de sublimare a fost supus unor remanieri în contextul evoluției continue a gândirii psihanalitice, inclusiv în contextul trecerii de la prima teorie asupra pulsiunilor la a doua teorie asupra pulsiunilor. În perioada primei teorii asupra pulsiunilor, care indica dualitatea *pulsiuni sexuale – pulsiuni de autoconservare*, sublimarea este definită din perspectiva acestei dualități. În 1908, aflându-se încă în perioada primei teorii asupra pulsiunilor, S. Freud prezintă în lucrarea *Morala sexuală culturală și nervozitatea modernă* (1908/2000) următoarea definiție a sublimării: „Ele [pulsiunile sexuale] pun la dispoziția procesului cultural forțe extrem de mari și aceasta datorită proprietății deosebit de pronunțate de a putea să renunțe la scopul lor fără a-și pierde esențialmente din intensitate. Numim capacitate de sublimare această capacitate de a schimba scopul original sexual cu un altul înrudit cu el, care nu mai este sexual, ci psihic"[6].

Pentru a aborda fenomenul sublimării în contextul deportărilor, ne vom referi la reflecțiile metapsihologice care țin de perioada celei de a doua teorii asupra pulsiunilor, reflectată în lucrarea *Dincolo de principiul plăcerii* (1920/2000)[7]. A doua teorie asupra pulsiunilor implică dualitatea *pulsiuni de viață – pulsiuni de moarte*, S. Freud fiind inspirat pentru această remaniere de fenomenele distructive din cura analitică, dar și de realitatea obiectivă social-politică – realitățile Primului Război Mondial. Conform acestei teorii, dualitatea viață-moarte reprezintă mișcări psihice centrale, iar pe parcursul întregii vieți psihicul uman realizează travaliul de intricare/legare a acestor două tipuri de pulsiuni. Forma sănătoasă a vieții psihice este cea în care intricarea pulsiunilor presupune predominarea pulsiunii de viață, din care face parte și procesul creației, întrucât, conform uneia dintre definițiile freudiene asupra sănătății mintale, aceasta implică capacitatea de muncă, creație și iubire. Utilizând un limbaj nu tocmai psihanalitic, cu intenția de a oferi mai multă claritate asupra acestor teorii, specificăm că pulsiunea de moarte ține de toate tipurile de mișcări auto- și heterodistructive. În același timp, pulsiunile de viață implică toate tipurile de efort psihic prin care, în diverse contexte existențiale, este asigurată continuitatea vieții, implicit este asigurată contracararea auto- și heterodistructivității.

Respectiv, odată definitivată a doua teorie asupra pulsiunilor, sublimarea este asociată și acestei conflictualități viață-moarte din psihic și este pusă, conform perspectivei freudiene, în serviciul pulsiunii de viață. Astfel, în lucrarea *Disconfort în cultură (1930/2000)*, S. Freud se referă inclusiv la sublimarea agresivității, menționând: „Cultura trebuie să ofere totul pentru a stabili restricții pulsiunilor agresive ale oamenilor, a le diminua manifestările prin formațiuni reacționale psihice"[8].

Psihanalista britanică M. Klein (1937/2011) va adăuga sublimării dimensiunea psihică care ține de nevoia de reparație, reperând în mecanismul sublimării tendința de a restaura și de a repara obiectul bun, atacat de pulsiunile distructive. În opinie kleiniană, creația este asociată cu accesul la poziția depresivă și cu travaliul doliului[9].

Ulterior, autorii postfreudieni au explorat fenomenul sublimării în legătură cu problematici și fenomene narcisice și perverse, individuale și de grup, reperând și forme negative

[6] Sigmund Freud (1908), Morala sexuală culturală și nervozitatea modern, in: Sigmund Freud, Studii despre societate și religie, București: Trei, 2000, pp. 9-26.

[7] Sigmund Freud (1920), Dincolo de principiul plăcerii, in: Sigmund Freud, Psihologia inconștientului, București: Trei, 2000, pp. 213-286.

[8] Sigmund Freud (1930), Disconfort în cultură, in: Sigmund Freud, Studii despre societate și religie, București: Trei, 2000, pp. 223-316.

[9] Melanie Klein (1937), Doliul și relația sa cu stările maniac-depresive, in: Melanie Klein, Iubire, vinovăție și reparație, București: Trei, 2011, pp. 536-576.

ale acestui mecanism, în contextul reflecțiilor în cauză fiind propus și termenul de pseudo-sublimare[10]. Pseudosublimarea nu asigură contracararea energiei pulsionale și nici o finalitate utilă din punct de vedere cultural, dar, mai ales, relațional. Facem prezentarea acestei diferențe dintre sublimare și pseudosublimare în intenția de a reflecta asupra fenomenului deportărilor din RSS Moldovenească și de sublinia felul în care pulsiunea de viață a fost parte luptătoare a ceea ce numim fenomen de reziliență. În acest sens, vom vedea că materialul pe care îl identificăm în narațiunile persoanelor deportate corespunde fenomenului sublimării în sensurile freudian și kleinian de mecanism matur de apărare, care implică efortul de transformare a afectelor, permite deplasarea și valorificarea energiei psihice în scopuri sociale și culturale, permite utilizarea resorturilor psihice pentru contracararea durerii psihice, a agresivității, a furiei, a urii.

Sub aspect metodologic, trebuie să menționăm că teoretizările prezentate în acest articol sunt rezultatul analizei de conținut a textelor interviurilor realizate cu persoane deportate din RSS Moldovenească și publicate în mai multe culegeri de carte[11].

Creație și sublimare în narațiunea deportărilor

Analiza de conținut a mărturiilor de istorie orală relevă prezența creațiilor artistice la tema deportărilor chiar în primul val al acestora. În narațiunea deportărilor mecanismul sublimatoriu se relevă cel mai pregnant în alcătuirea cântecelor despre deportare. Vom reflecta în continuare asupra câtorva semnificații ale acestei forme de creație, din perspectiva integrării acesteia în fenomenul sublimării.

Sublimarea și evocarea descriptivă a traumatismului

În mărturiile persoanelor deportate identificăm cântece cu text descriptiv, în care este prezentat scenariul traumatic cumulativ al deportărilor. Aceste creații simple comportă o semnificație sublimatorie, întrucât presupun o descriere verbală a experienței, o încercare de a controla afectul și de a pune experiența traumei într-o formă artistică:

Într-o noapte și-ntr-un ceas,
În mașină ne-au încărcat,
La gară ne-au deplasat,
În vagon ne-au încuiat.
Trei sutce în gară am stat
Sub lăcată și soldat.
Noaptea trenul a șuierat
Și din gară a plecat.
Mergea trenul șuierând,
Moldovenii toți plângând,
Ne duceau din gară-n gară.
Și ne-au dus în țări departe
Și hârtia greu răzbate...” (lacrimi).[12].

[10] *apud* Andre Sirota, *Conduite perverse în grup. Interpretări și intervenții*, Iași: Polirom, 1998, 288 p.

[11] Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac, *Românii în Gulag*, Chișinău: Tipografia Balacron, 2014, 352 p.; Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac, *Românii în Gulag*, Chișinău: Tipografia Balacron, 2015, 362 p; Elena Postică, *Arhivele Memoriei*, Chișinău: Tipografia Balacron, 2016, 334 p.; Ludmila D. Cojocaru, *Arhivele memoriei*, Chișinău: Tipografia Balacron, 2016, 334 p.; Lidia Pădureac, *Arhivele Memoriei*, Chișinău: Tipografia Balacron, 2017, 336 p.; Constantin Manolache, *Arhivele Memoriei*, Chișinău: Balacron, 2019, 336 p.

[12] Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădireac, *Românii în Gulag*, Chișinău: Tipografia

Sublimarea și libidinizarea traumatismului

Cântecul pe care îl prezentăm mai jos relevă mișcarea de intricare a pulsiunilor, prin impunerea părții libidinale, fiind introdusă tematica iubirii în scenariul traumatic:

„… țin minte cum fetele cântau în vagon:

«Patru mere-ntr-o basma,

Eu mă duc la Moskva,

Să-mi văd iubita mea.»

Iată așa cântec. ...(lacrimi). Atât țin minte, cum femeile celea oftau, iar tineretul cânta"[13].

Aceeași tendință sublimatorie de libidinalizare a suferinței o reperăm și într-un alt cântec, în care este relatat travaliul psihic de adaptare la realitatea traumatică, prin care, la finalul cântecului, locul exilului devine unul frumos și primitor – „Siberia cu flori". În contextul analizei acestor creații, este important a menționa despre efortul de a depăși angoasele legate de incertitudine prin fantasmarea în termeni „frumoși" a locului deportării:

„*La șapte iulie*

S-a 'nceput răscoala-n lume.

Pe lume-i aresta

Și la gara, la Reitel îi ducea.

Îi mâna ca pe oi,

Și-i încărca ca pe boi…

Of, mama mea!

Of, mama mea!

N-am nici mamă,

N-am nici tată,

Of, mama mea!

(Când ziceau așa – Of, mama mea! – așa plângea norodul, de Doamne ferește! Apoi zicea cântecul):

„*N-am nici moși,*

N-am nici mătuși,

Numai Siberia cu ruși!"

(Apoi așa plângea):

„*N-am nici frați,*

Numai pădurea cu brazi!"

(Noi încă nu ajunsesem, dar cântau):

„*N-am nici surori,*

Numai Siberia cu flori"[14].

Protagonista interviului are la momentul intervievării 75 de ani, dar reproduce pe de rost versurile cântecului. De asemenea, cântecul este expus într-o formă explicativă, fiind clarificat cum este cântat fiecare cuplet și fiind descrise emoțiile aferente cupletului. Aceste condiții de memorare, actualizare și transmitere a cântecului fac referire directă la semnificația acestui act de creație pentru psihicul respondentului, având în vedere în acest sens funcția terapeutică și funcția comunicativă.

Analizând textul cântecului, constatăm că acesta abordează mai multe teme subscrise fenomenologiei deportărilor: momentul deportării și stresul aferent; umilința; traumatis-

Balacron, p. 247.

[13] *Ibidem*, p. 22.

[14] *Ibidem*, p. 131.

mul separării; traumatismul incertitudinii. În același timp, conținutul cântecului scoate în evidență transformările psihice în sensul efortului adaptativ la noile realități existențiale.

Referindu-ne la aspecte sociale și științifice, este important a menționa despre un statut central al acestor produse artistice create în contextul unui traumatism istoric antropogen, și anume statutul de mărturie. Vom invoca în acest sens prezumția anunțată de cercetătorii americani Sh. Felman și D. Laub (1992) referitoare la faptul că literatura și arta reprezintă o formă precoce de mărturie, atunci când toate celelalte moduri de cunoaștere a realității traumatice sunt excluse[15].

Creație atemporală, sublimare și travaliu al doliului

În unul dintre interviurile realizate de către cercetătorii istorici cu persoanele deportate, am identificat un cântec care se aseamănă mult cu unul dintre șlagărele anilor ’80, cu titlul „Du-mă în Moldova mea” (text Nicolae Dabija, muzică Eugen Doga). Textul cântecului relatat de către persoana deportată este următorul:

„*Odată am visat*
Că Stalin ne-a furat
Și ne-a lăsat într-o pădure,
Pădurile frumoase,
Bărăci ploșnițoase,
Dar mie altă țară-mi place.
Eu mă rog la nori, la stele,
Eu mă rog la nori, la soare,
Să mă ducă în țărișoara mea.
Că acolo m-am jucat,
Acolo copilăria mea a fost,
Acolo m-am jucat,
Acolo am cântat ...”[16]

Textul din narațiunea persoanei deportate este identic ca ritm și structură și foarte asemănător textual cu șlagărul anilor ’80 „Du-mă în Moldova mea”:

„*Aseară am visat*
Că luna m-a furat,
Și m-a lăsat într-o poveste,
Palate de azur,
Lumina multă-n jur,
Dar un alt loc mai drag îmi este.
Un plai unde am crescut, anume,
Îmi este cel mai scump pe lume,
M-am rugat atunci la mare,
La copaci, la flori, la soare,
Să mă ducă-n țărișoara mea.
Du-mă, du-mă-n țara doinelor!
Du-mă, du-mă-n țara florilor!
Du-mă, du-mă-mi zice inima,
Du-mă, du-mă în Moldova mea!”

Persoana intervievată susține că autorul cântecului ar fi regretatul compozitor Mihai Dolgan, familia acestuia fiind deportată în aceeași localitate. Intervievarea urmașilor au-

[15] Shoshana Felman, Dori Laub, *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*. New York: Taylor & Francis, 1992, 312 p.

[16] Lidia Pădureac, *Arhivele Memoriei*, Chișinău: Tipografia Balacron, 2017, p. 274.

torilor cântecului ne-ar oferi posibilitatea accederii la o concretețe a fenomenului. Dar în plan ipotetico-interpretativ ne pare importantă însăși continuitatea acestui cântec în mentalul colectiv – din perioada deportărilor în perioada sovietică a anilor '80. Referindu-ne la relația dintre travaliul doliului și sublimare, precum și la imposibilitatea de a anunța în anii sovietici suferința legată de experiența deportării, putem formula ipoteza că acest cântec reprezintă un element al travaliului de doliu, implicit de elaborare psihică a traumatismului deportării.

În contextul ipotezelor formulate mai sus, vom menționa că semnificația sublimării pentru fenomenul deportării este apropiată de perspectiva asupra sublimării și a creației prezentată de psihanalistul francez D. Anzieu. În lucrarea *Psihanaliza travaliului creator* (1981/2004), D. Anzieu afirmă că psihanaliștii întotdeauna au fost interesați să surprindă procesele operațiilor transformatoare: cum se întâmplă transformările prin care sunt asigurate trecerea de la sănătatea mentală la dezordinea psihică și trecerea de la dezordinea psihică la vindecare, aceste treceri rezultând dintr-un travaliu psihic. D. Anzieu descrie trei forme de travaliu psihic: travaliul visului, travaliul doliului și travaliul creației, și susține că visul, doliul și creația au în comun faptul de a constitui niște faze de criză pentru aparatul psihic. Din perspectiva autorului, criza psihică presupune „o răvășire interioară, o exacerbare a patologiei individului, o punere la îndoială a structurilor dobândite, interne și externe, o regresie către niște resurse nefolosite"[17]. Psihanalistul francez descrie două posibile finalități ale crizei – finalitatea reușită a crizei, prin care se atinge un nou echilibru, cu o depășire creatoare, sau finalitatea ce presupune pericolul decompensărilor grave, al bolii psihice și somatice, atunci când regresia găsește doar un spațiu psihic gol, iar resursele pentru o transformare sanogenă sunt insuficiente. Din perspectiva ipotezelor enunțate de D. Anzieu, travaliul psihic de creație, ca și travaliul de doliu, este în legătură directă cu condiția existenței umane, luptându-se cu absența, cu pierderea, cu separarea, cu durerea și asigurând identificarea obiectului iubit și pierdut, pe care îl face să trăiască din nou, activând zone necunoscute ale libidoului, dar și ale pulsiunii de moarte.

Concluzie

Constatăm că și în cazul deportărilor din RSS Moldovenească doliul separării și al pierderii este atașat de un proces de creație, susținut sub aspect psihic de mecanismul sublimării. Creația apare ca o soluție psihică de supraviețuire pentru unele persoane deportate, în condițiile în care realitatea traumatică externă impune o neputință totală.

Consemnând în narațiunile persoanelor deportate mecanisme de apărare mature precum sublimarea, suntem în contact cu partea sanogenă a individului. Actul creator, elaborat în contextul deportărilor, reprezintă un indiciu al sănătății psihice, dar mai reprezintă și o formă mentalizată, umană, nonconflictuală de a transmite Celuilalt experiența deportărilor.

[17] Didier Anzieu (1981), *Psihanaliza travaliului creator*, București: Trei, 2004, p. 58.

STAREA LĂCAȘURILOR DE CULT ÎN OLTENIA (JUDEȚELE OLT ȘI ROMANAȚ) SUB REGIM COMUNIST

State of places of worship in Oltenia (Olt counties and Romanet) under the communist regime

CZU: 726.5.004.53(498.2)(091)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762190

Ionuţ ENACHE
Doctorand, Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, USM
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-5595-3636
E-mail: enache_ionut90@yahoo.com

Summary. The study presents the situation of the ecclesiastical buildings in Oltenia (Olt counties and Romanet) after the Second World War and until the fall of the communist regime (1989). State and party authorities monitored the religious heritage, often changing its destination. Case studies of maintenance of places of worship are presented. There were uncertain periods, in which the religious settlements were practically abandoned, but we also note periods of revival.

Key words: ecclesiastical heritage, churches, monasteries, clergy, communist regime, Oltenia, Romania.

După cel de-al Doilea Război Mondial, Biserica Ortodoxă Română (B.O.R.) a fost impusă să cedeze mai multe bunuri imobile diferitelor instituții publice[1]. Autoritățile monitorizau cu atenție monumentele istorice, inclusiv cele cu caracter religios, care puteau fi vizitate de către turiștii din străinătate[2]. A fost o practică aplicată și în alte spații aflate sub regim comunist, cum a fost, de exemplu, în R.S.S. Moldovenească[3]. O formă temperată de menținere a lăcașurilor de cult a fost organizarea în incita acestora a muzeelor de artă religioasă[4]. Deteriorarea monumentelor ecleziastice sub impactul intemperiilor şi a răuvoitorilor a generat o iminentă necesitate de realizare a unor lucrări de restaurare şi de conservare în complexurile monahale din Oltenia[5].

Sub lozinca că lăcașurilor de cult constituie „bunuri ale poporului care, în cursul generaţiilor, şi-au marcat în ele amprentele luptelor politice şi sociale”, patriarhul Justinian

[1] Arhivele Naționale ale României (A.N.R.) F. „M.C.A. Direcţia Studii”, 85/6, 17, 1951, 4 f.

[2] *Ibidem*, 85/12, 28, 1953, 25 f.

[3] Ion Valer Xenofontov, Mănăstirea Japca – o istorie a rezistenței spirituale, in: Dialogica. anul II, nr. 1, 2020, pp. 88-98; Ion Valer Xenofontov, The Situation of Monastic in Soviet Moldova, in: Ursu Dragoș (Ed.). Churches an Political Power unde Communism in Central and Eastern Europe. Individual Biographies and Institutional Mechansim. LIT, 2024, pp. 93-106

[4] A.N.R. F. „M.C.A. Direcţia Studii”, 105/1, 152, 1956, 19 f.; 146 bis, 1957, 50 f.

[5] T.N. Manolache, Restaurarea și conservarea monumentelor religioase, in: Glasul Bisericii. Foaie religioasă pentru popor. Organ al Arhiepisopiei Bucureștilor și al Episcopiei Buzăului și Dunării de Jos. 1953, XII, nr. 5-7, pp. 421-425; Liviu Stan, Grija pentru biserici și alte monumentele religioase, in: Mitropolia Olteniei, mai–iunie 1955, nr. 5-6, pp. 331-332.

Marina a reușit să coordoneze activităţile de reparare, restaurare şi construire a 70 de biserici şi mănăstiri din ţară în anii 1951–1952[6], inclusiv în jud. Olt. În 1960 au fost lansate o serie de instrucțiuni referitoare la sistematizarea clădirilor; demolărilor de capele, picturi bisericeşti[7]. Devinea tot mai dificil de obținut avize favorabile pentru construcţia de biserici, capele, case parohiale[8], numărul de solicitări cu avize nefavorabile pentru construcţii şi reparaţii de lăcașe de cult, solicitări de teren pentru construcţii era net superior celor cu aviz favorabil[9]. Cooperativelor de producţie din cuprinsul unor eparhii ortodoxe li se transferau repartizări de materiale de construcție[10].

O amprentă aparte asupra stării lăcașurilor sfinte din jud. Olt a avut-o Elena Bărbulescu (supranumită „Doamna"), inspector școlar general în jud. Olt, sora dictatorului Nicolae Ceaușescu, cea care a condus cu „mână de fier" întregul județ. Multe lăcașe de cult din regiune au dispărut după ce sora preşedintelui R.S.R. a dat ordin pentru demolare. A existat însă şi unele excepţii. De exemplu, Biserica Brâncoveni, aflată de 20 km de Slatina, atestată documentar din timpul domnitorului Mircea cel Bătrân (1386–1418) a fost salvată de la demolare şi renovată datorită intervenţiei „Doamnei"[11].

În contextul în care s-a sesizat un dezinteres al statului de a întreține vechile lăcașuri de cult, au existat inițiative locale, ale parohilor de a le menține și chiar de a le moderniza. Au existat și cataclisme naturale care au lăsat o amprentă nefastă asupra lăcașurilor de cult. Astfel, Biserica cu hramul „Sf. Nicolae" din satul Ungurei, a fost reparată grație credincioșilor și initiațiativei preotului Ioan Popescu în anii 1959 și 1977, iar între 1986 și 1988 pictura a fost realizată de către maestrul Ion Drejoi din Potcoava[12]. După cutremurul din 4 martie 1977, la Biserica „Sfântul Dumitru" din Balș, cea mai veche din oraș (1753), s-au făcut reparații capitale, în mod deosebit la cele două turle ale bisericii[13]. La biserica filiei Gaia din parohia Murgaşi – Dolj, părintele basarabean Theodor Petcu a reuşeşte să termine construcţia şi pictura noii biserici cu hramul „Sf. Mare Mucenic Dimitrie", începute în 1932, biserică sfinţită la 26 octombrie 1945 de către episcopul locotenent Athanasie Dincă-Bârlădeanul[14]. Preotul basarabean Florian Ionescu din Oteştii de Sus – Olt a electrificat biserica parohială,

[6] Instrucțiuni privitoare la inventarierea bunurilor parohiale. Alte instrucțiuni de inventar. Bazarul eparhial, in: Mitropolia Olteniei, mai 1951, nr. 5, pp. 54-63; Diacul Vartolomeu, Monumentele noastre de artă religioasă, in: Biserica Ortodoxă Română. Buletinul Oficial al Patriarhiei Române. LXXI, 1953, nr. 4, pp. 346-361.

[7] A.N.R. F. „M.C.A. Direcţia Studii", 102/1, 141, 1960, 502 f.

[8] *Ibidem*, 102/1, 149, 1956, 379 f.

[9] *Ibidem*, 102/2, 150, 1956, 624 f.

[10] *Ibidem*, 105/2, 146, 1957, 23 f

[11] Manea Mugurel, Elena Bărbulescu, sora dictatorului Nicolae Ceauşescu, femeia în faţa căruia tremura un judeţ întreg, [online] https://adevarul.ro/stiri-locale/slatina/elena-barbulescu-sora-dictatorului-nicolae-1420550.html (consultat 12.03.2023).

[12] Ion Ioan, Alin Ioan, Aspecte inedite din istoricul bisericii din Tituleşti, in: Muzeul Oltului, 2011, t. 1, p. 205.

[13] Paula Bănică, Adriana Buică, Elisabeta-Luminița Vasile, *Monografia orașului Balș*. Balș, 2013, pp. 156-157.

[14] Alexandru-Toma Firescu, Ionuţ-Adrian Pătularu, *Biserici şi aşezări doljene – file de istorie*. Ed. Mitropoliei Olteniei, p. 190; Toma Rădulescu., Preotul Florian N. Ionescu (1912–1994), din judeţul Olt, mărturisitor pentru Hristos în închisorile comuniste, in: Mitropolia Olteniei, an LXX, nr. 5-8, 2018, pp. 119-120.

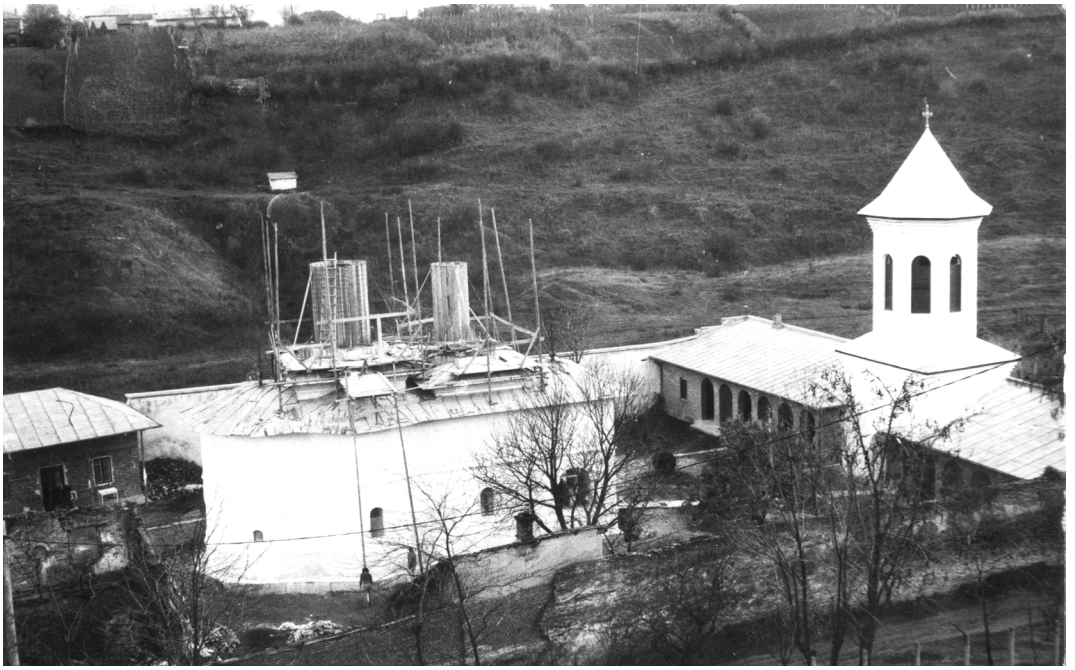

Fig. 1. Mănăstirea Clocociov, în reparație, 1976.
Sursă: Arhiva curentă a Mănăstirii Clocociov. F. „Surse iconografice”

iar în 1965 a participat la Congresul Apimondia, organizat în capitală, deoarece era printre cei mai cunoscuţi apicultori din România. Pe pisania noii biserici din Ibăneşti – Olt, sfinţită la 4 noiembrie 1979, părintele Florian Ionescu figurează în calitate de pictor[15].

Preot al biserici de mir de la schitul Măineşt, în 1941 a fost numit preotul Pavel Mateevici, refugiat din Basarabia. Acesta a făcut unele reparații, astupând crăpăturile din ziduri, dar după puțini ani părăsește locul și biserica s-a ruinat. După mai multe intervenții ale preotului Smarand Ochișor, în 1959, se fac forme pentru renovarea ei însă părintele părăsește parohia după 5 ani, care este preluată de un alt preot de la parohia Bârza, jud. Olt, total dezinteresat de soarta lăcașului de cult care continua să se ruineze. În 1966, pe baza unui ordin al Mitropolii Olteniei, biserica a fost închisă. În 1977, sub egida Patrimoniului Național și al Episcopiei Râmnicului și Argeșului s-au început lucrări de conservare și consolidare a lăcașului de cult. Biserica a fost legată în fier, fiind acoperită cu scândură de brad și carton gudronat, fiind reparată tencuiala în câteva locuri în pridvor și în exterior și i s-a turnat o centură de beton la arhitravă[16].

În 1925, istoricul Nicolae Iorga nota: „Ştiu că Oltul e sărac în mănăstiri. Dar ce are să păstreze cu îngrijire. Să nu se arunce la dărâmarea vechilor bisericuţe ca să facă halele acelea mari cu turnuri de tinichea ce dezonorează”[17]. În 1946 se mai vedeau ruinele schitul oltean Ştevioara din sec. al XIX-lea, iniţiator fiind călugărul Dosoftei care a fost omorât de

[15] Toma Rădulescu, Preotul Florian N. Ionescu (1912–1994), din judeţul Olt, mărturisitor pentru Hristos în închisorile comuniste, in: Mitropolia Olteniei, an LXX, nr. 5-8, 2018, pp. 99-100.

[16] Paula Bănică, Adriana Buică, Elisabeta-Luminița Vasile, *Monografia orașului Balș*. Balș, 2013, p. 175.

[17] Nicolae Iorga, O lipsă de suplinit, in: Anuarul jud. Olt. 1925. Piteşti: Tip. Liga Poporului S.A, 1925, pp. 8-10

tâlhari[18]. O contribuţie esenţială la renaşterea vieţii mănăstireşti din Oltenia îi este atribuită arhimandritului Theofil Nicolaescu (1913–1977), călugărit la Episcopia din Râmnic. Ca stareţ la Mănăstirea Bucovăţul Vechi (1934–1936), a pus accent pe rugăciune şi muncă. După 1936, când arhimandritul s-a retras din stăreţie, vatra monahală a intrat în declin şi s-a desfiinţat, fiind redeschisă în 1940. În Eparhia Huşilor şi-a desăvârşit viaţa duhovnicească, dar în 1941 a fost rechemat în Oltenia, ca diriguitor al Mănăstirii Bistriţa, pe care a salvat-o de la desfiinţare. A avut preocupări de restaurarea monumentelor istorice şi de ajutorarea aşezămintelor monahale sărace[19].

În epocă, Oltenia era prezentată cu fiind bogată în pictura ei votivă[20]. Cercetătorii Aurelia Mincă și Mihail Butoi menționau în anul 1984 că fondul documentar care a aparținut mănăstirilor din Olt este constituit din 1 315 documente, „fără a mai menționa faptul că multe dintre acestea au fost distruse de vicisitudinile timpurilor, între care invaziile și incendiile au fost cele mai distrugătoare”[21]. În continuare, vom abordarea evoluția generală a așezămintelor monahale din jud. Olt și Romanați sub regim comunist. În acest fel, vom putea face o prezentare generală a stării vetrelor monahale la nivel local.

Seaca-Mușetești, ctitoria lui Manea Perșanul, atestată documentar în 1519, este cea mai veche mănăstire din jud. Olt. La mijlocul anilor 1980 i se mai vedeau zidurile de cărămidă ale fostei fortificații și construcțiile anexe. Din complexul monahal inițial se mai păstra doar mica biserică (în exterior măsoară 14,30 × 4,50 m), ctitorie domnească, și fântâna vetrei monahale[22].

Mănăstirea Brâncoveni este plasată la jumătatea distanței dintre Slatina și Caracal, fiind un monument de arhitectură de mare valoare dedicat ctitorilor acesteia, al celor care au luptat pentru clădirea țării și susținerea credinței ortodoxe, familia Brâncoveanu[23]. Mănăstirea a fost reparată în perioada interbelică[24]. În anii celui de-al Doilea Război Mondial, așezământul monahal a trecut prin diverse distrugeri, inclusiv cele generate de militarii sovietic. La 1 decembrie 1944, stareț al mănăstirii a fost numit ieromonahul Varlaam Ciochină, refugiat de la Mănăstirea Harjauca, jud. Lăpușna. În anii 1944–1945 au fost întreprinse diverse lucrări de reabilitare a mănăstirii de către Mitropolia Olteniei și Comisiunea Cul-

[18] D. Bălaşa, Schituri Oltene, in: *M.O*., XVII, 1965, nr. 3-4, pp. 280-285.

[19] Caliopie Georgescu, Despre viața bisericească din Sfintele Mănăstiri și Schituri. Exarhii în acești 40 de ani de la reînființarea M.O., in: Mitropolia Olteniei, martie–aprilie 1989, nr. 2, pp. 110-112; V. Micle, Arhimandritul Theofil S. Niculescu şi renaşterea vieţii monahale în mănăstirile din Oltenia, in: Mitropolia Olteniei, LIII 2001, nr. 5-6, pp. 77-106.

[20] O. Bucevschi Pictura votivă din nordul Olteniei, in: Glasul Bisericii. Foaie religioasă pentru popor. Organ al Arhiepisopiei Bucureștilor și al Episcopiei Buzăului și Dunării de Jos, XXVII, 1968, 9-10, pp. 1082-1085.

[21] Aurelia Mincă, Mihail Butoi, *Monumente istorice și artă din județul Olt*. București: Editura Meridiane, 1984, p. 43.

[22] *Ibidem*, pp. 32-33.

[23] Radu Greceanu, *Viața lui Constantin Vodă Brâncoveanu de Radu logofăt Greceanu*. București, 1906, p. 60; Aurelian Sacerdoţeanu, Constantin Brâncoveanu şi ctitoriile sale din Oltenia,. in: *Mitropolia Olteniei*, XVI, 1964, 9-10, pp. 708-727; T. G. Bulat, Ştiri noi cu privire la fundaţiunile brâncoveneşti oltene (Brâncoveni, Mamul, Hurezi), in: Mitropolia Olteniei, XVI, 1964, nr. 9-10, pp. 746-757; Petre Vintilescu, Clopotnițe, in: Biserica Ortodoxă Română. Buletinul Oficial al Patriarhiei Române. 1968, an. LXXXVI, nr. 1-2, p. 207.

[24] Ioan Opriş, Restaurări la monumentele istorice din Oltenia, 1850–1950, in: Mitropolia Olteniei, XL, 1988, nr. 4, pp. 10-33.

telor Istorice. În 1951, mănăstirea trece sub jurisdicţia canonică a Arhiepiscopiei Craiovei. În anii 1951–1953 au loc o serie de lucrări de reparații, fiind întreprinse săpături în vederea clasificării a două aspecte: etapele de construcție ale componentelor ansamblului și identificarea elementelor planimetrice și de elevație de interes în vederea reconstruirii caselor egumenești[25]. Paraclisul curţii mănăstirii a devenit biserica satului.

Informații prețioase despre Mănăstirea Brâncoveni se regăsesc în lucrarea „Cerurile Oltului" realizată de Valeriu (Bartolomeu) Anania, viitorul mitropolit al Ardealului. Această lucrare este realizată sub forma unui dialog dintre Val și Bart. În ceea ce privește Mănăstirea Brâncoveni, Val, la vizualizarea fotografiilor legate de această mănăstire, afirmă că, in istoria acesteia stau foarte strânși Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu, chiar dacă lăcașul primului s-a ruinat de mult, iar al ultimului, ca urmare a cutremurului din 1838, a suferit numeroase prefaceri. Colegul de dialog, Bart, susține afirmația că este foarte greu de despărțit cele două mari personalități ale Țării Românești. În continuarea dialogului, Val afirmă că atunci când a ajuns la mănăstire, aceasta era în curs de prenoire, biserica cea mare abia se vedea din hora schelelor, așa încât s-a mulțumit cu o vedere generală a acesteia. Acesta nu s-a putut opri de a fotografia splendidului chenar de piatră de la ușa de la intrare, una din cele mai mari opere de sculptură pe care le avem din vremea lui Brâncoveanu. Cât despre biserica-bolniță, ea fiind cea originală, de curând restaurată și cu pictura în stare destul de bună. În hotarul comunei Brâncoveni, există vatra uneia dintre cele mai vechi și vestite familii boierești din Țara Românească, alături de a Basarabilor și a Craioveștilor, cu care, de astfel, era înrudită. Din această rădăcină foarte veche și nobilă, avem doi mucenici, pe mitropolitul Sava Brancovici și domnitorul Constantin Brâncoveanu[26].

Prin Decretul 410/1959, sfântul așezământ a fost pustiit. Mănăstire deținea un cămin, azil transferat la Cizieni, iar crescătoria de porcine care se afla la mănăstire, a fost transferată la cooperației de consum. În 1972 a fost luată o decizie de către Direcția Monumentelor Istorice care prevedea repararea celor două ansambluri: biserica paraclis a curții domnești și Mănăstirea Brâncoveni. Aceste lucrări au fost întreprinse până în 1977, atunci când a fost desființată această instituție, lucrările fiind continuate din fondurile Episcopiei Râmnicului și Argeșului, dar și din partea credincioșilor. Sfânta Mănăstire Brâncoveni a fost deschisă în 1985 ca mănăstire de maici. În acest sens, monahia Filofteia (Cristina Grigoraș) își amintește: „părintele Gheorghe Mardare mi-a spus că, atunci când va veni momentul să plec, să trec întâi pe la dânsul [...]. El m-a convins să aștept la parohie redeschiderea mănăstirii Brâncoveni, ceea ce a durat aproape un an de zile. Îmi aduc aminte de data la care am plecat la mănăstirea Clocociov, 3 ianuarie 1985, an cu o iarnă foarte grea. Părintele Visarion și-a dorit să rămân la Clocociov, dar am refuzat deoarece venisem pentru mănăstirea Brâncoveni"[27]. Starea așezământului monahal era una precară, lipsind

[25] T.N. Manolache, Restaurarea şi conservarea monumentelor religioase, in: Glasul Bisericii. Foaie religioasă pentru popor. Organ al Arhiepisopiei Bucureştilor şi al Episcopiei Buzăului şi Dunării de Jos, XII, 1953, nr. 5-7, pp. 421-425; I.L. Athănăsescu, Mănăstirea Brâncoveni, in: Mitropolia Olteniei, VI, 1954, nr. 1-3, pp. 47-51; Victor Brătulescu, Ctitoria de la Brâncoveni – descrierea bisericii mari, in: Mitropolia Olteniei, 1964, XVII, nr. 9-10, pp. 728-743.

[26] Valeriu Anania, *Cerurile Oltului, Școlile Arhimandritului Bartolomeu la imaginile fotografice ale lui Dumitru F. Dumitru, din inițiativa, cu Binecuvântarea și Predoslovia Preasfințitului Gherasim Episcopul Râmnicului și Argeșului*. Râmnicul Vâlcea: Editată de Episcopia Râmnicului și Argeșului, 1990, pp. 120, 122.

[27] Interviu realizat de Ionuț I. Enache cu monahia Filofteia (Cristina Grigoraș) la 10 februarie 2024.

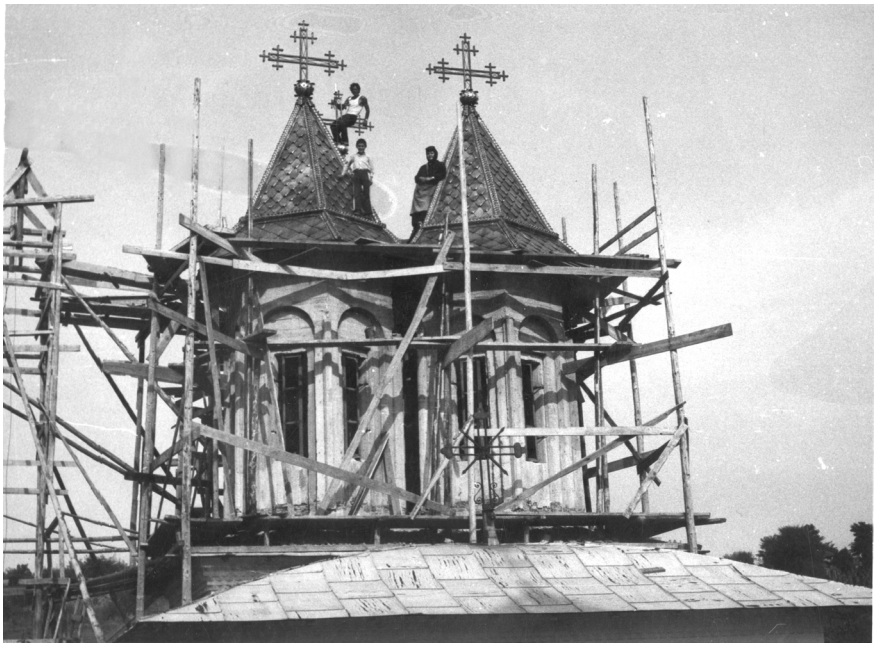

Fig. 2. Mănăstirea Clocociov, fixarea turlelor, 1976
Sursă: Arhiva curentă a Mănăstirii Clocociov. F. „Surse iconografice"

practic funcționalitatea unei infrastructuri necesare bunului mers al oficierii serviciului divin: „Când am ajuns după Paști la Brâncoveni împreună cu părintele Gheorghe, biserica, clopotnița, dar și zidurile, erau într-un stadiu foarte avansat de degradare. Curtea mănăstirii era un adevărat depozit de materiale de construcții, foarte multă scândură, foarte multă cărămidă. După amenajarea singurei camere de locuit, eu și sora care mai era cu mine la mănăstire am început să ducem o viață monahală atât cât s-a putut. Referitor la slujbe acestea nu se făceau zilnic deoarece era șantier și aveam mult de lucru, liturghia se ținea doar duminica, însă noi ne făceam canonul în fiecare zi"[28]. Mănăstirea a fost restricționată referitor la numărul de viețuitoare. Până în 1990 nu au putut fi mai mult de 12 maici. A existat chiar un ajutor din partea autorităților: „am fost chiar foarte mult ajutați de doamna Elena Bărbulescu, care era foarte modestă și populară cu noi. De la ferma partidului care era lângă mănăstire ni se dădea și pâine pe cartelă pentru muncitori"[29]. În această perioadă, Mănăstirea Brâncoveni era sub oblăduirea părintelui Gherasim, episcop Vicar fiind Calinic, în cele din urmă fiind numit episcop al Argeșului, după împărțirea Episcopiei[30].

Mănăstirea Căluiu sau Cepturoaica (Cepturoaia) dă „într-o văiugă ce dă în valea Oltețului, între Oboga și Bălcești"[31]. La această vatră monahală, ctitoria fraţilor Buzeşti

[28] *Ibidem*.,

[29] *Ibidem*.

[30] Adrian Nicolae Petcu, Destinul Mănăstirii Brâncoveni-Olt în comunism, [online] https://ziarul-lumina.ro/societate/historica/destinul-manastirii-brancoveni-olt-in-comunism-92776.html (consultat 12.01.2024).

[31] Valeriu Anania, *Cerurile Oltului, Şcolile Arhimandritului Bartolomeu la imaginile fotografice ale lui Dumitru F. Dumitru, din inițiativa, cu Binecuvântarea și Predoslovia Preasfințitului Gherasim Episcopul Râmnicului și Argeșului*. Râmnicul Vâlcea: Episcopia Râmnicului și Argeșului, 1990, p. 153.

(Radu, Preda şi Stroe)[32], se găseşte primul portret al lui Mihai Viteazul[33]. Cel mai vechi document despre această mănăstire datează din iulie 1516[34].

În perioada 1959–1989, Mănăstirea Căluiu a fost greu încercată, au avut loc întreruperi de prezențe ale monahilor. În 1960, mănăstirea a fost desființată, iar călugării au fost trimiși la alte așezăminte monahale. Despre acei ani, profesorul Ion Vladu narează: „Îmi amintesc printre alții de părintele Artenie care, văzând că trebuie să plece a renunțat la haina monahală și s-a stabilit în com. Călui. De asemenea, cel mai cunoscut ete părintele Ambrozie care a mers la Mănăstirea Polovragi și a stat acolo până la sfârșitul vieții”[35]. La mănăstire a funcționat școala satului, până în anul 1970, când s-a construit o instituție de învățământ în localitate, iar din acest an chiliile mănăstirii au fost părăsite și s-au degradat. În urma unui interviu cu părintele Ilie Popescu, preot paroh la Călui, am aflat mai multe detalii despre această mănăstire, începând cu anul 1976, an în care a fost numit preot la parohia Călui. La vizitarea lăcașului de cult, părintele a afirmat că a găsit un șantier în lucru, șantier care după o scurtă perioadă i-a fost dat să îl coordoneze. Preotul Ilie a afirmat ca din spusele locuitorilor din parohia sa, mănăstirea a fost închisă din motive politice. La închiderea mănăstirii, au fost izgoniți trei călugări: Ilarion, s-a refugiat la Craiova; Ambrozie, s-a refugiat la Mănăstirea Polovragi și Artemie, a fost caterisit și silit să se căsătorească, să-și cumpere o locuință lângă biserica parohială Călui unde a slujit drept cântăreț până la moarte, fiind înmormântat în cimitirul Călui. Din spusele părintelui Ilie, resfințirea Mănăstirii a avut loc în 1984, slujba fiind oficiată de Preasfințitul Calinic Argeșeanul, Vicar al Episcopiei Râmnicului și Argeșului. După resfințirea mănăstirii, la aceasta au fost adese două maici, una dintre ele se chema Rodica, iar cealaltă Antonia. Odată cu venirea celor două călugărițe la Mănăstirea Căluiu, acestea neavând preot care să săvârșească sfintele slujbe, Episcopia Râmnicului și Argeșului, a decis ca preoții vecini să săvârșească slujbele prin rotație. De la resfințirea mănăstirii și venirea celor două măicuțe, nu a durat mult deoarece regimul comunist a adus la lumină faptul ca una dintre călugărițe a fost căsătorită, și anume monahia Antonia, având apartament la Brașov, iar cealaltă maicuță Rodica a fost transferată la o altă mănăstire[36]. Activitatea obișnuită a așezământului monahal a început în 1986, odată cu venirea părintelui Corneliu care a fost stareț până la sfârșitul vieții lui (august 2014). În timpul păstoririi lui s-a construit o nouă Biserică cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”[37].

Mănăstirea Clocociov cu hramul „Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil” din oraşul Slatina, ctitoria lui Mihai Viteazul (prima mărturie documentară datează din anii 1593–1594)[38], se află în lista celor mai vechi sfinte așezăminte din țară.

---

[32] T.G. Bulat, Buzeştii şi ctitoriile lor oltene, in: Mitropolia Olteniei, 1977, XXIX, nr. 1-3, pp. 110-118, Doru Căpătaru, Mănăstirea Căluiu, in: Muzeul Oltului, 2011, t. 1, p. 161.

[33] Victor Brătulescu, Zugravi de biserică în Oltenia în veacul al XVI-lea, in: Mitropolia Olteniei, XV, 1963, nr. 3-4, pp. 197-206.

[34] D. Bălaşa, Mănăstirea Căluiul sau Cepturoaica (jud. Olt), in: Mitropolia Olteniei, XXIII, 1971, nr. 7-8, pp. 513-535.

[35] Interviu realizat de Ionuț I. Enache cu profesorul Ion Vladu, la 11 februarie 2024.

[36] Interviu realizat de Ionuț I. Enache cu preot Ilie Popescu la 23 septembrie 2021. Vezi și: Ionuț Enache, Mănăstirea Căluiu – prezentare generală și viața acesteia în timpul regimului comunist, in: Latinitate, Romanitate, Românitate. Ediția 7. Conferință, Chișinău, Moldova, 2-4 noiembrie 2023. Chișinău: Editura Lexon-Prim, 2023, pp. 578-579.

[37] Interviu realizat de Ionuț I. Enache cu profesorul Ion Vladu, la 11 februarie 2024.

[38] Niculae Şerbănescu, Mănăstiri şi biserici ctitorite de Mihai Viteazul, in: Mitropolia Banatului, 1977, XXVII, nr. 10-12, pp. 692-703.

În toamna anului 1940, în urma unui cutremur turlele bisericii s-au prăbușit, pictura s-a desprins de pe zidurile mănăstirii, rămânând în picioare numai peretele vechii stărețiii. Abia în 1942 au fost aprobate fonduri de la Ministerul Culturii în vederea întreprinderii de reparații și reconstrucție. La 21 iunie 1945 Sinodului Permanent al B.O.R. a abordat probleme interne ale Mănăstirii Clocociov[39]. Până în 1956 au fost făcute mai multe serii de solicitări pentru a se primii fonduri pentru reparații. Abia în 1958, în timpul stareței Teodata Mocanu, cu ajutorul unui șantier al Ministerului Culturii, pe baza unui proiect din 1955, autorizat la 1 august 1956, s-au construit trei încăperi cu sobe și verandă prevăzută cu patru arce, situate în partea de nord a turnului clopotniță, dar și acoperirea clădirilor împrejmuitoare cu tablă galvanizată[40]. Datorită terenului foarte alunecos, s-a renunțat repararea turlelor, iar restul Bisericii făcându-se prin subzidire[41].

Sub incidența Decretului nr. 410 din 1959 s-a aflat și această mănăstire, călugărițele de aici fiind alungate, rămânând numai două, una mai în vârstă și alta de 35 de ani, care deseori veneau pe la Slatina pentru a se interesa de situația mănăstirii. În anii 1960, mănăstirea Clocociov s-a bucurat de susținerea și sprijinul deosebit din partea Elenei Bărbulescu[42]. Acest monument arhitectural era bine îngrijit, în urma restaurării căpătând un aspect proxim de sec. al XVII-lea[43].

La 18 iulie 1960, schitul Strehareţ cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", amplasat în pădurile din partea de nord a oraşului Slatina, cu vedere spre lunca Oltului, a fost transformat în metoc al Sf. Episcopii a Râmnicului şi Argeşului şi declarat monument istoric. Ulterior, schitul a fost afiliat mănăstirii Clocociov[44].

După o perioadă de întrerupere a vieții monahale la această mănăstire, stareța Teodota Mocanu, a continuat lucrările de renovare a bisericii, începând cu 1966, an în care a fortificat gardul împrejmuitor din partea de sud, urmând ca în anii următori să facă lucrări ample la acoperiș, acesta fiind acoperit cu tablă zincată[45]. O serie de lucrări de renovare semnificative au avut loc după 1976, sub îndrumarea maicii Mihaela Tamaș, care a venit prin transfer de la Mănăstirea Sucevița din Bucovina. Printre nevoitoarele nou-venit a fost și monahia Iulia (Iuliana Băgăcean, care își amintește următoarele: „noi am trăit 13 ani de comunism în jud. Olt, însă nu am avut probleme cu autoritățile vremii. Au observat că ne vedem de treaba noastră și ne-au lăsat în pace. O singură dată, cu câteva zile înainte de revoluție, au venit doi domni, nu le reținnumele, dorind o listă cu personalul monahal și vârsta noastră, ceea ce ne-a dus cu gândul că s-ar putea repeta un decret ca cel din 1959. Nu a mai fost cazul, pentru că la câteva zile a început Revoluția"[46]. Alături de maici a venit și părintele Visarion Coman, mare trăitor, care căuta să își găsească chemarea la una dintre mănăstirile

[39] Gh. Vintilescu, Sinodul Permanent de la 21 iunie 1945, in: Biserica Ortodoxă Română. Buletinul Oficial al Patriarhiei Române, 1945, LXIII, nr. 6, pp. 272-273.

[40] Dorin Teodorescu, *Carte veche românească-secolul al XVIII-lea județul Olt*. Slatina, 2001, p. 17.

[41] Ghermano Dineață, Înnoiri în viața Sfintei Episcopii a Râmnicului și Argeșului (în ultimii 15 ani), in: Mitropolia Olteniei, an. XV (1963), nr. 11-12, pp. 898-899.

[42] Doru Neagu, Monumentele Slatinei: Mănăstirea Clocociov, in: Oltul Cultural (Slatina), martie 2007, nr. 1(36), p. 18.

[43] Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab.* București, 1982, p. 203.

[44] *Eparhia Râmnicului* şi *Argeşului. Monografie*. Râmnicu Vâlcea, 1976, pp. 210-211; Denissa-Liliana Guțică-Florescu, Schitul Strehareţ. Schiță istorică, in: Muzeul Oltului, 2011, t. 1, p. 198.

[45] Dorin Teodorescu, *Op. cit.*, p. 18.

[46] Interviu realizat de Ionuț I. Enache cu monahia Iulia (Iuliana Băgăcean), la 10 februarie 2024.

sărace. Această venire a preotului Visarion Coman se datorează episcopului Iosif Gafton, episcop al Râmnicului și Argeșului. La venirea părintelui Visarion la această mănăstire se mai găseau doar trei măicuțe în etate aflate într-o situație limită deoarece toate viețuitoarele care veneau, plecau din cauza situației precare în care se afla mănăstirea. Prin venirea Părintelui Visarion, într-o perioadă dificilă, perioada comunistă în care foarte puțini membrii ai bisericii se încumetau să întreprindă reparații sau lucrări de reconstrucție, prin pășirea pe porțile mănăstirii voievodale, a remarcat faptul că aceasta se afla într-o mlaștină, plină de șerpi și alte viețuitoare specifice mlaștinilor.

Părintele Visarion s-a făcut remarcat prin viața de rugăciune, a atras o serie de viețuitoare la Sfânta Mănăstire, dar și o serie de fonduri prin care s-au realizat o serie de lucrări[47]. Datorită părintelui Visarion, numărul viețuitorilor a crescut semnificativ. Dacă până la mijlocul anilor 1970, existau trei – patru viețuitori, după 1976, numărul acestora s-a majorat consistent, astfel încât la sfârșitul anilor 1980, numărul acestora era de peste 40. Au fost necesară întreprinderea unor lucrări ample de ridicare a chiliilor unde obștea să-și ducă existența și viața dedicată lui Dumnezeu. Chiliile cele noi au fost înzestrate cu acoperiș din tablă galvanizată. În urma cutremurului din 4 martie 1977, a avut de suferit zidul de cca 40 m din partea de sud și turnul clopotniței care a fost grav fisurat. Lucrările au fost reluate în 1978, fiind refăcute stricăciunile produse de cutremur și construcția anumitor încăperi, precum trapeza și stăreția, o altă clădire cu etaj, în afara incintei, cu atelier și chilii, diverse construcții necesare unei buni orânduiri monahale. După realizarea lucrărilor mai sus menționate, în 1979, s-au întreprins lucrări la clădirile din jurul mănăstirii, construcții folosite pe post de magazii și depozite. De asemenea au fost realizate lucrări la consolidarea clopotniței, lucrări care au fost destul de costisitoare. Suma lucrărilor mai sus menționate, a fost de 17 000 mii lei, afară de 8 100 mii lei puși la deviz de către mănăstire. Au fost realizate devize de construcție de către inginerul Mircea Sporea și Marian Angelescu, care au întocmit un deviz mare pentru locul unde se mai aflau decât puține ruine, încercând să ridice în locul acestora un etaj la o clădire, pivniță, o sală mare pentru muzeul mănăstirii[48]. Lucrările de restaurare a acestui valoros monument istoric s-au prelungit și în 1988.

Starea lăcașurilor de cult din jud. Olt și Romanați sub regim comunist o vedem plină de sinuozități. A existat perioade incerte, în care așezămintele religioase practic au fost abandonate însă constatăm și intervale de revigurare. Este o reflexie panoramică a vieții politice din România, dar și a stării de spirit general de epocă.

[47] *Părintele Visarion, Duhovnicul de la Mănăstire Clocociov.* Craiova: Editura Evanghelismos, 2007, pp. 6-17.

[48] Dorin Teodorescu, Un interviu cu un martor al istoriei: dr. Șerban Milcoveanu, in: Oltul Cultural (Slatina), 2005, nr. 3 (30), p. 19.

PAMFIL ŞEICARU – 130 DE ANI DE LA NAŞTERE
Pamfil Şeicaru – 130 years since his birth

CZU: 070-051(491)(092)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762329

Marius-Adrian NICOARĂ
Dr. în istorie, Membru asociat al Academiei Oamenilor de Ştiinţă din România, Membru al consiliului de cercetare ştiinţifică al Institutului European pentru Cercetări Multidisciplinare, Directorul Centrului de Ştiinţe Istorice şi Arheologie, Membru al Uniunii Ziariştilor Profesionişti din România-Filiala, Iaşi
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7193-2353
E-mail: nicoarama@yahoo.com

Summary. Pamfil Şeicaru under his real name Pamfil Popescu (April 18, 1894, Tăbărăşti, Buzau County, Romania – October 21, 1980, Munich, Germany), was a journalist, director of the newspaper "Curentul", the most combative interwar Romanian daily, political scientist, memoirist. The great journalist lived in Romania for 50 years, of which 25 after the War of National Unification (1916–1919), and 35 years in exile. They are the coordinates of a prominent work in Romanian culture. He was a true lover of the country, a patriot who never denigrated Romania, permanently making the difference between the country eternally dear to him and the ephemeral political regimes.

Key words: Pamfil Şeicaru, Buzău, Romania, journalist, newspaper „Curentul", interwar Romanian daily, political scientist, memoirist, opera, Romania, exile, patriot.

Pamfil Şeicaru[1] pe numele său real Pamfil Popescu (18 aprilie 1894, Tăbărăşti, judeţul Buzău, România – 21 octombrie 1980 München, Germania), a fost ziarist, director al ziarului „Curentul", cel mai combativ cotidian românesc interbelic, politolog, memorialist.

Deşi născut într-un sat din Câmpia Buzăului, familia sa paternă era originară din Mărginimea Sibiului, probabil comuna Şeica (de la care şi-a luat pseudonimul), de unde bunicul său a fugit pentru a nu fi recrutat de armata kesaro-crăiască. Astfel acesta s-a stabilit la Tăbărăşti în judeţul Buzău, unde s-a căsătorit cu Ana Ifrimescu, cu care a avut şase copii şi a fost preot. De molimă, le-au pierit într-o săptămână toţi copiii. Celui de-al şaptelea, pentru a păcăli moartea (după obiceiul locului şi al timpului), i-au schimbat numele în Haralambie Popescu. Acesta s-a născut la Tăbărăşti – Buzău şi a fost funcţionar al Căilor Ferate Române/ C.F.R. El a fost tatăl lui Pamfil, iar mama sa a fost Ana Hiciu.[2] Cei doi soţi au avut la rându-le patru copii: Pamfil (1894–1980), Maria/Marica (20 iunie 1896 – 17 martie 1983), Virginia/ Veguţa (16 noiembrie 1903 – 14 decembrie 1977) şi Constantin/Costică (1907 – 1984).

[1] *Minerva. Enciclopedie română,* Cluj, 1930, p. 866; Pamfil Şeicaru, *Scrieri*, volumul/vol. 1, Bucureşti: Editura Victor Frunză, 2001, pp. 3-4; Valeriu Nicolescu, Un buzoian de marcă - Pamfil Şeicaru, absolvent al Liceului „Alexandru Hâjdeu", in: „Analele Buzăului, III, Buzău 2011, pp. 73-77; Valeriu Avram, Constantin I. Stan, Valeriu Nicolescu, *Buzoieni pe frontul Războiului de Întregire sau care au militat pentru înfăptuirea României Mari*, Buzău: Editgraph, 2018, pp. 124-136; „Vocea Buzăului", XIX, nr. 30, 7 august, 1942; Victor Frunză, *Destinul unui condamnat la moarte: Pamfil Şeicaru*, Bucureşti: Editura Victor Frunză, 2001.

[2] Valeriu Avram, Valeriu Nicolescu, Marius-Adrian Nicoară, *1000 de buzoieni pentru Romania*, volumul 2, literele M-Z, Buzău: Editura Alpha MDN, 2023, pp. 405-407.

Micul Pamfil a urmat cursurile primare în satul natal, pe cele gimnaziale şi liceale la Tecuci, apoi la Bârlad, şi le-a finalizat la Buzău la Liceul „Alexandru Hâjdeu”.[3] A debutat literar în anul 1911 în revista tecuceană „Freamătul”, cu încercarea dramatică „Pe nemâncate”, semnând Pamfil Popescu Şeicaru. A urmat apoi studii juridice, începute în anul 1914 la Bucureşti, întrerupte din cauza Războiului de Întregire Naţională (1916–1919), finalizate cu licenţa în Drept în anul 1918, la Iaşi.

A luat parte ca ofiţer la operaţiile militare din Războiul de Întregire Naţională luptând în zona Orșovei, în calitate de sublocotenent al Regimentului 17 Infanterie Mehedinţi, fiind citat pe Ordinul de zi pe Armată, deoarece în toamna anului 1916, pe Dealul Moşului, ziaristul a fost acoperit cu pământ, alături de camaradul sau de arme, Petre Găvănescu,[4] de explozia unui obuz la foarte mică distanţă de acestia. Amândoi au scăpat cu viaţă, iar Seicaru a făgăduit să ridice acolo, atunci când va avea posibilităţi materiale, o mănăstire, în semn de mulţumire lui Dumnezeu, dar şi în memoria tuturor eroilor care au căzut pentru România Mare, după cum nota el însuşi în actul de donaţie a mănăstirii[5] către Mitropolia Olteniei, document notificat la Munchen la data de 24 martie 1975. Menţionăm că Pamfil Seicaru este şi ctitor al Mausoleului Eroilor de la Mărăşeşti şi al statuii „Victoria” de la Tişiţa, realizată de Oscar Han – ce o întruchipează pe iubita sa mamă –, precum şi a două alte monumente închinate victimelor acestui război, la Val du Roy în Franţa şi la Stai Krym în Ucraina (Troiţa Eroilor Români).[6] Din aceleaşi sentimente de stimă şi recunoştinţă faţă de eroii neamului, a subvenţionat cu îmbrăcăminte, hrană sau întreţinere în şcoli, nenumăraţi copii orfani de război.

A luptat cu eroism şi la Cireşoaia, comandând compania de mitraliere la cota 771, pe 27, 28 şi 29 august 1917. A fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” în grad de Cavaler „Steaua României” şi „Croix de Guerre” francez.[7]

A fost căsătorit cu Constanţa Pătraşcu (alintată Tantzi) cu care a avut o căsnicie model. Au avut un singur copil, pe Ana Viorela Şeicaru, casătorită Cişmigiu, recăsătorită Vergne, decedată într-un accident de circulaţie la Paris în anul 1983. Viorela a fost mama Ioanei (Cişmigiu), singura nepoată directă a lui Pamfil Şeicaru.

După Războiul de Întregire Naţională (1916–1919) a fost impresionat de tragediile umane şi pagubele materiale pricinuite de acesta. Ziarist de mare talent, a întemeiat la Bu-

[3] Nota noastră/n.n., actualul Colegiu Naţional „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din oraşul Buzău.

[4] N.n., unii autori, precum Victor Frunză, îl numesc Petre Gămănescu.

[5] N.n., mănăstirea poartă hramul „Sfânta Ana” după numele mamei ctitorului său, este situată în orașul Orșova pe defileul Dunării, dar nu a fost sfinţită imediat după încheierea lucrărilor de construcţie. În 1935 a fost construit un drum de acces pietruit și lung de un kilometru și jumătate ce urca din centrul Orșovei până în Dealul Moșului. Drumul a fost numit Drumul Eroilor și era străjuit de șapte troițe sculptate din lemn de stejar masiv, aceste troițe erau închinate regimentelor care au luptat în zonă în Războiul de Întregire Naţională (1916–1919). Mănăstirea „Sfânta Ana” a fost construită între anii 1936–1939, perioada în care Şeicaru era director al ziarului „Curentul” şi deputat în Parlamentul României. După anul 1945, odată cu venirea la putere a comuniștilor, clădirea a fost transformată în restaurant. Troițele au dispărut prin anii 1960. În anul 1990 Mănăstirea „Sfânta Ana” a fost preluată de Mitropolia Olteniei și la 2 decembrie 1990 a fost sfințită de episcopul Damaschin Coravu, vicar al Mitropoliei Olteniei.

[6] Tudor Nedelea, in: *Pamfil Şeicaru şi România ceauşistă,* din „Curtea de Argeş”, revistă de cultură, anul XV, nr. 3 (160), martie 2024, pp. 9-10, precizează că troiţa din Ucraina a fost demolată.

[7] George Caliga, *Almanahul dicţionar al presei din România şi a celei româneşti de pretutindeni,* Imprimeria Fundaţiei Culturale „Principele Carol”, 1926, p. 149, în Colecţia particulară „Cristinel-Pompiliu Popa”.

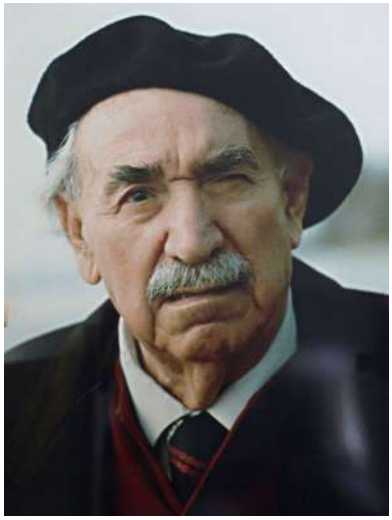

Pamfil Şeicaru (18 aprilie 1894 – 21 octombrie 1980)

cureşti, apoi la Cernăuţi, împreună cu Cezar Petrescu, revista „Hiena" (1919–1924) – publicaţie antiguvernamentală, din 1921 fiind şi director al cotidianului „Ora" din Bucureşti.

La Cernăuţi, la solicitarea expresă a lui Iancu Flondor – liderul românilor bucovineni –, cei doi au condus gazeta „Bucovina" (1920), militând prin scris la armonizarea unirii cu Ţara, în toate domeniile, a regiunilor istorice româneşti: Bucovina, Basarabia, Transilvania.

Din mai 1923, a făcut parte din comitetul de redacţie al revistei „Gândirea" şi timp de un deceniu (1924–1934) a fost angajat la ziarul „Cuvântul" ca şef redactor, al cărui proprietar era Titus Enacovici, semnând articolul de fond. În această perioadă a colaborat la mai multe publicaţii printre care „Patria", „Dimineaţa" sau „Adevărul", dar în anii urmtori şi la altele precum revista „Ramuri".[8]

În 1924 a fost ales preşedinte al sindicatului ziariştilor dar a făcut şi politică, fiind deputat independent în Parlamentul României în 1928, 1931 şi 1933. În perioada interbelică a susţinut şi numeroase conferinţe radiofonice, fiind şi membru al Consiliului de Administraţie al Radio România între 1935–1938.[9]

După Războiul de Întregire Naţională, pământul petrolifer moştenit de la bunicii paterni şi materni, i-a oferit lui Pamfil Şeicaru baza materială pentru a întemeia Societatea Anonimă „Curentul", al cărei unic acţionar, iniţial, a fost el: *[În 1927 am demisionat de la ziarul „Cuvântul" şi am luat conducerea ziarului „Curentul" al unei societăţi anonime unde am funcţionat ca director şi redactor şef. (...). Din ianuarie 1927 şi până la 9 august*

[8] Revista *Ramuri* a fost înființată din inițiativa a doi adolescenți entuziaști, Constantin Șaban Făgețel și Dumitru Tomescu, funcţionând cu apariţii diverse: primul număr la 5 decembrie 1905, în Craiova, ca „revistă literară lunară": din 1908 apariția a devenit bilunară, iar din 1910 săptămânală; la 10 decembrie 1914, a fuzionat cu revista *Drum drept*, luând denumirea acesteia și avându-l ca director pe Nicolae Iorga, până în 1927; apoi a funcționat în până în 1947, În august 1964 Ramuri a fost reînființată în serie nouă, avându-l ca redactor-șef pe Ilie Purcaru. În revista *Ramuri*, pe lângă Nicolae Iorga şi Pamfil Șeicaru, au publicat și unii din cei mai importanți scriitori și poeți români, precum: Tudor Arghezi, Octavian Goga, Ion Agârbiceanu, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Ioan Slavici, Victor Eftimiu, Dimitrie Anghel, Ștefan Octavian Iosif, Cezar Petrescu, Zaharia Stancu, C. Rădulescu-Motru, Romulus Vulcănescu, Ion Minulescu, George Topîrceanu, Emil Gârleanu, Lucian Blaga, Gib I. Mihăescu, Radu Gyr, Ion Pillat, Nichifor Crainic, Tudor Vianu ș.a.

[9] Valeriu Avram, Valeriu Nicolescu, Marius-Adrian Nicoară, *Op. cit.*, volumul 2, literele M-Z, Buzău: Editura Alpha MDN, 2023, p. 406.

1944, când am plecat din ţară, articolul de fond al ziarului „Curentul" era semnat de mine.] – arăta într-o autobiografie scrisă probabil în anul 1979, nu pentru a fi publicată, ci în scop administrativ.[10]

În analiza contemporanilor săi, „Curentul" era un ziar de mare tiraj, cu apariţie periodică, ce aparţinea ideologiei naţionaliste, în care echipa condusă de Pamfil Şeicaru avea o contribuţie esenţială la istoria presei naţionale şi un public dedicat.[11]

A fost o persoană prosperă, proprietar: – a două imobile în capitală (una fiind locuinţa familiei, cu 10 camere şi dependinţe); – al unui trust media situat în centrul Bucureştiului în Palatul „Curentul", trust cu o tipografie modernă proprie; – al unui conac cu fermă la Ciorogârla unde fusese împroprietărit după Războiul de Întregire Naţională (1916–1919) ca urmare a obţinerii Ordinului „Mihai Viteazul" în grad de Cavaler; – al unei concesiuni petrolifere de 1500 de pogoane pe moşia Petcu, din comuna Bâsceni, judeţul Buzău; – al unei case în oraşul Buzău, moştenire părintească; – al unei fabrici de cherestea la Bacău; – al unei case de vacanţă la Poiana Braşov; – şi al uneia la Mangalia. La Ciorogârla, comuna în care-şi avea reşedinţa, a ridicat edificii destinate să găzduiască: dispensarul, primăria, şcoala şi cantina aferentă, baia comunală. Apoi a realizat Biblioteca Liceului „Gheorghe Roşca Codreanu" din Bârlad, şi în zona de baştină, monumentul de la Beceni – Buzău, dedicat lui Constantinescu-Beceni.[12]

Referitor la munca sa observăm că avea un talent literar deosebit ce îi punea în evidenţă calităţile intelectuale ce depăşeau defecte inerente. Multe dintre articolele sale sunt de referinţă pentru diferite teme. Folosea un limbaj agresiv, virulent, care i-a adus prieteni şi duşmani declaraţi. Era o personalitate de temut, cu o fire curajoasă, convins permanent de adevărul spus în scrierile sale. Era perseverent şi îşi afirma crezul profesional de a-şi sluji ţara. Pamfil Şeicaru a fost acela care a consacrat presa în perioada interbelică ca a patra putere în stat – alături de corpurile legislative, juridice şi executive -, o adevarată instituţie de temut. Nu este întâmplător deci, că şi-a cumulat în ani o serie de adversarii puternici, din aproape toate domeniile de activitate ale societăţii româneşti. De altfel cel mai important gazetar al României Mari, Pamfil Şeicaru, era etichetat de adversarii săi, inclusiv de camarazii din presă, mulţi invidioşi pe talentul şi reusitele sale, ca fiind: „cea mai odioasă întruchipare a gazetarului necinstit, versatil, afacerist, adevărat rechin al presei", „omul cu o mie de feţe", „şacalul", iar expresia ce l-a urmărit: „şantajul şi etajul",[13] era pornită din patima şi invidia acestora.

Mare iubitor de literatură, Pamfil Şeicaru aprecia opera lui Maurice Barres, pe care îl aprecia ca scriitor şi militant naţionalist dar şi „doctrinar al tradiţiei rezemată pe cultul pământului şi al morţii".[14] Preţuia totodată la scriitorul francez abordarea în scrierile sale a problemelor sociale specifice timpului, inclusiv rolul nefast al şcolii în dezrădăcinarea spiritului „aruncat la răspântia tuturor ispitelor".[15]

Analize pertinente regăsim acum la marele jurnalist şi în ceea ce priveşte cultura. Nu i-a

[10] Victor Frunză, *Op. cit.*, Bucureşti: Editura Victor Frunză, 2001, pp. 20-21.

[11] Nicolae Davidescu, *Naţionalismul în presă,* Bucureşti: Tiparul „Vremea S.A.", 1928–1938, pp. 112-115, publicaţie din Colecţia particulară Cristinel-Pompiliu Popa.

[12] George Stanca, *Şantajul şi etajul. Pamfil Şeicaru, între legendă şi adevăr,* Bucureşti: Editura Adevărul Holding, 2012, p. 22.

[13] Florian Bichir, Venit ţară în secret, Pamfil Şeicaru solicită o audienţă lui Ceauşescu, in: Historia, an XII, nr. 126, iunie 2012, p. 14.

[14] Pamfil Şeicaru, Cronici, idei, oameni &fapte, Maurice Barres, in: „Gândirea" anul III, numerele 8, 9, 10, din 1923, p. 222, în Colecţia Galeriei „DADA", Bucureşti.

[15] *Ibidem,* p. 224.

fost indiferentă disputa orientării culturii române spre occident sau orient. În analiza sa Pamfil Şeicaru a luat în discuţie ideea statului, a crizei morale din societate şi contextul european de după anul 1800, pe care îl considera „rezultatul unui secol de bruscă europenizare".[16] Pleda aşadar pentru străduinţa de a urma calea lui Eminescu, a continuităţii vatrei naţionale în domeniul culturii. În analiză lua expansiunea literaturii ruse din perioada imperiului ţarist, mai ales după 1886, în faţa celei europene, ca expresie literară a sufletului rusesc, până la urmă prin caracterul său naţional. Constata însă că este absolut necesar contactul strâns ale culturii româneşti cu alte culturi, dar şi un echilibru între sinteza vieţii istorice şi noile forma de viaţă socială ale poporului român.[17]

Să precizăm şi faptul că succesul său gazetăresc a coincis cu regimul mareşalului Antonescu. A fost un analist profesionist al politicii externe din această perioadă, care nu s-a sfiit să critice politica externă occidentală, dar şi pe cea a Germaniei faţă de România, sau pe cea a Rusiei sovietice. În 1939 a fost singurul ziarist român care a afirmat că aşa-zisele garanţii militare oferite de Marea Britanie şi Franţa pentru integritatea frontierelor României nu valorau nimic în faţa pericolului nazist.[18] Este de notorietate polemica pe care a purtat-o în paginile „Curentului" cu comentatorul britanic Wicham Steed, care, prin intervenţiile sale în emisiunile postului de radio BBC, inducea în eroare opinia publică românească asupra raţiunii participării României „la un război pe care şi-l dorise".[19]

Cel mai cunoscut articol în care a criticat politica germană, a fost *România faţă de Ungaria,* din martie 1943, în care critica cu duritate Dictatul de la Viena, în care acuza Germania naţional-socialistă de originea revizionismului maghiar.[20]

În scrierile sale a făcut deseori trimitere la agresiunea Rusiei sovietice din iunie 1940, combătând teoria „România – stat agresor" acceptată de autorităţile române de după 23 august 1944.[21] „Până la izbucnirea războiului Rusia sovietică nu s-a folosit decât de panbolşevism. Stalin nu a ezitat să devină panortodox, după o mironosită convertire al cărei cinism te înfioară, şi fiindcă nu era suficientă utilizarea misticei ortodoxe, s-a convertit şi la ideile panslave".[22] Dacă îi citim cu atenţie diverse articole pe acest subiect, observăm că Pamfil Şeicaru a descris şi stigmatizat stalinismul cu câteva decenii înaintea lui Saharov sau Soljeniţîn. Mai mult decât atât, are premoniţia şi puterea de a-l demasca pe Iosif Visarionovici Stalin, ca fiind unul dintre cei mai mari criminali ai lumii, şi intenţiile acestuia de a extermina elitele ţărilor ocupate.[23]

În plan intern, cu consecinţe importante pentru el pe termen mediu şi lung, a fost legătura marelui jurnalist cu legionarii. Că nu a fost apropiat de politica extremiştilor de dreapta (sau de stânga), o dovedeşte şi este sugestivă relaţia de permanentă contradicţie cu Nae Ionescu, teoreticianul legionarilor, încă din timpul când cei doi lucrau în redacţia ziarului

[16] Pamfil Şeicaru, Neobonjurism şi autohtonism în cultură, in: „Gândirea" anul III, numărul 12, din 1923, p. 273, în Colecţia Galeriei „DADA", Bucureşti.

[17] *Ibidem,* p. 274.

[18] Valeriu Avram, Valeriu Nicolescu, Marius-Adrian Nicoară, *Op. cit.*, volumul 2, literele M-Z, pp. 405-407.

[19] Mihai Pelin, *Opisul emigraţiei politice. Destine în 1222 de fişe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securităţii,* Editura Compania, 2002, pp. 314-316.

[20] Victor Frunză, *Op. cit.*, pp. 107-108.

[21] *Ibidem*, pp. 20-21.

[22] Pamfil Şeicaru, *Noul Baal,* Articol/Art. în Curentul, nr. 5464, din 5 mai 1943.

[23] Victor Frunză, *Op. cit.*, pp. 23-24.

„Cuvântul”. Această cearta a dus de altfel la plecarea lui Pamfil Seicaru şi înfiinţarea trustului de presă „Curentul”.

De altfel, atitudine lui faţă de etnicii evrei din România în această perioadă este exemplară. În redacţia sa au lucrat redactori de religie mozaică precum Ion Vinea, dar şi personal administrativ precum doamna Apoteker, Bercu sau Finkelstein – Râmniceanu. În 1941 fiind prevenit de operaţiunile germane antievreiesti, Pamfil Şeicaru se gândise să îşi trimită pentru protecţie angajaţii la „Sfânta Ana” sub grija preotului de acolo,[24] dar nu a fost nevoie. Tot în acelaşi spirit a organizat şi celebra întâlnire cu veteranii de război din care patru erau evrei, eroi ai Războiului de Întregire Naţională.

În 1943, Pamfil Șeicaru l-a evocat pe Nicolae Iorga[25] în Almanahul *Curentul* cu un articol numit „Istoricul N. Iorga”,[26] dar se pare că articolul apăruse iniţial în revista *Ramuri* an XXXVIII, nr. 9-10, din septembrie – octombrie 1942, la Craiova.[27] Dincolo de diferenţa de preocupări, de cunoaşterea şi interpretarea fenomenului istoric, Şeicaru îl consideră pe Iorga ca fiind cel mai mare istoric al poporului român cu o operă impresionantă. Acestor aprecieri le adăugă şi argumente legate de preocupările profesorului pentru domeniile politic, educaţional sau literar. Publicistul opina că Nicolae Iorga este „neverosimil în capacitatea sa de muncă, în dogoarea pasiunii lui, închinată fanatic poporului român”.

Pamfil Şeicaru are în Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii/ C.N.S.A.S., mai multe dosare conexe, precum: cel de problemă, cel deschis de Siguranţă, şi cel penal. Dosarul personal, predat C.N.S.A.S. de Serviciul de Informaţii Externe/S.I.E. are şase volume, cu un total de 2083 de pagini[28]. Un număr impresionant mai ales că publicistul a fost condamnat la moarte în contumacie, în 1945, de către comuniști, iar marea majoritate a documentelor privitoare la el și la „Curentul” au fost distruse.

În perioda 1943–1944 Pamfil Şeicaru a efectuat mai multe călătorii în Portugalia şi Spania, călătorii precedate de discuţii cu Mihai Antonescu (Ică), ministrul de Externe al României.[29] Conform afirmaţiilor sale, Pamfil Şeicaru s-a întâlnit pe 7 august 1944 la Olăneşti, cu mareşalul Ion Antonescu. Atunci au discutat despre tratativele de armistiţiu de la Stockholm, duse de acesta direct cu ruşii. Nefiind sigur de reuşita demersului şi mai ales de felul în care ruşii vor respecta înţelegerile, conducătorul de atunci al statului român, a luat iniţiativa constituirii unui *Fond Naţional,* pentru mai multe domenii, cel jurnalistic urmând

[24] Arhiva Serviciului Roman de Informatii/S.R.I., Fondul Penal, Dosar 40012, volumul 20. fila 42 cf. Victor Frunză, *Op. cit.*, pp. 10-113.

[25] Nicolae Iorga (5 iunie 1871, Botoșani – 27 noiembrie 1940, Strejnic, județul Prahova) a fost istoric, critic literar, documentarist, dramaturg, poet, enciclopedist, memorialist, ministru, parlamentar, prim-ministru, profesor universitar și academician român. Este cunoscut în lume ca medievist, bizantinist, romanist, slavist, istoric al artelor și filozof al istoriei. Copil minune, polimat și poliglot, cu o activitate științifică prolifică, Iorga a scris 1003 volume, 12755 articole și studii și 4963 recenzii, aceasta culminând cu *Istoria României*, în zece volume. A predat la Universitatea din București, la cea din Paris precum și la alte instituții de învățământ academice, și a fondat Congresul Internațional de Studii Bizantine și Institutul de Studii Sud-Est Europene.

[26] Pamfil Şeicaru, Istoricul N. Iorga, in: Almanahul Curentul 1943, pp. 45-46, în Colecţia Galeriei „DADA”, Bucureşti.

[27] Conform/cf. profesor universitar doctor Jipa Rotaru în volumul *Nicolae Iorga 1871 – 1940, studii şi documente,* volumul III. N.n., el însuşi mare personalitate a României interbelice, Pamfil Şeicaru nu s-a sfiit să-l omagieze pe Nicolae Iorga la doi ani după dispariţia tragică a marelui savant.

[28] Bichir Florian, *Art. Cit.,* Historia, an XII, nr. 126, iunie 2012, p. 4.

[29] Victor Frunză, *Op. cit.*, pp. 10-11.

să fie coordonat de marele gazetar, care trebuia să plece în Spania la Madrid, unde să realizeze două publicaţii săptămânale, una în limba franceză iar cealaltă în limba engleză, cu bani puşi la dispoziţie din acest fond.[30]

Pe 11 august 1944[31] jurnalistul a părăsit ţara cu ideea de a edita aceste ziare ce ar fi trebuit să susţină cauza României după încetarea războiului. Despre plecarea sa din ţară circulă şi acum mai multe variante. Scriitorul Victor Frunză, biograf al lui Pamfil Şeicaru şi editor al operei sale în patru volume de *Scrieri*, arată că: *[„Pamfil Şeicaru a plecat din Bucureşti la ora 5 dimineaţa, cu automobilul său personal, care trăgea o remorcă în care erau depozitaţi, probabil în bidoane, vreo opt sute de litri de benzină, calculaţi a-i ajunge până la Madrid. Se ferea de ochii indiscreţi ai germanilor, pentru că aceştia aveau dispoziţia să urmărească îndeaproape mişcarea de trecere a frontierei de către o seamă de „somităţi" române.]* Se pare că în maşină cu el, în afară de şoferul care de la Turda, s-a întors la Bucureşti cu trenul, se mai aflau ataşatul de presă al Germaniei la Bucureşti şi ataşatul de presă maghiar, Forray Tibor.[32] Avem doar certitudinea că a ajuns la Viena pe itinerariul Sibiu – Cluj – Oradea – Budapesta.

Alţi autori afirmă că la Viena, marele gazetar a luat legătura cu Guvernul Naţional condus de Horia Sima, apoi la 2 februarie 1945 ar fi vorbit la postul de radio Bratislava, controlat de nazişti, pentru a dezavua actul de la 23 august 1944. În februarie 1945 ar fi ajuns la Berlin, de unde ar fi fost salvat cu ajutorul oamenilor lui Canaris.[33]

În sfârşit, conform amintirilor lui René Al. de Flers, apropiat al marelui jurnalist, Şeicaru ar fi ajuns în Spania încă din vara anului 1944, ajutat de comandantul armatei germane, care de la Viena, i-ar fi pus la dispoziţie un avion. [34]

Avem din fericire şi marturia lui Şeicaru: „când Niculescu Buzeşti a fost informat de Mihai Antonescu de plecarea mea şi de misiunea pe care o aveam, a informat legaţia germană că eu nu plec la Madrid ci la Lisabona pentru a semna armistiţiul. O totală confuzie la legaţia germană şi după ce s-a comunicat la Berlin s-a decis să nu se dea viză de intrare în Germania, urmând ca la Viena să mi se dea viza de tranzit. Eram blocat neputând să merg spre a realiza ceea ce s-a decis de Mareşalul Ion Antonescu. Am rămas în Germania până în februarie 1945 când am izbutit să plec cu un avion care zbura deasupra Alpilor la 6000 de metri şi cobora deasupra Mediteranei la 20 de metri spre a nu fi atacat de avioanele de vânătoare anglo-americane. Sunt deci un emigrant fără voie".[35]

Arătam că după această plecare, în anul 1945 a fost condamnat la moarte în contumacie de către autorităţile comuniste. Pamfil Şeicaru a fost judecat în procesul ziariştilor „criminali de război vinovaţi de dezastrul ţării" (22 mai – 4 iunie 1945) şi condamnat „la pedeapsa capitală şi degradare civică pe timp de 10 ani, urmând a executa pedeapsa cea mai gravă".[36]

---

[30] Pamfil Şeicaru, *Lămuriri preliminare,* in: „Curentul" (Munchen), anul 1, nr. 5922, miercuri 11 ianuarie 1978, conform/cf. Victor Frunză, *Op. cit.*, passim pp. 11-12.

[31] N.n., 11 august este data consemnată de Pamfil Seicaru, deşi 12 august este data consemnată în Actul de acuzare din procesul lotului de ziarişti.

[32] Victor Frunză, *Op. cit.*, passim pp. 11-12.

[33] Florin Manolescu, *Enciclopedia Exilului Românesc 1945–1989,* Editura Compania, 2003, pp. 671-676.

[34] Rene Al. de Flers, *Europa liberă şi exilul românesc. O istorie încă nescrisă,* Criterion Publishing, 2004, p. 224.

[35] Şeicaru Pamfil, *Lămuriri preliminare,* Curentul, nr 5922, 11 ian. 1978.

[36] Florin Manolescu, *Enciclopedia Exilului Românesc 1945–1989*, pp. 671-676. N.n., Pamfil Şeicaru a fost pedepsit ca fiind „criminal de război" şi condamnat la moarte avându-se ca dovadă ac-

Fotografie rară, Pamfil Șeicaru la biroul din Palatul „Curentul”.
Colecţia particulară „Cristinel-Pompiliu Popa”.

In exil a petrecut 35 de ani din care 30 de ani în Spania. Esenţial pentru activitatea lui de acum, este faptul că, surprinzator pentru el, posesor fiind al unei averi fabuloase, nu a fost prevăzător să îşi constituie depozite în bani sau bijuterii în afara ţării, fiind nevoit să-şi câştige din nou prin muncă asiduă cele necesare traiului zilnic. Exceptie făcea o ladă de tablouri cu pânze ale unor pictori români, şi aceea, trimisă iniţial în Elveţia pentru o expozitie internaţională. De aceea, cu părere de rău, chiar el se învinuia de „o condamnabilă uşurinţă”.

Opinăm că şi aici adevărul este undeva pe la jumătate, pentru că Siguranţa română în baza unor note de informare, concluziona că Şeicaru ar fi transferat în Elveţia, în afara amintitelor tablouri de Grigorescu, Aman, Şirato şi Tonitza, fonduri băneşti (devize), argintărie, bijuterii, mobile şi alte bunuri de valoare, prin intermediul ginerelui său, Marius Cişmigiu, pe atunci secretar la Departamentul de presă al Legaţiei României de la Berna.[37] Faptul este susţinut şi de un raport întocmit în 1946 de un angajat al serviciilor secrete al Statelor Unite ale Amerucii/S.U.A., în care se consemnează că Pamfil Şeicare ar fi transferat în Elveţia bani şi obiecte de familie.[38] Ar mai fi aici de luat în considerare faptul că avocatul Cişmigiu a făcut ulterior presiuni asupra socrului său prin intermediul soţiei sale în realizarea unor investiţii, iar ulterior au divorţat.[39]

tivitatea sa de jurnalist din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial şi a unor chitanţe de încasare descoperite de Aliaţi în arhivele Ministerului de Externe de la Berlin şi predate guvernului român.

[37] N.n., Marius Cişmigiu (1923–1981), primul soţ al Viorelei Şeicaru.

[38] Bichir Florian, *Art. cit.,* Historia, an XII, nr. 126, iunie 2012, p. 5.

[39] Victor Frunză, *Op. cit.*, p. 38.

A întâmpinat de la început mari greutaţi. Din nou şi aici în exil, unii colegi de breaslă au gasit oportunitatea de a se răzbuna trimiţând autorităţilor din diferite ţări, delaţiuni defăimătore, mai ales legate de apropierea gazetarului de regimul politic autoritar al mareşalului Antonescu. De asemeneea mai mulţi politicienii veroşi, l-au stigmatizat cu toată vehemenţa şi puterea lor precum: – diplomaţii aflaţi în funcţii la 23 august 1944 şi imediat după, Grigore Niculescu-Buzeşti (numit de Pamfil Şeicaru „sinistra nulitate"), Constantin Vişoianu (numit de marele gazetar „dobitocul conspirativ al oalelor de noapte"), Alexandru Creţeanu (numit de jurnalist „prostul misterios"), toţi trei bănuiţi de Pamfil Şeicaru că îşi însuşiseră Fondul Naţional; – dar şi cei ai guvernului procomunist Petru Groza; – de asemenea un grup mare al exilaţilor opozanţi lui, era reprezentat de legionarii plecaţi în urma înfrângerii rebeliunii lor de către mareşalul Antonescu; – un grup însemnat îl reprezentau şi cei care nu acceptaseră orientarea pro-germană a României, în special diplomaţi precum Grigore Gafencu sau Vespasian V. Tilea.

În plan general, emigranţilor li s-au adăugat treptat mai multe serii de industriaşi şi mari proprietari fugiţi din faţa urgiei comuniste, urmaţi de grupuri de actori sau sportivi. În faţa acestui conglomerat de posibili cititori, marele jurnalist era conştient că trecea drept un reprezentant de frunte al regimului de dictatură militară a lui Ion Antonescu. Invidiile şi duşmăniile iscate în timp îşi făceau simţită prezenţa.

A avut însă şi prieteni de nădejde. Poate cel mai important în această perioadă a fost tânărul Alexandru Creţeanu, combatant în Războiul de Reîntregire Naţională (1941–1945), conflict în care îşi pierduse braţul drept şi care a murit înainte de a face 50 de ani, pe 12 decembrie 1957. Un altul a fost Nicolae Ştefănescu Govora, fost legionar şi combatant în acelaşi război, altul fiind Constantin Arsene care lucrase 14 ani la „Curentul"

Fondul Naţional în valoare de 23 milioane de franci aur, iniţiat de guvernul mareşalului Ion Antonescu, a fost depus în Elveţia cu o listă de 2000 de personalităţi ale culturii române ce urmau să fie evacuate cu familiile, pentru a susţine şi apăra interesele ţării în ipoteza unei ocupaţii străine.[40] Aşadar Fondul (care din alte surse avea o valoare de 65 de milioane franci elveţieni şi a fost depus atât în Ankara cât şi la Berna),[41] avea rostul de a spijini rezistenţa. Pamfil Şeicaru a avut misiunea de a-l constitui în vestul Europei şi a fost unul dintre cei desemnaţi să-l gestioneze pe domeniul propagandistic, jurnalistic.

Prin urmare, Fondul Naţional avea menirea de a spijini rezistenţa din exil şi un guvern recunoscut al acesteia. A fost delapidat însă, se pare de către unii dintre cei care ştiau de existenţa lui, printre cei acuzaţi de Pamfil Şeicaru fiind Alexandru Creţeanu, Grigore Niculescu-Buzeşti, Constantin Vişoianu.[42] Marele gazetar român a luat atitudine împotriva acestora, demascându-i, făcându-şi din ei duşmani puternici. A dus însă cu ei o luptă inegală, deoarece aceştia aveau la dispozitie ... *Fondul*. De aceea, ceea ce numea marele gazetar *Răspunderile,* erau în prima perioadă de exil a marelui jurnalist, obsesia sa. Şeicaru nu acuza schimbarea alianţelor, ci felul în care aceasta s-a făcut, cu bănuiala că cei trei amintiţi mai sus, erau agenţi sovietici ce l-au înconjurat şi păcălit pe regele Mihai la 23 august 1944.

A avut credinţa eşecului experimentului comunist, pe care însă nu a apucat să îl vadă, convins fiind că giganticul potenţial industrial american v-a prabuşi Rusia.[43] Până atunci

[40] *Ibidem*.

[41] Pamfil Şeicaru, *Scrisoare către Alice Cantacuzino,* Palma de Mallorca, 24. 02. 1948, p. 4, cf. Victor Frunză, *Op. cit.*, p. 52.

[42] Victor Frunză, *Op. cit.*, p. 38.

[43] Pamfil Şeicaru, *Scrisoare către Malaxa,* Palma de Mallorca, 08. 06. 1948, p. 2, cf. Victor Frunză, *Op. cit.*, p. 52.

gânditorul politic Pamfil Şeicaru asista neputincios la sovietizarea şi comunizarea României. În context trebuie să spunem că plătea tribut proastei reputaţii de critic al politicii anglo - americane, pe fondul alianţei acestora „împotriva naturii" cu Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste/U.R.S.S., previzionând că „Statele Unite vor prăbuşi Rusia" astfel „ratificând valabilitatea războiului dus de România în 1941–1944".[44]

A lucrat în favoarea ideilor sale cu arma pe care o folosea cel mai bine: scrisul. Dintre cele 20 de volume publicate în exil de Pamfil Şeicaru amintim câteva, în ordine cronologică. *Aşa-i că am avut dreptate domnule Chutchill?,* carte ce a fost tipărită la Paris, probabil în anul 1945, cu mai multe ediţii, ce conţine o serie de articole referitoare la imperialismul sovietic, dar şi o scrisoare răspuns a politicianului britanic.

Pax americana sau pax sovietica, începută probabil în România, a apărut în Spania la Editura Marsiega, Madrid, în două volume, în limba spaniolă, în 1947.

Dotla, nimic altceva decât cenuşă[45] a apărut la Editura Andre Bonne, Paris în Franţa în anul 1948, şi prezintă România anilor celui de-Al Doilea Război Mondial, din perspectiva sa de martor ocular, analist politic şi istoric, motivaţia luptei alături de Axă, trădarea celor însărcinaţi cu tratativele cu aliaţii (Barbu Ştirbei şi Constantin Vişoianu) ceea ce a dus în opinia sa la o lovitura de stat[46] care a lăsat România la discreţia Moscovei, şi cu o nouă idee în scrisul său politic – teoria rezistenţei armate în interior, împotriva comunizării ţării.

Nicolae Iorga, Editura Carpaţii, Madrid, 1957, – de altfel Pamfil Şeicaru este considerat şi un mare portretist, el realizând prezentarea literară a lui: Constanin Argetoianu, Octavian Goga, C. Păltânea, A. C. Cuza, Octavian Goga, I. G. Duca, Alexandru Busuioceanu ş.a.

Istoria partidelor politice din România, Editura Carpaţii, Madrid, 1958, face parte din preocuparea sa pentru istoria naţională şi deschide o serie de lucrări dedicată partidelor politice din ţara noastră, precum *Istoria Partidelor Naţional, Ţărănist şi Naţional Ţărănist* (vol. 1-2, Madrid, 1963) ce se circumscrie seriei amintite mai sus, fiind după cum vom vedea şi argument în combatere doleanţelor lui Otto von Habsburg.

Karl Marx: Însemnări despre români. Texte manuscrise inedite cu un Comentariu, 23 August 1965, Editura „Carpaţii", Madrid, 1965, în care regăsim linia directoare a analistului de politică externă Pamfil Şeicaru: „Pentru România problema nu mai este să aleagă între Franţa şi Germania, termenii, azi, fiind cu totul schimbaţi: ţara noastră are de ales între Europa liberă, ca un tot, şi Rusia Sovietică, marea putere care încarnează negaţia tuturor libertăţilor".[47]

România în Marele Război, Editura Minard, Paris, 1968, este un adevărat compendiu de istorie a Transilvaniei, începând de la perioada proto-română, până la Marea Unire din 1918, ce era văzută și ca o cronică a falimentului Imperiului Habsburgic.

Putem adăuga, *Construcţii pe nisip – politica aistorică,* Editura C.R.A.B., Madrid, 1972, *Davai ceas – istorii adevărate pentru uzul americanilor,* Editura Carpaţii, Madrid, 1977, sau *Adevăruri care trebuiesc amintite,* Editura „Carpaţii", Madrid, 1980, sau romanul *Vulpea roşcată.*[48]

Marele jurnalist mărturiseşte că la Madrid a publicat o ediţie trimestrială a ziarului „Curentul" şi, pentru câtva timp, publicaţia „Liberty and Justice"/„Libertate şi Dreptate". „După

[44] *Ibidem*, pp. 39-40.

[45] N.n., *dotla = a arde scrum,* expresie sovietica.

[46] Pamfil Seicaru, *Dotla,* p. 62. Cf Victor Frunză, *Op. cit.*, p. 57.

[47] Pamfil Şeicaru, *Karl Marx: Însemnări despre români. Texte manuscrise inedite cu un Comentariu, 23 August 1965,* Editura „Carpaţii", Madrid, 1965, p. 154.

[48] N.n., roman publicat şi în România în anul 1996 la Editura Jurnalul Literar din Bucureşti.

1944 m-am stabilit în Spania, unde am colaborat la diverse ziare. Am fost colaborator la ziarul „El Alcazar", publicând zilnic articole de politică externă. Am colaborat cu articole şi la alte ziare şi reviste săptămânale". – aflăm din aceeaşi biografie. „Liberty and Justice" a apărut în martie 1953 ca gazetă internaţională a Europei de Centrale şi de Est,[49] în care Şeicaru semna în fiecare număr câte un articol.

În ţară sediul trustului său din Palatul „Curentul" a fost iniţial preluat de trupele sovietice, care au editat aici „Buletinul Armatei Roşii",[50] ulterior aici tipărindu-se din toamna anului 1945 ziarul Scânteia – organul de presă al Partidului Comunist Român/P.C.R. Apoi clădirea a fost transformată în sediul Securităţii din Republicii Populare Române/R.P.R. iar la ferma sa de la Ciorogârla se instalase Mihail Sadoveanu (până în 1949). Cei doi se cunoşteau foarte bune din tinereţea lor de iubitori şi creatori de literatură. De altfel, acestuia, marele gazetar îi dedicase în iunie 1923 un articol omagial în paginile revistei „Gândirea".[51] El însuşi mare iubitor al istoriei, aprecia la Sadovenu preocuparea şi talentul de a aduce la lumină sufletul, tradiţiile românilor şi natura, prin povestiri şi romane istorice. Acum, lui Mihail Sadoveanu, Pamfil Seicaru, proprietarul de drept al locului, i-a expediat o scrisoare deschisă probabil în 1954.[52] Ea este un pamflet străbătut de problematica eticii în sfera intersului naţional. Seicaru îi atrage atenţia „tovarăşului Sadoveanu": [„Dimensiunile talentului dumitale tovarăşe nu pot acoperi găleata cu lături a marxismului de ocazie pe care o porţi cu atâta zel. Comuniştii îţi folosesc prezenţa ca pe un argument menit să le justifice acţiunea de tâlhărire a sufletului românesc"].[53]

Că era un om al acţiunilor concrete o dovedeşte şi intenţia de a pune în practică teoria rezistenţei armate în interiorul ţării, împotriva comunizării României, idee prezentaţă în premieră după cum arătam, în cartea *Dotla, nimic altceva decăt cenuşă.* De aceea s-a înscris cu mare speranţă în *Asociaţia Combatanţilor Români* (ulterior *Asociaţia Foştilor Combatanţi Români*)*[54]* ce urma să pregătească luptători pentru un război de gherilă (numit „de haiduci" de către marele gazetar), antisovietic, în România. Pentru a avea succes şi sprijin din partea guvernelor occidentale, în luna iulie 1949 a redactat *Memorandumul adresat reprezentanţilor Statelor Unite, Marii Britanii, şi Franţei, redactat de căpitanul în rezervă Pamfil Seicaru şi aprobat de Asociaţia Foştilor Combatanţi Români.[55]* Din păcate însă, în timp, ideea s-a diluat mai ales că un lider recunoscut al exilului românesc era greu de găsit şi acceptat printre diverşii combatanţi, aceştia fiind fie partizani ai regilor Carol II sau Mihai, fie ai principelui Nicolae sau ai generalului Rădescu. Putem spune că ideea rezistenţei armate pe teritoriul ţării devenise marota postbelică a existenţei marelui jurnalist, obiectiv care la scară mare s-a dovedit greu de pus în practică.

---

[49] N.n., gazeta „Libertate şi Dreptate" a fost denumită astfel după deviza şi în onoarea lui Alexandru Cristescu. Adresa acesteia era General Sanjuro – Madrid, Spania.

[50] Ioan Opriş, *Procesul ziariştilor „naţionalişti" (22 mai – 4 iunie 1945),* Bucureşti: Editura Albatros, 1999, p. 128.

[51] Pamfil Şeicaru, Omagiu lui Mihail Sadoveanu: Mihail Sadoveanu, scriitor al pământului românesc, in: „Gândirea", anul III, numărul 3-4, din 5 şi 20 iunie 1923, pp. 46-49, din Colecţia Galeriei „DADA", Bucureşti,

[52] Victor Frunză, *Op. cit.*, p. 67.

[53] Pamfil Seicaru, *Rechizitorii,* Bucureşti: Editura Jurnalul Literar, 1996, cu prefaţă de Nicolae Florescu, ediţie îngrijită de Mihaela Constantinescu.

[54] Victor Frunză, *Op. cit.*, p. 76.

[55] *Ibidem.*

În „Liberty and Justice” *gazeta internaţională a Europei Centrale şi de Est,* ziar ce avea avantajul de a ajunge la occidentali fără intermediari, analistul politic Pamfil Şeicaru cerea respingerea statut-quo-ului în ţările de sub dominaţia sovietică. El vedea ca temă principală federalizarea regională, prin organizarea Statelor Unite ale Europei Centrale şi Balcanilor. Pentru valorificarea acestei idei el iniţiază un mare Congres al naţiunilor de dincolo de „Cortina de fier”,[56] ce trebuia să se ţină la Madrid. Urma ca aici să sosească un mare număr de delegaţi, care erau fruntaşi ai exilurilor tuturor „popoarelor subjugate de sovietici, ... un bloc de 120 de milioane, încadrat într-o unitate economică ce va limita imperialismul rus ...”. Concepţia noii federaţii era modernă, novatoare şi contrară dorinţelor lui Otto de Habsburg, numit de gazetarul român „restaurator de himere”.[57] Acesta se împotrivea proiectului, mai ales că se şi autointitulase Otto de Austro – Ungaria, văzându – se monarh al defunctei dualităţi. Până la urmă proiectul a fost abandonat la începutul anului 1955, dar a avut ca rezultat două din cele mai valoroase opere a lui Şeicaru scrise în exil: *Istoria Partidelor Naţional, Ţărănist şi Naţional Ţărănist*; şi *România în Marele Război*; cărţi de care Securitate se va dovedi interesată în răspândirea lor, şi care erau aduse inclusiv în ţară în geamantanele turiştilor sau prin poştă.

Tot acest efort a făcut ca marele jurnalist român să treacă la o nouă etapă a luptei sale – combaterea individuală a comunismului românesc. Astfel a acordat o atentie mărită ieşirii din puşcărie a lui Constantin-Titel Petrescu în anul 1955. Liderul proaspăt eliberat a dat publicităţii o scrisoare în „Glasul patriei”, ziarul de propagandă al regimului comunist din România pentru emigraţia sa din Vest. Semnificativă este deci schimbarea de ton a lui Pamfil Şeicaru consemnată în broşura „Răspuns Glasului patriei robite”. Constantin-Titel Petrescu, scăpat teafăr din închisoarea comunistă era privit cu căldură. În context marele gazetar face în premieră o analiză a „realizărilor piramidale” ale comuniştilor din România. Prezumtiv el nu neagă construcţiile comuniste dar evidenţiază preţul prea mare plătit – suferinţa sutelor de mii de oameni nevinovaţi –, şi invocă nelegitimitatea regimului comunist.[58]

Recunoscut ca valoros analist politic în domeniul politicii externe, Pamfil Şeicaru devine colaborator al mai multor cotidiene dar în mod special al ziarului „El Alcazar”, unde avea o rubrică zilnică.

Pe timpul exilului, familia sa aflată în ţară a avut de suferit. Arestată pe 10 noiembrie 1956, în urma unei percheziţii ulterioare a Securităţii din data de 17 noiembrie 1956, doctoriţa Virginia Munteanu, una dintre cele două surori ale lui Pamfil Şeicari, alintată Veguţa, cea mai apropiată de el, a fost reîncătuşată şi condamnată la şase ani de puşcărie (a ieşit înainte de termen în anul 1960). În acelaşi lot cu cel al doctoriţei Munteanu, mătuşa sa, a fost arestat şi nepotul Ovidiu Pamfil Ionescu, fiu al celei de-a doua surori a lui Pamfil Şeicaru, Marica Ionescu, botezat de doamna Tantzi, soţia marelui gazetar.

Sunt ipoteze care argumentează faptul că la ieşirea din închisoare a Veguţei, Securitatea a realizat că are nevoie de Pamfil Şeicaru. Probabil că aşa se explică şi aprobarea primei vizite a acesteia în străinătate pentru a-şi vedea fratele la Madrid.

În viaţa lui Pamfil Şeicaru este un moment în care era flancat atât de legionari cât şi de comunişti. Cei din urmă aveau ca argument de apropiere, proaspăta politică de condamnare a imperialismului rus, declanşată odată cu apariţia cărţii lui Andrei Oţetea, *Notelor despre*

[56] *Idem.* p. 153.

[57] Pamfil Seicaru, *Scrisoare către „Monsieur la President”,* probabil generalul Mosccardo, numit iniţial preşedinte al Congresului, Madrid, 5.08.1954, cf. Victor Frunză, *Op. cit.,* p. 441.

[58] Pamfil Şeicaru, Scrisoarea lui Constantin-Titel Petrescu, in: „Răspuns Glasului patriei robite”. Colecţia C.R.A.B., Madrid, 1956, cf. Victor Frunză, *Op. cit.*, passim pp. 167-171.

români a lui Karl Marx, la Editura Politică din Bucureşti, în anul 1964, aşadar în timpul lui Gheorghe Gheorghiu – Dej. Cartea era pe linia opiniilor exprimate de decenii de către Pamfil Şeicaru. Gazetarul face un comentariul ca răspuns la această temă: Pamfil Şeicaru, *Karl Marx: Însemnări despre români. Texte manuscrise inedite cu un Comentariu, 23 August 1965,* aşadar o completare de aproximativ 200 de pagini. Aici portretul pe care îl face lui Gheorghe Gheorghiu – Dej este reţinut, echilibrat, cu lumini şi umbre.

Este deci lesne de observat că atunci când politica externă a României şi-a schimbat cu 180 de grade direcţia faţă de Uniunea Sovietică, aceasta s-a întâlnit natural cu opiniile lui Pamfil Şeicaru. Cu privire la atitudinea de acum a marelui gazetar, suntem convinşi că au contat şi discuţiile şi corespondenţa cu Veguţa. În context trebuie să observăm că era încă condamnat la moarte, iar Gheorghe Gheorghiu – Dej a pierit, fiind înlocuit de Nicolae Ceauşescu. Continuând pe aceeaşi linie, în 1966, Ceauşescu l-a graţiat pe marele jurnalist,[59] în urma unei ample acţiuni a Securităţii, care îi propunsese ca în schimbul unui ajutor financiar să publice articole şi cărţi favorabile politicii de independenţă faţă de Moscova a lui Nicolae Ceauşescu.

O cruntă lovitură a primit marele gazetar în anul 1968, când s-a îmbolnăvit şi a murit soţia sa. Era însă anul în care a avut loc invadarea Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varşovia, cu excepţia României, ceea ce a dus la ridicarea lui Ceauşescu în ochii liderilor lumii. Este astfel de bănuit că în acest context, racolarea lui Pamfil Şeicaru a fost mai uşor de realizat. Discuțiile lui Pamfil Şeicaru cu diverși apropiați, cu mai vechii și mai noii corespondenți de presă, îi aduceau totuși unghiuri de vedere total opuse privind situația de facto din România. A contat şi ideea ce i se sugera, de a rezolva situația Mânăstirii „Sfânta Ana".

În tot acest timp a refuzat repatrierea, chiar şi efectuarea unei vizite „turistice" în ţara pe care evident o adora. Atunci au urmat represalii: interzicerea vizitelor Veguţei la el, acum când era complet singur şi lipsit de sprijinul Viorelei, singura sa fică. De altfel Viorela, preocupată de lupta sa pentru existenţă după falimentul întreprinderii de familie a celui de-al doilea soţ, inginerul Claude Vergne, a început colaborarea cu regimul comunist de la Bucureşti.

Din 1974, la 80 de ani, cu toate tarele vârstei şi lipsa familiei, Şeicaru se refugiase în Republica Federală Germană/R.F.G. Printre cei cu care rămăsese în legătură permanentă erau camarazii de război şi puţinii apropiaţi din timpul exilului. Dintre noii oaspeţi cei mai mulţi erau istorici, precum Virgil Cândea, care în prezenţa Viorelei şi a soţului său francez, îi mărturiseşte jurnalistului că „a fost însărcinat de Ceauşescu să-l viziteze şi să-i facă un raport", fapt susţinut de fica gazetarului şi negat de academician.[60] Alţi istorici care l-au căutat pe Pamfil Şeicaru au fost: Alexandu Zub, Alexandru Boldur, Dan Berindei, Dinu C. Giurescu. De asemenea îl vizitau scriitori şi critici literari precum: Valentin Silvestru, Petre Dincu, Gheorghe Istrate, Dumitru Radu Popa ş.a.

Ultimii ani i-a petrecut în Germania, stabilindu-se la Dachau (Bavaria), la familia lui Vasile C. Dumitrescu, un român plecat din ţară tot în 1944, dar mai tânăr decât Şeicaru (25 decembrie 1916 - decembrie 1992). „Am venit în Republica Federală Germană în 1974 şi am publicat diverse cărţi în limba germană", mărturisea Pamfil Şeicaru, în lista cărţilor publicate de gazetar în Germania regăsim: *Dunărea fluviu a cinci mări*; *Karl Marx-Însemnări despre români după manuscrise inedite*; *Weg nach Helsinki*, cu o prefaţă de Franz Josef

[59] Prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu, *Nicolae Ceauşescu – biografii paralele, stenograme, agende, cuvântări secrete, dosare inedite, procesul şi execuţia,* Iaşi: Editura TipoMoldova, colecţia Opera Omnia, 2011, p. 88.

[60] Victor Frunză, *Op. cit.*, p. 328.

Strauss, tradusă cu titlul *Finlandizarea Europei*; *Davai ceas,* apărută mai întâi la Madrid în Editura Carpaţii; *Belgrad Conference*, Editura Drum, Hamilton-Ontario, Canada, 1977.[61]

Convins cumva de relatările rudelor şi apropiaţilor, în perioada 20 - 28 august 1977[62] a făcut o vizită secretă în România, organizată de Securitate. Aşadar la 33 de ani după plecarea sa, Pamfil Şeicaru a efectuat incognito o vizită în România, cum o confirma inclusiv o scrisoare a marelui jurnalist către binefăcătorul său din Germania, Vasile C. Dumitrescu.[63] Şeicaru mărturiseşte în această scrisoare că el şi sora sa Veguţa, au fost impresionaţi de „domnul Adrian" (Brudariu? Afrim?) care le-a explicat că Nicolae Ceauşescu era singur şi neînţeles, sub presiunea Rusiei sovietice, şi a propagandei lui Kadar privind „genocidul" guvernului român contra populaţiei maghiare din Transilvania. Se pare că a contat şi faptul că în plan personal marele jurnalist lucra atunci la trei cărţi împotriva politicii ţariste sau sovietice. Vizita în ţară urma să se desfăşoare pe parcursul unei săptămâni în care marele gazetar urma să aibă mai multe întâlniri cu liderul comunist român, având ca temă politica internaţională.

Judecând la rece, marele jurnalist român nu mai prezenta un pericol pentru regimul comunist de la Bucureşti, din contră o colaborare cu acesta îi aducea lui Nicolae Ceauşescu numai beneficii. Este limpede însă că pe Ceauşescu nu l-a întâlnit,[64] care l-a şi lasat să se întoarcă la Munchen, cu promisiunea unei revederi la Bucureşti după o lună. Gazetarul picase într-o meşteşugită capcană, cu o nemaipomenită naivitate, neaşteptată de altfel având în vedere marele său spirit critic. De alfel sunt mărturii, precum cele ale lui Rene A. de Flers, un alt apropiat al marelui gazetar (care nu îi spusese jurnalistului că ştia că a fost în România), care spune că atunci când şi-a dat seama că a fost păcălit, de câte ori se rostea numele lui Nicolae Ceauşescu, Pamfil Şeicaru îl înjura şi blestema ca la uşa cortului.[65]

Rezultatul acestei acţiuni pe lângă faptul că îl discredita pe Pamfil Şeicaru şi acţiunile lui viitoare, punea în dificultate personală şi profesională pe puţinii prieteni sinceri şi dezinteresaţi ai acestuia. Însă ei au trecut peste moment, astfel încât cu sprijinul binefăcătorilor săi, familia Ute şi Vasile C. Dumitrescu, din 11 ianuarie 1978 a reapărut ziarul „Curentul",

[61] Valeriu Avram, Valeriu Nicolescu, Marius-Adrian Nicoară, *Op. cit.*, volumul 2, literele M-Z, p. 406.

[62] Florian Bichir, *Art. Cit.,* Historia, an XII, nr. 126, iunie 2012, p. 4.

[63] *Ibidem,* pp. 338-341.

[64] Nicolae Sporiş, *Pamfil Şeicaru: întoarcerea la izvoare,* in: „Vitralii - Lumini şi umbre", publicaţie editată de Asociaţia Cadrelor Militare în Rezervă şi în Retragere din Serviciul Român de Informatii, anul II, nr. 5, decembrie 2010, cf. Florian Bichir, *Art. Cit.,* Historia, an XII, nr. 126, iunie 2012, p. 5. afirmă că „ ... Ceauşescu şi-a dat consimţământul asupra vizitei şi nu a respins solicitarea privind audienţa, dar nici nu a aprobat-o explicit, spunând doar: „Să vină şi o să vedem atunci" ... „L-am condus şi l-am cazat la Hotelul Minerva, de pe B-dul Lascăr Catargiu, pe atunci Ana Ipătescu. Acolo a urmărit festivităţile organizate de 23 August, în Piaţa Aviatorilor, după ce declinase cu înţelepciune oferta noastră, neinspirată şi riscantă, de a privi manifestaţia respectivă din tribună, unde, datorită fizionomiei sale inconfundabile, ar fi putut fi recunoscut." … Ceauşescu nu l-a primit în audienţă, dar l-a însărcinat pe generalul Nicolae Doicaru să stea de vorbă cu el. Acest lucru s-a întâmplat într-o locaţie ferită de ochi indiscreţi." … „Conu Pamfil", cum ne-a sugerat să i ne adresăm, el neagreând apelativul „maestre", a vizitat, în acea săptămână de august, oraşul Bucureşti, a petrecut o noapte la Ciorogârla şi două zile pe litoral, mai ales la Mangalia, unde avusese o proprietate cu viţă de vie, pe care ţinea mult să o revadă. Deplasările s-au făcut cu autoturismul condus de colegul Afrim." N.n., Nicolae Sporiş este cel care a avut o contribuţie esenţială împreună Adrian Afrim la racolarea lui Pamfil Şeicaru şi la aducerea acestuia la Bucureşti.

[65] *Pamfil Şeicaru aşa cum a fost,* convorbire între Rene A. de Flers şi Titu Popescu, cf Victor Frunză, *Op. cit*, p. 349.

numerotat nu cu numărul 1, ci cu 5922, ca semn de continuitate. Emigraţia nostalgică a reacţionat cu bucurie. Dar problemele apărute au fost consistente, deoarece abonamentele nu acopereau cheltuielile, presiunea de la Bucureşti era puternică, iar critica asupra politicii gazetei nu a întârzat să apară.

Acum marele gazetar are meritul de a prevedea prăbuşirea regimurilor comuniste din Europa de Est şi Centrală, ce a fost evidentă abia la nouă ani după ce Pamfil Şeicaru a intrat în eternitate, la 21 octombrie 1980. La moartea sa, prim-ministrul Bavariei, Franz Josef Strauß, l-a omagiat într-un mesaj, descriindu-l drept „un patriot român şi eminent ziarist ... Moştenirea pe care a lăsat-o compatrioţilor săi este lupta pentru dreptate, omenie şi pace."[66]

Dorinţa lui Pamfil Şeicaru a fost de readucere în ţară şi înmormântare la mănăstirea pe care a ctitorit-o. Duminică, 17 februarie 1991, rămăşiţele sale pământeşti au fost aduse în România şi înhumate temporar, la cimitirul Sfânta Vineri – Griviţa din Capitală, alături de părinţi, iar în ziua de joi, 20 octombrie 2005 a fost reînhumat, pentru totdeauna, în pridvorul Mănăstirii „Sfânta Ana".[67]

Aşadar marele gazetar a trăit în România 50 ani (din care 25 după Marele Război) şi 35 de ani în exil. Sunt coordonatele pe care se poate analiza opera proeminentă pe care Pamfil Şeicaru o lasă în cultura română. A muncit cu dedicare şi perseverentă. A fost un om tenace, a creat un stil şi o epocă în publicistica românească, a ridicat ştacheta jurnalisticii creative, fiind echilibrat, dar persuasiv. Faptele, viaţa, opera consistentă şi activitatea compexă de scriitor, jurnalist, om politic, creator de instituţii mass media, în ţară şi străinătate, trebuie cunoscute de tânăra generaţie care să ia la cunoştinţă de faptul că poporul român a avut un mare jurnalist, o mare peronalitate în acest domeniu.

Observăm în ceea ce îl priveşte pe Pamfil Şeicaru, că bunul renume ca şi etichetele jignitoare, nu au fost depăşite nici postum, el fiind nevoit să înfrunte deseori o imagine falsă, fiind în ceea ce îl priveşte astăzi, de o viziune echidistantă, conformă cu realitatea.

Marele gazetar a fost un mare iubitor al României, un patriot care nu şi-a denigrat patria niciodată, el făcând o diferenţă fundamentală între ţara dragă lui şi regimurile politice trecătoare. Pamfil Şeicaru trăieşte prin opera şi ctitoriile sale, fiind o personalitate complexă şi captivantă, figură legendară în istoria presei româneşti, un nume de referinţă, reevaluat în ultimul timp.

---

[66] Valeriu Avram, Valeriu Nicolescu, Marius-Adrian Nicoară, *Op. cit.*, volumul 2, literele M-Z, p. 407.

[67] Preot drd. Constantin Mănescu, Pamfil Şeicaru, Ctitor al Mănăstirii „Sfânta Ana" din Orşova, in: „Aşezăminte monahale și lăcașe de cult", pp. 37-41.

EDUCAȚIA POLITICĂ ȘI IDEOLOGICĂ CURRICUALRĂ INSTRUMENT DE INGINERIE NAȚIONALĂ ȘI SOCIALĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSSM (1940–1953)

Curricular political and ideological education is an instrument of national and social engineering in higher education in the Moldavian SSR (1940–1953)

CZU: 378.035.4(478)"1940/1953"
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762414

Liliana ROTARU
Doctor în istorie, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https//orcid.org/0000-0002-3051-5721
E-mail: lilianaefrim@gmail.com

Summary. Few regimes have been able to exploit education so deliberately, emphatically and rigorously to consolidate and ensure their perpetuation as the Soviet regime, with the political and ideological education of students in higher schools often occupying a more important role than their professional training. After the annexation of Bessarabia, the regime transplanted the Soviet-type higher education system into the SSR, and, with it, that of political-ideological education, transforming it into an instrument of national and social engineering of society in the new union republic. In this research, the author analyzes the evolution of the place and importance of social subjects in the political-ideological education of students in the higher school of the SSR during the Stalinist period, the specifics of the content and results of this effort.

Key words: higher school in the Moldavian SSR, national and social engineering, political and ideological education, social academic disciplines, Marxism-Leninism

Educația generației tinere este cea mai importantă direcție a politicii oricărui stat. Un guvern prudent și prevăzător dedică întotdeauna o atenție suficientă tinerilor și, mai ales viitoarei elite intelectuale – studenții instituțiilor de învățământ superior, fapt de care depinde viitorul societății, prestigiul acesteia în ochii populației și pe exterior, formarea unei rezerve de personal și asigurarea continuității statului sau/și regimului. Puține regimuri însă au reușit să exploateze atât de intenționat, emfatic și riguros educația pentru a se consolida și a-și asigura perpetuarea ca regimul sovietic. Reieșind din misiunea atribuită învățământului superior în noua republică unională formată după anexarea Basarabiei în 1940, de a „făuri armia inteligheției sovietice" în RSSM „în duhu comunizmului"[1], autoritățile sovietice au avut grijă să „amintească" organelor republicane printr-un document „strict secret" (octombrie 1940) despre imperativul desfășurării educației politice și ideologice sistematice a studenților și cadrelor didactice, „luând ca bază materialele și hotărârile Congresului XVIII al PC(b) al întregii Uniuni și «Cursul scurt de istorie a partidului»"[2].

Deși nu au fost identificate planuri de învățământ și programe ale școlilor superioare ce au funcționat în RSSM în anii 1940–1941, considerăm că acestea au fost implementate

[1] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM: Studiu, documente și materiale.* Editor: Liliana Rotaru; referenți științifici: Ion Eremia et al. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, pp. 58-59.

[2] *Ibidem*, p. 19.

ad-litteram, pentru că autoritățile comuniste erau convinse că doar „programa sovietică de învățământ corăspunde intereselor și idealurilor clasei munșitoare" și se aplică „în duhu marxist a teoriei revoluționare progresive". Odată cu acestea au fost integrate disciplinele ideologice, numite „sociale"[3], obligatorii în sistemul de învățământ superior sovietic și garant al „însușirii bolșevismului" în termene scurte, rolul educativ al cărora va fi analizat în prezentul studiu.

Sursele documentare confirmă că disciplinele sociale s-au predat în școlile superioare din Chișinău chiar din primul semestru al anului academic 1940–1941, iar însușirii teoriei marxismului-leninizmului i s-a acordat „o osăghită băgare de samă"[4]. Faptul este probat și prin faptul că în condițiile unui deficit important de personal didactico-științific care să asigure redarea disciplinelor de specialitate, doar la Catedra de marxism-leninism a Institutului Agricol din Chișinău au fost angajați tocmai trei lectori, candidaturile cărora au fost examinau cu mare atenție și aprobate de Biroul CC al PC(b)M, ulterior fiind confirmate de autoritățile de la Moscova[5].

Presa republicană, care a reflectat evenimentele din școala superioară a RSSM, sublinia că la toate facultățile institutelor create la Chișinău în 1940 se acorda „o osăghită băgare de samă" însușirii „temeliilor marxismului-leninismului"[6], care, deși era o disciplină nouă pentru majoritatea studenților, le-a produs un interes deosebit. Conducerea instituțiilor încercau să convingă studenții că această disciplină „ajută la însușirea și înțălejerea și mai bună a șelorlante dișciplini", că „pot deveni mai sârguincioși la studii", dacă vor studia „științele marxizm-leninizmului"[7]. Deja în sesiunea de primăvara din anul 1941 studenții „Institutului săteano-gospodăresc" și cei ai Institutului Pedagogic din Chișinău au susținut primele examene la „temeliile marxism-leninismului", așa „cum o șere epoha noastră soțialistă". Rezul-

[3] În accepția comună, științele sociale reprezintă un set de științe și/sau discipline academice preocupate de studiul cu studiul comportamentului uman, concentrându-se în special asupra aspectelor sociale și culturale ale acestuia , însă, în societatea sovietică științele sociale erau „o lume complet diferită", fiind subordonate teoriei marxist-leniniste și chiar înlocuite de facto de aceasta . Prin urmare, în raport cu situația din URSS, acest termen trebuie înțeles în mod specific, științele sociale fiind componente ale teoriei marxist-leniniste, astfel că pentru a desemna științele respective, este mai adecvată utilizarea noțiunii „științe ideologice", în textul ce urmează le vom utiliza ca sinonime. Prin sintagma „științe sociale" în documentele de stat și de partid, în literatura filozofică și metodică sovietică erau înțelese disciplinele care aveau sarcina de a forma studenților, viitoarea intelectualitate, o concepție „corectă", „științifică", adică o viziune asupra lumii pe baza învățăturilor marxist-leniniste și a le dezvolta înalte calități morale , de a le inocula ura față de ideologia burgheză, dragostea pentru patria socialistă și partidul comunist, patriotismul, capacitatea de a explica evenimentele mondiale și politica partidului din punctul de vedere al marxism-leninismului, de a demonstra avantajele sistemului socialist etc. Bineînțeles că programa acestor discipline conținea și informații despre istoria și starea societății din perioada în care se predau, dar funcția primară era tocmai cea de educație politico-ideologică. Iar cuvântul „știință" era folosit drept sinonim pentru o disciplină academică, un instrument de influență educațională și nu pentru a desemna cunoștințe obiective despre o parte a lumii înconjurătoare. Componentele teoriei marxist-leniniste, care s-au predat în școala superioară sovietică s-au schimbat în timp ca număr, durata studierii și conținuturi, dar nucleul a rămas constant pe toată durata existenței statului sovietic, fiind alcătuit din materialismul dialectic și istoric, economia politică și istoria PCUS .

[4] *Ibidem*, p. 61.

[5] *Ibidem*, pp. 47-49.

[6] *Ibidem*, p. 61.

[7] *Ibidem*, pp. 71-72.

tatele sesiunii la materiile de specialitate „n-au fost așa de îmbucurătoare”. În schimb, directorii raportau rezultate bune la examenul de marxism-leninism, arătând că mai bine de „60 proțente din studenți au prinit [...] «otlicino» și «ghine» și numai 40 proțente «nijloșiu»”, iar în răspunsurile lor „majoritatea din ei nu s’au mînțănit numai cu învățarea manualului, dar au folosit și izvoarele de bază. Ei au știut cartea lui Lenin «Statu și Revoluția», «Întrebările Leninizmului» de tovarășu Stalin ș.a.”. Era apreciată și contribuția lectorilor „ghine cvalificați”, care au contribuit cel mai bine la „educarea tinerii noastre jenerații” în spiritul marxism-leninismului, reușind să-i facă să înțeleagă „că patria soțialistă are trebuință de spețialiști cvalificați, care pot lucra ghine, îndrăzneț și hotărît, știind lejile dizvoltării omenirii[8]. Mărturiile unor studenți în presă, denotă că ofensiva educației politico-ideologice a avut și unele rezultate scontate de regim: „o mare parte dintre vechii studenți, împreună cu alții noi” s-au arătat interesați de „științi noi” și „teorii adînși” și impresionați de profesorii noi, care spre deosebire de cei „vechi”, pun în „țentru atenției” studentul, susțin că studenții sovetiși au „o soartă ferișită și o menire mai nantă [...] – să nișcăm înainte Basarabia”[9].

Atenția sporită pentru castitatea ideologică și partinică a lectorilor de marxism-leninism, rigoarea atitudinii față de disciplinele ideologice și educarea tinerilor prin implicarea în cât mai multe activități extracurriculare cu tentă ideologică sunt argumente care demonstrează că fondarea masivă a școlilor superioare în dreapta Nistrului avea un caracter propagandistic, că prima misiune a acestor instituții era „de a crește din tinerimea noastră patrioți devotați fără marjină zădirii soțializmului și partidului lui Lenin-Stalin”[10]. Planurile „mărețe” ale sovieticilor au fost dejucate, însă, de extinderea înspre est a conflagrației mondiale și de începutul războiului sovieto-german.

Situația militară a impus anumite schimbări în programele școlii superioare sovietice. Conform reglementărilor de război, materiile ideologice s-au predat studenților în primii doi ani de studii și s-au bazat pe principalele prevederi ale „Cursului scurt de istorie a PC(b)”, așa cum s-a stabilit în 1938[11]. Însă, atât științele sociale, cât și întreg sistemul disciplinelor academice, a trebuit să se concentreze pe obiectivele războiului: conținuturile au fost adaptate nevoilor regimului de a-și asigura spatele frontului, de a educa și inocula „patriotismul profund față de Patria sovietică” și „ura față de invadatorii germani”, sentimentul „datoriei față de Patria Mamă” și disponibilitatea de o apăra imediat ce era necesar[12]. În faza defensivă a războiului, pentru a face loc unor discipline, considerate importante (pregătirea militară, medicală etc.), dar și a elibera timp pentru implicarea studenților în activități specifice spatelui frontului, a fost ajustat și numărul de ore academice rezervate științelor sociale, acesta fiind redus de la 220 la 160. Modificarea a fost impusă și din cauza deficitului de personal didactic, marea parte a cărora au fost mobilizați în Armata Roșie în calitate de comisari politici, iar cei rămași au fost solicitați de structurile de partid și au acordat o atenție

[8] *Ibidem*, pp. 55, 57-58, 61, 68, 70-71.

[9] *Ibidem*, pp. 63-65.

[10] *Ibidem*, pp. 71.

[11] „Cursul scurt de istorie a PC(b) al întregii Uniuni” a fost publicat după închieierea Marii Terori și a luptelor intestine în partid, care s-au terminat cu victotia lui Stalin și care trebuie să argumenteze „politica greșită” a Biroului Politic la sfârșitul anilor 1920 și începutul anilor 1930, dar și să demonstreze că aceasta era unica just și posibilă.

[12] Н.Л. Сиверцева, Великая Отечественная Война и высшая школа, in: Социологические исследования. 1995. № 5, p. 40; В.П. Гарькин, Г.А. Широков, Отечественная война и высшая школа. 1941–1945: Сб. материалов. Самара: Изд-во «Самар. ун-т», 2008, pp. 65-68.

redusă activitîții didactice[13]. Pentru câțiva ani „educatorii" principali ai studenților au rămas organizațiile de partid și cele comsomoliste, situația revenind la cea antebelică către începutul anului 1944[14].

Era și cazul Institutului Pedagogic Moldovenesc evacuat la Bugururslan (RSFSR), care a păstrat o catedră de marxism-leninism sub îndumarea lectorul Vasile Senchevici, care suplinea mai multe funcții (director al Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice, șeful catedrei și unicul lector de marxism-leninism) și nu a fost confirmat de autoritățile unionale în post pentru că nu corespundea rigorilor[15]. În anul de studii 1942–2943, curs de marxism-leninism a fost adaptat la cerința de a „lega organic" temele cu sarcinile „războiului pentru apărarea patriei", reflectării „patriotismului și luptei eroice a poporului rus și a popoarelor sovietice împotriva ocupanților, care își doresc să subjuge patria noastră"[16]. În afara imperativelor comune ale educației politico-ideologice în timp de război, lectorii Institutului aveau de realizat și alte obiective specifice, determinate de structura socială și etnică a studenților și misiunea instituției de „a forma cadre moldovenești". Institutul s-a retras la Buguruslan cu un contingent format în mare parte din tineri basarabeni educați în școli românești și pătrunși de valorile tradiționale române. În acest sens, lectorii Institutului au trebuit să inculce studenților concepția moldovenistă a unei identități etnice diferită a moldovenilor și românilor, a existenței unei limbi moldovenești, alta decât cea română, dar și ura față de tot ce este românesc, arătându-le, totodată „prietenia de veacuri a popoarelor rus și moldovenesc", „măreția" istoriei și culturii ruse care îi poate scoate pe moldoveni din „întunericul de veacuri" ș.a. Corpul didactic al Institutului își respecta obligațiile asumate, directorul rapotând la sfârșitul lui 1943 că studenților „li s-au citit" lecții despre „anexarea tâlhărească a Basarabiei de către ocupanții români", „atrocitățile ocupanților români în Basarabia în 1918–1920", „despre deportarea forțată în masă a cetățenilor sovietici în sclavia fascistă", „Bucovina sub jugul Austro-Ungariei", „reflectarea fraternității popoarelor rus și moldovenesc în eposul moldovenesc", „Moldova în familia frățească a popoarelor sovietice" ș.a.[17].

La începutul anului de studii 1943–1944, directorul Onufrie Andrus anunța panicat că Institutul se află în imposibilitatea de a-și realiza misiunea, fapt determinat de deficitul de personal, „educația burgheză" a studenților, „neglijarea" educației politico-ideologice de către organizația primară de partid și de către cea comsomolistă etc. Acestea și alte condiții nu asigurau succesul educativ proiectat, iar „o parte a studenților a luat-o pe calea speculațiilor, a hoțiilor, a altor fapte imorale și chiar a manifestărilor antisovietice și naționaliste"[18]. O comisie a CC al PC(b)M, care a verificat instituția în decembrie 1943, confirma că nivelul de educație politico-ideologică „nu corespunde așteptărilor", studenții demonstrau „apatie" și „infantilitate politică și ideologică" absentând masiv orele la disciplinele sociale, făcând speculă, furând, comițând acte imorale, abordând „greșit" problema apartenenței unor scri-

[13] *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК* (1898–1988). Т. 7: 1938–1945. Москва: Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. 1985, p. 499.

[14] А.В. Сперанский, Высшая школа СССР в 1941–1945 гг.: экзамены войны, in: Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки. 2015, т. 15, № 3, p. 37.

[15] Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Naționale (ANA, DGAN), Fondul (F.) 2991, inventar (inv.) 5, dosar (d.) 1, fila (f.) 29; d. 2, f. 15.

[16] ANA, DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 2, f. 132.

[17] ANA, DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 2, ff. 151-152, 155-156; ANA, DOSP, F. 51, inv. 1, d. 133, ff. 101-102.

[18] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM,* pp. 129, 131-132.

itori clasici, apreciind „incorect" unele personalități din „istoria revoluționară a Moldovei", insistând „să vorbească românește" și neacceptând „să învețe limba moldovenească", făcând declarații contrarevoluționare, interpretând greșit politica națională a partidului și „chiar manifestând antisovietism"[19].

Urmare a inspecției, Macarie Radul a fost eliberat din postul de Comisar al Învățământului RSSM, o parte a studenților au fost exmatriculați, în postul de șef al Catedrei de marxism-leninism a fost numită Maria Lojecikina (absolventă a Institutului Profesorilor Roșii din Sverdlovsk), a fost organizată o Catedră de limbă moldovenească (cu un singur angajat), iar planul de învățământ a fost completat cu disciplina „Istoria Moldovei"[20]. Măsurile repsective trebiau să îmbunătățească educația studenților și „să ridice nivelul politico-ideologic", pregătindu-i astfel, pentru revenirea în RSSM, unde aveau de construit o societate socialistă.

Pentru că în anii războiului politicile represive ale statului sovietic și-au redus din eficacitate, milioane de cetățeni sovietici au trebuit să dezvolte o gândire independentă pentru a-și asigura supraviețuirea, participanții la operațiunile militare au cunoscut personal modul de viața al Europei și s-au debarasat de clișeele propagandei sovietice, între timp crescând o generație de tineri care nu au cunoscut teroarea antebelică și și-au permis să gândească liber[21], regimul stalinist, care și-a perceput poziția amenințată de noile circumstanțe, a activizat „antidotul" ideologic împotriva renașterii conștiinței naționale, împotriva „influenței pernicioase" a Occidentului burghez, împotriva antisovietismului popoarelor care au fost anexate de URSS în ajunul războiului, împotriva „gândirii periculoase" și a căutărilor intelectualității sovietice. Iar cele peste 20 de hotărâri de partid cu privire la ideologie, emise în ianuarie 1944 – august 1945[22], demonstrează „grija" regimului pentru autoconservare.

Prin hotărârea „Cu privire la măsurile de îmbunătățire a activității politice și culturale de masă și restabilirea instituțiilor de învățământ și ale ocrotirii sănătății în raioanele RSSM eliberate de sub ocupația fascistă", adoptată la 14 iunie 1944, CC al PC(b) al întregii Uniunii dispunea autorităților republicane să „organizeze activității politico-ideologice și de iluminare culturală" pentru a „lupta împotriva naționalismului burghez și a ideologiei burgheze" cu care „ a fost otrăvită populația Moldovei de către propaganda mincinoasa fascistă". Sistemul de învățământ era văzut drept un mijloc important în această „luptă", astfel, Comitetul Unional pentru Școala Superioară a fost obligat să delege în RSSM „specialiști", care să restabilească, în primul rând, catedrele de marxism-leninism în școala superioară moldovenească[23]. Astfel, din toamna anului 1944, studenții înmatriculați la instituțiile de învățământ superior restabilite în RSSM, au fost supuși unui atac ideologic și propagandistic masiv, regimul făcând uz de un arsenal de forme și metode directe și indirecte, formale și informale de educație politico-ideologică.

Dacă victoria URSS în „Marele Război pentru Apărarea Patriei" le-a format și consolidat studenților din școlile superioare aflate pe teritoriile ce au aparținut URSS înainte de război (cca 2/3 dintre care erau foști ostași în Armata Roșie) un sentiment de patriotism și

[19] Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Organizațiilor Social Politice (ANA, DOSP), F. 51, inv. 1, d. 133, ff. 73, 134.

[20] ANA, DOSP, F. 51, inv. 1, d. 133, f. 136.

[21] Т.А. Булыгина, Из интеллектуальной жизни советского общества. Статья первая. Духовная атмосфера в СССР после Великой Отечественной войны и общественные науки, in: Гуманитарные и юридические исследования. 2014, № 2, p. 23.

[22] *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК* (1898–1988). Т. 7: 1938–1945. Москва: Политиздат, 1985.

[23] *Ibidem*, pp. 502-503.

mândrie pentru țara lor și, chiar dacă aveau un comportament mai independent și își permiteau să critice starea social-politică din URSS, aceștia erau convinși că trebuie să muncească dezinteresat pentru restabilirea postbelică și binele public[24], studenții din RSSM prezentau „caracteristici specifice". Basarabia fiind nexată în ajunul războiului sovieto-german și cunoscând puțin puterea sovietică, tinerii basarabeni au rămas atașați tradițiilor și culturii românești, înțelegând că RSSM era o republică creată artificial prin falsificarea realității istorice. Politicile regimului (deportările, colectivizarea, organizarea învățământului superior și a culturii în limba rusă pe care ei nu o cunoșteau, politicile față de biserică și atitudinile ofensatoare și deniratoare la adresa religiozității profunde a basarabenilor, a nivelului lor de cultură și educație, velicoșovinismul rus etc.) au contribuit la amplificarea antisovietismul și antirusizmul lor. Ținând cont de acest „specific" și de faptul că entitatea politico-administrativă creată de sovietici era în imediata aropiere a României, regimul și-a construit o politică „specială" față de basarabeni, somând directorii, lectorii și pe toți cei responsabilizați cu educația ideologică și politică că „majoritatea studenților de azi sunt tinerii care au locuit pe teritoriul ocupat de invadatorii germano-români și sunt înveninați cu otrava propagandei fasciste antisovietice".

Responsabililor din învățământ li se recomanda să acționeze „într-un front comun", să întreprindă „o munca minuțioasă și zilnică, începând cu „lucruri mărunte, exemple clare și demonstrații elocvente" pentru a le „dezrădăcina opiniile greșite", a le inocula ura și disprețul față de „ocupanții româno-fasciști"/„boierii români" etc., și a-i educa „comuniști convinși, prozeliți înfocați ai marxism-leninismului, bolșevici ideali"[25], și, cel mai important „patrioți devotați patriei sovietice"; să-și adapteze formele și metodele la specificul „nivelului de dezvoltare generală" și „educația burgheză" a tinerilor din Basarabia, care nu au „nici cea mai mică idee despre puterea sovietică, sunt „nepotcoviți" din punct de vedere politic și „tare departe" de studenții sovietici din punct de vedere ideologic"[26]. Cu mici ajustări la politica internă și externă a statului sovietic, aceasta a fost ideea călăuzitoare, „firul roșu" al politicilor regimului față de educarea studenților din RSSM pe întreaga perioadă stalinistă.

Pentru a adapta formele și metodele educației politico-ideologice în primii ani după reanexarea Basarabiei, studenții erau triați în conformitate cu criterii clare, inclusiv locul aflării în perioada războiului și instituțiile de învățământ în care au învățat sau pe care le-au absolvit. În documentele cercetate nu sunt indicații directe în această privință, dar faptul că administrațiile instituțiilor de învățământ întocmeau liste nominale și statistici ale numărului de studenți care au rămas în perioada războiului sovieto-german pe „teritoriile ocupate", cei care au făcut parte din diferite organizații de tineret românești etc., ne determină să deducem că ar fi existat „strategii" speciale pentru educarea diferitor tipuri de studenți din RSSM.

Este semnificativă în acest sens, o listă prezentată de către direcția Institutului Învățătoresc din Tiraspol CC al PC(b)M, în care se arăta că 136 de studenți de la anul I și 96 de la anul II au „fost în ocupație" și doar 60 de studenți erau veniți din evacuație sau erau originari din alte zone ale URSS ce nu au fost ocupate de germani[27]. La fel, într-o notă informativă, semnată de șeful Secției Școli a CC al PC(b)M la sfârșitul lui mai 1945, se

[24] Л.В. Силина. *Настроения советского студенчества в послевоенный период: 1945–1964 гг.* Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва, 2002.

[25] М.И. Калинин. *Избранные произведения в четырех томах.* 1933–1941 гг. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1962, т. III, p. 379

[26] ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 2, ff. 7-8; F. 1933, inv. 2, d. 7, f. 169.

[27] ANA, DOSP, F. 51, inv. 4, d. 332, ff. 33-33vs.

susține că, „spre deosebire de alte școli superioare din țara noastră", Institutul Pedagogic din Chișinău „are niște trăsături deosebite esențiale", pe care direcția și organizația de partid trebuie să le studieze „în cele mai mici detalii, în toate formele de manifestare" și să țină cont de acestea în organizarea educației politico-ideologice a studenților. Nomenclaturistul concretiza că are în vedere „calitatea", „care nu poate fi ignorată", a celor cca 300 de studenți basarabeni, „majoritatea originari din mediul mic burghez", care au trăit într-un stat capitalist, au făcut studii în școli românești și „s-au aflat sub influența dăunătoare a ideologiei germano-fasciste", ceea ce-i face să compare instituțiile de învățământ sovietice și cele românești, iar „aceste comparații nefiind în favoarea școlii sovietice". Semnalând problema „elementului pernicios", șeful Secției școli menționa că „în condițiile Moldovei", acești studenți pot primi „o educație politică serioasă" și trebuie să obțină răspunsuri la întrebările lor în cadrul cursurilor de marxism-leninism și economie politică[28].

Odată cu demararea campaniilor ideologice și în contextul măsurilor de sovietizare, se revine la „trăsăturile specifice ale RSSM" și importanța trasnformării educației politico-ideologice în cea mai importantă misiune a școlilor. Secretarul ULCTM amintește celor convocați la consfătuirea lucrătorilor din învățământ în august 1947, că „populația Moldovei trăiește doar 3-4 ani sub puterea sovietică" și că nu trebuie să uite că „urmările activității organizațiilor profasciste de tineret [...] încă nu au fost lichidate", mai ales că „aproape tot tineretul Moldovei a făcut parte din aceste organizații". A doua „trăsătură specifică", se referea la faptul că printre cei „90% de țărani în afara colhozurilor [...], bântuie stihiile micburgheze", conștiința lor fiind „învăluită de reminiscențele capitalismului". Numai dacă se va ține cont de aceste „trăsături specifice", sublinia comsomolistul, „vom educa o generație tânără în spiritul comunismului"[29].

Fiind poziționate în ipostaza de „pilon de bază" a educației politico-ideologice a studenților și cadrelor didactice[30], catedrele de marxism-leninism din școlile superioare ale RSSM, au fost responsabilizate, împreună cu organizațiile obștești, să identifice „o abodare specială" pentru a convinge „studenții Moldovei [...] de superioritatea puterii sovietice", pentru „a le insufla o dragoste mai mare pentru patria noastră și ură față de dușmanii ei"[31].

Canonul disciplinelor ideologice (istoria partidului, economie politică, materialismul dialectic și istoric) a fost legiferat înainte de război și analiza planurilor de învățământ pentru anul academic 1944–1945 dovedesc că studenții facultăților umaniste studiau cele trei discipline ideologice într-un volum de cca 12-13% din totalul orelor prevăzute de programe. Ceilalți studenții, cu excepția celor de la medicină (aveau în program o singură disciplină „Fundamentele marxism-leninismul"), urmau un curs de marxism-leninism și altul de economie politică, acestea luîndu-le cca 9% din orele programului de studii. De asemenea, studenții, cu excepția celor de la institutele de medicină, promovau obligatoriu un examen de absolvire la marxism-leninism[32].

Necesitatea unor cadre care să restabilească economia sovietică după război în condițiile unei păci interne, determină Comitetul Unional pentru Școala Superioară să majoreze numărului de ore pentru predarea marxism-leninismului pentru institutele pedagogice și învățătorești[33], ridicând ponderea blocului de materii sociale până la 15% din totalul de ore

[28] ANA, DOSP, F. 51, inv. 3, d. 276, ff. 57-58.

[29] ANA, DGAN, F. 2991, inv. 1, d. 26, ff. 48-49.

[30] С.В. Кафтанов, Наши очередные задачи, in: Вестник высшей школы. 1945, № 1, p. 6.

[31] ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 6, f. 6.

[32] ANA, DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 2, ff. 1-10; d. 26, ff. 1-2.

[33] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 196-197.

prevăzute în programele de studii. Totodată, planurile de învățământ au fost „îmbogățite" cu alte materii ideologice, precum „Constituția URSS", „istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie" ș.a. iar în ajunul examenelor de absolvire, studenților de la anul terminal li se predau 20 de „lecții de sinteză" pentru recapitulare și „susținerea cu succes" a examenului la marxism-leninism[34].

Întrucât calitatea predării depindea de cea a cadrelor didactice, pentru crearea condițiilor optime de realizare a obiectivelor disciplinelor ideologice, lectorii au fost invitați la consfătuiri și seminare pentru „perfecționare profesională" la Moscova, Leningrad, Kiev, Minsk, Tbilisi, Taşkent; Rostov, Kuibîşev; Sverdlovsk și Irkutsk[35], iar pentru a le lăsa mai mult timp pentru pregătire de ore și educația extracurriculară a studenților, statul sovietic le-a micșorat sarcina didactică în raport cu ceilalți angajați. De ecemplu, un lector de la Catedra de marxim-leninism avea o normă de 550 de ore academice pe an, ceilalți – 720[36].

După primul an de activitate în RSSM, directorii instituțiilor de învățământ superior raportau că nu s-a predat numărul de ore conform planurilor, iar unele discipline, precum materialismul dialectic și istoric, fie nu s-a predat, fie s-au ținut fragmentar din cauza lipsei de personal, începerea întârziată a anului de învățământ, a condițiilor studii (frigul din auditorii, deconectarea curentului electric ș.a.), implicarea studenților în pregătirea materialului de foc, în lucrările de restabilire a orașelor, blocurilor de studii, a căminelor, mitinguri dedicate evenimentelor de pe front, adunări comsomoliste ș.a.[37].

Drept urmare, activitatea de educare politico-ideologică a fost estimată drept una nesatisfăcătoare, iar comisiile pentru examenele de absolvire explicau insuccesul academic al studenților la marxism-leninism prin „cultura generală și politică mai jos decât medie" , prin faptul că o parte dintre studenți au locuit pe teritoriile ocupate și „au fost rupți de viața politică a țării", că în instituții nu există aproape deloc literatură în limba moldovenească la marxism-leninism și studenții moldoveni sunt nevoiți să învețe după „cele două-trei lucrări ale clasicilor marxism-leninismului" în limba rusă[38]. Studenții au mai fost acuzați de „atitudine frivolă" față de orele de marxism-leninism și de faptul că apreciau disciplinele sociale „de importanță secundară pentru că nu sunt de specialitate". Starea nesatisfăcătoare a educației a studenților era pusă și pe seama cadrelor didactico-științifice care „nu fac nicio legătură dintre activitatea de predare și cea de educare", „nu-și predau materia în legătură cu materialismul dialectic" și consideră că „doar catedra de marxism-leninism trebuie să se preocupe de munca educativă"[39].

Situația descrisă la instituțiile din RSSM era specifică întreg spațiului sovietic, fapt stabilit de autoritățile unionale după verificarea predării marxism-leninismului la Universitatea de Stat din Saratov în vara anului 1945. Identificând „nereguli grave în predarea marxism-

[34] ANA, DGAN, F. 2848, inv. 2, d. 2, f. 183; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 115, ff. 2-3, 6vs; ANA, DOSP, F. 51, inv. 4, d. 332, f. 3.

[35] ANA, DGAN, F. 3050, inv. 1, d. 6, f. 5.

[36] ANA, DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 4, ff. 24, 56.

[37] ANA, DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 4, ff. 60-64; F. 1961, inv. 1, d. 2. f. 14; ANA, DOSP, F. 486, inv. 182, d. 1, ff. 25-26; *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 371.

[38] ANA, DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 6, ff. 36-37; F. 1961, inv. 1, d. 2, f. 12; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 8, f. 6.

[39] ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 2, ff. 12vs-13vs; F. 1933, inv. 2, d. 7, f. 28vs; F. 3050, inv. 1, d. 2, ff. 5, 13, 30.

leninismului", regimul a dezlănțuit prima campanie ideologică din perioada stalinismului târziu care a afectat predarea disciplinelor ideologice[40].

Pe lângă noua conjunctură politică internațională, croită după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, atenția sporită față de predarea marxism-leninismului era determinată și de faptul că demobilizarea Armatei Roșii și revenirea la viața pașnică a adus în școala superioară tinerii care au luptat pe fronturile din afara spațiului sovietic și au văzut lumea occidentală cu ochii lor, s-au familiarizat cu alte realități ale „Occidentului în putrefacție", decât cele descrise de propaganda sovietică. Alături de veterani, au devenit studenți și cei care au copilărit în timpul războiului și care vor forma o altă generație, care, așa cum menționează istoricul Elena Zubkova, pe lângă faptul că nu cunoșteau frica față de mașinăria represivă a regimului și pentru ei sistemul sovietic era lipsit de aura „sfințeniei", aveau o anumită independență și libertate de gândire, educate în timpul războiului[41]. Acestora li s-au alăturat și tinerii care au locuit în timpul războiului pe „teritoriile ocupate" și au fost „pătrunși" de altă educație și propagandă. Regimul i-a perceput pe toți acești studenți și potențiali studenți ca pe un eventual pericol, iar liderii politici și ideologii comuniști au insistat încă din ultima fază a războiului asupra unei abordări speciale față de educația lor.

Toate acestea au fost completate de speranțele de liberalizare a regimului care s-au format în mediile intelectuale, inclusiv universitare, cărora le revenea misiunea educării tinerilor. Cei dintâi, rămânând patrioți ai statului sovietic, au crezut că după victoria asupra fascismului și după ce URSS a scăpat de „încercuirea capitalistă", regimul stalinist se poate reforma în sensul deschiderii și extinderii contactelor internaționale. Dar tocmai acest optimism postbeli, a fost considerat ostil pentru statul sovietic, în special în lumina Războiului Rece în expansiune[42].

Intenționând să preia controlul asupra intelectualității universitare și, în special asupra educării studenților, CC al PC(b) al întregii Uniuni dispune prin hotărârea „cu privire la deficiențele în predarea fundamentelor marxism-leninismului" din 9 iulie 1945, sporirea exigențelor față de calitatea predării marxism-leninismului în sensul formării „viziunii științifice" despre lume studenților; educarea patriotismului ca fenomen sovietic și rus, totodată (înțeles și promovat de ideologii sovietici într-o dublă ipostază: ură și dispreț față de capitalismul internațional, dușman al statului sovietic și dragostea și fidelitatea față de patria sovietică, cu un accent rusocentrist); formarea competențelor de a explica din punct de vedere marxist-leninist evenimentele mondiale, politica de partid și de a demonstra avantajele sistemul socialist. Hotărârea prevedea, de asemenea, consolidarea catedrelor de științe sociale cu personal de înaltă calificare, capabil să asigure realizarea misiunii materiilor ideologice[43].

După o inspectare meticuloasă a activității catedrelor de marxism-leninism, puse sub controlul direct al organelor de partid, prin hotărârea „Cu privire la predarea marxism-leninismului la Institutul Agricol din Chișinău" (1 aprilie 1946), Biroul CC al PC(b)M solicită tuturor instituțiilor de învățământ superior să întreprindă măsuri urgente de îmbunătățire a

[40] Liliana Rotaru, Prima campanie ideologică în RSSM: lupta regimul comunist cu „ ... deficiențele în predarea marxism-leninismului", in: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Umanistice), 2023, nr. 4(174), pp. 45-58.

[41] Е.Ю. Зубкова, П*ослевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945–1953.* Москва: РОССПЭН, 1999, p. 132.

[42] Benjamin Tromly, Cambridge. *Making the Soviet Intelligentsia: universities and intellectual life under Stalin and Khrushchev*. Cambridge University Press, 2014, pp. 80-81.

[43] С.В. Кафтанов, Наши очередные задачи, in: Вестник высшей школы. 1945, № 1, pp. 4-5.

calității predării marxism-leninismului și de consolidare a rolul educativ al științei marxist-leniniste etc.[44].

Chiar dacă la sfârșitul anului de studii 1945–1946 angajații Secției instituții de învățământ superior a PC(b)M, raportau superiorilor „o anumită îmbunătățire”[45], succesele predării și însușirii marxism-leninismului nu erau conforme așteptărilor, școala superioară moldovenească fiind acuzată că nu realiza misiunea de educație ideologică și politică a studenților. Pe lângă problemele care îi împiedicau pe studenți să asimileze marxism-leninismul identificate anterior, șefii de catedre invocă necunoașterea limbii ruse, limbă în care se predau disciplinele ideologice în majoritatea cazurilor, chiar și la instituțiile pedagogice[46]. Majoritatea lectorilor erau alogeni și vorbitori de limbă rusă, iar cei câțiva transnistrieni care predau marxismul „în limba moldovenească”, „comiteau greșeli de limbă, care îi amuzau pe studenți”, compromițându-și ei înșiși autoritatea și, odată cu aceasta, și a materiei predate[47].

Laitmotivul campaniei ideologice, dezlănțuite cu scopul „îmbunătățirii calității predării marxism-leninismului”, a fost preluat de celelalte, diferența făcând-o conținutul „îmbunătățirilor”. Anti-occidentalismul profund al noii campanii, orientată din vara lui 1946 împotriva intelectualilor din cultură, cărora li se imputa „adularea culturii burgheze occidentale”, „creație lipsită de principii ideologice”, distorsionarea realității sovietice și lipsă de patriotism[48], a fost exploatat de autorități pentru a ajusta educația politico-ideologică în conformitate cu noile orientări interne și externe ale statului sovietic. Noul val de verificare a catedrelor de marxism-leninism a „descoperit” erori comune pentru toate școlile superioare din RSSM. Nomenclaturiștii au preluat retorica unională, găsind „un nivel ideologic și teoretic de predare scăzut”, „talmudism”, „scolasticism” „literalism”, „formalism”, adăugând un specific local – „predarea marxism-leninismului nu ține cont de necesitatea abordării speciale a studenților din dreapta Nistrului”. De obicei, inspectorii de partid asistau la orele la care se predau teme ce reflectau politica de moment a regimului în RSSM, pentru a verifica dacă lectorii „pregăteau” și convingeau studenții de „corectitudinea” liniei partidului. Spre exemplu, în contextul colectivizării agriculturii RSSM, aceștia raportau că unii lectori nu folosesc toate argumentele sau nu știu cum să demonstreze „necesitatea colectivizării în partea dreaptă a Nistrului [...] și a lichidării culăcimii dușmănoase”, nu conving studenții că „culacii sunt cei mai hrăpăreți și lacomi exploatatori” și „că este momentul să se treacă la lichidarea lor”[49]. În alt caz, lectorii erau criticați că nu explică suficient de bine și clar cum „s-a soluționat problema națională în URSS, cum luptă partidul împotriva șovinismului și a naționalismului local, și nici teoria stalinistă despre națiile socialiste”. Urmare a „neprofesionalismului” personalului de la catedrele de marxism-leninism, studenții nu înțeleg politica partidului sau o înțeleg eronat, așa cum a fost cazul unui student care, fiind împuternici să facă agitație în localitatea de baștină în vară lui 1949, „în loc să mobilizeze oamenii, i-a bulversat și mai tare tocmai acum, într-o perioadă foarte importantă a restructurării agriculturii Moldovei și luptei împotriva reminiscențelor capitalismului în conștiința oamenilor”,

[44] ANA, DOSP, F. 51, inv. 4, d. 10, f. 214; inv. 5, d. 519, f. 2.

[45] ANA, DOSP, F. 51, inv. 5, d. 519, f. 2.

[46] ANA, DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 8, f. 9.

[47] ANA, DOSP, F. 51, inv. 5, d. 533, f. 41; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 8, ff. 10-11.

[48] Е.Ю. Зубкова, *Послевоенное советское общество: политика и повседневность 1945–1953*, pp. 181-198.

[49] ANA, DOSP, F. 51, inv. 5, d. 533, ff. 5-6; ANA, DGAN. Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 46, f. 18.

susținând că „persoanele care nu vor intra în colhoz sunt împotriva noastră și noi vă vom deporta în Siberia. Prima partidă deja am deportat-o. Mai vreți?”[50].

Astfel, lectorilor li se cerea să adapteze temele predate la specificul sovietizării RSSM, astfel ca să pregătească tinerii și, prin intermediul lor, pe ceilalți locuitori, pentru a accepta și aproba măsurile de instituționalizare și consolidare a puterii sovietice. Deși în primii ani postbelici s-a discutat foarte mult despre calitatea lectorilor de marxism-leninism pentru „a îmbunătăți” educația politică și ideologică a studenților, analiza documentelor de determină să concluzionăm că o anumită incompetență a personalului catedrelor de marxism-leninism, mai ales a celor din provincie, era convenabilă regimului. Persoanele incompetente care au ocupat posturile la catedrele de științe sociale din RSSM, exportate din Centru sau din stânga Nistrului, erau un bun material uman pentru formarea executorilor ascultători și militanți, devotați și vigilenți, care trebuiau să reducă disciplinele sociale la calitatea de instrumente funcționale ale ideologiei. Însuși ministrul Kaftanov confirma că lectorii de marxism-leninism sunt responsabili, în primul rând, de munca ideologică și că ei sunt „propagandiști ai ideologiei sovietice, a ideilor partidului bolșevici, a politicii partidului și guvernului” în școala superioară[51].

Considerăm, de asemenea, că atenția autorității republicane de partid față de catedrele și calitatea predării marxism-leninismului erau formale. Inspecțiile, discuțiile și rezoluțiile Biroului CC al PC(b)M erau un element al centralismului democratic și reflectau doar subordonarea conducerii republicane față de Moscova, or liderii de partid la Chișinău era preocupați de prea multe alte chestiuni economice și sociale care necesitau soluții stringente: depășirea urmărilor războiului, foametea, colectivizarea, lichidarea analfabetismului, luptele pentru putere ș.a. Prin urmare, problemele științelor sociale au fost reduse la declarații formale. Chiar dacă CC al PC(b)M a adoptat decizii speciale cu privire la munca de educație politico-ideologică, cu privire la activitatea catedrelor de marxism-leninism ș.a., nu a monitorizat și controlat implementarea lor. Exemplul autorității de partid republicane era urmat și în instituțiile de învățământ superior. După un control al activității Institutului Pedagogic din Chișinău în toiul campaniilor ideologice, reprezentantul Ministerului Învățământului al RSSM conchide că „există un mare defect în domeniul educației politice și ideologice: obiectivele planului sunt în contradicție cu faptele. În cadrul institutului nu știe nici să se verifice planurile, nu există obiceiul de a analiza rezultatele muncii efectuate și nu există niciun control asupra calității muncii respective”[52]. Totuși, chiar și formal, campaniile ideologice au făcut să crească rolul educativ al școlii superioare, inclusiv prin instrumentul disciplinelor ideologice, fapt probat de zecile de procese-verbale ale ședințelor organizațiilor obștești ale instituțiilor de învățământ, consiliilor științifice, catedrelor, organizațiilor orășenești și republicane de partid etc.

Intrarea URSS în războiului rece și reconfigurarea obiectivelor de politică internă și externă a determinat o nouă modificare a planurilor de învățământ la specialitățile pedagogice în anul 1946. În „scrisoarea explicativă”, care însoțea noile planuri, autoritatea unională argumenta necesitatea modificării lor, în primul rând, prin faptul că „institutele pedagogice trebuie să asigure un nivel politico-ideologic înalt al viitorilor învățători – educatori ai

[50] ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 6, f. 40, 46, 49.

[51] С.В. Кафтанов, Ведущая роль кафедр общественных наук в идеологической работе вузов, in: Вестник высшей школы. 1947, № 3, p. 4.

[52] *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947–1953): Studiu şi documente.* Editor și autorul studiului: Liliana Rotaru; consultant științific: Ion Eremia. Chișinău: [S. n.], 2023, p. 505.

generațiilor în creștere, însușirea profundă și multilaterală a teoriei marxist-leniniste", astfel că în aceste planuri s-a prevăzut un „volum suficient de ore pentru marxism-leninism și alte discipline social-politice"[53].

Suita de rezoluții „pe probleme ideologice" ale CC al PC(b) al întregii Uniuni, adoptate în anii 1946–1948[54], sunt redactate într-un limbaj agresiv și abuziv, care nu trebuia să lase îndoiala asupra intențiilor ideologilor oficiali de a înăbuși orice speranță de libertate a gândirii intelectualității științifice și universitare creionată după război[55]. „Scrisoarea închisă" cu privire la „dosarul KR"[56], a stabilit principalele jaloane și retorica unei noi campanii ideologice, obiectivele căreia erau lupta împotriva „influenței prejudiciabile a culturii burgheze", împotriva „adulării și servilismului față de cultura occidentală", „neglijarea principiului partinității și al integrității în lupta ideologică" și reeducarea intelectualității în spiritul „patriotismului sovietic", „a devotamentul față de interesele statului sovietic"[57]. Comuniștii universitari, dar și lectori fără de partid, au exploatat nota „patriotică" a noii campanii, conferind „luptei" lor împotriva „forțelor obscurantismului și reacțiunii"[58], o nuanță locală, care reieșea din specificul constituirii corpurilor didactico-științifice și a contingentelor de studenți în RSSM. La toate adunările și discuțiile asupra educației studenților, s-a repetat ca o mantră că în toate instituțiile de învățământ superior din RSSM „sunt foarte mulți studenți și personal didactic, care au trăit cea mai mare parte a vieții lor într-un mediu capitalist și au absolvit instituții de învățământ de peste hotare", că „aceste persoane rămân influențate de autoritatea instituțiilor în care și-au urmat studiile și anume lor le este caracteristic servilismul față de cultura țărilor burgheze, unde au locuit și au fost educați"[59].

Studenților basarabeni cu studii românești, care au locuit în perioada războiului pe „teritoriile ocupate", sau celor care nu corespundeau rigorilor sovietice după originea socială sau trecutul profesional și politic, li s-a imputat „clevetirea orânduirii sovietice", că sunt „reprezentanți vii ai burgheziei și poate chiar purtători ai ideologiei fasciste", că manifestă un „interes nesănătos" și „o pasiune ieșită din comun pentru literatura românească și cea burgheză occidentală"[60], că „vorbesc cu înaltă pietate despre profesorii absolvenți de universități românești" și demonstrează „lipsă de respect față de știința și savanții ruși și sovietici", că „elogiază modul de viață al tineretului românesc", „poartă cu mândrie insigne ale gimnaziilor românești, jachete decolorate și șepci românești" și „imită orbește modele-

[53] ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 12, ff. 2-4.

[54] *За большевистскую идейность: Сборник основных постановлений ЦК ВКП(б) и выступлений т. А.А. Жданова по идеологическим вопросам*. Рига: Латгосиздат, 1948.

[55] Н.Т. Ерегина, Сталинские идеологические кампании и высшая медицинская школа (1945–1953 гг.), in: Новый исторический вестник. 2009, № 22, p. 48.

[56] „Dosarul KR" după numele „protagoniștilor" Nina Kliueva, membru-corespondent al Academiei de Științe Medicale a URSS și soțul ei, Gheorghii Roskin, profesor la Universitatea din Moscova, care au creat un vaccin împotriva cancerului. În anul 1946, cei doi savanți au publicat în diferite reviste medicale rezultatele experimentelor lor, descoperirea fiind astfel cunoscută în mediile științifice sovietice și occidentale

[57] Сталин и космополитизм. 1945–*1953. Документы Агитпропа ЦК* / Под общ. ред. акад. А.Н. Яковлева; Сост. Д.Г. Наджафов, З.С. Белоусова, Москва: Материк, 2005, pp. 123-128.

[58] ANA, DOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, f. 7.

[59] ANA, DOSP, F. 276, inv. 127, d. 2, ff. 126-127, 136; F. 276, inv. 128, d. 9, ff. 4, 8-9; F. 43, inv. 94, d. 3, f. 24; F. 51, inv. 5, d. 54, f. 22.

[60] Apud: Ruslan Șevcenco, Controlul ideologic al partidului asupra instituțiilor de învățământ superior din RSSM, in: Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism. Chișinău: S.n., 2023, pp. 211-212.

le vestimentare occidentale și manierele pline de dulcegării [...] absolut străine ideologiei noastre", că manifestă o „maimuțăreala burgheză și românească" în vorbire, port, comportament și „ostilitate față de limba și literatura rusă" ș.a.[61].

În corespundere cu noile, dar vechile, indicații de partid cu referire la amplificarea educației politico-ideologice a studenților, Ministerul Învățământului Superior al URSS a inițiat „revizuirea, îmbunătățirea și concretizarea planurilor și programelor de studii, a manualelor universitare", în direcția „călirii ideologice și creșterii conștiinciozității comuniste a viitorilor constructori ai noii societăți"[62]. Ministrul Kaftanov cerea cadrelor didactice „să elimine cu încredere din programe, manuale, materiale didactice toate elemente de apolitism, obiectivism, lipsă de idei, elemente de servilism față de știința burgheză", pentru că școala superioară trebuie să formeze nu doar învățători, agronomi, ingineri sau medici, dar și „formatori de opinie, conducători și educatori ai muncitorimii, fruntași ai societății socialiste [...] care își organizează munca în conformitate cu politica statului sovietic" și „mărețele idei nemuritoare ale marxism-leninismului". La ședința conducătorilor catedrelor de marxism-leninism de la Moscova (ianuarie 1947), ministrul sublinia că pentru a forma acești specialiști, „trebuie să demascăm și să luptăm împotriva modului de gândire, împotriva culturii burgheze în putrefacție, împotriva ideologiei și moralei burgheze pervertite" și „să educăm tineretului nostru sentimente de dragoste pentru patria și poporul sovietic, devotament față de marea cauză a partidului lui Lenin-Stalin"[63]. De fapt, după zeci de ani de propagandă a internaționalismului proletar, regimul semnala trecerea la educarea unui patriotism rus și necesitatea elaborării unei metodologii în acest sens, fapt demonstrat și în cadrul „discuției filosofice" din prima jumătate a lui 1947[64].

Organele de partid republicane, orășenești, raionale și primare au crezut drept datorie să se implice în campania „împotriva servilismului în fața Occidentului", făcând-o așa cum știau mai bine – au organizat nenumărate inspecții, au cerut note informative cu privire la realizarea muncii educative, au analizat conținutul ideinic al predării, au incriminat cadrelor didactice și studenților „neînțelegerea marxismului", „adulația" culturii și științei, modului de viață capitalist, educației de tip burghez și au cerut ca actorii învățământului superior să fie cuprinși într-un program exhaustiv de educare politico-ideologică. Indicând asupra necesității protejării studenților sovietici de „influența pernicioasă a ideologiei și culturii burgheze", acuzând mediul academic și universitar de „ploconire în fața științei și culturii burgheze", autoritățile au interzis menționarea numelor oamenilor de știință și cultură străini, cerându-li-se să pună în evidență doar realizările și descoperirile celor ruși și sovietici, să „arate influența oamenilor de știință, a scriitorilor, poeților și compozitorilor ruși asupra culturii occidentale", astfel, ca nu cumva vreun tânăr care nu a cunoscut „minunile capitalismului" să fie ispitit de acestea[65]. Profesorilor li s-a „recomandat" să scoată din listele biblio-

[61] ANA, DOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, f. 8; F. 276, inv. 128, d. 9, f. 4; F. 51, inv. 5, d. 54, ff. 12-13; ANA, DGAN, F. 3059, inv. 1, d. 8, f. 70vs.

[62] С.В. Кафтанов, Ведущая роль кафедр общественных наук в идеологической работе вузов, in: Вестник высшей школы. 1947, № 3, pp. 1-4.

[63] С.В. Кафтанов, Итоги развития высшей школы и ее задачи, in: Вестник высшей школы. 1947, № 12, p. 14.

[64] Б.В. Бирюков, И.С. Верстин, Идеологические события сороковых годов прошлого столетия и проблема русского национального сознания Постановление ЦК ВКП(б) по третьему тому «Истории философии» и «Философская дискуссия» 1947 г., in: Вестник Московского университета. Серия 7. 2005, № 3, p. 72.

[65] М.Т. Иовчук, Недостатки и меры улучшения научной деятельности и преподавания

grafice lucrările „străine", iar orice referință la acestea sau menționarea numelor învățaților „burghezi" în procesul de predare, erau considerate acţiuni antipatriotice, „servilism în fața științei burgheze" și criticate la ședințele de partid, ale consiliilor științifice etc.[66].

Pentru a se convinge că toate școlile superioare produc specialiști „patrioți ai patriei sovietice", care „vor asigura construcția societății comuniste", marxism-leninismul au fost inclus în lista examenelor de absolvire a institutelor de medicină printr-un ordin al Ministrului Învățământului Superior al URSS (17 ianuarie 1947), iar disciplina „Biografiile lui V.I.Lenin și I.V. Stalin" a devenit obligatorie pentru studenții din anul IV[67]. Totodată, descoperind că studenții de la medicină nu au putut numi la examene nici un repezentant al medicinii ruse și sovietice, în schimb cunoșteau un șir lung de savanți străini,[68] disciplina „Istoria medicinei" a fost transferată în categoria celor obligatorii, programa materiei fiind revizuită în așa fel ca să elogieze doar contribuţia savanţilor ruşi. Iar pentru „a apropia" și mai mult studenții moldoveni de marxism și a simplifica inculcarea ideologiei comuniste, la sfârșitul anului 1947 au fost traduse „în limba moldovenească" și puse în vânzare manualul de istorie a partidului și biografia scurtă a lui Stalin[69].

Campaniei „împotriva servilismului față de Occidentul burghez" s-au suprapus „bătălia pentru puritatea biologiei miciuriniste" și campania împotriva „cosmopoliților fără țară", toate urmărind inocularea exclusivismului sovietic, propagarea ideii poziției de lider în progresul mondial al „primului stat socialist din lume", afirmarea și consolidarea patriotismului sovietic-rus și exercitarea controlului total asupra comunității academice și a intelectualității în general.

Conform hotărârilor autorităților unionaale și republicane de partid și ordinelor ministerelor de resort din august 1948[70], catedrele de specialitate de la Institutul Agricol, cel de Medicină și institutele pedagogice au redactat programele disciplinelor biologice, medicale și agricole în sensul „înlăturării greșelilor, care reies din falsificările burghezo-idealiste ale biologiei" și „reflectării realizărilor progresiste, miciuriniste" ale acestor științe[71]; au inclus în planurile de învățământ noi discipline, precum „Totalurile Sesiunii a IV-a a VASHNIL" și „Bazele biologiei miciuriniste" [72]; au retras din biblioteci literatura „reacționară" și „periculoasă", iar pentru a urmări „corectitudinea" predării disciplinelor biologice, medicale și agricole, lecțiile – au stenografiat și discutat textele în comisii metodice, la catedre și consilii științifice[73].

Cât privește studenții, deși, la prima vedere se pare că această campanie nu i-a afectat direct, ei, de fapt, au fost obiectul experimentului de reorganizare a științelor biologice, agricole și medicale „în lumina biologiei miciuriniene" și au suportat înlocuirea unor profesori sau „schimbarea la față" a altora, care s-au consacrat „luptei împotriva morganism-weismannismul" și promovării unicei teorii corecte – miciurinismul[74]. Constantin Matcovschi,

общественных наук, in: Вестник высшей школы. 1947, № 3, p. 14.

[66] ANA, DOSP, F. 32, inv. 138, d. 28, ff. 43-45; F. 486, inv. 182, d. 6, ff. 11-12.

[67] ANA, DOSP, F. 276, inv. 54, d. 2, ff. 138-139.

[68] *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu*, p. 268.

[69] ANA, DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 37, f. 1.

[70] Сталин и космополитизм. 1945–*1953. Документы Агитпропа ЦК*, pp. 189-191.

[71] ANA, DGAN, F. 2991, inv.1, d. 36, ff. 209-210; ANA, DOSP, F. 276, inv. 54, d. 2, f. 269.

[72] ANA, DGAN, F. 1933, inv. 2, d. 77, f. 17; F. 1961, inv. 1, d. 89, f. 171.

[73] ANA, DOSP. F. 286. inv. 54. d. 7. ff. 27-28; F. 51, inv. 8, d. 357, ff. 44-49 vs. ANA, DGAN, F. 1933, inv.2, d. 77, f 17-19; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 46, ff. 11-12;

[74] Liliana Rotaru, Sesiunea din august a VASHNIL (1948): rezistență și emulație academică

student la Institutul de Medicină din Chișinău în această perioadă, își amintește că „anul 1948 a produs o întorsătură bruscă, o mutație în felul de a gândi și raționa a profesorilor", care în loc de argumente solide, operau „cu pseudoargumente de tipul celor medievale [...], făceau referință nu la fapt, ci la părerea unei personalități, cea mai mare autoritate fiind tovarășul Stalin. La biologie, spre exemplu [...] legile geneticii descoperite de Mendel, Morgan și Weismann și bazate pe experimente solide, au fost înlocuite de ideologia stalinistă"[75]. Pe deasupra, studenții erau forțați să participe la lecții suplimentare, să asculte rapoarte, să participe la conferințe tematice de tipul „lupta materialismului și idealismului în științele naturii" sau „hotărârile epocale ale Sesiunii din august a VASHNIL"[76], să discute la cercurile științifice chestiuni care decurgeau din hotărârile Sesiunii din august 1948 (de exemplu, din cele șase referate pe care le-au elaborat studenții din cercul de științe ale naturii de la Institutul din Tiraspol, patru reflectau problematica miciuriniană[77]).

Analiza proceselor-verbale și a stenogramelor diferitor adunări la care s-a discutat problema campaniei împotriva geneticii clasice și, peste puțin timp, cea împotriva fiziologiei și citologiei (Sesiunea din martie 1950 a Academiei de Științe a URSS[78]), ne permite să concluzionăm deși s-au găsit (pentru că era obligator să se găsească) câteva cazuri de „predare de pe pozițiile antimiciuriniene" și alte „incoerențe", sau „greșelile" în predarea științelor biologice, agricole sau medicale, lumea academică și universitară din RSSM s-a conformat convențional sau categoric, „miciurinismului", „lîsenkoismului" și altor - isme promovate de partid, au manifestat un comportament prudent produs de puțina experiență didactică și de cercetare, dar și de conformismul și oportunismul determinat de caracetrul represiv al campaniilor. Însă pentru că erau obligați să se angajeze pe baricadele politico-ideologice, chiar în apogeul campaniei lîsenkoiste, și la instituțiile direct vizate, universitarii au luptat „împotriva adulării Occidentului" și pentru „dezrădăcinarea rămășițelor gândirii capitaliste", pentru convingerea studenților în „prietenia de veacuri a poporului moldovenesc cu marele popor rus" și pentru educația patriotismului sovietic[79].

Nimeni nu putea rămâne în afara „luptei" partidului, iar „neutralitatea" și „pasivitatea politică" erau apreciate drept „răul absolut", or scopul comuniștilor era „consolidarea intransigenței bolșevice față de tot felul de perversiuni ideologice". Educarea „dragostei față de patria sovietică" era echivalentă cu inocularea urii față de dușmanii ei, identificați în RSSM cu „ocupanții româno-fasciști". Nikolai Berezneakov, șeful Catedrei de istorie a URSS a Universității, le recomanda colegilor să le explice studenților că „România este acum o țară democratică, dar fasciștii români ne-au jefuit țara. [...] Prin urmare, alături de iubirea nemărginită pentru patria noastră, este necesar să ducem o luptă aprigă împotriva dușmanilor care s-au ascuns printre noi"[80].

Procesul didactic în instituțiile de învățământ superior s-a aflat sub lupa inspectorilor de partid care au verificat sistematic cum se predau disciplinele ideologice, dar și istoria, literatura, materiile universitare care erau vizate de campaniile ideologice și trebuiau „ajustate"

în RSS Moldovenească, in: Studia Universitatis Moldaviae Seria „Științe umanistice". 2017, nr. 10(110), pp. 232-233.

[75] Iulian Grossu, *Originea și itinerariile unei promoții*. 1952. Chișinău: Bioritm, 2002, p. 449.

[76] ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 89, f. 171.

[77] ANA, DGAN. Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 46, f. 21.

[78] Pentru detalii: М.Г. Ярошевский, Сталинизм и судьбы советской науки, in: Репрессированная наука. Ленинград: Наука, 1991, pp. 6-33.

[79] ANA, DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 30;

[80] ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 89, ff. 206-214.

politicii partidului. Se urmărea „corectitudinea" conținuturilor, corespunderea acestora liniei partidului, „intereselor statului", obiectivelor educației politico-ideologice, dar și comportamentul personalului didactic, utilizarea „corectă" a terminologiei, a exemplelor care trebuiau să le ilustreze postulatele teoretice și alte elemente, care țineau personalul didactic într-o tensiune continuă, inoculându-le frică și transformându-i în unelte ale regimului. O parte a cadrelor profesioniste „cu mare reputație în rândul studenților", au fost destituiți pentru „adularea culturii burgheze", înlocuiți sau transferați în alte instituții, așa cum a fost cazul profesorului de literatură universală Lev (Leon) Kaț[81] și a lectorului Aleksandr Patrin de la Institutul Pedagogic din Chișinău[82], a conferențiarului Mihail Starenkov, eliberat de la Universitate pentru că „ponegrește și discreditează literatura sovietică" [83], a lectorilor Maria Șciuca, Valentina Marina și Sofia Rivilis, pentru că „nu dețin metodologia marxistă, nu pot evalua adecvat faptele din trecut", „folosesc cuvinte românești la lecții", etc. [84]. Unii lectori au fost avertizați că dacă vor continua „să ofere studenților doar cunoștințe formale și nu se vor preocupă de educația lor", dacă vor rămâne „inerți", „inactivi politic" și nu vor reacționa la observațiile „de a vorbi într-o limbă moldovenească accesibilă", dacă vor evita să vorbească în limba rusă, soarta lor „stă sub semnul întrebării"[85].

Regimul era interesat în mod direct de produsul școlilor superioare. Pentru că absolvenții erau văzuți ca promotori ai „idealurilor comuniste în mase", autoritățile atrăgeau atenția asupra „neajunsurilor și erorilor periculoase, care afectează pregătirea specialiștilor pentru RSSM", aspura cadrelor didactice care „predau la un nivel teoretic și politic insuficient, comit erori și mistificări politice grave", precum și asupra reușitei academice lamentabile la disciplinele sociale a studenților care „nu înțeleg ce înseamnă datoria față de Patrie și importanța misiunii ce le-a fost atribuită" [86]. Erau înfierați studenții, care „au căzut într-un academism deșert și se desprind de politică", cei care declarau că „am venit la universitate să studiem, și nu să ne angajăm în politică", iar „îndeplinirea instrucțiunilor date de organizația de partid sau de cea comsomolistă, ne distrage de la studii, ne reduce performanța academică"[87].

Lupta împotriva apolitismului studenților s-a intensificat în cadrul campaniei „împotriva cosmopolitismului", inițiată la 28 ianuarie 1949 în urma publicării editorialului „Despre un grup antipatriotic de critici teatrali", în care mai mulți intelectuali au fost supuși unei critici acerbe pentru că ar fi „purtătorii unui cosmopolitism fără țară, profund dezgustător pentru omul sovietic și ostil lui" și altfel ar „distruge fundamentele patriotismului sovietic"[88].

---

[81] Leon Kaț a a fost eliberat prin ordinul Ministrului Învățământului al RSSM din 30 iulie 1948 din funcția de lector superior la Institutul Pedagogic din Chișinău, pentru că și-a permis libertăți de gândire, care intrau în contradicție cu „linia partidului", „manifesta dispreț față de principiile marxist-leniniste despre partinitatea literaturii, propagă în rândul studenților diferite teorii antiștiințifice", lecțiile lui fiind „un model de obiectivism burghez în știința despre literatură" dar a fost restabilit la 25.IX.1948. Din cauza ideilor sale originale despre creația lui I.L. Caragiale a trebuit să susțină teza de doctor de două ori (ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 146, ff. 30, 49; *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău (1940–2000),* Chișinău, 2000, p.53)

[82] ANA, DOSP, F. 1961, inv. 1, d. 47, f. 5; d. 56, ff. 8-9.

[83] ANA, DOSP, F. 3186, inv. 1, d. 14, ff. 54-62.

[84] ANA, DOSP, F. 3143, inv. 1, d. 11, f. 3.

[85] ANA, DOSP, F. 32, inv. 138, d. 28, ff. 43-45.

[86] ANA, DOSP, F. 51, inv. 7, d. 314, ff. 62-64.

[87] ANA, DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 14, ff. 54-62.

[88] Сталин и космополитизм. 1945–*1953. Документы Агитпропа ЦК*, pp. 232-240.

Dar de fapt, lupta „împotriva cosmopolitismului" a început mai devreme, însoțind campania împotriva „servilismului față de Occident", ambele „bătălii" utilizând aceeași armă – „patriotismul sovietic", ridicat la rang de politică de stat, care trebuia „să desființeze reminiscențele trecutului" și să neutralizeze și să împiedice influența ideilor burgheze asupra poporului sovietic.

Campania „împotriva cosmopolitismului" nu a avut în RSSM nici amploarea și nici rezultatele celor din centrele universitare și științifice unionale, unde, unii cercetători consideră că a avut o orientare antisemită[89]. Nu că nu ar fi fost la fel de mulți evrei în școala superioară din RSSM: statisticile arată 20-22% de studenți de etnie evreiască în contingentele de la sfârșitul anilor 1940 și cca 28-30% de cadre didactice evrei. Unii studenți de etnie evreiasă, majoritatea cu studii românești sau occidentale, dar care vorbeau mai multe limbi, inclusiv română și rusă, și profesori evrei, cea mai mare parte deținători de diplome de studii superioare obținute în universități românești, occidentale sau ruse prerevoluționare, mulți dintre care cunoșteau limba română și erau de un înalt profesionalism[90], au fost stigmatizați și blamați la adunări de partid, comsomoliste, ale consiliilor științifice și de catedră pentru că nu „au apreciat înalt misiunea istorică enormă pe care o îndeplinește marele popor rus, în calitatea sa de cel mai ales popor al comunității sovietice", pentru că „au disprețuit demnitatea și gloria culturii ruse" și s-au „ploconit în fața celei occidentale" și alte „păcate", extrase mecanic din retorica directivelor de partid. Dar în școlile superioare din RSSM, aceștia erau criticați și „deconspirați" ca și „cosmopoliți" de rând cu profesori și studenți de alte etnii. Spre exemplu, la Institutul de Medicină din Chișinău, corpul didactico-științific al cărui era alcătuit în proporție de peste 1/3 din etnici evrei declarați, în cadrul campaniei li s-a incriminat cosmopolitism și „adulație față de știința burgheză" mai multor profesori de etnie rusă. Este cazul profesorului Mihail Borzov, criticat că nu a arătat că „principala cauză a răspândirii sifilisului în Europa și America este dezvoltarea capitalismului, iar socialismul a lichidat rădăcinile sociale ale bolilor venerice și a creat condiții pentru lichidarea lui" într-o lucrare despre bolile venerice, publicată în 1934, dar și a profesorilor Boris Șarapov și Saveli Rubașov, acuzați că promovează idealism și au reabilitat câțiva savanți străini etc.[91]. În alte instituții, precum la cel pedagogic de la Bălți, unde cadrele de etnie evreiască alcătuiau la fel, peste 1/3 din corpul didactic, unii comuniști au încercat zădarnic că exploateze campania pentru reglarea contruilor personal, indignându-se că „de doi ani se discută despre [Etia *compl. n.*] Șrira și [Isaia *compl. n.*] Natanzon, care nu inspiră încredere politică. De ce nu se întreprinde nici o măsură? Oare chiar ministerul nu găsește printre absolvenții ultimilor ani ai institutelor pedagogice și ai Universității să ne trimită oameni din mediu nostru"[92]. Dar numele celor doi se regăsesc în formularele de personal și după încetarea campaniei „împotriva cosmopolitismului".

În acest fel, campania împotriva „cosmopoliților fără țară" s-a manifestat specific în școala superioară din RSSM și nimic nu indică asupra caracterului și orientării antisemite.

[89] Pentru detalii: Benjamin Tromly, *Making the Soviet Intelligentsia: universities and intellectual life under Stalin and Khrushchev*, pp. 84-92.

[90] Liliana Rotaru, Indigenizarea învăţământului superior din RSS Moldovenească: intenţia regimului şi „socotelile" intelectualităţii autohtone, in: Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naţionalism : Conferinţa naţională cu participare internaţională, Ediţia a 2-a, Chişinău, 14-16 octombrie 2021 / coord.: Liliana Rotaru; ref. şt.: Valeriu Pasat, Valentin Tomuleţ. Chişinău: S.n., 2023. pp. 52-53.

[91] ANA, DGAN, F. 3059, inv. 1, d. 56, ff. 89-90, 113-114, 131-.

[92] ANA, DOSP, F. 43, inv. 94, d. 17, f. 60.

Autoritățile politice nu-și puteau permite să acționeze represiv nici în privința studenților evrei, or în această perioadă instituțiile luptau pentru păstrarea fiecărui student, dar nici împotriva profesorilor evrei, calificarea profesională a cărora nu putea fi ignorată în condițiile deficitului de personal. Puterea din RSSM a ales să formalizeze campania „împotriva cosmopolitismului", reducând-o la discuții și critici a „servilismului în fața Occidentului". Desigur, antisemitismul din Centrul nu a putut rămâne fără ecou în mediu academic din RSSM – cadrele didactico-științifice, și nu doar cele de etnie evreiască, au fost reduse la tăcere, unii nu și-au mai publicat nicio lucrare științifică până după moartea lui Stalin, iar majoritatea profesorilor evrei au renunțat treptat la predarea în limba română, și-au scris lucrările științifice și operele literare în limba rusă, chiar dacă cunoșteau foarte bine limba română și ar fi putut preda studenților din „grupele cu predare în limba moldovenească".

Narațiunea patriotică bazată pe un motiv recurent „rușii au făcut descoperiri, iar occidentalii și le-au însușit", a revendicat reluarea „setului" de măsuri experimentate în cadrul altor campanii: au fost redactate manualele și materialele didactice prin eliminarea textelor care conțin idei cosmopolite și „ditirambi literaturii occidentale burgheze", „prea mult estetism, formalism și obiectivism burghez", din biblioteci au fost retrase lucrările autorilor declarați „cosmopoliți" și „manualele periculoase și reacționare românești", s-a intensificat educația politico-ideologică a studenților în cadrul disciplinelor sociale și a celor de specialitate, lectorii fiind obligați să „sublinieze semnificația colosală a științei ruse în dezvoltarea celei mondiale", să demonstreze „întâietatea savanților ruși și sovietici"[93], să „demaște și să lupte împotriva obiectivismului burghez, a formalismului, lipsei de idei, apolitismului, cosmopolitismului, naționalismului și șovinismului" și să cultive studenților „patriotismul și mândria națională sovietică"[94].

Doar că în urma controlului școlilor superioare din RSSM din primăvara anului 1949, o comisie a Ministerului Învățământului Superior al URSS constată „neajunsuri serioase", inclusiv faptul că „hotărârile CC al PC(b) din întreaga Uniune nu și-au găsit o reflecție cuvenită în activitatea didactico-științifică și politico-educațională", iar „în predarea unor discipline are loc venerarea savanților burghezi și subestimarea celor ruși și sovietici". Comisia și-a argumentat concluziile prin mai multe exemple, precum cazul conferențiarului Vadilo, care „convinge studenții că savantul suedez Nobel a inventat explozibilul sintetic [...] și nu chimistul sovietic N.N. Zinin", a lectorul Leon Kaț, care „elogiază pe Kipling – ideologul burgheziei engleze reacționare și nu demască caracterul imperialist al creației acestuia"[95]. Nu doar la instituțiile pedagogice au fost identificați lectori care „educă greșit" studenții. Unii profesori de la Institutul Agricol din Chișinău erau găsiți că „dau prea mare importanță mărcilor străine, uzinelor franceze Renault și altor firme agricole și ceea ce se întâmplă la noi – nu se aduce la cunoștința studentului"[96], iar lectorii Catedrei de limbi străine folosesc texte cosmopolite, studenții trebuind să traducă „despre faptul că un muncitor francez merge la un restaurant și cere un prânz din patru feluri, sau cinci..."[97].

Deficiențele activității politico-ideologice ale instituțiilor de învățământ superior au fost reliefate și la Congresul II al PC(b)M (1949)[98]. Dar se pare că directorii școlilor supe-

[93] ANA, DGAN, F. 1933, inv. 2, d. 103, ff. 13; F. 3186, inv. 1, d. 47, ff. 133-134; F. 2991, inv. 5 d. 89, ff. 39-40, 45; F. 276, inv. 128, d. 14, ff. 17-18.

[94] ANA, DGAN, F. 2991, inv. 5 d. 89, ff. 54-55.

[95] ANA, DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 56, f. 44.

[96] ANA, DGAN, F. 1933, inv. 2, d. 103, f. 25.

[97] ANA, DGAN, F. 1933, inv. 2, d. 103, f. 29.

[98] *Apud*: Ruslan Şevcenco, Controlul ideologic al partidului asupra instituţiilor de învăţământ

rioare se obișnuise cu tactica campaniilor ideologice și, având multe alte „chestiuni importante" de soluționat, se rezumau la a discuta documentele de partid cu privire la problemele ideologice și a lua decizii. Controlul realizării acestor decizii nu se afla pe agenda lor de lucru decât formal. Inițiativa rămânea în mâinile autorității republicane de partid, care raporta la Moscova că se întreprind „unele măsuri"[99]. Indicațiile ministrului Kaftanov de a orienta întreaga activitate politică înspre „educarea sentimentelor de patriotism, datorie față de Patrie, responsabilitate pentru îndeplinirea sarcinilor pe care le-au primit"[100], nu a „mișcat carul" prea mult din loc.

Dintre toate campaniile ideologice, cea împotriva „cosmopoliților fără țară" a fost orientată cel mai mult împotriva „naționalismului burghez" și a „naționaliștilor", etichetă cu care au fost marcați studenții și reprezentanții comunității academice de diferite etnii și origini sociale care revendicau, de fapt, realizarea politicii naționale sovietice și a drepturilor constituționale, așa cum erau decretate oficial, dar și cei care și-au făcut studiile în instituții de învățământ burgheze și nu „s-au putut lăsa de moștenirea" respectivă.

Pornind de la ideea expusă de partid că „partea inversă a cosmopolitismului este naționalismul burghez", comuniști sau apartinici, unii universitari s-au avântat în „bătălia" pentru „demascarea cosmopoliților și, odată cu acesta și a naționalismului burghez[101]. „Lupta" s-a dat mai ales împotriva „naționaliștilor" din rândul cadrelor didactice și, exemplar în acest sens, este „cazul naționaliștilor" de la Institutul Învățătoresc din Bălți, consumat la sfârșitul anilor 1950[102]. Deși au încercat să-i atragă și pe studenți în lupta lor împotriva rusificării învățământului superior declarat „moldovenesc", cei din urmă au rămas subiecți colaterali ai acestei campanii. Autoritățile i-au menționat de rând cu profesorii lor că „erau departe de știința marxistă" și „nu au idee ce înseamnă să fii student sovietic", că își redactează în continuare conspectele cu grafie latină, că citesc cărți „reacționare" ale autorilor români și în limba română pe care le găsesc în colecții particulare, că venerează oamenii de știință și scriitori burghezi[103] ș.a., dar în documentele cercetate, vorbitorii doar fac aluzii că ar fi câțiva studenți „cu viziuni naționaliste" sau care manifestă antisovietism, fără să facă referințe la cazuri și persoane concrete și fără să indice asupra soartei acestora. Considerăm că numărul prea mic de studenți, în general, și, în mod special, al studenților „de naționalitate autohtonă" și faptul că gravitatea acțiunilor și atitudinilor lor nu periclitau pozițiile regimului, au determinat „organele competente" să renunțe la obișnuitele măsuri represive și să acționeze cu „armele blânde" ale educației, agitației și profilactării.

În aproape fiecare proces-verbal al adunărilor de partid, al ședințelor catedrelor de marxism-leninism, al Biroului CC al PC(b)M și altor organizații obștești la care se discuta chestiunea educației politico-ideologice sau rezultatele sesiunilor, se repetă cu ostentație o „formulă sacră" a existenței mai multor studenți care „nu au absolvit instituții de învățământ sovietice, ci școli vechi românești" și că, reieșind din această situație, sarcina primoridială a școlilor superioare este educația lor politico-ideologică și inculcarea „aprecierilor marxist-leniniste a faptelor și evenimentelor istorice, demascarea diferitelor teorii și concepții

superior, in: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naţionalism.* Chișinău: Lexon-Prim, 2023, p. 214.

[99] ANA, DOSP, F. 51, inv. 8, d. 62, f. 66.

[100] ANA, DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 56, f. 47.

[101] ANA, DGAN, F. 2991, inv. 5 d. 89, ff. 45-47.

[102] Pentru detalii: Liliana Rotaru, Indigenizarea învățământului superior din RSS Moldovenească: intenția regimului și „socotelile" intelectualității autohtone, pp. 37-96.

[103] ANA, DOSP, F. 276, inv. 128, d. 14, ff. 17-18.

burgheze"[104], cultivarea „sentimentului patriotismului sovietic, a moralei comuniste și a moralității sovietice", „lupta împotriva expresiilor de naționalism burghez"[105]. Uneori, indicația cu referire la cultivarea patriotismului era interpretată de unele cadre didactice drept „educația mândriei naționale față de plaiul natal", acestea propunând introducerea unor cursuri despre istoria locală în planurile de studii. Dar nici o rezoluție dintre cele examinate nu a ținut cont de asemenea inițiative.

De rând cu dominantele ideologice generale și specifice campaniilor ideologice în întreg statul sovietic și în contextul intensificării luptei pentru „iradicarea naționalismului", autoritățile locale au pus accentul pe educația moldovenismului și inocularea ideii existenței unui „popor moldovenesc" cu o istorie, cultură și „limbă moldovenească" distincte de cele ale poporului român, a urii și disprețului față de tot ce este românesc, care să justifice anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus, formarea RASSM, ocuparea Basarabiei în 1940 și crearea RSSM și „rolul eliberator" al Armatei Roșii și „salvator" al URSS. Disciplinele istorice au fost exploatate în mod special pe frontul educației politio-ideologice, or istoria a fost investită de regim cu misiunea de a educa constructori activi ai comunismului şi patrioţi înfocaţi ai „patriei socialiste", iar exemplele din istorie trebuiau să „înarmeze" studenții cu înțelegerea legităților dezvoltării sociale, să-i educe în tradițiile revoluționare și muncitorești ale poporului sovietic, să le inculce dorința de a se jertfi în numele patriei socialiste și să lupte împotriva pătrunderii ideologiei burgheze în conștiința lor[106]. Educația istorică, în sensul indicat de partid, se realiza, mai ales, în cadrul orelor de istorie a URSS, disciplină, care, în afara facultăților de istorie, se preda la cele de limbi și literaturi, geografie într-un volum de 120-135 de ore academice la institutele pedagogice și Universitate și 70-80 de ore la institutele învățătorești[107]. Cursul s-a limitat la cadrul strict al studiului obligatoriu a unui singur conținut în întreaga URSS, educația istorică fiind strict reglementată și verificată ideologic, unilaterală și monolitică. Dominantele, care trebuiau să traverseze cursul de istorie a URSS (care se ținea în limba rusă la mai multe instituții) ca „un fir roșu", erau cele educative, similare celor ale științelor ideologice: să cultive patriotismul și „mândria" pentru statul sovietic în baza exemplelor din istoria rusă, „să combată" concepțiile recunoscute aprioric greșite ale istoricilor burghezi și toate altele care contraziceau teoria marxist-leninistă și interesele și politicile statului sovietic, să descrie contradicțiile sociale ca forță motrice a istoriei, să arate rolul personalităților ruse și a Rusiei în istoria universală, „rolul progresist al poporului rus și asistența acestuia" popoarelor în lupta pentru răsturnarea diferitor „juguri" și „lupta popoarelor URSS împotriva invadatorilor străini" etc.[108]. Fiind student la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității în anii 1950, profesorul Demir Dragnev confirmă că scopul urmărit prin predarea istoriei era de a educa studenții în spiritul prieteniei popoarelor URSS și al rolului eliberator al „marelui popor rus", al „patriotismului sovietic" și al devotamentului față de partidul comunist[109].

[104] ANA, DAGN, F. 3143, inv.1, d. 28, ff. 1vs-2.

[105] ANA, DAGN, F. 1961, inv. 1, d. 89. ff. 12-13; d. 110. ff. 3-11; ANA, DOSP, F. 276, inv. 128, d. 14, ff. 16-17.

[106] Adrian Dolghi, Chișinău. *Istorie şi politică în comunism (1917–1965). Cazul R(A)SS Moldoveneşti*. Pontos, 2016, pp. 90-91;

[107] ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 22, ff. 11-12; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 78, ff. 1-6; d. 115, f. 16.

[108] *Crearea şi consolidarea sistemului de învăţământ superior în RSSM*, p. 660; *Sinuozităţile* învăţământ*ului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu,* pp. 167-171.

[109] *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească* / Editor: Liliana Rotaru;

În planurile de învățământ a specialităților umaniste de la institutele pedagogice, apobate în 1944 și 1946, pe lângă istoria URSS, era inclusă disciplina „Istoria națională a republicii unionale/Istoria naționalității date", dar aceasta nu s-a predat în anul academic 1944-1945, fără ca directorii școlilor superioare din RSSM să prezinte explicații[110]. La sfârșitul anului de studii, Iachim Grosul, decanul Facultății de Istorie a Intitutului Pedagogic din Chișinău solicită deschiderea unei catedre de istorie a Moldovei, pentru că o cer „condițiile Moldovei" și misiunea instituției de a forma „cadre moldovenești"[111]. O catedra de istorie a Moldovei a fost deschisă în anul 1945[112], dar fără permisiunea autorităților unionale[113] și în următorul an de studii, studenților de la anul IV ai Facultății de Istorie li s-a predat un curs de 20 de ore de „istorie a națională a republicii" (pentru comparație, Istoria URSS se preda la toți anii de studii în volum de 514 ore academice)[114]. Cursul s-a predat în baza unui plan-conspect, apreciat drept prima interpretare marxistă a istoriei Moldovei, or tematica cursului era formulată pentru a demonstra „relațiile seculare dintre poporul moldovenesc și cel rus", „a influenței culturii ruse aspura istoriei Moldovei"[115]. Ulterior, profesorul Narțov a elaborat un manual de istorie a Moldovei, dar acuzațiile de „denaturare a istoriei Moldovei", de „propagare a ideologiei burgheze în rândurile tineretului studenţesc" și de plagiere a istoricilor germani și români, au determinat Ministerul Învățământului Superior al URSS să interzică publicarea manualului și să suspende predarea cursului de istorie a Moldovei la Institutul Pedagogic din Chișinău[116].

Autorii istoriei Universității de Stat din Moldova afirmă că „începând cu prima promoţie [a Facultății de Istorie și Filologie *n.n.*], în planul de studii a fost introdus cursul istoria Moldovei (66 de ore) şi au fost realizate 4 cursul speciale din domeniul istoriei Moldovei (128 de ore)"[117], însă, rapoartele de activitate ale Universității pe anii anii academici 1946–1947, 1947–1948, 1948–1949[118], nu probează acest fapt. Maria Pustînnikova, decan al Facultății de Istorie, confirmă în rapoartele de activitate, că istoria Moldovei nu s-a predat din cauza lipsei personalului didactic. Mai mut decât atât, la indicația prorectorului Nicolae Dimo de a asigura predarea în limba română a tuturor disciplinelor la Facultatea de Istorie și Filologie, decanului Pustînnikova susține că nu poate îndeplini dispoziția pentru că „trebuie să ne consultăm cu Ministerul Învățământului Superior, mai întâi, pentru ca să nu repetăm greșelile comise în alte republci sovietice și pe care să nu le mai putem repara ulterior" și pentru că nu

coordonatori: Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov, Chișinău: S. n., 2022, p. 245.

[110] *Crearea și consolidarea sistemului de învăţământ superior în RSSM*, p. 228.

[111] *Ibidem*, p. 321.

[112] Adrian Dolghi, *Istorie şi politică în comunism (1917–1965). Cazul R(A)SS Moldoveneşti,* p. 192.

[113] ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 6, ff. 12, 57.

[114] ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 15, ff. 38-40.

[115] Valeriu Cozma, Considerațiuni privind politica națională la Universitatea de Stat din Moldova (1946–1996), in: Omagiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 de ani. Chișinău: Cartdidact, 1997.

[116] Valeriu Cozma, Adrian Dolghi, Primul manual universitar – prima sinteză de istorie a Moldovei, in: Revista de Istorie a Moldovei, 2007, nr. 3(71), pp. 44-45; *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău (1940–2000).* Chişinău: Tipografia Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă", 2000, p. 46; *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu*, pp. 129-134.

[117] *Istoria Universităţii de Stat din Moldova* / Ion Eremia (coord.), Chişinău: CEP USM, 2016, p. 149.

[118] ANA, DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 19, ff. 62-65; d. 23, ff. 22-24; d. 39, ff. 3, 20-24

crede că se pot găsi degrabă cadre didactice „suficient de calificate, care să dețină și metodologia marxistă și să cunoască limba moldovenească literară". Maria Pustînnikova își sprijină poziția și prin „lipsa manualelor și a literaturii științifice marxiste în limba moldovenească," fapt care, considera decanul, îi va determina pe studenții ce nu cunosc limba rusă să recurgă la lectura lucrărilor în limbile română și franceză „pe care le stăpânesc foarte bine" (încă o dovadă că studenții basarabeni nu aveau o cultură inferioară și subdezvoltată, așa cum se remarcă în mai toate rapoartele postbelice). În închiere, decanul developează scopul adevărat al învățământului superior, declarat național, afirmând că „reieșind din obiectivul nostru de a educa studenților concepția nmarxistă despre lume, trebuie să-i motivăm pe studenții noștri să studieze operele clasicilor marxismului, lucrările lui Lenin și Stalin în limba rusă – limba în care au fost scrise. Mai mult decât atât, audierea lecțiilor teoretice în limba rusă va stimula însușirea mai rapidă a limbii ruse de către studenții moldoveni, pentru că limba rusă este limba de comunicare a tuturor popoarelor Uniunii Sovietice[119].

Abia după publicarea primului volum de istorie a RSSM[120], studenților Facultății de Istorie și Filologie li s-au predat două cursuri „speciale„ de istorie a Moldovei[121]. Considerăm că autoritățile au tergiversat predarea istoriei Moldovei la Universitate ținând cont de „incidentele" de la Institutul Pedagogic din Chișinău și au acceptat inluderea în planul de învățământ abia după ce s-au convins că există o sursă în care „faptele istorice sunt luminate de farul învățăturii marxist-leniniste" și din istoria națională au fost „lichidate afrimațiile false ale istoriografiei române, care schimonosesc adevărul istoric pentru a otrăvi conștiința norodului truditor și a cleveti marele popor rus[122]. Profesorul Demir Dragnev, student la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității, confirmă că „istoria națională, era predată într-un număr restrâns de ore (preponderent sub formă de cursuri speciale) și că subiectele principale erau relațiile moldo-ruso-ucrainene[123].

Ofensiva antimarristă, demarată prin „discuția lingvistică" din primăvara anului 1950, care a respins concepția lui Marr despre caracterul de clasă al limbii și ideea creării unei limbi mondiale[124], a afectat știința și învățământul filologic din RSSM. Campania antimarristă a urmat tactica deja experimentată: în școlile superioare s-au discutat noile indicații în domeniul științelor lingvistice, au fost demascați și înfierați adepții marrismului, planurile și programele de studii au fost „curățate" de „ideile vulgare ale lui Marr și a susținătorilor lui" și completate cu subiecte ce reflectau noua concepție lingvistică stalinistă, iar din biblioteci

[119] ANA, DGAN, F. 3186, inv.1, d. 25, ff. 8-9.

[120] Primul volum de istorie a Moldovei a fost publicat în 1951 în limba rusă, Institutul de Istorie, Limbă și Literatură a Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS planificând să publice peste un an traducerea acestuia „în limba moldovenească". Volumul nu a fost publicat „pentru că nu s-a reușit traducerea lui" și directorul Institutului cere permisiunea CC al PCM să completeze textul și să-l redacteze „în baza indicațiilor metodologice din lucrarea lui I.V. Stalin «Problemele economice ale socialismului»" pentru ca să publice volumul nu ca o traducere, dar ca o ediție revăzută și adăugită (ANA, DOSP, F. 51, inv. 12, d. 107, f. 8).

[121] ANA, DGAN, F. 3186, inv.1, d. 115, ff. 63-70, 136, 140.

[122] *Apud*: Valeriu Cozma, Adrian Dolghi. Primul manual universitar – prima sinteză de istorie a Moldovei, p. 49.

[123] *Recurs la memorie: învățământul superior din RSSM*. Chișinău, Lexon-Prim, 2022, p. 245.

[124] В.М. Алпатов, Марр, марризм и сталинизм, in: Философские исследования. 1993, № 4, pp. 271-288.

a fost extrasă literatura didactică și științifică care intrau în contradicție cu „noua teorie lingvistică" stalinistă etc.[125].

Campania antimarrsită a modificat paradigma ştiinţei filologice sovietice, acest fapt fiind deosebit de important pentru dezamorsarea discuțiilor despre originea şi caracterului limbii vorbite în RSSM, pentru că, așa cum sublinia Artiom Lazarev, secretar al CC al PC(b)M, de mai mulți ani se așteaptă că savanții „își vor preciza atitudinea și vor lua măsuri concrete pentru a aduce mai multă calritate în problema limbii și în chestiunea cu privire la moștenirea literară a poporului moldovenesc"[126]. Recunoscând că „limba națională moldovenească ține conform fondului său lexical de bază și structurii gramaticale de grupul limbilor romanice", Sesiunea comună a Institutului de Lingvistică a Academiei de Ştiinţe al URSS şi a Institutului de Istorie, Limbă şi Literatură al Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a URSS (3-7 decembrie 1951), solicită includerea în planurile de studii la specialitățile filologice a unor cursuri de limbi latină și romanice, „în special, a limbii române, ca una dintre cele mai apropiate de limba moldovenească [...], îmbunătățirea predarea limbilor moldovenească și rusă în școli [...]", elaborarea manualelor și a lucrărilor metodice pentru predarea limbii moldovenești și a celor romanice etc.[127].

Regimul comunist a acceptat anumite schimbări în programele școlilor superioare naționale, care considera că nu-i periclitează poziția și, începând cu anul academic 1951-1952, studenților filologi li s-au predat disciplinele „Limba română" și „Limba latină", „Introducere în studiul limbilor romanice", „Istoria Moldovei", iar numărul de ore la cursul „Limba moldovenească contemporană" a fost crescut de la 154 la 428[128].

Pe de altă parte, autoritățile consolidează instrumentele educației politico-ideologice a studenților, Ministerul Învățământului Superior al URSS dispunând introducerea materialismului didalectic și istoric la toate specialitățile din învățământul superior. Materialismul didalectic și istoric a devenit obligatoriu pentru toate facultățile școlii superioare din RSSM în anul academic 1951-1952, studenții studiind această materie la anii III și IV într-un volum de 140 de ore[129]. Ridicându-se la 530 de ore academice, ponderea modului ideologic s-a consolidat, luîndu-le studenților cca 13-17% din timpul de studiu. Astfel, triada canonică a învățământului ideologic instituționalizat a fost întregită și a constituit osatura educației politico-ideologice a studenților pentru mai mulți ani. Aceasta a fost completată cu discipline opționale ce reieșeau din politica statului și partidului la un anumit moment. Astfel, în anul 1951 au fost incluse în planul de învățământ două cursuri declarate opționale: unul de studiere a materialelor Congresului XIX al PCUS și altul – a lucrării lui Stalin „Problemele economice ale socialismului în URSS"[130].

Disciplinele sociale au format pilonul educației politico-ideologice a studenților, ele fiind completate și ajutate de materiile de specialitate, care trebuiau „construite pe principiile partinității bolșevice" și „orientate politic și ideologic", astfel ca „să formeze studenților concepția marxist-leninistă despre lume, să le educe patriotismul sovietic și fidelitatea față

[125] ANA, DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 83, ff. 3-6; d. 110, f. 2; F. 1961, inv. 1, d. 132, ff. 12-13; d. 155, ff. 8-10; ANA, DOSP, F. 276, inv. 128, d. 20, ff. 24-25.

[126] Vasile Bahnaru, *Calvarul limbii române în timpul dominaţiei sovietice. Studiu şi documente.* Chișinău: Prolibra, 2016, p. 40.

[127] Vasile Bahnaru, *Calvarul limbii române în timpul dominaţiei sovietice,* 2016, pp. 356-357.

[128] *Istoria Universității de Stat din Moldova*. Chișinău: CEP USM, 2016, p. 150; ANA, DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 110, f. 19.

[129] ANA, DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 124, f. 17.

[130] ANA, DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 105, f. 22.

de poporul sovietic [...] și să le demonstreze superioritatea sistemului socialist asupra celui capitalist"[131]. Narativul particular al educației politico-ideologice a studenților din RSSM avea la bază „caracteristicile foarte specifice" ale contingentelor de studenți basarabeni care au fost educați și au urmat studii în școli românești „în condițiile unui stat capitalist" și, rămânând pe „teritoriile ocupate" au fost „otrăviți de veninul agitației fasciste"[132]. Înțelegând că „specificul Moldovei este că aici oricând te poți aștepta la vreo uneltire a inamicilor" și că „propaganda dușmanilor" poate găsi un sol fertil acolo unde noi nu manifestăm „grijă adevărată" față de studenți[133], autoritățile au supimentat misiunea generală a disciplinelor ideologice. Pe lângă sarcina de a forma viitoarei intelectualități a RSSM o concepție „corectă", „științifică" despre lumii pe baza învățăturilor marxist-leniniste și a le inocula ura față de ideologia burgheză, dragostea pentru patria socialistă și partidul comunist, patriotismul, capacitatea de a explica evenimentele mondiale și politica partidului din punctul de vedere al marxism-leninismului, de a demonstra avantajele sistemului socialist etc., cadrele didactice responsabile de materiile ideologice erau obligate să „dezrădăcineze opiniile greșite" ale studenților formate prin educația românească, atașamentul lor pentru limba și cultura română, să extermine „naționalismul burghez", să le inculce ura și disprețul față de „ocupanții româno-fasciști"/„boierii români" și față de tot ce este românesc, să le cultive ideia existenței unui „popor moldovenesc" cu o istorie, o cultură și o „limbă moldovenească" distincte de cele ale poporului român, să justifice anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus și cel sovietic, formarea RASSM și a RSSM, „rolul eliberator" și „salvator" al Armatei Roșii și să-i convingă de justețea și corectitudinea politicilor regimului comunist.

Comportamentul și acțiunile studenților școlilor superioare din RSSM din a doua jumătate a anilor 1950, calificate de autoritățile comuniste drept „manifestări de naționalism"[134], ne permit să concluzionăm că pe parcursul perioadei stalinismului târziu, regimul nu a reușit să-i îndoctrineze așa, după cum și-a propus și după cum considera că poate să o facă în condițiile existenței unui strat subțire a intelectualității românești și a înregimentării copiilor „truditorilor" din RSSM în instituțiile de învățământ superior de tip sovietic. Ofensiva educațională, organizată pe fundalul importului masiv de alogeni ce manifestau un comportament de „frate mai mare", uneori velicoșovinist și disprețuitor, a organizării învățământului superior puternic ideologizat în limba rusă, i-a lăsat pe studenți în general, și pe „reprezentanții naționalității autohtone", în special, nepăsători și dezinteresați de materiile ideologice, care le-au suprasaturat programul, și multitudinea de activități extracurriculare cu esență ideologizantă. Concluzia noastră este probată atât de direcțiile și organizațiile de partid ale școlilor superioare, cât și de autoritățile republicane de partid, care menționează rezultatele modeste ale studierii marxism-leninismului și educației politico-ideologice a studenților. Analiza documentelor din perioada stalinistă târzie arată că unii studenți considerau disciplinele sociale inutile pentru formarea lor profesională, aveau o „atitudine nepăsătoare față de însușirea teoriei revoluționare" și dezinteresați de „problemele de politică internă și externă ale statului sovietic", manifestând un comportament corespunzător. Deși prezența la ore era obligatorie, studenții absentau masiv lecțiile, iar dacă se prezentau, ve-

[131] Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций. Ч. 1 / Под ред.: Войленко Е.И. Москва: Высшая школа, 1965, pp. 89-90.

[132] ANA, DOSPR F. 276, inv. 128, d. 3, f. 15; ANA, DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 7, ff. 35-36vs.

[133] ANA, DAOSP, F. 276, inv. 54, d. 25, f. 4.

[134] Pentru detalii: Liliana Rotaru, Dezghețul hrușciovist și „rezbelul naționalist" al studenților-filologi de la universitate, in: Studia Universitatis (Seria Ştiinţe Umanistice). 2020, nr. 4(134), pp. 185-200.

neau nepregătiți, se ocupau cu alte lucruri sau inițiau discuții care nu se refereau la tematica seminarelor, nu luau notițe și nu conspectau operele clasicilor marxism-leninismului, nu pătrundeau în esența materiei și învățau mecanic doar pentru a susține examenul care putea să le influențeze parcursul academic și să-i lipsească de bursă sau de alte „beneficii" pe care le oferea statul sovietic pentru reușită academică și „activism obștesc". Faptul că „dezghețul" hrișciovist a descătușat energiile naționale și sociale inhibate sau manifestat pasiv de studenții școlilor superioare din RSSM este tocmai o dovadă a unui succes limitat al educației comuniste. Desigur că a existat și o parte de studenți care au avut un comportament așteptat de autoritățile comuniste: frecventau orele și depuneau efort considerabil pentru surmontarea „științei" marxism-leninismului (mai ales cei care nu cunoșteau bine limba rusă), se implicau activ în activitatea organizațiilor comsomoliste, sindicale și de partid, participau la activitățile extracurriculare organizate în școlile superioare ale RSSM etc. Dar gradul de îndoctrinare al acestor studenți este imposibil de stabilit, precum și ponderea celor care credeau sincer în marxism-leninism și a celor care manifestau comportamentul așteptat de educatori, o făceau din considerente oportuniste și conjuncturiste.

* Studiul este relizat în cadrul proiectului 010402 „Cultură și politică în contextul schimbărilor regimurilor politice: de la Basarabia românească la Republica Moldova", USM.

GUVERNUL MOLDOVEI ÎN 1990–1997: STRUCTURA, ÎMPUTERNICIRI, POLITICA DE CADRE

The Government of Moldova in 1990–1997: structure, powers, personnel policy

CZU: 328.1(478)"1990/1997"
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762495

Ruslan ȘEVCENCO
Doctor în istorie, Institutul Politici Eficiente
ORCID: https//orcid.org/0000-0001-5203-7858
E-mail: rsevcenco@gmail.com

Summary. The last government of Soviet Moldova was sent to resign already in May 1990. The new prime minister M.Druc aimed to drastically reduce the number of ministries and departments, reorganizing some of them into departments and services. In 1991, the President's control over the Government was established. After V. Muravschi's cabinet came to power, for unknown reasons, the secrecy of the Government's activity increased. In 1992, the last union structures located on its territory came under Moldova's control. In connection with the economic crisis, an attempt was made to reduce the number of ministries. After the success of PDAM in the 1994 elections, the positions of its leader, A. Sangheli, who obtained greater freedom in the process of selecting cadres, were also strengthened. The period of 1994–1996 is characterized by the struggle between the contradictory - centralist and decentralizing tendencies in the development of the state.

Key word: ministries, departments, executive power, government

Dezvoltarea structurilor puterii executive în Moldova a fost subiectul cercetărilor al multor savanţi. Acestei teme i-au fost consacrate „Bazele statului şi dreptului"[1], lucrările autorilor M. Cernencu, A. Galben, Gh. Rusnac, C. Solomon[2], I. Munteanu[3], M. Platon, A. Roman, S. Roşca, T. Popescu[4], A. Roman[5], A. Sîmboteanu[6], V. Ţaranov[7], şi culegerea de legi şi hotărâri ale Preşedinţiei, Parlamentului şi Guvernului, adoptate în 1990–1997[8].

Împuternicirile şi statutul Guvernului către anul 1990 erau determinate de Constituţia RSSM, adoptată la 15 aprilie 1978 şi Legea cu privire la Guvern, adoptată la 28 decembrie 1978. În conformitate cu Constituţia, Guvernul era organul suprem executiv şi cel de dis-

[1] *Bazele statului şi dreptului Republicii Moldova*. Elab. Avornic S. Chişinău: Ştiinţa, 1994, 268 p.

[2] M. Cernencu, A. Galben, Gh. Rusnac, C. Solomon, *Republica Moldova. Istoria politică (1989–2000).* Documente şi materiale. În 2 volume. Chişinău: CE USM, 2000.

[3] I. Munteanu, *Dezvoltări regionale în Republica Moldova*. Chişinău: Cartier, 2000, 264 p.

[4] M. Platon, A. Roman, S. Roşca, T. Popescu, *Istoria administraţiei publice din Moldova*. Chişinău: Academia de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, 1999, 472 p.

[5] A. Roman, *Evoluţia universală a sistemelor de administrare publică*. Chişinău: Academia de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, 1998, 292 p.

[6] A. Sîmboteanu, *Administraţia publică centrală*. Chişinău: Academia de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, 1998, 121 p; Idem. *Reforma administraţiei publice în Republica Moldova*. Chişinău: Museum, 2001, 174 p.

[7] *Вехи молдавской государственности*. Координатор В. Царанов. Кишинев: SRL «Metrompaş", 2000, 327 p.

[8] Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Chişinău, 1990–1998.

poziţie, organul puterii de stat. El era responsabil în faţa Sovietului Suprem al RSSM şi a fost supus acestuia, iar între sesiunile Sovietului Suprem – Prezidiului Sovietului Suprem. În împuternicirile Guvernului erau incluse următoarele probleme: realizarea programelor de dezvoltare economică a ţării, construcţia socio-culturală, creşterea nivelului de trai, dezvoltarea culturii, folosirea raţională şi protecţia resurselor naturale; întărirea sistemului bănesc şi cel creditar, organizarea asigurării de stat şi a sistemului unic de evidenţă şi asigurare de stat, a politicii unice a preţurilor, a celei salariale, a sferei asigurării sociale. Guvernul conducea cu întreprinderile industriale şi cu cele agricole, cu organizaţiile transportului şi telecomunicaţiilor, cu alte instituţii, elabora planurile şi bugetul anual, metodele de îndeplinire a acestuia, planurile de dezvoltare social-economică a satelor şi oraşelor. El executa controlul asupra activităţii întreprinderilor şi instituţiilor de subordonare unională, soluţiona probleme, care erau incluse în competenţa republicii, asigura dezvoltarea specializării şi concentrării producerii agricole, lua măsurile necesare pentru a proteja interesele statului şi ale proprietăţii acestuia, păstrării ordinii publice, protejării drepturilor şi libertăţilor cetăţenilor, întreprindea măsuri pentru asigurarea securităţii şi capacităţii de apărare a statului; conducea cu relaţiile RSSM cu alte state şi organizaţii internaţionale, avea dreptul formării, la necesitate, a Comitetelor de Stat, Direcţiilor Principale şi altor departamente. Conducerea nemijlocită cu economia naţională era efectuată de către Prezidiul Guvernului (Consiliul de Miniştri)[9].

Guvernul republicii, la începutul lui aprilie 1990, în corespundere cu tradiţiile sovietice, includea în sine ministerele, care erau divizate în 2 grupe după principiul subordonării: de subordonare republicană şi unional-republicană, şi Comitete de Stat, care tot erau împărţite după acelaşi principiu. În lista ministerelor cu subordonare unional-republicană erau incluse: 1) Ministerul Afacerilor Interne (ministru – V. Voronin); 2) Ministerul Sănătăţii (funcţia de ministru era vacantă); 3) Ministerul Afacerilor Externe (P. Comendant); 4) Ministerul Culturii (funcţia ministrului era vacantă); 5) Ministerul Învăţământului Public (funcţia ministrului era vacantă); 6) Ministerul Telecomunicaţiilor (T. Andros); 7) Ministerul Comerţului (V. Bobuţac); 8) Ministerul Finanţelor (funcţia ministrului era vacantă); 9) Ministerul Justiţiei (A. Reabov). Ministerele cu subordonare republicană – 1) gospodăriei comunale şi celei de locuinţe (V. Siniov); 2) Industriei locale şi deservirii sociale (funcţia ministrului era vacantă); 3) Producerii materialelor de construcţie (I. Demcenco); 4) Asigurării sociale (A. Chişlari); Construcţiilor (P. Mihnevici); 6) Transporturilor şi gospodăriei drumurilor (V. Semionov); Concernul „Moldlegprom" (S. Manukean).

Comitetele de stat cu subordonare unional-republicană: 1) pentru planificare (V. Kutârkin); 2) pentru construcţii (N. Poleakov); 3) pentru asigurarea material-tehnică (K. Iavorski); 4) pentru muncă şi problemele sociale (P. Iakubovski); 5) pentru preţuri (G. Cecati); 6) pentru statistică (A. Vorotilo); 7) pentru televiziune şi radiodifuziune (A. Usatâi); 8) pentru edituri, poligrafie şi comerţul cu cărţi (I. Leşanu); 9) pentru protecţia naturii şi gospodăria forestieră (I. Popovici); 10) pentru securitatea statului (G. Lavranciuc); 11) pentru controlul asupra efectuării lucrărilor în industrie şi supraveghere muntoasă (F. Solomko); 12) pentru educaţia fizică şi sport (D. Munteanu); 13) pentru controlul popular (V. Runkovski). Comitetele de stat cu subordonare republicană: 1) pentru combustibil (L. Ahnazarov); 2) pentru alimentaţie şi achiziţii (preşedintele nu a fost numit)[10].

[9] Вехи…, pp. 221-222.

[10] Veştile Prezidiului Sovietului Suprem..., 1989, nr. 9, art. 226-227, pp. 750-751; 1982, nr. 1, art. 2, p. 3; 1989, nr. 1, art. 1, p. 3; 1990, nr. 1, art. 10, p. 22; 1985, nr. 12, art. 135, pp. 759-760; 1987, nr. 5, art. 63, p. 290; 1986, nr. 1, art. 1, p. 3; 1980, nr. 4, art. 43, pp. 183-185; 1987, nr. 3, art. 28, p. 112; nr. 1, art. 3, p. 7; 1989, nr. 12, art. 303, p. 1094; 1989, nr. 9, art. 227, pp. 750-751; 1985, nr. 3, art. 40,

Însă, majoritatea absolută a acestor conducători nu inspira încredere noii componenţe a Sovietului Suprem, care a început lucrările la 14 aprilie 1990. O mare parte din ei au declarat despre orientarea sa la valorile democratice şi necesitatea renunţării de la economia socialistă în favoarea celei de piaţă. Şeful Guvernului P. Pascari a opus rezistenţă acestor planuri. El a fost susţinut de unii adjuncţi ai săi – V. Kutârkin, P. Şapa, iar S. Moroz chiar a trecut în tabăra separatiştilor tiraspoleni, fapt pentru care a şi fost eliberat din funcţie încă la 6 aprilie 1990. La 24 mai 1990, P. Pascari, în urma atacurilor politice, organizate împotriva lui, a demisionat, împreună cu adjuncţii săi V. Kutârkin şi P. Şapa, iar la 25 mai 1990 noul şef al Guvernului a fost numit M. Druc. Din rândul vicepreşedinţilor Guvernului şi-a păstrat funcţia numai A.Sangheli, care, paralel, devine şi ministru al Agriculturii şi Industriei Alimentare[11]. În funcţia de prim-vicepreşedinte al Guvernului, la 5 iunie 1990, a fost numit C. Oboroc[12].

Noul şef al guvernului deja la 31 mai 1990 a propus proiectul „Legea cu privire la Guvern", care, la 5 iunie 1990, a fost aprobat de Sovietul Suprem al RSSM. El stipula, că preşedintele Guvernului (Consiliului de Miniştri) devenea prim-ministru[13]. Noua lege a devenit o adevărată revoluţie în ceea ce priveşte statutul Guvernului. Din denumirea lui au fost excluse sintagmele „Consiliul de Miniştri". Guvernul era format de către Sovietul Suprem şi era responsabil în faţa lui. Prim-ministrul (termenul era preluat din Marea Britanie şi Franţa) se numea şi se elibera din funcţie la propunerea Preşedintelui Sovietului Suprem, iar miniştrii – la propunerea prim-ministrului, cu condiţia, ca numărul lor să nu depăşească cifra 21 (această cifră, în viziunea noastră, a fost preluată din Anglia, unde numărul de miniştri mult timp nu putea depăşi această cifră)[14]. Prim-ministrul avea dreptul să-i numească pe directorii departamentelor (o parte din fostele Direcţii Principale) şi Inspectorate. Guvernul în general şi fiecare ministru aparte aveau dreptul la demisie. În situaţia, când a demisionat prim-ministrul, în demisie pleca toată componenţa Guvernului (acest paragraf rămâne în vigoare şi astăzi). Prim-ministrul şi miniştrii aveau dreptul de a participa la şedinţele Parlamentului cu dreptul la explicarea poziţiei sale. Această schemă cu referire la numirea prim-ministrului şi a miniştrilor are multe aspecte comune cu experienţa spaniolă[15].

În lege erau cu mult mai slab, decât în ţările europene, prezentate împuternicirile prim-ministrului. El avea dreptul numai să formeze guvernul, să propună modificările în componenţa lui, să prezideze la şedinţele lui, în cazuri excepţionale să conducă cu republica (în lipsa Preşedintelui Sovietului Suprem), să aplice măsuri disciplinare miniştrilor. Însă, formal nu se menţiona despre dreptul lui la înaintarea în Parlament a proiectelor de legi, elaborate de Guvern, a informaţiilor despre situaţia în ţara, editarea decretelor guvernamentale etc[16].

Şi direcţiile de activitate ale Guvernului s-au schimbat esenţial. Cercul problemelor, pe care le soluţiona acesta, s-a lărgit în legătură cu pregătirea Moldovei către obţinerea suve-

---

pp. 143-147; 1988, nr. 7, art. 112, p. 538; 1981, nr. 1, art. 10, pp. 9-10; 1986, nr. 10, art. 110, p. 669; 1989, nr. 12, art.3 05, pp. 1094-1095; art. 233, p. 754; 1988, nr. 7, art. 108, pp. 536-537; 1989, nr. 2, art. 33-34, p. 187; 1982, nr. 2, art. 16-17, p. 87; 1986, nr. 5, art. 44, p. 254; 1987, nr. 3, art. 30, p. 113; 1988, nr. 10, art. 164, p. 661; 1990, nr. 4, art. 73, p. 226; 1988, nr. 11, art. 184, pp. 712-713; 1989, nr. 8, art. 162, p. 626; nr. 9, art. 227, p. 750; art. 229, pp. 751-752; art. 233, pp. 755-758.

[11] *Ibidem*, 1990, nr. 6-7, art. 107, p. 327, art. 109-110, p. 328.

[12] *Ibidem*, art. 116, pp. 331.

[13] Veştile..., art. 126, pp. 334-335; nr. 8, art. 191, pp. 488-497.

[14] M. Platon, A. Roman, S. Roşca, T. Popescu, *Istoria administraţiei publice*…, p. 390.

[15] Veştile…, nr. 8, art. 191, pp. 488-491; [online] http.//www.humanities.edu.ru/db/msg/1797; A. Sîmboteanu, *Administraţia publică centrală*. Chişinău: 1998, pp. 40-42.

[16] [online] http.//www.humanities.edu.ru/db/msg/1797

ranităţii de stat şi a independenţei, trecerii la economia de piaţă. Guvernul trebuia să creeze condiţiile pentru asigurarea suveranităţii, să asigure libertatea iniţiativei, demonopolizarea economiei, libertatea pentru toate tipurile de proprietate, să dezvolte sistemul contractelor. Pentru prima dată apare şi punctul, care a obligat Guvernul să conducă cu activitatea pentru apărarea republicii. Se sublinia caracterul public de activitate a Guvernului. Ca noutate a apărut cerinţa de a asigura viaţa cetăţenilor la nivelul nu mai scăzut de nivelul minim de trai; să păstreze şi să dezvolte limba de stat şi limbile minorităţilor naţionale; să realizeze politica investiţională; să organizeze sistemul unic de evidenţă şi statistică; să efectueze politica vamală şi financiar-valutară, să stabilească relaţiile multilaterale cu alte state, să reprezinte Moldova în relaţiile internaţionale ş.a[17].

Totodată, apăreau şi termeni pur europeni „organele de autoadministrare locală", şi Legea stabilea relaţiile Guvernului cu aceste unităţi administrative, cerând să fie asigurată autonomie reală a lor. Guvernul avea dreptul să propună Sovietului Suprem crearea reprezentanţelor în alte state şi a reprezentanţelor acestor state în Moldova. Altă direcţie de importanţă primordială în procesul de eurointegrare care a demarat a fost dezvoltarea colaborării economice cu alte state în procesul de integrare europeană şi mondială[18].

În conformitate cu această lege, în Moldova au fost formate următoarele ministere: 1) Ministerul Economiei Naţionale (fostul Comitet pentru planificare) – ministru – C. Tampiza (din 5 iunie 1990); 2) Ministerul Agriculturii şi Alimentaţiei (ministru din 29 mai 1990 – viceprim-ministru A. Sangheli); 3) Ministerul Industriei şi Energeticii (D. Leaşenko, din 15 iunie 1990); 4) Ministerul Construcţiilor (G. Călugăru, din 15 iunie 1990); 5) Ministerul Resurselor Materiale (C. Iavorski, din 5 iunie 1990); 6) Ministerul Transportului (V. Kozlov, din 19 iunie 1990); 7) Ministerul Comerţului (V. Bobuţac, din 5 iunie 1990); 8) Ministerul Finanţelor (V. Muravschi, din 19 iunie 1990); 9) Ministerul Informaticii, Informaţiei şi Telecomunicaţiilor (T. Andros, reaprobat din 5 iunie 1990); 10) Ministerul Sănătăţii (G. Ghidirim, din 5 iunie 1990); 11) Ministerul Culturii şi Cultelor (I. Ungureanu, din 5 iunie 1990); 12) Ministerul Ştiinţei şi Învăţământului (N. Mătcaş, din 5 iunie 1990); 13) Ministerul Justiţiei (A. Barbăneagră, din 6 iunie 1990); 14) Ministerul Afacerilor Interne (I.Costaş, din 13 iunie 1990); 15) Ministerul Muncii şi Protecţiei Sociale (G. Spinei, din 5 iunie 1990); 16) Ministerul Afacerilor Externe (N.Ţâu, din 5 iunie 1990); 17) Comitetul securităţii statului (T. Botnaru, din 23 iunie 1990); Direcţia administrativă a fost transformată în Cancelaria de Stat, directorul căreia nu a fost inclus în componenţa Guvernului[19]. Prin Hotărârea Sovietului Suprem din 22 iunie 1990, toate ministerele şi comitetele de stat, existente anterior, au fost desfiinţate[20]. În locul Comitetelor de stat au fost create Departamentele, Serviciile şi Inspecţiile de stat – 1) pentru statistică; 2) ecologie, protecţia mediului înconjurător şi biosisteme; 3) pentru problemele tineretului şi sportului; 4) Direcţia de Stat a Arhivelor; 5) Inspecţia de stat pentru supraveghere asupra securităţii în efectuarea lucrărilor; 6) Inspecţia de stat pentru standarde, metrologie şi calitatea producţiei[21].

A fost ridicat statutul fostelor Direcţii principale – pentru ştiinţă şi energetică. Problemele gospodăriei drumurilor au întrat în competenţa Ministerului Tansporturilor. În activitatea Ministerului Telecomunicaţiilor au apărut noi direcţii, ceea ce, în primul rând, erau legate cu

[17] Veştile..., 1990, nr. 8, art. 191, pp. 491-494; *Bazele statului şi dreptului*...., pp. 95-96

[18] Veştile.., 1990, nr. 8, art. 191, pp. 489, 491, 494.

[19] Veştile..., 1990, nr. 6-7, art. 117-125, pp. 331-334; art. 133, p. 341; art. 135, p. 342; art. 143-144, pp. 366-367; art. 148-149, p. 369; art. 183-184, p. 396; art. 191, p. 496.

[20] *Ibidem*, art. 178, pp. 393-394.

[21] *Ibidem*, art. 189, p. 401.

dezvoltarea rapidă a informaticii. Serviciul de Stat pentru Arhive a întrat în componenţa Ministerului Culturii şi Cultelor. Statutul Departamentului pentru muncă şi probleme sociale a fost ridicat: de la Comitetul de Stat până la Minister. Pentru prima dată a apărut Departamentul special pentru tineret şi sport şi Inspecţia de stat pentru standarde, metrologie şi calitatea producţiei. Statutul Ministerului de Externe, din motive necunoscute, a fost scăzut până la Ministerul Relaţiilor Externe. Totodată, au dispărut toate ministerele industriale – Ministerul industriei locale şi deservirii sociale, Ministerul industriei materialelor de construcţii, Ministerul construcţiilor, concernul „Moldlegprom", Comitetele de stat pentru construcţii, asigurarea material-tehnică, care s-au fuzionat în Ministerul industriei şi energeticii, Comitetul de stat pentru educaţia fizică şi sport etc. Comitetul de stat pentru televiziune şi radio, la 15 iunie 1990, a fost reorganizat în Radioteleviziune Naţională, în frunte cu acelaşi A. Usatâi[22]. La 25 iulie 1990, funcţia de viceprim-ministru a fost ocupată de C. Tampiza[23]. Aşadar, în componenţa Guvernului au apărut 2 prim-viceprim-miniştri şi doar un viceprim-ministru. Procuror al republicii, la 26 iulie 1990, a devenit D.Postovan[24]. La 28 iulie 1990, în fruntea Departamentului pentru protecţia mediului înconjurător este numit cunoscutul biolog I. Dediu. Crearea acestei structuri cu statut de departament se explica prin înrăutăţirea continuă a situaţiei ecologice, necesităţii reglementării stricte a resurselor naturale, creării controlului eficient asupra respectării legislaţiei ecologice şi asigurării independenţei reale a serviciului ecologic[25]. În total, procedura numirii în funcţii a miniştrilor şi a şefilor de departamente, servicii şi inspectorate a durat 2 luni, ceea ce în continuare mai mult nu are loc.

Statutul Guvernului la această etapă a fost întărit definitiv prin decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM cu privire la separarea puterilor din 27 iulie 1990, care corespundea cerinţelor europene privind situaţia ramurilor acesteia. În conformitate cu acest decret, puterile executive şi de dispoziţie erau responsabile faţă de organele de putere ale statului, sunt subordonate lor şi execută actele legislative, emise de ele[26]. Procesul europenizării şi tendinţei spre obţinere a suveranităţii depline s-a exprimat în crearea la 12 septembrie 1990, prin hotărârea Guvernului, a Departamentului pentru problemele militare[27]. La 18 octombrie 1990, Guvernul a introdus tariful vamal pentru exportarea unor tipuri de producţie[28].

În această perioadă a continuat procesul separării statului Moldovenesc de la URSS şi la nivelul guvernamental. Prin hotărârea Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti, Ministerul Afacerilor Interne al republicii a fost scos din subordinea unional-republicană, iar Ministerul Relaţiilor Externe a restabilit fosta denumire a sa – Ministerul Afacerilor Externe, în frunte cu acelaşi N.Ţâu. Totodată, tentativa de a trece sub un control exclusiv republican şi Comitetul Securităţii Statului nu a reuşit[29].

Însă, conflictul primului ministru M.Druc cu majoritatea parlamentară continua să ia amploare. La 22 mai 1991, în urma votării secrete, M.Druc a fost eliberat din funcţia deţinută, însă, din motiv că Parlamentul nu a numit noul prim-ministru, rămânea să execute func-

[22] *Ibidem*, art. 145, p. 367; art. 181, p. 395.

[23] *Ibidem*, nr.8, art. 193, pp. 499-500.

[24] *Ibidem*, art. 199, p. 505.

[25] *Ibidem*, art. 214-215, pp. 525-526.

[26] Veştile…, 1990, nr. 8, art. 208, pp. 514-515; M. Cernencu, A. Galben, Gh. Rusnac, C. Solomon, Vol. II. Op. cit…, pp. 22-23.

[27] Veştile…, 1990, nr. 9, art. 252, p. 684.

[28] *Ibidem*, art. 257, pp. 702-703.

[29] *Ibidem*, nr. 7-10, art. 79, pp. 38-39; R. Şevcenco, *Viaţa politică în RSS Moldovenească*. Chişinău: Pontos, 2007, pp. 201-202.

ţiile sale încă câteva zile, până la 28 mai 1991[30]. Noul prim-ministru, Valeriu Muravschi, a fost numit de Parlament, la 28 mai 1991, care, de la 18 martie 1991, cumula funcţia sa de ministru al Finanţelor cu postul de prim-viceprim-ministru[31].

Din motive necunoscute, componenţa completă a acestui Guvern nu a fost niciodată publicată nici în presă, nici chiar în Monitorul Oficial până în prezent. Din aceste considerente, noi suntem lipsiţi de posibilitatea efectuării analizei componenţei personale a acestuia şi a structurii interne a Guvernului. Putem relata doar despe acele remanieri de cadre ale Guvernului, care sunt menţionate în documentele oficiale. Aşadar, deja la 9 iulie 1991 noul ministru al Industriei şi Energeticii a devenit A. Barbu, iar la 29 iulie 1991, prin Decretele Preşedintelui M. Snegur, din funcţia de director general al Departamentului de Stat pentru arhitectură, urbanism şi supravegherea asupra efectuării lucrărilor în construcţie a fost eliberat A. Paladi, fiind înlocuit cu I. Stratulat[32].

În această perioadă se mai produce şi o altă transformare importantă în conducerea ţării. Prin Decretul Preşedintelui Moldovei nr.122 din 4 iunie 1991, conducându-se de Declaraţia cu privire la suveranitate, în scopul realizării politicii unice în domeniul circulaţiei băneşti, al operaţiunilor cu valuta străină şi pentru efectuarea unui control eficace asupra activităţii sistemului bancar în republică, Banca Republicană din Moldova a Băncii de Stat a URSS a fost reorganizată în Banca Naţională a Moldovei. Preşedintele al acesteiea a fost numit L. Talmaci, reaprobat în funcţie de către Parlamentul ţării la 19 martie 1992[33].

Puciul de la Moscova, care s-a desfăşurat la 19-21 august 1991, a stimulat conducerea ţării, luată pe neaşteptate de cele întâmplate, la crearea unei structuri operative, predestinate luării deciziilor în situaţii excepţionale. Această structură a fost creată chiar în timpul puciului, la 20 august 1991, cu denumirea – Consiliul Suprem pentru Securitate. În componenţa lui au intrat Preşedintele M. Snegur, preşedintele Parlamentului A. Moşanu, prim-ministrul V. Muravschi, preşedintele Comitetului Securităţii Statului T. Botnaru, ministrul Afacerilor Interne I. Costaş, Directorul general al Departamentului de Stat pentru probleme militare N.Chirtoacă, ministrul Afacerilor Externe N. Ţâu[34].

După prăbuşirea puciului şi proclamarea independenţei Moldovei, în componenţa Consiliului are loc şi prima modificare considerabilă. Preşedintele Comitetului Securităţii Statului (CSS), generalul T.Botnaru, de la momentul numirii sale, în iunie 1990, era supus în republică unei critici dure ca „agent moscovit". Conducerea republicii aştepta numai momentul potrivit pentru concedierea lui. Posibilitatea respectivă a apărut după puci – deja la 29 august 1991, T.Botnaru a fost concediat şi înlocuit cu fostul colonel al Securităţii A. Plugaru, care, imediat, a început reorganizarea fostului CSS, şi în aceeaşi zi a obţinut denumirea – Ministerul Securităţii Naţionale (MSN)[35].

Câteva luni până la începutul anului 1992 modificări structurale în componenţa Guvernului nu s-au produs. Însă, cu începerea noului an, 1992, ele au continuat în câteva direcţii: 1) crearea structurilor independente de stat, care înainte existau numai la nivelul departamentelor unionali; 2) fuzionarea, în legătură cu criza economică, a unor ministere şi departamente; 3) transferarea multor instituţii cu subordinea unională sub controlul autorităţilor

[30] R. Şevcenco, Viaţa politică..., p. 187.

[31] Monitorul Oficial..., 1991, nr. 7-10, art. 81, p. 41; [online] https://www.ipn.md/ro/s-a-stins-din-viata-ex-premierul-valeriu-muravschi-7967_1072772.html

[32] Monitorul Oficial..., 1991, nr. 11-12, art. 126-127, pp. 72-73.

[33] *Ibidem*, nr. 7-10, art. 82, p. 42; 1992, nr. 2, art. 76-1. p. 55.

[34] *Ibidem*, 1991, nr. 7-10, art. 131, pp. 79-80.

[35] *Ibidem*, art. 135-136, pp. 86-87; R. Şevcenco, *Viaţa politică*..., pp. 189, 202.

centrale a republicii. În lista noilor departamente pot fi incluse Serviciul de Stat pentru Impozitare (creată la 22 ianuarie 1992); Camera Înregistrării de Stat pe lângă Ministerul Justiţiei (creată la 29 ianuarie 1992); Ministerul relaţiilor economice externe (creat prin Decretul Preşedintelui din 4 februarie 1992)[36].

Criza economică iniţial a influenţat esenţial asupra structurii Guvernului, însă foarte contradictoriu. Pe de o parte, 4 ministere s-au fuzionat în 2: Ministerul Economiei şi Ministerul Finanţelor – în Ministerul economiei şi finanţelor (4 februarie 1992), ministru – V. Muravschi (prim-ministru); Ministerul Comerţului s-a fuzionat la 24 februarie 1992 cu Ministerul resurselor materiale în Ministerul comerţului şi resurselor materiale (T. Slănină)[37].

Către primul trimestru al anului1992 structurile de stat ale Moldovei au reuşit să se întărească în condiţiile stabilităţii relative. Pe teritoriul ţării însă continuau să funcţioneze instituţiile fostei URSS, care, formal, nu se supuneau autorităţilor Moldovei. Stabilirea controlului asupra lor a devenit necesitatea vitală pentru tânărul stat moldovenesc.

De aceea, începând cu sfârşitul lui februarie 1992, se desfăşoară procesul trecerii acestor organizaţii în subordonarea Moldovei. Cronica scurtă a acestuia este următoarea: 26 februarie 1992 – Procuratura Militară a fost transferată în subordonarea Procurorului General al Moldovei; 5 martie 1992 – Inspectoratul de Stat pentru Supravegherea Eprubetelor devine Camera de Stat pentru Eprubetele pe lângă Ministerul Economiei şi Finanţelor a Moldovei; 27 martie 1992 – Serviciul Moldovenesc militarizat pentru influenţa activa asupra proceselor hidrometeo trece în subordinea Guvernului Moldovei; 1 aprilie 1992 – acelaşi lucru se întâmplă cu Tribunalele militare; 11 mai 1992 – Asociaţia de Producţie pentru lucrările de cercetări geologice „Moldavgheologia" devine Asociaţia de Stat de Producţie pentru lucrările de cercetări geologice şi topografo-geodezice; 23 iulie 1992 – Filiala Chişinăuiană a Centrului Unional a serviciilor de patente se transformă în Biroul pentru servicii patente „Invenţia" pe lângă Ministerul economiei şi finanţelor; 16 octombrie 1992 – este desfiinţată Reprezentanţa Moldovei pe lângă Cabinetul Miniştrilor fostei URSS, în locul căruia a fost fondată Ambasada Moldovei în Rusia[38].

Războiul nereuşit al ţării noastre cu forţele separatiste transnistrene, susţinute direct de către Federaţia Rusă, şi, în special, tentativă nepregătită de a restabili controlul autorităţilor legale ale Moldovei asupra or. Bender (19-22 iunie 1992) a provocat o criză politică serioasă. Guvernul, condus de V. Muravschi, a fost supus unei critici foarte agresive din partea deputaţilor Parlamentului, care cereau demisia lui. Deja la 30 iunie 1992, Parlamentul a acceptat demisia Guvernului, a schimbat structura lui şi, fără a se clarifica cu miniştrii, l-a numit în funcţia de prim-ministru pe A. Sangheli[39].

Noile modificări în „Legea cu privire la Guvern" au arătat, că parlamentarii s-au obişnuit cu criza în economie, care continua să se acutizeze, şi că acest fapt nu-i punea în gardă. Prin aceasta, în viziunea noastră, se explică faptul creşterii numărului de ministere. Fuzionarea Ministerelor Economiei şi Finanţelor era recunoscută neeficientă şi ele au fost din nou divizate. Departamentul arhitecturii şi construcţiilor şi-a restabilit statutul de minister. Altă revenire la tradiţiile sovietice a fost crearea Ministerului serviciilor comunale şi exploatării fondului locativ. Din denumirea Ministerului învăţământului şi ştiinţei a fost exclusă sintag-

[36] Monitorul Oficial..., 1992, nr. 1, partea I, art. 16, pp. 92-96; nr. 1, partea II, art. 42, p. 307; nr. 2, art. 53-1, p. 16.

[37] *Ibidem*, nr. 2, art. 54, p. 17; art. 56-1. pp. 34-35.

[38] *Ibidem*, 1992, nr. 2, art. 58-1, p. 36; nr. 3, art. 81, p. 87; art. 85, p. 100; art. 91, pp. 43-44; nr. 4, art. 112-1, p. 25; nr. 7, art. 187, pp. 54-55; nr. 10, art. 312, p. 35.

[39] R. Şevcenco, *Viaţa politică*..., p. 187.

ma „ştiinţei”. Au fost lăsate 7 Departamente de stat, dintre care 4 deja existente – 1) pentru gazificare; 2) pentru edituri, poligrafie şi comerţul de cărţi; 3) pentru standarde, metrologie şi supraveghere tehnică; 4) pentru control vamal; şi 3 noi – 1) pentru resursele energetice; 2) relaţiilor naţionale; 3) limbii, care trebuia să pregătească şi să conducă atestarea lingvistică a funcţionarilor de stat, obligaţi să cunoască limba de stat. În acelaşi timp, dintre cei doi viceprim-miniştri a fost lăsat doar unul[40].

Noul Guvern a inclus în mare parte miniştrii noi. În componenţa lui au fost incluşi: A. Sangheli (prim-ministru); N. Andronatii, savant-tehnician (prim-viceprim-ministru); M. Coşcodan, V. Kunev, N. Oleinic – viceprim-miniştri. Miniştrii: S. Certan (ministrul Economiei); C. Melnic (ministrul Finanţelor); V. Gorincioi (ministrul Agriculturii şi Alimentaţiei); V. Cebotari (ministrul Arhitecturii şi Construcţiilor); I. Casian (ministrul Informaticii, Informaţiei şi Telecomunicaţiilor); M. Severovan (ministrul Serviciilor Comunale şi exploatării fondului locativ); D. Nidelcu (ministrul Muncii şi Protecţiei Sociale); A. Cheptine (ministrul Relaţiilor Economice Externe); V. Calmoi (ministrul Securităţii Naţionale); P. Creangă (ministrul Apărării). Totuşi, mulţi miniştri şi-au păstrat posturile. Printre acestea: A. Barbăneagră (ministrul Justiţiei); T.Slănină (ministrul Comerţului şi resurselor materiale); N. Ţâu (ministrul Afacerilor Externe); C. Antoci (ministrul Afacerilor Interne); Gh. Ghidirim (ministrul Sănătăţii); N. Mătcaş (ministrul Învăţământului Public); I. Ungureanu (ministrul Culturii şi Cultelor); P. Sandulachi (ministrul Tineretului, Sportului şi Turismului). În afara acestora, au fost numiţi şi noi directori ai Departamentelor: 1) pentru resurse energetice (V. Ikonnikov); 2) pentru gazificare (B. Carandiuc); 3) pentru edituri, poligrafie şi comerţul de cărţi (A. Scobioală); 4) pentru standarde, metrologie şi supraveghere tehnică (D. Cimpoeş); 5) al controlului vamal (Gh. Hioară); 6) al limbilor (I. Dumeniuc)[41].

În legătură cu deschiderea ambasadei în SUA, a fost rechemat din funcţia de ministru al Afacerilor Externe N.Ţâu, care se considera reprezentantul aripei de extremă dreaptă, care şi a fost trimis în „exil de onoare” în calitate de ambasador la Washington (21 octombrie 1993)[42]. Prin decretul Preşedintelui din 22 noiembrie 1993, a fost creată încă o ambasada a Moldovei – în Austria[43], însă, din cauza crizei acute cu diplomaţi profesionişti în ţară, funcţia de ambasador mult timp rămânea vacantă.

Profitând de alegerile parlamentare din 27 februarie 1994, câştigate de PDAM, Preşedintele M. Snegur, prin Decretul său din 11 martie 1994, a reorganizat Radioteleviziunea Naţională, concediindu-i pe cei mai activi reprezentanţi ai extremei drepte. În locul Radioteleviziunii a fost fondată Compania de Stat „Teleradio-Moldova” – în scopul „lărgirii publicităţii, reflectării obiective a informaţiei, excluderii posibilităţii monopolizării radioului şi televiziunii în mâinile anumitor partide politice etc”[44].

La 5 aprilie 1994 Parlamentul Moldovei a aprobat componenţa noului Guvern (în afara primului ministru A. Sangheli, aprobat încă la 31 martie 1994)[45]. Dintre viceprim-miniştrii, aprobaţi în 1992, şi-a păstrat funcţia V. Kunev, alţii reprezentau deja PDAM – I. Guţu şi V. Bulgari. În acest guvern a fost restabilită practica ultimilor ani sovietici, când şeful Direc-

[40] Monitorul Oficial..., 1992, nr. 7, art. 150, p. 5.
[41] *Ibidem*, nr. 8, art. 215, pp. 37-38.
[42] *Ibidem*, 1993, nr. 11, art. 330-332, pp. 27-28.
[43] *Ibidem*, 1993, nr. 11, art. 340, p. 59.
[44] *Ibidem*, 1994, nr. 3, art. 57, pp. 30-31.
[45] *Ibidem*, 1994, nr. 4, art. 92, p. 41.

ţiei Administrative a Guvernului (din 1990 – Cancelariei de Stat) a fost inclus în Guvern – ministru de stat, directorul Cancelariei de Stat, Gh. Gusac, a devenit membru al Guvernului. În componenţa Guvernului a fost reîntors fostul ministru al Comerţului V. Bobuţac, care l-a înlocuit pe S.Certan în funcţia de ministru al Economiei. Şi-au păstrat funcţiile o serie de alţi reprezentanţi ai PDAM, care au ocupat posturi anterior – ministrul Agriculturii V. Gorincioi, ministrul Telecomunicaţiilor şi Informaticii I. Casian, al Muncii şi Protecţiei Sociale D. Nidelcu, al Apărării – P. Creangă, al Afacerilor Interne – C. Antoci, al Securităţii Naţionale –V. Calmoi, al Serviciilor comunale şi exploatării fondului locativ – M. Severovan.

Reprezentanţii noii generaţii de economişti-manageri, care nu se înscriau în anturajul general al PDAM, au devenit: ministru al Finanţelor V. Chiţan, ministru al Privatizării C. Ciobanu, a fost restabilit Ministerul Industriei, în fruntea căruia a fost numit Gh. Triboi. Înaintaşii PDAM au devenit miniştrii: al Sănătăţii T. Moşneaga, al Culturii – M.Gh. Cibotaru, al Justiţiei – V. Sturza, al Afacerilor Externe – M. Popov. Reprezentantul aliaţilor PDAM, Mişcării „Unitate – Edinstvo" şi Bloclui Electoral Partidul Socialist a devenit ministrul Transportului şi gospodăriei drumurilor V. Iovv. În legătură cu faptul, că între Parlament şi Guvernul aveau loc neînţelegeri şi conflicte a fost introdusă funcţia de ministru pentru relaţiile cu Parlamentul Republicii Moldova, care a fost deţinită de cunoscutul jurist, fostul Preşedinte al Judecătoriei Supreme şi vicepreşedintele Parlamentului V. Puşcaş.

Cea mai dură a fost lupta pentru funcţia-cheie, în condiţiile Moldovei, postul ministrului Învăţământului, la care reprezentanţii forţelor de dreapta (Blocul ţăranilor şi intelectualilor, Frontul Popular Creştin-Democrat) insistent îl înaintau pe fostul ministru N. Mătcaş. Totuşi, această candidatură nu a trecut şi ministru a devenit fostul lucrător al acestei structuri, fostul viceministru al Învăţământului în 1988–1990 P. Gaugaş[46]. (Concomitent, prin decretul Preşedintelui nr. 93-a din 5 aprilie 1994, au fost lichidate toate ministerele şi departamentele, existente anterior)[47].

Anul 1994 a devenit anul creării reprezentanţelor diplomatice în alte ţări – Turciei (10 mai 1994[48]); Israel (1 noiembrie 1994[49]); Republica Federală Germană (1 noiembrie 1994[50]); Uzbekistan (8 noiembrie 1994, ambasador aici a fost numit fostul prim-secretar al Comitetului orăşenesc de partid Chişinău N. Dudău[51]).

În 1994 pot fi observate tendinţe contradictorii – atât în sfera întăririi controlului statului asupra unor instituţii şi departamente, atât şi slăbirii acestui control. Prima tendinţă se explica prin faptul, că spre anul 1994 au fost totuşi stabilite unele ramuri, dezvoltării cărora a început să fie oferită o atenţie deosebită pentru întărirea statalităţii Moldovei. Prin Decretul Preşedintelui din 15 iunie 1994, a fost creată, luând în vedere crizele energetice, care în 1991–1994 se repetau des, Compania de Stat „Moldenergo" – „luând în vedere însemnătatea deosebită şi condiţiile speciale de activitate a sistemului energetic a Moldovei şi în scopul întreţinerii nivelului necesar de centralizare a conducerii cu ramura[52]. La 10 iunie 1994, tot prin decret prezidenţial, Asociaţia Naţională de Turism „Moldova-tur" a fost reorganizată în Compania de Stat cu aceeaşi denumire[53].

[46] *Ibidem*, 1994, nr. 4, art. 108, p. 51.
[47] *Ibidem*, art. 121, pp. 57-58.
[48] *Ibidem*, nr. 5, art. 154, pp. 24-25.
[49] *Ibidem*, nr. 13, art. 134, p. 9.
[50] *Ibidem*, art. 135, p. 9.
[51] *Ibidem*, 1994, 17 noiembrie, nr. 14, 151-152, p. 7.
[52] *Ibidem*, nr. 6, art. 85, pp. 127-128.
[53] *Ibidem*, art. 80, p. 110.

La 16 septembrie 1994 a fost restabilită o funcţie de viceprim-ministru, pe care a ocupat-o G. Ojog[54]. Preşedintele M.Snegur a înfiinţat şi o funcţie de consilier prezidenţial, care a fost ocupată, din 12 septembrie 1994, de A. Şcerbanski[55].

După adoptarea noii Constituţii (29 iulie 1994), Preşedintele a pierdut posibilitatea de a conduce activitatea Guvernului. În comparaţie cu cea precedentă, adoptată în 1978, în textul ei lipsea descrierea ramurilor de competenţă ale Guvernului, care au fost păstrate numai în „Legea cu privire la Guvern". Excepţie face numai art. 96, unde se declară, că Guvernul asigură realizarea politicii interne şi externe a statului, conducerea generală şi coordonarea activităţii administraţiei publice locale. Acest lucru corespunde cu experienţa engleză. Potrivit Constituţiei, ministerele sunt organele centrale de specialitate, care traduc în viaţă în temeiul legii, politica Guvernului, hotărârile şi dispoziţiile lui, conduc domeniile încredinţate şi sunt responsabile de activitatea lor (art. 107). Constituţia prevedea includerea în componenţa Guvernului a departamentelor şi agenţiilor specializate. În executarea împuternicirilor sale Guvernul se conduce de programul său de activitate, care este aprobată de Parlament[56]. În acelaşi timp, Guvernul a fost scos din subordonarea Preşedintelui, în pofida faptului, că acesta a păstrat dreptul de a participa la şedinţele Guvernului şi a le preuida, a numi prim-ministrul şi miniştrii (pe ultimii – numai la propunerea prim-ministrului)[57].

În conformitate cu legile nr. 344 din 23 decembrie 1994 privind statutul juridic special al Gagauziei (*Gagauz Yeri*) şi cel din 9 mai 1995 privind statutul municipiului Chişinău, başcanul Gagauziei şi primarul Chişinăului au fost incluşi în componenţa Guvernului, mai târziu, membru al Guvernului a devenit şi preşedintele Academiei de Ştiinţe a Moldovei (în 2002 primarul Chişinăului a fost exclus din Guvern)[58].

Anul 1995, din punctul de vedere a reformelor structurale, a devenit foarte stabil. Numai la 26 decembrie 1995, în legătură cu crearea Curţii de Apel, Parlamentul a creat în Procuratura Generală – Procuratura pentru supravegherea asupra respectării legislaţiei în acest organ juridic. Au fost create 4 procuraturi districtuale – Chişinău, Bălţi, Bender, UTA Gagauz Ieri[59].

Anul 1996, ca şi precedentul, nu era bogat în schimbări structurale în cadrul Guvernului şi în alte instituţii. Totuşi, a.1996 s-a remarcat prin reforma sistemului judiciar. Judecătoria Supremă, în conformitate cu Legea din 26 martie 1996, s-a transformat în Curtea Supremă de Justiţie, numită în Lege organul puterii supreme judecătoreşti. Preşedinte al Curţii a rămas Preşedintele Judecătoriei Supreme V. Puşcaş[60]. Curţii Supreme de Justiţie i-a fost oferit, prin Legea din 19 iulie 1996, Consiliul Suprem al Magistraturii, care trebuia să stimuleze organizarea şi activitatea sistemului judecătoresc, să garanteze independenţa puterii judecătoreşti şi să efectueze autoadministrarea judecătorească[61].

---

[54] *Ibidem*, nr. 7, art. 67, p. 7.

[55] *Ibidem*, nr. 6, art. 60, p. 6.

[56] Вехи…, p. 262; A. Sîmboteanu, *Reforma administraţiei publice în Republica Moldov*a..., pp. 94-95; M. Platon, A. Roman, S. Roşca, T. Popescu, *Istoria administraţiei publice*…, p. 425; Munteanu I. Op. cit, p. 127.

[57] Вехи…, p. 259; A. Sîmboteanu, *Ibidem*, p. 95.

[58] A. Sîmboteanu, *Administraţia publică centrală.* Chişinău: 1998, p. 38; Независимая Молдова, 2002, 26 ноября; Monitorul Oficial, 2005, nr. 62-64, art. 232, p. 14; A. Roman, *Evoluţia universală*..., p. 166; M. Cernencu, A. Galben, Gh. Rusnac, C. Solomon, Vol. II. Op. cit…, p. 85.

[59] *Ibidem*, 1996, 8 februarie, nr. 8-9, art. 91, p. 27.

[60] *Ibidem*, 1996, 30 mai, nr. 32-33, art. 323, pp. 3-7. 1996, 11 iulie; nr. 46-47, art. 430, p. 34.

[61] *Ibidem*, 1996, 3 octombrie, nr. 64, art. 641, pp. 10-15.

În calitate de concluzii subliniem următoarele:

Ultimul guvern al Moldovei sovietice a fost trimis în demisie deja în mai 1990, cu o lună după venirea la putere a noului Soviet Suprem. Noul prim-ministru M. Druc a pus ca scop necesitatea reducerii cardinale a numărului de ministere şi departamente, reorganizând pe unele din acestea în departamente şi servicii. Totodată, au apărut şi noile direcţii de activitate – (informatica), multe Direcţii Principale au fost incluse în componenţa ministerelor în calitate de direcţii aparte (Ministerul industriei şi energeticii). Se efectua activitatea pentru executarea Declaraţiei de suveranitate şi formarea atributelor proprii ale puterii în ţara noastră, în special, a fost creat Departamentul pentru problemele militare, introdus tarif vamal ş.a.

În 1991 a fost stabilit controlul Preşedintelui asupra Guvernului. Preşedintele a restabilit departamentul industriei uşoare, cu un statut de departament, lista foştilor Direcţii Principale esenţial s-a lărgit. După venirea la putere a cabinetului V. Muravschi, din motive necunoscute, a crescut secretizarea activităţii Guvernului. Chiar şi lista completă a miniştrilor acestui guvern nu se publică nicăieri nici astăzi. După puciul din august 1991, reorganizării imediate a fost supus Comitetul Securităţii Statului, care a devenit Ministerul Securităţii Naţionale. În 1992 în subordinea Moldovei au trecut ultimele structuri unionale, aflate pe teritoriul ei. În legătură cu criza economică a fost întreprinsă tentativa de a reduce numărul de ministere.

După succesul PDAM la alegerile din 1994 s-au întărit şi poziţiile liderului acestuia, A.Sangheli, care a obţinut mai mare libertate în procesul selectării cadrelor. De aceea, marea parte a miniştrilor erau „cadrele PDAM". Totodată, agrarienii, sub presiunea aliaţilor săi politici de stânga, au anulat atestarea cadrelor la cunoaşterea limbii de stat, care, în cazul organizării şi desfăşurării ei corecte, a-şi elibera aparatul de stat de mulţi susţinători ai cursului promoscovit, înlocuindu-i pe aceştia cu patrioţi-moldoveni. Perioada anilor 1994–1996 se caracterizează prin lupta între tendinţele contradictorii – centraliste (crearea „Moldenergo") şi decentralizatoare în dezvoltarea statului (spre exemplu, Departamentul de Stat pentru gazificare a devenit Concernul de Stat). Însă, în continuare, după formarea Guvernului în mare parte din susţinătorii săi şi reformând parţial ministere şi departamente, PDAM temporar s-a „relaxat" şi până în 1997 practic nu întreprindea niciun efort pentru reorganizarea structurilor de stat, cu excepţia a câtorva instituţii, create în aceşti ani (Curtea Constituţională – în 1995, Curtea Supremă de Justiţie din Judecătoria Supremă – în 1996 ş.a.).

CONCEPTUL DE MENTALITATE ÎN CERCETAREA ISTORICĂ CONTEMPORANĂ (O SCURTĂ ANALIZĂ ISTORIOGRAFICĂ)

The concept of mentality in contemporary historical research (A brief historiographical analysis)

CZU: [001.891:94]:316.6
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762206

Cristina GHERASIM
Doctor în istorie, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8615-6086
E-mail: gherasimcristina14@gmail.com

Summary. Mentality is a complex concept with diverse treatments in historiography. In general terms, mentality is the product of the development of long history, being formed by an ensemble/system that includes all forms of manifestation of the consciousness of a collective, as well as those of manifestation of its subconscious (attitudes, behaviors; views on life, religion, of time, space, identity and otherness, etc.; the social imaginary: myth, utopia, symbols), which from the 60s of the 20th century became a priority of historians in most states.

Key words: mentality, historiography, Annales School.

În cercetarea istoriei, care, în viziunea lui N. Iorga, „ne prezintă oamenii feluriţi ai timpurilor deosebite”[1], alături de factorii politici şi economici se ridică şi omul cu mentalitatea lui, căci omul, umanitatea sunt ultimul scop al istoriei. De fapt, ceea ce ne interesează este istoria „faptelor şi suferinţelor acestei fiinţe sălbatice, violente, brutale, bune, nobile, liniştite, ale acestei fiinţe pătate şi pure, care e noi înşine”[2]. În esenţa ei, concepţia lui Iorga este idealistă; factorii materiali, deşi n-au fost niciodată ignoraţi de istoricul român (dovadă nenumăratele sale studii şi sinteze închinate diverselor aspecte ale vieţii economice), rămân totuşi la periferia scenei istorice, simple decoruri, care nu participă decât pasiv, indirect şi, deci, fără nici un rol important la marea dramă care se joacă pe scenă. Rolul principal îl deţin ideile, stările de spirit, mentalităţile colective [3], căci „în ciuda miopilor sau a interesaţilor care nu văd ori nu vor să vadă decât factorul material al acţiunilor sociale, stările de spirit sunt acelea care domină totul”. Aşadar, istoria se adânceşte în trecut ca să prindă fenomenele în toată bogăţia lor concretă şi vie şi să le redea cu toată vivacitatea lor reală, oameni vii, în carne şi oase cu sentimentele şi dorinţele lor omeneşti, cu scopurile lor înalte sau meschine cu tot ceea ce i-a frământat şi i-a zbuciumat în viaţa lor de lupte, renunţuri, de sacrificii şi de satisfacţii[4]. Căci, starea psihică, sufletească a personalităţilor istorice sau a colectivităţilor umane cu emoţiile şi sentimentele lor, cu educaţia,

[1] N. Iorga, Despre utilitatea generală a studiilor istorice, in: Generalităţi cu privire la studiile istorice, Iaşi: Polirom, 1999, p. 66.

[2] N. Iorga, Despre concepţia actuală a istoriei şi geneza ei, in: Generalităţi cu privire la studiile istorice, Iaşi: Polirom, 1999, p. 55.

[3] Mircea Suciu, N. Iorga şi istoria mentalităţilor, in: Studii şi materiale de istorie medie, 1992, Vol. XI, p. 147.

[4] N. Bagdasar, *Filosofia contemporană a istoriei*, Bucureşti: Societatea Română de Filosofie, 1930, p. 222.

temperamentele şi caracterele lor, ceea ce într-o sintagmă s-ar putea denumi *starea de spirit* sau *bagajul mental*, influenţează, explică şi chiar determină anumite fapte istorice naturale sau demografice[5], pentru că comunităţile istorice, care s-au succedat de-a lungul timpului au săvârşit nu numai fapte, instituţii, ci au acumulat şi transmis un „bagaj mental", sub formă de amintiri, concepţii, idealuri, norme, obiceiuri[6].

Astfel, în procesul de cercetare a istoriei apare o nouă tendinţă, direcţie de studiere a trecutului, destul de complexă, dificilă şi controversată – studierea istoriei mentalităţilor. Trebuie să constatăm că deşi studierea istoriei prin prisma mentalităţilor este declarată o tendinţă recentă, aspecte ale acestei probleme le găsim şi la autorii antici, medievali, renascentişti şi iluminişti. Căci, nu putem nega existenţa unor aspiraţii de a descoperi umanul, adică interesul pentru formele de manifestare a mentalului sub formă de structuri, imagini, permanenţe, identităţi, alterităţi, viziuni despre viaţă, societate, timp, moarte, univers, cunoaştere etc., începând cu antichitatea.

La sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, termenul *mentalitate* se înrădăcina firav, dar ferm în limbajul ştiinţific, cucerind treptat un teritoriu în ştiinţa istorică, sociologică, psihologică, etnologică. Paradoxul este faptul că cu cât mai frecvent a început a fi utilizat, cu atât mai diferită era lămurirea semnificaţiei acestui termen. În diferite ţări oamenii de ştiinţă îi acordau o explicaţie apropiată dar nu identică[7].

Pornind de la aceste considerente, conceptul de mentalitate, metodologia cercetării istoriei mentalităţilor, factorii care influenţează asupra schimbării acesteia etc. îi vom trata prin prisma reflecţiilor realizate de diferiţi cercetători (istorici şi nu numai), din diferite state şi perioade istorice. Deşi majoritatea cercetătorilor pornesc de la acelaşi concept – mentalitate, ei promovează, în dependenţă de perioadă, concepte şi metodologii diferite în tratarea acestuia. Fără a nega aportul oamenilor de ştiinţă din alte state, vom acorda prioritate realizărilor în domeniul cercetării mentalităţilor cercetătorilor din Franţa, Germania, Federaţia Rusă şi România. De fapt, din perspectiva reprezentanţilor acestor centre de studiere a mentalităţilor, vom încerca să definim termenul de mentalitate, să stabilim metodologia de cercetare, procesul de schimbare a mentalităţii, factorii care influenţează acest proces etc.

Astfel, bazele *istoriei noi*, care va fi definită mai târziu ca *istoria mentalităţilor*, au fost lansate, practic simultan, de către Max Weber şi Karl Lamprecht în Germania, John Dewey şi Frederik Turner în SUA, Henri Beer şi colaboratorii săi în Franţa. Noua modalitate de restituire trecutului este caracterizată de tentaţia sintezei, de lărgirea bazei documentare şi de renovarea metodelor şi tehnicilor de investigaţie[8]. Primii cercetători în domeniul mentalului în cercetarea istoriei, la sfârşitul secolului al XIX-lea, au fost şi englezii F.H. Bradley şi J.R. Green, care manifestă o atitudine sceptică faţă de pozitivismul istoric bazat pe nararea faptelor, pronunţându-se pentru reconstituirea trecutului nu doar prin expuneri de fapte şi documente, ci şi pe baza gândirii istoricului, pledând pentru accentuarea vieţii de zi cu zi în detrimentul bătăliilor şi al tratatelor[9]. Una dintre realizările remarcabile, care a deschis noi piste fructuoase pentru *noua istorie,* a fost opera olandezului Johann Huzinga, care plasează accentul pe necesitatea istoriei

[5] F. Stănculescu, *Mentalitate şi istorie*, Băcău: Editura Fundaţiei Culturale Cancicov, 1998, p. 16.

[6] Simona Nicoară, *Mentalităţi colective. Imaginarul social. Istoria în durată lungă*, Cluj-Napoca: Editura Accent, 2009, p. 10.

[7] Л.Н. Пушкарев, Что такое менталитет? Историографические заметки, in: Отечественная история, Москва, 1995, № 3, p. 158.

[8] Teodor Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca: Editura Accent, 2002, p. 18.

[9] Laurenţiu Popecu, Istorigorafia Annales în dezvoltarea gândirii contemporane, in: Analele Banatului. Arheologie-istorie, 2007, XV, p. 307.

realităţilor mentale, subliniind că „istoria civilizaţiei trebuie să se ocupe mai mult de visele, de frumuseţile şi de iluziile omeneşti, decât de cifre, populaţie, impozite, adică de istoria demografică şi economică”[10]. Istoricul belgian Henri Pirenne eticheta maniera mecanicistă de prezentare a faptelor şi bătăliilor ca fiind o *istorie istorizantă* şi pleda pentru subminarea pozitivismului istoric din lumea ştiinţifică[11].

Istoriografia franceză. Totuşi, trebuie să-i dăm cezarului ceea ce este a cezarului, accentuând rolul mediului ştiinţific francez în fundamentarea conceptului de mentalitate şi în stabilirea metodologiei de cercetare a istoriei prin prisma mentalităţilor. La începutul secolului al XX-lea istoricii francezi au fost cei care au pledat pentru lichidarea vechilor idoli – excesul de istorie politică şi economică şi pentru începerea studierii istoriei sub un alt aspect, cel al mentalităţilor, fondând Şcoala de la Annales. De fapt, analiza şi studierea evoluţiei Şcolii de la Annales înseamnă tratarea conceptului de mentalitate în istoriografia franceză. Căci, aşa cum impresioniştii au invitat pe pictori, în primele decenii ale secolului al XX-lea, să iasă din atelier în natură pentru a surprinde amprenta vieţii, tot aşa istoricii francezi Marc Bloch şi Lucien Febvre au propus o ieşire a istoriografiei dintre zidurile disciplinei, pentru a surprinde viaţa istorică în amploarea ei[12]. Aceştia şi-au susţinut detaşarea de istoria exclusiv politică şi economică, criticând dur abordarea faptului istoric autonom, pledând pentru o studiere complexă, pentru că faptele oamenilor, după afirmaţiile lui M. Bloch, sunt esenţialmente fenomene foarte delicate, dintre care multe scapă comensurabilităţii matematice, iar pentru a le pătrunde şi înţelege cu adevărat este necesară o mare fineţe a limbajului[13]. Pentru L. Febvre termenul de mentalitate desemnează sistemul de reprezentări specifice unei epoci, un ansamblu de categorii ale sensibilităţii, expresiilor şi ale conceptualizărilor[14]. În opinia lui „istoricul trebuie să se instaleze la răscrucea unde toate influenţele ajung să se intersecteze şi să se contopească: în conştiinţa oamenilor care trăiesc în societate. Acolo el va surprinde acţiunile, reacţiile şi va măsura efectele forţelor materiale sau morale care se manifestă asupra fiecărei generaţii...”[15]. Complexitatea conceptului de mentalitate rezultă din divergenţele existente între înşişi promotorii acestui termen, Lucien Febvre şi Marc Bloch. Primul a fost atras mai cu seamă de psihologie, a cărei influenţă intelectuală extraordinară, la începutul secolului al XX-lea, îi făcuse pe unii istorici francezi s-o considere drept un principiu explicativ primordial[16]. Totodată, L. Febvre în tratarea conceptului de mentalitate a plasat accentul pe colectiv, pentru că istoria mentalităţii este rezultatul interacţiunii permanente dintre gândirea individuală şi mediul social, în care trăieşte individul, căci „în consecinţă, omul trăieşte în societate”[17]. Marc Bloch, în lucrarea sa dedicată

[10] Simona Nicoară, *Mentalităţi colective. Imaginarul social, Istoria în durată lungă*. Cluj-Napoca: Editura Accent, 2009, p. 23.

[11] Laurenţiu Popecu, Istorigorafia Annales în dezvoltarea gândirii contemporane, in: Analele Banatului. Arheologie-istorie, 2007, XV, p. 308.

[12] Simona Nicoară, *Mentalităţi colective. Imaginarul social, Istoria în durată lungă*, p. 24.

[13] Marc Bloch, Pledoarie pentru istorie, trad. G. Cipăianu, Cluj-Napoca: Tribuna, 2006, pp. 12-13. https://www.scribd.com/document/41303201/Marc-Bloch-Pledoarie-Pentru-Istorie (consultat 12.08.2024).

[14] Fl. Hulak, En avons-nous fini avec l'histoire des mentalites?, in: Philonsorbonne, 2007–2008, nr. 2, p. 91.

[15] Marc Bloch, Pledoarie pentru istorie, trad. G. Cipăianu, Cluj-Napoca: Tribuna, 2006, pp. 14-15.

[16] Alexandru Florin Platon, *Societatea şi mentalităţile în Europa medievală*, Iaşi: Editura Universităţii „Al.I. Cuza”, 2000, p. 23.

[17] Fl. Hulak, En avons-nous fini avec l'histoire des mentalites?, in: Philonsorbonne, 2007–2008, nr. 2, p. 91.

credinţei în caracterul supranatural şi în capacitatea vindecătoare a puterii regale medievale, a pus accentul pe studierea sistemelor de credinţe şi reprezentărilor colective prin analiza riturilor şi practicilor simbolice fără a le separa de substratul lor social[18]. De fapt, M. Bloch a preferat avantajele sociologiei şi ale antropologiei[19]. Căci, după cum susţine J. Le Goff în prefaţa cărţii lui M. Bloch, „mesajul lui M.Bloch pentru mâine este chemarea la revenirea istoriei politice, dar la o istorie politică reînnoită, o antropologie politică istorică, al cărei prim şi mereu tânăr model vor fi *Regii taumaturgi*"[20].

Totuşi, în pofida divergenţelor în tratarea conceptului de mentalitate, aceşti doi titani au depus efort pentru a asigura forţa, instituţionalizarea, popularizarea noii istoriografii şi a noilor direcţii de cercetare istorică[21]. Ca rezultat, efortul acestora s-a concretizat prin apariţia la Strasbourg în 1929 a revistei *Annales de d'histoire économique et sociale*. Totodată, Bloch şi Febvre au elaborat ei înşişi o listă de lucrări istoriografice, în care au fost conturate noi direcţii în cercetarea istoriei, în limbajul istoriografic fiind introduse noi concepte, precum: „stare de spirit", „habitudini de gândire", „sensibilitate", „adâncimi obscure", „atmosferă mentală" sau „comportament mental". Mai mult ca atât, M.Bloch a desemnat mentalitatea drept punct nodal al oricărei explicaţii în istorie[22]. Anume această şcoală de la Annales va deveni punctul de pornire decisiv în istoria mentalităţilor; o şcoală care s-a dezvoltat şi s-a impus pe plan internaţional mai ales datorită faptului că istoricii mentalităţilor au fost profesori, au format elevi şi au dirijat cercetările doctoranzilor la celebra *Ecole pratique de hautes etude*[23].

În anul 1946 revista *Annales* a fost rebotezată în *Annales. Economiqu. Sociétés. Civilisation*. Dispariţia din titlul revistei a termenului *d'histoire* sugera apropierea de orizontul altor discipline sociale, dar prevestea şi preferinţa celei de-a doua generaţii de la *Annales* pentru istoria economică[24]. Fascinaţia pentru metoda cantitativă a făcut ca în anii '50 prioritatea de la *Annales* să fie demografia, geografia istorică şi istoria economică. Fernard Braudel[25] şi Enest Labrousse au manifestat, totuşi o preferinţă pentru aspectele socio-economice[26]. Căci, după cum afirmă F.Braudel, „noua istorie economică şi socială plasează în primul plan cercetarea oscilaţiilor ciclice şi mizează pe durată"[27]. Astfel F.Braudel înclina spiritul revistei în sensul unei istorii experimentale, deschise spre noi subiecte istorice: de la climă la alimentaţie, de la sex la viaţa privată, studiate prin intermediul metodelor cantitative din ce în ce mai desăvârşite, direcţionând cercetarea spre o *istorie totală*, un loc aparte revenindu-i antropologiei, psihologiei istorice, dar mai cu seamă mentalităţilor. Ideea cercetării unei *istorii totale* a fost acceptată şi promovată

[18] *Ibidem*, p. 92.

[19] Despre divergenţele dintre fondatorii Analelor, Lucien Lebvre şi Marc Bloch, *a se vedea detaliat*: Alexandru Florin Platon, *Societatea şi mentalităţile în Europa medievală*, Iaşi: Editura Universităţii „Al.I. Cuza", 2000, pp. 23-24;

[20] Marc Bloch, *Regii taumaturgi: Studiu despre caracterul supranatural atribuit puterii regale, în special în Franţa şi în Anglia*, Iaşi: Polirom, 1997, p. XXX.

[21] Laurenţiu Popecu, Istoriografia Annales în dezvoltarea gândirii contemporane, in: Analele Banatului. Arheologie-istorie, 2007, XV, p. 308.

[22] Simona Nicoară, *Mentalităţi colective. Imaginarul social. Istoria în durată lungă*, p. 25.

[23] Alexandru Duţu, *Literatura comparată şi istoria mentalităţilor*, Bucureşti: UNIVERRS, 1982, p. 17.

[24] Simona Nicoară, *Mentalităţi colective. Imaginarul social. Istoria în durată lungă*, p. 27.

[25] Fernand Braudel, *Ecrites sur l'histoare*, Paris: Flammarion, 1984. 315 p.; Idem, *L'indentite de la France*, Paris: Flammarion, 2000. 181 p.;

[26] Simona Nicoară, *Mentalităţi colective. Imaginarul social. Istoria în durată lungă*, p. 27.

[27] Fernand Braudel, Ecrites sur l'histoare, Paris: Flammarion, 1984, p. 44.

de reprezentanţii generaţiei a doua şi a treia ale Şcolii de la Annales. Astfel, *istoria totală* este definită de R.Aron ca fiind „o istorie a oamenilor, în multitudinea activităţilor şi a universurilor lor, de la felul lor de a se îmbrăca şi de a face schimb până la felul lor de a se ruga”[28], căci privilegiul istoriei este că „ea studiază fiinţe care au gândit şi a căror viaţă sau conduită vrea să o regândească”[29]. În aceeaşi ordine de idei, P.Veyne susţinea că „în zilele noastre istoria şi-a anexat demografia, economia, societatea, mentalităţile şi năzuieşte să devină o *istorie totală* să domnească peste tot domeniul ei virtual...”[30]. Căci fiecare istoric, susţine P.Veyne, este implicit şi un filosof, pentru că el trebuie să decidă cui îi va da prioritate: categoriilor sociale, naţiunilor, sexelor sau relaţiilor politice, materiale şi imaginare[31]. Deci, din anii ’60 ai secolului al XX-lea s-a impus modelul că istoria mentalităţilor ar fi trebuit să fie un fel de istorie totală, care să sondeze conştientul, dar şi inconştientul, conjuncturile, dar şi structurile perene, elitarul, dar şi popularul, centrul, dar şi marginalitatea, comportamentele violente, credinţele stabile, dar şi metamorfozele lor. Ea trebuie să se înrădăcineze pe teren social şi să se ocupe de imagini, simboluri, credinţe şi practici colective, spre deosebire de istoria ideilor, care manifesta o autosuficienţă suspectă[32].

Astfel, pentru a treia generaţie de la Annales istoria a devenit cu predilecţie o disciplină socio-culturală, necramponată în evenimente majore, ci tentată să releve deopotrivă structurile mentale perene, aspecte legate de familie, vârste şi evenimente ale vieţii, de credinţele populare sau de profilul elitelor[33]. Este meritul celei de-a treia generaţii de analişti de a relansa cu rezultate deosebite studiile dedicate evoluţiei sensibilităţilor şi mentalităţilor colective. Jean Delumeau, Pierre Chaunu, Emmanuel Le Roy Landuire, Jacques Le Goff, Michel Vovelle, Francois Lebrun sunt doar câteva dintre numele cele mai prestigioase care au ilustrat prin lucrările lor progresele notabile în studiul mentalităţilor colective[34]. Analiza ideilor generaţiei a treia de la Annalles ne propunem să o realizăm prin concepţiile istoricului Jacques Le Goff[35]. Acesta consideră că istoricii nu pot face o prioritate doar din civilizaţia materială, cât de fascinantă şi de relevantă ar fi ea pentru imaginea trecutului. În opinia lui, este la fel de importantă studierea culturii, a spiritualităţii, care surprind ceea ce este comun Cezarului şi ultimului soldat din legiunile sale, lui Ludovic cel Sfânt şi ţăranilor de pe domeniile sale, căci mentalitatea indică „maniera de a gândi şi de a simţi a unui popor, a unui anumit grup de persoane” şi consideră că „mentalitatea unui individ istoric, fie el şi un om mare, este exact ceea ce el are în comun cu alţi oameni ai timpului său”[36]. Le Goff susţine că, în pofida ambiguităţilor conceptuale, studiul mentalităţilor pune istoria în mişcare, o face vie, trepidând nelinişti, speranţe, aspiraţii şi ide-

[28] Raymond Aron, *Introduction a la philosophie de l’histoiare. Essai sur les limites de l’objectivite historique completee par des textes recents*, Paris: Gallimard, p. 178.

[29] Raymond Aron, *Introducere în filosofia istoriei*, Bucureşti: Humanitas, 1997, p. 67.

[30] Paul Veyne, *Cum se scrie istoria* (traducere de Maria Carpov), Bucureşti: Meridiane, 1999, p. 76.

[31] Paul Veyne, *L’inventaire des differences. Lecon inaugurele au college de France*, Paris: du Seuil, 1976, p. 9.

[32] Simona Nicoară, *Mentalităţi colective. Imaginarul social. Istoria în durată lungă*, p. 28.

[33] *Ibidem*, p. 31.

[34] Teodor Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca: Editura Accent, 2002, p. 93.

[35] Jacques Le Goff, *Imaginarul medieval*: Eseuri. Bucureşti: Meridiane, 1991, 459 p.; Idem. *La civilisation de l’occident medieval*, Paris: Arthaud, 1984. 510 p.; Idem. *Pentru un alt ev mediu: Valori umaniste în cultura şi civilizaţia evului mediu*, vol. I. Bucureşti: Meridiane, 1986, 322 p.

[36] Carmen Diaconescu, *Idei şi mentalităţi în Europa modernă*. Note de curs, Bucureşti: Ars Docendi, 2009, p. 16.

aluri[37]. În viziunea lui, mentalităţile sunt un ansamblu de idei gata făcute, pe care indivizii le exprimă spontan, întru-un anumit mediu şi într-o anumită epocă. Istoricul consideră că tocmai noţiunea „ansamblu" este determinantă în definirea mentalităţilor, întrucât trimite la caracterul de sistem al acestui complex univers. Un sistem, constată mai departe Le Goff, „plin de incoerenţe, de contradicţii, de eterogenităţi, datorate diversităţii straturilor istorice care au contribuit la formarea sa (succesiunea de moşteniri culturale şi ideologice) şi pluralităţii surselor sale care, mai mult decât şcoala, sunt medii de formare prin impregnare în inconştient: familie, locuri publice, tradiţii orale şi scrise etc."[38]. Astfel, pentru Le Goff şi practic pentru toţi reprezentanţii generaţiei a treia a Şcolii de la Annales, mentalitatea este cea care a pus cel mai mult în mişcare în ultimii ani domeniul istoriei, aducând, mai ales, istoriei economice, o dezirabilă contrapondere. Mentalitatea a dat aer proaspăt istoriei"[39].

Totodată, reprezentanţii generaţiei a treia sunt cei care pentru a trece peste ambiguitatea conceptului de mentalitate, au recurs la terminologii alternative („cunoaşterea socială". „imaginar" şi „reprezentări ale imaginarului", „istoria reprezentărilor", „forme" sau „moduri de viaţă", „forme de percepţie", „model" sau „paradigme explicative", „antropologie istorică" etc.)[40].

Deşi pentru reprezentanţii istoriografiei franceze conceptul de mentalitate a rămas o noţiune neclar definită, plină de ambiguităţi, totuşi, începând cu anii '60 ai secolului al XX-lea, aceştia şi-au orientat activitatea spre tratarea istoriei mentalităţilor, exploatând cele mai diverse aspecte ale istoriei omenirii.

Istoriografia germană. Alături de reprezentanţii Şcolii de la Analles, reprezentanţii istoriografiei din Germania au elaborat studii semnificative în tratarea conceptului de mentalitate, deşi mediul ştiinţific german pledează în primul rând pentru o istorie factologică şi pozitivistă.

Printre primii reprezentanţi ai şcolii germane se impun K. Lamprecht şi G. Simmel, pentru care istoria este, în primul rând, o psihologie socială. Totodată, obiectul istoriei este alcătuit, conform viziunii lui K. Lamprecht, din ceea ce este permanent şi general în fenomenele studiate, iar fenomenele retrospective reprezintă forme exprimate de către un suflet social, individualizat în fiecare epocă printr-o dominantă mentală. Prin urmare, menirea istoriei s-ar focaliza asupra stabilirii legilor generale de evoluţie a conştiinţei sociale, a configurării sufletului social asociat unei dominante mentale[41]. Deci, K. Lamprecht susţinea că obiectul cercetării îl constituie nu istoria politică, al cărei primat afirmat de Ranke devenea o moştenire înăbuşitoare în istoriografia germană, ci procesul de dezvoltare istorico-culturală, în cadrul căruia rolul principal îl deţinea nu personalitatea, ci colectivul[42], acesta pronunţându-se pentru depăşirea istoriei tradiţionale istoriei politice pozitiviste şi factologice[43].

În istoriografia germană studierea istoriei prin prisma mentalităţilor şi-a făcut loc după cel de-al Doilea Război Mondial, odată cu noua generaţie de istorici care s-au impus împotriva rezistenţei istoriei tradiţionale, împotriva unei istorii naţionale, concentrate pe persoane, gru-

[37] Simona Nicoară, *Mentalităţi colective. Imaginarul social, Istoria în durată lungă*, p. 32.

[38] Alexandru Florin Platon, *Societatea şi mentalităţile în Europa medievală*, Iaşi: Editura Universităţii „Al.I. Cuza", 2000, p. 10.

[39] Mircea Suciu, N. Iorga şi istoria mentalităţilor, in: Studii şi materiale de istorie medie, 1992, Vol. XI, p. 144.

[40] Alexandru Florin Platon, *Societatea şi mentalităţile în Europa medievală*, pp. 13-14.

[41] Alin Gavreliuc, *Mentalitate şi societate. Cartografii ale imaginarului identitar din Banatul contemporan,* Timişoara: Editura Universităţii de vest, 2003, p. 35.

[42] Mircea Suciu, N. Iorga şi istoria mentalităţilor, p.146.

[43] Laurenţiu Popescu, Istoriografia Annales în dezvoltarea gândirii contemporane, in: Analele Banantului. Arheologie-istorie, 2007, XV, p. 307.

puri dominante, politica marilor puteri şi partide; această generaţie şi-a exprimat dorinţa de a se întoarce spre istoria socială[44].

Astfel, în viziunea istoricilor germani, mentalitatea, include în componenţa sa o multitudine de subiecte mai înguste, care în sumă dau o imagine globală a mentalităţii specifice pentru fiecare colectiv într-o anumită epocă. Subiectele respective sunt: evaluarea relaţiei dintre suflet şi corpul uman; evaluarea conştientă şi inconştientă a rolului corpului; atitudinea faţă de tinereţe şi bătrâneţe şi statutul social al acestora; atitudinea faţă de sexualitate şi semnificaţia iubirii; frica şi speranţa; reprezentările despre relaţiile dintre bucurie, suferinţă şi fericire; reprezentările despre moarte; semnificaţia muncii şi odihnei; atitudinea faţă de război şi pace; formele eticii şi ale dreptului; reprezentările estetice; religiozitatea; aprecierea naturii şi mediului înconjurător; cosmologia; percepţia spaţiului şi timpului etc.[45]. Pornind de la această definiţie, mai mulţi istorici, sub ghidarea medievistului Peter Dinzelbacher, au scris o lucrare destul de complexă dedicată problemei mentalităţii, în care acest concept este analizat prin prisma a 17 componente: individul – familia –societatea; sexualitatea – dragostea; religiozitatea; corpul şi sufletul; boala; bucuria – fericirea – suferinţa; munca şi sărbătoarea; particularităţile de vârstă; moartea; frica şi speranţa; spaţiul, timpul şi istoria[46]. De fapt, pentru Peter Dinzelbacher mentalitatea reprezintă ansamblul modalităţilor şi conţinuturilor gândirii şi simţirii, caracteristice unei anumite colectivităţi într-o anumită perioadă de timp care se manifestă în conduite[47].

Istoricul german Gerd Tellenbach defineşte mentalitatea ca o atitudine sau o dispoziţie relativ constantă a spiritului, o înclinaţie de a reproduce moduri de gândire obişnuite, un stil de viaţă prea puţin reflectat[48]. Pentru Hagen Schulze mentalităţile evocă imaginea (transfigurată în realitate) pe care şi-o face despre sine o societate, cu ansamblul ei de „norme şi axiome sociale", de „universuri de semnificaţii colective şi paradigme de legitimare", cu criteriile sale pentru ceea ce înseamnă conduită corectă sau falsă, toate laolaltă formând o „realitate colectivă subiectivă", care constituie „premisa cauzală decisivă atât pentru comportamente sociale, cât şi pentru cele individuale[49]. Ceva mai elaborat decât autorii citaţi, dar, în acelaşi timp, inutil de complicat, Fratinsec Graus vede în mentalităţile colective „suma analizabilă a mecanismelor de reacţie şi a reprezentărilor structurale specifice anumitor grupuri într-o perioadă de timp precisă…, aşa cum se dezvăluie acestea în opiniile exprimate, în modurile de comportare, (precum) şi în lumina izvoarelor"[50].

Astfel, cercetătorii germani actuali definesc mentalitatea ca totalitatea modalităţilor/procedeelor de gândire şi de percepere a lumii, caracteristică pentru un anumit grup (colectiv) într-o anumită perioadă de timp. Mentalitatea se manifestă în comportament. În acest fel, istoricii germani susţin că mentalitatea se manifestă prin percepţia oamenilor, care aparţin unui grup concret într-o anumită epocă istorică[51].

---

[44] Lucia Sava, *Viaţa cotidiană în oraşul Chişinău la începutul secolului al XIX-lea (1900–1918),* Chişinău: Pontos, 2000, p. 29.

[45] Л.Н. Пушкарев, Что такое менталитет? Историографические заметки. p. 161.

[46] *Ibidem*, p. 161.

[47] *Ibidem*, p. 162. A se vedea detaliat: Alexandru-Florin Platon*, Societatea şi mentalităţile în Europa medievală*, pp. 12-13.

[48] *Ibidem*, p. 9.

[49] *Ibidem*, p. 11.

[50] *Ibidem*, p. 11.

[51] Рафал Чахор, *Менталитет провинциального дворянства в период общественно-политических изменений второй половины XIX века* (на примере литературных произведений), Вроцлав: Creative-Commons, 2013, p. 45.

De fapt, meritul reprezentanţilor istoriografiei *istoriei noi* franceze şi germane este că au fost deschise noi şi multiple perspective în studierea istoriei societăţii umane. Pornind de la afirmaţia lui Fernand Braudel că obiectul istoriei este „omul şi... restul", deci că tot ce ţine de om, de viaţa acestuia şi a societăţii trebuie să constituie obiect al interesului şi al investigaţiei istorice[52] şi de la remarca istoricului Paul Veyne că în epoca actuală „totul este demn de istorie"[53], din anii '60 ai secolului al XIX-lea, cercetătorii francezi, germani (şi nu numai) în domeniul mentalităţilor au deschis o serie de „şantiere" istoriografice prin explorarea aspectelor culturii orale (sau populare) şi dezvoltarea culturii scrise; studiul populaţiei, al familiei; istoria vocabularului (E. Benveniste); mentalităţile (Ph. Aries, R. Mandrou, G. Duby, Le Goff, M. Vovelle ș.a.); imaginarul (E. Patlagean, J. Le Goff, J. Delumeau); istoria vieţii private şi loiasirului (Ph. Aries, Ge. Duby, G. Friedmann, R. Hennion, S. Richard), problema identităţii şi alterităţii (H. Ahrweulwer) ș.a.

Istoriografia rusă. Problema teoretică a mentalităţilor, precum şi tratarea istoriei prin prisma acestora şi-a făcut loc şi în istoriografia rusă. Printre cei care au studiat aspectul teoretic şi metodologic al mentalităţilor din URSS şi Federaţia Rusă sunt de nominalizat: A. Gurevici, Iu. Bessmertnânii, L. Puşkariov, M. Vorobieva, N. Zabelina, A. Metelev, E. Hromova. Totodată cercetarea istoriei spaţiului rusesc în diferite perioade istorice prin prisma mentalităţilor întâlnim la cercetătorii Iu. Lotman, T. Kovalenko, E. Lavrentieva, R. Ciahor.

În viziunea lui L.N. Puşkariov, mentalitatea reprezintă ansamblul obişnuinţelor/deprinderilor intelectuale, credinţe, reprezentări psihice caracteristice pentru o comunitate sau un grup de oameni, starea gândirii; totalitatea modelelor de comportament, gândire, judecată, prejudecăţi morale[54]. Pentru A. Gurevici, mentalitatea este un nivel profund ale conştiinţei individuale sau colective. Un set de atitudini, predispoziţii al unui individ sau grup social de a acţiona, de a gândi, de a percepe lumea într-un fel sau altul. A. Ogurţov susţine că mentalitatea este un sistem de imagini şi reprezentări ale unui grup social, ale cărui elemente sunt interconectate între ele, funcţia cărora este un regulator al comportamentelor în lume. Mentalitatea determină experienţa şi comportamentul individului şi al grupului social[55]. După I.C. Pantin (citat după R.A. Dodonov), mentalitatea este expresia destinelor istorice ale unei ţări la nivel de cultură a poporului, privită ca o unitate a problemelor istorice şi a modalităţilor de a le rezolva, înrădăcinată în conştiinţa naţională, în stereotipurile culturale. Mentalitatea este o memorie specifică poporului despre trecut, determinanta psihologică a comportamentului milioanelor de oameni ce sunt fideli „codului" lor istoric format în diferite circumstanţe, fără a exclude circumstanţele catastrofale[56].

Istoria mentalităţii este astăzi în centrul atenţiei în mediul ştiinţific rus, punându-se accent pe studierea specificului, felului de a fi al poporului rus.

Istoriografia românească. Studierea istoriei prin prisma mentalităţilor s-a realizat şi în spaţiul românesc. În istoriografia românească a secolului al XIX-lea problema mentalităţii a fost pusă de Nicolae Bălcescu, care susţinea că istoria nu poate aduce foloase dacă este una factologică. În opinia lui, dacă istoricii vor să „ţese o bună istorie", atunci nu trebuie s-o trateze ca „...un şir de oarecare întâmplări politice sau militare uscate (...), nu trebuie să se ocupe numai de oarecare persoane privilegiate, dar să arate poporul român cu instituţiile, *ideile, sentimentele*

---

[52] Teodor Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istorigrafia contemporană*. Cluj-Napoca: Editura Accent, 2002, p. 26.

[53] *Ibidem*, p. 26;

[54] Л.Пушкарев, Что такое менталитет? Историографическая заметки, p. 160.

[55] *Ibidem*, c. 163.

[56] Роман А. Додонов, *Этническая ментальность: Опыт социально-философского исследования*, Запорожье: Р.А. «Таидем-У», 1998, p. 69.

şi obiceiurile lui în deosebite veacuri”[57]. Şi Mihail Kogălniceanu pleda pentru dimensiunea umană a istoriei. În opinia lui, menirea istoriei este înainte de toate, de a-i „scoate din morminte pre strămoşii noştri” şi de a-i înfăţişa „ca vii dinaintea ochilor, cu toate patimile, cu toate năravurile lor”[58].

Un merit deosebit în promovarea mentalităţii ca factor determinat al istoriei, aparţine lui Dumitru Drăghicescu, care la începutul secolului al XX-lea susţinea că pe lângă condiţiile geografice, un rol important în dezvoltarea istorică a unui popor îl are *caracterul* său şi *chipul* cum este alcătuită *mentalitatea* lui. Istoria unui neam va fi în toate epocile, un fel de rezultantă diagonală a acestor două puteri: caracterul şi mentalitatea lui în ciocnire cu împrejurările, cu legăturile, care îl ţin strâns legat de vecinii săi, adică cu puterile şi pornirile acestor vecini[59].

Ideile apărute în Franţa, în interiorul Şcolii Analelor, au avut un ecou în întreaga Europă, respectiv şi în România. Astfel, pentru istoriografia românească interbelică, un rol important în studierea mentalităţilor şi a legăturii istoriei cu psihologia l-au avut istoricii români N. Bagdasar, A.D. Xenopol, N. Iorga, M. Eliade. Ei definesc istoria ca o ştiinţă care se ocupă cu fenomenele sufleteşti sau psihice, „adică cu ceea ce s-a petrecut în sufletele oamenilor şi ale personalităţilor de odinioară, pentru că au fost ele însele mânate de dorinţe, pe care şi le-au îndeplinit sau nu, zbuciumate de scopuri, pentru care au luptat, chinuite de probleme, pe care au reuşit să le rezolve sau nu”. Aceeaşi poziţie este susţinută şi de N. Iorga, care cu subtilitatea omului de geniu afirma că: „Orice se întâmplă într-o societate omenească vine din starea ei de spirit, din felul cum este alcătuierea ei sufletească în acel moment. Astfel, ea are ceva sufleteşte permanent, care-i dă caracterul, care-i stabileşte valoarea, care-i face mândria sau o îndreaptă spre a pieri...; acest fond nu poate fi biruit. El e zestrea, el e darul, el e nenorocirea şi el e osânda... el vine din tot ce a suferit şi a câştigat, din tot ce primeşte din mediul ei, din tot ce şi-a agonisit societatea”[60].

Instalarea stalinismului cultural a îngreunat situaţia, orientând istoriografia românească spre aspecte compatibile cu ideologia comunismului. În Academia R.P.R. şi în toate Universităţile învăţământul istoric a fost supus regulilor rolleriene, care obligau „frontul istoric” să denunţe cu glas ferm istoria „burghezo-moşierească” şi să aşeze cercetarea pe deziderateле marxiste[61]. Totuşi, istoricii români au conştientizat rolul enorm al acestei noi direcţii în cercetarea istoriei[62].

---

[57] Nicolae Bălcescu, *Opere, Scrieri istorice, politie şi economice, 1844–1847*. Texte. Note şi Materiale, vol. I. Bucureşti: Ed. Academiei, 1974, p. 95.

[58] Doina Calistru, Carmen Voroneanu, Între Orient şi Occident: mentalităţi în tranziţie (Principatele Române în a doua jumătate a secolului XVIII – prima jumătatea a secolului XIX), in: Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, 2006, nr. 44, p. 185.

[59] Dumitru Drăghicescu, *Din psihologia poporului român* (Introducere), Bucureşti: Albatros, 1907, pp. 58-59.

[60] Iolanda Ţighiliu, Mentalităţi şi introspecţia istorică, in: Studii şi materiale de istorie medie, vol. XI, 1992, p. 140.

[61] Simona Nicoară, *Mentalităţi colective. Imaginarul social. Istoria în durată lungă*, p. 40.

[62] Despre istoria mentalităţilor în istoriografia postbelică *a se vedea detaliat*: Teodor Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca: Accent, 2002, pp. 36-45.

Se cuvin remarcate în context cărţile lui T. Pompiliu[63], R. Theodorescu[64], Al. Duţu[65], Al. Zub[66], care, cu unele excepţii, apar de sub tipar doar după căderea regimului totalitar. Astfel, pentru istoricul Alexandru Duţu istoria mentalităţilor nu poate fi făcută fără a o lega puternic de istoria sistemelor culturale, a sistemelor de credinţe, de valori, de echipamentul mental unde au fost elaborate, au trăit şi evoluat[67]. Pledând, inclusiv, pentru o istorie a culturii, Al.Duţu[68] susţine că a vorbi despre mentalitate, după cum pledează toţi „teoreticienii" (făcând referire la reprezentanţii Şcolii de la Annales), înseamnă a vorbi despre comportări, atitudini, viziuni care diferă de la un loc la altul, de la o cultură la alta; în acelaşi timp punând în lumină asemănări, şi mai departe, identităţi în atitudinile fundamentale. De aici, aportul covârşitor al istoriei mentalităţilor la istoria culturilor şi a culturii umane, în ansamblul ei[69]. Istoria mentalităţilor îşi păstrează originalitatea datorită „deschiderii spre pluridisciplinaritate şi melanjului echilibrat între istoria gândirii, cea a afectivităţii şi istoria societăţii"[70].

Un alt istoric român care pledează pentru o nouă tratare a istoriei este Ştefan Lemny[71] căci interesul pentru mentalităţi n-a răspuns unei „mode trecătoare", ci unei reale curiozităţi de cunoaştere a istoriei din însăşi culisele ei sufleteşti, acolo unde s-au născut Iubirea şi Ura, Frica şi Curajul, Mila şi Cruzimea şi atâtea alte sentimente[72].

La moment în spaţiul românesc putem identifica mai multe centre de studiere a istoriei prin prisma mentalităţilor. De fapt, vom da prioritate centrului de la Iaşi – Alexandru Florin Platon, şi şcoala de la Cluj Napoca – Toader Nicoară şi Simona Nicoară.

[63] Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca: Accent, 2002.

[64] Răzvan Teodorescu, *Arta românească între medieval şi modern*, Orizontul imaginii, I-II, Bucureşti: Meridiane, 1982.

[65] Alexandru Duţu, *Literatura comparată şi istoria mentalităţilor*, Bucureşti: UNIVERRS, 1982; Idem, *Modele, imagini, privelişti: Incursiuni în cultura europeană moderne*, Cluj-Napoca: Dacia, 1979; Idem, *Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII* (1700–1821). Studii şi texte, Bucureşti: Ed. pentru Literatură, 1968; Idem, *Dimensiunea umană a istoriei: Direcţii în istoria mentalităţilor*, Bucureşti: Meridiane, 1986.

[66] Alexandru Zub, *Discurs istoric şi tranziţie*, Iaşi: Institutul European, 1998; Idem, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*. Iaşi: Institutul European, 2002.

[67] Alexandru Duţu, *Literatura comparată şi istoria mentalităţilor*, Bucureşti: Meridiane, 1982, p. 12.

[68] Analiza detaliată a aportului lui Alexandru Duţu în cercetarea istoriei mentalităţilor în spaţiul românesc şi european *a se vedea detaliat*: La Dimension humaine de l'histoiare. L'Heritage intellectuel de Alexandru Duţu (coordonator Vlad Laurenţiu), Iaşi: Institutul European, 2012.

[69] Alexandru Duţu, *Literatura comparată şi istoria mentalităţilor*, Bucureşti: Meridiane, 1982, p. 27.

[70] Alexandru Duţu, *Dimensiunea umană a istoriei: Direcţii în istoria mentalităţilor*, Bucureşti: Meridiane, 1986, p. 15.

[71] Ştefan Lemny*, Cantemireştii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea,* Ediţia a II-a, Iaşi: Polirom, 2013; Idem, *Sensibilitate şi istorie în secolul XVIII românesc*, Bucureşti: Meridiane, 1990.

[72] Ştefan Lemny, *Sensibilitate şi istorie în secolul XVIII românesc*, p. 5.

Doua aspecte care le tratează acești istorici face ca meritul lor în istoriografia contemporană română și europeană să fie enorm. În primul rând, atât Toader Nicoară[73] și Simona Nicoară[74] de la Cluj, cât și Alexandru Florin Platon[75], semnează lucrări teoretice care constau în analiza evoluției conceptului de mentalitate în istoriografia universală, metodologiei de cercetare a acestui fenomen complex care reprezintă de fapt un fundament pentru istoricii români. De fapt, primele tendințe a acestora au fost acelea de a prezenta antologii de texte reprezentative, după care au apărut lucrări prin care s-a împământenit pe solul autohton dezbateri teoretice și metodologice cu privire la nevoia modernizării conceptuale și metodologice.

Totodată aceștia sunt cei care au continuat tratarea istoriei românilor prin prisma mentalităților. Astfel, Toader Nicoară ne prezintă istoria sentimentului de insecuritate în societatea românească între anii 1600–1830[76], disciplinarea societății și modernizarea[77], cotidianul de la curțile domnești[78] etc.; Simona Nicoară – o istorie a secularizării[79], a loisirului[80], a ideii naționale[81], a civilizării moravurilor[82] etc.; Al. Fl. Platon – o istorie a corpului politic[83], a societății de curte[84]

[73] Teodor Nicoară, *Introducere în istoria mentalităților colective* (antologie), Cluj-Napoca: Accent, 1998; Idem, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca: Accent, 2002; Idem, *Clio în orizontul mileniului trei* (2). Noi explorări în istoriografia contemporană, Cluj-Napoca: Accent, 2009; Idem, *9 teme de antropologie istorică. Istoria & Antropologia*, Corpul, Alimentația, Violența, Disciplinarea, Religiozitatea, Reprezentarea, Imaginarul, Moartea, Cluj-Napoca: Accent, 2013.

[74] Simona Nicoară, *Eseuri de antropologie istorică*, Cluj-Napoca: Accent, 1998; Idem, *Mentalități colective. Imaginarul social. Istoria în durată lungă,* Cluj-Napoca: Accent, 2009.

[75] Alexandru Florin Platon, *Societatea și mentalitățile în Europa medievală*, Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza", 2000. Idem. Jean Delumeau, istoric al sentimentului religios și al sensibilităților colective, in: Caiete de Antropologie Istorică, anul I, 2012, nr. 2, pp. 147-168.

[76] Teodor Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne*, 1600–1830, Cluj-Napoca: Accent, 2006.

[77] Teodor Nicoară, Disciplinarea socială și modernitatea (lecture posibile), in: Caiete de Antropologie Istorică, Cluj-Napoca, 2011, Anul X, Supliment, pp. 9-24;

[78] Teodor Nicoară, Curtea și societatea de curte în Valahia lui C. Brâncoveanu (1688–1714), in: Caiete de Antropologie Istorică. Revistă semestrială publicată de Seminarul de Antropologie Istorică, Cluj-Napoca, 2014, Anul XII, nr. 1-2 (24-25), pp. 151-200. Idem, Din distracțiile de curte în Țările Române. Vânători și plimbări domnești în sec. XVII și XVIII, in: Caiete de Antropologie Istorică. Revistă semestrială publicată de Seminarul de Antropologie Istorică, 2007, Anul VI, Nr. 1-2 (10-11), pp. 57-78.

[79] Simona Nicoară, *O istorie a secularizării. Vol. I: de la Cetatea lui Dumnezeu la cetatea oamenilor (sec. XIV–XVIII),* Cluj-Napoca: Accent, 2005; Idem, *O istorie a secularizării*. Vol. II: Avatarurile creștinismului și triumfalismului mesianismelor noilor ere. (sec. XIX–XX), Cluj-Napoca: Accent, 2006.

[80] Simona Nicoară, Timp liber, distracție, joc. Sensibilități și metamorfoze de-a lungul istoriei, in: Caiete de Antropologie Istorică. Revistă semestrială publicată de Seminarul de Antropologie Istorică, 2007, Anul VI, Nr. 1-2(10-11), pp. 15-30.

[81] Simona Nicoară, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca: Accent, 2002, 360 p.; Idem, *Mitologiile revoluției pașoptiste moldovenești*, Cluj-Napoca: Accent, 1999.

[82] Simona Nicoară, Problemele sociale și ideologice ale higienei în secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX. Higiena urbană, in: Caiete de Antropologie Istorică, Anul X, 2011, nr. 2 (19), pp. 30-41.

[83] Alexandru Florin Platon, Metafora „corpul politic" în cultura medievală a Occidentului latin (secolele XIII–XIV), in: Caiete de Antropologie Istorică, 2003, anul II, nr. 2 (4), pp. 9-28.

[84] Alexandru Florin Platon, Nobert Elias, „societatea de curte" și „procesul civilizării", in: Caiete

etc. Totodată prin lucrările sale aceştia sondează noi direcţii de cercetare, atât în România, cât şi în Republica Moldova. Printre şantierele apărute în cercetarea *istoriei noi* a românilor, putem menţiona: imagologia[85]; imaginarul naţional, mitologii politice[86]; o istorie a familiei, a sexualităţii a cuplului, o istorie a sensibilităţii[87]; mentalităţi rurale[88]; violenţa domestică şi socială[89], sensibilităţi şi mentalităţi religioase[90]; thanatologia[91] etc.

Printre istoricii care se afirmă în studierea istoriei mentalităţilor în spaţiul Pruto-nistrean se înscriu: Valentin Tomuleţ[92] – impactul regimului ţarist asupra mentalităţii ţăranului şi moşierului basarabean, Virgiliu Bârlădeanu[93] – semnează studii ample legate de mentalitatea societăţilor în tranziţie, societatea rusă la curtea imperială rusă, precum şi analizează politicile imperiale ruse de refigurare a identităţilor teritoriale; Alina Felea[94] – studiază probleme privind atitudini

de Antropologie Istorică, 2014, Anul XII, nr. 1-2 (24-25), pp. 16-18.

[85] Dan Horia Mazilu, *Noi despre ceilalţi, fals tratat de imagologie*, Iaşi: Polirom, 1999; Sorin Mitu, *Imagini europene şi mentalităţi româneşti din Transilvania*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000; Idem, *Transilvania mea. Istorii, mentalităţi, identităţi*, Iaşi: Polirom, 2013.

[86] Ioan-Aurel Pop, *Naţiunea medievală*. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1998; Simona Nicoară, *Mitologiile revoluţiei paşoptiste româneşti. Istorie şi imaginar*, Cluj-Napoca: Accent, 1999; Idem. *Naţiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca: Accent, 2002; *Mire la Luminiţa Murgescu, De la bunul creştin la bunul român*, Iaşi: Editura A, 1999; Nicolae Mihai, *Revoluţia şi mentalitate în Ţara Românească (1821–1848). O istorie culturală a evenimentului politic*, Craiova: Aius, 2010.

[87] Alin Ciupală, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea*, Bucureşti: Meridiane, 2003; Şarlota Solcan, *Femeile din Moldova, Transilvania şi Ţara Românească în Evul Mediu*, Bucureşti: Editura Universităţii, 2005; Constanţa Vintilă-Ghiţulescu, *Focul amorului. Despre dragoste şi sexualitate în societatea românească, 1750–1830*, Bucureşti: Humanitas, 2006; Idem, *În şalvari şi cu işlic. Biserică, sexualitate, căsătorie şi divorţ în Ţara Românească a secolului al XVIII-lea*, Bucureşti: Humanitas, 2011; Idem, *Patimă şi desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieţii cotidiene în societatea românească (1750–1860)*, Bucureşti: Humanitas, 2015.

[88] Barbu Ştefănescu, *Lumea rurală din Crişana între Ev Mediu şi Modernă*, Oradea: Editura Universităţii din Oradea,, 1998; Idem, *Sociabilitate rurală, violenţă şi ritual*. Oradea: Editura Universităţii din Oradea, 2004; B. Edith, O schiţă a mentalităţii şi sensibilităţii ţărăneşti din comitatul Bihor în secolul al XVIII-lea, in: Valorile Lumii rurale. Perspective istorice şi istorigrafice, Coordonatori: Barbu Ştefănescu, Toader Nicoară, Cluj-Napoca: Accent, 2013, pp. 34-44.

[89] Dan Horia Mazilu, *Lege şi fărădelege în lumea românească veche*, Iaşi: Polirom, 2006.

[90] Doru Radosav, *Sentimentul religios la români*, Cluj-Napoca: Dacia, 1997.

[91] Teodor Nicoară, Istoricul şi moartea. Un itinerar, in: Caiete de Antropologie Istorică, 2004, nr. 5-6, pp. 11-24; Marius Rotar, *Moartea în Transilvania în secolul al XIX-lea*, Vol. I-II. Cluj-Napoca: Accent, 2006.

[92] Cristina Gherasim, Valentin Tomuleţ, *Stăpâni şi robi sau nobili şi ţigani în Basarabia (1812–1861),* Chişinău: Editura Cartdidact, 2021.

[93] Virgiliu Bârlădeanu, Politici imperiale ruse de reconfigurare a identităţilor teritoriale la finele secolului al XVIII-lea: comentarii la însemnările unui călător rus, in: Revista de Istorie a Moldovei, 2014, nr. 1 (97), pp. 38-49; Idem. Societatea de curte rusă: de la Petru I la Ecaterina II, in: Caiete de Antropologie Istorică, Cluj-Napoca. Anul XII, 2014, nr. 1-2(24-25), pp. 53-67.

[94] Alina Felea, *Viaţă cotidiană şi mentalităţi din mediul urban al Ţării Moldovei (mij. sec. al XVII-lea – mij. sec. al XVIII-lea).* Teză de doctor. Chişinău: s.n., 2001, 171 p.; Idem, Testamentele – sursă în studierea atitudinilor în faţa morţii, in: Tyragetia, Anuarul 15, pp. 429-435; Idem, Viaţa privată în paginile testamentelor (secolul al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea), in: Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială, vol. III, 2012, nr. 4, pp. 161-170; Idem, Câteva aspecte ale cotidianului şi mentalităţii în operele lui Dimitrie Cantemir, in: Revista de Istorie a Moldovei, 2008,

față de viață și moarte, influența Imperiului Otoman asupra mentalității populației din Țara Moldovei; Lilia Zabolotnaia[95] – studiază situația femeii în societate.

Astfel, mentalitatea este un concept complex cu tratări diverse în istoriografie. În linii generale, mentalitatea este produsul dezvoltării istoriei de durată, fiind formată dintr-un ansamblu/sistem ce cuprinde toate formele de manifestare a conștientului unei colectivități, precum și cele de manifestare a subconștientului acesteia (atitudini, comportamente; viziuni asupra vieții, religiei, timpului, spațiului, identității și alterității etc; imaginarul social: mitul, utopia, simbolurile), care din anii ’60 ai secolului al XX-lea a devenit o prioritate a istoricilor din majoritatea statelor. Mentalitatea este un fenomen complex și de „lunga durată”, iar schimbarea parțială a acesteia se realizează în prezența a trei elemente: într-un anumit climat mintal, într-o anumită conjunctură mintală și într-o anumită contagiune mintală.

∗ Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului „Elitele basarabene sub dominație țaristă: statutul social-politic și mentalități colective (1812–1917)”, cu cifrul 24.80012.0807.18SE.

nr. 4, pp. 108-113; Idem, Instituția căsătoriei și relațiile de rudenie în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea), Teza de doctor habilitat, Chișinău: s.n., 2023.

[95]Lilia Zabolotnaia, Femeia, divorțul și delictele contra bunelor moravuri în condicile de legi din Țările Române (mijlocul secolului al XVII-lea), in: Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială, vol. III, 2012, nr. 4, pp. 149-160.

TINERETUL LITERAR DE PROVENIENȚĂ BULGARĂ ÎN BASARABIA INTERBELICĂ – RODUL SISTEMULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN REGATUL ROMÂNIA

The literary youth of Bulgarian origin in interwar Bessarabia – the fruit of the education system in the Kingdom of Romania

CZU: 323.15(=163.2):82(478)"19"
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762287

Marina MIRON
Doctor în istorie, Institutul de Istorie, USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9855-8461
E-mail: marinamiron09.72@gmail.com

Summary. Being neighboring cultures, throughout history, Romanians and Bulgarians have had mutual influences. Successful examples include individuals like Grigori Țâmbalac, Anton Pan, Panaiot Stanciov-Cerna, who contributed to the development of Romanian culture and society, not only as Romanians but also as Bulgarians by ethnic origin. At the same time, due to geographical proximity, ethnic minority communities have emerged in these neighboring territories, which had to build their lives in accordance with the policies of the state to which they belong. After the reunification of Bessarabia with the Kingdom of Romania in 1918 and throughout the interwar period, due to the Romanian state's educational policy, conditions were created for young people from various ethnic minorities to become part of the Romanian intelligentsia, and their works to become part of the Romanian literary heritage. Most of them were young people from southern Bessarabia, with Bolgrad as their cultural center, where they not only engaged in literary activities but also contributed to the emergence of periodicals. This article sheds light on the importance of Bulgarian intellectuals from Basarabia for Romanian culture during the interwar period and introduces into the scientific discourse the research findings on this topic from the academic environment in Bulgaria.

Key words: mutual influences in culture, ethnic minorities, state's educational policy, Bulgarian intellectuals from Basarabia, the Romanian literary heritage

Fenomenul contribuțiilor reciproce culturilor vecine a fost și rămâne unul viu secole la rând, zeci de ani se analizează și cercetează de către specialiștii din domeniul literaturii, artelor și culturologiei. În perioadele precedente avem exemplele unor persoane ilustre precum Grigori Țâmbalac, Anton Pan, Panaiot Stanciov-Cerna, care au contribuit la dezvoltarea culturii și societății române ne fiind români, ci și bulgari după proveniență etnică[1]. În acest articol vom pune accentul pe faptul că în perioada interbelică în Basarabia, parte a Regatului România, datorită politicii statului în domeniul învățământului au fost create condiții pentru ca tinerii din minoritățile etnice să devină parte intelectualității române, iar operele acestora să se încadreze la patrimoniul literar român.

Perioada interbelică în Basarabia este apreciată în mod diferit de către istoriografia română și cea sovietică, dar cert este faptul că educația oferită prin sistemul de învățământ al perioadei respective a creat condiții pentru conexiunea tinerii generații de bulgari cu intelectualii din societatea românească.

[1] Благовест Нягулов. Бесарабски българи в румънската литература между двете световни войни, in: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том 4, 1995, p. 285.

Deşi au avut o activitate literară remarcabilă într-un timp zbuciumat, astăzi rar cine îşi mai aminteşte de Teodor Nencev, Ion Buzdugan, Vladimir Cavarnali ș.a. Elita literară a sudului se mândrea cu Vladimir Cavarnali, care în 1934 a primit premiul fundației Regale pentru cartea sa „Poezii”[2] – constată Veronica Popa în blog-ul său venind cu idea de a realiza „un act de justiție literară” propunând cititorului poeții uitați. În articolul de față vom scoate din anonimat într-un ansamblu mai multe nume din literatură română din perioada interbelică cu rădăcini bulgare și prin aceasta credem că vom contribui la completarea tabloului întregit al Basarabiei culturale întroducând în circuitul științific din Republica Moldova inclusiv și cercetările realizate în Bulgaria pe marginea subiectului de față.

Din cercetătorii bulgari, care au studiat subiectul scriitorilor bulgari basarabeni în perioada interbelică ținem să menționăm pe Blagovest Neagulov, Gheorghi N. Nicolov, Elena Nalbantova, precum și Elena Rațeeva, cercetătoarea din Republica Moldova. La opiniile domniilor sale vom apela pe parcursul studiului de față.

Deși numele Liuba Dimitrieva sau **Liuba Dimitriu** apare în poezia românească până ca politica în domeniul învățământului să ofere primele roade și stă cumva aparte de cei tineri formați în plan artistic în sudul Basarabiei, oricum ținem să prezentăm în articolul de față și aportul ei la dezvoltarea literaturii române. Ea se naște la 1 ianuarie 1901 în s. Ciucur Mingir, județul Tighina, în familia lui Dimitriev Lazar, bulgar și Vasilisa – grecoaica. Tatăl său moare cu doi ani mai târziu. Liuba își face studiile în gimnaziul din Comrat, iar în 1916 se mută împreună cu maica sa la Chișinău. Născută într-o familie mixtă, crește într-un sat cu puțină populație bulgărească, ea își face studiile în limba rusă, dar se integrează în mediul românesc al capitalei. În 1918 își românizează numele benevol și devine Dimitriu. Devine membra asociației culturale românești „Graiul neamului” din Chișinău, din 1912 începe să scrie primele sale poezii, ceea ce durează până la decesul său timpuriu. Iurie Colesnic menționează că Liuba Dimitriu „a continuat să scrie şi în cei doi ani de boală, tratându-se la Iaşi, Galaţi, Constanţa, Sibiu, Balcic, Văratec”[3]. Liuba Dimitriu a decedat la 22 martie 1930 după doi ani de boală grea. Creația sa a fost susținută și apreciată de către poetul și criticul literar Ovidiul Densușeanu. O singură culegere de poezii a lui Liuba Dimitriu vede lumina tiparului postum în 1931[4]. „Deși descendentă dintr-o familie unde tatăl e bulgar și mama grecoaică, pământul românesc găsește în poezia L. Dimitriu o patriotă incontestabilă. Dovadă sunt «imnurile» pentru «Graiul neamului», «Stema țării», tricolor, doina, Prut, Nistru, Dunăre, Mureș etc. Modelele ei sunt M. Eminescu și O. Goga” – menționează într-un articol dedicat „crinului Basarabiei” criticul literar Aliona Grati[5]. Notele patriotice românești în creația literară a Liubei Dimitriu e motivul pentru care ilustrul Nicolae Iorga își îndreaptă atenția spre creația poetei. Într-o suită de portrete „Oamenii, care au fost” el o admiră pentru „legătura spirituală” stabilită între poporul român și poeta, în venele căreia „nu curge nici o picătură de sânge românesc”[6].

---

[2] Veronica Popa, Teodor Nencev: modele literare, afinități elective [online] https://veronicapopa.blogspot.com/2017/05/teodor-nencevmodele-literare-afinitati_30.html (consultat 14.08.2024)

[3] Crinul Basarabiei [online] https://blog.citatepedia.ro/crinul-basarabiei.htm#google_vignette (consultat 13.08.2024)

[4] *Crinii Basarabiei. Poezii postume* (1920–1930), Chișinău, 1931

[5] Aliona Grati, Un crin al Basarabiei: Liuba Dimitriu, in: Metaliteratură, nr. 4, 2001, pp. 97-99.

[6] Apud: Благовест Нягулов, Бесарабски българи *в* румънската литература между двете световни войни, in: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали, Велико Търново, Том 4, 1995, pp. 285-302.

Foto 1. Liuba Dimitriu – Crinul Basarabiei, https://biblio-botev.wordpress.com/2021/01/26/liuba-dimitriu-un-nume-necunoscut-printre-poetii-basarabeni/

Roadele sistemului de învățământ dezvoltat în perioada interbelică în Basarabia apar în anii 30 ai secolului XX, când se formează tânără generație de intelectuali dintre care fac parte și reprezentanții minorităților etnice, care și-au primit educația în școlile și universitățile deja Regatului România.

Cercetătorii din Bulgaria și Republica Moldova, dedicați istoriei minorității bulgare din Basarabia interbelică constată faptul că or. Bolgrad în a doua jumătate a anilor 30-ci devine un centru cultural-literar al regiunii de mare importanță după or. Chișinău. Aici apar patru publicații periodice cu caracter literar. Cercetătorul bulgar Blagovest Neagulov consideră că sunt motive temeinice pentru acest efect obținut de către autoritățile române în Basarabia de Sud. Unul din motive fiind faimosul Gimnaziul pentru băieți cu predare în limba română „Carol al II" și gimnaziul pentru fete „Regina Maria", bună parte a absolvenților cărora au făcut studii în universitățile și alte instituții de învățământ românești[7].

Revistele editate în Bolgrad au devenit acea avanscenă, care a permis tinerilor autori de proveniență bulgară să se facă cunoscuți în societatea interbelică. Cronologic vorbind prima apare **revista „Familia noastră"**, editată lunar din ianuarie 1935 până în iunie 1938 sub egida gimnaziului „Carol al II". Predominant erau publicate materialele profesorilor și elevilor, mulți dintre care aveau familii bulgare[8]. Aici a muncit în calitate de redactor al revistei Vladimir Cavarnali, își publică primele poezii Teodor Nencev.

Cea mai longevivă și faimoasă a fost ediția periodică **„Bugeacul"**, care la fel apărea lunar din septembrie 1935 până în martie 1940 la Bolgrad, iar în aprilie-mai 1941 la București. Revista a fost inițiată de către capitanul garnizonului din Bolgrad Dragomir Petrescu. Primul redactor acesteia a fost poetul Teodor Nencev, iar din anul 3 (adică din 1938) – Iacob Slavov. Printre autori la fel sunt mulți bulgari: Teodor Nencev, Iacob Slavov, Nicolai Grecov, Vladimir și Ecaterina Cavarnali, Elena Diceva – autori de opere poetice și de critică literară; Ivan (Ioan) Sulacov, Maria Radionova, Lubomir Uzunov – autori de proză și critică literară. Referitor la stilul poeziei grupului etnic format în jurul revistei „Bugeacul" cercetătorul Al. Burlacu menționează că „chiar şi poeţii minoritari, grupaţi în jurul revistei

[7] Благовест Нягулов, Бесарабски българи *в* румънската литература между двете световни войни, in: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали, Велико Търново, Том 4, 1995, p. 289.

[8] Благовест Нягулов, Бесарабски българи *в* румънската литература между двете световни войни, in: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали, Велико Търново, Том 4, 1995, p. 290.

Foto 2. Gimnaziul pentru băieți „Carol al II”, or. Bolgrad, https://bnr.bg/ru/post/101027740/bolgarskaa-gimnazia-v-bolgrade-otmechaet-160-letie-svoego-sozdania

„Bugeac” şi fascinaţi odinioară de poezia ruşilor, fac şcoala lui Arghezi. Ei cu toţii imită materialitatea versului şi pastişează mesajul lui. (...) Poeţii bolgrădeni nu se lasă seduşi „de cântecul de sirenă al lui Esenin”, cum s-a afirmat în repetate rânduri. Ei fac şcoală la marea poezie, intrând în câmpul de atracţie al simbolismului sau expresionismului. Ei imită sau pastişează pe simboliști. Cu vocaţie sau fără, chemaţii şi nechemaţii, toţi se vor simboliști sau expresioniști, neoromantici sau avangardiști.”[9].

În revista „Din trecutul nostru” – Chişinău, ianuarie-iunie 1937 – Aurel George Stino (profesor de istorie la Liceul „Nicu Gane” din Fălticeni – n.n.) menționa că „Basarabia, după o întrerupere destul de mare şi simţită, începe să-i reconstruiască înfăţişarea ei impunătoare de cultură. Specificul ei românesc, păstrat de la strămoşi, şi geniul îmbogăţit prin influenţa de cultură rusă încep iarăşi să străbată prin ceaţa superficialităţii ignorante, la care au adus provincia noastră prăbuşirile sociale recente. În Basarabia există trei centre în care palpită viaţa literară: Chişinăul, Bolgradul şi Bălţii. Atenţia noastră o oprim asupra Basarabiei sudice – asupra Bugeacului, care se manifestă în jurul revistei „Bugeacul”. Directorul acestei reviste este distinsul căpitan Dragomir Petrescu, al cărui nume este o chezăşie pentru propăşirea revistei. Este secondat de redactori – în trecut Teodor Nencev, iar astăzi – Iacob Slavov, poeţi şi prozatori valoroşi. Numele lui Vlad Cavarnali şi al cpt. (capitanului – n.n.) V. Toescu înfrumuseţează paginile Bugeacului…”[10].

A treia revistă poartă denumire **„Generația nouă”** fiind editată la Bolgrad între februarie 1936 și aprilie 1937 într-un număr de cinci ediții. Printre materialele publicate pe paginile acestei ediții periodice în afară de nume menționate mai sus apar creații, care aparțin lui Al. Banev, Chiril Cuțarov sau Aldea-Cuțarov (n. 1919 – d. 3 august 1992), Ioan Chircev, Nicolai Papazov, Vasil Agura ș.a. familiile cărora la fel tradează proveniența bulgară[11]. Pe paginile revistei apare în 1937 recenzia lui Lubomir Uzunov la cartea lui **Ioan Sulacov** „Însemnările unui flămând”. Propriul zis romanul redactat în 1934 a fost publicat de Iacov (Iacob) Slavov în revista bolgrădeană „Bugeacul” din 1937 (nr. 5-6, ianuarie-februarie), „primul sprijin moral” i-a venit autorului din partea lui Panait Istrati „cu căldură de frate emoţionat”. Romanul „a trecut şi prin mâinile dlor N. Pora, I. Minulescu, D.V. Barnoschi (care și a scris introducerea pentru prima ediție a romanului – n.n.), E. Lovinescu ș.a., care au spus cuvinte bune pentru acest roman”. Au fost apreciate pozitiv şi celelalte două romane lui Ioan Sulacov: „Studentul din Bugeac” (1937) – de către Bogdan Istru în revista „Viaţa Basarabiei”;

[9] Alexandru Burlacu, La școala lui Arghezi: Teodor Nencev, in: Philologia, ianuarie-aprilie 2013, pp. 41-42.

[10] Apud: Iurie Colesnic, Suflet din sufletul Bugeacului [online] https://timpul.md/articol/suflet-din-sufletul-bugeacului-103411.html (consultat la 21.08.2024).

[11] Благовест Нягулов, Бесарабски българи в румънската литература между двете световни войни, in: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали, Велико Търново, Том 4, 1995, p. 291.

tot despre acest roman s-a scris elogios în ziarul bucureştean de limbă rusă condus de Ion Inculeţ „Naşa reci"; „Fiul poporului" (1939) a fost analizat de Iacob Slavov împreună cu romanul „Satele" de B. Jordan în „Viaţa Basarabiei" etc. Cu alte cuvinte, la vârsta sa de mai puţin de 30 de ani Ioan Sulacov, de origine bulgar, se impune în mod serios opiniei literare a timpului cu trei romane scrise şi publicate doar în 3-4 ani[12]. Cercetătoarele Elena Nalbantova (Bulgaria) și Elena Rațeeva (Republica Moldova) într-un articol comun susțin că „romanul „Însemnările unui flămând" a fost tradus în franceză și bulgară, dar, se pare, traducerile au rămas în manuscris[13]. Scriitorul își deschide poveștile în destinele tinerei intelectualități bulgare basarabene, care își caută drumul spiritual, întorcându-se la rădăcinile strămoșești. Într-un articol științific semnat de E. Nalbantova se conchide că „el este cel mai remarcabil prozator dintre scriitorii bulgari basarabeni perioadei respective, a luat un loc și în literatura română contemporană lui. «El – citim despre el în periodicul bulgar din 1937 – conform recunoașterii criticilor români, aduce nu numai adevăratele talente ale unui creator artistic bine pregătit, ci și puterea unui dar capabil să se afirme în arena literară internațională»".[14]

Ioan Sulacov a fost născut la 10 august 1908 în or. Bolgrad. A făcut patru clase de liceu în oraşul natal, apoi Şcoala Superioară de Arte şi Meserii din Bucureşti. Debut publicistic în „Lumea nouă" (1931); în acelaşi an are loc şi debutul editorial, cu nuvela „Renaşterea" publicată autonom. Editează (1935–1936) „Revista ştiinţelor psihice"; fiind preocupat de ocultism şi fenomene parapsihice, scoate o serie de broşuri despre „Mnemonică" (1933), „Educarea voinţei" (1935), „Privirea magnetică" (1935), „Spiritismul practic" (1935), „Telepatie" (1935), precum şi un „Manual de astrologie" (1935)[15].

După 28 iunie 1940 rămâne în Basarabia (în alte opinii – revine în Basarabia cu familia – n.n.) unde e supus represiilor. Mai multe detalii despre soarta scriitorului deține cercetătorul Sava Pânzaru, care a lucrat cu materialele dosarului în care este supus învinuirilor și Ioan Sulacov. Cercetătorul scrie că „din dosarul de anchetă nr. 52506 aflăm că în luna iulie 1940 Ioan Sulacov a fost arestat de către H.K.B.Д.-ul din regiunea Ismail împreună cu încă trei persoane L.F. Grinberg, P.D. Kovaciov, P.M. Fiodorov. Acestora le-a fost încriminat că „au colaborat cu siguranța română, îi predau pe cei suspectați că iau parte în activitatea comunistă". Atât Ioan Sulacov, cât si ceilalți trei, cădeau sub acțiunea articolului 54-13 al Codului Penal al R.S.S. Ucraineană din anul 1927, conținutul căruia presupunea „lupta activă împotriva clasei muncitoare și a mișcării revoluționare", ceea ce prevedea drept pedeapsă declararea inculpatului „dușman al oamenilor muncii" (truditorilor) cu confiscarea averii, expulzarea din U.R.S.S., privarea de libertate pe termen de la 3 pâna la 25 de ani sau împușcare"[16]. În articolul lui S. Pânzaru se menționează că „procesul durează trei zile

[12] Sava Pânzaru, Dosarul Nr. 525006 sau sfârsitul tragic al scriitorului Ioan Sulacov, in: Metaliteratură, nr. 5, 2002, pp. 45-50.

[13] Елена Налбантова, Елена Рацеева, Литературное наследие болгар-переселенцев, in: Идентичность: сборник докладов и сообщений международной научно-практической конференции «Единство исторических судеб», посвящённой 80-летию со дня рождения Михаила Николаевича Губогло / Н.-и. Центр Гагаузии им. М.В. Маруневич; отв. ред.: Константинова И.А. Пашалы П.М., Комрат: Б. и., 2018, p. 187.

[14] Елена Налбантова, Кратка история на българската литература в Бесарабия и Таврия, in: Проглас. кн. 1, 2012, p. 108.

[15] Alexandru Burlacu, Un roman trăirist de Ioan Sulacov, in: Philologia, ianuarie-aprilie, 2011, p. 66.

[16] Sava Pânzaru, Dosarul Nr. 525006 sau sfârsitul tragic al scriitorului Ioan Sulacov, in: Metaliteratură, nr. 5, 2002, p. 46.

(17, 18, 19 aprilie 1941) la Judecătoria Regională Ismail. Sentința: Grinberg, Fiodorov și Sulacov trebuiau sa fie împușcați (care a fost soarta lui Kovaciov – nu se știe: posibil să fi fost, din anumite motive necunoscute, grațiat, ceea ce li s-a refuzat celorlalți trei – e posibil sa fi fost chiar el turnatorul). În ziua de 28 aprilie 1941 Sulacov, împreună cu Grinberg si Fiodorov se mai aflau la închisoarea nr. 2 a Н.К.В.Д.-ului din orașul Akkerman. Măsura de pedeapsă îi era cunoscută – anume în această zi a și depus cerere de grațiere”[17]. Care ar fi fost soarta romanistului bulgar basarabean Ioan Sulacov nu se cunoaște cu certitudine.

Ultima publicația periodică **ziarul „Moldavia”** apare cu un an înainte de ocuparea Basarabiei de către Uniunea Sovietică și a fost editat periodic din iunie 1939 până în iunie 1940. În calitate de redactor până finele anului 1939 a lucrat Vl. Cavarnali. Din materialele autorilor bulgari aici au apărut poezia și citrica literară lui Vl. Cavarnali și poezia lui T. Nencev[18].

Cu siguranță merită să aducem mai multă lumină și detalii despre acele persoane, care au contribuit esențial la dezvoltarea vieții culturale în sudul Basarabiei prin implicarea sa activă în editarea acelor 4 ediții periodice, care cu regularitate au văzut lumina zilei în or. Bolgrad din 1935 până în 1940.

Teodor Nencev se naște la 9 martie 1913 în satul Văleni, judeţul Cahul, în familia lui Gheorghe Nencev. În 1918 părinţii se stabilesc cu traiul la Bolgrad, unde T. Nencev studiază la Liceul de băieţi (1924–1931). A debutat cu versuri în 1935, la revista „Familia noastră”. Tot în acest an, împreună cu poeţii Iacob Slavov, Igor Ivanov şi Vladimir Cavarnali, înfiinţează la Bolgrad revista literar-culturală „Bugeacul”, al cărei redactor este până în iunie 1936. În 1936 a activat un timp la Bucureşti, unde a frecventat cenaclul „Zburătorul”. Colaborează cu revistele: „Generaţia nouă”, „Moldavia” de la Bolgrad; „Viaţa literară”, „Universul literar” de la Bucureşti; „Viaţa Basarabiei”, „Pagini basarabene”, „Octombrie” de la Chișinău; „Jurnal literar” de la Iaşi. A debutat editorial în 1939 cu volumul „Poezii” suprimat imediat de cenzură. După anexarea Basarabiei la URSS în iunie 1940 a colaborat la ziarul „Comsomolistul Moldovei”, tot la Chișinău în 1940 a fost reeditat volumul său „Poezii”. La 6 noiembrie 1942 a fost înrolat în Armata Sovietică. Moare în cel de-al Doilea Război Mondial la 3 noiembrie 1944, fiind înmormântat în cimitirul militar din orăşelul Priecule în Lituania[19].

După al Doilea Război Mondial, când Basarabia a fost anexată la URSS, T. Nencev a atras interesul tinerilor artiști bulgari, iar poeziile sale au fost traduse din română în bulgară. Treptat, opera sa și-a luat locul în noua literatură moldovenească emergentă. În 1967 și în 1991 au apărut la Chișinău colecția sa din 1934 „Poezii” și cartea de poezie „Съдба” („Destinul”), care adunau și lucrări publicate în revistele „Familia noastră” și „Bugeacul” . În 1969, poeziile sale traduse în limba rusă au fost incluse în Antologia editurii „Scriitorul sovietic”, iar autorul post-mortem a primit premiul literar „Nikolai Ostrovski”. Numele său este înscris pe o placă în Uniunea Scriitorilor din Moldova[20]. Operele sale sunt incluse în culegerile colective: „Ani de luptă” (1969), „N-am dovedit să scriu” (1985), „Scriitori de la „Viaţa Basarabiei” (1990) etc.[21]

[17] *Ibidem*, p. 47.

[18] Благовест Нягулов, Бесарабски българи в румънската литература между двете световни войни, p. 292.

[19] Alexandru Burlacu, La școala lui Arghezi: Teodor Nencev, in: Philologia, ianuarie-aprilie 2013, p. 42.

[20] Елена Налбантова, Кратка история на българската литература в Бесарабия и Таврия, in: Проглас. кн. 1, 2012, p. 112.

[21] Poetul Teodor Nencev – 105 ani de la naștere, in: https://noi.md/md/societate/poetul-teodor-nencev-105-ani-de-la-nastere (consultat la 21.08.2024).

Foto 3. Ioan Sulacov, Teodor Nencev, Iacob Slavov,
https://timpul.md/articol/suflet-din-sufletul-bugeacului-103411.html

Un alt reprezentant al „grupului bolgrădean" **Vladimir (Vlad) Cavarnali** în viziunea lui George Meniuc, e un prevestitor de furtună: „Vremea noastră trăieşte ultimele rămăşiţi spirituale mistice. Din zare, statornică şi gravă, se iveşte o punte nouă peste care va trece omenirea. La orizont pâlpâie o epocă nouă. Poate va începe un nou Ev-Mediu. Poate o nouă spiritualitate"[22].

Vladimir Cavarnali **(**născut la 10 august 1910, la Bolgrad) şi-a făcut studiile la liceul din localitate şi la Universitatea din Bucureşti, luându-şi licenţa în filosofie şi litere în 1932. Până în iunie 1940 este profesor de limba şi literatura română la Chilia (1933) şi la Bolgrad (1936–1940). Debutează în presa bucureşteană cu versuri, semnează publicistică literară şi numeroase traduceri din lirica universală. Placheta de debut „Poezii" apare în 1934 la Bucureşti, Editura Fundaţiei Regale, manuscrisul fiind premiat în acelaşi an de Comitetul pentru premierea scriitorilor tineri needitaţi al Fundaţiei pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II" (alături de manuscrisele „Nu" de Eugen Ionescu, „Pe culmele disperării" de Emil Cioran, „Mathesis sau Bucuriile simple" de Constantin Noica, „Inima sub săbii", poeme, de E. Jebeleanu, „Cloşca cu puii de aur" de Dragoş Vrânceanu, „Memnon" de Horia Stamatu) [23]. Cercetătoarea El. Nalbantova menționează că „în presa bulgară de atunci, Vladimir Cavarnali a fost prezentat drept creatorul unor versuri intime, pline de bucurie liniștită și tristețe ascunsă. Lucrările sale au fost apreciate și de istoricii literaturii române, care scriu că poezia sa este „explozivă, oarecum primitivă, dar puternică, cu adevărat lirică și patetică" (E. Lovinescu)"[24]. În 1939 Vl. Cavarnali a lansat la Bolgrad al doilea volum, intitulat „Răsadul verde al inimii stelele de sus îl plouă".

[22] Apud: Alexandru Burlacu, Vladimir Cavarnali: poezia faustică, in: Metaliteratură, anul X, nr. 1-4 (23-24), 2010, p. 125.

[23] Alexandru Burlacu, Vladimir Cavarnali: poezia faustică, in: Metaliteratură, anul X, nr. 1-4(23-24), 2010, pp. 126-127.

[24] Елена Налбантова, Кратка история на българската литература в Бесарабия и Таврия, in: Проглас. кн. 1, 2012, p. 110.

A fost redactor la revistele bolgrădene „Familia noastră” (1937–1940) şi „Moldavia” (1939–1940). Până la 1940 a colaborat şi la publicaţiile: „Viaţa Basarabiei”, „Bugeacul”, „Generaţia nouă”, „Pagini basarabene”, „Poetul”, „Itinerar”. După al Doilea război mondial s-a stabilit la Bucureşti. Între ani 1944 şi 1947 a fost profesor de liceu, ziarist. A semnat versuri şi traduceri în revista „Orizonturi”. Vl. Cavarnali s-a stins din viaţă la 20 iulie 1966, la Bucureşti, fiind înmormântat în Cimitirul Bellu[25].

Iacob Slavov se naște la 15/28 februarie 1911, în orașul Bolgrad, jud. Ismail în familia lui Slavov Gheorghe, muncitor la o fabrică din Bolgrad, mama, Slavov Paraschiva, casnică. Studiile își face la școala primară la Bolgrad (1919–1923), apoi urmează liceul teoretic la Bolgrad (1923-1930) cu luarea bacalaureatului la Ismail (1930). Ca elev de liceu scrie versuri și între 1929-1930 este corespondent al revistei literare din Bucureşti „Limba Română” a lui V. Corbasca. Doi ani (1930–1932) este student al Facultăţii de Ştiinţe, secţia Matematici la Universitatea din Iaşi, însă întrerupe studiile din lipsa de posibilităţi materiale.

Debutează în 1935 la revista literară „Bugeacul” din Bolgrad, editată împreună cu un grup de tineri localnici în frunte cu poetul Teodor Nencev. Tendinţa revistei a fost de a afirma o atitudine a tinerei generaţii pe tărâmul literaturii române, slab reprezentată în acea parte a ţării. Debutul a constat din versurile „Cimitir părăsit”, „Turbulențe” şi recenzia asupra piesei „Codin” a lui Panait Istrati. A lucrat în calitate de redactor al revistei literare „Bugeacul” din Bolgrad, în anii 1936–1940, când a trecut sub direcţia căpitanului Dragomir Petrescu. În afara de aceasta, a avut colaborări la revistele literare din Bolgrad – „Generaţia Nouă” condusă de Igor Ivanov şi la „Familia noastră”, revistă a liceului de băieţi ce era condusă de Gh. Bujoreanu.

Colaborează la revistele literare din Chişinău – între 1937 şi 1940, la „Poetul”şi „Itinerar” conduse de Iorgu Tudor, la „Pagini basarabene” condusă de L.T. Boga şi George Dorul Dumitrescu, mai ales la „Viaţa Basarabiei” condusă de Pan Halippa şi N.F. Costenco. La Iaşi a publicat în „Jurnal Literar” condus de G. Călinescu (mai 1939, noiembrie 1939) şi în ziarul „Lumea” din 8 noiembrie 1937, la recomandarea lui Eusebiu Camilar. Mai publică la Bucureşti, în „Viaţa Basarabiei” a lui I. Valerian (1937) şi în „Estul” (1940) cu versuri. Unele materiale au fost publicate cu pseudonimul I. Slavu.

Volumele autorului apar în perioada interbelică: „Secretele succesului”, eseu, ed. „Psihică”, Bolgrad, 1935 (arhiva Academiei Române, Bucureşti); Grupaj de poezii în „Antologia Bugeacului” de Dragomir Petrescu, ed. „Intelect”, Bucureşti 1938; „Clape de clavir”, poezii, ed. Societăţii Scriitorilor din Basarabia, Chişinău, 1940.

În 1937 a fost înscris la Facultatea de Drept a aceleiaşi universităţi din Iași, însă fără a putea urma cursurile, încearcă a da examene la fără frecvenţă. Lucrează profesor particular de matematici până în 1942 când se angajează ca salariat permanent la C.A.M. (Casa Autonomă a Monopolurilor) Bucureşti (Tutun), fiind repartizat în oraşul Tulcea, unde rămâne până la pensionare (1971). Aici, la Tulcea, publică creațiile sale în ziarul „Procesul Tulcii” al lui S.T. Staub (1946) şi „Drumul Socialismului” al PCR Tulcea şi în „Delta”[26]. A decedat în 2001 la București, cert că după 11 mai 2001, cu această dată fiind marcată ultima din cele 4 scrisori adresate de Iacob Slavov către Gheorghe Gheorghiu (scriitor, membrul Uniunii Scriitorilor din Moldova – n.n.).

[25] Alexandru Burlacu, Vladimir Cavarnali: poezia faustică, pp. 126-127.

[26] Apud: Apud: Iurie Colesnic, Suflet din sufletul Bugeacului [online] https://timpul.md/articol/suflet-din-sufletul-bugeacului-103411.html (consultat la 21.08.2024).

Pentru toți acești autori prezentați în detaliu sau menționați fugitiv era comună aspirația de „integrare creativă... în literatura română", după cum scria G. Nicolov, unul dintre puținii care încearcă astăzi să mențină memoria acestor scriitori[27]. Oamenii de știință găsesc motivele acestei aspirații în „deschiderea tradițională bulgară către cultura altor națiuni", dar și în soarta istorică a bulgarilor din Basarabia, ceea ce duce la „subdezvoltare a conștiinței naționale"[28]. Pe când cercetătoarele E. Nalbantova și E. Rațeeva susțin că „dorința de a-și înscrie darul în literatura țării în care trăiește este impulsul firesc al fiecărui creator care urmărește recunoașterea și interesul publicului"[29].

Suntem departe de ideea că cu acest articol putem considera îndeplinită misiunea de aduce publicului larg informațiile despre fenomenul scriitorilor bulgari basarabeni din perioada interbelică. Au trăit în acele pagini de istorie a Basarabiei, care au fost tăcit „uitate " în perioadă sovietică, sunt cu greu descoperite acum în anii de independență, deoarece or. Bolgrad nu se află în jurisdicția statului Republica Moldova. Pe toți ei îi unește destinul unei tinereți complicate, pline de provocări cărora le fac față și reușesc să-și înscrie propriul nume în istoria literaturii țării, în care au trăit.

∗ Articolul este realizat în cadrul subprogramului CPCSRP 010402 „Cultură și politică în contextul schimbărilor regimurilor politice: de la Basarabia românească la Republica Moldova".

[27] Николов, Г. Български автори в Румъния – кратък обзор, in: Проглас, 2010, кн. 1, p. 167.

[28] Благовест Нягулов, Бесарабски българи *в* румънската литература между двете световни войни, în: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали, Велико Търново, Том 4, 1995, с. 285-302.

[29] Елена Налбантова, Елена Рацеева, Литературное наследие болгар-переселенцев, в: Идентичность: сборник докладов и сообщений международной научно-практической конференции «Единство исторических судеб», посвящённой 80-летию со дня рождения Михаила Николаевича Губогло / Н.-и. Центр Гагаузии им. М. В. Маруневич; отв. ред.: Константинова И.А. Пашалы П.М., Комрат: Б. и., 2018, с. 186.

ELENA ALISTAR – UN SPIRIT EUROPEAN AL BASARABIEI INTERBELICE
Elena Alistar – a European spirit of interwar Bessarabia

CZU: 396.9(498.7)(092)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762299

Ludmila LAZAREV
Doctor în istorie, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8735-3364
E-mail: Ludmila.lazarev@amtap.md

Summary. The present study aims to address the role of the personality of Elena Alistar in the history of Romanians in the interwar period from the perspective of the modernization of Romanian society.

A prominent representative of the Union generation, the first female politician in the Romanian area, Elena Alistar, versatile personality, active in many fields and publishing articles and memoirs, supporting any meritorious initiative in the field of education and culture, bringing great services to the education system of interwar Bessarabia, being a promoter of the feminist movement, through all her activity she contributed to the development of the European spirit in the country. The analysis of her activities, publications in the newspapers of that time, the considerations of her contemporaries, taking into account the echoes, which have survived to this day, helps us to build the profile of Elena Alistar, elucidating her prodigious activity as a politician, pedagogue, publicist always at the service of the country and its people.

Key words: Elena Alistar, interwar Bessarabia, feminist movement, European spirit, pedagogical activity, publicistă.

Referindu-se la natura spiritului european, filosoful francez Lucien Jaume menționa că aceasta din urmă reprezintă o „atitudine a minții față de sine însăși și față de societate”.[1] Conceptul de „spirit european” se referă la un set de valori, idei și tradiții culturale care definesc identitatea comună a Europei și a cetățenilor săi. Printre elementele principale ale acestui spirit se regăsesc valorile democratice, cultura și educația. Elena Alistar, personalitate marcantă a Basarabiei interbelice, și-a adus aportul la „realizarea locală a spiritului european”[2], prin promovarea valorilor europene în toate activitățile sale, lăsând o urmă adâncă în istoria și cultura spațiului românesc.

Istoria Europei este una cu suișuri și coborâșuri, cu epoci remarcabile și perioade tulburi, iar personalitățile istorice și culturale, au lăsat o amprentă de neșters în devenirea conștiinței europene contemporane. Perioada interbelică, la care ne referim în studiul nostru, este o perioadă zbuciumată, de emancipare culturală, dar și de criză pentru întreaga Europă.

În perioada 1918–1940, Basarabia, integrată în România, a trecut printr-o încercare de modernizare de tip occidental. Într-un interval de timp relativ scurt, Basarabia și România Mare nu au evoluat în izolare, ci au fost parte a unui context european mai larg. Procesele

[1] Lucien Jaume, *Qu'est-ce que l'esprit européen*? Paris: Flammarion, 2010, 172 p.

[2] Tudor Vianu, Cugetările d-lui Lucian Blaga, in: Sburătorul: Revistă literară, artistică și culturală, 1919, nr. 8, p.189.

economice și sociale care aveau loc în Europa în acea perioadă au influențat în mod semnificativ România, inclusiv Basarabia. Construirea statului modern presupunea preocupări importante în toate domeniile de dezvoltare, inclusiv în viața culturală, învățământ și educație.

In acest sudiu ne propunem să evidențiem câteva aspecte esențiale ale activității Elenei Alistar: implicarea în mișcarea pentru emanciparea femeilor, activitatea publicistică și contribuțiile în domeniul educației, care au avut un rol semnificativ în dezvoltarea spiritului european în Basarabia.

Originile și formarea personalității

Pentru a înțelege pe deplin figura Elenei Alistar, este crucial să ținem cont de contextul istoric și social în care a trăit. Perioada în care s-a desfășurat activitatea sa a fost una marcată de transformări semnificative, atât la nivel local, național, cât și la nivel european.

Originară din Basarabia, pe atunci gubernie a Imperiului Țarist, născută în 1873, în comuna Vaisal, jud. Ismail, Elena Alistar, fiică de preot, a studiat la școala primară din Congaz, apoi la Școala Eparhială din Chișinău. S-a căsătorit cu tânărul teolog Dumitru Alistar, care, devenind preot, a slujit în localitățile Văleni, Roșu, Zărnești din județul Cahul și Rezeni, jud. Chișinău. Urmându-și soțul în aceste localități Elena Alistar a activat ca învățătoare.[3] În Rezeni, a organizat cursuri pentru adulți, șezători și diverse acțiuni culturale, demonstrând conștiință civică, capacități organizatorice și dedicare față de comunitate, contribuind astfel la dezvoltarea culturală și socială a satului.

Între anii 1909 și 1916 Elena Alistar își continuă studiile la Universitatea din Iași, la Facultatea de medicină, prima universitate modernă a României. Cu siguranță studiile la această universitate au contribuit nu doar la formarea medicului Elena Alistar, dar și a personalității proeminente, care a pus umărul la emanciparea Basarabiei de sub jugul țarist, la dezvoltarea învățământului și culturii românești în ținut. Cercetătorul Iurie Colesnic consideră că atmosfera din Iași a fost favorabilă pentru firea ei hotărâtă și dârză. Mediul lingvistic, agitația studențească, curentele politice și dorința de a obține studii solide au intensificat preocuparea pentru cei rămași acasă.[4] Tot atunci s-au manifestat și aptitudinile sale publicistice, când a scris câteva articole cu ocazia centenarului anexării Basarabiei la Rusia, și pentru care a ajuns să fie arestată la revenire de către autoritățile țariste.

Implicarea în mișcarea feministă

În primele decenii ale secolului XX, implicarea femeilor în sfera sociopolitică se intensifică, acestea militând pentru promovarea valorilor democratice și obținerea drepturilor civile și naționale. În spațiul basarabean, mișcarea feministă prinde contur, ca o expresie a eforturilor de a câștiga drepturi cetățenești. În acest context, în anul 1917, a fost fondată Liga Femeilor Moldovene din Basarabia. Elena Alistar, recunoscută pentru calitățile sale de leadership, s-a remarcat ca una dintre principalele figuri ale acestei mișcări și, în iunie 1917, a fost aleasă președintă a Comitetului de Conducere al Ligii. Ea a militat pentru egalitatea de șanse și drepturi, jucând un rol activ în organizarea evenimentelor menite să aducă în atenție problemele specifice femeilor. Alistar a sprijinit inițiativele pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă ale femeilor și a promovat accesul la servicii medicale adecvate. Sub conducerea sa, Liga Femeilor Basarabene a desfășurat o amplă activitate culturală, organizând serbări

[3] Alexandru Chiriac, *Membrii Sfatului Țării (1917–1918). Dicționar*, București: Editura Fundației Culturale Române, 2001, pp. 46-47.

[4] Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Chișinău: Universitas, 1993, p. 202.

și concerte pentru soldații răniți și marcați de experiențele războiului. Comitetul Ligii femeilor stabilise legături cu Biroul de organizare a Sfatului Țării, desemnând-o pe doamna Elena Alistar în funcția de deputat a acestui organ legislativ, ceea ce reprezenta o realizare importantă a mișcării feministe din Basarabia. Tot în 1917, Elena Alistar a fondat și a condus Societatea Culturală „Făclia" a Femeilor Studente la Medicină. De asemenea, a participat la fondarea Partidului Național Moldovenesc și a colaborat activ cu organizația „Crucea Roșie". Prin implicarea sa consecventă în mișcarea feministă, Elena Alistar a jucat un rol esențial în transformările sociale din Basarabia, deschizând calea către o societate mai egalitară și justă. Moștenirea sa în lupta pentru drepturile femeilor rămâne un exemplu de curaj și dedicare, influențând profund construirea unei societăți moderne care susține egalitatea de gen, respectul pentru demnitatea umană, valori fundamentale ale spațiului european.

Membră a Sfatului Țării, organul legislativ al Basarabiei din 1917–1918, Elena Alistar a fost prima femeie din spațiul românesc care a ajuns să se bucure de dreptul femeilor de a fi aleasă într-un organ reprezentativ al țării în calitate de deputată. Apreciată pentru abilitățile sale de orator a luat parte activă la deschiderea Parlamentului, unde a ținut un discurs în care și-a exprimat grija pentru educația generațiilor viitoare. Publicistul Gheorghe Tofan scria despre discursul ei din 21 noiembrie 1917 de la inaugurarea sfatului Țării :„Des aplaudată, președinta Ligii care e o vorbitoare bună... analizează într-o frumoasă limbă moldovenească, era să zic românească, programul și scopurile urmărite de Ligă"[5]. Elena Alistar a fost membră în comisiile redacțională și școlară ale Sfatului Țării. În această calitate, a colaborat cu organizațiile pedagogice și comitetele părintești din partea legislativului. A susținut un șir de inițiative în parlament ce contribuiau la dezvoltarea culturii naționale, cum ar fi cea de transmitere a sălii de conferințe „ A.S. Pușkin" societății culturale Făclia, pentru a crea teatrul național.[6] Vorbind despre importanța culturii naționale de ziua proclamării independenței Republicii Democratice Moldovenești la 24 ianuarie 1918, Elena Alistar declara: „ Numai ridicând cultura fiecărui popor se pot înfăptui marile gânduri ale omenirii"[7].

Elena Alistar a fost una dintre personalitățile marcante care au votat Unirea Basarabiei cu România. Ea a fost, de asemenea, printre puținii deputați care au documentat în scris desfășurarea ședinței istorice a Sfatului Țării din 27 martie 1918. Printre delegații Sfatului Țării, aleși din diverse partide politice, asociații culturale și mișcări naționale, vocea puternică a Elenei Alistar se remarca în mod deosebit, ea devenind un simbol al femeii basarabene.

Implicarea și susținerea mișcării feministe de către Elena Alistar au continuat și în activitatea sa pedagogică după Unire. A făcut parte din comitetul de conducere al Asociației pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române (A.E.C.P.F.R.), care s-a constituit la Iași, pe 30 iulie, 1918. La sfârșitul anilor 20, doamna Alistar fondează în Basarabia filiala Grupării femeilor române, a cărei scop era educarea femeilor pentru a-și putea exercita drepturile câștigate. S-a evidențiat în activitatea Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române care își desfășura activitatea sub patronajul doamnei Alexandrina Cantacuzino, figură emblematică a mișcării feministe. Aceste asociații au reușit să intervină cu succes în păstrarea și consolidarea drepturilor civile în Basarabia, contribuind semnificativ la realizarea unor progrese importante în domeniul egalității de șanse între bărbați și femei.

---

[5] Sărbătoarea Basarabiei, Chișinău, 1917, p. 112.

[6] Ion Turcanu, *Sfatul Țării*. Chișinău: Arc, 2018.

[7] Elena Alistar, Acum, ori niciodată..! in: Onisifor Ghibu, De la Basarabia rusească la Basarabia românească. Analiza unui proces istoric, vol. I, Cluj, 1926, p. 102.

Contribuții în domeniul educației

Elena Alistar a fost o reperezentantă a strălucitei pleiade de profesori care au realizat după 1918 o „adevărată revoluție culturală”[8], punând bazele scolii naționale in Basarabia. La 21 noiembrie 1917, în ziua deschiderii Sfatului Ţării, în discursul său Elena Alistar a pus problema dezvoltării învăţământului, şcolii. Ea cunoaştea foarte bine pedagogia românească, și a exprimat ideea mobilizării forţei Sfatului Ţării pentru naţionalizarea şcolii basarabene.[9]

Învățământul, știința și cultura au cunoscut o dezvoltare fără precedent în România interbelică. Referindu-se la scopurile generației sale, Mircea Eliade menționa: „Aveam datoria să lărgim considerabil orizontul cultural românesc, deschizând ferestre către universuri spirituale rămase până atunci inaccesibile”.[10] Unirea de la 27 martie 1918 a determinat radical schimbările în viața spirituală și, în primul rând, în domeniul învățământului. Formarea statului național-unitar român a conturat spre rezolvare probleme noi, legate de necesitatea formării cadrelor corespunzătoare unei economii situate pe coordonate noi de dezvoltare, legate de cerințele organizării administrative, ale activității sociale, politice și culturale. Astfel, învățământul din Basarabia în perioada interbelică a fost un domeniu esențial pentru ridicarea nivelului cultural al populației și pentru formarea specialiștilor în diverse domenii fără a exista vreo formă de discriminare a cetățenilor în acest proces. După Unirea Basarabiei cu România, în fiecare sat și comună din Basarabia a fost construită câte o şcoală primară: dacă în anul 1919 existau 1398 de şcoli cu 2397 de învăţători, în anul 1932-1933, funcţionau 2029 şcoli rurale cu 5509 de profesori.[11] Trebuie remarcat că primele transformări în domeniul învățământului național în Basarabia au fost înfăptuite încă în vara și toamna anului 1917 în contextul mișcării de eliberare națională.

După Unire Elena Alistar și-a dedicat activitatea și energia pentru a îmbunătăți sistemul educațional și situația femeilor. Ea este numită directoare a Școlii Eparhiale de Fete din Chișinău, pe care o absolvise și ulterior a condus-o din 1 decembrie 1918 până la pensionare în 1938. Aici s-au manifestat cele mai importante trăsături ale gândirii pedagogice. Elena Alistar a reușit să transforme Şcoala Eparhială de Fete într-o şcoală de elită cu standarde academice riguroase. Această instituție reprezenta un loc de pregătire, învățare și dezvoltare pentru formarea elitei intelectuale. Conceptul de școală elitistă era o direcție pedagogică, dezvoltată și promovată de Elena Alistar în Basarabia.

În același timp, E. Alistar a avut determinarea de a aplica în practică pedagogia socială ca direcție principală în activitatea sa. Principiile pedagogiei sociale, care reprezintă o direcție de evoluție a educației ca factor reformator în procesul de modernizare a societății românești, au fost aplicate în practica sa pedagogică în perioada în care a activat ca directoare și profesoară la Școala Eparhială de Fete din Chișinău. Elena Alistar a promovat în școală disciplina, cunoștințele, activismul social și național, metodele individuale de lucru pedagogic, omenia și tradițiile vestimentare ale neamului românesc. Aceste aspecte sunt reflectate în amintirile fostelor eleve ale Școlii Eparhiale, publicate în revistele *Basarabia, Femeia Moldovei* și ziarul *Glasul Națiunii* în anii 1990.

În calitatea sa de director a Școlii eparhiale de fete, Elena Alistar a contribuit la formarea conștiinței naționale românești, a semănat spiritul libertății și modernizării în perioada

[8] Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, 1992, p. 508.

[9] Gheorghe Tofan, *Sărbătoarea Basarabiei*, Chișinău: Tipografia Soc. Culturale a Românilor din Basarabia, 1917, p.11.

[10] Mircea Eliade, *Profetism românesc,* vol. I, București: Editura Roza Vânturilor, 1990, pp. 11-16.

[11] Constantin Anghelache, Iordan Petrescu, Mădălina Gabriela Anghel, Emilia Gogu, *Evoluția centenară a învățământului în România***,** București: Editura Economică, 2018, p. 73.

interbelică, ar rezultatele au fost surprinzătoare peste decenii. Fiind un educator dedicat, ea a susținut constant învățământul de calitate și a promovat valori democratice în rândul tinerilor, contribuind astfel la formarea unei generații cu viziuni progresiste. Școala de elită condusă de Elena Alistar a educat o pleiadă de scriitori, publiciști, eseiști, învățători, precum și numeroși intelectuali și oameni de cultură ce au contribuit la menținerea spiritualității românești pe aceste meleaguri.

Activitatea publicistică

Personalitatea polivalentă, Elena Alistar, a manifestat aptitudini speciale în repetate rânduri: drept exemplu servește activitatea ei publicistică. Ea devine cunoscută ca publicistă încă fiind studentă la Iași, când a scris și publicat în *Cuvânt Moldovenesc*, mai multe articole în special cu ocazia centenarului din 1912 a anexării Basarabiei, în care a denunțat politica colonială a Rusiei țariste în Basarabia, motiv pentru care a fost pusă în urmărire de către regimul rusesc. Ea a evidențiat faptul că, din cauza regimului țarist, peste 90% dintre moldovenii basarabeni ajunseseră analfabeți. În articolele publicate E. Alistar promova ideea de Unire a ținutului Basarabia cu România.

În anul 1918 Elena Alistar a fost prezentă nu numai la întrunirile Sfatului Țării, ci și în paginile ziarelor locale. La 10 februarie 1918, a publicat un articol care avea mai mult caracterul unui apel și în care sublinia cu fermitate: „Către moldovenii din Basarabia! Vouă tuturor mă adresez din adâncul sufletului meu, ce bate în folosul neamului". După care urma un apel cu conținut unionist prin care se propaga importanța Unirii pe viitor a Basarabiei cu România. Distinsa luptătoare, însă face o remarcă importantă din punct de vedere al valorilor democratice, precum toleranța, pluralismul politic, diversitatea: „Să ne ferim însă, dragii mei, de greșeala de a judeca oamenii după culoarea lor politică și de a-i urmări pe chestii personale. Acest păcat e mai greu decât nepăsarea față de neam, pe care o au mulți dintre noi."[12]

În nenumărate rânduri aceasta a prezentat articole prin care a urmărit trezirea conștiinței naționale. Într-un discurs ținut la 11 februarie 1918, Elena Alistar se adresa concetățenilor prin cuvintele: „Acum ori niciodată, noi trebuie să ne unim…! Orice moldovean, fie el cât de democrat, trebuie să înțeleagă aceasta și să facă tot ce se poate, să aducă orice jertfă, pentru a înfăptui această Unire".[13] O dovadă, în acest sens, este materialul întitulat „O scrisoare a femeilor basarabene" (cu Elena Zaharov), publicat în ziarul România Nouă la 13 octombrie 1918, prin care femeile erau încurajate să lupte pentru drepturile lor și să conștientizeze importanța transformărilor sociale, politice și economice prin care trecea Basarabia. De asemenea era transmis îndemnul: „ Trebuie ca orice ființă omenească să-și aducă obolul lui de muncă, de inimă, de suflet, de ființa lui și chiar viața, pentru ca să contribuie cât de puțin la realizarea aspirațiilor neamului lui."[14] Spiritul patriotic, responsabilitatea morală, atitudinea civică sunt valorile care au stat la baza activităților E. Alistar și pe care le transmite contemporanilor săi prin scrierile publicistice.

Moștenirea culturală a Elenei Alistar însumează câteva lucrări. Scrierile lăsate înfățișează, în modul cel mai veridic, una din cele mai impresionante etape din istoria Basarabiei. Acestea sunt următoarele: *Mișcarea națională în Basarabia* (1930), *Amintiri din anul 1917–1918*, *Fizionomia socială și politică a Sfatului Țării*, *Memorii*. Broșură intitulată

[12] Elena Alistar, Către moldovenii din Basarabia, in: Onisifor Ghibu, De la Basarabia rusească la Basarabia românească. Analiza unui proces istoric, vol. I, Cluj, 1926, p. 97.

[13] Elena Alistar, Acum, ori niciodată..! p. 100.

[14] Elena Alistar, Elena Zaharov, O scrisoare a femeilor basarabene, in: Onisifor Ghibu, De la Basarabia rusească la Basarabia românească. Analiza unui proces istoric, vol. I, Cluj, 1926, p. 431.

Mișcarea națională în Basarabia, tipărită în 1930, devenise o raritate bibliografică. În *Amintiri din anii 1917–1918* și-a manifestat atitudinea critică față de remarca lui Marghiloman, care a zis că ea era „prima și ultima deputată a Țării", deoarece pleda pentru egalitatea în drepturi de a alege și a fi ales pentru bărbați și femei. Și avea să scrie „Aceste cuvinte din gura lui Marghiloman m-au făcut să regret că nu am avut destulă îndrăzneală ca să protestez pentru păstrarea drepturilor femeilor"[15]. În memoriile sale, Elena Alistar a descris în principal aspirațiile Basarabiei de a se elibera de sub ocupația sovietică. Mărturisirile ei constituie o cronică fidelă a unei epoci zbuciumate din istoria Basarabiei. Toate aceste lucrări publicistice sunt importante mărturii despre o perioadă crucială din istoria Basarabiei din prima jumătate a secolului XX, scrise de o intelectuală cu erudiţie excepţională, cu preocupări privind şcoala şi cultura naţională românească, care sunt și vor rămâne surse prețioase pentru cercetători –istorici, antropologi, și toți cei dornici de a cunoaște evenimentele marcante ale trecutului.

Concluzii

Umanismul, mândria națională, patriotismul, au fost valorile pe care Elena Alistar le-a promovat pe parcursul vieții și activității sale. Astăzi aceste valori rămân deosebit de importante pentru poporul nostru în calea de integrare europeană. Desigur aceste valori sunt regândite, redimensionate în concordanță cu spiritul timpului, în care „sentimentul incluziv al identității naționale rămâne esențial" pentru ca o comunitate să poată prospera.[16] Totodată valorizarea trecutului, a personalităților istorice, care in perioade complicate, au dat dovadă de spirit patriotic, au contribuit la dezvoltarea culturii, care reprezintă chintesența spiritului european, rămâne o sarcină importantă pentru cercetători.

Prin dedicarea sa față de educație, cultură și valorile naționale Elena Alistar a devenit un simbol feminin al Basarabiei interbelice. Contribuțiile sale în multiple domenii au lăsat o amprentă importantă asupra evoluției spiritului european într-o regiune a Europei periferice.

∗ Developed within the project 101085561 — TEIDCIPEI — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH The European identity development through culture in the process of European integration. Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

[15] Ion Țurcanu, *Sfatul Țării: Istoria zbuciumată a unei importante instituții politice basarabene din anii 1917–1918*, Chișinău: Arc, 2018, p. 278.

[16] Francis Fukuyama, Identiate. Nevoia de demnitate și politica resentimentului, Bucuresti: Humanitas, 2022, p.150

CURRENT APPROACHES TO STUDYING THE HISTORY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA THROUGH THE INTERDISCIPLINARY CONCEPT OF GENDER

Abordări actuale privind studierea istoriei Republicii Moldova prin conceptul interdisciplinar de gen

UDC: [37:94]:342.726-055.1/.3
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762519

Oleg URSAN
Doctorand, Facultatea de Istorie și Filosofie, USM
ORCID: https//orcid.org/0000-0001-6869-7949
E-mail: olegursan@yahoo.com

Rezumat. Relevanța și importanța studierii istoriei contemporane a Republicii Moldova constă în faptul că metodele clasice de cercetare uneori nu ne permit să descriem și să stabilim în detaliu relația cauză-efect a evenimentelor istorice. Prin urmare, introducerea metodelor interdisciplinare, în acest caz de gen, ne va permite să descriem o problemă istorică din mai multe perspective. În acest articol, am încercat să demonstrăm importanța folosirii datelor statistice de gen, analiza documentelor oficiale prin prisma perspectivei gender – fiind piloni-cheie în studierea științei istorice contemporane.

Cuvinte-cheie: istorie contemporană, statistica de gen, egalitate de gen, politica națională.

Few would contest the idea that applying a gender lens to the social sciences and humanities, and to history in particular, is both necessary and beneficial. One reason is that sticking with traditional models often leaves us with a narrow comprehension of what we are examining. The possibilities are huge; still, the tools with which we might perform a task of comprehension and re-creation – of figuring out what happened and why – are often either old and thus familiar or new but not very sociologically or historically rigorous. When historians consider the aspect of gender, they often find a different, often clearer, picture of history. They find that women, too, participated in most historical events and that their contributions were often substantial. They found that when women could not participate in certain ways, often because of legal, economic, or social limitations, they found other means of expression and ways to influence events. To achieve this understanding in a history that sometimes seems to give short shrift to women and their role in our society, historians have a new tool – a gender perspective[1].

Another recent example supporting the first argument is Claudia Goldin, an American researcher who received the Nobel Prize in economics[2]. The reason Goldin's research is such a solid example is that her work focuses explicitly on the economic and labor market issues surrounding the gender pay gap. Goldin has long been recognized as a leading scholar in the field of labor economics. She has used ingenious and classic methods throughout her

[1] Oleg Ursan, Asigurarea și promovarea egalității de gen în Rebublica Moldova, in: Muzeul Național de Istorie a Moldovei. Nr. 1-2, 2015, pp. 227-228.

[2] The Royal Swedish Academy of Sciences, [online] www.nobelprize.org (consultat 27.07.2024).

career to illuminate the many and varied aspects of the persistent inequalities that women face in the workforce, a situation all too familiar to most women today. Goldin incorporated gender perspectives to uncover the structural and societal barriers that lead to wage and employment inequalities between men and women. This is not just because it is good social science, but because it is very much good for a society that claims to be just. A society that honors those who work and allows for the freedom of choice. You can be a stay-at-home dad or mom; you can work in a lab or be a performer. And yes, of course, the right to go in and out of these spaces should not be determined by a baby's ability to suckle.

The third argument is that for over 30 years, a gender approach has been applied in practically all scientific research and pedagogical areas of Moldova. These include the study of history, psychology, sociology, archeology, anthropology, politics, and jurisprudence. At the same time, significant conferences are held at the Academy of Sciences of Moldova that deal with a wide range of gender issues. Recently, one of these conferences dealt with the topic of "Gender Stereotypes and Gender Statistics." The Republic of Moldova is therefore on a confident path to implementing gender competencies in vital sectors of the country.

Moldova's long-standing commitment to gender perspectives over a number of years has fostered a much-needed academic environment that is decidedly more progressive and clearly on the path toward greater gender equality. This has, in turn, informed several public policies that target, as their fundamental and most necessary goals, the promotion of gender equality across a number of social sectors. These incisive measures allow for the integration of not only the presence but also the perspectives of women as pivotal components of an improved society – changes that ultimately benefit all members of this society. The nation's commitment to promoting gender equity and social justice shines through the ongoing attention paid to gender-related matters at conferences and in research.

For over three decades, the Republic of Moldova has endorsed and ratified pivotal declarations regarding women's rights and protections. These include, but are not limited to, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), which was ratified by Moldova in 1994, and the National Action Plan for Employment and Gender (PNAEG), which covered 2010 to 2015[3]. Regrettably, while these international agreements continue to guide the republic's efforts, stereotype and discrimination concerning women's status in the family, at work, and in society remain entrenched. At society's core is a historical backdrop of numerous stereotypes concerning women's social and economic status, many of which were imported from the former Soviet Union.

Women were meant to be excellent housewives, physically healthy and able to bear a multitude of children for the Soviet army and, above all, great wives who would never contradict their husbands. This was the place carved out for women in Soviet society. And it was the only place available within the society that, overall, allowed women to inhabit a secondary position that neither insulted their dignity nor forbade them from sometimes exercising authority as heads of families. Yet it was a Constitution that, overall, granted an ample number of rights to the populace. And an article in it stopped just short of making a direct claim to the superiority of women over men.

Even with the constitutional assurances, the effective execution of these rights was frequently compromised by long-standing societal attitudes and norms. Ingrained stereotypes still affect how women are perceived and treated in contemporary Moldovan society and

[3] Oleg Ursan, Impulsionarea politicilor de gen în Republica Moldova după participarea la Conferința Mondială a femeilor de la Beijing din 1995, in: Akademos. Nr. 2 (65), 2022.

present serious obstacles to genuine gender equality. The entrenched attitudes are under sustained assault, but they are tough and venomous, and they resist change. It is clear that education and policy reforms are insufficient by themselves; social change is also needed, and that will take time.

The problem stems from the Constitution's failure to specify "gender equality." Accordingly, the "equal" woman in the Soviet system was segregated from the "exclusive" rights of men[4]. She could do everything except the really important things – like leading, deciding, and legislating. Indeed, the Soviet woman had the unlimited right to be a good mother; she also had full rights to be a good cook. These rights aside, however, both Soviet and post-Soviet Moldovan society has struggled against the stereotypical image of a woman fulfilling these roles and not venturing into the important realm of making her own judgments and decisions.

The old notion still has a grip on Moldovan society that women's place is in the home. The laws might hint at a more modern society, but the behaviors and attitudes of ordinary people remain very much as they have been in the past, when a woman's life was controlled by the men around her. These are the people Moldova's women have to face every day when they push for change. Seeking a more equitable society requires dismantling the old image in every way possible. Moldova's women have made a good start. They are the ones pushing for the change that will make a difference in their lives and the lives of their daughters.

The authentic battle for gender equality in Moldova throws into sharp relief the need to tackle both the institutional and societal factors that keep discrimination alive and well and that shade women's opportunities. The Constitution of the Republic of Moldova, adopted in 1994, guarantees equality before the law. Article 16 states that "all citizens of the Republic of Moldova are equal before the law and authorities, regardless of race, nationality, ethnic origin, language, religion, sex, views, political affiliation, property status or social origin." But despite this clear statement of equality, there's no mention of the term "gender equality." This absence is significant, given that former constitutions – like that of the USSR – also failed to include mention of this equal standard for half the population. No country can fairly claim to be democratic when it enshrines inequality in its basic law:

1. The nation has consistently had a higher female population. Since 1991, 52% of the country's denizens have been women – a percentage often bumped due to the greater longevity of females. Left in stark relief is the fact that for every 100 women, no more than 90 men can be found. This basic demographic fact creates a serious problem for female public health and a potential economic catastrophe for the women who currently enjoy the warmth and security of middle age. The mortality gap means that girls born today can expect to live an average of 75 years, while boys can expect to live just 67 years.

This issue has many roots: giving birth and being absent from work during maternity leave; women doing low-paid jobs because they lack the serious qualifications that would enable them to perform at a higher professional level – something that is largely the result of not having enough time to study and develop themselves, not only because of work but also because of family obligations; the presence of gender stereotypes that tell women to play a secondary role; the almost total absence of an image of female leadership; the male-dominated sphere that Moldovan politics has always been, in which women have almost always been the few; and even the economic conditions that have caused women to be seriously disadvantaged in the accumulation of wealth.

[4] Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics, [online] www.marxists.arhive.or [consultat 28.07.2024].

Furthermore, the absence of policies explicitly tailored to redress the economic vulnerabilities of older women makes these problems worse. Policies that address the vulnerabilities of older women must be put in place and are, unfortunately, long overdue. Females 55 and older in Moldova work primarily in low-paying, low-security jobs, if they work at all. And even when employed, their salaries are a fraction of what men earn. The result is that women in Moldova experience poverty at almost double the rate of men. This poverty is twice as bad for older women.

2. The absence of social and economic opportunities for women pushed them into mass labor emigration. From 1992 to 2000, the predominant path for women took them to Russia. The main trades they worked in were construction and repair, trade, services, and cleaning. Russia was chosen by the women labor migrants for several reasons: they spoke the Russian language, they could travel cheaply by train or bus to major destinations like Moscow and St. Petersburg, and there were signed agreements that promised them some basic rights along the way ("Paths of Migration for Women from Moldova")[5].

Through the lens of over two decades of instability, the Moldovan gender order has been profoundly affected by the out-migration of women. In this context, the European Union has become a prime destination for female migrants, mostly bound for Italy but also for other EU member states. Migration has offered an escape from poverty and a way to help Moldovan women assert their economic, social, and to a certain extent, their political rights. Most importantly, the Moldovan female out-migrants have transformed the gender order in their home communities by undermining traditional roles assigned to them and facilitating what has become the new normal.

The movement of people has been enriched by important social dimensions, and the separations of families, for example, have been at the heart of that. But there have been some good social expressions of this migration trend, too, in terms of the empowerment of women. And we're seeing that women are taking on more roles and responsibilities just by virtue of the fact that more of them are migrating to the United States and becoming independent.

3. Moldova's labor migration has exposed the flaws in its development policy and its lack of a unified, strategic vision for positioning the country either within the European Union or the post-Soviet space, where relations with the Russian Federation are maintained through the Commonwealth of Independent States. The Migration Agency revealed last December that from 2000 to 2018, more than 10 percent of the Moldovan population (about 325,000 people) moved abroad for work. This has caused significant social problems for the families of the migrants with an increasing number of children (an estimated 65,000) left behind in the care of other relatives[6].

Contending with these problems demands a well-rounded strategy that encompasses basic governmental services and comprehensive policy changes. Those changes must include an investment-driven strategy aimed at creating jobs, educational opportunities, and the kind of social supports that migrant families need to help them weather the stresses and strains of life in a new country. If Moldova's government can pull off this rather large and complicated juggling act, it just might be able to assure a far more proper and stable future for the country and its people.

---

[5] Oleg Ursan, Fenomenul migrației femeilor din Republica Moldova – factorul distructiv al familiei, in: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Nr. 2 (174), 2017.

[6] Oleg Ursan, Problema migrației forței de muncă în agenda executivelor din Republica Moldova, in: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice), Nr. 10 (160), 2022.

4. The Republic of Moldova has pursued a political course toward European integration since 2009. Promising changes in the area of gender equality and the societal status of women have occurred. Women and men now participate in politics on an equal basis (as evidenced by the 50/50 gender balance on election lists). This major shift gives men and women the opportunity to change more quickly the life and society of the Republic of Moldova. Equally important, women have made visible strides in the area of "leadership by example," in high-profile (and often unexpected) roles. For instance, Maia Sandu became the first female president of the Republic of Moldova in December 2020, and more than 40% of Moldova's parliament is now comprised of women[7].

The Bureau of National Statistics in Moldova applies a gender perspective to its research. It shows that the country has a clear division of female and male professions. This signals the presence of stereotyping in the areas of employment and professional training. For instance, over 80% of teachers in Moldova are women. Yet, men occupy the leadership positions in the higher education institutions. The health care system has about 82% women – 1,000 of whom are doctors. Despite this, men occupy the leadership positions in the health care system.

Even with strides being made, hard work remains to be done to alter the outdated and stubborn stereotypes that confine women and their career opportunities. Work with these communities is slowly but surely breeding gender equality, but these stereotypes are not going to die without a fight. They are as old as the hills and have always been as useful as a mother in giving the community a sense of identity and belonging.

5. The Republic of Moldova is recognized as an agrarian country, which makes the situation of women in the agricultural sector even more troubling. In 2023, just over 3,400 agricultural producers were registered. Despite this, only 14% of the farms in the country that have a legal status are managed by women![8] Although half of Moldova's poorest families live in rural areas, where the majority of women work, the Moldovan government has set as a priority in the near future to improve the situation of women in agriculture, since most are almost completely dependent on their husbands for economic support. This dependence poses serious obstacles to the independent decision-making and professional fulfillment of women in the agricultural sector and keeps them from being recognized as equal partners in farming.

Only 6% of women have vocational education. This figure invites us to consider the kind of world we are making for our daughters, as well as the kind of work we are expecting them to do – or not do. Women have barely begun to penetrate that most basic of all male bastions: farm management. When you examine the hang-ups of society that have put both daughters and sons in some form of learning purgatory, what you see is have long commodified and undercut opportunities for half of humanity to pursue a meaningful life and livelihood in agriculture and its allied management sciences. The sustainable development of our country and the empowerment of women demand that we ensure equality between the sexes in agriculture.

A quantitative assessment of the distribution of domestic animals, especially cattle, reveals that most of these animals are on farms owned by men. The data also show that women are the principal operators of farms engaged in the cultivation of vegetables and fruits.

[7] Biroul Național de Statistică. Statistica de Gen. www.statistica.gov.md, [online] (consultat 28.07.2024).

[8] Femei și bărbați în agricultura Moldovei, in: Recensământ agricol din Republica Moldova, [online] www.statistica.gov.md (consultat 28.07.2024).

Men's ventures in these areas appear to be more lucrative and stable than the women's, which seem more vulnerable to the vagaries of the weather (hail, drought, etc.). As a result, women's agricultural operations don't carry much promise in the way of loans, state subsidies, or insurance from either the private or public sectors. In these conditions, a woman in the rural sector seems awfully dependent on a man.

For over three decades, men have predominated in the governance of land in Moldova, while women have done the hard work of agriculture. This stark division of labor powers the urgent need for policies that support women in the agriculture of Moldova and the equitable governance of land. What might such policies look like? For one, they should aim to improve women's access to resources and technology, as well as to credit and other financial services. And second, they should encourage women to undertake more stable and profitable agricultural activities, such as livestock management. They should also support women as they engage in entrepreneurial opportunities in agriculture.

Boosting women's standing in the agricultural sector is essential for not only securing their economic independence but also for establishing an agricultural development model in which rural women can participate fully and equitably.

The historical account of gender statistics has, in broad terms, always depicted national history as the result of an "exclusively" male contribution. Research, however, has shown that women's contributions – often overlooked due to pervasive gender stereotypes—have been so substantial that, in the shadows of those stereotypes, they have made a significant impact on this country's development, economically, politically, and in other ways. Women's historical figures are often uncounted and unfunded. Their logic, wealth of knowledge, and reasoning power apparently haven't been acknowledged, or they have been neglected when the male figures have done the talking.

The Republic of Moldova decisively turned away from Soviet authoritarianism in 1991. In the wake of that momentous change, women entered Moldova's political life in numbers similar to men. That is a good starting point; the bad news, however, is that gender inequality continues to be a problem for the Moldovan electorate. Of the 383 individuals who signed Moldova's Declaration of Independence, a mere 13 were women[9]. Moldova must do better in integrating females into high-level political roles and the decision-making processes of its government.

Since the Declaration of Independence, there have been considerable strides toward ensuring women's equal political participation. Yet, these gains do not obscure the consistent pattern over time of women's political underrepresentation. This moment of looking back highlights two jump-off points: First, it reminds us of the perennial barriers to women's equal participation in politics. And second, it suggests the equal participation of women in politics requires not just a moment of insistence but also a sustained effort across time.

As contemporary Moldovan statehood takes shape, gender equality and women's leadership provide an essential mission. One of the most prominent figures in that mission is the activist Leonida Lari, whose work to promote women's rights has made her a celebrated figure not only in Moldova but also in Romania. Lari's leadership at the head of the pro-Romanian Christian Democratic League of Women has allowed the ideals of historical justice to penetrate the consciousness of many women in both Moldova and Romania. She has made many speeches in which she has championed Moldova's union with Romania as a necessary

[9] Oleg Ursan, *Predarea Istoriei Românilor prin prisma factorului feminin*. Chișinău: Universul, 2016. 48 p.

step to take, both during the interwar period and at present. Before the USSR disintegrated, Leonida Lari was the sort of multipurpose figure one often finds in the popular front: She was a poet, actor, and politician. Lari staged a public "marriage" to the statue of Stephen the Great, an important historical figure for the Moldovan people[10]. The activism of this individual can be said to have not only taken on the status quo but also carved a path for the involvement of women in political and cultural advocacy. She continues to inspire efforts directed toward equal pay, equal rights for all, and the reinforcement of democratic values.

For more than 30 years, Moldova has been an independent country; however, the path trodden by its women to achieve even the semblance of equality, let alone empowerment, has been a long and bumpy one. In spite of the almost breathtaking speed at which women have risen to the top in the Moldovan political landscape in recent years, this appears to have had little impact on the roadblock that impedes the much broader participation of women in the country's politics. Indeed, women in Moldova remain vastly underrepresented in political office, and the country's poor showing in the realm of gender equality damages its international standing on multiple fronts.

This is the result of a protracted process aiming to develop society's gender competencies. Moldova's principal documents in the area of gender equality – most notably the National Gender Equality Strategy and its Action Plan – maintain that "men and women have equal rights." They state, "the law ensures equal access of women and men to elected positions" and even assert that "increased representation of women at all levels of governance is a condition sine qua non for achieving a democratic society":

1. National Action Plan for Human Rights for 2004–2008, Law Number: 415 of October 24, 2003.

2. National Plan for the Promotion of Equality between Women and Men in Society for 2006-2009, Law Number: 984 of August 25, 2006.

3. National Action Plan "Republic of Moldova - EU", Law No.: 356 of April 22, 2005.

Against the background of the legislative framework, a number of gender-oriented institutions were formed, such as:

A) Government Commission on Gender Equality.

B) Department of Equal Opportunities and Family Policy.

C) Gender commissions under the country's ministries.

Overall, examining the country's history through gender statistics and gender perspectives has yielded favorable outcomes. Each historical event can now be described with greater detail and accuracy, thanks to the use of these two lenses. We can now state with confidence that history has been written and can be rewritten by both men and women. In either case, the processes of recording and interpreting it have produced positive results. However, even with these achievements in gender-friendly history writing and interpretation, we cannot ignore the fact that serious issues of discrimination based on sex and gender are still present.

This all-embracing method leads to a better grasp of what has happened in the past and allows for a more equitable accounting of the various people who have made history. When we throw into the mix not just the experiences of men, but also those of women, we don't risk diluting history; rather, we describe it more accurately. What we do in women's studies improves the understandings that men and women can have of all forms of history.

[10] Oleg Ursan, *Expertiza de Gen*, Lisboa, 2024, 72 p.

RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN PERIOADA POSTBELICĂ: POLITICI ȘI TRANSFORMĂRI

Moldavian SSR in the post-war period: politics and transformations

CZU: 32.019.5(478)"19"
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762441

Daniela ȘEREMET
Doctorand, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https//orcid.org/0000-0002-3860-1608
E-mail: daniela.seremet.sti@gmail.com

Summary. The post-war evolution of the Moldavian Soviet Socialist Republic was characterized by radical transformations under the direct influence of Stalinist policies. The process of reconstruction and industrialization, the forced collectivization of agriculture, political and cultural repression and the policy of russification had a profound impact on moldavian society. The Kremlin authorities suppressed local autonomy and repressed opposition through mass deportations and political repression, targeting the local elite. The deportations destroyed the social structure and changed the ethnic composition. Local resistance, including acts of disobedience and underground groups, persisted in the face of repressive policies. In this article we will analyze these transformations that shaped the economic, social and political structure of the Moldavian SSR and paved the way for further developments in the post-Stalinist period.

Key words: ideology, post-war propaganda, Stalinism, indoctrination.

În Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM), perioada care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial a fost marcată de politici de stat radicale și schimbări dramatice. Evoluțiile din această perioadă au sculptat în mod decisiv traiectoria sociopolitică și culturală a regiunii. De la foametea devastatoare din anii 1946–1947 până la procesul de colectivizare, deportările în masă și politica lingvistică, impusă în învățământul superior, fiecare aspect a reprezentat o parte esențială a transformărilor forțate. Prezentul articol explorează impactul acestor evenimente asupra societății moldovenești într-un context istoric mai larg, existent în Uniunea Sovietică.

În această perioadă, RSS Moldovenească devenise scena unui proces intens de rusificare, promovat de autoritățile sovietice în cadrul unui program amplu de centralizare și control asupra republicilor sovietice. Toate deciziile majore erau luate de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS)[1]. Conducerea RSS Moldovenești executa, în principal, directivele venite de la Kremlin. Moscova a trimis în RSS Moldovenească cadre de partid loiale și bine instruite pentru a asigura implementarea politicilor sovietice. Mulți lideri locali au fost fie originari din alte părți ale URSS, fie instruiți la Moscova, ceea ce a asigurat o conformitate strictă cu liniile directoare ale partidului. Acești lideri aveau misiunea de a supraveghea și de a implementa reformele dictate de centru, asigurând astfel un control eficient asupra regiunii.

[1] Л.С. Гатагова, *Эпоха позднего сталинизма: опыт историографического анализа (1945–1953).* Институт российской истории РАН, Центр истории народов России и межэтнических отношений, Москва. Вестник ТвГУ. Серия «История». 2021. № 2 (58), pp. 44-63. Историография. Источниковедение. Методы исторического исследования. DOI 10.26456/vthistory/2021.2.044–063, p. 44.

Așa cum afirmă autorii „Istoriei Partidului Comunist al Moldovei (Studii)", oamenii muncii aveau de efectuat, în raioanele de pe malul drept al Nistrului, industrializarea socialistă, colectivizarea agriculturii și revoluția culturală, de lichidat în orașe și sate rămășițele claselor exploatatoare[2]. În esență, planul era un uriaș proiect propagandistic, ținând să convingă locuitorii RSS Moldovenești că erau angajați într-o întreprindere de producție măreață, realizată de ei înșiși[3].

Suprimarea opoziției a fost un alt aspect crucial al supremației Moscovei[4]. Orice formă de opoziție sau naționalism local era înăbușită rapid. Organele de securitate, precum KGB-ul, au fost extrem de active în identificarea și eliminarea elementelor considerate antisovietice sau naționaliste. Prin utilizarea represiunii și a fricii, Moscova a reușit să mențină un control strict asupra RSS Moldovenești, eliminând aproape orice posibilitate de rezistență.

Conform cercetărilor istoricului rus N.T. Bugai, care în anii 1992–1993 a avut acces la arhiva NKVD-MVD-KGB și la corespondența dintre Stalin și miniștrii săi, îndeobște Kruglov[5], între iulie 1940 și decembrie 1953, au fost deportate 332.500 de persoane din teritoriul anexat de URSS în 1940: români, ruși albi (antibolșevici), refugiați care fugiseră din URSS, minorități religioase. În 1954, din numărul total, 47.000 de persoane încă se aflau în locurile în care fuseseră deportați. Aceasta echivalează cu o medie de 90 de persoane pe zi sau 2.700 pe lună, deportările fiind efectuate în valuri, în funcție de disponibilitatea transportului feroviar și rutier[6].

Potrivit cercetărilor istoricului american Rudolf Joseph Rummel, între iunie 1940 și iunie 1941 au fost deportați 300.000 de basarabeni și bucovineni, dintre care 57.000 au murit[7]. Între martie 1944 și mai 1945, au fost deportați 390.000 de basarabeni și bucovineni, iar 51.000 au decedat[8]. În perioada mai 1945 – decembrie 1953, au fost deportați 1.654.000 de basarabeni și bucovineni, dintre care 215.000 au murit, majoritatea în Gulag și pe drumurile de deportare[9].

Astfel, conform estimărilor lui Rummel, aproximativ 2.344.000 de persoane, în majoritate români, au fost deportate din teritoriile anexate de URSS în 1940, în detrimentul României, dintre care 703.000 au fost ucise. Aceasta echivalează cu o medie de 620 de persoane pe zi sau 18.600 pe lună, ceea ce corespunde aproximativ unui tren de zece vagoane sau unui convoi de camioane pe zi.

---

[2] *Istoria Partidului Comunist al Moldovei*. Studii. Chișinău. 1982, p. 385.

[3] *Ibidem*.

[4] Ben Fowkes, *The Disintegration of the Soviet Union: A Study in the Rise and Triumph of Nationalism*. Palgrave Macmillan, 1997. p. 53.

[5] Nikolai Bugai, *Депортация народов из Украины, Белоруссии и Молдавии: Лагеря, принудительный труд и депортация* (Deportarea popoarelor din Ucraina, Bielorusia și Moldova: lagăre, muncă silnică și deportare), Dittmar Dahlmann et Gerhard Hirschfeld - Essen, Germania, 1999, pp. 567-581.

[6] *Ibidem*.

[7] Rudolf J. Rummel, Table 6.A. 5,104,000 victims during the pre-World War II period: sources, calculations and estimates, Freedom, Democracy, Peace; Power, Democide, and War, University of Hawaii.

[8] Rudolf J. Rummel, Table 7.A. 13,053,000 victims during World War II: sources, calculations and estimates, *op. cit.*

[9] Rudolf J. Rummel, Table 8.A. 15,6133,000 victims during the Postwar and Stalin's twilight period: Soviet murder: sources, calculations and estimates, *op. cit.*

Cercetările istoricului american Charles King[10] evidențiază diferențele dintre populația teritoriului anexat la recensămintele din 1938 (românesc) și 1959 (sovietic), luând în considerare cei 280.000 de evrei deportați și uciși între iulie 1941 și martie 1944, precum și intensa colonizare sovietică din perioada post-august 1944. Rezultatul arată că deficitul demografic a fost în mare parte compensat prin colonizare, dar că populația băștinașă românească/moldovenească a rămas în proporție de 59% (în întreaga zonă anexată, excluzând Transnistria), comparativ cu 74% înainte de război. Această scădere de 15% într-o medie de aproximativ trei milioane de persoane se traduce prin aproximativ 450.000 de persoane. Mulți locuitori români, „ruși albi" sau refugiați anticomuniști din Basarabia, care nu au reușit să fugă în România când URSS a preluat controlul asupra teritoriului, au fost capturați de forțele NKVD, iar majoritatea dintre ei au fost împușcați sau deportați[11].

Autoritățile sovietice au țintit mai multe grupuri socio-economice în funcție de situația lor economică, politică sau de legăturile cu fostul regim românesc. Aceste grupuri au fost deportate în Siberia și în nordul RSS Kazahă, iar unii dintre ei au fost închiși sau executați. Conform Raportului Tismăneanu[12], în perioada 1940–1941, în timp de pace, au fost arestate și deportate 86.604 persoane, în timp ce istoricii ruși estimează un număr de aproximativ 90.000 pentru aceeași perioadă. NKVD-ul a fost concentrat pe grupurile considerate antisovietice, majoritatea dintre acestea fiind cele mai active între 1944 și 1952.

O campanie de eradicare a așa-zișilor culaci a fost orientată contra familiilor țăranilor proprietari din Basarabia, care au fost deportați în Siberia și Kazahstan. De exemplu, în două zile, 6 iulie și 7 iulie 1949, 11.342 de familii din Moldova au fost deportate prin ordinul ministrului de stat și de securitate I.L. Mordoveț, în baza planului „Operațiunea Sud"[13].

Istoricul Igor Cașu arată că deportările urmăreau mai multe scopuri. Primul era instaurarea fricii printre țărani pentru a-i determina să renunțe la proprietățile lor și să se alăture colhozurilor. Al doilea scop era eliberarea locuințelor basarabenilor pentru elita de partid și de stat, în special pentru cei veniți din alte regiuni, precum Rusia și Ucraina. Al treilea scop era furnizarea de forță de muncă ieftină pentru regiunile cu climă aspră din Rusia. Nu în ultimul rând, deportarea din 1949 urmărea decapitarea societății basarabene de elitele sale economice, politice și intelectuale. „Elitele erau purtătoarele conștiinței naționale moderne, în cazul nostru, a celei românești moderne, care abia se formase în perioada interbelică"[14].

Dezrădăcinarea și exilul forțat au distrus structura socială și au împiedicat dezvoltarea economică și culturală a RSS Moldovenești. Familiile deportate au fost supuse unor condiții extrem de dificile, inclusiv muncă grea, lipsuri materiale și separarea de comunitatea lor de origine. Supraviețuitorii deportărilor au fost marcați pe viață de traumele suferite. Multe familii nu s-au mai reunit niciodată, iar pierderile umane și culturale au fost imense. Deportările au contribuit la modificarea compoziției etnice și sociale a Basarabiei. Prin eliminarea elitelor intelectuale[15] și economice locale, regimul comunist a reușit să slăbească rezistența națională și să impună mai ușor politica de rusificare și colectivizare forțată.

[10] Charles King, Moldovenii, România, Rusia și politica culturală, Chișinău: Arc, 2005, p. 96.

[11] *Ibidem*. p. 97

[12] Vladimir Tismăneanu, *Raport final*, Editura Humanitas, 2007, editia I.

[13] Charles King, Moldovenii, România, Rusia și politica culturală, Chișinău: Arc, 2005, p. 98

[14] Vitalie Călugăreanu, Basarabia nu uită teroarea stalinistă, [online] https://www.dw.com/ro/basarabenii-nu-uit%C4%83-teroarea-stalinist%C4%83/a-66142404, (consultat: 16.06.2024).

[15] S.A. Elizarov, Local Soviet nomenclature of the BSSR of late Stalinism (1945–1953). Journal of the Belarusian State University. History. 2021; 4:31–43. https://doi.org/10.33581/2520-6338-2021-4-31-4

Încă din primăvara anului 1944, odată cu adoptarea legii privind livrarea obligatorie către stat a unei părți din producția agricolă, au început să apară manifestări de nesupunere, acte de sabotaj și refuzuri de a respecta dispozițiile fiscale.[16] Cotele obligatorii erau stabilite în funcție de mărimea loturilor de pământ deținute de gospodăriile țărănești. O metodă de eschivare era nedeclararea mărimii reale a terenurilor. Astfel, la 20 octombrie 1944, în urma unei verificări cerute de conducerea republicii, autoritățile locale au descoperit 1084 hectare de teren agricol nedeclarate în județul Soroca, 5500 hectare în raionul Romănești, județul Bender, și aproximativ 50.000 hectare în județul Cahul. În satul Coșernița, raionul Vertiujeni, secretarul sovietului sătesc a ascuns listele posesorilor de terenuri agricole întocmite în 1942, facilitând astfel nedeclararea a 130 hectare de terenuri însămânțate în 1943[17].

Abuzurile comise de funcționarii de partid și de stat în timpul campaniilor de colectare a produselor agricole au stârnit indignarea locuitorilor din mediul rural. Într-un raport al Secției organizatorice a CC al PC(b) M, trimis la Moscova pe 6 februarie 1945, se menționa că neregulile constatate în organizarea colectărilor de pâine constituiau „un teren favorabil pentru agitația dușmănoasă împotriva colectărilor de pâine și pentru apariția unor atitudini negative printre țărani”[18].

Țăranii basarabeni, confruntați cu cerințe imposibil de îndeplinit și cu amenințări constante, găseau modalități ingenioase de a-și proteja resursele și de a evita predarea lor către autorități. Alături de eschivarea de la predarea cotelor obligatorii, au existat și alte forme de rezistență, cum ar fi tergiversarea recoltării sau ascunderea efectivă a produselor agricole. Țăranii foloseau rețele de sprijin comunitar pentru a distribui produsele între membrii comunității, evitând astfel confiscarea de către stat. Autoritățile sovietice răspundeau actelor de nesupunere cu măsuri punitive severe, incluzând amenzi mari, confiscări de bunuri și deportări.

Colectivizarea, la rândul ei, chiar dacă a întâmpinat rezistență din partea țăranilor, a fost implementată între 1949 și 1950, deși au existat tentative încă din 1946. În această perioadă, s-a produs o foamete de amploare: unele surse estimează că între decembrie 1946 și august 1947 au murit de foame și boli cel puțin 115.000 de persoane, în timp ce altele indică o cifră de 216.000. Pe lângă aceștia, alți 350.000 au suferit de malnutriție, dar au supraviețuit. Cauza principală a fost rechiziționarea masivă a produselor agricole de către sovietici, exacerbată de secetă, întreruperile cauzate de război și procesul de colectivizare[19].

În contextul agravat al foametei, la sfârșitul anului 1946 și începutul lui 1947, numărul celor care încercau să treacă Prutul a crescut semnificativ. Ca răspuns, șeful Detașamentului 22 de grăniceri, colonelul V.P. Așahmanov, a ordonat subalternilor săi, atât prin telefon, cât și în cadrul adunărilor, să fie necruțători față de cei care încercau să treacă frontiera. Așahmanov a dispus ca cei prinși să fie executați pe loc, iar pentru cei care reușeau să treacă Prutul, ordinul era de a-i urmări pe teritoriul României și, dacă nu puteau fi capturați, să fie împușcați[20].

---

[16] Petru Negură, Elena Postică, Forme de rezistenţă a populaţiei civile faţă de autorităţile sovietice în RSS Moldovenească (1940–1956), in: Dystopia, nr. 1-2, 2012, p. 63.

[17] *Ibidem*. p. 63.

[18] Elena Postică, *Rezistența antisovietică în Basarabia 1944–1950*, Chișinău: Știința, 1997, p. 31.

[19] Charles King, Moldovenii, România, Rusia și politica culturală, Chișinău: Arc, 2005, p. 98.

[20] Igor Cașu, *Adevărul, ARHIVELE COMUNISMULUI Colonel sovietic: „Să curgă sânge la Prut!”*. [online] https://adevarul.ro/stiri-externe/republica-moldova/arhivele-comunismului-colonel-sovietic-sa-curga-1433472.html (consultat 30.07.2024).

Între 27 și 29 august 1947 a avut loc cea de-a XIII-a plenară a C.C. al P.C.(b)M. Gh. Rudi, președintele Consiliului de Miniștri, care a prezentat raportul, a lansat o directivă radicală, diferită de cea stabilită de Comitetul Central cu doar trei luni înainte, la plenara anterioară. Spre deosebire de plenara a XII-a (mai 1947), când organizarea colhozurilor era acceptată în funcție de existența unei baze tehnico-materiale adecvate, acum colectivizarea devenise o prioritate urgentă pentru structurile de partid și sovietice în domeniul agriculturii RSS Moldovenești[21].

În legătură cu acest subiect, trebuie să subliniem că în diverse publicații ale istoricilor din R.S.S. Moldovenească se afirmă că decizia partidului comunist privind colectivizarea gospodăriilor țărănești în vara anului 1947 a fost motivată de existența condițiilor și premiselor necesare[22]. Totuși, Boris Vizer a demonstrat încă din 1990 că, în contextul concret de după război, marcat de secetă și foamete, nu existau premise adecvate pentru colectivizare, nici economice, nici sociale, nici tehnico-materiale și cu atât mai puțin psihologice[23]. Documentele statistice, precum și materialele plenarelor C.C. al P.C.(b)M., și discursurile politice ale conducătorilor de atunci ai RSS Moldovenești, susțin această observație. Prin urmare, motivele și cauzele reale ale trecerii partidului la colectivizarea gospodăriilor țărănești erau diferite.

Motivul real era următorul: în contextul unei recolte bune, obținerea unei cantități cât mai mari de produse agroalimentare din gospodăriile țărănești putea fi realizată eficient doar prin colhozuri. Problema era că, după îndeplinirea obligațiilor de livrare către stat, țăranului individual îi rămâneau produse pe care statul nu avea capacitatea de a le confisca. În schimb, în cadrul colhozului, statul avea posibilitatea de a prelua întreaga cantitate de produse.

Colectivizarea în Basarabia era coordonată, în principal, de Biroul C.C. al P.C.(b) din întreaga Uniune pentru R.S.S. Moldovenească. Pe 20 septembrie 1948, Moscova a examinat raportul despre activitatea „Biroului" în perioada martie 1947 – septembrie 1948, raport prezentat de I. Ivanov, președintele biroului respectiv[24].

Hotărârea privind această problemă a fost adoptată pe 4 octombrie 1948. C.C. al P.C.(b) din întreaga Uniune a indicat reprezentanților Moscovei la Chișinău și conducerii organizației republicane de partid că R.S.S.M. se confrunta cu „mari sarcini politice în vederea transformării socialiste a agriculturii..."[25]. Plenara a XVII-a a C.C. al P.C.(b)M., desfășurată între 2 și 4 noiembrie 1948, a discutat această hotărâre adoptată pe 4 octombrie la Moscova. Ea a impus C.C. al P.C.(b)M., Guvernului R.S.S. Moldovenești, Ministerului Agriculturii al republicii și tuturor structurilor raionale „să consolideze colhozurile existente și să organizeze, între Nistru și Prut, colhozuri noi"[26].

În scrisoarea din 17 martie 1949 adresată lui I. Stalin, N. Coval și Gh. Rudi informau că, la acea dată, în raioanele dintre Prut și Nistru ale R.S.S.M., erau organizate 846 de arteluri agricole, care includeau 27,5% din totalul gospodăriilor țărănești[27]. Este deosebit de important de subliniat că cei doi lideri ai republicii îl asigurau pe Stalin că, în anul 1949, exista posibilitatea de a uni în colhozuri încă 70-80 de mii de gospodării. Astfel, în raioanele de Vest se preconiza colectivizarea a peste 40% din totalul gospodăriilor țărănești și sociali-

[21] ANA, Fond 51, inv. 5, dosar 4, f. 25.

[22] Boris Vizer, *Op. cit*., p. 71.

[23] *Ibidem*. pp. 71-82.

[24] Валериу И. Пасат, *Трудные страницы истории Молдовы 1970–1950 гг*. Под ред. доктора ист. наук В. Дмитренко. М.: ТЕРРА, 1994. 800 p.

[25] ANA, Fond, 51, inv. 7, dosar 22, f. 42.

[26] *Ibidem.* f. 266.

[27] Валериу И. Пасат, *Трудные страницы истории Молдовы 1970–1950 гг*, p. 372.

zarea a peste 800.000 de hectare de teren arabil. Totuși, construcția ulterioară a colhozurilor urma să fie îngreunată de faptul că tractoarele din dotarea S.M.T.-urilor și cele planificate pentru 1949 nu puteau deservi complet nici colhozurile existente[28]. Prin urmare, în martie 1949, conducătorii de la Chișinău nu aveau cunoștință despre ritmurile reale de colectivizare stabilite de Moscova pentru Moldova.

Pe de altă parte, în aceeași zi, V. Ivanov, președintele „Biroului" pentru R.S.S Moldovenească și N. Coval, într-o scrisoare, adresată tot lui Stalin, „rugau C.C. al P.C.(b) din toată Uniunea să permită deportarea din republică a 39.091 de persoane: chiaburi, activiști ai partidelor profasciste etc."[29]. Este ciudată „rugămintea" de a aproba deportarea masivă în condițiile colectivizării care, conform primei scrisori, urma să se desfășoare într-un ritm nu prea intens. Luând în calcul însă faptul că a doua scrisoare era semnată de V. Ivanov, probabil că N. Coval nu cunoștea, încă, planul Moscovei, care-i era cunoscut președintelui „Biroului...". „Rugămintea" a fost aprobată la 6 aprilie[30], ceea ce implica un ritm de colectivizare complet diferit. Astfel, deciziile privind momentul și modul de colectivizare a gospodăriilor țărănești individuale au fost luate la Moscova.

Din cele expuse mai sus, deducem că Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și subdiviziunea sa locală, Partidul Comunist al RSS Moldovenești, au consolidat controlul asupra tuturor aspectelor vieții publice și private. Organizațiile de masă, precum Komsomolul (Uniunea Tineretului Comunist), au fost utilizate pentru a îndoctrina tineretul și a asigura loialitatea față de regim.

Ca răspuns la aceste nedreptăți, pe teritoriul RSS Moldovenești au apărut mai multe organizații și grupuri antisovietice, care reprezentau diverse segmente ale societății, de la țărani și tineri, până la foști militari și intelectuali.

Printre cele mai notabile grupuri de rezistență au fost: Grupul condus de Filimon Bodiu, activ între 1945 și 1950 în raioanele Chișcăreni, Sângerei, Telenești și Călărași, era format din țărani care se opuneau colectivizării forțate și politicilor represive ale regimului sovietic[31]. „Sabia dreptății" a fost o organizație antisovietică de tineret cu activitate în Bălți și Drochia. Membrii săi, majoritatea tineri, se mobilizau împotriva opresiunii prin acte de nesupunere civilă și propagandă. „Partidul libertății", inițiat în mai 1949, a fost o organizație antisovietică activă în raioanele Chișinău, Kotovsk și Cărpineni. Membrii săi militau pentru libertatea și autodeterminarea moldovenilor, opunându-se vehement politicilor de rusificare și colectivizare.

„Armata Neagră" a fost formată imediat după deportările de masă din vara anului 1949 și era compusă din grupuri de rezistență ascunse în păduri. Mebrii acestor organizații recurgeau la arme pentru a se opune autorităților sovietice, activând în raioanele Cornești și Chișcăreni. „Partidul Democrat Agrar", organizat pe principii clandestine, ...avea 25 de structuri primare și aproximativ o sută de țărani combatanți. Aceștia au fost activi la începutul anilor 50 în satele Chiperceni, Rezina, Răspopeni și Orhei, luptând pentru drepturile și libertățile lor[32].

În perioada de după război regimul sovietic acorda o deosebită atenție promovării ideologiei bolșevice. Educația și propaganda au jucat un rol esențial în acest sens în cazul RSS

[28] *Ibidem*.

[29] *Ibidem*, p. 375.

[30] *Ibidem*.

[31] Gheorghe Ghimpu, *Conștiința națională a românilor moldoveni*, Lucrare de sinteză cu texte antologice, ediția a III-a, 2010, p. 397.

[32] *Ibidem*. p. 398.

Moldovenești. Sistemul educațional a fost restructurat pentru a include propaganda comunistă în curriculumul școlar, elevii învățând istoria URSS, conținutul principal al căreia îl constituia realizările Partidului Comunist și victoriile socialismului. Educația devenise un instrument de bază privind îndoctrinarea ideologică[33]. Organizațiile sovietice promovau valorile comuniste și pregăteau cetățeni loiali ai statului sovietic. Activitățile organizate de aceste grupuri erau menite să consolideze devotamentul față de partid și să formeze o identitate colectivă bazată pe principii bolșevice.

Cultul personalității lui Stalin a fost un aspect central al îndoctrinării. Stalin era venerat ca lider suprem, iar cultul personalității sale era promovat intens. Portretele lui Stalin erau omniprezente, realizările sale fiind exagerate și glorificate. Venerarea liderului suprem avea scopul consolidării loialitatății față de partid și creării sentimentului de unitate în jurul figurii lui Stalin[34].

Un rol decisiv în procesul de consolidare a regimului sovietic în RSS Moldovenească îi revenea rusificării societății. Printre măsurile cele mai semnificative ale acestui proces s-au numărat cele legate de învățământul superior, care determinau studenții moldoveni, vorbitori de limbă română, să-și revizuiască atitudinea față de învățarea și stăpânirea limbii ruse[35]. Aceste măsuri, extrinseci prin natura lor, au avut consecințe profunde asupra identității și culturii locale, reflectând complexitatea și tensiunile perioadei respective.

În RSS Moldovenească limba rusă a fost impusă ca disciplină obligatorie în învățământul superior, nu doar în sensul învățării sale ca materie, ci și ca o condiție esențială pentru obținerea diplomelor și pentru menținerea anumitor facilități studențești. În acest context, studenții erau supuși unor verificări semestriale riguroase ale progresului lor în învățarea limbii ruse, evaluări de care depindeau condițiile lor materiale și de trai. Restanțierii erau privați de burse și de locuri de cazare, ceea ce reprezenta o formă de constrângere directă, menită să forțeze conformarea la noile norme[36].

Obținerea diplomei de studii superioare era condiționată de rezultatele unui examen final de competență în limba rusă, cunoscut sub numele de „dictarea de stat"[37]. Acest examen reprezenta un alt nivel de constrângere, întrucât absolvenții nu puteau finaliza studiile fără a demonstra stăpânirea limbii ruse. Mai mult, examenele de absolvire a studiilor superioare erau susținute exclusiv în limba rusă, subliniind importanța crucială a acestei limbi în sistemul educațional și profesional al vremii.

Autoritățile sovietice au creat și menținut condiții favorabile utilizării limbii ruse în predarea disciplinelor de specialitate, chiar și în grupurile academice destinate studenților românofoni. Cadre didactice rusolingve, aduse în RSS Moldovenească după război, au continuat să predea în „grupele moldovenești", în contextul unei lipse cronice de personal di-

[33] Л.С. Гатагова, *Эпоха позднего сталинизма: опыт историографического анализа (1945–1953)*, Институт российской истории РАН, Центр истории народов России и межэтнических отношений, Москва. Вестник ТвГУ. Серия «История». 2021. № 2 (58), pp. 44-63. Историография. Источниковедение. Методы исторического исследования. DOI 10.26456/vthistory/2021.2.044–063, p. 46.

[34] Oleg V. Hlevniuk, *Stalin. O nouă biografie a unui dictator* (trad. din lb. engleză: Anca Simitopol). București: Litera, 2019, p. 20.

[35] Liliana Rotaru, *Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM – element al ideologiei imperiale și instrument de inginerie națională*, Chișinău: Editura Lexon, 2023, pp. 92-94.

[36] *Ibidem*.

[37] *Ibidem*.

dactic românofon suficient calitativ și numeric pentru a acoperi nevoile de predare în școlile superioare[38].

Mărturiile studenților din acea perioadă, cum ar fi cea a profesorului Vladimir Potlog, care a studiat la Institutul Pedagogic din Chișinău între anii 1949 și 1952, ilustrează clar aceste schimbări. Potlog menționa cum, începând cu „anul II, am avut mai multe obiecte în limba rusă și din ce în ce mai mult ne îndreptam spre cursurile în limba rusă”[39], evidențiind trecerea graduală, dar inexorabilă, către o educație predominant în limba rusă.

Aceste politici au avut consecințe adânci asupra identității naționale și culturale a moldovenilor. Rusificarea forțată a condus la o alienare lingvistică și culturală, creând o dihotomie între identitatea românească și cerințele sovietice. Studenții moldoveni erau nevoiți să se conformeze pentru a putea accede la educație superioară și la oportunități profesionale, ceea ce a dus la o integrare forțată într-un sistem străin și adesea ostil propriei lor identități.

„Bătăliile lingvistice”[40] din RSS Moldovenească au menținut cadrele didactico-științifice departe de ideea de a elabora manuale și materiale didactice în limba română. Lipsa lucrărilor științifice și didactice publicate în „limba moldovenească” în anii 1950 putea fi interpretată ca o formă de rezistență pasivă față de politicile lingvistice impuse. Aceasta reflectă neacceptarea de către intelectuali a standardelor lingvistice promovate de regimul sovietic, considerate drept artificiale și rusificate. Politicile de rusificare impuse în învățământul superior din RSS Moldovenească în perioada postbelică au reprezentat un element central al strategiei sovietice de control și asimilare culturală. Aceste măsuri au constrâns studenții să învețe și să stăpânească limba rusă, influențându-le profund traiectoria educațională și profesională, și au contribuit la apariția unor tensiuni culturale și identitare care caracterizează istoria regiunii[41].

Concluzii. Moștenirea modelului stalinist în RSS Moldovenească este una complexă și încă resimțită în prezent. Între 1940 și 1953, teritoriile anexate de URSS au fost supuse unor schimbări demografice și politice dramatice, în special în contextul colectivizării agricole și al represaliilor. Conform cercetărilor istoricilor contemporani, sute de mii de persoane, în majoritate români, au fost deportate și afectate de foamete și persecuții, cu un număr semnificativ de decese în rândul acestora.

Colectivizarea, impusă de autoritățile sovietice, a fost motivată nu doar de dorința de a reforma agricultura, ci și de necesitatea de a controla în întregime producția agricolă, limitând capacitatea țăranilor de a păstra produse suplimentare după livrarea obligațiilor către stat. În perioada 1947–1948, colectivizarea a fost accelerată, iar raportările oficiale și cererile de deportare din acea perioadă sugerează o schimbare abruptă în politica sovietică, cu scopul de a întări controlul asupra regiunii, reflectând o direcție centralizată și autoritară în gestionarea regiunilor anexate.

Perioada de represiune și îndoctrinare a lăsat urme adânci în mentalitatea moldovenilor. Pe de o parte, au fost create instituții și infrastructuri care au modernizat în multe privințe RSS Moldovenească, dar pe de altă parte, metodele utilizate au dus la traume colective. Politicile și strategiile adoptate de regimul stalinist au avut consecințe pe termen lung, modelând nu doar geopolitica secolului trecut, ci și traiectoria de dezvoltare a multor națiuni post-comuniste, inclusiv a românilor din RSS Moldovenească.

[38] *Ibidem*.
[39] *Ibidem*.
[40] *Ibidem*.
[41] *Ibidem*.

IMPACTUL POLITICILOR LINGVISTICE ASUPRA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN PERIOADA 1985–1995

The impact of language policies on higher education in the Republic of Moldova in the period 1985–1995

CZU: 81'272:378.01(478)"1985/1995"
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762355

Viorelia PEREBINOS
Doctorand, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https//orcid.org/0000-0002-0297-439X
E-mail: perebinosviorelia@gmail.com

Summary. Linguistic legislation was essential for defining the national and cultural identity of the Republic of Moldova. In a period of transition and nation building, language became a symbol of sovereignty and independence. The legislative changes also aimed at adapting the education system to reflect these new national realities. The methodology will include research and analysis of materials from the university archive to identify changes in university programs, the impact of language reforms on the number of students and on the number and quality of the language of scientific publications.

Key words: Language policy, curriculum, bilingualism, legislation, ideology, transition period

În 1988, Republica Moldova era încă parte a Uniunii Sovietice, însă mișcările de renaștere națională au început să prindă contur, cerând recunoașterea limbii și culturii românești. Perioada a fost marcată de proteste publice și adunări mari, precum Marea Adunare Națională din 1989, care au avut un impact semnificativ asupra politicilor lingvistice.

Legislația lingvistică a fost esențială pentru definirea identității naționale și culturale a tinerii republici. Într-o perioadă de tranziție și de construcție națională, limba a devenit un simbol al suveranității și independenței. Schimbările legislative au vizat și adaptarea sistemului de învățământ pentru a reflecta aceste noi realități naționale.

Obiectivul articolului este de a investiga modul în care legislația lingvistică a influențat structura, funcționarea și politica învățământului superior în Republica Moldova în perioada de tranziție post-sovietică. Metodologia va include cercetarea și analiza materilelor din arhiva Universității de Stat din Moldova pentru identificarea impactul reformelor lingvistice asupra numărului de studenți înscriși la facultățile de Litere, de Fizică și de Biologie a USM și asupra numărului publicațiilor științifice USM.

Republica Moldova era integrată în structura politică și economică a URSS, cu limba rusă dominantă în toate aspectele vieții publice. Educația era puternic rusificată, iar cultura națională era marginalizată. Mișcările de renaștere națională au început să apară la sfârșitul anilor '80, în contextul politicilor promovate de Mihail Gorbaciov.

Referindu-se la această perioadă cercetătorul Flavius Solomon menționează: „În cadrul transformărilor lingvistice din Republica Moldova de până la mijlocul anilor 90 pot fi desprinse două etape distincte:

1) faza revendicativă, inspirată de intelectualitatea românofonă începând cu anul 1987.

Această etapă s-a încheiat cu adoptarea cadrului legislativ cu reglementarea statutului limbii române și a unor limbi ale minorităților.

2) perioada de penetrare a limbii române în instituțiile statului, trecerea rapidă la alfabetul latin..."[1].

Așadar, cercetarea noastră se va axa pe a doua perioadă, aceea de penetrare a limbii române în instituțiile statului. Adoptarea Legii cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul RSS Moldovenești în 1989 a fost un punct de cotitură, introducând limba moldovenească (română) ca limbă de stat. Aceasta a fost urmată de alte reforme, inclusiv adoptarea Declarației de Suveranitate a RSS Moldovenești în 1990 și Declarația de Independență în 1991, care au consolidat statutul limbii naționale.

Printre reformele majore se numără:

- Implementarea limbii moldovenești (române) ca limbă de predare în toate instituțiile de învățământ;
- Introducerea examenelor de limbă pentru cadrele didactice și personalul administrative;
- Crearea de cursuri intensive de limba moldovenească (română) pentru vorbitorii de limbă rusă;
- Reorganizarea curriculei pentru a reflecta istoria și cultura națională;

La Universitatea de Stat din Moldova, schimbările legislative privind limba au dus la o revizuire semnificativă a curriculei. Începând cu 1989, USM a introdus cursuri obligatorii de limbă și literatură română pentru toți studenții. Iraida Condrea, dr.hab. în filologie, profesor universitar la Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM, menționează despre această perioadă următoarele „La început am predat limba română în grupele ruse de la alte facultăți, am avut multe ore la cei de la istorie, de la drept, iar din 1989, odată cu trecerea la grafia latină, s-a introdus limba română și în toate grupele moldovenești, eu îmi amintesc că am avut ore la Facultatea de Biologie, unde am acumulat o experiență interesantă în predarea terminologiei de specialite"[2]. Aceată constatare vine să elucideze reformele care erau aplicate în perioada 1989–1995, subliniind faptul că multe dintre cursurile care anterior erau predate în limba rusă au fost convertite la predarea în limba română, ceea ce a necesitat actualizarea materialelor didactice și traducerea unor manuale și resurse educaționale. Aceste resurse de cele mai multe ori erau elaborate de profesorii universitari după cum menționează într-un interviu Mihail Purice, decan al Facultății de Litere, USM în perioada 1992–2004 „O particularitate a activității noastre științifico-didactice este elaborarea suporturilor didactice, a manualelor. Aceste materiale didactice trebuie să fie fundamentate prin cercetări științifice în domeniul de care ține suportul didactic respectiv." Completând cele spuse mai sus prin următoarea afirmație în cadrul aceluiași interviu „Pentru noi au fost de mare folos manualele editate în România, pe care le-am recomandat cu plăcere. Dar nu le-am neglijat nici pe ale noastre. Absolut la toate cursurile predate am reușit să elaborez manuale și materiale didactice"[3].

---

[1] Flavius Solomon, Legislație și dispută lingvistică în Estonia și R. Moldova (Studiu comparativ), in: Limba română –adevărata mea patrie, antologie filologică, București-Chișinău: Litera Internațional, 2005, p. 877

[2] *Oameni ai cuvântului*. Culegere de articole științifice / coordonator de ediție: Aurelia Hanganu. Chișinău: S. n., 2020 (Tipogr. „Foxtrot"), p. 60.

[3] *Ibidem*, p. 222.

Totodată, Universitatea de Stat din Moldova a implementat noi criterii de admitere, inclusiv teste de competență lingvistică în limba română. Mihail Purice, menționează cu referire la cele invocate „O noutate pentru anii ceia a fost organizarea în scris a examenelor de admitere. Procedura a fost chemată de situația de nepotism, când candidații nu întotdeauna erau apreciați după merite. Examinarea în scris putea fi înfăptuită mai obiectiv. Aveam posibilitatea să-i selectăm pe cei mai pregătiți candidați."[4] Așadar, această procedură a facilitate selectarea celor mai competeți studenți, reflectând o preocupare crescută pentru meritocrație în învățământul superior din Republica Moldova.

Pentru profesori, s-au organizat cursuri intensive de perfecționare în limba română, iar cunoașterea limbii a devenit un criteriu important în procesul de angajare și promovare. Aceste măsuri au fost esențiale pentru a asigura tranziția către un mediu educațional predominant românofon.

Limba română a devenit un simbol al independenței și al suveranității la Universitatea de Stat din Moldova. Prin promovarea limbii române, universitatea a contribuit la procesul de construcție a unei identități naționale distincte. Acest proces a fost susținut de diverse activități culturale și academice care au pus accentul pe valorile și tradițiile naționale.

Reacțiile la noile reglementări lingvistice au fost diverse. Majoritatea studenților și profesorilor români au susținut noile politici, văzându-le ca pe o oportunitate de a-și reafirma identitatea națională. În schimb, studenții și profesorii din comunitățile minoritare, în special cei rusofoni, au manifestat rezistență și îngrijorare față de impactul acestor schimbări asupra accesului lor la educație și asupra identității lor culturale.

Distribuția publicațiilor la Universitatea de Stat din Moldova (1985–1995)

În contextul Universității de Stat din Moldova și al impactului legislației lingvistice asupra învățământului superior din Republica Moldova în perioada 1988–1995, distribuția publicațiilor academice pe diverse limbi poate ilustra schimbările și tendințele lingvistice în acest interval de timp (a se vedea Tabelul 1).

Tabelul nr. 1. Publicațiile de la USM în perioada 1985–1995

Anul apariției publicației	Publicații în limba română	Publicații în limba rusă	Publicații în limba franceză	Publicații în limba engleză	Publicații în limba spaniolă	Publicații în limba germană	Publicații în mai multe limbi	Publicații în limba latină
1985	20	91	13	5	1			
1986	19	74	4	12	-	6	5	
1987	27	96	11	7	1	4	5	
1988	45	161	15	16	4		4	
1989	43	90	7	8	2	1	8	
1990	59	78	14	7	-	1	7	
1991	51	43	2	2	1	-	5	
1992	37	23	5	1	-	-	5	1
1993	35	18						

[4] *Ibidem*, p. 224.

1994	35	17	4					
1995	28	17	1					

Analizând datele din tabelul nr.1 observăm o creștere semnificativă a numărului de publicații în limba română în perioada dintre anii 1988 (45)[5] și 1990 (59)[6], urmată de o scădere treptată până în 1995. Această creștere ar putea reflecta o adaptare la schimbările lingvistice și la adoptarea limbii române ca limbă principală în educația superioară după 1989, de la 161[7] în anul 1988 la 90[8] în anul 1989 pentru a ajunge la 17[9] publicații în anul 1994 și în anul 1995. Publicațiile în limba rusă sunt predominante în perioada 1985–1988 și scad brusc după 1989[10].

Aceasta sugerează o scădere a utilizării limbii ruse, probabil din cauza schimbărilor politice și culturale care au avut loc după independența Republicii Moldova. Publicațiile în aceste limbi sunt relativ scăzute și nu prezintă o tendință clară de creștere sau scădere, cu excepția unor fluctuații.

Este posibil ca legislația lingvistică să nu fi avut un impact major asupra limbilor de publicare în perioada 1985–1988, dat fiind că numărul publicațiilor în limba rusă este foarte mare.În timp ce schimbările politice și legislative din perioada 1989–1990, inclusiv promovarea limbii române ca limbă oficială, sunt reflectate în creșterea publicațiilor în limba română și scăderea celor în limba rusă. Despre perioada 1991–1995 putem menționa că deși publicarea în limba română rămâne predominantă, există fluctuații și scăderi, de la 35[11] de publicații în anul 1993 la 28[12] de publicații în anul 1995, fapt ce poate indica provocările întâmpinate în implementarea legislației lingvistice și a adaptării la noile reglementări, de menționat că în dosarul 4822[1] glotonimul *limba română* este înlocuit cu sintagma „limbă de stat”.

Analizând schimbările în publicații, putem observa efectele directe ale legislației lingvistice asupra utilizării limbii române și scăderea treptată a limbii ruse în publicații. Aceasta reflectă procesul de integrare a limbii române ca limbă principală în educație și în cercetare.

Distribuția și evoluția numărului de studenți

În acest segment vom analiza distribuția și evoluția numărului de studenți în funcție de programele de studii și limba de predare la Universitatea de Stat din Moldova, în perioada 1985–1995. Datele oferite reflectă impactul legislației lingvistice asupra structurilor academice și demografiei studenților (a se vedea Tabelul nr. 2).

[5] Arhiva Universității de Stat din Moldova (AUSM), F. 1, inv. 1, d. 4065, f.f. 1-38.
[6] AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4415, f.f. 1-29; AUSM, F. , inv. 1, d. 4416, f.f. 1-16.
[7] Arhiva Universității de Stat din Moldova (AUSM), F. 1, inv. 1, d. 4065, f.f. 1-38.
[8] AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4245, f.f. 1-28.
[9] AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4933a, f.7; AUSM, F. 1, inv. 1, d. 5047, f.4
[10] AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4245, f.f. 1-28.
[11] AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4822, f.f.1-6
[12] AUSM, F. 1, inv. 1, d. 5047, f.4.

Tabelul nr. 2. Numărul de studenți înscriși la USM la facultățile de Litere, Fizică și Biologie în perioada 1985–1995

Anul de studii	Limba și lit. română/ moldovenească Nr. studenți	Limba și lit.rusă(absolvenți școala națională) Nr. studenți	Limba și lit.rusă(absolvenți școala rusă) Nr. studenți	Limba și lit. rusă(bulg./ gagauzi) Nr. studenți	Limba și lit. rom./ Ivrit idiș	Limba și lit. rom/ limba rusă	Limba și lit. rom/ limba franc.	Limba și lit. română /Limba latină	Fizică, grupa cu predare în limba română	Fizică, grupa cu predare în limba rusă	Biologie, grupa cu predare în limba română	Biologie, grupa cu predare în limba rusă
1985	42	42	44						25	24	20	23
1986	41	42	46									
1987	48	51	46						25	25	45	22
1988	41	40	48									
1989	71	40	45						27	19	26	17
1990	75	25	25	18					38	18	35	15
1991	100		50									
1992	82		25		11				38	17		
1993												
1994	55	-	31	-	16			24	54	25	47	20
1995	40	-	25		8	16	9	21	52	25	38	12

Analizând datele din tabelul nr. 2, observăm că în anul 1985 numărul de studenți în programele de Limba și literatura română/moldovenească și Limba și literatura rusă, fizică și biologie este similar, dar predomină în numărul de studenți în grupele cu predare în limba rusă (44 studenți la programul Limba și literatură rusă, 23 de studenți la Biologie). Între anii 1986 și 1987 se reliefează o creștere notabilă a numărului de studenți la Facultatea de Biologie în grupa cu predare în limba română, 45 de studenții[13], cu o diversificare în alte specializări, precum Fizică și Biologie, cu predare în limba română și rusă. Se observă o ușoară stagnare a numărului de studenți la programele de Limba și Literatura română în anul 1988, dar numărul de studenți încriși la specialitatea Limba și Literatura rusă rămâne constant.

În anul 1989 observăm o creștere semnificativă a numărului de studenți la specialitatea Limba și literatura română (71 studenți), indicând o schimbare în preferințele lingvistice. Notăm apariția unor programe noi, cum ar fi Limba și literatura rusă pentru absolvenții școlilor bulgare/găgăuze, și creșterea diversificării în predare în anul 1990. Referindu-se la acea perioada Iraida Condrea, dr.hab. în filologie, profesor universitar la Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM menționează „În anul 1990, la Facultatea de Filologie s-a făcut admiterea la „limba și literatura română", nu „moldovenească". Anume revenirea la grafia latină și la valorile limbii române au generat un imens interes și o dorință nestăvilită a tinerilor de a învăța limba română, frumoasă și corectă. La admiterea din acel an, la Facultatea de Filologie a fost cel mai mare concurs pe universitate – mai mult de 10 candidați pe un loc, iar prin anul 1995 la facultate își făceau studiile 2000 de studenți. Atunci s-au deschis specialități noi: română-latină, română-greacă, română-rusă, română-ebraică, română-franceză, română-engleză, rusă-engleză (anterior existau doar specialitățile limba și literatura moldovenească și limba și literatura rusă, a mai fost și o grupă la journalism".[14]

Creșterea numărului de studenți în grupele cu predare în limba romînă este observată și la specialitățile Biologie și Fizică.

Aceste date ilustrează clar evoluția numărului de studenți și diversificarea programelor de studii la Universitatea de Stat din Moldova în contextul legislației lingvistice din perioada 1985–1995. Creșterea treptată a numărului de studenți în programele de Limba și literatura română sugerează o tendință de afirmare a identității lingvistice naționale, în timp ce diversificarea programelor de studii și fluctuațiile în numărul de studenți în programele de Limba și literatura rusă reflectă adaptarea la noile realități politice și sociale ale Republicii Moldova. Aceasta evidențiază atât provocările, cât și oportunitățile generate de tranziția lingvistică și reformele educaționale din această perioadă.

Impactul asupra cercetării și colaborării internaționale

Tranziția către limba română a avut și implicații asupra colaborării internaționale și a accesului la resurse științifice. În timp ce publicarea în limba română a întărit identitatea națională și a facilitat integrarea cercetării moldovenești în contextul regional, publicarea în limba rusă a continuat să fie relevantă pentru accesul la rețelele de cercetare din spațiul post-sovietic și pentru diseminarea rezultatelor cercetării la un public mai larg.

Un alt aspect esențial al impactului legislației lingvistice a fost modificarea semnificativă a numărului de studenți înscriși în grupele cu predare în limba română. În perioada 1988–1995, Universitatea de Stat din Moldova a înregistrat o creștere notabilă a numărului de studenți care au optat pentru cursuri predate în limba română.

[13] AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4062, f.f. 1-3.

[14] *Oameni ai cuvântului*. Coordonator de ediție: Aurelia Hanganu, p. 59.

Această tendință a fost rezultatul politicilor educaționale și lingvistice care au încurajat utilizarea limbii române în toate nivelurile de învățământ. Până în anul 1988, majoritatea cursurilor erau predate în limba rusă, cu doar un număr limitat de grupe disponibile în limba română. Acest raport s-a inversat către anul 1995, cu o creștere semnificativă a numărului de grupe și cursuri disponibile în limba română. Pentru a facilita această tranziție, USM a investit în formarea cadrelor didactice, asigurându-se că profesorii erau competenți în predarea în limba română. De asemenea, universitatea a actualizat și revizuit materialele didactice pentru a se asigura că acestea erau disponibile în limba română. Universitatea a organizat cursuri suplimentare și activități de sprijin pentru studenții care întâmpinau dificultăți în adaptarea la predarea în limba română, asigurând astfel un mediu educațional incluziv și accesibil pentru toți studenții.

Creșterea numărului de studenți în grupele cu predare în limba română a avut un impact pozitiv asupra consolidării identității naționale și culturale. Cu toate acestea, tranziția a generat și provocări, în special în rândul studenților vorbitori de limbă rusă, care au fost nevoiți să se adapteze la noile cerințe lingvistice. USM a continuat să promoveze diversitatea lingvistică și culturală prin organizarea de evenimente și activități care să celebreze multiplele identități culturale ale studenților săi.

Schimbările legislative privind limba în Republica Moldova între 1988 și 1995 au avut un impact profund asupra învățământului superior, contribuind la promovarea limbii naționale și la consolidarea identității naționale. Cu toate acestea, procesul a fost complex și a generat atât succese, cât și provocări, reflectând diversitatea de răspunsuri și reacții din partea populației și a instituțiilor.

Pe termen lung, legislația lingvistică a contribuit la dezvoltarea unui sistem de învățământ superior care reflectă identitatea și valorile naționale. Cu toate acestea, au rămas provocări legate de integrarea comunităților minoritare și de asigurarea accesului egal la educație pentru toți cetățenii.

Cercetările viitoare ar putea explora impactul pe termen lung al legislației lingvistice asupra calității educației și asupra coeziunii sociale. De asemenea, ar putea fi utile studii comparative cu alte state post-sovietice pentru a înțelege mai bine diferitele abordări și rezultate. Recomandările pentru politici educaționale ar putea include măsuri pentru a asigura integrarea și respectarea diversității lingvistice și culturale în sistemul de învățământ.

ELEMENTE DE IMNOLOGIE STATALĂ APLICATE ÎN DIDACTICA ISTORICĂ PREUNIVERSITARĂ (CLASELE XI–XII)

Elements of state imnology applied in pre-university history teaching (grades XI–XII)

CZU: [373.02:93/94]:82-141
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762313

Alexandru MOLCOSEAN
Doctorand, Institutul de Istorie al USM
ORCID: https//orcid.org/0000-0001-7480-2602
E-mail: molcoseanalexandru@gmail.com

Summary. The present study aims to provide teachers with some methodological guidelines on how to train the elements of state imnology in history classes in high school classes. The article includes in the first part a scientific approach to the essence of imnology and hymns, and in the second part the didactic applicability of the hymn as well as the complementary sources of the imnological element is reflected. The research is the result of the analysis of the normative documents regulating today's way of organization of the didactic path in order to establish transdisciplinary links.

Key words: history, pedagogy, high school, anthem, ancillary historical sciences, transdisciplinarity.

Introducere. În ultimii ani, sistemul educațional din Republica Moldova urmărește să răspundă în egală măsură provocărilor de ordin social, economic, cultural și intelectual care au loc la nivel internațional. Imperativul vremii pune în fața sistemului necesitatea pregătirii elevilor de astăzi pentru schimbările care vor avea loc mâine (*globalizare, internaționalizare, europenizare, tehnologizare etc*.)[1]. Odată absolvită instituția de învățământ, tineretul studios trebuie să aibă deja formate direcții concrete de orientare profesională. Astfel, politicile educaționale actuale mizează tot mai mult pe dezvoltarea la elevi a capacităților multiple de ordin cognitiv în vederea rezolvării situațiilor – problemă cu care aceștia se vor ciocni în viața cotidiană. Unul dintre elementele majore stipulat în documentele normative de organizare a procesului educațional îl reprezintă formarea competențelor „transversale și transformaționale"[2] care să contribuie astfel la atingerea idealului educațional din Republica Moldova.

Prin intermediul acestui studiu urmărim să oferim un model de stimulare a învățării transdisciplinare în cadrul ciclului preuniversitar (liceu) la ora de *Istorie a românilor și universală* prin crearea punților de legătură între multiple discipline, cum ar fi: *limba și literatura română, limbile străine (engleza, franceza, germana, italiana etc.), literatura universală, educație pentru societate etc.* Propunem așadar, ca în cadrul orelor de istorie desfășurate la treapta liceală să fie utilizate imnuri statale în calitate de strategie pentru a capta atenția elevilor în vederea realizării compartimentului *evocare* existent în debutul demersului didactic. Intenționăm astfel să creăm un instrument eficient de lucru cu elevii cu scopul de a dezvolta competențele multidisciplinare ca finalitate a ciclului preuniversitar.

[1] *Curriculum național,* Istoria românilor și universală, clasele X-XII, Chișinău: Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, 2019, p. 4.

[2] *Conceptul Dezvoltării Curriculumului Școlar* (proiect din 26 aprilie 2024), Chișinău: Ministerul Educației și Cercetării, 2024, p. 9.

Cercetarea poate fi aplicată cu succes în clasele de liceu (utilizarea elementelor de imnologie statală în ciclul gimnazial se poate dovedi a fi dificilă pe motivul particularității de vârstă a elevilor), în special la clasele XI–XII. Imnurile statelor (imnurile naționale) apar în epoca modernă în contextul mișcărilor de eliberare națională. Astfel, la ora de istorie vor fi utilizate în calitate de material sursologic imnuri ale statelor europene care s-au format în epoca modernă, precum și imnuri ale statelor care și-au dobândit independența după destrămarea URSS (cazul Republicii Moldova).

Repere teoretice cu referire la imnologie și imnuri

Imnologia reprezintă știința despre imnuri. Din punct de vedere etimologic, termenul *imn* „(lat. *hymnus, fr. hymne*) este o poezie sau un cântec solemn compus pentru preamărirea unei divinități, a unei idei, a unui eveniment, a unui erou legendar sau real etc."[3]. Prin urmare, „imnurile de laudă a zeilor se regăsesc printre cele mai vechi specimene de literatură"[4]. Clasificate, imnurile se încadrează în următoarele categorii distincte:

1. „*Imnuri sacre,* adică destinate lăudării unei divinități;
2. *Imnuri artistice,* al căror rol este doar unul estetic, fie literar, fie muzical, fie împreunat;
3. *Imnuri politice,* menite a coagula comunitățile umane în vederea realizării unor deziderate comune (sociale, naționale, etnice, culturale, economice, politice etc.) și care pot proveni din primele două categorii sau pot fi create ad-hoc"[5].

Perioada istorică în care au fost utilizate imnurile religioase înglobează antichitatea și epoca medievală. Astfel, comunitățile umane au găsit de cuviință să compună cântece sacre „care par să fie expresia instinctivă a sufletului uman. Poezia și muzica sunt la fel de vechi ca rasa și au fost folosite de la început în serviciul religiei"[6]. Epoca modernă (în special segmentul cronologic cuprins între anii 1750 și 1850), a reprezentat momentul de tranziție de la imnurile religioase la cele politice sau naționale. Acest proces istoric s-a datorat în special mișcărilor de constituire a națiunilor și a statelor unitare pe teritoriul european. Așa cum afirmă heraldistul Silviu Andrieș-Tabac, „de regulă, imnurile oficiale ale țărilor europene nu sânt compoziții elaborate în acest scop, ci reprezintă melodii de genuri muzicale diverse consfințite în cadrul mișcărilor de emancipare socială sau națională și adoptate ulterior în calitate de simboluri muzicale oficiale"[7].

Odată stabilită tipologia clasificării imnurilor și contextul apariției imnurilor statale, ajungem în momentul în care ne adresăm următoarea întrebare: Ce trăsături distinctive trebuie să posede un imn sau ce condiții trebuie să îndeplinească un cântec pentru ca acesta să fie ridicat la rangul unui imn? În mod evident, o compoziție muzicală nu poate fi numită imn doar pentru simplul fapt că este foarte populară în rândul maselor. Cu toate că un cântec este „intonat în lung și în lat, în diverse adunări, și chiar fluierat de băieții din stradă, acest fapt nu-l plasează în rangul marilor imnuri"[8]. Astfel, „nu orice *pictogramă* este o stemă, nu

[3] Silviu Andrieș-Tabac, Imnul de Stat, in: Simbolurile naționale ale Republicii Moldova, coord. și redactor științific Silviu Andrieș-Tabac, Chișinău: „Cu drag" SRL, 2011, p. 227.

[4] David R. Breed, *The history and use of hymns - tunes,* New York: Fleming H. Revell Company, 1903, 1934, p. 11.

[5] Silviu Andrieș-Tabac, Imnul de Stat, p. 227.

[6] David R. Breed, *The history and use of hymns-tunes...,* p. 11.

[7] Silviu Andrieș-Tabac, Simbolurile naționale ale Republicii Moldova în context european, in: Didactica Pro..., 2008, nr. 2 (48), p. 30.

[8] David R. Breed, *The history and use of hymns - tunes...,* p. 83.

orice bucată de pânză aninată de un băț este un drapel și nu orice lălăială entuziasmată poate fi citită drept imn”[9]. Sunt necesare stabilirea anumitor criterii pe baza cărora acesta poate fi adoptat.

1. Trebuie să fie aprobat de o comunitate vastă. Nu trebuie să fie partizan, în caz contrar, nu poate fi adoptat;
2. Trebuie să fie permanent. Dacă spiritul său se potrivește decât cu o singură conjunctură (istorică, socială, politică etc.) sau reprezintă o singură generație, dacă sentimentul său se potrivește doar cu o singură vârstă, atunci acesta nu poate fi adoptat;
3. Trebuie să poată fi utilizat în momente solemne și care să reprezinte majoritatea comunității. Dacă este intonat doar în taberele de copii sau la careurile școlare, nu se poate spune că presupusul „imn” poate fi adoptat;
4. Trebuie să fie autorizat de o comisie specială și să fie recunoscut la nivel de stat[10].

Sub aspect general, știința imnologică a căutat să identifice trăsături comune ale imnurilor naționale oficializate.

1. „Nașterea într-un moment de cumpănă în viața unei societăți umane, când aceasta este solicitată să-și mobilizeze întreaga ființă colectivă pentru a rezista sau înainta;
2. Un text mobilizator, de regulă precedând melodia, capabil să exprime sentimentele și năzuințele destinate a uni în cuget și sentiment societatea umană respectivă;
3. O melodie cu caracter solemn, dar suficient de simplă și de melodioasă încât să permită o învățare și o memorizare rapidă de către masele cele mai largi;
4. O istorie a consacrării, care să verifice și să certifice rezistența opusului în timp;
5. Un aranjament în tempo de marș (pentru parada militară) și adaptat pentru cor, care este, de cele mai multe ori, aplicat abia la momentul recunoașterii oficiale ca imn”[11].

Rezumând cele expuse anterior, conchidem asupra faptului că momentul genezei unui imn este în strânsă concordanță cu evenimentele și contextul istoric care marchează societatea. Imnul apare în condiții speciale cu rolul de a uni masele. Astfel, o piesă muzicală capătă statut de imn național „cu caracter solemn, de cele mai multe ori un cântec istoric consacrat, care are funcția de emblemă a unei națiuni, este intonat în împrejurări oficiale sau de sărbători naționale și care adesea este adoptat în calitate de imn de stat. Imnurile naționale constituie segmentul imnic laic cel mai reprezentativ și care dictează regulile genului”[12].

Imnul ca instrument de captare a atenției la ora de istorie

Captarea atenției elevilor și mobilizarea acestora în vederea realizării demersului didactic proiectat reprezintă *cheia didacticii moderne, ale artei de a preda cu succes.* Elementele de imnologie statală pot fi aplicate în cadrul primului compartiment (din cele patru – evocarea, realizarea sensului, reflecția, extinderea) de realizare a unei lecții de istorie – evocarea. În cadrul evocării se face apel la corelarea „cunoștințelor și abilităților anterioare ale elevilor cu ceea ce urmează să fie asimilat: să ajute în construirea unor punți, să faciliteze deveploarea în memorie a unor „filme” mai vechi, să trezească emoții”[13]. Astfel, „prin procesul de amintire și de analiză activă a cunoștințelor și convingerilor elevilor despre subiectul

[9] Silviu Andrieș-Tabac, Despre educația prin simboluri, in: Didactica Pro..., 2009, nr. 4 (56), p. 30.

[10] Criteriile invocate au fost adaptate de autor, utilizând în acest sens parametrii de constituire a imnurilor religioase. A se vedea David R. Breed, *The history and use of hymns - tunes...,* p. 83.

[11] Silviu Andrieș-Tabac, Imnul de Stat*,* p. 234.

[12] Silviu Andrieș-Tabac, Imnul de Stat, p. 231.

[13] Tatiana Cartaleanu, Strategii de proiectare didactică III. Strategia gândirii critice, in: Didactica Pro..., 2015, nr. 2 (90), p. 17.

lecției, sunt aduse la suprafață, din baza lor de cunoștințe, neînțelegerile, confuziile, erorile, incertitudinile sau necunoscutul în cunoaștere, pregătind trecerea spre studiul propriu zis"[14]. Aplicarea imnului în cadrul evocării poate suscita interesul elevilor în vederea identificării temei pe care urmează să o studieze în cadrul lecției.

După cum am menționat, imnurile statale au apărut în contextul mișcărilor de eliberare națională a statelor europene. Găsim de cuviință să oferim profesorului de istorie o listă de imnuri raportate la temele lecțiilor care pot fi utilizate în procesul evocării.

Nr.	Denumirea imnului	Denumirea statului	Tema lecției
		Clasa a XI - a	
1.	*Mazurek Dąbrowskiego*	Polonia	Diplomația europeană: de la rațiune de stat la echilibru european
2.	*La Marseillaise*	Franța	Revoluția franceză de la sfârșitul secolului al XVIII-lea
3.	*Imnos eis tin Eleftherian*	Grecia	Mișcări revoluționare în Europa (1815 - 1848)
4.	*La Brabançonne*	Belgia	Mișcări revoluționare în Europa (1815 - 1848)
5.	*Marcha Real*	Spania	Mișcări revoluționare în Europa (1815 - 1848)
6.	*Il Canto degli Italiani*	Italia	Revoluțiile de la 1848 - 1849 în Europa
7.	*Deșteaptă-te, române!*	România	Revoluția română de la 1848 - 1849
8.	*Hora Unirii*	Principatele Române	Unirea Principatelor Române (1859)
		Clasa a XII - a	
1.	*Deșteaptă-te, române!* (1991 - 1994) *Limba noastră* (1994 - prezent)	Republica Moldova	Proclamarea suveranității și independenței Republicii Moldova. Simbolurile de stat

Tabelul 1. Imnuri statale corelate cu temele lecțiilor în funcție de posibilitatea aplicării acestora

Compozițiile imnice redate în *Tabelul 1* sunt în strânsă legătură cu temele din manualul de istorie[15] destinat clasei a XI-a care abordează subiectul mișcărilor de eliberare națională, și cu tema referitoare la obținerea independenței Republicii Moldova care se studiază în clasa a XII-a[16]. Am găsit de cuviință să nu includem în tabel imnuri statale instituite de

[14] Maria-Eliza Dulamă, Organizarea activităților de învățare din perspectiva paradigmei cognitive, in: Didactica Pro..., 2014, nr. 5-6 (87-88), p. 78.

[15] Nicolae Chicuș, Igor Șarov, Igor Ojog [et al.], *Istoria românilor și universală: Manual pentru clasa a XI-a,* Chișinău: Cartdidact, 2020, 240 p.

[16] Momentan nu există un manual adresat elevilor din clasa a XII-a care să corespundă curriculumului disciplinar (ediția 2019). În acest caz recomandăm utilizarea edițiilor anterioare: Nicolae Enciu, Tatiana Mistreanu, Tatiana Nagnibeda-Tverdohleb, *Istoria universală și a românilor, ed. a II-a,* Chișinău: Civitas, 2011, 358 p.; Igor Cașu, Igor Șarov, Virgil Pâslariuc [et al.], *Istoria românilor și universală: Manual pentru clasa a XII-a,* Chișinău: Cartier, 2013, 143 p.

regimuri politice totalitare (comunismul, nazismul, fascismul) deoarece acestea nu marchează „o suveranitate reală și nu identifică o națiune reală, ci doar o ideologie promovată din centrul imperial”[17]. De exemplu, la crearea imnului Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești trebuia ca acesta să corespundă:

a) „rolului partidului comunist și al marelui Stalin în eliberarea norodului moldovenesc de sub jugul boierilor și capitaliștilor;

b) dezvoltarea stării materiale și culturale a norodului moldovenesc pe baza socialismului în marea familie frățească a noroadelor sovietice;

c) izgonirea cotropitorilor fașiști (*sic!*) de pe pământul sfânt al Moldovei”[18].

Or, așa cum am menționat anterior, imnul trebuie să „exprime mândrie patriotică, sentimente, năzuințe care să unească o națiune și să o facă să conștientizeze cele mai importante momente pe care le-a trăit sau le trăiește”[19]. Un imn apărut în momentul instaurării unui regim politic este temporar, până în momentul dezintegrării sistemului care l-a creat și implementat.

Antrenarea elevilor în activitatea didactică

Audierea unui imn statal în cadrul orei de istorie poate fi efectuată după organizarea clasei și verificarea sarcinilor propuse elevilor pentru extindere. După difuzarea imnului, cadrul didactic va recurge la efectuarea unei analize împreună cu elevii a materialului audiat. În mod clasic, pentru a stabili o punte de legătură dintre compoziția muzicală și tema care urmează să fie studiată în cadrul lecției, profesorul va aborda metoda interviului alcătuind întrebări pe baza taxonomiei lui Bloom. Propunem în continuare o listă de sarcini utile menite să antreneze elevii în procesul didactic.

I. Cunoaștere

1. Descrieți starea de spirit a eului personal în momentul audierii imnului.
2. Localizați pe hartă, din punct de vedere geografic, teritoriul European căruia îi poate fi atribuit din punct de vedere lingvistic imnul audiat.
3. Identificați în conținutul versurilor (dacă sunt prezente)[20], termeni care pot fi asociați cu cei din limba română (în cazul audierii unui alt imn decât cel în limba română).

II. Înțelegere

1. Exprimați-vă opinia dacă limba în care a fost audiat imnul face parte din arealul neolatin sau cel slav.

---

[17] Silviu Andrieș-Tabac, Crearea simbolurilor de stat ale Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești: stema, steagul, imnul, in: Basarabia. Dilemele identității (coord. Flavius Solomon și Alexandru Zub), Iași: Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 2001, p. 175.

[18] Ibidem, p. 180; Silviu Andrieș-Tabac, Simbolurile de stat ale Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești: stema, steagul, imnul, in: Panorama comunismului în Moldova sovietică: context, surse, interpretări (coord. Liliana Corobca), Iași: Polirom, 2019, p. 266.

[19] Viorica Prodan, Recenzie: Simbolurile naționale ale Republicii Moldova. Chișinău, 2010, 632 p. cu 900 ilustrații, hărți, grafice, in: Romanoslavica, 2015, vol. 51, nr. 2, p. 155.

[20] În cazul abordării la ora de istorie a imnului național al Spaniei, atragem atenția că „*La Marcha Real* nu are cuvinte, după înlăturarea lor la moartea dictatorului Franco, iar un concurs în acest scop, anunțat în iunie 2007 de către Comitetul olimpic național, nu s-a încununat de succes, inclusiv și din motivul că nu toate comunitățile Spaniei – galicienii, bascii sau catalanii – acceptă un imn scris în dialectul castilian oficial”, Silviu Andrieș-Tabac, Simbolurile naționale din estul Europei. Partea I. Noțiuni teoretice, in: Cursuri la masterat în domeniul studiilor sud-est europene, vol. 3, Chișinău: CEP USM, 2009, pp. 151-152.

2. Traduceți titlul imnului.

3. Explicați ce mesaj vă transmite titlul imnului.

4. Relatați dacă există tangențe între imnul audiat, titlul acestuia și temele studiate anterior în cadrul orelor de istorie.

III. Aplicare

1. Demonstrați, oferind detalii (intensitatea vocilor, timbrul vocal/instrumental etc.), că imnul audiat ar fi putut să unească masele în cadrul unor mișcări sociale.

2. Ilustrați un tablou imaginar al momentului în care răsună acest imn.

3. Operați cu unii termeni din conținutul imnului pentru a schița trăsături specifice ale mișcărilor naționale din perioada modernă/contemporană.

IV. Analiză

1. Determinați, în baza temelor abordate anterior, ce evenimente istorice de răsunet au marcat perioada istorică studiată.

2. Apreciați, din perspectivă personală, contextul istoric în care ar fi putut să apară un astfel de imn.

3. Emiteți o ipoteză pe marginea modului în care un imn poate mobiliza masele în vederea atingerii unui ideal național.

V. Sinteză

1. Formulați o afirmație relevantă prin intermediul căreia să justificați importanța unui imn pentru trezirea conștiinței naționale a unui popor.

2. Construiți un enunț istoric utilizând termenul *imn* care să ilustreze fenomenul mișcărilor de autodeterminare națională din Europa.

3. Dezvoltați ideea: „Imnul apare în cadrul mișcărilor de eliberare sau emancipare națională deoarece...".

VI. Evaluare

1. Deduceți din conținutul celor discutate un posibil eveniment istoric care va fi abordat în cadrul lecției.

2. Verificați sursele de informare și identificați țara de origine a imnului, anul scrierii acestuia, un posibil eveniment istoric care a marcat apariția compoziției muzicale și autorul versurilor.

3. Concluzionați asupra impactului imnului pentru schimbarea cursului istoriei naționale a unui popor.

Utilizând sarcinile propuse de noi, cadrul didactic va antrena elevii în vederea demarării discuțiilor și, în același timp, va urmări ca finalul procesului de analiză a imnului să reprezinte de facto trecerea la tema nouă pe care elevii o vor studia în clasă. Atragem atenția totodată că „timpul rezervat etapei [evocare] nu va depăși 10-12 minute"[21], profesorul gândind în perspectivă un astfel de exercițiu pentru a dispune de suficient timp în vederea parcurgerii compartimentului realizării sensului, reflecției și extinderii.

Conchidem pe marginea acestui subiect că utilizarea imnului în calitate de instrument de captare a atenției are capacitatea de a mobiliza contingentul de elevi cu scopul elucidării unor aspecte specifice acestui gen muzical și a contextului în care ia naștere. Totodată, din perspectivă cognitivă, elevul apelează la diverse cunoștințe obținute în cadrul celorlalte lecții (*limba și literatura română, limbile străine – engleza, franceza, germana, italiana etc., literatura universală, educație pentru societate*) pentru a formula un răspuns relevant

[21] Tatiana Cartaleanu, Strategii de proiectare didactică III. Strategia gândirii critice, in: Didactica Pro..., 2015, nr. 2 (90), p. 17.

pe marginea sarcinii propuse. Astfel, incursiunea pe tărâmul imnologiei (ca știință istorică auxiliară/specială) și a imnului asigură nemijlocit parcurgerea aspectului transdisciplinar care reprezintă la momentul de față un imperativ al didacticii moderne.

Caricatura ca sursă complementară de analiză a unui imn

Studierea istoricului unui imn, precum și abordarea multiaspectuală a parcursului său istoric poate fi realizată prin intermediul utilizării surselor complementare. Dintre acestea enumerăm: proza/lirica (contemporană cu momentul apariției imnului), publicistica vremii, jurnalul de memorii, corespondența, fotografia etc. Una din sursele vizuale care pot fi utilizate cu succes la ora de istorie este caricatura.

Cunoscută în ziaristică ca „desenul – șarjă, desenul – ilustrație, desenul – simbol" și realizată prin intermediul „desenului laconic și liniilor reușite"[22] caricatura înlocuiește mesajul scris care, în unele cazuri poate fi de prisos sau chiar ineficient. Fiind o sursă istorică reprezentată într-un mod inedit, caricatura este un martor ocular care oferă „informații importante cu privire la politicieni, ideologii, credințe și prejudecăți, elemente care dau o lumină vie asupra evenimentelor politice pe care acestea le descriu"[23].

Imnul, ca parte componentă a simbolisticii statale se poate afla în vizorul partidelor politice, anumitor grupuri de influență care urmăresc să-l utilizeze în discursuri proprii. O astfel de situație s-a creat în Republica Moldova în primii ani de la proclamarea independenței statale. Amintim că primul imn adoptat oficial în 1991 prin „Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 691a – XII" a fost *Deșteaptă-te, române!* care „a fost în vigoare până la data de 7 iunie 1994"[24]. Conjuncturа politică a făcut ca acest imn să fie înlocuit cu actualul imn al Republicii – *Limba noastră.* În 1994, oamenii de creație și cei care erau atașați de imnul *Deșteaptă-te, române!* și-au expus public opiniile pe marginea multiplelor tentative venite din partea autorităților de a înlocui imnul de stat.

Propunem așadar, ca la clasa a XII-a, la tema intitulată *Proclamarea suveranității și independenței Republicii Moldova. Simbolurile de stat,* cu scopul de a fundamenta analiza imnului național al Republicii Moldova, să fie utilizate două caricaturi.

Oferind elevilor spre analiză aceste două caricaturi, cadrul didactic va stabili câteva puncte de reper[25] esențiale pentru studierea detaliilor reprezentate în șarjele tematice.

[22] Victoria Bulicanu, Umorul și satira în creațiile jurnalistice moldovenești, in: Conferința națională „Creativitatea în jurnalism", ed. a 4-a, 23 februarie 2018, Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2018, p. 100.

[23] Mihai Chirvăsuță, Caricatura, lirica și afișele electorale ca forme ale confruntărilor partizane în alegerile generale din 1937 din România, in: Studia Politica: Romanian Political Science Review, 2018, nr. 18 (3), p. 448.

[24] *Simbolurile naționale ale Republicii Moldova..,* p. 265. Pentru o abordare actuală a simbolisticii Republicii Moldova, a se consulta Silviu Andrieș-Tabac, Simbolurile de stat ale Republicii Moldova: stema, drapelul, imnul, in: Panorama postcomunismului în Republica Moldova, vol. 1, (coord. Liliana Corobca), București: Editura Institutului Cultural Român, 2024, pp. 61-81.

[25] A se vedea Alexandru Molcosean, Ana Molcosean, *Învățarea istoriei contemporane prin caricaturi (material didactic pentru clasa a IX-a). Seria „Caiete de caricaturi istorice",* Chișinău: Garomont-Studio, 2021, pp. 4-5; Alexandru Molcosean, Modalități de valorificare a surselor scrise și nescrise în cadrul orelor de istorie. Tema: R.A.S.S.M. (1924–1940), in: „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine", Conferință științifică internațională consacrată Zilelor Europene ale Patrimoniului, Chișinău, 27-28 septembrie 2022, ediția a VI-a, pp. 160-168; Pentru o analiză detaliată a caricaturilor istorice recomandăm a se vedea Alexandru Molcosean, Reprezentări ale țăranului înstărit din RASSM în caricatura din presa timpului, in: „Cercetarea,

Fig. 1. Caricaturi tematice care abordează problema imnului *Deșteaptă-te, române!*

Simbolurile naționale ale Republicii Moldova.., p. 274; Literatura și Arta", 1994, nr. 27, 30 iunie, p. 1; nr. 30, 21 iulie, p. 3.

I. Introducere

1. Cine este autorul caricaturilor? Numele Dumitru Trifan vă este familiar[26]?
2. Demonstrați, utilizând detalii reprezentate în cele două surse că ele au fost realizate în Republica Moldova.
3. Depistați, utilizând surse alternative de informare, la ce evenimente face referire autorul caricaturilor.
4. Ce cunoașteți despre situația politică a Republicii Moldova în anii 1991 – 1994? Ce probleme persistau?
5. Ce știți despre evenimentul/evenimentele la care fac referire caricaturile? Reprezentau aceste evenimente un element de actualitate pentru societatea moldovenească?

II. Analiză

1. Caricatura prezintă informații relevante care să aibă tangență cu imnul de stat *Deșteaptă-te, române!* și aversiunea unor grupări politice față de acesta? Care sunt detaliile?
2. Ce personaje sau reprezentanți ai grupurilor politice din Republica Moldova puteți identifica în caricaturi?
3. Există în ambele caricaturi un personaj principal care reprezintă laitmotivul tematicii abordată de autor?
4. Putem depista anumite sentimente sau trăiri sufletești ale autorului redate prin intermediul desenelor?
5. Descrieți, din perspectivă simbolică, obiectele care apar în caricatură.

---

dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale": Materialele Conferinței Internaționale, Ediția a 3-a, 15 aprilie 2022, Chișinău: Tehnica-UTM, 2022, pp. 144-153.

[26] Activitatea lui Dumitru Trifan a fost sintetizată într-un volum coordonat de Aurelia Trifan, a se consulta *Dumitru Trifan, un filosof al caricaturii,* Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural (tip. Bons Offices), 2022, 180 p.: des.

6. Autorul caricaturilor a fost martor ocular al evenimentelor care aveau loc în societatea moldovenească sau ar fi putut realiza desenele după consumarea evenimentelor? Argumentați opinia personală.

7. Ce mesaj urmărește să transmită Dumitru Trifan prin intermediul acestor două șarje?

8. Cu ce scop autorul a elaborat aceste caricaturi? Care este publicul țintă căruia îi sunt adresate lucrările grafice?

9. Autorul caricaturilor are o atitudine pozitivă sau negativă față de atacurile grupărilor politice la adresa imnului *Deșteaptă-te, române!*?

III. Concluzii

1. Ce părere aveți despre mesajul caricaturii? Oferiți argumente pro sau contra în funcție de opinia exprimată.

2. Cum a evoluat societatea moldovenească după momentul la care face referire autorul caricaturilor? Imnul *Deșteaptă-te, române!* a fost înlocuit cu un alt imn de stat? Care au fost motivele?

Analiza unei caricaturi al cărei mesaj tematic să se coreleze cu imnul de stat va facilita aprofundarea cunoștințelor elevilor în materie de cercetare a istoricul simbolului statal. Astfel, sursele complementare au rolul de a contribui la fundamentarea informației recepționată de elevi din multiple direcții, toate în schimb având scopul bine definit – formarea competențelor.

Concluzii

Didactica actuală pune accent tot mai mult pe stabilirea conexiunilor dintre mai multe obiecte de studiu în vederea dezvoltării competențelor transdisciplinare la elevi. Odată însușite astfel de competențe, elevii vor fi capabili să analizeze din mai multe puncte de vedere o problemă, căutând astfel soluții variate pentru rezolvarea acesteia. Utilizarea imnului la ora de istorie reprezintă un element de noutate pe tărâmul practicii educaționale din Republica Moldova. Imnul, ca simbol al unui stat poate fi transformat într-un instrument util de captare a atenției elevilor și, în același timp, constituie o punte de legătură între tema studiată anterior și cea care urmează a fi abordată la ora de istorie.

În vederea realizării conexiunii dintre simbolul statal și viitoarea temă, cadrul didactic va recurge la instituirea unui set de întrebări care să-i ajute pe elevi să descopere subiectele ce vor fi abordate în cadrul demersului didactic. Extinderea analizei unui imn poate fi efectuată apelând la surse complementare ale căror tematici sunt în strânsă concordanță cu sursa imnografică. Utilizarea unui astfel de procedeu didactic va contribui la aprofundarea cunoștințelor elevilor în raport cu tema studiată.

SERGIU GAZIEFF – UN PERSONAJ CONTROVERSAT ÎN BĂLȚIUL INTERBELIC

Sergiu Gazieff – a controversial figure in the inter-war Balti

CZU: 94(498-7)"19":32-051(092)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762318

Ana MOLCOSEAN
Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0003-3735-8623
E-mail: ana.cuculescu1995@gmail.com

Summary. The formation of Greater Romania brought with it both the development of the annexed lands and the interest of foreign countries. Following the events of 1918, Bessarabia was coveted by the USSR, and several agents were sent to destabilize the society and provide information to the outside world. The `30s of the 20th century brings out Sergiu Gazieff, elected senator from Balti county, with a tarnished past, and a present with many question marks. Despite the fact that the media of the time and his contemporaries pointed out the electoral frauds that led to Gazieff's election as senator from Balti County, the election results were validated and the protagonist quietly carried out his work. Sergiu Gazieff's name has been linked to the fraudulent acquisition of Romanian citizenship, his scandalous activity in the newspaper *Naşa Reci*, electoral scandals and lawsuits with notorious personalities of the interwar period.

Key words: Balti, Sergiu Gazieff, Bolshevik agent, electoral system, Romanian Senate, press of the time.

Introducere. Perioada interbelică în multe privințe a fost apreciată de contemporanii săi ca fiind una de dezvoltare pentru regiunile încorporate în cadrul Regatului Român. Obținerea drepturilor electorale pentru anumite categorii de alegători, reforma agrară, dezvoltarea economică, industrială, educațională a făcut ca nivelul de trai să crească în urma acestor schimbări. Totuși, fiecare domeniu avea și carențele sale, iar acestea nu puteau fi trecute cu vederea de presa timpului și martorii oculari. Acordarea drepturilor electorale majorității populației a facilitat și apariția multor pretendenți la funcții în sistemul administrativ național. În anii `30 ai secolului XX orașul Bălți a fost scena unor crunte confruntări electorale și chiar o serie de cazuri de fraude electorale.

În anul 1934 prefectul de Bălți, Emanoil Catelly a editat la Tipografia Iacov Pinkenzon o broșură[1] care l-a avut ca protagonist pe senatorul în Parlamentul României Mari din partea județului Bălți – Sergiu Gazieff. O persoană controversată pentru perioada sa, deoarece a stârnit multe semne de întrebare: „De unde vine? Unde s-a născut și cine i-au fost părinții? De ce naționalitate este și unde și-a făcut studiile? Care-i este adevăratul nume și ce treburi, ce activitate nemărturisită desfășoară în țara pentru care n-a avut decât cuvinte de vrajbă și insultă?"[2]. În conținutul prezentului studiu urmează să oferim răspunsuri la aceste întrebări, abordând în acest sens materialele publicate în presa vremii.

[1] *Universul*, 16 februarie 1935, p. 8.

[2] Emanoil Catelly, *Cine este Sergiu Gazieff și cum a fost ales senator de Bălți. Pagini din marasmul vieții noastre publice*, Bălți: Tipografia Iacov Pinkenzon, 1934, p. 6.

Cetățenia română a lui Gazieff și constatările Siguranței Generale

În anul 1933 Siguranța Generală a României Mari a realizat o cercetare referitor la modul în care Sergiu Gazieff a obținut cetățenia română și câtă veridicitate are aceasta. Dosarul întocmit de Siguranță însuma 35 de file și cuprindea rezultatele cercetărilor realizate de către primăria și Chestura orașului Cetatea Albă, dar și informații obținute din localitățile Bugaz, Neuifeld și Budachi din județul Cetatea Albă. Ca urmare a acestora a fost întocmit raportul nr. 462 din 24 Iulie 1933, a Subinspectorului general Gheorghe Bârzescu, către Direcțiunea Generală a Siguranței Statului privitor la temeinicia certificatului de cetățenie română cu nr. 5.068 din 30.XI.1925, eliberat de Primăria orașului Cetatea-Albă pe numele lui Serghei Gazieff. În continuare, găsim de cuviință să redăm conținutul acestui raport:

„Din acte reiese că: Gazieff Serghie, zis Gaziev Garchis, zis și Gaziev Sergiu Mihailoviar, de origine armean (?), supus rus, refugiat din Odessa în România în anul 1920, inducând în eroare autoritățile comunale și polițienești din Cetatea Albă, prin afirmațiuni inexacte, făcute în scris în petițiuni și buletinul de înscriere la biroul populației, sub semnătura sa proprie, datorită puținului interes depus de Serviciul de Siguranță din Cetatea Albă (pe atunci condus de către secretarul de Chestură Cozma, în prezent însărcinat cu conducerea Chesturei Tighina) folosindu-se de certificatul fals cu Nr. 2.361 din 24.X.1925, eliberat de Primăria Cetatea Albă și conținând arătări mincinoase, că atât el – Sergiu Gazieff – cât și soția sa sunt născuți în Cetatea Albă și că la data de 27 martie – 9 aprilie 1918, și-ar fi avut domiciliul administrativ în Cetatea Albă și deci ar intra în prevederile dispozițiunilor art. 2, al. II din Regulamentul legii privitor la constatarea cetățeniei române. Obținând apoi, în mod nelegal certificatul de cetățenie română cu Nr. 5068 din 30.XI.1925 eliberat de către Primăria orașului Cetatea Albă”[3].

În același raport era evidențiat că și Serghei Gazieff și soția sa, nu s-au născut în Cetatea Albă, datele fiind oferite de către parohia bisericii armenești din Cetatea Albă; De asemenea, Teodor Berejac, șeful serviciului administrativ de la Primăria Cetatea Albă; Gabriel Lebința, fostul șef de birou la Primăria Cetatea Albă; Isac Zali, administratorul averii moștenitorilor Dimitrie Ermiev (n. a. socrul lui Gazieff) și Natalia Pisarenco, fostă servitoare la familia Ermiev, au afirmat că atât Gazieff Serghei cât și soția sa, în perioada 27 martie - 9 aprilie 1918 își aveau domiciliul administrativ în Odessa, de unde s-au refugiat, venind în România, pe la sfârșitul anului 1920.

În tabelele de repatriați din Ucraina în Cetatea Albă în dosarul nr. 1334/920, fila 99, au înscrișii doar: Dimitrie Ermiev cu soția, două fiice și servitoarea Pisarenco, cu arătarea că sunt veniți în țară la data de 23 ianuarie 1920.

În același raport era stipulat faptul că documentele care se aflau la dosarele personale cu nr. 6180 as. Vol. I și II, și dosarul nr. 6180 A., găsite în arhiva Direcțiunei, au stabilit următoarele: „Serghei Gazieff la venirea în România în anul 1920 a fost simplu administrator al pivnițelor frații Ermiev din Capitală, unde se afla – un așa zis tată vitreg al său - armeanul Samonian zis Safo, care de 2-3 ani a părăsit țara și a plecat în Rusia Sovietică”[4].

Faptul că a obținut prin fraudă cetățenia română nu l-a împiedicat pe Gazieff să combată în presă legea cetățeniei „arătând că are vederi strâmte și că este în contradicție cu tratatele de pace”.[5] Constatăm în fază preliminară, că numitul Serghei Gazieff a intrat în vizorul Siguranței române ca urmare a contextelor politice și sociale care au favorizat accederea acestuia spre organele de vârf ale conducerii statului român.

[3] Emanoil Catelly, *Cine este Sergiu Gazieff*.., p. 12.

[4] Emanoil Catelly, *Cine este Sergiu Gazieff*.., p. 13; *Universul,* 22 octombrie 1934, p. 9.

[5] Emanoil Catelly, *Cine este Sergiu Gazieff..,* p. 14.

Gazieff și familia Eremeieff

Referitor la familia Ermiev amintită în raportul redat anterior, există și aici momente de clarificat. În documentele oficiale apare sub numele de Eremeieff și nu Ermiev cum a fost indicat, la fel și presa timpului pomenește de un anume Vasile D. Eremeieff care deținea o firmă de producere a vinurilor (vinărie). În anul 1923 ziarul *Adevărul* evidenția faptul că „Comitetul de experți al expoziției din Iași a conferit firmei Vasile D. Eremeieff pentru calitatea superioară a vinurilor sale „Marea Medalie de aur”.”[6] Iar ziarul *Viitorul* publica un material publicitar pentru vinurile fine din viile lui Dimitrie Eremeieff de la Cetatea Albă.

Fig. 1. Reclamă la producția vinicolă a firmei lui Dimitrie Eremeieff (*Viitorul,* 23 noiembrie 1923, p. 4.)

La 8 februarie 1924 Monitorul Oficial înregistrează o procură pe numele lui Sergiu Gazieff prin care acesta obține drepturile depline asupra firmei lui Dimitrie Eremeieff, familia Eremeieff încredințând toate drepturile și asupra averii familiei. Mai jos reproducem textul procurii:

„Subsemnata firmă Dimitrie Eremeieff, succesori, cu sediul în București, strada Olteni Nr. 46 bis, prin proprietarii săi Elisaveta Eremeieff, Evghenia Eremeieff și Margareta S. Gazieff, născută Eremeieff, autorizăm cu depline puteri pe d. Sergiu Gazieff, atât în calitatea noastră personală cât și ca proprietari ai firmei sus menționate Dimitrie Eremeieff succesori, ca pentru noi și în numele nostru, precum și al firmei sociale sus menționate, să administreze întreaga noastră avere, precum și întreg fondul firmei sociale, reprezentându-ne atât pe noi cât și firma socială cu cele mai depline puteri înaintea oricărei autorități sau instanțe judecătorești, având dreptul de a face și semna orice acțiune, opoziție, apel, recurs, revizuire, contestațiune și să prezinte pentru a le susține singur sau asistat de un d. avocat,

[6] *Adevărul,* 12 decembrie 1923, p. 2.

putând da și procură de substituire unui avocat, pentru reprezentarea și susținerea intereselor noastre în justiție”[7].

Conform procurii în cauză Sergiu Gazieff putea conduce și administra întreaga avere a familiei Eremeieff, încasa, primi și plăti orice sume de bani. De asemenea acesta putea semna orice cambii, protesta în caz de neplată, avea puterea de a cere declararea în stare de faliment a debitorilor firmei, precum și a le sechestra averea. Privind în ansamblu Gazieff avea puterea deplină de administrator al averii familiei Eremeieff. În această procură erau oferite și drepturile depline asupra firmei sociale, în urma cărora acesta putea face arendări, închirieri, vânzări, tranzacțiuni, orice fel de contracte sau convențiuni, având dreptul după cum s-a specificat în actul de societate, de a semna firma socială.

Procura a fost semnată de către Elisabeta Eremeieff, Evghenia Eremeieff, Margareta S. Gazieff, Sergiu Gazieff. Iar redactor și martor, a fost avocatul Anghel Dumitrescu. Ulterior, acest act a urmat să fie autentificat de către tribunalul Ilfov, secția de notariat la Nr. 30.765 din 20 decembrie 1923.

Din cele expuse anterior observăm că cele trei doamne i-au dat undă verde în acțiuni lui Sergiu Gazieff, fiindu-i oferite toate pârghiile necesare pentru a fi considerat proprietarul deplin al averii familiei Eremeieff. Dat fiind faptul că din această procură lipsește numele direct al capului familiei, adică Dimitrie Eremeieff, ajungem la concluzia că cel mai probabil acesta nu era în viață, iar femeile au rămas fără susținerea bărbătească, ceea ce în perioada interbelică era o grea încercare pentru acestea.

În numărul 39 al Monitorului Oficial din 1924 a fost înscris acceptul tribunalului Ilfov de a acorda drepturile evidențiate în procura amintită pentru Sergiu Gazieff:

„Extras de pe actul de societate în nume colectiv, Dimitrie Eremeieff, succesori.

Se înființează în București, strada Olteni Nr. 46 bis, o societate în nume colectiv „Dimitrie Eremeieff succesori”, cu capital de 50.000 lei, pe durată nelimitată, pentru comerțul de vinuri și derivate, precum și diverse băuturi spirtoase fără sucursală, proprietarii fiind Elisabeta Eremeieff, Evghenia Eremeieff și Margareta Gazieff și având ca procurator cu depline puteri de a semna firma și administra societatea, primind orice sume de bani de ori și unde, d. Sergiu Gazieff.

Grefa tribunalului Ilfov, secția I comercială

Prezentul extras se vizează de noi spre a se publica în *Monitorul Oficial.*

(Urmează semnătura grefierului). Dosarul Nr. 3.172/922”[8]

Afacerea familiei Eremeieff era una foarte productivă și cu profit, fapt demonstrat și în extrasul înscris în Monitorul Oficial. Așadar, Sergiu Gazieff reușește să obțină un capital consistent care va servi în calitate de trambulină pentru viitoarea sa activitate de ziarist, politician, om de afaceri, toate fiind bazate în mare parte pe veniturile și cunoștințele familiei Eremeieff.

Gazieff și activitatea sa de ziarist

Pe tărâmul jurnalismului Sergiu Gazieff a activat la mai multe ziare, atât în perioada Primului Război Mondial cât și după acesta. În anii 1915–1917, aflându-se la Odesa acesta a scris articole pentru ziarul *Odeskii Listok*[9] sub pseudonimul de Lohengrin[10]. În broșura editată de Emanoil Catelly se regăsește o scrisoare scrisă de către un preot basarabean, teo-

[7] *Monitorul Oficial,* 08 februarie 1924, p. 1184.

[8] *Monitorul Oficial,* 22 februarie 1924, p. 1807.

[9] Ziar de o mare popularitate în Imperiul Rus publicat la Odesa (Ucraina) în perioada 1880–1920.

[10] Cavaler misterios în mitologia germană medievală.

log și licențiat în drept, care în timpul Primului Război Mondial a fost ofițer în armata rusă. Acesta aduce acuzații la adresa ziaristului precum că în coloanele *Odeskii Listok,* Gazieff „împroșca cu înverșunare murdăria insultelor sale împotriva regelui, armatei și neamului românesc”[11] și activa împotriva statului român, având o atitudine ultra patriotică rusească.

În anul 1937 la Chișinău se pornise o anchetă împotriva lui Sergiu Gazieff pe baza activității sale antiromânești, și pentru a avea câștig de cauză, Gazieff l-a „pus pe prietenul și colaboratorul său intim – Șvarțman – să sustragă tâlhărește din biblioteca publică a Municipiului Chișinău, toate paginile din colecția ziarului *Odeskii Listok* din anii 1915–1917 de la Odesa”[12].

Având o experiență de activitate ziaristică acesta și-a demonstrat abilitățile și atunci când s-a mutat cu traiul la București. În anul 1929, Gazieff împreună cu încă două persoane au înființat o societate al cărui scop a fost editarea ziarului *Nașa Reci*[13] (Părerea Noastră).

НАША РѢЧЬ

6 СТРАНИЦЪ

ЦѢНА 2 Лея 50 Бани

„Părer... BELGRAD

Ziar cotidian

Editor — Proprietar: Henry Hellant,

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: ... ТАКСА ОБЪЯВЛЕНІЙ:

Издатель: АНРИ КЕЛЬФАНТЪ

Ежедневная внѣпартійная, общественно-литературная и экономическая газета.

Адресъ конторы и редакціи: Бухарестъ, Стр. Академіи 47. Телефонъ № 2—64.

№ 6 Четвергъ 11 Января 1923 года. Годъ изданія II

Fig. 2. Frontispiciul ziarului *Nașa Reci* (*Nașa Reci,* 11 ianuarie 1923)

În Monitorul Oficial din 17 august 1929 a fost tipărit contractul de societate încheiat în comandită simplă la București, la data de 22 iulie 1929. Acesta i-a vizat pe N. Maxim, domiciliat în București, strada Schitu Măgureanu Nr. 45 și S. Georgescu, domiciliat în București, strada 10 Mese Nr. 5, în calitate de comanditari, iar de altă parte pe Sergiu Gazieff, domiciliat în București, bulevardul Carol Nr. 44, în calitate de comanditat.

1. „Se înființează între subscrișii o societate în comandită simplă a cărui scop este editarea ziarului *Nașa Reci*, cum și editarea a diferite alte ziare, reviste, etc.
2. Sediul societății este în București, strada Cazărmii Nr. 39, iar societatea se intitulează Societate în comandită: simplă *Părerea noastră*.
3. Capitalul social este de lei 300.000, subscris astfel:

Lei 75.000 de asociatul Sergiu Gazieff.

Lei 75.000 de asociatul N. Maxim, și

Lei 150.000 de asociatul S. Georgescu.

4. Beneficiile cum și pierderile eventuale se împart pe baza bilanțului ce se va întocmi la fiecare sfârșit de an, adică la 31 decembrie, în modul următor:

60 % asociatului Sergiu Gazieff;

26 % asociatului S. Georgescu, și 14% asociatului N. Maxim”[14].

[11] Emanoil Catelly, *Cine este Sergiu Gazieff..,* p. 9.

[12] *Ibidem,* p. 23.

[13] Ziar cotidian social, literar și economic editat la București în perioada 1922–1938. A se consulta Ольга Гарусова, *Бухарестская газета „Наша Речь” и культура Бессарабии в 1920–30 – е гг.* in: Русин, 2007, но. 4 (10), pp. 112-120.

[14] *Monitorul Oficial,* Partea a II-a,17 august 1929, p. 35.

Durata acestei societăți era nelimitată, în schimb aceasta putea fi dizolvată în cazurile prevăzute de lege. De asemenea, semnarea socială aparținea lui Sergiu Gazieff, ceea ce însemna că doar el poate angaja legal societatea. Iar comanditarii își rezervau dreptul de control și supraveghere conferit prin art. 118, alin. ultim din codul comercial.

Observăm din prezentul contract că Sergiu Gazieff a depus un capital egal cu cel al asociatului său N. Maxim, totuși acesta urma să beneficieze de un venit de 60 %, ceea ce constituia mai mult de jumătate. Pe când S. Georgescu, care a depus cea mai mare sumă primea doar 26 % din veniturile societății. Alt aspect cuprinde modul în care a fost gestionată răspunderea pe care o poartă fiecare asociat. Dat fiind faptul că Gazieff era comanditat, acesta trebuia să răspundă solidar și cu întreaga sa avere în fața legii, de asemenea el era cel care conducea societatea în ansamblu.

Chiar dacă societatea a fost înregistrată la 22 iulie 1929, totuși Oficiul registrului comerțului de pe lângă Camera de comerț a înregistrat firma abia pe 15 martie 1933, sub numărul 1319, cu numele de „Sergiu Gazieff et Co. Sos. Editarea ziarelor *Părerea Noastră* (Naşa Reci), str. Poincare 28”[15], cu sediul la București.

Ziarul înființat de către Gazieff era un periodic guvernamental, adresat populației vorbitoare de limba rusă din cadrul României Mari, având menirea să difuzeze știri din toată țara, cât și de peste hotare. Chiar dacă redacția ziarului asigura ideea că ei susțin minoritățile etnice prin informația redată în limba rusă, alții erau de părere că scopul principal era de a menține și propaga limba rusă îndeosebi în Basarabia, pentru a menține trează conștiința și curentul de rusificare. Just este faptul că la momentul fondării ziarului în capitala Basarabiei, adică în Chișinău erau 8 cotidiene rusești[16].

Pe parcursul activității acestui mecanism de informare au existat cazuri în care au fost depuse plângeri la adresa articolelor scrise, unele dintre acestea au ajuns să fie discutate în fața tribunalului. Spre exemplu, ziarul *Universul* din 23 iunie 1931 anunța că tribunalul de Ismail a judecat „procesul de calomnie prin presă, intentat de d-rul Perceag, ziarului *Naşa Reci*[17], deoarece acesta s-a simțit calomniat și articolul scris îi ataca cinstea sa profesională. Fiind chemat în judecată reprezentantul ziarului nu s-a prezentat, așa că tribunalul l-a condamnat în lipsa lui pe „d. M. I. Gazieff, zis și Mesniacov, directorul ziarului *Naşa Reci*, și o lună închisoare corecțională și 10.000 lei daune morale”[18].

Pentru aceeași faptă directorul ziarului *Naşa Reci* a mai fost dat în judecată și de către alte persoane. Fostul subsecretar de stat Ion Buzdugan a avut un proces împotriva lui Sergiu Gazieff la tribunalul din București, secția a II-a, dar „după o scurtă deliberare tribunalul și-a declinat competința în favoare Curții cu juri”[19], procesul fiind lăsat pentru următoarea sesiune. La fel Gazieff a avut statut de inculpat la data de 9 mai 1932[20] fiind desfășurat un proces de judecată la judecătoria I urbană București.

În broșura editată de Emanoil Catelly a fost de asemenea evidențiată activitatea de ziarist pe care Sergiu Gazieff o desfășura în cadrul ziarului *Naşa Reci,* fiindu-i aduse acuzații diverse, de la incitarea la ură rasială la calomnie. În cele ce urmează vom reproduce o secvență dintre acestea:

---

[15] *Argus,* 18 martie 1933, p. 2.

[16] *Universul,* 20.octombrie 1934, p. 8.

[17] *Ibidem,* 23 iunie 1931, p. 6.

[18] *Ibidem,* p. 6.

[19] *Dimineața,*17 mai 1932, p. 8.

[20] *Monitorul Oficial,* 25 aprilie 1932, p. 12.

„Numitul Gazieff, în calitate de director și editor al ziarului rusesc *Nașa Reci*, apărut în Chișinău la 1 decembrie 1923 și strămutat în București la 1 februarie 1927, are o atitudine provocatoare și o fire dușmănoasă față de români. Scrie articole de învrăjbire socială. Îndeamnă pe evrei la lupta de clasă. Face propagandă în favoarea Sovietelor și este bănuit că ar fi în legătură cu agenții de peste Nistru. A publicat o serie de articole cu caracter tendențios subversiv, conținând dări de seamă asupra stărilor sociale din Basarabia, care nu corespund adevărului, fiind cu totul dăunătoare intereselor noastre naționale. Prin aceste articole se urmărește tulburarea spiritelor populației pașnice basarabene și susținerea rusofilismului în Basarabia”[21].

De asemenea în aceste acuzații se specifica și faptul că publicațiile tendențioase se transmiteau în străinătate cu scopul de a ponegri stăpânirea românească în Basarabia, iar în articolele ce erau publicate în limba rusă, acesta ataca și ponegrea în mod permanent oficialitățile din Basarabia. În continuare era punctat asupra faptului că scrie articole de propagandă anti-religioase, servind interesele G.P.U.[22] din Moscova, care coincidea cu campania anti-religioasă dusă în URSS.

Pentru motivele evidențiate mai sus Parchetul Tribunalului Ilfov i-a deschis la 27 februarie 1931 o acțiune publică lui Sergiu Gazieff pentru încălcarea liniștei publice și provocarea comportamentului agresiv al populației.

La data de 30 iulie 1933, ziarul *Cuvântul* anunța că „Ziarul rusesc *Nașa Reci* a fost suspendat”[23] deoarece acesta s-a „afirmat prin unele campanii violente socotind că astfel se poate introduce în opinia populației ruse”[24] din România. Dar cel mai important în această chestiune a servit un denunț înaintat Ministerului de Interne în care era semnalat că directorul proprietar al ziarului nu ar fi cetățean român și „s-a înscris prin fraudă și fals în listele de naționalitate din județul Cetatea Albă”[25]. Ca urmare a acestui denunț a fost pornită o anchetă pe acest caz de către Ministerul de Interne, de asemenea Ministerul a anulat înscrierea în listele de naționalitate a lui Sergiu Gazieff și a dispus suspendarea ziarului. Aceeași știre a fost difuzată și în ziarul *Lumea*[26] din aceeași zi.

Totuși suspendarea ziarului a durat 10 zile, deoarece directorul acestuia a sesizat justiția, „cerând daune pentru prejudiciile morale și materiale cauzate prin acuzările aduse și consecințele lor”[27]. În tot acest scandal a fost implicat și Ion Inculeț care „a intervenit pe lângă Vaida Voievod ca ziarul să fie autorizat să apară”[28]. De asemenea, printr-un comunicat al ziarului *Nașa Reci* se anunța că Ministerul a suspendat ziarul pentru „motive de politică locală basarabeană, iar această acuzare este complet fantezistă și a servit cel mult un pretext pentru luarea unor măsuri abuzive”[29]. În toată problema iscată a fost implicat și fostul subsecretar de stat Armand Călinescu, care a fost învinuit de Gazieff și dat în judecată pentru calomnie, insistând asupra faptului că anume acesta „ar fi lansat în mod public și prin comunicate de presă, că nu e cetățean român condiționând chiar reapariția gazetei cu dislocarea

[21] Emanoil Catelly, *Cine este Sergiu Gazieff..,* p. 14; *Universul,* 21 octombrie 1934, p. 9.
[22] Direcția Politică de Stat (din l. rus. *Государственное Политическое Управление*).
[23] *Cuvântul,* 30 iulie 1933, p. 3.
[24] *Ibidem,* p. 3.
[25] *Ibidem,* p. 3.
[26] *Lumea,* 30 iulie 1933, p. 1.
[27] *Universul,* 13 august 1933, p. 11.
[28] *Viitorul,* 03 decembrie 1934, p. 3.
[29] *Universul,* 13 august 1933, p. 11.

directorului ei”[30], de asemenea a fost învinuit de faptul că a făcut abuz de putere și a „oprit funcționarea tipografiei și apariția publicației *Nașa Reci*”[31]. Însă, peste aproximativ patru ani, ziarele scriau că „Armand Călinescu și Serghie Gazieff s-au împăcat”[32], iar Tribunalul Ilfov secția a III-a a luat act și a închis dosarul.

Un alt proces de calomnie a fost „intentat de fostul subsecretar de stat Ion Buzdugan, directorului ziarului *Nașa Reci* din București”[33]. Și de această dată tribunalul și-a spus sentința în favoarea Curții cu juri, procesul fiind lăsat pentru a fi revăzut în următoarea sesiune din luna ianuarie 1933.

În urma publicării broșurii despre Sergiu Gazieff, Emanoil Catelly de asemenea a fost chemat în judecată. După cum evidența și presa timpului, cei doi aveau pică unul pe celălalt. Ziarul *Nașa Reci* a publicat raportul unei „anchete realizate de către inspectorul administrativ V. Florescu la prefectura de Bălți, în care s-au constatat unele nereguli în gestiunea lui Catelly”[34]. Iar Gazieff era supărat că prefectul a insistat că cetățenia lui Gazieff este obținută prin fraudă și că a ponegrit România într-un ziar din Odessa. La rândul său, Catelly a intentat un proces de calomnie prin presă. Dat fiind faptul că în anul 1935 Sergiu Gazieff era deja „senator, procesul nu putea fi judecat decât după ce i se va fi ridicat imunitatea parlamentară”[35], fapt care a fost sesizat de judecătoria din Bălți. Aceasta a cerut „Senatului suspendarea imunității lui Sergiu Gazieff, amânând procesul pe sesiunea viitoare”. Ridicarea imunității a fost cerută însăși de senator pe 21 februarie 1936, deoarece avea de rezolvat un delict de presă[36], iar imunitatea parlamentară nu îi permitea acest lucru.

În cariera sa de jurnalist, Gazieff a avut conflicte nu doar cu politicieni. Spre exemplu, Sergiu Gazieff „a fost trimis în judecată corecțională pentru vina că ar fi atacat prestigiul și autoritatea organelor polițienești din Basarabia, reproșându-le neputința de a captura pe anumiți bandiți care terorizau regiunea”[37].

Activitatea electorală a lui Sergiu Gazieff

Chiar dacă până în anul 1933 Gazieff a fost implicat în numeroase scandaluri și procese de judecată legate de cetățenia sa și activitatea în cadrul ziarului *Nașa Reci*, acesta reușește totuși să ajungă în rândul politicienilor români, implicându-se în campaniile electorale în calitate de candidat.

Monitorul Oficial din 10 iunie 1931[38] a publicat tabelul cu rezultatele pe circumscripții electorale ale alegerilor din 1 iunie 1931 pentru Adunarea deputaților. Pe lista de candidați din partea Uniunii Naționale pentru Cetatea Albă era și Sergiu Gazieff, fiind al șaselea la număr. Partidul pe care îl reprezenta având onoarea să se găsească pe primul loc în ordinea expusă pentru partidele sau grupările politice, fiind în total 9 liste depuse pentru circumscripția Cetatea Albă. În timpul acestor alegeri au fost 72.787 de alegători înscriși și 57.264 de

[30] *Universul*, 16 noiembrie 1933, p. 4; *Curentul,* 26 mai 1934, p. 4; *Gazeta. Cotidian de seară,* 26 mai 1934, p. 3; *Lumea,* 26 mai 1934, p. 1; *Universul,* 23 septembrie 1934, p. 14; *Universul,* 27 mai 1934, p. 5.

[31] *Universul,* 04 martie 1934, p. 12.

[32] *Buna Vestire,* 25 martie 1937, p. 4.

[33] *Dimineața,* 17 martie 1932, p. 8.

[34] *Dimineața,* 25 octombrie 1934, p. 9.

[35] *Lumea,* 18 februarie 1935, p. 3.

[36] *Monitorul Oficial,* 14 martie 1936, p. 698.

[37] *Universul,* 26 februarie 1934, p. 2.

[38] *Monitorul Oficial,* 10 iunie 1931, pp. 32-33; *Monitorul Oficial,* 25 iunie 1931, p. 229.

alegători votanți. În cadrul acestui scrutin gruparea Uniunea Națională a luat cel mai mare număr de voturi de 19.114, ceea ce însuma 33,38 % din total. Sergiu Gazieff a avut ocazia să fie ales pe lista supleanților, alături de încă 13 candidați din cadrul partidului Național Țărănesc și grupării politice Cartelul Partidului Țărănist democrat și al Ligii contra cametei.

Dacă în 1931 Sergiu Gazieff candida la funcție politică din partea la Cetatea Albă, deja la 21 iulie 1932 acesta era ales din partea județului Bălți, dar ajungând mult mai departe decât anterior, și anume în Senatul României. Interesant este faptul că de data aceasta Gazieff a reprezentat partidul Național Țărănesc[39] și nu Uniunea Națională din care a făcut parte anterior. Analizând rezultatele alegerilor pentru Senat observăm că și de data aceasta partidul pe care l-a reprezentat Gazieff a luat majoritatea voturilor, adică 4962, iar următorul după numărul de voturi erau Cuziștii cu 4411 voturi. Pe baza „rezultatului alegerilor pentru Senat în județul Bălți a existat o îndoială"[40], și din această cauză ministerul de interne a cerut lămuriri complimentare. Cert este faptul că în urma demarării scrutinului electoral în județul Bălți au fost aleși drept senatori Sergiu Gazieff și Ilie Frunză, ambii fiind național-țărăniști.

Ulterior, la Bălți a mai fost organizat un scrutin electoral repetat la data de 24 iulie 1932, din cauza îndoielilor apărute. Și de această dată Sergiu Gazieff și Frunză Ilie candidau din partea Partidului Național Țărănesc, doar că în acest scrutin candidații proclamați aleși au fost Iuliu C. Mumuianu și Vladimir Novițchi, ambii fiind din partea grupării politice Liga Apărării Naționale Creștine (A. C. Cuza)[41]. Rezultatul alegerilor a fost validat parțial, deoarece persoana lui Vladimir Novițchi nu a fost acceptată de Senat în calitate de senator la colegiul universal al județului Bălți. Această cauză a condus la organizarea unui al treilea scrutin electoral[42]. Senatorii contemporani au vehiculat cu faptul că însuși Gazieff „a luptat alături de partidul Național Țărănesc pentru invalidarea unui ales cuzist"[43].

Alegerile parțiale pentru Senat au fost stabilite pentru data de 30 octombrie 1932, iar lista candidaților era compusă din:

1. Petre Cazacu, Partidul Național Liberal;
2. Serghie Gazieff (director de ziar), candidat independent;
3. Efimie Popovici (notar public), Partidul Georgist[44];
4. C. Crupoviatchin (primarul municipiului Bălți), Partidul Național Țărănesc;
5. Vladimir Novitky, Liga Apărării Naționale Creștine (A. C. Cuza);
6. Berescu Grigore (avocat, fost prefect), Partidul Liberal[45] (disidența liberală).

După cum observăm din această listă, Sergiu Gazief candidează independent, iar partidul pe care l-a reprezentat anterior și-a înaintat un alt candidat și anume primarul municipiului Bălți Crupoviatchin. Iar cel din cauza căruia s-a desfășurat al treilea tur de alegeri, Vladimir Novițchi, a fost din nou înaintat ca și candidat din partea Ligii Apărării Naționale Creștine, cu toate că Senatul nu l-a validat.

Alte alegeri au fost programate pentru data de 28 decembrie 1933 pentru colegiul restrâns. În pofida faptului că Gazieff a candidat ca și independent, balanța a fost înclinată în favoarea sa. Aceste alegeri aveau să fie obișnuite dacă modul în care s-au desfășurat nu ar fi stârnit multe semne de întrebare. În primul rând, se punea la îndoială cum de a fost ales

[39] *Dreptatea,* 21 iulie 1932, p. 3.
[40] *Curentul,* 22 iulie 1932, p. 8.
[41] *Monitorul Oficial,* 29 iulie 1932, p. 8.
[42] *Dimineața,* 12 septembrie 1932, p. 11.
[43] *Curentul,* 02 aprilie 1934, p. 5.
[44] Partidul Național Liberal-Brătianu (partid condus de Gheorghe I. Brătianu).
[45] *Dimineața,* 27 septembrie 1932, p. 4.

Gazieff senator, dacă el nu a fost niciodată în satele din județul Bălți ca să își facă propagandă electorală? Asupra fraudării alegerilor din județul Bălți a fost desfășurată o anchetă, iar raportul acelei investigații a fost tipărit atât în broșura editată de Emanoil Catelly, cât și în unele ziare din perioada interbelică. În continuare prezentăm secvențe din acel raport: „Au fost schimbați în ajun judecători, au fost înlocuiți comandanți de gardă. La Râșcani a fost arestat și bruscat deputatul guvernamental dl. Candid Chiriță. S-a măsluit urna la secția de votare Râșcani, s-a compromis un magistrat. În noaptea de 26 spre 27 decembrie 1933, adică cu 24 ore înainte de alegeri s-a primit la prefectura Bălți o telegramă de la Ministerul de Interne, prin care d-lui Emanoil Catelli, prefectul județului, i se dă concediu forțat pentru 10 zile. Se numește ca gerant al prefecturei dl. M. Beraru, directorul prefecturii, căruia i se dă ordin să aleagă ca senator pe dl. Sergiu Gazieff, pe motiv că acest candidat ar fi prietenul guvernului. Ceia ce s-a întâmplat în ziua alegerilor din 28 decembrie 1933 la secțiunile de votare din Pârliți și mai ales din Râșcani întrece orice imaginație: parlamentarii, delegații și asistenții din organizația Partidului Național Liberal au fost goniți, bătuți și arestați. Consilierii, care au venit la votare, goniți și maltratați în mod îngrozitor”[46].

Tabelul 1. Voturile obținute de Mihail Cucer și Sergiu Gazieff în localitățile Bălți, Pârliți și Râșcani

Localitatea	Nr. de voturi pentru fiecare candidat	
	Mihail Cucer	Sergiu Gazieff
Bălți	161	17
Pârliți	10	103
Râșcani	80	260

În *Tabelul 1* observăm că la secția din Bălți, unde administrația n-a putut să admită ilegalități, candidatul Partidului Național Liberal, Mihail Cucer a obținut 161 voturi, iar Sergiu Gazieff numai 17. La Pârliți și la Râșcani, candidatul Partidului Național Liberal a obținut mai puține voturi, iar candidatul independent a luat un procentaj mult mai mare de voturi.

Doctorul Petre Cazacu, președintele organizației liberale din Bălți de asemenea și-a manifestat protestul împotriva alegerilor desfășurate în județ[47]. În raportul său afirma că „cu 24 ora înaintea acestor alegeri, s-a dat ordin telegrafic de ministerul de interne ca întreg aparatul de Stat să nu susțină candidatura d-lui Cucer, aprobată de dl. Duca, de dl. Inculeț, de comisia specială, ci candidatura unui quasi independent Sergiu Gazieff (gazetar rus, care acum un an a candidat la național țărăniști și acum doi ani ca iorghist la Cetatea Albă)”[48]. Pe 29 decembrie I. G. Duca a declarat că „socotește că aceste gesturi au fost făcute de Sergiu Dimitriu, secretar general la Interne, că alegerile acestea le va invalida”[49]. Dar, cele spuse nu au fost duse până la capăt, deoarece Duca a fost asasinat a doua zi, pe data de 30 decembrie 1933.

Referitor la aceste alegeri, ziarul *Adevărul* oferea detalii precum că magistratul de la Rîșcani a fost mituit cu 40.000 lei, iar „la ora 19:00, în urma unui truc cu o telegramă apo-

[46] Emanoil Catelly, *Cine este Sergiu Gazieff..,* pp. 27-29; *Universul,* 25 octombrie 1934, p. 7; *Dreptatea,* 20 februarie 1935, p. 6.

[47] *Dreptatea,* 23 februarie 1934, p. 1-2; *Lumea,* 26 ianuarie 1934, p. 4.

[48] Emanoil Catelly, *Cine este Sergiu Gazieff..,* p. 30.

[49] *Ibidem,* p. 31.

crifă a fost scos din sala de vot singurul asistent opoziționist – Iacov Cocerva, fost prefect de județ"[50], fapt ce a și făcut posibil fraudarea voturilor.

De altfel, în toată istoria cu alegerile trucate din județul Bălți a fost găsit implicat și Ion Inculeț fiind învinuit de faptul că „spre a avea ca senator în Parlamentul României pe Sergiu Gazieff, armean, cetățean străin, ministrul de interne, a lovit însăși organizația liberală de la Bălți"[51]. De asemenea, în presă s-a mai afirmat că „în locul parlamentarilor doriți de națiune, ministrul de interne trimite în Sfatul Țării, prin ajutorul uneltelor sale administrative, slugi plecate și cetățeni străini"[52].

Ceea ce ține de Grigore Berescu, persoana care l-a înlocuit pe prefectul județului Emanoil Catelly care a fost obligat să se ducă în concediu pe 10 zile, acesta a fost trimis ca prefect la Cetatea Albă de către Ion Inculeț. Organizația Partidului Liberal din Bălți l-a izgonit din oraș „pentru „abilitatea" cu care a condus „alegerea" de la 28 decembrie 1933 a vestitului Gazieff, semit fără cetățenia română"[53]. La Cetatea Albă Grigore Berescu a avut misiunea de a „asigura" buna desfășurare a alegerilor în 60 de comune, făgăduind sătenilor acordarea unor beneficii.

În pofida faptului că toate detaliile au fost făcute publice, Sergiu Gazieff ajuns în postul de senator de Bălți. Iar în loc să „pătrundă „imperios" în Parlament lui trebuia „imperios" să i se fi cerut expulzarea, așa cum a cerut-o și inspectorul general de siguranță"[54] în raportul său. Printre cei care i-a oferit o protecție politică a fost și Ion Inculeț, care i-a luat apărarea de fiecare dată[55].

În cadrul ședinței Senatului din 2 februarie 1934, senatorul Mumuianu din partea grupării politice Liga Apărării Naționale Creștine (A. C. Cuza) a adresat o comunicare miniștrilor de interne și justiției, prin care a arătat diverse documente oficiale care îl compromiteau pe Gazieff. Ca răspuns, ministrul de interne Inculeț a spus că „atacurile apărute în presă contra senatorului Gazieff sunt rezultatul luptelor pătimașe din timpul alegerilor. El nu e de origine rusă, dar avea la Odessa o locuință în care întotdeauna a primit bine pe moldoveni. Venind în Basarabia la 1918 s-a căsătorit cu o moldoveancă. La București a scos apoi ziarul românesc *Nașa Reci*, căruia nu i se poate găsi o altă vină decât aceia că a scris în rusește"[56]. De asemenea, ministrul Inculeț a afirmat că îl cunoaște pe Gazieff dinainte de Primul Război Mondial, fiind un „talentat redactor al unuia dintre cele mai răspândite ziare din sudul Rusiei"[57].

În calitate de senator, Sergiu Gazieff a optat de nenumărate ori în favoarea stabilirii unor relații prietenoase cu Uniunea Sovietică. Spre exemplu data de 30 iunie 1934 el a venit cu propunerea în Senat de a relua raporturile economice cu Rusia Sovietică, indicând măsurile care trebuiau luate pentru aceasta. A înaintat propunerea de deschidere a navigației pe Nistru, înființarea unui port maritim în Bugaz din sudul Basarabiei, redarea orașului Bălți rolul pe care l-a avut în relațiile economice din nordul Basarabiei, înființând o Cameră de comerț la Bălți și la Cetatea Albă[58]. În această privință Gazieff a punctat că era nevoie ca

[50] *Adevărul,* 26 octombrie 1934, p. 3.
[51] *Dreptatea,* 23 ianuarie 1934, p. 3.
[52] *Ibidem,* p. 3.
[53] *Ibidem*, 19 iulie 1934, p. 2.
[54] *Universul,* 23 octombrie 1934, p. 3.
[55] *Adevărul,* 03 decembrie 1934, p. 3.
[56] *Curentul,* 02 decembrie 1934, p. 8; *Dreptatea,* 02 decembrie 1934, p. 4.
[57] *Viitorul,* 03 decembrie 1934, p. 3.
[58] *Monitorul Oficial,* 30 iunie 1934, pp. 118-119; *Universul,* 03 iulie 1934, p. 6; *Dimineața,* 05

lucrurile să fie executate de urgență. Legătura strânsă pe care o avea senatorul față de Uniunea Sovietică, mulți o asemuiau cu faptul că el însăși era „cetățean al sovietelor”[59], pregătit la Odessa pentru momentul oportun de a fi infiltrat în politica românească.

Pe parcursul activității sale electorale Sergiu Gazieff a reușit să ajungă anumite culmi și anume în senatul României Mari în calitate de senator. Cu toate că își începuse cariera de politician la Cetatea Albă, după alegerile falsificate de la Bălți și broșura editată de către prefectul județului Emanoil Catelly, Sergiu Gazieff a fost „pomenit” în presa timpului anume pentru ultima localitate. Legătura lui cu orașul Bălți nu a durat mult timp, deoarece în timpul alegerilor din 23 decembrie 1937 Gazieff candidează din nou pentru județul Cetatea Albă și este ales împreună cu Teofan Arnăutu, ambii fiind liberali[60].

Concluzii

Din cele enunțate, observăm că activitatea lui Sergiu Gazieff în cadrul României Mari a fost una pe cât de transparentă, pe atât de misterioasă, nu în zadar Emanoil Catelly l-a numit „un Stavisky[61] balcanic”. Prezența sa în teritoriul dintre Dunăre și Nistru a început prin obținerea cetățeniei române într-un mod fraudulos, oferind informații false, urmând îmbogățirea sa pe baza averii familiei Eremeieff. În calitatea sa de director al ziarului *Naşa Reci* a fost învinuit că făcea propagandă în favoarea Uniunii Sovietice, făcând agitație pentru ideea de realipire a Basarabiei la Rusia. Gazieff era bănuit de faptul că avea legături strânse cu emigranții ruși din străinătate și că era în contact cu agenți sovietici, fapt pentru care autoritățile considerau că acesta a fost pregătit special pentru a face propagandă pro sovietică în Basarabia. Toate cele expuse anterior creează imaginea unui agent bolșevic bine pregătit care s-a infiltrat cu succes în cadrul societății românești și a servit cu credință intereselor cominterniste.

Sergiu Gazieff, alias Mihailoviar, Gazaloff, Sarchis, Lohengrin a fost un personaj apropriat de mari politicieni, printre care suna și numele lui Ion Inculeț, ajutat să ajungă în funcția de senator din partea județului Bălți. Modul în care s-au falsificat alegerile din acest județ a stârnit multe semne de întrebare și a fost evidențiat de nenumărate ori în presa timpului.

iulie 1934, p. 9.

[59] *Porunca Vremii,* 26 august 1934, p. 4.

[60] *Lupta,* 24 decembrie 1937, p. 11.

[61] Serge Alexandre Stavisky a fost un evreu rus, cunoscut sub numele de „Le beau Sasha” („Frumosul Sasha”), fiind etichetat ca un escroc și delapidator care a activat în perioada interbelică în Franța. A avut în calitate de amici politicieni și oameni de afaceri care l-au protejat de fiecare dată atunci când acesta intra în vizorul poliției. A fraudat statul francez în anii `30 ai secolului XX în valoare mai mare de 500 000 de franci.

INOCHENTISMUL LA SINGULAR ÎN SECOLUL XXI
The Inochentism at the singular in the 21st century

CZU: 298"19"(47)(091)(092)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762261

Adelina MARIAN
Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-1470-4016
E-mail: ademarin21@gmail.com

Summary. Inochentism is a movement, „sect" founded around 1910 by Ioan Țurcanu/Levizor (also known as Father Inochentie). Even after his death in 1917, the inochentist movement did not cease, and even expanded, the brothers in faith waiting for the „time of judgment". The article presents the result of the interview with Elisaveta Tomoianu, inochentist from Andrushul de Sus village, Cahul district, referring to her life and choices: joining the inochentist movement, conviction and lonely old age.

Key words*:* Inochentism, Elisaveta Tomoianu, „New Jerusalem", christian, Andrushul de Sus, Cahul, Republic of Moldova.

Preliminarii

Mișcarea inochentistă rămână o constantă a istoriografiei[1]. Fondatorul inochentismului, Ion Țurcanu (1875, satul nistrean Cosăuți, județul Soroca, Basarabia țaristă – 1917), a fost poslușnic la mănăstirea Dobrușa, județul Orhei sub numele de Ioan Levizor, posibil, pentru a se eschiva de la serviciul militar. A vizitat mai multe lăcașe de cult în Imperiul Rus și a făcut cunoștință cu mai mulți clerici controversați, printre care ieromonahul Iliodor din Țarițân, preotul Gapon (implicat în revoltele muncitorești din 1905) și protoiereul Ioan Serghiev din Kronștadt, fiind sub influența majoră a acestora. Ulterior, a mers la vetrele monahale de la Dobrușa, Noul-Neamț. În 1909 a fost tuns în monahism sub numele de Inochentie, iar în anul următor a fost hirotonisit ca ieromonah, slujind la Mănăstirea „Sfântul Teodosie" din Balta din răsăritul Nistrului[2]. La Balta a întemeiat o sectă, alterând cultul și morala, și mai puțin doctrina Bisericii[3]. S-a evidențiat prin faptul că spre deosebire de ceilalți slujitori ai bisericii, care efectuau slujbele în limba rusă, el a început să citească rugăciunea de exorcizare numită „Molitfele Sfântului Vasile" în limba română. În curând, vestea despre Inochentie, ca mare proroc, apreciat ca „întruchiparea lui Ioan Botezătorul" sau ca „lăcașului Duhului Sfânt" s-a răspândit printre românii (moldovenii) din Basarabia, Podolia și Herson. Tot mai mulți adepți se duceau în pelerinaje la „părințelul", cum era numit, ca „să audă cuvinte

[1] James A. Kapaló, *Inochentism and Orthodox Christianity Religious Dissent in the Russian and Romanian Borderlands*, Routledge, 2021, 296 p.

[2] Vasile Filat, Inochentismul și foamea spirituală a moldovenilor, in: Moldova Creștină, nr. 25 (213), 25 iunie 2021, p. 4.

[3] Inochentismul. Disponibil la: https://www.crestinortodox.ro/carti-ortodoxe/pravila-bisericeasca/inochentismul-81966.html (consultat 10.03.2024).

Icoană ce îl ilustrează pe părintele Inochentie, desculț, așezat pe un tron inscripționat, ținând în mână un sceptru.

Chipul lui Dumnezeu în percepția inochentiștilor.

sfinte" în limba lor[4], fapt ce emoționa profund credincioșii[5]. La 30 decembrie 1917, în urma unei răni generate de un militar bolșevic, moare[6].

După moartea lui Inochentie mișcarea inochentistă nu a încetat, ba chiar s-a extins. În 1926, în Basarabia erau peste 20 000 de inochentiști, care credeau că „se apropie vremea judecății, când Părințelu va veni să judece omenirea și vai va fi de cei ce n-au crezut în el"[7].

În pofida faptului că atât Biserica Ortodoxă din cadrul Imperiului Rus, cât și cea din perioada interbelică și postbelică a condamnat mișcarea inochentistă, aceasta așa și nu a putut fi înlăturată. Mai mult ca atât, inochentismul era depistat după cel de-al Doilea Război Mondial și în mediul monahal[8].

O inochentistă sub regim sovietic și postsovietic

Faptul că mișcarea inochentistă a lăsat amprente profunde în mentalitatea coelctivă și cea individuală ne este relevată din relatarea de mai jos. Drept metodă de cercetare a fost aplicată istoria orală, de intervievare a martorului la faptul istoric cercetat. Drept instrument de lucru în aplicarea anchetei orale a fost utilizată tehnica interviului de grup semistructurat,

[4] Vasile *Filat, op. cit.*

[5] Alexei și Vasile Zagaevschi, *Cosăuți*, Chișinău, 2005, pp. 436-437.

[6] Gheorghe Baciu, *Biografii trucate și asasinate camuflate*, Chișinău, Combinatul Poligrafic, 2020, p. 196.

[7] Vasile Filat, op. cit.

[8] Ion Valer Xenofontov, *Complexul monahal Japca: istorie și spiritualitate*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Chișinău, Lexon-Prim, 2020, p. 138.

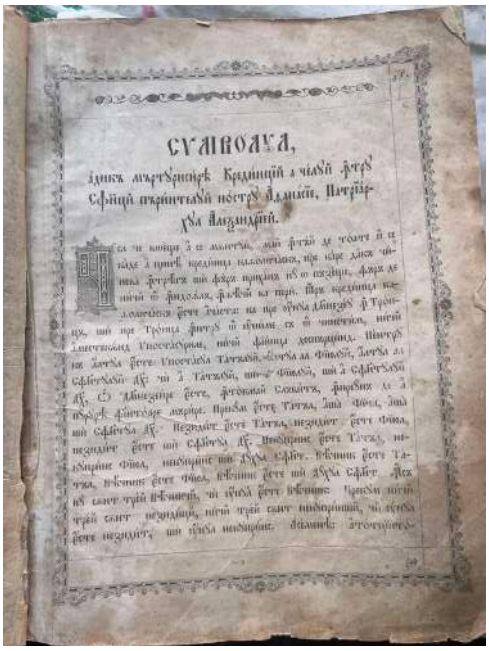

Psaltire editată la Chișinău, Tipografia Eparhială, carte din care Elisaveta Tomoianu citește în fiecare zi, la răsăritul soarelui.

Cartea „Viețile Sfinților", editată la București în anul 1904, păstrată de Elisaveta Tomoianu cu mare grijă.

fapt ce permite o extindere a metodei calitative prin interacţiunea actantului la dezbaterea deschise asupra subiectului abordat[9].

Satul Andrușul de Sus din raionul Cahul, situat pe Valea Andrușului la începutul sec. XX, avea 92 de case, locuite de 573 de suflete, o biserică[10]. De-a lungul anilor, în sat a clocotit istorii, fiecare sătean trăindu-și veacul, impresionând cu propria sa poveste. Una din istorii am aflat-o chiar din prima sursă, de la Elisaveta Tomoianu, născută în localitate în anul 1938, făcând în tinerețe o alegere asumată, despre care a hotărât să-mi relateze într-un interviu[11]. Această acțiune i-a adus lacrimi, detenție, chinuri, dar cel mai important, i-a adus credință. La Balta a fost pentru prima dată prin 1972, deoarece în 1980, afirmă intervievata a început represaliile asupra mișcării inochentiste. A mers acolo împreună cu soțul opt ani la rând, numindu-l „Ierusalimul Nou". „Inochentarii", formula utilizată de doamna Tomoianu, nu frecventau biserica. În schimb, când vizitau Balta, se duceau la grădini la „Ierusalimul Nou", de zilele Mironosițelor, după Paște, în a treia duminică: „Să te ferească Dumnezeu ce era acolo, mii de oameni, mii de oameni!".

Potrivit spuselor consătencei mele, toți bărbații erau cu barbă, și nu vedeai o femeie îmbrăcată în pantaloni sau cu capul gol. Grădina „Ierusalimului Nou" nu se afla în orașul Balta, ci în proximitatea localității, într-o depresiune. În mijlocul văii se afla un izvor, având pe margine țevi prin care curgea o apă cristalină. Când începeau rugăciunile, valea răsuna cu ecourile vocilor produse de credincioși. Era o atmosferă sacrală: pasca, colacii, cântare

[9] Ion Xenofontov, Istoria recentă şi istoria orală. Perspective de abordare, in: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 2, 2008, pp. 108-113.

[10] Zamfir Arbore, *Dicționar geografic al Basarabiei* /Colecția „Testament", Chișinău: Museum, 2001, p. 8

[11] Interviu realizat de autoare cu Tomoianu Elisaveta, inochentistă din satul Andrușul de Sus, raionul Cahul, pe data de 05.11.2023.

Camere din casa doamnei Tomoianu, fără curent electric.

Colțul cu icoane, prezent în fiecare cameră din casă.

și slăvire. La Balta se afla și fântâna făcută de părintele Inochentie, din cărămidă. Potrivit afirmațiilor martorilor oculari ai evenimentului, noaptea inochentiștii săpau peștera – mănăstire înăuntru, iar ziua scoteau prin fântână „ca stăpânirea să nu priceapă ce fac aia... Noi când ne-am dus, a luat Nicu (soțul – *n.n.*) o măcăra de ață și-am legat o cărămidă și am măsurat fântâna ceea, și când am măsurat-o, 40 m adâncime avea".

În tinerețe, doamna Tomoianu cunoștea ritualul bisericesc și cel de venerare al icoanelor. Mama acesteia aprindea candela duminica. Dacă nu mătura sâmbăta seara gunoiul până asfințea soarele, atunci îl lăsa în colț, afirmând că-i păcat să-l scoată. Acum însă, este indignată de nepăsarea tinerilor față de cele sacrale. În sat, doamna Tomoianu și soțul său aveau doi moși, Vasile și Gheorghe, care credeau în învățătura părintelui Inochentie înainte de 1970. Soțul, Nicu Tomoianu era șofer și făcuse cunoștință cu o baptistă: „S-a aninat de dânsul un fel, și-i povestea, și-i povestea". Într-un sfârșit, soțul a invitat-o acasă să le relateze despre baptism. Consăteanca mea s-a împotrivit cu dârzenie: „Măi, de te mai prind că îmi vorbești de Ileana baptista, sau mai vorbești cu dânsa, nu te mai primesc acasă". Auzind istoria cu baptista, unchii au intervenit, chemându-i pe la adunările ce se organizau în fiecare duminică. Soțul a fost primul care le-a frecventat însă, după cum menționează doamna Tomoianu, aceasta l-a influențat negativ asupra sa: „Se dăduse și în comunism, și venise cu o carte. Eu am ascuns-o și am ars-o. Cum să-mi fii tu comunist? Și venise de la partidul lor și se uitau prin casă ce fel e". Întorcându-se acasă, soțul s-a împărtășit cu impresiile. Nu auzise de părintele Inochentie, știa doar de Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Dar, din spuse, Duhul Sfânt nu cunoștea cine e. Soțul a continuat să frecventeze întâlnirile duminicale, până când a decis că și ea să le frecventeze: „Mă gândeam și eu să mă duc, dor nu-i baptist, nu-i subotnic, nu-i evanghelist. Hai că merg și eu". A întâlnit acolo oameni din satele vecine, Baurci-Moldoveni, Roșu. Până într-un sfârșit, parcă i-a intrat în inimă, dar, până a nu se duce, zicea: „Ei, vă duceți și vă rugați la Inochentie acolo. Ce-o fi spus (părintele Inochentie): Las că te ating eu, și pe tine!". Treptat, aceste întâlniri i-au plăcut, cu atât mai mult a aflat despre Inochentie. Împreună cu soțul au mers pentru prima dată și la Balta. S-au dus la niște oameni necunoscuți, frați întru credință. Era sâmbătă, de Sfintele Mironosițe. Când

au văzut câtă „omănăraie" era, parcă acolo s-a convins definitiv: „Iată credința dreaptă!". Din fântâna făcută de părintele Inochentie, doamna Tomoianu mai are o jumătate de litru de apă, o ține ca agheasma. O bea în caz de boală, și afirmă că o ajută. Efectul placebo, oare?

Din considerente religioase, soții Tomoianu au stat închiși la închisoare. Ea, doi ani, la Kotovsk. Nicu (soțul), 12 ani în Mordovia, locul „unde îî duceau pe politicanți". Motivul detenției l-a constituit faptul „că nu aveam pașaport, că nu lucrăm și cu propagandă a inochentismului". A stat în penitenciar un an, după care a fost eliberată, însă după două-trei luni a fost închisă iar pentru un an: „Un fel ca să dezbată din mine [credința]". În penitenciar, povestea tuturor despre inochentism, cu toate că cel mai des era întrebată: „Și ce-ți dă inochentismul? Tomoianu, ce mai zice Inochentie a tău? De ce crezi în Inochentie?" La care, doamna Tomoianu răspundea prompt: „Vezi soarele, îmi dă lumină, vezi că plouă, îmi dă ploaie, iarba, pâinea".

Înainte de a fi eliberată a fost chemată la „ciasti"[12]. Persoana care elibera documentele i-a solicitat să semneze niște documente însă nu a acceptat. Nu a acceptat nici să fie fotografiată: „Trebuia să mă elibereze, să-mi dea drumul acasă, a doua oară. Pentru aceasta trebuia să mă fotografieze... n-u-u... n-am vrut să mă scoată în fotografie. Stăteam cu șalinca mea și în cufaică. Mi-o pus mâna la gât și mă ține să mă fotografieze. Da nu am ridicat capul... și nu... Am tras multe.., da ce să fac".

Soțul, a stat în penitenciar doisprezece ani: „A căzut pe admisie[13]. Cum? Reagan[14] a auzit că aici care era la conducere, închide pe propaganda pe politicanți. Ne-o pus politicanți. Reagan a Americii când a auzit, făceau la Casa Alba acolo ședință, și întreba pe ăsta care era la conducere la noi: Mai ai politicanți închiși?; Da; Dă-le drumul, și la mine sunt de'ești, da eu nu-i închid. Le-o spus, dacă dai drumul la politicanți, mai vină la mine, da așa nu mai veni. O venit aici în Moscova sau pe unde ei erau, nu știu".

După ce a revenit acasă, doamna Tomoianu i-a trimis o scrisoare soțului, în care a pus și o batistă. După o săptămână, scrisoarea a fost returnată. De la un consătean a aflat că pe inochentiștii condamnați i-au urcat într-un avion și i-au eliberat. A plâns și s-a dus la mama sa care de 28 de ani era văduvă, tatăl fiind căzut în al Doilea Război Mondial. A trecut puțin timp, aprindea candela, încuia ușa, se ruga. Într-o noapte a auzit câinele lătrând. O mașină era la poartă. Pe moment s-a rugat: „Du-i de ici, a fi vreun hoț, o fi auzit că am venit din pușcărie, și ce o fi zicând, am venit cu bani, să-mi ia banii". Mașina a plecat, iar câinele a încetat să mai latre. Cineva a bătut în ușă și s-a auzit o voce stinsă: „Lisavet-o!". A crezut că e o nălucire, a deschis ușa și repede a închis-o: „Lisavetă, dă drumul!". L-a cunoscut după glas, i-a permis să intre în casă. S-au îmbrățișat și au lăcrimat. Dar, peste o lună, iarăși a fost reținut: „Și-au bătut joc de noi. Da noi am avut nădejde în părintele Inochentie".

Potrivit doamnei Tomoianu, părintele Inochentie este Duhul Sfânt în Sfânta Treime, că s-a născut în Basarabia, din părinții Vasile și Xenia. Mama sa Xenia, când l-a născut pe părintele Inochentie, i-a tras o palmă de i-a tras ochiul deoarece l-a cunoscut că e Duhul Sfânt. De asemenea, când se duceau la Balta a aflat mai multe lucruri: „Posturile, sunt patru posturi pe an, crucea are patru cornuri, cine mănâncă un post, mănâncă un corn de la cruce. Ai mâncat două posturi, ai mai mâncat un corn, ai mâncat al treilea, ai mâncat al patrulea, ai mâncat crucea de tot, și nu mai ai cruce. Așa ne învățau oamenii ceea. Părintele Inochentie a lăsat cât a umblat, și în 17 s-a înălțat la cer".

[12] Unitate (rus.).

[13] A fost amnistiat (n.n.).

[14] Ronald Reagan, președinte SUA (1980–1984; 1984–1988) a numit URSS „imperiul răului" (8 martie 1983).

Consăteanca mea afirmă că după ce a adormit, părintele Inochentie a fost înmormântat, iar inochentiștii de sărbători și duminicile făceau rugăciuni la mormântul acestuia. Autoritățile erau împotriva acestor întâlniri și se îngrijorau ca să nu fie sustras trupul din mormânt: „Au pus strajă, ca nu cumva să vie să-l fure, din mormânt să-l scoată. Într-o zi, comuniști s-au dus, când s-au dus, acolo rugăciuni care mai de care, candela ardea. Da, o fost și un om din sat de la noi, Toadre Culin. Mi-a mărturisit că Domnul Iisus Hristos și Maica Domnului au stat trei zile în mormânt, iar părintele Inochentie trei ani a stat, deoarece este a treia față în Sfânta Treime. Astfel, autoritățile, fiind indignate de adunările de la mormântul părintelui Inochentie, au hotărât să dezgroape trupul, dar, le-au spus inochentiștilor: „Dacă-i putred, vă împușcăm pe toți, dacă-i trupul viu, scăpați". Când a fost dezgropat, ce au văzut: „Ca și când era ieri îngropat. Așa era, s-a înspăimântat și stăpânirea ceea. Și li-o zis: Iaca treceți și vă închinați că acesta e Dumnezeul vostru". Ulterior, autoritățile au dus trupul la Ananiev pentru a face autopsie. Cu toate acestea, când era părintele Inochentie pe pământ spunea: „O să mă mai ridic și eu din șiurșelele estea în sus. Da oamenii: Părinte, mergem și noi cu tine unde te duci; Nu draga popii, la mine nu o să veniți cu călcâile măscărite, adică păcătoși. Lua câte un papuc din chișior și arăta: Numai cu aceștia o să rămâneți. Da de ce părinte? O să vedeți de ce. Eii, așa... așa". La Ananiev trupul la fel era păzit pentru a nu fi furat. „Ce Dumnezeu nu a știut ce să facă? O lumină mare și o înviet, s-o sculat din săcriu, și la Poceaeva atuncea noaptea, au tras clopotele singurele. Când s-au uitat acolo, numai papucii erau. El s-o dus. Straja ceea toți au adormit, numai unul o rămas, Terinte îl chema. Vezi, a lăsat de mărturie. L-a lăsat pe cel, da când s-a dus, nu-i. Aeștia toți s-au înfricoșat".

Spre final, doamna Tomoianu mi-a spus: „Înainte femeia cu bărbatul nu zice altfel decât netale, da acum? E greu de tot, e greu să mergi pe calea dreaptă, e greu să fii creștin în ziua de azi, îi greu. Ne-o batjocorit, și ne făceu, și ne-o dus, da noi tăcem din gură. Eu mă gândesc la sufletul meu unde s-a duce. Ni-i frică și să mor... unde mă duc, da mii frică și să trăiesc, ce vine asupra noastră. Este și o cântare care o zice părintele Inochentie: Va veni vremea o dată, și va muri lumea toată, numai la mine va fi bine, dacă m-asculta pe mine". Numai mintea să-ți fie la Dumnezeu întotdeauna, și să te gândești că e păcat. Când eram mai tineri, și noi mai păcătuiem, mai făcem, și acu mai greșesc câteodată. N-am nici pașaport, n-am nimic. Poliță n-am, pensie n-am. Așa... fata mă mai ajută. Înainte, împletem colțuni, cusăm iorgane, lipem sobe, vindem fasole. O ducem bine, da și amu nu o duc rău. Da să știi că credința dreaptă e inochentismul, trebuie să descoperi. Da să zici că părintele Inochentie nu e și nu-i drept, nu-i bine. Să nu zici. Da acu, cu comuniștii eștea ce au mai fost, au acoperit tot. Nu știu de o fi păcat să-l pun pe părintele Inochentie pe de 'estea?"(a arătat la telefon unde se înregistra interviul – *n.n.*).

În colhoz a activat până în anul 1980. Mi-a povestit că lucra cu hărnicie, de nu o întrecea nimeni, acum însă, o dor picioarele și mâinile. Noaptea suferă de insomnie și își aduce aminte de peripețiile vieții.

Considerații finale

Inochentismul poate fi considerat o alternativă la viața spirituală din Basarabia țaristă, prin faptul că peste tot se vorbea doar rusește și oamenilor nu le erau oferită învățătura din *Biblie* în limba română. În fiecare om trăiește setea după lucrurile sfinte și după o relație personală cu Dumnezeu, iar studiul de caz, relevat în comunicarea de față, consider că trebuia abordat anume din această perspectivă.

LEGISLAȚIA ȚARISTĂ PRIVIND ADMINISTRAREA FONDULUI FORESTIER DIN BASARABIA SUB DOMINAȚIE RUSEASCĂ (1812–1917)

Tsarist legislation on forest administration in Bessarabia under russian rule (1812–1917)

CZU: 349.4(470):630(478)"1812/1917"
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762194

Cătălina FRANGOPOL
Doctorand, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https//orcid.org/0000-0001-5864-9521
E-mail: catalina.tudor@mail.ru

Summary. The Russian Empire's annexation of Bessarabia in 1812 marked the beginning of a new stage in the management of the region's forest resources, integrating the forests into a centralized administrative system that reflected the economic and political priorities of the Empire. Forests in Bessarabia, which covered some 1.5 million hectares in the early 19th century, became an important strategic resource for construction, military, and energy needs. Soon after annexation, the Russian Empire set up administrative structures to control natural resources. Among these was the Forestry Department of the Bessarabian Government, responsible for forest management and the implementation of forestry policies under the authority of the Ministry of Imperial Domains. In 1839, the Commission for the Revision of Imperial Properties was created to assess and register the forests of Bessarabia, establishing strict regulations and strengthening state control over forest resources.

Forestry legislation was instrumental in defining the framework for forest management. The Forest Regulations of 1832 imposed severe restrictions on unauthorized logging and established harsh penalties for forest exploitation offences. Subsequently, the 1844 „Instruction for the Administration of State Forests" detailed the procedures for managing the imperial forests, including inventorying and long-term logging planning. However, enforcement of these regulations was often ineffective due to administrative problems and economic pressures.

The impact of legislation on forest management has been mixed. Although laws and regulations created a basis for centralized administration, economic pressures and imperial priorities favored intensive exploitation of forest resources. Massive deforestation and inadequate enforcement of protection measures have led to a significant reduction in forest cover, negatively affecting ecosystems and local communities. Biodiversity loss, soil degradation and changes in hydrological regimes are just some of the long-term consequences of these policies. Forest management in Tsarist Bessarabia was characterized by a constant conflict between economic needs and conservation objectives.

Key words: forest, administration, Basarabia, legislation, institutions, environment

INTRODUCERE. Anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus în 1812, în urma Tratatului de la București, a reprezentat un moment de cotitură în evoluția administrativă, economică și socială a regiunii. Această anexare a integrat Basarabia într-un vast imperiu multietnic și multinațional, guvernat de o administrație centralizată care urmărea obiective strategice de expansiune teritorială și control asupra resurselor naturale. Pădurile, alături de terenurile agricole și resursele minerale, au devenit rapid un punct de interes major pentru autoritățile țariste. Deși anterior, sub administrația principatelor române, gestionarea pădurilor era în mare parte descentralizată și tradițională, sub noua conducere rusă, aceste

resurse au fost integrate într-un sistem de administrare care reflecta prioritățile economice și politice ale Imperiului.

Politicile imperiale au impus un nou cadru de reglementare și un aparat administrativ destinat să optimizeze exploatarea resurselor forestiere. Acest nou cadru legislativ și instituțional a fost caracterizat printr-o centralizare accentuată, care a limitat semnificativ autonomia locală și a impus un control strict asupra utilizării și conservării resurselor. Prin intermediul unei rețele complexe de instituții guvernamentale, Imperiul Rus și-a propus să maximizeze beneficiile economice rezultate din exploatarea pădurilor Basarabiei, ignorând adesea impactul ecologic și social pe termen lung. Această abordare a avut drept rezultat o transformare profundă a peisajului natural și o schimbare semnificativă în modul în care comunitățile locale interacționau cu mediul înconjurător.

Cadrul legislativ implementat de autoritățile țariste a fost esențial în configurarea politicilor forestiere din Basarabia. Începând cu primele reglementări adoptate în deceniul de după anexare și continuând cu măsurile de reformă agrară și administrativă de la mijlocul secolului al XIX-lea, legislația forestieră a reflectat dorința Imperiului Rus de a controla strict exploatarea pădurilor[1]. Regulamentele impuse au introdus restricții în ceea ce privește tăierea neautorizată, au stabilit zone protejate și au promovat ideea de reîmpădurire, deși aplicarea acestor măsuri a fost adesea superficială și ineficientă[2]. Impactul economic și politic al acestor legi a fost resimțit pe multiple planuri, influențând atât dinamica dezvoltării economice a regiunii, cât și relațiile sociale dintre autorități și populația locală.

Instituțiile responsabile de gestionarea fondului forestier în Basarabia au jucat un rol crucial în implementarea politicilor țariste[3]. Prin structuri precum Departamentul Silvic și Comisia pentru Revizuirea Proprietăților Imperiale, autoritățile ruse au urmărit să asigure un control eficient asupra resurselor și să prevină orice formă de exploatare neautorizată[4]. Totuși, corupția, ineficiența birocratică și distanța față de centrele decizionale au făcut ca aceste instituții să funcționeze adesea sub potențialul lor. Acest fapt a condus la o exploatare excesivă și adesea necontrolată a pădurilor, cu efecte negative asupra sănătății ecologice a regiunii.

Practicile de exploatare adoptate în Basarabia reflectau, în mare parte, prioritățile economice și nevoile strategice ale Imperiului Rus. Defrișările masive, intensificarea exploatării pentru nevoile industriale și militare ale Imperiului și transportul resurselor către alte părți ale imperiului au dus la o reducere semnificativă a suprafețelor împădurite. În același timp, măsurile de reîmpădurire și conservare au fost aplicate cu jumătate de măsură, nereușind să compenseze ritmul accelerat al defrișărilor.

REZULTATE ȘI DISCUȚII. Analiza statistică a fondului forestier din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea oferă o imagine clară asupra modului în care politicile Imperiului Rus au influențat suprafața împădurită a regiunii. Conform datelor istorice, la momentul anexării Basarabiei de către Imperiul Rus în 1812, pădurile acopereau aproximativ 20%

[1] I. Bejan, *Utilizarea terenurilor în Republica Moldova*, Chișinău: Editura ASEM, 2010, p. 6.

[2] M. Dinu, *Resursele forestiere ale Basarabiei: De la anexare la revoluție,* Chișinău: Pontos, 2005, p. 92.

[3] P. Ștefănescu, *Pădurile din Basarabia: Istorie și Politică.* Editura Academiei Române*,* 1984, p. 112.

[4] *Ibidem*, p. 87.

din suprafața totală a regiunii[5]. Aceasta reprezenta circa 1,5 milioane de hectare de teren împădurit, o resursă semnificativă pentru economia și ecologia locală.

Pădurile Basarabiei aveau un rol crucial în viața economică și socială a regiunii, furnizând lemn pentru construcții, combustibil pentru încălzire, materii prime pentru diverse industrii și adăpost pentru fauna locală[6]. În primele decenii de după anexare, administrația țaristă a început să exploreze aceste resurse într-un mod mai sistematic. Având în vedere nevoile economice ale Imperiului, în special în ceea ce privește dezvoltarea infrastructurii și expansiunea militară, exploatarea pădurilor a fost intensificată[7].

Cu toate acestea, politicile de gestionare implementate de autoritățile ruse au pus accentul pe exploatarea intensivă și extinsă a resurselor, fără a lua în considerare pe deplin impactul pe termen lung asupra mediului. Defrișările masive, menite să susțină expansiunea agricolă și să asigure lemn pentru diverse proiecte industriale și militare, au dus la o reducere semnificativă a suprafeței împădurite. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, pădurile Basarabiei au fost afectate drastic de aceste practici[8]. Estimările indică faptul că suprafața forestieră s-a redus cu aproape 50%, ajungând la aproximativ 10-12% din suprafața totală a regiunii[9].

Scăderea suprafeței forestiere a avut consecințe grave asupra mediului. Defrișările extensive au condus la eroziunea solului, modificări ale regimului hidrologic și o diminuare considerabilă a biodiversității. Râurile și pârâurile locale au fost afectate de creșterea sedimentării, iar solurile, private de protecția oferită de vegetația forestieră, au devenit mai vulnerabile la eroziune. În același timp, fauna care depindea de păduri pentru adăpost și hrană a suferit pierderi majore, multe specii retrăgându-se în zone mai puțin accesibile sau dispărând complet din regiune.

Evoluția suprafeței forestiere din Basarabia sub dominația țaristă reflectă, așadar, un model de administrare care a favorizat exploatarea imediată în detrimentul conservării pe termen lung. Lipsa unor politici de reîmpădurire și de protecție a resurselor naturale a contribuit la degradarea unui patrimoniu natural valoros, cu efecte negative care au persistat și în perioada următoare. Această dinamică a fost influențată și de contextul socio-economic mai larg. Creșterea populației și extinderea agriculturii au impus presiuni suplimentare asupra terenurilor forestiere. Țăranii, care se confruntau cu nevoia de a extinde terenurile agricole, au fost adesea forțați să defrișeze păduri pentru a cultiva noi suprafețe. De asemenea, în multe cazuri, administrația imperială a încurajat această expansiune agricolă în detrimentul conservării pădurilor, considerând că producția agricolă imediată este mai importantă pentru nevoile economice și fiscale ale imperiului[10].

Statisticile privind suprafața forestieră din Basarabia în perioada țaristă ilustrează un declin semnificativ al resurselor naturale datorită unei combinații de factori economici, sociali și politici. Politicile țariste au favorizat exploatarea intensivă și extinsă a pădurilor, neglijând consecințele ecologice pe termen lung. Această perioadă a stabilit un precedent

[5] N. Enciu, Pentru o istorie a pădurilor în Basarabia interbelică. Reforma agrară din Basarabia din anii 1918–1924 și dosarul pădurilor, in: Anuarul Institutului de Istorie, nr. 9, 2020, p. 3.

[6] M. Dinu, *Resursele forestiere ale Basarabiei: De la anexare la revoluție*, p. 74.

[7] C. Filipescu, și Eugeniu N. Giurgea, *Basarabia. Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice*, Institutul de arte grafice „România Nouă", Chișinău, 1919, p. 119.

[8] N. Enciu, Pentru o istorie a pădurilor în Basarabia interbelică, p. 3.

[9] I. Nistor, *Basarabia sub stăpânirea rusă.* Editura Științifică și Enciclopedică, 1991, p. 118.

[10] P. Ștefănescu, *Pădurile din Basarabia: Istorie și Politică*. Editura Academiei Române, 1984, p. 98.

care a influențat negativ gestionarea resurselor naturale din Basarabia pentru multe decenii ulterior.

După anexarea Basarabiei în 1812, Imperiul Rus a implementat și o serie de măsuri administrative pentru a controla și exploata resursele naturale ale regiunii, inclusiv pădurile[11]. Administrarea fondului forestier a fost centralizată, reflectând atât interesele economice, cât și strategiile de consolidare a autorității imperiale în noile teritorii. Aceste măsuri au avut un impact profund asupra modului în care pădurile Basarabiei au fost gestionate și utilizate pe parcursul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Una dintre primele instituții create în acest scop a fost Departamentul Silvic al Guvernului Basarabiei[12], înființat imediat după anexare. Acest departament avea responsabilitatea directă pentru gestionarea pădurilor din regiune și implementarea politicilor forestiere dictate de autoritățile centrale de la Sankt Petersburg. Departamentul funcționa sub autoritatea Ministerului Domeniilor Imperiale (Министерство государственных имуществ)[13], o instituție centrală responsabilă pentru administrarea proprietăților statului și a resurselor naturale în întregul Imperiu Rus.

Departamentul Silvic avea sarcini variate, care includeau inventarierea pădurilor, monitorizarea tăierilor de lemn, colectarea taxelor forestiere și aplicarea reglementărilor silvice. Printre obiectivele principale se număra și protejarea pădurilor de tăieri ilegale și incendii, precum și promovarea exploatării sustenabile a resurselor. Cu toate acestea, în practică, accentul era pus mai mult pe maximizarea veniturilor statului decât pe conservarea fondului forestier, ceea ce a dus la defrișări masive și degradarea ecosistemelor locale.

În 1839, a fost creată o Comisie pentru Revizuirea Proprietăților Imperiale, care a jucat un rol crucial în reorganizarea administrării fondului forestier din Basarabia. Această comisie avea ca principal obiectiv evaluarea și înregistrarea tuturor pădurilor din regiune, indiferent de proprietar[14]. Procesul de revizuire inițiat de comisie a inclus delimitarea clară a pădurilor deținute de stat, biserică și particulari, stabilind o bază pentru controlul mai strict al exploatării forestiere.

Comisia a emis reglementări stricte privind tăierea lemnului, transportul acestuia și reîmpădurirea zonelor defrișate. Aceste reglementări au fost menite să asigure o gestionare eficientă a resurselor și să prevină degradarea pădurilor. De asemenea, comisia a avut un rol important în consolidarea controlului statului asupra fondului forestier și în limitarea accesului comunităților locale la resursele tradiționale[15]. Accesul la păduri a fost restricționat, iar comunitățile locale au fost obligate să se conformeze noilor reguli impuse de stat, ceea ce a generat tensiuni și conflicte sociale.

Centralizarea administrării fondului forestier sub autoritatea statului rus a avut consecințe profunde pentru peisajul și comunitățile din Basarabia. În timp ce măsurile luate de autorități au fost justificate oficial prin necesitatea protejării pădurilor și a prevenției

[11] C. Filipescu, și Eugeniu N. Giurgea, Basarabia. *Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice*, p. 119.

[12] N. Boboc, Consideraţii cu privire la legităţile de repartiţie spaţială a peisajelor silvice în Republica Moldova, in: Mediul Ambiant, nr. 4, 2008, p. 5.

[13] *Обзор деятельности Министерства государственных имуществ (ныне Министерство земледелия и государственных имуществ) в царствование имп. Александра III. 1881–1894 гг.* Санкт-Петербург, 1901.

[14] C. Filipescu, și Eugeniu N. Giurgea, Basarabia. Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice, p. 119.

[15] *Ibidem*, p. 135.

defrișărilor ilegale, realitatea a fost că multe dintre aceste politici au favorizat exploatarea intensivă a resurselor pentru a satisface nevoile economice ale Imperiului Rus. Veniturile generate din exploatarea pădurilor erau vitale pentru economia imperială, iar cererea de lemn a crescut considerabil odată cu extinderea infrastructurii și dezvoltarea industriei în secolul al XIX-lea[16].

În acest context, pădurile Basarabiei au suferit o transformare semnificativă. Suprafețele împădurite au scăzut, iar biodiversitatea a fost afectată de exploatarea intensă. Comunitățile locale, care depindeau tradițional de păduri pentru lemn de foc, construcții și alte resurse, au fost adesea excluse de la accesul la aceste resurse sau au fost obligate să plătească taxe ridicate pentru utilizarea lor.

Instituțiile de administrare a fondului forestier din Basarabia țaristă, precum Departamentul Silvic și Comisia pentru Revizuirea Proprietăților Imperiale, au avut un impact durabil asupra modului în care resursele naturale ale regiunii au fost gestionate. Deși au existat încercări de a impune reglementări stricte și de a proteja pădurile, presiunile economice și prioritățile imperiale au condus la o exploatare excesivă a acestor resurse. Această politică de centralizare și control strict a contribuit la transformarea peisajului natural și a afectat în mod direct viața și economia locală, lăsând un moștenire ecologică și socială complexă care a influențat dezvoltarea ulterioară a regiunii.

Unul dintre primele și cele mai importante acte legislative care au influențat administrarea pădurilor din Basarabia a fost *„Regulamentul Forestier"* din 1832[17]. Acest document a stabilit un cadru juridic riguros pentru protecția pădurilor, în contextul în care defrișările necontrolate deveniseră o problemă serioasă în Imperiul Rus. Regulamentul impunea restricții severe asupra tăierilor neautorizate și introducea pedepse aspre pentru infracțiuni precum tăierea ilegală a lemnului, incendierea pădurilor sau pășunatul nesupravegheat în zonele forestiere.

Scopul principal al regulamentului era protecția resurselor forestiere și prevenirea distrugerii acestora prin stabilirea unui control centralizat și bine organizat. Totuși, deși intenția declarată era de conservare a fondului forestier, realitatea a fost că aceste reglementări au fost adesea subordonate nevoilor economice ale Imperiului. Administrațiile locale erau adesea presate să prioritizeze exploatarea economică în detrimentul conservării, iar lipsa de resurse și personal adecvat a limitat sever aplicarea eficientă a regulamentului, mai ales în zonele îndepărtate ale Basarabiei.

În 1844, a fost emisă *„Instrucțiunea pentru Administrarea Pădurilor Statului"*[18], un document care a detaliat mai clar procedurile pentru gestionarea pădurilor de stat și a altor păduri aflate sub controlul autorităților imperiale. Acest act normativ a subliniat importanța inventarierii și catalogării resurselor forestiere, insistând asupra necesității de a crea planuri de exploatare pe termen lung, care să asigure atât utilizarea economică a lemnului, cât și regenerarea pădurilor.

Instrucțiunea prevedea, de asemenea, măsuri pentru prevenirea defrișărilor necontrolate și pentru reîmpădurirea terenurilor degradate. Se punea accent pe responsabilitatea autorităților locale de a implementa și monitoriza aceste măsuri. Cu toate acestea, aplicarea instrucțiunii a întâmpinat numeroase dificultăți. Una dintre principalele probleme era

[16] C. Filipescu, și Eugeniu N. Giurgea, *Basarabia. Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice*, p. 117.

[17] *Ibidem*, p. 123

[18] *Ibidem*, p. 129

distanța geografică și izolarea anumitor regiuni ale Basarabiei, ceea ce îngreuna supervizarea eficientă a activităților forestiere. De asemenea, corupția și lipsa de personal calificat au contribuit la implementarea ineficientă a acestor reglementări.

Impactul legislației asupra administrației forestiere în Basarabia țaristă a fost un factor esențial în definirea modului în care resursele naturale ale regiunii au fost gestionate și exploatate pe parcursul secolului al XIX-lea. În contextul extinderii Imperiului Rus și al integrării Basarabiei ca provincie imperială, legislația forestieră a fost concepută nu doar pentru a reglementa utilizarea resurselor, ci și pentru a centraliza controlul asupra acestora, aliniind astfel administrarea pădurilor la obiectivele economice și politice ale imperiului[19]. Cadrul legislativ impus de autoritățile țariste a marcat o ruptură semnificativă față de sistemul de gestionare anterior, caracterizat printr-o administrare descentralizată și tradițională, în care comunitățile locale aveau un rol important în utilizarea și conservarea pădurilor[20]. După anexarea din 1812, Basarabia a fost integrată într-un sistem administrativ rigid, în care resursele naturale, inclusiv pădurile, au devenit proprietatea statului imperial[21]. Legile și reglementările adoptate au facilitat această centralizare, oferind statului țarist un control aproape total asupra exploatării pădurilor și a altor resurse[22].

Una dintre primele măsuri legislative importante a fost Regulamentul Forestier din 1832, care a stabilit reguli stricte privind exploatarea pădurilor și a impus sancțiuni severe pentru tăierile neautorizate[23]. Deși legislația urmărea să protejeze pădurile, în practică, accentul a fost pus pe controlul centralizat și pe maximizarea veniturilor obținute din exploatarea lemnului, care era o resursă esențială pentru construcții, energie și alte nevoi industriale ale imperiului.

În timp ce legislația forestieră a avut potențialul de a proteja și gestiona sustenabil pădurile Basarabiei, în realitate, implementarea acestor reglementări a fost adesea defectuoasă. Dificultățile administrative, precum lipsa de personal calificat și corupția endemică, au subminat aplicarea eficientă a legilor. De asemenea, presiunile economice exercitate de nevoile industriale și militare ale Imperiului Rus au condus la derogări frecvente de la reglementările inițiale, permițând exploatarea intensivă a pădurilor.

Acest context a favorizat defrișările masive, cu scopul de a satisface cererea internă de lemn. Administrația țaristă, deși conștientă de nevoia de a proteja resursele forestiere, a fost incapabilă să prioritizeze conservarea pe termen lung, ceea ce a dus la reducerea semnificativă a suprafețelor împădurite. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, suprafața pădurilor din Basarabia era considerabil diminuată, ceea ce a afectat negativ atât mediul natural, cât și comunitățile locale care depindeau de aceste resurse pentru subzistență[24].

Defrișările masive au avut consecințe ecologice și economice pe termen lung. Reducerea suprafețelor împădurite a contribuit la degradarea solului, la diminuarea biodiversității

[19] I. Teodorescu, Basarabia, in „Buletinul statistic al României", seria IV, vol. XIV, nr. 1, 1919, p. 38

[20] L. Dogaru, Analiza istorică evolutivă a codificărilor silvice, pp. 1-14. Disponibil: https://revcurentjur.ro/old/arhiva/attachments_201201/recjurid121_13FR.pdf (consultat 15.08.2024)

[21] I. Nistor, *Basarabia sub stăpânirea rusă*, p. 84

[22] *Ibidem*, p. 89

[23] S. Cornea, *Organizarea administrativă a Basarabiei sub ocupaţia ţaristă (1812–1917)*. Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I", 2019, p 114. Disponibil: https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-65375-2 (consultat 15.08.2024).

[24] I. Teodorescu, Basarabia, in „Buletinul statistic al României", seria IV, vol. XIV, nr. 1, 1919, p. 38.

și la schimbări în regimul hidrologic al regiunii. Comunitățile locale, care anterior aveau un acces relativ liber la resursele forestiere, au fost puternic afectate de politicile restrictive și de centralizarea resurselor. Această alienare a comunităților față de pădurile tradiționale a avut un impact direct asupra economiei locale și asupra sustenabilității practicilor agricole[25].

De asemenea, contextul politic și economic al vremii a impus o prioritizare a nevoilor imperiale față de cele ale comunităților locale, ceea ce a accentuat tensiunile sociale și a contribuit la deteriorarea relațiilor dintre administrația imperială și populația locală. În ciuda eforturilor de a crea un cadru legislativ robust, incapacitatea de a implementa eficient măsurile de protecție și regenerare a pădurilor a subminat în mare măsură obiectivele pe termen lung ale administrației forestiere[26].

CONCLUZII. Analiza administrării fondului forestier în Basarabia țaristă, în perioada 1812–1917, relevă un context complex în care politica imperială și nevoile economice au determinat modul de gestionare și exploatare a pădurilor din regiune. Această cercetare a scos în evidență interacțiunea dintre factorii legislativi, instituționali și economici, precum și impactul acestora asupra mediului și comunităților locale. Anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus în 1812 a marcat începutul unui proces de centralizare administrativă a resurselor naturale, inclusiv a pădurilor. Instituirea Departamentului Silvic al Guvernului Basarabiei și crearea Comisiei pentru Revizuirea Proprietăților Imperiale în 1839 au fost măsuri esențiale în centralizarea controlului asupra fondului forestier. Aceste structuri au fost concepute pentru a integra pădurile din Basarabia într-un sistem administrativ uniform, subordonat autorităților imperiale de la Sankt Petersburg. Reglementările precum Regulamentul Forestier din 1832 și „Instrucțiunea pentru Administrarea Pădurilor Statului" din 1844[27] au fost pași importanți în stabilirea unor norme clare pentru gestionarea pădurilor, vizând protecția și exploatarea acestora într-un cadru organizat. Cu toate acestea, în ciuda acestei încercări de modernizare administrativă, aplicarea legilor și reglementărilor a fost adesea ineficientă. Problemele administrative, corupția și dificultățile de implementare în zonele îndepărtate au limitat efectivitatea măsurilor de protecție și gestionare. De asemenea, presiunea economică pentru exploatarea intensivă a resurselor forestiere a fost constantă, ceea ce a subminat eforturile de conservare.

Legislația forestieră a avut un impact semnificativ asupra modului în care pădurile au fost exploatate și administrate în Basarabia. Reglementările stricte din 1832, menite să controleze tăierile neautorizate și să protejeze pădurile, au fost adesea compromise de prioritățile economice ale imperiului. În perioada de modernizare economică și industrială a Imperiului Rus, pădurile Basarabiei au fost exploatate intens pentru a satisface cerințele de lemn pentru construcții, energie și alte nevoi industriale.

Defrișările masive au avut consecințe ecologice grave, inclusiv degradarea solului, pierderea biodiversității și schimbări în regimul hidrologic al regiunii. Impactul asupra comunităților locale a fost de asemenea considerabil, fiind afectate atât economiile de subzistență bazate pe resursele forestiere, cât și relațiile sociale și economice dintre administrația imperială și populația locală.

---

[25] S. Cornea, Organizarea administrativă a Basarabiei sub ocupaţia ţaristă (1812–1917), p. 114.

[26] C. Filipescu, și Eugeniu N. Giurgea, Basarabia. Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice, p. 117.

[27] I. Nistor, *Basarabia sub stăpânirea rusă*, p. 98.

Analiza impactului pe termen lung al legislației și al politicilor de administrare forestieră în Basarabia relevă o tendință constantă de exploatare intensivă, care a avut efecte durabile asupra mediului. Reducerea semnificativă a suprafețelor împădurite, combinată cu deficiențele în aplicarea legilor de protecție, a condus la o deteriorare progresivă a fondului forestier. Această deteriorare a avut efecte pe termen lung asupra ecosistemelor, asupra capacității pădurilor de a susține biodiversitatea și de a îndeplini funcțiile ecologice esențiale, precum retenția apei și prevenirea eroziunii solului.

Gestionarea pădurilor din Basarabia în perioada țaristă a fost caracterizată de un conflict constant între obiectivele economice și nevoile de conservare a resurselor naturale. În timp ce cadrul legislativ și instituțional a oferit o bază pentru o administrare centralizată și organizată a pădurilor, în practică, aceste măsuri au fost adesea subminate de presiuni economice și de dificultăți administrative. Impactul pe termen lung al acestor politici a fost unul negativ, evidențiind necesitatea unor abordări mai echilibrate și mai sustenabile în gestionarea resurselor naturale pentru a asigura conservarea acestora în fața cerințelor economice și politice.

* Acest articol este publicat în cadrul proiectului: „Procese social-economice și politice în Basarabia sub dominație țaristă (1812–1917)” - cod proiect 24.80012.0807.10TC.

ISTORICUL BISERICII *ADORMIREA MAICII DOMNULUI* DIN ORAȘUL SÂNGERA, MUNICIPIUL CHIȘINĂU – PARTE INTEGRANTĂ A PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL

History of Assumption of the virgin Mary church in Sângera, Chișinău municipality – an integral part of the national cultural heritage

CZU: 27+726.5(478-21)(091)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762164

Sergiu DEMERJI
Drd., Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7120-9715
E-mail: sergiu.demerji2020@gmail.com

Summary. Ecclesiastical cultural heritage is an invaluable asset for every community. Protecting, preserving, and researching it has become an imperative in our time. Its loss would not only diminish the settlement's identity but also erode national identity.

In Sângera, a small town in Chișinău Municipality, *Assumption of the virgin Mary* Church is a significant historical landmark. Despite its importance, it has not been the focus of extensive research. By utilizing archival records and specialized literature, we have reconstructed the history of this 19th-century ecclesiastical building.

This article aims to shed light on the historical background of this church in Sângera, emphasizing key aspects such as its architecture, ecclesiastical heritage, and the roles of its priests.

Key words: history, church, construction, founders, architecture, locality.

Localitatea Sângera face parte din componența municipiului Chișinău, fiind situată la 18 km sud – est de centrul municipal. Prima atestare documentară a localității Sângera datează din *8 iunie 1485.* Din conținutul acestui document aflăm că localitatea Sângera inițial era denumită – *Sultana*[1]. Prin articolul de față ne propunem să oferim o prezentare a istoricului bisericii *Adormirea Maicii Domnului* din orașul Sângera și a unor aspecte importante legate de acest edificiu precum: arhitectura bisericii, patrimoniul bisericesc și activitatea preoților.

Prima mențiune referitoare la biserica *Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil (*așa se numea la început biserică din localitatea Sângera care poartă astăzi hramul *Adormirea Maicii Domnului)* apare în articolul istoricului Ioan Halippa intitulat: *Сведения о состоянии церквей Бессарабии в 1812–1813 гг.* Din această sursă aflăm o descriere sumară a situației bisericii cu hramul *Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil* din satul Sângera că era la acea vreme: *de lemn, trainică; acoperită cu stuh, cu tindă; fără podea, podoabele, cărțile, icoanele sunt destule, vasele sunt din cositor* iar lăcașul de cult a fost construit în 1796[2].

O altă sursă ne informează că în anul 1816: *în satul Sângera, biserica cu hranul Sfinților Mihail și Gavriil este din lemn, trainică, cărțile și veșmintele aparțin preoților locali, vasele*

[1] *Documenta Romaniae Historica*. Seria A: Moldova. Vol. II (1449-1486). București, 1976, pp. 459-460.

[2] И. Халиппа, *Сведения о состоянии церквей Бессарабии в 1812–1813 гг.*, in: *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии*. Т. III, Кишинев, 1907, p. 233.

sunt din argint. Slujbele sunt oficiate de doi preoți, în localitate erau înregistrate 108 case, 552 de locuitori – 289 bărbați și 263 femei. Drept slujitori ai bisericii figurează preotul paroh – Ioan Băieș de 66 ani, preotul Ioan Matei de 35 ani, dascălul bisericii era Vasile Ioan de 30 ani iar ponomar era Gheorghie, care avea 30 ani[3].

În Formularul de serviciu al bisericii din anul 1862 găsim informația că: *a fost construită cu grijă de enoriași însă nu se știe în ce an, clădirea bisericii și clopotnița sunt din lemn, pereții sunt dărăpănați însă acoperișul este nou, îngrădită cu gard din lemn. Are un singur pristol în cinstea Arhanghelilor Mihail și Gavriil, sfintele vasele sunt destule. La 28 septembrie 1838 era un preot, un dascăl și un ponomar iar la momentul de față este un preot, un dascăl și doi ponomari. Parohia nu are pământ pentru slujitorii bisericii. Casa preotului și a slujitorilor bisericii sunt proprii, construite din lemn și situate pe pământul proprietarului moșiei. Pentru întreținerea preotului și a slujitorilor bisericii nu se oferă salariu. Întreținerea lor este slabă*[4].

La 5 noiembrie 1870 autoritatea duhovnicească eparhială a decis stoparea activității bisericii din satul Sângera din cauza vechimii lăcașului de cult. În consecință, parohia a fost desființată iar comunitatea religioasă din Sângera a fost inclusă la parohia Țipala. Clerul și enoriașii parohiei Sângera, conform ordinului din 9 decembrie 1870 au fost informați despre decizia de suspendare a activității bisericii de blagocinul Sudachevici[5].

Despre această hotărâre a conducerii eparhiale se poate observa și în buletinul eparhial din Chișinău în care s-a menționat că: *parohia Sângera cu hramul Sfinților Mihail și Gavriil era atribuită* la parohia – *Țipala*[6]. În iulie 1872 comunitatea religioasă din satului Sângera s-a adresat cu o cerere către conducerea eparhială de a li se aproba construcția unei case de rugăciuni din materialul vechii biserici. Examinând cererea, Consistoriul Duhovnicesc a permis printr-un protocol semnat la 17 octombrie 1872 construcția casei de rugăciuni din materialul bisericii vechi. Despre decizia Consistoriului locuitorii din satul Sângera au fost informați de blagocinul Baltaga la 31 octombrie 1872. Chiar dacă Consistoriul Duhovnicesc a aprobat construcția casei de rugăciuni, aceasta nu a mai fost edificată deoarece, conform dispozițiilor Consistoriului: *construcția bisericilor, capelelor și a clopotnițelor trebuiau realizate în baza unui proiect și supravegheate de unu arhitect*[7].

În 1879, preotul din satul Țipala, Afanasie Manea, raportează Consistoriului Duhovnicesc că*: în satul Sângera, care a fost încredințată parohiei din Țipala, oameni necunoscuți au distrus biserica de lemn până la temelie cu intenția de a înălța pe locul ei o biserică nouă*[8]*. În plus*, clericul a mai raportat la 19 martie același an că: în biserica din satul Sângera s-a format o scurgere, care amenință să distrugă întreaga clădire. Prin urmare, a solicitat ca tot inventarul și obiectele de cult ce aparțineau bisericii din localitatea Sângera să fie transferate la biserica din satul Țipala[9].

Consistoriul Duhovnicesc a ordonat la ședința din 14 mai același an, cu toate că a aprobat la 17 octombrie 1792 permisiunea de a construi lăcașul de cult, stoparea imediată a construcției bisericii. Blagocinul Baltaga cu ajutorul poliției trebuia să intervină și

[3] Agenția Națională a Arhivelor (ANA), Direcția generală a Fondului arhivistic guvernamental (DGFAG), F. 205, inv. 1, d. 1310, f. 5.

[4] *Ibidem*, F. 208, inv. 12, d. 41. f. 1-1verso.

[5] *Ibidem*, F. 208, inv. 1, d. 86. f. 238.

[6] Кишиневские епархиальные ведомости, nr. 14/1873, p. 261.

[7] *Ibidem*, F. 208, inv. 1, d. 86. f. 238.

[8] *Ibidem*, F. 208, inv. 1, d. 86. f. 237.

[9] *Ibidem*, F. 208, inv. 1, d. 86. f. 238.

Biserica Adormirea Maicii Domnului

să oprească construcția bisericii, calificată de Consistoriul Duhovnicesc – ilegală. Motivul invocat era același – edificiul nu era construit în baza unui proiect și nu era realizat sub supravegherea unui arhitect.

Comunitatea religioasă a fost îndemnată să întocmească cu ajutorul unui arhitect un proiect al construcției iar apoi să înainteze o cerere nouă către conducerea eparhială pentru continuarea construcției. *Între timp, întreg inventarul și obiectele de cult* trebuiau să fie transferate la biserica din satul Țipala[10]. Însă după cum se va vedea, ordinul de stopare a construcției bisericii din satul Sângera *și de transfer a obiectelor de cult* nu a fost executat.

După cum aflăm din revista eparhială din Chișinău, în 1880 preotul – Alexandru Gheorghiu revine la vechea sa parohie. Clericul a fost strămutat cu aprobarea conducerii eparhiale la 28 august 1880 *în localitatea Sângera* din parohia Goian, județul Chișinău[11].

O altă dovadă că locuitorii satului Sângera au continuat construcția lăcașului de cult o găsim în conținutul aceleiași reviste unde se menționează că: în anul 1882 frații Gheorghie și Dimitrie Ivașcov au primit binecuvântarea Sfântului Sinod și diplome de mulțumire pentru *sprijinul financiar acordat zidirii bisericii din localitatea Sângera*, județul Chișinău[12].

Prin urmare, comunitatea religioasă din Sângera, fie a reușit să elaboreze un proiect de construcție a clădirii fie au continuat zidirea lăcașului de cult făcând abstracție de dispozițiile Consistoriului Duhovnicesc. Pentru întreținerea materială a bisericii și organizarea vieții acesteia un rol deosebit i-a revenit donațiilor oferite de diferiți enoriași, precum și ajutorul financiar acordat de Sfântul Sinod.

Potrivit dispozițiilor Consistoriului Duhovnicesc din Chișinău la 7-10 mai 1891 s-a hotărât ca: negustoarea din Chișinău (*Кишиневской мещанке*) Vera Contracant, locuitoarei (*царанке*) satului Mereni, Maria Ermurache și negustorului din Chișinău (*Кишиневскому мещанину*) Mihail Cojocari care au făcut donații bisericii din satul Sângera – prima un veșmânt preoțesc în valoare de 140 ruble, a doua, la fel un veșmâmt preoțesc în valoare de 50 ruble iar al treilea un Epitaf (Sfântul Aer) în valoare de 90 ruble să primească

[10] *Ibidem*, F. 208, inv. 1, d. 86. f. 239 verso-240.

[11] Кишиневские епархиальные ведомости, nr. 17/1880, p. 350.

[12] *Ibidem*, nr. 10/1882, p. 489.

Iconostasul bisericii Adormirea Maicii Domnului

mulțumiri din partea conducerii eparhiale pentru *zelul de a înzestra biserica cu obiecte de cult prețioase*[13].

În 1899 locuitorul satului Sângera, Vasile Gheorghe Baciu, a construit din bani proprii un gard de piatră în jurul cimitirului, cheltuind suma de 1000 ruble, fapt pentru care a primit mulțumiri din partea conducerii eparhiale[14]. Dvoreanul Ivan Ghinculov primește în anul 1899 mulțumiri din partea conducerii eparhiale cu binecuvântarea arhierească pentru faptul că a cumpărat pentru biserica din satul Sângera un set complet de veșminte preoțești și o cădelniță de argint în valoare de 120 ruble[15]. În anul 1901 locuitorul satului Sângera, Constantin Bagu, primește mulțumiri din partea conducerii eparhiale cu eliberarea unei *gramote* pentru achiziționarea unui clopot pentru biserica din satul Sângera, județul Chișinău[16].

În 1885 pe teritoriul bisericii din satul Sângera a fost înregistrată o școală parohială de tip: bisericească – parohială *(церковно-прихóдские)*. În calitate de supraveghetor (наблюдатель) al școlii a fost desemnat preotul Alexandru Ghepețchi[17]. După doi ani de

[13] *Ibidem*, nr. 12/1891, p. 142-143.
[14] *Ibidem*, nr. 3/1899, p. 32.
[15] *Ibidem*, nr. 4/1899, p. 77.
[16] *Ibidem*, nr. 42/1906, p. 317.
[17] *Ibidem*, nr. 9/1885, p. 108.

activitate a școlii găsim informația că: *din diverse motive locale a încetat temporar să activeze școala bisericească – parohială din satul Sângera*[18] .

În 1888, ca urmare a dispozițiilor Consiliului Școlar Eparhial din Chișinău, școala parohială din satul Sângera a fost deschisă din nou. De dată aceasta, școala avea un nou tip de organizare – a fost transformată în școală de *gramotă (школа грамоты)*[19]. În anul 1889, profesor la școala elementară din satul Sângera a fost numit preotul paroh – Petru Naghița[20].

În anul 1898 ca urmare a dispozițiilor autorităților Eparhiale, psalmistul Evghenii Onica a fost eliberat din funcția de învățător al școlii parohiale din satul Sângera iar în locul acestuia a fost numită învățătoarea Olga Beleaeva – transferată din localitatea Cigârleni, județul Chișinău[21]. La 26 octombrie 1899, în calitate de tutore a școlii parohiale din satul Sângera a fost numit – Ivan Sârb, președintele sectorului I al Zemstvei județului Chișinău[22]. În 1907 la școala bisericească – parohială din satul Sângera studiau 55 de elevi[23].

Pentru abnegația în munca lor pastorală, au fost menționați de conducerea Eparhială și slujitorii bisericii. Astfel, părintele Petru Naghița a fost decorat cu bederniță *(набедренникъ)* la 2 mai 1985[24], cu scufie la 12 noiembrie 1899 pentru *slujirea eparhială sârguincioasă*[25], cu camilafcă la 14 aprilie 1904 pentru *merite în activitatea duhovnicească*[26], cu cruce pectorală la 30 martie 1910 *cu ocazia zilei de naștere a Majestății Sale Imperiale*[27], cu cruce pectorală la 6 mai 1913 pentru *merite în activitatea duhovnicească.*[28]

Starostele bisericii – Ignatii Constantin Colun, numit în această calitate în anul 1895[29] a primit în 1899 mulțumiri din partea conducerii Eparhiale[30] iar în anul 1913 a fost decorat cu înalta distincție – Medalia de argint cu inscripția *Pentru râvnă* pentru purtare la piept pe panglica Sfântului Stanislav. Conform dispozițiilor, starostele bisericii a fost decorat la 14 aprilie 1913 în ziua de Paști după Sfânta Liturghie[31].

La 11 mai 1908 lângă administrația rurală din satul Sângera a avut loc adunarea satului la care au participat 180 de locuitori în frunte cu starostele satului – Ilie Răducan. În cadrul adunării s-a discutat declarația preotului paroh – Petru Naghița, prin care menționa că: *biserica după mărimea sa este prea mică pentru comunitatea creștină din localitate iar partea din lemn a clopotniței a ajuns într-o stare atât de dezastruoasă încât pentru întreținerea ei se folosesc suporturi din lemn.* Drept urmare, clericul a propus să se înainteze neîntârziat o cerere către conducerea eparhială să le permită construcția – unei biserici din piatră[32].

[18] *Ibidem*, nr. 23/1888, p. 844.
[19] *Ibidem*, nr. 24/1889, p. 1066.
[20] *Ibidem*, nr. 6/1889, p. 238.
[21] *Ibidem*, nr. 19/1898, p. 348.
[22] *Ibidem*, nr. 22/1899, p. 643.
[23] *Справочная книга Кишиневской епархии*, Кишинев, 1907, p. 87.
[24] Кишиневские епархиальные ведомости, nr. 9/1895, p. 105.
[25] *Ibidem*, nr. 1-2/1900, p. 5.
[26] *Ibidem*, nr. 10/1904, p. 162.
[27] *Ibidem*, nr. 24/1910, p. 178.
[28] *Ibidem*, nr. 19/1913, p. 153.
[29] *Ibidem*, nr. 12/1895, p. 4.
[30] *Ibidem*, nr. 21/1899, p. 595.
[31] *Ibidem*, nr. 16-17/1913, p. 139.
[32] ANA, F. 208, inv. 4, dosar 3381, f. 3.

Proiectul de construcție a bisericii din satul Sângera a fost aprobat de Comisia pentru Construcții din Basarabia la 22 iunie 1909[33]. Nu se cunoaște motivul însă, peste doi ani la 6 septembrie 1911 a fost aprobat un alt proiect, care este al bisericii de astăzi. Viitoarea biserică trebuia construită pe un loc ridicat, în afara satului.

Referitor la anul finisării construcției datele sunt contradictorii. Conform *Dicționarului static al Basarabiei,* biserica de piatră *Adormirea Maicii Domnului din satul Sângera s-a ridicat în anul 1912*[34]. În *Anuarul Eparhiei Chișinăului și a Hotinului* se menționează același an – *biserica din Sângera, cu hramul Adormirea Maicii Domnului a fost zidită în anul 1912*[35]. Un alt document ne prezintă anul 1914[36]. Conform *Anuarului Arhiepiscopiei Chișinăului,* biserica de piatră cu hramul *Adormirea Maicii Domnului din satul Sângera a fost zidită la 1921*[37].

În anul 1919, în atelierul specializat al lui Maxim Platonov din Chișinău a fost executat iconostasul în trei registre[38]. Primul registru este alcătuit din opt icoane, pe centru aflându-se ușile împărătești. Pe icoanele de pe ușile împărătești sunt înfățișați cei patru evangheliști. Pe partea de mijloc sunt două icoane pe care este pictată scena *Bunei Vestiri.* În partea dreaptă a ușilor împărătești se află icoana *Mântuitorului Iisus Hristos*, iar în stânga lor – icoana *Maicii Domnului cu pruncul Iisus Hristos în brațe.* Registrul împărătesc în partea dreaptă continuă cu icoana *Arhanghelului Mihail,* amplasată pe ușa diaconească, urmează icoana hramului bisericii – *Adormirea Maicii Domnului* și apoi icoana *Sfântului Mare Mucenic Pantelimon*. În partea stângă, după icoana Maicii Domnului pe ușa diaconească se află icoana *Arhanghelului Gavriil,* urmează icoana *Sfântului Ierarh Nicolae Făcătorul de Minuni* și icoana *Sfintei Mironosițe și întocmai cu Apostolii Maria Magdalena.*

Al doilea registru al iconostasului este alcătuit din icoanele praznicelor împărătești: *Nașterea Maicii Domnului, Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, Buna vestire, Nașterea Domnului, Întâmpinarea Domnului, Botezul Domnului, Schimbarea la Față, Intrarea Domnului în Ierusalim, Învierea Domnului, Înălțarea Domnului, Pogorârea Sfântului Duh, Adormirea Maicii Domnului.* Deasupra ușilor împărătești, în centrul icoanelor cu praznicele împărătești se află icoana *Cinei cea de Taină.*

Al treilea registru are în centru icoana *Sfintei Treimi.* În părți sunt plasate de la dreapta la stânga: icoana *Sfântului Pahomie cel Mare*, icoana *Sfântului Alexandru Nevski* și icoana *Sfintelor Femei Mironosițe Marta și Maria* iar de la stânga spre dreapta: icoana *Sfântului Ierarh Vasile cel Mare,* icoana *Sfântului Arhidiacon Ștefan* și icoana *Sfinților Apostoli Petru și Pavel.* Pentru executarea iconostasului s-au achitat 17.000 lei meșterului Maxim Platonov[39].

Nou construita biserică de piatră din satul Sângera a fost sfințită la 19 septembrie 1921 stil vechi. A fost construită cu stăruința clerului și a poporanilor. Ridicată din piatră, este largă și luminoasă. Clopotnița este zidită la un loc cu biserica din piatră și sănătoasă.[40].

---

[33] *Ibidem*, F. 6, inv. 4, dosar 1529, f. 66.

[34] *Dicționarul statistic al Basarabiei.* Întocmit pe baza recensământului populației din anul 1902, corectat prin datele actuale statistice ale primăriilor și prin tabelele birourilor de populație centralizate în 1922/1923. Chișinău, 1923, p. 244.

[35] *Anuarul Eparhiei Chișinăului și a Hotinului (Basarabia),* Chișinău, 1922, p. 86.

[36] ANA, F. 208, inv. 12, dosar 201, f. 204.

[37] *Anuarul Arhiepiscopiei Chișinăului,* Chișinău, 1930, p. 45.

[38] Cuvânt moldovenesc, nr. 19, 8 mai 1939.

[39] ANA, F. 208, inv. 4, d. 3381, f. 65.

[40] *Ibidem*, F. 1135, inv. 3, d. 199, f. 475.

Crucifix din curtea bisericii Adormirea Maicii Domnului

Biserica *Adormirea Maicii Domnului* din localitatea Sângera face parte din stilul bisericilor ruso-bizantine, are un plan alungit, în formă de navă, compartimentată tradițional în pridvor, pronaos, naos și altar. Este zidită din piatră cu tencuială la suprafață. Turnul clopotniței din două nivele are formă pătrată și se află deasupra pronaosului. La primul nivel sunt trei ferestre arcuite către vest iar la nivelul al doilea sunt patru ferestre, câte una pe fiecare față. Acoperișul de formă piramidală, în vârful căruia se află o cupolă în formă de bulb în care este fixată crucea. Pronaosul are formă dreptunghiulară în care se intră printr-o ușă masivă în două canaturi. În partea de sud a pronaosului se află o încăpere de formă pătrată iar în partea de nord se află ușile scărilor ce duc la balconul pentru cor și clopotniță.

Naosul extins în lungime este separat de pronaos de o ușă. Balconul pentru cor este susținut de patru coloane de metal iar interiorul este luminat de câte cinci ferestre arcuite pe fiecare latură, unite în partea superioară de un brâu profilat de arcade. Altarul are patru ferestre: două către est și celelalte două înspre miazănoapte și miazăzi. Podeaua bisericii este

din lemn de stejar prelucrat. Deasupra altarului se înalță un tambur octogonal cu o cupolă în formă de bulb. Acoperișul bisericii este în două ape acoperit cu o tablă simplă.

În 1922 biserica cu hramul *Adormirea Maicii Domnului* din Sângera făcea parte din Arhiepiscopia Chișinăului, cercul II, județul Chișinău. Parohia dispunea de propriul local pentru școala bisericească. În localitate erau 500 de gospodării[41] iar în 1930 parohia avea 505 gospodării, local pentru școala bisericească și 18 ha de pământ. Parohia nu avea la dispoziție case pentru slujitorii bisericii[42].

La 7 septembrie 1932 a fost sfințit și ridicat clopotul mare al bisericii cu greutatea de aproximativ o tonă. Suma cheltuită pentru procurarea lui a fost de 109 mii lei. Sfințirea a fost efectuată de un sobor de preoți invitați din satele din apropiere, în frunte cu blagocinul Leon Trofimov[43]. Din inscripția gravată pe clopot putem observă că acesta *a fost cumpărat cu ajutorul locuitorilor satelor Sângera, Revaca, Broasca și Chetros-Bâc în anul mântuirii 1932.* Copotul a fost turnat la fabrica *Nicolae Ionescu* din București. În 1937 interiorul bisericii a fost pictat de renumitul pictor din perioada interbelică – Pavel Pescariov.

În 1943 biserica din satul Sângera a fost reparată, fiind cheltuită suma de 198.546 lei. Au fost reparate acoperișul, podelele, geamurile, stâlpii de la poartă și de la portiță, gardul din piatră din jurul bisericii. Pereții din interiorul bisericii au fost tencuiți din nou de meșterul Dumitru Crupschi și repictați de același pictor – Pavel Pescariov. Lucrarea a costat 110.000 lei iar materialul 60.000 lei. O parte din pictura bisericii s-a păstrat până astăzi. Acoperișul și ambele turle au fost reparate de teneghiciul Mihai Crasnaveț, locuitor al orașului Chișinău, pentru suma de 3.500 lei. Podelele au fost vopsite de Dumitru Baciu din Sângera pentru suma de 3.000 lei. Zidul din jurul bisericii a fost reparat de zidari din Sângera, pentru care au primit 4667 lei iar materialul a costat 5610 lei. Lucrările au fost recepționate la 1 noiembrie 1943, prin proces verbal de către Consiliul Parohial[44].

Legat de patrimoniul cultural al bisericii, menționăm faptul că în perioada interbelică biserica din satul Sângera dispunea de numeroase cărți bisericești tipărite peste Prut, și anume: *Penticostar* (București, 1743), *Evanghelie* (București, 1760), *Antologhion* (București, 1766), *Triod* (București, 1769), *Cazanii* (Râmnic, 1792), *Apostol* (Râmnic, 1794), *Evanghelie* (Râmnic, 1794), *Ceaslov* (Mănăstirea Neamț, 1874)[45].

Totodată, un loc aparte se cuvine să rezervăm troițelor instalate în curtea bisericii executate de meșterii locali. Crucifixele din lemn din curtea bisericii *Adormirea Maicii Domnului* indiferent de scopul înălțării lor, păstrează aceleași motive compoziționale. În centru apare sculptată figura Mântuitorului Iisus Hristos, răstignit pe cruce, flancat de figurile pictate ale Maicii Domnului și a Sfântului Apostol Ioan. La baza crucii apare un craniu, care simbolizează capul lui Adam, care conform tradiției a fost înmormântat pe muntele Golgota, unde a fost răstignit Iisus Hristos. La baza crucii se află și unele simboluri ale Patimilor (Potirul sau cei treizeci de arginți – plata vinderii Lui Iisus Hristos de Apostolul Iuda). În dreaptă și în stânga unde stau întinse mâinile lui Hristos, apare scara pe care a fost coborât de pe Cruce Iisus Hristos, sulița cu care a fost împuns în coastă și trestia cu burete cu care i sa dat să bea oțet. Toate aceste elemente decorative sunt instalate într-un chivot de lemn

[41] *Anuarul Eparhiei Chișinăului și a Hotinului (Basarabia),* Chișinău, 1922, p. 86.

[42] *Anuarul Arhiepiscopiei Chișinăului,* Chișinău, 1930, p. 45.

[43] Raza, nr. 85/1931, p. 2.

[44] ANA, F. 1135, inv. 2, d. 3140, ff. 7-10.

[45] Dimitrie I. Balaur, *Biserici în Moldova de Răsărit. I. Cărți Românești de slujbă bisericească care au trecut Prutul. Județul Lăpușna.* București, 1934.

acoperit cu o sticlă. Chivotul este fixat pe o cruce din lemn cu un acoperiș din tablă zincată pictată cu figuri de îngeri.

După 1989 biserica *Adormirea Maicii Domnului* din localitatea Sângera a fost renovată în totalitate. Au fost restaurate: fațada bisericii, iconostasul și pictura din interiorul bisericii.

Așadar, datele din arhivă, completate de informațiile selectate din literatura de specialitate documentările recente din teren, ne-au permis să realizăm un tablou în premieră al istoricului bisericii *Adormirea Maicii Domnului* din orașul Sângera care ocupă un loc important în istoria localității, dar și în promovarea valorilor creștine în acest spațiu.

ORAȘUL CAHUL LA GRANIȚĂ DE ȚARĂ ȘI HOTAR DE EPOCĂ. INIȚIATIVE ECONOMICE ȘI SOCIAL-CULTURALE ALE FAMILIEI CARAVASILE ÎN PERIOADA 1856–1878

The City of Cahul at the Border of a Country and the Crossroads of an Era. Economic and Socio-Cultural Initiatives of the Caravasile Family in the Period 1856–1878

CZU: 94(478-21):929.7
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762157

Oleg DANILCEAC
Căpitan, Brigada 3 infanterie Motorizată „Dacia”, Cahul
ORCID: https//orcid.org/0009-0004-3585-4804
E-mail: danilceac@gmail.com

Summary. This article delves into the Caravasile family's influential role in the development of Cahul during the period of 1856 to 1878. The family significantly impacted local economic activities, such as monopolizing salt extraction and pioneering advancements in agriculture, including the cultivation of grains and vineyards. Additionally, they played a crucial part in the establishment of educational institutions and the introduction of modern communication infrastructure in the region. By analyzing historical documents and contemporary testimonies, the article provides a nuanced understanding of the Caravasile family's contributions, offering fresh insights into the socio-economic and cultural evolution of Cahul during this transformative period.

Key words: Cahul, Caravasile family, Economic initiatives, Socio-cultural impact, 19th-century, Moldova Salt monopoly, Regional development.

Istoria familiilor nobiliare din provinciile imperiale a fost adesea neglijată în raport cu cele ale căror nume au strălucit în lumina reflectoarelor istoriei europene. Totuși, aceste familii au avut frecvent o influență majoră în dezvoltarea comunităților locale și în cadrul mai larg al istoriei naționale. Prin cercetarea și documentarea atentă a istoriei familiei Caravasile, putem arunca lumină asupra unui aspect mai puțin cunoscut al trecutului unei regiuni importante. Când spunem familia Caravasile, avem în vedere un ansamblu întreg de personalități remarcabile unite prin relații de rudenie, care pornesc de la un prim reprezentant al cărui nume este Ioan Caravasile. Familia de nobili Caravasile a trăit și activat în cea mai ostilă perioadă din istoria orașului Cahul, o localitate care și-a schimbat de-a lungul anilor destinul alături de comunitatea sa. Studierea acestei familii nu numai că aduce la lumină contribuțiile sale semnificative, dar oferă și o înțelegere mai profundă a contextului istoric și social al orașului Cahul. În acest articol se va analiza activitatea și influența familiei Caravasile asupra dezvoltării orașului Cahul, bazându-se pe cercetarea documentelor istorice și a mărturiilor contemporane, pentru a oferi o perspectivă clară asupra rolului lor în istoria localității.

Familia Caravasile a fost implicată în diverse aspecte ale vieții economice și sociale a orașului Cahul. Ei au deținut monopolul de extragere și vânzare a sării în zona de sud a Moldovei și au fost pionieri în înființarea primelor oficii telegrafice din regiune.

De asemenea, au fost cunoscuți pentru activitatea lor în agricultură și viticultură, producția lor de grâu de ghircă și vinăria Cahul Froza fiind apreciate pe piața europeană.

Cu toate acestea, există și aspecte controversate în legătură cu familia Caravasile, cum ar fi presupusa lor opțiune pentru naționalitatea rusă, fapt care ar ridica întrebări cu privire la loialitatea lor față de națiunea română. Aceste aspecte pot stârni dezbateri și controverse în cadrul comunității, iar deciziile luate în acest sens ar putea afecta reprezentarea și influența lor în viața politică și socială a regiunii

Exploatarea sării a jucat un rol crucial în economia Moldovei până la sfârșitul secolului al XIX-lea, situându-se pe primul loc în cadrul industriei extractive. Această activitate a fost o sursă majoră de venituri pentru Cămara domnească și ulterior pentru Vistieria statului, contribuind semnificativ la finanțele publice și la dezvoltarea economică a regiunii. Rezervele imense de sare din subsolul moldovean au fost menționate în mod repetat în relatările călătorilor străini, care au subliniat importanța acestei resurse naturale pentru economia locală. Aceste rezerve au asigurat continuitatea unei industrii care, deși a evoluat lent, a demonstrat o stabilitate remarcabilă de-a lungul timpului. Sarea, fiind esențială pentru conservarea alimentelor și diverse procese industriale, a avut o cerere constantă, ceea ce a susținut exploatarea și comercializarea sa pe termen lung. În perioada medievală și până în secolul al XIX-lea, exploatarea sării era reglementată de autoritățile domnești, care impuneau taxe și reglementări stricte pentru a controla și maximiza veniturile obținute din această activitate. Cămara domnească, și ulterior Vistieria statului, au beneficiat considerabil de pe urma acestui monopol, contribuind la stabilitatea financiară a statului moldovean. Progresul industriei sării a fost unul lent, dar constant. Dezvoltarea tehnologiilor de extracție și prelucrare a sării, precum și infrastructura necesară transportului și comercializării acesteia, au evoluat treptat. Aceste îmbunătățiri au fost esențiale pentru creșterea eficienței și productivității industriei sării, asigurând astfel o sursă de venituri stabile pentru stat și pentru actorii economici implicați. Astăzi, industria sării din Moldova prezintă un interes deosebit pentru istorici, economiști și sociologi. Studierea acestei ramuri industriale oferă perspective valoroase asupra modului în care resursele naturale au influențat dezvoltarea economică și socială a regiunii. În plus, analiza exploatării sării relevă aspecte importante ale politicilor economice și fiscale din diferite perioade istorice, precum și impactul acestora asupra comunităților locale și asupra evoluției infrastructurii. În concluzie, exploatarea sării în Moldova a constituit o componentă esențială a economiei extractive până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Această activitate a asigurat venituri semnificative pentru stat, contribuind la dezvoltarea economică și socială a regiunii. Studierea acestei industrii oferă perspective valoroase asupra interacțiunii dintre resursele naturale, politicile economice și dezvoltarea societală în Moldova istorică.

Zonele de frontieră și economiile de frontieră au fost adesea privite ca oportunități unice din punct de vedere geografic și financiar. În contextul Moldovei, aceste zone au oferit condiții ideale pentru dezvoltarea unor activități economice specifice, cum ar fi exploatarea sării. Redeschiderea graniței răsăritene și modificările de hotar survenite în urma Congresului de la Paris din 1856 nu au avut un impact negativ asupra exportului de sare din Moldova către Rusia. În schimb, valorificarea sării peste Prut a rămas o activitate prosperă pentru negustorii angrosiști, demonstrând stabilitatea și importanța economică a acestei resurse. Evenimentele din acea perioadă istorică erau adesea imprevizibile, dar exploatarea sării a continuat să fie un pilon important al economiei locale. De exemplu, un uragan devastator din februarie 1850 a inundat salinele de la Marea Neagră, ducând la pierderi semnificative de sare. Cu toate acestea, industria sării și-a revenit și a continuat să joace un rol esențial în economia Moldovei. Decizia Senatului Guvernant din 15 iunie 1856 de

a lichida Administrația Salinelor din Basarabia și de a transfera averea și sumele încasate Administrației Financiare a Basarabiei reflectă transformările administrative și economice ale acelei perioade. Lichidarea Administrației Financiare județene Cahul și transferul responsabilităților către Administrația Financiare județene Akkerman subliniază complexitatea reorganizărilor administrative din acea vreme. Un aspect remarcabil al acestei perioade este implicarea familiei Caravasile în comerțul și industria sării. Conform ziarului francez „Journal de Toulouse" [1], Dimitrie Ioan Caravasile și alți comercianți locali, precum Iliadi, au achiziționat materialele necesare pentru exploatarea sării, demonstrând influența și importanța lor în economia regiunii. Implicarea lui Caravasile în aceste activități subliniază rolul său în dezvoltarea economică a sudului Moldovei și în jocurile politice ale vremii. Dumitru Vitcu, în „Istoria Salinelor Moldovei în Epoca Modernă", subliniază că exploatarea sării a fost una dintre cele mai importante surse de venit pentru Cămara domnească și ulterior pentru Vistieria statului. Imensele rezerve de sare au fost o constantă menționată de călătorii străini, evidențiind importanța acestei resurse pentru economia moldovenească.

După 1 martie 1857, când județele Cahul, Bolgrad și Ismail au fost retrocedate Moldovei, autoritățile au introdus un monopol asupra exploatării și vânzării sării în acele județe. Acest drept a fost concesionat, începând cu luna august a aceluiași an, către Dimirie Caravasile. Această măsură a avut un impact semnificativ asupra economiei și vieții locuitorilor din acele regiuni, deoarece controlul asupra sării, un produs esențial și necesar, a fost restricționat de către autorități. Astfel, Caravasile a devenit un jucător important în economia locală, deținând un monopol asupra unei resurse esențiale, iar această schimbare a avut consecințe considerabile pentru comunitățile locale, atât din punct de vedere economic, cât și social. Exploatarea sării în Moldova, în special în zona Tuzla, a reprezentat o activitate economică vitală și strict reglementată, potrivit contractului de arendare încheiat cu Vistieria. „Nimănui nu-i era îngăduit la nici un loc altul din cuprinsul Moldovii Nouă (în afară de Tuzla), nici a deschide sărării sau a scoate din mare, nici a face specule de asemene sare de mare, fiind numai dreptul antreprenorului"[2]. Acest monopol a fost confirmat și de plângerile repetate ale antreprenorilor cu privire la introducerea clandestină a sării în județele respective, indicând faptul că sarea de mare exploatată în acea zonă era destinată în principal pentru consumul local. Importanța sării pentru economia Moldovei este evidentă nu doar prin reglementările stricte, ci și prin distribuția și comercializarea acesteia. Deși sarea de la Târgu Ocna nu a concurat direct cu sarea de mare pe piața externă, exportul sării moldovenești în Rusia a fost influențat de doi factori principali: dificultatea transportului și cerințele pieței. Transportul sării de la ocnă la schelele Prutului și apoi la consumatori era costisitor și dificil, limitând rentabilitatea desfacerii sării la regiunile din imediata vecinătate a Moldovei, în special între Prut și Nistru. Cererea pieței a fost un alt factor esențial, în sensul că exportul de sare era subordonat necesităților pieței rusești. Supraîncărcarea pieței ar fi dus la scăderea prețurilor și, implicit, la reducerea profiturilor. Astfel, furnizorii se străduiau să mențină un nivel constant al exportului, în jurul cifrei de 2,5 milioane de ocale anual, pentru a asigura rentabilitatea. Deși aceste limite au fost uneori depășite sau nu au fost atinse, nu s-au produs modificări esențiale în procesul valorificării sării pe piața rusească. Comparativ cu exportul sării în sudul Dunării, desfășurarea sării peste Prut implica mai mulți intermediari, cum ar

[1] Jurnal de Touluse, Samedis 23 AOUT 1856. Bureaux du journal: Rue Saint Rome , 46 , â Toulouse.

[2] Vitcu Dumitru, *Istoria Salinelor Moldovei în Epoca Modernă*, Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Universitatea A.I.Cuza Iași, 1987, p. 197.

fi sub-concesionari, bancheri și negustori angrosiști. Majoritatea acestor intermediari erau locali, ceea ce sugerează că beneficiile realizate din comerțul cu sare rămâneau în mare parte în țară, contribuind astfel la economia locală. Concluzionând, după cedarea teritoriului de către Imperiul Rus, au avut loc distrugeri semnificative ale infrastructurii și bunurilor, dar exploatarea sării în Moldova a continuat. Salinele au rămas o componentă importantă a economiei, iar studiul acestor activități oferă perspective valoroase asupra dezvoltării economice și sociale din regiune. Aceste informații sunt esențiale pentru istorici, economiști și sociologi, deoarece ele reflectă modul în care resursele naturale și condițiile politice au influențat evoluția economică a Moldovei. Astfel, exploatarea sării din Moldova, în special în zona de frontieră, demonstrează interacțiunea complexă dintre resursele naturale, reglementările economice și evoluția pieței, evidențiind rolul esențial al acestei industrii în dezvoltarea regiunii și în stabilitatea sa economică pe termen lung.

În anul 1867, membrii familiei Caravasile au participat activ la evenimente agricole de prestigiu, evidențiindu-și interesul și implicarea în domeniul agriculturii. Frații Dumitru Caravasile[3] și Maria Exarh (Caravasile) au luat parte la expoziția agricolă din Paris, unde au expus soiuri variate de cereale. Dumitru a prezentat boabe de porumb, „în timp ce Maria a expus boabe de grâu cunoscut sub numele de ghircă"[4]. Această participare la expoziții internaționale subliniază angajamentul lor față de progresul și inovația în agricultură. Interesul pentru agricultură și dezvoltarea în acest domeniu au fost susținute și de către Aristarh Celibidachi[5], care în anul 1865 deținea funcția de vice-președinte al Consiliului Județean Cahul. Celibidachi a propus spre aprobare Ministerului Lucrărilor Publice Statutul Asociației Agricole din Cahul, cu scopul de a promova progresul în agricultură și de a sprijini cultivatorii locali. Cu toate acestea, propunerea sa nu a primit niciun răspuns din partea autorităților centrale, ceea ce a întârziat implementarea proiectului. Într-o scrisoare adresată guvernului (anexa 15), profesorul Alexandru Vericeanu[6] a exprimat dezamăgirea față de întârzierea în aprobarea statutului unei asociații agricole. El a subliniat importanța agriculturii pentru dezvoltarea țării și a pledat pentru sprijinirea acestui sector vital al economiei naționale. Vericeanu a evidențiat necesitatea introducerii de ferme-model și a răspândirii instrucțiunii agricole pentru a promova progresul în agricultură și pentru a face față concurenței internaționale. Implicarea familiei Caravasile în expoziții agricole internaționale, colaborarea cu specialiști din domeniu și sprijinul acordat de profesori precum Alexandru Vericeanu au contribuit la modernizarea agriculturii în județul Cahul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Profesorul Alexandru Vericeanu și-a exprimat frustrarea față de întârzierea de doi ani în analizarea și aprobarea statutului unei asociații agricole. El consideră că această întârziere a pierdut oportunitatea de a contribui la prosperitatea districtului și de a servi drept exemplu și pentru alte județe. În final, autorul își exprimă sprijinul pentru descentralizare și susține că guvernul ar trebui să faciliteze instituirea instituțiilor utile și să acorde aprobările necesare fără întârziere. El încheie prin rugămintea către minis-

[3] Dimitrie D. Caravasile (1849–1925).

[4] Commission principere de la Roumanie, suivie du catalougue special des produits exposes dans la section Roumanie a l'exposition universelle de Paris en 1867. PARIS, Librarie A.Franck 67, Rue Richelieu, 1868, p. 321.

[5] Aristarh A. Celebidachi (n. 26.10.1839 – m. 08.10.1917) – consul general Florența, ginerele lui Dimitrie D. Caravasile, soție – Sofia D. Caravasile

[6] Alexandru Vericeanu (1839–1912), profesor de economie politică la Universitatea din București, a fost ministru de agricultură în 1891 în cabinetul prezidat de Generalul I. Florescu, mai apoi a trecut iarăși în Partidul Național Liberal, din care mai făcuse parte.

trul Lucrărilor Publice de a se interesa de această asociație agricolă și de a acorda aprobarea cât mai curând posibil, pentru a nu încetini progresul și dezvoltarea agriculturii în România.

Dimitrie Ioan Caravasile a jucat un rol crucial în avansarea învățământului în regiunea Cahul și în satele înconjurătoare în perioada românească. Prin eforturile sale și în colaborare cu inspectorul Petru Constandachi din Iași, au fost deschise primele școli elementare în zonă. Această inițiativă reflectă angajamentul lor față de educație și dorința de a promova un învățământ de calitate în regiunea Cahul. În urma vizitei inspectorului Constandachi, s-a subliniat „necesitatea unei reorganizări a sistemului de învățământ în această parte a Basarabiei reîntrupată cu Moldova”[7]. Propunerea lor pentru înființarea unei școli primare în Cahul, conform modelului școlilor primare din Moldova, a fost esențială pentru îmbunătățirea accesului la educație pentru comunitatea locală. În paralel cu eforturile lui Caravasile și Constandachi, în anul 1863 s-a format un corp profesoral la școala din Cahul, condus de D. Theodorescu, Vasile Cucu și Nicolae Danu. Acești dascăli au contribuit la educația și formarea tinerilor din Cahul, iar înființarea unei școli pentru fete sub conducerea învățătoarei superioare R. Vasiliu a reprezentat un pas important în promovarea egalității de gen în educație. Chiar dacă au fost întâmpinate dificultăți și provocări în procesul de învățământ, precum indică numărul redus de eleve care au promovat clasele superioare în anii următori, eforturile lui Caravasile și a celorlalți educatori din Cahul au pus bazele unui sistem de educație în evoluție, care a contribuit la creșterea nivelului de alfabetizare și la accesul la educație pentru locuitorii din această regiune.

În urma inițiativei de reorganizare a învățământului în sudul Basarabiei, Departamentul învățământului de la Iași a intervenit rapid, trimițând profesori, manuale și materiale didactice în regiune. „În 1858 a luat ființă școala urbană de băieți din Cahul, având 36 de elevi și în calitate de profesor pe D. Teodorescu. În curând aici se deschide și cea dintâi școală urbană de fete cu 14 eleve[8].” Această inițiativă a asigurat accesul la educație și pentru fetele din oraș, marcând un pas important în promovarea egalității de șanse în educație. Aceste școli au constituit un pilon fundamental al sistemului de învățământ din Cahul și au contribuit la formarea și dezvoltarea tinerilor din comunitate, asigurându-le un fundament solid pentru parcursul lor educațional și profesional viitor. În perioada cuprinsă între anii 1857 și 1867, s-au înființat școli rurale în toate comunele din județul Cahul, precum Baimaclia, Cârpești, Mingir, Tomai, Zârnești și altele. Această expansiune a învățământului rural a fost posibilă datorită introducerii prin lege a învățământului elementar obligatoriu, general și gratuit, care a permis localnicilor să beneficieze de acces la educație. „În acea perioadă grafia chirilică a fost înlocuită prin scrierea latină”.[9] Această modificare a contribuit la standardizarea și modernizarea limbii scrise în regiune. De asemenea, este demn de menționat faptul că realizarea acestor reforme în învățământ a fost posibilă cu implicarea financiară directă a marilor proprietari de pământuri din regiune, condusă de Dimitrie Ioan Caravasile. Caravasile „a răspuns de fiecare dată solicitărilor parvenite din partea administrației române”[10]pentru sprijinirea dezvoltării învățământului în zonă, demonstrând un angajament profund față de educație și progresul comunității locale.

---

[7] Constandache Petru, Saradar, directorul școlii centrale din Iași din 1852.

[8] Velixar Ludmila, Istomina Lidia, Cornienco Grigore, *Cahul*, Chișinău, 2007, p.8.

[9] Eremia Anatol, Orașul Cahul: pagini de istorie, in: Limba Română, Nr. 4-6, anul XVI, 2006, p. 27.

[10] Adăniloaie Nichita, *Învăţământul în sudul Basarabiei între anii 1857*–1878, in: „Revista Istorică”, nr. 9-10, Chișinău, 1993, pp. 893-898.

Potrivit observațiilor lui Jacques Élisée Reclus[11], în 1877, „Basarabia Moldavă avea 154 de școli, printre care și 10 gimnazii, între timp în toată Basarabia Rusă, cu o populație de nouă ori mai mare erau doar 220 de școli".[12] Acest contrast evident între numărul de școli din cele două părți ale Basarabiei sugerează o discrepanță în dezvoltarea sistemului de învățământ între cele două provincii. Aceste date oferă o perspectivă asupra progresului educațional în Basarabia Moldavă în comparație cu Basarabia Rusă în acea perioadă demonstrând că, în ciuda diferențelor de populație, Basarabia Moldavă avea o rețea mai densă de instituții de învățământ, ceea ce reflectă un angajament mai mare față de educație în acea regiune.

Implicarea lui Caravasile în dezvoltarea Cahulului în anii următori 1856 a fost semnificativă. Ca proprietar al orașului, a fost preocupat de menținerea și promovarea importanței acestuia în regiune. În acest sens, a depus eforturi pentru a obține garanții de la noile autorități că orașul Cahul va rămâne centrul județului. El a susținut dezvoltarea comercială a orașului prin propunerea introducerii unui regim comercial, inclusiv organizarea unui târg săptămânal și a unui iarmaroc anual. De asemenea, a înțeles importanța comunicațiilor, insistând ca podul de comunicație peste Prut spre Oancea să rămână pe moșia sa. Familia Caravasile a avut un impact semnificativ asupra dezvoltării economice și sociale a Cahulului și a regiunii înconjurătoare. Prin controlul monopolului sării și inițiativele de modernizare a comunicațiilor, ei au contribuit la transformarea sudului Basarabiei într-un centru comercial și logistic important în secolul al XIX-lea. De asemenea, implicarea lor în expozițiile agricole internaționale, colaborarea cu specialiști din domeniu și sprijinul acordat de profesori precum Alexandru Vericeanu au contribuit la modernizarea agriculturii în județul Cahul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

[11] Geograf și istoric francez.

[12] Элизе Реклю, *Земля и люди*. Всеобщая география 19 томов. (1873–1893), книга 3, том 5. 1898, p. 855./ Jacques Élisée Reclus, Pământul și oamenii. Geografie generală 19 volume. (1873–1893), cartea 3, volumul 5. 1898, p. 855.

REGELE MIHAI I, REGINA-MAMĂ ELENA ȘI EVREII DIN ROMÂNIA, BASARABIA ȘI BUCOVINA, ÎN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

King Mihai I, Queen Mother Elena and the Jews of Romania, Bessarabia and Bukovina in World War II

CZU: 929.731:323.15(=411.16)(498)”1939/1945”
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762344

Bianca PĂDUREAN
Doctorand, Școala Doctoralî de Științe Umaniste și ale Educației
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0009-0002-1143-3939
E-mail: bianca.padurean@clujtoday.ro
Ioan-Claudiu PĂDUREAN
Doctorand, Școala Doctoralî de Științe Umaniste și ale Educației, USM

Summary. In the midst of the world war, King Mihai I of Romania ascended the throne in Bucharest on 6th of September 1940, for the second time in his life. The political situation inherited from his father, Carol II, who had abdicated in favour of his son, forced by Ion Antonescu, newly invested with full powers in the leadership of the state, was complicated to say the least. Romania had just given in to USSR ultimatums to withdraw its administration from Bessarabia, northern Bukovina and Herța. One of Antonescu's first actions, at the request of the young king who had returned to the throne at the age of 19, was to bring Queen Mother Elena back to the country. Returning home from an exile imposed by Charles II, Queen Elena found a destable Romania, in 1940 - extremist movements, fascism and anti-Semitism were on the rise, while General Ion Antonescu and the far right were de facto rulers of the country.

This research examines the attitude of the two monarchs, mother and son, towards the Jewish minority in Romania, Bessarabia and Bucovina, between 1940 and 1942.

The situation of the Jewish community in Bessarabia was complicated and delicate: under the USSR occupation in 1940-1941, the Soviets deported tens of thousands of Jews and dispossessed them of their property. At the same time, part of the Jewish population was recruited by the Russians to help with the Sovietization of the occupied territories in 1940, which triggered a wave of hatred from the rest of the population. Between 1941 and 1942 Jews in both Romania and Bessarabia began to be deported, and in Transnistria even killed.

In this historical context we analyse the attitude and actions of King Mihai and Queen Mother Elena towards the situation of the Jews.

A key figure in deciphering these events under historical investigation is the Chief Rabbi of Romania, Alexandru Șafran (1938-1948). It was he who brought the plight of the Jewish community to the attention of the monarchs. This research gathers statements and documents that led to the recognition of Queen Mother Elena's contribution to the rescue of hundreds of thousands of Jews, for which, on 11th of March 1993, the Yad Vashem Memorial Commission in Jerusalem awarded Queen Mother Helena the title of „Righteous Among the Nations”.

Măsurile antisemite din România începuseră încă din timpul Guvernului celor 44 de zile Goga-Cuza (lideri ai Partidului Național Creștin) și au fost înăsprite sub conducerea lui Ion Antonescu, care declara că „România împlineşte azi visurile şi idealurile lui A.C.

Cuza şi Octavian Goga, pregătindu-se să rezolve problema evreiască conform cu programul nazist", după cum scria în Raportul Final al Comisiei Internaţionale pentru Studierea Holocaustului în România.

Soarta locuitorilor Basarabiei, indiferent de etnie, a fost pecetluită încă din anul 1939, fără ca ei să știe acest lucru, la vremea respectivă. Pactul de neagresiune ruso-german, semnat de Molotov și Ribbentrop, avea și o serie de clauze secrete. Uniunea Sovietică şi Germania „au discutat în deplină confidenţialitate chestiunea delimitării sferelor de interese de ambele părţi ale Europei de Est", după cum scria în acest pact, ale cărui prevederi secrete au fost făcute publice de Rusia cu ocazia împlinirii a 80 de ani de la semnarea lui.

Despre Pactul Ribbentrop-Molotov, istoricul Gheorghe Buzatu spune că a fost "cea mai sinistră alianță diplomatică a veacului al XX-lea[1].

Documentul, cunoscut şi ca „Pactul Communazi" (asociere a termenilor „comunism" şi „nazism"), cuprinde trei clauze, respectiv împărţirea Finlandei şi a celor trei state baltice (Lituania, Letonia, Estonia), o clauză privind Polonia, ce prevede inclusiv posibila ei dispariţie ca stat independent, şi una privind Basarabia, revendicată de sovietici drept zona lor de influență. Ca o consecință directă a acestor prevederi secrete, la 28 iunie 1940, Armata Roșie ocupă Basarabia, precum și Bucovina de Nord și ținutul Herței, în urma ultimatumurilor date României.

Uniunea Sovietică nu a recunoscut existența pactului Ribbentrop-Molotov până în 1989, sub președinția lui Mihail Gorbaciov.

Conform versiunii sovieticilor, războiul a început oficial odată cu invazia germană din 22 iunie 1941, deşi URSS s-a folosit de pactul Ribbentrop-Molotov pentru a invada Finlanda în noiembrie 1939, pentru a ocupa Basarabia și a instala guverne marionetă în statele baltice, precum şi pentru a ucide 22.000 de militari și alte elite poloneze la Katyn între 1940 şi 1941.

O dată cu retragerea armatei și administrației românești, o parte considerabilă a populației Basarabiei s-a refugiat în Regatul Român. „Către sfârșitul lunii octombrie 1940, numărul celor plecați din Basarabia s-a ridicat la peste 100 mii de persoane. Exodul românilor basarabeni a continuat și în lunile următoare[2] (A. Petrencu citează documente oficiale ale Primului Congres al Comuniștilor (bolșevici) din Moldova, 6-8 februarie 1940, Chișinău, 1940, p. 41).

Consecințele ocupației sovietice din vara anului 1940 au început să apară destul de repede. Ocupația s-a soldat cu nenumărate abuzuri și acte de agresiune atât asupra populației civile, cât și asupra ofițerilor și ostașilor români dislocați în Basarabia, asupra jandarmilor și polițiștilor aflați în retragere, asupra funcționarilor administrațiilor locale și centrale, agresiuni soldate cu exodul masiv al populației, cu nenumărate victime omenești, distrugeri, jafuri, asasinări și deportări în masă.

„În urma raptului teritorial din 1940, procesul integrării Basarabiei în spațiul cultural românesc s-a întrerupt. Politica de deznaționalizare și rusificare a populației băștinașe promovată de regimul comunist s-a dovedit a fi mai agresivă decât cea promovată de autoritățile țariste (în anii 1812–1917). Învățământul de toate gradele, sistemul educațional, literatura, artele etc. au fost puse în slujba aparatului propagandistic al regimului. Așa-zisa concepție

[1] Gheorghe Buzatu, *România și războiul mondial din 1935-1945,* Iași: Centrul de istorie și civilizație europeană, 1995, p. 4.

[2] Anatol Petrencu, *România și Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Chișinău: Editura Epigraf, 1999, p. 40.

a moldovenismului pornește de la strategia colonială rusească de deznaționalizare a națiunii române, de rupere în bucăți a Statului Român. Cel mai grav lucru care s-a întâmplat în Basarabia după ocupările din 1940 și 1944 a fost decapitarea bășinașilor prin eliminarea elitelor naționale. Ținutul a rămas aproape fără învățători și profesori, fără preoți, oameni de știință și de cultură, fără personal medical și specialiști în domeniul agriculturii. În locul celor plecați pentru a scăpa de deportări, gulaguri, de diverse persecuții, ocupanții au adus din diverse regiuni ale U.R.S.S. așa-zișii specialiști, a căror sarcină principală era propagarea ideologiei staliniste și implementarea regimului totalitar. Ideologia sovietică încerca să prezinte politica expansionistă a U.R.S.S. în culori trandafirii, recurgând la minciună, diversiune, falsificare. Ei trebuiau să justifice anexarea Basarabiei în 1812 și 1940", scria acad. Alexandru Moșanu, primul președinte al Parlamentului Republicii Moldova.

Conform cercetărilor istoricului american Rudolf Joseph Rummel, de la Universitatea din Hawaii, între iunie 1940 şi iunie 1941, în total, 300.000 de basarabeni şi bucovineni au fost deportaţi, din care 57.000 au murit. Nici populația care a rămas în teritoriile ocupate nu a dus-o mai bine: autoritățile sovietice au început o politică economică discriminatorie față de păturile înstărite. "Prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 15 august 1940, pe teritoriul basarabiei au fost naționalizate toate băncile, casele de economii, instituțiile de credit, mijloacele de transport feroviar și fluvial. Întreprinderile industriale ce aveau peste 20 de angajați au fost naționalizate, de asemenea și întreprinderile poligrafice, tramvaiele, autobuzele, toate instituțiile de învățământ, farmaciile, spitalele, hotelurile, bibliotecile, casele etc", potrivit istoricului Anatol Petrencu[3]. Același autor punctează faptul că această decizie a puterii sovietice a lovit crut și comunitatea evreiască din Basarabia. În afară de măsurile economice luate de sovietici, autoritățile comuniste au interzis învățământul în idiș și ivrit, iar cărțile publicate în aceste idiomuri au fost confiscate de la populație și au fost arse. "Șomajul a cuprins și comunitatea evreiască. Mulți evrei au fost trimiși la muncă în minele din Donbas. Sovieticii au interzis activitatea organizațiilor sioniste, precum și a organizației *Ha Haluț.* Ei au arestat reprezentanții structurilor centrale sioniste, venite în Basarabia pentru negocieri. Sovieticii au interzis publicarea ziarului «Unser Zait», care apărea la Chișinău de mulți ani; redactorul-șef al acesteia, Z. Rosental, a fost arestat și molestat"[4].

Au început apoi strămutarea populației considerată ca făcând parte din categorii de infractori. Operațiunea de deportare în masă a început în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941. „Conform unor date incomplete, organele represive sovietice au reușit să strănute, până la 22 iunie 1941, peste 22 000 de oameni"[5]. Dintre cei deportați, o parte considerabilă au alcătuit-o evreii, considerați de sovietici înstăriți. D.S. Bickel, citat de Anatol Petrencu, consideră că numărul evreilor deportați din Basarabia și nordul Bucovinei se ridică la 10 000 de persoane, cu precizarea că deportările au început în 1940, însă în 1941 acestea au avut loc în masă.

Situația evreilor după 1941

La un an după preluarea puterii în stat de către Antonescu, după ordinele de „curățare a terenului" (n.r. – eliminarea evreilor), are loc Pogromul de la Iași, precum și masacrul de la Odessa, în care Armata Română ucide 20.000 de civili, majoritatea dintre ei fiind evrei. În același timp, încep și deportările spre lagărele de tranziție din Basarabia și Bucovina și apoi spre Transnistria.

---

[3] Anatol Petrencu, *În serviciul zeiței Clio,* Chișinău: Tipografia Centrală, 2001, p. 152.

[4] *Ibidem*, p. 153.

[5] *Ibidem*, p. 155.

O dată cu declanşarea operaţiunii Barbarosa prin care Germania nazistă aliată cu România, Ungaria şi Italia, a atacat Uniunea Sovietică, regimul Antonescu a reluat operațiunile anti-semite. Astfel că, din momentul revenirii autorităților românești în Basarabia, în 1941, situația evreilor nu s-a îmbunătățit. Ei au fost internați în lagăre și ghetouri, afară de persoanele cu situații specifice: căsătorii legitime mixte, evrei creștinați, evrei angajați la misiunile germane, evrei farmaciști etc[6]. Însă regimul antonescian s-a pronunțat și manifestat împotriva oricăror activități considerate sectare. Astfel, au fost arestați și deferiți Curții Marțiale basarabeni din organizația inochentistă, dar și legionari. Legionarii căutau să convingă populația că intervenția germanilor pentru eliberarea Basarabiei se datora numai lor"[7].

Trecerea Nistrului de către trupele române în iulie 1941 rămâne una dintre deciziile politico-militare care a stârnit controverse în epocă şi ale cărei ecouri se fac resimţite şi azi. Pentru a înțelege mai bine situația din Transnistria, facem apel la memorie, la documentele și la declarațiile justificative ale mareșalului Ion Antonescu, la momentul în care nu s-a oprit cu trupele Armatei Române la Nistru. Iuliu Maniu își exprima dezacordul său față de continuarea ofensivei cu trupe românești după Nistru, în 18 iulie 1941, în felul următor: „Nu avem nici un soldat român de sacrificat pentru scopuri străine. (…) Este adevărat că la nord și la est de Nistru avem foarte mulți frați români așezați acolo de veacuri, la care avem dreptul să aspirăm pentru întregirea națională. Pe aceștia însă nu-i putem câștiga și mai ales nu-i putem păstra cu armele"[8]. on Antonescu într-o scrisoare adresată, la 22 iunie 1941, liderului naţional-ţărănist Iuliu Maniu, afirma: „Pentru noi, vecinătatea slavă, cu pericolul expansiunii panslaviste, dublat de ameninţarea comunistă, constituie duşmanul permanent, de care nu ne putem apăra decât sprijiniţi pe ţara care are permanent aceleaşi interese şi aceleaşi riscuri ca şi noi"[9].

Din declarațiile publice ale Regelui Mihai I reiese că și el condamnă participarea României la atacul din 22 iunie 1941 asupra URSS, dar mai ales pentru faptul că „am făcut război împotriva lor"[10].

Când vorbim despre situația evreilor din Basarabia în 1941–1942, trebuie luate în considerare mai multe elemente, ce se desprind din documentele oficiale ale statului, din dosarele Siguranței - Direcția generală a poliției din cadrul Ministerului Afacerilor Interne al României. Un prim aspect este cel al evreilor care au colaborat cu bolșevicii în timpul ocupației din 1940–1941. O bună parte din această populație evreiască ce a colaborat cu autoritățile sovietice a ales să plece în U.R.S.S. O altă parte a populației de evrei, cea mai înstărită, a fost îndreptățită de autoritățile sovietice prin confiscarea bunurilor și deportare.

„Multe documente atestă atitudinea ostilă a populației băștinașe față de evrei și necesitatea ca autoritățile române să protejeze populația evreiască"[11], notează Anatol Petrencu. Același autor scrie că documentele demonstrează fără tăgadă, că pogromurile evreilor din Basarabia s-au făcut sub permisiunea și cu participarea directă a trupelor S.S. germane. Prin ordinul nr. 61 din 24 iulie 1941, semnat de guvernatorul Basarabiei, generalul Constantin

[6] Agenția Națională a Arhivelor (în continuare ANA), Fond 24.

[7] Anatol Petrencu, *România şi Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial,* Chișinău: Epigraf, 1999, p. 94.

[8] *Ibidem,* pp. 138-139

[9] Mareşal Ion Antonescu, Epistolarul Infernului (editor Mihai Pelin), București: Editura Viitorul Românesc, 1993, p. 171.

[10] dr. Florin Șperlea, în articolul *Regele Mihai, din nou la Moscova* din "Istorie şi Civilizație", anul II, nr. 9/iunie 2010, pp. 18-22.

[11] Anatol Petrencu, *În serviciul zeiței Clio*, p. 229

Voiculescu, au fost înființate ghetourile, dintre care cel mai mare a fost cel din Chișinău, în care trăiau 25 000 de oameni. În ghetou, evreii locuiau câte 3-5 familii într-o clădire. Aprovizionarea o făceau dintr-o piață a ghetoului. Duceau lipsă de haine, așternuturi și alte bunuri. Documentele atestă și multe acte de solidaritate ale românilor creștini, atât în Basarabia, cât și din Regat, impresionați de drama evreilor, care au intervenit pe lângă autorități pentru a rezolva anumite doleanțe ale evreilor.

„Multe documente atestă procedura de evacuare a evreilor peste Nistru. În toamna-iarna anului 1941 au fost deportați 40 de mii de evrei, dintre care 30 de mii s-au înapoiat. La începutul anului 1942, evacuarea evreilor din Basarabia a încetat”[12], scrie Anatol Petrencu.

În iarna 1941–1942, trupele române au ucis aproape toți evreii din ghetoul de la Bogdanovka și din lagărele de la Domanevka și Ahmetcetka. Un ghetou (sau „colonie”, descrierea dată de trupele române) de la Mogilev a avut numeroase decese cauzate de tifos. Lagărele de la Peciora și Vapniarka au cauzat, de asemenea, decese în masă. Cel puțin 270.000 de evrei români au fost uciși în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial[13].

„Avem ca moment important Pogromul de la Iași, în 1941, valul de crime din Basarabia si Bucovina, ca urmare a aplicării ordinului de curățare a terenului dat de regimul Antonescu, care se traduce prin uciderea a mii de evrei în toate locurile importante din Basarabia și Bucovina. În toamna anului 1941 se produc deportări masive spre lagărele de tranzit din Basarabia și apoi spre Transnistria, care vizează în special evreii din nordul României, sudul Bucovinei și Basarabia. În oct 1941, se produce masacrul de la Odesa, unde sunt uciși 20 de mii de evrei”, notează Adrian Cioflâncă, de la Centrul de Istorie a Evreilor.

Intervenția regală în apărarea evreilor sau Lista lui Schindler, în variantă românească

Deportări și ghetoizări ale populației evreiești aveau loc și pe teritoriul României, când aceasta se afla sub conducerea lui Ion Antonescu. Informații despre aceste atrocități au început să ajungă la rege, la regina-mamă, la lideri politici, la Maniu, Brătianu și intelectuali din România, la fețe bisericești și la conducerea lumii evreiești.

Profund impresionată de soarta evreilor, victime ale rebeliunii legionare din 21 ianuarie 1941, Regina-Mamă Elena a intrat în legătură cu ambasadorul american la București, Frank Gunther. Planul era de a scoate din țară cât mai multe familii de evrei și de a le trimite în Statele Unite.

Într-un interviu din 2008, Regele Mihai spunea referitor la acest subiect: „Am auzit că se întâmplă anumite lucruri cu evreii noștri la București și în țară. Cum aveam contact, și mama mea, și eu, destul de des cu rabinul-șef Alexandru Șafran, ne explica cam ce se întâmpla, cam ce avea să se întâmple, și atunci mama mea s-a sesizat foarte tare pe toată chestiunea asta, și ea a reușit față de Antonescu. Antonescu era un om destul de bizar în anumite lucruri, fiindcă făcea ce toată lumea știe, dar avea un respect foarte adânc față de mama mea. Și ea a reușit, în cursul mai multor luni, să-l domolească în ceea ce făcea el cu evreii și a reușit într-o bună măsură”[14].

Rabinul Șef al României din perioada 1940–1948, Alexandru Șafran, a fost cel care a alertat-o pe Regina-Mamă Elena, care a făcut personal apel la ambasadorul german la București, Manfred von Killinger, și la mareșalul Ion Antonescu, pentru a-i convinge să

[12] *Ibidem*, p. 230

[13] [online] https://aboutholocaust.org/ro/facts/ce-s-a-intamplat-in-transnistria (consultat 18.01.2024)

[14] [online] https://historia.ro/ (consultat 18.01.2024)

oprească deportările. Regina-Mamă a fost sprijinită în eforturile sale și de către Patriarhul Nicodim.

Înainte ca situația evreilor din România să ia cea mai întunecată turnură din istoria țării, șef-rabinul Alexandru Șafran anticipa ceea ce avea să se întâmplă sub conducerea lui Antonescu. Timp de câteva luni, acesta avea aproape săptămânal întrevederi cu Regina-mamă și cu Regele Mihai I în care le explica ce avea să se întâmple în țară dacă Familia Regală nu intervenea și nu lua măsuri, în contextul în care informațiile care ajungeau la monarh erau cenzurate.

Astfel, în toamna anului 1942, Regina-Mamă Elena a influențat decizia mareșalului Antonescu de a opri deportarea evreilor din România în lagărul de exterminare de la Belzec, din Polonia. Un asemenea plan, prin care urmau a fi deportaţi toţi evreii din Regat şi sudul Transilvaniei în lagărul nazist de la Belzec, în Polonia, a fost anulat în toamna lui 1942.

Într-o emisiune BBC în anul 1998, Rabinul Şafran îşi exprima recunoştinţa faţă de Regele Mihai şi faţă de Regina Mamă Elena, pentru rolul jucat în convingerea lui Ion Antonescu de a nu deporta pe toţi evreii din România. „La fiecare apel al meu, Regina Mamă a răspuns imediat. Cu evlavie, cu înţelepciune, cu delicateţe şi fermitate. A făcut eforturi să îi salveze evreii prigoniţi. Şi i-a salvat. În scrierile mele am numit-o o adevărată mamă. Aşa a fost Regina-Mamă Elena pentru evreii din România, în anii în care erau vânaţi fără milă", a spus Alexandru Șafran.

„Am auzit că se întâmplă anumite lucruri cu evreii noștri la București, aici în țară, și aveam contact, și mama mea și cu mine, destul de des cu rabinul-șef care era atunci la București, Alexandru Șafran, și ne explica puțin cam ce se întâmplă, cam ce are să se întâmple – cred că știa el mai multe lucruri –, și atunci mama mea s-a sesizat foarte tare pe toată chestiunea asta, și de la una, de la alta, ea a reușit față de Antonescu. Antonescu era un om destul de bizar în anumite lucruri, fiindcă făcea ce toată lumea știe, dar avea un fel de... cum să spun, un respect foarte adânc față de mama mea. Și ea a reușit, în cursul mai multor luni, să-l domolească în ceea ce făcea el cu evreii, și a reușit într-o bună măsură", declara Regele Mihai I într-un interviu acordat pentru Radio România, la Palatul Elisabeta din București.

„Despre situația evreilor, noi știam, pentru că aveam relații foarte strânse cu rabinul șef al României, Alexandru Șafran, și mulțumită lui, știam cu precizie ca se pregătea ceva împotriva evreilor. Șafran venea să ne vadă, mai ales pe mama, și ne explica exact ce se întâmpla, iar mama îi trimitea vorba Mareșalui Antonescu și lui Mihai Antonescu (ministrul de externe) și reușea să obțină anumite lucruri. Nu atât cât și-ar fi dorit, dar reușea. Mama a reușit să salveze cam o sută și ceva de mii de evrei din România și din Transnistria. Nu era atat de mult cât ar fi dorit ea, dar era totuși ceva. Și asta, pentru că Antonescu o respecta pe mama", spunea Regele Mihai într-un interviu acordat Radioului Europa Liberă, în 2009.

„Ea a reușit sa oprească ceva foarte urât ce se pregătea în Bucovina și a reușit totodată să-l determine pe Antonescu să stopeze măcar parțial deportarea evreilor bucovineni în Transnistria. Mama a izbutit, de asemenea, să obțină aprobarea lui Antonescu să trimită câteva garnituri de tren cu alimente și îmbrăcăminte pentru evreii și romii din Transnistria. Toate acestea au fost posibile o bună bucată de vreme pentru că rabinul Șafran obișnuia să vina odată la două-trei săptămâni sa ne dea de știre că iar se pregătea ceva împotriva evreilor, iar mama îi spunea imediat lui Antonescu părerea ei despre aceste lucruri, reușind chiar să îl atragă de partea ei pe Patriarhul Nicodim. Eu personal, am putut face foarte putin, de vreme ce Antonescu nu mă considera important…", a spus regele în același interviu.

Yad vVashem

Generalul Antonescu insista ca familia regală să meargă în teritoriile cucerite. Acest gest i-ar fi legitimat campania contra Uniunii Sovietice, dar implicit şi asocierea la măsurile luate împotriva evreilor și țiganilor, deportați cu zecile de mii în Transnistria. Negocierile Casei Regale cu Ministerul Propagandei erau tensionate.

La sfârșitul lui 1941, într-o întâlnire cu Ion Antonescu, la care au participat și Patriarhul Nicodim Munteanu și ambasadorul Germaniei la București, Manfred von Killinger, Regina Elena se opune fățiș deportărilor, amenințând că va părăsi țara în semn de protest. Reprezentantul regimului nazist în România nu îi iartă atitudinea, iar la un moment dat începe să o jignească pentru cutezanța pe care o are, însă Regina își păstrează ferm poziția.

„Exprimarea curajoasă şi repetată a opoziţiei ei a avut drept rezultat suspendarea deportării de evrei din Cernăuţi în 1941."[15]

În timpul războiului, în 1942, Regele Mihai a venit în Basarabia, dar, în ciuda insistenţelor mareșalului Antonescu, a refuzat să meargă în Transnistria. Considera că granița României este pe Nistru, așa cum fusese stabilită ea în 1918. În plus, autoritățile române aplicau în Transnistria varianta proprie a soluției finale. Au murit acolo de foame, de frig, de boli zeci de mii, poate sute de mii de evrei adunați din întreaga România, dar mai ales județele Moldovei, inclusiv din Basarabia.

„Antonescu a vrut sa vizitez trupele române în timpul războiului, pentru că eram și șeful forțelor armate. Așadar, mi-a cerut să merg la Odesa, în Transnistria, și așa mai departe. Am refuzat cu hotărâre. I-am spus că nu avem ce căuta acolo. După care am luat un avion și am zburat direct de la București în Crimeea. Am petrecut două zile acolo trecând în revistă forțele noastre și apoi m-am întors. Am refuzat să pun piciorul în Transnistria. Rușii au fost informați de gestul meu, pentru ca mi-au amintit ceva despre asta ulterior", relata Regele Mihai într-un interviu pentru Europa Liberă, din 2009.

Toate deportările au fost oprite, iar în 1943, Regina Elena l-a convins pe mareşalul Antonescu să îi repatrieze pe orfanii evrei din Transnistria. Salvarea copiilor care tocmai înce-

[15] Fragment din dosarul Reginei Elena de la Institutul Yad Vashem

pea a fost oprită de însuşi Adolf Eichmann, cel care superviza Holocaustul în toată Europa. Reacţia lui a fost atât de violentă încât Ion Antonescu i-a transmis Reginei Mamă Elena că ea însăşi este în pericol. Regina ştia că rangul nu o apără de naziști. Mătuşa ei, Prinţesa Mafalda de Savoia fusese arestată în Bulgaria și se afla deja într-un lagăr nazist unde a și murit, iar sora ei, Irina, fusese arestată de fascişti în Italia.

Regina Mamă Elena nu s-a oprit. Orfanii evrei au fost aduși acasă la începutul lui 1944, cu multe luni înainte ca Regele Mihai să reuşească să retragă România din alianţa cu Hitler.

Cum a primit Regina Mamă Elena titlul de „Drept între popoare"

Într-una dintre scrisorile trimise de rabinul Alexandru Șafran Institutului Yad Vashem (17 februarie 1992) în vederea acordării titlului de „Drept între popoare" Reginei Elena, aflăm cum în 1941, Regina a făcut un demers important „în pofida opoziției unor antisemiți înverșunați" astfel încât guvernatorul civil al Transnistriei, Gheorghe Alexianu, să aprobe „trimiterea de către Comunitatea Evreiască a unor cantităţi importante de alimente, medicamente şi îmbrăcăminte evreilor deportaţi în Transnistria. Acest ajutor a salvat zeci de mii de vieţi. Pentru a susţine moralul Comunităţii Evreieşti, Regina-mamă a ţinut să facă gestul de a trimite pe aghiotantul ei personal la domiciliul meu pentru a mă informa fără întârziere de succesul eforturilor ei".

„În acțiunea de salvare a populației evreiești din România, s-a distins în mod deosebit de mișcător Regina Mamă Elena. Cu multă duioșie, dar și cu multă energie, ea a răspuns apelurilor mele ca să obțină aprobarea guvernului român pentru trimiterea de ajutoare deportaților din Transnistria, pentru repatrierea orfanilor din Transnistria, și, în sfârșit, pentru evitarea deportării restului populației evreiești în Polonia. Regina-mamă a reușit în demersurile sale, cu devotament și cu sprijinul Majestății Sale, Regele Mihai", declara rabinul Șafran într-un interviu pentru BBC din 1998[16].

Pentru toate eforturile sale de a salva viețile evreilor și romilor, Regina Mamă Elena a primit, în 11 martie 1993, titlul de „Drept între popoare", acordat de Institutul Yad Vashem[17], într-o ceremonie care a avut loc la Berna, în Elveția. Potrivit Regelui Mihai, analizarea documentelor și declarațiilor care au stat la baza acordării titlului a durat mai mulți ani. „Există reguli foarte stricte la *Yad Vashem* și a durat cam doi-trei ani să verifice documentația, și aveau o mulțime de documente ale SS-ului referitoare la mama mea", a declarat Regele Mihai într-un interviu acordat Europa Liberă, în 2009.

La 30 octombrie 1942, Gustav Richter, din staff-ul lui Eichmann, care a fost expert în probleme evreiești la București, scria: „Regina Mamă i-a spus Regelui că ceea ce se întâmplă cu oamenii din această țară este îngrozitor, că nu mai poate suporta acest lucru, cu atât mai mult cu cât numele ei și al Regelui vor fi legate de uciderea evreilor și astfel se poate aștepta să rămână în istorie ca mama lui «Mihai cel Groaznic». Ea l-a amenințat serios pe rege că, dacă deportările nu vor înceta imediat, va părăsi țara....." În 1943 și la începutul anului 1944, regina mamă a contribuit la decizia de a permite întoarcerea din Transnistria a mii de evrei deportați, inclusiv a mii de orfani evrei. În ciuda unei întârzieri de șase luni, cauzată de intervenția lui Adolph Eichmann, orfanii au fost înapoiați datorită eforturilor hotărâte ale reginei Elena. La 11 martie 1993, Yad Vashem a recunoscut-o pe Regina Mamă Elena ca „Dreaptă între popoare".

---

[16] [online] https://adevarul.ro/stil-de-viata/magazin/regina-mama-elena-inaintea-lui-schindler-cum-i-a-2211103.html (consultat 18.01.2024)

[17] [online] https://collections.yadvashem.org/en/righteous/4044237 (consultat 4.02.2024)

Regina Mama Elena și Regele Mihai

Concluzie

Deportările, îngrădirea în ghetouri și uciderea evreilor nu a lăsat indiferentă populația românească, cu atât mai puțin Familia regală a României, care, în perioada la care ne referim era formată din Regele Mihai și Regina Mamă Elena. Majestatea Sa, Regina Mamă Elena a făcut eforturi diplomatice care au fost încununate de succes în salvarea a sute de mii de vieți, fie prin oprirea deportărilor și omorârii evreilor, fie prin trimiterea de alimente și haine atât de necesare populației deportate. Pentru eforturile sale, care i-au pu, la propriu, viața în pericol, a primit titlul de „Dreaptă între popoare", acordat de Institutul Yad Vashem. Regina Mamă Elena este unul din cei 69 de români care au primit această recunoaștere.

Atelier de discuție
Istoria științei în Republica Moldova /
History of science in the Republic of Moldova

IACHIM (GROSUL) ÎNTÂI: PRIMUL DECAN A DOUĂ FACULTĂȚI DE ISTORIE ȘI PRIMUL PREȘEDINTE AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE ȘI UN OM DE OMENIE

Iachim (Grosul) first: the first dean of two faculties of history and the first president of the Academy of Sciences man of humanity

CZU: 378.12:93/94(092)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762180

Demir DRAGNEV
Membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei
doctor habilitat în istorie, profesor universitar,
Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7152-1634
E-mail: demir.dragnev@gmail.com

Ion Valer XENOFONTOV
Doctor în istorie, conferenţiar universitar
Facultatea de Istorie şi Filosofie, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5993-1235
E-mail: ion.xenofontov@usm.md

Summary. Based on archival material and scientific literature, the study presents the biographical, professional, educational, managerial and scientific itinerary of Iachim Groșul, the first dean of the two history faculties in Soviet Moldova and the first president of the Academy of Sciences of the Moldovan SSR. The personality was presented in the context of his time.

Key words: highe education, history, didactic activity, science, professor, historian, academician, Academy of Sciences of the Moldovan SSR, Iachim Grosul.

Iachim Grosul s-a născut la 8 (21) septembrie 1912 în s. Caragaş, rn. Slobozia (din apropierea or. Tiraspol), într-o familie de agricultori moldoveni. În anul 1933, după ce absolvă şcoala medie din satul natal, devine student la Institutul Pedagogic de Stat din Tiraspol „T.G. Șevcenko", obţinând calificarea de istoric-pedagog (1937). În cadrul aceleiași instituții, a activat în calitate de lector, decan al Facultăţii de Istorie (1937–1939), activitate întreruptă de serviciul militar (1938–1940). În iulie 1939 a devenit membru al PC(b) al URSS. Pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial a continuat activitatea pedagogică în evacuare.

Pe baza Institutului Pedagogic Moldovenesc de Stat „T.G. Șevcenko" (creat la Tiraspol, RASSM, în 1930), la 23 august 1940 a fost constituit Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău. Instituția includea în componența sa cinci facultăți, inclusiv Facultatea de Istorie. Între 1941 și 1944, Institutul Pedagogic a fost evacuat în orașul Buguruslan, regiunea Orenburg, RFSSR[1].

La 23 iulie 1941, Iachim Grosul s-a evacuat în orașul Kzîl-Orda, Kazahstan, unde a fost angajat în calitate de director al școlii secundare și învățător de istorie. Ulterior a activat în

[1] Agenția Națională a Arhivelor. Direcția Generală a Arhivei Organizaţiilor Social-Politice (infra: ANA DGAOSP), F. 51, inv. 2, d. 8, f. 292.

calitate de lector, decan în cadrul Institutului Pedagogic Moldovenesc Unit evacuat în or. Buguruslan, regiunea Orenburg (Rusia) (1941–1944). În evacuare, Iachim Grosul a comunicat cu elita ştiinţifico-didactică de la Universitatea Unită Ucraineană (din Kiev şi Harkov), care l-au încurajat să susţină la începutul anului 1944 teza de candidat în ştiinţe istorice cu tema „Reforma ţărănească din 1868 în Moldova" (de fapt, Basarabia, *n.n.*). Subiectul științific abordat i-a determinat și direcţia de cercetare științifică. Au fost fixate bazele investigaţiilor sale ulterioare ce l-au consacrat ca istoric al relaţiilor socio-economice în general și al istoriei ţărănimii, în mod special[2].

În anul 1944, Institutul Pedagogic a revinit la Chişinău. Pe parcursul anului de studii 1944–1945, la Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic activau cinci cadre didactice: I. Grosul, P. Amosov, N. Koroliov, I. Meşceriuc și L. Șteiman. Sub aspect etnic datele se prezentau astfel: doi ruși, un moldovean, un bulgar și un evreu[3]. Profesorii, în majoritate originari din raioanele din partea stângă a fluviului Nistrului, nu vorbeau o limbă literară. „Lecțiile se țineau în limba moldovenească, chiar și istoria partidului, într-o limbă foarte pocită"[4]. Printre problemele dificile cu care se confruntau catedrele era lipsa personalului științifico-didactic calificat. Astfel, pe parcursul a mai mulți ani Catedra de istorie universală nu avea niciun membru cu grad sau titlu științific.

Primul decan al Facultății de Istorie a Institutului Pedagogic de Stat din Chișinău a fost transnistreanul Iachim Grosul (15 februarie 1944 – 15 septembrie 1946)[5], care, la fel, a fost și primul decan al Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău (15 septembrie 1946 – 24 septembrie 1947), șef al Catedrei de istorie a URSS (1946–1959)[6].

În profilul perioadei, se dădeau prioritate persoanelor născute în partea stângă a fluviului Nistru, celor născuți în RASSM, care își validase loialitatea față de regimul sovietic[7]. Autoritățile urmăreau cu atenție originea socială, etnică, locul nașterii, parcursul biografic al angajaților. Despre Iachim Grosul se afirma că este „un moldovean din raioanele de răsărit"[8].

[2] Я. Гросул, *Крестьяне Бессарабии (1812–1861 гг.):* автореферат дисс. на соиск. учен. степени доктора ист. наук /Ан СССР. Ин-т истории, Кишинев, 1955, 29 p.; Я. Гросул, *Крестьяне Бессарабии (1812–1861 гг.)*, Кишинев: Госиздат Молд., 1956, 399 p.; Я. Гросул, *Крестьянска реформа 60–70-х годов XIX века в Бессарабии*, Кишинев: Госиздат Молд., 1956, 269 p. Iachim Grosul: notă biografică, in: Enciclopedia Sovietică Moldovenească. Vol. 2, Chișinău, Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1971, p. 201; Demir Dragnev, Acad. Iachim Grosul: contribuţii la ştiinţa istorică, in: Akademos, nr. 4 (27), decembrie 2012, p. 181.

[3] Adrian Dolghi, *Istoria și politica în comunism (1917–1965). Cazul R(A)SS Moldovenești".* Chișinău: Editura „Pontos", 2016, p. 179.

[4] Interviu cu profesorul Vladimir Potlog, născut la 1 august 1927, realizat la 31 octombrie 2014 de Ion Valer Xenofontov și Lidia Prisac. Arhivă privată.

[5] ANA, DGAOSP. F. 51, inv. 3, d. 242, ff. 41-43

[6] Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Naționale (infra: ANA, DGAN), F. 3186, inv. 1, d. 9, ff. 12-13; Ion Eremia (coordonator), *Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale*. Vol. 1, Chișinău, CEP USM, 2018, doc. 67, p. 141; doc. 71 71, p. 149 etc.; Ion Eremia, Iachim S. Grosul – decan și șef de catedră la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova, in: Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism. Conferința națională cu participare internațională. Ediția a II-a. Rezumatele comunicărilor 14-16 octombrie 2021 Chișinău, Republica Moldova, Chișinău, USM, 2021, p. 14.

[7] Lidia Prisac, Sub ocrotirea „fratelui mai mare" sau despre „naționalitățile conlocuitoare", in: Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări / Ed.: Liliana Corobca, Iași: Polirom, 2019, pp. 420-421.

[8] ANA, DGAOSP. F. 51, inv. 8, d. 397, f. 221.

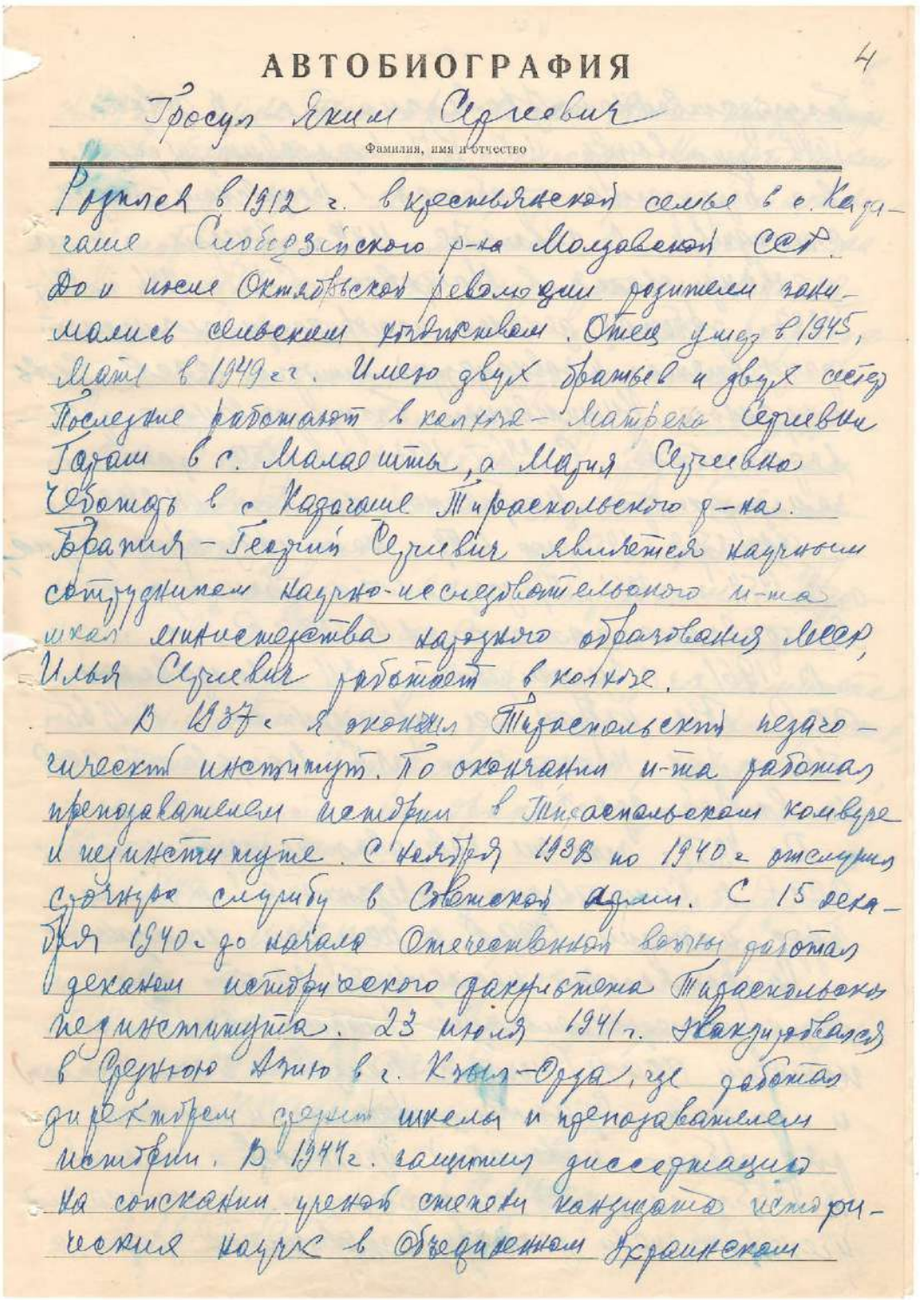

АВТОБИОГРАФИЯ

4

Гросул Яким Сергеевич

Фамилия, имя и отчество

Родился в 1912 г. в крестьянской семье в с. Кадагаия Слободзейского р-на Молдавской ССР. До и после Октябрьской революции родители занимались семейным хозяйством. Отец умер в 1945, Мать в 1949 г. Имею двух братьев и двух сестер. Последние работают в колхозе – Матвеев Сергеевич Гарам в с. Малаешты, а Мария Сергеевна Чобанаш в с. Кадагаия Тираспольского р-на. Брат Григорий Сергеевич является научным сотрудником научно-исследовательского и-та школ министерства народного образования МССР, Илья Сергеевич работает в колхозе.

В 1937 г. я окончил Тираспольский педагогический институт. По окончании и-та работал преподавателем истории в Тираспольском комбурге и пединституте. С декабря 1938 по 1940 г. отслужил срочную службу в Советской Армии. С 15 декабря 1940 г. до начала Отечественной войны работал деканом исторического факультета Тираспольского пединститута. 23 июня 1941 г. эвакуировался в Среднюю Азию в г. Кзыл-Орда, где работал директором средней школы и преподавателем истории. В 1944 г. защитил диссертацию на соискание ученой степени кандидата исторических наук в Объединенном Украинском

Fig. 1. Autobiografia academicianului Iachim Grosul, 16 martie 1966, cu semnătură autografă. Sursă: AȘCAȘM. F. 1, inv. 3, d. 5619, ff. 4-5.

Государственном университете. В феврале 1944 г., по вызову ЦК КП Молдавии, прежал в г. Бирмингем и работал в Молдавском науч. стипендиатом. В сентябре 1944 г. вместе с и-лом реэвакуировался в Молдавию. С 15/IX 1946 по 24/IX 1947 г. работал деканом историко-филологического факультета и заведующим кафедрой истории СССР вновь открытого Кишиневского Государственного университета. С 24/IX 1947 г. по 1950 г. работал зам. директора Молдавской к.и. базы АН СССР, с января 1950 по 1959 г. зам. пред. президиума, а с 1954 по 1961 Председателем президиума Молдавского филиала АН СССР.

В 1961 г. с учреждением АН Молдавской ССР был избран ее президентом, а в 1965 г. был избран Президентом АН Молдавской ССР на второй срок.

До 1959 г. так же заведовал кафедрой истории СССР в Кишиневском университете и читал курс истории СССР и истории Молдавии.

На протяжении последних 20 лет вел научно-исследовательскую работу в области истории СССР (истории Молдавии и на Украине) и истории Румынии. Написал и напечатал ряд работ - монографий, учебников и статей. В 1955 г. защитил диссертацию на соискание ученой степени доктора исторических наук, а

— 3 —

5

с 1957 г. мне было присвоено звание профессора.
Моя общественная деятельность: На протяжении 12 лет до 1962 г. являлся председателем общества по распространению политических и научных знаний Молдавской ССР. Неоднократно избирался членом правления всесоюзного общества по распространению политических и научных знаний.
В настоящее время выполняю ряд других общественных поручений – являюсь председателем Молдавского отделения общества советско-венгерской дружбы, зам. пред. общества дружбы и культурных связей с зарубежными странами Молдавской ССР, член комитета защиты мира Молдавской ССР, чл. комитета по Ленинским премиям при Совете министров, чл. комитета историков ССР, чл. ВАКа, пред. комитета историков науки и техники Молдавской ССР.
С 1948 г. по н.в. неоднократно избирался членом ЦК КП Молдавии. Дважды был избран депутатом верховного Совета МССР и дважды избран депутатом Верховного Совета СССР.
Членом КПСС состою с 1939 г.

М. Брагиш

16/III 1966 г.

La 13 noiembrie 1945, Iachim Grosul a prezidat ședința referitoare la discutarea proiectului programei pentru istoria Moldovei, predestinat studenţilor instituţiilor cu profil pedagogic ale RSS Moldoveneşti în şedinţa comună a catedrelor de ştiinţe sociale: bazele marxism-leninismului, istoria URSS, istoria universală şi istoria Moldovei ale Institutului Pedagogic[9]. Peste două zile acest document a fost aprobat la şedinţa Consiliului ştiinţific al instituției[10].

În cadrul Institutului Pedagogic s-au înființat Catedra bazele marxism-leninsmului (în 1956 – economie politică și filosofie) și Catedra de istorie a PC(b) din toată Uniunea (1952 – Istoria PCUS). Aceste structuri asigurau predarea cursurilor ideologice la toate facultățile, inclusiv la cea de istorie[11]. Inițial, la Facultatea de Istorie a funcționat doar o catedră – de istorie, apoi, în anii 1944–1945 erau trei: de istorie a popoarelor URSS (șef: I. Grosul), de istorie universală (șef: N. Koroliov) și de istorie a Moldovei (șef: N. Narțov).

Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău avea destinația de a pregăti cadre didactice pentru învățământul preuniversitar, în mod special, din componența populației autohtone[12]. Prima promoție a Facultății de Istorie (iunie 1944) avea 15 absolvenți[13]. La începutul anului 1945, majoritatea specialiştilor în domeniul învăţământului superior erau concentraţi preponderent la Institutul Pedagogic (51 de persoane)[14] şi la Institutul Agricol (57 de persoane)[15]. În anii 1944–1945, Institutul Pedagogic avea 457 de studenți[16].

Alături de activitatea educațională și de constituire a celor două facultăți de istorie, s-a evidențiat o altă componentă a activității lui Iachim Grosul în cadrul Institutului Pedagogic, cea de cercetător științific. În perimetrul paradigmei perioadei de referință, drept temă de investigație științifică a avut „Dezvoltarea capitalismului în Moldova", axându-se, de fapt, pe relațiile capitaliste din Basarabia în sec. al XIX-lea[17].

Iachim Grosul, figură proieminentă din RSS Moldovenească, s-a manifestat plenar atât în administrația instituțiilor educaționale, cât și a celor de cercetare științifică. În activitatea managerială a științei academice desfășurată de Iachim Grosul identificăm trei etape: I) în cadrul Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS; II) în componența Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS; III) președinte al Academiei de Științe a RSS Moldovenești.

Prin crearea Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a URSS (1946) s-au format premisele necesare conectării instituției de cercetare din RSS Moldovenească la un organism academic unic, cel al Academiei de Științe a URSS.

Pe baza unei decizii a Biroului Politic al Comitetului Central al PC(b) Moldovei, între 24 septembrie 1947 și 30 mai 1950 a exercitat funcția de vicedirector al Bazei Moldovenești

[9] *Ibidem*, d. 331, ff. 6-8.

[10] *Ibidem*, ff. 3-5.

[11] Adrian Dolghi, *Istorie și politică în comunism (1917–1965)*, p. 176.

[12] Demir Dragnev, Ion Valer Xenofontov, Istoricul din RSS Moldovenească între știință, politică și ideologie, in: Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări /Ed.: Liliana Corobca, Iași: Polirom, 2019, p. 502.

[13] Aurel Tverdohleb, Prima Facultate de Istorie din Republica Moldova, in: Profesori ai Facultății de Istorie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chișinău, Volumul I, UPS „Ion Creangă", Chișinău, 2017, p. 7.

[14] ANA, DGAOSP. F. 51, inv. 3, d. 242, ff. 41-43.

[15] *Ibidem*, inv. 2, d. 9, ff. 124-127.

[16] Liliana Rotaru, „Eu îs de părere că fiinţază o sângură limbă!": controverse lingvistice la Institutul Pedagogic din Chişinău, in: Tyragetia. Serie nouă, nr. 2(29), 2020, p. 248.

[17] ANA, DGAOSP. F. 51, inv. 4, d. 305, ff. 71-74

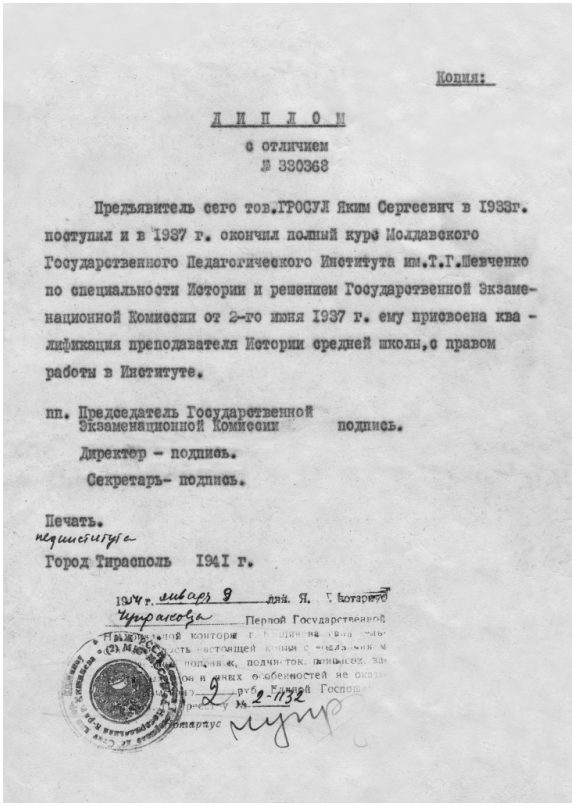

Копия:

Д И П Л О М

с отличием

№ 330368

Предъявитель сего тов.ГРОСУЛ Яким Сергеевич в 1933г. поступил и в 1937 г. окончил полный курс Молдавского Государственного Педагогического Института им.Т.Г.Шевченко по специальности Истории и решением Государственной Экзаменационной Комиссии от 2-го июня 1937 г. ему присвоена квалификация преподавателя Истории средней школы,с правом работы в Институте.

пп. Председатель Государственной Экзаменационной Комиссии подпись.

Директор – подпись.

Секретарь- подпись.

Печать.

Город Тирасполь 1941 г.

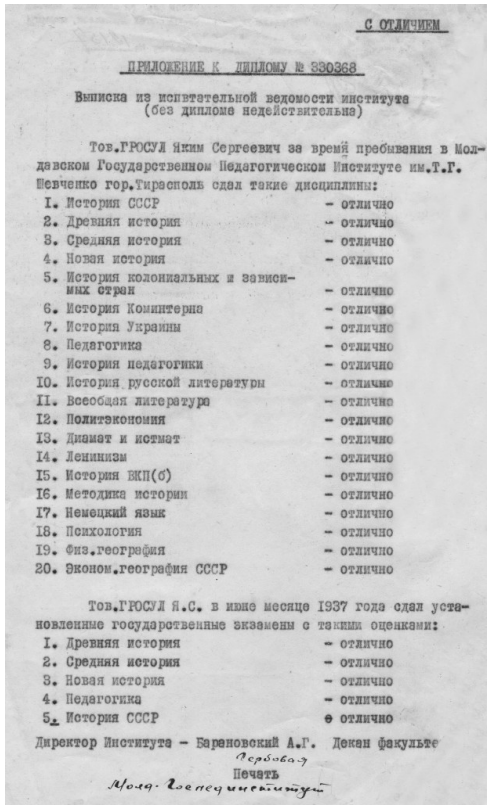

С ОТЛИЧИЕМ

ПРИЛОЖЕНИЕ К ДИПЛОМУ № 330368

Выписка из испытательной ведомости института
(без диплома недействительна)

Тов.ГРОСУЛ Яким Сергеевич за время пребывания в Молдавском Государственном Педагогическом Институте им.Т.Г. Шевченко гор.Тирасполь сдал такие дисциплины:

I. История СССР	– отлично
2. Древняя история	– отлично
3. Средняя история	– отлично
4. Новая история	– отлично
5. История колониальных и зависимых стран	– отлично
6. История Коминтерна	– отлично
7. История Украины	– отлично
8. Педагогика	– отлично
9. История педагогики	– отлично
IO. История русской литературы	– отлично
II. Всеобщая литература	– отлично
I2. Политэкономия	– отлично
I3. Диамат и истмат	– отлично
I4. Ленинизм	– отлично
I5. История ВКП(б)	– отлично
I6. Методика истории	– отлично
I7. Немецкий язык	– отлично
I8. Психология	– отлично
I9. Физ.география	– отлично
20. Эконом.география СССР	– отлично

Тов.ГРОСУЛ Я.С. в июне месяце 1937 года сдал установленные государственные экзамены с такими оценками:

I. Древняя история	– отлично
2. Средняя история	– отлично
3. Новая история	– отлично
4. Педагогика	– отлично
5. История СССР	– отлично

Директор Института – Бареновский А.Г. Декан факультета

Печать

Молд. Госпединститут

Fig 2. Copia Diplomei și anexei eliberată pe numele lui Iachim Grosul, absolvent al Institutului Pedagogic de Stat „T.G. Șevcenko”, 1941. Sursă: Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei. Fond foto. Cota arhivistică: 00022-00023

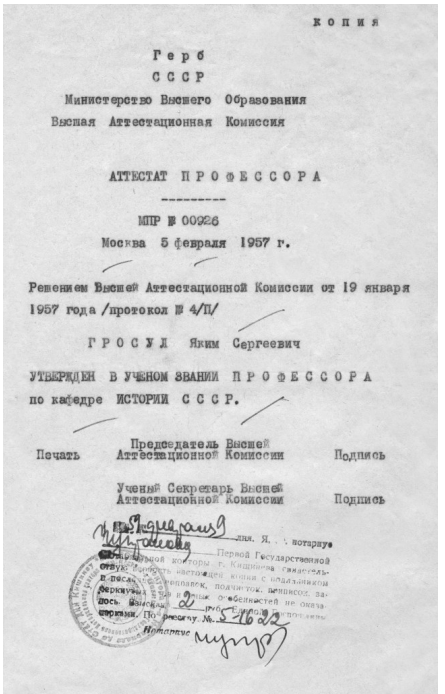

копия

Герб
СССР
Министерство Высшего Образования
Высшая Аттестационная Комиссия

АТТЕСТАТ ПРОФЕССОРА

МПР № 00926

Москва 5 февраля 1957 г.

Решением Высшей Аттестационной Комиссии от 19 января 1957 года /протокол № 4/П/

ГРОСУЛ Яким Сергеевич

УТВЕРЖДЕН В УЧЕНОМ ЗВАНИИ ПРОФЕССОРА по кафедре ИСТОРИИ СССР.

Печать Председатель Высшей Аттестационной Комиссии Подпись

Ученый Секретарь Высшей Аттестационной Комиссии Подпись

Fig. 3. Diploma de profesor eliberată pe numele lui Iachim Grosul, 1957. Sursă: Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei. Fond foto. Cota arhivistică: 00024

Fig. 4. Iachim Grosul (al doilea din dreapta) în discuții cu Leonid I. Brejnev (primul din stânga), începutul anilor 1950. Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei. Fond foto. Cota arhivistică: 00085.

al Academiei de Științe a URSS[18]. În această funcție a contribuit la elaborarea tematicilor de cercetare; organizarea activității științifice fundamentale și aplicative; organizarea în iunie 1949 a primii sesiuni științifice a instituției academice; a editat în „Însămnările științifice", prima publicație științifică anuală a Bazei; a contribuit la organizarea primului institut de cercetare științifică – Institutul de Istorie, Limbă și Literatură organizat sub egida Bazei etc.

La sfârșitul anilor 1940, în componența Academiei de Științe a URSS activau nouă baze de cercetări științifice, printre care și Baza Moldovenească. În 1949 aceste instituții au trecut prin reorganizări instituționale, fiind reorganizate în filiale, inclusiv Filiala Moldovenească. Aceasta transformare a decurs în perimetrul unui proces de reevaluare a activității structurilor academice anterioare. Procesul a fost inițiat de autoritățile centrale, pregătit de periferie, aprobat de factorul de decizie și implementat de executori. Nu a fost exclusă din vizor nici problema privind „supravegherea" cadrelor științifice, reformularea tematicii de cercetare, ajustarea strategiei de reorganizare la cerințele politice, ideologice și economice conjuncturale[19].

La 31 mai 1950, candidatul în științe istorice Iachim Grosul a fost numit în calitate de vicepreședinte al Prezidiului Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, iar la 26 februarie 1954 îl va înlocui din funcția de președinte pe membrul corespondent al Academiei de Științe a URSS P. Baranov. La 28 martie 1954, în cadrul Adunării Generale a

[18] Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: AȘCAȘM). F. 1, inv. 3, d. 5619, ff. 38, 40-41.

[19] Ion Valer Xenofontov, Constituirea Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (1949–1950), in: Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Științe umanistice", nr. 10 (110), 2017, pp. 236-242.

Fig. 5. O întâlnire a președintelui Prezidiului Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, Iachim Grosul, cu acad. Petre Constantinescu-Iași (în stânga), Laureat al Premiului de Stat a României, ministru (1945–1946), director al Institutului de istorie „Nicolae Iorga" din București (1948–1953), director al Institutului de Studii Româno-Sovietice (1962–1964). A. Lazarev (ultimul din dreapta), N. Dimo (al treilea din dreapta). Anul 1958. Arhiva privată a Ludmilei Grosul (fiica academicianului Iachim Grosul). Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei. Fond foto. Cota arhivistică: 000277.

Academiei de Științe a URSS, Iachim Grosul a fost confirmat în funcția supremă a Filialei Moldovenești[20].

În cadrul Filialei Moldovenești a contribuit la consolidarea infrastructurii instituționale; la crearea de noi instituții de cercetare științifică; subdiviziuni de cercetare; identificarea tematicii-cadru a direcțiilor de cercetare științifică; formarea potențialului științific[21]. Numărul cercetătorilor ştiinţifici a crescut de la 745 de persoane în 1950 la peste 2 000 în anul 1960, inclusiv al doctorilor – de la 31 la 48 de persoane şi al candidaţilor în ştiinţe – de la 165 la 564 de persoane. În 1959, în cadrul Filialei activau 670 de persoane, inclusiv 251 de cercetători științifici (dintre care 19 doctori și 97 doctori/candidați în științe)[22]. Filiala era în permanență monitorizată de Academia de Științe a URSS.

Între 30 decembrie 1958 și august 1961, Iachim Grosul a cumulat și funcția de director al Institutului de Istorie al Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a URSS.

În a doua jumătate a anilor 1950, RSS Moldovenească era unica republică din URSS care nu dispunea de o organizaţie ştiinţifică proprie de genul academiei de ştiinţe, fiind ulti-

[20] AȘCAȘM, F. 1, inv. 3, d. 5619, f. 45.

[21] *Ibidem*, f. 36

[22] Demir Dragnev, Ion Valer Xenofontov, Includerea instituţiilor ştiinţifice din RSS Moldovenească în campaniile ideologice staliniste din Uniunea Sovietică (1946–1953), in: Reconstituiri istorice: Civilizaţie, valori, paradigme, personalităţi: In honorem academician Valeriu Pasat / Resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov; Silvia Granciuc-Corlăteanu; Inst. de Istorie, Bibl. Şt. (Inst.) „Andrei Lupan". Chişinău, Biblioteca Ştiinţifică (Institut) „A. Lupan", 2018, p. 39.

Fig. 6. Prima sesiune științifică a Academiei de Științe a RSS Moldovenești. La tribună acad. Iachim Grosul, 2 august 1961. Muzeul Științei al AȘM. Fond foto. Cota arhivistică: 00042.

ma republică în care o atare academie a fost înființată. Pentru comparație, în statele baltice au fost înfiinţate oficial academii de ştiinţe de tip sovietic după Tratatul de neagresiune dintre Germania şi URSS (numit şi Pactul Ribbentrop–Molotov, 23 august 1939). Astfel, în Lituania Academia de Ştiinţe a fost înfiinţată la 16 ianuarie 1941, în Estonia – Centrul academic, înfiinţat la 28 ianuarie 1938, după anexarea la URSS a fost lichidat la 17 iulie 1940 şi reorganizat după modelul sovietic la 28 iunie 1945, iar în Letonia Academia de Ştiinţe a fost înfiinţată la 14 februarie 1946.

Istoricul Iachim Grosul a fost cel care a participat nemijlocit la organizarea Academiei de Științe a RSS Moldovenești, fiind unul din cei 24 de membri-fondatori ai forumului științific superior din Moldova sovietică, și primul președinte al Academiei de Științe a RSS Moldovenești (2 august 1961 – 28 septembrie 1976)[23]. În această postură a fost apreciat drept „remarcabil organizator al științei din RSS Moldovenească în a doua jumătate a secolului al XX-lea”[24]. A pus bazele infrastructurii de cercetare științifică. În perioada președinției academicianului Iachim Grosul a fost format campusul academic în zona „Telecentrul” a orașului Chișinău; s-a inițiat edificarea „Grădinii Botanice”; s-au fondat noi

[23] О.Ю. Тарасов, *Первый Президент. Биографический очерк об академике АН МССР, членекорреспонденте АН СССР Я.С. Гросуле*, Кишинев: Штиинца, 1982, 246 p.; Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Republica Moldova – 25 ani. Repere istorice. Istoria ştiinţei*, Chişinău: Biblioteca Ştiinţifică Centrală, 2016, pp. 111, 118.

[24] Ion Jarcuțchi, Iachim Grosul – savant și organizator al științei din Republica Moldova, in: Enciclopedica. Revistă de istorie a ştiinţei și studii enciclopedice, nr. 2 (3) 2012, p. 69.

Fig. 7. Aniversarea a 60-a a acad. Iachim Grosul, 1972. Muzeul Științei al AȘM. Fond foto. Cota arhivistică: 00192.

instituții de cercetare și structuri experimentale[25]. În anul 1972, președintele Academiei a contribuit la fondarea Bazei de Odihnă (Pensiunii) „Știința" din satul Nikolaevka, raionul Belgorod-Dnestrovsk, regiunea Odesa (Basarabia de altădată), situată la circa 1 km distanță de litoralul Mării Negre[26].

La 1 iulie 1966, I. Grosul a fost desemnat în calitate de membru corespondent al Academiei de Ştiințe a URSS, la specialitatea „Istoria URSS", performanță unică în întreaga istorie a RSS Moldovenești[27]. Opera științifică a lui Iachim Grosul însumează cca 280 de publicații. Vocația pedagogică a fost expusă și în calitate de alcătuitor de manuale școlare editate în limbile română și rusă[28].

Afirmarea omului de ştiinţă Iachim Grosul s-a datorat capacităţilor sale moştenite şi mediului în care a activat. El a găsit calea spre colaborare cu savanţi de prim rang din URSS.

[25] *Ididem*, p. 72.

[26] Ion Valer Xenofontov, Baza de Odihnă (Pensiunea) „Știința", in: Akademos, nr. 3 (42), 2016, pp. 71-73.

[27] AȘCAȘM. F. 1, inv. 3, d. 5619, f. 1v; Н. Мохов, Н. Дружинин, Член-корреспондент АН СССР Я. Гросул, in: Новая и новейшая история, № 4, 1973.

[28] N. Mohov, T. Russev, I. Grosul [et. al.]. *Istoria RSS Moldoveneşti: manual pentru cl. a 8-9-a*, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1959, 148 p.; Н. Мохов, Е. Руссев, Я. Гросул [et. al.], *История Молдавской ССР: учеб. пособие для 8-9 кл. средней школы*. Ч. 1-2, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1959, 142 p.; Н. Мохов, Е. Руссев, Я. Гросул [et. al.], *История Молдавской ССР: учеб. пособие для 8-9 кл. средней школы*. Ч. 1-2, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1960, 144. p.; Н. Мохов, Е. Руссев, Я. Гросул [et. al.], *История Молдавской ССР: учеб. пособие для 8-9 кл. средней школы*. Ч. 1-2, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1961, 143 с.

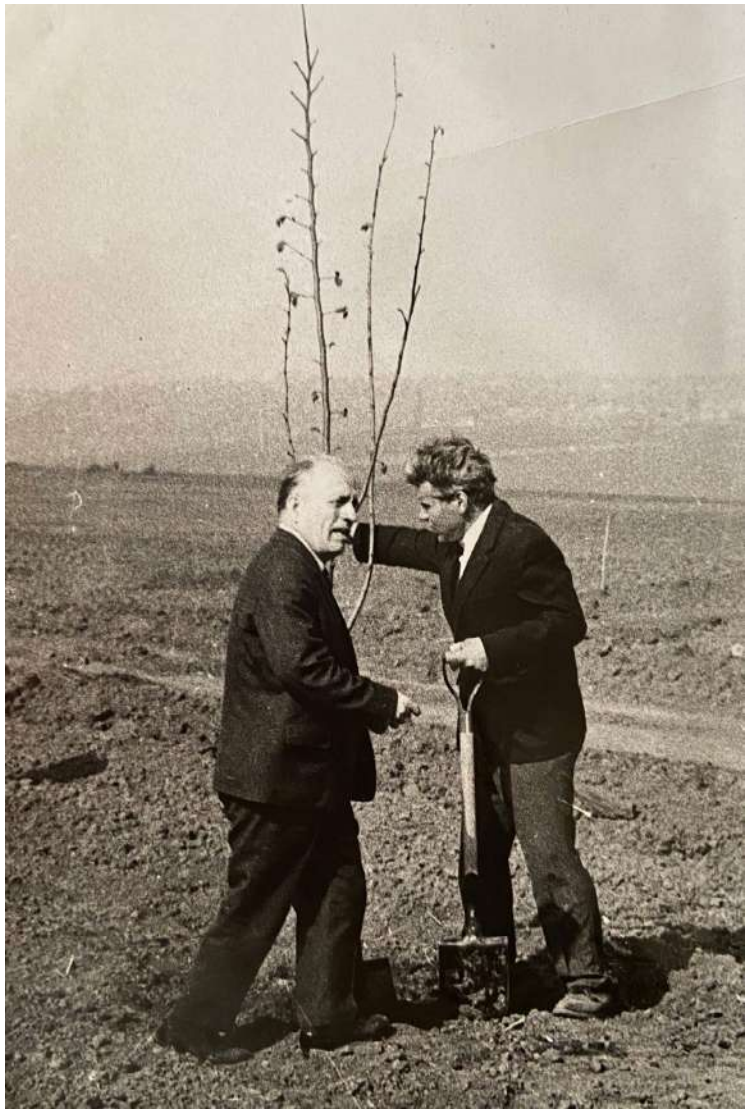

Fig. 8. Primul arbore (tei) din Grădina Botanică a fost sădit de primul președinte al Academiei de Științe a RSS Moldovenești, acad. I. Grosu, împreună cu directorul Grădinii Botanice, dr. A. Ciubotaru, 1972. Arhiva privată a acad. A. Ciubotaru. Muzeul Științei al AȘM. Fond foto. Cota arhivistică: 00160d.

Pentru Iachim Grosul cercetarea științifică era o pasiune și o ocupație prioritară pe tot parcursul activității sale. Îmi amintesc (n.n. - D.D.) cu pe lângă biroul oficial în care exercita funcții manageriale, la același etaj el mai dispunea de o încăpere obișnuită, pe care noi o numeam „micul birou", unde se ocupa exclusiv cu cercetarea științifică. De regulă, aici se afla în timpul de după prânz, invitând adesea cercetători de la Institutul de Istorie, cu care discuta probleme controversate la tema pe care o studia la moment, informându-se despre noile abordări în istoriografia epocilor medievale și moderne.

La începutul anului 1963, împreună cu șeful Secției de istorie presovietică, P. Sovetov, am fost invitat (n.n. - D.D.) în „micul birou" pentru a prezenta informații despre participarea noastră la sesiunile Simpozionului internațional de istorie agrară în Europa de Est, inițiat de istoricii estonieni în 1958, la care a participat și P. Sovetov, urmând apoi, cu referate și la următoarele sesiuni (Vilnius, Riga, Minsk, Kiev ș.a.). Eu (n.n. - D.D.), de asemenea, am participat la sesiunea de la Riga (1961) și Minsk (1962). P. Sovetov l-a informat despre noile abordări la simpozion, care se refereau la specificul evoluției social-economice a Eu-

Fig. 9. Acad. I. Minț împreună cu I. Grosul. Anii 1960. Arhiva privată a Ludmilei Grosul. Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei. Fond foto. Cota arhivistică: 000279.

Fig. 10. De la stânga la dreapta: acad. Iachim Grosul, cercetătorul Mircea Bologa și acad. Boris Lazarenko, anii 1960. Arhiva privată a familiei Bologa; Muzeul Științei al AȘM. Fond foto. Cota arhivistică: 00099.

ropei Orientale în comparație cu Europa Occidentală, iar eu – despre conținutul referatului prezentat la Minsk, referitor la evoluția analogică a categoriilor sociale a „seabrilor" din Bielarusia și răzeșii din Moldova.

Lui Iachim Grosul i-a părut tematica Simpozionului atractivă, inovatoare și s-a adresat Comitetului de conducere al Simpozionului de a organiza în 1964 a șaptea sesiune a manifestării științifice la Chișinău, având ca temă principală „Specificul genezei capitalismului în Europa de Est în comparație cu cea din Sud-Est (inclusiv Moldova și Valahia). La sesiune, care s-a desfășurat între 16 și 21 octombrie 1964, Iachim Grosul a prezentat în ședința

Fig. 11. Acad. Iachim Grosul, președintele Academiei de Științe a RSS Moldovenești, primește un set de cărți pentru Biblioteca Academiei de Științe a RSS Moldovenești, începutul anilor 1970. Muzeul Științei al AȘM. Fond foto. Cota arhivistică: 00396.

plenară referatul colectiv despre specificul genezei capitalismului în Moldova sub regim otoman. Drept rezultat al informației mele (n.n. - D.D.) despre statutul social al răzeșilor a fost înaintată propunerea lui Iachim Grosul de a elabora în comun (inclusiv P. Sovetov) un studiu de sinteză despre etapele evoluției și descompunerea proprietății răzețești în Moldova. Studiul respectiv a fost publicat în 1965[29].

Activitatea Simpozionului menționat era stimulată de slăbirea presiunii organelor diriguitoare de partid asupra cercetărilor științifice în anii „dezghețului hrușciovist". De aceste condiții a profitat și Iachim Grosul în istoria Basarabiei sub regim țarist. În acest scop s-a inclus în cercetarea esenței autonomiei administrative a Basarabiei din anii 1812–1828. Spre deosebire de istoricii ruși, pentru care desființarea autonomiei era pusă pe așa-numita incompetență a boierimii autohtone în conducerea regiunii, Iachim Grosul a pus în evidență rolul hotărâtor al politicii de rusificare a Basarabiei, promovată de funcționarii ruși șovini, care în expresia autorului prezenta „zorile Rusiei".

La momentul finalizării monografiei «Автономия Бессарабии в составе России 1812–1828 гг.», începe perioada „brejnevistă", marcată de întețirea imixtiunii organilor de partid în procesul de cercetare a istoriei. Fiind conștient că lucrarea va fi criticată, el a lăsat-o în manuscris. La începutul anilor 1980, un exemplar al manuscrisului l-am depistat (n.n. - D.D.) într-un safeu al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a RSSM. Fiul lui Iachim Grosul, istoricul Vladislav Grosul, s-a angajat să-l editeze. Lucrarea a fost inclusă

[29] Я.С. Гросул, Д.М. Драгнев, П.В. Советов, Основные этапы развития и разложения резешского землевладения в Молдавии, in: Ученые записки, КГУ. Т. 79, 1965, pp. 163-185.

Fig. 12. Acad. Iachim Grosul, președintele Academiei de Științe a RSS Moldovenești, împreună cu un grup de cercetători, anii 1970. Muzeul Științei al AȘM. Foto donată de mem. cor. al AȘM Demir Dragnev. Fond foto. Cota arhivistică: 00364.

într-o culegere postumă de studii ale lui Iachim Grosul[30]. Am fost însă surprins să văd cum unele fraze din text erau întrerupte print trei puncte. Vladislav Grosul a exclus aprecierile critice ale autorului la adresa țarismului. Totuși, materialul factologic păstrat prezintă un tablou obiectiv al situației din Basarabia în perioada respectivă. În a doua jumătate a anilor 1960 – începutul anilor 1970, Iachim Grosul s-a concentrat asupra unei tematici mai departe de politică, editând cu Ilie Budac monografii consacrate vieții economice din Basarabia[31]. Totuși, în scopul propagării rezultatelor cercetărilor științifice a istoricilor din RSSM, el editează în colaborare cu N. Mohov o lucrare în domeniul științei istorice[32].

Astfel, „a ştiut să se adapteze condiţiilor dure din acele timpuri, când omul de creaţie trebuia să treacă prin grele încercări, care puteau să-l înalţe în slava cerurilor şi apoi de acolo să-l arunce în infern. Au fost timpuri de entuziasm naiv şi de mari năzuinţe, dar şi de negare sau falsificare a unor adevăruri incontestabile. Omul Iachim Grosul nu şi-a ales timpul când să se manifeste, ci timpul l-a ales pe el, căci, după cum spunea marele nostru cronicar Miron Costin: *nu sunt vremurile sub cârma omului, ci bietul om sub vremuri*”[33]. O perspectivă similară se constată și în optica istoricului Ion Jarcuțchi: „Iachim Grosul nu totdeauna a fost liber în acţiunile sale, fiind nevoit să plătească tribut epocii în care a activat. Din punctul

[30] Я.С. Гросул, *Автономия Бессарабии в составе России 1812–1828 гг. / Труды по истории Молдавии*. Кишинев: Штиинца, 1982, 316 p.

[31] Я.С. Гросул, И.Г. Будак, *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812–1861),* Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1967, 399 p.; *Idem*, *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861–1905 гг.)*, Кишинев: Штиинца, 1972, 604 p.

[32] Н. Мохов, Е. Руссев, Я. Гросул, *Историческая наука Молдавской ССР*, Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1970, 125 p.

[33] Demir Dragnev, Acad. Iachim Grosul: contribuţii la ştiinţa istorică, in: Akademos, nr. 4 (27), decembrie 2012, p. 181.

Fig. 13. O ședință la Academia de Științe a RSS Moldovenești prezidată de acad. Iachim Grosul (al treilea din stânga), anii 1970. Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei. Fond foto. Cota arhivistică: 00291.

Fig. 15. O întrunire a celor trei președinți de Academii – a Ucrainei, Belarusiei și Moldovei: acad. B. Paton, N. Borisevici și I. Grosul (al treilea din stânga). Arhiva privată a Ludmilei Grosul. Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei. Fond foto. Cota arhivistică: 000282.

nostru de vedere nu aceste momente caracterizează esenţa activităţii manageriale şi a operei lui ştiinţifice. Din ea se reliefează tendinţa savantului spre obiectivitate ştiinţifică şi documentare fundamentală”[34].

Istoricul I. Grosul a fost conducător/consultant ştiinţific la şapte doctori şi doctori habilitaţi în istorie. A fost redactor-şef al primelor trei volume ele „Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti” (1967–1974), proiect editorial creat sub egida Prezidiului Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti[35].

Iachim Grosul era conştient de necesitatea colaborării cu istoricii români. Dar a avut posibilitatea să realizeze într-un interval scurt de timp: în perioada relațiilor prietenești sovieto-române (până în 1964) și în perioada în care contradicțiile nu ajunsese la apogeu (1964–1970). Astfel, în 1958, el a organizat la Chișinău o conferință consacrată istoriei relațiilor ruso-române și româno-sovietice la care participă o delegație din România în frunte cu academicianul P. Constantinescu-Iași și de la Moscova – cu academicianul L.V. Cerepnin.

La începutul anilor 1960, Academia de Științe a URSS, Academia Republicii Populare Române și Academai de Științe a RSS Moldovenești a creat un colectiv comun de alcătuitori și coordonatori, care a elaborat culegerea de documente: „Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România în veacurile XV – începutul celui de-al XVIII-lea. Documente și materiale în trei volume”. Comitetul de redacție era format din academicianul L.V. Cerepnin, A.C. Oțetea, A.A. Novoseski, L.V. Cerepnin (Moscova, Editura „Nauka”). Volumele au fost editate în anii 1965–1970.

Academicianul Iachim Grosul a exercitat funcția de preşedinte al Societăţii pentru răspândirea cunoştinţelor ştiinţifice din RSS Moldovenești (1950–1962), membru al Comitetu-

[34] Ion Jarcuțchi, *Op. cit.*, p. 73.

[35] ANA, AOSPRM, F. 51, inv. 32, d. 64, f. 99-106; Ion Valer Xenofontov, „Enciclopedia sovietică moldovenească” între politică, ideologie și știință, in: După 25 de ani. Evaluări şi reevaluări istoriografice privind comunismul, Iași: Editura Polirom, 2017, pp. 167-180.

Fig. 14. Acad. V. Prohorov (1916–2002), laureat al Premiului Nobel pentru Fizică (1964), membru titular al Academiei de Ştiinţe a URSS (1966), membru din străinătate al Academiei Române (10 septembrie 1991), membru de onoare al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (1992), creatorul laserului, susține o prelegere la Academia de Științe a RSS Moldovenești. În prezidiu: acad. Iachim Grosul, acad. V. Andrunachevici ș.a. 1973. Arhiva privată a Ludmilei Grosul. Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei. Fond foto. Cota arhivistică: 000274.

lui pentru decernarea Premiului „Lenin" şi a Premiului de Stat al URSS (1964–1976), membru al Comitetului Naţional al Istoricilor din Uniunea Sovietică. A fost distins cu titlurile de „Lucrător Emerit în domeniul Științei în RSS Moldovenească" (1967); laureat al Premiului de Stat al RSSM (1972); decorat cu ordinele „Drapelul Roşu de Muncă" (1949, 1957), „Lenin" (1962, 1971), „Prietenia Popoarelor" (1974) și trei medalii, inclusiv Medalia de Aur „Acad. N. Vavilov" (1972)[36].

O altă activitate în biografia lui Iachim Grosul o constituie cea desfășurată în calitate de deputat în Sovietul Suprem al RSS Moldovenești (1953–1959) și al Sovietului Suprem al URSS (1958–1966, 1970–1976)[37].

Din perimetrul profilului de personalitate a lui Iachim Grosu, potrivit martorilor direcți, a celora care l-au cunoscut se evidențiază abordările democratice ale acestuia: „Iachim Sergheevici, după cum îi spuneam noi pe vremea ceea, nu ne impunea punctul său de vedere, ci ne cerea să pătrundem în sensul surselor istorice"[38], dar și caracterul blând: „Om şi Organizator al ştiinţei, care a adus în viaţa contemporanilor săi bunătate, căldură şi fericire"[39]; „Un

[36] AȘCAȘM. F. 1, inv. 3, d. 5619, ff. 197-197v, 199; Iachim Grosul. Notă biografică, in: Membrii Academiei de Ştiinţe a Moldovei: Dicţionar. 1961–2006 /Academia de Ştiinţe a Moldovei /Colecția Academica, Chişinău: Ştiinţa, 2006, pp. 77-79.

[37] AȘCAȘM. F. 1, inv. 3, d. 5619, f. 3.

[38] Demir Dragnev, Acad. Iachim Grosul.., p. 183.

[39] Mircea Bologa, Întâlniri cu preşedinţii Academiei de Ştiinţe a Moldovei: constatări şi impresii, in: Probleme actuale ale istoriei ştiinţei / Resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov, Chişinău: Biblioteca Ştiinţifică (Institut) „Andrei Lupan", 2017, p. 111.

Fig. 16. Cercetători științifici laureați ai Premiului de Stat la sfat cu acad. Iachim Grosul. De la stânga: mem. cor. E. Russev, acad. N. Frolov, acad. A. Lazarev, mem. cor. S. Afteniuc, acad. I. Grosul, mem. cor. P. Sovetov, mem. cor. N. Mohov, mem. cor. C. Stratievschi, dr. hab. D. Șemeakov, dr. hab. I. Levit, 1976. AOSPRM, DGAN. Fond foto. Cota arhivistică: 39895; Muzeul Științei al AȘM. Fond foto. Cota arhivistică: 00048a.

Om de Omenie, ca pâinea caldă"[40], modestia: „Marele și Simplu"[41]. Potrivit profesorului universitar Ion Eremia, „el înţelegea destul de bine lucrurile atât în ce priveşte adevărata identitate naţională a moldovenilor, cât şi denumirea corectă a limbii pe care o vorbesc, dar în condiţiile în care a activat, expunerea deschisă a convingerilor sale nu a fost posibilă"[42]. Cuvinte de înaltă apreciere la adresa lui Iachim Grosul au fost expuse și de Boris Paton (1918–2020), cel mai longeviv președinte al Academiei Naționale a Ucrainei (1962–2020), membru de onoare al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (1998): „Așa oameni ca el constituie gloria și mândria unui poporul din care a venit"[43].

[40] Haralampie Corbu, Un Om de Omenie, ca pâinea caldă, academicianul Iachim S. Grosul, in: Amintiri despre Iachim Sergheevici Grosul = Воспоминания о Якиме Сергеевиче Гросуле, Chişinău, S. n., 2013, pp. 122-125.

[41] Alexandru Ciubotaru, El a fost și a rămas Marele și Simplu Iachim din Caragaș, in: Amintiri despre Iachim Sergheevici Grosul = Воспоминания о Якиме Сергеевиче Гросуле, Chişinău, S. n., 2013, pp. 79-85.

[42] Ion Eremia, Iachim Grosul – primul decan şi şef de catedră la Facultatea de Istorie şi Filologie a Universităţii de Stat din Moldova, in: Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism. Conferință națională cu participare internațională. Ediția a 2-a, Chișinău, 14–16 octombrie 2021 /Coord.: Liliana Rotaru, Chișinău: Lexon-Prim, 2023, p. 118.

[43] М.К. Болога, К 70-летию академических исследований и 55-летию Академии наук Молдовы, in: Электронная обработка материалов, 2016, 52 (3), p. 9.

Activitatea sa managerială se manifestă prin promovarea cadrelor de conducere în știință după principiul meritocrației, fapt ce nu convenea întodeauna politicii de partid al CC al PCM și, îndeosebi, prim-secretarului Ivan Bodiul. Iachim Grosul era periodic convocat la CC, unde era supus unor critice acerbe, dar ei nu-l puteau concedia din cauza susținerii Academiei de Științe a URSS. O rudă de-a sa mi-a povestit (n.n. - D.D.) că în urma unei asemenea critici el a ieșit din clădirea CC și s-a așezat pe o bancă din Grădina Publică, unde a suferit un accident cardiovascular, din cauza căreia se mișca dificil.

Academicianul Iachim Grosul a decedat la 28 septembrie 1976, fiind înmormântat în Cimitirul Ortodox Central din Chișinău.

Istoricul Iachim Grosul, ancorat pe parcursul vieții în perimetrul activității științifice și pedagogice, a creat și temelia instituționalizării științei academice în RSS Moldovenească. Ca să utilizăm o metaforă istorică, protagonistul studiului de față poate fi considerat de trei ori *Iachim* Întâi: primul decan al două facultăți de istorie din RSS Moldovenească și primul președinte al Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Personalitate distinctă a Moldovei sovietice, acad. Iachim Grosul s-a manifestat plenar în procesul de organizare a sistemului educațional și cel al cercetării din Moldova sovietică. La baza acestui univers creativ a stat personalitatea sa charismatică, marcată de dinamism profesional, magnetism social și abordare constructivă, care a rămas în memoria contemporanilor și urmașilor săi ca un Om de Omenie.

FONDUL DE ARHIVĂ PERSONAL AL ACADEMICIANULUI V.A. RÎBIN (1893–1979)

Personal archive fund of Academician V.A. Rîbin (1893–1979)

CZU: 094:[929:57](478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762362

Lidia PRISAC
Doctor în istorie, Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan", Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3406-3670
E-mail: lidiaprisac@yahoo.com

Ion Valer XENOFONTOV
Doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie /Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5993-1235
E-mail: ion.xenofontov@usm.md

Iulian SALAGOR
Cerc. șt., Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan", Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-4601-6950
E-mail: salagur@yahoo.com

Summary. This information study is part of the suite of materials aimed at presenting the archival fund of the Central Scientific Archive of the Academy of Sciences of Moldova (currently the Archive Section. Restoration and pathology of documents subordinate to the Scientific Library [Institute] "Andrei Lupan" within of the State University of Moldova). The article presents the Personal Fund of the academician Vladimir A. Rîbin (1893–1979), well-known biologist and specialist in plant genetics from the Moldavian SSR, disciple of the scientist Nikolai I. Vavilov. The materials with reference to the activity of the academician V.A. Rîbin entered the heritage of the Central Scientific Archive of the Academy of Sciences of Moldova, at the end of the 1980s, having been transmitted by the daughter of the protagonist E.V. Rîbin. The fund contains a single inventory consisting of 200 items, the documents being dated to the years 1933–1969. The inventory includes four sections: I. Scientific works; II. Documents and biographical materials (personal documents, documents about the life and activity of the academician V.A. Rîbin, correspondence, photographs, materials collected by V.A. Rîbin); III. Documents regarding the scientific-organizational activity; Materials collected from colleagues.

Key words. Vladimir A. Rîbin, biologist, history of science, archivist, Academy of Sciences of Moldova, Moldovan SSR.

PRELIMINARII

Parte a patrimoniului științific al Republicii Moldova, Fondul personal al academicianului Vladimir A. Rîbin (1893–1979), cunoscut biolog și specialist în genetica plantelor, inclusiv din RSS Moldovenească, a fost creat la sfârșitul anilor 1980. Crearea fondului s-a

datorat inițiativei fiicei protagonistului E.V. Rîbin, care a transmis materialele cu referire la activitatea tatălui său în patrimoniul Arhivei Științifice Centrale a Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Fiind cea mai mare structură instituțională specializată în domeniul științei și istoria științei din Republica Moldova, arhiva include 38 607 u.p. structurate în 33 de fonduri personale și 46 de fonduri instituționale. În cadrul acestei arhive, sub nr. 32, figurează și Fondul personal al academicianului A. Rîbin constituit din 200 u.p., documente datate cu anii 1933–1969. Centrat pe figura și activitatea academicianului A. Rîbin, acest studiu se înscrie în suita de articole[1] focalizate pe prezentarea patrimoniului arhivistic din domeniul științei al Republicii Moldova și vine să comunice cercetătorilor specializați în istoria științei, istoria românilor și universală, arhivistică, biologie și genetica plantelor, despre valoarea științifică a Fondului personal al membrului titular al Academiei de Științe a RSS Moldovenești V.A. Rîbin (1893–1979).

REPERE BIOGRAFICE

Savant consacrat în domeniul biologiei și genetica plantelor, Vladimir A. Rîbin (1893–1979) s-a născut la Saratov (Rusia țaristă), într-o familie de slujbaşi. Din 1899, Vladimir A. Rîbin și-a petrecut anii de şcoală la Terter (Azerbaidjan), unde tatăl său a fost numit în funcția de judecător. Mama, Olga Speranskaia, provenea dintr-o familie cultă, realizând diverse studii în instituții de cercetare, fiind preocupată de procesul transpiraţiei plantelor. În 1906, familia Rîbin s-a stabilit la Tiflis, unde viitorul savant a continuat studiile gimnaziale. Între 1912 şi 1922, V.A. Rîbin a urmat Facultatea de Ştiinţe Naturale a Universităţii din Sankt-Petersburg, unde l-a avut în calitate de profesor pe botanistul-fiziolog N.A. Maximov. După absolvire a lucrat ca asistent la Institutul de Botanică Aplicată, în Secţia de pomicultură şi legumicultură, condusă de V.V. Paşckevici, iar din 1929 a activat în cadrul Institutului de Fitotehnie, în fruntea căruia se afla savantul N.I. Vavilov[2].

În 1935, academicianul N.I. Vavilov i-a propus lui V. Rîbin să susţină teza de doctor la tema: *Aplicarea metodei citologice în descifrarea originii plantelor cultivate* şi *sinteza noilor forme în baza exemplelor de cartof, măr, prun*. Rezultatele preliminare ale resintezei experimentale a prunului domestic au fost publicate în 1935, ulterior a ieșit de sub tipar și rezumatul *Hibrizii de corcoduş* şi *porumbrel, problema originii prunului cultivat*. Evenimentele celui de-al Doilea Război Mondial au întrerupt însă cercetările întreprinse de V.A. Rîbin[3].

ACTIVITATEA ŞTIINŢIFICO-PEDAGOGICĂ

V.A. Rîbin și-a început activitatea științifică la Tiflis, în calitate de asistent la Catedra de ameliorare a plantelor agricole cultivate, Universitatea Transcaucaziană (1918–1919); ulterior, devenind asistent la Facultatea de Agricultură a Institutului Politehnic din Kuban, Krasnodar (1919–1921); asistent la Catedra de Fiziologie a Plantelor, Institutul Agricol din Leningrad (1921–1926); profesor la Academia de Medicină Militară din Leningrad (1922–1924), asistent la Catedra de pomicultură a Institutului Unional de Botanică Aplicată şi al

[1] Lidia Prisac, Ion Valer Xenofontov, Iulian Salagor, Fondul de arhivă personal al istoricului Ion Jarcuțchi, in: Akademos, nr. 4 (71), 2023, pp. 121-128.

[2] Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei (Infra: AŞCAŞM), F.1, inv. 3, d. 6305, f. 23. Vezi şi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Academia de* Ştiinţe *a Moldovei: evoluţie, instituţionalizare, personalităţi (1946–1961–2021)*, Chişinău, Biblioteca Ştiinţifică (Institut) „Andrei Lupan" 2021, p. 133.

[3] И. Руденко, В.А. Рыбин – ученик и соратник Н.И. Вавилова, in: Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия биологических и химических наук, Кишинев, 1985, № 5, p. 75.

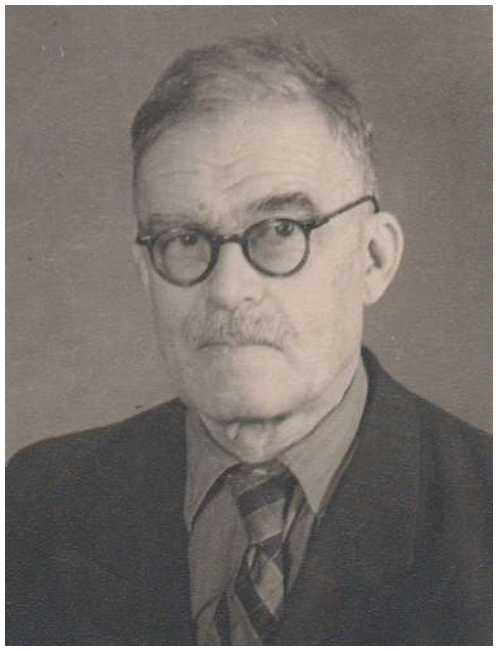

Fig. 1-2. Academicianul Vladimir Rîbin (1893–1979). Fondul fotografic al AȘCAȘM.

Culturilor Noi din Leningrad (1925); cercetător ştiinţific al Laboratorului Citologic (1932), şef al Secției de Generare Fiziologică a Proceselor (1933), cercetător ştiinţific al Departamentului de Fiziologie (1935), şef al Secției de Generare Fiziologică a Proceselor la Institutul Unional de Cultură a Plantelor din Leningrad (1935–1941); şef al Departamentului de Pomicultură al Institutului de Fructe şi Legume din Leningrad (1941); şef al Departamentul de Pomicultură al Institutului Agricol din Leningrad (1941–1943); cercetător ştiinţific superior al Laboratorul de Anatomie şi Citologie al Institutul Unional de Protecţie Biologică a Plantelor din Leningrad (1946); cercetător ştiinţific superior la Grădina Botanică a Academiei de Ştiinţe a URSS din Moscova (1948); şef al Sectorului botanic al Bazei din Crimeea a Academiei de Ştiinţe a URSS (1948–1954), Filiala din Crimeea a Academiei de Ştiinţe Ucrainene, aflată la Simferopol (1954–1956); cercetător ştiinţific superior la Grădina Botanică a Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a URSS (1956–1960); şef al Laboratorului de Hibridizare Distantă a Grădinii Botanice (Institut) al Academiei de Ştiinţe a RSSM (1961–1972)[4].

DIRECŢII DE CERCETARE ŞI LUCRĂRI ŞTIINŢIFICE

Manifestând încă de mic un interes deosebit pentru plante, V.A. Rîbin urmărea cu entuziasm creşterea şi dezvoltarea acestora, colecţionând ierbare. Ulterior, sub îndrumarea academicianului N.I. Vavilov, V.A. Rîbin s-a axat în primele lucrări asupra dezvoltării problemelor de selecţie, aprofundu-și cercetările asupra rezolvării problemelor de hibridizare la distantă, a evoluţiei şi selecţiei plantelor[5].

Timp de peste 20 de ani V.A. Rîbin a lucrat la Institutul Unional de Protecţie Biologică a Plantelor (*Всесоюзная академия сельскохозяйственных наук имени В.И. Ленина*

[4] Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: AȘCAȘM), F. 32, inv. 1, d. 131, ff. 1-5.

[5] И. Руденко, *Op. cit*., p. 73.

Fig. 3. Experimentarea altoirii unui hibrid de corcoduș în tulpina maturizată a unui alt soi de corcoduș (1933). Fondul fotografic al AȘCAȘM.

Fig. 4. Rezultatul altoirii unui hibrid de corcoduș în tulpina maturizată a unui alt soi de corcoduș peste 9 ani (1942). Fondul fotografic al AȘCAȘM.

– *ВАСХНИЛ*), unde a efectuat cercetări privind analiza cariologică a speciilor de cartofi, precum și în domeniul hibridizării, al sterilităţii şi fertilităţii drept răspuns al ameliorării plantelor. O descoperire majoră a fost sinteza prunelor cultivate din specii sălbatice înrudite, V.A. Rîbin devenind autorul a numeroase lucrări pe cultivarea plantelor poliploidie[6].

Din 1956, V.A. Rîbin a lucrat la Grădina Botanică a Filialei Moldoveneşti a AŞ a URSS, unde a efectuat cercetări în domeniul sintezei a noi forme de plante cultivate. Prin metoda încrucișării artificiale a sintetizat din corcoduș şi porumbrel cele mai bune soiuri de prun domestic, obţinând o serie de hibrizi valoroşi rezistenţi la ger[7].

V.A. Rîbin a efectuat cercetări în trei domenii ştiinţifice: pomicultură, cariologie şi genetică. Prin analiza cariologică a speciilor de măr a descoperit forme şi soiuri triploide şi tetraploide, studiind meioza. Cercetările lui V.A. Rîbin stau la baza citogeneticii şi selecţiei mărului, iar cele cariologice ale speciilor spontane şi cultivate de cartof au constituit bazele sistematicii şi selecţiei cartofului. Pentru aportul adus în acest domeniu, una din speciile de cartofi poartă numele de *Solanum ribnii*[8].

O realizare importantă o constituie resinteza prunului domestic (*Prunus domestica* 2n=48) prin hibridizarea corcodușului (*Prunus divaricata* 2n=16) cu porumbarul (*Prunus spinoza* 2n=32), care i-a dus faima peste hotare. A reuşit să confirme experimental ipoteza

[6] AȘCAȘM, F. 32, inv. 1. d. 132, f. 1.

[7] *Academia de* Ştiinţe *a Moldovei; Istorie* şi *contemporaneitate*, 1946–2006 / Acad. de Şt. a Moldovei, Chișinău: Ştiinţa, 2006, p. 296.

[8] A. Ciubotaru, I. Comanici, Vladimir Râbin (1893–1979), in: Revista Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova, Chișinău, nr. 9, 1996, p. 14;

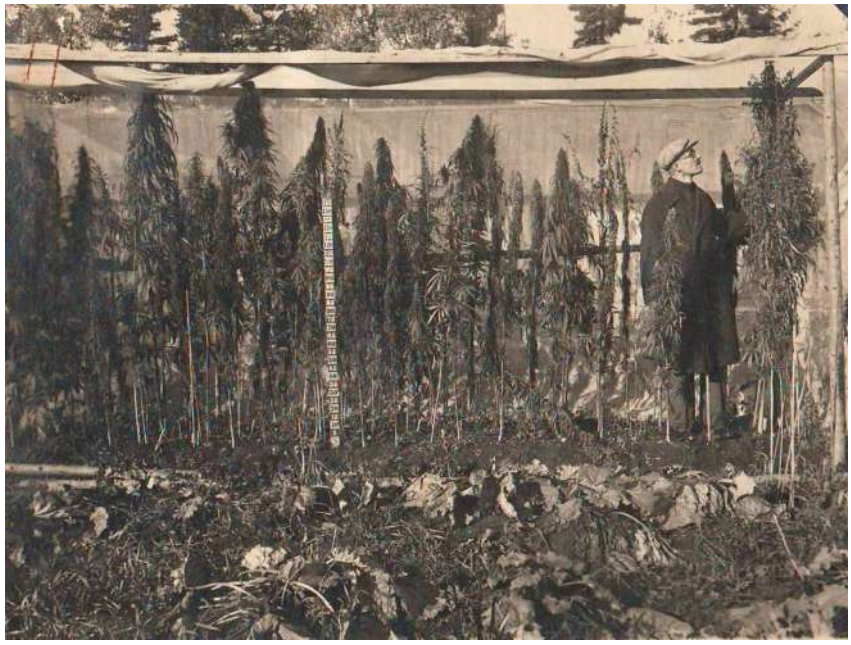

Fig. 5. Vladimir Rîbin studii asupra culturii de cânepă în seră (1941).
Fondul fotografic al AȘCAȘM.

despre proveniența hibridogenă a Prunului domestic, lansată de savanții englezi M.N. Crane și W.I. Lawrence[9]. În 1959 a obținut pe cale experimentală doi puieți hexaploizi (2n=48). În al patrulea an de vegetație, hibridul hexaploid (amfidiploid) *Porumbar x Prun usurian nr. 01 fertil* a fost încrucișat cu soiul *Renclod Violet* și au fost obținuți hibrizi tripli: *(Porumbar x Prun usurian x Prun domestic)*, înalt productivi și rezistenți la ger, având în genotipul lor un set întreg de cromozomi de la prunul usurian. Astfel, a fost descoperită o metodă științifică fondată pe selecția prunului cu rezistență la geruri[10].

Manuscrisele articolelor, rapoartele științifice și alte materiale adunate în fondul personal a lui V.A. Rîbin indică asupra diversității direcțiilor de cercetare. Acestea includ lucrări clasice despre resinteza prunelor, diverse culturi pomicole, citrice, plop piramidal, tutun, cartofi, orez, căpșuni, in, floarea soarelui, fasolea, cânepă etc. – *Березолистная груша – перспективная древесная порода для степных районов Крыма* (1953); *Случай раннего плодоношения сеянцев черешчатого дуба* (1954); *Описание результатов опыления сливы в лесо-саду на Майкопской опытной станции ВИР* (1954); *Изучения алычи и терна Крыма и провидение с ним гибридизационной работы* (1956); *Новый подвой груши* (1956); *Отдаленная гибридизация как метод изучения происхождения и селекционного улучшения культурной сливы* (1956); *Прививка грецкого ореха в питомниках* (1960); *Гексаплоидные гибриды и их значение* (1961); *Описание естественного гибрида алычи и абрикоса, обнаруженного на территории Ботанического сада* (1962); *Физиология плодовых культур* (1963); *Полиплоидию на службу садоводству* (1963); *Таблицы биохимических анализов плодов терна и гибридов сливы (1965); Цветные,*

[9] AȘCAȘM, F. 32, inv. 1, d. 24, f. 1.

[10] Ibidem, F. 16, inv. 1, d. 119, f. 3; Vezi și: *Membrii Academiei de* Științe *a Moldovei: Dicționar (1961–2006)* /Acad. de Șt. a Moldovei, Chișinău, Știința, p. 126.

Fig. 6-7. Copaci giganți: a) păr sălbatic, b) nuc (Crimeea, 1952–1954). Fondul fotografic al AȘCAȘM.

опыление и завязывание плодов (1967) etc. Lucrările ştiinţifice elaborate de V.A. Rîbin au fost apreciate atât în URSS, cât şi în străinătate, unele fiind traduse în diverse limbi.

În 1965, V.A. Rîbin a fost ales membru titular (academician) al Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti. În această perioadă s-a preocupat de traducerea literaturii ştiinţifice străine în limba rusă, precum şi de editarea lucrărilor colective. A tradus lucrări precum: Charles Darwin, *Действие перекрестного опыления и самоопыления в растительном мире* (în coautorat cu L.N. Kohanovskaia), 1989; N. Gansen, *Селекция плодовых в СССР и США*, 1937; F. Kobeli, *Научные основы плодоводства*, 1935 (inclusiv ediţia a 2-a revizuită în 1954); E. Maurer, *Подвои плодовых деревьев*, 1939; H. Taidemena, *Селекция подвоев плодовых растений* (1966) etc.

V.A. Rîbin a fost conducător ştiinţific a 13 doctori în ştiinţă. Pentru realizările obţinute în domeniul ştiinţei şi în activitatea pedagogică a fost distins cu un șir de premii şi medalii.

COMPONENȚA FONDULUI

Fondul personal al academicianului V.A. Rîbin include 200 de dosare datate în anii 1933–1969. Fondul este sistematizat în patru părţi:

I. **Lucrări științifice:** a) monografii, articole, materiale de lucru; b) recenzii, concluzii; c) traduceri ale unor lucrări ştiinţifice; d) fotografii care ilustrează rezultatele cercetărilor științifice.

II. **Documente și materiale biografice:** a) documente personale; b) documente despre viaţa şi activitatea academicianului V.A. Rîbin; c) corespondența; d) fotografii; e) materiale adunate de către V.A. Rîbin.

III. Documente privind activitatea ştiinţifico-organizatorică.

IV. **Materiale acumulate de colegi.**

Fig. 8-9. Studierea fructificării timpurii a stejarului pedunculat (1954). Fondul fotografic al AŞCAŞM.

Mai mult de jumătate din fond, partea sa principală, 130 de u.p., datate în anii 1933–1969, constituie lucrări și materiale științifice, diverse monografii, broșuri, articole, rezumate, recenzii, concluzii, traduceri ale unor lucrări ştiinţifice, jurnale și descrieri, planuri experimentale, rapoarte științifice, publicații, rezumate, reviste de inventariere a colecțiilor, tabele de analiză biochimică, note de lucru, liste de literatură, colecții de fotografii etc.

I. Lucrări științifice

a) monografii, articole, materiale de lucru

1. *Дневник опытов, план экспериментальной посадки, другие материалы* Шунтук. 3 (Крым). Автограф, 1937, 1939 гг.

2. *Описание опытов по результатам работы с гибридной тетраплоидной коноплей и переписка об ее экспонировании на сельскохозяйственной выставке в Ленинграде, о разорении экспериментальной делянки*. Автограф, 1941 г.

3. *Препараты ДДТ в борьбе с ложной щитовкой*. Статья, опубл. в ж. Сад и огород 1952, № 12, экземпляр журнала, 1952 г.

4. *Березолистая груша-перспективная древесная порода для степных районов Крыма.* Статья, опубл. в Трудах Крымского филиала АН СССР, 1953 г., т. 8. Машинопись, 1953 г.

5. *Березолистая груша-перспективная древесная порода для степных районов Крыма*. Статья, экз. без таблиц. Машинопись, 1953 г.

6. *Березолистая груша-перспективная древесная порода для степных районов Крыма*. Статья, опубл. фрагменты, фотографии. Автограф, 1953 г.

7. Рефераты по сообщению В. Плюмье *Определение числа хромосом и проращение пыльцы у некоторых столовых сортов винограда*. Машинопись с правкой, 1953–1955 гг.

Fig. 10. Cercetări privind polenizarea şi fixarea materialului embriologic la amfidiploidul *Prunus derivatica* x *P. Spinosa* (Crimeea, 1955). Fondul fotografic al AȘCAȘM.

8. *Материалы по изданию сборника научных статей, подготовленного Отделом геоботаники и растениеводства Крымского филиала СССР, редактированного В.А. Рыбиным*. Авторизованная машинопись. Рукопись, 1953 г.

9. *Рабочие материалы к Трудам Крымского филиала АН СССР*, 1953 г., № 8 (редактированного В.А. Рыбиным). Машинопись, рукопись, фотографии, 1953 г.

10. *Случай раннего плодоношения сеянцев черешчатого дуба*. Статья, фотографии. Опубл. в. Природа. 1956, № 1 под названием Раннее плодоношение черешчатого дуба. Машинопись, 1954 г.

Fig. 11-12. Academicianul Vladimir Rîbin, împreună cu subalternii săi în laborator (1962). Fondul fotografic al AȘCAȘM.

11. *Случай раннего плодоношения черешчатого дуба*. Статья, рабочие материалы. Автограф. Машинопись, 1954 г.

12. *Случай раннего плодоношения черешчатого дуба.* Автограф. Фотографии к статье, 1954 г.

13. *Итоги пяти лет внедрения цитрусовых в Крыму по опытам Отдела ботаники Крымского филиала АН СССР передового опыта*. Монография. (Не опубликована). Машинопись, 1954 г.

14. *Описание результатов опыления гибридной сливы (В.А. Рыбин, А.Г. Ильиной) в лесосаду на Майкопской опытной станции ВИР*. Рабочие материалы. Рукопись, 1954 г.

15. *Описания по результатам селекционных работ.* Рабочие материалы. Машинопись. Рукопись, 1954–1957 гг.

16. *План окулировки на участке подвоев алычи* (28 августа 1955г., от Шуракова, счет рядов от рябины) Рабочие мат. Машинопись. Рукопись, 1955 г.

17. *Об изреженности всходов кукурузы при неправильном протравливании семян гексахлораном и granozanot*. Статья, раб. материалы. Фотографии (не опубл.). Машинопись, 1955 г.

18. *Об изреженности воходов кукурузы при неправильном протравливании семян гексахлораном и granozanot*. Статья, рабоч. материалы. Автограф. Машинопись, 1955–1956 гг.

19. *Изучение алычи и терна Крыма и проведение с ними гибридизационной работы*. Научный отчет за 1955 г. Рабочий материал к отчету. Автограф. Машинопись, 1956 г.

20. *Правильно протравливать семена*. Статья, опубл. в газете Крымская правда, рубрика Советы специалиста, 1956 г., 18 апреля. Экз. газеты Крымская правда, 1966 г. 18 апреля, 1956 г.

21. *Описание найденного на территории Крыма вида растения ранее на территории СССР не установленного*. Автограф, 1956 г.

22. *Новый подвой груши*, статья опубл. в газете Крымская правда, 1956 г.

23. *Отдаленная гибридизация как метод изучения происхождения и селекционного улучшения метод изучения селекционного улучшения культурной сливы (Prunus domestica L.*) Статья, варианты статьи, рабочие материалы к статье. Автограф. Авторизованная машинопись, 1956–1957 гг.

24. *Отдаленная гибридизация как метод изучения происхождения и селекционного улучшения культурной сливы (Prunus domestica L.*). Научный доклад на Всесоюзном совещании по отдаленной гибридизации растений и животных 12-16 февраля 1957 г., Москва. Программа конференции. Тезисы доклада. Авторизованная машинопись. Машинопись с правкой, 1957 г. экз.

25. *Цитологические методы в плодоводстве*. Монография, рабочие материалы. Издана под названием Применение цитологического метода при селекционной работе с плодами. Штиинца, 1957 г.

26. *Сообщение по результатам работы по периментальном генезиса культурной сливы* (на немец. яз.). Франция, ХУ Международный конгресс по садоводству. Машинопись, 1957 г.

27. *Прививка грецкого ореха в питомниках*. Статья, рабочие материалы. Автограф. Машинопись с правкой, 1957–1960 гг.

28. *Список семян урожая 1959 г., собранный для исследования группой для цитолов*. Рукопись, 1959 г.

29. *Рабочие материалы (по теме исследований)*. Автограф. Машинопись, 1934–1960 гг.

30. *Рабочие материалы, заметки, краткие обобщения, другие разрозненные материалы*. Автограф. Машинопись с правкой, 1958–1960 гг.

31. *Материалы для работы* (Репринты, списки литературы на английском и франц. языках), 1959 г.

32. *Гексаплоидные гибриды...* (Подрод) и их значение (Краткое содержание доклад на научной конференции Института плодоводства в Скерневицах, 1961 г., Польша), программа конференции, приглашение В.А. Рыбину. Машинопись, 1961 г.

33. *Инвентарный журнал коллекции ирисов*. Рукопись, 1961–1962 гг.

34. *Журнал фенологических наблюдений лаб. В.А. Рыбина*. Рукопись, 1962 г.

35. *Описание естественного гибрида алычи и абрикоса, обнаруженного на территории Ботанического сада АН МССР*. Машинопись, 1962 г.

36. *Посевной журнал*. Июнь 1962 года. вёл Н. Итцын, лаб. В. А. Рыбина. Рукопись, 1962–1963 гг.

37. *Журнал наблюдений температуры*. Рукопись, 1962–1963 гг.

38. *Физиология плодовых культур*. Статья, опубликована под заголовком Физиология плодоношения плодовых растений в Энциклопедии Физиология плодовых. Машинопись, 1963 г.

39. *Полиплоидию на службу садоводству*. Статья, вариант письма в журнал Садоводство её публикации. Опубликована в Трудах Совещания, 1963 г. Наука под названием *Полиплоидия и селекция.* Машинопись, 1963–1964 гг.

40. *Фотокопии тезисов доклада В.А.Рыбина на X Конгрессе ботаников в Эдинбурге*. (Без названия), 10 экз., 1964 г.

41. *Тезисы доклада на симпозиуме в Швеции* (на немец. языке). Машинопись, 1964 г.

42. *Проспекты по камерам охлаждения фирмы*, ГДР. Материалы для работы, 1964 г.

43. *Николай Иванович Вавилов, его деятельность во Всесоюзном институте растениеводства.* Статья, материалы к ней, варианты. Опубликована в ж. Известия АН МССР, 1965 г.

44. В.А. Рыбин, И.С. Руденко, *Быстрорастущий пирамидальный тополь.* Брошюра. Опубликована Картя Молдовеняскэ, 1965. Авторизованная машинопись, 1965 г.

45. *Таблицы биохимических анализов плодов терна и гибридов сливы*. Рукопись, 1965 г.

46. *Дневники, рабочие записи, заметки*. Автограф, 1965–1966 гг.

47. *Ресинтез сливы и его теоретическое и практическое значение*. Статья, оттиск. Опубликована в журнале Цитология и генетика, 1966 г., № 2.

48. *Тезисы для ВДНХ (СССР).* Результаты селекционной работы по созданию зимостойких и иммунных к заболеваниям сортов домашней сливы. Автограф, 1967 г.

49. *Цветение, опыление и завязывание плодов.* Статья и переписка с редактором. Машинопись с правкой и добавлениями, 1967 г. (În trei exemplare)

50. *Краткое объяснение цитогенетических терминов* (словник). Авторизованная машинопись.

51. *Научный доклад о селекциях на подвоях*. Автограф.

52. *Дарвин о двух видах изменчивости*. Статья. Машинопись с правкой.

53. *Экспериментальное удвоение числа хромосом у при помощи колхицина*. Статья. Машинопись. Не опубликована.

54. *Фотокопии статей по теме исследований В.А. Рыбин*а (на франц. языке).

55. *Роль межвидовой гибридизации в происхождении*. Статья, 2 варианта, рабочие материалы. Машинопись с правкой.

55. *Эволюция сливы Prunus domestica L. в свете новейших исследований*. Статья, рабочие материалы. Машинопись.

56. *Эволюция сливы Prunus domestica L.* Статья, рабочие материалы, варианты. Авторизован. Машинопись.

57. *Рабочие материалы по теме Prunus domestica L. гибрида алычи с терном*. (на русском и немец. языках). Автограф. Машинопись.

58. *Естественный процесс гибридизации между алычей и абрикосом в Ботаническом саду АН СССР*. Статья. Не опубликована. Машинопись.

59. *Рабочие материалы* (разрозненные), заметки. Автограф. Машинопись.

b) recenzii, concluzii

60. Отзыв о научной работе С.Г. Габаева за 1939 г. Автограф. Авторизованная машинопись, 1940 г.

61. Отзывы на диссертационные работы А.Н. Мельникова (18.12.1939 г.) и Х.К. Еникеев (13.06.1940 г.). Автограф. Авторизованная машинопись, 1939–1940 гг.

62. Отзыв о книге Ф. Д. Мамнория *Особенности воспроизведения роста, развития и формообразования цитрусовых и некоторых других померанцевых.* Машинопись с пометками, 1940 г.

63. Отзывы о диссертационной работе Т.Е. Капинос *Эмбриологические исследования...* Автограф. Авторизованная машинопись, 1940 г.

64. Отзывы на диссертацию Е.Н. Гегерман, тезисы к диссертации. Авторизованная машинопись. Машинопись, 1940 г.

65. Краткий отзыв о рукописи М.Т. Коконова *Метаксении, споры и фациации у плодовых растений*. Машинопись, 1957 г.

66. Краткий отзыв о статьях Арасимович, Васильевой, Душитиной и Фрайман *Биохимия груши и Биохимия айвы.* Машинопись, 1961 г.

67. Краткий отзыв на автореферат аспиранта Тбилисского Госуниверситета А.И. Долидзе *Морфология шелкоотделительных желез партеногенетических полиплоидов тутового шелкопряда и технологическая характеристика их коконов.* Авторизованная машинопись, 1961 г.

68. Краткий отзыв о рукописи Б.Г. Холоденко *Древесные породы для озеленения в МССР.* Авторизованная машинопись, 1961 г.

69. Отзыв о книге С.М. Букасова и А.Я. Камераза *Основы селекции картофеля.* Авторизованная машинопись, 1961 г.

70. Заключение на диссертационную работу и отзыв о содержании автореферата В.И. Заварзина *Функциональное заболевание деревьев персика в Молдавии*. Авторизованная машинопись, 1961 г.

71. Отзыв о диссертации А.Е. Васильева *Природа и некоторые биологические особенности вегетативных гибридов тополей*. Машинопись с правкой, 1963 г.

72. Отзыв в поддержку представления С.Я. Соколова к званию *Заслуженного деятеля науки РСФСР*. Машинопись с правкой, 1965 г.

73. Заключение по диссертации Сухаревой Н.Б. *Значение метода посредника в связи с использованием отдаленной гибридизации в селекции земляники*. Автореферат. Авторизованная машинопись, 1966 г.

74. Отзыв на автореферат диссертации Е.И. Ерошиной *Физиолого-биохимические особенности действия колхицина на растение, представленной на соискание ученой степени кандидата биологических наук*. Машинопись.

75. Отзыв на автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата сельскохозяйственных наук И.Е. Пшеничного *Основы культуры платана в Крыму*. Машинопись.

76. Краткая рецензия на статью З.В. Янушевич и И.Е. Душинкевич *К исследованию явления стерильности у картофеля*. Машинопись.

77. Заключение на автореферат В.И. Черепахина *Влияние условий уплотненного размещения деревьев яблони их рост и плодоношение*. Машинопись.

c) traduceri ale unor lucrări ştiinţifice

78. А. Хей, *Опыты поздней посадки картофеля*. Монография, перевод (не опубликована). Авторизованная машинопись, 1938 г.

79. Кисс, Райоти, *Исследования над перекрещиваемостью/представителей субтрибы Экземпляр журнала*. Статья из журнала, 1956 г. Не опубл. Автореферат, 1956 г.

80. Франк Уудс, *Биологический антагонизм, обуславливаемый ядовитыми для растений выделениями корневых систем.* Статья, перевод с англ. языка. /Не опубл./ Машинопись.

81. С. Марено, *Ветегативное размножение в атмосфере искусственного тумана*. Монография, перевод. Не опубл. машинопись, 1958 г.

82. Э. Маурер, *Подвой плодовых пород*. Монография. Берлин, 1930 г. /На, немец. язык. Фотокопии оригинала (лл. 1-64, 129-160) для перевода на русский язык, 1958 г.

83. Э. Маурер, *Подвои плодовых пород*. Монография, Берлин, 1930г. Перевод с немец. яз. Не опубл./ Авторизованная машинопись, 1958 г.

84. Э. Майрер, *Подвои плодовых культур*. Монография, Берлин, 1939 г. Перевод с немец. главы. Не опубл. Авторизованная машинопись, 1958 г.

85. *Наследование устойчивости к кровяной тле (Eriosoma lanigerum) у яблони*. Статья, перевод для работы с журнала, 1962 г.

86. Г. Фридрихс, *Плодоводство*. Монография, перевод с немец. яз. отдельных глав для работы/. Машинопись, 1962 г.

87. Г. Шандерль, *Об аполиктическом завязывании плодов у грецкого ореха.* Статья, перевод с немец. яз. /для работы/. Машинопись, 1965 г.

88. Д. Ольден, *Межвидовые скрещивания слив*. Монография, Швеция, 1965, перевод. Не опубл. Авторизованная машинопись, 1965 г.

89. Хильканбаум, *Обрезка плодовых деревьев и способы переприви́вки.* Монография, перевод с немец. яз. /Не опубл., Машинопись.

90. Л. Бербанк, *Основные принципы селекции растений.* Монография, перевод. Не опубл. Машинопись.

91. Г. Штуббе, *О связях между естественно и искусственно полученным многообразием форм и о некоторых экспериментальных исследованиях по эволюции культурных растений.* Статья, перевод. Фотокопия.

92. Г. Штуббе, *О связях между естественно и искусственно полученным многообразием форм и о некоторых экспериментальных исследованиях по эволюции культурных растений.* Статья, перевод. Машинопись.

93. *Рабочие материалы* (варианты научной статьи, переводы, текст на немец. языке). Автограф. Машинопись.

d) fotografii care ilustrează rezultatele cercetărilor ştiinţifice

94. Фотоснимки дуба (пробкового и западного), план дубовой рощи в Никитском ботаническом саду, 1937 г.

95. Фотоальбом по результатам работы с алычой, терном, 1938–1939 гг.

96. Фотоснимки, иллюстрирующие работу по выращиванию морозостойкой сливы.

97. Фотоснимки, иллюстрирующие работу по гибриду алычи и терна, 1947 г.

Fig. 13-14. Academicianul Vladimir Rîbin, efectuând studii privind hibridarea distantă a prunului (1963). Fondul fotografic al AŞCAŞM.

98. Фотоснимки по теме *Экспериментальные данные по вопросу гибридизации алычи и терном,* 1955–1961 гг.

99. Иллюстративный материал (рисунки, фотографии, негативы) плодов коллекций, 1955–1961 гг.

100. Иллюстративный материал (фотонегативы, фото снимки) по результатам селекционных работ (коллекция).

101. Иллюстративный материал (фотоснимки) по результатам селекционных работ (коллекция).

102. Иллюстративный материал (фотоснимки) по результатам селекционных работ (коллекция).

103. Коллекции картофеля, цитрусовых, пирамидального тополя, конопли и ореха и др. Фотоснимки, иллюстрирующие открытие новых диких и культурных видов картофеля, 1949 г.

104. Фотоснимки, иллюстрирующие опыты с картофелем, цитрусовыми (все фотоснимки с надписями, датами) 1949–1954 гг.

105. Фотоснимки, иллюстрирующие научные опыты по выращиванию цитрусовых в траншеях при условиях Крыма, исследованиями по выращиванию новых сортов картофеля.

106. Иллюстративный материал к статьям Ростовые вещества как средство преодоления нескрещиваемости *у* картофеля*,* Цитрусовые в Крыму, опубл. в Трудах Крымского филиала АН СССР, 1951 г.

107. Фотоснимки пирамидального тополя, 1950 г.

108. Фото негативы и фото снимки, иллюстрирующие разные научные исследования, 1951 г.

109. Фото негативы, иллюстрирующие научные исследования в 1950–1952 гг. (негативы в конвертах с надписями) 1950–1952 гг.

110. Фотоснимки к монографии Итоги пяти лет внедрения цитрусовых Крымского филиала АН СССР и обобщению производственного опыта 1950–1953 гг.

111. Фотонегативы лимонария, 1952 г.

112. Фотоснимки, объединенные авторской надписью Лесосад Джалман. Траншеи Мариано. Белогорский р-н, 1950–1953 гг.

Fig, 15-16. Studierea creşterii şi dezvoltării plopilor piramidali.
Fondul fotografic al AŞCAŞM.

113. Фотоснимки гигантских экземпляров груши и грецкого ореха (близ с. Ключевое в Крыму), другие фотоснимки, 1952–1954 гг.

114. Фотоснимки и рисунки, иллюстрирующие научные исследования в 1948–1954 гг.

115. Фотоснимки кормовых трав для неполивных условий, для мелиорации естественных лугов и пастбищ, 1955 г.

116. Фотоснимки, озаглавленные автором *Привитые весной 1959 г. в Торец караси,* 1959 г

117. Фотоснимки, озаглавленные автором *Подножье Эльбруса*, 1959 г.

118. Фотоснимки, иллюстрирующие научные исследования в основном 40–50-е гг. / Фотоснимки в альбоме и отдельно без надписей.

119. Фотоснимки, озаглавленные автором Колхицированная конопля. Однодомные растений.

120. Фотоснимки груши лохолистой, список литературы на англ. языке по цитрусовым.

121. Фотоснимки иллюстрирующие научные исследования по цветению, опылению и завязыванию плодов.

122. Фото негативы и фотоснимки, иллюстрирующие монографию *Цитологический метод в плодоводстве*. Фотоснимки с надписями и без.

123. Фотоснимки, иллюстрирующие монографию *Цитологический метод в плодоводстве*.

124. Фотоснимки, иллюстрирующие научные исследования /Кавказ/. Фотоснимки надписи.

125. Иллюстративный материал по тематике исследований (разрозненный).

126. Фотоснимки, иллюстрирующие результаты научных исследований.

127. То же самое.

128. Фотонегативы (разрозненные).

129. Фотоснимок к паспорту вида траншеи с саженцами цитрусовых.

II. Documente și materiale biografice

130. Автобиография. Автограф. Машинопись, 1960 г.

131. Характеристики на В.А.Рыбина, Авторизованная машинопись, 1953–1966 гг.

132. Статья Христо Баева о В.А. Рыбине в ж. Овощеводство, 1966, № 12, Болгария, 1966 г.

133. Отзывы о научной деятельности В.А. Рыбина. Машинопись. 1948–1953 гг.

134. Отзывы о научных трудах В.А. Рыбина. Машинопись. Рукопись, 1951–1962 гг.

135. Отзыв на статью В.А. Рыбина о применении ДДТ в борьбе против ложнощитовки. Машинопись. Рукопись, 1953 г.

136. Список публикаций за 1950–1952 гг. Авторизованная машинопись, 1950–1952 гг.

137. Письма В.А. Рыбина зарубежным коллегам (на русском, немецком, французском языках). Автограф. Машинопись с правкой, 1951–1965 гг.

138. Письма В.А. Рыбина зарубежным коллегам (на русском, англ., немецком, франц. языках). Автограф. Машинопись, 1958–1962 гг.

139. Письма, докладные записки, ходатайства В.А. Рыбина в разные адреса. Автограф. Машинопись, 1962–1967 гг.

140. Письма В.А. Рыбину от советских и зарубежных коллег, переводы на русский язык. Автограф. Машинопись. Рукопись, 1952–1964 гг.

141. Письма В.А.Рыбину от коллег. Машинопись. Рукопись. 1960–1969 гг.

142. Письма В.А. Рыбину от зарубежных коллег (на англ., немецк., франц. языках). Машинопись. Рукопись, 1958–1967 гг.

143. Поздравительные телеграммы и открытки, 1959–1968 гг.

144. Фотографии В.А.Рыбина разных лет (без надписей, без дат).

145. Фотографии коллег В.А. Рыбина (меньшая часть фотографий с надписями).

146. Пригласительные билеты по случаю юбилеев, визитные карточки, проспекты и др. материалы, собранные В.А. Рыбиным, 1955–1968 гг.

III. Documente privind activitatea ştiinţifico-organizatorică

147. Переписка с издательствами, издательские договоры. Автограф. Авторизованная машинопись, 1937–1958 гг.

148. Письмо в Главвино с предложением программой о получений укрупненных сортов винограда, смета проведения экспериментов. Авторизованная машинопись, 1941 г.

149. Планы, отчеты, другие научно-организационные материалы деятельности сектора ботаники Крымского филиала АН СССР, 1950–1956 гг.

150. Индивидуальный календарный план сотрудника отдела В.А. Рыбина. Авторизованная машинопись, 1951 г.

151. Чертежи и документация и к ним траншей на 150 растений цитрусовых культур, выполненные в Москве для Гипросовхозстроя по способу В.А. Рыбина. Машинопись. Рукопись, 1952 г.

151. Отчеты сотрудников Отдела геоботаники и растениеводства Крымского филиала АН СССР. Заключение об эффективности применения ДДТ. Рукопись, 1952 г.

153. Постановление Президиума Крымского филиала АН СССР работе Отдела геоботаники и растениеводства. Машинопись. Фотокопии, 1950–1952 гг.

154. Тезисы доклада программно-методическому совещанию Крымского филиала АН СССР по проблеме продвижения цитрусовых и субтропических культур в новые районы, Машинопись, фотокопии, 1952 гг.

155. Планы работы Отдела геоботаники и растениеводства Крымского филиала АН СССР. Машинопись, 1950–1952 гг.

156. Решение Совещания по координации научных работ на 1953 год по проблеме *Флора и растительность СССР, адресованное Отделу геоботаники и растениеводства Крымского филиала АН СССР*. Машинопись, 1952 г.

157. Постановление Бюро Совета Филиалов АН СССР о первоочередных задачах биологии в решении основных вопросов сельского хозяйства.

158. Отчет о работе по массовому разведению цитрусовых и субтропических культур в Крыму за 1949–1953 гг., 1953 г.

159. Договор научного сотрудничества между Отделом геоботаники и растениеводства Крымского филиала АН СССР и совхозом Саки, Крымской области о разработке и внедрении в производство совхоза агротехнических мероприятий, обеспечивающих повышение урожайности картофеля. Машинопись, 1953 г.

160. Программа и методика работы работ на 1955 г. по теме *Изучение и хозяйственное использование дикорастущих и местных сортов культурных плодовых растений.* Машинопись, рукопись, 1954 г.

161. Решение научно-методического совещания садоводов по получению высоких урожаев в садах (метод В.А. Рыбина). Машинопись, 1954 г.

162. Проект коллекционного насаждения диких плодовых пород на экспериментальном участке Межгорье, Отдела геоботаники и растениеводства. Машинопись. Рукопись, графики, 1953–1954 гг.

163. Программа исследований, программа и план работы, предложения о направленности работ Отдела геоботаники и растениеводства. Автограф. Машинопись, 1953–1954 гг.

164. Пути и закономерности видообразования у плодовых (программа работ на 1954 год). Отдел геоботаники и растениеводства. Машинопись, 1953 г.

168. Набросок плана научно-исследовательской работы на 1956 г. Автограф. 1955.

169. Отчет о работе за 1955г. Лактионовой, старшего лаборанта Отдела геоботаники и растениеводства Крымского филиала АН СССР. Рукопись, 1956 г.

170. Планы, отчеты, докладные и объяснительные записки о работе отдела отдаленной гибридизации МФ АН СССР. Автограф. Авторизованная машинопись, 1956–1960 г.

Fig. 17. Aleea de plopi de la Grădina Botanică.
Fondul fotografic al AȘCAȘM.

171. На пороге шестой пятилетки, текст выступления В.А. Рыбина о работе *Отдела ботаники Крымского филиала АН СССР*. Авторизованная машинопись, 1955 г.

172. Схема популярной лекции для солдат н-ской части *Об очередных задачах растениеводства в Крыму в 6-й пятилетке.* Авторизованная машинопись, 1956 г.

173. Краткий отчет о совещании по отдаленной гибридизации растений и животных. Авторизован. машинопись, 1957 г.

174. Докладная записка Председателю Президиума МФ АН СССР Я.С. Гросул об участии в работе XX Международного конгресса по садоводству (1958, Франция), 1958 г.

175. Отчет об участии в работе XУ Международного конгресса по садоводству (1958, Франция). Автограф. Машинопись, 1958 г.

Fig. 18. Polenizarea şi fixarea materialului embriologic la prun, anii 1970.
Fondul fotografic al AŞCAŞM.

176. Заявление В.А. Рыбина, распоряжение Президиума АН СССР и др. документы об участии в работе XУ Международного конгресса по садоводству (1958, Франция). Автограф. Машинопись, 1958 г.

177. XV Международный конгресс по садоводству (1958, Франция): программа, памятки, фотокопии, другие материалы. Авторизованные ротапринт, машинопись, 1958 г.

178. I Программа научного совещания по плодоводству (1959, Польша), присланная В.А. Рыбину, как специалисту. Машинопись, 1959 г.

179. Информация В.А. Рыбина об участии в съездах и конференциях в 1960 г. Машинопись, 1960 г.

180. Планы редакционной подготовки выпуска изданий и перечень публикаций по лаборатории отдаленной гибридизации Ботанического сада АН МССР. Машинопись, 1960–1968 гг.

181. Отчеты о работе лаборатории отдаленной гибридизации Ботанического сада АН МССР МССР за 1964 г. Машинопись, 1964 г.

182. Об участии ученых во внедрении результатов научных исследований в производство. Тезисы к выступлению. Авторизованная машинопись, 1964 г.

183. Отчеты о работе и другие материалы лаборатории отдаленной гибридизации Ботанического сада АН МССР за 1965 г. Авторизованная машинопись,1965 г.

184. Отчеты о работе и другие материалы по лаборатории отделенной гибридизации Ботанического сада АН МССР за 1966 г. Автограф. Авторизован. Машинопись, 1966 г.

185. Замечания В.А. Рыбина в качестве официального оппонента по диссертации *Лиорена Влияние условий выращивания на редукционное деление у картофеля, представленной на соискание ученой степени кандидата наук*. Автореферат. Машинопись, 1966 г.

186. Материалы Всесоюзного общества генетиков и селекционеров, членом которого был В.А. Рыбин. Автограф. Машинопись. Рукопись, 1965–1967 гг.

187. Материалы о деятельности Молдавского отделения Всесоюзного Ботанического общества. Автограф. Машинопись, 1966–1967 гг.

188. Переписка о завозе в г. Тбилиси черенков сливы для прививки, дубликат карантинного сертификата на них. Автограф. Машинопись, 1967 г.

189. Планы, отчеты и др. материалы о работе лабораторий отдаленной гибридизации Ботанического сада АН МССР за 1967 г. Машинопись, 1967 г.

190. Отчет о работе в Группе цитологии Ботанического сада АН МССР. Машинопись.

191. Текст предполагаемой экскурсии по Ботаническому саду (вновь закладываемому МГУ) для участников Всесоюзного совещания. Машинопись.

192. Предложения по вопросу реорганизации средней и высшей школы. Статья не опубликована. Машинопись.

193. Отзывы о генетико-селекционных работах доктора сельскохозяйственных наук профессора М.Р. Тернавского. Машинопись.

194. Документы и материалы, используемые в работе в качестве источников по решению организационных вопросов. Авторизованная машинопись.

195. Разрозненные материалы, автограф, машинопись, фотокопии, фотоснимки. 1950–1966 гг.

IV. Materiale acumulate de la alţi colegi

196. Заключение за подписью В.П. Гусева (ст.н.с. сектора почвоведения Крымского филиала АН СССР, к.с/х наук) о характере почв и дренировании участка лимонария сектора Ботаники Крымского филиала АН СССР. 1949, Машинопись.

197. М.С. Кузьменко, *Изучение водного режима чая в условиях горного Крыма*. Статья. Машинопись, 1953 г.

198. Л.А. Дудникова, *Опыт получения тетраплоидные растений одновременно созреваемой конопли*. Статья. Машинопись, 1958 г.

199. Решение Всесоюзного семинара совещания по орехоплодным культурам (29 окт. – 2 ноября 1963 г., Баку) Ротапринт, 1963 г.

200. Н.В. Смирнова-Гараева, *Закономерности онтогенеза высших растений.* (По материалам доклада на 2-м Делегатском съезде Всесоюзного Ботанического общества. 1957 г.). КГУ, к-ра ботаники. Машинопись, 1963 г.

201. Пригласительный билет и программа Совещания по проблеме аполиксиса у растений (21-24 мая 1966 г., Саратов). Машинопись, 1966 г.

202. П.Я. Голодрига, Л.К. Киреева, *Методика диагностики морозоустойчивости индикаторных сортов и сеянцев винограда*. Статья. Машинопись, 1965 г.

CONSIDERAŢII FINALE

Fondul arhivistic prezentat în acest studiu relevă aspecte din biografia privată, ştiinţifică şi cea administrativă a academicianului V.A. Rîbin (1893–1979), specializat în domeniul biologiei, genetica plantelor etc. Crearea fondului s-a datorat iniţiativei fiicei protagonistului E.V. Rîbin, care a transmis materialele cu referire la activitatea tatălui său Arhivei Ştiinţifice Centrale a Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti. Ulterior, materialele cu referire la cercetările efectuate de savantul V.A. Rîbin, atât în anumite zone ale URSS, cât şi în Moldova sovietică, au fost selectate, ordonate şi sistematizate de specialistul Secţiei de Filosofie şi Drept al AŞ RSSM R. Forş, fiind elaborat fondul personal al academicianului V.A. Rîbin sub nr. 32. Analiza informaţiei, datelor, lucrărilor ştiinţifice şi a fotografiilor ce relevă activitatea savantului V.A. Rîbin, denotă cercetătorul ştiinţific profesionist şi perfecţionist.

PREGĂTIREA CADRELOR ŞTIINŢIFICE ÎN CADRUL BAZEI / FILIALEI MOLDOVENEŞTI A ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A URSS (1946–1952)

Training of scientists within the moldova base / branch of the USSR Academy of Sciences (1946–1952)

CZU: 001.89:378.2.011.3(478)„1946/1952”
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762432

Iulian SALAGOR
Doctorand, Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-4601-6950
E-mail: salagur@yahoo.com

Summary. In this article, based on the research of unpublished documents from the Central Scientific Archive of the Academy of Sciences of Moldova, the main problems regarding the training of scientific staff within the Moldavian Base/Branch (1946–1952) are identified, problems that did not want to be solved. Particular attention was paid to investigating the historical context of the foundation of academic science in the Moldavian SSR, researched the establishment and consolidation of scientific institutions such as: the Moldavian Base and Branch of the Academy of Sciences of the Soviet Union. The results of the research must be necessary both for researchers, historians and archivists, as well as for those who deal with policies in the field of management, of the appreciation of the human resources of science from the perimeter of the available historical documents.

Key words: history, scientific staff, phd studies, Moldavian SSR.

Preliminarii. La baza creării Academiei de Ştiinţe a Moldovei se află Baza Moldovenească a Academiei de Ştiinţe a URSS[1], fondată în vara anului 1946, apoi din 1949 cu denumirea de Filiala Moldovenească a Academiei de Ştiinţe a URSS[2], iar din august 1961 obținând denumirea de Academia de Ştiinţe a RSS Moldovenești[3], ca un centru de cercetări

[1] Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: AŞCAŞM). F. 1, inv. 2, d. 5, f. 10.

[2] În 1949, Baza Moldovenească de Cercetări Ştiinţifice a Academiei de Științe a URSS a fost redenumită în Filială Moldovenească conform hotărârii AŞ URSS din 6 octombrie 1949 (proces-verbal nr. 23, paragraf. 318) care prevedea „stabilirea unei singure denumiri filialelor şi bazelor AŞ URSS: „Filialele Academiei de Ştiinţe URSS”. Cu toate acestea, structura instituţiei a rămas aceiaşi, iar până în 1950 în componenţa Filialei Moldovenești intra Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură şi șapte sectoare individuale: pedologie, botanică, zoologie, pomicultură şi viticultură, energetică şi gospodăria apelor, geologiei, economiei şi geografie şi staţiunea seismică. AŞCAŞM. F. 1, inv. 1/1, d. 19, ff. 1-2. Vezi: Ion Valer Xenofontov, Constituirea Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (1949–1950), in: Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Științe umanistice”, nr. 10 (110), 2017, pp. 236-242.

[3] La 26 iulie 1960, la propunerea CC al PCM și a Sovietului de Miniștri al RSSM, precum și a Prezidiului AȘ a URSS, Sovietul de Miniștri al URSS a adoptat Hotărârea nr. 797 *Cu privire la crearea Academiei de Ştiinţe a RSSM*, iar la 29 noiembrie 1960 a fost adoptată Hotărârea CC al PCM și a Sovietului de Miniștri al RSSM *Cu privire la crearea Academiei de Ştiinţe a RSSM*, care apoi, după unele precizări, a stabilit data inaugurării Academiei – 2 august 1961. Vezi: Academia de

ştiinţifice pentru a le implementa în economie. Pregătirea cadrelor ştiinţifice, în mod special prin doctorat, a întâmpinat dificultăți reale. O altă problemă majoră o constituia lipsa de conducători titulari din cadrul instituției științifice. Mai existau și lipsuri financiare, lipsa infrastructurii necesare, de spaţii (laboratoare, birouri) și echipament[4].

Cu toate aceste probleme, Baza Moldovenească şi-a început *de facto* activitatea sa abia la mijlocul anului 1947, incluzând în componența sa un academician, doi doctori în ştiinţe, trei profesori, un colaborator ştiinţific superior, un docent (conferenţiar), 14 candidaţi în ştiinţe, 24 de colaboratori ştiinţifici fără grade ştiinţifice, asistaţi de 13 lucrători tehnico-ştiinţifici şi auxiliari: un tehnician, cinci laboranţi superiori şi şapte laboranţi[5]. Deși Baza Moldovenească nu dispunea de permisiunea oficială de pregătire a viitorilor specialişti candidaţi şi doctori în ştiinţe, totuși, solicitări de admitere la doctorat accepta, însumând în acest sens 14 candidați de admitere la doctorat. Din cele 14 cereri, 13 cereri au fost admise şi au fost transmise de către Baza Moldovenească pentru confirmare şi admitere la Secţia de Doctorat a Academiei de Ştiinţe a URSS. Subdiviziunea respectivă a examinat cererile de la Chișinău și a admis spre examinare pentru admitere la doctorat doar opt cereri, însă după examinarea finală doar trei candidaţi au fost admişi la studii: D.V. Onilov a fost acceptat la Institutul de Geografie al Academiei de Ştiinţe a URSS (Moscova), iar A.M. Mariţ şi V.S. Cuzneţov – la Institutul de Fiziologie „I.P. Pavlov" (Leningrad)[6].

Printre cei respinşi au fost A.V. Repida, care era deja doctorand al Institutului Pedagogic de Stat din Chişinău, N.D. Bondarevscaia dorea să se specializeze în domeniul viticulturii, profil inexistent la Grădina Botanică din Leningrad. În ceea ce priveşte M.A. Guzunov (literatură), V.A. Crupinschi (geobotanică) şi V.D. Belousov (matematică) n-au promovat examenele[7].

În darea de seamă din anul 1947 despre pregătirea noilor cadre ştiinţifice se mai menţiona că „conducerea Bazei îi asigura cu cele necesare pe cei care au fost admis la doctorat la diferite institute ale Academiei de Ştiinţe a URSS, dar despre îndeplinirea programului de doctorat nu dispunem de date, deoarece doctoranzii frecventau secţia de zi şi nu menţineau legături oficiale[8].

În ceea ce privește pregătirea cadrelor ştiinţifice pentru anul 1948, la fel Baza Moldovenească nu dispunea de posibilități reale de pregătire prin sistemul de doctorat a noi cadre noi ştiinţifice (de cercetători ştiinţifici), în continuare punând accentul pe pregătirea de cadre noi de cercetători prin institutele Academiei de Ştiinţe a URSS, fiind anunțat primul concurs în doctorat la sectoarele de pedologie, energetică şi gospodăria apelor, pomicultură şi viticultură, botanică, zoologie, economie şi geografie, istorie şi arheologie, limbă şi literatură. Conform unei hotărâri a Prezidiului AŞ a URSS, Bazei Moldovenești i s-a oferit 10 locuri"[9], iar cereri de înmatriculare au fost 19. Comisia de admitere solicita Prezidiului AŞ URSS înmatricularea a 11 persoane, fiind însă admiși patru candidaţi: A.S. Lazarev (limbă),

Ştiinţe a Moldovei: Istorie şi contemporanitate, 1946–2006, Chișinău: Ştiința, 2006, pp. 51-58; Constantin Manolache, Ion Xenofontov. Instituționalizarea științei academice în RSS Moldovenească (1946–1960), in: Akademos, nr. 1 (40), 2016, pp. 16-22.

[4] AŞCAŞM. F. 1, inv. 2, d. 4, ff. 156-161.

[5] *Ibidem*, inv. 1/1, d. 4, ff. 64-65. În epocă existau două titluri ştiinţifice: candidat (doctor) și doctor (habilitat).

[6] *Ibidem*, ff. 163-165.

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem*.

[9] *Ibidem*, inv. 1/1, d. 5, ff. 13-14.

L.P. Nicolaev (botanică), P.V. Şmatco (energetică) și V.G. Cujelenco (pomicultură)[10]. La doctorat a fost acceptat și M.A. Guzunov, la Institutul de Literatură a Academiei de Științe a URSS însă acesta era considerat că se preocupa cu tematica acestei instituții, neavând nicio legătură cu Baza Moldovenească[11]. Ulterior, toate materialele cu solicitările de admitere la doctorat au fost transmise Sovietului Filialelor şi Bazelor Academiei de Științe a URSS[12].

Pregătirea la doctorat sub egida Bazei Moldovenești a AŞ a URSS s-a început abia în 1949. Pe baza materialelor venite de la Sovietul Filialelor şi Bazelor AŞ a URSS, Prezidiul Academiei de Științe a URSS în lunile februarie-martie 1949 a acceptat cinci persoane la secţia de zi pentru a se pregăti la Chișinău, şi anume: L.P. Nicolaeva – în Sectorul de botanică; A.S. Lazareva – Sectorul de limbă şi literatură; V.G. Cujelenco – Sectorul de pomicultură şi viticultură; P.V. Şmatco – Sectorul de energetică şi de gospodărie a apelor și B.I. Hvorov – în Sectorul de geologie[13].

Din cei cinci doctoranzi s-au prezentat doar patru, B.I. Hvorov nu s-a prezentat la studii, deoarece n-a fost eliberat de la serviciu. În ceea ce priveşte asigurarea cu conducători ştiinţifici, doar Grădina Botanică a Bazei Moldovenești avea acea posibilitate. Ceilalţi doctoranzi au fost afiliați în felul următor: P.V. Şmatco – la Institutul de Energetică al AŞ a URSS; A.S. Lazarev – Institutul de Limbă şi Gândire al AŞ a URSS (conducător ştiinţific: academicianul V.F. Şismarev), iar V.G. Cujelenco – Baza Experimentală de Culturi Subtrofice şi Sudice din Soci (conducător ştiinţific: doctor în ştiinţe agricole Alexandrov). Termenul de finalizare a studiilor de doctorat a fost stabilit februarie-martie 1951”[14].

Baza Moldovenească, ca şi alte Baze şi Filiale ale AŞ a URSS, pregătea cadre ştiinţifice pentru examenele de doctorat. Astfel, în 1949 avea 15 pretendenţi: 1) Sectorul de geologie – G.E. Costica și S.T. Bnuzdaev[15]; Sectorul de Pedologie – I.V. Dmitriev și I.L. Şestacov[16]; Sectorul de Botanică – M.M. Tâmco și L.V. Nicolaeva[17]; Sectorul de pomicultură şi viticultură – I.I. Coşelnic și V.D. Maslov[18]; Sectorul de economie şi geografie – N.B. Iacubanis și G.A. Nagirneac[19]. În Sectorul de energetică şi de gospodărie a apelor nu se pregătea niciun candidat[20]. Sectorul istorie şi arheologie pregătea cadre în afara doctoratului pentru Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură, care era unul din punctele slabe ale acestuia. În 1948, Institutul a realizat concursul de pregătire la doctorat, unde a fost acceptată doar o persoană. În 1949, I.D. Ceban a susținut teza de doctorat înainte de termen (21.06.1949). Doctoranzii E.M. Rusev și N.G. Corlăteanu au susținut examenele de doctorat, iar S.E. Levit – nu[21]. În Sectorul zoologie Şubernețchi lucra la elaborarea tezei de doctorat[22].

Membru corespondent al AŞ a URSS P.A. Baranov, directorul Bazei Moldovenești, atenționa asupra necesității dezvoltării instituției de cercetare, evident, această perspectivă

[10] *Ibidem*, inv. 4, d. 5, f. 31.
[11] *Ibidem*, inv. 1/1, d. 6, f. 15.
[12] *Ibidem*, ff. 15-16.
[13] *Ibidem*, d. 11, ff. 13-17.
[14] *Ibidem*, ff. 17-18.
[15] *Ibidem*, ff. 105-11.
[16] *Ibidem*, ff. 112-117.
[17] *Ibidem*, ff. 118-132.
[18] *Ibidem*, ff. 158-170.
[19] *Ibidem*, ff. 178-182.
[20] *Ibidem*, ff. 171-177.
[21] *Ibidem*, ff. 191-194.
[22] *Ibidem*, d. 11, ff. 133-135.

era vizualizată din optica ideologică a timpului respectiv. Se pleda pentru avansarea culturii şi ştiinţei, pregătirea cadrelor Bazei Moldovenești, la fel ca în celelalte republici unionale. Această sarcină era impusă colectivului Bazei Moldovenești pentru atingerea dezideratului de a crea un centru științific asemănător cu cel al unei Academii de Ştiinţe, cale parcursă de academiile de științe din RSS Kazahstan, RSS Uzbekistan ș.a.[23].

În 1949, structura Filialei Moldovenești a fost modificată[24]. Pregătirea noilor cadre ştiinţifice prin doctorat se desfăşura în continuare însă deja în mai multe sectoare. S-a discutat şi s-a aprobat noi teme. G.A. Nagirneac lucra asupra temei *Dezvoltarea viticulturii în Moldova* şi *perspectivele ei*, totodată, s-a condiționat faptul că dacă conducător de doctorat la subiectul respectiv nu va fi indentificat până la sfârşitul primei jumătăţi ai anului 1950, atunci va fi redecatată tema în *Amplasarea şi specialitatea agriculturii RSSM*. Totodată, a fost aprobată şi tema lui N.B. Iacubanis *Caracteristica economiei RSSM*[25].

În octombrie 1950, în lista doctoranzilor Filialei AŞ URSS mai figurau: L.P. Nicolaeva (botanică), conducător ştiinţific doctor în ştiinţe biologice V.N. Andreev; L.M. Maltabar (viticultură), conducător ştiinţific doctor în ştiinţe biologice Ia.I. Prinţ; I.G. Ivanov (istoria URSS), conducător ştiinţific candidatul în ştiinţe istorice N.A. Mahov; A.S. Esaulenco (istoria URSS), conducător ştiinţific candidatul în ştiinţe istorice I.S. Grosul; I.G. Budac (istoria URSS), conducător ştiinţific candidatul în ştiinţe istorice I.S. Grosul; M.S. Binceva (economie), conducător ştiinţific candidatul în ştiinţe economice Corenev; G.C. Vascan (pomicultură), conducător ştiinţific doctor în ştiinţe biologice P.P. Dorofev[26].

Lista doctoranzilor care și-au susținut examenul prin concurs în cadrul Institutului de Pomicultură, Viticultură şi Vinificaţie era următoarea: B.I. Biblina (1948), G.A. Paterilo (1950), V.G. Cujelenco (1951), I.I. Coşelnic (1951), A.A. Necrasova (1951), I.V. Mihailiuc (1952), A.I. Mihailov (1952), V.I. Maslov (1952), L.I. Biblina (1952), C.G. Chiriliuc (1951)[27]. În cadrul Institutului de Istorie, Limbă şi Literatură, lista de candidaţi admiși la doctorat era următoare: A.S. Lazarev (1949) şi A.S. Esaulenco şi I.G. Ivanov (1950), iar I.D. Ceban şi N.G. Corlăteanu (1949) se pregăteau să susţină tezele de doctor în ştiinţe[28].

Din perspectivă numerică, pregătirea cadrelor ştiinţifice la doctorat pe sectoare în anii 1951–1955 era următoarea: Sectorul de geologie – 8; Sectorul de botanică – 6; Sectorul de

[23] *Ibidem*, d. 13, f. 58.

[24] În 1950, structura Filialei Moldovenești a fost modificată conform hotărârilor Prezidiului Academiei de Ştiinţe URSS din 25 ianuarie 1950 şi din 12 iulie 1950 şi dispoziţiei Sovietului de Miniştri a URSS nr. 9477-r din 18 iunie 1950. Astfel, Filialei i-a fost transmisă Staţiunea Moldovenească de Pomicultură şi Viticultură a Ministerului Agriculturii a RSSM. Din 1 septembrie 1950 Filiala Moldovenească activa cu următoarea structură: a) Institutul de Pomicultură, Viticultură şi Vinificaţie cu sectoarele: 1) pomicultură şi culturi subtropice, 2) viticultură 3) tehnologia şi microbiologia vinului, 4) protecţia plantelor 5) agrochimiei, fiziologiei şi biochimiei, 6) baza ştiinţifică experimentală 7) centru organizatoric în oraşul Călăraşi, b) Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură cu sectoarele: 1) istorie şi arheologie, 2) limbă şi literatură, 3) biblioteca ştiinţifică, c) Grădina botanică cu sectoarele: 1) flora şi fauna Moldovei, 2) aclimatizare şi producerea seminţelor, 3) dendraflora 4) înverzirea şi decorarea grădinii 5) herbarium al florei moldovenești, d) Sectoare individuale: 1) pomicultură 2) botanică şi creştere plantelor 3) fitopatologia generală 4) mecanizarea şi electrificarea gospodăriei agricole, 5) zoologiei, 6) economie, 7) geochimie 8) laboratorul chimico-analitic 9) staţiunea eroziunea solului 10) staţiunea seismică, 11) Biblioteca Ştiinţifică. AŞCAŞM. F. 1, inv. 1/1, d. 19, ff. 2-3.

[25] *Ibidem*, d. 21, ff. 133-134.

[26] *Ibidem*, inv. 4, d. 5, ff. 32-33.

[27] *Ibidem*, inv. 1/1, d. 19, f. 43.

[28] *Ibidem*, ff. 65-66.

economie şi geografie – 6; Sectorul de pomicultură şi viticultură – 8; Sectorul de pedologie – 10; Sectorul de zoologie – 6; Sectorul de limbă şi literatură – 12; Sectorul de istorie şi arheologie – 13. Până în 1950, în cadrul Filialei Moldovenești au fost susţinute cinci teze de doctorat, şi anume: B.I. Biblina – doctor în ştiinţe agricole (1948), I.D. Ceban şi N.G. Corlăteanu – doctori în ştiinţe filologice (1949), G.A. Paterilo – doctor în ştiinţe agricole (1950), M.P. Todica – doctor în ştiinţe geografice (1950)[29].

Pregătirea acestor cadre științifice nu era posibilă fără conducători ştiinţifici titulari ai Filialei Moldovenești a Academiei de Ştiinţe a URSS. Astfel, dacă iniţial se simţea o lipsă acută de îndrumători științifici, treptat numărul lor s-a mărit, printre care: directorul Bazei Moldovenești, preşedintele Consiliului Ştiinţific acad. V.P. Volghin; membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a URSS A.D. Udaliţov; acad. V.F. Şişmarev; prof. univ., dr. N.A. Dimo; prof. univ., dr. V.N. Andreev; prof. univ., dr. P.P. Dorofeev; doctorul în ştiinţe istorice, vice-directorul Filailei Ia.S. Grosul; doctorul în ştiinţe biologice M.F. Iaroşenco; prof. V.L. Grimalschi, prof. D.A. Şutov; directorul Institutului de Istorie, Limbă şi Literatură I.D. Ceban; secretarul comitetului de partid M.M. Radul; doctorul în ştiinţe biologice A.G. Baranovschi; prof. M.A. Pavlov; doctorul în ştiinţe geo-minerale N.D. Topor; colaboratorul ştiinţific L.P. Pojarscaia; doctorul în ştiinţe agricole A.A. Petrosian; candidatul în ştiinţe economice V.F. Malinschi ș.a.[30].

La şedinţa Consiliului ştiinţific al Filialei Moldovenești din 15 septembrie 1950 s-au discutat rezultatele examenelor de admitere la doctorat. Pentru susținerea examenelor la doctorat a fost organizată o comisie din care făceau parte: prof. univ. D.A. Şutov (preşedinte), prof. univ. P.P. Dorofeev, doctorul în ştiinţe istorice N.A. Mahov, doctorul în ştiinţe biologice S.M. Ivanov, V.I. Maslov (secretar). La examene au fost acceptaţi 20 de doctoranzi, dintre ei șapte nu s-au prezentat la examen. Din cei 13 care au susţinut examenele: M.A. Gubareva nu s-a prezentat la ultimul examen, din considerentul că aceasta a fost admisă în baza performanțelor înalte ale studiilor; E.I. Cravcenco a susţinut negativ unele examene, de aceea nu a fost acceptată pentru a continua exemanele; I.N. Hrapaci a susţinut cu brio examenele, însă în legătură cu prezentarea unui referat nefinalizat, nu a fost acceptată pentru susţinerea următoarelor examene; N.P. Polivţev nu a susţinut examenul la „limba moldovenească”; Popovscaia, după primul examen susţinut, a renunţat să continue sesiunea de examinare. Astfel, total au susţinut examenele opt doctoranzi. În domeniul istoriei erau I.G. Budac, I.G. Ivanov; în domeniul limbii și literaturii – V.L. Voițovschi; în domeniul economiei agricole M.S. Biceva; în domeniul pomiculturii G.C. Vascan, în domeniul viticulturii L.M. Maltobar, în domeniul fiziologiei plantelor F.V. Cleitman. Din acești opt doctoranzi, au fost aprobaţi de Prezidiul Filialei doar șase, deoarece F.V. Cleitman şi V.L. Voițovschi au fost consideraţi ca fiind slab pregătiţi[31].

În acelaș context, Prezidiul Filialei îşi exprima îngrijorarea referitor la pregătirea cadrelor ştiinţifice, dar şi a viitorului ştiinţei. Asupra acestor probleme s-au expus şi prof. univ. A. Ablov, candidatul în ştiinţe I.D. Ceban, candidatul în ştiinţe T.S. Gheideman, prof. V.N. Andreev, candidatul în ştiinţe agricole A.A. Petrosian, prof. univ. I. Prinţ, secretarul ştiinţific N.N. Romanenco, candidatul în ştiinţe A.M. Şumacov. În raportul vice-preşedintelui Prezidiului Filialei Iachim S. Grosul sunt reliefate principalele neajunsuri în pregătirea cadrelor, şi anume „selectarea incorectă a cadrelor”, „promovarea necalificată”, „promovarea incorectă, fără apartenenţă politică” etc. În vizor au fost trecute și persoanele cu trecut politic dubios:

[29] *Ibidem*, ff. 254-255.

[30] *Ibidem*, d. 19a, ff. 26-27.

[31] *Ibidem*, d. 26, ff. 38-42.

colaboratorul sectorului de economie, colaboratorul Sectorului geologiei Porucic, colaboratorul sectorului pomiculturii şi viticulturii Macoveţchi ș.a. fiind eliberaţi de la serviciu, deoarece pe parcursul anilor de activitate nu au aveau realizări ştiinţifice[32]. Nu se acorda atenţie suficientă selecţiei cadrelor din populaţia indigenă, în special pentru locurile vacante de colaborator ştiinţific inferior şi laboranţilor, fapt ce nu permitea o bună pregătire a cadrelor ştiinţifice naţionale. La 1 ianuarie 1951, din totalul de colaboratori ştiinţifici inferiori şi tehnico-ştiinţifici, în cadrul Filialei Moldoveneşti activau 24 de moldoveni (români), cca 20%[33].

La 22 mai 1951, la şedinţa Prezidiului Filialei Moldoveneşti, N.N. Romanenco a prezentat informaţia de reatestare a următorilor doctoranzi, înmatriculaţi în 1948: V.G. Cujelenco, L.P. Nicolaev, P.V. Şmatco, A.S. Lazarev. La 1 iunie 1951, A.S. Lazarev a fost delegat în oraşul Leningrad, la conducătorul ştiinţific academicianul Şişmareov, pentru concretizarea temei de doctorat. Pentru neîndeplinirea planului individual de activitate, P.V. Şmatco a fost eliberat din doctorat conform Dispoziţie AŞ URSS nr. 631 din 21.04.1951[34].

La 19 iunie 1951 a fost menţionată atestarea a şase doctoranzi înmatriculaţi în 1950: L.M. Maltabar, I.G. Budac, A.S. Esaulenco, I.G. Ivanov, M.S. Bincevoi şi G.C. Vascan. Toţi doctoranzii şi-au îndeplinit planul de activitate, iar L.M. Maltabar şi I.G. Budac depăşind normativele preconizate. În ceea ce priveşte planul de admitere la doctorat şi de dezvoltare a Filialei Moldoveneşti pentru anul 1952, secretarul ştiinţific N.N. Romanenco a menţionat necesitatea înscrierii anuale la doctorat a cel puţin 30 de candidaţi, dintre care 18 detaşaţi în Moscova, iar 12 menținuți la Filială. În 1952 Filiala Moldovenească i-au fost aprobate 25 de locuri la doctorat, iar contingentul de admitere a fost majorat de la 31 la 32 de persoane[35] .

Totuşi, admiterea şi atestarea la studiile de doctorat rămânea a fi una din problemele Prezidiului Filialei Moldoveneşti. Polemicile pe marginea acestui subiect erau interminabile. Academicianul Nicolae Dimo îşi exprima nemulţumirea referitoare la cerinţele mari impuse de către Prezidiul Academiei de Ştiinţe din URSS, iar 1% din selectarea de moldoveni la doctorat era o cifră destul de mică. S-a atenționat asupra situaţiei în care se afla moldoveanul Șestocov, considerat un bun angajat, a elaborat o lucrare de doctorat calitativă, însă din diferite motive nu putea susține teza. Cercetătorii L.E. Râbac, T.S. Gheideman au semnalat faptul că în cadrul institutelor în care activează sunt cupluri care nu sunt politic demni de încredere, iar unele nu pot fi înlocuite. I.D. Ceban nu a sesizat cupluri în cadrul Institutului de Istorie, Limbă şi Literatură, în schimb erau vădite relaţiile de prietenie dintre Mohov, Levit, Rusev şi Smirnov. Aceste persoane nu acceptau critica[36], iar Bogaci şi Vacsman din punct de vedere politic erau apreciate ca fiind „nedemne de încredere", fiind eliberate de la serviciu. La fel, s-a atenționat asupra stării disciplinare, mulţi angajaţi erau independenţi, apatici faţă de factorul politic[37].

[32] *Ibidem*, d. 31, ff. 31-35.

[33] *Ibidem*, f. 36.

[34] *Ibidem*, ff. 54-55.

[35] *Ibidem*, ff. 61-62.

[36] Referindu-se la hotărârea Prezidiului AŞ a URSS din 20 aprilie 1951 privind activitatea ştiinţifică a Filialei Moldoveneşti AŞ a URSS şi măsurile de dezvoltare, M.M. Radul declara: „critica creativă şi autocritica este slab dezvoltată, relativ prezentă în cadrul Institutului de Istorie, Limbă şi Literatură, această experienţă trebuie utilizată şi în celelalte sectoare ale Filialei, „critica şi autocritica la noi este, dar critica nu este una bună, nu este directă. Astfel de critică creează impresia că criticilor le este frică să pedepsească pe cineva" (proces-verbal nr. 3 al şedinţei Consiliului ştiinţific al Filialei Moldoveneşti AŞ a URSS, din 7 mai 1951). AȘCAȘM. F. 1, inv. 1/1, d. 32, ff. 157-158.

[37]AȘCAȘM. F. 1, inv. 1/1, d. 31, ff. 136-138.

Despre totalurile acceptării la doctorat pentru anii 1951–1952 a raportat Prezidiului candidatul în ştiinţe biologice S.M. Ivanov. Conform hotărârii Comisiei de Examinare, au fost aprobaţi următorii candidaţi la doctoratul Filialei Moldoveneşti: în domeniul pomiculturii – V.D. Condratiev și G.P. Alexeev; viticultură – N.A. Zorina, F.M. Caţur; organizarea şi economia agricolă – V.S. Ponomari, G.S. Clicico; fiziologia plantelor – G.V. Candina; fitopatologie – M.S. Ganşina; istoria URSS – I.V. Semionova; pedologie – R.I. Luneva și O.S. Andronati; chimia neorganică – V.I. Ivanova. Din motive necunoscute nu au fost acceptați: A.I. Glazunov, T.I. Jarcova, V.A. Cherdivarenco, S.I. Novicov. Despre mersul îndeplinirii hotărârii Prezidiului AŞ a URSS din 9 februarie 1951, „selectarea şi educarea cadrelor în AŞ URSS", prof. A. Ablov menţiona că din numărul de doctoranzi sunt puţini moldoveni, nu era mulţumit de concursul de admitere la studiile de doctorat de la Institutul de Chimie, unde concursul practic a lipsit[38].

La şedinţa Prezidiului Filialei din 16 octombrie 1951 a fost aprobat la doctorat S.I. Novicov. Astfel, s-a hotărât ca „în schimbarea hotărârii Prezidiului Filialei Moldoveneşti a AŞ URSS din 05.10.1951 de confirmat pe S.I. Novicov, doctorand al Filialei Moldoveneşti a AŞ a URSS la specialitatea „Istoria URSS"[39].

D.A. Şaicovschi sublinia unele noi modificări privind modalitatea de înscriere şi admitere la doctorat. Astfel, prin noua dispoziţie al Consiliului științific al Filialei din 24-25 ianuarie 1951, s-au acceptat doar candidaţi care nu depăşeau vârsta de 40 de ani. Termenul de pregătire era până la trei ani, inclusiv cu anul de susţinere a tezei. În condiţiile RSS Moldovenești, pregătirea cadrelor ştiinţifice din cadrul populaţiei autohtone prezenta o necesitate. Era iminent de coordonat ca doctoranzii să-şi îndeplinească corect planurile individuale de activitate şi în termen să susține tezele, iar candidații selectaţi să fie de o înaltă calificare. Pe lângă aceasta, Prezidiul Filialei trebuia să asigure spaţii locative şi locuri de muncă pentru doctoranzi[40].

Formarea unei noi structuri a Filialei devenea o sarcină primordială, luând în considerare perspectivele de dezvoltare a economiei şi ştiinţei, situația abordată cu lux de amănute la şedinţa Consiliului ştiinţific al Filialei Moldoveneşti AŞ a URSS din 7 mai 1951. De exemplu, în cazul economiei agricole, M.M. Radul nota: „în laboratorul nostru este un angajat, dar este necesar de a organiza o secție cu cadre specializate în economia agricolă, economia de producţie, economia-geografică etc.". Profesorul P.P. Dorofeev afirma că: „reorganizarea structurii Filialei este una foarte serioasă. Cerinţele sunt impuse RSSM în domeniul agricol în sectoarele pomicultură, culturile tehnice, culturile furajere, zootehnie ş.a. Pentru aceasta este necesar de a organiza în structura Filialei un nou Institut". N. Corlăteanu estima că: „elaborarea noilor articole în ziar, acumularea materialelor pentru realizarea dicţionarului lingvistic, pentru a reuşi toate acestea este nevoie de a mări statele Sectorului de limbă şi literatură". Acad. Nicolae Dimo specifica: „de la guvern primesc foarte multe indicații pentru cercetarea fertilității solurilor, a cultivării bumbacului, ceaiului în diferite raioane ale republicii, iar odată cu restructurarea Filialei, organizarea în Institutul de Pedologie a profilurilor: ameleorare, grochimie etc.". În condiţiile în care se aflau, nu puteau face faţă cerinţelor, iar academicianul Nicolae Dimo chiar insista ca să fie demis. Prof. I. Prinţ spunea: „avem o apreciere pozitivă faţă de Filială atât din partea AŞ a URSS, cât şi din partea conducerii guvernului". Potrivit acestuia „se îmbunătăţea perspectiva Filialei, iar despre o

[38] *Ibidem*, ff. 140-142.

[39] *Ibidem*, ff. 147-160.

[40] *Ibidem*, d. 32, ff. 3, 9, 10.

nouă structură trebuie de gândit în funcție de perspectivele înaintate. Mai cu seamă trebuie de luat în calcul Institutul de Pomicultură, Viticultură şi Vinificaţie, dar fără laboratoare, cadre, echipament tehnic, activitatea acestora nu valorează nimic"[41].

Executând hotărârea Academiei de Ştiinţe a URSS din 9 februarie şi 1 iulie 1951, Filiala Moldovenească şi-a îmbunătăţit relativ activitatea de selectare, pregătireaşi repartizarea cadrelor, dar şi de excluderea unor persoane cu „trecut dubios"[42]. Astfel, la 31 decembrie 1951 în Filiala Moldovenească activau 148 de cercetători ştiinţifici şi tehnico-ştiinţifici, inclusiv nouă doctori habilitați, 29 de doctori în ştiinţe şi 44 de colaboratori ştiinţifici inferiori. Din aceşti 148 de , 33 erau moldoveni (22%), în comparaţie cu datele din 31 decembrie 1950 numărul de doctori şi candidaţi în ştiinţe a crescut cu 13 persoane, dintre care 10 au fost acceptați din afară, iar trei (M. Radul, P. Todica şi E. Rusev), au susţinut pe parcursul anului 1951 tezele de doctorat. La funcţiile de conducere au fost atraşi şi înaintaţi moldoveni: LE. Râbac – directorul Institutului de Pomicultură, Viticultură şi Vinificaţie, M.M. Radul – şef al Sectorului de economie, iar P.P. Ungurean – şef al Sectorului de tehnologie şi microbiologie a vinului[43].

Tot în acest an, au fost aprobaţi în funcţii de conducere următorii angajaţi ştiinţifici: I. Prinţ, doctor în ştiinţe biologice, şeful Sectorului de protecţie a plantelor în cadrul Institutului de Pomicultură, Viticultură şi Vinificaţie; A.A. Petrosian, doctor în ştiinţe agricole, vicedirector în domeniul ştiinţă a Institutului de Pomicultură, Viticultură şi Vinificaţie; M.M. Radul, doctor în ştiinţe geografice, şef al Sectorului de economie; M.F. Iaroşenco, doctor în ştiinţe biologice, şeful Sectorului de zoologie; M.N. Zaslavschi, doctor în ştiinţe geologico-minerale, şeful Staţiei de eroziune. Din afara Filialei au fost promovați: L.E. Râbac, doctor în ştiinţe agricole, directorul Institutului de Pomicultură, Viticultură şi Vinificaţie; T.C. Enin, doctor în ştiinţe biologice, şeful Sectorului de pomicultură, viticultură şi vinificaţie; P.N. Ungurean, doctor în ştiinţe tehnice, şef al Sectorului de tehnologie şi microbiologie a vinului în cadrul Institutului de Pomicultură, Viticultură şi Vinificaţie. La funcţia de cercetător ştiinţific superior prin cumul extern au fost acceptați: V.V. Arasimovici, doctor în ştiinţe biologice, Sectorul de agrochimie, fiziologie şi biochimie; S.N. Macarov, doctor în ştiinţe biologice, Sectorul de viticultură; A.S. Zaslavschi, doctor în ştiinţe biologice, Sectorul de tehnologie şi microbiologie a vinului; AI. Irihimovici, doctor în ştiinţe biologice, Sectorul de zoologie; A.A. Ciumacov, doctor în ştiinţe geo-minerale în Sectorul de geochimie; F.A. Grecul, doctor în ştiinţe istorice, Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură; D.E. Şemeacov, doctor în ştiinţe istorice, Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură[44].

La 11 martie 1952, la şedinţa Prezidiului Filialei Moldoveneşti au fost aprobate temele tezelor de doctorat ale următorilor doctoranzi: N.N. Iacubanisa *Caracteristica economico-geografică a teritoriilor adiacente Chişinăului*, termen de executare un an de la aprobarea temei, conducător ştiinţific prof. univ. V.F. Vasiutin; I.E. Buhar *Adâncirea orizontului arabil în rotaţiile culturilor de câmp a RSSM*, termen de executare trei ani (1952–1954), conducător ştiinţific prof. univ. N.F. Derevițchi; T.G. Badova *Recoltarea bumbacului, porumbului* şi *florii-soarelui în legătură cu termenul de cultivare* şi *condiţiile anului*, termen de executare trei ani (1952–1954), conducător ştiinţific prof. univ. N.F. Derevițchi; A.M. Hreaşevoi *Me-*

[41] *Ibidem*, ff. 155-172.

[42] Prin „persoane dubioase" se avea în vedere persoane ce nu erau ideologic părtinitoare, neloiale regimului politic.

[43] AŞCAŞM. F. 1, inv. 1/1, d. 36, ff. 45-46.

[44] *Ibidem*.

tode agrotehnice de lucrare a solului pentru grâul de toamnă, termen de executare 3 ani, conducător ştiinţific prof. univ. N.F. Dereviţchi; S.N. Livina (?); G.C. Zaltur *Combaterea eroziunii solului la viţa-de-vie în RSSM*, termen de realizare trei ani, conducător ştiinţific acad. N.A. Dimo; V.G. Nesterenco *Cultura de lufa în RSSM*, termen de executare anii 1952–1955, conducător ştiinţific C.I. Pangalo. Temele tezelor de doctorat ale doctoranzilor P.D. Mazur, G.D. Smirnov, S.E. Levit şi M.G. Savina nu au fost aprobate în legătură cu lipsa conducătorilor ştiinţifici[45].

La 11 iunie 1952, în şedinţa Prezidiului Filialei Moldoveneşti au fost atestaţi în vederea continuării studiilor de doctorat următorii candidați: I.G. Ivanov (istorie), înscris la doctorat în octombrie 1950, conducător ştiinţific doctorul în ştiinţe istorice N.A. Mahov; I.G. Budac (istorie), înscris la doctorat la 1 octombrie 1950, conducător ştiinţific doctorul în ştiinţe istorice I.S. Grosul; A.S. Esaulenco (istoric), înscris la doctorat la 1 octombrie 1950, conducător ştiinţific doctorul în ştiinţe istorice I.S. Grosul; T.A. Constantinov (istoric), studii la doctorat cu frecvenţă redusă, conducător ştiinţific doctorul în ştiinţe istorice I.S. Grosul; L.M. Maltabar (agronom-viticultor), înscris la doctorat la 1 octombrie 1950, conducător ştiinţific doctorul în ştiinţe biologice, prof. I.I. Prinţ; G.C. Vascan (agronom-pomicultor), înscris la doctorat la 1 octombrie 1950, conducător ştiinţific doctorul habilitat în ştiinţe agricole, prof. P.P. Dorofeev; V.D. Condratiev (agronom-pomicultor), înscris la doctorat la 1 octombrie 1950, conducător ştiinţific doctorul habilitat în ştiinţe agricole P.P. Dorofeev; P.I. Vasiliev (matematică), delegat în Institutul de Matematică al AŞ a URSS, înscris la doctorat la 1 noiembrie 1951, conducător ştiinţifi: doctorul habilitat Hincin; V.S. Panomari (agronomie), înscris la doctorat la 1 noiembrie 1951, conducător ştiinţific doctorul în ştiinţe agricole P.A. Corenev; M.V. Mihailov (biologie), înscris la doctorat la 1 noiembrie 1951, conducător ştiinţific prof. univ. D.A. Şutov; V.I. Ivanova (chimie), înscrisă la doctorat la 1 noiembrie 1951, conducător ştiinţific doctorul în ştiinţe chimice. A.V. Ablov; M.S. Biceva (economie), înscrisă la doctorat la 1 octombrie 1950 conducător ştiinţific doctorul în ştiinţe agricole P.A. Corenev[46].

Înmatricularea la doctorat avea loc în baza temelor prezentate de conducătorii ştiinţifici abilitaţi, după caz, candidaţii la studiile de doctorat puteau să-şi aleagă tema de cercetare împreună cu conducătorul. Era necesar de a solicita de la Academia de Ştiinţe permesiunea de susținere a tezei de doctorat la acele specialităţi, în care se simțea necesitatea de pregătire a cadrelor calificate. V. Ivanova activa în Laboratorul de chimie analitică, reorganizat în Laboratorul de geologie, iar tema tezei de doctorat nu corespundea profilului de activitate, la fel nu dispunea nici de conducător ştiinţific la Filiala Moldovenească. În calitate de conducător ştiinţific, prof. univ A.V. Ablov nu-i putea acorda atenţie, deoarece acesta activa în cadrul Universităţii de Stat din Chișinău, iar V. Ivanova a apelat de puține ori la consultaţie ştiinţifică. Pregătirea cadrelor ştiinţifice la Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură era una nesatisfăcătoare. Apăreau probleme legate de delegări, dări de seamă neargumentate susţinute de doctoranzi în faţa Comisiei de examinare. Dificultăți erau şi în privinţa locurilor de muncă, cerectătorii în domeniul istoriei, de exemplu, dispuneau doar de două încăperi, doi doctoranzi nu erau anagajaţi în cadrul instituției, de aceea activau în alte organizaţii.

O lipsă acută de doctoranzi era în domeniile tehnologiei vinului, mecanizării pomiculturii şi viticulturii. În Sectorul de economie se solicita un doctorand în domeniul economiei de producţie etc. În planul de activitate a viitoarei Academii de Ştiinţe a RSS Moldovenești

[45] *Ibidem*, d. 38, ff. 59-61.

[46] *Ibidem*, ff. 162-166.

erau prevăzute cel puţin 100 de doctori în ştiinţă, o sarcină importantă de realizat atât pentru Filiala Moldovenească, cât şi pentru guvern[47].

La şedinţa Prezidiului Filialei Moldoveneşti din 18 noiembrie 1952 a fost abordat subiectul referitor la procesul de îmbunătăţire a pregătirii cadrelor ştiinţifice. Drept urmare s-a decis următoarele: obligarea directorilor de institute, şefilor de laboratoare, conducătorilor ştiinţifici, să monitorizeze zilnic activitatea de pregătire ştiinţifică, de a stabili un control mai riguros pentru îndeplinirea planurilor individuale atât a doctoranzilor, cât şi a coordonatorilor ştiinţifici, care lucrează asupra tezei de doctorat; conducătorul ştiinţific anual să prezinte darea de seamă în faţa Prezidiului şi a directorilor de institute referitor la lucrul şi rezultatele doctorandului; obligarea directorilor de institute, şefilor de laborator de a include temele de doctorat în planul tematic al institutului sau laboratorului; obligarea directorului şcolii doctorale A.S. Eliseeva să coordoneze mai bine activitatea doctoranzilor, colaboratorilor ştiinţifici inferiori, iar despre problemele apărute să raporteze conducerii; în planul de admitere la studiile de doctorat pentru anii 1951–1955 se prevedeau mai multe locuri la doctorat, necesitate racordată la cerinţele economiei; obligarea conducătorilor ştiinţifici să prezente cerinţe mult mai aspre faţă de doctoranzi etc.[48]

Au fost luate o serie de măsuri pentru a îmbunătăţii procesul de selectare a doctoranzilor. Pe lângă anunţurile din ziare pentru atragerea tinerilor talentaţi, Prezidiul a solicitat directorilor de institute recomandarea tinerilor talentaţi la studiile de doctorat. Planul de pregătire pentru anii 1951/1955 a cadrelor ştiinţifice prin doctorat prevedea pentru sectoarele ştiinţifice următoarele unităţi: geologie – 8; botanică – 6; economie şi geografie – 6; pomicultură şi viticultură – 8; pedologie – 10; zoologie – 6; limbă şi literatură – 12; istoria Moldovei şi arheologiei – 13.

Între timp, unii colaboratori ştiinţifici lucrau la elaborarea tezelor de doctor în ştiinţe: I. Şestacova, E. Rusev, N. Dimitreva, N. Pozdnenco, I. Coşelnic, N. Iacubanis, L. Pojariscaia, I. Mihailiuc, S. Levit, S. Vănuzdaev, A. Mihailov, V. Maslov, M. Nichitiuc, M. Timco, N. Romanenco, L. Biblina, A. Necrasova, T. Malinovschi, D. Şaicovschi, B. Socolov, B. Lipis. Alţi angajaţi ai Filiei Moldovenești lucrau asupra elaborării tezelor de doctor habilitat: I. Grosul, M. Iaroşenco, I. Caniveţ, S. Ivanov, N. Berezneacov, V. Cotelev, A. Petrosian, M. Zaslavschi. Pentru întocmirea lucrărilor ştiinţifice se organizau delegări la institutele de profil ale Academiei de Ştiinţe a URSS. Luând în considerare că Filiala Moldovenească urma să fie transformată în Academie de Ştiinţe a RSS Moldovenești, în domeniul ştiinţelor umanistice nu era niciun doctor.

Consideraţii finale. Întreaga activitate de pregătire a noilor cadre ştiinţifice prin doctorat era coordonată de către Prezidiul Academiei de Ştiinţe a URSS. Completarea colectivului ştiinţific al Bazei/Filialei Moldovenești cu cadre de înaltă calificare se făcea în baza selectării persoanelor care erau ideologic părtinitoare, loiale regimului comunist. Pe lângă domeniul de specializare, doctoranzii trebuiau să aibă cunoştinţe ale teoriilor marxist-leniniste, fiind educate în spiritul stalinismului tardiv, se audiau lecţii ale dialecticii materialismului. Pregătirea doctoranzilor din cadrul populaţiei majoritare în cadrul Bazei/Filialei Moldovenești, din perspectiva autorităţilor, constituia un proces anevoios.

[47] *Ibidem*, d. 39, ff. 179-185.
[48] *Ibidem*, ff. 188-190.

SOȚII RUȘCINSCHI: INTELECTUALI ROMÂNI SUB REGIM SOVIETIC
The Ruscinski wives: romanian intellectuals under the soviet regime

CZU: 929.52(478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762505

Asea M. TIMUȘ
Doctor în agricultură
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-0031-6546
E-mail: asea_timus@yahoo.com

Summary. The article presents the biographies of a couple of Romanian families and intellectuals from the interwar period who ended up being active including under the Soviet regime, with the surname Ruscinschi and the first names Alexandr and Raisa. Through the study of Raisa's Soviet files, the professional evolution of both husbands was analysed, the first former teacher in the Romanian period on entomological subjects at the Faculty of Agricultural Sciences in Chisinau, insect collector, then for a single year he was a Soviet teacher at the Agricultural Institute of the Moldavian RSS. In 1941 he was evacuated to the Russian Federation, mobilized for the war and died as a soldier in the Red Army. After returning from evacuation to Moldova, Raisa became a librarian in two institutions, the Agricultural Institute in Chisinau (1944–1947) and the Academy of Sciences of the Moldavian SSR (1947–1967), retiring according to age with appreciation for her quality and long activity duration.

Key words: Biographies, Ruscinski, Alexandr – entomologist, Raisa – librarian, Romania, Moldavian SSR.

Preliminarii. Studiul repetat al biografiei entomologului Rușcinschi a fost inițiat, fiindcă are multiplă importanţă profesională și istorică, începând ca Om, student, soţ, părinte, colecţionar de insecte, cercetător, cadru didactic, militar cu studii superioare, ostaș sau mai corect un „krasnoarmeeț" pierdut *fără urme* în anii celui de-al Doilea Război Mondial, trecut în carte comemorativă străină și omis din cea națională. Cel mai important, condițiile ecologice de pe planetă, respectiv și Republicii Moldova, suportă un șir de modificări în ultima sută de ani, astfel mai multe specii de insecte din registrul lui Rușcinschi și reincluse în monografia despre entomologia agricolă din Republica Moldova[1], posibil să fie întâlnite doar în patrimoniului naţional entomologic editat și publicat, nu și în cel zburând liberi în Natură.

Concomitent cu studierea vieții științifice și private al „capului" familiei Ruşcinschi, Alexandru Vasilevici, am studiat și biografia soției acestuia, Raisa Gheorghievna, fiindcă ea a salvat patrimoniul entomologic creat de soțul ei, din care am avut dovezile de rigoare pentru istoria lor: opt articole pe subiecte entomologice, un registru și o colecție de insecte donate sau vândute instituției de învățământ superior din Chișinău, care a trecut și înregistrat primele două etape în „ochii" lor: Facultatea de Științe Agricole din cadrul Universității Iași (redenumite în 1938 în Facultatea de Agronomie din cadrul Politehnicii din Iași) (1933–

[1] Asea Timuș, Nichita Croitoru, Irina Mihailov, *Cadre didactice din domeniul entomologiei agricole. Istorie și contemporanietate*, Chișinău: Tipografia „Ilise", 2017, 380 p.

1940)[2], apoi, Institutul Agricol „M.V. Frunze" din Chișinău (1941–1991, infra: „IS-Frunze"), redenumit Universitatea Agrară de Stat din Moldova (1991–2022, infra: UASM)[3].

Cercetarea a fost elaborată deoarece Ruşcinschi a fost un student la Iași-Chișinău mai special decat alții, mă refer la publicațiile acestuia și la baza insectelor colectate și fixate după metodele științifice. Apoi, pentru cercetarea lui științifică și colecția de insecte a fost selectat inclusiv pentru a fi cadru didactic la disciplinele entomologice la Chișinău cu predare în română (1936–1940)[4]. Fiind originar din Chișinău, respectiv fiind asigurat cu spațiu locativ privat (1940–1941), fapt important în acea perioadă și cunoscând rusa, a fost menținut la catedră și a predat aceleași discipline în rusă[5].

Anume din pasiunea lui, de-a colecta insecte solitare, care făceau parte din cercetarea fundamentală, apoi aplicarea lor practică în consultanța pentru protecția plantelor şi predarea disciplinelor entomologice în educația profesională a devenit o personalitate istorică din domeniul entomologic din Basarabia și a meritat o istorie separată[6].

Reînvierea lui Ruşcinschi din legendă. La Catedra de entomologie de la „IA-Frunze" și UASM, în care am fost studentă (1988–1993) și cadru didactic (1993–2019)[7], numele Ruşcinschi se pronunţa la nivel de legendă, dar strict în context ruso-sovietic, deoarece numele de familie este de origine polonezo-ucrianeană[8]. Însă niciodată nu s-a pronunțat prenumele cu patronimicul indispensabil decât „colecţia lui Ruşcinschi", fiindcă colegii care l-au cunoscut, spre exemplu, Olga Ciobanu-Stângaci (ex studenta lui), ulterior și ea cadru didactic, s-a pensionat, apoi au plecat în eternitate[9]. Didacticii sovietici, începând

[2] Catedra de zoologie aplicată, entomologie şi piscicultură, in: Anuarul Facultăţii de Ştiinţe Agricole Chişinău /Universitatea Mihăileană Iaşi, Tipografia concesionară „Al. Terec", 1936 /1937, pp. 140-145; Ion Valer Xenofontov, Învățământul superior în Basarabia interbelică: constituire, instituționalizare și evoluție, in: În oglinda istoriei: de la medieval la contemporan: In honorem profesor Valentin Tomuleț /Universitatea de Stat din Moldova, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan"; ed.: Constantin Manolache; coord.: Liliana Rotaru; resp. de ed.: Cristina Gherasim, Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan", 2022, pp. 646-653.

[3] Ion Chirtoacă, Sava Turiţă, *Istoria Universităţii Agrare de Stat din Moldova* /red. resp.: Gh. Cimpoieş, Chişinău: Tipografia „Bons Offices", 2013, pp. 369-373.

[4] Tablou de numele inginerilor agronomi universitari ai Facultăţii de Ştiinţe Agricole, de la început până în anul 1936, in: Anuarul Facultăţii de Ştiinţe Agricole Chişinău /Universitatea Mihăileană Iaşi, Tipografia concesionară „Al.Terec", 1936/1937, pp. 30-34.

[5] Raisa Gheorghievna Ruşcinschi. Dosarul din arhiva Institutului Agricol „M.V. Frunze"/UASM nr. 106/206, inv. 3, ff. 4-5. Dosarul a fost deschis la 9 noiembrie 1944 și închis la 31 decembrie 1946, în total având 15 file.

[6] Nichita Croitoru, Asea Timuş, Irina Mihailov, Noi secvenţe despre entomologia basarabeană, in: Simpozionul Ştiinţific Internaţional Horticultură modernă – realizări şi perspective, dedicat aniversării a 75 de ani de la fondarea Facultăţii de Horticultură a Universităţii Agrare de Stat din Moldova şi 75 de ani ai invăţământului superior horticol din Republica Moldova, Chişinău, 2015, vol. 42(2), pp. 286-294.

[7] Absolvenții UASM în anii 1933–2013, Facultatea de Științe Agricole, specialitatea Agronomie, promoția 1936. Manuscris. Arhivă privată.

[8] M. Busuioc, *Catedra entomologie la 65 de ani ai Universităţii Agrare de Stat din Moldova*. Lucrări ştiinţifice UASM, Horticultură, vol. 6, Chişinău, 1998, pp. 119-123.

[9] N. Croitoru, *Catedra protecţia plantelor la 70 de ani ai Facultăţii de Horticultură*. Lucrări ştiinţifice UASM. Horticultură, Viticultură şi Vinificaţie, Silvicultură şi Grădini publice. Protecţia plantelor, vol. 24 (2), Chişinău, 2010, pp. 299-302.

34

38 Butnaru Petru
39 Tudose Eufimie
40 Drăgoiu Nicolae
41 Mardare C-tin
42 Anghelescu Victor
43 Bădiliță Dragoș
44 Olteanu Ilie
45 Sciurevici Vera
46 Juverdeanu C-tin

ANUL 1936

1 Costin Ioan
2 Paruta Alexandre
3 Lubineț Natalia
4 Dumitrescu D. Gh.
5 Cristescu I. Dimitrie
6 Carp Vladimir
7 Popescu D. Grigore
8 Condurache Alex.
9 Târnavțev Nina
10 Oprescu I. C-tin
11 Țurcanu-Botezatu V.
12 Cotică Andrei
13 Matcovschi Vitale
14 Nicov Grigore
15 Petrea Gh. Chirion.
16 Scurtu Alexandru
17 Strungariu Nicanor
18 Untu Ștefan
19 Vârlan Vasile
20 Vartic C-tin
21 Gavriloiu Ștefan
22 Ionescu St. Pompiliu
23 Dodu Emil
24 Genete Vasile
25 Ianati T. Nestor
26 Covăsneanu Iorgu
27 Ardelea C-tin
28 Gavrilescu Virgiliu
29 Cucu Anastasia
30 Tarasov Nina
31 Luță Gh. Petru
32 Levcenco Paul
33 Ruscinschi Alexandr.
34 Sârbu Ludmila
35 Sumilevici Boris
36 Ursu Spiridon
37 Bunescu Alexandru
38 Arghirescu Iulia
39 Catrinici Cleopatra
40 Rosental Sergiu

Fig. 1. Alexandr Rușcinschi în lista absolvenților din 1936

cu 1 noiembrie 1944[10] nu l-au cunoscut personal, decât din articole și colecție, dar și ei au trecut la neființă, astfel numele lui Alexandr Vasilevici Rușcinschi s-a pierdut în negura timpului. Evenimentele politice și tehnologice însă au evoluat concomitent cu dorința și posibilitatea de a cunoaște istoria întregului colectiv didactic începând cu primele cercetări științifice în domeniul entomologic de la sfârșitul secolului al XIX-lea (filoxera viței-de-vie, alte homoptere și ortoptere alogene invazive)[11] până la pronunțarea ideii și pregătirii terenului întru obținerea finanțării și inființării unei instituții agronomice în Basarabia la începutul secolului XX[12]. Însă în Imperiul Rus o instituție superioară pentru domeniul agricol în gubernia Basarabia din diverse motive nu s-a înființat, decât în 1933, când ținutul se afla în componența României Regale[13]. Instituția a fost înființată prin transferul Secției Agricole din cadrul Universității Iași, apoi, în anul 1938, Facultatea de Științe Agricole

[10] Lista cadrelor științifice ale Institului Agricol din Chișinău, prezentată Secției de propagandă și agitație a CC al PC (b) M include 56 de cadre didactice, inclusiv Verderevski D.D. – entomologia și Orabcenko – entomologia. Vezi: Liliana Rotaru (ed.), Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior din RSSM. Studiu, documente și materiale, vol. I, Chișinău: Editura Lexon-Prim, 2021, doc. 145, pp. 299-302.

[11] Asea Timuș, Nichita Croitoru, Irina Mihailov, *Op. cit.*, pp. 10-13.

[12] *Ibidem*, pp. 14-19.

[13] Catedra de zoologie aplicată, entomologie și piscicultură, in: Anuarul Facultății de Științe Agricole Chișinău /Universitatea Mihăileană Iași, Tipografia concesionară „Al.Terec", 1936 /1937, pp. 140-145.

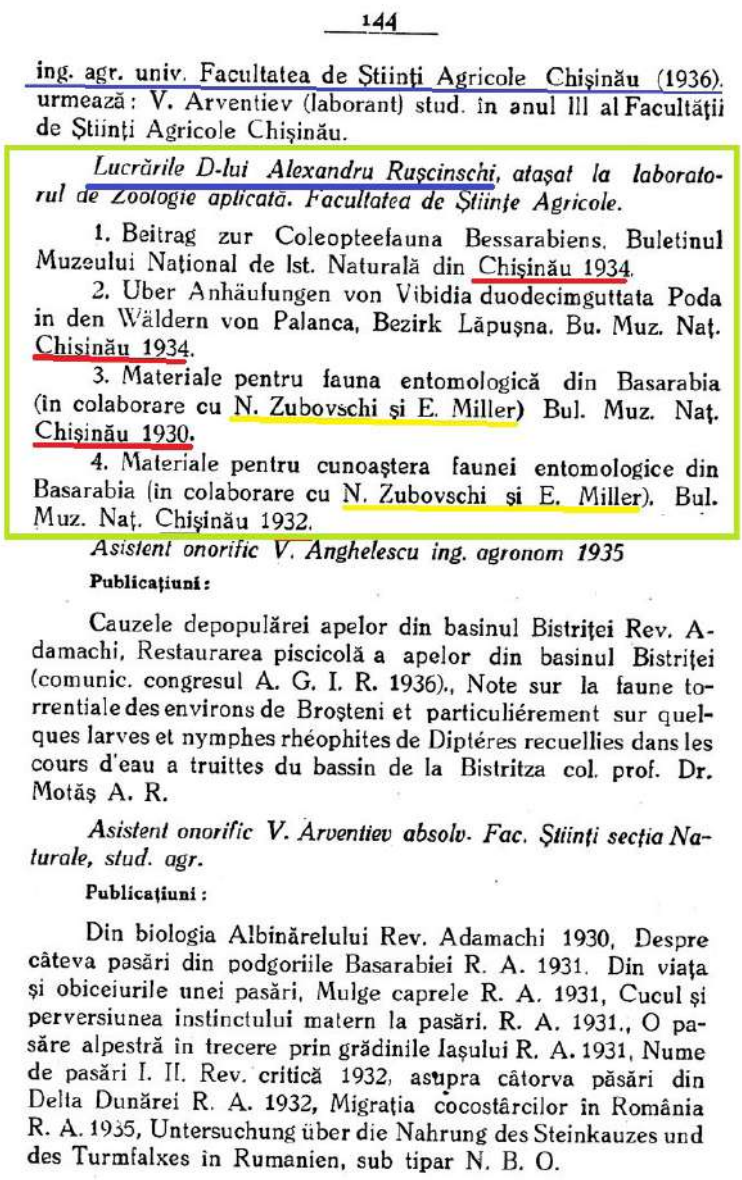

144

ing. agr. univ. Facultatea de Ştiinţi Agricole Chişinău (1936). urmează: V. Arventiev (laborant) stud. în anul III al Facultăţii de Ştiinţi Agricole Chişinău.

Lucrările D-lui Alexandru Ruşcinschi, ataşat la laboratorul de Zoologie aplicată. Facultatea de Ştiinţe Agricole.

1. Beitrag zur Coleopteefauna Bessarabiens. Buletinul Muzeului Naţional de Ist. Naturală din Chişinău 1934.

2. Uber Anhäufungen von Vibidia duodecimguttata Poda in den Wäldern von Palanca, Bezirk Lăpuşna. Bu. Muz. Naţ. Chişinău 1934.

3. Materiale pentru fauna entomologică din Basarabia (în colaborare cu N. Zubovschi şi E. Miller) Bul. Muz. Naţ. Chişinău 1930.

4. Materiale pentru cunoaştera faunei entomologice din Basarabia (în colaborare cu N. Zubovschi şi E. Miller). Bul. Muz. Naţ. Chişinău 1932.

Asistent onorific V. Anghelescu ing. agronom 1935

Publicaţiuni:

Cauzele depopulărei apelor din basinul Bistriţei Rev. Adamachi, Restaurarea piscicolă a apelor din basinul Bistriţei (comunic. congresul A. G. I. R. 1936)., Note sur la faune torrentiale des environs de Broşteni et particuliérement sur quelques larves et nymphes rhéophites de Diptéres recuellies dans les cours d'eau a truittes du bassin de la Bistritza col. prof. Dr. Motăş A. R.

Asistent onorific V. Arventiev absolv. Fac. Ştiinţi secţia Naturale, stud. agr.

Publicaţiuni:

Din biologia Albinărelului Rev. Adamachi 1930, Despre câteva pasări din podgoriile Basarabiei R. A. 1931. Din viaţa şi obiceiurile unei pasări, Mulge caprele R. A. 1931, Cucul şi perversiunea instinctului matern la pasări. R. A. 1931., O pasăre alpestră în trecere prin grădinile Iaşului R. A. 1931, Nume de pasări I. II. Rev. critică 1932, asupra câtorva păsări din Delta Dunărei R. A. 1932, Migraţia cocostârcilor în România R. A. 1935, Untersuchung über die Nahrung des Steinkauzes und des Turmfalxes in Rumanien, sub tipar N. B. O.

Fig. 2. Ruşcinschi Alexandr în lista cadrelor didacice şi articolele anexate la dosar

a fost redenumită – Facultatea de Agronomie și, împreună cu alte două facultăți, au format Politehnica „Gheorghe Asachi" din Iași. Această facultate a absolvit-o și Ruşcinschi în 1936 la Chișinău, după care a fost angajat ca și cadru didactic pe discipline entomologice (1936–1941).

Biografia savantului, parțial și a soției sale Raisa, a fost abordată de noi în lucrarea din 2017[14], dar după aceasta am aflat date precise despre decesul lui Ruşcinschi[15]. Totodată, am reluat studiul celor două dosare din arhive ale soției lui Raisa Gheorghievna, primul de la

[14] Asea Timuș, Nichita Croitoru, Irina Mihailov, *Op. cit.*, pp. 71-81.

[15] Asea Timuș, Alexandru Ruscinschi, de unde ai aparut si unde iti sint urmasii?!, in: Moldova Suverană, 23 mai 2019. Disponibil la: https://moldova-suverana.md/article/alexandru-ruscinschi-de-unde-ai-aparut-si-unde-iti-sint-urmasii_26266 (consultat 21.01.2024).

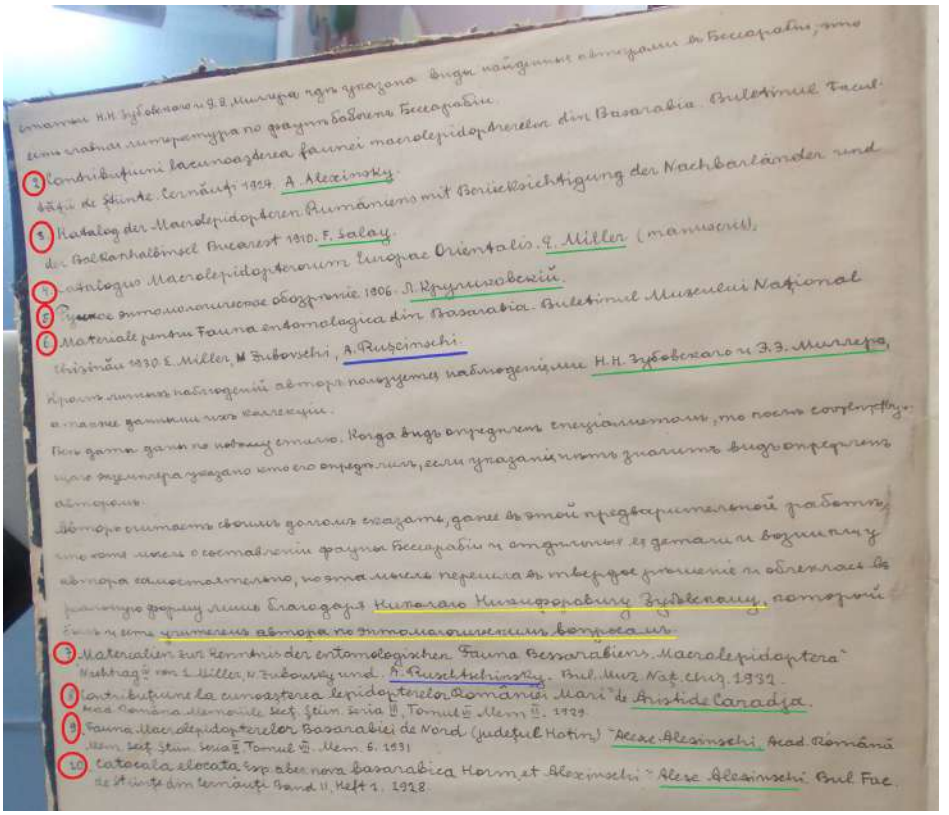

Fig. 3. Pagină din „Registrul lui Rușcinschi” în care indică cu cine a colaborat pentru determinarea insectelor

„IS-Frunze”, unde a activat între 2 noiembrie 1944 și 5 ianuarie 1947, iar al doilea din Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (unde a fost angajată în perioada 26 aprilie 1947 și 21 noiembrie 1967), în care am depistat date inedite.

Consider, astfel, importantă și necesară o totalizare a datelor și informațiilor despre soții Rușcinschi, fiindcă au lăsat contribuții semnificative în domeniul științei entomologice din Moldova, el în calitate de cadru didactic și cercetător, iar ea ca bibliotecară. Cel mai important este faptul că Alexandru Rușcinschi a lăsat moștenire o colecție de insecte montată profesional și un registru al speciilor colectate întocmit după cerințele metodologice științifice, ambele însă pe cale de dispariție din motive tehnice.

Alexandru Vasilevici Rușcinschi: lector român și soldat sovietic. Nașterea și decesul lui Rușcinschi s-a aflat din lista sovietică militară[16] și cartea de comemorare a soldaților căzuți în anii celui de-al Doilea Război Mondial, încadrat în Armata Roșie din raionul Tatișcev[17]. Respectiv, am aflat că s-a născut în or. Chișinău în 1903 și a *dispărut fără urme* în octombrie 1944. Însă originea lui etnică este greu de stabilit, doarece numele de familie Rușcinschi, repetăm, este de origine polono-ucraineană, iar studiile la Iași și didactica de la Chișinău în perioada interbelică în limba română, permite să concluzionăm că a fost român

[16] Lista nr. 50681 din 25.06-1.07.1947, Rușcinschi la nr. 12.

[17] *Книга памяти. Саратовская область*. Том 7, p. 395. Disponibil la: http://saratov-geroi.ru/otziv.php (consultat 21.01.2024).

Fig. 4. Coridorul din ex-clădirea „Sfatul Țării" și din 1933 Facultatea de Științe Agricole din Chișinău

de sorginte moldoveană, deoarece nume de familii din alte etnii sunt o normalitate la foarte mulți etnici români.

Studiile. Școlile absolvite și anii de studii nu sunt definitive pentru Ruşcinschi, fiind calculate după mențiunile soției sale (căsătorită în 1927 cu soțul student) și absolvirea facultății în 1936 la vârsta de 33 de ani[18]. Însă calculând înapoi de la 1936, rezultă că în 1927 era student, dar unde nu este scris, astfel considerăm că posibil învăța la un liceu sau Colegiul Agricol din Chișinău (Pomicultura din cartierul actual Botanica, Școala Agricolă din Cricova /Ciorescu etc.), Iași sau alt oraș, chiar dacă avea deja 24 de ani.

Specializarea în cercetarea științifică a lui Al.V. Ruşcinschi este evidentă din articolele publicate pe baza colecţiilor de insecte (lepidopterele /fluturi şi coleopterele /gândaci) și registrul întocmit pe baza lor, care au ajuns în dotarea inclusiv a Catedrei de protecție a plantelor de la UASM, în componența căreia făceau parte și disciplinele entomologice.

După absolvirea Facultății de Ştiinţe Agricole din Chișinău din cadrul Universității Mihăilene din Iaşi în 1936 sau, repet, la vârsta de 33 de ani, a fost angajat în Laboratorul de Zoologie Aplicată, și făcea parte din personalul didactic ajutător de la Catedra de zoologie aplicată, entomologie şi piscicultură, sub conducerea profesorului Constantin Motăş. În total, a activat în perioada de administrare românească (01.10.1936–1.07.1940) și cea sovietică (01.09.1940–25.06.1941). Pentru angajarea la Facultatea de Ştiinţe Agricole din Chișinău, Al.V. Ruşcinschi a prezentat primele patru lucrări publicate în Buletinul Naţional de Istorie Naturală din Chișinău (1929–1934)[19].

[18] *Tabloul de numele inginerilor agronomi universitari ai Facultăţii de Ştiinţe Agricole, de la început până în 1936*, in: *Anuarul Facultăţii de Ştiinţe Agricole Chişinău* /Universitatea Mihăileană Iaşi, Tipografia concesionară „Al. Terec", 1936 /1937, p. 30.

[19] *Anuarul Facultăţii de Ştiinţe Agricole Chişinău* /Universitatea Mihăileană Iași, Tipografia

Cercetarea ştiinţifică. Pe baza lucrărilor publicate și a registrului păstrat la catedră rezultă că Rușcinschi s-a axat pe cercetarea lepidopterelor (fluturi), coleopterelor (gândaci) şi cateva specii de insecte din alte ordine, în special himenoptere (viespi, bondari, albine). Lista celor 517 specii de insecte și denumirilor științifice din registru au fost incluse de noi sub formă de tabel statistic și listă științifică[20]. Perioada colectărilor și a determinărilor insectelor până la specie a avut loc în anii 1925–1941, posibil mai devreme. Cele mai frecvente locuri unde a colectat a fost satul Bularda, în prezent din raionul Călăraşi şi cele din proximitate: Rădeni, Dereneu, Leordoaia, Bravicea ș.a, în total din 30 de localități[21].

***Colaborarea entomologică*.** Potrivit registrului şi articolelor lui Al.V. Ruşcinschi, am aflat entomologii contemporani lui cu care a colaborat. Cea mai reprezentativă cooperare a avut-o cu Eduard .E. Miller (medic)[22] şi Nicolai N. Zubowsky (biolog)[23], ambii din alte domenii, dar colecționari amatori de insecte. Pe Nicolai N. Zubowsky l-a numit îndrumătorul său în cercetarea și determinarea entomologică. A fost coautor cu ei în primele lucrări în limba română despre lepidoptere: pe 38 pagini din 1930, a doua pe 14 pagini din 1932. După dispariţia lui E.E. Miller a publicat singur două articole în 1934 în limba germană despre mai multe coleoptere (14 p.) și despre buburuza *Vibidia duodecimgutata* Poda (3 p.). În 1938 a publicat ultimele două lucrări în germană în coautorat cu N.N. Zubowsky (10 p.), acestea fiind continuare a macrolepidopterelor (fluturii mari) şi singur autor despre unele curculionide (gărgărițe) (3 p.), la fel o continuare la cercetarea coleopterelor (gândacilor) din Basarabia.

Înscriem, totodată, că au rămas şi unele enigme din acel trio entomologic, și anume: care au fost legăturile lui Rușcinschi cu savanții Miller și Zubowski, o coincidență a colecționarilor din pasiune sau unul din ei a fost rudă cu el; cine pe cine a descoperit: Ruşcinschi pe savanți, sau ei pe elevul/studentul curios şi pasionat de insecte care vizita Muzeul Național de Etnografie din Chişinău şi l-au implicat în colectare apoi şi determinare științifică.

Cu referire la „enigma" locului de bază de colectare a fluturilor – Bularda din Călăraşi – am decodificat-o aflând o familie Rușcinschi cu domenii funciare private în localitate din perioada Imperiului Rus. Cu alte cuvinte, avea rude apropiate, presupun bunicii paterni, unde se prezenta în vacanţe, astfel investigaţiile despre tangenţa lui Alexandru Rușcinschi cu satul Bularda şi cele din imediata vecinătate țin de viitor.

Din publicaţiile lui Rușcinschi am aflat și despre colaborarea cu alte somități din învăţământul entomologic basarabean, şi anume cu profesorul C. Hurmuzachi de la Universitatea din Cernăuţi[24]. Nu se cunoaște la ce nivel au colaborat, fiindcă articole comune nu au publicat, dar în registru la mai multe specii se indică: „abrev. deter. Hormuz" (abrev. – abreviere, deter. – determinată). S-a întâlnit sau nu studentul /asistentul Ruşcinschi din Chişinău cu profesorul Hurmuzachi din Cernăuţi la fel nu avem de unde afla. Dar că au corespondat este sigur şi au schimbat exemplare de insecte, conform menţionărilor în registrulul respectiv. Din același document s-a aflat că a colaborat şi cu Boris Vicarievici Vereşciaghin, entomolog la Staţiunea Bio-Entomologică și cadru didactic la Şcoala de Viticultură din Chişinău[25].

concesionară „Al. Terec", 1936/1937, pp. 31-34.

[20] Asea Timuș, Nichita Croitoru, Irina Mihailov, *Op. cit*., pp. 72, 204-291.

[21] *Ibidem*, p. 292.

[22] *Ibidem*, pp. 20-22.

[23] *Ibidem*, pp. 23-25.

[24] *Ibidem*, pp. 30-32.

[25] *Ibidem*, pp. 55-56.

Evenimentele politice. Consider important de înscris prin ce evenimente politice a trecut Rușcinschi după didactica românească, sau în anul universitar 1940–1941 de activitate didactică deja sub prima ocupație sovietică a Basarabiei. Evenimentele politice au fost posibil de aflat din mai multe documente din perioada octombrie 1940–17 iunie 1941 cu referință la „IA-Frunze", publicate recent de Liliana Rotaru. Cele cu referință la „IA-Frunze" prin care a trecut, evident, și Rușcinschi ar fi fost de la ultimatumul URSS anunțat României pentru cedarea Basarabiei și nordului Bucovinei până la semnarea ordinului de reînființare a unei instituții agricole la Chișinău, ordin semnat de Molotov și Stalin[26]. Următorul eveniment a fost inițierea în cadrul instituției reorganizarea învățământului agricol, adică de la dotarea cu cărți sovietice până la amenajarea sălilor de cursuri etc.[27]. Însă cutremurul din 10 noiembrie 1940 a stopat reorganizarea instituției sovietice, astfel din 16 iunie 1941 Institutul Agricol din Chișinău a fost inclus în subordinea politică și administrativă unională, după care finanțarea a devenit mai rapidă și amplă[28]. Ultimele preocupări ale instituției au fost expuse în procesul-verbal al sedinței de partid din 17 iunie 1941[29], dar s-a început războiul și s-a ordonat evacuarea.

Evacuarea în URSS și moartea pe front. Rușcinschi, ca membru al colectivului „IA-Frunze", în luna iunie 1941 a fost evacuat din Chișinău în regiunea Saratov din Federația Rusă. Împreună cu familia au ajuns în orășelul Oktiabrski și repartizat în calitate de lector la Tehnicumul Agricol „K.A. Timireazev". Evacuarea însă a fost o formalitate, fiindcă imediat după angajare, în luna iulie 1941, sau la vârsta de 38 de ani, a fost recrutat în Armata Roșie și mobilizat pe front. Probabil, în primele luni de război, a căzut mortal cu frontul Armatei Roșii, dar locul și ziua exactă a decesului nu s-a aflat, decât presupus, fiindcă soția lui Raisa Rușcinschi a menționat în prima autobiografie din 1945 că soțul „se află în prezent în Armata Roșie", iar în cea din 1965 deja că „soțul a murit în 1942 în luptele de la Smolensk", iar în lista militară s-a scris că ultima scrisoare de pe front a fost trimisă familiei la 5 septembrie 1941, aceasta fiind imediat după mobilizare. A aflat sau nu soția despre pierderea soțului nu se va stabili niciodată, dar era necesară o confirmare de la Comisariatul Militar Raional din Chișinău, posibil, pentru a obține pensie pentru copii minori. Oficialii de la comisariatul din Chișinău l-au inclus într-o listă de 12 soldați, întocmită la 1 iulie 1947, cu rezoluția finală „pierdut fără urme în X.1944". Din acestea concluzionăm că ziua, luna și anul exact, inclusiv în ce împrejurări a decedat Rușcinschi, nu se cunosc. Tot, în acest context menționăm, că nu a fost decorat cu nicio distincție militară sovietică, inclusiv nu a fost inclus în „Cartea Memoriei" pe municipiul Chișinău (2005, vol. VII), fiind, probabil, radiat și de la evidența civilă în luna evacuării din 1944. În schimb, a fost inclus în cartea similară pe raionul Tatișcev din reg. Saratov, Federația Rusă.

Raisa Gheorghievna Rușcinschi: învățătoare româncă și bibliotecară sovietică. Văduva lui Rușcinschi s-a numit Raisa Gheorghievna și merită un loc aparte în istoria Republicii Moldova, fiindcă a fost nu doar soția entomologului Rușcinschi, ci și pentru că a activat inclusiv ca șef de secție la Bibliotecă de la Academia din RSS Moldovenească. În continuare, prezentăm succinta ei biografie.

[26] Liliana Rotaru (ed.), *Crearea și consolidarea*.., pp. V-VIII.
[27] *Ibidem*, pp. 16-20.
[28] *Ibidem*, p. 30.
[29] *Ibidem*, pp. 79-81.

Fig. 5. Raisa Gheorghievna Rușcinschi-Smirnova.
Sursă: AȘCAȘM. F. 1, inv. 3, d. 2345, f. 3.

Nașterea și originea. Raisa Rușcinschi s-a născut în Chişinău la 22 iulie 1910, într-o familie de slujbaşi, tatăl ei fiind mecanic la Staţia de Electrificare din Chișinău, iar mama a fost casnică. A avut o soră și un frate, iar numele celor patru rude și alte detalii nu sunt trecute în autobiografiile ei, decât telegrafic. Cu referire la naționalitate a scris – rusoaică, dar din școlile absolvite în perioada românească și evitarea insistentă de-a trece numele de familie patern, presupunem că a fost moldoveancă.

Studiile și specializarea. În autobiografia pentru prima angajare ca bibliotecară la „IA-Frunze" din 1944[30] a scris că în anii 1919–1923 a învățat la şcoala primară, apoi între 1923 și 1927 la Școala Medie nr. 1 cu dreptul de a profesa ca învățătoare în clasele primare. În autobiografia din 1965, când deținea la Academia de Științe din RSSM postul de șefă de secție pentru completarea cu cărți a bibliotecii, a scris că a absolvit Gimnaziul Românesc din Chișinău, obținut calificativul de bibliograf[31]. La cunoașterea limbilor a scris: moldovenească, româna o posed liber și slab germana. În anii 1957–1958 a învățat la cursurile de specializare ca bibliotecar pentru academiile de științe, fiind indicat și numărul la Diplomă 62-033/405, dar fără ziua și luna[32]. Posibil, a învățat la Liceul de Fete „Regina Maria", dar la codificat și generalizat ca școală/gimnaziu nr. 1 pentru a evita punerea în evidență a „naționalizmelor românești".

Căsătoria primară și copii. După absolvirea studiilor, sau în acelaşi an 1927, s-a căsătorit cu Alexandru V. Rușcinschi, student la Iași, dar ea din nou a generalizat că era student

[30] Arhiva Universității Agrare de Stat din Moldova (infra: AUASM). F. 106, inv. 3, d. 106, ff 4-3.

[31] Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: AȘCAȘM). F. 1, inv. 3, d. 2345, f. 3.

[32] *Ibidem*.

la Institutul Agricol (inexistent sub nicio formă în 1927). Din căsătoria lor s-au născut doi copii (cărora din nou nu le trece sexul, numele și vârsta), și că a rămas casnică pentru a crește copiii lor.

Evacuarea cu soțul. Raisa Gheorghievna avea 31 de ani și s-a evacuat împreună cu soțul și doi copii în aceiași reg. Saratov, raionul Oktiabrski și a lucrat în perioada iunie 1941– septembrie 1944 în calitate de secretară în Spitalul Militar nr. 236 din spatele frontului de langă Volga[33]. În spatele frontului ea a supraviețuit și în toamna anului 1944 a revenit la Chișinău cu copiii, mama și sora ei. Un aspect interesant s-a depistat în fișa personală a Raisei Gh. Smirnova din 1965, cu tangență militară și anume din punctul 16 „Menţiunile statale", în care a înscris că a fost decorată cu „Medalia pentru biruința asupra Germaniei", cu nr. 362807 din 9 mai 1945, acordată însă la 30 martie 1946, dar pe site-ul „Pamyat-Naroda.ru" nu apare numele ei de familie cu această distincție. Chiar dacă nu apare confirmarea din prezent, consider că a fost decorată pentru două merite: munca ei în perioada războiului în calitate de secretară într-un spital militar din spatele frontului şi ca o revanșă pentru soțul ei pierdut pe front și statutul ei de văduvă de război, ultima fiind cea mai convingătoare.

Evacuarea părinților diferă de la o autobiografie la alta, și anume: în cea din anul 1944 Raisa scrie că părinții și sora ei au fost evacuați împreună în reg. Saratov, tata fiind mobilizat de uzina militară în care s-a îmbolnăvit de tuberculoză, astfel obținând învoirea de-a reveni acasă și ca rezultat a decedat în decembrie 1944. Mama și sora ei încă se aflau în reg. Saratov și lucrau în acel spital.

În autobiografia din 1965 scrie deja că părinții şi sora ei prima dată au fost evacuați în regiunea Krasnodar, apoi s-au transferat la ea în reg. Saratov, unde împreună au lucrat la spitalul militar, iar tata fiind mobilizat la uzina militară, s-a îmbolnăvit de tuberculoză și în decembrie 1944 a decedat în spitalul militar. Consider, deci, că familia Rușcinschi a fost evacuată separat de cea părintească, apoi s-au reunit în reg. Saratov și pe rând au revenit la Chișinău, doar că fără bărbații lor, fiindcă soțul a murit pe front, tata de tuberculoză, iar despre fratele ei a scris doar că se afla la Moscova.

Angajările în Chișinău. După evacuare a depus cerere de angajare în instituția soțului – „IS-Frunze", în calitate de bibliograf, dar cererea a fost semnată ca bibliotecară, promițând posibil să doneze bunurile entomologice ale soțului (cărțile, colecția de insecte, registrul, arhiva), fiindcă la momentul angajării ei din 2 noiembrie 1944 încă era așteptat și ea spera să revină după război, confirmarea pierderii lui „fără veste" pe frontul sovietic primind-o doar în 1 iulie 1947. Însă la „IA-Frunze" a lucrat din 2 noiembrie 1944 și până în 5 ianuarie 1947, sau puțin peste 2 ani[34], fiind forțată să demisioneze în urma reclamațiilor șefei bibliotecii cu numele de familie Smolievskaia, cel din 26 decembrie 1946 fiind anexat la dosar[35], pentru „că întârzia la serviciu, îndeplinea obligațiile de serviciu ca bibliotecară superioară fără responsabilitate" (deci, între timp a avansat în post), specializarea ei (învățătoare la clasele primare) nu corespundea cu cea de bibliotecar etc. Pe rol de dezvinovățiri Raisa a depus explicații (posibil mai multe), dar două fiind incluse în dosar[36] pe numele directorului Institutului Agricol, indicând că ceasul era defect și mereu nu arată ora exactă. Astfel, în 26 decembrie 1946 a depus cerere pe numele lui P.P. Gherasimovici ca să fie demisionată din 5 ianuarie 1947, doar că în cerere a specificat ca să-i restituie și plata pentru colecția de

[33] AUASM. F. 106, inv. 3, d. 206.
[34] *Ibidem*, f. 14.
[35] *Ibidem*, ff. 2, 13.
[36] *Ibidem*, f. 3.

insecte a soțului ei, sau să-i de-a o garanție în scris că în primul semestru din 1947 va primi banii[37]. Rezultă că l-a început ea a donat bunurile entomologice ale soțului, apoi din supărare a cerut plata pentru colecția de insecte și registru. Consider că a primit suma solicitată, fiindcă „Colecția Rușcinschi" întotdeauna a fost considerată un bun material și făcea parte din dotarea Catedrei de entomologie și evidența contabilă din cadrul „IA-Frunze", apoi Catedra protecția plantelor de la UASM.

Șefa bibliotecii Smolievskaia, probabil era soția lui Efim Safronovici Smolievski, de etnie ucrianean, absolvent al Institutului Pedagogic din Chișinău, din 1 septembrie 1946 lector superior la Catedra de marxism-leninism a „IA-Frunze" din Chișinău, inclusiv secretar al biroului de partid al Institutului, a semnat un proces-verbal la 16 mai 1946[38]. În scurt timp sau la 15 iulie 1946, la ședința de partid prezidată de Smolievski s-au discutat mai multe probleme, dar și „despre vigilența de clasă"[39]. Astfel, șefa bibliotecii Smolievskaia, care activa intens și în contextul vigilenței de clasă din colectivul ei, Rușcinskaia i s-a potrivit numai bine, fiind în subordinea ei și cunoscându-i originea etnică a ei, a soțului și alte aspecte cu nuanță românească. De aceea a cerut deschis și în scris directorului Gherasimovici ca Rușcinskaia să fie eliberată din postul de bibliotecară superioară.

Bibliotecară la Baza/Filiala Moldovenească de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a URSS. La 26 aprilie 1947 a depus cerere de angajare ca bibliograf la Baza Moldovenescă de Cercetări[40] și la 28 mai 1947 a fost semnat ordinul de angajare în calitate de bibliograf de către directorul adjunct Macarie Mihailovici Radul[41].

În 1949 au avut loc schimbări în cadrul Academiei de Științe a URSS[42]. Astfel, conform Hotărârii nr. 3718 din 9 septembrie 1949 „Cu privire la îmbunătățirea situației materiale a angajaților filialelor și bazelor de cercetări științifice ale Academiei de Științe a URSS" a Sovietului de Miniștri al URSS și potrivit Hotărârii din 6 octombrie 1949 a Prezidiului Academiei de Științe a URSS „Cu privire la stabilirea pentru filialele și bazele de cercetări științifice a unei denumiri unice: Filiala Academiei de Științe a URSS", bazele de cercetări științifice au fost transformate în filiale[43]. Respectiv, din 6 octombrie 1949 Baza s-a denumit deja Filiala, iar în 1 noiembrie 1949, pe numele Raisei Gh. Rușcinschi a fost întocmită o caracteristică cu conținut pozitiv, din care rezultă că era agreată și avea succes în colectiv. Caracteristica a fost semnată de Iachim S. Grosul, directorul adjunct al Filialei, A.A. Petrosean, secretarul de partid și M.N. Zaslavski, președintele sindicatelor[44].

Nu am dovezi sau de unde afla detaliile, dar vreau să cred că Raisa Gheorghievna a fost ajutată să se angajeze în câteva luni după demisionarea de la „IA-Frunze" și susținută din toate punctele de vedere până la pensionare fie de Macarii M. Radul sau fie de Iachim S. Grosul, ambii fiind moldoveni. Astfel, cu școală de învățătoare românească pentru clasele primare și fără facultate sovietică de bibliotecară, doar cu o specializare de câteva luni în acest domeniu a reușit să activeze, inclusiv să avanseze, până la nivelul de șefă de bibliotecă

[37] Liliana Rotaru (ed.), *Crearea și consolidarea..,* p. 529.

[38] *Ibidem*, pp. 551-555.

[39] AȘCAȘM. F. 1, inv. 3, d. 2345, f. 1.

[40] *Ibidem*, f. 7.

[41] Constantin Manolache, Ion Xenofontov, Instituționalizarea științei academice în RSS Moldovenească (1946–1960), in: Akademos. 2016, nr. 1, pp. 16-22.

[42] Ion Valer Xenofontov, Constituirea Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (1949–1950), in: Studia Universitatis Moldaviae, 2017, nr. 10 (110), pp. 236-242.

[43] AȘCAȘM. F. 1, inv. 3, d. 2345, f. 6.

[44] AȘCAȘM. F. 1, inv. 3, d. 2345, f. 6.

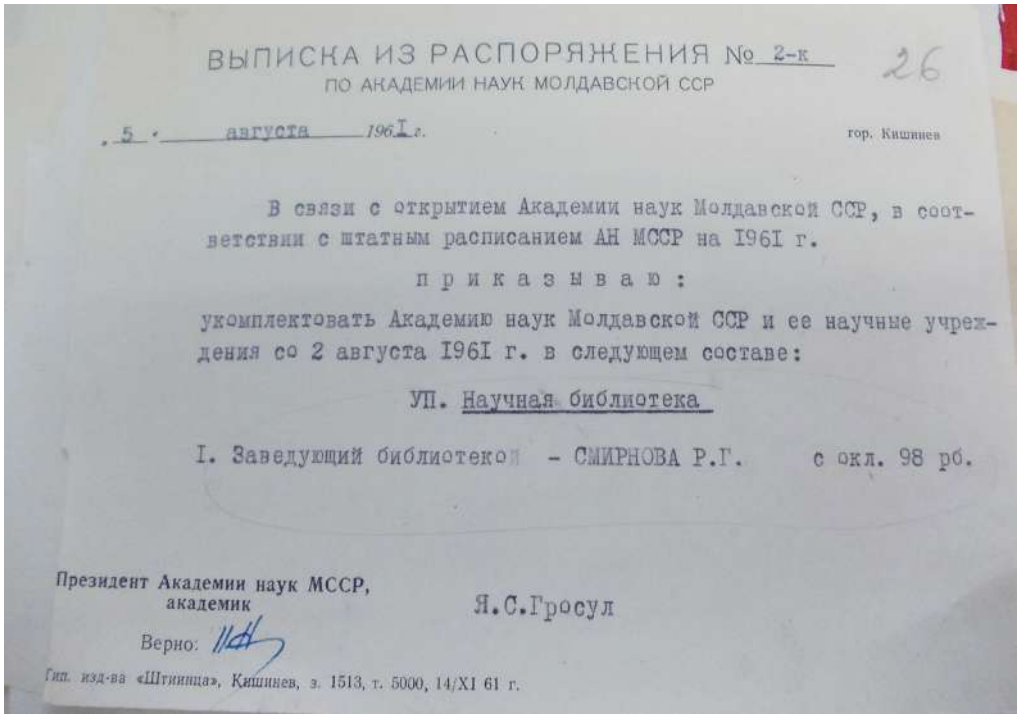

ВЫПИСКА ИЗ РАСПОРЯЖЕНИЯ № 2-к 26
ПО АКАДЕМИИ НАУК МОЛДАВСКОЙ ССР

5 августа 1961 г. гор. Кишинев

В связи с открытием Академии наук Молдавской ССР, в соответствии с штатным расписанием АН МССР на 1961 г.

п р и к а з ы в а ю :

укомплектовать Академию наук Молдавской ССР и ее научные учреждения со 2 августа 1961 г. в следующем составе:

УП. Научная библиотека

1. Заведующий библиотекой - СМИРНОВА Р.Г. с окл. 98 рб.

Президент Академии наук МССР,
академик Я.С.Гросул

Верно:

Гип. изд-ва «Штиинца», Кишинев, з. 1513, т. 5000, 14/XI 61 г.

Fig. 6. Extrasul din Ordinul nr. 2 din 5 august 1961 de reconfirmare ca șefă de bibliotecă a Academia de Științe a RSS Moldovenești din 2 august 1961.
Sursă: AȘCAȘM. F. 1, inv. 3, d. 2345, f. 26.

a Bibliotecii Centrale a Filialei Moldovenești (1958 – 6 octombrie 1964). Cererea, extrasul ordinului ca șefă și diploma de la cursurile de specializare nu au fost anexate în dosar, dar din cele pentru două concedii sindicale (noiembrie 1957 și octombrie 1958) s-a aflat că a frecventat cursurile de bibliotecară pentru bibliotecile academice (1957–1958), și că a fost transferată din bibliograf în postul de șefă de bibliotecă. La fel de important, la înființarea Academiei de Științe a RSS Moldovenești Raisa Rușcinschi prin Ordinul nr. 26 din 5 august 1961 a fost confirmată în funcția de șefă a Bibliotecii Centrale cu salarul de 98 de ruble[45]. Din alte ordine atașate la dosar, s-a aflat că având probleme de sănătate, a fost transferată în calitate de șefă de secție a Bibliotecii Centrale (6 octombrie 1964). La 15 octombrie 1967, la vârsta de 57 de ani, s-a pensionat, din care rezultă că a lucrat doi ani după pensionare, fiindcă în URSS femeile se pensionau la 55 de ani. În toată perioada activității ei la Baza/ Filiala Moldovenească a fost felicitată cu ocazia sărbătorilor de 8 martie (1963, 1965), fiindu-i inscripționate mulțumiri în carnetul de muncă (6 octombrie 1964, 28 aprilie 1966) și oferite premii bănești (15 iunie 1960), toate semnate de președintele Academiei de Științe a RSS Moldovenești Iachim Sergheevici Grosul.

Comunistă. În caracteristica pe numele Raisei Rușcinschi din 1949 semnată de Iachim S. Grosul, directorul adjunct al Filialei Moldovenești, secretarul de partid A.A. Petrosean și președintele sindicatelor Zaslavskii M.N. a fost menționat „candidat în membri de partid „ВКП /б/". Însă în fișa de evidență a personalului din 12 martie 1965, atunci când era șefă de secție a bibliotecii Academiei de Științe din RSSM, nu este indicat „membru de partid",

[45] *Ibidem*, f. 24.

astfel consider că a fost doar o însărcinare preventivă din partea partidului, dar până la urmă nu a devenit comunistă.

La 11 iunie 1955 Raisa Rușcinschi s-a recăsătorit cu Smirnov Gheorghi Dimitrievici, originar din satul Bukrino, regiunea Reazan, Federația Rusă, născut în același an ca primul ei soț, 1903. Locul înregistrării căsătoriei civile a fost „Krasnoarmeiskii Rai ZAGS", în traducere „Înregistrarea actelor stării civile a raionului Krasnoarmeiski" din orașul Chișinău. Gh. Dm. Smirnov a lucrat în Secția de arheologie a Filialei Moldovenești, apoi a Academiei de Științe din RSS Moldovenească.

Registrul lui Rușcinschi: întocmit, vândut, furat, recuperat. Anterior s-a menționat că Al.V. Rușcinschi și-a pierdut viața în a doua conflagrație mondială, cu aproximație în octombrie 1944, astfel ca om și cadru didactic pe disciplinele și cercetarea entomologică s-a pierdut din istorie. Însă, el a lăsat în casa cu nr. 15 din Chișinău de pe str. Gospitalnaia (în prezent, Toma Ciorbă), adresă aflată din lista militară sovietică (unde urma să trimită răspunsul soției lui), colecția de insecte, registrul acestora și literatura sa. Conținutul registrului a fost descris de noi anterior[46], de aceea trecem în revistă nuanța „jenantă" desfășurată în „jurul" registrului lui Rușcinschi.

În anul 2017, în contextul elaborării unei lucrări cu conținut istoric referitor la colectivul Catedrei de entomologie, am studiat și dosarul din Arhiva Ministerului Agriculturii pe numele lui V.I. Taliţki, pretins entomolog de la „IA-Frunze". În dosar a fost inclus un decupaj din ziarul „Moldova socialistă", publicat la 5 noiembrie 1957 și întitulat „Locul în viață". Ziaristul V. Subbotin a făcut o caracteristică lui V.I. Taliţki conform activităţilor meschine ale lui și falsificarea datelor personale, în sens că ar fi activat în „IA-Frunze" și chiar la Universitatea de Stat din Chișinău, dar că nu ar fi fost adevărat. Apoi, a scris cum Taliţki a sustras într-un mod necunoscut bunurile entomologice ale lui Al.V. Rușcinschi de la soția lui văduvă (registrul și arhiva științifică). Mai departe descrie cum prietenii lui Taliţki, doi profesori – fitopatologul D.D. Verderevski și entomologul I.I. Prinţ, au reușit să recupereze de la Taliţki arhiva, adică literatura şi cel mai important registrul din discuții după șapte ani, fiindcă reamintesc se aflau în gestiunea catedrei și evidența contabilității. De aceea, am considerat necesar să expun şi acest aspect pentru a fi ca o „lecţie de viaţă" sau o pagină de istorie inedită.

Reamintesc că, soția lui Rușcinschi, Raisa Gheorgheivna, în cererea de demisionare forțată din postul de bibliotecară superioară de la „IA-Frunze", a menționat să-i fie plătită colecția soțului ei care se afla în dotarea catedrei. Registrul și arhiva științifică, însă, se aflau în posesia lui Taliţki, care în anii 1944–1946, potrivit unui proces-verbal al ședinței adunării deschise a organizației de partid a „IA Frunze" din Chișinău deținea un post administrativ, nu și didactic[47]. Care anume post îl ocupa nu se indică în document, însă se menționează că participa la reorganizarea instituției și era responsabil de reparația căminelor, cantinei, clădirilor pentru didactică etc. Dovada neocupării unui post didatic se află în „Tabelul cu 56 de cadre didcatice, cu gradul științific și postul ocupat"[48], în care numele lui Taliţki nu apare la nicio disciplină. Astfel, ziaristul Subbotin a scris corect despre faptul în care apare doar Verderevski și Orabcenko, cum Taliţki a „sărit" de la dăunătorii cerealelor la cei ai pomilor fructiferi, fiindcă Rușcinschi cu Miller și Zubovski aveau colectate coleoptere (gândaci) din livezi și nu din câmp agricol.

[46] Asea Timuș, Nichita Croitoru, Irina Mihailov, *op. cit*., pp. 75-79.

[47] Liliana Rotaru (ed.), *Crearea și consolidarea*.., pp. 414-416.

[48] *Ibidem*, pp. 299-302.

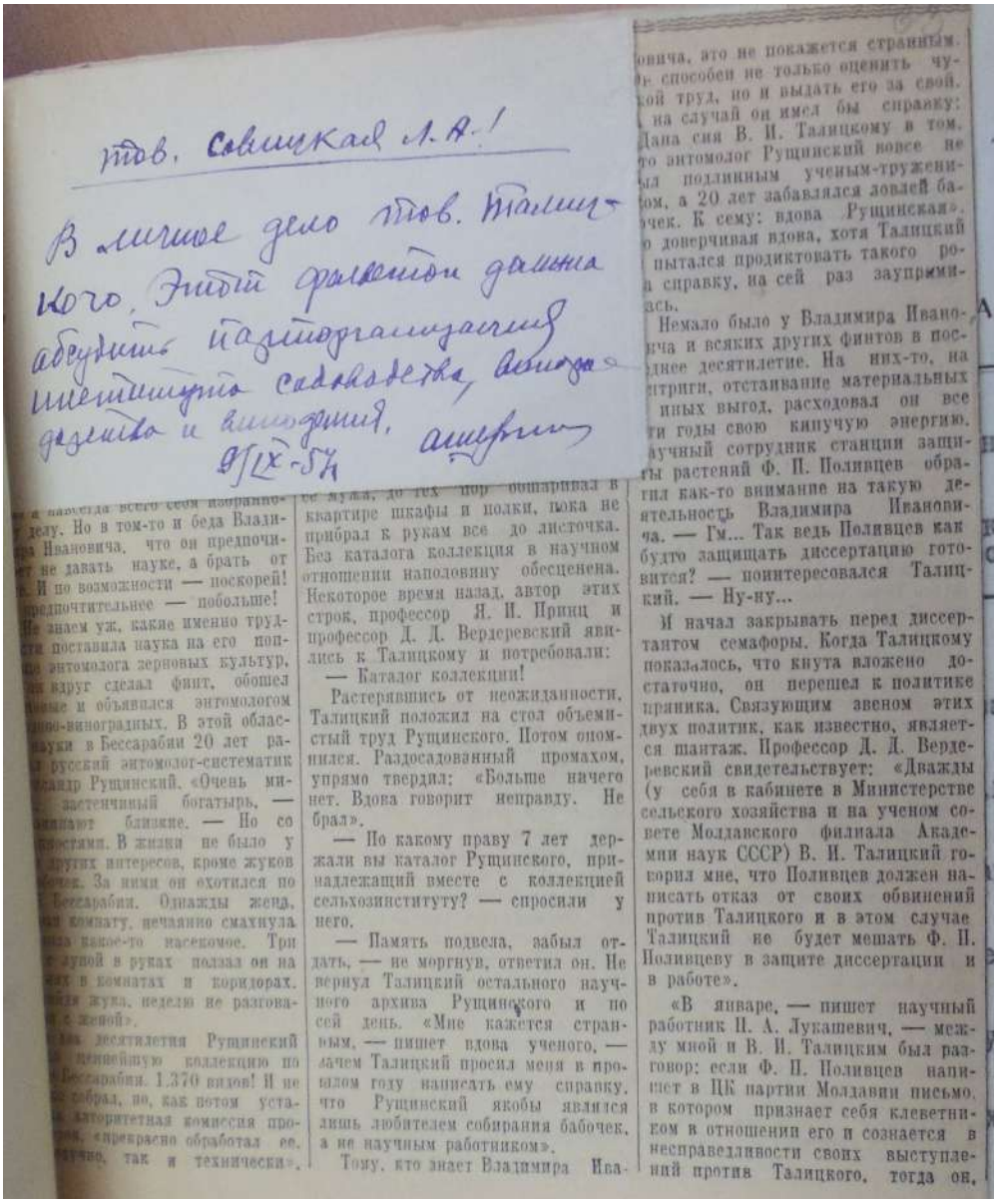

тов. Совицкой Л.А.!

В личное дело тов. Талицкого. Этот фельетон должна обсудить партгруппа института сельхозлеса, автора должна и выводы. 8/IX-54

...ича, ато не покажется странным. ...е способен не только оценить чу... ...кой труд, но и выдать его за свой. ... на случай он имел бы справку: ...Дана сия В. И. Талицкому в том, ...то энтомолог Рущинский вовсе не ...ыл подлинным ученым-труженником, а 20 лет забавлялся ловлей бабочек. К сему: вдова Рущинская». ...о доверчивая вдова, хотя Талицкий ...пытался продиктовать такого рода справку, на сей раз заупрямилась.

Немало было у Владимира Иванови...ча и всяких других финтов в послед...нее десятилетие. На них-то, на ...итриги, отстаивание материальных ...иных выгод, расходовал он все ...ти годы свою кипучую энергию. ...аучный сотрудник станции защиты растений Ф. П. Поливцев обратил как-то внимание на такую деятельность Владимира Ивановича. — Гм... Так ведь Поливцев как будто защищать диссертацию готовится? — поинтересовался Талицкий. — Ну-ну...

И начал закрывать перед диссертантом семафоры. Когда Талицкому показалось, что кнута вложено достаточно, он перешел к политике приника. Связующим звеном этих двух политик, как известно, является шантаж. Профессор Д. Д. Вердеревский свидетельствует: «Дважды (у себя в кабинете в Министерстве сельского хозяйства и на ученом совете Молдавского филиала Академии наук СССР) В. И. Талицкий говорил мне, что Поливцев должен написать отказ от своих обвинений против Талицкого и в этом случае Талицкий не будет мешать Ф. П. Поливцеву в защите диссертации и в работе».

«В январе, — пишет научный работник П. А. Лукашевич, — между мной и В. И. Талицким был разговор: если Ф. П. Поливцев напишет в ЦК партии Молдавии письмо, в котором признает себя клеветником и отношении его и сознается в несправедливости своих выступлений против Талицкого, тогда он,

...делу. Но в том-то и беда Влади... ...Ивановича, что он предпочи... ...т не давать науке, а брать от ... И по возможности — поскорей! ...предпочтительнее — побольше! ...Не знаем уж, какие именно труд... ...ти поставила наука на его пол... ...энтомолога зерновых культур, ...он вдруг сделал финт, обошел ...ные и объявился энтомологом ...ково-виноградных. В этой облас... ...науки в Бессарабии 20 лет ра... ...русский энтомолог-систематик ...ександр Рущинский. «Очень ми... ...застенчивый богатырь, — ...минают близкие. — Но со ...знакомыми. В жизни не было у ...других интересов, кроме жуков ...бочек. За ними он охотился по ...Бессарабии. Однажды жена, ...ая комнату, печально смахнула ...вала какое-то насекомое. Три ...лупой в руках ползал он на ...ях в комнатах и коридорах. ...вая жука, неделю не разгова... ...с женой».

...десятилетия Рущинский ...ценнейшую коллекцию по ...Бессарабии. 1.370 видов! И не ...собрал, но, как потом уста... ...авторитетная комиссия про... ...прекрасно обработал ее. ...научно, так и технически».

...се жука, до тех пор ...шарпивал в квартире шкафы и полки, пока не прибрал к рукам все до листочка. Без каталога коллекция в научном отношении наполовину обесценена. Некоторое время назад, автор этих строк, профессор Я. И. Принц и профессор Д. Д. Вердеревский явились к Талицкому и потребовали:

— Каталог коллекции!

Растерявшись от неожиданности, Талицкий положил на стол объемистый труд Рущинского. Потом опомнился. Раздосадованный промахом, упрямо твердил: «Больше ничего нет. Вдова говорит неправду. Не брал».

— По какому праву 7 лет держали вы каталог Рущинского, принадлежащий вместе с коллекцией сельхозинституту? — спросили у него.

— Память подвела, забыл отдать, — не моргнув, ответил он. Не вернул Талицкий остального научного архива Рущинского и по сей день. «Мне кажется странным, — пишет вдова ученого, — зачем Талицкий просил меня в прошлом году написать ему справку, что Рущинский якобы являлся лишь любителем собирания бабочек, а не научным работником».

Тому, кто знает Владимира Ива...

Fig. 7. Articolul din dosarul lui Taliţki despre sustragerea neonorabilă a bunurilor lui Ruşcinschi

Însă, prin donarea apoi vânzarea colecţiei de insecte de către soția sa Raisa la „IA-Frunze" și trecerea la bunurile catedrei, apoi recuperarea după șapte ani a registrului și arhivei de cei care administrau catedra, s-a realizat de fapt salvarea materialelor cu statut de bunuri, iar cel mai important și a numelui savantului Al.V. Ruşcinschi, pierdut din viață, istoria instituției și a Țării. Literatura lui de specialitate (determinatoarele şi articolele entomologice cu noutăţile din domeniu), presupun că au rămas totuși la V.I. Taliţki, fiind în limbi străine lor, română și germană, respectiv necunoscând aceste limbi le-au lăsat profitorului, sau ulterior alt cineva din catedră și le-a însușit, fiindcă la cetdră s-a păstrat doar colecția și registrul. Pentru Taliţki, în special, au fost valoroase, fiindcă fiica lui, Nina Vladimirovna

Taliţki, a continuat studiile la doctorat în domeniul entomologiei, iar alte detalii ale studiilor ei le-am prezentat într-o lucrare științifică anterioară[49]. Succinta dovadă în context este articolul ambilor Taliţki (tata cu fiica) despre coccinelidele (buburuzele) din RSS Moldovenească, prea bine cercetate şi publicate de autorii autohtoni români citaţi chiar de ei: E.E. Miller, N.N. Zubowsky, Al.V. Ruşcinschi, O. Marcu, M.Al. Ieniştea, S.Gh. Plugaru, apoi și de cei din altă generație B.P. Adaşkevici și O.G. Kiskina. Din articolul lui V. Subbotin se pot afla şi alte aspecte neonorabile despre V.I. Taliţki, dar pe noi ne-a interesat doar bunurile entomologice ale lui Al.V. Ruşcinschi şi comentariile lui josnice în adresa savantului, mort ca un erou, dar pierdut fără o biografie de rigoare. Repet un citat al autorilor, și anume: „Probabil că supărat a rămas şi Ruşcinschi, și poate ne-a căutat cumva să scoatem acest adevăr la vedere, fie şi peste 70–80 de ani, dacă nu pentru familia sa, atunci pentru neamul său”[50].

Din acestea concluzionăm despre Raisa Ruşcinschi că a fost nu doar soția unui didactic român, apoi sovietic, dar ea singură a fost româncă, chiar dacă a scris în autobiografii că e rusoaică. Am dedus astfel, fiindcă în niciun act nu a înscris numele ei de domnișoară, al copiilor și părinților ei, deoarece, repet: a absolvit în anii 1923–1927 o școală românească de învățătoare, strecurând între cuvinte „средняя школа *medie* nr. 1”. A notat că știa moldovenește, română – liber și puțin germană, ori rusoaicele nu se lăudau că știau limba Țării în care locuiau, iar cuvântul „liber” alăturat la română, consider că ea ascundea mândria ei, însă din motive politice le-a trecut cât s-a putut de silențios şi nedeclarate deschis. Ea s-a angajat la instituția soțului, căzut pe frontul sovietic, donând-vânzând colecția lui de insecte pe rol de „recunoștință”, dar nu a interesat pe nimeni, ba chiar au încercat să o oblige ca să-și denegreze soțul. Însă ea a refuzat să semneze recipisa lui V.I. Taliţki cum că „soţul ei a fost un diletant în ştiinţă şi nu ştia entomologia şi a determina insectele ştiinţific, dar a colectat fluturi şi gândaci din pasiune şi distracţie”. Această denegrare a lui Ruşcinschi de către Taliţki este o dovadă indirectă că a fost moldovean, fiindcă rusul pe rus, sau rusul pe ucrainean, nu se trădau și denegrau. Din aceste și alte motive necunoscute în prezent Raisa a fost presată să demisioneze din „IA-Frunze”, dar nu și demoralizată, totodată, semnând listele de salar cu familia Ruşcinschi încă cinci ani după recăsătoria ei cu arheologul Smirnov. Consider în final că pe bune a meritat să-i întocmim o biografie mai completă despre activitatea ei ca bibliotecară și administratoare de bibliotecă academică.

Totuși, mai există o enigmă rămasă în familia Ruşcinschi! Unde au păstrat bunurile entomologice ale lui AL.V. Ruşcinschi în anii 1941–1944, atunci când toată familia s-a evacuat în regiunea Saratov, mă refer la toată arhiva lui care consta din literatura de specialitate entomologică, determinatoarele de insecte şi registrul, articolele ştiinţifice, dulapul, echipamentele şi ustensilele de colectare și montare (fluturii fiind din cele mai sensibile insecte pentru colectare, montare și păstrare), care cu siguranţă s-au acumulat multe în cei peste 20 de ani de activitate a savantului dispărut prea de timpuriu şi pe care a „pus ochiul” Taliţki: au luat-o cu ei în evacuare (puţin probabil până la exclus); au depozitat-o la Bularda, locul de bază unde colecta insectele (prea posibil), sau au lăsat-o în casa lor din Chişinău de pe str. Gospitalinaia, nr. 15 (cel mai posibil). Rezultă că și divinitatea a avut grijă ca renumita colecție și arhivă să nu se distrugă în timp şi spațiu, iar noi mulţumim pentru îndemnul şi posibilitatea de-a include în patrimoniul naţional entomologic cele descoperite despre Om și faptele lui nobile. Doar că colecția de insecte și registrul istoric pentru domeniul entomologic, regretabil dar continuă calea dispariției, sau dacă nu chiar s-au pierdut deja cu ocazia comasării din

[49] Asea Timuș, Nichita Croitoru, Irina Mihailov, *Op. cit*. p.79.

[50] *Ibidem*, p. 80

2022 a UASM cu Universitatea Tehnciă din Moldova, iar bunurile Catedrei de protecție a plantelor, fiind transferate parțial în altă clădire. Dispariţiile de acest gen au loc, fiindcă unele cadre didactice sunt doar cadre, nu și patrioți ai „comândului" științific din care s-au inspirat, pregătit profesional și chiar lăudat că stăpânesc informații despre evoluția acestora.

Fig. 8. Asea M. Timuș, 2017, cu „Registrul lui Rușcinchi" pe holul Catedrei de protecție a plantelor a UASM.

Menţionăm, deci, că folosirea datelor oricărui savant din orice domeniu, fără a-i cunoaşte fresca vieţii lui, adică biografia profesională şi ignora întocmirea unui tablou al activităţii lui din respect didactic, nu este omeneşte, profesional şi academic. Considerăm prin acest articol, că ne-am îndeplinit misiunea de-a ne respecta și onora înaintașii noștri, în cazul dat soții Ruşcinschi, Alexandru și Raisa, din domeniul științific entomologic și biblioteconomiei.

HeDy: AN OPEN PLATFORM FOR DIGITIZATION OF PRINTED DOCUMENTS
HeDy: o platformă deschisă pentru digitizarea documentelor tipărite

UDC: 004.9
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762100

Svetlana COJOCARU
Dr. hab., Academy of Sciences of Moldova, V. Andrunachievici Institute of Mathematics and Computer Science, Moldova State University
ORCID: 0009-0003-1025-5306
E-mail: svetlana.cojocaru@math.md

Tudor BUMBU
Dr., V. Andrunachievici Institute of Mathematics and Computer Science, Moldova State University
ORCID: 0000-0001-5311-4464
E-mail: tudor.bumbu@math.md

Liudmila BURȚEVA
Dr., V. Andrunachievici Institute of Mathematics and Computer Science, Moldova State University
ORCID: 0000-0002-9064-2538
E-mail: luburtseva@gmail.com

Alexandru COLESNICOV
Dr., V. Andrunachievici Institute of Mathematics and Computer Science, Moldova State University
ORCID: 0000-0002-4383-3753
E-mail: acolesnicov@gmx.com

Ludmila MALAHOV
V. Andrunachievici Institute of Mathematics and Computer Science, Moldova State University
ORCID: 0000-0001-9846-0299
E-mail: ludmila.malahov@math.md

Summary. The article is a synthesis of the results obtained by the authors in the field of digitization and transliteration of texts, with a focus on works printed in Romanian with Cyrillic characters. Recent advancements in digital technologies, particularly in artificial intelligence, underscore the need to automate the digitization of texts, which serve as essential resources for developing large linguistic models. The volume of scanned document archives has dramatically increased due to cultural heritage preservation projects. However, existing document processing systems often struggle with accurately displaying content containing heterogeneous components. The HeDy platform addresses this challenge by offering solutions to enhance all stages of processing heterogeneous documents. These stages include image preprocessing, optical character recognition (OCR), document segmen-

tation, and the transliteration of Romanian texts from Cyrillic to modern Latin alphabets. The article is a synthesis of the results obtained by the authors in the field of digitization and transliteration of texts, with a focus on works printed in Romanian with Cyrillic characters.

Key words: digitization, transliteration, heterogeneous documents.

1. Introduction

Digitizing and providing online access to historical literary and cultural treasures are top priorities in the Digital Agenda for Europe. The Romanian language, considered a less commonly used language, is increasingly benefiting from the development of digital editions, specialized corpora, archives, and dedicated platforms for preserving and analyzing cultural heritage. Cultural policy initiatives in Romanian-speaking regions focus on the study, digitization, and preservation of their heritage, including Romanian texts in Cyrillic and transitional mixed scripts. The digitization process entails overcoming challenges related to recognizing, correcting, and transliterating printed Romanian texts in Cyrillic and mixed scripts[1] complex technology has been elaborated to support the digitization of historical Romanian heritage printed in the Cyrillic script in the 17th–20th centuries[2]. The technology was implemented as a digitization Tool Pack that was further developed as the HeDy platform[3]. The platform is built based on convergent technologies, both with the use of existing software and services and with the inclusion of your developments.

The endeavor to address the linguistic heritage of Romanian history involves tackling several specific challenges including:

- dealing with a multitude of language evolution periods (Table 1);
- coping with the scarcity of widely available resources;
- managing the diverse array of alphabets used in historical printings, including mixed Cyrillic-Latin "transition alphabets"[4];
- overcoming the absence of reliable tools for accurately recognizing Cyrillic letters from various historical eras;
- addressing the shortage of lexicons suitable for the periods of these resources.

To surmount these obstacles, we have developed a comprehensive platform that seamlessly integrates a suite of software components for image processing, text recognition, and transliteration into contemporary Latin script. This platform has been finely tuned to handle text recognition and transliteration across different historical epochs and accommodate the alphabets variations used in Romanian language printing.

---

[1] Boian E.; Ciubotaru C.; Cojocaru S.; Colesnicov A; Malahov, L. (2014). Digitizarea, recunoaşterea si conservarea patrimoniului cultural-istoric, in: Akademos, Nr. 1(32), 2014, pp. 61-68; Ciubotaru C., S. Cojocaru, A. Colesnicov, V. Demidov, L. Malahov (2015). *Regeneration of Cultural Heritage: Problems Related to Moldavian Cyrillic Alphabet,* in: International Conference "Linguistic Resources and Tools for Processing the Romanian Language". Eds: D. Gîfu, D. Trandabăț, D. Cristea, D. Tufiș. pp. 177-184.

[2] Colesnicov, A.; Malahov, L.; Cojocaru, S.; Burtseva, L. *Digitization Technology of Old Romanian Documents Printed in the Cyrillic Script.* In the book "Horizons in Computer Science Research", Volume 21, Published by Nova Science Publishers, Inc. New York, 2021, pp.185-217 (eBook).

[3] Bumbu, T.; Burtseva, L.; Cojocaru, S.; Colesnicov, A.; Malahov, L. *Digitization of Romanian Historical Printings.* Chisinau, Republic of Moldova: Vladimir Andrunachievici Institute of Mathematics and Computer Science, Moldova State University, 2023. (Tipogr. "Valinex"). 176 p.

[4] S. Cazimir, *The transitional alphabet.* Bucharest: Humanitas, 2006 (In Romanian)

The general timeline of Romanian typography scripts is shown in Table 1.

Since	**1560**	**1760**	**1812**	**1830**	**1862**	**1904**	**1918**	**1924**	**1932**	**1938**	**1940**	**1941**	**1944**	**1989**	**1992**
Romania	RC[1]	SRC[2]	SRC	TR[3]	RL[4]	MRL[5]	MRL				MRL	MRL	MRL		
Bessarabia			SRC								MC		MC	MRL	MRL
Transnistria								MC[6]	MRL	MC					MC

[1]**RC:** the Romanian Cyrillic script of up to 47 letters, repeating church manuscripts.
[2]**SRC:** the Simplified Romanian Cyrillic script, in the uncial and civil variants.
[3]**TR:** TRansitional scripts; civil SRC with several Latin letters.
[4]**RL:** the Romanian Latin script (the initial variant).
[5]**MRL:** the Modern Romanian Latin phonetic script.
[6]**MC:** the Moldavian Cyrillic script; *ad hoc* transcription of Romanian sounds by Russian letters.

Table 1. Timeline of Romanian scripts

2. The HeDy platform

Our experience moved to the forefront of problems of digitization of heterogeneous documents.

We also understood the necessity of the support in the form of an integrated technological platform covering all stages of digitization. We called this platform HeDy as of Heterogeneous Documents.

Heterogeneous documents demonstrate a variety of content types: images (presented strictly as such); text; historical text; mathematical and chemical formulas; chemical structures; musical scores; technical drawings; chess notation and diagrams; electronic circuits, etc. Figure 1 presents an example of a mathematical formula and its scripting presentation.

Formula	LaTeX
$\frac{\mathrm{d}\sqrt{u}}{\mathrm{d}x} = \frac{1}{2\sqrt{u}}\frac{\mathrm{d}u}{\mathrm{d}x}$	\documentclass{article} \usepackage{commath} \begin{document} \begin{equation*} \od{\sqrt{u}}{x} = \frac{1}{2\sqrt{u}} \od{u}{x} \end{equation*} \end{document}

Figure 1. Script presenting a mathematical formula

Chemistry notation is specific in that the scripts should unequivocally identify chemicals for production and trade as the assortment of chemicals is huge (millions). IUPAC (International Union of Pure and Applied Chemistry) adopts international industry standards in chemistry. Examples of such standards are:

- InChI (International Chemical Identifier);

- IUPAC nomenclature for inorganic chemistry;
- IUPAC nomenclature for organic chemistry.

Figure 2 shows some scripts presenting caffeine.

Molecular formula	$C_8H_{10}N_4O_2$
IUPAC Names	• 3,7-dihydro-1,3,7-trimethyl-1H-purine-2,6-dione • 1,3,7-trimethylpurine-2,6-dione
InChI String	InChI=1S/C8H10N4O2/c1-10-4-9-6-5(10)7(13)12(3)8(14)11(6)2/h4H,1-3H3
InChI Key	RYYVLZVUVIJVGH-UHFFFAOYSA-N
Canonical SMILES	CN1C=NC2=C1C(=O)N(C(=O)N2C)C
Source	https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/

Figure 2. Chemistry: scripts presenting caffeine

Examples of heterogeneous documents are huge archives of scanned newspapers, old books, and encyclopedias.

Heterogeneous documents contain not just natural language text and images. There are scripting languages for the specific content description, and the graphical presentation of that specific content can be reproduced from the scripts.

The rapid development of digitization textual documents has resulted in numerous robust and efficient solutions. Researchers often leverage these methods to address the broader challenge of digitizing heterogeneous content.

Recognizing documents with heterogeneous content is a complex task, necessitating a thorough analysis of the image and its segmentation into homogeneous segments. The development of digitizing standard scanned text documents has yielded numerous reliable solutions to the problem of recognizing homogeneous content. Concerning the digitization of heterogeneous content, the main problem is layout analysis[5].

Currently, two basic technologies used in text recognition are character patterns and neural networks. The development of neural networks evolved text recognition from recognition of separate characters to the upper levels, namely, to intellectual character recognition and, further, to intellectual word recognition (recognition of whole phrases and lines in a text at once). OCRopus and Tesseract permit to switch between these technologies.

In comparison with open-source free OCRopus and Tesseract, AFR has numerous advantages. It proposes to its users a convenient graphical shell from which the entire document recognition cycle is available, starting with scanning. It provides complex image correction (for example, correction of trapezoid distortion), page segmentation with auto-

[5] Bumbu, T.; Burtseva, L.; Cojocaru, S.; Colesnicov, A.; Malahov, L. *Digitization of Romanian Historical Printings;* A. Colesnicov et al. *Semi-automated workflow for recognition of printed documents with heterogeneous content,* in: Computer Science Journal of Moldova 28.3 (2020), pp. 223-240.

matic detection of the segment type (text, table, or picture), analysis of the table structure, dehyphenation, manual editing after recognition, etc.

The recognition of musical scores (OMR), both printed and handwritten, is a well-developed area. The platform needs to provide specialized OMR scans of scans of historical documents. We obtained the subject area requirements for these items from our past projects[6].

Standard scripting languages for mathematics are LaTeX[7] and MathML[8]. Online platform MathPix[9], which has inexpensive licenses and free access permissions, is today a standard generally accepted solution. Mathpix recognizes text in 32 languages, mathematics, and chemical diagrams.

3. General structure of the HeDy platform

The HeDy platform is developed based on advanced computational methods and technologies derived from our experience in natural language processing, machine learning, and web development. The platform comprises two branches: for documents with homogeneous and heterogeneous content (see discussion below). Despite their distinct focuses, these branches share some functional modules.

The HeDy platform is presented as an application with an interactive React-based GUI and a set of APIs managed through Django and Django Rest Framework, connecting the GUI to tools and resources for digitizing Romanian Cyrillic documents. Users can create their digitization applications using existing tools or by adding new ones, such as OCR models, image processing modules, or word dictionaries. The graphical interface extends the Stepper component, providing a wizard-like workflow.

Access to a variety of digitization tools is a key feature, facilitating digitization[10]. The platform toolkit includes image pre-processing/processing mechanisms like Scan Tailor, ABBYY FineReader, and OpenCV. Additionally, it incorporates an image slicing module into fragments with homogeneous context, and virtual keyboards for alphabets such as Romanian Cyrillic, Transitional Alphabet, and Moldavian (Soviet) Cyrillic.

The integration of these tools into a single platform aims to provide users with a unique graphical interface, enabling control over the entire document digitization process.

The software part of the platform is available on Github[11]. The web application allows the development and integration of separate Python modules. These modules can run independently, with Django serving as a hub connecting the UI to the outputs of the required modules. The digitization platform addresses several key tasks, including:

[6] S. Cojocaru et al. *Digitization Technology of Old Romanian Documents Printed in the Cyrillic Script.* In: Horizons in Computer Science Research. Ed. by Thomas S. Clary. Vol. 21. Nova Science Publishers, Inc., 2021. Chap. 6, pp. 185-217; S. Cojocaru et al. *Instrumentar Multimedia pentru Facilitarea Promovării Arte Muzicale.* Romanian. In: Studia Universitatis. Științe exacte și economice 3(13) (2008), pp. 82-85.

[7] CTAN. Comprehensive TEX Archive Network. url: https://ctan.org/; Leslie Lamport. *LATEX: A Document Preparation System.* 2nd ed. Addison-Wesley, 1994. 272 p.

[8] MathML. W3C Math Home. url: https://www.w3.org/Math

[9] Mathpix. AI-powered document automation. url: https://mathpix.com/

[10] S. Cojocaru et al. *Digitization Technology of Old Romanian Documents Printed in the Cyrillic Script.* In: Horizons in Computer Science Research. Ed. by Thomas S. Clary. Vol. 21. Nova Science Publishers, Inc., 2021. Chap. 6, pp. 185p217.

[11] HeDy. Platforma de Digitizare. 2023. url: https://github.com/bumbutudor/PlatformaDigitizare

- **Image Pre-processing**. Currently offering two main preprocessing modules (image binarization and image resolution correction), with additional modules integrated through third-party applications like ScanTailor and FineReader.
- **Splitting Heterogeneous Content**. Dividing heterogeneous content into homogeneous fragments and categorizing them based on content types.
- **Optical Content Recognition and Editing**. Employing an OCR system for Romanian historical documents, based on pre-trained models spanning the 17th-20th centuries. Administrators can add new models, with OCR templates provided in FineReader XML format.
- **Post-Recognition Processing**. Involving tasks such as transliteration of recognized text, editing the text obtained during transliteration, and saving the results.

4. Platform architecture details

The digitization platform contains a set of modules that facilitate the tasks of image processing, dividing an image with heterogeneous context into homogeneous parts, recognizing homogeneous parts of documents, assembling them into a single document, saving the result. These modules are organized into functional blocks or groups. There are also common modules that are not explicitly included in functional groups.

The first functional group deals with image processing. This group is equipped with two basic preprocessing modules: image binarization and resolution correction, which are extended by additional modules due to integration with third-party applications such as Scan Tailor, FineReader, OpenCV, GIMP, etc.

The second functional group contains modules for optical document recognition. This group includes: splitting an image with a heterogeneous context into homogeneous parts, recognizing homogeneous parts of documents, and editing recognized text.

The optical recognition mechanism is based on FineReader 15 and other special programs for recognition of mathematical texts, notes, etc. There is a set of trained models. For example, for text, the models are presented in FineReader XML format (.fbt files) and contain OCR model configurations, a set of training data, the necessary alphabet, and word dictionaries.

The third functional group contains components related to the layout of the whole document, and its checking by the user.

The fourth functional group contains modules for managing and publishing digitized documents. Includes: saving recognized/transliterated texts in various formats; uploading processed images; uploading original documents and processed images to the cloud; saving the state of the digitized object in the database; expanding exception dictionaries based on retrieved texts.

The graphical interface of this application extends a component Stepper[12] which displays the progress through numbered steps, providing a workflow like a wizard[13]. The digitization application allows for the recognition of Romanian Cyrillic documents from the 17th to 20th centuries, the transliteration of texts into Latin script, the editing of recognized/transliterated texts, as well as the downloading or publishing of the results.

[12] Stepper. MUI Core. Material UI. Version 15.5.0. 2023. url: https://mui.com/material-ui/react-stepper

[13] Nick Babich. *Wizard Design Pattern.* Apr. 7, 2017. url:https://uxplanet.org/wizard-design-pattern-8c86e14f2a38/

5. Image preprocessing modules

The initial functional group is dedicated to image preprocessing, and its modules are shared between both branches of the platform.

For the sake of clarity and convenience, we will provide a brief recapitulation of the primary issues here. In the context of optical recognition over text and other types of content, preprocessing typically refers to the steps taken to prepare a text image for analysis by the OCR engine. The OCR engine may sometimes struggle to correctly interpret images that are blurry, distorted, or have low contrast.

Preprocessing can help improve OCR accuracy by preparing the image to be more suitable for recognition. Some common preprocessing steps for OCR include:

- **Image Quality Enhancement:** This may involve techniques such as adjusting the image's contrast or brightness to improve readability, or sharpening the image to reduce blurriness.
- **Binarization:** This involves converting the image to black and white, which can help improve contrast and make text recognition easier.
- **Noise Removal:** This can involve removing extra black pixels from the image that might create obstacles in the functioning of the OCR engine.
- **Distortion Correction:** If the image is not perfectly aligned, the OCR software may have difficulty correctly interpreting the text. Correcting distortion involves rotating the image to align it properly.

By preprocessing the image before sending it to the OCR engine, the accuracy and reliability of the OCR process can usually be improved.

In this functional group, preprocessing modules from software such as Scan Tailor, FineReader 15, and the Python package OpenCV are integrated.

6. Optical Character Recognition (OCR) modules

The modules in this functional group are used for managing OCR models, actual document recognition, and editing the recognized text.

The actions in this group begin with selecting the document's historical period. By default, a total of 8 OCR models are included. There is one model for the 20th century, 2 models for the 19th century, 3 models for the 18th century, and 2 models for the 17th century.

The model for the 20th century includes a dictionary with over 447,000 words. The character-level accuracy of this model exceeds 98%[14].

Considering that documents in the 19th century were printed in different alphabets, two OCR models were trained, one based on the Romanian Cyrillic alphabet and the other based on the transitional alphabet[15].

The models for the 18th century were trained with 3600 training examples and have a dictionary of 1800 words[16].

The training and evaluation of OCR models for the Romanian Cyrillic alphabet used in 17th-century prints was performed on a dataset consisting of 3668 training examples and is accompanied by a dictionary of 4582 words. The accuracy (at the character level) of this model is approximately 95%.

[14] Bumbu, T.; Burtseva, L.; Cojocaru, S.; Colesnicov, A.; Malahov, L. *Digitization of Romanian Historical Printings.* Chisinau, Republic of Moldova: Vladimir Andrunachievici Institute of Mathematics and Computer Science, Moldova State University, 2023. (Tipogr. "Valinex"). 176 p.

[15] *Ibidem*.

[16] *Ibidem*.

OCR problems for the 17th century are presented in Figure 3, Figure 4, and Figure 5.

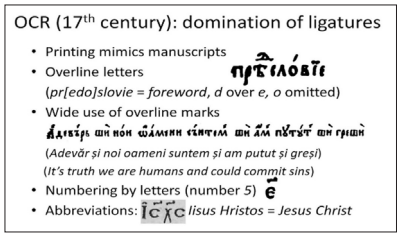

Figure 3. Ligatures in 17th-century Romanian printings

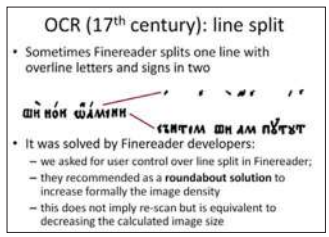

Figure 4. Line split in 17th-century Romanian printings

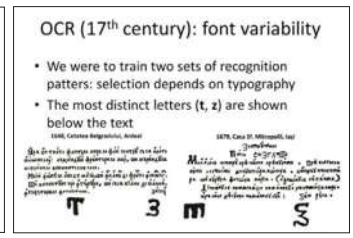

Figure 5. Font variability in 17th-century Romanian printings

7. Classifying fonts using neural networks

One of the main aspects specific to any application based on neural networks is the creation of a dataset for training machine learning algorithms. The dataset will be created from 10 scanned books of the 17th century (1648–1699) selected from the Digital Library of Romania.

In the ten selected books, two distinct sets of characters used for printing were observed, which we will refer to as fonts A and B. To address the problem of font classification, it is necessary to perform the following actions:

- Segmentation and cropping of text blocks from the selected pages.
- Detection of individual characters within the text blocks.
- Creating the training and testing dataset from the characters detected in step number 2 through clustering/grouping of the extracted characters.
- Training a multi-layer neural network (MLP) to classify the characters and evaluate it.
- Utilizing the trained algorithm (model) to classify characters in a new image.

The multilayer neural network described here (Figure 6) is structured into three main layers: an input layer, a hidden layer, and an output layer. The input layer consists of neurons representing each distinct feature X_i of the character in the image. In this case, there are 2,500 such features being represented. The hidden layer of this network consists of 128 neurons and uses the (Rectified Linear Unit) ReLU13 activation function. ReLU is a popular activation function in neural networks because it does not saturate to a fixed upper bound during backpropagation, making network training more efficient. The output layer of the network contains a single neuron.

A single neuron in the output layer is sufficient because we have binary classification. The neural network was trained over 300 epochs and took approximately 55 minutes without using a graphics processing unit (GPU15).

The resulting classification accuracy is approx. 96.7%.

A PDF document with 50 pages of text will be recognized in about 90 seconds; a PDF with 100 pages of text takes 150 seconds; a PDF with 360 pages of text took over 385 seconds (more than 6 minutes). Text documents in PDF format take approximately 1.2 seconds per page. For PDFs with images, there is no consistent duration observed.

In addition to the word dictionaries used within the OCR engine, the platform also includes OCR exception dictionaries.

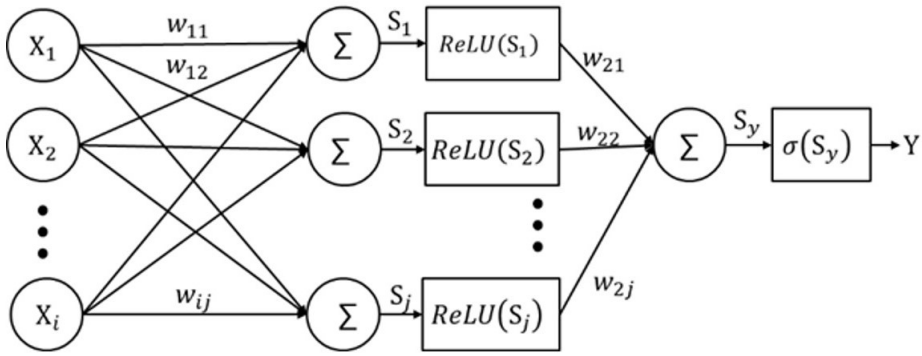

Figure 6. Neural network architecture for font classification

We have included a module for editing the recognized text. This text editor features a web-based virtual keyboard.

8. Text Transliteration Modules

The transliteration application AAConv[17] exists in the web-based and desktop versions and performs the conversion from different Cyrillic scripts to modern Romanian Latin. The transliteration from the old Romanian Cyrillic to Modern Latin is almost regular, also almost regular is the conversion from the transitional alphabet, but it is not the case of Moldavian Cyrillic to Modern Latin!

Here we meet several problems caused by the irregular representation of Romanian sounds by Russian letters. The main obstacle is the letter я, which can be transliterated into → a, ea, ia (ярнэ -> **ia**rnă, чернялэ -> cern**ea**lă, функция -> funcț**ia**). More than 20 heuristic and statistical rules were elaborated to convert я, but they couldn't cover all cases.

During transliteration, we may encounter deviations from the general rules that cannot be controlled through preset rules, and, for this reason, we use the exception dictionary. The transliteration exception dictionary contains words that cannot be correctly transliterated using only transliteration rules. In this module, it is possible to manage the list of exceptions. Many exceptions come from the different spelling of foreign-origin words, especially proper nouns.

For Moldavian Cyrillic, the dictionary of exceptions contains words like:

- Лоран → Laurent (not Loran); proper noun of foreign origin
- дизайн → design (not dizain); word of foreign origin that kept original orthography
- Words that are different orthography in Moldavian Cyrillic (not the case in Romanian Cyrillic!)
  - кыне → câine, Eng. dog (not *câne*)
  - ешире → ieșire, Eng. exit (not *eșire*)

An experimental module is the correction of transliterated text using a state-of-the-art artificial intelligence system GPT-3 developed by OpenAI[18].

We use the text-davinci-003 model[19] (referred to as Davinci) for text correction by providing the condition: correct the text X, where X is the transliterated text.

[17] AA Conv. 2019. url: https://translitera.cc/

[18] Welcome to the OpenAI developer platform. 2023. url: https://platform.openai.com/overview

[19] Models. Overview. 2023. url: https://platform.openai.com/docs/models/overview

The following images illustrate the recognition of Matthew's Gospel of 1648: the source image (Figure 7), the recognized text (Figure 8), and the transliterated text (Figure 9). Figure 10 shows the corresponding English citation.

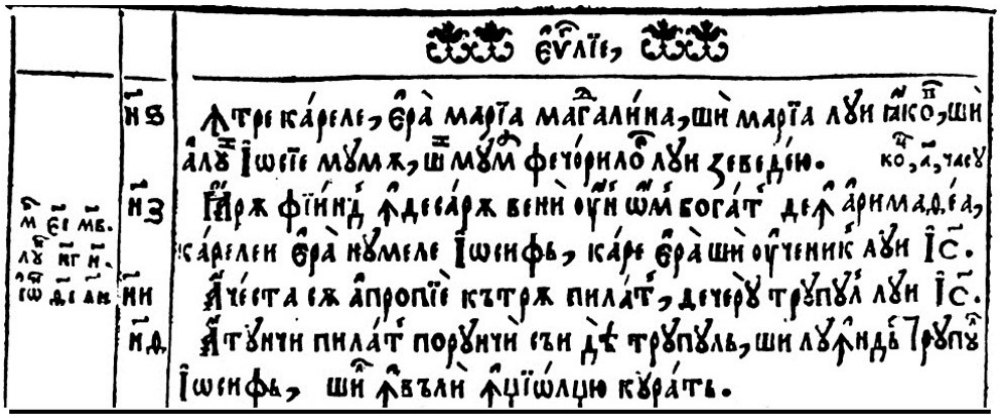

Figure 7. The source image (the Gospel according to Matthew, 27:56-5

Evghlie,

56 Intre carele, Era maria magdalina, shi maria lui iakop, shi alui Iosie mumă, shi muma feciorilor lui zevedeiu. cot, 1, ceasu

mr 15 42. luc 23 8. ion 19 38

57 Iară fiind în desară veni un om bogat de în arimafea, carelei Era numele Iosif, care Era shi ucenic lui Iisus.

58 Acesta să apropie către pilat, de ceru trupul lui Iisus.

59 Atunci pilat porunci săi dea trupul, shi luînd trupul Iosif, shil învăli în giolgiu curat.

Figure 9. The transliteration of the recognized old Romanian text (the Latin script)

Matthew 27:56-59 (King James Version)

56.Among which was Mary Magdalene, and Mary the mother of James and Joses and the mother of Zebedee's children.

57.When the even was come, there came a rich man of Arimathea, named Joseph, who also himself was Jesus' disciple:

58.He went to Pilate, and begged the body of Jesus. Then Pilate commanded the body to be delivered.

59.And when Joseph had taken the body, he wrapped it in a clean linen cloth,

Figure 10. The English translation of the recognized text

An example of text in the transitional scripts is shown in Figure 11 (image and the recognized text in Cyrillic for further transliteration). OCR accuracy is 92.1% without the dictionary, and 97.4% with the dictionary. In total, we produced over 13 OCR models, namely:

- **For the 17th century: t**wo OCR models learned from over 10 thousand training examples and a dictionary of over 4,500 words;
- **For the 18th and 19th centuries:** over 10 OCR models with a dictionary of over 10 thousand words;
- **For the 20th century:** one OCR model, over 450 thousand words.

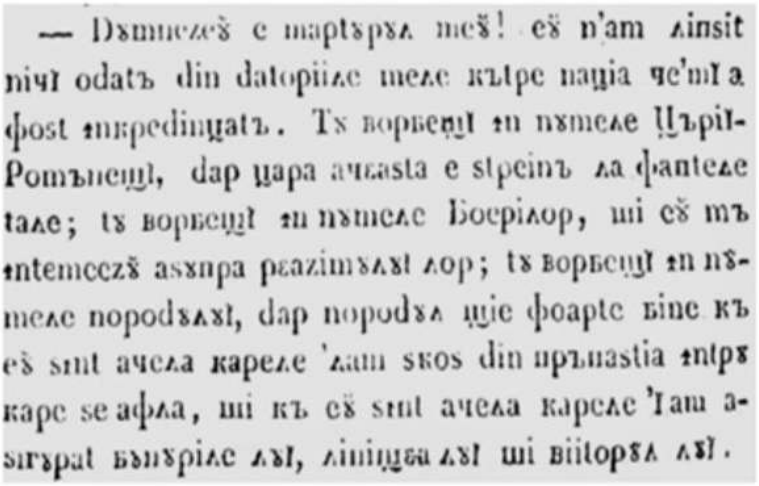

—Дѫмнезеѫ е мартѫрѫл меѫ ! еѫ нам ліпсит нічї одатъ дін даторііле меле кътре націа чемь а фост ѫнкредінцатъ. Тѫ ворбещї ѫн нѫмеле Църїй-Ромънещї, дар цара ачеаста е стреінъ ла фаптеле тале, тѫ ворбещї ѫн нѫмеле Боерілор, ші еѫ мъ ѫнтемеезѫ асѫпра реазімѫлѫї лор; тѫ ворбещї ѫн нѫмеле норода̀лѫї, дар норода̀л щіе фоарте біне къ еѫ сѫнт ачела кареле 'іам скос дін пръпастіа ѫнтрѫ каре се афла, ші къ еѫ ачела кареле 'іам асігѫрат бѫнѫріле лѫї, ліниіцеа лѫї ші вііторѫл лѫї.

Figure 11. Transitional script: image on top, and recognized text in the Cyrillic script

Table 2 shows OCR accuracy for 17th-century documents in Romanian Cyrillic. The test set was taken from the New Testament (1648). A_{ch} is the accuracy for characters, and A_{wrd} is the accuracy for words.

9. Conclusion

The digitization of historical Romanian documents using our technology has been highly effective, especially for uniform documents. Our platform achieved high accuracy in various processing stages: 95-96% for OCR, 98% for font classification, and 96% for transliteration. To get better accuracy, it is essential to develop linguistic resources such as historical dictionaries and corpora.

Our technology and the developed program tools were successfully applied to republish several books. However, automating the recognition of diverse content remains challenging, with unresolved issues in classifying heterogeneous fragment types. Future efforts could focus on:

- Enhancing OCR and transliteration through advanced NLP and machine learning techniques.
- Developing a user-friendly interface for bulk OCR model training to accommodate various timeframes and printing contexts.
- Improving font classification by utilizing neural network architectures that consider character order.
- Expanding the platform to include different document types like manuscripts and maps.
- Integrating with other digital tools for better collaboration and resource access.

Additionally, addressing the alignment of old and modern texts requires large text corpora. While not central to our current project, these tasks are worth exploring in the future.

Other potential areas include converting raster to vector graphics, extracting fonts from text images, and analyzing page structures. These tasks would involve deep learning and further research in new projects.

Acknowledgments. This work was supported by the research project 011301 "Information Systems based on Artificial Intelligence".

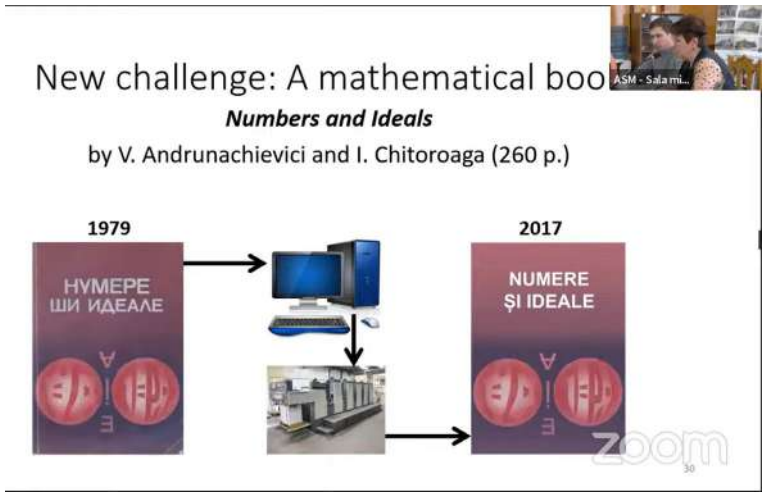

ASM - Sala mi...

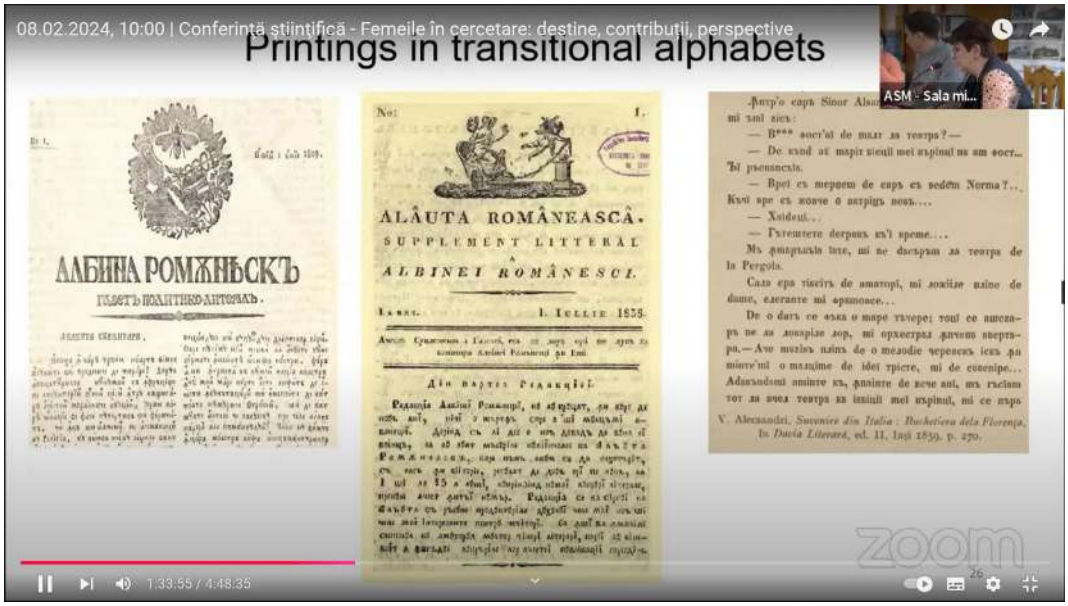
08.02.2024, 10:00 | Conferință științifică - Femeile în cercetare: destine, contribuții, perspective
Printings in transitional alphabets
ASM - Sala mi...
АЛБИНА РОМЪНЪСКЪ
ALÂUTA ROMÂNEASCÂ.
SUPPLEMENT LITTERAL
ALBINEI ROMÂNESCI.
1. Iulie 1838.
Zoom
1:33:55 / 4:48:35

LA CEAS ANIVERSAR. LIDIA TROIANOWSKI – 60 DE ANI

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762248
CZU: 14(478)(092)

Victor JUC
Doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar, membru corespondent al AȘM
ORCID: orcid.org/0000-0002-4413-2940
E-mail: juc.victor@gmail.com

Ana PASCARU
Doctor habilitat în filosofie, conferențiar cercetător
E-mail: apascaru2010@gmail.com

Andrei PERCIUN
doctor în filosofie, conferențiar universitar interimar

Doamna doctor în filosofie Lidia TROIANOWSKI s-a născută în satul Schineni, raionul Florești, cu un parcurs ca și la mulți alți colegi din breasla filosofiei. După absolvirea școlii medii în 1988 reușește în același an să se înscrie la Facultatea de Ziaristică a Universității de Stat din Moldova pe care o absolvește cu brio. Finalizând studiile la facultate, în 1992 le continuă pe cele de doctorat (1992–1995) în Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM, perioadă în care elaborează teza *Concepția estetică în creația lui Constantin Stere*, susținută în 1996. În 1997 i se conferă titlul de doctor în filosofie la specialitatea 09. 93. 43 – Estetica, iar în 2011 îl obține și pe cel de conferențiar universitar. Angajată în muncă de cercetător Dna TROIANOWSKI a trecut cu perseverență toate etapele unui cercetător de la stagiar, cercetător științific și științific superior până la cercetător coordonator.

În timp doctorul în filosofie Lidia TROIANOWSKI a dat dovadă de perseverență și ajunge un cercetător cunoscut în domeniul esteticii și istoriei filosofiei, cu precădere în domeniul valorificării moștenirii gândirii filosofice din spațiul Republicii Moldova. Activitatea științifică a consacrat-o cercetării problemelor esteticii în condițiile globalizării, elucidarea concepțiilor estetico-spirituale în gândirea românească contemporană la intersecția sec. XIX–XX, aducerea în circuitul academic a situației din domeniul filosofiei în perioada anilor 50–90 ai sec. al XX-lea din Republica Moldova.

Dintre rezultatele științifice obținute se pot remarca: Oferirea unei noi perspective procesului de cunoaștere a problemelor din domeniul esteticii în condiții contemporane reflectate în mai multe publicații, rapoarte la conferințe naționale și internaționale, în curricula universitară, dar și în mass media. O serie de lucrări ştiinţifice, inclusiv teza de doctor consacrată reperelor estetice din opera lui Constantin Stere (1996), sunt realizate în baza unui suport documentar inedit, fiind o premieră pentru societatea Republicii Moldova. De asemenea, s-a preocupat intens în elucidarea reperelor valorice din gândirea filosofică și a contribuit la sensibilizarea comunității academice, opiniei publice asupra necesității cunoașterii înaintașilor neamului, inclusiv în dicționarul *Prezente basarabene în spiritualitatea românească (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea).* Chişinău: Editura *Civitas*, 2007, 311 p.

În calitate de coordonator științific în Secția Filosofie a participat activ la elaborarea și realizarea proiectelor naționale *Semne și simboluri în societatea în tranziție* (1996–1998); *Perspectivele dezvoltării durabile a Republicii Moldova aspecte social politice, ecosociale și spirituale* (1999–2001); *Condiția umană în contextul postmodernismului* (2003–2007);

Conexiunea valorilor naționale și general umane în contextul PEV–ului (2006–2008); *Redimensionarea valorilor sociale și cultural spirituale în contextul noii vecinătăți cu UE* (2009–2010); *Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere* (2011–2014); *Integrarea tradițiilor filosofiei în societatea bazată pe cunoaștere* (2015–2019), dar și la *Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie* (2020–2021) și internaționale: *Stigmatizarea migrației temporare (2008–2009)* în colaborare cu Laboratorul de Etnologie și Sociologie Comparată a Universității Paris-X, Facultatea de Sociologie a Universității București și Sectorul Filosofie al IFSȘP al AȘM; *Zilele academic ieșene*, în colaborare cu Institutul *Gh. Zane*, Iași (începând cu anul1994), participare care s-a soldat cu pregătirea și publicarea de articole științifice compartimente în monografii colective, dar și implementarea rezultatelor obținute în curricula universitară. Este autor a circa 100 de lucrări, articole și studii științifice, între care monografia *Transformări socioculturale ale lumii detradiționalizate* (Chișinău: Tipografia Foxtrot, 2018, 286 p.) și *Estetica* (Ch.: UnAȘM, Tipografia Biotehdesign, 2017, 149 p.) Alte lucrări remarcabile publicate sunt: Redimensionarea filosofico-estetică a dominantelor crizei identitar-valorice din a doua jumătate a sec. XX, in: *Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea postpandemie* (Ch.: 2020, pp. 53-90); Concepții estetico-spirituale în gândirea românească contemporană la intersecția sec. XIX–XX, in: *Integrarea tradițiilor filosofice în societatea bazată pe cunoaștere* (Ch.: 2019, pp. 155-239); Tendinţe şi principii în estetica contemporană, in: *Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere* (Ch:, 2015, pp. 75-114); Constantin Stere – captiv de limitele esteticii poporaniste, in: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. (2015, nr.1, pp. 169-179); Demersul de afirmare a artei cu tendințe sociale: C. Stere - R. Ionescu-Rion, in: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice (2015, nr. 2, pp. 161-170); Constantin Stere – Oscar Wilde: conjugând preceptele artei, in: Akademos (2015, nr. 2, pp. 41-47); *Dialogul cultural în epoca contemporană intre concurență și prozelitism,* in: Dialogul civilizațiilor: etică, educație, libertate și responsabilitate într-o lume în schimbare (Chișinău: Almor-Plus, 2013. pp. 92-101); *Disputa facultăților: demersul kantian pentru primordialitatea filosofiei,* in: Revista de Filosofie și Științe Politice (2014, nr. 3) ș.a.

Doamna Lidia TROIANOWSKI, grație pregătirii profesionale la pachet cu spiritul umanist de care dă dovadă, este apreciată nu numai de colegii din breasla filosofilor. Drept dovadă sunt invitațiile multiple de participări la manifestări științifice sau pregătirea de materiale pentru circuitul academic. Dincolo de vicisitudinile și peregrinările domeniului filosofiei, doamna doctor a fost distinsă cu Diploma de Onoare a AȘM (2016) și Diploma Ministerul Educației, Culturii și Cercetării (2021).

Atelier de discuție
SPORTUL ÎN VIAȚA NOASTRĂ: PERSONALITĂȚI ȘI PERFORMANȚE /
Sport in our lives: personalities and performance

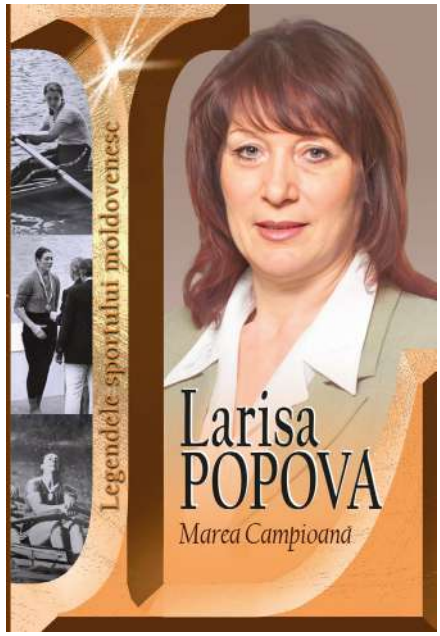

CHIŞINĂU – BRAŞOV: PRIETENIE FOTBALISTICĂ
Chișinău – Brașov: Football friendschip

CZU: 796.332(478+498)(091)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762382

Andrei PRODAN
Jurnalist, istoric,
secretar general al ziarului „Moldova Suverană”
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-9361-7956
E-mail: andreiprodan1971@gmail.com

Summary. The article describes the evolution of the confrontations on the football field between the Chișinău and Brașov teams that started 86 years ago. In 1956, the flag-team of Moldova played the first international match against the club from Brașov. In the 21st century, the football friendly relations between the two localities intensified after players and coaches from the two banks of the Prut river played for clubs from Romania or the Republic of Moldova.

Key words*:* Mihai Viteazul Chişinău, Colţea Braşov, Burevestnik Chişinău, Steagul Roşu Braşov, football, international matches.

Prietenia fotbalistică dintre aceste două oraşe datează de aproape 90 de ani. Pentru prima dată cluburile din Chişinău şi Braşov s-au întâlnit pe terenul de fotbal pe data de 15 iulie 1928. Atunci, pe stadionul ONEF din Bucureşti, în prezenţa a circa 3 000 de spectatori, s-au confruntat formaţiile Mihai Viteazul Chişinău şi Colţea Braşov.

Partida conta pentru semifinalele campionatului României (în acea perioadă întâietatea ţării se desfăşura în sistem eliminatoriu între campioanele de regiuni). Astfel, reprezentanta Transilvaniei după un meci dramatic a învins campioana Basarabiei cu scorul de 6-4 (3-2).

Chişinăuienii au deschis scorul deja în min. 2 prin Vasilevschi. Însă la pauză rezultatul era de 3-2 în favoarea braşovenilor, pentru care au marcat Kemeny şi Gruber (de două ori). La scorul de 2-1 golul egalizator l-a reuşit Petea Vâlcov.

În repriza secundă atacantul braşovean Hecht a realizat un hat-trick. Pentru Mihai Viteazul au înscris Eugen Svetcovschi şi Petea Vâlcov (ulterior ambii au evoluat la formaţiile bucureştene Rapid, respectiv, Venus).

Adversarele au jucat în următoarele componenţe:

Colţea: Loebl – Balint, Kolumban – Csajka, Torok, Hrehuss – Peterffy, Hecht, Kemeny, Gyebrowski, Gruber.

Mihai Viteazul: Lederman – Perpeliuc, Svetcovschi – Micinik, Cuschin, Murea – Vasilevschi, Antoniu, Dranker, P. Vâlcov, Stilijenco.

După meci „Gazeta Sporturilor” a scris: „În general, Colţea a prezentat o echipă a cărei superioritate se oglindeşte în mod corect în rezultatul final. Mihai Viteazul se poate consola că a făcut publicului bucureştean una din cele mai bune impresii. Vâlcov III a atras atenţia în mod deosebit”.

Echipa Mihai Viteazul Chişinău, participantă în această componenţă la campionatul României la fotbal la mijlocul deceniului al treilea al secolului XX.
Jos: Buzea, un copil, Sabatin, Colea Vâlkov, Petea Vâlkov, Dranker (Zubcik), un copil.
La mijloc cei 3: Lăpuşner (Terek), Vasile Vâlkov, Murea.
Cei 3 de sus: Perepeliuc, Jukovski, Svetkovski. Ultimul din dreapta (civil) avocat-notar GROSU, preşedintele clubului.

Fig 1. Echipa Mihai Viteazul Chișinău

În acea ediţie Colţea a câştigat titlul de campioană (primul şi deocamdată ultimul pentru o formaţie din Braşov), învingând în finală Jiul Lupeni (3-2). Golul doi pentru echipa din Lupeni l-a marcat atacantul Iosif Kilianovitz, fost jucător la Fulgerul Chişinău[1].

După cel de Al Doilea Război Mondial Basarabia a fost încorporată în Uniunea Sovietică.

Abia la mijlocul anilor 1950, după moartea lui Iosif Stalin şi începutul „dezgheţului" hruşciovist, relaţiile (inclusiv şi cele sportive) dintre România şi RSS Moldovenească au început a se normaliza.

Astfel, a devenit posibilă şi disputarea unei partide amicale de fotbal dintre Burevestnik (actuala Zimbru) Chişinău şi Energia-Steagul Roşu (viitoarea FCM și FC Braşov) Oraşul Stalin (în perioada 8 septembrie 1950 – 24 decembrie 1960 acest vechi oraş românesc a purtat numele odiosului conducător comunist).

Este interesant că ascensiunea ambelor echipe spre culmile gloriei fotbalistice a început aproximativ în aceeaşi perioadă.

În 1955, Burevestnik (în traducere din limba rusă – *petrel*) a devenit câştigătoarea uneia din seriile diviziei a doua a campionatului URSS[2]. După aceasta formaţia din Chişinău timp de nouă ani a evoluat în eşalonul superior al fotbalului sovietic care în acea vreme era o forţă pe plan european și mondial. E destul să amintim că în 1956 selecţionata Uniunii Sovietice a devenit campioană olimpică, în 1960 a câştigat prima Cupă a Europei (apropo, golul victoriei din finala cu Iugoslavia l-a marcat Victor Ponedelnik, jucătorul care primii paşi în

[1] Mircea Angelescu, Dan Ov. Cristea, *Istoria fotbalului românesc, Vol. I, perioada 1909 – 1944*, București, Editura Coprint Grupul Media PRO, 2009, p. 123; Ion Valer Xenofontov, Viața sportivă în Chișinăul interbelic, in: Akademos. 2022, nr. 4(67), pp. 91-92.

[2] Юрий Кошель, Футбол в СССР *1936 – 1991* годы. Официальные матчи команд мастеров. Том *I, 1936 – 1964* годы, Калининград Московской области, Изд. «Луч-1», 1993, p. 129.

Fig. 2. Colţea Braşov – campioana României în sezonul 1927/28. Fotografie realizată în faţa sediului Brigăzii 2 Vânători de Munte „Sarmisegetuza”. Sursa: story.casasfatului.ro

fotbal i-a făcut la Chişinău, pe când tatăl lui era redactor-şef adjunct la ziarul „Sovetskaia Moldavia”[3]), iar peste patru ani a fost vice-campioană continentală. În 1958 şi 1962 „sbornaia” a ajuns în sferturile de finală ale CM din Suedia şi Chile.

Steagul Roşu a promovat în Categoria A (actuala Liga 1) în toamna anului 1956, când a reuşit să câştige seria a II-a a Categoriei B la o diferenţă de 13 (!) puncte faţă de a doua clasată, Progresul CPCS Bucureşti[4]. Cea mai bună performanţă în campionat (locul doi) a obţinut-o în ediţia 1959/60[5], iar peste un an a devenit prima echipă românească de fotbal ce a reuşit să câştige un trofeu internaţional, Cupa Balcanică[6]. Toate aceste succese le-a obţinut sub bagheta legendarului antrenor Silviu Ploeşteanu[7], cel care a condus destinele clubului braşovean mai mult de 20 (!) de ani. De menţionat că în perioada interbelică el a evoluat în atacul clubului Venus Bucureşti alături de basarabeanul Petea Vâlcov.

La sfârşitul verii anului 1956 Energia-Steagul Roşu a întreprins primul turneu internaţional în fosta URSS, unde a disputat trei partide amicale.

[3] Виктор Понедельник, *Исповедь центрального нападающего*, Москва, 4-й филиал Воениздата, 1997, p. 11.

[4] Romeo Ionescu, *Enciclopedia fotbalului românesc 1900–2000*, Vol. I, Ploiești: Editura Premier, 2000, p. 95.

[5] Mircea Angelescu, Dan Ov. Cristea, *Istoria fotbalului românesc, Vol. II, perioada 1944–2009*, București: Editura Coprint Grupul Media PRO, 2009, pp. 162-163.

[6] Romeo Ionescu, *Enciclopedia fotbalului românesc 1900–2000*, Vol. I, Ploiești: Editura Premier, 2000, p. 326.

[7] Mihai Ionescu, Răzvan Toma, Mircea Tudoran, *Fotbal de la A la Z: fotbalul românesc de-a lungul anilor*, București: Editura Mondocart Pres, 2001, p. 297.

Fig. 3. Burevestnik-1956 (de la stânga la dreapta): Korotkov, Bulkin, Danilov, Goloşciapov, Falomeev, Butîlkin, Mirgorodski, Liovkin, Markevici, Eremeev, Muhortov.

Primul meci „stegarii" l-au susţinut în compania formaţiei DO (Dom Ofiţerov = Casa Ofiţerilor) Odesa. Partida s-a disputat la 31 august, pe stadionul Pişcevik, în prezenţa a 30.000 de spectatori, şi s-a încheiat cu scorul de 2-1 în favoarea oaspeţilor. Autorul golurilor braşovene a fost Emanoil Haşoti (min. 23 şi 34). Pentru gazde a înscris Boris Bahmutov (min. 65), atacantul care a evoluat la echipa din Chişinău în perioada 1953 şi 1957–1958. „Întâlnirea a decurs într-o atmosferă sportivă prietenească. Cele 90 de minute ale meciului au fost pline de momente interesante", a scris presa vremii[8].

Cu toate că în acea perioadă ziarele erau mai mult preocupate de situaţia politică din Ungaria sau Egipt („Жос мыниле де пе Ежипт!" /„Jos mînile de pe Ejipt!", titra „Moldova Socialistă"), vizita echipei de fotbal din Braşov a fost descrisă cu lux de amănunte.

În ziarul „Moldova Socialistă" din 2 septembrie 1956 a apărut un amplu articol despre succesele fotbalului românesc în care era prezentată echipa vizitatoare. Iată câteva spicuiri din acest articol (aici şi în continuare am respectat ortografia originalului – n.a.):

„*Jucătorii echipei* [Energia-Steagul Roşu] *sînt în vîrstă de 17-23 ani. Anul trecut, în legătură cu faptul, că echipa a fost complectată cu jucători tineri din rîndurile muncitorilor şi tehnicenilor uzinei, ea ocupa ultimul loc în campionatul categoriei B. În sezonul de fotbal al anului curent ea se află în fruntea clasamentului seriei II a categoriei B. Din cele 14 jocuri, disputate pînă în prezent, ea a cîştigat 11, unul l-a terminat la egalitate şi două – le-a perdut. Cu toate că participă la campionatul categoriei B, doi jucători ai echipei – David şi Haşotă – joacă în selecţionata Republicii Norodnice Române*.

Toţi jucătorii echipei lucrează la producţie şi în acelaş timp învaţă. Fotbaliştii Fusulan G., Proca N. şi Bîrsan G., de pildă, învaţă la facultatea serală de mecanică a Universităţii din oraşul Stalin; Ciripoi G., Aron G. şi Zaharia O., sînt injineri la uzina de camioane"[9].

[8] Biruința fotbaliștilor români, in: Moldova Socialistă, nr. 205 (7012), 2 septembrie 1956.

[9] Primul meci internațional, in: Moldova Socialistă, nr. 205 (7012), 2 septembrie 1956.

Fig. 4. În toamna anului 1956 Energia-Steagul Roşu pentru prima dată a promovat în eşalonul superior al fotbalului românesc.

Luni, 3 septembrie, stadionul Republican din Chişinău a fost arhiplin. Conform datelor oficiale la partida dintre Burevestnik şi Energia-Steagul Roşu au asistat circa 35.000 de spectatori. La sigur este o cifră exagerată, deoarece capacitatea maximă a defunctului stadion Republican era de 22 000 de specatori, iar în 1956 încă nu a fost finisată construcţia ambelor peluze.

Arbitrul întâlnirii, Ilie Catănsus din Chişinău, a condus în teren următoarele formaţii:

Burevestnik: Eremeev – Liovkin, Potapov, Mirgorodski – Butîlkin, Markevici – Vaţkevici, Danilov, Korotkov, Muhortov (Falomeev, 46), Bulkin. *Antrenor:* Serghei Polevoi.

Energia-Steagul Roşu: Constantinescu – Raicu, Marinescu, Percea – Zaharia, Aron – Haşoti, Fusulan, Proca, Kneipp (Maghet), David. *Antrenor:* Silviu Ploeştenu.

Partida s-a încheiat cu victoria chişinăuienilor (3-2), care la un moment dat conduceau cu 3-0 (au marcat: Vaţkevici min. 5, 67, Raicu min. 53 – autogol). Oaspeţii au redus din diferenţă pe final de meci prin golurile reuşite de Haşoti (min. 75) şi Maghet (min. 90).

Cronica întâlnirii din „Moldova Socialistă", scrisă de Z. Reaboşapka şi A. Şapirin, şi întitulată „Un joc spectaculos", se încheie astfel:

„*Fotbaliştii din Chişinău au dominat majoritatea timpului* şi *au meritat victoria. La dinamizmul, care a caracterizat jocul de eri, au contribuit într-o mare măsură fotbaliştii români, dovedind o bună pregătire tehnică.*

Ceeace se poate reproşa echipei Burevestnik este uneori lipsa de coeziune în *linia de ofensivă, dragostea excesivă a unora dintre atacanţi pentru minje, de care se dispart foarte greu chiar atunci, cînd ar trebui s-o paseze unui coechipier, lipsa de hotărîre* în *momentele decisive, cînd urmează să se tragă la poartă. La oaspeţi s-a dovedit a fi mai slab compartimentul apărării, care nu* întotdeuna *a fost* în *stare să facă faţă atacurilor adversarului.*

Fig. 5. 4 septembrie 1956. Chișinău. Dineul oficial oferit de gazde. De la stânga la dreapta: neidentificat, Beglearov, Haşoti, Ponomariov, Ţinkler, Şor. Primul din dreapta: Catănsus. Al doilea din dreapta: neidentificat. Sursa: arhiva lui Lev Şor.

Fig. 6. Rândul din stânga: Şor, Pavlov, Butîlkin, neidentificat, Marinescu. Rândul din dreapta: Ciripoi, Samohin, Kolei. Sursa: arhiva lui Lev Şor.

Dela început *pînă la sfîrşit meciul s-a desfăşurat* într-*o atmosferă de caldă prietenie* şi *perfectă sportivitate, publicul aplaudînd* în *măsură egală acţiunile reuşite ale ambelor echipe*"[10].

De menționat că acesta a fost primul meci internațional disputat de o echipă din RSS Moldovenească.

Pe 8 septembrie „stegarii" au disptat cel de-al treilea meci amical. Adversară a fost una dintre cele mai bune echipe ale URSS, Dinamo Kiev (în 1954 a câştigat pentru prima dată Cupa URSS, iar în 1956 a încheiat campionatul pe locul 4). Partida s-a disputat pe stadionul

[10] Z. Reaboşapka, A. Şapirin, Un joc spectaculos, in: Moldova Socialistă, nr. 206 (7013), 4 septembrie 1956.

Fig. 7. 30 octombrie 1956. Chişinău. Burevestnik în ajunul plecării în România (de la stânga la dreapta): Mironov, Pavlov, Şor, Samohin, Falomeev, Bulkin, Korotkov, Danilov, Vaţkevici, Markevici, Butîlkin, Mirgorodski, Potapov, Jucikov, Eremeev, Muhortov. Sursa: arhiva lui Lev Şor.

Republican, ce purta pe atunci numele lui Nikita Hruşciov (actualul NSK Olimpiiski), din capitala Ucrainei şi s-a încheiat cu rezultatul de 1-1 (0-0). Gazdele au deschis scorul prin Victor Terentiev, însă oaspeţii au reuşit să egaleze.

După încheierea campionatului-1956 deja Burevestnik a întreprins un turneu în România. Între timp pe banca tehnică a grupării chişinăuiene a fost instalat un antrenor... de talie europeană. Nimeni altul decât celebrul Victor Maslov[11].

Anume el a format marea echipă a lui Dinamo Kiev care a dominat fotbalul sovietic la mijlocul anilor 1960, creând premisele succeselor internaţionale obţinute de această formaţie în următoarele două decenii. Nu întâmplător publicaţia britanică World Soccer l-a inclus pe Maslov în lista celor mai buni 50 de antrenori din ultima jumătate de secol[12].

Echipa Burevestnik a făcut primul popas în oraşul Stalin, fiind cazată în hotelul Carpaţi. Pe 4 noiembrie s-a disputat meciul cu Energia-Steagul Roşu. În pofida frigului, stadionul Tineretului a devenit neîncăpător. Partida a fost arbitrată de iugoslavul Leo Lemešić.

Pe teren, cu mici excepţii, şi-au făcut apariţia aceiaşi jucători care au evoluat şi la Chişinău. La „stegari" în locul portarului Constantinescu a evoluat Ghiţă, iar la chişinăuieni mijlocaşul Şor l-a înlocuit pe Markevici.

Scorul a fost identic cu cel de la Chişinău. Burevestnik a învins cu 3-2. Chiar şi evoluţia scorului a fost aceiaşi: 0-1, Korotkov (min. 7); 0-2, Muhortov (min. 23); 0-3, Danilov (72); 1-3, David (72); 2-3 Proca (88)[13].

[11] *Кто есть кто в мировом футболе*, Москва, Библиотека еженедельника «Футбол», выпуск № 4, 1995, с. 47.

[12] Лобановский и Маслов вошли в число лучших тренеров 50-летия по версии World Soccer. Disponibil la: https://www.sports.ru/football/68407364.html (consultat 14.02.2024).

[13] Первое выступление футболистов «Буревестника» в Румынии, in: Советская Молдавия, № 260 (3612), 6 ноября 1956.

Fig. 8. Anul 1957. „Stegarii" întâmpinaţi cu flori în Gara Chişinău. Cel arătat de săgeată este legendarul jucător şi antrenor braşovean, Nicolae Proca. În dreapta sus – Emanoil Haşoti, în vreme ce în prim-planul din dreapta – Gheorghe Aron. Sursa: lastegaru.net

În celelalte două partide ale chişinăuienilor au fost consemnate două remize: 1-1 cu selecţionata oraşului Iaşi (8 noiembrie) şi 0-0 cu Energia-Flacăra Ploieşti (partida a avut loc pe stadionul Republicii din Bucureşti în data de 11 noiembrie)[14].

În 1957 se revine la formula clasică „toamnă-primăvară" a disputării campionatului României. În prima jumătate a anului a avut loc turneul dotat cu Cupa Primăverii, echipele Categoriei A fiind împărţite în două serii a câte 6[15]. Fiind o competiţie mai degrabă amicală, formaţiile din România au avut posibilitatea să întreprindă mai multe turnee internaţionale.

Astfel, selecţionata Dinamo (Bucureşti/Oraşul Stalin) a evoluat în RDG, Ungaria şi Polonia, unde a jucat la egalitate cu echipele din Berlin şi Magdeburg, a suferit înfrângere în faţa formaţiei Ujpest Dozsa Budapesta şi a învins Wisla Cracovia[16]. După acest periplu echipa a ajuns la Chişinău, unde pe 3 iunie a disputat un amical cu Burevestnik.

Dinamo Oraşul Stalin era fosta echipă Unirea Tricolor Bucureşti pe care comuniştii au transformat-o în Dinamo B şi au exilat-o la Braşov (1950-1957), iar apoi la Cluj (1957-1958) şi Bacău (din 1958)[17].

---

[14] Fotbaliștii sovietici în România, in: Moldova Socialistă, nr. 264 (7071), 13 noiembrie 1956.

[15] Romeo Ionescu, *Enciclopedia fotbalului românesc 1900–2000*, Vol. I, Ploiești: Editura Premier, 2000, pp. 48-49.

[16] К нам, на фестиваль, in: Советская Молдавия, № 128 (3784), 2 июня 1957.

[17] Mihai Ionescu, Răzvan Toma, Mircea Tudoran, *Fotbal de la A la Z: fotbalul românesc de-a lungul anilor*, București: Editura Mondocart Pres, 2001, pp. 188-189.

Fig 9. 24 august 1957. De la Braşov în drum spre Sfântu Gheorghe fotbaliştii chişinăuieni au făcut un mic popas. Rândul de sus (de la stânga la dreapta): Şor, Raşcetnov, Ţinkler, Kolosov, neidentificat (probabil şoferul). La mijloc: Muhortov, Markevici, Butîlkin, Potapov, Danilov, Eremeev, Dereabin. Jos: Liovkin, Mirgorodski, Samohin, Polevoi. Sursa: Arhiva privată a lui Lev Şor.

Partida dintre Burevestnik şi Dinamo Bucureşti/Oraşul Stalin a fost dominată de gazde şi s-a încheiat cu scorul de 3-0. Eroul meciului a fost atacantul central Iuri Korotkov. El a marcat două goluri (min. 34, 48) şi a dat pasa de gol (min. 88) pe care a fructificat-o vechea noastră cunoştinţă, Boris Bahmutov[18].

La sfârşitul lunii iulie în vizită la Chişinău a sosit şi Energia-Steagul Roşu. Deplasarea au făcut-o următorii fotbalişti: portari – C. Ghiţă, C. Constantinescu, V. Câmpeanu; fundaşi – G. Bârsan, G. Marinescu, G. Percea; mijlocaşi – O. Zaharia, P. Popescu; atacanţi – E. Haşoti, D. Szilagyi, G. Fusulan, Z. David, N. Proca, G. Ciripoi.

Oaspeţii au fost întâmpinaţi cu flori chiar în Gara din Ungheni. La sosirea în Chişinău reporterul gazetei „Moldova Socialistă" l-a intervievat pe Silviu Ploeştenu. Iată ce a declarat antrenorul: „*Sîntem foarte bucuroşi de faptul, că întîlnirile dintre două echipe prieteneşti au devenit tradiţionale. Anul acesta din nou ne întîlnim la Chişinău şi în oraşul Stalin. La actuala întîlnire noi îi prezentăm amatorilor de fotbal pe cei mai buni jucători ai noştri G. Marinescu, G. Percea, O. Zaharia, E. Haşoti, G. Fusulan, Z. David, N. Proca şi pe un grup de tineri, care pentru prima dată vor participa la întrecerea internaţională – C. Ghiţă, G. Bîrsan, P. Popescu, G. Cerepoi. Ne vom depune toată stăruinţa, pentru ca amatorii de fotbal din capitala Republicii Moldoveneşti să rămînă mulţumiţi de jocul nostru*"[19].

Pe 25 iulie Energia-Steagul Roşu a învins formaţia chişinăuieană cu scorul de 3-1. Pe Republican (conform datelor oficiale) au fost prezenţi 25 000 de spectatori. A arbitrat meciul Iacov Zolotariov.

Oaspeţii au început mai bine jocul, dar gazdele au ratat două ocazii bune prin Korotkov (min. 13) şi Vaţkevici (min. 18). Scorul a fost deschis în min. 22 când David a fructificat o

[18] Meci internațional de fotbal, in: Moldova Socialistă, nr. 129 (7240), 4 iunie 1957.

[19] Fotbaliștii români la Chișinău, in: Moldova Socialistă, nr. 172 (7283), 25 iulie 1957.

Fig. 10. Gabriel Stan a fost antrenor la FC Braşov şi la Zimbru Chişinău.

pasă primită de la Popescu. După pauză fundaşii echipei gazdă din nou joacă neglijent şi în min. 54 acelaşi David marchează golul doi. Korotkov a reuşit să redupă din handicap, dar în min. 75 Proca restabileşte diferenţa de scor.

„*A fost un joc vioi şi interesant*, a delarat după meci Vasile Militaru, conducătorul delegaţiei române. *Echipa noastră şi-a demonstrat întreaga măiestrie. Sîntem bucuroşi că în această confruntare bine s-au prezentat tinerii noştri fotbalişti – Sigheti (N8), Haşoti (N7) şi Popescu (N5). La gazde mi-a plăcut jocul lui Ţinkler, Butîlkin şi Bahmutov. În general sîntem satisfăcuţi de prestaţia jucătorilor noştri şi în special de rezultatul întîlnirii. Ne-am luat revanşa pentru înfrîngerile suferite anul trecut*"[20].

În ziua următoare pe calea aerului „stagarii" au plecat la Kuibîşev (în prezent Samara), unde pe 28 iulie au susţinut un amical cu echipa locală Krîlia Sovetov (1-5), după care au revenit la Chişinău.

Pe 3 august Burevestnik şi Energia-Steagul Roşu s-au confruntat din nou. De această dată au învins gazdele cu 3-1. „*Chiar din primele minute*, notează „Moldova Socialistă" din 4 august 1957, *fotbaliştii echipei Burevestnik deschid scorul. Ei au o vădită superioritate teritorială. Apoi urmează un* şir *de atacuri din partea oaspeţilor,* şi *aceştea reuşesc să egaleze rezultatul 1-1.* În *repriza a doua fotbaliştii chişinăuieni marchează* în *poarta oaspeţilor* încă *două goluri. Cu scorul de 3-1 se termină acest meci rapid, spectaculos. Echipa Burevestnik*

[20] Третья международная встреча кишиневских футболистов, in: Советская Молдавия, № 173 (3829), 26 июля 1957.

Fig 11-12. Adrian Aliman, un înflăcărat suporter și cel mai bun cunoscător al fenomenului sportiv din Brașov, a postat pe pagina sa de Facebook la 20 decembrie 2016 următorul text: „Andrei Prodan este istoric şi ziarist din Chişinău. Deţine şi un blog pe care abordează subiecte legate de istoria sportului din Republica Moldova (https://andron-prodan.blogspot.com). Unul dintre subiecte a fost chiar vizita echipei Steagul Roşu la Chişinău în 1956, temă care ne-a dat ocazia să ne împrietenim pe FB şi să iniţiem un schimb de informaţii şi documente din epocă. Andrei mi-a pus la dispoziţie materiale extrem de interesante din presa moldovenească şi sovietică a vremii, materiale ce vor face, probabil, obiectul unui articol pe blogul La Stegaru. Drept recunoştiinţă, în virtutea bunelor relaţii, am trimis la Chişinău câteva materiale marca FC Braşov, acum la 60 de ani de la vizita stegarilor în Moldova. Îi mulţumesc prietenului Sergiu Istrati pentru că a făcut posibil ca acestea să ajungă peste Prut. Fotografia pe care am primit-o de la Andrei este genială. Doi oameni minunaţi din Basarabia prezintă simbolul de suflet al unui oraş din Ardeal, sub privirile ocrotitoare ale domnitorului Ștefan cel Mare!”.

a îndreptăţit *aşteptările miilor de amatori de fotbal: ea* şi-*a luat revanşa pentru* înfrînjerea*, suferită* în *jocul precedent*”[21]. Golurile au fost marcate de Mihail Kolosov (min. 2), Valentin Falomeev (min. 59), Iuri Korotkov (min. 89), respectiv Emanoil Haşoti[22].

La sfârşitul lunii august gruparea chişinăuieană întreprinde o vizită de răspuns. „*La 21 august echipa de fotbal Burevestnik*, scrie L. Soltanovici în „Moldova Socialistă” din 23 august 1957, *s-a* întîlnit *pe stadionul din oraşul Stalin, Republica Populară Română, cu echipa locală Steagul Roşu. Acest meci spectaculos, ce a decurs* într-*o luptă sportivă* încordată*, s-a terminat cu scorul de 2-1* în *favoarea echipei din republica noastră. Spectatorii i-au aplaudat cu căldură lui Mihail Muhortov, care de data aceasta a jucat ca centru atacant* şi *a marcat amîndouă golurile*”[23].

[21] Întâlnire internațională la fotbal, in: Moldova Socialistă, nr. 181 (7292), 4 august 1957.

[22] Реванш взят, in: Советская Молдавия, № 181 (3837), 4 августа 1957.

[23] L. Soltanovici, Echipa Burevestnik a obținut o biruință, in: Moldova Socialistă, nr. 197 (7308), 23 august 1957.

Şi în celelate două meciuri Burevestnik a obţinut victorii: 3-1 cu selecţionata oraşului Sfântu Gheorghe şi 4-3 cu Energia Ploieşti (campioana României din sezonul 1957/58)[24].

Pe parcurs legăturile fotbalistice dintre Chişinău şi Braşov nu s-au întrerupt. E destul să amitim de Gabriel Stan (ultimul antrenor care a dus pe FC Braşov într-o cupă europeană, în sezonul 2001/02). În perioada 2002–2003 el a stat pe banca tehnică a Zimbrului cu care a eliminat celebra IFK Göteborg din Cupa UEFA (2002) şi a câştigat Cupa Moldovei (2003)[25].

Întrebat care este cel mai frumos moment al carierei de antrenor, Gabi Stan, a răspuns: „*Două din momentele frumoase* îmi *vor rămâne mereu* în *suflet. Primul este ocuparea locului 3 cu Steagu'* şi *calificarea echipei* în *Cupa UEFA, iar al doilea moment este eliminarea echipei IFK Göteborg (5-3 scor general), pe când antrenam Zimbru Chişinău, nimeni nu ne dădea nicio* şansă înainte *de dubla cu suedezii*"[26].

În 2006, Valeriu Andronic a devenit primul basarabean care a jucat la FC Braşov. În sezonul 2006/07 el a disputat 9 meciuri şi a marcat 1 gol pentru gruparea de sub Tâmpa.

Peste zece ani, un alt jucător din Republica Moldova, Sergiu Istrati, a îmbăcat tricoul „galben-negru" al formaţiei din Braşov. Fostul atacant al echipelor Rapid Ghidighici, Sfântul Gheorghe Suruceni, Milsami Orhei, Academia Chişinău, Saxan Ceadîr Lunga, Kramfors-Alliansen (Suedia) şi Spicul Chişcăreni, a avut un debut de senzaţie la formaţia braşoveană. Pe 6 august 2016, în prima etapă a Ligii 2, FC Braşov a jucat în deplasare cu Sepsi OSK Sfântu Gheorghe, şi a învins cu 3-2. Chişinăuianul, pe atunci în vârstă de 27 de ani, a marcat două goluri în minutele 9 şi 27.

După meci „Gazeta Sporturilor" a scris: „*Printre cei mai buni jucători ai „stegarilor" s-a aflat basarabeanul Sergiu Istrati, care a stabilit scorul pauzei cu o dublă. Atacantul a ajuns la Braşov la recomandarea amicului Romeo Surdu, care în aşteptarea unui contract din străinătate se antrenează cu echipa sa de suflet. „Istrati a fost o surpriză plăcută, iar pentru aceasta trebuie să îi mulţumesc lui Surdu, pentru că el ni l-a recomandat. Când mi-a spus că are o viteză mai bună decât el, m-a convins pe loc şi se pare că nu i-a înşelat aşteptările", a declarat Cornel Ţălnar, antrenor FC Braşov*"[27].

La sfârşitul anului 2016 am avut ocazia să mă întâlnesc cu Sergiu Istrati la Chișinău, care mi-a spus atunci: „*Mă simt foarte bine la Braşov. În echipă formăm un grup unit. Pe teren toţi jucătorii luptă unul pentru celălalt. Avem parte şi de suporteri minunaţi. La fiecare meci, inclusiv şi cele din deplasare, simţim prezenţa lor. Vom depune toate eforturile pentru a obţine promovarea în Liga 1 la finalul acestui sezon*".

Spre regret, acest obiectiv a fost ratat, formația încheind competiția doar pe locul 7. După finalul campionatului, FC Brașov a anunțat că echipa nu se va alătura noului sezon din Liga 2 și a fost declarată în faliment. În ediția 2016/17 compatriotul nostru a disputat 22 meciuri și a marcat 6 goluri.

În 2021, Sergiu Istrati, poreclit de antrenorul „stegarilor" Cornel Țălnar „sovieticul", își amintea cu nostalgie: „*Nu regret absolut nimic din perioada de la Braşov. Voi rămâne mereu cu amintirea debutului din meciul cu Sepsi, cu grupul de jucători şi antrenori de la*

[24] Un turneu victorios, in: Moldova Socialistă, nr. 202 (7313), 29 august 1957.

[25] Alexei Popov, Serghei Lisevici, *Zimbru – 60 de ani glorioși!*, Chișinău: Editura Elan Poligraf, 2007, pp. 129-130.

[26] Și brașoveanul Gabi Stan a fost acolo... Disponibil la: https://mytex.ro/sport/retragere-soc-si-brasoveanul-gabi-stan-a-fost-acolo/ (consultat 14.02.2024).

[27] Victorie surpinzătoare pentru FC Brașov. Elevii lui Țălnar i-au învins pe cei de la Sepsi OSK. Disponibil la: https://www.gsp.ro/fotbal/liga-2/victorie-surpinzatoare-pentru-fc-brasov-elevii-lui-talnar-i-au-invins-pe-cei-de-la-sepsi-osk-485319.html (consultat 14.02.2024).

FC Braşov, dar şi de modul în care am fost primit de suporteri. Acum, dacă privesc în urmă, cu toate problemele cunoscute din retur, eu rămân la părerea că am avut atunci cea mai bună echipă din Liga a 2-a"[28].

În actualul sezon Brașovul este reprezentat în campionatul României de două formații, Kids Tâmpa și SR Municipal, care evoluează în Liga 3, Seria 5. Sperăm că și amiciția fotbalistică dintre orașele noastre va fi reluată în curând.

[28] „Sovieticul" Sergiu Istrati a ajuns la CSM Focșani. Disponibil la: https://www.monitorulexpres.ro/2021/02/23/coleg-cu-stratila-si-dragomir-sovieticul-sergiu-istrati-a-ajuns-la-csm-focsani/ (consultat 14.02.2024).

VALERIU CUPCEA, PRIMUL COMENTATOR SPORTIV NĂSCUT ÎN BASARABIA

Valeriu Cupcea, the first sports commentator original from Bessarabia

CZU: 792.071.2:796.072.3(478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762394

Andrei PRODAN
Jurnalist, istoric,
secretar general al ziarului „Moldova Suverană"
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-9361-7956
E-mail: andreiprodan1971@gmail.com

Summary. The article describes the life and activity of the famous actor, director, screenwriter and pedagogue from the Republic of Moldova, Valeriu Cupcea. Special emphasis is placed on the story of the Master's passion for the sports phenomenon. In the premiere, it is mentioned that Valeriu Cupcea was the first sports commentator originally from Bessarabia.

Key words*:* Valeriu Cupcea, Argentina Cupcea-Josu, sports commentator, Burevestnik Chişinău, "Mihai Eminescu" Theater

Primul comentator sportiv din RSS Moldovenească a fost Nikolai Ședov, născut la Sankt-Peterburg în 1910 și stabilit la noi în republică în 1950[1]. Dar cine a fost primul comentator sportiv originar din Basarabia? Răspunsul la această întrebare l-am aflat de la tata, Mihail Prodan. Deschizător de drumuri în acest domeniu la noi a fost ilustrul actor, regizor, scenarist şi pedagog Valeriu Cupcea.

„Pentru moldoveni el a fost ca Kote Maharadze pentru georgieni, sau Nikolai Ozerov pentru ruşi", mi-a spus tata, care, deși a devenit om de știință (dr., conf. univ.)[2], în tinerețe a practicat sportul și pe parcursul vieții a manifestat un viu interes față de fenomenul sportiv[3].

Acest fapt m-a mirat deoarece consideram că performanţa de a fi primul îi aparţine lui Efim Josanu, dar în aceiaşi măsură m-a bucurat fiindcă sunt prieten cu Nicu și Victor Josu, nepoții lui Valeriu Cupcea, foarte bine am cunoscut-o pe doamna Argentina Cupcea-Josu[4], o femeie extraordinară, sora mai mică a celebrului actor şi regizor, de ani buni îi cunosc şi

[1] Борис Парфентьев, …Вел репортаж Николай Шедов, in: Спорт курьер, № 4 (5), 1 februarie 1995. У микрофона Николай Шедов… Disponibil la: https://andron-prodan.blogspot.com/2017/11/blog-post_14.html (consultat 14.02.2024).

[2] In Memoriam. Михаил Продан. Disponibil la: https://andron-prodan.blogspot.com/2018/02/in-memoriam.html (consultat 14.02.2024).

[3] Молдавские учёные-спортсмены. Disponibil la: https://andron-prodan.blogspot.com/2018/08/20-2018-80.html (consultat 14.02.2024).

[4] Mihai Conțiu, Argentina Cupcea-Josu sau Marea doamnă a cuvîntului la ceas aniversar. Disponibil la: https://moldova-suverana.md/article/argentina-cupcea-josu-sau-marea-doamna-a-cuvintului-la-ceas-aniversar_18557 (consultat 14.02.2024); A trecut în neființă Argentina Cupcea-Josu, Marea doamnă a cuvîntului bine scris și rostit, in: Moldova Suverană, nr. 23 (2384), 5 martie 2019; S-au împlinit 90 de ani de la nașterea scriitoarei Argentina Cupcea-Josu. Disponibil la: https://www.moldpres.md/news/2020/06/22/20004982 (consultat 14.02.2024).

pe feciorii acestuia, Ion şi Sandu. Sunt sigur că puţini amatori ai sportului din Republica Moldova ştiu despre acest lucru, de aceea am hotărât să scriu un articol despre viaţa şi activitatea acestui mare Artist.

Valeriu Cupcea s-a născut la 12 martie 1929 în satul Cupcui (o localitate situată în apropierea orăşelului Leova), într-o familie de intelectuali[5].

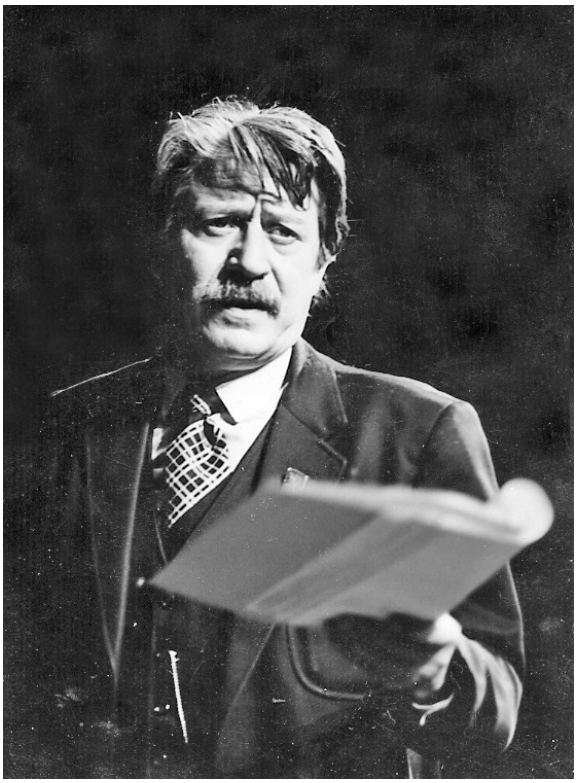

Fig. 1. Valeriu Cupcea, Artist al Poporului din RSSM. Sursa foto: arhiva privată a familiei Josu.

Tatăl lui, Pimen Cupcea[6], a fost inginer-agronom. Şi-a făcut studiile la Seminarul de Pedagogie din Ekaterinodar (în prezent Krasnodar) şi la Facultatea de Agronomie a Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi. A fost director al Şcolii de Agricultură din Cupcui, iar din 1937 – director al Şcolii de Viticultură (în prezent Colegiul Naţional de Viticultură şi Vinificaţie) din Chişinău. În ajunul celui de-al Doilea Război Mondial a exercitat şi funcţia de inspector asupra tuturor şcolilor de viticultură din Basarabia. Pimen Cupcea a fost un eminent vinificator. Anume el la sfârşitul anilor 1950 – începutul anilor 1960 ai secolului trecut a redescoperit tehnologia străvechiului vin „Negru de Purcari" şi „Roşu de Purcari". Despre Pimen Cupcea regretatul Gheorghe Cozub, preşedintele Uniunii Exportatorilor de Vinuri din Republica Moldova şi membru-corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, a spus: „Fiindcă era un om ager, inteligent, nu îi plăceau lucrurile standard şi prefera să chibzuiască mult. Ca specialist, era extrem de bun la aprecierea calităţii vinurilor. Era un degustător de excepţie... Nimeni nu putea să-l mintă când era vorba de vinuri"[7].

[5] Lidia Prisac, Ion Valer Xenofontov, Istoria contemporană: (universală și a românilor): dicționar enciclopedic /ed.: Constantin Manolache; red. șt.: Demir Dragnev, Chișinău: Editura USM, 2023, p. 170.

[6] S-au împlinit 125 de ani de la nașterea oenologului Pimen Cupcea. Disponibil la: https://www.moldpres.md/news/2021/08/27/21006280 (consultat 14.02.2024).

[7] Dumitru Batîr, Eminent oenolog al Moldovei. Pimen CUPCEA – 110 ani de la naştere, in: Intel-

Fig. 2. Andrei Prodan și Argentina Cupcea-Josu. Foto: Nicu Josu, 27 septembrie 2008.

Mama, Larisa Agura-Cupcea[8], de asemenea şi-a făcut studiile la Facultatea de Agronomie a Universităţii „Al.I. Cuza" şi era profesoară de ştinţe naturale. După cel de-al Doilea Război Mondial mulţi ani a fost directoarea Şcolii Medii nr. 1 „Grigore Kotovski" (în prezent, Liceul „Gheorghe Asachi") din Chişinău.

După absolvirea şcolii primare, Valeriu Cupcea, devine elev la Liceul „B.P. Hasdeu" din Chişinău (în 1940, când Basarabia a intrat în componenţa URSS, liceul a fost transformat în Şcoala Medie nr. 13). În 1944, când revine puterea sovietică, se înscrie în clasa a opta a Şcolii Medii nr. 4.

„Valeriu a fost un şcolar sârguincios, reuşind să fie printre fruntaşi la învăţătură. Cu toate că părinții noștri erau de profesie biologi nu erau străini și de latura artistică a vieții. În casă permanent răsuna muzica, se declamau poezii, se citeau cu voce tare cărți pentru copii. Nu întâmplător la școală ambii preferam în special ştiinţele umanitare (literatura, istoria, desenul etc.)", s-a destăinuit Argentina Cupcea-Josu[9].

În lucrarea lui Leonid Cemortan „Valeriu Cupcea: actor şi regizor", editată în anul 2008 şi consacrată vieţii şi activităţii eminentului actor, găsim următorul fragment: „Ca şi altor băieţi de vârsta sa, lui Valeriu nu-i era străin nici sportul. Dovadă e şi faptul că el, împreună cu alţi tineri, a fost selecţionat pentru a face parte din delegaţia Moldovei la o mare manifestare – Spartachiada sportivă din URSS, care a avut loc în august 1945 la Moscova"[10]. Posibil anume atunci în sufletul lui Valeriu s-a înrădăcinat dragostea faţă de sport.

„Dar cea mai mare dragoste a lui Valeriu a fost teatrul. Din câte știu pentru prima dată el a văzut un spectacol de teatru profesionist pe când învăța în clasa a doua a şcolii primare.

lectus, nr. 4, 2006, pp. 67-68.

[8] Trei generații ale familiei Cupcea-Josul. Disponibil la: https://www.facebook.com/p/Trei-generaţia%C8%9Bii-ale-familiei-Cupcea-Josul-100077109745901 (consultat 14.02.2024).

[9] Mărturie oferită de către Argentina Cucea-Josu lui Andrei Prodan, 27 septembrie 2008.

[10] Leonid Cemortan, *Valeriu Cupcea: actor si regizor*, Chișinău, 2008, p. 10.

Fig. 3. Argentina și Valeriu Cupcea în anul 1933... Sursa foto: Arhiva privată a familiei Josu.

Fig. 4. ...și la mijlocul anilor 1950. Sursa foto: Arhiva privată a familiei Josu.

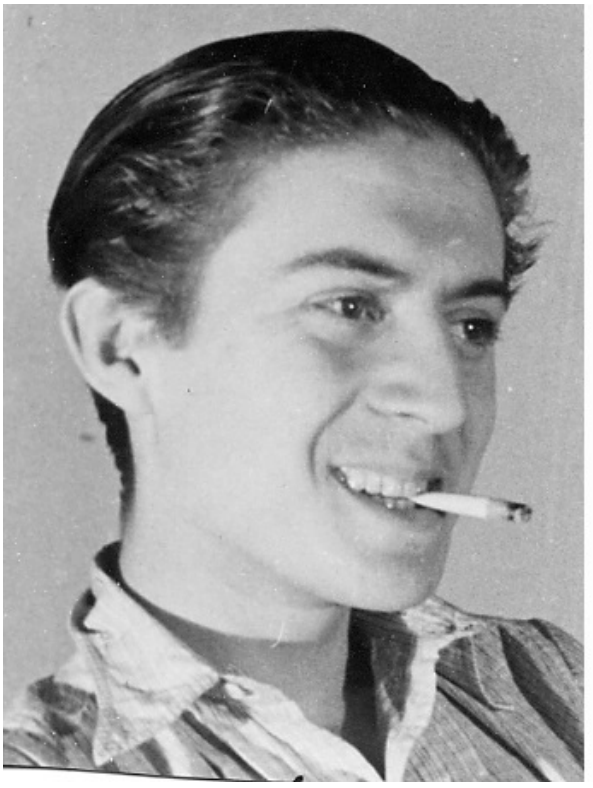

Fig. 5. Valeriu Cupcea cu o ţigară și... cu o pipă. Sursa foto: arhiva privată a familiei Josu.

Fig. 6. Valeriu Cupcea a interpretat 49 de roluri în teatru. Sursa foto: arhiva privată a familiei Josu.

Era o înscenare a poveștii „Ivan Turbincă" de Ion Creangă, jucată de actorii Teatrului Național din Iași. Astfel, în 1947, când a absolvit cu succes școala medie, fratele a devinit student la Institutul de Artă din Leningrad (Institutul de Artă Teatrală „A. Ostrovski" din Leningrad, azi, Sankt-Peterburg. – *n.a.*). Se întâmpla acest lucru în pofida nemulțumirii oarecum firești a părinților care vroiau ca odrasla să le urmeze calea și să se înscrie la Facultatea de Biologie a Universității din Chișinău", a rememorat Argentina Cupcea-Josu[11].

„Cei cinci ani de studenție la Leningrad au avut un rol substanțial în prefigurarea personalității viitorului actor și regizor", scrie Leonid Cemortan[12]. Valeriu Cupcea a avut parte de profesori de excepție, cum ar fi Ian Frid (conducător de curs), Nikolai Cerkasov, Alexandr Borisov, Nikolai Simonov, Nikolai Akimov, Iuri Tolubeev etc. Profesorul Ian Frid își va aminti mai târziu: „Fiind student, Valeriu Cupcea se evidenția printre ceilalți colegi ai săi printr-un mod de gândire profund artistic, printr-o dragoste înaripată față de literatură, printr-un devotament sacru față de Moldova și cultura ei națională"[13].

După susținerea examenelor de stat, Valeriu Cupcea a revenit la Chișinău și din august 1952 a fost încadrat în trupa Teatrului Moldovenesc Muzical-Dramatic „A.S. Pușkin" (în prezent Teatrul „Mihai Eminescu"). În decurs de aproape patru decenii el va fi actor la această instituție, iar din 1956 – și regizor (va absolvi cursurile de regie la Moscova, unde a învățat la celebrul Iuri Zavadski, și Leningrad). În anii 1963–1977 și 1981–1985 Valeriu Cupcea va îndeplini funcția de prim-regizor.

Dar să revenim la începutul anilor 1950. Și din nou îl citățm pe Leonid Cemortan: „Însuflețit de un frumos avânt tineresc, Valeriu Cupcea apare în cele mai diferite ipostaze și este omniprezent. El poate fi văzut nu numai ca regizor debutant sau ca actor în diferite roluri din spectacolele Teatrului Moldovenesc, ci și la concerte publice ca declamator și prezentator, participă la sonorizarea filmelor traduse din alte limbi, se produce în filmul artistic „Melodii moldovenești" (1955), evoluează ca recitator de versuri la radio și televiziune și ca interpret de roluri dramatice în spectacolele radiofonice, traduce piese și scenarii, adaptează pentru

[11] Mărturie oferită de către Argentina Cucea-Josu lui Andrei Prodan, 27 septembrie 2008.

[12] Leonid Cemortan, *Op. cit.*, p. 12.

[13] *Ibidem*, p. 14.

Fig. 7. Valeriu Cupcea a fost un actor de compoziţie prin excelenţă. Sursa foto: arhiva privată a familiei Josu.

Fig. 8. Valeriu Cupcea s-a produs în 14 filme. Unul dintre acestea a fost „Ultimul haiduc” (1972).

teatru opere literare şi folclorice. Artistul apare chiar şi în postura de radio-comentator al meciurilor de fotbal, fiind, de fapt, primul şi unicul la acea vreme comentator sportiv care putea face reportaje radiofonice într-o limbă literară coerentă şi corectă.

În toate aceste ipostaze – de actor, declamator, reporter-comentator sau de orator de la diferite tribune publice – el a fost un înflăcărat promotor al limbii literare române, un model de rostire curată, frumoasă. Mai apoi, în mişcarea de propagare şi încetăţenire în viaţa social-culturală a limbii noastre literare, care era o componentă primordială a mişcării de renaş-

Fig. 9. Episod din filmul „Mama m-a născut fericit" (1980).

tere naţională din Moldova, s-au înrolat Emil Loteanu, Ion Ungureanu, Ion Sandri Şcurea, Valentin Mândâcanu, ca să nu mai vorbim de o întreagă pleiadă de poeţi, prozatori, ziarişti, pedagogi etc. Şi totuşi, când spunem astăzi că măiestria cuvântului rostit a fost ridicată la noi la nivelul unei autentice arte, ne amintim în primul rând de Valeriu Cupcea, care a fost în această privinţă un deschizător de drumuri"[14].

Astfel, la mijlocul anilor 1950 ai secolului trecut Moldova avea nu numai o echipă de fotbal bună, ci şi un comentator sportiv pe măsură. Vă reamintesc că în 1955 Burevestnik (actuala Zimbru) Chişinău a devenit campioană în divizia secundă a fotbalului sovietic[15], iar peste un an a ocupat locul 6 (cea mai bună performanţă obţinută de vreo echipă din Moldova) în eşalonul de elită al campionatului URSS în care evoluau doar 12 formaţii[16]. Şi a reuşit acest lucru în anul când naţionala Uniunii Sovietice a devenit campioană olimpică, iar adversari ai fotbaliştilor noştri erau celebrităţi precum I. Netto, N. Simonean, A. Maslionkin, M. Ogonkov, A. Paramonov, A. Isaev, S. Salnikov, B. Tatuşin (toţi de la Spartak Moscova), L. Iaşin, B. Kuzneţov, V. Ilin, K. Krijevski, A. Sokolov, V. Kesarev (toţi de la Dinamo Moscova), B. Razinski, A. Başaşkin, Iu. Beliaev (tustrei de la ŢSKA Moscova), M. Koman, Iu. Voinov, O. Makarov, V. Kanevski (toţi de la Dinamo Kiev), E. Strelţov, Val. Ivanov, S. Metreveli (tustrei de la Torpedo Moscova)[17].

În prezent deseori auzim critici dure la adresa comentatorilor sportivi moldoveni. Mulţi dintre prietenii şi cunoscuţii mei deconectează sunetul când privesc un meci de fotbal care

[14] Leonid Cemortan, *op. cit*., pp. 28-29.

[15] Юрий Кошель, Футбол в СССР 1936 – 1991 годы. Официальные матчи команд мастеров. Том *I, 1936 – 1964 годы*, Калининград Московской области, Изд. «Луч-1», 1993, p. 129.

[16] Александр Соскин, Всё о футболе, Москва, Изд. Физкультура и спорт, 1972, p. 124.

[17] Аксель Вартанян, «Спартак» не оставил шансов», in: Футбол (Москва), № 4 (1806), 22 января 1995, p. 12.

Fig. 10. În postura de regizor Valeriu Cupcea a montat 46 de spectacole.
Sursa foto: arhiva privată a familiei Josu.

este comentat de specialiştii autohtoni. Le explic că a fi un comentator sportiv este un lucru foarte greu. În afară de faptul că trebuie să cunoşti bine fenomenul sportiv, este necesar să fii un actor bun (nu întâmplător Valeriu Cupcea, Nikolai Ozerov sau Kote Mahardze au fost în primul rând artişti de teatru) şi să cunoşti la perfect limba pe care o vorbeşti. Doar reunind aceste trei componente te poţi considera un comentator sportiv adevărat.

Revenind la personalitatea lui Valeriu Cupcea să menţionăm că el a interpretat 49 de roluri în teatru, printre care Popandopolo – în „O nuntă la Malinovka" de L. Iuhvid şi P. Reabov (1954); Guslin – în „Sărăcia nu-i cusur" de A. Ostrovski (1954); Lăcustă – în „Sânzeana şi Pepelea" de V. Alecsandri (1956); Iţik – în „Take, Ianke şi Kadâr" de V. Popa (1960); Edgar – în „Regele Lear" de W. Shakespeare (1961); Hitler – în „Švejk în cel de-al Doilea Război Mondial" de B. Brecht (1962); Eminescu – în „Eminescu" de M. Ştefănescu (1966); Hlopov – în „Revizorul" de N. Gogol (1972); Cantemir – în „Zodia Inorogului" de I. Gheorghiţă (1973); Mocanu – în „Doina" de I. Druţă (1982); Spătarul Milescu – în „Prologul" de V. Matei (1987)[18].

În postura de regizor a montat 46 de spectacole, printre care comediile „Eu, bunicuţa, Iliko şi Ilarion" de N. Dumbadze (1967), „Hanuma" de A. Ţagareli (1983), dramele „Mascarada" de M. Lermontov (1965), „Egor Bulîciov şi alţii" de M. Gorki (1970), „Tigrul şi Hiena" de S. Petőfi (1971), „Un interviu la Buienos Aires" de H. Borovik (1976), „Monumentul" („Micile tragedii") de A. Puşkin (1983). Valeriu Cupcea întotdeauna a promovat dramaturgia naţională: „Fântâna Blanduziei" (1967), „Iaşii în carnaval" (1969), „Două fete ş-o neneacă" (1974), „Sânzeana şi Pepelea" (1982) – toate de V. Alecsandri, „Soacra cu trei nurori" (1967, 1972, 1983), „Amintiri..." (1977 – *scenariul a fost scris de Valeriu Cupcea*) după I. Creangă, „Roata vremii" de Ana Lupan (1961), „Nu mai vreau să-mi faceţi bine" de Gh. Malarciuc (1963), „Două vieţi şi a treia" de T. Vidraşcu (1963), „Unde eşti, Campanella?" de A. Marinat (1968), „Păsările tinereţii noastre" de I. Druţă (1973) etc[19].

[18] Leonid Cemortan, *Op. ci*t., pp. 122-124.
[19] *Ibidem*, pp. 125-126.

Fig. 11. Valeriu Cupcea alături de soţia Ala Bulat-Cupcea... Sursa foto: Arhiva privată a familiei Josu.

Fig. 12. ...şi fiii Sandu şi Ion. Sursa foto: Arhiva privată a familiei Josu.

După cum susţine regretatul Victor Dumbrăveanu: „Adevăratul pisc al creaţiei sale artistice l-a constituit montarea spectacolului „Eminescu" după piesa lui Mircea Ştefănescu. Luceafărul literaturii noastre coborâse din mit şi în interpretarea lui Valeriu Cupcea avea profil şi calităţi umane. Alături de Chiril Ştirbu (Creangă) şi Constanţa Târţău (Veronica Micle), Valeriu Cupcea crease mai mult decât un spectacol. „Eminescu" devenise o sărbătoare a Chişinăului, când zeci de studenţi şi elevi întrebau trecătorii dacă nu au un bilet în plus. Oraşul nostru n-a avut chiar multe evenimente de acest fel"[20].

Valeriu Cupcea a fost şi actor de cinema. S-a produs în 14 filme, cele mai cunoscute fiind: „Singur în faţa dragostei", „Lăutarii", „Ultimul haiduc", „Dimitrie Cantemir", „Cetatea", „Mama m-a născut fericit"[21].

[20] Victor Dumbrăveanu, Parcă scria cu vocea-i Eminescu. Disponibil la: http://www.moldova.md/ru/cultura/3232/ (consultat 12.03.2016).

[21] Купча Валериу Пименович. Disponibil la: https://www.kino-teatr.ru/kino/acter/m/sov/41162/works/ (consultat 14.02.2024).

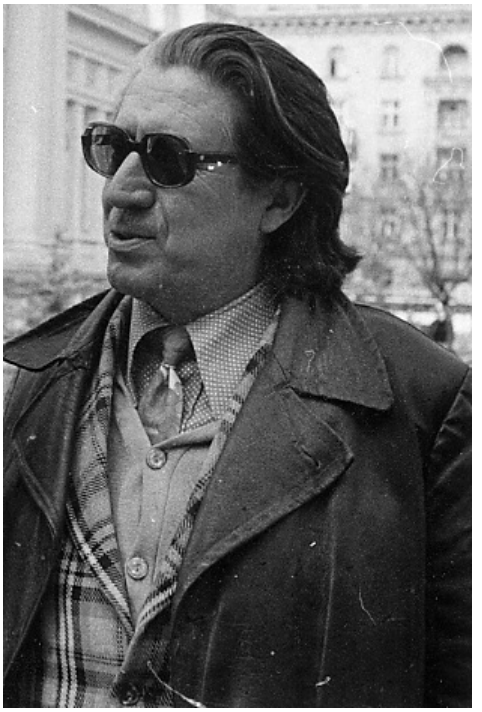

Fig. 13. Una din ultimele fotografii ale lui Valeriu Cupcea. Sursa foto: Arhiva privată a familiei Josu.

Din 1960 Valeriu Cupcea a predat măiestria actoricească la Institutul de Arte „Gavriil Musicescu”. Şi activitatea de pedagog a fost una rodnică. Printre discipolii lui se numără: Veniamin Apostol, Andrei Băleanu, Victor Ciutac, Dina Cocea, Margareta Ureche, Mihai Curagău, Vitalie Rusu, Ecaterina Balan (devenită apoi crainic de televiziune) etc[22].

În timpul vieţii Valeriu Cupcea a fost decorat cu ordinele „Prietenia Popoarelor” şi „Insigna de Onoare”, iar în 1975 i s-a conferit titlul de Artist al Poporului din RSS Moldovenească[23].

Activitatea profesională nu i-a permis Maestrului să exercite ulterior și rolul de comentator sportiv, dar dragostea față de fenomenul sportiv el a păstrat-o.

„Nu am avut ocazia să abordăm mai profund acest subiect, dar știu că nanu Valeric era foarte pasionat de sport, istorisește Nicu Josu, nepotul lui Valeriu Cupcea. Îți povestesc chiar un caz amuzant... Locuiam pe Irkutskaia, 3 (în prezent această stradă poartă numele lui Valeriu Cupcea. – n.a.), iar familia Cupcea pe Irkutskaia, 1. Într-o zi la noi se strică televizorul și mama cu bunica se duc la nana Ala (soția lui Valeriu Cupcea. – *n.a.*) să privească un film artistic. Pe alt program nanu Valeric privea un meci de fotbal. Dar cum el putea să reziste la presiunea a trei femei? A fost nevoit să schimbe programul. A doua zi s-a dus la magazin și și-a cumpărat un televizor portabil, spunând că acum nimeni nu va mai putea să-l deranjeze... În vara anului 1988 în Germania de Vest se desfășura turneul final al Campionatului European de fotbal. În ziua finalei în care se confruntau Olanda și URSS a avut loc o petrecere cu rude și prieteni ai familiei. Țin minte nanu Valeric și-a luat televizorul și s-a dus în foișorul din grădină să privească meciul”[24].

[22] Cupcea Valeriu – actor. Disponibil la: http://www.andreilupan.com/loaditem.do?id=10000682 (consultat 14.02.2024).

[23] Cupcea Valeriu. Disponibil la: https://moldovenii.md/md/people/325 (consultat 14.02.2024).

[24] Din discuția purtată de Andrei Prodan cu Nicu Josu, 17.02.2024.

Un alt caz interesant l-a povestit Sandu Cupcea, feciorul lui Valeriu Cupcea: „În seara zilei de 4 martie 1977 priveam cu tata Campionatul Mondial de patinaj artistic, competiție ce se desfășura în Japonia. De ce am reținut cu exactitate acea zi? Fiindcă chiar atunci a avut loc unul dintre cele mai devastatoare cutremure de la noi. Eram șocați. Nu știam ce să facem: să continuăm să privim competițiile sau s-o luăm la fugă din casă..."[25].

Valeriu Cupcea a decedat pe 15 ianuarie 1989 (ziua de naștere a lui Mihai Eminescu) în toiul luptei pentru emanciparea naţională. În cinstea lui este numită o stradă din Chişinău şi o sală-studio în Teatrul „Mihai Eminescu". În 2001 Ministerul Culturii din Moldova a instituit premiul „Valeriu Cupcea"[26], laureaţi ai căruia de-a lungul timpului au devenit actorii Constanţa Târţău, Viorica Chircă şi Mihai Volontir, regizorii Sandri Ion Şcurea şi Ilie Todorov.

„Dacă m-am dăruit teatrului, este că îmi plac oamenii. Nu-mi place când unii mă împing împotriva altora. Vreau să creez pentru toţi. Scena e făcută pentru a înlesni dialoguri, şi nu pentru a sublinia ceea ce ne poate despărţi", acesta a fost crezul distinsului om de cultură Valeriu Cupcea.

[25] Din discuția purtată de Andrei Prodan cu Alexandru Cupcea, 17.02.2024.

[26] Disponibil la: https://unitem.md/programe/concursul-recital-valeriu-cupcea/concurs-recital-valeriu-cupcea-ediia-ii-a/regulament.html (consultat 14.02.2024).

SPORTURI INTERZISE ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ
Forbidden sports in the Moldavian SSR

CZU: 796.8:351.751.5(478)(091)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13762234

Sergiu GURIN
Magistru în istorie
Asociația Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu”
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5512-4471
E-mail: sergiugurin@icloud.com

Summary. This article analyzes the censorship of the Soviet regime in the field of sports. In particular, the research focuses on the banning of some sports tests in the Moldavian SSR, the accounts of some key actors who were subjected to persecution and intimidation by state structures. On the one hand, sport was a priority sphere in the Soviet Union, and on the other hand, the philosophical sports that mostly came from the Far East were banned for purely ideological reasons, and often due to the negligence of the Soviet nomenclature.

Key words: Prohibited sports, karate, taekwon-do, physical culture, Moldavian SSR, USSR, post-war period.

Preliminarii

Războiul neprovocat și agresiv al Federației Ruse aflat în plină desfășurare pe teritoriul Ucrainei a avut la bază conceptele ideologice care derivă din politicile expansioniste ale imperiului sovietic; rusificare și deznaționalizare. În Rusia de astăzi exact ca și în perioada sovietică slavii băștinași au avut prioritate în comparație cu alte etnii minoritare. Acțiunile premergătoare războiului din Ucraina deja vorbeau despre o discriminare în raport cu alte etnii, dar și cu politica agresivă a Rusiei în raport cu englezismele care au intrat în vocabularul uzual al rușilor.

Drept dovadă servește plângerea unei televiziuni sportive din Rusia ”Match TV”[1], care relatează că i-au fost interzise încă în anul 2021(un an până la invazia în Ucraina de către Rusia) de a folosi cuvinte în limba engleză, unele poate și aveau logică, dar altele sună a aberații și lipsite complet de argumente logice**.** În lista cuvintelor interzise în emisie au fost incluși termeni precum: *underdog*, *assist*, *back*, *background*, *goalador*, *def*, *capper*, *keeper*, *cover-shadow*, *corner*, *coach*, *like*, *skills*, *team-building*, *team-spirit*, *training*, *short-list, Championship* ș.a. Respectiva ordonanță a fost impusă chiar de directorul general al gigantului *Gazprom* Alexei Miller.

Aceleași practici politico-idiologice le-a folosit și URSS, încă de la apariția sa ca imperiu. Cu alte cuvinte constatăm asemănări 100 la 100 !

Educația și cultura fizică în republicile sovietice erau părți componente ale educației proletariatului și propagandei modului sănătos de viață. Pe parcursul întregei existențe a URSS se educau generații de bărbați călițI și cu calități volitive înalte, iar femeia nu era mai

[1] Андрей Панков, Нам запрещали слово «матч». Какой была цензура спорта в СССР и России. Disponibil la: https://www.championat.com/football/article-4241233-kakaya-cenzura-byla-na-sportivnom-televidenii-v-sssr-i-rossii.html (consultat 02.03.2024).

prejos și se descurca de minune cu exigențele și cerințele destul de drastice ale curriculei educației fizice.

Miza practicării sportului și a culturii fizice în Uniunea Sovietică nu era doar propaganda modului sănătos de viață și ocuparea tinerei generații cu activități extrașcolare, chipurile, să aibă ocupație copiii sovietici după lecție! Dar era și o miză ascunsă despre care se vorbea doar în cercuri restrânse și doar cu jumătate de voce. Ipotetic, copiii sovietici obțineau niște deprinderi militare prin intermediul lecției de educație fizică deja de la grădiniță și clasele primare.

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial lumea s-a apucat de aranjat lucrurile. URSS simțindu-se cea mai mare pătimitoare de după război și adjudecându-și titlul de țara cea mai importantă în nimicirea fascismului, practic s-a declarat hegemon al situației de după conflagrație. Evident, SUA și țările aliate nu puteau fi de acord în totalitate cu această poziție egoistă a Uniunii Sovietice și au protestat în nenumărate rânduri prin diferite mijloace. În urma acestor dispute referitoare la cine este stăpânul lumii, URSS a avut cel mai mult de suferit, s-a izolat pe plan internațional și a coborât *Cortina de Fier*.

Din această clipă începe așa-zisul Război Rece, care avea particularitățile sale specifice. Țările Occidentale formal nu erau antrenate direct în operațiuni militare contra URSS și cu aliații săi din blocul socialist care i se mai zicea Tratatul de la Varșovia. Dar luptau indirect în Asia Orientală, Asia Mijlocie, în Africa, pe continentul Americii Latine pentru influențe geopolitice oportuniste dintr-o zonă oarecare.

Dar, aveau posibilitatea să lupte și direct, doar că platourile de luptă erau arenele sportive care găzduiau diverse concursuri sportive, de diferit rang și importanță. După moartea lui Stalin, Uniunea Sovietică a avut o ascensiune serioasă în domeniul educației fizice și a sportului. Dar, cu siguranță obiectivul de bază era pregătirea pentru un eventual război. De aceea, din grădinițe copiii știau ce înseamnă disciplină militară, știau să defileze, învățau până la automatism unde este dreapta și unde este stânga. Li se propuneau diverse jocuri dinamice cu imitarea acțiunilor din scenele de război. De exemplu, aruncarea grenadei, mersul târâș, alergare cu obstacole, transportarea unei greutăți în spate etc. Cu cât vârsta copilului avansa cu atât și jocurile deveneau mai complexe și cu tentă mai serioasă.

Interdicții sovietice în domeniul sportului. Context general

În URSS, încă din anii 1930, a existat o interdicție asupra practicării judo-ului, jiu-jitsu-ului, wushu-ului și altor arte marțiale orientale. Această interdicție a fost impusă din cauza războiului cu Japonia și a rămas în vigoare până la începutul anilor 1960. Prohibiția a fost ridicată în legătură cu includerea artelor marțiale orientale în programul Jocurilor Olimpice de la Roma. Bodybuildingul, demonstrațiile de corpuri aproape goale pe podium au fost interzise în URSS din 1973. Acest lucru s-a întâmplat deoarece oficialii sportivi au considerat culturismul ca fiind o dezvoltare simplă a mușchilor pentru amuzamentul publicului, incompatibil cu dezvoltarea sportivă a omului sovietic și cu codul moral al comunismului. În Uniunea Sovietică practicarea yoga era interzisă deoarece, în afară de dezvoltarea fizică, presupunea și o cale spirituală specială, incompatibilă cu stilul de viață sovietic. Conducerea Partidului Comunist considera că dacă un tânăr pionier practică yoga astăzi, mâine acesta ar putea renunța chiar și la ideea construirii comunismului! Or, acest lucru era considerat inacceptabil. Baseball, acest joc american, varianta sovietică a jocului „lapta", a rămas și el sub o interdicție neoficială în URSS începând cu anul 1939. Cu toate că până la acea vreme în URSS exista chiar și o ligă proprie de baseball, creată de tinerii americani care veneau să

lucreze pe șantierele Comsomolului, baseball-ul în Uniunea Sovietică a fost oficial reabilitat abia în 1987[2].

Datorită implicării partidului şi statului în organizarea sportului, se poate de afirmat că sportul de masă era unul bine structurat, mai ales că era apreciat ca un instrument util pentru masificarea şi ideologizarea societăţii moldoveneşti. La fel ca în alte părţi ale Uniunii Sovietice, Moldova Sovietică a cunoscut o sistematizare a sistemului competiţional raional, orăşenesc şi republican, marcat de o stimulare puternică a caracterului său de masă[3].

Karate, Taekwondo în Moldova sovietică

Oficial, în RSSM nu existau sporturile menționate supra. Dar odată cu internaționalizarea sistemului de învățământ, al schimbului de studenți între țările blocului socialist, la Chișinău au „emigrat" și sporturile exotice.

O mare parte a sporturilor de contact, așa ca artele marțiale au venit din Orientul Îndepărtat fiind aduse de studenții vietnamezi, nord coreeni, chinezi, din Laos etc. Chiar dacă în URSS aceste sporturi erau interzise, ele erau popularizate pe scară mică între studenți.

Referitor la începuturile dezvoltării karate în RSS Moldovenească, Oleg Perfilov[4], maestru în sport la proba taekwon-do ne-a relatat următoarele: „Începând cu anul 1979 în RSSM oficial s-a permis practicarea probei de karate-do. Până la această perioadă pasionații se antrenau ilegal la Uzina «MEZON», la Școala nr. 16, antrenor era Alexandru Clesin și Vladimir Panfilov, ultimul, de fapt, era maestru al sportului la scrimă. Dar fiindcă fenomenul karate lua amploare, Comitetul pentru Cultură Fizică și Sport a luat decizia să oficializeze practicarea acestui sport. S-au creat câteva grupe la Chișinău, o grupă la Bălți și una la Tiraspol. În anul 1980 s-a organizat primul Campionat Național la karate în complexul sportiv «Moldova». Dar primul antrenor care a dezvoltat această probă a fostera Alexandr Dmitrienco, care lucra în Ministerul Afacerior Interne (MAI), grupa reprezenta «Dinamo», respectiv, neoficial aveau protecție. Alte secții sportive existau, la «Locomotiv» și O.B «Moldova»". După desfășurarea a patru ediții ale campionatelor în RSSM, începând cu anul 1984, karate a fost interzis. În presă, entuziasmul pentru primii campioni ai URSS a fost înlocuit de povestiri despre cum un karatist rău a lovit un muncitor comunist la o stație de autobuz, iar „școala de karate la distanță" din revista *Viața sportivă a Rusiei* a dispărut sub valul de știri despre crimele legate de karatiști care au jefuit miliționeri în timpul unei tentative de arestare[5]. Dar cireașa de pe tort, din spusele domnului Oleg Perfilov a fost că la o federație internațională de karate un antrenor japonez s-a exprimat că el punând bazele karate de fapt îi înarmează cu arme letale pe karatiști și această afirmare exagerată a servit drept motiv pentru autoritățile sovietice pentru a închide toate secțiile de karate.

Drept urmare, la 11 noiembrie 1981 a fost emis Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSFS Ruse nr. 6/19 și nr. 6/24 „Cu privire la răspunderea administrativă și penală pentru încălcarea regulilor de învățare a karate-ului", iar în Codul Penal al RSS Federative Ruse a fost introdus art 219-1 referitor la „predarea ilegală a tehnicilor de luptă karate" în codurile

[2] Какие виды спорта были запрещены в СССР и как люди эти запреты обходили. Disponibil la: https://kulturologia.ru/blogs/070823/57061/ (consultat 02.03.2024).

[3] Boris Boguş, Octavian Ţîcu, *Nicolae Simatoc (1920–1979). Legenda unui fotbalist basarabean de la Ripensia la FC Barcelona*. Ediția a III-a revăzută și adăugită, Chișinău: Cartier, 2022, p. 29.

[4] Interviu realizat de Sergiu Gurin cu Oleg Perfilov la 20 februarie 2024. Arhivă privată.

[5] 11 ноября 1981 года – начало «запрета каратэ» в СССР. Disponibil la: https://dzen.ru/a/X6t_lpGrimX39YGN (consultat 02.03.2024).

penale ale RSFS Ruse și articole similare în codurile penale, probabil, a provenit de la organele de securității de stat, administrație sau alte organe de aplicare a legii, care evitau astfel, utilizarea karate-ului în acțiuni criminale sau de contradicțiile dintre ideologia sovietică și practica acestei probe sportive.

Cazul Hose Gomes

În 1979 a venit la studii din Costa Rica la Institutul Agrar „M. Frunze" din Chișinău pe baza programului de schimb între studenți, un tânăr pe nume Hose Gomes. Acest tânăr costarican în țara sa natală practica Taekwon-do. Pe atunci nimeni încă nu auzise de așa denumire de sport, era ceva nou pe piața sportivă din RSSM. Este de remarcat faptul că practic același contingent de entuziaști care practicau karate, tot ei au început să cunoască și taekwon-do, adică propriu-zis Oleg Perfilov, Alexandru Clesin, Pavel Livițchi, Vladimir Panfilov, ultimul fiind nevoit să abandoneze practicarea taekwon-do din cauză că activa în MAI, iar această probă se practica complet ilegal. De fapt, acești sportivi au fost printre primii din URSS care au îndeplinit normativele de maestru al sportului la karate iar lotul RSSM la Campionatul URSS în anul 1984, s-a clasat pe locul patru.

Revenind la Hose Gomes, acesta practica versiunea taekwon-do WT, care actualmente este probă olimpică. Ca atare, întemeietorul probei Taekwon-do a fost generalul Choi Hong Hi din Coreea de Nord încă în anul 1940. Începând cu 1959 Taekwon-do s-a răspândit și în afara granițelor Coreei de Nord. În 1966, Choi Hong Hi a fondat International Taekwon-Do (International Taekwon-do Federation) pentru a promova și standardiza practica Taekwon-do-ului conform viziunii sale. El a călătorit în întreaga lume pentru a populariza și a preda Taekwondo-ul ITF, atrăgând un număr mare de practicanți și fani. Cu toate acestea, din cauza divergențelor politice și personale, în anii 1970, au apărut fracțiuni în comunitatea Taekwondo-ului, astfel în anul 1973 a fost fondat Taekwon-do WTF (World Taekwondo Federation), care a fost fondată în Coreea de Sud de către Cio CJONVON. Acestă probă urma să fie recunoscută la nivel internațional de către Comitetul Internațional Olimpic.

Hose Gomes se bucura de popularitate la Chișinău și avea tot mai mulți adepți. Evident KGB, repede a deconspirat activitatea ilegală al acestuia și la cererea structurilor de securitate, Hose a fost transferat la Institutul de același profil din Odesa. Sportivii mai sus menționați, adepții aceastei probe sportive, plecau cu regularitate la Odessa la mentorul acestora, la Hose ca să-și perfecționeze în continuare măiestria sportivă. Uneori, Hose Gomes revenea la Chișinău la sportivii săi și era găzduit la domiciliul lui Alexandru Plesen. Această activitate riscantă a durat până în anul 1986, până când Hose Gomes s-a întors în Costa Rica. După plecarea acestuia au rămas să popularizeze această probă Alexandru Clesin și Alexandru Levițchi, unii deținători ai centurilor negre, alți sporitivi având centuri inferioare.

Dat fiind faptul că mijlocul anilor 1980 a coincis și cu relaxarea din partea autorităților centrale, au început să fie deschise mai multe grupe. Dar, era o caracteristică, veneau să practice probele sportive doar maturii, iar ca să nu fie prinși antrenorii de către miliție erau admiși în grupe doar persoanele recomandate. Oleg Perfilov relatează că antrenamentele se petreceau la miezul nopții, iar drept sală de sport servea sala de balet de la Filarmonica Națională, unde accesul era permis exclusiv prin recomandare. O altă sală de antrenament era situată în incinta unei școli profesionale, unde antrenamentele începeau la orele 23:00, geamurile la fiecare antrenamente erau acoperite cu pânză neagră, ca să nu fie deconspirați.

Considerații finale

Această temă este puțin cunoscută, deoarece în diferite perioade de existență a URSS, populația pur și simplu nu cunoștea de existența anumitor probe sportive. În pofida faptului că URSS era înconjurată de o *Cortină de Fier*, oricum era imposibil de dosit totul ce nu convenea conducerii țării sovietelor. Pe parcursul anilor, s-au tot introdus și promovat probele de sport care aveau o asemănare cu acele probe de sport care erau interzise din motive ideologice, ca, de exemplu, sambo, ce semăna izbitor cu judo; lupta corp la corp semăna cu karate, „lapta" rusească semăna cu baseball-ul. De asemenea, se încerca promovarea sporturilor naționale din republicile unionale. Evident, odată cu participarea URSS la Jocurile Olimpice, era imposibil de ascuns de ochii sportivilor aceste sporturi exotice, de aceea spre sfârșitul anilor 1970, parțial statul a dat undă verde parcticării unor probe sportive, dar acesteia se aflau sub „ochiul de vede" al KGB. Destinderea de la sfârșitului anilor 1980 a accelerat migrarea tuturor sporturilor interzise în RSSM și începând cu anii 1991, dezvoltarea sportului în Republica Moldova a cunoscut o altă realitate, una democratică și liberă.

CAUZALITATEA DEGRADĂRII BIOLOGICE ASUPRA CĂRȚII DE PATRIMONIU ȘI ROLUL RESTAURĂRII

Causality of biological degradation on the heritage book and the role of restoration

CZU: 069.5:002:025.85
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13768731

Claudia LUPU
Drd., Muzeul Național al Marinei Române
E-mail: lupuclaudia1977@gmail.com

Summary. Paper and the constituent elements of books in the conditions of an inadequate microclimate, can represent an environment conducive to the development of the biological factor. Certain relative humidity values that cannot be ensured to the book stock, often lead to extremely serious degradations, major loss of support through the appearance of mold and a number of fungi.

Pigmentations are produced on the paper, which, in addition to making the support unsightly, can lead to the legibility of the written information, paper friability, pulverization, fragmentation, loss of written information, displacement of the tabs from the volume when the biological attack is deep and in the sewing area . The inadequate environment will result in the appearance of another type of biological degradation, this time produced by insects.

The reproduction of the exhibition circuit of the book volumes is realized through an extensive restoration process, the degradations produced by it and their severity, being the most common in a ranking of the degradations recorded by the book.

Key words: book, degradation, microorganisms, insects, restoration

Hârtia și elementele constitutive ale cărților în condițiile unui microclimat inadecvat, pot reprezenta un mediu propice dezvoltării factorului biologic. Aplicarea acestuia este determinată de păstrarea volumelor de carte în spaţii întunecate, neaerisite, cu exces de umiditate şi temperatură. Umiditatea, temperatura, lumina, au rol declanșator al apariției acestui factor. Practicarea unor măsuri de conservare incorecte şi incomplete determină atacul produs de fiinţele vii, ce reprezintă un adevărat flagel pentru cărţi.

Valorile ridicate ale umidității asupra bunului cultural va declanșa dezvoltarea mucegaiului, al cărui atac la nivelul structurii hârtiei şi pielii produc modificări ducând la slăbirea şi pătarea acestora, și reprezintă principalul factor de risc din categoria factorului biologic.

Atacul mucegaiului la volumele de carte poate avea efecte devastatoare, combaterea constând în prevenirea infiltrațiilor de apă. Bacteriile se dezvoltă și ele în mediu umed, iar în vederea combaterii efectului dăunător, se vor lua măsuri de prevenire a excesului de umezeală.

Anumite valori ale umidității relative ce nu pot să fie asigurate fondului de carte, cel mai adesea din afara spațiului muzeal, conduc adesea la degradări extrem de grave, pierderi majore de suport prin apariția mucegaiului și a o serie de ciuperci. Valorile umidității relative la care încep să se dezvolte mucegaiurile, la nivelul cărților, acele microorganisme ce fac parte din regnul fungilor sunt diferite: 50-65%, 65-70%; 70 și chiar 75%.

Fig. 1. Psaltire
Fig. 2. Degradare biologică (mucegai, cari)

Se produc pigmentații la nivelul hârtiei, care pe lângă faptul că va face suportul inestetic, poate duce la izibilitatea informației scrise, friabilitatea hârtiei, pulverizarea, fragmentarea, pierderea de informație scrisă, dislocarea filelor din volum când atacul biologic este profund și în zona de coasere.

Fig. 3. Degradare biologică – mucegai

Fig. 4. Atac de mucegai la blocul de carte

Umiditatea excesivă are ca și consecință umflarea fibrelor de celuloză, devenind astfel mult mai accesibile pentru mucegai ce o va distruge cu ajutorul enzimelor. Mucegaiul produce schimbări ireversibile în acțiunea sa de degradare în celuloza substratului, regiunile cu celuloză vor reprezenta zonele nutritive pentru acesta.

El rezistă la temperaturi cuprinse între 6 și 83^{0}C zona cea mai favorabilă fiind între 4 și 30^{0}C; umiditatea este factorul determinant în proliferarea speciilor și se situează la nivele de peste 65% UR.[1] Când atacul a căpătat o anumită dezvoltare, mediul infestat cu mucegai

[1] Doina Maria Creangă, *Bazele conservării științifice*, Suceava: Editura Universității Suceava, p. 76.

va avea un miros caracteristic. Infestarea este cu atât mai puternică cu cât se instalează după un atac de insecte care au pregătit terenul prin slăbirea rezistenței materialului, producerea unui mediu neigienic cu produși metabolici și deșeuri de nutriție.[2]

La nivelul legăturii ața de coasere își pierde rolul de susținere a blocului de carte în copertă prin diminuarea proprietăților, pulverizându-se și ducând astfel la desprinderea filelor.

Învelitoarea de carte dacă este din hârtie va suporta aceleași consecințe ca hârtia din volum, dar dacă este din piele va deveni inestetică și va trece printr-un proces de degradare în funcție de intensitatea atacului, pătare, fragmentare, iar în cel mai rău caz putând chiar să nu mai fie utilizată.

Hârtia, praful și umiditatea, împreună formează mediul ideal de reproducere pentru mucegai. În cursul dezvoltării unor microorganisme, sunt eliberate cantități de acizi suficient de mari pentru a provoca adevărate perforări ale hârtiei.[3]

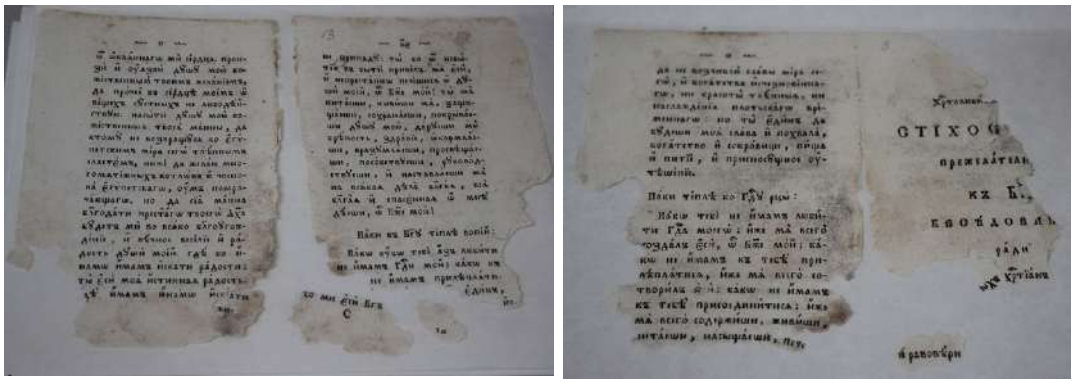

Fig. 5, 6. Fragmentarea hârtiei datorată atacului de mucegai

Fiziologia microorganismelor este de o mare diversitate, dezvoltându-se foarte rapid în condiții favorabile, având abilitatea de a distruge substratul, muzeul oferind mediul propice în cazul unor valori ridicate ale U.R și a unor inundații.

Atacul enzimelor produse de ciuperci poate să fie preferențial, substratul pe care se dezvoltă este necesar a conține o cantitate minimă de azot, carbon asimilabil precum și fosfor, calciu, magneziu, fier și alte elemente care sunt necesare creșterii lor. Caracteristicile principale care influențează creșterea sunt longevitatea miceliului, particularitățile sporulării, viteza dezvoltării vegetative.[4]

Aderența coloniilor de ciuperci diferă de la caz la caz și de la un tip de ciupercă la altul, existând și asocieri ale acestora cu altele, cele prezente la hârtie se pot regăsi și la piele.

Ciupercile din genurile Aspergillus și Penicillium au nevoie pentru a se dezvolta de mai puțină apă, dezvoltându-se pe substraturi cu un conținut de umiditate între 7% și 8% în comparație cu bacteriile și mucegaiurile, reprezentând astfel cea mai importantă amenințare pentru hârtie. Dacă umiditatea relativă a aerului este de 62-65%, anumite tipuri de hârtie sunt suficient de hidrofile să atingă umiditatea intrinsecă prin luarea apei din atmosferă. În afară de umiditate, alți factori ce favorizează apariția microorganismelor sunt temperatura, pH-ul și prezența altor nutrienți.

[2] *Ibidem*, p. 76.
[3] *Ibidem*, p. 75.
[4] *Ibidem*, p. 75.

Petele distinctive ale hârtiei atacate de ciuperci sunt pete de orice culoare posibilă: negru, roșu, violet, galben, maro, hârtia devenind pâsloasă, fragilă, filele putându-se lipi între ele. Odată început un atac biologic, este necesară tratarea fiecărui volum din incintă, chiar și acele volume care nu arată semne de atac activ. Acțiunea de dezinfectare trebuie să fie foarte amănunțită, deoarece microorganismele și insectele prezintă cicluri complexe, ce implică forme de viață inactive (spori, ouă), rezistente la biocizi și la condiții nefavorabile.[5]

Marea majoritate a ciupercilor preferă o umiditate cuprinsă între 80-100%. Unele ciuperci se dezvoltă bine la o umiditate de 60-70%, existând altele care se dezvoltă în condiții de uscăciune pronunțată, temperatura optimă de dezvoltare fiind cuprinsă între 20 și 30^0C, și chiar între 20 și 40^0C. Pielea tăbăcită vegetal spre deosebire de cea tăbăcită mineral, este mult mai vulnerabilă la atacul biologic. Speciile lipolitice ale ciupercilor, folosesc grăsimea din piele ca sursă de carbon, produșii de metabolism ai fungilor producând degradarea. Modificarea proprietăților mecanice, apariția petelor colorate vor fi deteriorări microbiene întâlnite la piele.

Fig. 7. Completarea zonelor lacunare
Fig. 8. Cartea după restaurare și caseta de protecție

Substratul pe care se dezvoltă (hârtie, piele etc.) sunt principala sursă de hrană, iar dacă nivelul de umiditate nu mai este ridicat ci scade, speciile de mucegai vor trece într-o stare de rezistență (spori) în care sunt inactive și așa pot supraviețui. Fiind activ, mucegaiul va deteriora grav volumele de carte, de aceea el trebuie inactivat și cartea trebuie să primească un tratament preventiv pentru a opri deteriorarea chimică cauzată de procesele de metabolism rămase.

Prezența microorganismelor în forma lor inactivă (spori), nu poate să fie evitată și nu este periculoasă fără condițiile ce promovează existența acestora.

Uscarea excesivă sau izolarea perfectă față de oxigen și apă, va duce la o bună conservare a cărții. Reducerea sau eliminarea factorilor care conduc la procese de degradare sau de deteriorare se poate rezolva prin diverse sisteme de climatizare realizate cu ajutorul unor amenajări speciale, care va reduce rata interacțiilor mediului cu bunurile de patrimoniu cultural.[6]

[5] *Ibidem*, p.17

[6] Viorica Vasilache, Ion Sandu, Constantin Luca, Irina Crina Anca Sandu, *Noutăți în conservarea*

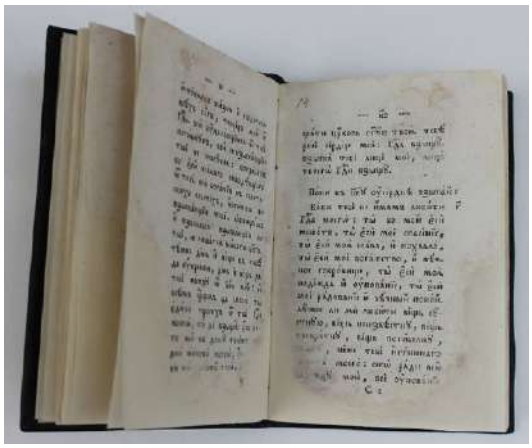

Fig. 9, 10. Piesa după restaurare

Degradarea biologică se datorează atât unor organisme mici și simple (bacterii, ciuperci, mucegaiuri), cât și unor organisme mai complexe.[7] Mediul inadecvat va avea ca consecință apariția unui alt tip de degradare biologică de această dată produs de insecte.

Atacul produs de acestea poate să fie la nivelul hârtiei dar și la învelitori și scoarțe, acestea reprezentând o sursă de hrană pentru insecte. În general hârtia este cea mai afectată, având prioritate în preferința insectelor, apoi urmând și celelalte componente.

Fig. 11. Atac de insecte la nivelul învelitorii

Fig. 12. Atac de cari la hârtie în zona de coasere

Perforațiile produse pot să fie adesea profunde străpungând învelitoarea, scoarța, forzațul și filele, făcând uneori irecuperabile anumite componente (învelitori, scoarțe), dacă acestea sunt din hârtie și carton. Asupra acestor componente ale cărților se produc dantelări, ducând chiar la separarea scoarțelor de blocul de carte. Insectele sunt biodeteriogeni de temut, cu ciclu de viață foarte complex care folosesc volumele de carte drept surse pentru hrană, adăpost și cuib de depunere a ouălor. La nivelul hârtiei atacul poate să fie atât de profund încât aspectul se poate asemui cu al unei site, producând pierderi de informație scrisă.

științifică a lemnului vechi policrom, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2009, p. 27.

[7] Corneliu Ponta, *Utilizarea radiațiilor ionizate pentru conservarea patrimoniului cultural tangibil,* Măgurele: Editura Horia Hulubei, 2019, p. 171.

Fig. 13. Perforații produse de insecte la hârtie în zona de coasere

Fig. 14. Atac de cari

Fig. 15. Atac de cari la ambele învelitori deținute de carte

Fig. 16. Cartea restaurată

Insectele și microorganismele sunt instrumentele (bio)degradării obiectelor de natură organică.[8] Cartea va suferii deteriorări prin structura sa celulară, cel mai cunoscut fiind cariul de carte, care va începe cu perforarea învelitorii din piele sau hârtie ce învelește scoarțele de lemn sau carton, continuând cu acestea și cu blocul cărții, lăsând în urmă canale deteriorante.

Pentru combaterea insectelor cu succes, trebuie cunoscute caracteristicile acestora de viață, obiceiurile de hrană, condițiile necesare dezvoltării. Lemnul este vulnerabil la biodeteriogeni, este folosit ca nutrient pentru insecte, cele mai frecvente sunt cele din familia Anobidae, iar sub incidența mucegaiului se produce schimbarea culorii și structurii lui dar și micșorarea considerabilă a rezistenței. Celuloza este sursă de hrană pentru insecte, reprezentând 40-50% din greutatea lemnului, este cel mai important component al lui care îi

[8] *Ibidem*, p. 15.

Fig. 17. Restaurarea învelitorii originale
Fig. 18. Restaurarea cărții

Fig. 19. Avers copertă carte Elemente de matematică atac profund cari
Fig. 20. Revers copertă

conferă principalele caracteristici mecanice, iar alături de lignină care este de 25-30%, sunt legate de hemiceluloză aflată într-un procent de 20-25%.

Larva reprezintă un pericol pentru artefacte, putând săpa galerii chiar și câțiva ani înainte de a se transforma în pupă. Devorează materialul suport pentru a se hrăni și ajunge la maturitate, anotimpul primăvara fiind cel care oferă condiții prielnice de temperatură la interior.

Producând rețele de galerii, circulare și ovale în structura lemnului, ce îi mineză rezistența, rămânând ca o carcasă ce se poate prăbuși, cari lasă în urmă rumegușul auriu dacă atacul este activ și maroniu dacă atacul este mai vechi și care se evacuează accidental din galerii.

Găurile de zbor pot să fie locuri nu numai de eliminare a rumegușului dar și prin care adultul își face prezența la exterior.

Fig. 21. Avers carte dislocate de copertă datorită atacului de cari

Fig. 22. Revers bloc carte

Redarea circuitului expozițional al volumelor de carte afectate de mucegai, ciuperci și insecte se realizează printr-un amplu proces de restaurare, degradările produse de acestea și gravitatea lor, fiind cele mai des întâlnite într-un clasament al degradărilor înregistrate de carte.

Fig. 23. Detalii atac cari

Fig. 24. Atac cari

Pigmentațiile produse de mucegai și ciuperci nu mai pot să fie îndepărtate de la nivelul hârtiei, însoțind-o în timp. În ceea ce privește fragmentele de hârtie recuperate, în urma unui asemenea atac produs de ciuperci, mucegai sau atac xilofag, acestea sunt restaurate folosindu-se văl și hârtie japoneză adecvate ca nuanță și grosime, ținându-se seama de grosimea pe care trebuie să o aibă fila după uscare, folosindu-se ca adeziv de lipire C.M.C. Ața de

Fig. 25. Atac biologic

Fig. 26. Detalii atac cari la nivelul mai multor file

coasere degradată va fi înlocuită cu o alta de același tip conform buletinului de analiză, care va indica din ce este, folosindu-se în procesul de coasere a volumului.

Fig. 27. Blocul cărții după curățirea umedă

Fig. 28. Completarea zonelor lacunare la file

Fig. 29. Detalii completarea găurilor de zbor

Fig. 30. Blocul de carte după coasere

Învelitorile, scoarțele și forzațurile afectate de ciuperci, mucegai și insecte, vor fi recuperate în măsura în care se poate, și se vor parcurge toate etapele procesului de restaurare aferente fiecăruia. În cazul perforațiilor produse la hârtie de către insecte, se va realiza o pastă din hârtie japoneză în aceeași nuanță cu materialul suport și C.M.C și se va introduce în fiecare perforație, sau se va realiza cu ajutorul unei mese speciale. Pentru perforațiile de la învelitorile din piele completarea se va face din puf realizat din piele și C.M.C.

În restaurarea acestor valori naționale de o certă valoare se va ține seamă de minima intervenție, intervenția non-invazivă și non-distructivă, reversibilitatea, respectarea originalității și autenticității, asumarea răspunderii, prelungirea duratei de viață prin stoparea degradării, integrarea în circuitul cultural.[9] Procesul de restaurare produs de factorul biologic este adesea anevoios, necesitând multă răbdare și dăruire, iar rezultatele vor oferi multă satisfacție.

Fig. 31. Cartea după restaurare
Fig. 32. După restaurare

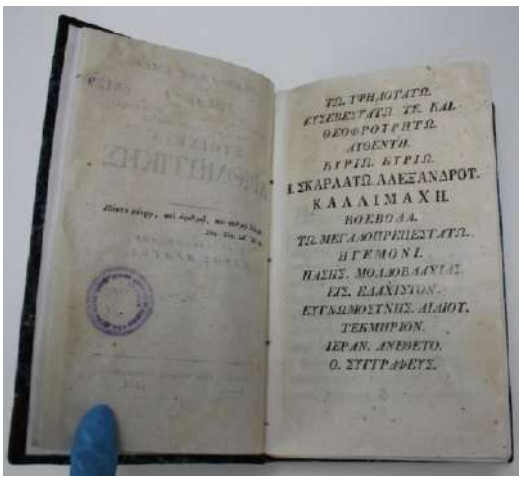

Fig. 33-34. După restaurare

[9] Ioan Opriș, Elogiu conservatorilor și restauratorilor, in: Restitutio, Buletin de conservare – restaurare, nr. 5-6/2012, București: Editura MasterPrint Super Offset, 2012, p. 18.

LOCUL ȘI ROLUL CĂMINELOR CULTURALE ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ (EXEMPLUL BASARABIEI)

The place and role of cultural homes in interwar Romania (the example of Bessarabia)

CZU: 351.85(478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14558397

Anatol PETRENCU
Prof. univ., dr. hab. în istorie
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID ID: 0000-0002-5449-1023
E-mail: anatol_petrencu@yahoo.com

Summary. After the First World War in Europe, multinational empires fell apart and national states emerged on their ruins. Following the union of the Romanian provinces, which were under foreign rule, in 1918 Romania became whole, its borders being recognized by the international community. Among many other problems, which appeared before the country's leadership, there was also the problem of the national uniformity of the population under foreign yoke (of the Bessarabians, for example, who were under Russian domination for 106 years). In addition to appropriating land to the peasants, who constituted over 80 percent of the country's population, offering various modern services, the leadership from Bucharest raised the issue of raising the level of culture of the people, including those from Bessarabia. This was done on the basis of the Cultural Homes, founded in the 20-30s of the last century. The given study refers to the activities carried out by the activists of the Cultural Homes in Bessarabia.

Key words: Romania, Bessarabia, Cultural homes, national state.

În anii Primului război mondial s-a cristalizat principiul naționalităților, ceea ce a însemnat „fiecare națiune să aibă statul ei". Principiul autodeterminării naționalităților a fost recunoscut de președintele american Woodrow Wilson: astfel, punctul 9 prevedea „reajustarea frontierelor Italiei în baza principiului autodeterminării naționalităților", iar următorul, punctul 10 „reajustarea frontierelor Austro-Ungariei în baza principiului autodeterminării naționalităților"[1]. Același principiu a fost recunoscut și de liderul Rusiei sovietice Vladimir Lenin. La scurt timp după lovitura de stat, la 2 (15) noiembrie 1917, V. Lenin a semnat *Declarația drepturilor popoarelor din Rusia*, în care a recunoscut „dreptul popoarelor din Rusia la autodeterminare până la separare și formare unor state independente"[2]. Astfel, nu doar reprezentanții popoarelor „mici" (polonezii, românii, cehii, slovacii etc.) cereau aplicarea acestui principiu, ci și reprezentanții marilor puteri (SUA, Rusia bolșevică etc.) Principiul susținut de W. Wilson a stat la baza lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris.

În urma unirii celor trei provincii românești (Basarabia, Bucovina și Transilvania în 1918) România s-a reîntregit, frontierele ei fiind recunoscute internațional. În același timp,

[1] *Cele 14 puncte ale președintelui Wilson*, https://ro.wikipedia.org/wiki/Cele_14_puncte_ale_președintelui_Wilson (accesat 18.09.2024)

[2] *Declarația drepturilor popoarelor din Rusia*, https://ro.wikipedia.org/wiki/Declarația_drepturilor_popoarelor_din_Rusia (consultat 19.09.2024)

populațiile provinciilor unite fuseseră mult timp sub regimuri străine (de ex., Basarabia a fost sub stăpânirea rusească 106 ani) și purtau cu ele mentalități influențate de fostele imperii. Sarcina care s-a ridicat în fața conducerii României reîntregite (pe lângă atâtea altele!) a fost și cea de a educa populația în spirit național (românesc). În acest sens, deja la 12 august 1921 regele Ferdinand a pus bazele Fundației Culturale „Principele Carol" care a avut drept scop „cultivarea tradiției românești (păstrarea datinilor și obiceiurilor locale), promovarea educației, practicii sanitare și economice, sărbătorirea sau comemorarea principalelor evenimente ale istoriei naționale (românești, n.n. A.P.)"[3]. Instrumentele de aplicare în practică a politicii de promovare a conștiinței naționale au fost Căminele culturale ce aveau ca menire „dezvoltarea culturii în masa mare a națiunii și crearea unei vieți noi pentru sat, de însuflețire și ridicare a țărănimii"[4].

Despre activitatea Căminelor culturale s-a scris în perioada interbelică. Astfel, în 1939, la București a fost scoasă de sub tipar monografia lui B. Jordan despre activitatea cercurilor culturale din România[5]. Autorul cărții sublinia că „alături de contribuția bisericii și de aportul generos al școlii, Căminul cultural, într-o sinteză din ce în ce mai cuprinzătoare, este chemat să fructifice toate potențele etnice, acționând divers asupra tuturor sătenilor"[6]. În Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța procesele economice și social-culturale au fost întrerupte odată cu anexarea acestor teritorii românești de către URSS. După eliberarea Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța (iunie-iulie 1941) multe Cămine culturale și-au reluat activitatea, iar în plan istoriografic a fost publicată monografia *Căminul cultural*[7].

În perioada postbelică, în România aflată sub regim comunist, istoricii au fost siliți să trateze alte subiecte decât cele legate de eforturile guvernelor de la București în privința disimilării românismului, inclusiv despre activitatea Căminelor culturale. Studiind *Bibliografia istorică a României* în mai multe volume[8], am constatat că istoricii au studiat activitatea Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA)[9], mai ales activitatea acesteia de până la 1918. Și totuși, au fost cercetări și în domeniul activităților Căminelor culturale, în unele localități fiind numite Atenee populare[10].

Dincoace de Prut, istoricii bolșevici s-au străduit din răsputeri să distorsioneze realitățile României interbelice. Astfel, Timofei Crăciun afirma cum că „Cultura națională a popoarelor din Basarabia peste tot era urmărită (persecutată) și lichidată fără milă. Românizarea cu forța a atins culmea. Populației i se interzicea să vorbească nu numai în limba rusă, ci și în limba sa maternă. Toată activitatea imperialiștilor români era îndreptată la distrugerea

[3] Ștefan Plugaru, *Cultura în Basarabia interbelică. Căminele culturale din comuna rurală Corcmaz, județul Cetatea Albă (1925–1939)*, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/211-228_0.pdf (consultat 18. 09. 2024)

[4] *Ibidem*.

[5] B. Jordan, *Cartea cercurilor culturale*, București, 1939.

[6] *Ibidem*, p. 74.

[7] *Căminul Cultural*, București, 1942.

[8] *Bibliografia istorică a României*, vol. IV (1969–1974), București, 1975; *Bibliografia istorică a României*, vol. VI (1979–1984), București, 1985; *Bibliografia istorică a României*, vol. IX (1994–1999), Cluj-Napoca, 2000 și alte volume.

[9] ASTRA a fost înființată în octombrie 1861, la Sibiu, și a jucat un rol deosebit în promovarea culturii românești în Transilvania aflată sub dominația austro-ungară.

[10] De ex., Petre Daiche, Ateneele populare din București și rolul lor în culturalizarea maselor (1918–1940), in: București. Materiale de istorie și muzeografie. Muzeul de istorie a municipiului București, 1967, nr. 7, pp. 123-140.

școlii, instituțiilor culturale, a tot ce s-a creat în Basarabia din timpul alipirii ei la Rusia"[11]. Observăm că autorul a împărtășit ideea eronată a Cominternului cum că România, inclusiv – Basarabia, este „multinațională". În Basarabia erau grupuri etnice, dar ele erau în minoritate numerică și erau protejate de legislația atunci în vigoare. În România nu era interzisă limba rusă ca, de altfel, și alte limbi. Numai că limba oficială (limba de lucru a instituțiilor statului) era limba română.

După căderea regimurilor comuniste (în România, 1989 și URSS, 1991) istoricii s-au aplecat asupra problemelor de promovarea a culturii românești (de re-românizare) a basarabenilor. Astfel, istoricii Nicolae Enciu[12], Petruța Burlacu[13], Vasile Grosu[14], Ludmila Chiciuc[15] au publicat studii referitoare la activitatea Căminelor culturale în Basarabia interbelică. Folosind presa timpului, dar și dosare din Arhivele Naționale București, Ministerul Instrucțiunii Publice, Vasile Grosu a depistat că deja din 1919 în Talmaza, satul de baștină al autorului, deja funcționau cercuri culturale ale *ASTREI*, după care a fost întemeiat și Căminul cultural „Ștefan Ciobanu". Așa cum scrie autorul, activiștii Căminului cultural au organizat conferințe în care se vorbea despre Istoria neamului românesc, au promovat educație morală, agricole, civică. „Medicii, judecătorii, agronomii, avocații etc. țineau conferințe numai în limitele specialității lor și potrivit necesităților locale"[16], – constată autorul.

Lucrând în Arhivele Naționale Istorice Centrale, în Fondul Fundația Culturală Regală, folosind presa timpului, în special ziarul *Cuvânt Moldovenesc*, alte surse documentare, Ludmila Chiciuc a publicat un important studiu, în care a arătat locul Căminelor culturale în viață sătenilor: „Căminul cultural ca instituție de conducere culturală a satului avea „greaua și frumoasa chemare să organizeze viața satului în privința sănătății, a muncii, a moralității și a preocupărilor intelectuale" arătând prin activitățile de propagare, precum și prin acțiuni practice, că ceea ce se numește cultură înseamnă stăpânire: „stăpânire a vieții în care trăiești și a pământului din care trăiești". Pe întreg cuprinsul României Mari, Căminul cultural s-a manifestat ca instituție de centralizare și coordonare a activităților speciale locale, urmărind să redea comunității cât mai mult din vechea ei deprindere de conducere proprie, organizându-i pe locuitori într-o comunitate firească. În fond, Căminul cultural a reprezentat „o asociație de inițiativă liberă", care făcea apel la fiecare om în parte ca acesta, în afara îndeplinirii îndatoririlor personale, să se încadreze și în munca de interes obștesc"[17]. Autoarea a prezentat numărul Căminelor culturale în România, inclusiv în Basarabia, în județul Cahul

[11] Т.А. Крачун, *Очерки по истории развития школ и педагогической мысли в Молдавии* (*Schițe privind istoria dezvoltării școlilor și a gândirii pedagogice în Moldova*), Chișinău, 1969, p. 220. Aici am citat din: Vasile Grosu, Căminul cultural „Ștefan Ciobanu" din com. Talmaza, județul Tighina – parte integrantă a Fundației Culturale Regale, in: Destin Românesc. Revistă trimestrială de istorie și cultură, 1999, Nr. 3, p. 90.

[12] Nicolae Enciu, Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934–1940), in: Revista de istorie a Moldovei, 1996, nr. 4, pp. 28-33.

[13] Petruța Burlacu, Un așezământ regal: Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol al II-lea", in: București. Materiale de istorie și muzeografie. Muzeul de istorie a municipiului București, 1997, nr. 12, pp. 168-172.

[14] Vasile Grosu, Căminul cultural „Ștefan Ciobanu"..., pp. 85-101.

[15] Ludmila Chiciuc, Secvențe din activitatea căminelor culturale în comunele județului Cahul, in: Perspective asupra istoriei locale (I). Județul Cahul în componența României Mari, Brăila-Cahul, 2020, pp. 167-193.

[16] Vasile Grosu, *Op. cit*., p. 89.

[17] Ludmila Chiciuc, *Op. cit*., pp. 167-168.

și a prezentat activitatea câtorva Cămine culturale (Căminul cultural „Nicolae Iorga” din Cahul, Căminul cultural „Ioan Vodă cel Cumplit” al județului Cahul etc.).

Pe parcursul existenței lor Căminele culturale au organizat șezători cu caracter cultural, național, în care au fost prezentate recitaluri muzicale, de poezii (în special de sărbători – Crăciun, Paște etc.); activiștii căminelor au ținut lecții publice de lămurire a legislației românești în vigoare. În mod obligatoriu, Căminele culturale aveau biblioteci, erau abonate la presa periodică a timpului. Oamenii satelor erau inițiați în noile tehnologii agricole, erau chemați să respecte regulile de igienă personală. Căminele au depus o mare muncă în vederea combaterii alcoolismului etc. Ceea ce rămâne, deocamdată neprezentat (sau slab prezentat) în literatura de specialitate este esența ideologiei românismului: ce și cum a fost promovat, cum a fost acceptată (sau neacceptată) de oameni, inclusiv – de alogeni, cum a depins mesajul politic, promovat de Căminele culturale de guvernările de la București; cât de eficace a fost promovarea românismului, mai ales în Basarabia. Urmează să studiem.

∗ Comunicarea și articolul de față au fost elaborate în cadrul proiectului „Cultură și politică în contextul schimbărilor regimurilor politice: de la Basarabia românească la Republica Moldova”, inițiat și condus de dr. Liliana Rotaru.

EFICIENȚA ENERGETICĂ ÎN DESIGNUL INTERIOR CONTEMPORAN
Energy efficiency in contemporary interior design

CZU: 621.311:721.012
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14558417

Liliana PLATON
Doctor în studiul artelor și culturologie, lector universitar
Universitatea Tehnică a Moldovei
ORCID ID: 000-0002-8458-1601
E-mail: liliana.platon@udu.utm.md

Summary. The paper presents the research results of the ecological and energy efficiency problem in the field of interior architecture. The study includes the description of solutions and methods for increasing energy efficiency, as well as the norms and standards for their qualification. The material also contains an application part described by the solutions and recommendations of Eco-design in the interior.

Key words: interior design, sustainability, energy efficiency, ecology, sustainable development.

Introducere

Eficiența energetică și ecologică a spațiului construit este o preocupare tot mai frecventă în mediul științific și practic din ultima perioadă contemporană. Odată cu modificările geo climatice care au început de la sfârșitul secolului XX și continua până azi, sunt înregistrate mai multe procese de degradare a mediului natural care atrag după sine deteriorarea fenomenelor ciclice ale naturii. Una din cauzele schimbărilor climatice este emisia gazelor (CO2, metan, ozon etc.) în atmosferă rezultată în urma arderii combustibililor folosiți. După cum susțin cercetătorii în domeniu, emisia de CO2 este principala cauză a creșterii temperaturii atmosferei Pământului, iar această problemă devine una prioritară și în sfera ingineriei în construcții și arhitectură.[1] În acest context interacțiunea specialiștilor în remedierea sau diminuarea efectelor negative asupra mediului natural este absolut indispensabilă.

Analizând legătura dintre clădiri și schimbările climatice, constatăm că acestea sunt interdependente prin: contribuția la producția și emiterea de gaze și influența asupra procesului schimbărilor climatice; impactul asupra clădirilor prin calitatea aerului, condițiile termice, confort acustic etc. care afectează comportamentul utilizatorilor; sporirea cerințelor de confort, care condiționează consum sporit de energie, ș.a.[2] Acest proces este necesară intervenția prin crearea măsurilor de control a consumului de energie, a păstrării și conservării resurselor naturale, utilizarea materialelor ecologice etc., care vor duce ulterior la

[1] Irina Baran, Eficiența energetică a clădirilor și calitatea mediului interior în contextul preocupărilor pentru limitarea modificărilor climatice. Teză de abilitare. Universitatea tehnică „Gheorghe Asachi" din Iași. Disponibil 24.09.24, https://docplayer.net/119342090-Eficienta-energetica-a-cladirilor-si-calitatea-mediului-interior-in-contextul-preocuparilor-pentru-limitarea-modificarilor-climatice.html

[2] R.A. Pescaru, I. Baran, L. Dumitrescu. Energy Efficiency of Public Buildings Toward NZEB. Possibilities and Constraints, in: Buletinul I.P. Iasi, Secţia „Construcţii şi Arhitectură", Tomme LX(LXIV) Fasc. 4, 2014, pp. 165-171.

reducerea emisiilor de gaze. Dezvoltarea unei strategii de atenuare a cauzelor încălzirii globale și de adaptare a clădirilor la schimbările climatice, reprezintă una din cele mai importante direcții de acțiune, deoarece vizează primordial mediul și calitatea de viață a omului. Reieșind din această considerațiune este necesară abordarea domeniului de arhitectură și construcții prin proiectarea sustenabilă, care prevede un proces echitabil și un deziderat social comun.[3]

Proiectarea clădirilor și spațiilor de interior trebuie adaptată în corespundere cu schimbările condițiilor climatice: fie temperaturi mai ridicate sau mai scăzute, vânturi puternice sau zăpezi ș.a. Procedura trebuie să țină cont de exploatarea resurselor, investiții și dezvoltare tehnologică etc., astfel încât să sporească potențialul natural actual și cel viitor. Totodată să satisfacă nevoile și aspirațiile umane în condițiile schimbărilor geo-climatice. Soluționarea eficientă a acestora constă în crearea conceptului optim de dezvoltare durabilă cu cele trei direcții de dezvoltare: economică, ecologică și social-culturală.

Eficiența energetică în construcții

Eficiența energetică în termeni mai simpli înseamnă să obții mult din puțin. Utilizarea eficientă a energiei ne poate oferi un nivel bun de confort consumând mai puțin din resursele naturale sau producând mai puține deșeuri toxice pentru mediu. Conform Etichetelor energetice ale UE cunoaștem „un sistem de coduri ușor de înțeles și de utilizat, care ajută la identificarea eficienței energetice a numeroase dispozitive și aparate de uz casnic”.[4] Etichetele energetice propun un set de metode, soluții şi investiții, care sunt aplicate în procesul tehnologic pentru reducerea consumurilor de energie cu asigurarea confortului. Măsurile de eficiență energetică sunt un mijloc de a ajunge la aprovizionarea sustenabilă cu energie, la scăderea emisiilor de gaze cu efect de seră și la sporirea securității aprovizionării. Legislația UE privind eficiența energetică a evoluat semnificativ în ultimii ani. În 2023 a fost „majorat obiectivul de eficiență energetică, și anume obiectivul de reducere a consumului final de energie al UE, la 11,7% până în 2030”.[5]

În acest scop specialiștii în domeniul construcțiilor își asumă rolul de asigurare a locuitorilor cu un mediu de viață sănătos, plăcut și confortabil, independent de condițiile exterioare, meteorologice și acustice.[6] Reducerea consumului de energie în exploatarea clădirilor este legat de calitatea mediului interior și a celui exterior. Acestea sunt rezultatul unui complex de factori care determină caracteristicile de construcție, design, amplasament, condiții climatice, instalații etc. Măsurile de eficientizare energetică trebuie să influențeze pozitiv calitatea aerului sau confortului în clădire. Astfel au fost stabilite câteva măsuri sau strategii de eficientizare energetică determinate prin izolare termică. Acestea prevăd: 1) aplicarea unui strat suplimentar peste stratul de hidroizolație de la nivelul acoperișului; 2) aplicarea unui strat de vată minerală pe fața interioară a planșeului; 3) de asemenea a unui strat

[3] Susan M. Winchip. *Sustainable Design for Interior Environments*. Second Edition, SUA: Bloomsbury Academic, 2011.

[4] European Commission. Audiovisual Service. Disponibil 24.09.24, https://audiovisual.ec.europa.eu/en/video/I-196319?lg=EN%2FRO

[5] Parlamentul European. Fișe descriptive despre Uniunea Europeană. Disponibil 24.09.24, https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/69/eficienta-energetic

[6] UNECE. Ghid pentru implementarea măsurilor de eficiență energetică și valorificarea surselor de energie regenerabilă pentru clădirile din sectorul public. Disponibil 24.09.24, https://cet-nord.md/images/2023/Materiale_AEE/Ghid_pentru_implementarea_msurilor_de_eficien_energetic_i_valorificarea_surselor_de_energie_regenerabil_pentru_cldirile_din_sectorul_public.pdf

din spumă de poliuretan pe fața interioară a planșeului sau a unui termo-sistem din polistiren acoperit cu un strat de tencuială din material organic. Același termo-sistem poate fi aplicat și pe partea interioară a peretelui. Tot aici se poate utiliza aplicarea unui strat de izolare termică din gips-carton. Cunoscută este și soluția de înlocuire a fațadei vechi cu fațada dublă vitrată „double-peau", sau din PVC cu geamuri din termopan. Acestea pot fi completate cu dispozitiv de ventilare și soluții de acoperire a geamurilor pentru evitarea supraîncălzirii.[7]

Măsurile de eficientizare energetică contribuie la calitatea mediului interior, care după cum se știe - este componenta majoră a calității vieții. Confortul spațiilor construite și sănătatea locuitorilor depind foarte mult de calitatea aerului în interior. Problema calității aerului reiese din prezența multor poluanți chimici, care fac parte din mediul nostru ambient. Aceștia se întâlnesc în alimente, apă, aer, materiale de construcții, mobilier, instalații, echipamente, produse de întreținere etc. De asemeni dăunători sunt și poluanții fizici, care rezultă din umiditatea excesivă, praful, fibrele artificiale, elemente chimice, gazoase cu proprietăți radioactive, câmpurile electrice şi magnetice etc. La fel acționează negativ și poluanții biologici prezenți în microbi, viruși, bacterii, substanțe mirositoare de proveniență organică precum acarieni, gândaci, plante, mucegai etc. Cunoașterea surselor de poluanți, favorizează decizia inteligentă de minimalizare a emisiilor prin controlul asupra sursei, ventilare și curățare.[8]

Sub aspect general, percepția confortului interior include factori de ordin termic, vizual și acustic, dintre care cel mai influent în eficiența energetică este factorul termic și vizual. Astfel pot fi identificate câteva principii de eficientizare: 1) Controlul termic trebuie realizat prin reglarea temperaturii optime, a umidității și vitezei de mișcare a aerului, în concordanță cu tipul încăperii și activității oamenilor. Aici este necesar de prevăzut contactul omului cu suprafețe prea reci sau prea calde din interior dar și curenții de aer care se pot crea. 2) Controlul vizual se realizează prin gestiunea surselor de lumină, care trebuie adaptate la necesitățile activității în spațiul interior. Se recomandă calcularea puterii de iluminare artificială, naturală, pe timp de zi și noapte astfel în cât să fie asigurată o iluminare suficientă și să se evite contrastele prea mari de lumină. 3) Controlul acustic este asigurat prin materialele de finisare a spațiului dar și cel al mobilierului și pieselor incluse din diverse texturi și materiale. Nivelul de zgomot admisibil trebuie corelat cu tipul activităților care se desfășoară în spațiul interior.

Eficientizarea consumului de energie în exploatarea clădirilor nu poate fi separată de calitatea mediului interior, care are influență și asupra celui exterior. Toate acestea sunt rezultatul șirului de factori proveniți din caracteristicile constructive, arhitecturale, organizatorice de amplasare, condiții climatice, instalații și desigur comportamentul utilizatorilor

Soluții de eficientizare energetică a mediului interior

În mediul designului de interior sunt cunoscute o serie de tipologii sau stiluri de abordare plastică a spațiului bazate pe o planificare „low energy", care integrează soluții de design ecologic, durabil și progres tehnologic în scopul reducerii dependenței energetice.

[7] Irina Baran, Eficiența energetică a clădirilor și calitatea mediului interior în contextul preocupărilor pentru limitarea modificărilor climatice. Teză de abilitare. Universitatea tehnică „Gheorghe Asachi" din Iași. Disponibil 24.09.24, https://docplayer.net/119342090-Eficienta-energetica-a-cladirilor-si-calitatea-mediului-interior-in-contextul-preocuparilor-pentru-limitarea-modificarilor-climatice.html

[8] P. Ajiboye, M. White, H. Graves, D. Ross, Ventilation and Indoor air Quality in schools – Guidance Report 202825, Building Research Technical Report 20/2005, London, 2006 https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/14496/1/ventilation%20and%20indoor%20air%20quality%20in%20schools%20guidance%20report%20202825.pdf

Acest proces pornește din faza de execuție și de funcționare prin sistemul de anvelopare a construcției pentru reducerea costurilor pentru încălzire, ventilare și condiționare a aerului. O soluție optima în acest sens este încorporarea unor celule fotovoltaice în planul acoperișului, care reduc necesarul de energie pentru încălzire prin utilizarea aportului solar. Totodată sistemul prevede reducerea consumului de combustibil, utilizarea iluminatului natural, ventilării naturale, utilizarea sistemelor de control computerizat a clădirii. Acestea au un impact pozitiv asupra oamenilor prin creșterea performanțelor și a productivității, îmbunătățește starea de sănătate, reduce depresia și încurajează comunicarea.[9]

Pentru asigurarea unui mediu interior confortabil sub aspect climatic, se propun mai multe soluții printre care ventilarea indusă. Aceasta reduce temperatura din spațiile interioare cu un consum energetic minimal. Sistemul prevede crearea unui spațiu la cote interioare, deseori sub un acoperiș vitrat și dispunerea unor deschideri pe perimetrul clădirii. Acestea sunt deseori ferestre operabile, care prin mișcarea firească a aerului creează ventilare naturală. Sistemul joacă rolul unui coș de fum pentru eliminarea aerului. O altă soluție de asigurare a confortului este și metoda de încălzire a apei cu sisteme bazate pe energie solară. Metoda dispune de colectoare solare care generează energie pentru încălzirea apei de consum casnic, dar și al echipamentelor de încălzire a spațiului.

Un aport considerabil în eficientizarea energetică a caselor îl realizează ferestrele. Acestea pot diminua sau intensifica efectele climaterice ale mediului prin posibilități economе sau costuri reduse, în același timp însuși sticla fiind inofensivă pentru viața umană. Ferestrele cu emisie redusă (low-e), asigură neutralizare a zgomotului din exterior și oferă un nivel ridicat de izolare termică. Totodată geometria ferestrelor joacă un rol important în modul de utilizare a energiei solare. Forma, mărimea și amplasarea ferestrelor determină aportul solar și iluminarea naturală în interior. Suprafețele vitrate trebuie să fie planificate în dependență de tipul spațiului și al activităților care se vor desfășura în interior.

Toate soluțiile sau metodele preocupate de eficiență energetică sunt legate dependent de natură, mediu și pământ. Legătura durabilă a caselor cu pământul asigură o protecție mai complexă. Clădirile parțial îngropate își asigură un control stabil al temperaturii în spațiile interioare, economisind astfel energie și oferind protecție clădirii față de fluctuațiile de temperatură a aerului exterior. Pe acoperișul acestor clădiri pot fi amplasate ferestre orizontale pentru un plus de lumina, căldură sau alte comodități. Un alt favor al acestor case este utilizarea arborilor sau altor plante care oferă o umbrire naturală ce reduce căderea directă a razelor solare peste fațadele vestice și sudice.[10]

În ultima perioadă cercetătorii în domeniu analizează tot mai mult conceptul de „Casa activă” care se referă la clădirile ce oferă un confort major și condiții de viață sănătoase, fără producerea unui impact negativ asupra climei. Aceste case asigură un aport generos de lumină naturală și aer curat locatarilor, iar materialele folosite sunt de proveniență naturală sau sunt compatibile cu viața umană. De asemenea, casa activă este eficientă energetic, iar necesarul de energie este furnizat prin surse de energie regenerabile, furnizate printr-un sistem de producere a energiei.[11]

---

[9] S. Andersson, B.G. Karlsson, *Fractional factorial design on energy system models of singlefamily houses*, Budapest meeting CIB W40, 1993.

[10] Sian Moxon, *Sustainability in Interior Design*, Londra: Laurence King Publishing, 2012.

[11] J. Groupy, L. Creighton, *Introduction to Design of Experiments with JMP Examples*, Third Edition, SAS Institute Inc., Cary, NC, USA, 2007.

Eco-design în proiectarea de interior

Eco-designul este o tendință de mare importanță în sfera eficienței energetice și promovării resurselor naturale. Proiectarea Eco tinde să combine fericit cerințele mediului natural și cerințele de consum ale omului. Abordarea ecologică în design este, în primul rând, crearea de produse în cooperare cu mediul înconjurător, de asemeni reducerea și eliminarea completă a impactului negativ asupra mediului înconjurător prin utilizarea de resurse și energie alternative, precum și materiale ecologice reciclabile și de procese regenerabile. Eco-designul acționează ca răspuns conștient sau intuitiv la schimbările naturale, manifestate prin creativitatea obiectelor și a spațiilor.[12]

Această direcție în designul interior este definită ca fiind o practică optimă în rezolvarea problemelor de ordin social și de protejare a mediului natural față de consecințele poluării acestuia. Din acest punct de vedere, printre sarcinile Eco-designului se numără asigurarea purității ecologice prin materialele de construcție și de finisare, obiectele de design, procesele de producție și consum etc. În aceeași ordine se include și problema eliminării deșeurilor, asigurarea bunăstării mediului, și al diferitelor sfere ale activității umane.[13]

Alegerea materialelor potrivite pentru a proiecta arhitectura interioară a unui spațiu este unul dintre cei mai importanți factori în ceea ce privește durabilitatea. Cele mai frecvente materiale utilizate în designul interior ecologic sunt lemnul sau panourile din lemn, sticla, metalele și ghips-cartonul. Ele pot forma o suprafață finită sau pot sta la baza finisării. La alegerea acestui tip de material, trebuie să avem grijă să existe plăci care conțin reziduuri de rășini fără formaldehidă. Astfel de panouri reprezintă utilizarea eficientă și minimă a lemnului pentru producția de mobilier și panouri de calitate în mărimi diferite. Sticla are un consum mediu de energie pe parcursul ciclului de viață, deoarece se obține din natură și este netoxic și reciclabil. Metalele sunt caracterizate de energie mai mare și se recomandă utilizarea metalelor reciclate care reduc pierderile și contribuie la economii de materii prime. Ghips-cartonul are un consum foarte mic de energie și este un bun izolator. Cu toate acestea, cea mai mare problemă sunt deșeurile generate după instalare sau demontare.[14]

Combinația de materiale cu o suprafață omogenă și obiecte cu o textură pronunțată pare atractivă. Pereții pot fi îmbrăcați cu panouri din lemn, plută, tapet din stofă, piatră de finisare, tencuială sau vopsea pe bază de apă. Imaginile cu fundal foto, inserții din piatră, pietricele, panouri din lemn, sau frescele sunt binevenite. Pereții albi pot fi combinați în siguranță cu nuanțe întunecate de lemn, negru sau verdeață strălucitoare. Prin decorarea unei părți a peretelui cu aceleași plăci ca podeaua se poate crea un singur spațiu armonios.[15]

Pereții pot fi decorați cu tapet de hârtie decorat cu motive florale sau cu panouri din plută în susținerea idei Eco. Tencuiala, vopsită sau văruită, este, de asemenea, o acoperire de perete perfect durabilă. Este recomandabil să se evite vopselele sintetice, ideal este să se utilizeze vopsele pe bază de ulei de in, emulsii cu pigmenți naturali sau coloranți vegetali pe bază de apă. În plus, se recomandă utilizarea lacurilor pe bază de apă sau ulei natural fără

[12] A. Rădoi, *Salvarea omenirii de la poluarea fizică, estetică şi morală, impune ca mileniul al treilea să fie*: Mileniul designului. Timișoara: Imprimeria Mirton, 1996, 200 p.

[13] N. Niculescu, Gh. Duţă, P. Stoenescu, I. Colda, *Instalaţii de ventilare şi climatizare*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1987.

[14] G. Hauser, H. Stiegel, *Warmebruckenkatalog fur Modernisierungs - und Sanierungsma Bnahmen zur Vermeidung von Schimmelpilzen, Fraunhofer IRBVerlag*, 2006, http://www.epa.gov/iaq/schooldesign/saves.html

[15] H.R. Trechsel, M.T. Bomberg, *Moisture Control în Building - The Key Factor în Mould Prevention*, ASTM International Standards, 2009.

aditivi și produse cu ceară de albine și rășină. Tapetul din hârtie reciclată este și el potrivit pentru învelișurile de perete, iar mortarele pe bază de lut sunt cele mai puțin dăunătoare. [16]

Există numeroase opțiuni atunci când se aleg materialele pentru pardoseală. Învelișurile naturale de pardoseală includ acoperiri precum lemn, bambus, ceramică, piatră sau căptușeli netede din plută. De asemenea, covoare din lână, bumbac sau fibre vegetale. Cu toate acestea, cauciucul reciclat, vinilul și covoarele sunt din ce în ce mai folosite. Materialele care sunt considerate cele mai bune din punct de vedere sustenabil sunt pluta, piatra locală, fibrele vegetale și lemnul. Din punct de vedere economică materialului convenabil este betonul, care asigură o căptușeală excelentă, însă nu se asociază perfect caracterului eco. La fel și laminatul este o soluție ieftină ce poate crea o imitație a lemnului, însă acest material conține poluanți chimici. Cel mai bun material pentru pardoseală este parchetul sau scândura de parchet. Plăcile ceramice sunt, de asemenea, o opțiune bună de pardoseală. Pentru tavan, se pot utiliza panourile din lemn, sau lambriurile din lemn, grinzile, sau vopsirea într-o nuanță deschisă. Acestea pot fi combinate cu diferite niveluri de tavan cu iluminare direcționată.

Țesăturile ecologice nu au aparținut niciodată categoriei „bogate" a oamenilor, deoarece ele se asociază cu viața rurală prin factura, textura și aspectul lor. Adepții Eco-designului consideră că țesăturile naturale nevopsite au chiar o energie diferită. Pentru geamuri sunt potrivite țesăturile naturale precum inul sau lâna. Pânza naturală neînălbită, poate fi utilizată pentru tapițarea mobilierului. Aceasta mai poate fi folosită pentru fețe de masă sau alte accesorii de casă. Materialele textile din dormitor sunt selectate pentru designul patului și al mobilierului tapițat, astfel încât să fie în armonie unul cu celălalt.

Iluminarea este un alt element important în realizarea interioarelor ecologice durabile. Utilizarea surselor de iluminat eficient este unul dintre criteriile importante în sustenabilitate. O altă considerație în iluminarea interioarelor este utilizarea maximă a luminii de zi. Energia utilizată în mediul interior de iluminare captează aproximativ 40-50% din totalul energiei utilizate în clădire. Corpurile de iluminat pot fi „invizibile", prin încorporarea lor în mobilier, construcție etc. în intenția de creare a unui flux luminos care completează lumina de zi. Pentru un rol mai decorativ corpurile de iluminat pot avea abajururi din textile sau viță de vie, cu elemente sub formă de ramuri sau coarne de animale. Interiorul poate fi decorat cu lămpi originale și lămpi de podea din lemn, metal, țesătură, sau hârtie de orez. În aceste interioare se renunță la ideea de a decora tavanele cu candelabre imense cu detalii din cristal, și se optează pentru spoturi încorporate sau lustre cât mai simple. Lămpile trebuie să radieze un spectru cald cu o nuanță gălbuie a luminii. Cele mai potrivite sunt becurile cu incandescență. Suplimentar se recomandă iluminarea de fundal sau ascunsă care accentuează designul ecologic al interiorului. LED-urile ECO sunt mult mai econome decât becurile electrice clasice și sunt foarte răspândite. De-asemenea ele au o durată de viață mai mare și sunt rezistente la vibrații.[17]

Paleta utilizată în decorarea locuințelor ecologice presupune nuanțe naturale. Această gamă va sublinia naturaleța materialelor. Sunt folosite atât tonurile calme, cât și cele mai pronunțate găsite în natură: verde – culoarea ierbii; nuanțele de maro, de la culoarea nisipului bej-auriu până la nuanța scoarței de copac; galben, portocaliu – pentru accente străluci-

[16] L. Zalewski, S. Lassue, B. Buthoit, M. Butez, *Study of solar walls – validating a simulation model*, Building and Environment, 2002.

[17] UNECE. Ghid pentru implementarea măsurilor de eficiență energetică și valorificarea surselor de energie regenerabilă pentru clădirile din sectorul public. Disponibil 23.03.24, https://cet-nord.md/images/2023/Materiale_AEE/Ghid_pentru_implementarea_msurilor_de_eficien_energetic_i_valorificarea_surselor_de_energie_regenerabil_pentru_cldirile_din_sectorul_public.pdf

toare sau tonuri proaspete de albastru.[18] O tendință comună este tema junglei care implică utilizarea nuanțelor verzi bogate. În acest design, sunt adesea utilizate tulpini de bambus, palmieri decorativi și plante alpine. Pentru mai multă prospețime și aerisire, se utilizează tonuri de albastru și argintiu. Culoarea albă pură este reală, răcoritoare și extinde spațiul interiorului. Nuanțele florale strălucitoare (roșu, portocaliu, galben) sunt aplicate în anumite zone sau ca elemente de decor pentru a însufleți designul.[19]

Imaginea designului ecologic, poate fi completat prin decorul plantelor foioase aranjate în ghivece ceramice (ficus, palme, ferigi, liane etc.) completate cu pietricele marine, sau alte forme decorative. Un frumos decor al interiorului ecologic poate fi acvariu cu pești, spațios și bine decorat. O completare minunată la interiorului Eco este un șemineu cu foc pe lemne, care asigură un anturaj plăcut. Un perete verde viu este destul de potrivit pentru un interior Eco. Este echipat cu rezervoare de plantare, sisteme de drenaj, irigare și iluminat. Funcția lor bine stabilită asigură creșterea activă a plantelor pe întreaga zonă a peretelui. Această verdeață emană un sentiment de armonie cu natura și umple încăperea cu prospețime și oxigen.

Fito-designul este soluția care introducere activ plantele în designul interior, ținând cont de compatibilitatea lor biologică, de caracteristicile ecologice, de capacitatea de îmbunătățire a calității aerului din interior. Fito-design sau designul floristic se ocupă și de crearea compozițiilor vegetale din flori, frunze, ramuri, rădăcini, pietre, cum ar fi arta japoneză „ikebana", practica amenajărilor peisagistice și crearea grădinilor de iarnă. Se folosesc și pereți verzi – așa-numita grădinărit verticală, care poate fi ușor îngrijită.

Pentru un interior Eco, mobilierul din lemn este cel mai potrivit, cu o construcție masivă simplă, imitând formele naturale. Sunt potrivite mesele, scaunele din lemn natural cu urme de tăieturi de ferăstrău cu un trunchi solid de copac. Textura copacilor ar trebui să domine în interior, iar procesarea acestuia ar trebui să fie minimă. Uneori este binevenită și prelucrarea netedă a lemnului în cazul unor piese mai fine. Un tip de mobilier potrivit stilului Eco este din viță de vie, bambus ș.a. Mobilierul din PAL și MDF nu este potrivit pentru interiorul Eco, deoarece conține substanțe dăunătoare oamenilor.

Alegerea mobilierului într-un interior ecologic se realizează în conformitate cu principiile sale de bază: comoditate, simplitate, naturalețe. Forma mobilierului este determinată de linii geometrice drepte, simple, fără elemente și detalii inutile. Spațiile mari de locuit implică utilizarea detaliilor interioare mari, de aceea paturile, mesele, canapelele pot fi masive. Pentru dormitor, se poate alege un pat mare din lemn sau chiar un pat de fier. Unele dintre materialele sintetice utilizate în producția mobilierului au o cantitate mare de gaze toxice. Prin urmare aceste materiale nu pot fi reciclate. Aceasta este una dintre problemele importante în realizarea sustenabilă (fig. 1).

Recomandări și soluții de Eco-design în spațiul locativ. Camera de zi

Reieșind din necesitățile mediului natural și uman de viață, eco-designul devine o direcție importantă de dezvoltare în domeniul designului interior și este recomandată în sfera educațională profesională. În acest context sunt relevante abordările plastice ale tinerei generații de specialiști care descriu noi concepte de design ecologic (fig. 2).

[18] Татьяна Буймистру, *Колористика. Цвет– ключ к красоте и гармонии*, [online]. Москва: Ниола-Пресс, 2010. 236 p. https://www.labirint.ru/reviews/goods/185727/

[19] Jonathan Poore, *Interior Color By Design: A Design Tool for Architects, Interior Designers, and Homeowners*, China, Rockport Publishers, Inc., 1994. https://ru.pdfdrive.com/interior-color-by-design-a-design-tool-for-architects-interior-designers-and-homeowners-d176278082.html

Fig. 1 a, b.

Arhitectura interioară trebuie să se potrivească nevoilor utilizatorilor și să creeze cel mai confortabil spațiu pentru locuit și lucru. Problema poluării globale acoperă fiecare aspect al vieții noastre, inclusiv confortul și bunăstarea designului interior. Durabilitatea trebuie să fie prezentă în proiectarea arhitecturii interioare pentru a minimiza efecte adverse asupra mediului nostru de viață. Prin deciziile sale majore în crearea designului interior, proiectantul joacă un rol decisiv în realizarea sustenabilă a proiectului de design interior.[20] În condițiile când schimbările geoclimatice amenință din ce în ce mai mult omenirea, soluția cea mai eficientă de stopare a degradărilor naturale, eficientizare energetică și protejare a vieții umane este Eco-designul. Aceasta este soluția optimă în reglarea temperaturilor, asigurarea iluminării, armonizarea omului cu natura, economia resurselor naturale și purificarea aerului. Înțelegerea importanței de eficientizare energetică și abordare Eco a spațiului este un pas pozitiv spre salvarea omenirii și întregului ecosistem.

Fig. 2. a) Mobilier eco, b) decor eco, c) bucătărie eco

[20] E. Florea, *Designul știință și disciplină de studii*. Chișinău: „Copitec-Plus”, 2011, 44 p.

Concluzii

Eficiența energetică și ecologică a designului interior se preocupă de crearea unui spațiu armonios care se referă în principal la materialele utilizate, la soluțiile tehnice inginerești și la calitatea elementelor incluse în interior. Proiectarea ecologică este o abordare complexă a sistemelor, care ține cont de sfera naturală, socială și economică.

Eco-designul poate fi adus în interiorul locuinței prin șirul de recomandări propuse, ce pot fi clasificate după criterii generale:

1) Sursa și tehnologia materialelor – materiale naturale, reciclate, elemente vii, plante, fibre naturale, țesături și altele.

2) Alegerea corectă și eficientă a materialelor după sfera de utilizare:

a) Pereți – îmbrăcați cu panouri din lemn; plută; piatră; ceramică; inserții din piatră; cărămidă; tapet din stofă, din hârtie; vopsele pe bază de apă; perete viu (din verdeață).

b) Pardosea – acoperire cu parchet din lemn masiv; lemn tare reciclat; bambus, ceramică; piatră; placi metalice reciclate, plăci din sticlă reciclată; covoare ecologice; linoleum din ulei de in oxidat; plută (din coajă de stejar).

c) Tavan – lambriuri din lemn; panouri din lemn; grinzi; vopsele pe bază de apă; var; pictură cu pigmenți naturali; tapet din stofă sau hârtie; ceramică; decorare cu funii sau frânghii din sisal; tavan proiectat sub formă de cupola.

d) Mobilier – din lemn; articole din răchită de viță de vie, bambus; blaturi din piatră naturală sau marmură; materiale reciclate cum ar fi ziarele, plase de pescuit uzate, materiale reciclate cum ar fi: cheresteaua, bușteni sau palete, dar și din metal de exemplu conducte din fier sau sârmă, țesături naturale biodegradabile; aluminiul reciclat; sticla reciclată; produse de finisare pe bază de apă cu coloranți și uleiuri naturale fără substanțe chimice (uleiul de lămâie); textilele pentru mobilier din catifea reciclată, pernele scaunelor umplute cu spumă netoxică; lemn finisat cu o lustruire cu ceară de albine sau ulei de măsline.

e) Textile – din bumbac organic; țesătură de in; lână; cânepă; mătasea naturală; țesătura de bambus; țesătura din fibră de soia; pânza ne albită.

f) Iluminat – natural; abajururi din textile; abajururi din viță de vie; lămpi de podea din lemn, metal, țesătură, hârtie de orez, lămpi cu un design simplu și discret, lumina LED.

e) Obiecte de decor – plantele foioase decorative în ghivece ceramice (ficusuri); coșuri din răchită; vase cu fructe; covoarele simple pe pardosea; acvariu cu pești.

g) Gama coloristică – nuanțe naturale; tonuri din natură de verde-culoarea ierbii, nuanțe de maro, culoarea nisipului bej-auriu până la nuanța scoarței maro-închis, galben, portocaliu – pentru accente sau tonuri proaspete de albastru și verde; culoarea albă pură utilizată pentru extinderea spațiului.

3) Utilizarea materialelor eco în corespundere cu tipul încăperii, printre acestea pot fi evidențiate recomandările: în camera de zi utilizarea îndrăzneață a parchetului din lemn sau piatră pentru podea, țesăturilor moi de bună calitate și mobilierul din lemn dur; în dormitor materiale calde cu texturi naturale, mobilier din lemn masiv, covor de lână sub picioare, țesături ușoare de bumbac, tonuri calde; în bucătărie lemn, piatră, metal, sticlă în formele utilitare și decorative; în camera de baie ceramică, lemn, piatră, sticlă, țesături naturale, multă lumina și aerisire bună.

4) Eficiență energetică prin organizare inteligentă și eficientă a spațiului interior cu utilizarea sistemelor de iluminat, încălzire, consum de apă, izolație și ventilație.

Designul Eco are un efect imediat asupra vieții noastre și a întregului ecosistem. Eficiența energetică și ecologică a designului interior contemporan este ușor adaptată schimbărilor geo climatice de ultimă perioadă și pot influența pozitiv mediul de viață al oamenilor.

∗ Cercetarea a fost realizată în cadrul subproiectului instituțional de cercetare 020406 „Modele, sisteme și tehnologii pentru eficientizarea energetică, decarbonizarea și digitalizarea proceselor din energetică, industrie, construcții și transport”**.**

ISTORIA CERCETĂRILOR GENETICE ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1945–1991): ABORDARE CRONOLOGICĂ

History of genetic research in the Moldovan SSR (1945–1991): chronological approach

CZU: 930.1:575(478)"1945/1991"
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14558351

Constantin MANOLACHE
Doctor habilitat, conferențiar universitar,
Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan",
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0001-6871-3005
E-mail: manolache53@gmail.com

Summary. This work refers to the field of genetic research carried out in the republic over the several decades (collection and study of field crops and native varieties, introduction of new food crops varieties, relevant studies in this field, development of theoretical foundations of cross-pollination and heterosis). Data on the most important research directions, main results obtained, and valuable scientific works are presented.

The beginnings of research in plant genetics and breeding in Basarabia are closely linked to the name of Alexei Bârlădeanu (06.03.1883, Comrat – 11.05.1960, Chișinău), biologist-Darwinist, geneticist, breeder, agronomist, polyglot; graduate of the Faculty of Agronomy in Leipzig (1912); President of the Agricultural Chamber of Tighina and founder of the first Experimental Station (field site and laboratory) on Agricultural Plants Breeding in Basarabia (Tighina, 1928); Professor at the Faculty of Agronomy in Chișinău (since 1934).

Institutionalization of academic and university genetic sciences in the Moldovan SSR have started eighty years ago. Initially they have been evolving within the „M. Frunze" Agricultural Institute at Chisinau and the Experimental Plant Breeding Station of the Agricultural Institute. Research foundations in plant genetics and breeding in the Republic of Moldova were laid in the Academy of Sciences of Moldova, since 1957, with the creation of Plant Genetics Section of the Moldovan Branch of the USSR Academy of Sciences, by the scientist A. Kovarski. Academician A. Kovarski (1904–1974), one of the founders of the Academy of Sciences of Moldova, organizer and head of the Plant Genetics Section (1957–1974), creator and head of the Seed Breeding and Production Department of „M. Frunze" Agricultural Institute at Chișinău (1944–1974), had promoted implementation of a vast program which allowed to obtain a rich primary material for further studies in genetics, breeding and seed production; a special role belonging to him in training of highly qualified personnel.

Subsequently, the teams of geneticists and plant breeders were formed in various research institutions of the republic, dealing with the successful resolving of theoretical and practical issues in genetic science. We should list here the Moldovan Institute of Orchards, Viticulture and Winemaking Research; Botanical Gardens of the Academy of Sciences of Moldova; Moldovan Institute of Irrigated Agriculture and Vegetables Research; Moldovan Institute of Agriculture Research; Scientific Institute of Maize and Sorghum Research; Moldovan Institute of Tobacco Research; Moldovan Experimental Agricultural Station of Oil Crops, etc.

Scientific schools in the plant genetics and breeding were established under the guidance of such scientists as A. Kovarski, T. Cealîc, V. Micu, V. Rybin, V. Lysicov, P. Dvornikov, N. Balashova, A. Juchenko et al.

In this paper, the research results obtained by the genetic-profile institutions and laboratories in the Moldovan SSR during the years 1945–1991 are analyzed chronologically.

Key words: history of science, genetics, field crops, autochthonous varieties, Moldovan Branch of the USSR Academy of Sciences, Plant Genetics Section, "M. Frunze" Agricultural Institute at Chișinău, scientific schools in plant genetics and breeding.

Începuturile cercetărilor în domeniul geneticii și ameliorării plantelor în Basarabia sunt strâns legate de numele lui Alexei Bârlădeanu (06.03.1883, Comrat – 11.05.1960, Chișinău), biolog-darwinist, genetician, ameliorator, agronom, poliglot; absolvent al Facultății de Agronomie din Leipzig (1912); președinte al Camerei agricole din Tighina și fondator al primei stațiuni (câmpul și laboratorul) experimentale și de ameliorare a plantelor agricole în Basarabia (Tighina, 1928), profesor al Facultății de Agronomie de la Chișinău (din 1934). A. Bârlădeanu era adeptul și promotorul teoriei eredității lui Mendel. A fost organizator al expediției științifice în județele Lăpușna, Tighina și Cetatea Albă pentru cercetarea soiurilor locale și colectarea semințelor rezistente la secetă. A lucrat asupra ameliorării grâului, tomatelor, orzului, subliniind importanța selecției și introducerii plantelor locale pentru rezolvarea problemei majorării producției agricole[1]. A publicat articole în domeniul biologiei, geneticii, ameliorării. În lucrarea fundamentală «Экспериментальные (опытные) основы дарвинизма», publicată în 1916, autorul încearcă să elucideze problema eredității[2]. În articolele „Bazele ştiinţifice moderne pentru îmbunătăţirea plantelor" (1933), „Bazele științifice ale îmbunătățirei recoltelor" (1932), „Soiurile locale ale plantelor agricole, rolul și soarta lor în Basarabia" (1934), publicate în revista „Viaţa Basarabiei", savantul definește genetica ca știință a eredității și evidențiază următoarele subiecte: principiile geneticii, valoarea economică a principiilor geneticii, legea eredității și aplicarea ei practică în agricultura, ameliorarea combinativă și prin transgresiuni, polimorfismul plantelor agricole, pierderea, formarea și introducerea soiurilor locale[3].

Doctorul habilitat Valeri Lâsicov a determinat trei etape în dezvoltarea științei genetice în Republica Moldova: ameliorativ-genetică, genetic-ameliorativă și modernă[4]. Prima etapă – perioada interbelică. Din anul 1946 se desfășoară cea de-a doua etapă și începând cu anii '60 – perioada modernă[5].

[1] V. Bârlădeanu, *Tatăl meu a murit sărac şi batjocorit: Către 100 de ani din ziua naşterii lui A. Bârlădeanu, pioner al geneticii şi selecţei în Basarabia*, in: Literatura și Arta, 1993, 8 apr, p. 3; V. Movileanu, *Primul genetician al Basarabiei (Alexe Bârlădeanu)*, in: Agricultura Moldovei, 1993, nr. 9/10, pp. 22-23; E. Nirca, *Bârlădeanu A.G. – primul genetician al Moldovei*, in: Ţarina, 1993, 26 iun, p. 7; T. Rotaru, *Geneticianul Alexei Bârlădeanu (1883–1960): Savant în biologie şi genetică de talie europeană*, in: Moldova Suverană, 1993, 31 mar.; L. Surugiu, *Alexei Bârlâdeanu – un răsărit promiţător şi un apus dramatic*, in: Destin Românesc, 1994, nr 3, pp. 59-65; С. Булгар, *Алексей Барладян (1883–1960)*, in: С. Булгар, Гагаузские судьбы: деятели культуры и науки: 200 лет истории. Кишинев: Центральная Типография, 2003, pp. 40-41; Iurie Colesnic, *Geneticianul din Basarabia*, in: Natura, 2013, febr., p. 7.

[2] А.Г. Барладян, *Экспериментальные (опытные) основы даврвинизма*, in: Ежемесячный журнал, Петроград: Изд. В. С. Миролюбов, 1916, nr. 4-10.

[3] A.G. Barladeanu, *Bazele ştiinţifice ale îmbunătăţirei recoltelor*, in: Viaţa Basarabiei, 1932, nr. 9, pp. 49-56; *Idem*, *Bazele ştiinţifice moderne pentru îmbunătăţirea plantelor*, in: Viaţa Basarabiei, 1933, nr. 9, pp. 25-29; *Idem*, *Soiurile locale ale plantelor agricole, rolul şi soarta lor în Basarabia*, in: Viaţa Basarabiei, 1934, nr. 4, pp. 35-46

[4] В.Н. Лысиков, *Генетика в Молдавии: ее достижения и перспективы*, in: Изв. АН МССР. Сер. биол. и хим. наук, 1977, nr. 6, p. 22.

[5] *Idem*, *Генетика в Молдавии: достижения и перспективы*, in: Изв. АН МССР. Сер. биол.

În schița sa istorică, membrul corespondent Vasile Siminel evidențiază următoarele etape ale cercetărilor în domeniul ameliorării și geneticii: anii 1945–1950 (studii şi cercetări cu privire la sortimentul varietal al florei Moldovei și introducerea noilor soiuri de plante de cultură alimentare (alun de pământ, fasole mung, fasoliță, cartof dulce, cucurbitacee); anii 1950–1955 (selecția și hibridarea porumbului; ameliorarea grâului de iarnă și culturilor leguminoase); anii 1955–1960 (cercetări în domeniul androsterilității citoplasmice la porumb, sorg și floarea soarelui; dezvoltarea fundamentelor teoretice ale polenizării încrucișate ca metodă de ameliorare a plantelor agricole); anii 1960–1965 (crearea materialului inițial de ameliorare a plantelor agricole; elaborarea bazelor teoretice ale heterozisului celor mai importante culturi de câmp din Moldova); anii 1965–1974 (sporirea eficienței heterozisului în ameliorarea culturilor de câmp (porumb, grâu, leguminoase)[6].

În primii ani postbelici, activitățile geneticienilor și amelioratorilor moldoveni s-au concentrat pe colectarea și studierea cultirilor plantelor de câmp, soiurilor autohtone ale celor mai importante culturi agricole de pe malul drept al Nistrului, din punct de vedere al diversității soiurilor, studiind datele referitoare la compoziția rasială a populațiilor de dăunători și bolile, influența factorilor de mediu (secetă, îngheț, eroziune eoliană, schimbările bruște de temperatură și umiditate) asupra culturilor de câmp[7].

Toate aceste aspecte constituie prima etapă a procesului de ameliorare a culturilor agricole, care a fost realizat în RSSM prin eforturile oamenilor de știință, colaboratorilor: A. Kovarski, P. Corobco, P. Sapco, P. Boldâr, C. Moraru, P. Șepetnev, S. Pânzari, V. Siminel, N. Paladi, P. Buiucli (ameliorarea grâului); A. Kovarski, V. Ucicovski, T. Cealîc, M. Borovski, E. Bojkov, C. Stepanov, E. Guleaeva (ameliorarea porumbului); V. Gordienco, S. Pânzari, D. Bruter, N. Bardier (culturile leguminoase); D. Bruter, Iu. Zaițeva, O. Solonenco, G. Grebeniuc (floarea soarelui)[8].

Bazele cercetărilor în domeniul geneticii şi ameliorării în Republica Moldova au fost întemeiate în Academia de Științe a Moldovei, începând cu anul 1957, odată cu crearea Secției de Genetică a Plantelor a Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS de către savantul Anatoli Efim Kovarski[9]. Academicianul A. Kovarski (1904–1974), unul dintre fondatorii Academiei de Științe a RSS Moldovenești, fondatorul și șeful Secției de Genetică a Plantelor (1957–1974), creatorul și conducătorul Catedrei de Ameliorare şi Producere a Seminţelor a Institutului Agricol „M. Frunze" din Chişinău (1944–1974), a contribuit la realizarea unui vast program prin care a fost creat un bogat material inițial pentru cercetările ulterioare de genetică, ameliorarea și producerea semințelor, un rol aparte revenindu-i în pregătirea cadrelor de înaltă calificare[10].

и хим. наук, 1984, nr. 4, p. 12.

[6] В.Д. Сминел. *Исторический очерк научно-исследовательской деятельности кафедры селекции и семеноводства и Опытной станции селекции и генетики Кишиневского сельскохозяйственного института им. М. В. Фрунзе*, in: Труды КСХИ. Кишинев: КСХИ, 1977, т. 169, p. 9.

[7] А.Е. Коварский. *Отдел генетики растений*, in: Академия наук Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца, 1974, pp. 172-173.

[8] *Ibidem*, p. 173.

[9] L. Andronic, S. Smerea, E. Cotenco. *Cercetări în genetica și fiziologia vegetală: retrospectivă și realizări actuale ale IGFPP*, in: „Genetica, fiziologia şi ameliorarea plantelor": Materialele conf. șt. intern., ed. a 7-a, 4-5 oct. 2021. Chișinău: S. n., 2021, p. 5.

[10] M. Garaz. *Omul din laboratorul verde*, in: Nistru, 1972, nr. 7, pp. 100-103; *Анатолий Ефимович Коварский (1904–1974 гг.)*. Сост. А.Г. Малярик; Ред. Г.Я. Рудь. Кишинев: Б.и., 1979; И.И. Либерштейн. *Полвека в поиске*. Кишинев: Штиинца, 1992; А. Чуботару, *Воспоминание о*

Organizarea cercetărilor fundamentale în genetică în acea perioadă era un lucru dificil din cauza dominației în biologie a unei teorii genetice pseudoștiințifice („genetica michuriniană") a lui Trofim Lâsenko, care s-a opus politic așa-numitului weismannism-morganism burghez (adică geneticii clasice)[11]. De aceea, în aceasta perioadă direcţiile de studiu cuprindeau colectarea resurselor genetice şi crearea materialului iniţial de ameliorare (consangvinizare, biologia polenizării, transformarea direcţionată prin „educare" ş.a.)[12].

Până în 1957, lucrările privind genetica și ameliorarea culturilor de câmp (porumb, culturi cerealiere, soia, fasolea, năut ș.a.) au fost efectuate numai în cadrul Institutului Agricol din Chișinău de către o echipă mică de cercetători[13]. În primii ani de activitate în Moldova, profesorul A. Kovarski a reuşit să organizeze un colectiv unic de amelioratori şi geneticieni care activau la Catedră de Ameliorare şi Producere a Seminţelor (fondată la 30 septembrie 1944, mai târziu – Catedra de Ameliorare, Genetică şi Biotehnologie a Culturilor Agricole) în cadrul Institutului Agricol din Chişinău şi la Staţiunea Experimentală de Ameliorare a Plantelor de Câmp a Institutului Agricol (organizată în 1945 pe terenul agricol din Costiujeni și transformată în continuare în Staţiune didactico-experimentală de ameliorare şi genetică a culturilor de câmp a Institutului Agricol din Chişinău) şi în cadrul Secţiei de genetică a plantelor a Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS[14]. Acest colectiv unic a efectuat importante cercetări practice în domeniul geneticii, ameliorării şi producerii de seminţe a principalelor culturi agricole din Moldova.

În această perioadă o serie de studii erau încă legate de agrobiologie (hibridarea vegetativă a plantelor). Dar au început să se dezvolte cu succes mai multe direcţii ale geneticii și ameliorării cum ar fi hibridarea inter- şi intraspecifică, poliploidia, mutageneza spontană și indusă (chimică, radiaţională şi combinată), androsterilitatea citoplasmatică, aneuploidia. Unele din aceste direcții purtau elemente de pionierat, cunoscând ulterior aprecieri înalte[15]

Ulterior, în diverse instituții de cercetare ale republicii s-au format propriile echipe de geneticieni și amelioratori ai plantelor, rezolvând cu succes probleme teoretice și practice ale științei genetice. Este vorba despre Institutul moldovenesc de cercetări ştiinţifice în do-

моем учителе академике А.Е. Коварском, in: Bul. Acad. de Ştiinţe a Moldovei. Ştiinţe biologice şi chimice, 2001, nr. 1, pp. 161-164; A. Palii, V. Siminel, *Academicianul Anatol Kovarski: savant şi pedagog*, in: Agricultura Moldovei, 2004, nr. 2, pp. 30-31; *Kovarski, Anatoli*, in: Academia de Ştiinţe a Moldovei: Istorie şi contemporaneitate. 1946–2006. Chişinău: Ştiinţa, 2006, pp. 84-85; A. Palii, *Academicianul Anatol Kovarski, ctitor al Şcolii naţionale de geneticieni şi amelioratori*, in: Akademos, 2014, nr. 1, pp. 153-154; Iu. Malcoci, I.V. Xenofontov, *Academicianul Anatoli Kovarski, unul dintre fondatorii Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti*, in: Akademos, 2019, nr. 1, pp. 98-103.

[11] L. Rotaru, *Sesiunea din august a VASHNIL (1948): rezistenţă şi emulaţie academică în RSS Moldovenească*, in: Studia Universitatis Moldaviae. Seria Ştiinţe umanistice, 2017, nr. 10, pp. 227-235.

[12] V. Botnari, L. Andronic, E. Cotenco, et al., *Pagini din istoricul Institutului de Genetică, Fiziologie şi Protecţie a Plantelor al Academiei de Ştiinţe a Moldovei*, in: Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Ştiinţele vieţii, 2016, nr. 1, p. 17.

[13] А.Е. Коварский*, Отдел генетики растений*, in: Академия наук Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца, 1974, p. 172.

[14] A. Palii, *Cercetări privind ameliorarea şi genetica porumbului efectuate în cadrul Universităţii Agrare de Stat din Moldova (fostul Institut Agricol din Chişinău)*, in: Institutul de Fitotehnie „Porumbeni" la 40 ani de activitate ştiinţifică: Materialele conf. intern. consacrate jubileului de 40 ani de la data fondării, Paşcani, 17 sept. 2014. Chișinău; Paşcani: Print-Caro, 2014, p. 59.

[15] В.Н. Лысиков, *Генетика: достижения и перспективы развития*, in: Развитие науки в Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца, 1984, p. 154.

meniul Pomiculturii, Viticulturii şi Vinificaţiei (1950); Grădina Botanică a Academiei de Ştiinţe a RSSM (1950); Institutul moldovenesc de cercetări ştiinţifice în domeniul Agriculturii Irigabile şi Legumiculturii (1956, or. Tiraspol); Institutul moldovenesc de cercetări ştiinţifice în Agricultură (Bălţi, 1956); Institutul de cercetări ştiinţifice pentru Porumb şi Sorg (1975); Institutul moldovenesc de cercetări ştiinţifice în domeniul Tutunului (1977); Staţiunea moldovenească agricolă experimentală a Culturilor Oleaginoase etc.[16]

Un rol deosebit au avut cercetările în domeniul mutagenezei induse la plantele de cultură prin utilizarea metodelor biofizice și chimice. Primele încercări de aplicare a mutagenezei radiaționale (electromutageneza și razele Roentgen) în Basarabia îi aparțin geneticianuliui și amelioratorului Alexei G. Bârlădeanu. El a creat o serie de linii radiomutante. La mijlocul anilor '50 metodele biofizice au început să fie utilizate pe scară largă în cercetările în domeniul ameliorării plantelor. Primele experienţe în domeniul mutagenezti radioţionale au fost efectuate asupra porumbului în Institutul Agricol din Chișinău de către C. Sucaci[17]. Valeri N. Lâsicov (n. 14.05.1921), doctor habilitat în ştiinţe agricole (1967), profesor (1971), șeful Secției de Genetică a Plantelor a AȘM (1975–1985), este considerat fondatorul școlii ştiinţifice în domeniul mutagenezei radiaționale în republică[18]. Această direcție a atras un număr impunător de cercetători în diverse centre ştiinţifice: Institutul Agricol din Chișinău (A. Kovarski, V. Lâsicov, C. Crupenin, C. Sucaci, O. Bleandur, S. Moraru)[19]; Institutul de Cercetări Ştiinţifice pentru Culturile de Câmp, Bălţi (I. Untilă, L. Găina, A. Postolati, L. Găină, I. Litovcenco); N. Guzun, N. Siomin – Institutul moldovenesc de cercetări ştiinţifice în domeniul Pomiculturii, Viticulturii şi Vinificaţiei; V. Movileanu – Universitatea de Stat din Chișinău)[20].

[16] В.Н. Лысиков, *Генетика в Молдавии: ее достижения и перспективы*, in: Изв. АН МССР. Сер. биол. и хим. наук, 1977, nr. 6, p. 23.

[17] К.И. Сукач, *Влияние предпосевного облучения семян на онтогенез кукурузы*: дис. ... канд. биол. наук: 03.00.00. Кишинев: Б.и., 1963

[18] А. Коварский, *В неутомимом поиске*, in: За сельскохозяйственные кадры, 1971, 13 мая, p. 2; А. Жакотэ, *Информация об основателе школы в области экспериментального мутагенеза растений доктора с/х наук, профессора, заслуженного деятеля науки Молдовы Лысикова Валерия Николаевича*, in: Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Ştiinţe biologice şi chimice, 2001, nr. 1, pp. 59-60.

[19] В.Н. Лысиков, *К истории развития биофизических исследований в Кишиневском сельскохозяйственном институте им. М.В. Фрунзе*, in: Труды КСХИ, 1966, т. 45, pp. 5-8; Despre direcţii de cercetare a se vedea: *Мутагенез сельскохозяйственных растений*. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1968; В.Н. Лысиков, *Использование некоторых методов биофизики в селекционно-генетических исследованиях*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1969; Idem, *Использование ионизирующих излучений в растениеводстве*. Кишинев: Штиинца, 1975; О.В. Бляндур, В.Н. Лысиков, *Каталог мутантных линий кукурузы, полученных методом экспериментального мутагенеза в Молдавии*. Кишинев, 1970; Idem, *Экспериментальный мутагенез линейной кукурузы*. Кишинев: Штиинца, 1972; Idem, *История развития радиобиологических исследований в Молдове*, in: Univ. Agrară de Stat din Moldova. Lucrări ştiinţifice Chișinău, 1998, vol. 6: Agronomie, pp. 151-153; В.Н. Лысиков, *Краткие итоги работы отдела биофизики КСХИ (1965–1975 гг.)*, in: 65 de ani ai Universităţii Agrare de Stat din Moldova: simp. şt. jubiliar. Chișinău, 1998, vol. 1, pp. 69-71.

[20] V. Movileanu, N. Andronachi, *Formarea şi dezvoltarea mutagenezei induse la plantele de cultură în Republica Moldova*. Ch., 1995; *Profesorul universitar Valeriu Movileanu la 70 de ani. Profesionalism, vocaţie, devotament*. Chișinău: Ruxanda, 2000.

Utilizarea chemomutagenezei acoperă perioada 1963 – până în prezent. Fondatorul școlii științifice în domeniul chemomutagenezei este considerată Olga V. Bleandur. Sub conducerea Domniei sale au fost obținute linii chemomutante și hibrizi[21]. Studii în domeniul mutagenezei chimice au efectuat: V. Movileanu, P. Nedov, I. Niutin, B. Profira ș.a.

Datorită importanţei şi rolului porumbului în economia ţării, pe parcursul timpului, au fost întreprinse o serie de măsuri pentru dezvoltarea continuă a acestei culturi, inclusiv şi fondarea unei unităţi ştiinţifice separate[22]. Iniţial cercetările efectuate au fost orientate în direcţia colectării şi testării soiurilor autohtone şi străine. În vederea unui studiu a componenţei botanice a soiurilor de porumb răspândite în Moldova, din iniţiativa prof. A. Kovarski, în anii 1945–1947 au fost organizate expediţii în toate centrele de cultivare a acestei specii. Ca urmare, au fost colectate şi studiate 624 mostre. Printre mostrele colectate, mai frecvent s-au întâlnit următoarele grupe botanice: Zea mays indurata Sturt (flint - corn), Zea mays idurata Sturt (dent – corn), Zea mays everta Sturt (pop-corn), Zea mays sacharata Sturt (sweet - corn)[23]. Colecţia genetică de porumb a Staţiunii didactico-experimentale de ameliorare şi genetică a culturilor de câmp a Institutului Agricol din Chişinău a fost adunată cu multă sârguinţă de A. Kovarski în anii 1945–1950. Aceste expediţii au făcut posibilă evidenţierea mostrelor de porumb valoroase privind randamentul de boabe, conţinutul sporit de proteine, precocitatea, rezistenţa la boli, dăunători, condiţiile nefavorabile. Lucrările lui T. Cealîc și I. Susac privind studiul tipului moldovenesc de androsterilitate citoplasmatică a jucat un rol important în utilizarea acestui fenomen în ameliorarea și producerea de semințe a porumbului în Republica Moldova[24].

O realizare importantă în utilizarea mai eficientă a heterozisului la porumb a constituit descoperirea fenomenului de androsterilitate nucleo-citoplasmică, care permite producerea seminţelor hibride de prima generaţie, fără înlăturarea manuală a paniculelor la forma maternă, pe sectoarele de hibridare. O contribuţie deosebită au avut cercetările prof. A. Kovarski şi colaboratorului V. Ucicovski, care în procesul de studiu a soiurilor locale de porumb au depistat în anul 1949 în genofondul soiului *Moldovenesc oranj* plante androsterile. Descendenţa acestor forme a servit o sursă importantă pentru identificarea în cercetările ulterioare efectuate de către G. Galeev şi M. Hadjinov a unui tip nou de androsterilitate nucleo-citoplasmică la porumb, folosit în continuare în programele de ameliorare sub denumirea de tipul M – *moldovenesc de androsterilitate*[25].

[21] О.В. Бляндур, *Использование химического мутагенеза для получения нового исходного материала линейной кукурузы*: автореф. дис. ... канд. с.-х. наук. К., 1966; *Биохимические исследования при селекции кукурузы на качество в условиях Молдавии*: сб. ст. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1968; О.В. Бляндур, *Химический мутагенез линейной кукурузы*. Кишинев: Штиинца, 1974.

[22] A. Zbancă, Gh. Negritu, *Dezvoltărea culturii porumbului în Republica Moldova*, in: Creșterea economică în condițiile globalizării: Conf. Intern. Șt.-Practică, ed. a 15-a, 15-16 oct. 2021. Chișinău: INCE, 2022, vol. 1, p. 282.

[23] A. Palii, *Cercetări privind ameliorarea şi genetica porumbului efectuate în cadrul Universităţii Agrare de Stat din Moldova (fostul Institut Agricol din Chişinău)*, in: Institutul de Fitotehnie „Porumbeni" la 40 ani de activitate ştiinţifică: Materialele conf. intern. consacrate jubileului de 40 ani de la data fondării, Paşcani, 17 sept. 2014. Chişinău: Paşcani: Print-Caro, 2014, p. 60.

[24] А.Е. Коварский, *Отдел генетики растений*, in: Академия наук Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца, 1974, p. 174.

[25] А.Е.Коварский, В.Г.Учковский, Т.С. Чалык, *Новые перспективные гибриды кукурузы на Селекционно-экспериментальной станции КСХИ*, in: Труды КСХИ. Кишинев: КСХИ, 1955, т. 7, pp. 3-7; *Памяти Всеволода Георгиевича Учковского*, in: Труды КСХИ. Кишинев: КСХИ,

În RSS Moldovenească, începând cu anii ’60, producerea de semințe hibride s-a bazat preponderent pe tipul moldovenesc de androsterilitate (cms M), evidențiat în soiurile locale şi identic cu tipul cms S, descoperit în SUA[26]. Cercetările de transformare a liniilor consangvinizate în citoplasmă de tip C şi privind restaurarea de fertilitate a polenului au fost inițiate la finalul anilor 1970[27]. T. Cealîc, recunoscut ameliorator în domeniul porumbului, a stat la baza elaborării unui nou concept de creare a hibrizilor de porumb, care, a pus începutul unei noi etape în crearea şi implementarea în producere a hibrizilor interliniari simpli şi simpli modificaţi de porumb. Doctorul T. Cealîc a fost încadrat în organizarea producerii de seminţe a hibrizilor de porumb interliniari pe bază de androsterilitate citoplasmatică, evitând castrarea manuală pe sectoarele de hibridare. Iniţial studiază reacţia liniilor consangvinizate la androsterilitatea citoplasmatică de tipul M (moldovenesc) şi T (Texas). În plan practicat în urma acestor lucrări a fost creat un şir de noi hibrizi *Chişinău 109 M, Chişinău 150 MRf, Chişinău 167 MRf* şi *Chişinău 161 MRf*, care au fost omologaţi în Republica Moldova, Ucraina, Rusia[28].

Datorită importanţei economice, de-a lungul timpului au fost întreprinse măsuri pentru dezvoltarea continuă a culturii porumbului. În Laboratorul de Genetică și Ameliorare a Porumbului al Secției de Genetică a Plantelor a Academiei de Științe a Moldovei, înființat în 1970 (T. Cealîc), s-au efectuat studii teoretice și practice polivalente privind genetica, botanica și creșterea a semințelor concomitent cu cercetări în domeniul citoembriologiei, citologiei, biochimiei și biofizicii[29]. În anii ’60–’70 în cadrul Secției de Genetică a Plantelor a AŞM, Institutului de Cercetări Ştiinţifice pentru Porumb şi Sorg şi Institutului Agricol din Chișinău s-au efectuat cercetări privind utilizarea variabilităţii genetice în procesul de ameliorare a cantităţii şi calităţii proteinei bobului de porumb (T. Cealîc, A. Palii, V. Micu ș.a.). Mutaţii endospermale *opaque-2* (o2) şi *floury-2* (fl2) au fost incluse şi folosite pe larg în ameliorarea porumbului cu un conţinit sporit de lizină în bob (T. Cealîc, S. Paşcari)[30].

1965, т. 41, вып. 2, pp. 3-7; А.Е. Коварский, *Итоги селекции гибридной кукурузы в Кишиневском сельскохозяйственном институте им. М.В. Фрунзе и Отделе генетики растений АН МССР*, in: Генетика и селекция в Молдавии: (материалы к II съезду генетиков и селекционеров Молдавии, Кишинев, нояб. 1971 г.). Кишинев: Штиинца, 1971, pp. 20-21; A. Palii, *Cercetări privind ameliorarea şi genetica porumbului efectuate în cadrul Universităţii Agrare de Stat din Moldova (fostul Institut Agricol din Chişinău)*, in: Institutul de Fitotehnie „Porumbeni” la 40 ani de activitate ştiinţifică: Materialele conf. intern. consacrate jubileului de 40 ani de la data fondării, Paşcani, 17 sept. 2014. Chişinău: Paşcani: Print-Caro, 2014, p. 61.

[26] Т.С. Чалык, *ЦМС в селекции и семеноводстве кукурузы*. Кишинев: Штиинца, 1974.

[27] S. Musteaţa, *Crearea şi utilizarea analogilor androsterili şi restauratori de fertilitate a polenului la porumbul timpuriu*, in: Ştiinţa agricolă, 2019, nr. 1, p. 21.

[28] А.Е. Коварский, Г.Е. Кушниренко, *Сорта и гибриды кукурузы Молдавии (Исторический обзор)*. Кишинев: Штиинца, 1974; A. Palii, V. Pojoga, *Membrul-corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei Tihon Cealîc – 90 ani de la naştere*, in: Ameliorarea porumbului şi utilizarea androsterilităţii citoplasmatice în producerea de seminţe: materiale conf. intern., consacrate membrului corespondent al AŞM Tihon Cealîc – 90 ani de la naştere, Paşcani, 7-8 sept. 2011, Chişinău: Print-Caro, 2011, pp. 11-16.

[29] А.Е. Коварский, *Отдел генетики растений*, in: Академия наук Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца 1974, p. 174.

[30] А.Е. Коварский, Т.С. Чалык, А.Ф. Палий, *Первые результаты селекции высоколизиновых форм кукурузы в Молдавии*, in: Генетика и селекция в Молдавии: (материалы к II съезду генетиков и селекционеров Молдавии, Кишинев, нояб. 1971 г.). Кишинев: Штиинца, 1971, pp. 22-23; А.Ф. Палий, В.Е Мику, Т.С. Чалык, *Новые источники высоколизиновой кукурузы*, in:

Institutul de Cercetări Ştiinţifice pentru Porumb şi Sorg (actualmente Institutul de Fitotehnie „Porumbeni") creat în cadrul Asociaţiei Ştiinţifice de Producere pentru Porumb şi Sorg „Hibrid" în 1975, a reuşit să creeze un număr impunător de hibrizi de diferite grupe de precocitate și direcţii de utilizare, implementaţi nu numai în Republica Moldova. Pe parcursul a 48 de ani de activitate, în cadrul institutului au fost creaţi zeci de mii de hibrizi de porumb, din ei doar 1-2% fiind transferaţi la testări oficiale. Procesul de ameliorare, concomitent cu cercetările aplicative, s-a materializat prin transmiterea în Comisiile de Stat a diferitelor ţări peste 200 de hibrizi noi de porumb, dintre care 96 incluşi în Registrele Oficiale de Stat ale Moldovei, Rusiei, Bielorusiei, Ucrainei şi Kazahstanului. La sfârşitul anilor '70 – începutul anilor '80 au apărut hibrizii de porumb de ultimă generaţie – Moldovenesc 385 şi Moldovenesc 420, implementarea cărora a deschis o epocă nouă în cultivarea porumbului în Moldova. Hibrizii respectivi depăşeau semnificativ hibrizii cultivaţi până la acel moment nu numai după productivitate, dar şi după procesul de producere a seminţelor[31]. Progrese semnificative în domeniul mutagenezei spontane a porumbului au fost obținute sub conducerea academicianului Vasile E. Micu[32]. Vasile E. Micu (1938–2019), colaborator ştiinţific inferior (1965–1969) şi superior (1969–1974) al Secţiei de Genetică a Plantelor, şef al Laboratorului de Genetică al Institutului de Cercetări Ştiinţifice pentru Porumb şi Sorg (1974–1986) și director al acestui institut (din 1986), doctor habilitat în biologie (1979), membru correspondent (1989), membru titular (1993) al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, profesor universitar (1995) a determinat cu colegii săi (A. Rotari, Galina Comarova, Eugenia Partas ș.a.) un șir de mutații spontane noi la porumb[33].

IP Institutul de Cercetări pentru Culturile de Câmp „Selecţia" a fost fondat oficial prin Hotărârea Consiliului Comisarilor Poporului din ex-URSS nr.737 din 01.01.1944 la Bălţi sub denumirea de Staţiunea Experimentală Republicană Moldovenească. În 1956 în baza Staţiunii din Bălţi şi a Secţiei de Fitotehnie a Filialei Moldoveneşti a AŞ a URSS a fost creat Institutul Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice în Agricultură, transformat în 1961

Цитология и генетика, 1972, 6(3), pp. 263-265; A. Rotari, *Dezvoltarea cercetărilor biochimice, fiziologice şi biotehnologice în ameliorare şi producerea semințelor de porumb în Republica Moldova*, in: Ameliorarea porumbului şi utilizarea androsterilităţii citoplasmatice în producerea de seminţe: materiale conf. intern., consacrate membrului corespondent al AŞM Tihon Cealîc – 90 ani de la naştere, Paşcani, 7-8 sept. 2011. Chișinău: Print-Caro, 2011, p. 136; A. Palii, *Cercetări privind ameliorarea şi genetica porumbului efectuate în cadrul Universităţii Agrare de Stat din Moldova (fostul Institut Agricol din Chişinău*), in: Institutul de Fitotehnie „Porumbeni" la 40 ani de activitate ştiinţifică: Materialele conf. intern. consacrate jubileului de 40 ani de la data fondării, Paşcani, 17 sept. 2014. Chișinău; Paşcani: Print-Caro, 2014, p. 62.

[31] *Publicaţii ale colaboratorilor Institutului de Fitotehnie „Porumbeni", (1974–2011)*: Bibliografie. Alcăt. Parascovia Vereşceac; Resp. de ed. Vasile Pojoga Chișinău: UASM, 2013; P. Pîrvan. *Institutul de Fitotehnie „Porumbeni". Istoric, realizări, perspective*. În*: Institutul de Fitotehnie „Porumbeni" la 40 ani de activitate ştiinţifică:* Materialele conf. intern. consacrate jubileului de 40 ani de la data fondării, Paşcani, 17 sept. 2014. Chișinău; Paşcani: Print-Caro, 2014, pp. 3-6; P. Pîrvan, V. Maticiuc, S. Mistreț, *Institutul de Fitotehnie „Porumbeni" la 40 de ani de activitate ştiinţifică*, in: Akademos, 2014, nr. 4, p. 37.

[32] В.Е. Мику, С*понтанные мутации кукурузы*. Кишинев: Штиинца, 1974; Idem, *Генетические исследования кукурузы*. Кишинев: Штиинца, 1981.

[33] T. Furdui, et al., *Distinct savant şi organizator al ştiinţei agrare*, in: Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Ştiinţele vieţii, 2008, nr. 2, pp. 181-184; T. Ţopa, *„Sorbona" din glie*, in: T. Ţopa, Cutezanţă inaripată: 80 de popasuri pe făgaşul unei vieţi cu lungimea de opt decenii. Chișinău: Draghiștea, 2012, pp. 132-142.

în Institutul Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice pentru Ameliorare, Producere de Seminţe şi Tehnologia Culturilor de Câmp, iar mai apoi în 1972 în Institutul de Cercetări Ştiinţifice pentru Culturile de Câmp „Selecţia". În diferite perioade de timp instituţia a fost condus de M. Liubcenco (1945–1957), C. Moraru (1957–1961), M. Lupaşcu (1962–1978), M. Snegur (1978–1981), I. Untilă (1981–1993)[34].

Grâul reprezintă una dintre principalele culturi cerealiere în Republica Moldova. Cercetările privind cultura grâului de toamnă dur (Triticum durum Desf.) în Republica Moldova au început în anul 1945 odată cu colectarea și studiul ulterior al soiurilor autohtone și străine în scopul identificării și implementării în producere a celor mai valoroase soiuri după productivitate, calitate și rezistență la factorii abiotici și biotici ai mediului ambiant[35]. În perioada 1945–1946 au fost colectate 754 de mostre. S-a constatat că soiuri locale aparţin în principal varietăților *Erythrospermum* (64,6 %) şi *Nigriaristatum* (24,1 %). În anul 1950, sub conducerea academicianului A. Kovarski, au fost inițiate și desfișurate cercetări asupra creării soiurilor de grâu dur prin hibridarea soiurilor de grâu comun și dur (P. Buiucli). În anul 1958 din soiurile de grâu de primăvară dur Melanopus 69 și Narodnaia au fost obținute mutațiile noi[36]. La prima etapă s-a studiat materialul genetic de origine ucraineană. Au fost folosite încrucișări simple cu polenizare artificială și liberă prin vânt. Ca forme parentale pentru hibridizare, au fost selectate și încrucișate între ele soiuri rezistente la îngheț și secetă ale ecotipului de stepă (Odesskaia 12, Novokrâmka, Odesskaia 3 etc.)[37]. Astfel, a fost obținut un nou soi Belițkaia 32, care din 1959 a fost zonat în întreaga republică și a ocupat până la 45% din suprafața însămânțată cu aceasta cultură în Moldova. Mai târziu, în hibridizare au fost implicate soiurile de mare intensitate Bezostaia 1, Mironovskaia 264, Mironovskaia 808, Beloțerkovskaia 198 etc., având un potențial de productivitate mai mare decât soiurile de stepă[38]. A fost elaborată o metodă originală de obținere a noilor soiuri de grâu de toamnă prin aplicarea mutagenezei radiaționale/solare (V. Siminel, N. Paladi, C. Moraru)[39].

Un aport semnificativ în crearea formelor noi de grâu durum de toamnă l-au avut savanții moldoveni A. Kovarski, P. I. Buiucli, I. Untilă, V. Siminel, C. Moraru, N. Gheorghiev, N. Paladi, ș.a. Au fost create 24 varietăți de grâu durum de toamnă cu ariste și 24 fără ariste

[34] M.D. Vronschih, B.P. Boincean, *Institutul de Cercetări pentru Culturile de Câmp la 50 de ani de activitate*, in: Totalurile și perspectivele cercetărilor ştiinţifice la 50 ani de activitate 1944–1994: vol. jubiliar. Bălţi, 1994, pp. 1-8.

[35] П.А. Болдырь, А.Е. Коварский, Г.Е. Кушниренко, *Сорта озимой пшеницы в Молдавии: (Исторический обзор)*. Кишинев: Штиинца, 1972.

[36] P. Buiucli, *Selecţia grâului de toamnă dur în Moldova*, in: Agricultura Moldovei, 1968, nr 7, pp. 33-35; П.И. Буюкли, *Селекция озимой твердой пшеницы в Молдавии*. Кишинев: Штиинца, 1976; Idem, *Короткостебельные формы озимой твердой пшеницы*. К.: Штиинца, 1979; Твердая озимая пшеница. Кишинев: Штиинца, 1983.

[37] В.И. Возиян, А.А. Постолати, *Озимая пшеница в Республике Молдова: (исторический очерк)*, in: Зернобобовые и крупяные культуры, 2015, nr. 1, pp. 93-94.

[38] В.Д. Симинел, *Биологические закономерности развития и формообразования гибридных потомств, полученных от скрещивания яровых и озимых мягких пшениц в условиях Молдавии:* автореф. дис. ... канд. биол. наук. Кишинев: S.n., 1964, p. 28.

[39] В.Д. Симинел, *Влияние* радиационного *излучения на формирование некоторых признаков у внутривидовых гибридов пшеницы*, in: Труды КСХИ. Кишинев: КСХИ, 1966, т. 46, pp. 161-162; Idem, *Первый опыт предпосевного облучения семян межвидовых гибридов пшеницы*. În: Труды КСХИ. Кишинев: КСХИ, 1966, т. 46, вып. 3, pp. 164-165; В.Д. Симинел, Н.И. Палади, *Сочетание гибридной и мутационной изменчивости в селекции пшеницы*. Кишинев: Штиинца, 1977.

dintre care 10 sunt obținute în Republica Moldova. Prin hibridarea interspecifică au creat un șir de soiuri de grâu durum de toamnă: Meleanopus 276, Hordeiforme 16, Chișinevskaia rania, Chișinău 11, ș.a.[40] Este semnificativ aportul doctorului habilitat în științe biologice Petru Buiucli la elaborarea tehnologiilor moderne pentru ameliorarea grâului dur, grâului comun şi triticalelor. Este autor şi coautor al soiurilor de grâu dur Hordeiforme 333, Auriu 273 fiind omologate în ţară[41].

Cercetarea ameliorării plantelor legumicole s-a conturat ca domeniu în perioda 1930–1956. În cadrul Staţiunii Experimentale de Cercetări Irigaţionale, fondată de către biolog, agronom, specialist în domeniul protecţiei plantelor Afanasi I. Poghibko (1857–1939)[42] în noiembrie 1930 (mun. Tiraspol) se soluţionau probleme de crearea soiurilor de plante noi, metode de protecţie a plantelor. Staţiunea a fost formată de secțiile: meteorologie agricolă, horticultură și viticultură, irigație, legumicultură și un laborator agrochimic. Inițial, personalul științific și tehnic al Stațiunii era format din doar 16 persoane. În perioada 1930–1956, colaboratorii Stațiunii a desfășurat lucrări semnificative privind evaluarea și introducerea în producție a multor soiuri de legume, culturi pomicole, viței de vie și dezvoltarea tehnologiei agricole avansate pentru cultivarea acestora. În acest timp, amelioratorii au îmbunătățit și au creat 11 soiuri de plante legumicole și cucurbitacee. O contribuție esențială la dezvoltarea legumiculturii, pomiculturii, viticulturii, agriculturii irigate au avut-o directorii Stațiunii A. Polișciuuk, A. Zavada, N. Iosifovici, G. Voit[43].

În anul 1946 la postul de șef al Secției Cucurbitacee al Stațiunii a fost invitat Constantin I. Pangalo (1883–1965), aliatul și prietenul lui N. Vavilov, botanist, specialist în ameliorarea cucurbitaceelor, doctor habilitat în științe biologice[44]. Sub conducerea lui C. Pangalo în republică au fost lansate cercetări privind crearea soiurilor timpurii de pepene verde și

---

[40] S. Rotari, et al., *Ameliorarea grâului durum de toamnă, in: Știința în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective:* conf. șt. naț. cu participare intern., ed. a 6-a, 20-21 mai 2022. Bălți: S.n., 2022, p. 115.

[41] T. Furdui, *Petru Buiucli la 80 de ani,* in: Akademos, 2010, nr. 4, p. 186.

[42] В.П. Пономарев, *А. И. Погибко. (1857–1939): Страницы жизни и творчества*. Кишинев: Штиинца, 1978; А.В. Садыкин. *Пионер метеорологических наблюдений в Тирасполе*, in: Академику Е. К. Федорову – 100 лет: сб. науч. ст. Бендеры: Eco-Tiras, 2010, pp. 77-81; A. Timuș, *Secvenţe despre cercetătorii filoxerei viţei-de-vie în Basarabia cu 130 de ani în urmă*, in: Probleme actuale ale istoriei științei. Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) Secția editorial-poligrafică, 2017, pp. 123-125; Т.В. Пазяева, et al., *Значение и развитие орошаемого земледелия в Приднестровье*, in: Вестник Приднестровского Ун-та. Сер. Медико-биологические и химические науки. 2022, nr. 2, p. 186.

[43] С.А. Секриер, Л.Г. Майка, *Итоги и перспективы научно-производственной деятельности Приднестровского НИИ сельского хозяйства*, in: „Селекция, семеноводство и технологии возделывания сельскохозяйственных культур”: Докл. междунар. науч.-практ. конф., посвященной 90-летию со дня основания ин-та, 10 апр. 2020. Тирасполь: Eco-Tiras, 2020, p. 3.

[44] М.К. Гольдгаузен, *Памяти Константина Ивановича Пангало*, in:. Труды Молд. НИИ орошаемого земледелия и овощеводства. Кишинев, 1968, т. 8, вып. 2, pp. 187-189; М.Д. Дзензелевская, Н.И. Пантелеева, И.В. Анюховская, *К.И. Пангало*. Кишинев: Штиинца, 1988; Т.Б. Фурса, *Константин Иванович Пангало*, in: Соратники Николая Ивановича Вавилова: исследователи генофонда растений. Санкт-Петербург: ВИР, 2017, pp. 404-408; Г.А. Теханович, *Научное наследие К. И. Пангало и его роль в развитии идей Н. И. Вавилова в изучении и использовании в селекции мировой коллекции бахчевых культур*, in: Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции. 2018, 179(1), pp. 114-125;

pepene galben de înaltă calitate pentru obţinerea seminţelor-elită[45]. Colectivul Secției Cucurbitacee (C. Pangalo, M. C. Gol'dgauzen, M. D. Dzenzelevskaia, etc.) a introdus soiuri de pepeni verzi (de masă – Mnogoplodnâi, Severnâi, Si-guv, Cubineț; furajere – Pectinnâi, Rodezieț) și pepeni galbeni (De Tiraspol, Moldoveancă, Moldovenesc de toamnă, Surpriză de toamnă)[46].

Bazele cercetărilor sistematice şi multilaterale în domeniul selecţiei plantelor legumicole şi al legumiculturii au fost puse datorită activității remarcabilului savant și organizator al științei, academicianul Prokofi I. Dvornikov (1905–1967), primul director al Institutului Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice ale Agriculturii Irigate şi Legumiculturii (1956–1967, mun. Tiraspol)[47]. Activitatea principală a Secției de ameliorare și producere de semințe (1956) a Institutului în anii '50–60 a vizat obținerea de noi soiuri și hibrizi de culturi legumicole şi cucurbitacee cu randament ridicat, dezvoltarea tehnologiilor de producere a semințelor. La diferite etape, pe parcursul anilor, Secția a fost condusă de doctor în științe agricole T. N. Balașov, doctori habilitați în științe agricole N. N. Zaginailo și T. R. Strel'nikova[48].

Cercetările privind ameliorarea castraveților au început în anul 1942[49]. Direcție științifică a creării soiurilor și hibrizilor de castraveți a fost dezvoltată de către acad. P. Dvornikov cu discipolii și colegii săi: T. R. Strel'nikova (doctor (din 1981 – doctor habilitat) în științe agricole, şef de Laborator de Heterozis (fondat în 1969)), A. Maștakova, L. Guseva, N. Rudenco, L. Pogoda, T. Blinova, N. N. Zaghinailo (doctori în științe agricole)[50]. Primul soi de castraveți, răspândit pe scară largă în Moldova începând cu anul 1954, a fost soiul „Tiraspolskii rannii 234" (autor P. Dvornikov)[51]. Au fost create soiuri și hibrizi de

[45] К.И. Пангало, *Беседы о семеноводстве бахчевых культур*. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1959; *Idem*, Бахчеводство Молдавии с древности до настоящего времени, in: Труды Молд. НИИ орошаемого земледелия и овощеводства. Кишинев, 1962, т. 4, вып. 1, pp. 171-191.

[46] К.И. Пангало, *Кормовые бахчевые культуры*. Кишинев: Молдавгиз, 1954; Idem, *Дыни*. Кишинев: Гос. изд-во Молдавии, 1958; М.К. Гольдгаузен, *Межвидовая гибридизация арбузов*, in: Труды Молд. НИИ орошаемого земледелия и овощеводства. Кишинев, 1959, т. 1, pp. 131-156.

[47] Т. Стрельникова, *Член-корреспондент ВАСХНИЛ Прокофий Игнатьевич Дворников*, in: Вестник с.-х. науки. 1967, nr. 2, pp. 130-131; *Памяти Прокофия Игнатьевича Дворникова*, in: Молд. Труды НИИ орошаемого земледелия и овощеводства. Кишинев, 1969, т. 10, вып. 1, pp. 3-7; Л.М. Бабушкин, Е.И. Малышев, *Прокопий Игнатьевич Дворников*. Кишинев: Штиинца, 1975.

[48] П.И. Дворников, *Основные итоги научно-исследовательской работы Молдавского научно-исследовательского института орошаемого земледелия и овощеводства*, in: Труды Молд. НИИ орошаемого земледелия и овощеводства. 1965, т. 7, вып. 1, pp. 3-17; Idem, *Основные итоги работы института и направление исследований по овощеводству и орошаемому земледелию Молдавии*, in: Научная конференция, посвященная 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции: Тез. докл. Москва, 1967, pp. 18-29; Idem, *К итогам работы Молдавского научно-исследовательского института орошаемого земледелия и овощеводства*, in: Труды Молд. НИИ орошаемого земледелия и овощеводства. 1968, т. 9, pp. 5-20.

[49] В.Ф. Гороховский, *Этапы развития селекции огурца в лаборатории селекции овощных культур Приднестровского НИИ сельского хозяйства*, in: Овощи России. 2014, nr. 4, pp. 40-41.

[50,] Т.Р. Стрельникова, , А.Х. Маштакова, , Л.И. Гусева, *Селекция гетерозисных гибридов огурца*. К.: Штиинца, 1984.

[51] В.Ф. Гороховский, et al. *Пути развития селекции огурца в Лаборатории селекции овощных культур*, in: „Селекция, семеноводство и технологии возделывания сельскохозяйственных культур": Докл. междунар. науч.-практ. конф., посвященной 90-летию со дня основания ин-та, 10 апр. 2020, Тирасполь, 2020, p. 66.

castraveți polenizați cu albine (de exemplu, celebrul soiul Rodnicioc, autori T. Strel'nikova, A. Maștakova, L. Pogoda, T. Blinova), zonat în 1979)[52] și partenocarpici (autopolenizați). Crearea hibrizilor autopolenizați a început în anul 1967 sub conducerea lui T. Strel'nikova[53].

Cercetări profunde asupra geneticii tomatelor, principala cultură de legume din RSS Moldovenească, au fost efectuate sub îndrumarea lui A. A. Jucenko (1935–2013), doctor habilitat în ştiinţe biologice (1974), director al Institutului Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice ale Agriculturii Irigate şi Legumiculturii (1967–1976), membru titular al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (1976), președinte al AȘM (1977–1989), director al Institutului de Genetică (1985–1989), fondat în 1985[54]. A. A. Jucenko și doctor în științe agricole (1964) Natalia N. Balașova (1929–2013), șef Laborator de Imunogenetică al Institutului de Genetică Ecologică al Academiei de Științe a Moldovei (1979), membru corespondent al AȘM (1984), au lansat cercetări asupra fondului genetic al tomatelor în cadrul Institutului Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice ale Agriculturii Irigate şi Legumiculturii[55].

Lucrând cu colecții de specii sălbatice, soiuri semicultivate și mutanți de tomate (volumul mostrelor cercetate cuprindea peste 1000 de unități), N. Balașova și A. Jucenko au stabilit noi corelații între trăsăturile de rezistență și valoarea economică a genotipurilor,

[52] Т.П. Блинова, *Результаты селекции пчелоопыляемых гибридов огурца в Лаборатории гетерозиса Приднестровского НИИ сельского хозяйства*, in: „Селекция, семеноводство и технологии возделывания сельскохозяйственных культур": Докл. междунар. науч.-практ. конф., посвященной 90-летию со дня основания ин-та, 10 апр. 2020. Тирасполь, 2020, p. 46.

[53] Т.П. Блинова, *История создания гибридов партенокарпического огурца в Лаборатории гетерозиса Приднестровского НИИ сельского хозяйства*, in: „Селекция, семеноводство и технологии возделывания сельскохозяйственных культур": Докл. междунар. науч.-практ. конф., посвященной 90-летию со дня основания ин-та, 10 апр. 2020. Тирасполь, 2020, pp. 39-40.

[54] S. Toma, *Savant şi organizator al ştiinţei*, in: Moldova socialistă. 1985, 25 sept.; *Александр Александрович Жученко*. Сост. Е.В. Хижняк, М.А. Маслова. Москва: ЦНСХБ Россельхозакадемии, 2000; *Александр Александрович Жученко*. Сост. Е.В. Хижняк, М.А. Маслова, И.В. Боровских. Москва: ЦНСХБ Россельхозакадемии, 2010; И.В. Савченко, *Александру Александровичу Жученко – 75 лет*, in: Сельскохозяйственная биология. 2010, nr. 5, pp. 123-126; В.М. Косолапов, И.А. Трофимов, *Академик Александр Александрович Жученко*, in: Научное обеспечение кормопроизводства и его роль в сельском хозяйстве, экономике, экологии и рациональном природопользовании России: Материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвященной памяти акад. А. А. Жученко, 19-20 июня 2013 г. Москва: Угрешская типография, 2013, pp. 4-19; Н.В. Парахин, *Фундаментальное и прикладное значение научного наследия академика Александра Александровича Жученко для развития сельского хозяйства*, in: Образование, наука и производство. 2014, nr. 2, pp. 5-8; А.А. Жученко, мл., В.М. Косолапов, *Приоритеты академика А. А. Жученко*, in: Продовольственная безопасность сельского хозяйства России в XXI веке: Жученковские чтения II: Сб. науч. тр. Москва, 2016, вып. 11, pp. 9-20; В.М. Косолапов, *Памяти Александра Александровича Жученко*, in: Продовольственная безопасность сельского хозяйства России в XXI веке: Жученковские чтения II: Сб. науч. тр. Москва, 2016, Вып. 11 (59), pp. 6-8; Iu. Malcoci, I.V. Xenofontov, *Academicianul Aleksandr Jucenko (1935–2013). Parcurs ideologic şi professional*, in: Acta Terrae Fogarasiensis. Făgăraş, 2018, vol. 7, pp. 412-418.

[55] Л.К. Гуркина, *Балашовой Н.Н. – 80 лет*, in: Овощи России. 2009, nr. 2, pp. 48-49; Г.А. Лупашку, *Дорогому учителю – Наталье Николаевне Балашовой посвящаю*, in: Селекция и семеноводство овощных культур: сб. науч. тр. Москва, 2014, вып. 45, pp. 43-46; С.Н. Маслоброд, *Свет личности. Слово о Наталье Николаевне Балашовой*, in: Селекция и семеноводство овощных культур: сб. науч. тр. Москва, 2014, вып. 45, pp. 32-42; В.Ф. Пивоваров, *Памяти Натальи Николаевны Балашовой*, in: Селекция и семеноводство овощных культур: сб. науч. тр. Москва, 2014, вып. 45, pp. 21-28.

au elucidat variabilităţii fenotipice a caracterelor cantitative și calitative la tomate, au dezvăluit natura biochimică și genetică a rezistenței tomatelor la principalii dăunători și boli, au dezvoltat metode de ameliorare a soiurilor și hibrizilor de tomate rezistente la mană (*Phytophthora infestans).* În colaborare cu cercetătorii T. Strel'nikova și A. Maștakova a fost creat soiul „Nistru" cu rezistenţă sporită la mană, zonat în 1978[56].

Rezultatele explorărilor lui A. Jucenko s-au cristalizat în paginile lucrării de pionierat, monografiei „Генетика томатов" (1973), care până în prezent este printre lucrările de referință pentru cercetătorii în domeniul geneticii și ameliorării a tomatelor.[57]. Pentru aceasta monografie A. Jucenko a fost decorat cu Medalia de Aur „N.I. Vavilov" în 1974 și i s-a conferit titlul de doctor habilitat în științe biologice[58]. Pe parcursul anilor alte lucrări extinse în acest domeniu au fost realizate[59].

Începând cu anul 1946, a fost inițiată cercetarea staționară și lucrul de omologare a prunului în cadrul Institutului de Cercetări pentru Pomicultură, Viticultură și Vinificație, iar din anul 1950 – testarea de stat a soiurilor în diferite zone pedoclimatice ale ţării. Rezultate remarcabile în perfecționarea sortimentului de prun au fost obținute datorită programului de ameliorare a prunului elaborat de către E.S. Hramov la începutul anului 1950, cu folosirea soiurilor autohtone și străine bine adaptate la condițiile pedoclimatice ale Republicii Moldova[60].

În anii 1966–1971 amelioratorii V.D. Kondratiev, S.N. Semencenko, L.I. Leviţcaia, A.M. Juraveli au creat fondul de hibrizi al prunului ce numără mai mult de 12 mii de plante din 160 de combinații hibride[61].

Cercetări semnificative în domeniul hibridării plantelor pomicole, nucifere, viţei de vie au fost efectuate în Grădina Botanică a Academiei de Științe a RSSM sub îndrumarea academicianului Vladimir A. Râbin (1893–1979), discipolul academicianului N.I. Vavilov, fondatorul școlii științifice a hibridării distante, șef și fondator al Laboratorului de Hibridare Distantă a Plantelor Pomicole (1961–1968)[62]. Până în 1941 a activat în Institutul Unional de Fitotehnie N. Vavilov, în 1956 este angajat în Grădina Botanică a Filialei A.Ş. a U.R.S.S.[63]

[56] В.Ф. Пивоваров, *Памяти Натальи Николаевны Балашовой*, in: Селекция и семеноводство овощных культур: сб. науч. тр. Москва, 2014, вып. 45, pp. 23-24.

[57] А.А. Жученко, *Генетика томатов*. Кишинев: Штиинца, 1973.

[58] С.Н. Маслоброд, *К 80-летию академика А. А. Жученко*, in: Электронная обработка материалов. 2016, 52(2), p. 95.

[59] А.А. Жученко, В.К. Адрущенко, М.М. Король, et al., *Изменчивость и наследование хозяйственно-ценных признаков у томатов*. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1973; Н.Н. Балашова, *Фитофтороустойчивость рода Lycopersicon Tourn. и методы использования ее в селекции томата.* Отв. ред. А.Д. Жученко. Кишинев: Штиинца, 1979; А.А. Жученко, Н.Н. Балашова, А.Б. Король, et al., *Эколого-генетические основы селекции томатов*. Кишинев: Штиинца, 1988; А.Н. Кравченко, В.А. Лях, Л.Г. Тодераш, *Методы гаметной и зиготной селекции томатов*. Отв. ред. А.А. Жученко. Кишинев: Штиинца, 1988.

[60] A. Juraveli, P. Terentii, R. Cozmic, *Genofondul prunului şi rezultatele utilizării lui*, in: Pomicultura, Viticultura şi Vinificaţia, 2022, nr. 2, p. 21.

[61] *Ibidem*.

[62] И. Руденко, *Владимир Алексеевич Рыбин. К 80-летию со дня рождения*, in: Генетика. 1975. 11(4), pp. 158-159; Idem, *В. А. Рыбин – ученик и соратник Н. И. Вавилова*, in: Известия АН МССР. Сер. биол. и хим. наук. 1985, nr. 5, pp. 72-76; A. Ciubotaru, I. Comanici, *Vladimir Râbin: (1893–1979)*, in: Ştiinţa, 1996, nr. 9 (sept.), p. 14; I. Comanici. *Academicianul Vladimir A. Rîbin – 125 ani de la aştere*, in: Revista Botanică. 2018, 10(2), pp. 110-113.

[63] A. Ciubotaru, A. Teleuţă, M. Colţun, *Grădina Botanică (Institut) a A.Ş.M. – 60 de ani de*

Vladimir A. Râbin a descoperit proveniența hibridogenă a prunului (*Prunus domestica*), a elaborat o metodă ştiinţific fondată pentru selecţia prunului cu rezistenţă la geruri[64]. A publicat lucrări fundamentale în domenul hibridării distante, poliploidiei experimentate, metodei citologice de ameliorare a culturilor pomicole[65]. Împreună cu doctorul în ştiinţe Ivan S. Rudenko (1922–2017) creează la Grădina Botanică o colecţie de hibrizi şi forme poliploide de plante pomicole. I. Rudenko desfăşoară o vastă activitate ştiinţifică în domeniul hibridării distante, filogenezei şi poliploidiei plantelor pomicole. Efectuează cercetări morfologice şi citologice asupra hibrizilor interspecifici şi intergenerici, precum şi asupra formelor poliploide, evidenţiind forme foarte valoroase[66]. Discipolii lui V. Râbin au prelungit cercetările hibridologice la culturile pomicole (prun, măr, cireş, gutui, abricos, corn, piersic) (dr. hab. I. Rudenko, dr. G. Duducal, dr. L. Nicolaeva, A. Hripunov), nuc (dr. hab. Ion Comanici), vița de vie (dr. Ștefan Topală)[67].

Direcțiile principale ale cercetărilor efectuate de angajații Institutului de Genetică Ecologică pe parcursul anilor 1985–1990 s-au fructificat cu: elaborarea bazelor teoretice şi metodelor de extindere a spectrului variabilității genetice, în scopul ameliorării potenţialului adaptiv al plantelor agricole, crearea, pe această bază, a noilor metode de selecţie adaptivă; studierea naturii genetice a mecanismelor reacțiilor adaptive la nivel molecular, celular, de organism, populație, specie şi biocenoză. O atenţie deosebită s-a acordat problemei recombinogenezei, la care au contribuit direct 4 laboratoare: recombinogeneză indusă (ulterior laboratorul sistemelor F-R, acad. A. Jucenko), genetica populaţiilor (dr. hab. A. Koroli), metode biologice de inducere ale variabilității (dr. V. Bujoreanu) şi controlul ontogenetic al recombinogenezei (dr. V. Klimenko). Pentru realizarea sarcinilor de pionierat, au fost organizate noi subdiviziuni – laboratoarele de genetică fiziologică (acad. A. Jacotă), metode noi de ameliorare (dr. T. Balaşov), metode distanţate de cercetare a agrocenozelor (dr. O. Voinov); au fost reorganizate laboratoarele de imunogenetică (m. cor. N. Balaşova), climatologie (dr. hab. Z. Mişcenko), mutageneză (dr. hab. V. Lâsikov) şi ecologia protozoarelor (dr. N. Danşin)[68].

cercetări ştiinţifice şi 38 – de la începutul construcţiei capitale şi verzi, 1950–2010, in: Revista Botanică. 2010, 2(2), p. 17.

[64] A. Ciubotaru, I. Comanici, *Vladimir Rîbin (1893–1979)*, in: Doctor habilitat Ion Comanici: Biobibliografie. Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan", 2018, pp. 146-147; В.А. Рыбин, *Гибриды терна и алычи и проблема происхождения культурной сливы*, in: Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции. Сер. 2. Генетика, селекция и цитология растений. Ленинград; Москва: ВАСХНИЛ, 1936, nr. 10, 44 p.; В.А. Рыбин, *Экспериментальные данные по вопросу гибридного происхождения культурной сливы Prunus domestica L.,* in: Труды Крымского филила АН СССР. 1951, nr 1, pp. 45-61.

[65] В.А. Рыбин, *Применение цитологического метода при селекционной работе с плодовыми*. Кишинев: Штиинца, 1962; *Idem*, *Цитологический метод в селекции плодовых*. 2-е изд., доп. Москва: Колос, 1967.

[66] I. Comanici, V. Bucațel, *Profesorul Rudenko Ivan Serghei – 95 de ani de la naştere*, in: Revista Botanică. 2018, 10(1), pp. 118-119; И.С. Руденко, *Отдаленная гибридизация и полиплоидия у плодовых растений*. Кишинев: Штиинца, 1978.

[67] A. Ciubotaru, A. Teleuță, M. Colţun, *Grădina Botanică (Institut) a A.Ş.M. – 60 de ani de cercetări ştiinţifice şi 38 – de la începutul construcţiei capitale şi verzi, 1950–2010*, in: Revista Botanică. 2010, 2(2), p. 17.

[68] C. Manolache, *Evoluția științelor biologice în RSS Moldovenească (1947–1991): sinteză cronologică*, in: Latinitate, Romanitate, Românitate: Confernța Științifică Internațională, ed. a 6-a, 3-5 noiem. 2022. Chișinău: Lexon-Prim; Oradea: Ratio et Revelatio, 2022, pp. 450-451.

La 17 decembrie 1968 a fost creată secțiune republicană a Societății Geneticienilor şi Ameloratorilor Unionale N.I. Vavilov datorită capacităţii organizatorice a academicianului Anatol Kovarski, care a fost ales preşedinte al Societăţii[69].

La formarea Societăţii Ştiinţifice a Geneticienilor şi Amelioratorilor din Moldova au participat savanţii din toate institutele de cercetării ştiinţifice în domeniul ştiinţelor agricole şi biologice. Dar nucleul principal în baza căruia a fost fondată Societatea este Catedra de Ameliorare şi Producerea Seminţelor a Institutului Agricol din Chişinău.

Dintre membrii Societăţii, care au soluţionat multe probleme din domeniul ameliorării, geneticii, producerii seminţelor şi biotehnologiei sunt: A. Kovarski, S. Pânzari, P. Bric, M. Borovski, D. Verderevski, V. Gordienco, I. Coşelnic, V. Râbin, N. Zaghinailo, A. Nichiforov, M. Buiucli, Gh. Rudi, Iu. Sulima, S. Colesnicov, S. Paşcari, V. Covalenco, Iu. Şuman, O. Solanenco, V. Oberşt, E. Malâşev, A. Hangan, M. Pârliţanu, Il. Lisunov, Ia. Corobco, M. Juraveli, B. Budac, N. Bogdanovici, F. Guci, A. Dolgov, V. Cetârchin, M. Crotevici, T. Stacanov, P. Rusac, T. Cealîc, N. Guzun, I. Untilă, Maria Micu, A. Jacotă, I. Chirtocă, P. Nedov[70].

Primul Congres al Societăţii Ştiinţifice a Geneticienilor şi Amelioratorilor din RSSM a fost deschis la Şedinţa Organizatorică din 27 decembrie 1968, unde au fost alese organele de conducere ale Societăţii. În 1968–1992 au fost organizate şi realizate șase Congrese: I (1968), II (1971), III (1976), IV (1981), V (1987), VI (1992)[71].

---

[69] В.И. Клименко, *Академическая наука Молдавии: Хроника. События. Факты (1960–1975)*. Кишинев: Б.и., 2002, p. 109.

[70] V. Siminel, E. Cotenco, *Istoria fondării şi activităţii Societăţii Ştiinţifice a Geneticienilor şi Amelioratorilor din Republica Moldova*, in: Bul. Acad. de Ştinţe a Moldovei. Ştiinţele vieţii, 2010, nr. 2: Ed. specială, p. 5.

[71] *Генетика и селекция в Молдавии*: Материалы к II съезду генетиков и селекционеров Молдавии. Кишинев, ноябрь 1971 г. Кишинев: [Б. и.], 1971; *Генетика и селекция Молдавии*: Тез. докл. III съезда генетиков и селекционеров Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1976; *Четвертый съезд генетиков и селекционеров Молдавии*, 24-26 авг. 1981 г.: Тез. докл. Кишинев: Штиинца, 1981; *V съезд генетиков и селекционеров Молдавии*, июнь 1987 г.: (Посвящается 100-летию со дня рождения Н. И. Вавилова): Тез. докл. Кишинев: [Б. и.], 1987; *Genetica şi ameliorarea plantelor şi animalelor în Moldova*: Materiale şt. ale Congr. VI a geneticienilor şi amelioratorilor din Moldova, sept.1992. Chişinău: Ştiinţa, 1992.

DECIZIILE INTERPRETATIVE ALE CURȚII CONSTITUȚIONALE A ROMÂNIEI ȘI IMPACTUL LOR ASUPRA CADRULUI NORMATIV

The interpretive decisions of the Constitutional Court of Romania and their impact on the normative framework

CZU: 342.565.2(498)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14558247

Károly BENKE
dr., Prim-magistrat-asistent – Curtea Constituțională a României
Coordonator al Catedrei de drept constituțional
Institutul Național al Magistraturii (România)
E-mail: karoly.benke@ccr.ro

Summary. The decisions of the constitutional courts establishing unconstitutionality represent a formal source of constitutional law, they assume the legal force of the constitutional norms they interpret and, at the same time, shape the national normative framework. These decisions are not only pure and simple to ascertain the unconstitutionality of the legal text, but also interpretive, both types of decisions contributing to the achievement of the same purpose, namely the constitutionalization of the right. The particularity of the latter consists in the fact that it does not completely overturn the presumption of constitutionality of the legal norm, but in a limited way, allowing the adaptation of the norm to the requirements, principles and values of the Constitution.

The Constitutional Court of Romania appealed in its jurisprudence to the interpretive decisions in a constructive way, which allowed the permanent and adequate connection of the laws to the requirements of the Constitution. Its jurisprudence makes the distinction between text and interpretation, valorizes the doctrine of living law and pays more attention to the applied legal phenomenon in a permanent evolution. Through these decisions, the Court avoided placing itself strictly in the sphere of Kelsenian normativism and its jurisprudential isolation, succeeding, in a way not without syncope and challenges, to impose a paradigm of constitutionalism in the activity of legislation and interpretation and application of the law.

Key words: the constitutional court, the effects of the decisions of the constitutional court, presumption of constitutionality, the object of the constitutionality control, the typology of the decisions of the constitutional court, interpretive decisions.

Deciziile Curţii Constituţionale prin modul de organizare a structurii soluţiei pe care o cuprind nu sunt identice, ele prezentând diferenţe sensibile în funcţie de conţinutul normei juridice analizate, precum şi de interpretarea dată acesteia. Deşi Curtea este prin excelenţă un legiuitor/ cvasilegiuitor negativ[1], jurisprudența sa demonstrează faptul că exercitarea controlului de constituționalitate nu poate conduce numai la pronunțarea unor soluții pure și simple, prin care textul sau textele criticate să fie constatate a fi sau nu în concordanță cu normele Legii fundamentale. O asemenea constatare este firească din moment ce conţinu-

[1] Decizia nr. 949 din 12 iulie 2011, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 675 din 22 septembrie 2011, Decizia nr. 110 din 5 martie 2013, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 341 din 11 iunie 2013, Decizia nr. 378 din 24 septembrie 2013, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 723 din 25 noiembrie 2013, sau Decizia nr. 755 din 16 decembrie 2014, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 101 din 9 februarie 2015, paragraful 27.

tul normei juridice poate susţine posibilitatea apariţiei unor interpretări diverse deduse din conţinutul său, Curtea trebuind să răspundă unor critici de neconstituționalitate care vizează doar mediat ceea ce norma juridică prevede.

Astfel, menținerea prezumției de constituționalitate sau răsturnarea acestei prezumții trebuie privită dintr-o perspectivă complexă care îmbină atât un criteriu esențialmente normativist, cât şi unul interpretativ. Dacă în privinţa criteriului strict normativist – aşadar, al existenţei normei juridice în sine în sistemul normativ – deciziile ar exprima caracterul ne/ constituţional pur şi simplu al conţinutului normativ al textului supus controlului de constituţionalitate, în privinţa criteriului interpretativ soluţiile sunt, întotdeauna, intermediare pentru că prin esenţa obiectului supus controlului de constituţionalitate fie a avut deja loc o circumstanţiere şi o relativizare a conţinutului normei, astfel încât şi decizia va exprima în termeni normativi acceptarea sau nu a acestei circumstanţieri, fie chiar prin decizie se realizează interpretarea/ complinirea normei pentru a o face conformă Constituţiei. Necesitatea impunerii unui atare criteriu ține, pe de o parte, de necesitatea protecţiei individului şi al evitării vidului legislativ, iar, pe de altă parte, de aplicarea doctrinei „dreptului viu". Aceasta din urmă a fost dezvoltată mai întâi în jurisprudența Curții Constituționale italiene – doctrina „diritto vivente" – pentru a menține un echilibru armonios între puterile sale și cele ale judecătorului *a quo*[2], astfel încât în interpretarea normei supuse controlului de constituționalitate Curtea se sprijină pe jurisprudența consolidată a tribunalelor ordinare. Acestea sunt cele care interpretează și aplică legea, astfel încât Curtea respectă această prerogativă a lor, dar sub beneficiu de inventar, în sensul că nu renunță la propria sa putere de interpretare. Mai mult, atunci când consideră că dreptul viu încă nu este format sau dacă există divergențe doctrinale, va face o interpretare proprie a legii, de care instanțele ordinare trebuie să țină cont. Dintre posibilele interpretări, Curtea o va alege pe cea care este compatibilă cu Constituția. Prin această orientare jurisprudențială, se face distincția între două noțiuni: „disposizione" și „norma", cu alte cuvinte între *textul legal* și *normă*. *Textul* reprezintă expresia lingvistică prin care se manifestă voința corpului legiuitor, pe când *norma* este rezultatul unui proces de interpretare a textului. În acest mod, este separată interpretarea de înțelesul literal al textului, ceea ce permite evoluția sistemului de drept, facilitează activitatea creatoare a interpretului și reduce activitatea „distructivă" a instanței constituționale[3].

Curtea Constituţională italiană, spre exemplu, prin Decizia nr.11/1965, a statuat că „este evident că legitimitatea constituțională a unei norme nu poate fi decisă fără a se fi stabilit în prealabil conținutul, precum și obiectul ei. Spre a atinge această finalitate, nu este exclus ca instanța constituțională să folosească o interpretare anterioară a normei, întotdeauna însă urmată de o adeziune deplină, aceasta devenind aşadar interpretarea proprie normei. Stabilirea în fapt a conținutului normei contestate este o cerință obligatorie pentru judecarea legitimității constituționale; aparține competenței Curții compararea normei interpretate cu textul constituțional, și una și alta fiind indisolubil legate de judecata proprie

[2] J.-C. Escarras, *Les expériences étrangères – Italie,* in: *L'exception d'inconstitutionnalité expériences étrangères*, Situation française coordonată de G. Conac şi D. Maus, Paris: Éditions STH, 1990, p. 32.

[3] G. Rolla şi T. Groppi, *Between Politics and the Law: The Development of Constitutional Review in Italy,* in: *Constitutional Justice, East and West, Democratic Legitimacy and Constitutional Courts in Post-Communist Europe in a Comparative Perspective,* coordonată de W. Sadurski, Haga: Ed. Kluwer Law International, 2002, p. 150.

a Curții"[4]. De asemenea, prin aceeași decizie, se arată că aparține competenței instanței constituționale determinarea modului de interpretare a normei, dar că, atunci când aceasta are un înțeles general acceptat în practică și doctrină, instanța constituțională va trebui să se aplece între anumite limite rezonabile asupra acestei interpretări. De asemenea, Curtea prin decizia nr.3/1956 a statuat că nu se poate nega valoarea unei jurisprudențe consolidate și dominante ale Curții de Casație, astfel că instanța constituțională, „deși reține puterea și obligația de a interpreta cu autonomie de apreciere și orientat atât la norma constituțională pretins încălcată, cât și la norma legală pretins neconstituțională, nu poate să nu țină cont de o interpretare jurisprudențială constantă ce conferă textului legislativ o valoare proprie în cadrul vieții juridice [...]. Textele există nu așa cum apar ele în abstract, ci astfel cum sunt aplicate în activitatea cotidiană de judecată pentru a fi impuse în mod concret și eficace"[5].

Prima mențiune a conceptului de drept viu în jurisprudența Curții Constituționale[6] a României apare odată cu pronunțarea Deciziei nr.766 din 15 iunie 2011[7], iar, ulterior, acest concept a intrat în uzul instanței constituționale fiind menționată expres, în dualitatea sa conceptuală, chiar în Decizia nr.356 din 25 iunie 2014[8] și a justificat acceptarea, aşadar, adoptarea în peisajul constituțional românesc a instituției confiscării extinse, precum şi în Decizia nr.276 din 10 mai 2016[9] referitoare la condiţiile prelungirii măsurii arestării preventive, decizie care denotă o aplecare a Curții Constituționale spre înțelesul normei care își găsește o aplicare în practica judiciară, evitând, astfel, încremenirea propriei jurisprudențe în sfera unui control de constituționalitate care nu se adaptează realității judiciare. Având în vedere această orientare a Curții, a devenit cert de-a lungul timpului că acțiunea sa trebuie să vizeze nu numai norma juridică în abstract, ci și interpretările care îi sunt atașate.

A pune semnul egalității între conţinutul normei juridice cu interpretarea care i se dă nu este exactă pentru că, în acest caz, ne-am plasa într-o realitate strict normativistă, cu negarea celei juridice, şi am asista la o autolimitare a competenţei Curţii Constituţionale cu efecte directe asupra individului. În consecință, interpretarea nu se identifică/ confundă cu norma, ci îi atribuie acel sens, permițând instanței constituționale să despartă cele două elemente în cazul în care acestea nu se integrează conținutului și exigențelor normative ale Constituției.

În sensul celor de mai sus, observăm că, în jurisprudența sa, Curtea Constituțională a României face această diferență între textul legal și interpretare atunci când analizează

[4] L. Mezzetti, *Diritto costituzionale – Casebook – La Costituzione italiana annotata con la giurisprudenza della Corte Costituzionale,* Napoli: Ed. Esselibri-Simone, 2007*,* p. 1332.

[5] *Ibidem*, p. 364.

[6] De fapt, dreptul viu ca şi concept a fost menţionat pentru prima oară într-o opinie concurentă la Decizia nr.1106 din 22 septembrie 2010, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 672 din 4 octombrie 2010, prin care s-au făcut referiri la acest concept folosit de Eugen Ehrlich (1862–1922), care arăta: „Chiar şi astăzi, ca şi în epocile trecute, centrul de gravitaţie al dezvoltării dreptului nu se află în legislaţie, nici în ştiinţa juridică, nici în jurisprudenţa, ci în societate" (*Principiile fundamentale ale sociologiei dreptului*, Munchen, 1913). Dar noţiunea de drept viu folosită de Ehrlich nu este identică cu cea folosită în jurisprudenţa instanţelor constituţionale. Ea exprimă mai degrabă „legea care guvernează viaţa însăşi chiar dacă aceasta nu a fost înscrisă în prevederi legale" (pentru dezvoltări, a se vedea E. Ehrlich, *Fundamental Principles of Sociology of Law*, Ed. Transaction Publishers, New Brunswick, London, 2009, p. 486 şi urm), aşadar, nu şi înţelesul care se dă normei juridice în practica judiciară, vizând doar aspectele sociologice care pot genera adoptarea normei.

[7] Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 549 din 3 august 2011.

[8] Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 691 din 22 septembrie 2014.

[9] Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 572 din 28 iulie 2016.

constituționalitatea legilor. Astfel, Curtea este competentă să controleze constituționalitatea legilor în interpretarea obligatorie dată de Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ), prin soluționarea unui recurs în interesul legii[10] sau prin pronunțarea unei hotărâri prealabile pentru dezlegarea unor chestiuni de drept[11] ori, în anumite situații, în interpretarea dată de practica judiciară[12]. Caracterul obligatoriu al acestor decizii fac ca o normă juridică să dobândească interpretarea pe care ICCJ o dă acesteia şi să fie aplicată în consecinţă.

Pentru a se putea pronunța asupra constituționalității materiale a normei astfel interpretate, a devenit deja un exerciţiu în jurisprudența Curţii Constituţională faptul de a verifica, în prealabil, dacă ICCJ, prin interpretarea dată se încadrează în limitele art.126 alin.(3) din Constituţie. Ca atare, verificarea constituționalității legilor în interpretarea dată de ICCJ, de principiu, s-a realizat în două trepte, prima a vizat limitele constituționale de competență ale ICCJ, în timp ce a doua etapă a analizei a vizat conformitatea textului interpretat cu drepturile/libertățile fundamentale sau cu principiile de organizare și funcționare a statului[13].

În prima etapă se verifică conformitatea deciziei ICCJ cu textul, respectiv dacă interpretarea dată acestuia este conformă cu conținutul normativ al textului pentru a preveni situațiile în care prin intermediul interpretării, în realitate, s-a modificat/ completat textul de lege. De exemplu, în ipoteza în care conținutul normativ al textului este unul clar precis și previzibil, însă interpretarea dată acestuia de către ICCJ îi schimbă/ alterează conținutul înseamnă că operațiunea de interpretare nu a fost veritabilă, ci una aparentă, pentru că, în realitate, s-a realizat o modificare/ completare/ schimbare a soluției legislative cuprinsă în text, ceea ce a dus la încălcarea autorității normative a legii și a competenței Parlamentului[14].

În a doua etapă, se verifică dacă textul interpretat respectă prevederile materiale/ substanțiale ale Constituției, iar o decizie de neconstituționalitate simplă a textului în interpretare[15] reprezintă, în realitate, o decizie interpretativă a textului, acesta pierzându-și prezumția de constituționalitate în mod limitat, respectiv numai în privința aspectului normativ avut în vedere de interpretarea dată de ICCJ. Orice text are un înțeles dominant și unul latent/ recesiv, iar interpretarea dă expresie unuia dintre acestea. Ca atare, neconstituționalitatea unui asemenea înțeles conduce, în mod implicit, la reconfigurarea conținutului textului legal prin valorificarea celuilalt înțeles. Astfel, textul, în ansamblul

[10] Decizia nr. 8 din 18 ianuarie 2011, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 186 din 17 martie 2011, Decizia nr. 854 din 23 iunie 2011, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.672 din 21 septembrie 2011, sau Decizia nr. 349 din 17 iunie 2014, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 582 din 4 august 2014.

[11] Decizia nr. 393 din 28 mai 2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 609 din 12 august 2015, sau Decizia nr. 717 din 29 octombrie 2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 216 din 23 martie 2016.

[12] Decizia nr. 276 din 10 mai 2016, precitată, sau Decizia nr. 841 din 10 decembrie 2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 110 din 12 februarie 2016.

[13] A se vedea, cu titlu exemplificativ, Decizia nr. 509 din 30 iunie 2020, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1077 din 13 noiembrie 2020, Decizia nr. 780 din 23 noiembrie 2021, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 180 din 23 februarie 2022, Decizia nr. 874 din 16 decembrie 2021, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 213 din 3 martie 2022, sau Decizia nr. 124 din 21 martie 2023, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 674 din 21 iulie 2023.

[14] Decizia nr. 51 din 4 februarie 2020, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 204 din 13 martie 2020.

[15] De tipul: „textul în interpretarea dată de ICCJ este neconstituțional".

său, nu este eliminat din fondul activ al legislației, neconstituționalitatea afectând un anumit element din conținutul său, cu consecința păstrării prezumției de constituționalitate în limitele rezultate din decizia Curții Constituționale[16]. Au existat în jurisprudența Curții Constituționale și situații în care a fost pronunțată o decizie de neconstituționalitate interpretativă în privința unui text în interpretare[17], aspect care, apreciem, este discutabil, pentru că, în realitate, se ajunge la o incongruență logică în sensul că se atașează o nouă „interpretare interpretării date textului"[18]. Or, în acest caz, ca tehnică juridică aflată la îndemâna curților constituționale trebuie să se pronunțe fie o decizie simplă de neconstituționalitate în privința textului în interpretare, care, astfel cum am arătat mai sus, echivalează cu o decizie interpretativă a textului, ceea ce conduce la răsturnarea limitată a prezumției de constituționalitate, fie o decizie interpretativă a textului, ceea ce conduce la aceeași finalitate, însă, cu indicarea, în mod neechivoc, înțelesul constituțional al textului – spre deosebire de prima situație în care în care înțelesul constituțional trebuie dedus din decizia Curții Constituționale. Ține de opțiunea Curții Constituționale să aleagă cea mai adecvată soluție tehnică pentru a construi dispozitivul deciziei în funcție de datele speței, printr-o analiză de la caz la caz.

Pentru a fi mai expliciți, vom observa Decizia Curții Constituționale nr.342 din 9 iulie 2024[19], prin care Curtea, în condițiile în care în precedent a constatat constituționalitatea art.1.391 alin.(1) din Codul civil, în interpretarea dată prin Decizia nr. 12 din 16 mai 2016, pronunţată de Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie – Completul pentru dezlegarea unor chestiuni de drept în materie penală[20], și-a reconsiderat jurisprudența și a reținut că, în cauză, se ridică o problemă de neconstituționalitate, dar care nu este generată de interpretarea ICCJ dată textului ci, însăși de textul interpretat, text care nu permitea o altă interpretare decât cea dată de ICCJ. Prin urmare, a constatat că dispoziţiile art.1.391 alin.(1) din Codul civil sunt neconstituţionale, în măsura în care limitează posibilitatea victimelor indirecte de a fi despăgubite pentru restrângerea posibilităţilor lor de viaţă familială şi socială ca urmare a vătămării integrităţii corporale ori a sănătăţii victimei directe. Pentru a duce raționamentul până la capăt, observăm că dacă decizia ICCJ ar fi fost restrictivă, și nu textul legii, atunci Curtea Constituțională trebuia să constate neconstituționalitatea textului astfel cum a fost interpretat, ceea ce ar fi dus la „descătușarea" conținutului său normativ și redarea câmpului său extensiv de aplicare.

Având în vedere cele anterior expuse, observăm că, în mod evident, complexitatea crescândă a reglementărilor, menite să se adapteze la noi și noi realități sociale, face ca și soluțiile pronunțate să fie exprimate în forme diferite[21]. Este vorba despre ceea ce doctrina a numit „decizii intermediare"[22], prin care Curtea, fie folosind sintagma „în măsura în care", fie coroborând dispozitivul cu considerentele deciziei, dar fără a folosi sintagma menționată

[16] Decizia nr. 418 din 19 iunie 2018, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 625 din 19 iulie 2018.

[17] De tipul „textul în interpretarea dată de ICCJ este (ne) constituțional în măsura în care …".

[18] Decizia nr. 397 din 15 iunie 2016, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 532 din 15 iulie 2016.

[19] Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1000 din 7 octombrie 2024.

[20] Decizia nr. 229 din 28 aprilie 2022, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 762 din 29 iulie 2022

[21] M. Safta şi K. Benke, *Obligativitatea considerentelor deciziilor Curţii Constituţionale,* in: Dreptul, nr. 9/2010, pp. 28-56.

[22] I. Deleanu, *Instituţii şi proceduri constituţionale în dreptul român şi în dreptul comparat*, Bucureşti: Ed. CH Beck, 2006, pp. 896-904.

în dispozitiv, se îndepărtează de la simplele decizii de constatare a constituționalității sau neconstituționalității normei juridice supuse controlului[23]. Asemenea decizii fie relativizează constituționalitatea unui text, în funcție de un sens pe care l-ar găsi compatibil cu Constituția (deciziile interpretative)[24], unde rolul considerentelor pe care se sprijină soluțiile Curții este deosebit de important, fie transformă semnificația legii, pentru a nu lăsa un vid juridic, cu consecințe păgubitoare (deciziile manipulative).

Cu privire la deciziile manipulative, trebuie menționat, însă, că acestea se prezintă în mai multe forme, dar, în toate acestea, un rol cu totul și cu totul deosebit îl au considerentele pe care se sprijină dispozitivul deciziei. În acest sens, exemplificăm:

- deciziile aditive, prin care este sancționată nu ceea ce „legea spune", ci „tăcerea ei" sau faptul că aceasta „spune mai puțin decât trebuia"[25];

- deciziile apelative sau deciziile-sfătuitoare, în care instanța constituțională constatând caracterul incomplet al unei legi determinate sau faptul că o lege în vigoare poate deveni neconstituțională, indică organului legislativ ce trebuie să facă[26];

[23] Pentru detalii, a se vedea K. Benke și M.S. Costinescu, *Controlul de constituționalitate în România. Excepția de neconstituționalitate*, București: Ed. Hamangiu, 2020, pp. 234-241.

[24] De exemplu, prin Decizia nr. 265 din 6 mai 2014, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 372 din 20 mai 2014, sau Decizia nr. 336 din 30 aprilie 2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 342 din 19 mai 2015.

[25] Avem în vedere Decizia nr. 221 din 20 aprilie 2023, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 505 din 9 iunie 2023, Decizia nr. 136 din 3 martie 2021, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 494 din 12 mai 2021, Decizia nr. 24 din 20 ianuarie 2016, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 276 din 12 aprilie 2016, Decizia nr. 78 din 11 februarie 2014, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 273 din 14 aprilie 2014, Decizia nr. 356 din 25 iunie 2014, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 691 din 22 septembrie 2014, Decizia nr. 11 din 15 ianuarie 2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 102 din 9 februarie 2015, Decizia nr. 508 din 7 octombrie 2014, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 843 din 19 noiembrie 2014, sau Decizia nr. 486 din 2 decembrie 1997, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 105 din 6 martie 1998.

[26] De exemplu, prin Decizia nr. 415 din 14 aprilie 2010, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 294 din 5 mai 2010, Curtea a arătat că „dispozițiile art.147 alin.(1) din Constituție disting – cu privire la obligația de a pune de acord prevederile neconstituționale cu dispozițiile Constituției – între competența Parlamentului, pentru dispozițiile din legi, pe de-o parte, și cea a Guvernului, pentru dispozițiile din ordonanțe ale acestuia, pe de altă parte". În consecință, „Guvernul nu poate adopta o ordonanță de urgență pentru a pune de acord prevederile Legii nr.144/2007 constatate ca fiind neconstituționale cu dispozițiile *Constituției, dar poate iniția un proiect de lege în acord cu cele stabilite prin prezenta decizie".* Astfel, Curtea a indicat, prin considerentele deciziei, organul căruia îi revine competența punerii de acord a legii cu decizia Curții Constituționale. De asemenea, prin Decizia nr. 712 din 4 decembrie 2014, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 33 din 15 ianuarie 2015, Curtea a stabilit că „remedierea deficienței de reglementare constatate prin prezenta decizie până la data publicării ei în Monitorul Oficial al României determină înlăturarea viciului de neconstituționalitate și menținerea în fondul activ al legislației a dispozițiilor art. 211-217 din Codul de procedură penală, împreună cu corectivele aduse în sensul arătat prin prezenta decizie". Astfel, Curtea, în mod indirect, a sugerat legiuitorului să stabilească termene fixe cu privire la durata măsurii controlului judiciar, măsură preventivă neprivativă de libertate. Aceeași situație o întâlnim în privința Deciziei nr. 361 din 7 mai 2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 419 din 12 iunie 2015, cu privire la măsura arestului la domiciliu, măsură preventivă privativă de libertate. Totodată, prin Decizia nr. 23 din 20 ianuarie 2016, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 240 din 31 martie 2016, Curtea a admis excepţia de neconstituționalitate și a constatat

- deciziile constructive enunță o serie de principii care trebuie avute în vedere pentru ca reglementarea să fie conformă Constituției[27];

- deciziile complement al legii sunt cele care deduc din Constituție norme care să completeze o lege atacată pentru neconstituționalitate, astfel încât aceasta să devină constituțională[28];

că dispozițiile art. 318 din Codul de procedură penală sunt neconstituţionale, dar în considerentele deciziei a indicat legiuitorului faptul că textul poate devenit constituţional dacă renunţarea la urmărirea penală fie este dată de procuror cu privire la infracţiuni pedepsite cu închisoarea într-un cuantum foarte redus, fie este supusă confirmării judecătorului, caz în care poate privi infracţiunile pedepsite cu până la 7 ani de închisoare.

[27] De exemplu, prin Decizia nr. 363 din 7 mai 2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 495 din 6 iulie 2015, Curtea a statuat că art. 6 din Legea nr. 241/2005, reglementând infracțiunea de reținere și nevărsare, cu intenție, în cel mult 30 de zile de la scadență, a sumelor reprezentând impozite sau contribuții cu reținere la sursă, este neconstituțional, cu indicarea, practic, în considerente deciziei a unor principii privitoare la calitatea legii care trebuie avute în vedere pentru ca reglementarea să fie conformă Constituției. Prin Decizia nr. 472 din 22 aprilie 2008, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 336 din 30 aprilie 2008, Curtea a constatat că Legea pentru modificarea Legii nr. 115/1999 privind responsabilitatea ministerială este neconstituțională, a conchis: „În sfârșit, Curtea observă că în legătură cu neconstituționalitatea Legii nr. 115/1999 privind responsabilitatea ministerială s-a pronunțat prin mai multe decizii, precum și că în doctrină au fost exprimate critici referitoare la unele dintre prevederile acesteia, astfel încât apreciază că este cazul a se proceda la reexaminarea, în ansamblu, a legii, care să răspundă tuturor observațiilor formulate. Avem în vedere: Decizia Curții Constituționale nr. 93 din 16 iunie 1999, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 300 din 28 iunie 1999; Decizia Curții Constituționale nr. 665 din 5 iulie 2007, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 547 din 10 august 2007; Decizia Curții Constituționale nr. 1.133 din 27 noiembrie 2007, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 851 din 12 decembrie 2007; Decizia Curții Constituționale nr. 270 din 10 martie 2008, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 290 din 15 aprilie 2008."

[28] Prin Decizia nr. 67 din 26 februarie 2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 185 din 18 martie 2015, Curtea a stabilit că „soluția legislativă reglementată de art. 19 din Legea nr. 682/2002 care exclude de la beneficiul reducerii la jumătate a limitelor pedepsei prevăzute de lege persoana care are calitatea de martor, în sensul art. 2 lit.a) pct.1, și care nu a comis o infracțiune gravă este neconstituțională", ceea ce a permis supraviețuirea textului de lege criticat cu corectivul adus de Curte prin decizia menționată. Un alt exemplu este Decizia nr. 1 din 7 septembrie 1993, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 232 din 27 septembrie 1993, prin care Curtea a stabilit că „Dispozițiile din Codul penal referitoare la infracțiunile contra avutului obștesc sunt abrogate parțial potrivit art. 150 alin.(1) din Constituție și, în consecință, acestea urmează a se aplica numai cu privire la bunurile prevăzute de art. 135 alin.(4) din Constituție, bunuri ce formează obiectul exclusiv al proprietății publice". În același sens, a se vedea și Decizia nr. 11 din 8 martie 1994, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 126 din 23 mai 1994, nr. 18 și 24 din 14 martie 1994, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 343 din 12 decembrie 1994, respectiv nr. 29 din 8 februarie 1995, nr. 52, 56 din 18 mai 1994, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.29 din 8 februarie 1995, respectiv nr. 156 din 22 iunie 1994, și nr. 128 din 16 noiembrie 1994, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 86 din 8 mai 1994, precum și Deciziile nr. 86 și 89 din 27 februarie 2003, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 207 din 31 martie 2003, ale căror dispozitiv stabilește că „Admite excepţia de neconstituţionalitate a dispoziţiilor art.8 din Legea nr. 543/2002 privind graţierea unor pedepse şi înlăturarea unor măsuri şi sancţiuni şi constată că acestea sunt neconstituţionale întrucât limitează aplicarea legii la pedepse, măsuri şi sancţiuni stabilite prin hotărâri judecătoreşti rămase definitive până la data intrării în vigoare a legii, excluzând pedepsele, măsurile și sancțiunile aplicate ulterior pentru fapte săvârșite până la această dată.

- decizii integrative extind sau, din contră, restrâng, aplicarea unor reglementări la situații neavute în vedere de ele[29].

Deciziile care constată neconstituționalitatea sau constituționalitatea pură și simplă răstoarnă sau mențin această prezumție, după caz, în timp ce cele intermediare, de principiu, răstoarnă cu efect limitat sau condiționează prezumția de constituționalitate a textului. Este de observat faptul că deciziile „intermediare" sunt tot decizii de constatare a neconstituționalității, întrucât exclud din cadrul constituțional anumite înțelesuri atașate normei juridice sau, dimpotrivă, augmentează acest cadru cu noi condiții, exigențe sau valori deduse din Constituție.

Potrivit jurisprudenței Curții Constituționale, decizia de constatare a neconstituționalității face parte din ordinea juridică normativă, prin efectul acesteia prevederea neconstituțională încetându-și aplicarea pentru viitor[30]. Prin urmare, deciziile intermediare, așadar, și cele interpretative fac parte din ordinea normativă a statului.

Curtea Constituțională a României, asemenea altor instanțe constituționale, folosește anumite tehnici integrate deciziilor pronunțate pentru a asigura conformitatea normelor juridice cu Constituția. Ele trebuie să adecveze aceste tehnici la situația normativă existentă, cu alte cuvinte trebuie să aibă în vedere, pe de o parte, ecuația normă / interpretarea normei, iar, pe de altă parte, competența Curții Constituționale și efectul deciziei în sistemul normativ.

De multe ori, curțile constituționale nu doresc să răstoarne întreaga prezumție de constituționalitate a normei, drept pentru care constată constituționalitatea acesteia în anumite condiții. În acest sens, pot fi amintite două decizii ale Curții Constituționale a României referitoare la (ne)constituționalitatea normei de incriminare a abuzului în serviciu[31]. Prin aceste decizii, Curtea a statuat că norma de incriminare[32] este constituțională în măsura în care prin sintagma „îndeplinește în mod defectuos" din cuprinsul acesteia se înțelege „îndeplinește prin încălcarea legii". Curtea a considerat că o decizie sub rezervă de interpretare remediază viciul de neconstituționalitate al textului respectiv, astfel încât infracțiunea

[29] Un exemplu edificator în acest sens îl reprezintă Decizia nr. 732 din 16 decembrie 2014, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 69 din 27 ianuarie 2015, prin care Curtea, constatând neconstituționalitatea sintagmei „la momentul prelevării mostrelor biologice", a evitat constatarea neconstituționalității întregului text legal, acesta continuând-și existența normativă, însă fapta de conducere pe drumurile publice a unui vehicul pentru care legea prevede obligativitatea deținerii permisului de conducere de către o persoană care are o îmbibație alcoolică de peste 0,80 g/l alcool pur în sânge este infracțiune numai dacă la momentul săvârșirii faptei era îndeplinită condiția referitoare la îmbibația alcoolică, și nu la momentul prelevării mostrelor biologice. De asemenea, prin Decizia nr. 81 din 15 iulie 1994, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 14 din 25 ianuarie 1995, Curtea a statuat că dispozițiile legale menționate „sunt neconstituționale, în măsura în care se aplică relațiilor sexuale între persoane majore de același sex, liber consimțite, care nu sunt săvârșite în public ori nu produc scandal public".

[30] Decizia nr. 847 din 8 iulie 2008, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 605 din 14 august 2008.

[31] Decizia nr. 405 din 15 iunie 2016, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 517 din 8 iulie 2016, și Decizia nr. 392 din 6 iunie 2017, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 504 din 30 iunie 2017.

[32] Este vorba de art.297 alin.(1) din Codul penal, care la data pronunțării deciziei avea următorul cuprins: „Fapta funcționarului public care, în exercitarea atribuțiilor de serviciu, nu îndeplinește un act sau îl îndeplinește în mod defectuos și prin aceasta cauzează o pagubă ori o vătămare a drepturilor sau intereselor legitime ale unei persoane fizice sau ale unei persoane juridice se pedepsește cu închisoarea de la 2 la 7 ani și interzicerea exercitării dreptului de a ocupa o funcție publică".

în sine să nu fie eliminată din cadrul constituțional. Pronunțarea unei decizii interpretative denotă necesitatea receptării unui element de raționalitate la care trebuie să apeleze Curtea Constituțională. Decizia sa nu trebuie să provoace o pagubă/ afectare normativă a drepturilor și libertăților fundamentale, ci dimpotrivă, rezultatul său trebuie să se integreze organic în întregul angrenaj normativ pe care statul îl adoptă. Astfel, o decizie interpretativă completează protecția acordată drepturilor și libertăților fundamentale și este de preferat să fie pronunțată în domenii/ situații în care o decizie de neconstituționalitate pură și simplă ar provoca o bulversare a raporturilor juridice. Este axiomatic faptul că o deciziile curții constituționale contribuie la constituționalizarea întregului drept, însă, acest proces, care, în sine, reprezintă un salt calitativ, trebuie să se desfășoare într-un mod organic și adaptat situației normative existente. Altfel, ar rezulta o insecuritate juridică și o fluctuație nepermisă a standardului de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale. De aceea, instanțele constituționale trebuie să evalueze care este tipologia de decizie cea mai adecvată pentru situația dată. De altfel, Curtea a notat, în jurisprudența sa, că, întrucât există o modalitate de interpretare a textului conformă Constituţiei, va pronunța o decizie sub rezervă de interpretare, evitând o decizie de neconstituționalitate pură și simplă[33].

Într-o altă decizie[34], Curtea a reţinut că propunerea de prelungire a arestării preventive împreună cu dosarul cauzei se depun la judecătorul de drepturi şi libertăţi cu cel puţin 5 zile înainte de expirarea duratei acesteia, iar reglementarea acestui termen are drept scop acordarea unui interval de timp suficient pentru ca atât propunerea de prelungire a arestării preventive, cât şi, eventual, contestaţia formulată de procuror să fie soluţionate cu respectarea dreptului la apărare şi garantarea libertăţii individuale a inculpatului arestat, înainte de expirarea duratei măsurii preventive[35]. Curtea a observat că practica judiciară cvasiunanimă a calificat termenul de minim 5 zile de sesizare a instanţei pentru prelungirea arestării preventive ca fiind un termen de recomandare. Curtea a reținut, însă, că singura interpretare care poate determina compatibilitatea normelor procesual penale criticate cu dispoziţiile constituţionale şi convenţionale referitoare la dreptul la apărare şi cu dispoziţiile constituţionale privind înfăptuirea justiţiei este calificarea acestui termen ca fiind unul peremptoriu și, în consecință, a statuat că respectivele dispoziții din Codul de procedură penală sunt constituţionale în măsura în care nerespectarea termenului atrage incidenţa sancțiunii decăderii procurorului din exerciţiul dreptului de a depune propunerea de prelungire a duratei arestului preventiv şi nulitatea absolută a actului făcut peste termen. Astfel, Curtea a dat o nouă valență normativă termenului anterior menționat, considerând că numai astfel se poate realiza efectul protectiv al textului criticat. De altfel, constatarea neconstituționalității întregului text legal ar fi echivalat cu crearea unui vid legislativ, care ar fi afectat chiar situația juridică a persoanei față de care este formulată o propunere de arestare preventivă.

Curtea Constituțională a mai observat că pentru situații speciale, care se abat de la prescripția normativă generală a legii, nu poate pronunța decizii de neconstituționalitate

---

[33] Decizia nr. 223 din 13 martie 2012, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 256 din 18 aprilie 2012.

[34] Decizia nr. 336 din 30 aprilie 2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 342 din 19 mai 2015.

[35] Este vorba de art. 235 alin.(1) din Codul de procedură penală, care, la data pronunțării deciziei, avea următorul cuprins: „Propunerea de prelungire a arestării preventive împreună cu dosarul cauzei se depun la judecătorul de drepturi şi libertăţi cu cel puţin 5 zile înainte de expirarea duratei arestării preventive”.

pure și simple, ci decizii interpretative[36]. Astfel, într-o cauză s-a pus problema aplicării instituției de drept penal a împăcării după citirea actului de sesizare a instanțe ca urmare a schimbării încadrării juridice a faptei în condițiile în care Codul penal prevedea că aceasta poate fi realizată numai până la citirea actului de sesizare a instanței. Curtea a constatat caracterul întemeiat al criticii de neconstituționalitate, însă a subliniat că aceasta nu echivalează cu neconstituţionalitatea pură şi simplă a sintagmei „*şi dacă are loc până la citirea actului de sesizare a instanţei*" din cuprinsul dispoziţiilor art. 159 alin.(3) din Codul penal[37]. Viciul de neconstituţionalitate relevat se raportează la o situaţie specifică, rezultată din coroborarea art.159 alin.(3) teza finală din Codul penal cu art.386 din Codul de procedură penală[38], în sensul că, drept urmare a operării schimbării încadrării juridice a faptei într-o infracţiune pentru care este aplicabilă împăcarea părţilor, are loc, în realitate, o reconfigurare a întregului cadru procesual, care, pentru egalitate de tratament, trebuie să lase deschisă posibilitatea împăcării părţilor, atunci când această instituţie devine incidentă, chiar dacă a fost depăşit momentul citirii actului de sesizare a instanţei. Prin urmare, nu instituirea, în sine, a termenului citirii actului de sesizare a instanţei în cuprinsul art.159 alin.(3) teza finală din Codul penal este neconstituţională, ci impedimentul procesual pe care acesta îl reprezintă în producerea de efecte juridice specifice împăcării părţilor, în ipoteza de excepţie în care această instituţie devine incidentă ca urmare a schimbării încadrării juridice a faptei, ulterior citirii actului de sesizare. Aşadar, remediul reprezentat de soluţia Curţii Constituţionale nu poate să constea decât într-o decizie interpretativă, care să reflecte interpretarea constituţională rezultată din coroborarea celor două texte anterior menționate, aceasta urmând să fie singura interpretare obligatorie, în virtutea art. 147 alin.(4) din Constituţie[39], în procesul de interpretare şi aplicare a acestor dispoziţii legale. Privite individual, fiecare dintre cele două texte corespund exigenţelor de constituţionalitate examinate în prezenta cauză, însă doar coroborate şi aplicate în ipoteza schimbării încadrării juridice într-o faptă pretabilă împăcării părţilor, ulterior citirii actului de sesizare a instanţei, acestea capătă, prin interpretare sistematică, valenţe neconstituţionale. Prin urmare, Curtea a statuat că sintagma „și dacă are loc până la citirea actului de sesizare a instanței", este constituțională numai în măsura în care nu se aplică în ipoteza schimbării încadrării juridice a faptei, ulterior citirii actului de sesizare a instanţei, într-o infracţiune pentru care legea a prevăzut în mod expres că este posibilă împăcarea.

Tot în jurisprudența sa, Curtea a statuat că determinarea tipologiei deciziei, respectiv decizie simplă/extremă sau interpretativă/cu rezervă de interpretare, dezvăluie inclusiv răspunsul la întrebarea dacă este necesară/obligatorie intervenţia legiuitorului pentru a pune de acord cu Constituţia, în sensul celor constatate de către instanţa de contencios constituţional, a acelor dispoziţii constatate ca fiind neconstituţionale. Astfel, s-a apreciat că, de regulă, stabilirea naturii de decizie simplă/extremă determină necesitatea/obligaţia

[36] Decizia nr. 222 din 20 aprilie 2023, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 441 din 22 mai 2023.

[37] Art. 159 alin.(3) din Codul penal, la data pronunțării deciziei, avea următorul cuprins: „Împăcarea produce efecte numai cu privire la persoanele între care a intervenit şi dacă are loc până la citirea actului de sesizare a instanţei".

[38] Art. 386 din Codul de procedură penală reglementează schimbarea încadrării juridice în cursul judecății.

[39] Art. 147 alin.(4) din Constituție prevede că „Deciziile Curţii Constituţionale se publică în Monitorul Oficial al României. De la data publicării, deciziile sunt general obligatorii şi au putere numai pentru viitor".

legiuitorului de a interveni legislativ, pe când atribuirea naturii de decizie interpretativă/cu rezervă de interpretare nu naşte o astfel de obligaţie, ci determină, mai degrabă, o obligaţie a organelor judiciare (şi a celorlalte organe chemate să aplice legea) de a interpreta decizia Curţii şi de a-i stabili efectele pentru a o aplica la cazul concret[40]. Apreciem că această jurisprudență trebuie privintă cu rezerve, pentru că, în realitate, nu tipologia deciziei este determinantă pentru intervenția legislativului, ci principiul securității juridice, concept care se defineşte ca un complex de garanţii de natură sau cu valenţe constituţionale inerente statului de drept, în considerarea cărora legiuitorul are obligaţia constituţională de a asigura atât o stabilitate firească dreptului, cât şi valorificarea în condiţii optime a drepturilor şi libertăţilor fundamentale[41]. Ca atare, considerăm că Parlamentul va pune de acord legea cu decizia interpretativă a Curții Constituționale pentru rațiuni care țin de securitatea juridică în vederea realizării certitudinii normative a legii.

Trebuie subliniat că o bună cunoaștere a jurisprudenței Curții Constituționale permite realizarea diferențelor conceptuale între deciziile de neconstituționalitate pure și simple și cele interpretative. Recent, însă, România a experimentat o confuzie jurisprudențială la nivelul instanțelor judecătorești în privința calificării unei decizii a Curții Constituționale[42] drept pură și simplă sau interpretativă în domeniul întreruperii prescripției răspunderii penale. Instanțele au considerat că această decizie este una interpretativă, ceea ce a condus la aplicarea în continuare a prevederilor legale referitoare la întreruperea prescripției răspunderii penale cu anumite corective deduse din respectiva decizie; însă, Curtea Constituțională, printr-o decizie ulterioară[43], a calificat decizia inițială drept o decizie pură și simplă de constatare a neconstituționalității respectivelor dispoziții, ceea ce, prin considerarea ca eliminate din cadrul normativ a reglementărilor referitoare la întreruperea prescripției răspunderii penale încă din anul 2018, a condus la împlinirea termenelor de prescripție într-un număr semnificativ de cauze în perioada 2018–2022, când legislatorul a intervenit și, după cea de-a doua decizie a Curții Constituționale, a stabilit noi reglementări referitoare la întreruperea prescripției răspunderii penale[44]. Ca atare, pasivitatea Parlamentului, care a intervenit de abia în anul 2022, a fost generată de greșita înțelegere a tipologiei deciziei inițiale a Curții Constituționale, acesta apreciind că prezumția de constituționalitate a dispozițiilor referitoare la întreruperea prescripției răspunderii penale a fost răsturnată în mod limitat, pe când, în realitate, aceasta a fost răsturnată în întregime. Această apreciere eronată a condus practic la împlinirea termenelor de prescripție pe un segment temporal semnificativ.

Cele de mai sus demonstrează faptul că instanța constituțională din România folosește deciziile interpretative pentru a realiza constituționalizarea dreptului[45] și pentru a evita

[40] Decizia nr. 358 din 26 mai 2022, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 565 din 9 iunie 2022.

[41] Decizia nr. 454 din 4 iulie 2018, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 836 din 1 octombrie 2018, paragraful 68.

[42] Decizia nr. 297 din 26 aprilie 2018, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 518 din 25 iunie 2018.

[43] Decizia nr. 358 din 26 mai 2022, precitată.

[44] A se vedea Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 71/2022 modificarea art. 155 alin.(1) din Legea nr. 286/2009 privind Codul penal, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 531 din 30 mai 2022.

[45] Definit ca un fenomen imanent suveranității, cu o dinamică proprie, expresia și condiția *sine qua non* a statului de drept și a democrației constituționale, care, sub aspect normativ, impune conformitatea întregului drept cu Legea fundamentală.

crearea unor hiatusuri legislative de natură să afecteze drepturile și libertățile fundamentale. Calificarea deciziilor ca fiind interpretative nu se realizează numai prin analiza dispozitivului deciziei, în sensul de a identifica sintagma „ [...] sunt constituționale/ neconstituționale în măsura în care [...]", ci și prin identificarea obiectului excepției ca fiind „textul în interpretarea dată de ICCJ", iar buna cunoaștere a acestor aspecte previne apariția unor fenomene de incertitudine și insecuritate juridică. Astfel, este de observat că, prin acțiunea lor, deciziile interpretative sunt de admitere a excepției de neconstituționalitate, astfel că ele fac parte din ordinea normativă a statului, interpretarea constituțională atașându-se normei care a făcut obiectul lor de analiză. Curtea Constituțională apelează la aceste decizii pentru a menține coerența și eficacitatea sistemului normativ național de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale.

POLITICA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA PRIVIND PROTECȚIA VALORILOR CULTURALE

Criminal policy of the Republic of Moldova regarding the protection of cultural values

CZU: 342.518.5:341.232.7(478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14558337

Valeriu CUȘNIR
doctor habilitat în drept, profesor universitar,
Secția de Științe Sociale, Economice, Umaniste și Arte
a Academiei de Științe a Moldovei
ORCID: 0000-0003-1338-5993
E-mail: cusnirvm@gmail.com

Summary. An important role regarding the criminal policy of the state belongs to the criminal law, together with the contravention law. Or, the defense of society's most important values, including cultural ones, against reprehensible acts, by which they are harmed or put at risk, is ensured to a large extent by means of criminal law, a fact enshrined in art. 2 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. The contravention law is also in unison: „The purpose of the contraventional law consists in the defense of the legitimate rights and freedoms of the person, the defense of property, public order, other values protected by the law, in the settlement of contraventional cases, as well as in the prevention of the commission of new contraventions". In the era of criminal policy reforms, scientifically substantiated recommendations are required for the improvement of legal-penal norms, as well as the creation of new criminal legislation. Currently, criminal law must be based on new principles and, first of all, on the recognition of the priority of general human values over group values, at the same time over those of political-ideological origins; criminal legislation must be brought into line with the existing criminological reality and scientifically substantiated; crime prevention and control must be categorized as priorities of the contemporary criminal policy of the Republic of Moldova.

Key words: criminal policy, criminal policy measures, state strategies and programs on crime prevention and combat, Criminal Code, Contravention Code, crimes against patrimony, cultural values, crimes on cultural values, misdemeanors on cultural values.

În doctrină, prin politică penală, în sens larg, se înțelege activitatea organelor autorității publice, care vizează măsuri juridice și sociale privind prevenirea și combaterea criminalității și asigurarea ordinii de drept. Politica penală ar putea fi caracterizată ca arta de a crea şi perfecţiona legile penale.

După cum se menţionează în sursele doctrinare, politica juridico-penală determină conţinutul legislaţiei penale, deoarece anume principiile şi tendinţele politicii juridico-penale determină cercul faptelor coalificate ca infracţiuni, cercul mijloacelor de constrângere statală admisibile în lupta cu criminalitatea şi principiile de aplicare ale lor.[1]

Anume politica juridico-penală accentuează atenţia asupra dinamicii legislaţiei, orientării ei spre anumite scopuri şi evidenţiază priorităţile în procesul legislativ. Conținutul

[1] A. Zosim, *Starea și tendințele politicii penale actuale a Republicii Moldova*, in: Conferința științifico-practică cu participare internațională „Actul de justiție și respectarea drepturilor persoanei în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană: abordări inter-disciplinare", 23 iunie 2023, ICJPS, Chișinău, p. 119.

politicii juridico-penale include următoarele direcții de bază: determinarea principiilor influenței juridico-penale asupra criminalității, stabilirea cercului faptelor social-periculoase recunoscute drept infracțiuni (criminalizarea) și excluderea unor sau altor fapte din fapte din numărul infracțiunilor (decriminalizarea), stabilirea caracterului de pedepsire ale faptelor social-periculoase (penalizarea) și a condițiilor de liberare de răspundere penală și pedeapsă (depenalizarea) și altele legate de reglementarea relațiilor sociale cu privire la lupta cu criminalitatea și activitatea statului de prevenire și combatere a infracțiunilor.[2]

În epoca reformelor de la politica penală se cer recomandări științific argumentate pentru perfecționarea normelor juridico-penale, precum și crearea noii legislaţii penale. În special, constatăm, că în prezent dreptul penal trebuie bazat pe noi principii şi, în primul rând, pe recunoaşterea priorităţii valorilor umane cu caracter general în faţa valorilor de grup, în acelaşi rând în faţa celor de sorginte politico-ideologică; legislaţia penală trebuie să fie adusă în corespundere cu realitatea criminologică din ţară. Trebuie de subliniat, că fundamentarea ştiinţifică adecvată a scopurilor politicii de reacţionare la criminalitate este deosebit de importantă, iar prevenirea şi controlul criminalităţii pot fi privite ca scopuri ale politicii penale contemporane a Republicii Moldova.

Un element important al politicii penale constituie *strategiile* și *programele de stat*[3] privind prevenirea și combaterea criminalității, asigurarea ordinii și securității publice. Pe prim plan este Strategia Națională de dezvoltare „Moldova Europeană 2030"[4] (principalul document de dezvoltare strategică a Republicii Moldova), care printre obiectivele trasate conține și cele ce vizează prevenirea și combaterea criminalității, inclusiv: „eficientizarea măsurilor de menținere și asigurare a ordinii publice și îmbunătățirea relației comunitate – poliție prin activitatea comună pentru soluționarea problemelor ce țin de infracționalitate și securitate publică; reacționarea rapidă și calitativă a autorităților și serviciilor de menținere a ordinii publice la apelurile cetățenilor pentru garantarea unui mediu sigur de ordine și securitate publică." Obiectivul general nr. 9 (Promovarea unei societăți pașnice și sigure) un șir de activități din domeniul ordinii și securității publice, implicit: reducerea violenței în societate în toate manifestările și aspectele sale, cât și reducerea vulnerabilității în fața amenințărilor și a riscurilor de orice tip. În perspectivă, până în 2030, urmează să fie realizate:

- reducerea continuă și dinamică a tuturor formelor de violență, în special a violenței în familie și a violenței sexuale;
- stoparea abuzului, neglijării, exploatării, traficului și a tuturor formelor de violență și de tortură a copiilor;
- combaterea tuturor formelor de crimă organizată și a traficului de armament.

Următorul document ce vizează măsuri de politică juridico-penală este Strategia de Securitate Națională, adoptată la 15 decembrie 2023[5], care conține un cadru vast de obiective și direcții pentru următorii ani în vederea consolidării ordinii și securității publice. Aceste direcții de acțiune se referă la armonizarea legislativă cu normele europene și sporirea capacităților și funcționalității entităților de ordine publică pentru prevenirea și combaterea criminalității, a corupției și asigurării ordinii de drept. Strategia identifică lipsa unui sistem

[2] Ibidem, p. 119.

[3] Hotărârea Guvernului nr. 386/2020 cu privire la planificarea, elaborarea, aprobarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea documentelor de politici publice.

[4] Strategia națională de dezvoltare „Moldova Europeană 2030", Legea nr. 315 din 17.11.2022, in: MO Nr. 409-410 din 21.12.2022, art. 758.

[5] Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 391/2023 din 15.12.2023 privind aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova, in: MO Nr. 17-19 din 17.01.2024, art. 28.

integrat de gestionare a crizelor și de avertizare timpurie a populației ca vulnerabilitate pentru securitatea națională și pune accentul pe necesitatea unei abordări anticipative și integrate pentru protejarea cetățenilor, principii relevante pentru sistemul de ordine publică.

Un cadru vast în materie de politică penală oferă Strategia de dezvoltare a domeniului afacerilor interne pentru 2022–2030[6], care include 6 programe, 26 obiective generale, 84 obiective specifice și 168 acțiuni, ce vizează:

- ordinea și securitatea publică;
- prevenirea și combaterea criminalității;
- consolidarea încrederii și siguranței societății prin formare profesională, integritate și digitalizare a sistemului afacerilor interne;
- management integrat al frontierei de stat;
- prevenirea și gestionarea situațiilor de urgență și excepționale;
- gestionarea fluxului migrațional, azilului și integrării străinilor.

Programul de ordine și securitate publică pentru anii 2022–2025[7] (parte a Strategiei de dezvoltare a domeniului afacerilor interne pentru 2022–2030) sesizează cantitatea alarmantă a accidentelor rutiere, creșterea violenței în familie și a celei sexuale, a numărului escrocheriilor și furturilor, care, luate în ansamblu au condus la încrederii cetățenilor în capacitatea de intervenție a forțelor de ordine publică, precum și la o percepție că reacția la aceste incidente este una formală și insuficientă.

Programul de prevenire și combatere a criminalității pentru anii 2022–2025[8] (parte a Strategiei de dezvoltare a domeniului afacerilor interne pentru 2022–2030) are în vizor riscurile și starea criminalității în Republica Moldova. În argumentarea Programului se consemnează că viața, integritatea fizică, libertatea, patrimoniul, liniștea și încrederea în propria siguranță și a familiei fiecărui cetățean, precum și pacea socială sunt în pericol cât timp fenomenul de criminalitate persistă și se multiplică.

Referitor la fenomenul infracțional, acesta cunoaște o permanentă schimbare, apar noi tipuri de infracțiuni. Grupările criminale transnaționale, fie că migrează spre alte regiuni, fie că „testează" noi specializări, iar autoritățile responsabile de prevenirea și combaterea criminalității, de cele mai multe ori, au un comportament re-activ, decât pro-activ. Tendința de escaladare a fenomenului infracțional, a riscurilor și amenințărilor la securitatea națională, la ordinea și securitatea publică, va rămâne și în viitor, deoarece aceste fenomene nu pot fi niciodată eliminate, ci doar limitate. În acest context este imperios ca politică penală a statului să adaptată realităților și necesităților de reacționare socială la o potențială extensiune a infracționalității, însoțită de violență și agresivitate, inclusiv o adevărată expansiune a crimelor internaționale. Însă și mai puțin important este operarea unor analize și prognoze, științific fundamentate, privind evoluția infracționalității, tendințele fenomenului, noile tipuri, metode și tehnici de operare ale infractorilor.

În această ordine de idei un rol important privind politica penală a statului revine legii penale, în ansamblu cu cea contravențională. Or, apărarea celor mai importante valori

[6] Strategia de dezvoltare a domeniului afacerilor interne pentru anii 2022-2030, Hotărârea Guvernului nr. 658 din 23.09.2022, in: Monitorul Oficial nr. 334-341 din 28.10.2022, art. 797.

[7] Hotărârea Guvernului RM nr. 913 din 21.12.2022, in: MO nr. 75-78 din 07.03.2022, art. 147.

[8] Hotărârea Guvernului RM nr. 948 din 28.12.2022, in: MO nr. 35-38 din 09.02.2023, art. 78; // https://statistica.gov.md/index.php/ro/nivelul-infractionalitatii-in-republica-moldova-in-anul-2021-9478_49944.html; https://statistica.gov.md/ro/nivelul-infractionalitatii-in-anul-2022-9478_60321.html// https://statistica.gov.md/ro/nivelul-infractionalitatii-in-republica-moldova-in-anul-2023-9478_60977.html

ale societății, inclusiv a celor culturale, împotriva faptelor reprobabile, prin care acestea sunt vătămate sau puse în pericol, se asigură în mare măsură și prin intermediul dreptului penal, fapt consfințit în art. 2 al Cod penal al Republicii Moldova.[9] În unison este și legea contravențională:

„Scopul legii contravenţionale constă în apărarea drepturilor şi libertăţilor legitime ale persoanei, apărarea proprietăţii, ordinii publice, a altor valori ocrotite de lege, în soluţionarea cauzelor contravenţionale, precum şi în prevenirea săvîrşirii de noi contravenţii."[10]

Referindu-ne la codurile penal și contravențional este de precizat că o perioadă destul de îndelungată, până în anul 2016, protecția penală a valorilor culturale era asigurată prin incriminarea unui cerc relativ restrâns de fapte și anume:

- art. 137[3] C.pen. al RM – utilizarea de metode interzise de purtare a războiului: „(3) Declanşarea, în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internaţional, a unui atac: b)... împotriva bunurilor cu caracter civil protejate de dreptul internaţional umanitar, în special clădiri consacrate cultului religios, învăţămîntului, artei, ştiinţei sau acţiunilor caritabile, *împotriva monumentelor istorice,* (subl. noastră) spitalelor şi locurilor unde bolnavii sau răniţii sînt adunaţi, precum şi împotriva localităţilor, locuinţelor sau construcţiilor care nu sînt apărate şi care nu sînt folosite ca obiective militare, se pedepseşte cu închisoare de la 8 la 15 ani.

- art. 221 C. pen. al RM – distrugerea sau deteriorarea intenţionată a monumentelor de istorie şi cultură sau a obiectelor naturii, luate sub ocrotirea statului, fapte pentru săvârșirea căror se prevedea pedeapsa cu amendă în mărime de la 500 la 3000 unităţi convenţionale sau cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 180 la 240 de ore, iar pentru persoana juridică – amendă în mărime de la 3000 la 5000 unităţi convenţionale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate;

- art. 248, **alin. (4) C. pen**. al RM – contrabanda, trecerea peste frontiera vamală a Republicii Moldova a valorilor culturale, eludându-se controlul vamal ori tăinuindu-le de el prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop, precum şi nereturnarea pe teritoriul vamal al RM a valorilor culturale scoase din ţară, în cazul în care întoarcerea lor este obligatorie, fapte pentru săvârșirea căror se prevedea pedeapsa cu închisoare de la 3 la 8 ani, iar pentru persoana juridică – amendă în mărime de la 5000 la 10000 unităţi convenţionale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice; în forma agravantă contrabanda valorilor culturale – art.248, alin. (5) C. pen. al RM – prevedea fapta săvârşită:

b) de două sau mai multe persoane;

c) de o persoană cu funcţie de răspundere, cu folosirea situaţiei de serviciu;

d) în proporţii deosebit de mari, care se pedepseau cu închisoare de la 3 la 10 ani, iar persoana juridică – cu amendă în mărime de la 5000 la 10000 unităţi convenţionale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.

- art. 74 C. contrav. al RM (Încălcarea regulilor de ocrotire şi de folosire a monumentelor de istorie şi de cultură) – Încălcarea regulilor de ocrotire şi de folosire a monumentelor de istorie şi de cultură, a monumentelor care fac parte din patrimoniul natural sau a obiectivelor ocrotite de stat, precum şi a obiectelor sau a documentelor care prezintă valoare istorică sau culturală,

[9] Codul penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18-04-2002, Republicat în: MO 2009, nr. 41- 44, art.120.

[10] Codul contravențional al Republicii Moldova, nr. 218 din 24-10-2008, Republicat în MO Nr. 78-84 din 17-03-2017 art. 100.

se sancţiona cu amendă de la 40 la 70 de unităţi convenţionale aplicată persoanei fizice sau cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 40 la 60 de ore, cu amendă de la 100 la 200 de unităţi convenţionale aplicată persoanei juridice.

- **art. 177 C. contrav**. al RM (Încălcarea legislaţiei şi documentelor normative în construcţii) – **alin. (2), lit. g)** – încălcarea legislaţiei şi documentelor normative în construcţii manifestată prin eliberarea certificatelor de urbanism şi autorizaţiilor de constituire/desfiinţare care conduc la încălcarea legislaţiei şi a documentelor normative în construcţii sau la afectarea patrimoniului cultural, istoric şi arhitectural, se sancţiona cu amendă de la 60 la 100 de unităţi convenţionale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 100 la 200 de unităţi convenţionale aplicată persoanei cu funcţie de răspundere, cu amendă de la 300 la 400 de unităţi convenţionale aplicată persoanei juridice cu sau fără privarea, în toate 3 cazuri, de dreptul de a desfăşura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an.

- art. 364, alin. (2) C. contrav. al RM (Încălcarea legislaţiei cu privire la publicitate) – amplasarea mijloacelor de publicitate exterioară pe arbori sau în zonele de protecţie a monumentelor de arhitectură, de istorie şi de cultură se sancţiona cu amendă de la 20 la 300 de unităţi convenţionale.

În privința normativului penal și contravențional în cauză în sursele doctrinare de specialitate[11] a fost sesizate mai multe carențe de natură să afecteze aplicarea normelor. Mai mulți autori ai publicațiilor privind protecția juridică a valorilor culturale au relatat diverse lacune și discordanțe existente în legislația penală națională.[12] Printre cele mai relevante rezerve se atesta lipsa ocrotirii penale distincte a valorilor culturale în normele de incriminare din Capitolul VI – Infracțiuni contra patrimoniului, C. pen. al RM, stipulate la art. 186, 187, 188, 190, 191. O altă carență se referă la infracțiunea de contrabandă art. 248 alin. (4) al C. pen. al RM, or, așa cum reiese din textul normativ, folosirea frauduloasă a documentelor vamale ori altor documente folosite pentru scoaterea din țară a valorilor culturale, nu este acoperită prin incriminarea în cauză. Următoarea carență vizează așezarea nejustificată a normei de incriminare din art. 221 al C. pen. al RM – *Distrugerea sau deteriorarea intenționată a monumentelor istoriei și culturii* – în Capitolul VIII - *Infracţiuni contra sănătăţii publice şi convieţuirii sociale* – alături de proxenetism (art. 220 al CP), de organizarea ori întreținerea speluncilor pentru consumul de substanțe narcotice sau psihotrope (art. 219 al CP), de alte infracțiuni, cu care, în realitate, nu are nici o legătură.[13] Un șir de potențiale fapte de natură să afecteze integritatea unor obiecte de valoare culturală rămân în afara cadrului sancționator – fapte precum: neglijarea atribuțiilor privind întreținerea, conservarea și restaurarea monumentelor; efectuarea unor înscrisuri, desene sau altor acțiuni de natură să afecteze integritatea sau să conducă la degradarea obiectelor, monumentelor; neîndepli-

[11] *Protecția juridică a valorilor culturale în Republica Moldova*. Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, Academia „Ștefan cel Mare" a MAI, Chișinău, 21-22 septembrie 2007.

[12] V. Cușnir, Protecția penală a obiectelor de valoare deosebită: probleme teoretico-normative; R. Cojocaru, Probleme actuale de politică penală în domeniul protejării valorilor culturale; V. Berliba, R. Sobețchi, Aspecte de drept penal privind contrabanda cu valori istorico-culturale; S. Carp, Obiectul infracțiunilor contra valorilor culturale; S. Cernomoreț, Răspunderea penală pentru infracțiunea de distrugere sau deteriorare intenționată a monumentelor istoriei și culturii, in: În: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale „Protecția juridică a valorilor culturale în Republica Moldova" Academia „Ștefan cel Mare" a MAI, Chișinău, 21-22 septembrie 2007, pp. 62, 102, 183.

[13] V. Cușnir, *Protecția penală a obiectelor de valoare deosebită: probleme teoretico-normative,* in: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale „Protecția juridică a valorilor culturale în Republica Moldova" Academia „Ștefan cel Mare" a MAI, Chișinău, 21-22 septembrie 2007, p. 62.

nirea cerințelor autorităților privind respectarea legislației în domeniu ocrotirii patrimoniului cultural, arheologic; lipsa cadrului legislativ adecvat privind abilitarea cu atribuții de constatare a contravențiilor pentru încălcarea legislației în materia protejării bunurilor de patrimoniu cultural și a monumentelor de for public.

În această ordine de idei este de arătat că, din raționamente de politică penală, pe data de 21 aprilie 2016, Parlamentul Republicii Moldova a aprobat în lectură finală proiectul de lege nr. 61 din 25 februarie 2016 privind modificarea unor acte legislative, prin care a fost completat cu noi norme Codul Penal și Codul Contravențional la compartimentul protejarea patrimoniului cultural și monumentelor de for public, fapt ce a condus la o îmbunătățire esențială a instrumentarului juridic în materie.

Modificările, completările operate în Codul penal al Republicii Moldova au vizat, după cum urmează:

I. Capitolul VI - ***Infracțiuni contra patrimoniului***

1.1. Textul normativ al infracțiunii de furt (art. 186) a fost suplinit cu un nou alineat – (2^1) – *furtul bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic,* pentru săvârșirea căreia este prevăzută pedeapsa cu amendă în mărime 1350 la 2350 unităţi convenţionale sau cu închisoare de la 2 la 5 ani.

În textul normativ al art. 186 C. pen. legiuitorul definește furtul ca sustragerea pe ascuns a bunurilor altei persoane.[14] Potrivit teoriei dreptului penal şi practicii judiciare, prin sustragere a bunurilor se înţelege luarea pe nedrept a bunurilor din posesia sau deţinerea altei persoane, în scop de profit, cauzându-i acesteia un prejudiciu material.[15]

Constatăm că legiuitorul a calificat furtul de bunuri de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic ca formă agravantă a infracțiunii și a prevăzut sancțiuni mai aspre (alin. (2^1), art.186 C.pen. – amendă în mărime 1350 la 2350 unităţi convenţionale sau cu închisoare de la 2 la 5 ani) în raport cu varianta-tip a infracțiunii de furt (alin. (1), art.186 C.pen. – sancțiuni: amendă în mărime pînă la 650 unităţi convenţionale sau cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 120 la 240 de ore, sau cu închisoare de pînă la 2 ani), ba chiar și comparativ cu prima variantă agravantă a furtului (alin. (2), art.186 C.pen. – sancțiuni: amendă în mărime de la 650 la 1350 unităţi convenţionale sau cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de pînă la 4 ani). Tehnica legislativă utilizată la formularea normei de incriminare provoacă anumite confuzii. Spre exemplu, furtul de bunuri de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic săvârşit: b) de două sau mai multe persoane; c) prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuinţă; d) cu cauzarea de daune în proporţii considerabile, atestă prezența semnelor circumstanțiale care presupune o încadrare adecvată a faptei, în baza unui sau altui semn circumstanțial și, respectiv aplicarea sancțiunilor, or în acest caz, la prezența semnelor circumstanțiale indicate, legiuitorul a prevăzut sancțiuni mai blânde, decât pentru infracțiunea săvârșită în condițiile alin. (2^1), art. 186 C.pen. al RM.

Variante agravante a furtului de bunuri de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic constituie:

---

[14] Art.186, alin. (1), Cod penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18-04-200, Republicat în: MO 2009, nr. 41-44, art.120.

[15] A. Barbăneagră, Gh. Alecu, V. Berliba, V. Budeci, T. Carpov, V. Cușnir, R. Cojocaru, A. Mariţ, T. Popovici, Gh. Ulianovschi, X. Ulianovschi, N. Ursu, V. Volcinschi, *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu*. Ch.: Ed. Sarmis, 2009, p. 130.

→ alin. (3), art. 186 – furtul de bunuri de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic săvârşit: a) în timpul unei calamităţi; b) de un grup criminal organizat sau de o organizaţie criminală, fapte care se pedepsesc cu închisoare de la 2 la 6 ani cu (sau fără) amendă în mărime de la 1350 la 3350 unităţi convenţionale.

→ (alin. (4), art. 186 – furtul de bunuri de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic, dacă valoarea bunurilor depășește 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei,

se pedepsește cu închisoare de la 5 la 10 ani.

→ alin. (5), art. 186 – furtul de bunuri de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic, dacă valoarea bunurilor depășește 100 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei,

se pedepsește cu închisoare de la 7 la 12 ani.

1.2. Textul normativ al infracțiunii de jaf (art. 187) a fost suplinit cu un nou alineat – (2^1) – *jaful bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic,* pentru săvârșirea căreia este prevăzută pedeapsa cu închisoare de la 6 la 8 ani cu amendă în mărime de la 1350 la 2350 unităţi convenţionale.

În textul normativ al art. 187 C. pen. legiuitorul definește jaful ca sustragerea deschisă a bunurilor altei persoane.[16] În doctrina de specialitate s-a arătat că infracțiunea de jaf conţine toate criteriile obiective şi subiective ale sustragerii, dat fiind că este una din formele ei. De altfel, în varianta-tip a infracțiunii de jaf (alin.(1) art.187) se prevede răspunderea penală pentru jaful săvârşit fără aplicarea violenţei fizice sau psihice. Componenţa infracțiunii de jaf este una materială; drept consecinţe ale infracţiunii de jaf specificate în alin.(1) art.187 CP pot apărea daunele materiale în proporţii esenţiale şi chiar mici aduse proprietarului. Existenţa infracţiunii de jaf presupune şi stabilirea obligatorie a urmării imediate – prejudiciul material efectiv cauzat ca urmare a realizării acţiunii incriminate şi raportul de cauzalitate. Infracţiunea de jaf este susceptibilă atât de forma de pregătire, cât şi de tentativă. Consumarea infracţiunii de jaf este asemănătoare celei de furt – în momentul în care făptuitorul obţine posibilitatea reală de a se folosi sau a dispune de bunurile sustrase la propria sa dorinţă.[17]

Și în cazul incriminării jafului observăm că legiuitorul a calificat jaful bunurilor de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic ca formă agravantă a infracțiunii și a prevăzut sancțiuni mai aspre ((alin. (2^1), art. 187 C.pen. – pedeapsa cu închisoare de la 6 la 8 ani cu amendă în mărime de la 1350 la 2350 unităţi convenţionale) în raport cu varianta-tip a infracțiunii de jaf (alin. (1), art.187 C.pen. – sancțiuni: amendă în mărime de la 550 la 850 unităţi convenţionale sau cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de la 2 la 5 ani), ba chiar și comparativ cu prima variantă agravantă a jafului (alin. (2), art.187 C.pen. – pedepsa cu închisoare de la 5 la 7 ani cu (sau fără) amendă în mărime de la 850 la 1350 unităţi convenţionale).

Considerăm, că și în cazul jafului bunurilor de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic, formularea normei de incriminare ar putea provoca anumite confuzii. Or, jaful bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din

[16] Art.187, alin. (1), Cod penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18-04-2002, Republicat în: MO 2009, nr. 41- 44, art.120.

[17] A. Barbăneagră, Gh. Alecu, V. Berliba, V. Budeci, T. Carpov, V. Cușnir, R. Cojocaru, A. Mariț, T. Popovici, Gh. Ulianovschi, X. Ulianovschi, N. Ursu, V. Volcinschi, *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu*. Ch.: Ed. Sarmis, 2009, p. 136.

zonele cu potenţial arheologic comis: b) de două sau mai multe persoane; c) de o persoană mascată, deghizată sau travestită; d) prin pătrunderea în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuinţă; e) cu aplicarea violenţei nepericuloase pentru viaţa sau sănătatea persoanei ori cu ameninţarea aplicării unei asemenea violenţe; f) cu cauzarea de daune în proporţii considerabile; g) din motive de prejudecată, atestă prezența semnelor circumstanțiale, fapt care impune o încadrare adecvată a faptei, în baza unui sau altui semn circumstanțial și, respectiv sancțiuni.

Variante agravante ale jafului bunurilor de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic constituie:

→ alin. (3), art. 187 - jaful bunurilor de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic săvîrşit: a) în timpul unei calamităţi; b) de un grup criminal organizat sau de o organizaţie criminală, se pedepseşte cu închisoare de la 7 la 10 ani.

→ alin. (4), art. 187 - jaful bunurilor de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic, dacă valoarea bunurilor depășește 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei,

se pedepsește cu închisoare de la 8 la 12 ani.

→ alin. (5), art. 187 – jaful bunurilor de patrimoniu cultural din situri arheologice sau din zone cu potenţial arheologic, dacă valoarea bunurilor depășește 100 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei,

se pedepsește cu închisoare de la 12 la 15 ani.

1.3. Textul normativ al infracțiunii de tâlhărie (art. 188) a fost suplinit cu un nou alineat – (2^1) – *tâlhăria în scopul sustragerii bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic,* pentru săvârșirea căreia este prevăzută pedeapsa cu închisoare de la 8 la 10 ani cu amendă în mărime de la 1350 la 2350 unităţi convenţionale.

În textul normativ al art. 188 C. pen. legiuitorul definește tâlhăria ca fiind atacul săvîrşit asupra unei persoane în scopul sustragerii bunurilor, însoţit de violenţă periculoasă pentru viaţa sau sănătatea persoanei agresate ori de ameninţarea cu aplicarea unei asemenea violenţe.[18]

Tâlhăria constituie o infracţiune cu grad sporit de pericol social. Elementul material al infracţiunii de tâlhărie, ţinându-se cont de caracterul complex al acesteia, se realizează prin două acţiuni: acţiunea de sustragere (ce poate lua şi o formă trunchiată a infracţiunii şi anume tentativa); acţiuni violente periculoase pentru viaţa şi sănătatea persoanei sau ameninţarea cu aplicarea unei asemenea violenţe. Pentru consumarea infracţiunii de tâlhărie este suficientă declanşarea atacului în scopul sustragerii bunurilor altei persoane fără necesitatea ca acţiunea să se finalizeze cu sustragerea reală a bunurilor.[19]

Ca și în cazurile infracțiunilor de furt și jaf și în cazul tâlhăriri observăm că legiuitorul a calificat tâlhăria în scopul sustragerii bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic ca formă agravantă a infracțiunii și a prevăzut sancțiuni mai aspre (alin. (2^1), art.188 C. pen. – pedeapsa cu închisoare de la 8 la 10 ani cu amendă în

[18] Art. 188, alin. (1), Cod penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18-04-2002, Republicat în: MO 2009, nr. 41-44, art.120.

[19] A. Barbăneagră, Gh. Alecu, V. Berliba, V. Budeci, T. Carpov, V. Cușnir, R. Cojocaru, A. Mariţ, T. Popovici, Gh. Ulianovschi, X. Ulianovschi, N. Ursu, V. Volcinschi, *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu*. Ch.: Ed. Sarmis, 2009, p. 138.

mărime de la 1350 la 2350 unităţi convenţionale) în raport cu varianta-tip a infracțiunii de tâlhărie (alin. (1), art.188 C.pen. – închisoare de la 5 la 8 ani cu (sau fără) amendă în mărime de la 950 la 1350 unităţi convenţionale), ba chiar și comparativ cu prima variantă agravantă a jafului (alin. (2), art.188 C.pen. – pedeapsa cu închisoare de la 8 la 10 ani).

Nu este lipsită de carențe nici tehnica legislativă utilizată de legiuitor la formularea textului normativ al art. 188 C.pen. al RM. Tâlhăria în scopul sustragerii bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic comisă: b) de două sau mai multe persoane; c) de o persoană mascată, deghizată sau travestită; d) prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuinţă; e) cu aplicarea armei sau altor obiecte folosite în calitate de armă; f) cu cauzarea de daune în proporţii considerabile; g) din motive de prejudecată, sesizează prezența semnelor circumstanțiale, fapt ce impune la încadrarea faptei a lua în calcul un semn sau altul și, respectiv sancțiuni.

Variante agravante ale tâlhăriei în scopul sustragerii bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial archeologic constituie:

→ alin. (3), art. 188 – tâlhăria în scopul sustragerii bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic săvârşită: a) în timpul unei calamităţi;

b) de un grup criminal organizat sau de o organizaţie criminală; c) cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii; d) cu deosebită cruzime, se pedepseşte cu închisoare de la 10 la 12 ani.

→ alin. (4), art. 188 – tâlhăria în scopul sustragerii bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic, dacă valoarea bunurilor depășește 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei, se pedepsește cu închisoare de la 11 la 14 ani.

→ alin. (5), art. 188 – tâlhăria în scopul sustragerii bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic, dacă valoarea bunurilor depășește 100 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei, se pedepsește cu închisoare de la 12 la 15 ani.

1.4. Textul normativ al infracțiunii de excrocherie (art. 190) a fost suplinit cu un nou alineat – (3) – potrivit căruia faptele prevăzute la alin. (1), art. 190 – *adică sustragerea bunurilor altei persoane prin abuz de încredere, inducere sau menținere în eroare* sau (2), art.190 – *adică sustragerea bunurilor altei persoane prin abuz de încredere, inducere sau menținere în eroare a) cu folosirea de documente false, înscrisuri false; b) de două sau mai multe persoane; c) cu cauzarea de daune în proporții considerabile; d) cu folosirea situației de serviciu* săvârșite *în scopul dobândirii bunurilor de patrimoniu cultural național mobil din siturile arheologice sau din zonele cu potențial arheologic*, se pedepsesc cu amendă în mărime de la 1850 la 2350 de unități convenționale sau cu închisoare de la 4 la 7 ani, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani.

Escrocheria se exprimă prin sustragerea bunurilor altei persoane prin abuz de încredere, inducere sau menținere în eroare. Astfel, elementul material se realizează prin acţiunea de sustragere a bunurilor, fiind întregit cu celelalte trei modalități, conținute în textul normei de incriminare – abuz de încredere, inducere sau menținere în eroare. În doctrină s-a arătat că acțiunea de sustragere se exprimă prin luarea bunului mobil și poate fi săvârșită prin diferite modalităţi: prin ridicare, ascundere, desprindere, consumare, prin folosirea unor mijloace etc. Caracterul ilegal al acțiunii derivă din faptul că făptuitorul nu are nici un drept

asupra bunului pe care îl sustrage şi prin fapta comisă violează regimul juridic de posesie sau detenţie asupra acelui bun; gratuitatea rezidă în luarea bunului fără contraechivalent şi în cauzarea prejudiciului material posesorului sau deţinătorului. Existenţa infracţiunii de escrocherie presupune şi stabilirea obligatorie a urmării imediate – prejudiciul material efectiv cauzat drept urmare a realizării acţiunii incriminate şi a raportului de cauzalitate. Abuzul de încredere are la bază relaţiile interpersonale stabilite între făptuitor şi victimă, care la rândul lor au în suport relaţii de amiciţie, de serviciu, de afaceri etc., care, cunoscând o anumită evoluţie şi având amprenta încrederii, sunt exploatate cu rea-voinţă de potenţialul escroc la realizarea rezoluţiei infracţionale. Inducerea sau menţinerea în eroare presupune variate metode, procedee şi tehnici de operare ale făptuitorului – denaturarea informaţiilor despre sine, despre apartenenţa de firmă şi posibilităţile financiare; dezinformarea victimei privitor la marfă, contraprestaţie, calitate, preţ, echivalent etc.; utilizarea unor împrejurări, echipamente, documente fictive sau false; ascunderea unor informaţii, fapte, împrejurări obligatorii pentru comunicare victimei ş.a.[20]

Observăm, și în acest caz, că legiuitorul a calificat faptele de excrocherie, săvârșite în scopul dobândirii bunurilor de patrimoniu cultural național mobil din siturile arheologice sau din zonele cu potențial arheologic, în modalitățile stipulate la alin. (1) sau (2), art.190 C. pen. al RM, ca infracțiune în forma agravantă și a prevăzut sancțiuni mai aspre (amendă în mărime de la 1850 la 2350 de unități convenționale sau cu închisoare de la 4 la 7 ani, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani), atât în raport cu varianta-tip a infracțiunii de excrocherie (alin. (1), art.190 C.pen. – sancțiuni: amendă în mărime de la 550 la 1000 de unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 120 la 240 de ore, sau cu închisoare de până la 3 ani), cât și în comparație cu prima variantă agravantă a excrocheriei (alin. (2), art.190 C. pen. – sancțiuni: amendă în mărime de la 850 la 1350 de unități convenționale sau cu închisoare de la 1 la 5 ani, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 3 ani).

Și în situația faptei de excrocherie comise: a) cu folosirea de documente false, înscrisuri false; b) de două sau mai multe persoane; c) cu cauzarea de daune în proporții considerabile; d) cu folosirea situației de serviciu, legiuitorul recurge la semnele circumstanțiale, care suscită a fi luate în calcul la încadrarea juridică a faptei, fiind pasibile și de sancțiuni mai aspre, ori în cazul dat legiuitorul le atribuie elementului material al excrocheriei săvârșite în scopul dobândirii bunurilor de patrimoniu cultural național mobil din siturile arheologice sau din zonele cu potențial arheologic (alin. (3), art.190), subsumând modul de săvârșire a excrocheriei din varianta-tip (alin. (1), art.190) și excrocheria însoțită de semnele indicate (alin. (2), art.190).

Variante agravante ale escrocheriei, adică ale sustragerii bunurilor altei persoane prin abuz de încredere, inducere sau menținere în eroare constituie:

→ alin. (4), art. 190 – escrocheria prevăzută la alin. (1)–(3), săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală, se pedepsește cu închisoare de la 4 la 8 ani cu amendă în mărime de la 5000 la 9000 de unități convenționale.

→ alin. (5), art. 190 – escrocheria prevăzută la alin. (1)–(4), dacă valoarea bunurilor depășește 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de

[20] A. Barbăneagră, Gh. Alecu, V. Berliba, V. Budeci, T. Carpov, V. Cușnir, R. Cojocaru, A. Mariţ, T. Popovici, Gh. Ulianovschi, X. Ulianovschi, N. Ursu, V. Volcinschi, *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu*. Ch.: Ed. Sarmis, 2009, p. 148.

Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei, se pedepsește cu închisoare de la 7 la 10 ani, cu amendă în mărime de la 9000 la 16000 de unități convenționale și cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani.

→ alin. (6), art. 190 – escrocheria prevăzută la alin. (1)–(4), dacă valoarea bunurilor depășește 100 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei, se pedepsește cu închisoare de la 8 la 15 ani, cu amendă în mărime de la 15000 la 20000 de unități convenționale și cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani.

1.5. Textul normativ al infracțiunii de delapidare a averii străine (art. 191) a fost suplinit cu un nou alineat – (2^2) – *delapidarea bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic,* pentru săvârșirea căreia este prevăzută pedeapsa cu amendă în mărime de la 1850 la 2350 unităţi convenţionale sau cu închisoare de la 3 la 7 ani, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcţii sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani.

În textul normativ al art. 191 C. pen. legiuitorul definește delapidarea averii străine ca fiind sustragerea, dispunerea sau folosirea ilegală a bunurilor altei sau ale altor persoane de către cel căruia i-au fost încredinţate în baza unui titlu şi cu un anumit scop ori refuzul de a le restitui.[21]

Delapidarea averii străine se caracterizează prin comiterea acţiunii îndreptate spre sustragerea, dispunerea sau folosirea ilegală a bunurilor altei sau ale altor persoane de către cel căruia i-au fost încredinţate în baza unui titlu şi cu un anumit scop ori refuzul de a le restitui (alin. (2^2), art. 191 C.pen.) a bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic. Luarea bunului se face anume de la altă sau de la alte persoane – fizice sau juridice, publică sau privată – acţiune prin care se aduce atingere poziţiei bunurilor din sfera ei patrimonială, producându-i pagube materiale. Caracterul ilegal al delapidării se exprimă prin: scoaterea de către făptuitor, fără temei, a bunului din posesia sau detenţia altei persoane şi trecerea acestuia, fără nici un drept, în stăpânirea sa, ţinând cont de faptul că acest bun/bunuri i-au fost încredinţate în baza unui titlu şi cu un anumit scop, precum și refuzul de a restitui bunul/ bunurile încredinţate posesorului sau deținătorului legal.[22]

În cazul dat, la fel se observă, că legiuitorul a calificat faptele de delapidare a bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic, (alin. (2^2), art. 191), ca infracțiune în forma agravantă, și a prevăzut sancțiuni mai aspre (amendă în mărime de la 1850 la 2350 unităţi convenţionale sau cu închisoare de la 3 la 7 ani, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcţii sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani), atât în raport cu varianta-tip a infracțiunii de excrocherie (alin. (1), art.190 C.pen. – amendă în mărime pînă la 850 unităţi convenţionale sau cu închisoare de pînă la 3 ani, în ambele cazuri cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcţii sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de pînă la 3 ani), cât și în comparație cu prima variantă agravantă a excrocheriei (alin. (2), art.190 C. pen. – amen-

[21] Art. 191, alin. (1), Cod penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18-04-2002, Republicat în: MO 2009, nr. 41-44, art.120.

[22] A. Barbăneagră, Gh. Alecu, V. Berliba, V. Budeci, T. Carpov, V. Cușnir, R. Cojocaru, A. Mariț, T. Popovici, Gh. Ulianovschi, X. Ulianovschi, N. Ursu, V. Volcinschi, *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu*. Ch.: Ed. Sarmis, 2009, p. 151.

dă în mărime de la 850 la 1350 unităţi convenţionale sau cu închisoare de la 2 la 6 ani, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcţii sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de pînă la 5 ani).

Ca și în cazul infracțiunilor de furt, jaf, tâlhărie, excrocherie la incriminarea delapidării bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic săvârșite: b) de două sau mai multe persoane; c) cu cauzarea de daune în proporţii considerabile; d) cu folosirea situaţiei de serviciu (alin.(2), art.191 C.pen.) sunt prezente semne circumstanțiale ale faptei, care suscită a fi luate în calcul la încadrarea juridică a faptei, fiind pasibile și de sancțiuni mai aspre, ori în cazul dat legiuitorul a prevăzut sancțiuni mai blânde decât pentru delapidarea bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic (alin. (2^2), art. 191).

Variante agravante ale delapidării bunurilor de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic constituie:

→ alin. (3), art. 191 – delapidarea prevăzută la alin. (1)–(2^2), săvârşită de un grup criminal organizat sau de o organizaţie criminală, se pedepsește cu închisoare de la 4 la 8 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcţii sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani;

→ alin. (4), art. 191 – delapidarea prevăzută la alin. (1)–(3), dacă valoarea bunurilor depășește 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei, se pedepsește cu închisoare de la 7 la 12 ani;

→ alin. (5), art. 191 – delapidarea prevăzută la alin. (1)–(3), dacă valoarea bunurilor depășește 100 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei, se pedepsește cu închisoare de la 8 la 15 ani.

II. În Capitolul VI - ***Infracţiuni contra patrimoniului*** din Codul penal al Republicii Moldova au fost introduse noi infracțiuni și anume:

2.1. Deteriorarea sau distrugerea bunurilor de patrimoniu cultural (art 199^1 C.pen.**)**

Astfel, potrivit alin. (1), art. 199^1 deteriorarea bunurilor de patrimoniu cultural, se pedepseşte cu amendă în mărime de la 850 la 1350 de unităţi convenţionale sau cu închisoare de pînă la 1 an, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 1350 la 3350 de unităţi convenţionale sau cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 1 la 3 ani.

În doctrină prin deteriorare a bunurilor de patrimoniu cultural se înțelege o acțiune a făptuitorului (subiectului activ), care constă în degradarea, dărâmarea bunului de patrimoniu cultural (monument istoric, al culturii sau unui obiect al naturii) în măsura, în care acestea își pierd anumite calități, deși se păstrează configurația inițială, inclusiv posibilitatea de restabilire.

La alin. (2), art.199^1 se incriminează distrugerea bunurilor de patrimoniu cultural, faptă pasibilă de pedeapsa cu amendă în mărime de la 3350 la 6350 de unităţi convenţionale sau cu închisoare de la 1 la 3 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă de la 6350 la 10350 de unităţi convenţionale cu (sau fără) lichidarea persoanei juridice.

Distrugerea bunurilor de patrimoniu cultural semnifică acțiunea făptuitorului (subiectului activ) de a nimici în totalitate bunul de patrimoniu cultural (monument de istorie și cultură sau obiect al naturii), astfel încât acestea își pierd definitiv valoarea lor istorico-culturală.

La alin. (3), art.199^1 C.pen. este sancționată o variantă agravantă care prevede că faptele incriminate la alin. (1) sau (2):

a) săvârșită prin incendiere, explozie sau prin o altă modalitate periculoasă;

b) săvârșită din motive de prejudecată;

c) care a provocat din imprudență decesul persoanei, se pedepsesc cu închisoare de până la 6 ani.

2.2. Efectuarea lucrărilor neautorizate în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial arheologic (art. 199[2] C.pen.)

În conformitate cu prevederile alin.(1), art.199[2] C.pen. efectuarea săpăturilor neautorizate sau căutarea de comori în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial archeologic, se pedepsesc cu amendă de la 850 la 1350 de unităţi convenţionale sau cu închisoare de până la 1 an.

Potrivit alin.(2), art.199[2] C.pen. efectuarea lucrărilor de construcţie, precum şi a altor activităţi de intervenţie asupra solului în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial arheologic, fără certificat de descărcare de sarcină arheologică, se pedepseşte cu amendă de la 3350 la 4350 de unităţi convenţionale sau cu închisoare de pînă la 2 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă de la 7350 la 10350 de unităţi convenţionale cu (sau fără) lichidarea persoanei juridice.

2.3. Tăinuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile (art. 199[3] C.pen.)

În sensul normei în cauză tăinuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor, descoperite întîmplător sau în cadrul unor lucrări de intervenţie asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecţie, precum şi neanunţarea la timp a autorităţilor publice privind descoperirea întîmplătoare a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor, se pedepsesc cu amendă de la 850 la 1350 de unităţi convenţionale sau cu închisoare de pînă la 1 an, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 3350 la 5350 de unităţi convenţionale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pe un termen de pînă la 2 ani.

2.4. Comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile şi a bunurilor culturale mobile clasate (art. 199[4] C. pen.)

Prin alin. (1), art. 199[4] C. pen. se incriminează comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile şi a bunurilor culturale mobile clasate și se pedepseşte cu amendă în mărime de la 750 la 850 de unităţi convenţionale, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcţii sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de pînă la 1 an, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 2350 la 3350 de unităţi convenţionale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pe un termen de pînă la 3 ani.

În varianta agravantă (alin.(2), art. 199[4] C. pen) se incriminează aceeaşi acţiune:

a) săvîrşită de un grup criminal organizat sau de o organizaţie criminală;

b) săvîrşită cu folosirea situaţiei de serviciu;

c) care a cauzat daune în proporţii mari, fapte pasibile de pedeapsa cu amendă în mărime de la 1000 la 1350 de unităţi convenţionale sau cu închisoare de la 1 la 3 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 6350 la 10350 de unităţi convenţionale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 3 la 5 ani.

III. În Capitolul XIII – ***Infracţiuni contra securităţii publice şi a ordinii publice***

3.1. Au fost operate modificări **în art. 222 – Profanarea mormintelor și a monumentelor**. Astfel, titlul articolului s-a completat cu cuvintele „și a monumentelor”, în dispoziția alin. (1), după cuvântul „monument” s-au introdus cuvintele „funerar sau de for public”, dispoziția alin. (2) s-a completat cu lit. c) cu următorul cuprins: „c) cu cauzarea de daune în proporţii mari”.

Actualmente, profanarea prin orice mijloace a unui mormânt, a unui monument funerar sau de for public, a unei urne funerare sau a unui cadavru, precum şi însuşirea obiectelor ce se află în mormânt sau pe el (alin. (1), art.222 C.pen.), se pedepsesc cu amendă în mărime de la 750 la 950 de unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de până la 2 ani.

În varianta agravantă (alin.(2), art.222 C.pen.) se incriminează aceleaşi acţiuni săvîrşite:

a) de două sau mai multe persoane;

b) din motive de prejudecată,

c) cu cauzarea de daune în proporţii mari și se pedepsesc cu amendă în mărime de la 1050 la 1250 de unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 200 la 240 de ore, sau cu închisoare de la 1 la 4 ani.

3.2. Vandalismul (art.288 C.pen). Potrivit textului normativ vandalismul semnifică pângărirea edificiilor sau a altor încăperi, precum şi nimicirea bunurilor în transportul public sau în alte locuri publice (alin. (1), art.288 C.pen), faptă pentru care se prevede pedeapsa cu amendă în mărime de la 550 la 850 unităţi convenţionale sau cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 140 la 200 de ore, sau cu închisoare de până la 1 an.

În varianta agravantă (alin.(2), art.288 C.pen.) se incriminează aceleaşi acţiuni săvârşite:

b) de două sau mai multe persoane;

c) *asupra bunurilor care au valoare istorică, culturală sau religioasă*;

d) din motive de prejudecată, acțiuni pasibile de pedeapsa cu amendă în mărime de la 550 la 1050 unităţi convenţionale sau cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de până la 3 ani.

IV. A fost extinsă aria de sancționare contravențională în vederea protecției patrimoniului cultural, patrimoniului arheologic și monumentelor de for public.

4.1. Art. 74 C. contrav. al RM (Încălcarea legislației cu privire la patrimoniul cultural, patrimoniul arheologic sau monumentele de for public) prevede sancțiuni contravenționale pentru:

√ **alin.(1) –** încălcarea regimului de protecție și de folosire a bunurilor de patrimoniu cultural, a patrimoniului arheologic sau a monumentelor de for public;

√ **alin.(2)** – edificarea monumentelor de for public fără aprobări legale;

√ **alin.(3)** – demontarea, strămutarea sau modificarea monumentelor de for public fără aprobări legale;

√ **alin. (4) –** intervențiile prin construire neautorizată sau cu încălcarea autorizației de construire pe terenul monumentului istoric, al monumentului de for public sau pe terenul cu patrimoniu arheologic ori în zonele lor de protecție;

√ **alin.(5) –** neîndeplinirea atribuțiilor legate de întreținerea, îngrijirea, conservarea și restaurarea monumentelor de for public;

√ **alin.(6) –** nerespectarea de către primarul unității administrativ-teritoriale a prevederilor legale cu privire la protejarea monumentelor istorice, la asigurarea pazei patrimoniului arheologic și semnalarea Agenției Naționale Arheologice referitor la nerespectarea legislației privind protejarea patrimoniului arheologic, precum și semnalarea Agenției de Inspectare a Monumentelor referitor la nerespectarea legislației în domeniul ocrotirii monumentelor;

√ **alin.(7) –** eliberarea de către emitent a autorizației de construire în lipsa certificatului de descărcare de sarcină arheologică pentru terenurile cu patrimoniu arheologic, în lipsa avizului Consiliului Național al Monumentelor Istorice pentru intervenții la monumente

de istorie și cultură de categorie națională sau în lipsa avizului Consiliului Național pentru Monumentele de For Public privind edificarea monumentelor de for public sau a operelor comemorative de război, dacă aceasta nu constituie infracțiune;

√ **alin.(8) –** împiedicarea de către proprietarii terenurilor cu patrimoniu arheologic sau de către titularii dreptului de posesiune a acestora a accesului personalului autorizat, conform legislației, de către autoritatea responsabilă de protejarea și valorificarea patrimoniului arheologic, în vederea prospectării arheologice, cercetării și protejării patrimoniului arheologic și asigurării măsurilor de protecție și pază a bunurilor de patrimoniu arheologic;

√ **alin.(9) –** înstrăinarea de către proprietarii privați a terenurilor cu patrimoniu arheologic sau a monumentelor înscrise în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat fără notificarea prealabilă a Ministerului Culturii;

√ **alin.(10) –** efectuarea neautorizată de inscripții, înscrisuri, desene sau orice alte acțiuni care conduc la distrugerea, degradarea, schimbarea datelor istorice ori a înfățișării monumentelor de for public sau a operelor comemorative de război;

√ **alin.(11) –** accesul cu detectoare de metale sau cu alte aparate de teledetecție și utilizarea lor în siturile arheologice sau în zonele cu potențial arheologic fără autorizația corespunzătoare.

4.2. Art. 364 C. contrav. (Încălcarea legislaţiei cu privire la publicitate), în alin.(2^1) prevede sancțiuni contravenționale pentru amplasarea mijloacelor de publicitate exterioară pe un monument arheologic, un monument istoric sau un monument de for public sau în zona de protecție a acestuia, faptă ce se sancționează cu amendă de la 36 la 120 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 60 la 180 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 120 la 240 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.

4.3. Art. 423[8] C. contrav. (Organele de stat cu atribuții în domeniul patrimoniului cultural) stabilește entitățile statale și prevede o delimitare clară a competențelor acestora în materia constatării contravențiilor din domeniul patrimoniului cultural.

În contextul politicii penale a Republicii Moldova privind protecția valorilor culturale și aplicării corecte și uniforme a normelor de sancționare un rol deosebit revine termenilor și noțiunilor utilizate în textele normative privind incriminarea și sancționarea conduitei ilicite. În acest sens în Capitolul XIII – *Înţelesul unor termeni sau expresii* din Partea generală a Codului penal la art. 133 – *Valori culturale* legiuitorul prin valori culturale cu caracter religios sau laic definește valorile indicate în Convenţia Organizaţiei Naţiunilor Unite pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură din 14 noiembrie 1970 privind măsurile îndreptate spre interzicerea şi prevenirea introducerii, scoaterii şi transmiterii ilicite a dreptului de proprietate asupra valorilor culturale.[23]

Este de precizat că deși Codul contravențional al Republicii Moldova[24] include Capitolul V^2 – *Înțelesul unor termeni sau expresii în prezentul cod* – în textul acestuia nu se conțin careva noțiuni, definiții privind valorile culturale.

Dat fiind că legea penală operează cu termenul de *valori culturale* ne vom axa pe abordarea consistentă și multilaterală asupra acestuia. În contextul normei stipulate la art.133 C.pen. al RM reținem că legiuitorul consemnează că prin valori culturale cu caracter religios sau laic trebuie de înțeles valorile indicate în Convenţia Organizaţiei Naţiunilor Unite

[23] Art.133, alin. (1), Cod penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18-04-2002, Republicat în: MO 2009, nr. 41- 44, art.120.

[24] Codul contravențional al Republicii Moldova, Nr. 218 din 24-10-2008, Republicat: MO al Republicii Moldova, 2016, nr. 441-451, art. 879.

pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură din 14 noiembrie 1970. Observăm, în titlul Convenției, o eroare de traducere, care poate crea confuzii. Titlul original al Convenției date este următorul: „Convenția cu privire la măsurile de interzicere și prevenire a scoaterii și introducerii ilegale a valorilor culturale, precum și transferul ilicit al dreptului de proprietate asupra valorilor culturale".[25] Convenția ONU din 14 noiembrie 1970 privind măsurile de interzicere și prevenire a scoaterii și introducerii ilegale a valorilor culturale, precum și transferul ilicit al dreptului de proprietate asupra valorilor culturale, este un act de referință privind aplicarea normelor penale. Constatăm că în textul Convenției în mare parte se enumeră obiectele care constituie valori culturale, or definiții exprese oferite valorilor culturale nu se regăsesc. Convenția ONU din 14.11.1970 statuează că valori culturale se consideră valorile cu caracter religios sau laic, pe care fiecare stat le definește ca prezentând interes pentru arheologie, istorie, literatură, artă și știință și care sunt raportate la categoriile enumerate mai jos:

a) colecții rare și mostre ale florei și faunei, mineralogiei, anatomiei și obiecte, care prezintă interes pentru paleontologie;

b) valori, care se referă la istorie, inclusiv ia istoria științei și tehnicii, la istoria războaielor și societăților, dar și cele referitoare la viața personalităților naționale de vază, oamenilor de cultură, savanților și artiștilor și la evenimentele naționale remarcabile;

c) comorile arheologice (inclusiv obișnuite și secrete) și descoperirile arheologice;

d) părțile componente demontate ale monumentelor artei și istoriei și locurilor arheologice;

e) obiectele cu o vechime de peste 100 de ani, cum ar fi inscripțiile, monedele și ștampilele imprimate;

f) materialele etnologice;

g) valorile de artă:

√ pânze, tablouri și desene complet lucrate de mână pe orice suport și din orice materiale (cu excepția desenelor și produselor industriale ornamentate cu mâna);

√ opere originale de artă sculpturală din orice materiale;

√ opere originale de gravură, stampă și litografie;

√ colecții originale de artă și ansambluri din orice materiale;

h) incunabule și manuscrise rare, cărți, documente străvechi și publicații, care prezintă interes deosebit (istoric, artistic, științific, literar etc.), separat sau în colecții;

i) timbre poștale, timbre de impozitare și analogice, separat sau în colecții; î) arhive, inclusiv arhive de fonograme, de cinema și de fotografii;

j) mobilă cu o vechime de peste 100 de ani și instrumente muzicale străvechi.

Convenția ONU din 14 noiembrie 1970 privind măsurile de interzicere și prevenire a scoaterii și introducerii ilegale a valorilor culturale reconfirmă și dezvoltă reglementările unui act internațional mai vechi și anume Convenția pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat, Haga, 14.05.1954, care operează cu următorii termeni (art.1 din Convenție):

(a) *bunurile, mobile sau imobile,* care prezintă o mare importanță pentru patrimoniul cultural al popoarelor, cum sunt monumentele de arhitectură, de artă sau istorice, religioase sau laice, terenurile arheologice, grupurile de construcții, care, în ansamblu, prezintă interes istoric sau artistic, operele de artă, manuscrisele, cărțile și alte obiecte de interes artistic,

[25] V. Cușnir, Protecția penală a obiectelor de valoare deosebită: probleme teoretico-normative, in: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale „Protecția juridică a valorilor culturale în Republica Moldova" Academia „Ștefan cel Mare" a MAI, Chișinău, 21-22 septembrie 2007, pp. 62-67.

istoric sau arheologic, precum și colecțiile științifice și colecțiile importante de cărți, arhive sau de reproduceri ale bunurilor definite mai sus;

(b) *edificiile,* a căror destinație principală și efectivă este conservarea sau expunerea bunurilor culturale mobile definite mai sus, cum sunt muzeele, marile biblioteci, depozitele de arhive, precum și adăposturile destinate să adăpostească, în caz de conflict armat, bunurile culturale mobile definite anterior;

(c) *centrele,* în cuprinsul cărora se află un număr considerabil de bunuri culturale, așa cum sunt definite la alineatele anterioare, denumite *centre monumentale.*

Potrivit Convenției pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat, de la Haga, din 14.05.1954, o anumită categorie de bunuri culturale pot beneficia de o protecţie specială (art.8 din Convenție). Stabilirea unui regim special de protecţie prezumă ca aceste bunuri culturale să fie înscrise în „Registrul internaţional al bunurilor culturale sub protecţie specială", care este depozitat şi gestionat de către Directorul general al UNESCO cu sediul la Paris (copiile de pe acest Registru sunt remise secretarului General al ONU şi statelor semnatare ale Convenţiei).[26]

De avut în vedere că pe plan internațional au fost adoptate mai multe acte internaționale și regionale în materia protecției patrimoniului cultural, inclusiv:

- Carta internaţională de la Veneția privind conservarea şi restaurarea monumentelor şi siturilor istorice, 1964;
- Convenţia UNESCO privind protecţia patrimoniului mondial cultural şi natural din 16.11.1972;
- Recomandarea UNESCO privind salvgardarea ansamblurilor istorice sau tradiționale și rolul acestora în viața contemporană, 1976;
- Convenția Consiliului Europei privind infracțiunile referitoare la proprietatea culturală a fost adoptată în mai 2017 la Nicosia;
- Convenţia UNESCO pentru protecţia patrimoniului cultural subacvatic, 2001;
- Convenția UNESCO din 17 octombrie 2003 pentru salvgardarea patrimoniului cultural imaterial;
- Convenţia UNESCO pentru protecţia şi promovarea diversităţii expresiilor culturale (2005).

Actele internaționale, în funcție de obiectul de reglementare, includ entitățile, care se referă la valorile culturale, susceptibile de protecție. Fără a face anumite comentarii în legătură cu aceste entități, se cere, totuși, de constatat, că pe rol de cerință obligatorie pentru aprecierea bunului ca având valoare culturală este înregistrarea lui în cataloagele (registre) respective, la nivel național, local sau la nivelul comunităților internaționale prin intermediul UNESCO ori a altor organizații specializate în protejarea valorilor culturale. În contextul incriminărilor examinate o condiție obligatorie pentru survenirea răspunderii penale prezumă ca monumentele de istorie și cultură sau obiectele naturii să fie luate sub ocrotirea statului, iar Legea privind ocrotirea monumentelor prevede ca acestea să fie înscrise în Registrul Monumentelor al Republicii Moldova ocrotite de stat (art. 1, alin. (1) din Lege).[27] Mai mult, art. 59 al Constituției Republicii Moldova impune cetățenilor obligația de a ocroti monumentele istoriei și culturii.

[26] A. Cauia, *Protecția bunurilor culturale în cadrul conflictului armat*, in: Materialele Conferinței „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene", ULIM, Chișinău, 19 octombrie 2011, pp. 56-63.

[27] Legea nr. 1530 din 22.06.1993 privind ocrotirea monumentelor, publicat: 30-01-1994 în Monitorul Oficial Nr. 1.

Așa dar, un rol nu mai puțin important privind protecția valorilor culturale revine cadrului legislativ național. Monumentele istoriei și culturii, precum și obiectele naturii sunt definite și tratate destul de amplu prin Legea Republicii Moldova privind ocrotirea monumentelor.

Toate monumentele, situate pe teritoriul Republicii Moldova, fac parte din patrimoniul ei cultural și natural și se află sub protecția statului (art. 1, alin. (2) din Lege).

Conform art. 2 al legii date monumentele reprezintă bunuri imobile și mobile. Concluzia care se impune constă în aceia, că raporturile sociale privind monumentele istoriei, culturii și naturii au caracter patrimonial, fapt care invocă îndoieli în privința aranjării corecte a infracțiunilor privind valorile culturale în Capitolul VIII, Partea specială a Codului penal.

Un alt act legislativ privind valorile culturale este Legea Culturii[28] – lege ce constituie cadrul cultural şi totalitatea domeniilor de activitate culturală. Lege culturii oferă o viziune de ansamblu asupra activității culturale și nu operează în mod expres cu termeni și noțiuni cu privire la protecția patrimoniului cultural, dar le tratează în contextul activităților culturale.

Următorul act legislativ este Legea privind protejarea patrimoniului arheologic[29] – lege care reglementează regimul juridic general al descoperirilor şi al cercetării arheologice, precum şi protejarea patrimoniului arheologic, parte componentă a patrimoniului cultural naţional. Potrivit legii *patrimoniul arheologic este elementul esenţial care defineşte vechimea şi originalitatea culturii, a istoriei şi a tradiţiilor fiecărui popor, stat sau a unui spaţiu cultural în raport cu alte popoare, state sau spaţii etnoculturale. Fiecare popor are obligaţia de aşi păstra bunurile culturale şi de a le valorifica în beneficiul întregii umanităţii, de aceea necesită a fi protejat, integrând organic politica de protejare a patrimoniului arheologic în politicile culturale, educaţionale, de mediu, de dezvoltare urbanistică şi de amenajare a teritoriului, de administrare a terenurilor agricole, a solurilor şi a pădurilor* (preambulul Legii).

Cadrul legislativ național este reprezentat și de Legea privind protejarea patrimoniului cultural național mobil[30] – lege ce reglementează regimul juridic al bunurilor aparţinând patrimoniului cultural naţional mobil, ca parte a patrimoniului cultural naţional, precum şi activităţile specifice în domeniul identificării, cercetării, inventarierii, clasării, conservării, asigurării securităţii, întreţinerii, preparării, restaurării şi punerii în valoare a bunurilor culturale mobile.

Un act legislativ important constituie Legea monumentelor de for public[31]- lege care reglementează regimul juridic general al înființării, realizării, amplasării, administrării şi protejării monumentelor de for public. Legea urmărește crearea condiţiilor optime pentru promovarea valorilor naţionale şi internaţionale prin intermediul operelor de artă monumentală amplasate în spaţii publice, integrării lor în politicile culturale, educaţionale, de dezvoltare urbanistică şi de amenajare a teritoriului, asigurării unui cadru juridic adecvat pentru edificarea şi protejarea acestui tip de monumente, ajustat la prevederile convenţiilor şi recomandărilor UNESCO şi ale Consiliului Europei referitoare la domeniul patrimoniu-

[28] Legea nr. 413 culturii din 27-05-1999, in: MO Nr. 83-86, 05-08-1999, art. 401.

[29] Legea Nr. 218 din 17-09-2010 privind protejarea patrimoniului arheologic, in: MO nr.235-240, 03-12-2010, art. 738.

[30] Legea nr. 280 din 27.12.2011 privind protejarea patrimoniului cultural naţional mobil, in: MO Nr. 82-84, 27-04-2011.

[31] Lege nr. 192 din 30-09-2011 monumentelor de for public, in: MO nr. 197-202, 18-11-2011, art. 569.

lui cultural. Legea în cauză operează cu termeni și definiții de natură să clarifice entitățile subsumate de patrimoniul cultural și să înlesnească aplicarea normelor privind răspunderea juridică, fie civilă, contravențională sau penală.

Cu titlu de concluzii. 1) Referindu-ne la codurile penal și contravențional este de precizat că o perioadă destul de îndelungată, până în anul 2016, protecția penală a valorilor culturale era asigurată prin incriminarea unui cerc relativ restrâns de fapte și anume trei infracțiuni (art. 137^3 C. pen., 221 C.pen. și 248 C. pen.) și trei contravenții (art.74, 177 și 364 C. contrav.) prin care în mod expres se incriminau și sancționau fapte ilicite privind valorile culturale. 2) Din raționamente de politică penală Codul Penal și Codul Contravențional a fost completat cu noi norme la compartimentul protejarea patrimoniului cultural și monumentelor de for public, fapt ce a condus la o îmbunătățire esențială a instrumentarului juridic în materie. 3) Aplicarea normelor vizând protecția penală a valorilor culturale are interferență cu multiple alte reglementări, atât de drept penal, cât și din alte ramuri ale dreptului – drept civil, drept comercial, drept procesual civil și penal etc., în speță cu dreptul de autor și drepturile conexe, fapt, care determină necesitatea unor cercetări științifice interdisciplinare. 4) În privința normativului penal și contravențional în materia protecției patrimoniului cultural continuă să fie sesizate anumite carențe de natură să afecteze aplicarea normelor, astfel încât cercetarea științifică rămâne actuală și necesară.

INFRACȚIUNEA DE ECOCID ÎN CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA
The Crime of Ecocide in the Criminal Code of the Republic of Moldova

CZU: 615.28(478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14558390

Dinu MÎTCU
Doctorand,
Universitatea de Studii Politice și Economice „Constantin Stere", Chișinău
E-mail: dinu.mitcu77@gmail.com

Summary. The article addresses the topic related to ecocide. The doctrinal essence of ecocide, as reflected in the opinions of scientists, is analyzed, citing as an example local researchers such as Al. Barbăneagră, X. Ulianovschi, S. Brînza, V. Stati, A. Cauia, among others. The Criminal Code of the Republic of Moldova is analyzed in the context of the reference to the notion of ecocide. The correlation between ecocide and ecological security is described. The applicability of ecological legislation is exemplified. As a conclusion, the article affirms that the Criminal Code of the Republic of Moldova, by incriminating ecocide in art. 136 following the process of harmonizing national criminal law with international environmental law, applies in accordance with the provisions of the Constitution of the Republic of Moldova and international acts to which the Republic of Moldova is a party.

Key words: Security environment, the crime of ecocide, international law, United Nations Environment Programme, Criminal Code of the Republic of Moldova, Constitution of the Republic of Moldova, ecological security, ecosystem.

Mediul de securitate regional și global în care operează Republica Moldova trece printr-o perioadă de transformări fundamentale. În acest context schimbător, provocările de tip vechi la adresa securității naționale coexistă cu amenințările de tip nou, care sunt în continuă creștere.[1] Revenirea războiului de înaltă intensitate în Europa, prin agresiunea brutală a Federației Ruse împotriva Ucrainei, riscul unui alt mare război în Orientul Mijlociu, au destabilizat ordinea regională și internațională, generând numeroase repercusiuni politice, sociale și economice, fiind de natură să escaladeze întru-un război mondial fără precedent cu consecințe imprevizibile pentru umanitate. Pe fonul realităților existente la nivel regional și global crima de ecocid, manifestată prin „distrugerea intenţionată în masă a florei sau a faunei, intoxicarea atmosferei ori a resurselor acvatice, precum şi săvârşirea altor acţiuni ce pot provoca sau au provocat o catastrofă ecologică este de un pericol social sporit, astfel încât abordarea acesteia prin prisma legislației penale a Republicii Moldova este necesară și actuală.[2]

Războiul „neprovocat" al Federației Ruse împotriva Ucrainei, de rând cu pierderi umane considerabile și materiale, înregistrează și un real ecocid – infracţiune contra securităţii

[1] *Strategia securității naționale a Republicii Moldova*. Hotărârea Parlamentului RM Nr. HP391/2023 din 15.12.2023, in: MO Nr. 17-19 din 17.01.2024;

[2] Codul penal al Republicii Moldova, Art. 136. Ecocidul. *Distrugerea intenţionată în masă a florei sau a faunei, intoxicarea atmosferei ori a resurselor acvatice, precum şi săvîrşirea altor acţiuni ce pot provoca sau au provocat o catastrofă ecologică*, se pedepsesc cu închisoare de la 10 la 15 ani.// COD Nr. 985 din 18-04-2002 // Republicat în temeiul articolului III lit. c) al Legii nr. 277-XVI din 18 decembrie 2008, MO al Republicii Moldova, 2009, nr. 41- 44, art.120.

omenirii. „Distrugeri masive de păduri, terenuri agricole minate şi poluate de substanţele chimice, răspândite de arme şi muniţii, cursuri de apă şi soluri contaminate în jurul siturilor industriale bombardate…Vor dura generaţii pentru a repara acest ecocid….", a remarcat comisarul european Virginijus Sinkevicius.[3]

Crima de ecocid este un concept relativ nou în dreptul internațional, iar poziția sa în sistemul infracțiunilor contra umanității este încă subiect de dezbatere. Esența doctrinară a ecocidului este reflectată de opiniile oamenilor de știință. Astfel, autorul Al. Barbăneagră operează un tratament de amplitudine infracţiunilor contra păcii şi securităţii omenirii, infracţiunilor de război, prin prisma dreptului internațional **și** pune în evidenţă trăsăturile commune şi definitorii ale genocidului, ecocidului şi ale donării ca fapte infracţionale ce cad sub incidenţa conceptului de infracţiuni contra securităţii omenirii. Cercetătorul Al. Barbăneagră a trecut în revistă mai multe conflicte violente (Ruanda, Bangladesh, Uganda, Burundi, Timorul Oriental, Etiopia, Indonezia, Birmania, Sudan, Bosnia-Herțegovina ș.a.), referindu-se în mare parte la infracțiunile de drept internațional comise în acest sens, dar și la rolul Curții Penale Internaționale, Tribunalelor Penale Internaționale pentru fosta Iugoslavie și Ruanda, Tribunalului Special pentru Sierra Leone ș.a. privind tragerea la răspundere a făptuitorilor, în conformitate cu prevederile dreptului internațional.[4] Autorul X. Ulianovschi subliniază rolul definitoriu al statelor în protecția mediului. În context remarcă autorul comunitatea internaţională s-a reunit în 1972 la Conferinţa de la Stockholm privind Mediul Uman (Stockholm Conference on Human Environment) pentru a dezbate problema mediului global şi a necesităţilor de dezvoltare. **În urma Conferinţei au rezultat:**

Adoptarea Declaraţiei de la Stockholm, care conţine 26 de principii;

Planul de Acțiune pentru Mediul Uman, cu trei componente:

1. programul pentru evaluarea mediului global (Earthwatch);
2. activităţile pentru managementul mediului;
3. măsurile de sprijin.

Programul Naţiunilor Unite pentru Mediu (United Nations Environment Programme – UNEP) al cărui Consiliu de Conducere şi Secretariat au fost înfiinţate în decembrie 1972 de Adunarea Generală ONU; Fondul voluntar pentru Mediu (Voluntary Environment Found) înfiinţat în ianuarie 1973, în conformitate cu procedurile financiare ONU. Toate acestea sunt considerate a fi piatra de temelie a primului cadru internaţional pentru tratarea problemelor mediului remarcă profesorul X. Ulianovschi.[5]

Autorii S. Brînza și V. Stati în legătură cu infracțiunile supuse cercetării relatează: „Actualmente în lume este stabilit un sistem de reprimare a celor mai grave infracţiuni, printre care şi infracţiunile contra păcii şi securităţii omenirii, precum şi infracţiunile de război. Sistemul de reprimare stabilit de dreptul umanitar consacră competenţa instanţelor naţionale în judecarea persoanelor inculpate, instanţe care pot fi civile, militare sau speciale, cu condiţia să fie imparţiale şi legal constituite şi să aplice aceleaşi sancţiuni atât pentru propriii cetăţeni, cât şi pentru cei străini, pentru aceleaşi fapte".[6] Definind această categorie de

[3] Dinu Mîtcu, *Accepţiuni privind răspunderea în dreptul penal internaţional*, in: materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională „Drepturile persoanei: probleme actuale în lumina jurisprudenței naționale", 10 decembrie 2021, Chișinău, p.82;

[4] A. Barbăneagră, *Infracţiuni contra păcii şi securităţii omenirii*. Chişinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2005, p. 5.

[5] X. Ulianovschi, *Infracţiuni ecologice*. Note de curs. Universitatea de Stat din Moldova. Ch. 2022, p. 10.

[6] S. Brînză, V. Stati, *Drept penal*: Partea specială, vol. I, Chişinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 11.

infracţiuni, autorii S. Brînza, V. Stati au menţionat că „infracţiunile contra păcii şi securităţii omenirii, infracţiunile de război reprezintă grupul de infracţiuni prevăzute în Capitolul I al Părţii speciale a Codului penal al Republicii Moldova, fiind fapte socialmente periculoase, săvârşite cu intenţie, care vatămă – în mod exclusiv sau în principal – relaţiile sociale cu privire la pacea şi securitatea omenirii”[7].

Autorul A. Cauia sesizează că în zilele noastre, evenimentele cu implicaţii ecologice negative s-au înmulţit, multe dintre acestea înscriindu-se în ceea ce numim ecorăzboi, care, în opinia specialiștilor, s-ar putea situa în viitor în prim-planul confruntărilor. Potrivit autorului raportul Forumului Economic Mondial din ianuarie 2020 privind percepţia globală a riscului a identifi cat, pentru prima dată, pierderea biodiversităţii drept unul dintre primele 5 riscuri globale, atât în ceea ce privește probabilitatea, cât și impactul în următorii zece ani.1 Același raport a identifi cat, de asemenea, eșecul acțiunilor climatice, vremea extremă, dezastrele naturale, dezastrele ecologice provocate de om și crizele de apă ca riscuri majore. Cei care monitorizează îndeaproape peisajul riscului global recunosc din ce în ce mai mult relevanţa din ce în ce mai profundă a factorilor de stres ecologici și de mediu.[8]

Autorul Iu. A. Reșetov consideră că ecocidul are un impact ostil asupra mediului natural.[9] Cercetătorul V.A. Vasilenko abordează ecocidul ca o consecință directă asupra mediului care provoacă astfel de schimbări care duc la distrugere, suferință și moartea oamenilor.[10] Philippe Sands, profesor de drept internațional, susține că recunoașterea ecocidului ca crimă contra umanității ar aduce o schimbare semnificativă în protecția mediului și a drepturilor omului la nivel global. Or, potrivit autorului, există o vădită interdependența dintre drepturile omului și mediul înconjurător: protejarea mediului este esențială pentru protejarea drepturilor omului. Distrugerea mediului compromite capacitatea oamenilor de a trăi în condiții sănătoase și sigure; includerea ecocidului în Statutul de la Roma ar asigura responsabilizarea celor care provoacă distrugeri ecologice majore, oferind un cadru juridic pentru sancționarea acestor acte.

În ce ne privește, considerăm că Codul penal al Republicii Moldova prin incriminarea ecocidului la art.136 a urmat procesul de armonizare a dreptului penal național la cel al dreptului internațional penal. Codul penal al Republicii Moldova se aplică în conformitate cu prevederile Constituţiei Republicii Moldova şi ale actelor internaţionale la care Republica Moldova este parte. Dacă există neconcordanţe cu actele internaţionale privind drepturile fundamentale ale omului, au prioritate şi se aplică direct reglementările internaţionale” (alin. (3) al art. 1)[11]. În acest sens, menționăm Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi din Statutul Curţii

[7] Ibidem, p. 12.

[8] A. Cauia, *Reglementarea juridică a securității ecologice – parte componentă a securității naționale a Republicii Moldova*, in: Materialele conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională „Vectorul european al Republicii Moldova – factor determinant în consolidarea statului de drept”, 10 mai 2022, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Chișinău, 2023, p.190.

[9] Ю.А. Решетов, *Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности*. Москва: Международные отношения, 1983 г. p. 192.

[10] В.А. Василенко, *Ответственность государств за международные преступления*. Киев: Вища школа, 1976. с. 117.

[11] Codul penal al Republicii Moldova, Art. 1. COD Nr. 985 din 18-04-2002, Republicat în temeiul articolului III lit. c) al Legii nr. 277-XVI din 18 decembrie 2008, MO al Republicii Moldova, 2009, nr. 41- 44, art.120.

Penale Internaţionale, nr. 22 din 02.10.2007. Potrivit prevederilor constituţionale cuprinse în art. 8, Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite şi tratatele la care este parte, să-şi bazeze relaţiile cu alte state pe principiile şi normele unanim recunoscute ale dreptului international.[12] Obligaţia Republicii Moldova privind respectarea şi executarea tratatelor internaţionale derivă și din legea tratatelor.[13]

Din perspectivă etimologică, termenul de *ecocid* provine din limba greacă *oikos* și semnifică – *acasă*, patrie și din limba latină *caedere – a omorî*, ceea ce literalmente semnfică a omorî casa, distrugerea habitatului[14]. M.F. Reimers definește ecocide-ul drept „distrugerea deliberată a habitatului tuturor ființelor (mediul de viață), ceea ce generează *biocid*-ul”[15].

Legiuitorul Republicii Moldova prin ecocid, incriminat la art. 136 din Codul penal[16] stipulează: „distrugerea intenţionată în masă a florei sau a faunei, intoxicarea atmosferei ori a resurselor acvatice, precum şi săvîrşirea altor acţiuni ce pot provoca sau au provocat o catastrofă ecologică, se pedepsesc cu închisoare de la 10 la 15 de ani.

Trebuie menționat faptul că problema definirii ecocidului și clarificării obiectului protecției penale, în general, în știința dreptului penal, este una dintre cele mai controversate. În pofida multiplelor dezbateri, nu s-a ajuns la o abordare unitară, categorică, cu argumente care ar fi unanim acceptată și care ar răspunde tuturor cerințelor acestei probleme de maximă complicaţiune.[17]

Valorile sociale arătate în alin. (1) al art. 2 din Codul penal al Republicii Moldova, și anume: persoana, drepturile și libertăţile acesteia, proprietatea, mediul înconjurător, orânduirea constituţională, suveranitatea, independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova, pacea și securitatea omenirii, întreaga ordine de drept, precum și relaţiile sociale create în jurul acestora și care sunt ocrotite împotriva infracţiunilor, devin obiect al infracţiunii.[18]

Doctrina penală română este unanimă în a considera obiectul infracţiunii ca fiind valoarea socială şi relaţiile sociale create în jurul acestei valori, care sunt periclitate ori vătămate prin fapta infracțională.[19]

[12] Hotărârea Curţii Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi din Statutul Curţii Penale Internaţionale: nr. 22 din 02.10.2007. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.10.2007, nr. 161-164 art. 19. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=880&lang=ro

[13] Legea Nr. 595 din 24-09-1999 rivind tratatele internajionale ale Republicii Moldova// MO Nr. 24-26 art. 137 din 02-03-2000.

[14] Joseph S. Elias, *Science Terms Made Easy: A Lexicon of Scientific Words and Their Root Language Origins*. Westport CT: Greenwood Press, 2007, p.68.

[15] Н.Ф. Реймерс, *Природопользование*: Словарь-справочник. Москва: Мысль, 1990, p. 600.

[16] Lege pentru modificarea şi completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr. 277 din 18.12.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 24.02.2009, nr. 41-44 art. 120. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=12129&lang=ro

[17] Sergiu Brînză, *Obiectul infracţiunilor contra patrimoniului*: monogr. Ch: Univ. de Stat din Moldova, 2005, pp. 3-10.

[18] Codul penal al Republicii Moldova, Art. 2. COD Nr. 985 din 18-04-2002, Republicat în temeiul articolului III lit. c) al Legii nr. 277-XVI din 18 decembrie 2008, MO al Republicii Moldova, 2009, nr. 41- 44, art. 120.

[19] Constantin Mitrache, Cristian Mitrache, *Drept penal român*. Partea generală. Bucureşti: Universul Juridic, 2003, p. 116; Maria Zolyneak și Maria Ioana Michinici, *Drept penal. Partea generală*. Iași: Chemarea, 1999, p.110; Constantin Mitrache, Drept penal român. Partea generală. Bucureşti: Şansa, 1997, p. 89; A. Ungureanu, *Drept penal român*. Partea generală. Bucureşti: Lumina Lex, 1995, p. 74; A. Dincu, *Bazele criminologiei*. Bucureşti: Proarcadia, 1993, p. 114; I. Oancea, *Drept penal*.

Alexandru Boroi specifică că, în cazul infracţiunii, vătămarea sau periclitarea relaţiilor sociale printr-un act de conduită are loc prin vătămarea sau periclitarea valorii sociale în jurul şi datorită căreia există acele relaţii, tot aşa cum apărarea aceloraşi relaţii sociale împotriva aceluiaşi act de conduită are loc prin apărarea valorii sociale respective. Aceasta demonstrează legătura, interdependenţa dintre valorile sociale fundamentale şi relaţiile sociale care le consacră existenţa, funcţionalitatea.[20]

Într-o altă concepţie, obiectul infracţiunii ar fi format numai din valorile sociale prevăzute în normele din Partea Specială a Codului penal şi în legile penale speciale, valori lezate prin intermediul acţiunii sau inacţiunii periculoase.[21]

Valoarea socială înaltă a relaţiilor sociale, caracteristică axiologică care rezultă armonios din raportul dintre relaţiile sociale şi valorile sociale ca obiect al infracţiunii, la fel ca şi esenţialitatea prejudiciului pricinuit, formează elementele necesare caracterizării obiectului infracţiunii.[22]

Teza de identificare a valorii sociale cu relaţia socială este susţinută în dife-rite sisteme de drept. De exemplu, Grigore Râpeanu consideră că „valoarea ce constituie obiect al infracţiunii constă într-o relaţie social."[23] E.A. Frolov emite o opinie similară, conform căreia obiectul infracţiunii este valoarea protejată de legea penală împotriva unui prejudiciu esenţial ce i se poate cauza prin fapte infracţionale; această valoare trebuie să aibă un caracter social pronunţat, adică să aibă caracterul unei relaţii sociale.[24] Potrivit opiniei lui J. Wessels, obiectul infracţiunii îl formează relaţiile cu privire la convieţuirea socială, la ocrotirea valorilor social-etice ale vieţii în comun, la menţinerea păcii sociale, a ordinii de drept şi la promovarea dreptului în situaţiile de conflict.[25]

Ion Tănăsescu recunoaşte interdependenţa specifică dintre relaţiile sociale şi valoarea socială vizată de relaţiile sociale respective: „Valorile, scopurile şi idealurile activităţii umane trebuie să fie apărate prin legea penală pentru a se asigura stabilitatea fenomenelor sociale, a relaţiilor sociale existente (apărate ca legături între oameni în desfăşurarea activităţii materiale şi spirituale)". În acelaşi timp, autorul concepe ca elemente distincte ale conţinutului generic al infracţiunii, valoarea socială lezată şi obiectul infracţiunii.[26]

Prin prisma celor relatate, referitor la ecocid, profesorul A. Barbăneagră defineşte obiectul juridic special al infracţiunii în cauză ca fiind constituit din relaţiile sociale ce asigură securitatea ecologică a omenirii, adică baza existenţei omului ca fiinţă biologică.[27]

Partea generală. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1971, p.166; Sergiu Brînză, *Obiectul infracţiunilor contra patrimoniului*: Monogr. Ch., 2005, p. 19; Stela Botnaru, Alina Şavga, Vladimir Grosu, Mariana Grama, *Drept penal*. Partea generală. Vol. 1. Ed. a 2-a. Ch.: Cartier, 2005, p. 130; Aurel Teodor Moldovan, *Drept penal. Partea generală*. Braşov: Lux Libris, 2009, p. 55.

[20] A. Boroi, *Drept penal*. Partea Generală. Bucureşti: ALL Beck, 1999, p. 106.

[21] Matei Basarab, *Drept penal. Partea generală*. Vol. I. Bucureşti: Lumina Lex, 1997, p. 145; A. Ungureanu, *Drept penal român*. Partea generală. Bucureşti: Lumina Lex, 1995, p. 74.

[22] Sergiu Brînză, *Obiectul infracţiunilor contra patrimoniului*: Monogr. Ch., 2005, p. 28.

[23] Gr. Râpeanu, *Obiectul infracţiunii*, in: Analele Universităţii Bucureşti. Ser. Ştiinţe sociale. Ştiinţe juridice. 1965, p. 47.

[24] Е.А. Фролов, Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на социалистическую собственность: дис. ... д-ра юрид. наук. Свердловск, 1971, p. 66.

[25] J. WesselsS Strafrecht, *Allgemeiner Teil*. Heidelberg, 1995, p. 2.

[26] I. Tănăsescu, Curs *de drept penal general*. Bucureşti: INS, 1997, pp. 148-151.

[27] Alexei Barbăneagră et al., Codul *penal al Republicii Moldova*: Comentariu. Ch.: Ed. Sarmis,

În acest context se impune o precizare, dar și o diferențiere între noțiunile de „securitate ecologică" și „securitate ecologică a omenirii".

Din perspectivă enciclopedică, securitatea este definită ca o stare de protecție a intereselor vitale ale individului, societății și statului împotriva unor amenințări externe și interne.[28] Abordările enciclopedice pentru înțelegerea securității ecologice sunt oarecum diferite: 1) stare de protecție a mediului față de încălcarea echilibrului ecologic, asigurată de un sistem de măsuri organizatorice și juridice, economice, tehnice, sanitare și igienice de natură ecologică[29]; 2) concept general de securitate ca stare de protecție a intereselor vitale ale individului, societății, statului împotriva amenințărilor interne și externe.[30]

În contextul problematicii ecocidului, conceptul de securitate ecologică este de o complexitatea largă, multidimensional și extensiv. În acestă ordine de idei susținem opinia autorului Cauia A. potrivit căreia „securitatea oricărui obiect (subiect) nu poate fi asigurată pe deplin fără a asigura securitatea planetară; securitatea ecologică trebuie asigurată la toate nivelurile – global, regional, local; fiecare țară, regiune, comunitate trebuie să elaboreze planuri de combatere a factorilor nefavorabili, de asigurare a securității ecologice, de prevenire a catastrofelor ecologice."[31]

Securitatea ecologică în calitate de categorie distinctă de relaţii sociale este atestată de Capcelea A. și potrivit căruia reprezintă un set de măsuri de ordin juridic, organizaţional, ecologico-economic, material-tehnic, educaţional etc., orientate spre limitarea şi neutralizarea impactului negativ al poluării şi degradării mediului, a accidentelor şi catastrofelor tehnogene şi naturale asupra mediului şi a populaţiei.[32]

Gheorghe Rusnac şi Constantin Manolache consideră securitatea ecologică, ca fenomen social, un proces de prevenire, înlăturare a pericolelor ecologice şi de dirijare a riscului ecologic de către stat şi instituţiile obşteşti, în scopul asigurării unei înalte calităţi a mediului şi garantării dezvoltării social-economice durabile a societăţii. Mecanismul de realizare a securităţii ecologice presupune un sistem de acţiuni planificate şi ştiinţific fundamentate, întreprinse la nivel de stat şi instituţii guvernamentale în vederea asigurării condiţiilor, mijloacelor şi modalităţilor de influenţă asupra dinamicii relaţiilor social ecologice, scopul fiind de a înlătura sau a localiza pericolele ecologice ce ameninţă omul, societatea şi mediul.[33] Prin „securitatea ecologică" autorii înțeleg protecția mediului contra activității iraționale a omului, adică limitarea poluării, folosirea rațională a resurselor naturale, conservarea diversității biologice a florei și faunei; restructurarea calitativă a activității economice, crearea unui

2009, p. 262.

[28] В.О Храмов, *Безпека*, in: Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 1: А–Г. 1998, p. 207.

[29] Ю.С. Шемшученко, *Безпека екологічна. Юридична енциклопедія*: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 1: А–Г, 1998, p.2 08.

[30] Юридическая энциклопедия. Под ред. М.Ю. Тихомирова. Москва: Юринформцентр, 1997, p. 47.

[31] A. Cauia, *Reglementarea juridică a securității ecologice – parte componentă a securității naționale a Republicii Moldova,* in: Materialele conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională „Vectorul european al Republicii Moldova – factor determinant în consolidarea statului de drept", 10 mai 2022, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Chișinău, 2023, p. 194.

[32] A. Capcelea, *Dreptul ecologic*. Chișinău: Știința, 2000, p. 9.

[33] Gheorghe Rusnac, Constantin Manolache, *Securitatea statului în sfera ecologică*: (Aspectul politico-militar): Ed. ştiinţifico-didactică. Chişinău: USM, 2000, pp. 18-20.

mecanism social care să asigure dezvoltarea stabilă a societății și naturii; dirijarea riscului ecologic provenit din eventualitatea unor catastrofe industriale[34], acestea fiind doar unele dintre acțiunile din lista extinsă de măsuri.

Potrivit opiniei autorului L. Voloşciuc, „securitatea mediului în Republica Moldova este determinată de acţiunile întreprinse pentru a reduce impactul cutremurelor de pământ, a stării radiaţionale, alunecărilor de teren, poluarea resurselor acvatice şi a aerului atmosferic, diminuarea fertilităţii solului, eroziunea solurilor, dehumifi carea, compactarea, salinizarea şi soloneţizarea, înmlăştinirea, inundaţiile, fenomenele directe şi indirecte ale schimbărilor climatice şi reducerii biodiversităţii, poluarea cu deşeuri şi substanţe nocive, acumularea deşeurilor manageriale, poluarea transfrontalieră, pentru a păstra echilibrul dinamic dintre componentele mediului etc."[35]

O abordare mutidimensională a conceptului de securitate a mediului promovează autorul V.I. Andreițev care susține că securitatea mediului include:

1) starea mediului (abordare fizică și biologică);

2) nivelul de performanță a echipamentelor și tehnologiilor care elimină sau reduc afecțiunile de mediu (abordare tehnologică);

3) dimensiunea economică a securității ecologice (abordare economică);

4) starea dezvoltării relațiilor de securitate ecologică, care implică crearea unei infrastructuri sociale a sistemului de securitate de mediu într-un sens larg (abordare socială);

5) starea de protecție a intereselor ecologice ale individului, societății și statului, precum și dreptul la un mediu sănătos ale cetățenilor, în special dreptul la securitatea ecologică, garantat de legile statului (abordare juridico-normativă).[36]

Generalizând opiniile exprimate de autori privind conceptul securității ecologice susținem că în ipoteza infracțiunii de ecocid acțiunea tipică atentează la un set de valori sociale, subsumate de obiectul ocrotirii penale.

Având în vedere amploarea și efectele negative ale ecocidului, victimele acestei infracțiuni pot fi un număr destul de mare de persoane a căror sănătate poate fi periclitată, deci este vorba despre securitatea ecologică a omenirii, respectiv, victimele ecocidului ar trebui considerate persoane fizice, sănătoase, care au suferit și suportat prejudicii în momentul crimei, precum și societatea în ansamblu, deoarece mediul deteriorat din cauza ecocidului nu se poate recupera rapid, astfel încât există posibilitatea de a dauna sănătății multor oameni din cauza deteriorării calității habitatului.

Legiuitorul Republicii Moldova a plasat infracțiunea de ecocid în Capitolul I al Părţii speciale din Codul penal cu titlu *Infracţiuni contra păcii şi securităţii omenirii, infracţiuni de război.* În doctrina autohtonă[37] infracţiunile contra păcii şi securităţii omenirii, infracţiuni de război sunt sistematizate în următoarele categorii:

[34] Gh. Rusnac, C. Manolache, *Dimensiunea ecologică a securității statului*, in: Anale Științifice al Universității de Stat din Moldova. Seria științe socio-umane. Chișinău, 1999, pp. 340-343.

[35] Leonid Voloşciuc, *Cu privire la securitatea mediului ambient*, in: Akademos. 2014, nr. 1 (32), pp. 69-73.

[36] В.І. Андрейцев, *Право екологічної безпеки*. Київ: Знання-Прес, 2002, p. 36.

[37] A. Barbăneagră, *Infracţiuni contra păcii şi securităţii omenirii*. Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2005; S. Brînză, V. Stati, *Drept penal*: Partea specială, vol. I, Tipografia Centrală, Chișinău, 2011; N. Buza, *Conceptul infracțiunilor de război în legea penală a Republicii Moldova*, in: Revista națională de drept. Nr. 4, 2014, pp. 42-48; T. Gabura, *Răspunderea penală a persoanei fizice pentru infracţiuni ce atentează la regimul dreptului internaţional umanitar*, in: Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr. 8(68), pp. 170-177.

(1) infracţiuni contra păcii (art.139,140, 140/1 şi 142 CP RM);
(2) infracţiuni contra securităţii omenirii (art.135, art.135/1 136 şi 144 CP RM);
(3) infracţiuni de război (art.137, 137/1, 137/2, 137/3, 137/4, şi 141 CP RM).

Evaluând poziția incriminării ecocidului în Capitolul I al Părţii speciale din Codul penal – *Infracţiuni contra păcii şi securităţii omenirii, infracţiuni de război* obiectul juridic generic al infracţiunilor îl constituie relațiile sociale cu privire la pacea și coexistența pașnică dintre state, bazele și securitatea umanității în întregime. Aceste infracţiuni pun în pericol nu numai existența și securitatea oamenilor, poporului unui singur stat sau unui grup de state, ci amenință bazele comunității internaționale în totalitate. Pacea, în calitatea sa de valoare socială apărată de legea penală și care, împreună cu relațiile sociale aferente, constituie obiectul juridic al infracţiunilor contra păcii (art. 139, 140, 140/1, 142 din CP al RM), este o stare care se caracterizează prin reglementarea pașnică a conflictelor și lipsa războiului, conflictului armat sau a operaţiunilor militare de facto, adică cu sau fără declararea oficială de către autoritățile statului a stării de război sau încheierii păcii. Obiectul juridic al infracţiunilor contra securităţii omenirii (art.135, art.135/1 136 şi 144 CP RM) îl constituie relațiile sociale privitoare la existența omenirii în întregime sau a unor grupuri demografice în parte (rasial, naţional, etnic sau religios), care sunt puse în pericol de exterminare fizică. Obiectul juridic al infracţiunilor de război (art.137, 137/1, 137/2, 137/3, 137/4, şi 141 CP RM) îl constituie relațiile sociale cu privire la legile și obiceiurile – internaționale sau interne – de ducere a războiului, încetățenite în dreptul conflictelor armate.

Obiectul material este prezent într-un șir de infracţiuni prevăzute în capitolul dat, care se poate manifesta sub forma corpului persoanei (genocid – art. 135, tratamente inumane – art. 137), diferitelor specii ale florei și faunei (art. 136 – ecocidul); în unele cazuri însă obiectul material lipsește, de exemplu, în cazul art. 138 (încălcarea dreptului umanitar internaţional) sau art. 141 (activitatea mercenarilor). Latura obiectivă a infracţiunilor contra păcii, securităţii omenirii, a infracţiunilor de război se manifestă prin acţiune, ceea ce presupune un comportament activ al persoanei – art. 135, 136, 137, 138, 139, 140 etc. Datorită pericolului social sporit al infracţiunilor prevăzute în acest capitol, legiuitorul a stabilit momentul consumării majorităţii infracţiunilor în cauză o dată cu săvârșirea faptei prejudiciabile, independent de survenirea unor urmări prejudiciabile, adică le-a construit sub forma componenţelor formale de infracţiune: de exemplu, art. 139, 140, 141, 142 din CP al RM. Unele infracţiuni se consumă o dată cu survenirea urmărilor prejudiciabile, fiind niște componenţe materiale de infracţiune (art. 144 din CP al RM – clonarea), fie se consumă o dată cu crearea unei stări de pericol real pentru survenirea consecinţelor – componenţe formal-materiale (art. 136 din CP al RM – ecocidul). La unele infracţiuni se cere stabilirea semnelor secundare ale laturii obiective: metoda săvârșirii infracţiunii – propaganda războiului săvârșită verbal, în scris, prin intermediul radioului etc. (art. 140 din CP al RM); timp de război sau conflict armat – tratamente inumane (art. 137 din CP al RM) etc.[38]

Conform prevederilor art. 4 al Legii privind protecţia mediului, obiect al relaţiilor reglementate de legislația ecologică îl constituie resursele naturale: solul, subsolul, apele, flora, fauna aflate pe teritoriul RM, precum şi atmosfera (aerul) din spaţiul de deasupra acestui teritoriu care sunt puse în pericol prin acţiuni intenţionate de distrugere şi nimicire în masă. Pe baza conținutului art. 136 din Codul penal al Republicii Moldova ecocidul este definit ca fiind distrugerea intenționată în masă a florei și faunei, intoxicarea atmosferei ori a resur-

[38] Sergiu Brânză, Xenofon Ulianovschi, Vitalie Stati, Ion Ţurcanu, Vladimir Grosu, *Drept penal*. Partea specială. Vol. 2. Ed. a 2-a. Ch.: Cartier, 2005, pp. 20-21.

selor acvatice, precum și săvârșirea altor acţiuni ce pot provoca sau au provocat o catastrofă ecologică.[39] În esenţă, ecocidul, asemenea infracţiunilor ecologice, atentează la mediul înconjurător, însă urmările lui, caracterul transnaţional și forma intenţionată de comitere atestă pe prim plan securitatea întregii omeniri, care este pusă în pericol. În consecinţă, ecocidul a evoluat de la o infracţiune de război la o infracţiune contra securităţii omenirii. Ecocidul produce un impact distructiv asupra mediului și se caracterizează prin cauzarea unui astfel de prejudiciu care pune în pericol direct viaţa și sănătatea comunităţilor întregi de oameni, fie chiar a omenirii în întregime. Astfel, obiectul juridic special al ecocidului este format din relațiile sociale cu privire la securitatea umanităţii.[40]

O problemă importantă în tratare infracțiunii de ecocid este conținutul fiecăruia dintre conceptele care denotă elementele ecosistemului și sunt acoperite de obiectul material al infracțiunii.

Astfel, „flora" semnifică „totalitatea plantelor care trăiesc într-o anumită regiune a globului, într-o anumită perioadă geologică sau într-un anumit mediu."[41] Legislația Republicii Moldova, în special *Legea regnului vegetal*, nr. 239 din 08.11.2007 nu conține definiția „flora", dar la art. 4 se prezintă o definiție „regn vegetal (lume vegetală) – totalitatea speciilor şi comunităţilor de plante spontane răspîndite într-un anumit teritoriu."[42]

Următorul element al ecosistemului, care poate forma obiectul material al infracțiuni, este „fauna" care semnifică „totalitatea speciilor de animale de pe glob, dintr-o regiune, dintr-o epocă geologică etc."[43] Legislația Republicii Moldova, în special *Legea regnului animal,* nr. 439 din 27.04.1995 nu conține o definiție a „faunei", dar la art. 2 se prezintă o definiție „regn animal – cea mai mare categorie sistematică în biologie. Totalitatea unor specii de animale care vieţuiesc în mod natural pe uscat, în apă, în atmosferă sau în sol, inclusiv monocelulare, nevertebrate şi cordate."[44]

Sub incidența obiectului material al infracțiunii de ecocid cade și „atmosfera". În art. 3 din *Legea privind protecţia aerului atmosferic*, nr. 1422 din 17.12.1997 „amestec unic de gaze (azot şi oxigen, mici cantităţi de argon, neon, heliu, cripton, xenon, radon, dioxid de carbon, hidrogen, vapori de apă şi diverse particule) de importanţă vitală majoră, în care pot vieţui organisme vii, cel mai mobil component al mediului, nedefinit prin hotare şi care, ca urmare a mişcării maselor sale, răspîndeşte urmările influenţei antropogene la distanţe imprevizibile."[45]

Definiția „resurse de apă" este inclusă într-un act legislativ special precum *Legea apelor* nr. 272 din 23.12.2011 în care art. 2 prevede că „resurse de apă – ape de suprafaţă, ape subterane şi precipitaţii atmosferice căzute pe teritoriul Republicii Moldova."[46]

[39] Alexei Barbăneagră, et al., *Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu*. Ch.: Ed. Sarmis, 2009, p. 262.

[40] Sergiu Brînză, Xenofon Ulianovschi, Vitalie Stati, Ion Ţurcanu, Vladimir Grosu, *Drept penal*. Partea specială. Vol. 2. Ed. a 2-a. Ch.: Cartier, 2005, p. 45.

[41] Gabriel Burlacu, Constantin Silinescu, Vasilica Dăescu, Daniela Florea, *Mediul înconjurător: Termeni și expresii uzuale*. București: Paideia, 2003, p. 79.

[42] Legea regnului vegetal, nr. 239 din 08.11.2007, in: MO nr. 40-41din 26.02.2008, art. 114. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107020&lang=ro

[43] Gabriel Burlacu, Constantin Silinescu, Vasilica Dăescu, Daniela Florea, *Mediul înconjurător: Termeni și expresii uzuale*. București: Paideia, 2003, p. 76.

[44] Legea regnului animal, nr. 439 din 27.04.1995, in: MO nr. 62-63 din 09.11.1995, art. 688. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=87631&lang=ro

[45] Legea privind protecţia aerului atmosferic, nr. 1422 din 17.12.1997, in: MO nr. 44-46 din 21-05-1998, art. 312. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=108699&lang=ro

[46] Legea apelor nr. 272 din 23.12.2011, in: MO nr. 81 din 26.04.2012, art. 264. Disponibil: http://

Concluzii.

1. Considerăm că Codul penal al Republicii Moldova prin incriminarea ecocidului la art.136 a urmat procesul de armonizare a dreptului penal național la cel al dreptului internațional penal. Codul penal al Republicii Moldova se aplică în conformitate cu prevederile Constituţiei Republicii Moldova şi ale actelor internaţionale la care Republica Moldova este parte.

2. Infracțiunea de ecocid este parte a infracţiunilor contra păcii şi securităţii omenirii, infracţiunilor de război – fapte de pericol social sporit, săvârşite cu intenţie, de natură să aducă prejudicii inestimabile relaţiilor sociale cu privire la pacea şi securitatea omenirii.

3. Ecocidul a evoluat de la infracţiune de război la infracţiune contra securităţii omenirii. Ecocidul produce un impact distructiv asupra mediului și se caracterizează prin cauzarea unui astfel de prejudiciu care pune în pericol direct viața și sănătatea comunităţilor întregi de oameni, fie chiar a omenirii în întregime. Astfel, obiectul juridic special al ecocidului este format din relațiile sociale cu privire la securitatea umanității. Obiectul material al infracțiunii de ecocid este mediul ambiant, necesar pentru sănătatea umană din punct de vedere al caracteristicilor de calitate.

4. În contextul problematicii ecocidului, conceptul de securitate ecologică este de o complexitatea largă, multidimensional și extensiv.

5. În raport cu incriminarea prevăzuta la art.136 din Codul penal al Republicii Moldova – ecocidul – putem distinge unele imperfecțiuni în textul normativ al normei în cauză: „Distrugerea intenţionată în masă (subl.noastră) a florei sau a faunei, intoxicarea atmosferei ori a resurselor acvatice, precum şi săvîrşirea altor acţiuni ce pot provoca sau au provocat o catastrofă ecologică (subl.noastră)".

6. În mare parte, imperfecțiunea se referă la termenii utilizați în textul normei de incriminare, precum „*în masă",* „*catastrofă ecologică*" care posedă un caracter estimativ și bineînțeles susceptibil de interpretare arbitrară, invocând reserve la capitolul exigențe de claritate, accesibilitate și previzibilitate, conform jurisprudenței CtEDO. În acest context considerăm binevenită și oportună o intervenție de lege-ferenda a legiuitorului, spre exemplu, pentru a îmbunătăți textul normative în vigoare al art.136 din Codul penal al Republicii Moldova și pentru a elimina eventualele deficiențe de interpretare propunem substituirea conceptului de „catastrofă ecologică" la conceptul de „urgență ecologică".

7. Mai mult, construcția componenței de infracțiune stipulate la art.136 C.pen. al RM este nu prea reușită, or se relevă două momente de consumare a infracțiunii: 1) prin „… acțiuni ce pot provoca…" se indică crearea unei stări de pericol reale de provocare a catastrofei ecologice și 2) prin „…acțiuni ce… au provocat" o catastrofă ecologică. În viziunea noastră, survenirea urmării prejudiciabile prin provocarea de fapt *a catastrofei ecologice* poate fi utilizată de legiuitor la construirea variantei agravate a infracțiunii de ecocid. În acest context considerăm binevenită și oportună o intervenție de lege-ferenda a legiuitorului.

8. Pot fi invocate rezeve și în privința expresiei: „Distrugerea intenţionată în masă (subl.noastră) a florei sau a faunei….".Or, distrugerea florei sau a faunei ar semnifica distrugerea tuturor formelor de viață, ceea ce practic este imposibil.

9. Din perspectivă filologică pentru a asigura unitate conceptuală utilizată în construcțiile legislative și înțelegerea lor fără ambiguitate recomandăm utilizarea în textul normativ al art.136 C.pen. al RM a conceptului de „obiect". De lege-ferenda propunem următoarea redactare: „Distrugerea intenţionată în masă *a obiectelor* de faună sau de floră ...".

---

lex.justice.md/md/342978/

COORDONATELE DEZVOLTĂRII COSTUMULUI POPULAR DIN BASARABIA ȘI RSS MOLDOVENEASCĂ: REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE DE DOCUMENTARE

Coordinates of the development of popular costume from Bassarabia and Moldova SSR: historiographic remarks and documentaion soources

CZU: 391(478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14558301

Tatiana BUJOREAN
lector universitar, Universitatea Tehnică din Moldova
E-mail: tbujorean@gmail.com

Summary. The development of the folk costume and the transformations it went through during the 20th century was reflected in scientific works of different character such as monographs, studies, articles, which were studied by us in chronological format. We found that despite the researchers' attention to this cultural phenomenon, the development coordinates of the popular costume in Bessarabia and the Moldavian SSR has not been addressed in historiography, which is where the novelty and originality of the research undertaken by us resides.

Key words: folk costume, Bessarabia, Moldavian SSR, coordinates, development.

Cultura practicilor vestimentare, în special ale costumului popular, a provocat interesul mai multor cercetători, dat fiind faptul că acesta este componenta fundamentală a artei populare care ilustrează principiul unității în diversitate, păstrând particularitățile etnice și trăsăturile de cultură și civilizație. Prin sistemul de valori acumulat, costumul popular, format ca urmare a unui vast proces de creație, are un rol important în diferite forme de ritualuri ale culturii spirituale, devenind un marker al societății, dar și o parte importantă a patrimoniului cultural al țării. De altfel, Ziua Națională a României – 1 decembrie 2022 – a venit cu o veste îmbucurătoare, demult așteptată în spațiul românesc. În cadrul celei de-a 17-a sesiuni a Comitetului Interguvernamental al UNESCO pentru salvgardarea patrimoniului cultural imaterial, care s-a desfășurat la Rabat, Maroc, cămașa românească cu altiță, dosar comun al echipelor din Romăna și Republica Moldova „Arta cămăși cu altiță – element de identitate culturală în România și Republica Moldova", a fost inclusă în patrimoniul cultural imaterial al lumii[1].

Portul popular a constituit obiectul cercetării a numeroase studii inter- și transdisciplinare, cunoștințele în domeniu fiind completate de publicațiile din sfera de interes a istoriei,

[1] Înscrierea elementului Arta cămășii cu altiță – element de identitate culturală în România și Republica Moldova pe Lista reprezentativă a patrimoniului cultural imaterial al umanității, https://mc.gov.md/ro/content/inscrierea-elementului-arta-camasii-cu-altita-element-de-identitate-culturala-romania-si?fbclid=IwAR3BUPsiRQBfuhHewIloBWN3q1phdDWVgt5poNErzJjMcBZIHrXitzY1eo4; Șefa statului a salutat decizia UNESCO de a include cămașa cu altiță în lista patrimoniului cultural imaterial al umanității, în: https://presedinte.md/rom/comunicate-de-presa/sefa-statului-a-salutat-decizia-unesco-de-a-include-camasa-cu-altita-in-lista-patrimoniului-cultural-imaterial-al-umanitatii; Cămașa cu altiță este inclusă în patrimoniul UNESCO, https://radiochisinau.md/camasa-cu-altita-este-inclusa-in-patrimoniul-unesco---171989.html (consultat 03.12.2022).

artei, tehnologei, culturologei, sociologiei. Grație preocupării deosebite a cercetătorilor față de costumul popular, am considerat iminentă analiza publicațiilor în domeniu. În această ordine de idei, au fost supuse examinării o serie de monografii, lucrări de sinteză, articole în culegeri și materiale ale conferințelor, care integrează anumite aspecte ale problemei enunțate de noi, însă vizează segmente mai reduse ale sectorului. Lucrările publicate au fost de cele mai multe ori prea generale, au abordat problema tangențial, în alte limite spațiale sau cronologice, sau au urmărit alte obiective decât cele trasate de noi.

Coordonatele dezvoltării costumului popular în secolul al XX-lea prezintă interes deosebit pentru cercetători prin oportunitatea de a le studia într-o perioadă dificilă, de-a lungul unui secol, marcat de mai multe evenimente sociale, culturale, economice și politice. Constatăm însă, că în pofida faptului că tema portului popular a fost cercetată de mai mulți istorici și etnologi, acest subiect nu a fost reflectat din perspectiva examinării transformărilor la care a fost supus sistemul vestimentar popular, iar rezultatele obținute sunt insuficiente pentru realizarea unei viziuni de ansamblu asupra evoluției din punct de vedere istoric, culturologi și etnologic.

Având în vedere cele menționate, în spațiul ce urmează ne-am propus să examinăm publicațiile disponibile cu referire la portul popular, înscriind cercetarea inițiată de noi într-un larg context istoriografic. Având în vedere numărul destul de mare al publicațiilor despre costumul popular din istoriografia românească, suntem conștienți de faptul că într-un atare spațiu este imposibil de a reflecta și examina această multitudine de monografii, articole, culegeri, albume. Pe de altă parte, autorii publicațiilor examinate în foarte rare cazuri se apleacă asupra studierii și descrierii procesului de metamorfozare a costumului țărănesc în secolul al XX-lea în Basarabia (începutul secolului al XX-lea, perioada interbelică) și RSS Moldovenească (1945–1991), de unde rezultă noutatea și originalitatea studiului propus de noi.

Am delimitat câteva etape cronologice de bază ale istoriografiei problemei portului popular și a dezvoltării lui, după cum urmează: I) Basarabia în perioada țaristă sfârșitul secolului al XIX-lea – 1917; II) perioada interbelică, anii 1918–1944; III) perioada sovietică, anii1944–1991 și IV) publicațiile autorilor apărute după proclamarea independenței Republicii Moldova în anul 1991. Preocupările de cercetare a costumului popular la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea și cele din perioada sovietică au avut un caracter diferit, din care rațiune este necesară reexaminarea critica, obiectivă a concepțiilor autorilor care au abordat problema. Totodată, din punct de vedere al școlii istoriografice, lucrările cu caracter general sunt semnate de autori din spațiul actual al Republicii Moldova și din România, făcându-se apel și la unele lucrări ale cercetătorilor din țările Europei de Est și de Vest, pentru a completa sau revalorifica investigațiile anterioare ale acestui domeniu.

Publicațiile perioadei secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se raportează la mesajul istoriografiei țariste privind teritoriul anexat al Basarabiei la Imperiul Rus. Publicațiile poartă caracter informativ sau statistic și reflectă un interes deloc imparțial al scriitorilor și istoricilor față de portul popular din Basarabia. Mărturiile care considerăm că necesită o evaluare și verificare atentă sunt elaborate de A. Zașciuk[2], P. Sîr-

[2] А. Защук, *Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами Генеральнаго штаба. Бессарабская область*. Часть 1, Издательство: Тип. Э. Веймара, СПб., 1862, 582 р.; Часть 2, Издательство: Тип. Э. Веймара, СПб., 862, 274 р.

cu[3], V. Butovici[4], volumul „Basarabia" de P. Cruşevan[5], culegerea aniversară editată la o sută de ani de la anexarea Basarabiei la Rusia[6] ş.a. Dincolo de critica evocată subiectivităţii în colectarea şi explicarea informaţiilor cu caracter etnografic, termenii care desemnează componentele costumului popular, prin natura limbajului utilizat, sunt adesea imprecişi în formulări şi interpretări. Constatăm că lucrările examinate conţin aprecieri, clasificări sau concluzii cu caracter descriptiv vag şi relativ. Aceste cercetări sunt rezultatul propagandei imperiale care formula diverse argumente, lipsite de suport, cinice, că au găsit acolo doar o populaţie musulmană, tătărască, trăind în corturi. De menţionat că opiniile, evident eronate, tendenţioase cu referire la portul popular din Basarabia „asemănător portului rus" au fost ulterior criticate şi combătute de marii istorici ai neamului[7].

Publicaţiile din perioada interbelică (1918–1940/1944) din România (inclusiv Basarabia) cu referire la costumul popular sunt mult mai diverse, scrierile autorilor axându-se asupra costumului specific ţăranilor, păstorilor, târgoveţilor nobililor dar şi portului altor etnii şi categorii sociale. Totodată, cercetătorii atenţionează asupra influenţei urbanismului şi a industrializării în procesul de confecţionare a pieselor de port, consemnează schimbări identificate la nivel de material textil, croi sau decor. În acest context, unele piese ale costumului ţărănesc exprimă clar ecouri ale schimbării de mentalitate, mai ales la nivelul ţărănimii înstărite. Perioada cunoaşte, de asemenea, încercări de reactualizare a artei populare, de revenire la vechile practici prin readucerea portului la locul de cinste pe care l-a avut în spaţiul românesc.

Consemnăm de asemenea ponderea deosebită pentru cercetarea de faţă a lucrărilor semnate de Ştefan Ciobanu[8], precum şi de folcloriştii Petre V. Ştefănucă[9] şi Gheorghe V. Madan[10]. Pentru perioada interbelică este importantă, mai ales, experienţa şcolii gustiene[11], înfiinţată de eminentul sociolog Dimitrie Gusti, care a iniţiat primele cercetări aprofundate „de tip monografic" a localităţilor din mediul rural, realizate cu echipe multidisciplinare. Viaţa rurală a fost studiată luând în considerare toate aspectele socio-economice, demografice, sociologice, etnografice, etnologice, culturale, religioase etc. În cadrul Marii Uniri, în condiţiile construirii unei ţări întregite cu Basarabia, Bucovina de Nord şi Transilvania, după 1918, Dimitrie Gusti consolidează structura Institutului Social Român, ţine cursul de

---

[3] П. Сырку, *Изъ быта бессарабскихъ румынь*. Петроградъ, 1914.

[4] В.Н. Бутовичъ, *Материалы для этнографической карты Бессарабской губерніи*, Киевъ, Скоропечатня Х. Ю. Бурштейна, 1916.

[5] *Бессарабія*. Географическій, историческій, статистическій, экономическій, этнографическій, литературный и справочный сборникъ. Съ 224 иллюстраціями, портретами и картой Бессарабской губерніи. Издание газеты „Бессарабецъ", под редакціей П.А. Крушевана, Москва, Типография А. В. Васильева, 1903 г.

[6] *Юбилейный сборник города Кишинева. 1812–1912*. Кишинев: Издано Кишиневским Городским Общественным Управлением, 1914, 206 p.

[7] N. Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*. Ed. îngrijită, introducere, note şi comentarii de Iordan Datcu. Ch.: Î.E.P. Ştiinţa, 2015, p. 4.

[8] *Basarabia*. Monografie. Sub îngrijirea lui Ştefan Ciobanu. Chişinău: Imprimeria statului, 1926, 478 p.

[9] P.V. Ştefănucă, Introducerea costumului naţional în Basarabia, in: Ziarul Viaţa Basarabiei, an. II, nr. 206, 26 iulie, 1933.

[10] Gh. V. Madan, *Scrieri*. Volumul 2. Chişinău: Ştiinţa, 2011, pp. 384-388. Colecţia Moştenire.

[11] D. Gusti., şi colab.; ed. îngrijită: Marin Diaconu, Zoltán Rostás, Vasile Şoimaru, *Cornova 1931*. Chişinău: Quant, 2011, 852 p.

sociologie și elaborează studii care fundamentează sistemul lui de monografie sociologică[12], înființează Seminarul de sociologie al Catedrei de Sociologie, Etică și Politică de la Universitatea din București. Astfel ia naștere școala monografiei sociologice, denumită ulterior Școala sociologică de la București. După campaniile monografice de la Goicea Mare-Dolj (1925), Rușețu-Brăila (1926), Nereju-Vrancea (1927), Fundu Moldovei (1928), Drăguș (1929), Runcu (1930), Secția sociologică monografică a Institutului Social Român și Seminarul de sociologie etică și politică de la Facultatea de Filozofie și Litere a Universității din București, al cărui director era Dimitrie Gusti a hotărât să fie cercetat și un sat din Basarabia. A fost ales Cornova, din județul Orhei, din regiunea Codrului, pe valea Culei, sat situat la 60 km de capitala județului, la 25 km de calea ferată și la 8 km de târgușorul Vlad. Monografia sociologică „Cornova 1931" este un program de lucru menit să înglobeze într-un tot întreg practicile trecutului, realitățile prezentului și premisele obiective ale unei viitoare realități[13]. Materialul acumulat între 26 iunie și 13 august 1931 la Cornova (Basarabia, act. Republica Moldova), unde monografiștii au făcut cercetări, ca construcție teoretică și metodologică, este un demers de cunoaștere științifică care a permis descifrarea diferitelor aspecte ale vieții rurale ale perioadei. Abordarea lui D. Gusti, văzută prin prisma prezentului, este asimilabilă din punctul de vedere că din configurația satului Cornova, la momentul cercetării, să fie deslușit trecutul acestuia. Am luat în considerare textele lui Dimitrie Gusti de pe poziția că pentru a face o analiză științifică a ariei de cercetare este important de surprins elementele esențiale și definitorii ale realității. Sistemul de gândire gustian ne-a pus la dispoziție un aparat conceptual și metodologic unitar necesar desfășurării proiectului nostru de cercetare dat fiind faptul că prin îmbrăcăminte a fost întotdeauna posibil să se determine toate formele materiale și spirituale de manifestare ale vieții rurale.

În perioada interbelică apar mai multe lucrări privind problemele teoretice generale ale artei populare românești. Menționăm studiile lui N. Iorga[14], G. Oprescu[15], N. A. Dima[16], care au adus o contribuție prețioasă pentru înțelegerea fenomenului de artă populară, implicit, a costumului țărănesc. Operele lui Nicolae Iorga despre portul românilor sunt rezultate din experiența călătoriilor de cercetare istorică, în care el a stăruit asupra factorilor ce au contribuit la asuprirea și înapoierea basarabenilor[17]. În toate lucrările care reflectă analiza acestui subiect, autorul descoperă fenomenele care au decretat continuitatea românească în Basarabia[18]. O contribuție consacrată portului și industriei casnice din Munții Apuseni aduce prin lucrarea sa și Lucia Apolzan[19].

---

[12] D. Ţenovici, E. Bulgaru, D. Gusti: cronologia vieţii şi operei / Amelia Costoiu, Bucureşti: Editura Bibliotecii Centrale Universitare „Carol I" din Bucureşti, 2014, p. 16.

[13] D. Gusti și colab.; ed. îngrijită: Marin Diaconu, Zoltán Rostás, Vasile Șoimaru, *Cornova 1931*. Chișinău: Quant, 2011, p. 852.

[14] N. Iorga, *Portul popular românesc*, Vălenii de Munte, 1912.

[15] G. Oprescu, *Arta țărănească la români*, București, 1922.

[16] A. Dima, *Conceptul de artă populară*, București, 1939.

[17] N. Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*. Ed. îngrijită, introducere, note și comentarii de Iordan Datcu. Ch.: Î.E.P. Știința, 2015, p. 9.

[18] N. Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*. București, Editura librăriei Socecu & Co., 1905.N. Iorga, *Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către ruși*, Vălenii-de-Munte, Editura și Tipografia Societății „Neamul Românesc", 1912: N. Iorga, *Pagini despre Basarabia de astăzi* (publicistică, 1904–1912).

[19] L. Apolzan, *Portul și industria casnică în Munții Apuseni*, București, 1944.

Pentru această perioadă istorică sunt relevante lucrările despre arta populară în general[20], costum și cămașa cu altiță semnate de G.T. Niculescu-Varone[21]. Un loc aparte revine publicațiilor apărute pentru promovarea și păstrarea portului popular[22], precum și a celor ce reflectă plenar ornamentele populare[23].

Constatăm că Basarabia, în cadrul României întregite, a avut parte de o istoriografie cu totul diferită comparativ cu spațiul geografic condus după 1918 de regimul sovietic (Rusia, Belarus Ucraina în componența căreia se afla și Transnistria), spațiu unde, în contextul perioadei interbelice, s-a format un curent istoriografic condiționat de propaganda sovietică devenită în Uniunea Sovietică și în RSSM, începând cu perioada postbelică, linie istoriografică oficială influențată de partid.

Astfel, Constantin Derjavin a fost cel care a propus formula originii „poporului moldovenesc" în anul 1925[24]. Demersul, fiind o comandă politică, afirma existența „naționalității moldovenești". Pronunțându-se referitor la practicile vestimentare și obiceiurile moldovenilor, prin a face conexiuni cu influențe slave, autorul abordează o clasificare practic, integral preluată din volumele cu documente colectate de ofițerii Statului Major General în Basarabia[25] cu care operează în încercarea de a defini o tipologie a costumului popular. C. Derjavin insistă asupra faptului că riturile de trecere din Basarabia, în special riturile de nuntă și înmormântare, au multe asemănări cu practicile corespunzătoare ale slavilor de sud – de exemplu, cu ale bulgarilor. Critica acestui demers este orientată către „demagogia premergătoare" a autorului de a lua poziție, inclusiv, în problema introducerii termenilor „națiune moldovenească" și „costum național moldovenesc", ambele de factură sovietică. Această formulă a fost ulterior dezvoltată pentru a organiza și structura discuțiile despre „poporul moldovenesc" cu port aparte, diferit de cel românesc, de a crea premisele apariției unui costum sintetic, declarat „costum național moldovenesc".

N. Derjavin, în studiul său din 1940, își structurează discursul în două compartimente – originea poporului român și originea poporului moldovenesc și își propune ca „obiectiv științific" rezolvarea problemei originii „poporului moldovenesc" prin afirmarea că moldovenii sunt descendenții etnografici direcți ai populației originale, locale slave și că doar prin intermediul unui astfel de concept de etnogeneză a românilor și moldovenilor, pot fi înțelese în mod corespunzător caracteristicile semnificative ale vieții istorico-culturale ale acestor popoare[26].

[20] A. Dima, *Conceptul de artă populară*. București: Minerva, 1939. 240 p.

[21] G.T. Niculescu-Varone, *Costumele naționale din România întregită*. București: Editura Ziarului Universul, 1937, pp. 43-50.

[22] Să păstrăm portul și jocul popular, in: Propășirea agriculturii. Organ de propagandă agricolă și culturală al Asociației absolvenților școlilor de agricultură, viticultură și horticultură din România. București, 1937. Anul VIII. Nr. 84-85.

[23] „Izvoade strămoșești" culese de Mărgărita Miller-Verghy Editura librăriei SOCEC, București, 1927, 101 p. https://ru.scribd.com/doc/258601253/Izvoade-str%C4%83mo%C5%9Fe%C5%9Fti-Marg%C4%83rita-Miller-Verghy-1927 9 (consultat 16 iunie 2022).

[24] К.Н. Державин, Кто такие молдаване?, in: Звезда, Литературно–общественный и научно-популярный журнал, 1925, nr. 3 (9), pp. 218-230, http://crecleco.seriot.ch/textes/Derzhavin25.html (consultat 16 iunie 2022).

[25] А. Защук, *Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами Генеральнаго штаба*. Бессарабская область. Часть 1, 1862, 582 p.; А. Защук, *Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами Генеральнаго штаба. Бессарабская область*. Часть 2, 1862, 274 p.

[26] Н.С. Державин, Происхождение молдавского народа, in: Советская наука, 1940, nr. 12,

Din perspectiva respectivelor criterii el deduce în continuare un nou termen etnografic și în același timp politic – moldovean[27]. „Efortul teoretic" enunțat va fi susținut, de acum încolo, pe tot parcursul existenței RSS Moldovenești, de „cercetări" arheologice, istorice, etnografice, lingvistice ș.a. La această etapă istoria, etnografia (datele de teren), etnologia (interpretarea datelor), ideologia au reprezentat un instrument la îndemâna partidului. Prin încercările de a demonstra existența „poporului moldovenesc" și a „limbii moldovenești" s-a optat pentru ideea existenței unui „costum național moldovenesc", idee care va fi analizată în teza de față în baza materialului factologic, documentar și etnografic acumulat în perioada efectuării studiului.

Publicațiile din perioada sovietică din URSS, inclusiv RSSM (1944–1991) consemnează interesul vădit pentru portul popular, interes care poate fi structurat în două compartimente: pe de o parte, studierea lui, pe de altă parte, tendința istoricilor, etnografilor și etnologilor de a-l deturna prin inventarea unui „costum național moldovenesc", specific „națiunii moldovenești", și ea o invenție a ideologilor de partid și a susținătorilor săi.

Printre lucrările cu caracter general vom menționa publicațiile colectivelor de autori despre economia RSSM[28], orașul Chișinău[29], în paginile cărora regăsim informații utile despre asociațiile și întreprinderile unde se produceau materiile prime și țesăturile necesare pentru „costumele naționale", precum și activitatea de creare a acestora.

Discursul istoriografic cu caracter etnografic și etnologic în RSSM a susținut curentul „moldovenist" și a fost axat pe antiromânism, demonstrarea etnogenezei slave a moldovenilor, respectiv, a existenței „costumului național moldovenesc", reflectat în mai multe publicații cu caracter diferit. Cu referire la activitatea marilor ideologi care au inventat „costumul național moldovenesc", vom menționa publicațiile lui A. Grecul[30]. Pentru cercetarea noastră, etapele pe care le identifică autorul în cadrul acestei politici, rolul mecanismelor aplicate în amplificarea graduală a schimbărilor care au marcat societatea și, implicit costumul popular, sunt importante în funcție de context și de impactul pe care fiecare etapă și mecanism le poseda în raport cu acesta. În volumul dedicat națiunii socialiste moldovenești, A. Grecul vine cu substratul teoretico-metodologic care a stat la baza scrierilor sale[31]. În aceeași ordine de idei consună publicațiile lui N. Mohov[32]. Materialele care abordează prob-

http://www.bolesmir.ru/index.php?content=text&name=o428&gl=createfirst (consultat 16 iunie 2022).

[27] Н. С Державин. Происхождение молдавского народа, in: Советская наука, 1940, nr. 12. „...встречаемся с новым этнографическим и одновременно политическим термином молдаване или молдоване." http://www.bolesmir.ru/index.php?content=text&name=o428&gl=createfirst (consultat 16 iunie 2022).

[28] *История народного хозяйства МССР. 1812–1917 гг*. Chișinău: Știința, 1972, 347 p.; *История народного хозяйства МССР. 1917–1958*. Chișinău: Știința, 1977, 375 p.

[29] *Кишинев*. Энциклопедия. Редкол.: А. Тимуш (гл. ред.) [et al.] Кишинев: Главная Редакция Молдавской Советской Энциклопедии, 1984, 576 p.

[30] А.В. Грекул, *Формирование и развитие молдавской социалистической нации*, Кишинев: Госиздат Молдавии, 1955, 184 с.

[31] А.В. Грекул, *Расцвет молдавской социалистической нации*. Кишинёв: Картеа Молдовеняскэ, 1974, 304 p.

[32] Н.А. Мохов, *Формирование молдавского народа и образование Молдавского государства*. Кишинев: Картя молдовенякэ, 1959, 43 p.; Н.А. Мохов, К.В. Стратиевский, под ред. Е.М. Руссева; Акад. наук Молдавской ССР, Ин-т Истории, *Роль русского и украинского народов в исторических судьбах Молдавии*. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1963, 65 p.; N.A. Mohov, *Formarea poporului moldovenesc și întemeierea statului moldovenesc*. Chișinău: Cartea Moldoveneas-

lema „formării națiunii moldovenești" întregesc aspecte importante ale investigației noastre referitor la constituirea „costumului național" din RSSM în perioada construcției socialismului în URSS. Astfel, efortul a fost făcut în sensul definirii contextului în care a fost creată în mod artificial „națiunea socialistă moldovenească" și „costumul național moldovenesc" prin care ea să fie capabilă să se identifice.

Ada Zevin și M. Livșiț în 1960 au lansat un volum dedicat costumului popular[33]. În RSSM, lucrarea este prima din seria studiilor dedicate portului și cuprinde descrierea costumelor populare, a ornamentelor, broderiilor și țesăturilor populare. Autorii menționează că problema vestimentației populare și mai ales a varietăților ei în diferite raioane ale republicii nu a beneficiat de studii științifice relevante. Rostul apariției cercetării, totuși, ține de evocarea faptului că odată cu evoluția construcției culturale în RSS Moldovenească, a devenit necesară definirea problemelor cu privire la arta națională din RSSM și dezvoltarea ei pe baza studierii practicilor populare. Intenția noastră de a lămuri coordonatele dezvoltării costumului popular, inclusiv, în contextul evenimentelor politice ale perioadei, este certificată de faptul că perspectivele de mai sus au fost lansate pentru teoreticienii în artă din RSS Moldovenească imediat în anii de după război de către Partidul Comunist. Autorii au optat pentru un studiu al textilelor, broderiilor și a produselor de creație populară prin accesarea fondurilor de la Muzeul de Stat, de Istorie și de studiere a ținutului natal din RSS Moldovenească, Muzeul artistic de Stat al republicii și muzeele de artă populară din România[34]. La următoarea etapă, autorii își îndreaptă atenția spre un studiu comparativ cu modelele păstrate la muzeele de la Iași și București (Muzeul satului), specificând că sunt similare cu colecțiile locale deoarece au aceeași structură, același caracter al motivelor ornamentale, tehnicilor de brodat și de lucrare a pânzei, aceleași armonizări cromatice. Pe lângă aceste metode de cercetare, s-a recurs la cercetarea de cabinet, s-au studiat publicații din bibliotecile Republicii Populare Române, de la Moscova și Sankt-Petersburg, la Filiala moldovenească a Academiei de Științe a Uniunii RSS[35]. Studiul este completat de planșe cu desene și scheme color ale textilelor, costumului și broderiilor populare. În lucrare se afirmă că lipsa portului popular în majoritatea covârșitoare a raioanelor republicii este datorată dezvoltării întreprinderilor de tip capitalist, fapt ce a condus la decăderea artei populare. După părerea noastră, în acest studiu este lipsită de temei afirmația cu privire la tehnicile de brodat din cadrul meșteșugurilor populare care specifică că broderia în cruciuliță nu se regăsește în portul popular din Basarabia.

V. Zelenciuc analizează riturile, obiceiurile și credințele populare din perspectiva ideologică a perioadei, cu scopul de oferi caracter noii identități naționale, cu referințe la surse etnografice și istorice[36]. Autorul susține că pe lângă datele arhivistice, a studiat și materialele de teren obținute în cadrul expedițiilor din anii 1956, 1957 și 1958.

că, 1969, p. 92; Н.А. Мохов, *Очерки истории формирования молдавского народа*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1978, 132 p.; N.A. Mohov, *Studii de istorie asupra formării poporului moldovenesc*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 136.

[33] А.М. Зевина, М.Я. Лившиц, *Национальные костюмы Молдавии*. Кишинёв: Картя Молдовеняскэ, 1960, 32 p.

[34] А.М. Зевина, М.Я. Лившиц, *Национальные костюмы Молдавии*. Кишинёв: Картя Молдовеняскэ, 1960, p. 7; Ada Zevina, Matus Livşiţ, *Portul naţional moldovenesc*. Chișinău: Cartea moldovenească, 1960, 31 p.

[35] А.М. Зевина, М.Я. Лившиц, Н*ациональные костюмы Молдавии*, p. 8.

[36] В. Зеленчук, *Очерки молдавской народной обрядности (XIX – начала XX вв)*, Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1959, 94 p.

Ulterior V. Zelenciuc, M. Livșiț, I. Hîncu analizează arta populară, în special broderia și costumul iar baza metodologică este formată din materialele de teren colectate de autori în expedițiile etnografice și arheologice pe parcursul a cinci ani de zile[37].

Unele aspecte ale problemei enunțate de noi le integrează investigațiile constituite în jurul costumului popular, întreprinse de M. Dimitriu și V. Zelenciuc în 1975[38]. Autorii afirmă că au întreprins cercetare de teren a obiectelor de port la MNEIN[39]. Alte aspecte sesizate țin de faptul că țesătura, croiala, ornamentul, gama cromatică și modul de purtare a costumului sunt nu doar rezultatul cerințelor practice, dar și al simțului artistic și estetic al purtătorilor; în decursul genezei costumul popular acumulează elemente originale, prezentând varietăți regionale, determinate de condițiile istorice și social-economice. Studiul, însă, are și o notă politică, deoarece pune accent pe teoria conform căreia costumul popular s-a modificat doar în urma interacțiunilor culturale cu popoarele slave.

Problema ornamentelor tradiționale a fost pusă în discuție de etnologul și muzeograful Silvia Șaranuța[40].

Discuția pe care o inițiază cercetătorul V. Zelenciuc în anul 1985[41] cu privire la costumul popular, este consolidată cu surse literare și etnografice, arheologice, arhivistice; cu studii ale colecțiilor din Muzeul de Stat de Etnografie a popoarelor URSS din Leningrad (actualmente Muzeul Rus de Etnografie din Sankt-Petersburg), surse iconografice și picturi votive, miniaturi, surse fotografice etc. Autorul evidențiază definiția costumului popular, substituit în lucrare cu termenul „național", care în opinia sa este „Îmbrăcămintea tradițională țărănească care s-a dezvoltat în perioada de trecere de la epoca feudală la cea capitalistă, perioadă care a cunoscut o înflorire a producției gospodăriei țărănești, a artei populare și a stabilității formelor de îmbrăcăminte țărănească. Elemente distincte ale costumului care au intervenit în cadrul anumitor momente istorice, la nivel național sau preluate de la alte națiuni, s-au consolidat de-a lungul timpului și au format un tip de îmbrăcăminte particular, caracteristic doar acestei comunități etnice"[42]. Un loc important, în acest volum, este acordat accesoriilor și obiectelor de podoabă ale portului popular. V. Zelenciuc consideră că schimbările socio-economice care au avut loc în secolul al XX-lea au influențat semnificativ modul de trai al familiei țărănești, care era unul de tip închis, și au contribuit la dispariția treptată a sistemului vestimentar popular. Un compartiment aparte este dedicat analizei „costumului național moldovenesc" în contextul realității socialiste. Din această perspectivă, afirmațiile autorului ne oferă un suport important pentru investigația noastră în sensul definirii statutului acestui sistem vestimentar care a substituit costumul popular în contextul evenimentelor istorice, politice, economice și sociale ale perioadei.

---

[37] В. Зеленчук, М. Лившиц, И. Хынку, *Народное декоративное искусство Молдавии*, Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1968, 127 p.

[38] M. Dimitriu, V. Zelenciuc, *Costumul național moldovenesc*. Chișinău: Timpul, 1975, 61 p.; В.С. Зеленчук, Основные типы традиционной молдавской народной одежды, in: Этнография и искусство Молдавии.Кишинев: Изд-во «Штиинца», 1972, pp. 75-93.

[39] Н. Скляров, Государственному краеведческий музею Молдавской ССР – 100 лет, in: Труды Государственного краеведческого музея. Кишинев: Изд-во «Картя Молдовеняскэ», 1989. Вып. 3, pp. 3-13.

[40] Silvia Şărănuţă, *Ornamente populare moldovenești* = Молдавский народный орнамент = Les ornements populaires moldaves, Chișinău: Timpul, 1984, 143 p.

[41] В.С. Зеленчук, *Молдавский национальный костюм / Moldavian National Costume*. Кишинёв: Тимпул, 1985, 143 p.

[42] Ibidem.

Problematica costumelor naționale moldovenești scenice proiectate în baza costumului popular, cu specificarea autorului că modelele etnografice nu trebuie reproduse în mod mecanic, este abordată de V. Zelenciuc în următoarele ediții (materiale metodice): „Costumul scenic moldovenesc. Raioanele de Nord ale Moldovei”[43]; „Costumul scenic moldovenesc: Raioanele de pe malul stâng al Nistrului”[44]; „Costumul scenic moldovenesc: Raioanele de centru ale RSS Moldovenești”[45]; „Costumul scenic moldovenesc: Raioanele de sud ale RSSM”[46]. Elaborarea materialului pentru setul edițiilor a fost precedată de formularea unor recomandări venite de la ministerele de resort.

În seria publicațiilor de specialitate din România, albumul „Portul popular românesc” de Alexandrina Enăchescu Cantemir, apărut în 1971, redă elementele fundamentale ale portului popular românesc în peste 800 de planșe, lucrare ce reprezintă „oglinda credincioasă a îmbrăcămintei strămoșești, înmănunchind unități de port din toate ținuturile țării[47]. De menționat că Alexandrina Enăchescu Cantemir a tipărit în 1939, la editura „Scrisul Românesc” din Craiova volumul „Portul Popular Românesc”, care includea costume naționale în înfățișare integrală. Prin lucrările sale, bazate pe mai multe expediții etnografice, autoarea confirmă „adevărul unității și continuității etnice a românilor de pe întreg cuprinsul țării”[48].

Lucrarea semnată de Emilia Pavel[49], în 1976, rămâne și azi una dintre cele mai importante lucrări despre portul popular din Moldova și a constituit suportul teoretic cel mai important al demersului nostru. Mai multe dicționare de istoria artei, a modei, a costumului au fost benefice în vederea determinării terminologiei corecte și racordării evoluției costumului din RSSM, aflată în componența URSS, la tendințele generale europene în materie de vestimentație[50].

În istoriografia românească arta populară și, implicit, vestimentația au fost abordate de mai mulți autori, printre care N. Dunăre[51], Silvia Ciubotaru și Ion Ciubotaru[52] care au rezervat o atenție specială ornamenticii populare; P. Petrescu [53] care prezintă materiale și

[43] В. Зеленчук, *Молдавский сценический костюм: Северные районы Молдавии*. Кишинёв: Тимпул, 1985, 54 p.

[44] В. Зеленчук, *Молдавский сценический костюм: Левобережные районы МССР*. Кишинёв: Тимпул, 1985, 49 p.; В. Зеленчук, Л. Лоскутова, Современный народный костюм Рыбницкого района МССР, in: Известия Академии наук Молдавской ССР, 1965. Nr. 12, pp. 44-52.

[45] В. Зеленчук, *Молдавский сценический костюм. Центральные районы Молдавской ССР.* Кишинёв: Тимпул, 1988, 53 p., 11 c. ил.

[46] В. Зеленчук, *Молдавский сценический костюм. Южные районы МССР*. Кишинёв: Тимпул, 1988.

[47]Alexandrina Enachescu Cantemir, *Portul Popular Romanesc*, București: Meridiane, 1971, https://archive.org/details/A.E.Cantemir-PortulPopularRomanesc1971Ed.Meridiane (consultat 16 iunie 2022).

[48] Ibidem.

[49] E. Pavel, *Portul popular moldovenesc*. Iași: Junimea, 1976, 208 p.

[50] Ludmila Kybalová, Olga Herbenová, Milena Lamarová, *Encyclopédie illustrée du costume et de la mode*, Gründ: 1980, 600 p.; J-P. Néraudau, *Dictionnaire d'histoire de l'art*. Paris: Presses universitaires de France, 1985, 521 p.

[51] N. Dunăre, *Ornamentica tradițională comparată*. București: Meridiane, 1979, 159 p.

[52] S. Ciubotaru, I.H. Ciubotaru, *Ornamente populare tradiționale din Moldova*. Iași, 1988, 377 p.

[53] P. Petrescu, *Broderii pe piele în arta populară românească*. București: Meridiane, 1968, 39 p.; Maria Ana Musicescu, *Broderia medievală românească*, 1969; D. Comșa, *Din ornamentica română*. Album de broderii şi ţesături omănești (40 planșe color cu 284 modele). Sibiu: Transilvania, 1976, 16 p.; Elena Stănescu-Bătrânescu, *Broderia românească aplicată*. Cusături Populare Romțnești.

tehnici referitor la broderia pe piele; manifestările artei populare românești sintetizate fiind de A. Dima[54]. Relevante pentru noi au fost cercetări care au pus accent pe studiul costumului popular din diferite zone[55], pe meșteșuguri[56], precum și pe prezența costumului popular în arta românească[57].

Cumulând informațiile cu referire la publicațiile din perioada sovietică, remarcăm tendința dictată de stat și ideologii vremii de a prezenta un „costum național moldovenesc" diferit de portul popular autentic, fapt ce se racorda la influențele slave asupra vestimentației și evoluția separată a „națiunii moldovenești". Aceste teorii au început să fie stopate după proclamarea independenței Republicii Moldova, istoriografia de după 1991 punând accent și readucând în atenția cercetătorilor evoluția costumului popular de patrimoniu. Este cazul să precizăm faptul că publicațiile de după 1991 pun în evidență anumite elemente ale portului vestimentar cum ar fi ia românească (de altfel, regăsită și în picturile marilor maeștri ai secolului al XX-lea – Henri Matisse, Constantin Daniel Rosenthal, Theodor Aman[58], Nina Arbore[59]), cămașa cu altiță ajunsă pe lista patrimoniului cultural UNESCO. Totodată,

Arta grafică, 1977, 82 p. https://ru.scribd.com/doc/110278147/Cusaturi-Populare-Romanesti (consultat 16 iunie 2022); *Album de broderie și țesături românești*, 19 p. https://ru.scribd.com/document/249729321/Album-de-broderii-%C8%99i-%C8%9Bes%C4%83turi-romane%C8%99ti (consultat 16 iunie 2022); I.D. Ștefănescu, Broderiile de stil bizantin şi moldovenesc în a doua jumătate a sec. XV. Istorie, iconografie, tehnică, in: Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare, Culegere de studii, Bucureşti, 1964; C. Nicolescu, Arta în epoca lui Ştefan cel Mare, in: Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare. Culegere de studii, Bucureşti, 1964; *Broderia veche românească*. Studiu introductiv de M.-A. Musicescu, București: Meridiane, 1985; E. Avramescu, Fl.B. Florescu, *Broderiile la români*. București: Editura de Stat pentru Imprimate și Publicații, 1959, 326 p.; N. Dunăre, *Broderia populară românească*. București: Editura Meridiane, 1985, 134 p

[54] A. Dima, *Arta populară și relațiile ei.* București: Minerva, 1971, 335 p.; B. Slătineanu, *Studii de artă populară*. București: Minerva, 1972, p. 280; T. Bănățeanu, *Arta populară bucovineană*. Suceava: Centrul de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă a județului Suceava, 1975, 501 p.; O. Bușneag, *Arta decorativă românească*. București: Meridiane, 1976, 128 p.; Z. Mihail, *Terminologia portului popular românesc* în *perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*. București: Editura Academiei Române, 1978, pp. 45-70; P. Petrescu, G. Stoica, *Arta populară românească*. București: Meridiane, 1981, 146 p.; T. Bănățeanu, *Prolegomene la teoria esteticii artei populare*. București: Minerva, 1985, 336 p.

[55] Maria Hedvig Formagiu, *Portul popular din România*. Muzeul de Artă Populară al Republicii Socialiste România. București, 1974, 340 p.; E. Florescu, *Portul popular din zona Neamţ: Din cultura tradiţională a Judeţului Neamţ*. Piatra-Neamţ, 1979, 83 p.; M. Cioară, *Zona etnografică Rădăuţi*. Bucureşti: Ed. Sport-Turism, 1979, pp. 101-116; A. Paveliuc-Olaru, *Zona etnografică Botoşani*. Bucureşti: Ed. Sport-Turism, 1983, pp. 105-119; Angela Paveliuc Olariu, *Arta populară din zona Botoşanilor, Portul Popular,* Comitetul pentru cultură și educație socialistă al județului Botoșani, Muzeul județean, 1980; M. Spînu, Gh. Bratiloveanu, *Zona etnografică Suceava*. Bucureşti: Ed. Sport-Turism, 1983, pp. 94-102; Secoșan Elena, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*. București: Meridiane, 1984, 195 p.

[56] Şt. Olteanu, C. Şerban, *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în Evul Mediu*. Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1969, 460 p.

[57] V. Drăguţ, V. Florea, D. Grigorescu, M. Mihalache, *Pictura românească în imagini*. Bucureşti: Meridiane, 1970, 328 p.; Iu. Mereuţă, *Andreescu*. Bucureşti: Meridiane, 1972, 64 p.; V. Drăguţ, *L'art roumain*. Bucarest: 1984, 520 p.

[58] Ia românească în pictură, in: https://www.icr.ro/paris/ia-romaneasca-in-pictura (consultat 04.12.2022).

[59] Gh. Vida, *Nina Arbore. Seria Maeștri basarabeni din secolul XX*. Chișinău: ARC, 2005, 80 p.

precizăm că coordonatele dezvoltării portului popular, ca mijloc de afirmare și recunoaștere a identității culturale, nu au fost consemnate în majoritatea lucrărilor examinate de noi.

Este important de amintit că cămașa cu altița a fost purtată și de Elena Alistar, singura femeie din Sfatul Țării, care a votat Actul Unirii la 27 martie 1918. La Centenarul Unirii, în 2018, a fost organizată de Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală împreună cu membrele comunității „Șezătoarea Basarabiei" o premieră expozițională cu genericul „Cămașa Unirii", în cadrul căreia a fost pusă în valoare o colecție de cămăși bărbătești, elementul central, însă, a fost replica cămășii cu altiță purtată de Elena Alistar, realizată de un grup de meșterițe din Republica Moldova[60].

Publicațiile din perioada post-sovietică integrează studiile istoricilor și etnologilor, inițiate în România după 1989 și în Republica Moldova după 1991. Ca suport suplimentar în cercetarea noastră au servit o serie de enciclopedii, dicționare cu caracter general sau specializat[61]. Luând în considerare valoarea istorico-artistică și memorială a vestimentației populare, nu am trecut cu vederea lucrările de specialitate dedicate patrimoniului cultural, muzeificării pieselor de port, patrimonializării. În această ordine de idei ne-au avantajat lucrările semnate de Ioan Opriș, Elena Ploșnița, Sergiu Nistor ș.a., precum și volumele conferinței internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine", edițiile anilor 2019–2022[62].

Un loc special în cercetarea noastră revine publicației în care este reflectată vestimentația populației urbane din Moldova (secolele XV– XIX)[63], precum și a celei semnate de Iulia Paliț-Palade[64] despre portul popular din Republica Moldova. În lucrările dedicate patrimoniului cultural al Republicii Moldova găsim documente obținute prin decupajul obiectivului fotografic despre portul popular[65].

---

[60] „Cămașa Unirii" - o replică a iei purtată de deputata Elena Alistar a fost expusă la Chișinău, in: https://www.youtube.com/watch?v=g-nc4m5l3Io&ab_channel=FlacaraTV; http://flacaratv.md/camasa-unirii-o-replica-a-iei-purtata-de-elena-alistar-deputata-in-sfatul-tarii-a-fost-expusa-la-chisinau.html (consultat 04.12.2022); Liliana Condraticova, Tatiana Bujorean, Marina Cercașin, Alina Tocarciuc, Elena Pintilei, Ana Ischimji, Actul Unirii Basarabiei cu România de la 1918 și patrimoniul cultural: impact, evoluție, perspective, in: DIALOGICA, 2023, nr. 1(S), supl. nr. 1, pp. 141-154.

[61] *Dicţionar de artă. Forme. Tehnici. Stiluri artistice*. Bucureşti: Meridiane, 1995; *Dictionnaire international de la mode*. Collectif sous la direction de Bruno Remaury et Lydia Kamitsis avec la collaboration de Nadine Coleno, Paris: Éditions du Regard, 2004, 623 p.; *Dicţionar de etnologie şi antropologie* / volum coord.: Pierre Bonte, Michel Izard; în colab. cu: Marion Abélès, Philippe Descola, Jean-Pierre Digard, trad.: Smaranda Vultur și Radu Răutu (coord.), Diana Buglea, Ed a II-a, rev., Iași: Polirom, 2007, p. 253; Л. Свендсен, Философия моды / Пер. с норв. А. Шипунова. Москва: Прогресс-Традиция, 2007, 256 p.; *Dicţionar de sociologie*, coord.: Raymond Boudon, Philippe Bernard, Mohamed Cherkaoui, Bernard-Pierre Lécuyer; trad.: Mariana Țuțuianu; completări privind sociologia românească: dr. Maria Larionescu. București: Univers Enciclopedic Gold, 2009; Larissa Zakharova, *S'habiller à la soviétique, La mode et le dégel en URSS*, CNRS Éditions, Paris, 2011.

[62] I. Opriş, *Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiţii, destin, valoare*. Bucureşti: Meridiane, 1986, 244 p.; Elena Ploşniţă, *Muzeul basarabean în fluxul istoriei*. Chişinău: Civitas, 1998, 152 p.; S. Nistor, *Protecţia patrimoniului cultural în România*. Culegere de acte normative. Bucureşti: Ed. Univ. „Ion Mincu", 2002, 278 p.

[63] V. Zelenciuc, N. Kalaşnikova, *Vestimentaţia populaţiei orăşeneşti din Moldova (secolele XV–XIX).* Chişinău: Ştiinţa, 1993, 128 p.

[64] Iu. Paliţ-Palade, *Portul popular din Republica Moldova*. Chișinău: Grafema Libris, 2003, 38 p.

[65] *Patrimoniul cultural al Republicii Moldova* / Le patrimoine culturel de la République de Moldova. T. Stavilă, C. Ciobanu, T. Diaconescu. Chișinău: ARC, 1999, 274 p.

Practicilor vestimentare de la început de secol XX i-a dedicat un capitol în lucrarea sa despre viața cotidiană din Chișinău Lucia Sava[66].

Analiza publicațiilor în domeniul costumului popular din Basarabia și RSS Moldovenească nu ar fi fost completă fără lucrările în domeniu semnate de Silvia Șaranuță[67], Maria Ciocanu[68], Zina Șofransky[69], Niculina Tcacenco[70], Elena Postolachi[71], ș.a. În ultimii ani, grație elaborării și depunerii dosarului la UNESCO cu privire la cămașa cu altiță, interesul față de portul popular a crescut, fiind valorificat în cadrul mai multor manifestări științifice cu caracter general sau specializat sau în cadrul unor publicații în domeniu[72].

Elaborând compartimentul cu privire la analiza publicațiilor în domeniu, vom sublinia aportul considerabil al etnologului Varvara Buzilă, lucrările căreia au un impact deosebit pentru cultura și patrimoniul țării[73]. De altfel, cămașa cu altiță răspândită în nordul și centrul Republicii Moldova a devenit obiect de studiu al etnologului Varvara Buzilă, membru al Comisiei naționale pentru salvgardarea patrimoniului cultural imaterial, care a participat nemijlocit la elaborarea dosarului de candidat privind *Arta cămășii cu altiță – element de identitate culturală în România și Republica Moldova*[74]. Dr. Varvara Buzilă prezintă foarte exhaustiv denumirile și arealul de manifestare, caracteristicile cămășii cu altiță, devenind cel mai versat specialist al cămășii cu altiță, afirmând că „Cămașa mai este numită carpatină, românească, moldovenească, valahă și face parte dintr-un areal mai larg care acoperă Moldova, Muntenia, Oltenia, Transilvania”[75].

---

[66] Lucia Sava, *Viaţa cotidiană în oraşul Chişinău la începutul secolului al XX-lea (1900–1918).* Chișinău: Pontos, 2010, 320 p.

[67] Silvia Şaranuţă, Costumul naţional, in: Literatura şi Arta, 2015. Nr. 14, p. 6

[68] Maria Ciocanu, Portul popular moldovenesc, in: Ciocanu Maria. Cartea etnografului. Colecții muzeale, obiceiuri și tradiții populare. Chișinău: Cartdidact, 2019, pp. 170-180.

[69] Zina Șofransky, Valentin Șofransky, *Cromatica tradiţională românească: terminologia, modalităţile de dobândire* şi *funcţionalitate a coloranţilor naturali* în *spaţiul carpato-danubiano-pontic*, București: Editura Etnologică, 2012, 454 p.; Zina Șofransky, Coloranții vegetali în arta tradițională, Academia de Științe a Moldovei, 2006, 471 p.

[70] N. Tcacenco, A. Bogdan, *Gala costumului popular*. Chișinău: Balacron, 2006.

[71] Elena Postolachi, Meşteşugurile populare, factor de menţinere a continuităţii şi imaginii entice, in: AKADEMOS. 2010, Nr. 1(16); Elena Postolachi, „Tezaur - 2011”, in: Realităţi culturale, 2011, Nr. 5, pp. 19-21.

[72] Portul popular – expresie a istoriei şi culturii neamului, conferinţă ştiinţifică naţională cu participare internaţională, Chişinău, 22 iunie 2021, Ediţia 1-a. Programul şi rezumatele comunicărilor. Chişinău: S. n., 2021 (Tipogr. „Notograf Prim”), 52 p.; Portul popular – expresie a istoriei şi culturii neamului, conferinţă ştiinţifică internaţională, Ediţia a 2-a, Chişinău, 23-24 iunie 2022. Chişinău: S. n., 2022 (Notograf Prim), 78 p.

[73] Varvara Buzilă, Portul popular – marcă a identităţii culturale, in: Folclorul şi contemporaneitatea. Conservarea, revitalizarea şi valorificarea culturii tradiţionale. Materialele Simpozionului ştiinţifico-practic internaţional. 4-5 aprilie 2006. Chişinău, Republica Moldova. Chişinău: Periscop, 2006, pp. 21-31; Varvara Buzilă, Cămaşa femeiască cu altiţă – brand românesc, in: Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică, nr. 2 (22), Chişinău, 2014, pp. 124-132; Buzilă Varvara, *Costumul popular din Republica Moldova, Ghid practic*, Chişinău, 2011; Varvara Buzilă, *Retorică vestimentară: cămașa cu altiță*, Chișinău: Lexon Prim, 2022.

[74] Varvara Buzilă, Arta cămășii cu altiță – element de identitate culturală (propusă pentru înscriere în lista reprezentativă a patrimoniului cultural imaterial al umanității UNESCO), in: AKADEMOS, nr. 1, 2021, pp. 153

[75] Ibidem, p. 155.

În România, în atenția cercetătorilor au ajuns atât arta populară[76], costumul popular, abordat mai ales de Maria Bâtcă[77], ornamentica tradițională[78], cât și societatea, moda[79] și designul vestimentar[80], aceste lucrări acordând o nouă perspectivă cercetărilor în domeniul portului popular prin crearea de oportunități de identificare a dezvoltării costumului de-a lungul secolului al XX-lea. Dintre lucrările menționate și examinate de noi în procesul elaborării tezei de față, un loc aparte rezervăm studiului semnat de Maria Bâtcă despre costumul popular românesc, care și după câteva decenii este actual[81].

Sunt valoroase cercetările etnologilor din Ucraina, cum ar fi cele semnate de Iaroslava Kojoleanko[82], Olena Fedorciuc[83] ș.a.

Publicații axate pe studiul fenomenului modei. Pentru a lămuri mai profund dezvoltarea costumului popular, am apelat la studiile cercetătorilor în domeniul teoriei și sociologiei modei. Astfel, am analizat teoriile elaborate de Thornstein Veblen, Georg Simmel, Herbert Blumer, Pierre Bourdieu, René König și Roland Barthes – teoreticieni clasici, studiile cărora ne permit înțelegerea particularităților modei, în general, și a modei de tip sovietic care a condiționat metamorfozele portului popular în Basarabia și RSS Moldovenească, în particular, aceste studii fiind valabile și pentru a doua jumătate a secolului al XX-lea. Pentru Thornstein Veblen motivația pentru achizițiile modei este de a câștiga și menține statutul, reputația și prestigiul social. Veblen a fost primul care a remarcat, în „Theory of the Leisure Class"[84], că pe o piață, ce și dacă cineva cumpără, sunt determinate parțial de ce și dacă mulți alții au cumpărat, de asemenea. Cererea consumatorului este legată parțial de efectele interpersonale, iar banii determină ce este la modă, bunul gust și cultura. Autorul se bazează pe experiențele vieții cotidiene și pe observații, valide și pentru perioada cronologică disputată de noi în teză. Georg Simmel, printre primii dintre sociologi susține teoria fluxului vertical

[76] *Dicţionar de artă populară*, Georgeta Stoica, Paul Petrescu, București: Editura Enciclopedică, 1997; M. Popescu, *Dicţionar de artă. Forme, tehnici, stiluri artistice*. Bucureşti: Meridiane, 1998, 221 p.

[77] Maria Bâtcă, *Costumul popular Românesc*. Bucuresti: Editura «Datini», Departamentul Informatiilor Publice al Guvernului României, 1996, 109 p.; Maria Bâtcă, *Costumul popular românesc*. București: Editura Centrului Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2016, 239 p.

[78] I. Cherciu, *Ornamentica tradiţională românească*. Timișoara: Brumar, 2011, 240 p.

[79] Ion I. Solcan, *Artă şi societate românească. Sec. XIV–XVIII*. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2002, 337 p.; A-S. Ionescu, *Modă și societate urbană în România epocii moderne*. București: Paideia, 2006, 626 p.; A. Nanu, *Artă, stil, costum*, Ed. Noi Media Print, 2007.

[80] C. Oros, *Pagini din istoria costumului*. Cluj; Napoca: Editura «Dacia», 1998, 279 p.; Antonela Curteza, *Design vestimentar: Noțiuni fundamentale*, Iași: Editura Performantica, 2003, p. 193.

[81] M. Bâtcă, Costumul popular Romanesc. Bucuresti: Editura «Datini», 1996, 109 p.

[82] Ярослава Іванівна Кожолянко, Буковинський традиційний одяг = *Traditional dress of Bukovyna* / Я. Кожолянко, пер. С. Чепига. Чернівці: [б.в.] ; Саскатун: Т-во «Буковина»,1994, 260 p.

[83] Олена Федорчук, *Українські народні прикраси з бісеру*. Львів: Свічадо, 2007, pp. 46-48; Олена Федорчук, Народні прикраси з бісеру Західної України XIX – першої пол. XX століття (Історія, технологія, типологія, художні особливості) [Текст] : дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / Федорчук Олена Степанівна; НАН України, Інститут народознавства. Л., 2004; О. Федорчук, Бісерне оздоблення народного одягу гуцулів XIX – початку XXI ст.: типологічні та художні особливості, in: Łemkowie, Bojkowie, Huculi, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa. Słupsk: Akademia Pomorska w Słupsku, 2016. T. VI, pp. 377-395; О. Федорчук, Концепція етнічної мистецької традиції бісерного оздоблення народної ноші українців (Ч. 1), in: Народознавчі зошити, 2017, № 3 (135), pp. 566-578.

[84] https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/1657/1291_Bk.pdf (consultat 12 aprilie 2021).

al modei[85]. Pentru Simmel „... moda nu reprezintă altceva decât una dintre multele forme de viață cu ajutorul cărora căutăm să combinăm în sfere uniforme de activitate tendința spre egalizare socială cu dorința de diferențiere și schimbare individuală”[86]. În fiecare relație socială funcționează două forțe, afirmă autorul: una care ne împinge să ne legăm de alții prin imitație, iar alta ne împinge să ne dezlegăm de ceilalți, să desfacem rețeaua socială, prin distincție. Moda a separat întotdeauna clasele sociale bazate pe această luptă de imitare și diferențiere. Impulsul de a imita – și astfel de a îndura, de a unifica, de a egaliza – nu este îndreptat către vecinii noștri: imităm oameni care sunt, într-un fel sau altul, superiori nouă. Din care urmează principiul Simmelian, „moda (...) este un produs de distincție de clasă”[87]. Cei din anumite clase se unesc prin modă, dar se diferențiază complet de alte grupuri. Putem vedea acest lucru în clasele superioare și medii prin teoria fluxului. Simmel discută despre cum, odată ce o modă a ajuns în masă, în clasa inferioară, clasa superioară se va îndepărta complet de moda respectivă și va adopta ceva nou. Moda apare datorită nevoilor și dorințelor sociale. Simmel sugerează că există dualism în modă și ilustrează voința individului spre diferențiere şi dorința spre conformare la normele sociale, discută despre faptul în care vrem moda, astfel încât să putem diferenția clasele și pozițiile sociale. Moda se leagă de acest dualism, deoarece oferă oamenilor posibilitatea de a imita și de a diferenția. Dacă nu avem această nevoie de diferențiere socială, atunci nu avem nevoie de modă.

Herbert Blumer examinează teoria modei pentru a arăta cum conceptul său de selecție colectivă are ca rezultat o sărăcire a teoriilor anterioare, în special cea prezentată de Thorstein Veblen, care se bazează pe conceptul de diferențiere de gen și clasă[88]. Autorul susține că moda are forță în cultură, selecția colectivă substituie diferențierea de clasă ceea ce se distinge ca motiv al schimbării sale dinamice. Elitele sunt cele care se mișcă, dar nu afectează sistemul modei, provocând astfel selecția colectivă. Acest lucru se întâmplă deoarece aceștia sunt împletiți într-o rețea a unei culturi uniforme în care citesc aceleași tendințe și au un tip de influențe reciproce. Selecția colectivă face parte dintr-o nouă mișcare către gusturi mai noi, forțele motrice ale modei fiind continuitatea istorică (modele mai noi care decurg din cele mai vechi), modernitatea, gustul colectiv din interacțiunea socială și în cele din urmă motivele psihologice pe care Blumer le recunoaște, dar nu le favorizează. Din examinarea sa, el observă moda ca o forță centrală care afectează sociologia culturală. Forma sa de modă este semi-autonomă, care răspunde, dar nu este influențată de opiniile și gustul elitelor. Aceasta a fost o primă încercare a sociologilor de a lua în serios tema modei. Autorul susține că Georg Simmel, în analiza sa de modă din 1904, a dat o examinare întâmplătoare a subiectului.

Pierre Bourdieu, influențat de structuralism, merge pe teoria gusturilor sociale şi accentuează ideea imitației modei claselor de sus de către clasele de mijloc[89]. Bourdieu aduce în dezbatere termenul de capital cultural care, pe lângă cel economic, îl plasează pe individ în ierarhia socială. Opera sa este o vastă etnografie a Franței contemporane și o disecție a minții burgheze. Subiectul lui Bourdieu este studiul culturii, iar obiectivul său este să arate că ce nicio judecată a gustului nu este inocentă.

[85] Georg Simmel, „Fashion”, *International Quarterly*, 10 (1), octombrie 1904, pp. 130-155, retipărit în *American Journal of Sociology*, 62 (6), mai 1957, pp. 541-558.

[86] Ibidem, p. 133.

[87] Ibidem, p. 133.

[88] Herbert Blumer, Fashion: From Class Differentiation to Collective Selection, The Sociological Quarterly, Vol. 10, No. 3, 1969, pp. 275-291.

[89] La Distinction: critique sociale du jugement, 1979.

Teoreticianul René König a fost influențat în analiza sa de Émile Durkheim, Maurice Halbwachs și Marcel Mauss. În lucrarea „Sociologie de la mode" se menționează că legăturile care există între modă și societate, au o explicație dublă: pe de o parte din punctul de vedere al presupozițiilor psihologice și sociale care sunt la originea modei, pe de altă parte din perspectiva consecințelor sociale, economice și culturale ale acestora din urmă[90]. Prin urmare, dacă reconstituim procesul de transfer dublu, primul va veni din bazele psihologice și sociale ale modei către evoluția îmbrăcămintei, al doilea va veni de la modă spre alte direcții ale istoriei economice și culturale[91]. René König vorbește despre patru factori care explică dinamica modei în societate: etalarea corpului înveșmântat, dorința omului de a cunoaște, dorința de a se face remarcat într-o colectivitate, dorința de a fi acceptat de membrii grupului din care face parte. Teoreticianul atenționează asupra nevoilor raționale pentru care oamenii adoptă moda – protecție şi pudoare şi asupra celor iraționale – nevoia de distingere și împodobirea.

Perspectiva semiologică a lui Roland Barthes prezentată în cartea sa de referință „Systeme de la Mode"[92] este o încercare de a face o analiză panoramică teoretică completă asupra fenomenului social al modei iar noțiunea de sistem indică în mod clar scopul analitic al lucrării – de a descifra cum un obiect devine real prin convertirea imaginii în limbaj. Aici întâlnim prima analiză semiotică a vestimentației în felul cum apare ea descrisă în revistele de modă, moda este văzută în lucrarea de față ca un sistem de semnificații. Acest proces, numit modă, a devenit principiul de bază al formării gusturilor în materie de vestimentație a societății din Basarabia și a marcat profund istoricul dezvoltării portului popular care a preluat ecourile schimbărilor și s-a orientat către „noutățile vremii". În RSS Moldovenească, stilul care a substituit noțiunea de modă, incontestabil a adăugat un nou cadru dezvoltării portului popular.

[90] René König, *Sociologie de la mode*, Petite Bibliothèque Payot, 1969, p. 192.
[91] Ibidem, p. 192, p. 15.
[92] Roland Barthes, *Systeme de la Mode*, Seuil, Paris, 1967.

RAPORTURILE DINTRE INSTITUȚIA LOGOFEȚIEI ȘI DOMNIE DIN ȚARA MOLDOVEI ÎN CONTEXTUL POLITIC INTERN ȘI EXTERN AL SECOLULUI AL XVI-LEA

The relations between the institution of chancellor and rule in Moldova in the internal and external political context of the 16th century

CZU: 94:327(478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14568445

Viorel DANDARA
Student-doctorand, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0009-0007-5746-2053
E-mail: dandaraviorel68@gmail.com

Summary. The 16th century in the history of Moldova is marked as a period in which the internal political context is largely influenced by the external factor. The significant events taking place, with a direct impact on the social-political situation, derived from the fact that the country was in a new political configuration in the region. The rising Ottoman Empire as a political force after the victories achieved by Suleiman the Magnificent at Mohacs (year 1521) diminishes the role and political influence of the Kingdom of Hungary vis-à-vis the Romanian Countries. Thus the Gate imposes a policy of including Moldova in the Ottoman sphere of influence in order to diminish the geopolitical interests of the Kingdom of Poland, which in turn, in promoting its geopolitical interests, treated Moldova as a means of curbing the aggressive political establishment of the Ottomans in the region. So, the Country of Moldavia was at the interference of the two great powers, a fact that caused the sharpening of the internal rivalries between the kingdom and the great boyarism, which through the princely council tries to limit the princely power. The great Lofotenians, as holders of one of the most influential and important offices in the country's council, along the way have „oscillated" politically in support of or opposition to the investment procedure or the policy promoted by the rulers of Moldova.

This political behavior is evidenced by the adherence, along the way, to the boyar political camps that supported or „opposed" the lords depending on the political circumstances at the time. It didn't mean at all that the big talkers were only „conformists" in the internal political struggles that took place, in many cases, they were initiators of internal and external policy changes.

Key words: Princely Council, Great Logophetes, Moldavian Country, Dominion, Internal Policy, Directorate.

ABREVIERI

AIIAI = Anularul Instituție de Istorie și Arhiologie „ A. Xenopol" – Iași"
DiR = „ Documente privind istoria Romaâniei, seria A – Moldova "
CI = „ Cercetări Istorice "
SMIM = „ Studii și materiale de istorie medie "

Secolul al XVI-lea în istoria Țării Moldovei este marcat ca o perioadă în care contextul politic intern este influențat în mare parte de factorul extern. Evenimentele semnificative care derulează, cu impact direct asupra situației social – politice au derivat din faptul că țara se afla într-o nouă configurație politică din regiune. Imperiul Otoman în ascensiune, ca

forță politică, după victoriile obținute de Suliman Magnificul la Mohacs (anul 1521) diminuează rolul și influența politică a Regatului Maghiar vis-a-vis de Țările Române. Astfel, Poarta impune o politică de înglobare a Țării Moldovei în sfera de influență otomană, în vederea diminuării intereselor geopolitice a regatului Polon, care la rândul său în promovarea intereselor sale geopolitice trata Țara Moldovei ca un mijloc de stăvilire a intereselor politice agresive a otomanilor în regiune. Deci, Țara Moldovei se afla la interferența a celor două mari puteri, fapt care a provocat acutizarea rivalităților interne dintre domnie și marea boierime, care prin intermediul sfatului domnesc, încearcă să limiteze puterea domnească.

Marii logofeți ca titulari a uneia din cele mai influențe și importante dregătorii din sfatul țării pe parcurs au „pendulat" politic în susținerea sau opunerea față de procedura investiri sau politica promovată de domnii Țării Moldovei. Acest comportament politic este constatat de aderarea, pe parcurs, la taberele politice boierești care susțineau sau „hicleneau" domnii în dependență de circumstanțele politice la moment. Deloc nu însemna că marii logofăți erau doar „conformiști" în luptele politice interne care derulau, în multe cazuri, erau inițiatori de schimbări politici interne și externe.

Situația politică internă, tensionată de fapt, a fost determinată de relațiile dintre principalii actori politici: Domnia și marea boierime, divizată în dependență de factorii politicei externe, care variau și influența directă sau indirectă asupra situației politice interne, prin promovarea sau impunerea multiplelor candidaturi la domnie. Perioada relativ îndelungată de stabilitate politică, exprimată prin domnia lui Ștefan cel Mare (anii 1457–1504), care se manifestă prin întărirea puterii centrale și promovarea unei politici de diminuarea influenței marii boierimi, utilizându-se politici de contracarare a „hicleniei" prin sechestrarea domeniului funciar cât și prin aplicarea metodei stimulative, „pentru credința Domnului", cum ar fi acordarea de dregătorii însoțite de înzestrări cu proprietăți funciare.

Urmașii marelui voievod încearcă să asigure continuitatea relațiilor stabile pe intern, însă, în contextul politic extern al secolului al XVI-lea, metodele utilizate, nu mai aveau efectul scontat. În contextul relațiilor dintre puterea centrală și marea boierime reprezentată prin Sfatul Domnesc, pe parcursul secolului al XVI-lea, vom încerca să derivăm relațiile dintre domnie și marii logofeți, care dețineau una dintre cele mai importante și influente dregătorii în statul medieval moldovenesc.

Sfatul domnesc, în ultima perioadă a domniei lui Ștefan cel Mare, este compus numai de înalți funcționari de la curte[1]. Evident, că o parte a marii boierimi, rămasă fără dregătorii, după moartea marelui voievod, va încerca să identifice posibilități de schimbare a situației. Drept argument, ar putea servi poziția ostilă a unei părți din marea boierime, de a susține la domnie pe Bogdan cel Orb, sub motivul deficitului său fizic.[2] Un alt motiv, care influența poziția marii boierimi față de domnie, care poate fi confirmată de faptul că în anul 1504 regele Poloniei, Alexandru, comunică dietelor Prusiei, că scaunul de la Suceava este râvnit de patru pretendenți.[3]

În acest context politic, existau forțe care în virtutea atașamentului personal și politic față de moștenirea marelui voievod, întreprind acțiuni de asigurare a continuității politice ale acestuia prin susținerea la domnie a succesorului Bogdan. Implicarea marelui logofăt Ioan

[1] Constantin C. Giurescu, *Contribuții la studiul marilor dregătorii în secolele XIV și XV*, Vălenii de Munte 1926, p. 98.

2 Virgil Pâslariuc, Marea boierime moldoveană și raporturile ei cu Bogdan vodă al III- lea (1504–1517), in: Ioan Neculce. Buletinul Muzeului municipal Iași, s.n. II-III, 1996–1997, pp. 1-18.

[3] Fryderryk Papee Acta Alexandri regis Polonial, magni ducis Lithuania etc. (1501–1506), in: Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestos Polonia Illustrantia, XIX, Cricoviae, 1927, p. 414.

Tăutu în susținerea la domnie a lui Bogdan cel Orb este determinată din aceste circumstanțe. Conform, scrisorii regelui Poloniei, Alexandru către episcopul de Varna, Luca, la 15 iulie 1504, care se referă la știrile aduse la Cracovia de către solii din Camenița și Lvov, care au fost confirmate de scrisori primite de la negustori moldoveni, care se aflau în acele zile la Suciava[4], referitor la decesul lui Ștefan cel Mare.

Pentru a preveni schimbarea cursului politic și a nu admite alegerea altui domn decât celei a lui Bogdan cel Orb, aflăm că atunci când voievodul închidea ochii de la Constantinopol s-a întors marele logofăt Ioan Tăutul, trimis să plătească tributul cuvenit însă nu de unul singur, ci cu un important sol turcesc, care aducea cu sine însemnele de investitură a noului domn.[5] În contextul politic intern, complicat, provocat de incertitudinile elitei politice în alegerea noului domn, solia turcească venită cu Ioan Tăutu sosește la Suceava însoțită de un detașament militar otoman destul de mare, din garnizoanele dunărene.[6] Probabil, această prezență militară otomană, trebuie să garanteze investirea noului domn, să stăvilească poziția ostilă a marii boierimi și încercările acesteia de a pune în scaunul domnesc o altă candidatură.

Gravitatea situației era acutizată și de faptul implicării marilor puteri vecine, Regatul Ungar și Regatul Polon, care tindeau să-și restabilească poziția în Moldova prin susținerea unor pretendenți la tron cât și de Poarta Otomană, care nu putea admite ieșirea Țării Moldovei de sub controlul turcesc. Astfel, la momentul sosirii solului turcesc, care îl însoțea pe Ioan Tăutu, pe lângă detașamentul turcesc, sosește și un pretendent la domnie susținut de sultan, aflat ca ostatic la Poartă, viitorul domn, Ștefan Lăcustă.[7]

În aceste circumstanțe politice este destul de enigmatică misiunea marelui logofăt Ioan Tăutu, care pe de o parte este însoțit de solul turcesc, care venea cu însemnele de investire a lui Bogdan cel Orb, iar pe de altă parte împreună cu el vine în Cetatea de scaun și Ștefan Lăcustă ca pretendant la domnie.

Putem presupune că marele logofăt Tăutu care aflându-se în misiunea diplomatică din 1497 stabilise niște relații strânse cu sultanul turc, care conform cronicii lui Gr. Ureche, a primit în dar banii pentru haraci, aduși din Moldova, care au fost investiți în construcția bisericii Bălinești[8] . Din cele ce au urmat este cunoscut faptul că domn devine , totuși, Bogdan cel Orb, lucru ce demonstrează capacitățile diplomatice a marelui logofăt care a convins că candidatura noului domn ales, nu va prejudicia relațiile cu Poarta.

Prin serviciul adus noului domn, marele logofăt Ioan Tăutu își asigura , în așa fel, poziția de prim rang în Sfatul Domnesc până la sfârșitul vieții sale. Bunăoară, componența Sfatului Domnesc rămâne intact la începutul domniei lui Bogdan – vodă unde marele logofăt se afla cap de listă a dregătorilor[9].

După moarte marelui logofăt Tăutu „(care deține dregătoria din 1457 până în 1511)” este promovat Isac vistiernicul, care la însoțit pe Tăutul în mai multe solii la Poartă (1497[10],

[4] Ibidem, pp. 416-417.

[5] Ibidem, p. 416.

[6] Ibidem, p. 416.

[7] Eudoxiu de Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria românilor vol. I/1, București ed. N. Densușeanu 1887, p. 164.

8 Documente privind istoria României, seria A, Moldova, veac. XVI, vol. 1 (1501–1550), București, 1953, p. 43, nr. 37.

[9] Cronicele slavo-române din sec. XV–XVI, publicate de Ioan Bogdan, ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București , 1959, p. 1137.

[10] Mihai Costăchescu, Documentele moldovenești de la Ștefăniță voievod (1517–1527), Iași, 1943, p. 440.

1506[11], 1510[12]). În perioada de 1504–1508, Bogdan nu intervine cu modificări în componența Sfatului Domnesc, însă, după confruntările cu Țara Românească (1508) și Polonia (1509) au loc schimbări. Către sfârșitul anului 1515, pe lângă excluderea mai multor dregători observăm și lipsa neașteptată a marelui logofăt Isac în noua componență a sfatului, fiind înlocuit cu Gavriil Trotușan (fost mare vistiernic după 1509).[13] Schimbările produse destul de frecvent în sfatul țării, în comparație cu perioada premergătoare ne duce la concluzia că raporturile dintre Bogdan – vodă și sfat în a doua jumătate a perioadei de domnie sânt tensionate. Cronicarul lui G. Ureche apreciind domnia, expune: „iată ce va fi lucrat înlăuntru sau în țară la noi dinspre partea județelor și a dreptății, nu aflăm, ci cunoaștem că unde nu-s pravile, din voia domnului multe strâmbătăți se făcu"[14].

La aceste „strâmbătăți" admise de domn, probabil, și-au adus contribuția și mulți reprezentanți ai marii boierimi, care instigau domnul la acțiuni, care le-ar aduce beneficii personale și în primul rând avansarea în dregătorii. Un exemplu elocvent, este avansarea în cariera dregătorească a lui Gavriil Trotușan, care beneficiază, probabil de conflictul dintre marele logofăt Isac cu domnul, pentru a ocupa dregătoria deținută de acesta în Sfatul Domnesc.

După moarte lui Bogdan – vodă, Gavriil Trotușan se regăsește în Sfatul Domnesc al noului domn Ștefăniță cel Tânăr, în dregătoria de marele logofăt[15] ,care și-o păstrează până la conflictul dintre domn și mari boieri (anul 1523).

Criza internă este provocată și de factorul extern, care reiese din evenimentele, ce au agravat relațiile moldo-polone. O cauză care o menționăm, este că regele polon Sigismund refuză căsătoria unei fiice a sa cu Ștefăniță vodă, ceea ce a atins orgoliul personal al tânărului domn. În al doilea rând, regele polon îl protejează pe Petru Pribeagul, care era pretendent la tronul Moldovei precum și accepta pe teritoriul regatului unii boieri moldoveni ostili domnului.

La începutul anului 1523, un grup de boieri în frunte cu Luca Cârje[16] fără știrea domnului, solicitau polonezilor garanții de protecție în calea avansării Imperiului Otoman, după cucerirea Belgradului în 1521. Solia moldovenească cunoștea poziția incertă a domnului în promovarea politicii externe față de Polonia cu atât mai mult, că exista o presiune puternică din partea Porții Otomane, care nu putea admite exodul Moldovei din sfera sa de interes. Totodată exista o altă tabără boierească care considera că este necesară o colaborare cu Imperiul Otoman, pentru nu a supune unui risc iminent țara.

În modul cum a derulat ulterior evenimentele vom observa că partida boierească polonofilă va fi supuse unor represalii din partea domnului, iar aceștia vor încerca răsturnarea de la domnie a lui Ștefăniță – Vodă. [17]

Nu este clar care a fost rolul marelui logofăt Gavriil Trotușan în acest conflict, dar evident, că a fost parte. Din informația oferită de Macarie este cert, că întreg Sfatul domnesc era contra domnului; „Iarăși în același an în luna septembrie, s-au ridicat împotriva

[11] Ibidem, p. 454.

[12] DiR, XVI/1, pp. 101-103, nr. 101.

[13] Ureche , Litopisețul, 1958, p. 143.

[14] DiR, XVI/1, p. 109, nr. 105.

[15] Mihai Costăchescu, Documentele moldovenești de la Bogdan Voievod (1504–1517), București, 1940 pp. 297-309.

[16] Ion Nistor, Luca Arbure hatmanul (la 400 de ani de la moarte), in: Junimea Literară, 7-8, București, 1924, pp. 297-309.

[17] Acta Tomiciana. Epistolarum Responsarum, Actiorum et Rerum Gestarium... Serenssimi Sigismundi Primi Regis Poloniae et Magni Ducis, Lithuanie, per Stanislaum Goraschi, Cricova, poznan, vol. VI, p. 307.

lui Ștefan voievod iparhii și eghemanii și ipați și satrapi și întreg Sfatul ca să-l scoată din domnie”[18]. Cronicarul Ureche menționează că: „boiarii și lăcuitorii țării Moldovei... cu toții s-au întristat de vrăjmășia lui Ștefan vodă”[19]. În Cronicile slavo-române se menționează de reacția imediată și represivă a domnului: „au trădat pe acel Ștefan voievod boierii lui și au vrut să-l ucidă. Și Domnul Dumnezeu i-a ajutat și i-a bătut și a prins câțiva: Costea pârcălab de Neamț, Maxim vistiernic și Ivanco logofăt și a pus să fie tăiat în târgul Roman. Iar alții au fugit în Ungaria”[20]. Același eveniment este confirmat de cronicarul Ureche.[21]

Faptul, că între boierii executați, este un membru al cancelariei domnești, Ivanco logofăt, ne face să presupunem implicarea lui Gavriil Trotușan în conflict. Referitor la numărul boierilor fugari din Moldova nu dispunem de prea multe informații. Există unele informații fragmentare, care ne confirmă că totuși marele logofăt avea legături cu opoziția boierească din străinătate. Într-o adresare, din septembrie 1523, a domnului Ștefăniță vodă către bistrițeni, de a extrăda boirii fugari, vistiernicul Gavrila și boierilor Costea și Gheorghe, care eșuează, menționează că înrăutățirea relațiilor cu Moldova sa datorat lui Toma, omul lui Trotușan logofătul. Din cauza respectivă marele logofăt a fost întemnițat.[22]

Într-un document, datat cu luna noiembrie 1523, în care se expune un sol moldovean la regele polon Sigismund, precum, că Ștefan voievod îi iartă pe boierii fugari și este gata să-i primească în țară cu unele excepții: „s-a aflat de la același sol al voievodului că voievodul însuși dimpotrivă vrea ca toți boierii fugari să se reîntoarcă în țară și vor avea bunurile, și dacă n-ar voi să creadă în el are alți boieri care să se întrețină pentru voievod. De vreme ca el îi reprimește în favoare pe fugari, ei vor fi în siguranță privind viața și bunurile, în afară de Șarpe Carabăț, marele logofăt, care pe nimeni, ci nici un chip nu-i vrea în țara sa.[23]

Prin urmare, în opinia lui Ștefan S. Gorovei, acel mare logofăt nedorit de domn nu este altcineva de cât Trotușan.[24] Totuși apare o situație de dilemă, că emiterea documentului polon este datată cu luna noiembrie iar scrisoarea anterioară a lui Ștefăniță vodă adresată bistrițenilor este emisă în septembrie, în care le spunea că marele logofăt a fost întemnițat. Ne punem întrebarea când acest „magnus logofet” a ajuns peste hotare în Polonia. În viziunea lui V. Pâslariuc, solul moldovean, care a înștiințat regele polon de predispunerea domnului moldovean de a permite repatrierea boierilor fugari nu a fost altcineva decât marele logofăt Toader Bubuiog.[25] Probabil, că Trotușan cu toate că a fost întemnițat a fost ulterior grațiat de domn, care era predispus să se împace cu alți boieri din țară inclusiv și de peste hotare. Neavând încredere în promisiunile domnului, în circumstanțe necunoscute, credem, că Trotușan părăsește Moldova ca apoi să vedem că este menționat în documentul polon din noiembrie același an, că nu mai este dorit în țară. Această presupunere de emigrare a marelui logofăt urmează a fi argumentată din dovezi documentare.

Cert este faptul, că dacă lui Trotușan logofătul domnul ia aplicat pedeapsa, prin

[18] Ureche, Letopisețul, 1958, p. 145.

[19] Cronicile slavo-române, 1959, p. 183.

[20] Ureche, Letopisețul, 1958, pp. 145-146.

[21] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor,* vol. XI/1, București ed. N. Iorga 1911, pp. 274-275.

[22] Theodor Holban, Noi documente românești din arhivele polone și franceze (II), in: AiiAi XIX, 1982, p. 591.

[23] *Ștefan S. Gorovei, Mărturiile unui document,* in: ci XI-XIII, 1981–1982, pp. 307-316.

[24] Virgil Pâslariuc, *Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în sec. XVI-lea*, Chișinău, Pontos, p. 62.

[25] DiR, XVI/1 p. 324

întemnițare și nefiind lipsit de proprietăți, înseamnă că a reușit să manevreze politic ceea ce ia salvat viața. Din luna martie 1523, Gavriil Trotușan nu mai confirmă actele domnești deoarece ulterior nu-l mai regăsim în lista dregătoriilor din sfat[26], fiind înlocuit din luna aprilie 1524 cu Toader Bubuiog care a avansat din pârcălab de Cetatea Nouă în dregătoria de mare logofăt.

Conform surselor de care dispunem, confruntarea decisivă între opoziția boierească și susținătorii domnului sa dat la 7 septembrie 1523 lângă Roman.[27]

Nu este cunoscut faptul cine conducea ostașii domnului dar faptul că ciocnirea militară a avut loc în apropierea Romanului unde Toader Bubuiog era în funcția militară de pârcălab și fiind totodată din partida domnului a avut, probabil, un rol foarte important în victoria asupra opozanților domnului pentru care ulterior a fost răsplătit cu înaltă dregătorie. În viziunea Mariei Magdalena Szekely, Toader Bubuiog " înainte de conflict acesta a fost pârcălab de Cetatea Nouă, tocmai acolo unde a avut lupta dintre rebeli și forțele „guvernamentale". Prin urmarea putea și chiar trebuia să fie conducătorul oștirii domnești de oarece acestă funcție este înainte de cea militară.[28] În aceeași ordine de idei menționăm că fidelitatea lui Toader Bubuioc față de domnul se datora și faptului, că după toate probabilitățile, nu a fost originar din Moldova deoarece nu i se cunosc posesiunile venite prin moștenire[29], mai mult ca atât nu a avut urmași.[30] Având o experiență destul de variată în diverse dregătorii, Ștefăniță a fost influențat de acest sfetnic.

Imediat după finalizarea răzvrătirii boierești, Ștefăniță vodă nu numai că îl avansează în prima dregătorie a sfatului dar beneficiază, conform unui act domnesc din 10 aprilie 1524, Toader logofătul beneficiază de niște țigani, pe care i-a pierdut în hiclenie Ivanco logofăt[31] , probabil adjunctul lui Trotușan care a fost executat la Roman.

Încercând să determinăm faptul, de ce Toader Bubuiog s-a alăturat partidei domnului și s-a implicat activ în susținerea domniei, și ținând cont că boierii rebeli erau destul de solidari totodată susținerea externă, în primul rând din partea regelui polon, se poate explica în bază cercetărilor Mariei Magdalena Szekely că a fost fidel stăpânilor săi atât pe timpul lui Ștefăniță vodă atât cât și pe timpul lui Petru Rareș deoarece nu avut legături de rudenie cu familiile boierești, situându-se de asupra solidarităților nobiliare de neam, în cazul dacă are parte la una din familiile princiare sârbești.[32]

Pe lângă faptul, că marele logofăt a ajutat domnul să învingă boierii răzvrătiți la Roman, nu este exclus faptul, că tot Trotușan a sfătuit să-l sacrifice pe portarul Sucevei Luca Arbure și fii săi cât și să contracareze orice încercare de a clătina scaunul domniei de boierimea fugară peste hotare și în primul rând, a doi boieri inițiatori ai complotului Cosma Șarpe postelnicul și vornicul Petru Carabăț.

După înfrângerea rebeliunii boierești și stabilizării situației politice pe intern, domnul Moldovei încearcă să aplaneze situația politică pe extern, în primul rând cu Regatul Polon, unde și-au găsit refugiu boierii fugari. Astfel, în luna noiembrie 1524 Ștefăniță vodă, prin intermediul unei solii, trimite negustorilor lioveni un solvconduct, în care îi invită să vină

[26] Nicolae Grigoraș, Ștefan Vodă cel tânăr și Luca Arbure, in: AiiAi, IX, 1972, p. 15.
[27] Maria Magdalina Szekely, *Sfetnicul lui Petru Rareș. Studiul prosopografic*, Iași, 2002, p. 62.
[28] Ibidem, Marii logofeți ai Moldovei lui Petru Rareș (I), in: SMiMXIII, 1995, pp. 73-101.
[29] Szekely, 2002, p. 58.
[30] DiR, XVI/1 p. 222 , nr 196.
[31] Szekely, 2002, pp. 52-55.
[32] DiR, XVI/1 p. 222 , nr 196.

în Moldova cu mărfurile lor fără teamă.[33] Tot același sol curând se întâlnește cu regele Sigismund, pentru ai explica poziția domnului față de Regatul Polon și a exclude argumentele transfugilor referitoare la conflict, aduse anterior regelui. După întâlnire cu regele, solia se îndreaptă spre Transilvania pentru neutralizarea opozanților. Această misiune diplomatică destul de complicată, domnul Moldovei încredințează lui Toader Bubuiog și nu e exclus că lui îi aparține idea încercării de consumare a conflictului cu Regele Polon. După epuizarea contradicțiilor interne, Ștefăniță vodă, susținut de boierimea loială domniei, reușește să consolideze rolul domniei în conducerea statului. Însă moartea subită la o vârstă tânără și ne având urmași, apare o problemă destul de complicată în alegerea noului domn. Clasa politică boierească în dilema de alegerea noului domn au votat în favoarea susținerii lui Petru Rareș, deși existau și alți pretendenți la tronul Moldovei ca, Alexandru Cornea aflat în Polonia și Ștefan Lăcustă în Imperiul Otoman. Raționamentul de a alege ca domn un fiu biologic a lui Ștefan cel Mare reieșea din faptul că Sfatul Domnesc își dorea păstrarea autonomiei politice fără influența din partea puternicilor vecini .

Marele logofăt Toader Bubuiog, evident, că a fost parte la evenimentele care au derulat. În ultimul document din 9 septembrie 1925 în care este menționat componența Sfatului Domnesc, în ultima perioadă de domnie a lui Ștefăniță vodă, cap de listă îl găsim pe Toader Bubuiog, marele logofăt[34] și în primul document al cancelariei noului domn în fruntea componenței Sfatului Domnesc de asemenea îl avem pe același mare logofăt.[35]

După înscăunare, domnul Moldovei pe plan extern avea nevoie de recunoaștere din partea marilor puteri: Regatul Poloniei și Imperiul Otoman. Regele Sigismund încheie un tratat de colaborare cu Petru Rareș. Cu această ocazie regele solicită printr-o scrisoare din 1527 iertarea boierilor fugari, participanți la conflictul cu Ștefăniță vodă din 1523, printre care și fiul fostului postelnic Cozma Șarpe, Nicoara Șarpe.[36] Nu se știe dacă solicitarea a fost satisfăcută[37], dar probabil la sfatul lui Toader Bubuiog, care a mai fost la Sigismund cu aceeași problemă în misiunea diplomatică din noiembrie 1524, Ștefăniță vodă îi iarta pe boierii fugari „în afară lui Șarpe Carabăț, marele logofăt, care pe nimeni, și nici pe unu nu-i vrea în țara sa”[38]. În opinia lui Ștefan S. Gorovei acel „magnus logofet” nedorit în țară de către Ștefăniță voievod nu era altcineva decât Gariil Trotușan, nu dorea grațierea acestuia, probabil, din interes personal, nici Toader Bubuiog.

Curând, în a doua perioadă a domniei lui Petru Rareș vom vedea că Toader Bubuiog a avut dreptate deoarece „trădătorul patologic”[39] Gavriil Trotușan v-a manifesta această capacitate la 1538 față de Petru Rareș.

Faptul că ulterior Petru Rareș îl grația pe Gavriil Trotușan, a fost, probabil, voința sa din motivul recunoașterii meritelor acestui dregător, care își începe cariera pe timpul tatălui său, Ștefan cel Mare. Această politică face parte din tactica domnului de stabilizare a situației interne cât și respectarea promisiunilor față de regele Sigismund la 1527.

---

[33] Szekely, 2002, pp. 52-55.

[34] DiR, XVI/1, p 227, nr. 200.

[35] Ibidem, p. 229, nr 202.

[36] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor,* vol. II/3, ed. N. Densușeanu, București, 1892, pp. 600-601.

[37] Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Abureștii* (Fragmente istorice 1538–1541), in: Ci II, 1971, pp. 143-159.

[38] Holban, 1982, p. 591.

[39] Grigoraș, 1972, p. 4.

Petru Rareș grațiază și alți boieri cu restituirea proprietăți, ca exemplu: la 29 aprilie 1529 lui Dragotă Săcuianul ciașnic, i se reîntoarce satul Codireni, pe Iubirneasa ai cărui „ privilegiul a fost stricat de nepotul de frate al domniei mele Ștefan voievod când a greși și ia luat satele[40]. „ Însă în 1546, domnul dă mănăstirii Voroneț satele Balița care au fost lui Săcuianul, fost ceașnic și l-a pierdut în hiclenie, când a ridicat și cu alți lotri, pe un lotru asupra capului nepotului de frate al domniei mele, Ștefan voievod cel Tânăr.[41] Ținând cont de faptul că Săcuianul a fost ginerele logofătului Ioan Tăutu, ne demonstrează că și Tăutuleștii au participat la rebeliunea boierimii de la 1523.

O problemă „destul de dificilă în politica externă era recunoașterea lui Petru Rareș ca domn de Imperiul Otoman. Această misiune foarte importantă pentru domnie și țară i-a fost încredințată marelui logofăt Toader Bubuiog. Cercetătorul E. Humuzachi ne informează că misiunea diplomatică din 1527 la Constantinopol a durat șapte luni.[42] Durata atât de lungă aflării marelui logofăt arată că sultanul considera deja Țara Moldovei un teritoriu de al său de jure.[43] Deoarece în rezultatul victoriei în bătălia de la Mohacs (1526), Suliman Magnificul se considera suzeranul Moldovei, statut care anterior l-au deținut regii Ungariei. Totodată pentru prima dată este primit steagul de investitură care ulterior a fost capturat de poloni în bătălia de la Obertin de la moldoveni.[44] Domnul achită sultanului, tot atunci, 10000 de galbeni ca tribut anual, bani care la moment Petru Rareș nu-i avea și a încercat să obțină suma respectivă de la regele polon către sfârșitul anului 1527.[45]

Înfrângerea de la Mohacs au provocat mai multe conflicte interne în regatul maghiar. În această situație Petru Rareș încearcă să profite de concurența la coroana ungară a lui Ioan Zapolija și Ferdinand de Habsburg pentru a obține domeniile din nord-estul Transilvaniei, Bistrița, cetățile Ungurașul și Ciceiu, cât și munții Rodnei. Ambele porți beligerante pledau pentru apropierea de domnul Moldovei în vederea obținerii sprijinului militar într-o eventuală confruntare deschisă. Primul care-i solicită domnului moldovean alianța a fost Ferdinand în caz de accept Petru Rareș riscă din această cauză să între în conflict cu sultanul turc, arhiducele de habsburg promova o politică antiotomană fățișă, ceea ce punea în pericol misiunea diplomatică condusă de marele logofăt Toader Bubuiog de recunoaștere a domniei lui Petru Rareș. Concomitent domnul moldovean, a fost solicitat și de Zapolia care avea susținerea sultanului turc în obținerea Coroanei ungare.

Petru Rareș în situația creată răspunde la solicitare prin trimiterea unei solii pentru negociere. La începutul anului 1528 Zapolya prin intermediul solului său la Constantinopol obține o scrisoare a sultanului turc către domnul Moldovei de a cuceri Transilvania pentru Ioan Zapolya.

În urma derulării evenimentelor din Transilvania a fost încheiat acordul de la Lipova (1529) conform căruia Moldovei i se confirmă vechile proprietăți din Transilvania. Încercările lui Ferdinand de a revizui pe cale militară achizițiile lui Petru vodă sânt spulberate de armata moldovenească la 22 iunie 1529 în bătălia de la Feldioara în care obține o strălucită victorie. Rezultatele din Transilvania satisfac așteptările domnului, dar și cele ale marilor boieri prezenți în Sfatul domnesc, de aceea o perioadă mari schimbări nu se produc.

[40] DiR, XVI/1, pp. 489-490.

[41] Ibidem, p. 490.

[42] Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment, vol. II/1, ed. I. I. Bogdan, I. Skupiewski, București, 1893, pp.18-19, ibidem, vol. II/3, ed. N. Densușeanu, 1894, p, 732.

[43] V. Pâslariuc, Op. cit., 2005, p. 84.

[44] Călători străini despre Țările Române, vol. I, îngrijit de Maria Holban, București, 1968, p. 315.

[45] Ibidem.

Schimbările în sfat apar o dată cu insistența domnului de a relua problema Pocuției. Astfel în documentul din 22 august 1530 în fruntea Sfatului Domnesc chiar fără dregătorie reapare fostul mare logofăt Trotușanu.[46] Nu sunt cunoscute care servicii au fost aduse domnului de abilul logofăt dar pe lângă avansarea în Sfatul Domnesc, domnul îi întărește peste jumate de an șase sate și o vie la Cotnari pentru că „astăzi ne slujește drept și credincios"[47] Pe parcurs în sfatul Domnesc au loc multiple remanieri de dregători. În viziunea cercetătorului Cihadaru, acestea sau efectuat din cauza că în sfat ar fi surdă opoziția față de noua direcție de politică externă a domnului.[48]

Decizia domnului de a ataca Polonia, supraestimând tensiunile dintre acesta și Imperiul Otoman, cât și promisiunile sultanului Suliman de al susține în această companie, a fost riscantă și în cele din urmă greșită. Curând la 1533 cei doi mari vecini ai Moldovei încheie acordul de pace iar politica promovată de Petru Rareș sa dovedit a fi ineficientă cu consecințe dezastroase pentru țară și însăși stabilitatea domniei. Înfrângerea armatei moldovenești din luna august 1531 de la Gwozdziec și Obertyn au accentuat și mai grav situația internă a Moldovei. Gravitatea înfrângerilor este accentuată de un document ce apare în septembrie 1531 întitulat „Descriptio victoriae de Valachis in Augusto 1531" în care sânt menționați boieri căzuți în prizonierat inclusiv și marele logofăt Toader Bubuiog[49], care au fost, ulterior, răscumpărați de domn.

După aventura domnului în Pocuția, relațiile dintre boierime și domnie întră într-o criză profundă și de durată, care v-a zgudui puternic situația internă și statutul țării în contextul presiunilor externe. Între anii 1535 și 1538 „raporturile dintre domn și boieri au devenit tot mai încordate, domnul trecând la o guvernare din ce în ce mai autoritară care a mărit dușmănia boierimii față de el...".[50] Stilul autoritar de guvernare, frecventele demiteri din dregătorii, ignorarea sfatului marilor boieri, impunerea unor impozite excesive și chiar execuții au dus la aceea că „mulți ieșiră din țară, pe alții și mai mult îi despoia de dregătoriile și demnitățile lor, iar alții mulți îi da morții din severitatea sa proprie"[51]

În vederea contracarării regimului autoritar a lui Petru Rareș, urmează după cum menționează Eugen Stănescu să aibă o lovitură de stat „boierească menită să închine țara domnilor"[52] fapt confirmat și de Gh. Ureche „că și din țară au mersu jalbă pentru dânsul pre taină la împărăție, de care lucru împăratul mai vârtos socoti să-l scoată, ca să nu să lipască lăcuitorii la alte părți și să închine țara"[53]În contextul internațional creat, când puterile creștine planificau o nouă cruciadă împotriva otomanilor la chemarea papei Paul al-III-lea în 1538, Suleiman Magnificul pentru a preveni crearea unui front antiotoman unic la care să fie parte și Moldova, hotărăște să dea lovitură în Moldova, cu atât mai mult că era solicitat de boieri și pentru că „voievodul Moldovei Petru nu trimitea la timp haraciul la care se obli-

[46] Gheorghe Pungă, *Țara Moldovei în contextul relațiilor politice internaționale (1538–1572).* Curs special, Iași, 1994, p. 12.

[47] DiR, XVI/1, p. 325, nr. 292.

48 DiR, XVI/1, p. 325, nr. 292.

[49] Constantin Cihodaru, *Politica internă Petru Rareș*, București, 1978, pp. 81-82.

[50] Andreas Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești (1527–1572),* vol. I, București, 1929, pp. 230-231.

[51] C. Cihodaru, Op. cit., 1978, pp. 69-70.

[52] C. Cihodaru, Op. cit., 1978, pp. 69-70.

[53] Eugen Stănescu, Le coup d'etat nobiliare de 1538 et son role dans l'asservissement de la Moldavie par l'Empire ottoman, in: „Nouvelles Etudes d'Histore", 1955, p. 251.

ga spre așI păstra fruntea și coroana. În afară de aceasta s-a făcut cunoscut la Înaltul Tron că el întreține pe ascuns legături cu dușmanii înaltei Porți"[54]

Sultanul turc începe compania la 8 iulie 1538, între timp Petru Rareș trimite o solie în tabăra otomană pentru a clarifica situația și ruga ca domnul să fie iertat.[55]

Delegația moldovenească venită la sultan „după iertare compusă din doi boieri Ongra și Taula[56] primiră firmanul lui Suleiman în care era scris: „Dacă venind înaintea sublimei mele Porți, el se închina la Poarta fericirii mele, atunci cel mai sus arătat va obține nu numai ștergerea greșelilor, ci va fi onorat totodată și cu iertare...Altfel, nu-l voi lăsa până ce nu-l voi alunga din această lume"[57.]

Solia lui Petru Rareș, făcând cale întoarsă, sânt însoțiți de Sinan Celebi care trebuia ulterior să informeze sultanul referitor la starea de lucruri în Sfatul domnesc și decizia primită.

Pentru a întâmpina solia și informa referitor la situația politică referitor la situația creată, domnul îi întrunește pe „curteni și demnitari", cum se cuvine în asemenea cazuri, le-a cerut sfatul boierilor săi.[58] În Cronicele turcești se menționează: „Atunci, ghiaurii logofeți și cei cu numele Mihu, aflând care este starea adevărată și întrezărind sfârșitul lucrurilor și judecându-le cu o minte sănătoasă, au grăit: „Pentru îndeplinirea gândului este nevoie de curaj, prevedere și dârzenie și trebuie să mergi cu acest gând până la capăt să nu te poți feri de drumul care duce la piere...Ceea ce trebuie să facem să ne închinăm cu umilință, plecând fața noastră supusă la Poarta fericirii și să ne oferim slujba pentru fericirea țării noastre, a avuții familiilor noastre, pentru ca în fața sultanului ca și altă dată să devenim fericiți noi și țara noastră cu avuțiile și familiile noastre.

Nu se poate supăra vreun ajutor din partea oștii noastre, a supușilor provinciei și nici din partea țării, deoarece norocul și-a întors fața de le noi. Apoi spunând că restul poruncii îl privește pe el (Petru Rareș trebuia să se închine personal lui Suleiman), logofătul a rămas liniștit la locul său.[59] Mesajul marelui logofăt adresat domnului și Sfatului Domnesc în prezența solului turc, pe lângă faptul că redă starea de incertitudine și fiasco a politicii externe a domnului inspiră totodată și rațiunea întreprinderii unor pași de conciliere a conflictului dezlănțuit cu pierderi relativ minime pentru țară. Aici vedem clar viziunea lui Toader Bubuiog ca demnitar de stat responsabil și exigent ce depășește riscul de așI pierde cariera sau viața din nemila domnului care cum s-a constatat ulterior avea o altă poziție.

Cronica turcească care anunță starea de spirit în Sfatul Domnesc nu anunță numele logofătului, autor al discursului de aceea apar opinii separate că posibil că mesajul putea să-i aparțină lui Gavriil Trotușan[60], care cu toate că nu deținea dregătorie, era membru al Sfatului Domnesc și anterior deținând funcția de mare logofăt ar fi fost numit în document cu funția anterior deținută. Totuși, la momentul discursului în Sfat, mare logofăt era Toader Bubuiog, fapt confirmat din documentul din 30 aprilie 1537[61], același lucru îl confirmă și M. Szekely în cercetările sale.[62] Poziția marelui logofăt, susținută de majoritatea membrilor

[54] Ureche, Letopisețul, 1958, p. 143.

[55] Cronici turcești privind Țările Române. Extrase, vol. I (sec. XV – mijlocul sec. XVII), volumul întocmit de Mihail Gubaglu și Mustafa Mehmet, București, 1966, p. 546.

[56] Ibidem, 1966, p. 295.

[57] DiR XVI/1, p. 393.

[58] Cronici turcești, 1956, p. 526.

[59] Gorovei, 1971, p. 144.

[60] Cronici turcești, 1966, p. 224.

[61] DiR XVI/, pp. 390-391, nr. 352.

[62] Szerkely, 1995, p. 93.

Sfatului Domnesc este respinsă, totuși de domn, hotărând să lupte. Neascultarea de opinia Sfatului domnesc este expusă și de Anton Verancsics „boierimea nu le dă onoarea cuvenită, consiliile lor nu le consideră, totul se guverna într-un mod foarte aspru și se storcea din dările cele mai grele și prin războaie de-a pururea contra vecinilor fără vreo necesitate, și numai din semeție și pofta de câștig”[63].

Expunându-se la momentul sosirii soliei turcești, autorul maghiar comentează: „Într-a ceea, unul din soli scoțând din sân o scrisoare și întorcându-se către boieri îi întrebă , care din ei ocupă întâiul rang după principe. Răspunse Teodor logofătul, că dânsul este acela. Iar solul zice: „Iată această carte, primești-o: porunca preaputernicului împărat Suliman este, ca, împreună cu ceilalți boieri ce se află cu tine, să puneți mâna pe Petru voievod și să-l țineți legat la dânsul. Să nu duceți nici o frică de viață, nici de țară, libertatea și averile voastre, deoarece știți că numai ridicând capul acestuia, arătând cu degetul pe Petru toate celelalte de voastre vor rămâne neatinse din partea împăratului. Iar altfel făcând, veți fi pedepsiți și voi împreună cu dânsul.[64]

Din cele expuse, că se identifică două etape a negocierilor moldo-turce. În prima etapă, solia lui Celebi solicită închinarea personală a domnului moldovean în față sultanului și a doua etapă radicală în care se cere boierilor pedepsirea domnului nesupus. Cert este, că scopul final al sultanului este modificarea statului Tării Moldovei,[65] iar pentru aceasta a adus cu sine un nou pretendent la tron – Ștefan Lăcustă.[66]

Poziția Sfatului Domnesc, în această situație, radicalizată de solicitările sultanului, probabil sa divizat, fiind „neutralizați” prin detenție doar acei, care nu și-au schimbat poziția. Din relatările lui Grigorie Ureche aflăm „pe Mihul hatmanul și pre Trotușanul logofătul..., de carii multă pedeapsă și nevoie avusease Pătru vodă în domnia dintâi, pre carii cîndu au pribejitu Pătru vodă din țară i-au fostu închis în cetatea Romanului (unde avuse loc Sfatul domnesc cu prezența solilor otomani) având prepus de hiclenie, cum s-au și arătatu mai apoi adevărat că au fost hicleni”.[67] După sfatul din august probabil, poziția sa politică a fost surmenată definitiv, deoarece avea să moară la câteva luni după acest eveniment.[68]

Dezastrul politic al Țării Moldovei, însă urma companiei din iulie-septembrie 1558, a avut reminiscențe negative în relațiile dintre domn și Sfatul Domnesc mai ales că reprezentanții acestuia, după fuga lui Petru Rareș, au fost impuși nu să aleagă dar să accepte candidatura noului domn Ștefan Lăcustă, impusă de sultanul turc: „boierilor nu le-a plăcut că noul voievod nu a fost înălțat la domnie de ei, cum este obiceiul românilor în privința voievodului, ci de împăratul turcilor”[69] , astfel pe data de 21 septembrie 1538 „s-a ținut divan și sa numit domn pentru Țara Moldovei un vlăstar din familia domnească ”.[70] „Alegerea” noului domn era monitorizată de însuși sultanul Suliman care conform lui Anton Verancsics „a venit în fața cetății așteptându-i aici pe boieri să vină să-și împlinească cuvântul dat”.[71] Tot ce e

[63] Călători Străini, 1968, pp. 393-396.

[64] A. Papiu-Ilarian, *Tezaur de monumente istorice pentru România*, vol. III, București, 1864, p. 115.

[65] Viorel Panaite, *Limbajul politico-juridic în islamul otoman. Dicționar de termeni și expresii* (I) Războiul, pacea, comerțul, București, 1998, pp. 222-224.

[66] Hurmuzaki, Documente, II/4, 1894, pp. 139-156.

[67] Ureche, Letopisețul, 1958, p. 152.

[68] V. Pâslariuc, Op.cit., 2005, p. 100.

[69] Hurmuzaki, Documente, II/4, 1894, p. 188.

[70] Călătorii străini, 1968, p. 385.

[71] Papiu-Ilarion, Op. cit., 1864, p. 154.

posibil că marele logofăt Gavriil Trotușan nu a participat la ceremonia de investire a domnului (deoarece era întemnițat cu Mihu hatmanul în cetatea Romanului) dar apoi se manifestă ca un susținător de „încredere" noului domn. Toate încercările noului domn de al captura pe Petru Rareș nu au fost cu izbândă și înțelegând aceasta își îndreaptă mânia asupra fratelui acestuia Toader, pârcălabul de Hotin, care între timp și refugiase Camenița.[72] La instanța sultanului a fost predat de către autoritățile polone pentru a fi dus în lanțuri la Constantinopol.[73]

Însă, pe drum este capturat de oamenii lui Lăcustă, însemnat la nas, apoi omorât.[74] La indignarea sultanului, că au fost ignorate poruncile sale[75], regele polon îi acuză pentru răpirea și asasinarea fratelui domnului pe Mihu și Trotușan.[76] După aceste evenimente, pentru așsi consolida domnia, Ștefan Lăcustă încearcă să apropie o parte de boieri, chiar și în Sfatul Domnesc, din 16 membri 9 își păstrează dregătoriile.[77] Nu se regăsește în noua componență marele logofăt Toader Bubuiog, care nu se alătură noului domn. După 15 ani în dregătorie Toader Bubuiog „înțelegând, că lupta nu mai are nici un rost, se retrage din viața politică".[78]Decedează la 1 ianuarie 1939, fiind înmormântat în ctitoria de la Humor.[79]

Suspiciunile boierilor privind la politica promovată de noul domn, apar chiar la investire, însă pe parcurs aceasta se transformă într-o mișcare de opoziție, mai ales, când la sfârșitul toamnei anului 1540 principalii sfetnici au cerut permisiunea lui Ștefan Lăcustă de a ataca cetățile din sud-est[80] , ocupate de otomani, domnul solicită o amânare pe doi ani.

Între timp în Moldova a ajuns vestea că Petru Rareș și-a recăpătat domnia, iar Ștefan Lăcustă a fost mazilit.[81] Împotriva domnului a fost organizat un complot pe 20 decembrie 1940, în urma căreia a fost omorât.[82] În locul lui Lăcustă îl aleg domn pe Alexandru Cornea, cu scopul recaptării teritoriilor pierdute turcilor.[83] Alegerea lui Cornea au grăbit formalitățile de de numire a lui Petru Rareș în scaunul țării.[84] Astfel, majoritatea boierilor au decis din nou să se aplece în fața celui mai puternic, sacrificați fiind Gavriil Trotușan logofătul și Mihul hatmanul, considerați ca principali răufăcători; aceștia au fost neutralizați și închiși la Roman.[85] Curând Petru Rareș îl condamnă pe Alexandru Cornea la decapitare.[86] Ceilalți au fost executați după revenirea domnului la Suceava, în ziua de 11 martie, când domnul,

---

[72] Hurmuzaki, s. II/1, p. 112.

[73] Ștefan S. Gorovei, *Domnia lui Ștefan Lăcustă,* in: Petru Rareș, București, 1978, p. 170.

[74] Ștefania Simonescu, *Noi date despre situația internă și externă a Moldovei în anul 1538 într-un izvor inedit,* in: Studii, XXV, 2, București, 1972, p. 352.

[75] Șt. Gorovei, Op. cit., 1978, p. 170.

[76] Idem, Note istorice și genealogice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare, in: Studii și Materiale de istorie medie VIII,1975, p. 198.

[77] Ibidem, 1978, p. 5163.

[78] Szekely 1995, p. 93.

[79] Gheorghe Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea (1527–1582).* București, 1928, pp. 331-332.

[80] Hurmuzaki, Documente, II/4, 1894, pp. 46-49.

[81] Iulie Corfus, D*ocumente privitoare la istoria României, culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea,* vol, I, București 1979, pp. 33-34.

[82] Șt. Gorovei, Op.cit., 1978, p. 174.

[83] Ibidem, 1978b, p 96

[84] Corfus, 1979, pp. 35-36.

[85] Cronicile slavo-române 1959, p. 87.

[86] Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, pp 348-349.

în urma unei anchete i-a găsit vinovați de Mihul portarul de Suceava, Trotușan logofătul, Crăsnaș vistiernicul și Cozma logofătul al doilea.[87]

Revenirea la domnie a lui Petru Rareș a fost nu numai un rezultat reușit al mediului politic intern și extern dar și substanțiala sumă oferită sultanului pentru așsi recupera scaunul domnesc. În același timp domnul moldovean trebuia să achite și haraciul anual care constituia 12000 de galbeni.[88]

Realizarea obiectivului strategic, care era recuperarea teritoriilor de răsărit a țării de asemenea necesitau cheltuieli exorbitante care ajungeau la 300000 de zloți.[89] Considerăm, că pentru a acumula aceste sume impunătoare, domnul avea nevoie de oameni pricepuți, dedicați domniei, pentru a asigura suportarea acestor poveri fiscale.

Unul din acești oameni de încredere a fost Matiaș , care este atestat ca mare vistiernic la 02 februarie 1935[90] În cadrul îndeplinirii funcției deținute; Matiaș străbătea adesea drumul spre Transilvania pentru a strânge birul de pe domniile ardelenești a lui Petru Rareș. Documentele îl atestă îndeplinind această sarcină de mai multe ori în anii 1531–1535. De fiecare dată se întoarce în Moldova nu numai cu birul, ci și cu daruri bogate, pentru domn și pentru sine.[91]

Gestionând reușit treburile fiscale în domniile domnești din Transilvania, Matiaș se bucura de încrederea domnului său, asupra căruia avea o oarecare influență.[92] Pe lângă sarcinile de ordin fiscal, marelui vistiernic, domnul îi încredința și misiuni de ordin diplomatic. În 1536 el primește o delicată misiune diplomatică al cărui scop era expresia schimbării de orientare a principelui moldav în conflictul generat de criza politică din Ungaria. După ce inițial Petru Rareș a fost aliatul lui Ioan Zapolia, pe linia unei colaborări sub egida Porții, el și-a modificat poziția, apropiindu-se de Ferdinand de Habsburg, cu care a încheiat tratatul din 1535. În acest context, se plasează solia lui Mateiaș de la Oradea.[93] Un serviciu personal, foarte important, adus domnului Rareș a fost cel, care în urma evenimentelor dramatice din toamna 1538, Mateiaș organizează refugiul soției Elena și copiilor lui Petru Rareș în Bistrița. Credem că aceasta a fost posibil doar încrederii și autorității ,care o avea Mateiaș, la judele Bistriței cât și pe întreg domeniul Moldovei din Transilvania.

Revenirea la domnie a domnului moldovean a fost remarcată cu avansarea în dregătorii, a boierilor rămași credincioși, în Sfatul domnesc. Astfel, după ce domnul, la 18 martie 1541, „tăiat..., pe Trotușan marele logofăt și pe Cozma logofătul mic..."[94] mare logofăt devine Matiaș. În vara anului 1541 Matiaș fiind bine cunoscut și un bun cunoscător al situației politice din Transilvania, însoțește domnul într-o misiune de „neutralizare" a voievodului Ștefan Mailat, aliat al lui Ferdinand, care se adăpostea în cetatea Făgărașului. Sub pretextul inițierii negocierilor, Petru Rareș îl ademenește pe Mailat să iasă din cetate. Mateiaș a fost trimis în cetate în calitate de grant al securității voievodului ferdinandist. Rareș imediat îl face captiv pe Mailat și îl trimite la Istanbul, iar Mateiaș logofătul rămâne închis în cetate. Captivitatea acestuia se prelungește până în 1545, după care a evadat.[95]

[87] Ureche, 1958, pp. 162-163.

[88] Hurmuzaki, S. I/1, p. 3.

[89] Teodor Simedrea, *Tetraevanghelul vistiernicului Mateiaș*, București, 1928, pp. 19-20.

[90] Maria Magdalena Szekely, Marii logofeți a lui Petru Rareș(II), in: SMiMXIV, 1996, p. 61.

[91] Ibidem, 1996, p. 61.

[92] Ibidem, 1996, p. 61.

[93] N. Iorga, 1899, p. 348.

[94] M. Szekely, 1996, p. 64.

[95] DIR XVI/1, 410, nr. 377.

După revenirea în Moldova, Mateiaș preia activitatea de cancelarie, cu multe restanțe în lipsa lui, la 17 septembrie 1945 se reia scrisoarea documentelor.[96] Ultimul document în care Matiaș semnează ca mare logofăt este cel din 10 aprilie 1550[97], supraviețuind suveranului său își continuă activitatea pe timpul urmașului acestuia. Evoluția raporturilor dintre domnie și marii logofăți a fost determinată de diferiții factori și împreunări politice. În dependență de acestea în marea majoritate a cazurilor sau constatat perioade de colaborare cât și de confruntare. În prima jumătate a secolului al XVI-lea se observă o erodare tot mai accentuată a puterii domnești din cauza factorului extern, care a influențat direct situația politică internă. În situația când domnii Moldovei, în multe cazuri, erau supuși unor presiuni externe din partea puternicilor vecini și pe interior din partea grupărilor marii boierimi, au căutat susținerea din partea nobilimii fidele. Din această categorie erau și majoritatea marilor logofeți (cu unele excepții indicate în lucrare) care pe lângă activitatea de cancelarie îndeplineau destul de frecvent diverse misiuni militare și diplomatice. În unele situații marii logofeți îndeplineau rolul de arbitru în soluționarea situațiilor de conflict între domn și grupările boierești pe intern, cât și contribuția la încheierea unor acorduri de ordin politic cu statele vecine. Atitudinea responsabilă și fidelă a marilor logofeți a asigurat în multe cazuri guvernări, relativ, echilibrate ceea ce a amânat o perioadă de timp schimbarea statutului politic al țării.

[96] Ibidem, 593, nr. 535.
[97] Ibidem.

DE LA ECRAN LA PUBLIC: DISTRIBUȚIA DE FILM ÎN REPUBLICA MOLDOVA

From screen to audience: film distribution in the Republic of Moldova

CZU: 791.43/.45(478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14558359

Ludmila TIMOTIN
Doctor în științe economice, lector universitar
ORCID: https://orcid.org: 0000-0001-8497-0378
E-mail: ludmila_tima@yahoo.com

Virgiliu MĂRGINEANU
Magistru, drd., lector universitar
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Moldova
Preşedinte al Uniunii Cineaştilor din Moldova
ORCID: https://orcid.org: 0000-0001-8671-1919
E-mail: virgiliu.margineanu@gmail.com

Summary. Film distribution is a critical component of the film industry, serving as a bridge between the creative process of film production and the audience. Film distribution ensures that films reach their target market, and without an effective distribution strategy, even the most exceptional films can go unnoticed. The success of a film relies not only on its artistic merits but also on the efficiency of its distribution strategy. Successful distribution requires a comprehensive understanding of the target audience, including audience preferences, demographic characteristics, cultural nuances, and market trends. Promoting a film involves using a wide range of platforms, such as social media, traditional advertising, digital marketing, influencer marketing, and promotional events. The study provides a comprehensive overview of film distribution in the Republic of Moldova, highlighting the importance of understanding the cinematic space, analyzing audience preferences, using effective promotion methods, and adhering to the existing legal framework. By considering these factors, filmmakers and distributors can increase their chances of success in reaching and engaging the audience, thereby encouraging the growth and development of the film industry in the Republic of Moldova.

Key words: distribution, film industry, audience preferences, digital platform, branding, launch strategy, potential revenues.

Introducere. Republica Moldova are o industrie a cinematografiei tânără comparativ cu cea a altor țări din lume. Industria filmului aici a cunosc o evoluție treptată și mai puțin constantă comparativ cu alte țări. Industria cinematografică a Republicii Moldova a început să prindă forme în perioada sovietică, când regimul sovietic a recunoscut puterea cinematografiei ca mijloc de propagandă și educație socială, ceea ce a dus la înființarea studioul de producție cinematografică de stat Moldova-Film în 1952. Moldova-Film a devenit principala entitate responsabilă de producerea și distribuirea filmelor în regiune, reușind să producă o gamă largă de filme, inclusiv documentare, lungmetraje și filme de animație. În acești ani, finanțările din partea statului au dus la dezvoltarea industriei, însă lucrurile s-au schimbat odată cu dizolvarea Uniunii Sovietice în 1991 și independența ulterioară a Moldovei, când

industria filmului s-a confruntat cu provocări semnificative. Dificultățile economice și lipsa de finanțare au dus la diminuarea numărului de producții de filme și calitatea acestora, ceea ce a dus la încetinirea dezvoltării domeniului. Cu toate acestea, în ciuda multor provocări, ani mai târziu, cinematografia țării a început să se dezvolte încet, cu noi filme produse anual.

În prezent, industria filmului din Republica Moldova este în creștere și câștigă treptat recunoașterea internațională. Cineaștii moldoveni au produs lucrări notabile, iar industria beneficiază de coproducții și participări la festivaluri importante de film. Acest lucru a fost dovedit de-a lungul anilor de succesul regizorilor moldoveni și de faptul că în perioada 2017–2023, un total de 9 proiecte internaționale de coproducție au fost susținute de către CNC. Filmele regizorilor moldoveni primesc tot mai multă recunoaștere internațională. Acest fapt este argumentat de Premiul Ursul de Aur (Berlinale) și Premiul pentru Cel mai bun scurtmetraj european (Academia Europeană de Film) câștigat de Olga Lucovnicova cu scurtmetrajul „Nanu Tudor". Alt argument este docudrama „Siberia din oase" în regia Leontinei Vatamanu, care a reușit sa devina o lucrare foarte solicitată de către publicul spectator. Iar lungmetrajul „Carbon", în regia lui Ion Borș s-a dovedit a fi cel mai popular film din Republica Moldova și a primit premiul publicului la cel mai mare festival de film din România – Festivalul Internațional de Film Transilvania 2023[1].

În ciuda realizărilor sale, industria cinematografică din Moldova se confruntă cu provocări, inclusiv de finanțare și infrastructură limitată. Există eforturi continue pentru a îmbunătăți aceste aspecte și pentru a crea un mediu mai favorabil a producției de film. La fel ca majoritatea țărilor europene, industria cinematografică din Moldova este destul de mică și fragmentată, bazându-se pe sprijinul statului. Centrul Național al Cinematografiei (CNC) este instituția publică abilitată să implementeze politici de stat în domeniul cinematografiei și prin intermediul său, Moldova a susținut în medie 12,3 producții de film pe an, în perioada 2017–2023[2]. Totuși, chiar dacă industria cinematografică din Republica Moldova se confruntă în continuare cu provocări, realizările recente demonstrează potențialul său. Cu sprijin continuu și eforturi dedicate, industria cinematografică a Republicii Moldova are posibilitatea de a se dezvolta și de a contribui la diversitatea culturală și artistică la nivel global.

Analiza preferințelor publicului din Republica Moldova

Industria cinematografică a trecut prin transformări semnificative în ultimii ani, determinate de progresele tehnologice, schimbări în comportamentul consumatorilor și apariția de noi modele de distribuție. În acest peisaj dinamic, înțelegerea preferințelor publicului a devenit crucială atât pentru producători de film, cât și pentru profesioniștii din industrie în vederea determinării procesului de distribuție.

Înțelegerea preferințelor de film ale publicului este esențială pentru realizatorii și distribuitorii de film pentru a crea conținut care rezonează cu publicul țintă și pentru a asigura strategii de distribuție de succes. Acest studiu de caz explorează preferințele generale de film ale publicului din Moldova și analizează factorii care influențează alegerile și obiceiurile de vizionare ale publicului local. Moldova are o moștenire culturală bogată și o industrie cinematografică în creștere. Cu toate acestea, au fost efectuate cercetări limitate pentru a înțelege preferințele cinematografice ale publicului moldovenesc. Acest studiu de

[1] „Au fost decernate premiile TIFF, ediția 2023, https://cnc.md/au-fost-decernate-premiile-la-festivalul-international-de-film-transilvania-tiff-editia-2023/ (consultat 09.10.2024).

[2] Raportul de activitate pentru anul 2023 Centrul Național al Cinematografiei, https://cnc.md/wp-content/uploads/2024/02/RAPORT-ANUAL-2023 (consultat 09.10.2024).

caz își propune să reducă acest decalaj prin investigarea diferitelor aspecte ale preferințelor publicului, inclusiv preferințele genurilor, obiceiurile de vizionare, platformele preferate și factorii care influențează alegerea filmelor.

Scopul cercetării efectuate este examinarea preferințelor publicului și a culturii cinematografice ale publicului din Republica Moldova, în vederea obținerii unei imaginii conturate și detaliate ale preferințelor generale în materie de film a publicului local.

Reieșind din scopul cercetării, se evidențiază următoarele **obiective**:

- identificarea preferințelor publicului cu privire la genurile de film;
- analiza și interpretarea rezultatelor obținute în urma interogării;
- formularea concluziilor.

Unitatea de eșantionare în cazul cercetării date reprezintă persoanele, indiferent de vârstă, sex sau ocupație din Republica Moldova interesate de domeniul filmului. Perioada realizării sondajului luna mai 2024. Modalitatea de interogare a corespondenților se prezintă prin intermediul fișierului Google Forms care conține 16 întrebări. În rezultat s-a obținut opinia a 294 de respondenți.

Acest studiu de caz a folosit un sondaj bazat pe chestionar pentru a colecta date despre preferințele și percepțiile publicului din Republica Moldova legate de film, cu scopul de a acoperi o audiență largă, cu o gamă diversă de perspective și care să ofere perspective asupra preferințelor generale ale consumatorului local.

Chestionarul a fost conceput pentru a acoperi diverse aspecte, inclusiv informații demografice, preferințe de film și canale de distribuție. Acesta a încorporat o combinație de întrebări închise și întrebări deschise pentru a permite colectarea datelor atât cantitative, cât și calitative. Întrebările s-au concentrat pe diferite aspecte ale preferințelor de film, inclusiv preferințele de gen, obiceiurile de vizionare, platformele preferate și factorii care influențează alegerea filmului. Eșantionul a fost planificat să cuprindă o gamă diversă de date demografice, inclusiv vârsta, sexul și preferințele genurilor de film. Participanții au fost recrutați prin platforme online și colaborare cu comunități și grupuri legate de film (persoane interesate de film, nu persoane din industria filmului). Participanților li s-au oferit instrucțiuni clare cu privire la modul de completare a chestionarului și li s-a asigurat confidențialitatea și anonimatul datelor.

Este important de subliniat limitările metodologiei. Este posibil ca eșantionul să nu reprezinte întregul public țintă, dat fiind distribuirea chestionarului strict prin platforme digitale. Este posibil ca formatul sondajului să nu cuprindă întreaga complexitate a preferințelor publicului, care ar necesita metode de cercetare suplimentare și resurse financiare pentru o analiză mai cuprinzătoare.

În ciuda acestor limitări, metodologia utilizată a oferit informații valoroase despre preferințele generale de film ale publicului din Republica Moldova. Utilizând un chestionar structurat și utilizând o analiză statistică adecvată, studiul a căutat să ofere perspective asupra obiceiurilor de vizionare a filmelor, preferințelor genurilor și factorilor care influențează alegerile filmelor în rândul populației. Constatările obținute în urma acestei cercetări pot ajuta realizatorii de film, distribuitorii și profesioniștii din industria filmului din Moldova să ia decizii informate cu privire la producția, distribuția și strategiile de marketing ale filmului.

Întrebările din chestionar sunt împărțite în câteva categorii, menite să dezvăluie concluzii la câteva aspecte. În etapa inițială a chestionarului s-a urmărit conturarea informațiilor demografice a participanților la acest sondaj. Astfel, au răspuns în mod voluntar la sondaj 294 de persoane, dintre care 69,4% sunt de gen feminin și 30,6% de gen masculin. După

eșantionul de vârstă, se atestă o rată de participare a persoanelor de diferite categorii de vârstă, după cum urmează: 15-20 ani – 18,7%; 20-25 ani – 42,2%; 25-35 ani – 18%; 35-45 ani – 10,2% și mai mult de 45 ani – 10,9%. După criteriul de ocupație, majoritatea sunt elevi sau studenți, cu o participare de 53,4%, urmat de angajați – 29,3% și antreprenori – 5,1%, liber profesioniști – 7,8% și șomeri 1,7% și pensionari 2,7%.

Preferințele publicului cu privire la genurile de film

Odată cu delimitarea informațiilor demografice ale participanților la sondaj, prima parte a sondajului are scopul de a determina preferințele publicului cu privire la genurile de film. Înțelegerea preferințelor publicului cu privire la genurile de film este crucială pentru companiile de producție care doresc să creeze și să promoveze filme care rezonează cu publicul. Astfel în vederea înțelegerii comprehensive a preferințelor publicului cu privire la genurile de film, participanții la sondaj au putut alege genurile de film preferate în cadrul unei întrebări cu posibilitatea de alegere a răspunsurilor multiple din variantele: Acțiune, Comedie, Dramă, Horror, Romantic, Science Fiction, Fantasy, Thriller, Documentar, Art house și „altele". Astfel, conform datelor prezentate în figura 1, genul cu cea mai mare preferință din partea publicului este comedia, cu 197 răspunsuri și 67%, urmat de acțiune, cu 50,3%; romantic cu 49,7% și dramă cu 48,6%. Genurile cu cea mai scăzută rată de preferință este horror, cu 12.9% și art house, cu 10.2%.

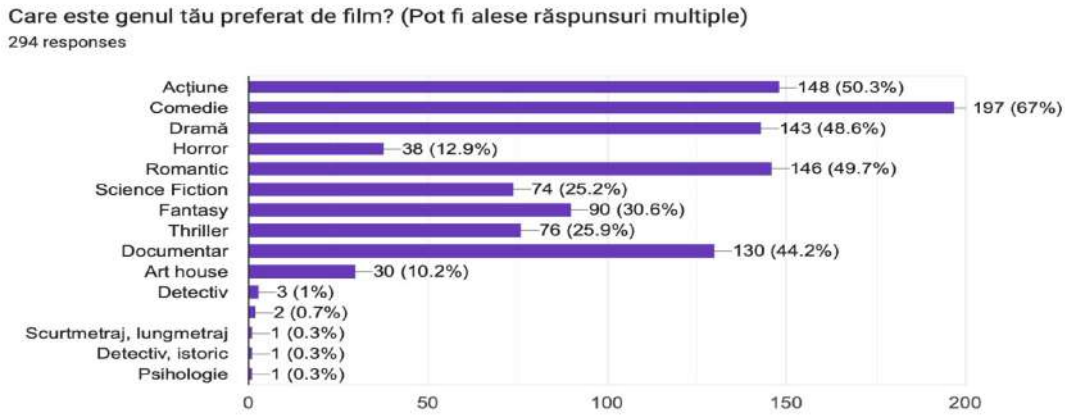

Figura 1. Rezultatele generale ale întrebării nr. 4 din chestionar

În cazul în care analizăm preferințele pentru filme în dependență de vârstă, se observă o diferențiere a preferințelor. Conform datelor prezentate în figura 2, grupa de vârstă 25-35 ani preferă filmele art house și science fiction într-o rată mai mare decât celelalte grupe de vârstă, pe când pentru grupa de vârstă 45+ ani, genul romantic este genul preferat ales. O diferență mare între aceste două grupe de vârstă este genul fantasy, unde cei de 25-35 ani îl preferă în proporție de 42%, în timp ce cei de 40+ ani, în proporție de 6%. Drama este unul dintre genurile cu o preferință mult mai uniformă decât celelalte genuri, cu preferințe cuprinse între 40% pentru 35-45 ani și 53% pentru 20-25 ani.

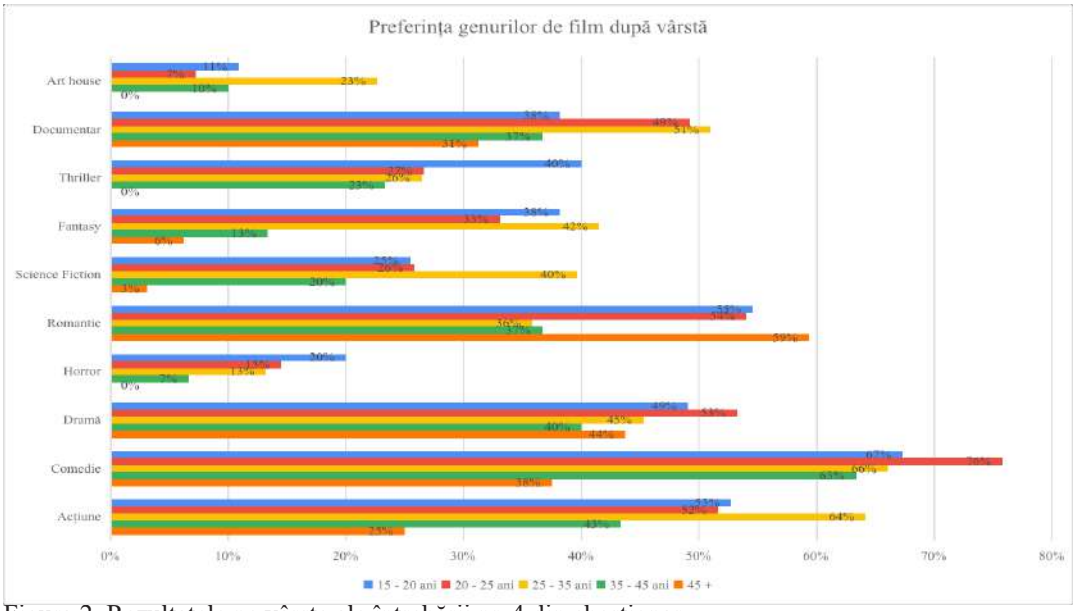

Figura 2. Rezultatele pe vârste ale întrebării nr. 4 din chestionar

Comportamente și preferințe cu privire la alegerea spre vizionare a filmelor

Gama largă de filme de diferite genuri, subiecte și limbi a oferit spectatorilor o varietate de opțiuni spre alegere fără precedent. Potrivit unei estimări, în lume au existat aproximativ 170000 filme de lungmetraj care au durat 90 de minute sau mai mult. O reducere a numărului dat la 50000 de filme bune de vizionat și ar trebui de vizionat un film pe zi timp de 134 de ani pentru a reuși să fie vizionate toate[3]. Astfel, persoana care vizionează un film este pusă în fața unei alegeri „care film să vizioneze?" Procesul de alegere a unui film nou presupune aflarea detaliilor minime despre un film și luarea deciziei de a îl viziona bazat pe acele detalii minime, care s-a întâmplat să fie în concordanță cu ideile și preferințele persoanei legat de gen, stil, teme sau alte criterii.

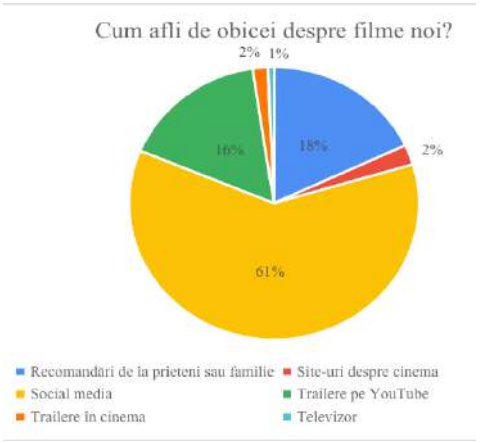

Figura 3. Rezultatele întrebării nr. 5 din chestionar

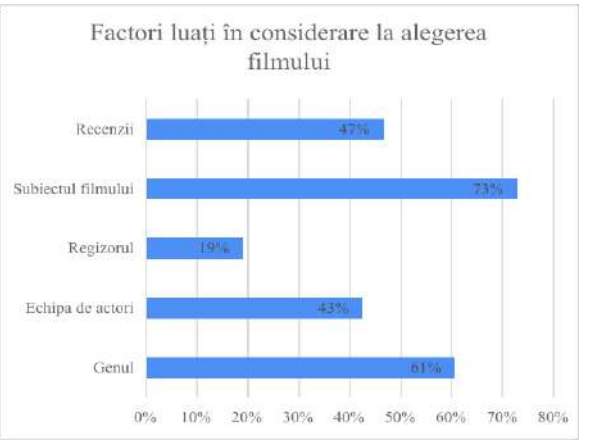

Figura 4. Rezultatele întrebării nr. 6 din chestionar

[3] Câte filme există în lume?, https://sennik.club/how-many-movies-are-there-in-the-world/ (consultat 19.10.2024).

Prima întrebare din sondaj pentru determinarea principalelor canale de promovare este una cu variante multiple de răspuns, dar cu posibilitatea de a alege un singur răspuns. Informația obținută în baza sondajului la acest subiect și expusă în figura 3, evidențiază rețelele de socializare drept principala *sursă de informare despre filmele noi*, cu o proporție de 61%. Rețelele de socializare sunt urmate de recomandări de prieteni sau familie, cu 18% și trailere pe youtube, cu 16%. Au fost menționate și site-urile despre cinema precum Imdb sau kinopoisk, cu 2%, trailere în cinema cu același procent sau televizor cu doar 1%.

La întrebarea cu scopul de a determina factorii luați în considerare la alegerea filmului „Ce factori iei în considerare atunci când alegi un film pentru a viziona?", persoana chestionată a avut posibilitatea de a alege multiple răspunsuri, iar rezultatul relatat în figura 4 aduce în prim plan subiectul filmului drept principalul factor luat în considerare la alegerea filmului, cu 73% din respondenți alegând această variantă. Aceasta este urmată de genul filmului cu 61% și recenzii cu 47%.

Ceea ce privește *canalele de distribuție alese pentru vizionarea unui film*, se atestă faptul că platformele piratate sunt principalul canal ales. Platformele piratate de vizionare a filmelor sunt site-uri web sau aplicații care oferă acces ilegal la conținut protejat de drepturi de autor, cum ar fi filme, emisiuni TV, seriale, muzică și alte materiale media. Aceste platforme nu obțin licențe sau permisiunea de la proprietarii drepturilor de autor pentru a distribui și a reda conținutul respectiv. Utilizarea acestor platforme piratate încalcă drepturile de autor și este considerată ilegală în majoritatea țărilor, și totuși, acest canal este folosit de peste 66% din respondenții sondajului. Bucurător este faptul că platformele digitale legale, cu plată, precum Netflix, sunt cele care urmează, cu o proporție de 51%. Cinematograful este varianta următoare aleasă și a fost menționată de 46,3% din respondenți. Urmează televizorul, cu 40.8% și proiecțiile publice precum serile de film sau festivalurile de film, cu aproape 15%.

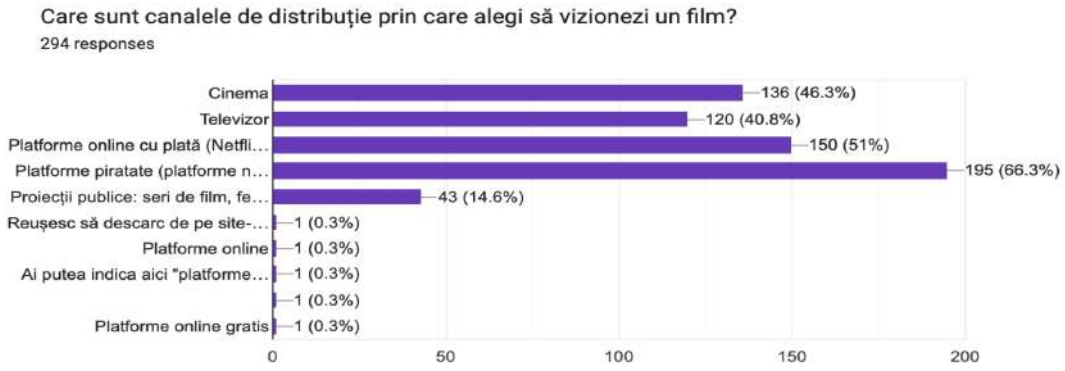

Figura 5. Rezultatele întrebării nr. 7 din chestionar

Pentru o detaliere la subiectul platformelor online utilizate, respondenții au răspuns prin intermediul unei întrebări deschise care sunt *platformele online cu plată alese* Astfel, figura 6. prezintă următoarele rezultate:

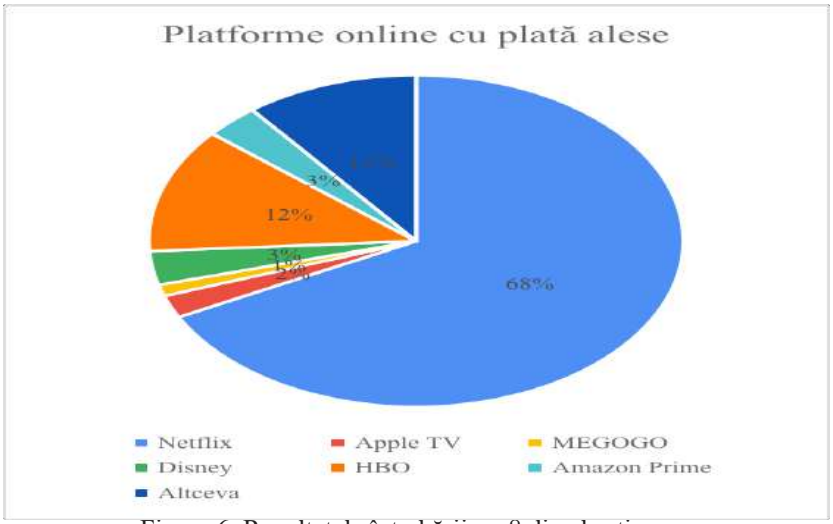

Figura 6. Rezultatele întrebării nr. 8 din chestionar

- 68% din respondenții care folosesc platformele online cu plată pentru vizionarea filmelor, folosesc specific platforma Netflix;
- 12% HBO și 11% altă platformă, cu răspunsuri indicate precum Mubi, Ivi, Gaia sau kinopoisk.

Platformele digitale, indiferent dacă sunt cu plată, respectiv legale, fie că sunt platforme piratate, sunt principalul canal de vizionare a filmelor utilizat de către publicul din Republica Moldova. Totuși, sălile de cinema sunt și ele o variantă populară și care este analizată mai detaliat prin intermediul următoarelor întrebări ale sondajului: „Pentru anul trecut, cât de des ai fost la cinema?" și "Ce părere ai despre prețul biletului la cinema? (100-150 lei)".

Conform răspunsurilor din sondaj, anul trecut respondenții *au plecat la cinema* în 62,6% din cazuri mai rar decât odată pe lună. Aproape o pătrime din respondenți nu au plecat nici o singură dată la cinema în ultimul an și doar 7,8% au plecat o dată pe lună și 4,8% mai des decât o dată pe lună. Astfel, în figura 7, se observă faptul că deși sălile de cinema sunt un canal de distribuție popular, în cazul țării noastre, este o experiență trăită rar.

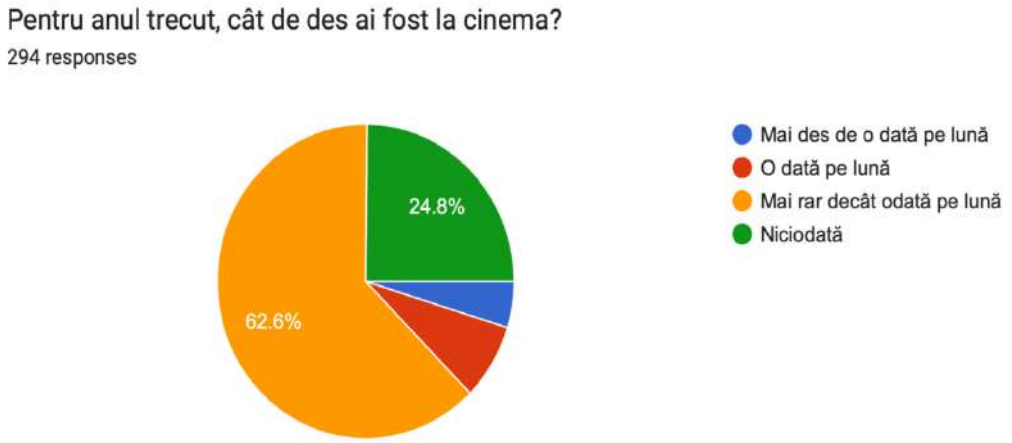

Figura 7. Rezultatele întrebării nr. 9 din chestionar

Respondenții au fost întrebați și referitor la *prețul biletului la cinema* și majoritatea consideră că este un preț potrivit, cu 46,6%. Totuși, puțin peste o treime consideră prețul puțin scump, dar acceptabil și 10,9% au o atitudine neutră față de prețul actual.

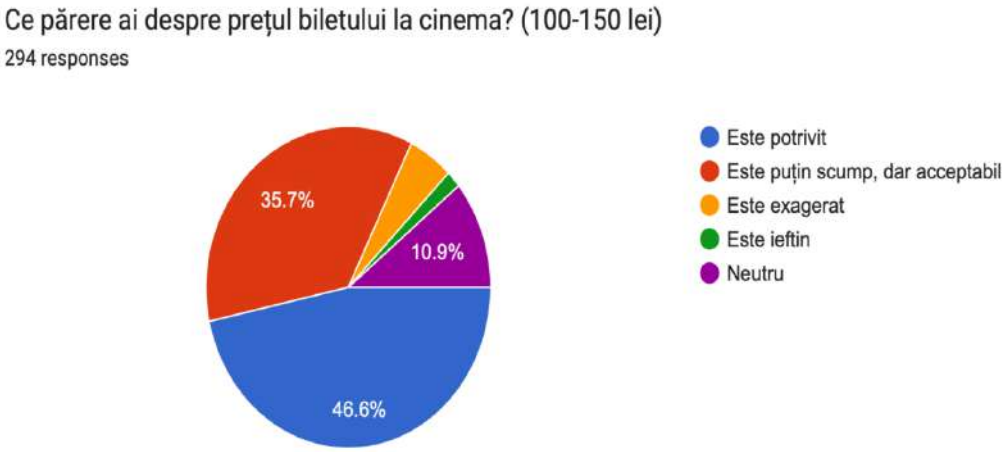

Figura 8. Rezultatele întrebării nr. 10 din chestionar

Ultima întrebare din acest bloc este despre preferințele de vizionare a filmului după formatul lingvistic. Respondenților sondajului li s-a pus la dispoziție să aleagă din variantele: Subtitrat în limba engleză; Subtitrat în limba română; Dublat în limba română; Dublat în limba Rusă; Fără dublare sau subtitrare și „altele". Astfel preferințele publicului cu privire la *limba în care privesc filmul* prezentate în figura 9 sunt următoarele:

- 40% din respondenții preferă să privească filmele dublate în limba rusă;
- 23% aleg subtitrarea în limba română;
- 19% sunt obișnuiți să privească subtitrat în limba engleză;
- 16% preferă să privească și fără dublare și fără subtitrare.

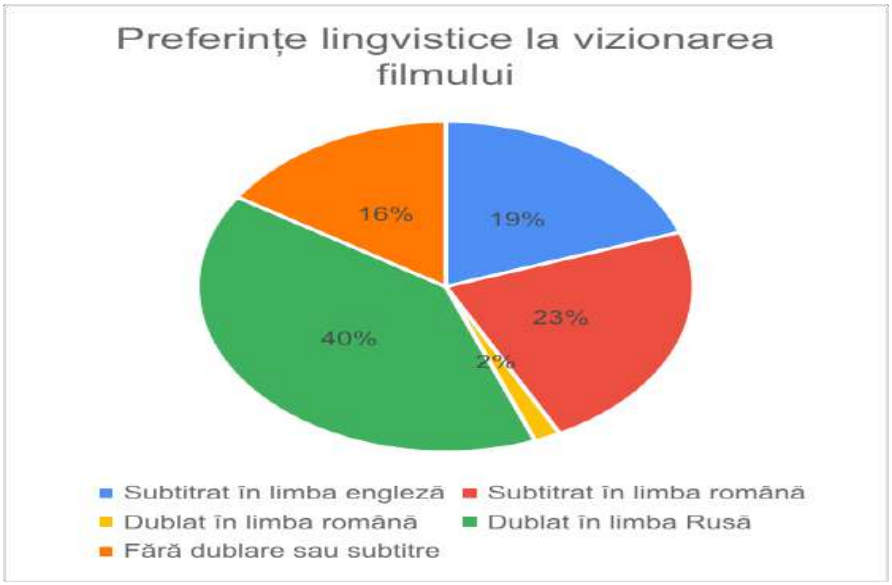

Figura 9. Rezultatele întrebării nr. 11 din chestionar

Publicul local și filmul moldovenesc

Creșterea producțiilor locale și a activități de alte genuri din industria cinematografică ultimii ani necesită stabilirea unei înțelegeri asupra cât de cunoscut este publicul local în acest sens. Astfel, ultima parte a sondajului are scopul de a determina gradul de familiarizare a publicului local cu filmele și activitățile de alt gen produse acasă. Prima întrebare oferită cu acest scop oferă informații despre gradul de participare a publicului local la un festival de film sau proiecție specială în Moldova. Rezultatele prezentate în Figura 10. atestă faptul că doar 19% din respondenți au răspuns afirmativ la întrebare și 81% au menționat că nu au participat.

Figura 10. Rezultatele întrebării nr. 12 din chestionar

La următoarea întrebare doar 19% au răspuns afirmativ și au menționat că au participat la următoarele evenimente cinematografice locale

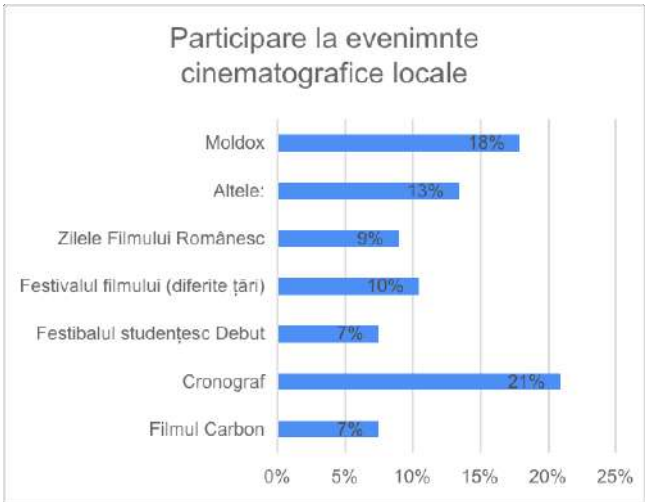

- 21% au participat la Cronograf
- 18% au participat la festivalul de film Moldox
- 13% au participat la alte festivaluri, filme realizate local precum „Pandemia” sau „Memoria”
- 10% ediții diverse ale festivalurile filmului din diverse țări: România, Polonia, Franța
- 7% pentru filmul Carbon și festivalul studențesc Debut

Figura 11. Rezultatele întrebării nr. 13 din chestionar

La întrebarea „Cât de important este pentru tine să ai filme produse local din Moldova?", respondenții sondajului au răspuns că este important să existe filme produse local, iar 38,8% fiind de părerea că acest moment este "oarecum important' și altele 38,8% cred că acest lucru este „foarte important" și doar 16.3% cred că asta nu este important și 6,1% - deloc important.

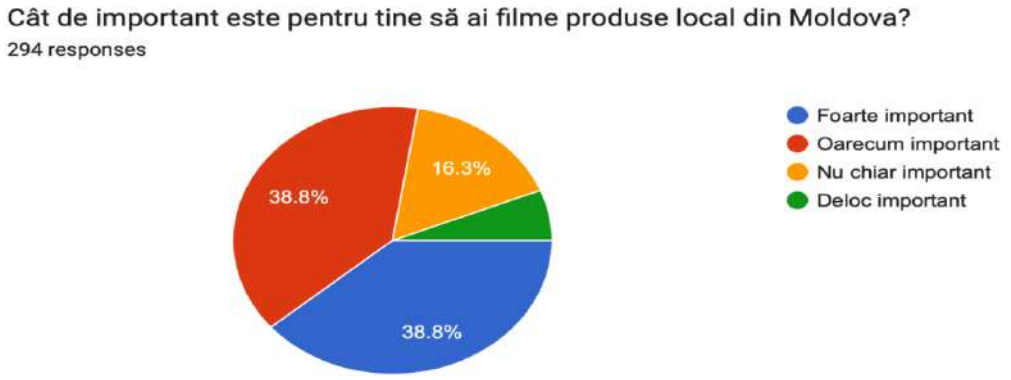

Figura 12. Rezultatele întrebării nr. 14 din chestionar

Publicul local dorește filme produse în Republica Moldova. Acest fapt este argumentat de cele 77,2% din respondenți care consideră că mai multe filme produse local este o îmbunătățire spre care trebuie de aspirat. Publicul dorește să vadă filme produse acasă, cu valori de acasă și povești frumoase.

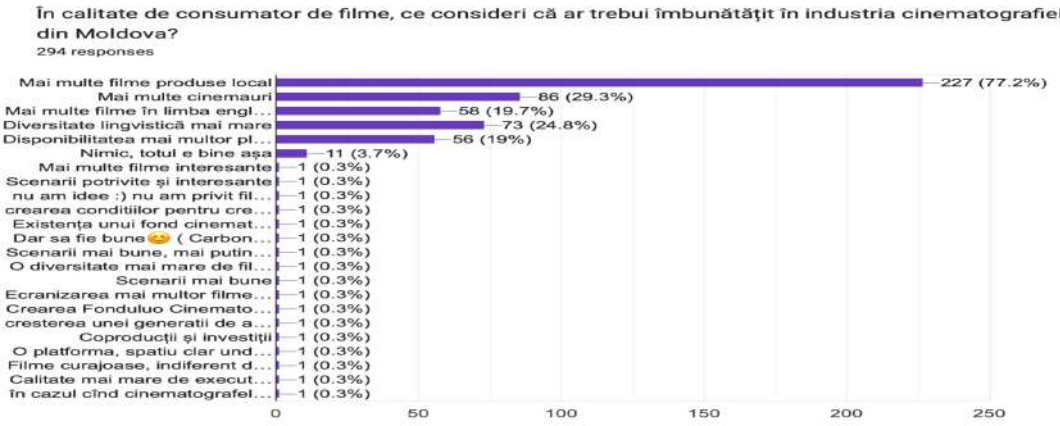

Figura 13. Rezultatele întrebării nr. 15 din chestionar

Rezultatele sondajului demonstrează valoarea înțelegerii preferințelor pieței și a comportamentului publicului în modelarea strategiilor de distribuție a filmelor în Republica Moldova. Luând în considerare perspectivele obținute din acest sondaj, părțile interesate din industria filmului pot lua decizii informate cu privire la selecția filmelor, campaniile de marketing și îmbunătățirea infrastructurii cinematografice, contribuind în cele din urmă la creșterea și dezvoltarea culturii cinematografice în țară.

Distribuția filmului cuprinde procesele și strategiile implicate în aducerea unui film către publicul vizat. În mod tradițional, aceasta a implicat asigurarea lansărilor în cinematografe prin intermediul companiilor de distribuție și a campaniilor de marketing pentru a atrage spectatorii. Cu toate acestea, odată cu apariția platformelor digitale și a serviciilor de streaming, peisajul distribuției s-a extins, oferind realizatorilor de film canale alternative pentru a ajunge direct la public. Înțelegerea preferințelor publicului este esențială pentru distribuția de succes a filmelor. Preferințele pot varia în funcție de factori precum vârsta, sexul, mediul cultural și interesele personale. Provocarea constă în identificarea cu acuratețe a acestor preferințe și în adaptarea strategiilor de distribuție pentru a maximiza acoperirea și implicarea publicului. Realizatorii de film și distribuitorii trebuie să se asigure că filmele lor rezonează cu publicul țintă și obțin succes comercial[4].

Strategii de distribuție a filmului.

Ultimul element important al planului de marketing este *măsurarea impactului*. În distribuția filmului, acesta se referă la efectele cuantificabile și observabile care pot fi evaluate și analizate pentru a evalua succesul și performanța unui film. Una dintre caracteristicile cheie ale impactului măsurabil este capacitatea de a urmări și analiza datele legate de performanța filmului. Acestea includ veniturile de la vânzarea biletelor, participarea publicului și descărcări sau fluxuri digitale. Aceste valori oferă indicatori măsurabili ai succesului comercial al filmului și a cererii de pe piață. Măsurarea impactului financiar permite distribuitorilor să evalueze profitabilitatea filmului, rentabilitatea investiției și performanța generală a pieței. Implicarea publicului este un alt aspect important al impactului măsurabil. Aceasta implică evaluarea unor valori precum evaluările publicului, recenziile, interacțiunile pe rețelele sociale, discuțiile online și reacțiile critice. Analizând aceste puncte de date, distribuitorii pot obține informații despre recepția filmului de către public și nivelul lor de implicare[5].

Bugetarea și alocare resurselor de distribuție deține un rol esențial în determinarea acoperirii și impactului unui film. Alocarea strategică a resurselor financiare pe diferite canale de distribuție, campanii de marketing și activități promoționale poate influența semnificativ vizibilitatea și recepția unui film.

Practica internațională presupune faptul că cheltuielile pentru distribuție, promovare și marketing nu sunt incluse în bugetul total al filmului, pe motiv că acestea sunt puse pe responsabilitatea distribuitorului sau a companiei de distribuție angajată. Aceasta este o practică care se folosește în cazul caselor de producție mari și a filmelor cu bugete mari. În cazul caselor de producție tinere, distribuția poate fi pusă de la început în bugetul total al filmului. Există unele recomandări în industrie, care specifică faptul că bugetul total al filmului trebuie să fie împărțit în: 10% pre-producție, 35% producție, 35% post-producție și 20% distribuție și marketing[6]. Respectiv, poate fi observat faptul că la distribuție se recomandă a se oferi mai mult de jumătate din suma cheltuită pentru producție. Altă regulă nescrisă menționează faptul că pentru distribuție și marketing ar trebuie să fie alocate aproximativ 30% din bugetul total de producție. Care regulă să fie urmată decide fiecare producător, pe argumentul faptului că el cunoaște și înțelege cel mai bine particularitățile filmului pe care îl produce.

[4] Hongyu Duan. The Evolution of Distribution Channels in the Entertainment Industry, in: Journal of Media Business Studies, Număr 3, China, Lanzhou: 2021.

[5] Distribuția de film, compania Buffalo 8, https://buffalo8.com/wp-ntent/uploads/2020/09/Distribution-Guide.pdf. (consultat 09.10.2024).

[6] Premium Beat, Bugetul pentru schurtmetraj, https://www.premiumbeat.com/blog/budget-short-film-or-video (consultat 09.10.2024).

În realitate, alocarea bugetului de distribuție ca procent din bugetul total al filmului poate varia în funcție de mai mulți factori, precum dimensiunea și domeniul de aplicare a producției, strategia de distribuție și nevoile și obiectivele specifice ale filmului. De exemplu, un film documentar despre reproducerea peștilor va avea un buget de distribuție mult mai mic ca procent din bugetul total al filmului decât în cazul unui film de ficțiune dezvoltat timp de 5 ani. Respectiv, nu există un răspuns unic pentru a determina „cel mai bun" procent, deoarece acesta poate diferi de la proiect la proiect.

Cu toate acestea, există unele aspecte care pot ajuta la determinarea procentului atribuit cheltuielilor pentru distribuție și marketing din totalul cheltuielilor. Unul dintre aceste aspecte este *genul și publicul țintă* al filmului. Filmele cu un public mai larg sau care vizează un grup demografic mai larg pot necesita un buget de distribuție mai mare pentru a ajunge la întregul public, care trebuie abordat prin diferite canale. Pe de altă parte, filmele de nișă sau independente cu un anumit public țintă pot aloca un procent mai mic pentru distribuție, concentrându-se pe eforturile de marketing direcționate cât mai specific. *Strategia de distribuție* aleasă pentru film poate afecta și procentul bugetului de distribuție. De exemplu, canalul de distribuție ales pentru lansare și difuzare inițială influențează prin cheltuielile determinate de factorul tehnic. Dacă filmul vizează în primul rând o lansare în cinematografe, un procent mai mare poate fi alocat pentru cheltuielile de marketing și distribuție în cinematografe, astfel încât să atragă destui oameni în cinematografe. Dacă se pune accent pe platformele digitale sau serviciile de streaming, bugetul poate fi ajustat în consecință și să fie axat pe direcționarea campaniilor. ***Valoarea și scara producției*** influențează bugetarea prin faptul că filmele cu bugete de producție mai mari pot aloca un procent mai mic pentru distribuție, deoarece pot avea mai multe resurse disponibile pentru marketing și distribuție. În schimb, filmele cu buget redus sau independente pot aloca un procent mai mare pentru a compensa resursele limitate de marketing. **Veniturile potențiale** și rentabilitatea așteptată a investiției pentru film pot juca, de asemenea, un rol în determinarea procentului bugetului de distribuție. Filmele cu așteptări mai mari de venituri pot aloca un procent mai mare pentru marketing și distribuție pentru a-și maximiza șansele de succes[7]. Este important de remarcat că alocarea bugetului de distribuție ar trebui determinată pe baza unei evaluări atentă a nevoilor, obiectivelor și potențialului pieței specifice ale filmului. Este recomandabil de lucrat cu profesioniști cu experiență din industrie, distribuitori sau agenți de vânzări care pot oferi informații și îndrumări cu privire la alocarea bugetului în funcție de circumstanțele specifice ale filmului. În cazul în care acest lucru nu este posibil fie datorită numărului redus de specialiști pe domeniu precum este situația în Republica Moldova, fie din cauza bugetului mic, este recomandat ca producătorii de film să studieze practica și experiența altor filme cu caracteristici tehnic precum genul, subiectul, durata și bugetul pentru a putea lua idei pe care să le introducă în munca sa.

Concluzii. Se poate menționa, că rezultatele sondajului oferă informații valoroase care pot fi folosite pentru a înțelege dinamica industriei filmului din țară și pentru a lua decizii informate cu privire la strategiile de distribuție a filmelor. În general, sondajul a relevat câteva tendințe și preferințe importante în rândul respondenților. În primul rând, sondajul a scos în lumină genurile preferate de filme în rândul publicului din Republica Moldova. S-a observat că cele mai populare genuri includ acțiune, comedie și dramă, în timp ce documentarele și filmele art house au atras, de asemenea, un interes considerabil. Aceste constatări pot ghida

[7] Veniturile pieței de video la cerere cu suport publicitar (AVOD) din Europa din 2016 până în 2023. https://www.statista.com/statistics/1305193/european-avod-revenues (consultat 19.10.2024).

producătorii de filme în selectarea și promovarea filmelor care se aliniază cu preferințele publicului local, sporind potențial rata de succes a lansărilor de filme. Mai mult, sondajul a oferit perspective asupra factorilor care influențează alegerile filmelor și procesele decizionale ale respondenților. S-a constatat că factori precum recomandările de la prieteni sau familie, recenzii pozitive și trailere au un impact semnificativ asupra selecției filmelor, iar rețelele sociale sunt cele mai populare.

În vederea satisfacerii cererii publicului de filme produse local, este recomandabil:

1. Educarea producătorilor locali despre importanța distribuției și cum ea se face în vederea asigurării succesului distribuției filmului.

Producătorii de film din Republica Moldova tind să ofere importanță mică pentru distribuție. Anual casele de producție produc filme despre care publicul nu cunoaște, ceea ce este efectul direct la faptul că în distribuția și promovarea filmului se investește puțin. Filmele produse local ajung să fie mai degrabă trimise la festivaluri străine de film, unde câștigă succes artistic, dar piața locală rămâne a fi slab acoperită.

2. Investiții în competențele profesionale ale echipelor de producție în vederea asigurării realizării filmelor de calitate

Publicul pe lângă faptul că dorește mai multe filme produse local, are nevoie și de filme de calitate. Filmele produse acasă vor putea câștiga atenția publicului pe termen lung doar dacă vor fi produse de calitate. Creșterea investițiilor în industrie prin creșterea bugetului oferit de stat pentru finanțarea producțiilor, atragerea investițiilor străine și crearea Fondului cinematografic. Creșterea investițiilor în domeniu presupune și creșterea competitivității pe piață, ceea ce are drept efect asupra calității filmelor, care au nevoie să se evidențieze pentru a putea concura pe piață.

Concluziile acestei cercetări au implicații practice pentru regizori, distribuitori și profesioniști din industrie. Înțelegerea preferințelor publicului poate ajuta realizatorii să își adapteze conținutul și campaniile de marketing pentru a rezona cu demografia țintă. Distribuitorii pot folosi analiza datelor și segmentarea publicului pentru a identifica canalele de distribuție optime și pentru a maximiza acoperirea filmelor lor. În plus, profesioniștii din industrie își pot adapta strategiile pentru a se alinia la schimbarea comportamentului publicului.

În vederea satisfacerii cererii publicului cu referire la cinematografe, sunt necesare următoarele:

1. Promovarea unei diversități lingvistice la cinematografe prin includerea mai multor proiecții ale filmelor în limba engleză pe lângă cele dublate în limba rusă.
2. Deschiderea mai multor cinematografe și în afara la Chișinău.

Recomandările propuse vin cu scopul de a îmbunătăți și redresa unele probleme existente legate de distribuția de film în Republica Moldova. Recomandările iau în considerare analiza exhaustivă realizată în cadrul prezentei lucrări și cercetarea realizată cu scopul de identifica preferințele și cultura cinematografică a publicului din Republica Moldova. Recomandările date pot servi drept catalizator pentru schimbări pozitive și pot contribui la revitalizarea industriei cinematografice din Republica Moldova. Prin implementarea recomandărilor propuse, există o oportunitate reală de a transforma peisajul distribuției filmelor și de a crea o cultură cinematografică mai vibrantă în Moldova.

SOBE ȘI ȘEMINEURI – FUNCȚIONALITATE SAU ELEMENT DECORATIV ÎN INTERIOR

Stoves and fireplaces – Functionality or decorative element in the interior

CZU: 683.92/.94:721.011.5
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14558411

Stela PLĂMĂDEALĂ
asist. univ., Universitatea Tehnică a Moldovei
E-mail: stela.plamadeala@udu.utm.md

Summary. Global events, such as the pandemic, have radically changed people's preferences regarding housing. The need for houses, villas, and vacation cottages has been felt. However, a home is not complete without a heating system. Fireplaces and stoves have played a crucial role in history and have had significant importance in people's lives over time. Here are some aspects that highlight their importance in history and in the current context.

In historical periods, the fireplace was the center of community life. In the homes of the wealthy, special attention was given to the cladding and shape of the fireplaces. They were covered with marble, cast iron plates, and bronze. As evidence, we have Manuc Bei's mansion in Hîncești, where we can admire a fireplace covered with carved marble, featuring decorative elements specific to French classicism.

People gathered around the fire to share experiences, engage in discussions, and strengthen social bonds. These gathering places contributed to the formation of communities and the transmission of traditions. Stoves were the primary source of heat in homes before the emergence of modern heating systems. In cold periods of the year, stoves were essential to maintain thermal comfort in homes and protect people from harsh weather conditions.

Before the emergence of modern stoves, the fire in the stove was used for cooking and food preparation. This was an essential element in the food preparation process, contributing to the survival and development of the community.

Key words: Fireplaces, stoves , interior, decorative element

Șemineurile și sobele au jucat un rol crucial în istorie și au avut o importanță semnificativă în viața oamenilor de-a lungul timpului. În casele țărănești, aceste structuri erau indispensabile, fiind construite atât pentru încălzirea încăperii, cât și pentru pregătirea alimentelor. De asemenea, șemineurile și sobele aveau un loc important și în casele din orașe. Înțelegând fenomenul sobei, care îmbină principiile sacre și cotidiene, mitologice și popular-poetice, îl putem corela cu conceptul artistic, care se înțelege de L.V. Miller ca „un text comprimat, un fenomen cultural-semiotic care îmbină parametrii arhetipici și mitopoetici, precum și cunoștințele religioase-filosofice și cultural istorice despre lume".[1] Răspândirea lor a fost favorizată de simplitatea construcției și de versatilitatea acestora. Cuptorul pe lemne corespundea perfect stilului de viață al vremii, servind nu doar pentru încălzirea locuinței, ci și pentru diverse activități de gătit, cum ar fi coacerea pâinii, uscarea grâului,

[1] N.M. Frolova, Features of the language representation of the concept of „Life" in the play by L.N. Andreev „Life of a Man". Bulletin of the RUDN. Series: Theory of Language. Semiotics. Semantics, 9 (4), 2018, pp. 842-858. (In Russ).

încălzirea apei și pregătirea hranei pentru animale[2]. Un aspect remarcabil al cuptorului era că bucatele pregătite dimineața rămâneau calde până seara.

Cu toate acestea, odată cu schimbarea modului de viață al familiilor țărănești și cu încetarea coacerii pâinii acasă, cuptorul și-a pierdut importanța primordială. Acesta a fost înlocuit treptat cu construcții moderne, datorită faptului că, în ciuda avantajelor sale, cuptorul era ineficient din punct de vedere al economiei de spațiu și al consumului de resurse.

În perioada istorică, șemineul sau soba era centrul vieții comunității. În casele oamenilor bogați, s-a acordat o atenție deosebită decorării șemineurile și sobelor, folosindu-se materiale precum marmura, cahlele de teracotă, plăcile turnate din fontă și bronz.

Acestea erau frecvent întâlnite în saloane. Drept dovadă avem conacul lui Manuc Bei din Hâncești, unde putem admira un cămin placat cu marmoră sculptată cu elemente decorative specifice clasicismului francez. Este un cămin decorativ renovat, după restaurare din 2014 care a durat până în 2016. Șemineul și soba a fost comandat la fabrica Mediaș. (Fig. 1).

Figura 1. Șemineu și sobă din conacul lui Manuc Bei din Hâncești.

De-a lungul timpului, termenul „salon” a căpătat noi conotații. Astăzi, în locul salonului de altădată, găsim spații denumite adesea „living” sau „spațiu de zi”. Acestea au suferit transformări atât în percepția publicului, cât și în viziunea arhitecților și designerilor. Deși nu vorbim despre saloanele boierești capabile să cuprindă întreaga „lume bună”, cu mobilierul și designul potrivit, un living burghez poate fi transformat într-un salon cu un farmec discret.

Un element decorativ sau funcțional care a rămas relevant în living, în ciuda apariției sistemelor moderne de încălzire, este șemineul sau soba. Acestea continuă să ofere nu doar eficiență energetică, ci și o atmosferă specială care nu poate fi complet reprodusă de sistemele moderne de încălzire

[2] В.М. Колеватов, Печи и камины. Санкт-Петербург: Диамант Золотой Век, 1997.

Tipuri de șemineuri

Șemineurile pot fi clasificate în mai multe moduri, iar cel mai frecvent este clasificarea după metoda de amplasare:

1. **Modelele încorporate** – Acestea sunt integrate într-o nișă din perete. Acest tip de șemineu poate fi instalat doar în timpul construcției casei sau în cadrul unei renovări capitale.
2. **Modelele pe perete** – Spatele acestora se sprijină pe perete. Sunt considerate soluții universale, care pot fi utilizate aproape în orice tip de casă.
3. **Modelele insulare** – Pot fi amplasate în orice parte a încăperii, departe de pereți. Aceasta permite o vedere panoramică a flăcării.
4. **Modelele colțare** – Sunt proiectate pentru a fi plasate confortabil în colțul încăperii.

Șemineurile sunt de asemenea clasificate în funcție de tipul de combustibil utilizat. Deși acest criteriu nu influențează instalarea șemineului, are un impact semnificativ funcționalitatea și eficiența echipamentului de încălzire. Cele mai populare tipuri sunt:

1. **Șemineurile pe lemne** – Acestea sunt varianta clasică, care permite evaluarea completă a avantajelor și dezavantajelor unui focar de șemineu. Cu adaosuri precum sistemul de ardere prelungită, pot deveni o bună soluție de încălzire pentru casele de dimensiuni mari.
2. **Șemineurile pe gaz** – Nu oferă același nivel de estetică și confort ca modelele pe lemne, dar sunt foarte eficiente și ușor de utilizat. În plus, gazul este unul dintre cele mai accesibile tipuri de combustibil, ceea ce reduce costurile de operare.
3. **Șemineurile electrice** – Acestea nu necesită combustibil, fiind suficientă doar conectarea la rețeaua electrică. Totuși, iluzia unui „foc viu" poate fi incompletă, mai ales în cazul modelelor economice.

Șemineul în interior

Există și șemineuri „bio", care folosesc combustibil special pe bază de plante. Acest combustibil emite cantități minime de fum și funingine, dar nu are o eficiență termică prea ridicată.

Cinci avantaje ale șemineului în casă

1. **Estetică și confort** – Orice șemineu în casă atrage privirea și adaugă un caracter unic interiorului livingului. Servește ca un punct focal pentru adunarea familiei și pentru relaxare confortabilă.
2. **Soluție de design impresionantă** – Șemineurile moderne sunt atrăgătoare și pot completa orice stil de decor, inclusiv în apartamentele urbane, unde se potrivesc modelele electrice mai mici.
3. **Eficiență** – Dispozitivele echipate cu un focar închis și diverse sisteme suplimentare (ardere secundară, funcție de ardere prelungită) pot încălzi cu ușurință chiar și case mari. Eficiența lor poate ajunge la 80% sau mai mult. Costul general al încălzirii va fi redus în comparație cu alte sisteme.
4. **Încălzire rapidă a aerului** – Căldura începe să se răspândească imediat după aprinderea lemnelor sau activarea arzătorului pe gaz, încălzind aerul în doar 10-15 minute.
5. **Prevenirea mucegaiului și umidității** – Șemineurile îmbunătățesc calitatea aerului din încăpere și pot contribui la menținerea unui microclimat sănătos. Prin eliminarea excesului de umiditate, reduc considerabil riscul de apariție a mucegaiului și a ciupercilor, mai ales în construcțiile din lemn.

Dezavantaje ale șemineurilor

Deși au multe avantaje, șemineurile au și dezavantaje. Cele mai importante sunt:

1. **Preț ridicat** – Focarul de șemineu are un preț destul de mare, în special cu diverse accesorii. În plus, instalarea necesită o bază specială și alte lucrări, ceea ce crește costul total.

2. **Încălzire ineficientă** – Șemineurile cu focar deschis nu sunt eficiente ca sursă principală de încălzire, deoarece eficiența lor rar depășește 20%. Dacă intenționați să folosiți șemineul nu doar pentru estetică, ci și pentru încălzire, va fi necesar un model cu focar închis.

3. **Necesitatea întreținerii** – Este necesară curățarea regulată a coșului de fum, îndepărtarea cenușii și a funinginii, și efectuarea reparațiilor părților interne uzate.

Aceste dezavantaje, precum și necesitatea de a reduce riscurile de incendiu, trebuie luate în considerare atunci când decideți să instalați un șemineu și să alegeți modelul adecvat.

Ultima fabrică de sobe presate și pictate manual din România se află la Mediaș. Începând din 1906, fabrica de teracotă Mediaș produce cahle turnate, finisate, glazurate și pictate manual. Cuptorul de cahle este considerat unul dintre cele mai reprezentative artefacte din civilizația românească, având capacitatea de a reda evenimente și schimbări la nivelul societății din punct de vedere etnic, politic, social și economic. Deși meșteșugul fabricării manuale a cahlelor de teracotă a fost aproape uitat la începutul secolului XX, când sobele au fost considerate demodate în fața sistemelor moderne de încălzire, frumusețea și atmosfera specială a sobelor și șemineurilor de teracotă pictată continuă să fie apreciate. Peste mai bine de 113 ani, tradiția, arta și meșteșugul din Transilvania subliniază importanța păstrării acestei moșteniri culturale remarcabile. Utilizarea amestecului de argilă în fabricarea cahlelor de teracotă oferă trei beneficii funcționale esențiale:

1. **Conductibilitatea Termică Ridicată:** Materialul argilos se distinge printr-o conductibilitate termică excelentă, care permite o distribuție uniformă a căldurii. Acest aspect asigură că sobele și șemineurile încălzesc eficient spațiul, contribuind la menținerea unui climat confortabil.

2. **Capacitatea de Acumulare și Păstrare a Căldurii:** Argila utilizată în aceste structuri are o capacitate remarcabilă de a acumula căldura generată de foc și de a o menține timp de mai multe ore după stingerea flăcărilor. Această proprietate contribuie la economisirea energiei și la oferirea unei surse constante de căldură chiar și în absența focului activ.

3. **Rezistența la Șocuri Termice:** Datorită arderii cahlelor la temperaturi ridicate, proces care le conferă o vitrificare deosebită, acestea prezintă o rezistență superioară la șocurile termice. Astfel, sobele și șemineurile realizate din acest material sunt capabile să reziste timp de cel puțin 50 de ani la cicluri repetate de încălzire și răcire, asigurând o durabilitate de lungă durată.

Aceste caracteristici subliniază nu doar eficiența și durabilitatea acestor structuri, ci și continuitatea și importanța meșteșugului tradițional în contextul modern.

Sobele italiene Sergio Leoni, adevărate bijuterii în interiorul contemporan sunt efectuate manual cu un design inedit. Sobele pe lemne sunt în stil clasic cu evacuarea fumului mereu în vârf poate fi îmbunătățită cu un capac de maiolică în aceiași culoare cu soba.

Sobe cu peleți, se caracterizează printr-un stil mult mai modern acoperite cu ceramică frumoasă, lucrată manual. Maiolica de diverse culori și cu ornamente inedite fac aceste sobe, cu o construcție modernă, să fie ușor încadrate în interiorul contemporan. Aceste sobe sunt ventilate sau cu convecție, toate controlabile cu unități de control electronic, care se pot conecta și la telefon. Aceste caracteristici tehnice le permit să concureze cu sistemele

de încălzire moderne. Pot fi instalate în apartamente dar și în casele particulare, vile, căsuțe de vacanță.

În laboratorul Sergio Leoni fiecare sobă este realizată manual, folosind materiale și elemente naturale precum argila, apa și focul (Fig. 2).

Figura 2. Sobe Sergio Leoni încadrate în interioare.

Concluzie

Evenimentele globale, precum pandemia, au schimbat radical preferințele oamenilor în ceea ce privește locuința. S-a simțit nevoia de case, vile și căsuțe de vacanță. Șemineurile și sobele, prin rolul lor funcțional și simbolic, au avut un impact profund asupra vieții cotidiene și asupra arhitecturii interioare. Deși utilizarea lor a scăzut cu apariția tehnologiilor moderne, valoarea lor estetică și culturală continuă să fie apreciată. Fabrica de teracotă Mediaș exemplifică importanța păstrării meșteșugurilor tradiționale și contribuie la conservarea patrimoniului cultural. Analiza acestor structuri evidențiază atât influența lor asupra vieții istorice, cât și relevanța continuării tradițiilor în contextul contemporan.

PLATFORMĂ DE IDEI: DE ZILELE EUROPENE ALE PATRIMONIULUI CULTURAL LA AȘM S-AU ÎNTRUNIT EXPERȚI ÎN DOMENIU

Platform of ideas:
experts in the field met at AȘM during the European Days of Cultural Heritage

CZU: 341.232.7
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14558320

Liliana CONDRATICOVA
Dr. hab. în istorie, dr. hab. în studiul artelor
Academia de Științe a Moldovei
ORCID: https//orcid.org/0000-0002-8735-3364
E-mail: condraticova.asm@gmail.com

Suumary. In Chisinau, between September 19-20, 2024, the international scientific conference „Cultural heritage of yesterday – implications in the development of tomorrow's society". The event, now in its 10th edition, was held under the patronage of the Academy of Sciences of Moldova, which established a beautiful tradition in partnership with the T.A.B.O.R. Metropolitan Center for Scientific Research. from Iasi and the European Institute for Multidisciplinary Research (Buzau), the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Free University of Berlin (Germany), to organize a scientific forum every September in the context of the European Days of Cultural Heritage. The event brought together numerous representatives of organizations in the fields of research and innovation from Romania, Ukraine and the Republic of Moldova, who supported approximately 175 communications in 15 scientific sections and workshops. Volumes 7 and 8 of the works of the event participants were launched at the conference.

Key words: heritage, international scientific conference, sustainable development, education, research, integration in the European Union.

La Chișinău, în perioada 19-20 septembrie 2024, a avut loc conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine" („Cultural heritage of yesterday – implications in the development of tomorrow's society")[1]. Evenimentul, ajuns la cea de-a X-a ediție, s-a desfășurat sub patronajul Academiei de Științe a Moldovei, care a stabilit o tradiție frumoasă în parteneriat cu Centrul Mitropolitan de Cercetări Științifice T.A.B.O.R. din Iași și Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare (Buzău), Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei și Universitatea Liberă din Berlin (Germania), de a organiza în fiecare septembrie un forum științific în contextul Zilelor Europene ale Patrimoniului Cultural. Evenimentul a întrunit numeroși reprezentanți ai organizațiilor din domeniile cercetării și inovării din România, Ucraina și Republica Moldova, care au susținut în 15 secțiuni științifice și ateliere cca 175 de comunicări[2].

Ședința plenară, moderată de dr. hab. Liliana Condrticova, a debutat cu mesaje de salut adresate participanților din partea organizatorilor conferinței științifice cu caracter trans- și multidisciplinar. Importanța cercetărilor, rolul și locul patrimoniului cultural, oportunitățile de integrare în spațiul european cultural și științific, au fost puse în discuție de mem. cor. Svetlana Cojocaru, președinte interimar al AȘM; conducător al Secției de științe exacte și inginerești, acad. Eva Gudumac, vicepreședinte al AȘM, conducător al Secției de științe ale vieții; mem. cor. Ion Hadârcă, vicepreședinte al AȘM, conducător al Secției de științe sociale, economice, umanistice și arte; dr. habil., prof. Nicoleta Vornicu, director al Centrului Mitropolitan de Cercetări Științifice T.A.B.O.R. din Iași; Natalia Mogol, director adjunct al Agenției de Stat pentru Proprietatea Intelectuală; Elena Pintilei, director general al Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova (unde s-a desfășurat prima ediție a conferinței, la 23-25 septembrie 2019); dr. Adrian-Marius Nicoară, director al Institutului European pentru Cercetări Multidisciplinare (Buzău); dr. hab. Halyna Ivașkiv de la Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei.

În ședința plenară au fost susținute 3 comunicări științifice: dr. hab. Liliana Condraticova (AȘM) a relatat despre deschiderea acum 5 ani a Sălii de lectură a Academiei de Științe a Moldovei; dr. habil., profesor Nicoleta Vornicu (CMC T.A.B.O.R., Iași) a prezentat studiul tehnologic al materialelor constitutive din catapeteasma de la Biserica Sf. Nicolae din Roznov; iar dr. Marina Miron (Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova), a expus rezultatele proiectului științifico-aplicativ „Între prezența și dispariția textilelor tradiționale bulgare din s. Stoianovca, Republica Moldova – proiect de cercetare, implementat cu suportul financiar al programului de cunoștințe materiale pe cale de dispariție (EMKP)".

[1] Liliana Condraticova, O platformă de idei în contextul integrării europene: de Zilele Patrimoniului Cultural la AȘM s-au întrunit experți în domeniu, in: AKADEMOS, nr. 3, 2024, pp. 34-36, http://akademos.asm.md/files/34-36.pdf

[2] https://usmf.md/ro/noutati/zilele-europene-ale-patrimoniului-cultural-marcate-la-chisinau-printr-o-conferinta; https://diez.md/2024/09/23/zilele-europene-ale-patrimoniului-cultural-au-fost-marcate-la-chisinau-printr-o-conferinta-stiintifica/; https://www.facebook.com/nationalmuseum.md/; https://www.nationalmuseum.md/ro/news/arhive/conferinta_stiintifica_internationala_patrimoniul_cultural_de_ieri_implicatii_in_dezvoltarea_societatii_de_maine/; https://agepi.gov.md/ro/news/agepi-prezent%C4%83-la-cea-de-x-edi%C8%9Bie-conferin%C8%9Bei-%E2%80%9Epatrimoniul-cultural-de-ieri-%E2%80%93-implica%C8%9Bii-%C3%AEn.

Volumele 7 și 8 „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine" (Iași-Chișinău, 2024), editor dr. hab. Liliana Condraticova, care sunt un supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique" din Iași (editor-șef Nicoleta Vornicu), au fost prezentate de dr. Liliana Rotaru (Universitatea de Stat din Moldova) și dr. Viorel Miron (Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova).

În Galeria de Artă a AȘM (Sala Aurie) a fost vernisată **Expoziția „Retrospectiva costumului nupțial în fotografii"**, realizată de curatorul acesteia Marina Cercașin, cercetător științific la Muzeul de Istorie a Orașului Chișinău, doctorand al Școlii Doctorale „Istorie, Modernitate. Patrimoniu" a UPS „Ion Creangă".

De asemenea, pe 19 septembrie, în cadrul conferinței științifice, în Sala Azurie, a avut loc **Workshopul „Promovarea imaginii orașelor din Republica Moldova: propunere de model"**, moderat de dr. Natalia Procop și la care au participat mem. cor. al AȘM Ion Hadârcă, vicepreședinte al AȘM, mem. cor. al AȘM Mariana Șlapac, dr. hab., prof. univ. Aliona Grati, directorul Programului de Stat „Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii" (desfășurat la Universitatea de Stat din Moldova între anii 2000 și 2023), dr., conf. univ. Ludmila C. Cojocaru și dr. Marina Miron.

Workshop-ul a avut drept scop prezentarea modelului științific elaborat în cadrul Programului de Stat și ilustrat prin monografiile colective de sinteză „Chișinău. Cultura promovării imaginii", Vol. 1, coordonatoare Aliona Grati și Diana Dementieva; „Bălți. Cultura promovării imaginii", Vol. 2, coordonatoare Ludmila D. Cojocaru și Rodica Gotca; „Cahul. Cultura promovării imaginii", Vol. 3, coordonatoare Marina Miron și Elisaveta Iovu-Macari, apărute la editura „Știința" în anul 2023.

Monografiile vizează trei orașe reprezentative ale Republicii Moldova din Nord, Centru și Sud și ilustrează în esență modelul de promovare avantajoasă a imaginii orașelor. Prin structura cu capitole intitulate identic: „Mitopoetica orașului", „Semnele Istoriei", „Arhitectonica spațiului urban", „Giuvaiere culturale", „Identitatea orașului și cultura promovării ei", „Despre oamenii locului și urmele lor", „Dialogica", „Itinerare urbane", „Orașul în

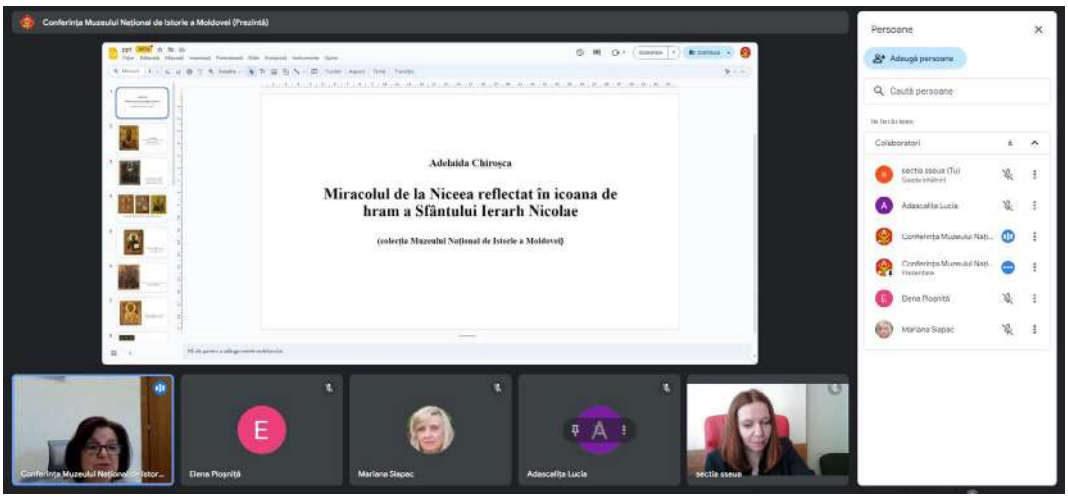

culori" și „Abajur pentru o bibliotecă", care permite cuprinderea unor variate aspecte ale imaginii orașelor anunțate, monografiile sunt propuse ca volume-pilot, modelul acestora putând fi aplicat în viitor în cazul altor orașe din Republica Moldova, ca Soroca, Orhei, Tighina, Căușeni etc.

Modelul de promovare a orașelor corespunde viziunii moderne a imaginii urbane ca și construct social, prin urmare, perfectibil, precum și un fenomen al culturii. Acesta se bazează pe interpretările creatoare ale expresiilor vizuale estetice și artistice, reprezentărilor imaginare și semnificațiilor pe care le comportă spațiile urbane ale orașelor. Menținerea imaginii avantajoase și atractive presupune o valorizare continuă a ceea „ce se vede" și ceea „ce se interpretează" în orizontul lecturii mitologiei, literaturii, istoriei și artei arhitecților, artiștilor plastici și graficieni, muzicanților etc. Au fost propuse chei de lectură pentru spațiile și reperele urbane ale Chișinăului, Bălțiului și Cahulului, au fost configurate „topofilii" și itinerare captivante pentru rezidenți și turiști, au fost sugerate idei pentru un discurs persuasiv în politicile de imagine ale acestor orașe. În consecință, în cazul fiecărui oraș, s-a configurat o imagine urbană multiaspectuală, atractivă prin multiplele ei oferte imagistice. Participanții și-au exprimat încrederea că modelul propus de colectivul de cercetători se

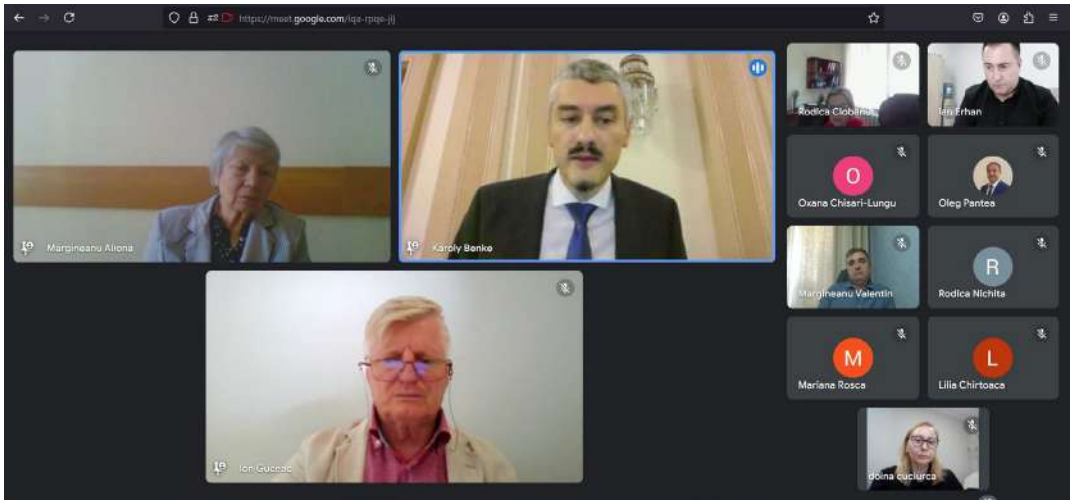

arată viabil și că este imperios să fie aplicat în cazul altor orașe mai mari sau mai mici ale Republicii Moldova.

În zilele de 19 și 20 septembrie lucrările conferinței au continuat pe secțiuni, paneluri și ateliere discuționale. Secțiunea **„Arta și mitopoetica orașului în context național și internațional” și „Abordări contemporane în educație”,** moderată de dr. Natalia Procop (AȘM; UPS „Ion Creangă”), a adus în atenția cercetătorilor subiecte relevante cu referire la patrimoniul artistic și arhitectural, patrimonializare, promovarea imaginii orașelor etc., abordate în cadrul a 16 comunicări.

Formată de la prima ediție, secțiunea „**Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural – experiență și bune practice”** se desfășoară tradițional la Iași, fiind moderată de dr. habil., prof. Nicoleta Vornicu (Centrul de Cercetări Științifice T.A.B.O.R.), devenind un instrument eficient de lucru și de instruire a specialiștilor din stânga Prutului în domeniul

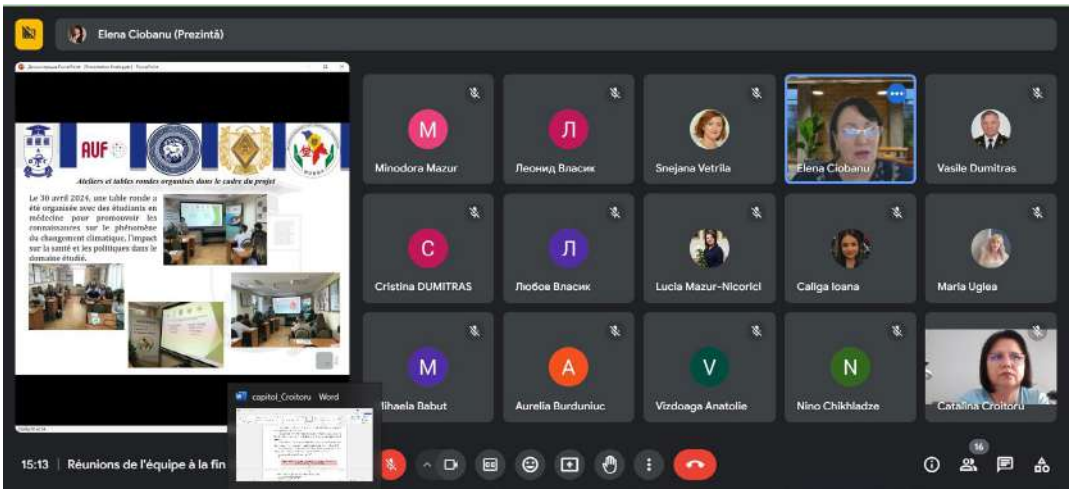

conservării și restaurării pieselor de patrimoniu, abordate în cadrul a 7 comunicări a unor grupuri versați de cercetători.

Tot la Iași s-a desfășurat secțiunea recent inițiată „**Științe exacte și inginerești în serviciul patrimoniului cultural",** a fost moderată de dr. Mirela Zaltariov, la discuții participând cu 7 comunicări cercetătorii științifici de la Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni", Iași.

Dr. Diana Dementieva (Universitatea de Stat din Moldova) a fost responsabilă de buna desfășurare a secțiunii **„Probleme de lingvistică și literatură. Provocări actuale",** care a întrunit 22 de lingviști și literați de pe ambele maluri ale Prutului, cei mai activi fiind doctoranzii care își fac studiile la Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației a USM.

O deosebită importanță are secțiunea „**Patrimoniul etnologic: de la necunoaștere la valorizare culturală",** moderată de dr. Marina Miron (USM) și dr. Katerina Cojuhar (Institutul Patrimoniului Cultural), care și-a unit eforturile la această ediție cu secțiunea organizată la Lviv, la Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe din Ucraina „**Folk decorative and applied art: problems of research, representation and accounting of authentic artifacts",** inițiată în 2022 de dr. hab. Olena Fedorchuk și dr. Romana Motyl (Lviv). Au fost susținute 18 comunicări, astfel ca etnologii din Republica Moldova și din Ucraina au avut posibilitate să discute asupra problemei identității, conservării pieselor de patrimoniu, algoritmul de cercetare etnografică etc.

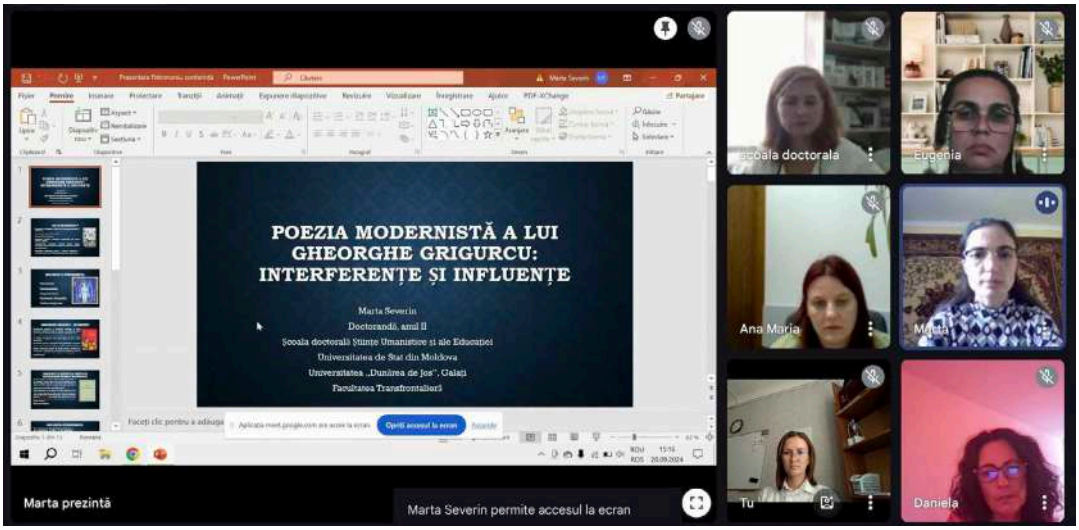

În aula universitară, la Facultatea de Istorie și Filosofie, s-a desfășurat secțiunea **„Știința istorică între provocări și perspective”,** organizată de dr. Liliana Rotaru (USM), având ca participanți activi specialiști versați în domeniul istoriei, tineri care tatonează domeniul cercetării, precum și studenții facultății respective. Apreciem în mod special cele două ateliere de discuții organizate în cadrul secțiunii: atelierul „**Istoria științei din Republica Moldova**” a fost moderat de dr. Ion V. Xenofontov (USM), iar atelierul „**Sportul în viața noastră: personalități și performanțe**” – de Sergiu Gurin (Asociația Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu”). În cadrul acestei secțiuni și a două ateliere au fost susținute 27 de comunicări.

De menționat că lucrările secțiunii au început cu lansarea cărții „Larisa Popova, Marea Campioană, sau Zeița Canotajului Academic de la Nistru”, editată în anul 2023 în colecția „Legendele sportului moldovenesc” și prezentată de dr. hab., prof. univ. Anatol Petrencu (USM). Cartea a văzut lumina tiparului la editura „Lexon-Prim”, are 341 de pagini, la care au muncit un colectiv întreg: redactor științific Boris Boguș; coordonator Ion Valer Xenofontov; responsabil de ediție Lidia Prisac; referenți științifici Constantin Manolache [et al.]; bibliograf: Raisa Vasilache.

Pentru a patra oară se întrunesc specialiști în secțiunea științifică „**Orașul Bălți: istorie, memorie și patrimoniu**”, moderată de conf. univ. dr. Ludmila D. Cojocaru (USARB; MNIM) și conf. univ. dr. Lidia Pădureac (USARB). Lucrările secțiunii s-au desfășurat la Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți. 11 cercetători științifici consacrați, alături

de tânăra generație a școlilor doctorale, au prezentat realizările științifice recente în studierea istoriei, memoriei și patrimoniului urbei bălțene. Lucrările secțiunii științifice s-au desfășurat în prezența corpului profesoral de la Facultatea de Drept și Științe Sociale și a studenților de la specialitatea „Istorie și Educația pentru Societate", USARB.

Și de data aceasta, Muzeul Național de Istorie a Moldovei a fost deschis pentru organizarea secțiunii tradiționale „**Arheologia azi: probleme și soluții**", moderată de Livia Ermurachi (MNIM; Universitatea „Valahia" din Târgoviște) și dr. Ludmila Bacumenco-Pîrnău (IPC), întrunind în dezbateri aprinse 8 comunicări ale specialiștilor în domeniul arheologiei.

Experiența acumulată în domeniul dezvoltării turismului a contribuit la organizarea în premieră anul acesta a secțiunii de comunicări „**Promovarea patrimoniului prin turism: oportunități și perspective",** moderată de dr. Viorel Miron (ULIM; Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova). Cercetători și cadre didactice de la ASEM, ULIM, UTM,

MNEIN, IPC, Comisia Istorică a Orașelor din România, agenții de turism au pus în evidență în cele 10 comunicări susținute mai multe probleme ce așteaptă soluționare, recomandări și suport teoretico-practic din partea comunității academice, generând discuții aprinse.

Au participat activ la lucrările secțiunii „**Design: istorie și modernitate”,** moderată de dr. Liliana Platon (UTM) și studenții de la Facultatea Urbanism și Arhitectură, care au ascultat cu atenție 10 comunicări susținute de profesorii Departamentului Urbanism și Design Interior, dar și cele prezentate de colegii săi, masteranzi.

Facultatea de Drept a USM a fost gazda secțiunii „**Tradiție și evoluții în știința juridică națională”,** care a întrunit 25 de comunicări. Moderatorii secțiunii, acad. Ion Guceac și dr. hab., prof. univ. Elena Aramă, au salutat interesul pentru cercetare exprimat de participanți. Dr. Karoly Benke (Curtea Constituțională a României) a mulțumit organizatorilor conferinței pentru oportunitatea oferită de a realiza schimburi de opinii valoroase pentru îmbogățire intelectuală reciprocă. În același context, dr. hab. Rodica Ciobanu s-a referit la importanța cunoașterii fundamentelor dreptului și deschiderii pentru inovații juridice în contextul actual al reformelor și a procesului complex de ajustare la standarde europene, dar și pentru a transmite generațiilor tinere de juriști experiențele trecute și actuale, provocările la care trebuie să facă față profesioniștii de mâine.

La 20 septembrie a fost organizată secțiunea de dezbateri „**Sănătate: condiție primordială a dezvoltării durabile a societății**”, realizată sub egida Institutului Național de Cercetare în Medicină și Sănătate din cadrul Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” și moderată de dr. Alina Ferdohleb. Secțiunea a reunit studenți, masteranzi, doctoranzi, rezidenți, medici specialiști, cadre didactice și cercetători științifici de la USMF „Nicolae Testemițanu”, Agenția Națională pentru Sănătate Publică, Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București, Universitatea de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa” din Iași. Participanții la sesiune au prezentat în cele 19 comunicări rezultatele cercetărilor realizate în biochimie, chirurgie, medicină militară, igienă, microbiologie, epidemiologie și medicină socială, subliniind caracterul multidisciplinar și implicarea tinerilor care se formează și activează în diverse instituții, fapt ce denotă că cercetarea și inovarea nu au hotare.

Cea de-a 10-a ediție a conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine” a fost organizată de către Academia de Științe a Moldovei; Centrul Mitropolitan de Cercetări Științifice T.A.B.O.R. (Iași, România); Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare (Buzău, România); Universitatea Liberă din Berlin, Germania; Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe din Ucraina (Lviv); Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației a Universității de Stat din Moldova; Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale; Școala Doctorală Științe ale Educației a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”; Muzeul Național de Istorie a Moldovei; Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni”, Iași; Institutul Național de Cercetare în Medicină și Sănătate al Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Chișinău; Facultatea de Istorie și Filosofie a USM; Biblioteca Națională a Republicii Moldova; Facultatea Urbanism și Arhitectură a Universității Tehnice a Moldovei și alți parteneri.

Transmisiunea *live-stream* a fost asigurată de către partenerul conferinței Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale[3].

[3] https://www.youtube.com/live/eK9DZYFwsBE.

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
Academia de Științe a Moldovei
Academy of Sciences of Moldova
www.asm.md

CASTELOLOGIA COMPARATĂ
RETROSPECTIVA DIPLOMATICĂ
ORAȘUL CHIȘINĂU
SIMBOLURILE NAȚIONALE ALE REPUBLICII MOLDOVA
BUZĂU
RUSIA, 2019:
STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
AKADEMOS
BIBLIOTECA MĂNĂSTIRII JAPCA

DIALOGICA
ARHIVE ALE INTEGRĂRII
CHIȘINĂU
BĂLȚIUL
OAMENI AI CUVÂNTULUI
105 ani de la unirea Basarabiei cu România

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
A MOLDOVEI

RETROSPECTIVA COSTUMULUI NUPȚIAL ÎN FOTOGRAFII

Expoziția de fotografie documentară
organizată în cadrul conferinței științifice internaționale
„Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine", ediția a X-a

19 – 30 SEPTEMBRIE 2024

Galeria de Artă a Academiei de Științe a Moldovei, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

Curator al expoziției: Marina CERCAȘIN, cercetător,
Muzeul de Istorie a Orașului Chișinău

TEATRUL NAȚIONAL „MIHAI EMINESCU” DIN CHIȘINĂU
„Mihai Eminescu” National Theater in Chisinau

CZU: 725.822(478)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14558375

Mihaela DEMIAN
masterand
Facultatea Arhitectură și Urbanism, Universitatea tehnică a Moldovei
E-mail: mihaela.demian1@udu.utm.md

Summary. The National Theatre „Mihai Eminescu” in Chișinău is a cultural emblem of the Republic of Moldova, with a history that began in 1921, reflecting national identity and Romanian traditions. The theatre's building impresses with its monumental architecture and elegant interior design, blending classical elements with modernity. Through its high-quality performances and dedication to cultural heritage, the theatre remains a symbol of resilience and artistic continuity.

Key words: National Theatre, Chisinau, culture, national identity, architecture, interior design, heritage

Introducere. Teatrul Național „Mihai Eminescu” din Chișinău este una dintre cele mai importante instituții culturale din Republica Moldova, cu o istorie bogată și un patrimoniu artistic remarcabil. Acest teatru nu este doar un centru de spectacol, ci și un simbol al culturii și identității naționale moldovenești.

Figura 1. Teatrul Național „Mihai Eminescu” din Chișinău

Istorie. Teatrul Naţional din Chişinău, prima instituție teatrală de expresie română din Basarabia, al cărei succesor de drept este actualul Teatru Național „Mihai Eminescu” de la Chișinău, a fost inaugurat oficial la 6 octombrie 1921, fiind creat printr-o Hotărâre de

guvern semnată de ministrul Cultelor şi Artelor, Octavian Goga, la inițiativa unui grup de fruntași ai vieții publice locale în frunte cu Sergiu T. Niţă, ministru al Basarabiei în guvernul României, Ștefan Ciobanu, membru al Academiei Române, scriitorii Nicolae N. Beldiceanu, Nicolae Beldiman, Leon Donici și regizorul Gheorghe Mitu Dumitriu.

Timp de un deceniu directoratul Teatrului Național din Chișinău a fost asigurat de personalități alese: George Topârceanu, Corneliu Sachel Arescu, Ion Livescu.

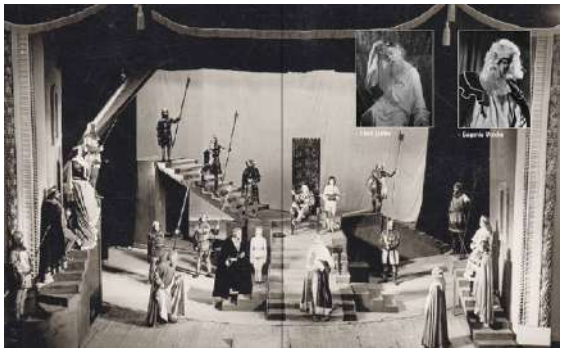

Figura 2. Piesă pe scena Teatrului Național „Mihai Eminescu"

Figura 3. Teatrul Național „Mihai Eminescu", 1956

După anexarea, la 28 iunie 1940 a Basarabiei la URSS, la Chișinău s-a constituit Teatrul Moldovenesc de Stat al Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti (din 1954, Teatrul Moldovenesc Academic Muzical-Dramatic de Stat „Al.Puşkin"). În anii imediat postbelici repertoriul se rezuma în exclusivitate la piese traduse din rusă, tributare „realismului socialist" conservator, care a și marcat stilistica acestui colectiv artistic.

Denumirea legată de numele lui Mihai Eminescu îi este oferită din anul 1988. Din iulie 1994, în urma unui concurs de creație, este oficializat ca Teatru Național, titlu care onorează, dar și obligă. O nouă perioadă a debutat cînd trupa teatrului a fost revigorată cu forțe actoricești tinere, foști absolvenți ale prestigioaselor școli de teatru din Moscova, Tbilisi, Iași, Chișinău.

În prezent, Teatrul Național „Mihai Eminescu" este considerat o instituție culturală de prestigiu în Moldova și o emblemă a teatrului național românesc.

Arhitectura. Clădirea teatrului, ridicată în trei niveluri, dintre care ultimul este un atic, construită pe un subsol, ocupă colțul unui cartier, care fusese cândva rezervat pentru piața polițienească, mărginit lateral de strada Mihai Eminescu. A fost amplasat cu o retragere de la linia bulevardului, cu intrarea principală ridicată pe un podium din trepte, ce-i conferă

Figura 4-5. Teatrul Național „Mihai Eminescu"

edificiului o monumentalitate sporită. Planul teatrului este rectangular, cu fațada îngustă perpendiculară bulevardului Ștefan cel Mare.

În compoziția spațială a teatrului domină volumul cilindric al sălii de teatru, înconjurată din trei părți de balcoane, spațiile foaierelor și culoarelor, încununată cu o cupolă sferică. Fațada principală este soluționată monumental, cu un portic central situat în axa de simetrie, alcătuit din patru coloane ale ordinului corintic, flancate de doi piloni pătrați în secțiune, soluționați în aceiași cheie stilistică, pe care se sprijină un fronton triunghiular. Relieful sculptat al timpanului, executat de sculptorul L. Dubinovsky, la ultima reconstrucție a dispărut. Fațadele laterale au o compoziție simetrică, cu porticuri centrale din șase coloane la mijlocul fațadelor, cu rezalite, încununate cu frontoane triunghiulare, prin care au loc intrările laterale în clădite.

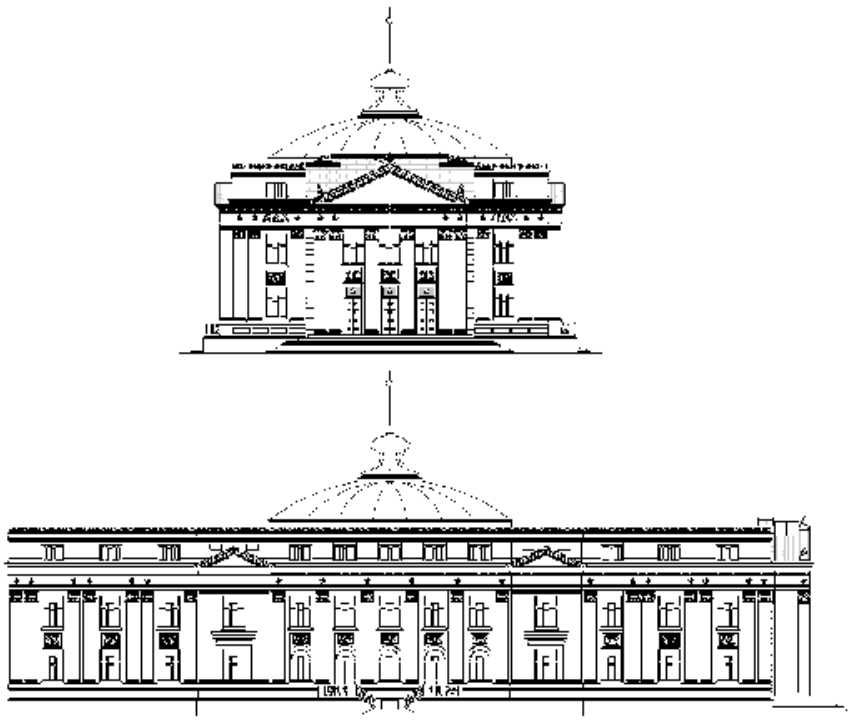

Figura 5. Fațadele Teatrului Național „Mihai Eminescu”

Design Interior. Sala teatrului, aflată la mijlocul clădirii, are o configurați circulară, acoperită cu o cupolă, suprafața căreia a fost pictată cu imaginea dansatorilor unei hore, după schițele pictorului L.P. Grigorașenco. Lojele și balcoanele repetă configurația sălii, fiind dispuse perimetral, în care se ajunge printr-o scară monumentală cu trei rampe și scări aflate la colțurile pătratului circumscris sălii de patru. Două intrări laterale secundare, amplasate la sud și nord conduc direct din stradă și din scuarul aferent în foaierul teatrului. Alte două intrări, amplasate simetric celor secrise mai sus, conduc în partea scenei, în administrație și camerele pentru actori, depozite de rechizite, ș.a.

Interiorul Teatrului Național „Mihai Eminescu” impresionează prin eleganță și rafinament. Sala principală de spectacol este amenajată în stil clasic, cu accente de roșu și auriu, care creează o atmosferă solemnă și regală. Scaunele sunt aranjate în amfiteatru, oferind o vizibilitate excelentă asupra scenei din orice unghi, iar cortina roșie, bogat ornamentată, completează decorul, conferind scenei un aer teatral de excepție.

Figura 6-8. Interiorul Teatrului Național „Mihai Eminescu"

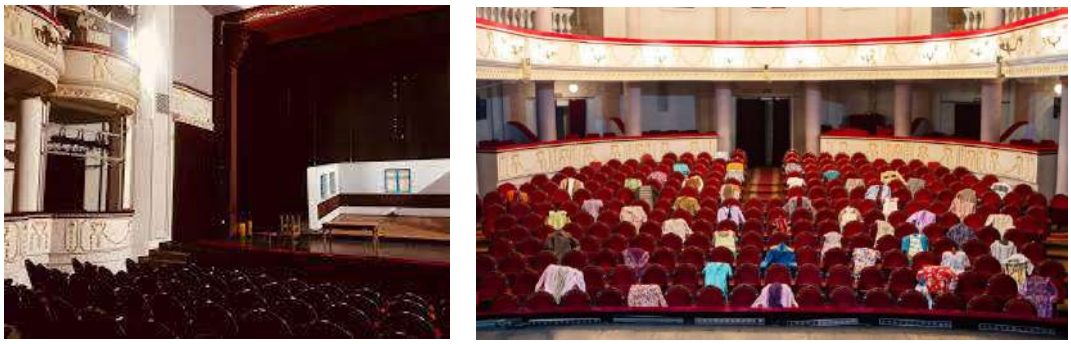

Figura 9. Sala Teatrului Național „Mihai Eminescu"

Candelabrele mari din cristal, atârnate de tavanul înalt, adaugă o notă de lux interiorului și iluminează discret sala, creând un efect vizual spectaculos. Picturile murale și frescele ce împodobesc tavanul și pereții sunt inspirate din mitologia și cultura românească, aducând un omagiu istoriei teatrului național. În sălile de așteptare și holuri, se pot observa diverse expoziții de costume, afișe vechi și fotografii istorice care ilustrează evoluția teatrului și momentele de glorie din istoria sa.

Figura 10-13. Interiorul Teatrului Național „Mihai Eminescu"

De asemenea, teatrul dispune de o sală de repetiții modernă și de spații de culise dotate cu facilități tehnice avansate, care permit artiștilor să pregătească și să performeze la cele mai înalte standarde. Designul interior îmbină elementele clasice cu cele moderne într-un mod armonios, reflectând respectul pentru tradiție, dar și deschiderea către inovație.

Concluzie. Teatrul Național „Mihai Eminescu” din Chișinău este mai mult decât o simplă instituție de spectacol. Este un simbol al rezistenței culturale și al identității naționale, care a supraviețuit schimbărilor istorice și politice. De la începuturile sale în perioada interbelică, până la modernizarea sa din zilele noastre, teatrul a continuat să fie un loc de întâlnire pentru iubitorii de artă și pentru cei care caută să înțeleagă mai bine valorile și tradițiile românești.

Bibliografie

Vasile Tomescu, *Istoria Teatrului Național din Chișinău*, Chișinău: Universitas, 2010, 312 p.

Liliana Platon, Valori și tradiții în designul interior al Teatrului Național „Mihai Eminescu”, in: Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine, Chișinău, 27-28 septembrie 2022, pp. 318-322, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/318-322_9.pdf (consultat 20.11.2024).

Teatrul Național Mihai Eminescu – patrimoniu și modernitate, in: Revista de Științe Sociale și Umane, 2021, Chișinău, p. 24-36,.

100 de ani de la inaugurarea Teatrului Național Mihai Eminescu, in: Moldova 1, 2021, Chișinău, Republica Moldova, pp. 1-12.

Alexandru Vlahuță, *Teatrul Național din Basarabia: cronici și impresii*, București: Editura Librăriei Socec, 1928.

Simbol al culturii românești în Republica Moldova, in: Timpul de Dimineață, 2022, Chișinău, pp. 14-19.

Sumar

Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine	
Liliana CONDRATICOVA *Avem misiunea, prin cercetările noastre multidisciplinare, de a uni trecutul, prezentul și viitorul*	5
Liliana CONDRATICOVA *Victimele stalinismului au fost comemorate la Academia de Științe a Moldovei*	38
Liliana CONDRATICOVA *Doamnele cu activități în domeniul științei s-au întrunit tradițional într-o conferință științifică internațională, la Academia de Științe a Moldovei*	42
Secțiunea **ARTA ȘI MITOPOETICA ORAȘULUI ÎN CONTEXT NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL /** **The art and mythopoetics of the city in the national context and international**	
Mariana ŞLAPAC, Leonid DUMITRAŞCU *Repere istoriografice privind arhitectura și urbanismul din Basarabia interbelică*	54
Marius-Adrian NICOARĂ *Scriitorul Vasile Voiculescu în conştiinţa românilor – 140 de ani de la naştere*	64
Oleg DOBROVOLSCHI *Materiale moderne în sculptură*	75
Oleg DANILCEAC *Rezonanțe emoționale: impactul teatrului document asupra societății*	81
Valentina GRABOVSKAYA *Eight facets of the architecture of Alexander Bernardazzi*	84
Alexandru RUSNAC *Specificul muzicii din RSSM ca formă nouă de protest contra regimului comunist promovat de URSS la Chișinău*	94
Lucia ADASCALIȚA *Valențe artistice novatoare în grafica satirică din Republica Moldova. Anii 2001–2015*	98
Natalia PROCOP *Temele creației artistului plastic Elena Bontea din colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei*	112
Lilia DRAGNEVA *Grupul artistic „FANTOM" – underground-ul modernist în arta basarabeană (1988–1993)*	120

Secțiunea **CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA PATRIMONIULUI CULTURAL – EXPERIENȚĂ ȘI BUNE PRACTICI / Conservation and restoration of cultural heritage – experience and best practices**	
Nicoleta VORNICU, Cristina BIBIRE *Cercetarea în sprijinul datării picturii iconostasului bisericii „Tăierea capului Sf. Ioan Botezatorul", Vaslui*	125
Oana Mihaela CĂPĂȚÎNĂ, Maria GEBA *Gravura „Țărănci pe câmp" aparținând artistului francez Aristide Maillot. Analiză. Intervenții de conservare – restaurare*	134
Lăcrămioara GRĂDINARU, Mina MOȘNEAGU *Cercetarea și restaurarea icoanei „Sf. Haralambie" (secolul al XIX-lea)*	142
Mary-Claudia MOTEI, Valentin PUCHIANU *Restoration and preservation of a velocipede from the patrimony of Brasov county history museum*	151
Ancuța-Elena PUNGOI *Restaurarea a două vase din secolul XIV–XV de la Câmpulung, str. Negru Vodă, nr. 76, județul Argeș*	166
Secțiunea **ȘTIINȚA ISTORICĂ ÎNTRE PROVOCĂRI ȘI PERSPECTIVE /** ***Historical science between challenges and perspectives***	
Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU, Ion URSU *Câteva considerații privind degetarele medievale descoperite în situl de la Lozova – la hotar cu Vornicenii*	172
Світлана БІЛЯЄВА / Svitlana BILIAIEVA *Археологія Південної України у реаліях сьогодення*	177
Valentin TOMULEȚ *Câteva viziuni teoretizate privind conceptul noțiunii de clasă sau stare socială*	183
Zinaida BOLEA *Creație și sublimare în mărturiile persoanelor deportate din RSS Moldovenească*	193
Ionuț ENACHE *Starea lăcașurilor de cult în Oltenia (județele Olt și Romanați) sub regim comunist*	200
Marius-Adrian NICOARĂ *Pamfil Șeicaru – 130 de ani de la naștere*	209
Liliana ROTARU *Educația politică și ideologică curricualră instrument de inginerie națională și socială în învățământul superior din RSSM (1940–1953)*	224

Ruslan ȘEVCENCO *Guvernul Moldovei în 1990–1997: structura, împuterniciri, politica de cadre*	249
Cristina GHERASIM *Conceptul de mentalitate în cercetarea istorică contemporană (o scurtă analiză istoriografică)*	260
Marina MIRON *Tineretul literar de proveniență bulgară în Basarabia interbelică – rodul sistemului de învățământ în regatul România*	273
Ludmila LAZAREV *Elena Alistar – un spirit european al Basarabiei interbelice*	282
Oleg URSAN *Current approaches to studying the history of the Republic of Moldova through the interdisciplinary concept of gender*	288
Daniela ȘEREMET *RSS Moldovenească în perioada postbelică: politici și transformări*	295
Viorelia PEREBINOS *Impactul politicilor lingvistice asupra învățământului superior din Republica Moldova în perioada 1985–1995*	303
Alexandru MOLCOSEAN *Elemente de imnologie statală aplicate în didactica istorică preuniversitară (clasele XI–XII)*	310
Ana MOLCOSEAN *Sergiu Gazieff – un personaj controversat în Bălțiul interbelic*	319
Adelina MARIAN *Inochentismul la singular în secolul XXI*	331
Cătălina FRANGOPOL *Legislația țaristă privind administrarea fondului forestier din Basarabia sub dominație rusească (1812–1917)*	337
Sergiu DEMERJI *Istoricul Bisericii Adormirea Maicii Domnului din orașul Sângera, municipiul Chișinău – parte integrantă a patrimoniului cultural național*	345
Oleg DANILCEAC *Orașul Cahul la graniță de țară și hotar de epocă. Inițiative economice și social-culturale ale familiei Caravasile în perioada 1856–1878*	354
Bianca PĂDUREAN *Regele Mihai I, Regina-Mamă Elena și evreii din România, Basarabia și Bucovina, în cel de-al doilea război mondial*	360
Atelier de discuție **ISTORIA ȘTIINȚEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA /** ***History of science in the Republic of Moldova***	
Demir DRAGNEV, Ion Valer XENOFONTOV *Iachim (Grosul) Întâi: primul Decan al două facultăți de istorie și primul Președinte al Academiei de Științe și un om de omenie*	370

Lidia PRISAC, Ion Valer XENOFONTOV, Iulian SALAGOR *Fondul de arhivă personal al academicianului V.A. Rîbin (1893–1979)*	389
Iulian SALAGOR *Pregătirea cadrelor ştiinţifice în cadrul Bazei/Filialei Moldoveneşti a Academiei de Științe a URSS (1946–1952)*	408
Asea M. TIMUȘ *Soții Ruşcinschi: intelectuali români sub regim sovietic*	418
Svetlana COJOCARU, Tudor BUMBU, Liudmila BURȚEVA, Alexandru COLESNICOV, Ludmila MALAHOV *HeDy: An open platform for digitization of printed documents*	434
Victor JUC, Ana PASCARU, Andrei PERCIUN *La ceas aniversar. Lidia Troianowski – 60 de ani*	447
Atelier de discuție **SPORTUL ÎN VIAȚA NOASTRĂ: PERSONALITĂȚI ȘI PERFORMANȚE /** ***Sport in our lives: personalities and performance***	
Andrei PRODAN *Chişinău – Braşov: prietenie fotbalistică*	450
Andrei PRODAN *Valeriu Cupcea, primul comentator sportiv născut în Basarabia*	463
Sergiu GURIN *Sporturi interzise în RSS Moldovenească*	474
Claudia LUPU *Cauzalitatea degradării biologice asupra cărții de patrimoniu şi rolul restaurării*	479
Anatol PETRENCU *Locul şi rolul căminelor culturale în România interbelică (exemplul Basarabiei)*	489
Liliana PLATON *Eficiența energetică în designul interior contemporan*	493
Constantin MANOLACHE *Istoria cercetărilor genetice în RSS Moldovenească (1945–1991): abordare cronologică*	503
Károly BENKE *Deciziile interpretative ale Curții Constituționale a României și impactul lor asupra cadrului normativ*	518
Valeriu CUȘNIR *Politica penală a Republicii Moldova privind protecția valorilor culturale*	530
Dinu MÎTCU *Infracțiunea de ecocid în codul penal al Republicii Moldova*	549

Tatiana BUJOREAN *Coordonatele dezvoltării costumului popular din Basarabia și RSS Moldovenească: repere istoriografice și surse de documentare*	559
Viorel DANDARA *Raporturile dintre instituția logofeției și domnie din Țara Moldovei în contextul politic intern și extern al secolului al XVI-lea*	574
Ludmila TIMOTIN, Virgiliu MĂRGINEANU *De la ecran la public: distribuția de film în Republica Moldova*	588
Stela PLĂMĂDEALA *Sobe și șemineuri – funcționalitate sau element decorativ în interior*	601
Liliana CONDRATICOVA *Platformă de idei: de zilele europene ale patrimoniului cultural la AȘM s-au întrunit experți în domeniu*	606
Mihaela DEMIAN *Teatrul Național „Mihai Eminescu" din Chișinău*	618